

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

نسخه ۱

در شکرهای کبریا سپاسگزاران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانستنی های یوسف پیامبر (علیه السلام)

نویسنده:

جمعی از نویسندگان

ناشر چاپی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۲۶	دانشتیهای یوسف پیامبر (علیه السلام)
۲۶	مشخصات کتاب
۲۶	تاریخ
۲۶	نویسنده
۲۷	یوسف علیه السلام
۲۸	خواب یوسف
۳۰	خواب یوسف و تعبیر آن
۳۳	در جلسه مشورتی
۳۶	حلّ مشکل
۴۰	یوسف در چنگال برادران
۴۲	یوسف معصوم در چاه
۴۹	نجات یوسف از چاه
۵۰	فروختن یوسف
۵۳	در خانه عزیز
۵۴	درسی آموزنده از قرآن کریم
۶۰	قهرمان تقوا و عفت
۶۵	تهمت و دفاع
۶۹	نقشه زنان دیگر مصری
۷۲	گرفتاری تازه
۸۲	انتقال به زندان
۸۴	ماه کنعان در زندان
۸۸	استدلال یوسف برای پرستش خدای یگانه
۹۰	تعبیر خواب

- درخواست یوسف از رفیق زندانی ۹۲
- خواب شاه و نجات یوسف از زندان ۹۳
- بزرگواری یوسف ۹۶
- اشتیاق شاه به دیدار یوسف ۹۹
- تبلیغ یکتاپرستی و گذشتی دیگر ۱۰۱
- تحقیق و بررسی ۱۰۲
- تقاضای مجدد شاه برای دیدار یوسف ۱۰۷
- درس آموزنده دیگری از قرآن ۱۱۲
- برادران یوسف در مصر ۱۱۷
- فرزندان یعقوب در حضور پدر ۱۲۲
- رضایت یعقوب را جلب کردند ۱۲۶
- دومین سفر ۱۲۷
- هدف یعقوب در این دستور ۱۲۷
- در حضور عزیز مصر ۱۲۹
- برای رفع مشکل انجمن کردند ۱۳۸
- نکته ای جالب و درسی آموزنده ۱۴۶
- شدت اندوه یعقوب ۱۴۸
- سومین سفر فرزندان یعقوب ۱۵۰
- یوسف را شناختند ۱۵۶
- اعتراف به گناه ۱۶۲
- شادی و شمع ۱۶۵
- پایان دوران فراق و جدایی ۱۶۶
- مهاجرت به مصر ۱۷۱
- تعبیر خواب یوسف ۱۷۳
- شکرانه نعمت های الهی ۱۷۴
- سپاس نعمت و آخرین درخواست از خدا ۱۷۶

- ۱۷۷ ----- مدت عمر و محل دفن یوسف
- ۱۷۹ ----- داستان
- ۱۷۹ ----- داستانهای آموزنده از حضرت یوسف علیه السلام
- ۱۷۹ ----- نویسنده
- ۱۷۹ ----- مقدمه
- ۱۸۱ ----- ۱: چند فضیلت مربوط به سوره یوسف علیه السلام
- ۱۸۱ ----- ۲: یوسف را چون ماه شب چهارده دیدم
- ۱۸۲ ----- ۳: زیبایی یوسف را اول آدم داشت
- ۱۸۲ ----- ۴: در تمام اجزاء خون زلیخا نوشته بود یوسف
- ۱۸۳ ----- ۵: ای یعقوب بنده مرا خوار کردی
- ۱۸۴ ----- ۶: درسهایی در این داستان نهفته
- ۱۸۵ ----- ۷: خواب یوسف
- ۱۸۶ ----- ۸: نسبت گمراهی به پدر
- ۱۸۷ ----- ۹: یعقوب در میان تمام خطرها انگشت روی حمله گرگ گذاشت
- ۱۸۸ ----- ۱۰: پسران یعقوب نمی دانستند گرگ به انسان حمله می کند
- ۱۸۸ ----- ۱۱: یعقوب قبل از بردن یوسف فرزندان را متهم نکرد
- ۱۸۹ ----- ۱۲: یعقوب در خواب ده گرگ دید
- ۱۸۹ ----- ۱۳: یعقوب صورت به صورت یوسف گذاشت
- ۱۹۰ ----- ۱۴: چهار وصیت و سفارش یعقوب علیه السلام به یوسف علیه السلام
- ۱۹۱ ----- ۱۵: یوسف خواهر به نام دینا داشت
- ۱۹۲ ----- ۱۶: یعقوب دانست زیرا این پرده ...
- ۱۹۳ ----- ۱۷: برادران دو رو
- ۱۹۴ ----- ۱۸: یوسف گفت: آن روز به شما برادران تکیه کردم
- ۱۹۵ ----- ۱۹: نظر ما اینست که از گلوی تو خون بریزیم
- ۱۹۶ ----- ۲۰: یوسف رو به قبله شد و دعا نمود
- ۱۹۶ ----- ۲۱: مهلت دهید نماز بخوانم

- ۱۹۷ ----- ۲۲: عقده برادران ترکیب
- ۱۹۸ ----- ۲۳: چاه برای یوسف روشن شد
- ۱۹۸ ----- ۲۴: دعا کردن یوسف و جبرئیل
- ۱۹۹ ----- ۲۵: خداوند به سنگ فرمان داد
- ۲۰۰ ----- ۲۶: جبرئیل در چاه بر او نازل شد
- ۲۰۱ ----- ۲۷: جبرئیل بصورت یعقوب ممثل شد
- ۲۰۲ ----- ۲۸: پیراهن غرق به خون او را نزد پدر آوردند
- ۲۰۴ ----- ۲۹: دعای حضرت یوسف در قعر چاه
- ۲۰۵ ----- ۳۰: یعقوب در فراق یوسف می گفت ...
- ۲۰۶ ----- ۳۱: سخن گفتن گرگ با یعقوب علیه السلام
- ۲۰۸ ----- ۳۲: برادران به یوسف گفتند سر از بدنت جدا می کنیم
- ۲۰۸ ----- ۳۳: یعقوب تا سحرگاهان بی هوش بود
- ۲۱۰ ----- ۳۴: چرا یوسف را به پول کم فروختند
- ۲۱۰ ----- ۳۵: یوسف را در غل و زنجیر کردند
- ۲۱۲ ----- ۳۶: رئیس کاروان فرزند نداشت به دعای یوسف دارای دوازده پسر شد
- ۲۱۲ ----- ۳۷: یوسف خود را روی قبر مادر انداخت
- ۲۱۴ ----- ۳۸: عزیز مصر او را خریداری کرد
- ۲۱۵ ----- ۳۹: پیره زن و کلاف ریسمان
- ۲۱۶ ----- ۴۰: سخنانی که بین زلیخا و یوسف ردوبدل شد
- ۲۱۸ ----- ۴۱: زلیخا قبل از ازدواج با عزیز مصر یوسف را در خواب دیده بود
- ۲۲۰ ----- ۴۲: مأمون راجع به این آیه از امام هشتم علیه السلام پرسید
- ۲۲۱ ----- ۴۴: یوسف از میدان مبارزه رو سفید در آمد
- ۲۲۲ ----- ۴۵: زلیخا به حضرت یوسف تهمت زد
- ۲۲۳ ----- ۴۶: یوسف از خود دفاع کرد
- ۲۲۴ ----- ۴۷: شاهد شیرخوار و عزیز مصر به پاکی یوسف اعتراف کردند
- ۲۲۵ ----- ۴۸: این پیراهن، پیراهن بود یا مشکل گشا

- ۴۹: زنها کردار زلیخا را فاش کردند ۲۲۷
- ۵۰: زنها دست های خود را بریدند ۲۲۷
- ۵۱: او همان غلام است که مرا ملامت کردید ۲۳۰
- ۵۲: تمام زنها یوسف را به کامجوئی دعوت کردند ۲۳۱
- ۵۳: تصمیم گرفتند یوسف روانه زندان شود ۲۳۳
- ۵۴: یوسف را در بازارها گرداندند ۲۳۴
- ۵۵: زندان حضرت یوسف کجا بوده و چه دعائی در زندان کرد ۲۳۶
- ۵۶: ضرر محبت هائی که به یوسف شد ۲۳۶
- ۵۷: پنج نفری که بسیار گریه کردند ۲۳۷
- ۵۸: لباس پاره زندانبان را می دوخت ۲۳۸
- ۵۹: هر دو گفتند ما خواب دیدیم ۲۳۹
- ۶۰: چرا آزادی را در خواب می بینید ۲۴۱
- ۶۱: او خواست خواب خود را تکذیب کند؟ ۲۴۲
- ۶۲: حضرت یوسف گوشه زندان چه دید؟ ۲۴۴
- ۶۳: سخنان جبرئیل به یوسف گوشه زندان و سالهای زندان یوسف ۲۴۵
- ۶۴: خواب سلطان و رفتن ساقی سلطان نزد یوسف علیه السلام ۲۴۷
- ۶۵: حضرت یوسف خواب سلطان را تعبیر کرد ۲۴۸
- ۶۶: اوست که با یک امر کوچک حوادث عظیم می آفریند ۲۴۹
- ۶۷: گاو در افسانه های قدیمی سنبل است و سنبل چیست ۲۵۰
- ۶۸: شاه گفت یوسف را نزد من بیاورید ۲۵۱
- ۶۹: به دستور یوسف: بالای سر زندان نوشتند اینجا قبر زندگان است ۲۵۲
- ۷۰: بالاخره زلیخا و زنان مصر قفل خاموشی را شکستند و اعتراف به گناه خویش نمودند ۲۵۳
- ۷۱: او گفت: هرگز خدا از خائنان حمایت نمی کند ۲۵۴
- ۷۲: شکست ها همیشه شکست نیست ۲۵۵
- ۷۳: زلیخا جوان شد و با یوسف ازدواج کرد ۲۵۶
- ۷۴: زلیخا به یوسف گفت: وقتی تو را دوست می داشتم که خدا را نشناخته بودم ۲۵۷

- ۲۵۷ ----- ۷۵: یوسف فرمود: مرا بر خزانه های ارزاق مصر منصوب کن
- ۲۶۰ ----- ۷۶: این پاداش دنیوی یوسف است اما پاداش آخرت ...
- ۲۶۱ ----- ۷۷: یوسف به زلیخا فرمود: چرا تو را اینگونه می بینم
- ۲۶۲ ----- ۷۸: چهار پاسخ از یک اشکال
- ۲۶۳ ----- ۷۹: مردی به علی بن موسی الرضا علیه السلام ایراد گرفت
- ۲۶۴ ----- ۸۰: مردم و مایملک آنها مال یوسف بود
- ۲۶۵ ----- ۸۱: یوسف فرمود: من همه اهل مصر را آزاد کردم
- ۲۶۶ ----- تفسیر قرآن
- ۲۶۶ ----- متن سوره یوسف
- ۲۷۴ ----- ترجمه سوره یوسف
- ۲۸۶ ----- گزیده داستانهای قرآن و تاریخ انبیاء در المیزان
- ۲۸۶ ----- گرد آوری و تدوین
- ۲۸۶ ----- داستان یوسف علیه السلام در قرآن
- ۲۸۸ ----- گریه یعقوب
- ۲۹۲ ----- این حقیقت
- ۲۹۹ ----- احسن مثنوی
- ۳۰۸ ----- برهان ربه
- ۳۱۶ ----- یوسف اعرض عن هذا
- ۳۲۴ ----- پناه به خدا
- ۳۳۳ ----- تهدید
- ۳۳۷ ----- عقل و شعور
- ۳۴۶ ----- برگشت به مصر
- ۳۴۹ ----- داستان یوسف از نظر تورات
- ۳۵۰ ----- خواب یوسف
- ۳۵۲ ----- برادران این پیشنهاد را پذیرفتند
- ۳۵۸ ----- وقتی وارد مصر شدند

- داستان یوسف علیه السلام در روایات ۳۶۳
- روایت امام سجاد علیه السلام ۳۶۴
- فرزندان یعقوب ۳۶۷
- روایت از امام سجاد علیه السلام درباره داستان یوسف و زلیخا ۳۷۲
- چند روایت پیرامون آیات ۳۷۵
- روایاتی پیرامون رؤیای پادشاه مصر ۳۸۳
- روایاتی در شرح داستان یوسف علیه السلام و برادران در مصر ۳۹۳
- روایاتی پیرامون ملاقات برادران با یوسف علیه السلام در مصر ۴۰۵
- مؤلف: در این معنی روایات دیگری نیز هست. ۴۰۸
- ادب یعقوب علیه السلام ۴۱۴
- داستان ایوب علیه السلام ۴۲۲
- تفسیر نمونه ۴۳۲
- سوره یوسف ۴۳۲
- مقدمه ۴۳۲
- آیه و ترجمه ۱ تا ۳ ..... ۴۳۸
- تفسیر ۴۳۸
- آیه و ترجمه ۴ تا ۶ ..... ۴۴۷
- تفسیر ۴۴۷
- نکته ها ۴۵۰
- آیه و ترجمه ۷ تا ۱۰ ..... ۴۶۰
- تفسیر ۴۶۱
- نکته ها ۴۶۵
- آیه و ترجمه ۱۱ تا ۱۴ ..... ۴۶۹
- تفسیر ۴۷۰
- نکته ها ۴۷۳
- آیه و ترجمه ۱۵ تا ۱۸ ..... ۴۸۱

۴۸۲	تفسیر
۴۸۸	نکته ها
۴۹۵	آیه و ترجمه ۱۹ تا ۲۰
۴۹۵	تفسیر
۴۹۸	آیه و ترجمه ۲۱ تا ۲۲
۴۹۹	تفسیر
۵۰۳	نکته ها
۵۰۸	آیه و ترجمه ۲۳ تا ۲۴
۵۰۸	تفسیر
۵۱۹	نکته ها
۵۲۶	آیه و ترجمه ۲۵ تا ۲۹
۵۲۷	تفسیر
۵۳۱	نکته ها
۵۳۴	آیه و ترجمه ۳۰ تا ۳۴
۵۳۶	تفسیر
۵۴۳	نکته ها
۵۴۷	آیه و ترجمه ۳۵ تا ۳۸
۵۴۸	تفسیر
۵۵۴	آیه و ترجمه ۳۹ تا ۴۲
۵۵۵	تفسیر
۵۶۰	نکته ها
۵۶۶	آیه و ترجمه ۴۳ تا ۴۹
۵۶۷	تفسیر
۵۷۲	نکته ها
۵۷۴	آیه و ترجمه ۵۰ تا ۵۳
۵۷۵	تفسیر

۵۸۱	نکته ها
۵۸۵	آیه و ترجمه ۵۴ تا ۵۷
۵۸۶	تفسیر
۵۸۹	نکته ها
۵۹۸	آیه و ترجمه ۵۸ تا ۶۱
۵۹۸	تفسیر
۶۰۳	نکته ها
۶۰۵	آیه و ترجمه ۶۳ تا ۶۶
۶۰۶	تفسیر
۶۱۰	نکته ها
۶۱۱	آیه و ترجمه ۶۷ تا ۶۸
۶۱۲	تفسیر
۶۱۶	آیه و ترجمه ۶۹ تا ۷۶
۶۱۷	تفسیر
۶۲۳	نکته ها
۶۲۶	آیه و ترجمه ۷۷ تا ۷۹
۶۲۷	تفسیر
۶۳۰	آیه و ترجمه ۸۰ تا ۸۲
۶۳۰	تفسیر
۶۳۳	نکته ها
۶۳۵	آیه و ترجمه ۸۳ تا ۸۶
۶۳۵	تفسیر
۶۳۹	آیه و ترجمه ۸۷ تا ۹۳
۶۴۰	تفسیر
۶۴۷	نکته ها
۶۵۰	آیه و ترجمه ۹۴ تا ۹۸

۶۵۱	تفسیر
۶۵۵	نکته ها
۶۵۹	آیه و ترجمه ۹۹ تا ۱۰۱
۶۶۰	تفسیر
۶۶۴	نکته ها
۶۷۰	آیه و ترجمه ۱۰۲ تا ۱۰۷
۶۷۰	تفسیر
۶۷۷	آیه و ترجمه ۱۰۸ تا ۱۱۱
۶۷۸	تفسیر
۶۸۱	تفسیر نور (سوره یوسف)
۶۸۱	تالیف
۶۸۱	سیمای سوره یوسف
۶۸۲	آیات ۱ و ۲
۶۸۴	آیه ۳
۶۸۹	آیه ۴
۶۸۹	سخنی درباره ی رؤیا و خواب دیدن
۶۹۴	آیه ۵
۶۹۶	آیه ۶
۶۹۸	آیه ۷
۶۹۹	آیه ۸
۷۰۱	آیه ۹
۷۰۲	آیه ۱۰
۷۰۳	آیه ۱۱
۷۰۳	آیه ۱۲
۷۰۶	آیه ۱۳
۷۰۶	آیه ۱۴

٧٠٨	آیه ١٥
٧٠٩	آیه ١٦
٧٠٩	آیه ١٧
٧٠٩	آیه ١٨
٧١١	آیه ١٩
٧١٢	آیه ٢٠
٧١٤	آیه ٢١
٧١٥	آیه ٢٢
٧١٦	آیه ٢٣
٧١٨	آیه ٢٤
٧١٩	آیه ٢٥
٧٢١	آیه ٢٦
٧٢٢	آیه ٢٧
٧٢٣	آیه ٢٨
٧٢٣	آیه ٢٩
٧٢٤	آیه ٣٠
٧٢٦	آیه ٣١
٧٢٧	آیه ٣٢
٧٢٨	آیه ٣٣
٧٣٠	آیه ٣٤
٧٣١	آیه ٣٥
٧٣١	آیه ٣٦
٧٣٣	آیه ٣٧
٧٣٦	آیه ٣٨
٧٣٧	آیه ٣٩
٧٣٩	آیه ٤٠

٧٤٠	آیه ٤١
٧٤١	آیه ٤٢
٧٤٢	آیه ٤٣
٧٤٣	آیه ٤٤
٧٤٥	آیه ٤٥
٧٤٥	آیه ٤٦
٧٤٧	آیه ٤٧
٧٤٩	آیه ٤٨
٧٤٩	آیه ٤٩
٧٥١	آیه ٥٠
٧٥٢	آیه ٥١
٧٥٣	آیه ٥٢
٧٥٥	آیه ٥٣
٧٥٨	آیه ٥٤
٧٦٠	آیه ٥٥
٧٦٦	آیه ٥٦
٧٦٧	آیه ٥٧
٧٧١	آیه ٥٨
٧٧٢	آیه ٥٩
٧٧٤	آیه ٦٠
٧٧٥	آیه ٦١
٧٧٦	آیه ٦٢
٧٧٧	آیه ٦٣
٧٧٨	آیه ٦٤
٧٧٩	آیه ٦٥
٧٨١	آیه ٦٦

٧٨٢	آیه ٦٧
٧٨٤	آیه ٦٨
٧٨٦	آیه ٦٩
٧٨٨	آیه ٧٠
٧٩٠	آیه ٧١
٧٩٠	آیه ٧٢
٧٩٢	آیه ٧٣
٧٩٣	آیه ٧٤
٧٩٤	آیه ٧٥
٧٩٥	آیه ٧٦
٧٩٧	آیه ٧٧
٧٩٨	آیه ٧٨
٧٩٩	آیه ٧٩
٨٠٠	آیه ٨٠
٨٠٢	آیه ٨١
٨٠٣	آیه ٨٢
٨٠٤	آیه ٨٣
٨٠٦	آیه ٨٤
٨٠٨	آیه ٨٥
٨٠٩	آیه ٨٦
٨١٠	آیه ٨٧
٨١١	آیه ٨٨
٨١٣	آیه ٨٩
٨١٤	آیه ٩٠
٨١٦	آیه ٩١
٨١٧	آیه ٩٢

آیه ۹۳ ..... ۸۱۹

آیه ۹۴ ..... ۸۲۲

آیه ۹۵ ..... ۸۲۵

آیه ۹۶ ..... ۸۲۶

آیه ۹۷ ..... ۸۲۷

آیه ۹۸ ..... ۸۲۸

آیه ۹۹ ..... ۸۲۹

آیه ۱۰۰ ..... ۸۳۱

آیه ۱۰۱ ..... ۸۳۴

آیه ۱۰۲ ..... ۸۳۹

آیه ۱۰۳ ..... ۸۴۰

آیه ۱۰۴ ..... ۸۴۱

آیه ۱۰۵ ..... ۸۴۳

آیه ۱۰۶ ..... ۸۴۴

آیه ۱۰۷ ..... ۸۴۷

آیه ۱۰۸ ..... ۸۴۸

آیه ۱۰۹ ..... ۸۴۹

آیه ۱۱۰ ..... ۸۵۱

آیه ۱۱۱ ..... ۸۵۴

درسها ۸۵۶

پیش نیازهای بهداشت روانی در سوره مبارکه یوسف ۸۵۶

نویسنده ۸۵۶

چکیده ۸۵۶

پیش درآمد ۸۵۶

داستان شناسی در قرآن ۸۶۰

بهترین داستان ها ۸۶۴

- ۸۶۸ ..... رابطه یوسف با پدر
- ۸۶۹ ..... کتمان، اولین شیوه مؤثر در بهداشت روانی خانواده
- ۸۷۱ ..... نقش والدین در ابراز عواطف
- ۸۷۳ ..... روش قرآنی بهداشت روانی در برخورد با بحران ها
- ۸۷۳ ..... واکنش های افراد در هنگامه بحران
- ۸۷۵ ..... نمونه های تعامل روانشناسی در داستان
- ۸۷۷ ..... روابط یوسف با برادران
- ۸۷۸ ..... روابط انفعالی یوسف با برادران
- ۸۸۰ ..... پی جویی از عوامل دخیل در ایجاد جو ناامنی در درون خانواده
- ۸۸۱ ..... روش آگاهی بخشی و شناخت درمانی
- ۸۸۳ ..... راهکار استفاده از مکانیزم دفاعی
- ۸۸۵ ..... والدین به عنوان الگوی همانند سازی فرزندان
- ۸۸۷ ..... روابط مسلط و فعال یوسف با برادران
- ۸۹۰ ..... پایان داستان
- ۸۹۰ ..... جمع بندی و نتایج پیشنهادی
- ۸۹۳ ..... یوسف علیه السلام در روایات
- ۸۹۳ ..... نویسنده
- ۸۹۳ ..... متن
- ۹۰۱ ..... حضرت یوسف وزیر اقتصاد دولت مصر
- ۹۰۱ ..... نویسنده
- ۹۰۱ ..... متن
- ۹۰۵ ..... نکته ها
- ۹۰۵ ..... ۱ - چگونه یوسف دعوت طاغوت زمان را پذیرفت؟
- ۹۰۷ ..... ۲ - اهمیت مسائل اقتصادی
- ۹۰۹ ..... ۳ - نظارت بر مصرف
- ۹۱۰ ..... ۴ - مدح خویش یا معرفی خویشان

- ۹۱۱ ..... ۵ - پادشاهای معنوی
- ۹۱۲ ..... ۶ - حمایت از زندانیان
- ۹۱۳ ..... یوسف و مریم دو مظهر عفت
- ۹۱۳ ..... نویسنده
- ۹۱۳ ..... متن
- ۹۱۷ ..... استعاده مادر مریم
- ۹۱۸ ..... تشبیه در بیان مادر مریم
- ۹۲۱ ..... شعر
- ۹۲۱ ..... نام
- ۹۲۱ ..... آغاز سخن
- ۹۲۲ ..... در حمد و ستایش
- ۹۲۳ ..... در اثبات واجب الوجود
- ۹۲۶ ..... در بیان فضیلت عشق
- ۹۲۹ ..... در فضایل سخن
- ۹۳۱ ..... آغاز داستان و تولد یوسف
- ۹۳۳ ..... در صفت زیبایی زلیخا
- ۹۳۶ ..... در خواب دیدن زلیخا، یوسف را
- ۹۳۸ ..... بیدار شدن زلیخا از خواب و نهفتن اندوه خود از پرستاران
- ۹۴۰ ..... پرسیدن دایه از حال زلیخا
- ۹۴۲ ..... خواب دیدن زلیخا، یوسف را بار دوم
- ۹۴۴ ..... به خواب دیدن زلیخا، یوسف را بار سوم
- ۹۴۷ ..... آمدن رسولان شاهان چندین کشور به خواستگاری زلیخا
- ۹۴۹ ..... رفتن رسول از سوی پدر زلیخا به جانب عزیز مصر
- ۹۵۱ ..... فرستادن پدر، زلیخا را به مصر
- ۹۵۴ ..... دیدن زلیخا عزیز مصر را از شکاف خیمه
- ۹۵۶ ..... به مصر درآمدن زلیخا و نثار افشاندن مصریان بر وی

۹۵۸	عمر گذراندن زلیخا در مفارقت یوسف	۱
۹۶۰	آغاز حسد بردن برادران بر یوسف	۲
۹۶۲	خواب دیدن یوسف که آفتاب و ماه و یازده ستاره او را سجده می برند	۳
۹۶۶	پرسش و پاسخ	۴
۹۶۶		۵
۹۶۸		۶
۹۷۱		۷
۹۷۱		۸
۹۷۲		۹
۹۷۴		۱۰
۹۷۸		۱۱
۹۷۹		۱۲
۹۸۱		۱۳
۹۸۲		۱۴
۹۸۴		۱۵
۹۸۴		۱۶
۹۸۵		۱۷
۹۸۵		۱۸
۹۸۷		۱۹
۹۸۸		۲۰
۹۸۹		۲۱
۹۸۹		۲۲
۹۹۰		۲۳
۹۹۱		۲۴
۹۹۱		۲۵
۹۹۲		۲۶

११२	२३
११६	२४
११७	२५
१००	२६
१०१	२७
१०२	२८
१०२	२९
१०५	३०
१०७	३१
१०७	३२
१०८	३३
१०८	३४
१०९	३५
१०११	३६
१०१३	३७
१०१४	३८
१०१६	३९
१०१७	४०
१०१९	४१
१०२०	४२
१०२०	४३
१०२१	४४
१०२२	४५
१०२३	४६
१०२४	४७
१०२४	४८

1.25	49
1.25	50
1.26	51
1.27	52
1.27	53
1.28	54
1.29	55
1.30	56
1.31	57
1.31	58
1.33	59
1.34	60
1.34	61
1.43	62
1.44	63
1.45	64
1.47	65
1.49	66
1.52	67
1.54	68
1.55	69
1.56	70
1.57	71
1.58	72
1.60	73
1.62	74

۱۰۶۴	۷۵
۱۰۶۵	۷۶
۱۰۶۵	۷۷
۱۰۶۸	۷۸
۱۰۷۰	۷۹
۱۰۷۱	۸۰
۱۰۷۲	۸۱
۱۰۷۴	۸۲
۱۰۷۵	۸۳
۱۰۷۵	۸۴
۱۰۷۶	۸۵
۱۰۷۸	۸۶
۱۰۷۸	یوسف زهرا
۱۰۷۸	مهربان تراز یوسف
۱۰۷۸	مشخصات کتاب
۱۰۷۸	مقدمه
۱۰۸۱	غیبت
۱۰۸۲	حضور
۱۰۸۵	کودکی
۱۰۸۵	زیبایی و بخشندگی
۱۰۸۷	هراس
۱۰۸۸	ظلم
۱۰۸۸	ریزش و رویش
۱۰۹۱	بهای اندک
۱۰۹۱	بردباری
۱۰۹۳	امید و ناامیدی

۱۰۹۵	نشانه
۱۰۹۷	توطئه
۱۰۹۸	هدایت
۱۱۰۰	گواه
۱۱۰۱	قدرشناسی
۱۱۰۲	دفع بلا
۱۱۰۵	مجازات
۱۱۰۶	محنت
۱۱۰۷	نیاز
۱۱۱۰	تنها پناه
۱۱۱۲	دلدادگی
۱۱۱۴	دمیدن روح امیدواری
۱۱۱۵	اقبال همگانی
۱۱۱۶	میهمان نوازترین
۱۱۱۷	پیروزی
۱۱۱۸	نجوهای با یوسف زهرا
۱۱۴۰	فرزند هاشم
۱۱۴۸	جوانمرد عرب
۱۱۵۵	کهف حصین
۱۱۶۳	حضرت یوسف
۱۱۶۳	متن روایت
۱۱۶۳	ترجمه
۱۱۶۴	آدرس حدیث
۱۱۶۶	ای یوسف زهرا ...
۱۱۶۶	ای یوسف زهرا ...
۱۱۷۶	درباره مرکز

دانستنیهای یوسف پیامبر (علیه السلام)

مشخصات کتاب

سرشناسه: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۸۸

عنوان و نام پدیدآور: دانستنیهای یوسف پیامبر (علیه السلام)/ واحد تحقیقات مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان.

مشخصات نشر: اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۸۸.

مشخصات ظاهری: نرم افزار تلفن همراه و رایانه

موضوع: یوسف بن یعقوب (ع)

موضوع: دانستیها

ص: ۱

تاریخ

نویسنده

یوسف علیه السلام

یعقوب دوازده پسر داشت و از میان آنان یوسف و برادرش بنیامین را بیش از دیگران دوست می داشت و به خصوص یوسف بیش تر مورد علاقه وی بود. درباره سبب این محبت و علاقه در قرآن کریم چیزی ذکر نشده و در روایات نیز علتی برای آن نیامده است، ولی مفسران گفته اند که سبب آن کودکی و نوباوگی آن دو بوده و معمولاً کودک احتیاج بیش تری به محبت خود را از دو فرزند کوچک و نورسته اش دریغ نمی داشت به خصوص که گفته اند: مادر این دو یعنی راحیل نیز در همان دوران صباوت و کودکی آن دو از دنیا رفته بود که این خود انگیزه دیگری برای اظهار محبت و نوازش یعقوب به یوسف و بنیامین بود تا بدین وسیله آن دو را دل داری داده و مانع احساس غربت و بی مادری آنان شود.

و نیز گفته اند: علت این که یعقوب، یوسف و برادرش را بیش تر دوست می داشت، همان نبوغ ذاتی و تقوا و کمالی بود که در آن دو می دید. به ویژه در چهره یوسف، آینده درخشانی را از نظر کمال ظاهری و معنوی پیش بینی می کرد و می دانست وی وارث مقام نبوت و عصمت است و منصب هدایت

و رهبری مردم بدو تفویض می شود. خوابی که یوسف دید و برای پدر گفت نیز این پیش بینی و نظریه را بیش تر تقویت و تأیید کرد، از این رو او را بیش تر دوست می داشت و اظهار علاقه بیش تری به او می کرد.

به هر صورت علت این که یعقوب علیه السلام تفاوت و امتیازی را در محبت به آنان معمول می داشت و به خصوص یوسف را بیش از سایر برادران دوست می داشت، هوای نفس و خواهش دل نبود، بلکه به سبب ایمان و تقوا و دوستی در راه خدا بود.

اما برادران یوسف به جای این که در جست وجوی علت اصلی این امتیاز و در فکر پیدا کردن انگیزه عمل پدر خردمندشان باشند، روی افکار شیطانی و تصوّر خام و نادانی خود، این کار پدر را حمل بر اشتباه و گمراهی کرده و او را به بی عدالتی متّهم ساختند تا جایی که آشکارا گفتند: یوسف و برادرش نزد پدر محبوب تر از ما هستند - با این که ما گروهی نیرومندیم (و بهتر می توانیم به پدر خود کمک کنیم). به راستی پدر ما در اشتباه آشکاری است. (۱)

خلاصه می خواستند بگویند پدر ما، در عشق و علاقه به یوسف زیاده روی کرده و از حدّ اعتدال بیرون رفته است، به حدّی که نصیحت و اندرز هم در این راه سودی ندارد و ناچار باید برای حلّ این مشکل راه دیگری پیش گرفت و با دور ساختن یوسف، این اعتدال را ایجاد کرد، زیرا از دل برود هر آن که از دیده برفت.

خواب یوسف

آن چه به انجام نقشه ظالمانه و فکر شیطانی برادران کمک کرد و

ص: ۳

مصمّمشان ساخت تا نقشه خود را عملی کنند، خوابی بود که یوسف علیه السلام در همان اوان کودکی دید و برای پدر بازگفت. یعقوب علیه السلام نیز دانست که خدای تعالی به یوسف رفعت مقام داده و او را به عظمت می رساند و احساس کرد اگر خواب مزبور به گوش برادران برسد، تعبیر آن را می فهمند و از برتری یوسف بر خود بیمناک می گردند و این موضوع به ناراحتی های قبلی و حسادتی که به وی داشتند، کمک می کند، به طوری که تصمیم به نابودی و آزارش می گیرند، از این رو او را از بازگو کردن و نقل خواب برای برادران برحذر داشت. اما از آن جا که چنین مقدر شده بود یوسف مورد اهانت و آزار برادران قرار گیرد و از دامن پرمهر پدر دور و به آن همه رنج و بلا- مبتلا- گردد، برادران از این خواب مطلع شدند و درباره جدا کردن یوسف از پدر مصمّم شدند. البته درباره این که چگونه موضوع به گوش پسران یعقوب رسید، در روایت اختلاف است. صدوق و عیاشی از امام سجاد علیه السلام روایت کرده اند که خود یوسف نتوانست آن را کتمان کند و سرانجام برای برادرانش گفت. (۱)

ابن اثیر می گوید: همسر یعقوب که هنگام نقل خواب حضور داشت - با این که یعقوب او را از نقل آن برای پسران دیگرش نهی کرد - آن خواب را برای فرزندانش گفت. (۲) و اینان بعید دانسته اند که خود یوسف خواب را نقل کرده باشد، ولی آنان گویا کودکی وی را از نظر دور داشته و توجه نداشته اند که از یوسف در آن سنّ که برخی هفت

ص: ۴

۱- ۴۳۷. علل الشرائع، ص ۲۷-۲۸.

۲- ۴۳۸. الکامل فی التاریخ، ج ۱، ص ۱۳۸.

سال نوشته اند - این مطلب مستبعد نیست و از این رو برخی از تاریخ ها و تفسیرها نیز مانند حدیث فوق، افشای آن را به خود یوسف نسبت داده اند و در تاریخ و ادبیات فارسی نیز آمده است، چنان چه فردوسی گوید:

خلاف پدر کرد و راز نهفت

به نزدیک شمعون یکایک بگفت

در تورات نقل شده که یوسف دوبار خواب دید: بار اول فقط خواب را برای برادرانش گفت و بار دوم (که در قرآن کریم نقل شده) خواب را برای پدر و برادران باز گفت و چون پدر آن را شنید به یوسف پرخاش کرد و گفت: این چه خوابی است که دیده ای؟ آیا من و مادر و برادرانت برای سجده به پیش تو خواهیم آمد؟ ولی این مطلب بعید به نظر می رسد و با آیات کریمه قرآنی هم سازگار نیست.

باری هنگامی که یوسف آن خواب را نقل کرد، یعقوب آینده درخشانی را برایش پیش بینی کرد و به طور اجمال تعبیر آن را بدو گفت و موهبت هایی را که از جانب خدای تعالی در آینده به وی عنایت خواهد شد گوشزد کرد و قبل از تعبیر، این نکته را به او تذکر داد و گفت: ای پسرک من خوابت را برای برادرانت مگو که برای تو نیرنگی می اندیشند و به راستی شیطان برای انسان دشمن آشکاری است. (۱)

خواب یوسف و تعبیر آن

زمانی را که یوسف به پدرش گفت: ای پدر، من (در خواب) یازده ستاره را با خورشید و ماه دیدم که برای من سجده می کنند ... (۲) یعقوب علیه السلام نیز همان گونه که در بالا ذکر شد از نقل

ص: ۵

۱- ۴۳۹. یوسف ۱۲. آیه ۶.

۲- ۴۴۰. همان، آیه ۵.

آن برای برادران او را منع کرد و به دنبال آن به او گفت: و این چنین پروردگارت تو را برمی گزیند و از تعبیر خواب ها به تو می آموزد و نعمتش را بر تو و خاندان یعقوب تمام می کند، به راستی پروردگار تو دانای حکیم است. (۱)

و بدین ترتیب استنباط و برداشت خود را نیز از این خواب به او گوشزد فرمود.

ابن عباس در تفسیر آیه گفته است: یوسف در شب جمعه ای که مصادف با شب قدر بود، یازده ستاره را به خواب دید که از آسمان فرود آمدند و برای او سجده کردند و هم چنین خورشید و ماه را دید که از آسمان به زیر آمدند و برایش سجده کردند، خورشید و ماه به پدر و مادرش تعبیر شد و یازده ستاره به برادرانش سدی نیز گفته است که: خورشید پدرش بود. ماه، خاله اش بود، زیرا مادرش از دنیا رفته بود. (۲)

در بعضی از تفسیرها و روایت ها نام های آن ستارگان را نیز از رسول خدا (ص) نقل کرده اند که چون مورد اختلاف بود، از نقل آن ها خودداری شد.

شیخ صدوق (ره) در علل الشرائع و عیاشی در تفسیر خود در این باره حدیثی از امام سجاد علیه السلام روایت کرده اند که حضرت فرمود: رسم یعقوب این بود که هر روز گوسفندی را ذبح می کرد و مقداری از آن را صدقه می داد و مابقی را خود و خاندانش مصرف می کردند، تا این که در شب جمعه، شخص سائل با ایمانی، در حالی که روزه هم بود، به در خانه اش آمد و غذایی از آن ها خواست و خاندان یعقوب با این

ص: ۶

۱- ۴۴۱. همان، آیه ۷.

۲- ۴۴۲. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۰۹-۲۱۳ و ۲۱۶.

که صدای او را شنیدند، ولی گفته اش را باور نکردند و چیزی به او ندادند. سائل وقتی از آنان مایوس گردید و تاریکی شب هم فرا رسید، گریست و از گرسنگی خود به درگاه خدای تعالی شکایت برد و آن شب را گرسنه خوابید و فردای آن روز را هم روزه گرفت. ولی خاندان یعقوب در آن شب سیر خفتند و روز دیگر هم مقداری از غذای شب خود را داشتند و همین جریان سبب شد تا خداوند، یعقوب را به فراق یوسف مبتلا سازد، و به یعقوب وحی شد که آماده بلای من باش و به قضا و قدر من راضی باش که تو و فرزندت را در معرض بلا و مصیبت هایی قرار خواهم داد - و دنبال این مطلب امام علیه السلام فرمودند - در همان شب بود که یوسف آن خواب را دید.

نظیر این مطلب از ابن عباس هم نقل شده است. (۱) در تفسیر عیاشی از امام صادق علیه السلام روایت شده که از آن پس منادی یعقوب علیه السلام هر روز صبح فریاد برمی آورد: هر کس روزه نیست در سر غذای نهار یعقوب حاضر شود. و چون شام می شد باز ندا می کرد: هر کس روزه است در سر غذای شام یعقوب حاضر گردد. (۲)

آری از این نمونه غفلت ها نیز ممکن است برای مردم ما در هر روز و شب، ده ها و بلکه صدها بار اتفاق بیفتد و افراد زیادی در برخورد با ما از اخلاق و رفتارمان رنجیده و ناراحت شوند و ما در وظیفه خود به آنان کوتاهی کنیم و این بی توجهی روی زندگی ما اثری نگذارد و

ص: ۷

۱- ۴۴۳. همان، ص ۲۱۲؛ بحارالانوار، ج ۱۲، ص ۲۷۶.

۲- ۴۴۴. تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۷۸.

دچار کیفر زودرس آن نشویم، ولی باید بدانیم که حساب پیامبران الهی و افراد مقرب در گاه حق با ما فرق دارد زیرا اولاً: توقعی که خدای تعالی از آنان دارد، از افرادی معمولی چون ما ندارد؛ ثانیاً: خداوند متعال آنان را در مورد هر گونه کوتاهی در انجام وظیفه متنبه می سازد تا برای رهبری دیگران به حدّ اعلاّی لیاقت و کمال برسند و نظیر این گونه غفلت ها دیگر بار از آن ها سرزده و تکرار نشود، اگر چه غفلت آنان بسیار کوچک و لغزشی قابل اغماض باشد.

به هر حال خواب یوسف سرآغاز تحولات بسیاری در زندگی خاندان یعقوب بود و ماجراهای بسیاری در پی داشت که نخستین اثر را روی برادران گذارد و رشک و حسدشان را تحریک کرده و یا موجب ازدیاد آن گردید و آنان را به پیاده کردن نقشه خویش - که جدا کردن یوسف از پدرش یعقوب بود - مصمم ساخت.

در جلسه مشورتی

قرآن کریم گفت و گوی برادران یوسف را در شورایی که به این منظور تشکیل دادند، به طور اجمال این گونه بیان فرموده است: ... یوسف را به قتل رسانید یا او را به سرزمینی دور بیدازید تا توجه پدرتان (از وی قطع شده و محبت او) معطوف شما گردد و پس از آن مردمی شایسته باشید. یکی از آن ها گفت: یوسف را نکشید، اگر کاری می کنید، او را در نهران خانه چاه بیفکنید، تا برخی از رهگذران او را بگیرند. (۱) (و به شهر و دیار دیگری ببرند).

از این آیات به ضمیمه تاریخ ها و روایت ها چنین به دست می آید که اولاً: اینها در همان آغاز به فکر قتل یوسف افتادند،
(۲) اما

ص: ۸

۱- ۴۴۵. یوسف ۱۲. آیات ۱۰-۱۱.

۲- ۴۴۶. بعضی گفته اند که پیشنهاد قتل یوسف از طرف شخص بیگانه ای غیر از فرزندان یعقوب صادر شد. بدین گونه که آنان با شخصی مشورت کردند و از وی چاره جویی خواستند و او چنین توصیه ای کرد و گرنه این کار از فرزندان یعقوب - که در خانه پیغمبر الهی تربیت شده بودند - بسیار بعید به نظر می رسد، و شاید کسی بتواند برای این قول از جمله بندیهای خود آیه شریفه و اختلاف تعبیر و تغییر ضمائر تکلم به خطاب نیز تأیید بیاورد و بدین وسیله دامن فرزندان یعقوب را از این کار زننده و فکر جنایت کارانه پاک سازد، و بگوید: از این که در این آیه ضمائر به صورت خطاب آمده و لکم و ایکم و تکنونوا ذکر شده، به دست می آید که گوینده این کلمات شخصی غیر از فرزندان یعقوب بوده و گرنه روی قاعده خوب بود لنا و ایننا و کنّنا می گفتند، چنان که در آیه پیش ایننا و نحن و أبانا را به صورت تکلم گفته اند. اما اثبات این مطلب مشکل است، لذا بیش تر مفسران حتی اشاره ای هم به این وجه نکرده و گوینده را همان برادر یوسف با یکی از آنان دانسته اند.

یکی از آنان - که معلوم می شود از دیگران عاقل تر بود، یا تحت تأثیر احساسات تند خود عقلش را یک سره از دست نداده بود- پیشنهاد دیگری کرد که به آن تندی نبود و در ضمن منظورشان را نیز عملی می ساخت، وی (که بعضی گفته اند یهودا برادر بزرگشان بود) گفت: مگر منظور شما این نیست که یوسف را از دید پدر دور کنید و با پنهان ساختن و دور کردنش از برابر دیده پدر از قلب و دلش هم او را ببرید و تدریجا خود شما جای محبت او را در دل پر کنید، این منظور را از راه دیگری که به طور مستقیم موجب قتل یوسف نگردد، می توان عملی ساخت به طوری که شما نیز دست خود را به خون یک کودک بی گناه، آن هم برادر خودتان آلوده نکرده و این ننگ را برای همیشه برای خود نخریده اید. و آن راه این است که یوسف را در چاهی بیندازیم تا احیانا رهگذرانی که از کنار آن چاه عبور می کنند، هنگام آب کشیدن او را بیابند و همراه خود برداشته و به دیار دیگری ببرند و شما نیز بدین ترتیب به منظور و هدفتان خواهید رسید.

ثانیا: مطلب دیگری که از آیه به دست می آید و بیش تر مفسران نیز آیه را بر این معنا حمل کرده اند، این است که آنان با این که تحت تأثیر احساسات تند و حسادت شدید قرار گرفته بودند و در صدد قتل یا تبعید یوسف معصوم برآمده بودند، اما پاسخی به ندای وجدان خود که معمولا در این گونه موارد انسان را تحت بازجویی قرار

داده و آثار خطرناک گناه و جنایت را به یاد گناه کار می آورد، آماده نکرده بودند. از این رو در صدد بودند تا به طریقی ناراحتی خود را برطرف کرده و راهی برای فرار از واکنش و کیفری که آن گناه و جنایت در پی داشت، به دست آورند.

سرانجام فکرشان به این جا رسید که پس از انجام کار توبه خواهیم کرد و این مطلب را این گونه بیان داشتند: ... پس از او مردمی شایسته باشید. (۱)

این گونه افکار معمولاً به ذهن افرادی خطور می کند که ارتباطی - اگر چه اندک - با دین و دیانت و عقیده ای - ولو مختصر - به خدا و پیغمبر دارند (۲) و خود را با نوید به توبه دل گرم می سازند، اما غافل از این که اولاً: توبه از گناه توفیق می خواهد و معلوم نیست انسان تا زمان توبه زنده باشد یا به انجام آن موفق شود. ثانیاً: به گفته یکی از استادان محترم، چنین توبه ای مقبول در گاه حق واقع نشده و سودی نمی دهد، زیرا کسی که می داند عملش گناه و معصیت است و خود را به توبه پس از گناه دل خوش می کند، منظورش از توبه کردن بازگشت به سوی خدا و خشوع در برابر حق تعالی نیست؛ بلکه در حقیقت به فکر نیرنگ و مکر با خداست و می خواهد عذاب و عقاب حق را با این نیرنگ از خود دور سازد و خلاصه میان گناهان، گناهی را که توبه به دنبال داشته باشد انتخاب می کند، و گرنه از معنا و حقیقت توبه - که پشیمانی و ندامت از گناه است - اثری در وجودش نیست و

ص: ۱۰

۱- ۴۴۷. یوسف ۱۲. آیه ۱۰.

۲- ۴۴۸. در واقعه جان گداز طف و شهادت سرور شهیدان حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام نیز نمونه و شاهدی برای این مطلب دیده می شود، عمر بن سعد چون با دین سروکار داشت و خود را شخص دین داری می دانست، هنگامی که قتل امام علیه السلام و به دنبال آن حکومت ری بدو پیشنهاد شد، به فکر فرو رفت و سرانجام با همین منطق نادرست خود حاضر به انجام آن جنایت بزرگ تاریخی شد. از وی اشعاری در این باره نقل کرده اند: فوالله؛ ما اءدري وائی لحائر اءفکر فی اءمری علی خطرین اءترک ملا- الری و الری منیتی اءم اءصبح ماءثوما بقتل حسین حسین بن عمی و الحوادث جمه لعمری ولی فی الری قره عین و ان اله العرش یغفر زلتی و او کنت فیها اظلم الثقلین یقولون: انّ الله خالق جنّه و نار و تعذیب و غلّ یدین فان صدقوا فیما یقولون انّی اتوب الی الرحمن فی سنتین و ان کذبوا فزنا بدنیا عظیمه و ملک عقیم دائم الحجلین*

این چنین توبه ای پذیرفته نخواهد شد و از آیه انّما التوبه علی الله للذین يعملون السوء بجهالة ثم یتوبون من قریب ... نیز همین مطلب استنباط می شود. (۱)

به هر حال برادران یوسف تصمیم به تبعید وی گرفتند و با پیش نهاد مزبور موافقت کردند، اما برای اجرای این طرح مشکلی دانستند که در صدد حل آن برآمدند.

حلّ مشکل

یعقوب علیه السلام یوسف را بسیار دوست می داشت و به برادرانش نیز بدگمان و ظنین بود و اطمینان نمی کرد که او را به دست آنان بسپارد. دزدیدن یوسف نیز مقدور نبود، زیرا یعقوب کاملاً مراقب او بود و شاید کم تر وقتی او را از خود جدا می کرد. از این رو برادران به فکر افتادند تا راهی برای انجام این کار پیدا کنند که هم نقشه خود را با خیالی راحت عملی سازند و هم یوسف را با رضایت و آسودگی خاطر از پدر بازگیرند و در ضمن کاری کنند تا نظر یعقوب از بدگمانی و بدبینی به خوش گمانی و بدبینی به خوش گمانی و خوش بینی مبدل شود.

آنان چاره ای جز توسل به دروغ نداشتند و فکرشان به این جا رسید که خود را به صورتی خیرخواهانه درآورند و نفاق و دورویی پیشه سازند و نزد پدر آیند و سخن از کمال دوستی و خیرخواهی پیش کشند و از وی بخواهند تا او را همراه آنان برای بازی و مسابقه یا تفریح به صحرا بفرستد، تا در برنامه های تفریحی و سرگرمی های سالم و مشروعی که در آن روزها بود، شرکت کند.

و بدین منظور نزد یعقوب آمده و گفتند: پدرجان، تو را چه

ص: ۱۱

شده است که ما را بر یوسف امین نمی دانی، در حالی که ما خیرخواه او هستیم؟ فردا او را همراه ما بفرست تا (در چمن) بگردد و بازی کند و ما به خوبی نگهبان او خواهیم بود. (۱)

فرزندان یعقوب به خیال خود با این کار، مشکل خود را حلّ و راه انجام نقشه شوم خود را هموار کردند و یعقوب را به مشکل سختی دچار ساختند: زیرا یعقوب کینه باطنی آنان را درباره یوسف می دانست و از حسد درونی شان خبر داشت، ولی تا حدی که مقدور بود این مطلب را به رخشان نمی کشید و بدگمانیش را مخفی می کرد و می کوشید از تماس مستقیم آنان با یوسف ممانعت کند. اکنون با این پیشنهاد فرزندان، در محذور عجیبی دچار شد، چون از یک طرف نمی خواست با صراحت بدبینی و بدگمانی اش را به آن ها اظهار کند تا مبادا موجب تحریک دشمنی آنان شود و از سوی دیگر از سپردن یوسف به آنان نیز نگران بود و ناچار باید برای ممانعت این گونه بیان داشت: بردن او سخت مرا غمگین می کند و می ترسم از وی غفلت کنید و گرگ او را بدرد. (۲)

فرزندان یعقوب که خود را به هدف نزدیک می دیدند، گویا جواب این سخن پدر را آماده کرده بودند، لذا در پاسخ او گفتند: اگر با وجود (برادرانی مانند) ما که گروهی متحد و نیرومندیم، باز هم گرگ او را بخورد، در چنین صورتی ما افرادی زیان کار خواهیم بود. (۳) یعقوب علیه السلام حقیقتی را بیان کرده بود، زیرا علاقه اش به یوسف روشن بود و تحمل جدایی اش بر وی گران می آمد و از طرفی صحرایی مانند

ص: ۱۲

۱- ۴۵۰. یوسف ۱۲. آیه ۱۲-۱۳.

۲- ۴۵۱. همان، آیه ۱۴.

۳- ۴۵۲. همان، آیه ۱۵.

صحرای سرسبز کنعان که مرتع گوسفندان و چراگاه مواشی و اغنام بود، خالی از گرگ و حیوان های درنده نبود. از آن سو خردسالی یوسف در مقابل برادران میان سال و نیرومند هم این امر را نشان می داد که وی توان بازی با آنان را ندارد و ممکن است که آن ها سرگرم بازی با یکدیگر شوند و او تنها مانده و درندگان آسیبی به وی برسانند.

فرزندان یعقوب که درصدد بودند تا از هرچه به فکرشان می رسد، برای انجام نقشه شوم خود استفاده کنند و بر رفتار ناپسند خویش سرپوشی بگذارند و از ارتکاب دروغ و نفاق و تهمت باکی نداشتند، قیافه ای جدی به خود گرفته و صراحت آن سخن خلاف تخطئه پدر برآمدند و خواستند بگویند این چه فکری است که تو می کنی؟ و چگونه ممکن است با وجود برادران نیرومندی چون ما گرگ بتواند یوسف را بخورد!

دسته ای مانند ابن اثیر گفته اند علت این که یعقوب گفت: می ترسم گرگ او را بخورد خوابی بود که یعقوب درباره یوسف دیده بود که در آن گرگ هایی به یوسف حمله کرده و می خواستند او را بکشند در میان آن گرگان، گرگی از یوسف حمایت کرده و مانع قتل او شد و آن گاه مشاهده کرد که زمین شکافته شد و یوسف را در خود فرو برد. و از این رو برخی گفته اند مقصود یعقوب از گرگ، همان برادران یوسف بود که از رشک آن ها بروی بیم داشت و به طور کنایه می خواست بگوید ترس آن را دارم که شما او را از بین ببرید ولی منظورش را با کنایه و در لفافه بیان

جلال الدین بلخی در این باره چنین گوید:

یوسفان از رشک زشتان مخفیند

کز عدو خوبان در آتش می زیند

یوسفان از مکر اخوان در چهند

کز حسد یوسف به گرگان می دهند

از حسد بر یوسف مصری چه رفت

این حسد اندر کمین گرگی است زفت

لاجرم زین گرگ یعقوب حلیم

داشت بر یوسف همیشه خوف و بیم

گرگ ظاهر گرد یوسف خود نگشت

این حسد در فعل همیشه خوف و بیم

زخم کرد این گرگ و زعذر سبق

آمده کانا ذهبنا نستیق؟

صد هزاران گرگ را این مکر نیست

عاقبت رسوا شود این گرگ بایست

زانکه حشر حاسدان روز گزند

بی گمان بر صورت گرگان کنند

به هر حال از دنباله داستان معلوم می شود که سخن یعقوب علیه السلام اساس دروغ بعدی آنان گردید و نیز بهانه ای برای ناپدید کردن یوسف بود تا راهی برای عذر خویش پیدا کنند و گرنه شاید آن ها به فکرشان نمی رسید که گرگ هم انسان را می خورد، یا نمی دانستند چه بهانه ای برای ناپدید کردن یوسف نزد پدر بیاورند و همین کلام یعقوب سبب شد که آنان

یوسف را در چاه افکنده و بگویند گرگ او را درید.

یوسف در چنگال برادران

پسران یعقوب علیه السلام با بیان این سخنان جایی برای عذر پدر نگذاشتند و خود را برادرانی خیرخواه برای یوسف معرفی کردند و به پدر اطمینان دادند که یوسف را تنها نگذارده و او را از گرگ نگهداری کنند. گرچه برای عذر نخستین یعقوب که طاقت نداشتنِ دوریِ یوسف بود، نتوانستند پاسخی بیاورند و یعقوب می توانست به آنان بگوید شما از نظر حفاظت از گرگ و درنده به من اطمینان می دهید،

ص: ۱۴

۱- ۴۵۳. الکامل فی التاریخ، ج ۱، ص ۱۳۹.

اما رنج فراقش را چگونه تحمل کنم و آن را چه طور جبران می کنید؟ با این عکس العمل شاید نمی خواست بیش از این علاقه شدید خود را به یوسف پیش آنان اظهار کند و رشک آن ها را تحریک کند، به هر حال برخلاف میل قلبی خود بدان ها اجازه داد که یوسف را با خود به صحرا ببرند و بازگردانند.

یوسف معصوم که - به اختلاف نقل ها و روایت ها بین هفت تا هفده سال (۱) از عمرش گذشته بود - نمی دانست برادران چه نقشه خطرناکی برایش کشیده اند و پشت این قیافه های حق به جانب و خیرخواهانه چه کینه ها و عقده هایی در دل دارند. همین قدر می بیند که برادران با کمال مهربانی و ملاحظت و با اصرار از پدر می خواهند تا اجازه دهد او را برای تفریح و گردش با خود به صحرا ببرند، و شاید در این میان یوسف هم با آنان هم صدا شده و از پدر خواسته باشند تا با رفتنش موافقت کند. (۲)

بدین سان موافقت یعقوب جلب شد و برادران بی درنگ وسایل حرکت را فراهم کردند و به راه افتادند در حدیثی است که هنگام حرکتشان یعقوب پیش آمد و یوسف را به آغوش کشید و گریست و سپس بدان ها سپرد. برادران برای آن که مبادا یعقوب پشیمان شود و یوسف را از آنان بگیرد، به سرعت از نزد او دور شدند و تا جایی که در معرض دید پدر بودند، به یوسف محبت و نوازش می کردند، اما بعد از دور شدن، عقده های دلشان گشوده شد و شروع به کتک زدن و آزار او کردند.

یوسف برخلاف انتظار خود دید که یکی

ص: ۱۵

۱- ۴۵۴. در حدیثی عیاشی از امام صادق علیه السلام روایت کرده که حضرت در آن روز هفت سال داشته است. در مجمع البیان آمده است روزی که یوسف را در چاه انداختند هفده ساله و به نقلی دیگر ده ساله بوده است و برخی نیز گفته اند که دوازده سال داشت و قول دیگری هست که هفت ساله یا نه ساله بوده است. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۰۹-۲۱۳.

۲- ۴۵۵. در الکامل آمده است که یوسف به پدر گفت: پدرجان مرا با اینان به صحرا بفرست. یعقوب از وی پرسید: میل داری با آن ها بروی؟ یوسف جواب داد: (آری). در این وقت یعقوب اجازه داد و یوسف جامه خود را پوشید و همراه برادران رفت.

از برادران پیش آمد و او را بر زمین انداخت و شروع به زدن و آزارش کرد. فرزند معصوم و بی گناه یعقوب برای دفع آزار او به برادر دیگرش پناهنده شد، ولی او نیز به جای دفاع از وی، به آزار و شکنجه اش دست گشود و خلاصه به هر کدام پناه می برد، او را از خود رانده و کتکش می زدند و حتی یکی از آنان که بعضی گفته اند روییل بود پیش آمد و خواست او را بکشد، اما لایوی یا یهودا مخالفت کرده و گفت: قرار نبود او را به قتل برسانید و بدین ترتیب مانع قتل او گردید و قرار شد یوسف را در چاهی بیندازند و ناپدیدش کنند.

یوسف معصوم در چاه

چنانچه از آیات قرآنی استفاده می شود هنگامی که برادران وقتی به صحرا آمدند، تصمیم گرفتند یوسف را به چاه بیندازند و تصمیم قبلی آنان این بود که به هر ترتیبی شده یوسف را از پدر دور کنند و به سرزمینی دور ببرند تا به او دستی نرسد، اما وقتی به صحرا آمدند و شاید در بین مسیر، گذرشان به چاهی افتاد و به این فکر افتادند تا او را در چاه افکنند و بدین طریق هدفشان را عملی سازند.

در این که چاه مزبور آیا معروف بوده و سر راه کاروانیان قرار داشته که هنگام رفت و آمد از آن چاه آب می کشیده اند، یا این که در بیابان دور افتاده ای قرار داشت که در زمان های سابق، از آن بهره برداری می شده و آن روز از استفاده افتاده بود یا فقط چوپان های بیابان که از محل آن آگاه بودند از

آن بهره می بردند، اختلاف است.

شیخ طبرسی (ره) نقل کرده که برخی گفته اند: این چاه در بیابان دور افتاده و بی آب و علفی بود و سرراه کاروانیان نبود و کاروانیانی هم که سر چاه آمده و یوسف را بیرون آوردند (۱)، راه گم کرده و بیراهه آمده بودند و به طور تصادفی از آن جا می گذشتند. در تفسیر روح البیان آمده است چاه مزبور در سه فرسخی کنعان قرار داشت که آن را شداد هنگام آباد کردن سرزمین اردن، حفر کرده بود و هفتاد ذرع یا بیش تر عمق داشت و مخروطی شکل هم بود یعنی دهانه آن تنگ و قعر آن فراخ بود (۲) و معلوم نبود که چرا و به چه منظور آن را به این صورت حفر کرده بودند.

بعضی گفته اند که آب آن شور و قابل استفاده نبود و چون یوسف در آن چاه افتاد از برکت آن حضرت، آب چاه شیرین شد و مورد استفاده قرار گرفت. (۳)

به هر حال یوسف را کنار چاه آوردند و پیراهنش را بیرون کرده و ریسمانی به کمرش بستند و او را میان چاه سرازیر کردند. یوسف از آنان خواست لاقط پیراهنش را بیرون نکنند و به آن ها گفت: این پیراهن را بگذارید تا تن خود را بدان بیوشانم. با لحن تمسخرآمیزی در جوابش گفتند: خورشید و ماه و یازده ستاره را بخوان تا همدم و یار تو باشند. در تفسیر قمی آمده است که بدو گفتند: پیراهنت را بیرون آور. یوسف گریست و گفت: ای برادران برهنه ام می کنید؟ یکی از آن ها کارد کشید و گفت: اگر بیرون نیاوری تو را می کشم. حضرت دست به لب

ص: ۱۷

۱- ۴۵۶. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۱۹-۲۲۰.

۲- ۴۵۷. تفسیر روح البیان، ج ۴، ص ۲۳۳.

۳- ۴۵۸. از این آیه شریفه که می فرماید: یکی از آن ها گفت: ... لا-تقتلوا یوسف و القوه فی غیابت الجب یلتقطه بعض السّیّاره چنین استفاده می شود که اولاً این چاه معروف بوده است. ثانیاً سر راه کاروانیان و رهگذران بوده است، زیرا بعید نیست الف و لام در الجب الف و لام عهد باشد و از این جمله هم که گفت: یلتقطه بعض السّیّاره می توان فهمید که چاه بر سر راه بوده است، نه در جای پرت و دور افتاده ای. (مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۲۰).

چاه می گرفت که در چاه نیفتد، و از آنان می خواست تا او را به چاه نیندازند، ولی آن ها با کمال خشونت دست های او را از لبه چاه دور کرده و میان چاه سرازیرش کردند، وقتی به نیمه های آن رسید، به منظور قتل او یا روی کینه و رشکی که بدو داشتند، ریسمان را رها کردند و یوسف به قعر چاه افتاد و چون قعر چاه آب بود یوسف در آب افتاد و آسیبی ندید. سپس به طرف سنگی که در چاه بود رفته و بالای آن آمد و خود را از آب بیرون کشید.

برخی معتقدند منظور از غیبت الجبّ که در دو جای این داستان در قرآن آمده، جای گاه مخصوصی بوده که در کناره چاه بالای سطح آب می کنده اند و جای نشیمن و استفاده از آب چاه بوده است و این که یوسف را در آن جایگاه زندانی کردند، برای آن بود که نخواستند مستقیماً وی را بکشند و از طرفی منظورشان را نیز عملی کرده باشند.

در نقلی آمده که وقتی یوسف را به چاه انداختند، اندکی صبر کردند و سپس او را صدا زدند تا ببینند زنده است یا نه؟ و چون یوسف جوابشان را داد، خواستند سنگی به سرش بیندازند و او را بکشند، ولی باز هم یهودا مانع این کار شد و از کشتن یوسف جلوگیری کرد.

حال بینیم برادران پس از آن چه کردند و چگونه به کنعان بازگشتند و جواب پدر را چه دادند؟

پسران یعقوب بازگشتند و ...

کیفیت روبه رو شدن پسران یعقوب پس از این کار با پدر و پاسخی که

در مورد گم شدن یوسف به وی دادند، جالب و شنیدنی است. قرآن کریم اجمال آن را این گونه بیان فرموده است: شبانه با چشم گریان نزد پدر آمدند و گفتند پدرجان ما برای مسابقه رفتیم و یوسف را نزد اناث خود گذاردیم و گرگ او را خورد، ولی تو سخن ما را باور نخواهی کرد اگر چه راست گو باشیم. (۱)

مفسران گفته اند این که تا شب صبر کردند و شبانه نزد پدر آمدند برای آن بود که از تاریکی شب بهره گرفته و بهتر بتوانند امر را بر پدر مشتبه سازند و هم چنین جرئت بیش تری در عذر تراشی داشته باشند و بهتر بتوانند دروغ خود را بیان دارند و این که تظاهر به گریه کردند، برای آن بود که خود را راست گو جلوه دهند (۲) و از این که گفتند: تو سخن ما را باور نداری اگر چه راست گو باشیم (۳) معلوم می شود، آنان خود می دانستند با این دروغ بافی ها و صحنه سازی ها نمی توانند بدگمانی یعقوب را از خود دور سازند و پدر را قانع کنند که واقعا گرگ یوسف را خورده است اما همین گفتارشان موجب باز شدن مشتشان گردید و حس کنجکاوای یعقوب را تحریک کرد تا در این باره تحقیق بیش تری کند.

به هر صورت برای این سخن خود شاهدهی دروغین هم آورده و پیراهن یوسف را به خون بزغاله یا آهوپی که کشته بودند رنگین کرده و نزد پدر آوردند گفتند: این هم نشانه گفتار ما. ولی فراموش کردند که لااقل قسمتی از آن پیراهن را پاره کنند تا به سخن نادرست و خلاف حقیقت خود صورتی

ص: ۱۹

۱- ۴۵۹. یوسف ۱۲. آیه ۱۷.

۲- ۴۶۰. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۱۷.

۳- ۴۶۱. یوسف ۱۲. آیه ۱۸.

بدهند. برخی گفته اند که یعقوب از آن ها خواست تا پیراهنش را به او نشان دهند و چون چشم یعقوب به پیراهن یوسف افتاد و آن را صحیح و سالم دید، بدان ها گفت: این چه گرگی بوده که یوسف را دریده و خورده است، اما پیراهنش را پاره نکرده است؟ به راستی که چه خشمی به یوسف داشته، اما چه اندازه نسبت به پیراهنش مهربان بوده است! (۱)

گروهی گفته اند وقتی که فرزندان یعقوب این سخنان را از پدر شنیدند، گفتند: دزدان او را کشتند. ولی یعقوب در جوابشان فرمود: چگونه دزدی بوده که خودش را کشته، اما پیراهنش را نبرده با این که احتیاج وی به پیراهنش بیش از کشتن او بوده است.

برادران با این صحنه سازی نیز نتوانستند جنایت خود را پرده پوشی کنند و یعقوب فهمیدنی ها را فهمید و سپس فرمود: اینها نیست که شما می گوئید، نه گرگ او را دریده و نه دزدان او را کشته اند. (۲) بلکه نفس های شما کاری (زشت) را در نظرتان جلوه داد، پس (مرا باید که) صبری نیکو و جمیل پیشه کنم و در تحمل (دشواری) این مصیبت که شما اظهار داشته و توصیف می کنید، از خدا مدد می خواهم. (۳)

آری به گفته یکی از استادان بزرگوار، این مطلب از حقایق مسلم این جهان است و به تجربه نیز رسیده که دروغ گو هر اندازه هم فریبکار و زرننگ باشد رسوا شده و بالاخره مشتش باز می شود و دروغش آشکار می گردد. این حقیقت را خدای مجید در قرآن کریم بارها گوش زد کرده و می فرماید: به راستی خدا مردمان دروغ پیشه و کفران کننده را هدایت نمی کند و در

ص: ۲۰

۱- ۴۶۲. همان، ص ۲۱۸.

۲- ۴۶۳. همان.

۳- ۴۶۴. یوسف ۱۲. آیه ۱۹.

جای دیگر فرموده: به راستی خدا مردمان اسراف گر و دروغ پیشه را هدایت نمی کند. و نیز می فرماید: به راستی آنان که با دروغ به خدا افترا زنند رستگار نمی شوند.

جای تأسف است که اجتماع امروز گویا این حقیقت را نشنیده و یا باور نکرده اند و عموماً پایه زندگی خود را بر اساس دروغ بنا نهاده و تدریجاً آن را نوعی زیرکی و زرنگی می دانند و کسی را که از صدق و راستی پافراتر نمی نهد به کودنی و عقب ماندگی منسوب می دارند، تا جایی که می گویند: اساس سیاست های دنیا را دروغ و خلاف گویی تشکیل داده است و هر که در این راه چیره دست تر باشد و بهتر بتواند مردم را با وعده های دروغین و دفع الوقت کردن در کارها و تبلیغات پوچ فریب دهد، سیاست مدارتر بوده برای اداره امور لایق تر است. اما منطق آسمانی قرآن و سرورش فطرت معتقدند که دروغ گو رستگار نمی شود.

حال ببینیم که حضرت یوسف علیه السلام در آن چاه تاریک وحشت زا چه کرد و قضا و قدر الهی چه سرنوشتی برای او مقدر فرمود. این مطلب مسلم است که بلاهای پی درپی و دشواری که با سرعت و بی وقفه با فاصله بسیار کوتاه بر یوسف عزیز رسید، تحملش بر وی بسیار دشوار و سنگین بود، زیرا یوسف از وقتی خود را شناخته بود، در دامان پرمهر پدر و مادر، و عمه خویش به سر برده و هر یک از آنان به قدری او را دوست می داشتند که حاضر نبودند حتی یک لحظه از نزدشان دور شود و به قدری به وی محبت داشتند

که تمام وسایل استراحت و آرامش او را از هر لحاظ فراهم کرده بودند. پر واضح است تحمل این افراد در برابر مشکلات زندگی و ناملايمات، معمولا کم تر از ديگران بوده و مانند جوجه بی پر و بالی هستند که ناگهان از بالای درخت و آشیانه خود به زمین بیفتند و به خصوص اگر مانند یوسف صدیق به طور ناگهانی و بدون آمادگی قبلی با چنین پیش آمدهای ناگواری مواجه گردد.

در این گونه موارد تنها تکیه گاهی که می تواند اضطراب دل را برطرف سازد و قلب نگران و پریشان را آرام سازد و انسان را از سقوط نگه دارد، ایمان به خدا و توکل بر اوست و تنها مونس و همدمی که می توان غم دل را با او در میان نهاد و از وی استمداد طلبید، خدای رؤوف و مهربان است. البته در مورد افراد بزرگوار و والامقامی هم چون یوسف صدیق که خدای تعالی می خواهد در آینده او را به مقام شامخ نبوت و رهبری خلق خود منصوب دارد و زمام امور دین و دنیای مردم را به دست وی بسپارد، در چنین پیش آمدها، خداوند لطف بیش تری درباره شان مبذول می دارد و از طریق وحی، امیدواری و دل گرمی بیش تری به آن ها عنایت می فرماید. چنان که قرآن کریم درباره آن ماجرا می فرماید: و آن گاه یوسف را بردند و تصمیم گرفتند در قعر چاهش اندازد (و نقشه خود را عملی کردند و یوسف در چاه قرار گرفت) ما بدو وحی کردیم که (تو را از این چاه نجات خواهیم داد و) در آینده برادرانت را به این کار (زشت) شان آگاه خواهیم

ساخت در حالی که آن‌ها بی‌خبرند. (۱)

اگر از این گفتار مفسران که گفته‌اند: منظور از این وحی، وحی نبوت بود و یوسف در همان چاه به مقام نبوت رسید (۲) صرف نظر کنیم و بگوییم وحی در این جا به معنای الهام بوده، باز هم می‌توان فهمید که این سروش غیبی و وحی الهی تا چه حد در آرامش روح یوسف مؤثر بوده و چگونه او را به آینده باشکوهی دل‌گرم ساخته است و اگر به وحی نبوت تفسیر شود، چنان چه بسیاری و ظاهر معنای وحی نیز همین است که با رسیدن به این مقام شامخ دیگر جای هیچ‌گونه خوف و ترسی برایش باقی نمانده است.

نجات یوسف از چاه

مطابق روایت‌ها و تاریخ، یوسف سه روز در چاه بود تا خدای تعالی وسیله نجات او را فراهم ساخت و در حدیثی آمده است که حضرت برای شتاب در نجات خویش از آن مهلکه سخت این دعا را خواند:

یا اله ابراهیم و اسحاق و یعقوب ارحم ضعفی، و قلّه حیلّتی، و صغری؛

ای خدای ابراهیم و اسحاق و یعقوب به ناتوانی و بیچارگی و خردسالی من ترحم فرما.

و پس از آن بود که کاروانیان آمدند و او را از چاه بیرون آوردند.

پیش از این گفته شد درباره چاه مزبور اختلاف است که آیا بر سر راه کاروانیان بوده یا در جای پرت و دور افتاده ای قرار داشته است که کاروانیان بر اثر گم کردن راه بر سر آن چاه آمدند. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: و کاروانی بیامد و مأمور آب را (برای آوردن آب بر سر چاه) فرستادند، و او

ص: ۲۳

۱- ۴۶۵. همان، آیه ۱۶.

۲- ۴۶۶. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۱۷.

دلو خویش را (به چاه) انداخت و (ناگهان) گفت: مژده! این یک پسر است (که به جای آب از چاه بیرون آمده است) و به منظور تجارت او را پنهان داشتند و خدا دانا بود که چه می کنند. (۱)

باری مأمور کشیدن آب، سر چاه آمد و دلو را به چاه انداخت، یوسف علیه السلام به دلو در آویخت و آب آور احساس کرد که دلوش سنگین شده است، آن را با تلاش بیشتری بالا کشید و ناگهان دید که به جای آب، پسر زیارویی از چاه درآمد، بی اختیار فریاد زد: آی، مژده که این پسری است ...!

حالا دیگر یوسف عزیز از تنگنای چاه و آن محیط وحشت زانجات یافته است و بعد از گذشت چندین روز که جز دیوارها و آن نیلگون ته چاه، چیز دیگری را نمی دید، چشمش به انسانی افتاد و پس از ساعت های متمادی - که از هوای سنگین و خفقان آور قعر چاه استنشاق کرده بود - از هوای آزاد صحرا بهره مند شد و خدای مهربان نعمت تازه ای بدو بخشید و نشاط و نیروی جدیدی در جاننش دمید، اما مقدرات روزگار بلای دیگری سر راه او قرار داده و به غم و اندوه دیگری مبتلایش ساخت و یوسف آزاده و پیغمبر زاده را مشتی مردم سودجو و بی عاطفه به صورت برده و بنده ای زرخرید در معرض خرید و فروش در آوردند.

قرآن کریم دنباله ماجرا را این گونه بیان فرموده است: واو را به بهایی اندک (وناچیز) به درهمی چند فروختند و در آن بی رغبت بودند. (۲)

فروختن یوسف

یوسف را در برابر چند

ص: ۲۴

۱- ۴۶۷. یوسف ۱۲. آیه ۲۰.

۲- ۴۶۸. همان، آیه ۲۱.

قرآن کریم عدد درهم ها را تعیین نکرده، بلکه فروشندگان را سرزنش نموده که این شخصیت بزرگ و آزاده را به صورت برده ای در آورده و به چند درهم پول سیاه و بی ارزش فروختند، اما در روایت ها و گفتار مفسران عدد آن درهم ها را به اختلاف ذکر کرده اند: در چند حدیث عدد آن ها بیست درهم و شماره فروشندگان ده نفر ذکر شده که هر کدام دو درهم نصیبشان شد و در نقل دیگری ۲۲ درهم و در روایتی دیگر هیجده درهم آمده است.

ابن عباس گفته است: کسی که یوسف را پیدا کرد و به مصر آورد و در مصر فروخت، و نامش مالک بن زعر بود، وی یوسف را به چهل دینار پول و یک جفت کفش و دو جامه سفید به عزیز مصر فروخت. (۱)

البته میان مفسران اختلاف که فروشندگان یوسف چه کسانی بودند، و خریدارانش که بوده اند؟ جمعی گفته اند برادران یوسف در خلال چند روزی که او در چاه بود، مترصد بودند تا ببینند سرنوشت یوسف چه می شود و سرانجام چه کسی او را از چاه بیرون می آورد و پیوسته میان کنعان و چاهی که یوسف را در آن انداخته بودند، در رفت و آمد بودند و چون کاروانیان او را بیرون آورند، به آن ها گفتند این جوان غلام زر خرید ما بوده که از دست ما گریخته و بدین جا آمده و خود را در این چاه پنهان کرده است. اکنون باید بهایش را به ما بپردازید و یوسف را نیز که در صدد برآمده بود خود را معرفی کند تهدید کردند که سخنی

ص: ۲۵

بر زبان نیاورد و یوسف نیز به ناچار گفتار آن‌ها را تصدیق کرد و بدین ترتیب برادران او را به کاروانیان فروختند و معنای این که خداوند می‌فرماید: رغبتی در وی نداشتند به آن سبب بود که می‌خواستند هر چه زودتر او را از آن محیط دور کنند و سرپوشی روی کارشان بگذارند تا مبادا یوسف به کنعان بازگردد و پرده از روی کارشان برداشته شود، به همین دلیل اعتنایی به خود یوسف و بهایش نداشتند و هدفشان از این کار فقط ناپدید کردن یوسف بود. (۱)

طبق این گفتار، یوسف دوبار فروخته شد: یکی در کنار چاه و به دست برادران، و دیگری در مصر و به دست کاروانیان. خریدار نخست، کاروانیان بودند و خریدار دوم عزیز مصر.

ولی گروه دیگری معتقدند فروختن یوسف یک بار بیشتر اتفاق نیفتاد و آن هم به دست کاروانیان در مصر بود، کاروانیان پس از این که وی را از چاه بیرون آوردند، به صورت کالایی که قابل فروش و استفاده است، پنهانش کردند. چنان که خدای تعالی فرموده است: واسرّوه بضاعه. سپس او را در مصر به بهایی اندک و درهمی چند فروختند و چون در وی آثار آزادگی و نشانه بزرگی دیدند و شاید بر اثر تحقیق و سؤالی که از او کرده بودند، وی را شناخته و دانستند فرزند دل‌بند یعقوب و نوه ابراهیم خلیل است، به همین دلیل خواستند هر چه زودتر او را بفروشند و خوش نداشتند که او را نزد خود نگاه دارند و با ورود به مصر بی‌درنگ او را در معرض فروش گذارده و درباره قیمتش سخت‌گیری نکرده و او را فروختند

ص: ۲۶

و کلام خدا را که فرموده: وکانوا فيه من الزّاهدين به همین معنا حمل کرده اند.

صرف نظر از اقوال مفسران و پاره ای از روایت ها معنای دوم با سیاق آیه مناسب تر است و یک نواخت بودن ضمائر جمع، نیز گواهی دیگر بر این اقوال است.

واز این مطلب جمعی چنین استنباط کرده اند: که وقتی مردم مصر مطلع شدند یوسف را به معرض فروش گذارده اند به سوی بازار برده فروشان هجوم آورده و ساعت به ساعت قیمت یوسف بالا می رفت تا این که او را به هم وزنش از طلا و نقره و حریر و مشک فروختند و این گفتار را به وهب بن منبه نسبت می دهند ولی این سخن افسانه ای بیش نیست و هم چنین داستان پیرزن و کلافی که در دست گرفت و به بازار آمد و با همان کلاف - که دارایی او را تشکیل می داد - خود را جزو خریداران یوسف قلمداد کرد و سایر مطالبی که برای شاعران خیال پرداز فارسی نیز زمینه و سوژه ای فراهم کرده است تا در این باره اشعاری سروده و خیال پردازی کنند، بی اساس و خالی از اعتبار است.

به هر حال یوسف بی گناه و نوردیده یعقوب به صورت کالایی تجارتي و برده ای قابل خرید و فروش در دست کاروانیان در آمد. و به سوی مصر و سرنوشتی نامعلوم پیش می رفت و در ای میان خود را به قضا و قدر الهی سپرده بود تا ببیند لطف خدای مهربان با او چه می کند و وعده الهی چه وقت درباره او محقق می شود.

در خانه عزیز

کاروان وارد مصر شد و فرزند دلبند اسرائیل

ص: ۲۷

را به بازار برده فروشان برد و در معرض فروش قرار داد. سرانجام این گوهر گران بها نصیب عزیز مصر گردید که برخی نامش را قطفیر ذکر کرده و گفته اند: وی نخست وزیر کشور مصر بوده و منصب جانشینی و خزانه داری و فرماندهی لشکر پادشاه را به عهده داشته است؛ وی یوسف را خرید، به خانه آورد و چون آثار نجابت و بزرگی زادگی را در چهره اش دید، به همسرش سفارش کرد و گفت: جایگاهش را گرامی دار (واز وی به خوبی پذیرایی کن) شاید برای ما سودمند باشد یا او را به فرزندی اختیار کنیم. (۱)

درسی آموزنده از قرآن کریم

قرآن کریم در این جا به عنوان تذکر، درسی به پیروان خود می دهد که بدانند عزّت و ذلّت بندگان خدا به دست مردم نیست و آن ها نمی توانند کسی را خوار یا عزیز کنند. برادران یوسف برای این که یوسف را از چشم پدر بیندازد و او را از بین ببرند و خود پیش پدر محبوب شوند، او را از دامن پرمهر پدر و محیط آرام خانه یعقوب جدا کردند و به چاه انداختند و تا آن جا پیش رفتند که - به گفته جمعی - برادر عزیز خود را به چند درهم پول سیاه فروختند و فرزند آزاده اسرائیل را به صورت برده ای در معرض خرید و فروش گذارند، اما خدا می خواست او را عزیز و محترم گرداند و به دلیل نیکی و صفای باطنش به او پاداش خوبی دهد و او را در بهترین خانه ها و فراخ ترین نعمت ها جای دهد و همه گونه شوکت و عظمتی را به وی ارزانی کند و از همه

ص: ۲۸

بالا-تر مقام نبوت و پیامبری را به او تفویض کند و دانش و حکمت به وی آموزد و علم تعبیر خواب را یادش دهد و زمینه فرمانروایی و عظمت او را در کشور مصر فراهم سازد؛ تا برادران حسود او و سایر انسان ها بدانند که دستگاه منظم خلقت که تحت فرمان آفریدگار حکیم در جریان و گردش است، تابع اراده حسودان و بدخواهان نیست و فقط اراده ذات اقدس او است که، در کارها مؤثر و نافذ است و خدای تعالی نیز بر اساس لیاقت و شایستگی و خوبی و بدی بندگانش به آنان پاداش و کیفر و عزت و خواری می دهد. پاداش نیکوکاران را ضایع نمی کند و کیفر بدکاران و بدخواهان را نیز در کنارشان می گذارد! متأسفانه بیش تر مردم از این حقیقت بی خبر و غافل هستند.

قرآن کریم این حقیقت را چنین بیان می کند: ... و بدین گونه یوسف را در سرزمین (مصر) مکانت و اقتدار دادیم تا به وی تعبیر خواب ها را بیاموزیم و خدا بر کار خود غالب (و مسلط) است، (و همه موجودات و کارها تحت اراده و فرمان اوست) ولی بیش تر مردم نمی دانند. و آن گاه که یوسف به سنّ رشد (و کمال) رسید، او را حکمت و دانش عطا کردیم و نیکوکاران را چنین پاداش می دهیم. (۱)

در فرازهای این داستان نیز در هر جا به مناسبتی، درس هایی آموزنده به فرزندان آدم داده و حقایق دیگری را گوشزد می کند که - ان شاء الله - در جای خود تذکر می دهیم. گذشت ایام پیش بینی عزیز مصر را تأیید کرد و هر روزی که از توقف یوسف در آن خانه می گذشت،

ص: ۲۹

بیش تر توجه بزرگ خانه، بانو و سایر افراد خانه را جلب می کرد و رفتار، حرکات، منطق گرم و گیرا، ادب، نجابت، امانت، وقار، متانت و سایر صفت هایی که در یک حیوان اصیل و تربیت یافته دامان مردان الهی است، شیفتگان تازه ای به شیفتگانیش می افزود، به خصوص که از نظر زیبایی صورت و سیما و آراستگی اندام نیز خارق العاده و بی نظیر بود، خلاصه آن چه خوبان همه داشتند یوسف به تنهایی داشت. و خدای بزرگ کمالات صوری و معنوی را در وجود او گرد آورده بود.

ظاهرا از توقف یوسف در خانه عزیز بیش از دو سه سالی نگذشته بود که همه اهل خانه مجذوب و فریفته اخلاف و رفتار او شدند. در این میان کسی که بیش تر از همه شیفته یوسف شد و علاقه اش کم کم به صورت عشقی آتشین در آمد و در اعماق دل و جانش اثر کرد، بانوی کاخ و همسر عزیز مصر بود که نامش راعیل و لقبش زلیخا ذکر شده است. علت این عشق سوزان را که تدریجا به صورت دل باختگی و علاقه جنسی در آمد و با آن سماجت درخواست کام جویی از یوسف کرد، در چند جهت ذکر کرده اند: اول این که زلیخا فرزندی نداشت و از لذت داشتن فرزند محروم بود، به همین سبب در جست و جو بود تا به جای فرزند، دل خود را به انسانی دیگر در میان افراد خانه بسپارد و اوقات فراغت خود را با مهرورزی به وی سرگرم و سپری سازد، و با آمدن یوسف در خانه او و به خصوص با اظهار تمایل شوهر و پذیرفتن

او را به عنوان فرزند، منظور زلیخا عملی شد، اما این علاقه و دل دادگی کم کم از این صورت خارج شد و به صورت دیگری درآمد.

دیگر آن که، زلیخا یک زندگی اشرافی کاملی داشت که با خیالی آسوده در آن می زیست، غلامان و کنیزان کارهای خانه را انجام می دادند و بهترین غذا و وسایل استراحت را برایش فراهم می کردند، وسیله تفریح و خوش گذرانی از هر سو برایش آماده و مهیا بود و سرگرمی دیگری جز آن که درباره زیبایی این و آن فکر کند، نداشت و پیوسته در فکر تهیه جامه ای بهتر و رسیدگی بیش تر به وضع خود و در فکر کام جویی و لذت بیش تری در زندگی بود. بدیهی است که در چنین محیطی وجود یوسف زیبا برای زلیخا چه اندازه و سوسه انگیز و دل ربا است. به ویژه آن که یوسف پای در سن جوانی گذارده و از هر نظر آراسته و کامل شده بود و عشق و علاقه به او قلب و دل زلیخا را از هر سو احاطه و تسخیر کرده بود.

در چنین محیط هایی و با فراهم بودن این گونه وسایل همه جانبه برای کام جویی و خوش گذرانی تنها نیرویی که می تواند جلوی هواهای نفسانی و درخواست های نامشروع انسان را بگیرد و او را به عفت و تقوا وادارد، ایمان پاک و محکم به خدای یکتا است که در زلیخا نبود، زیرا وی زنی بود بت پرست که تکیه گاه روحش همان بت بی جانی بود که چنین نیرویی در خانه داشت و گاه گاهی به عنوان پرستش در برابر او کرنش می کرد.

لّت سوم برای تعلق خاطر شدید زلیخا به یوسف و تقاضای کام جویی از وی این بوده که گفته اند: عزیز مصر (شوهر زلیخا) عین و از انجام عمل جنسی با همسر خود محروم بود که اگر این نقل صحیح باشد، می توان گفت مهم ترین انگیزه برای درخواست نامشروع زلیخا همین بوده است و با توجّه به دو علّت قبلی و به خصوص علّت دوم می توان حدس زد که تا چه اندازه آتش شهوت در وجود زلیخا شعله ور شده و چگونه او را دیوانه وار به تقاضای کام جویی از یوسف وادار کرده است.

گفتنی است حامل این بار سنگین و این عشق سوزان نیز، یک انسان ضعیف یعنی یک زن بوده است و معمولاً تحمّل زنان در این گونه موارد به مراتب کم تر از مردان است و نیروی خویشتن داری و تملّک نفس در آنان ضعیف تر از جنس مخالف است.

به هر حال این عوامل دست به دست هم داد و دام تازه ای سر راه یوسف پاک دامن و معصوم گسترانید و بلا و فتنه تازه ای را برایش پیش آورد و فرزند با تقوای یعقوب را در برابر آزمایش و امتحان سخت تری قرار داد.

امّا از آن جا که یوسف علیه السلام در دوران توقف چند ساله خود در خانه عزیز مصر هیچ گاه از دایره عفت و تقوا خارج نشد و شرط امانت و پاک دامن را در تمام شئون زندگی درباره صاحب خانه و اربابش مراعات کرد و در همه فراز و نشیب ها پیوسته پروردگار متعال را شاهد و ناظر اعمالش می دانست و چنان که آزار برادران

و زندانی شدن در چاه و بردگی، نتوانست از اعتماد و توکل او به خدای یکتا بکاهد و روح بلند و آرام او را نگران و مضطرب سازد، زندگی اشرافی خانه نخست وزیر مصر و ناز و نعمت های بی حد آن جا نیز نتوانست ذره ای در روح با صفای یوسف و ایمان قوی اش اثر بگذارد و اراده نیرومندش را در راه مبارزه با انحراف و آلودگی متزلزل سازد.

شکی نیست که خدای متعال هم وقتی بنده خود را این گونه در راه مجاهدت و تهذیب نفس خویش آماده و آینه دلش را به این حد پاک و باصفا می بیند، نیروی بیش تری برای مبارزه با آلودگی و انحراف به وی عنایت کرده و دل پاک او را جلوه گاه عنایات خاصه و علم و حکمت خود قرار می دهد و چون بنده ای به او پناه برده و در پیش آمدها همه جا بدو توکل و اعتماد کند، کفایتش کرده و مشکلاتش را برطرف می سازد، و هرگاه ببیند کسی در راه فرمان برداری و اطاعت خود ایمان و خلوص دارد، عالی ترین زندگی را نصیبش کرده و بهترین پاداش را به وی می دهد. چنان که در قرآن کریم این عنایت ها را مورد تأکید قرار داده و چنین فرموده:

والذین جاهدوا فینا لنهدينهم سبلنا و ان الله لمع المحسنين؛ (۱) آنان که در راه ما مجاهده می کنند به یقین راه های خود را برآنان می نمایم و به حقیقت خدا با نیکوکاران است.

و من یتوکل علی الله فهو حسبه...؛ (۲) هر کس به خدا توکل کند او برای وی بس است.

من عمل صالحا من ذکر

ص: ۳۳

۱- ۴۷۳. عنکبوت ۲۹. آیه ۶۹.

۲- ۴۷۴. طلاق ۶۵. آیه ۳.

او انشی و هو مؤمن فلنحيينه حياه طيبه و لنجزينهم اجرهم باحسن ما كانوا يعملون؛ (۱)

هر کس از مرد و زن عمل شایسته انجام دهد و مؤمن باشد، قطعاً او را با زندگی پاکیزه ای حیات (حقیقی) بخشیم و مسلماً به آنان نیکوتر از آن چه می کرده اند، پاداش خواهیم داد.

باری خدای سبحان یوسف عزیز را مورد عنایت خود قرار داد و با محکم شدن قوای بدنی و ورود او در سنین جوانی بر قدرت روحی اش نیز افزود و علم، حکمت و فرزاندگی خاصی بدو عنایت فرموده و بدین ترتیب پاداش کردار و رفتار نیکش را داد و برای تذکر دیگران این موضوع را به پیغمبر گرامی خود نیز به صورت وحی آسمانی گزارش فرموده و گفت:

و لما بلغ اشدّه آتیناه حکما و علما و کذلک نجزی المحسنین؛ (۲)

و چون به حد رشد رسید، او را حکمت و دانش عطا کردیم و نیکوکاران را چنین پاداش می دهیم.

قهرمان تقوا و عفت

عشق زلیخا به یوسف به جایی کشید که همه ملاحظات را کنار گذاشت و از همه عنوان ها چشم پوشید و تصمیم گرفت عشق سوزانش را به این جوان ماه سیما و غلام کنعانی ابراز کند و به هر ترتیبی شده از وی کام دل بگیرد.

ملاحظه این که با داشتن مقامی چون بانویی کاخ نخست وزیر و همسری شخص دوم مملکت مصر اظهار چنین مطلبی به یک غلام زرخرید مناسب شأنش نیست و او را تا سرحدّ سقوط تنزل می دهد و از سوی دیگر یوسف معصوم و پاک دامنی که تاکنون در طول چند سال توقف در کاخ، هیچ گاه از دایره عفت و تقوا پا

ص: ۳۴

۱- ۴۷۵. نحل ۱۶. آیه ۹۷.

۲- ۴۷۶. یوسف ۱۲. آیه ۲۲.

بیرون نگذارده و حتی یک نگاه خائنانه هم به او نکرده است، اگر از قبول این درخواست سرباز زند و زیر بار این تقاضا نرود، در این صورت چه اتفاقی خواهد افتاد و با رسوایی هایی که احیانا به دنبال آن به بار خواهد آمد، چه کند؟ این افکار یا به مغزش خطور نمی کرد و یا قدرت مقاومت در برابر خواسته دل او را نداشت.

همه فکرش این بود که با هر وسیله کام دل، از آن جوان ماه سیمای کنعانی گرفته و او را - که می دانست جوانی با تقوا و عقیف است - به این کار تسلیم نماید.

زلیخا تصمیم خود را گرفت و یک روز یوسف وضع خانه و رفتار زلیخا تغییر کرده و او بهترین لباس هایش را پوشیده و بهترین آرایش را کرده و طرز رفتارش به کلی تغییر یافته است. و از آن جا که وی قبلا- نیز اطوار و حرکت هایی نظیر این از وی دیده بود، فهمید زلیخا در صدد فریب و کام جویی از وی است. یوسف ناگهان متوجه شد که درهای تو در توی کاخ نیز به دستور وی بسته شده است. و به سوی اتاق مخصوص خواب زلیخا راهنمایی شد و چون بدان جا در آمد، زلیخا را دید از خود بی خود شده و با بی صبری مصمم به کام جویی از یوسف است و همه اینها مقدماتی برای انجام این کار بوده، از این رو، وقتی یوسف را دید، در اتاق را بست و با لحنی آمرانه و آمیخته با تضرع و بدون پروا گفت: هرچه زودتر پیش من آی و مرا

یوسف که جز به معشوق حقیقی و پروردگار مهربان دل نبسته و تمام نعمت های خود را از او می داند و نیز به این حقیقت واقف است که هرگونه انحراف و گناهی از انسان سر می زند و ستمی بر نفس و محرومیتی است از رستگاری و هدایت حق تعالی در این جا بدون تأمل گفت: پناه بر خدایی که او پروردگار من است (چگونه نافرمانیش کنم) که به من جای نیکو داده است. به راستی ستم کاران رستگار نمی شوند. (۲)

یوسف علیه السلام ضمن این سه جمله کوتاه، چند حقیقت را بیان فرموده و با این عمل نیز درسی به مردمان پاک دل و پارسرشتی داد که درصدد ترک گناه و مهار نفس سرکش خود در برابر نافرمانی ها و آلودگی هستند؛ یعنی وقتی خود را در برابر چنین منظره تحریک آمیز و صحنه شهوت انگیزی دید، صحنه ای که پهلوانان تهمتن را به زانو درمی آورد، قهرمانان میدان را مقهور خویش می سازد، به محکم ترین دژها و مطمئن ترین پناه گاه ها (یعنی پناه خدا) پناهنده شد و خود را به او سپرد... و با همین جمله معاذالله - که با زیبایی خاصی توأم است - نفس خویش را مهار کرد و این درس آموزنده را به جویندگان راه حق که در طریق مجاهده نفس اند داد که در چنین مواقع خطرناک و اتفاقات سخت، تنها سنگری که می تواند انسان را حفظ کند، پناه بردن به خدا و اعتماد بدوست. در مواجهه با چنین پری رویان نغز که پیلان را می لغزاند، یگانه حافظ و نگهبان، خدای بزرگ است.

یوسف صدیق، آن فرشته پاکی و فضیلت، با این جمله

ص: ۳۶

۱- ۴۷۷. همان، آیه ۲۴.

۲- ۴۷۸. همان، آیه ۲۴.

صریح و منطق نیرومند، پاسخ بانوی عزیز مصر را داد و تمام نقشه های فریب کارانه او را نقش بر آب کرد و برنامه زندگی خود را که بر پایه عشق به خدا پی ریزی شده بود، به وی تذکر داد.

زلیخایی که با آن ثروت، مقام، زیبای شکوه و جلال به خاطر عشق یوسف و کام جویی از وی از شخصیت و مقام خویش چشم پوشیده و برای رسیدن به هدف نامشروع خویش آماده برای تحمل هرگونه پیش آمد ناگوار و رسوایی گردید... و به همین منظور شاید روزها و شب ها فکر کرده تا آن روز را انتخاب کرد و درها را بسته و با بهترین آرایش ها و زیباترین جامه ها تمام فنون و رسوم دل ربایی را در خلوت به کار برد، اما در برابر این همه رنج و مشقت کم ترین موفقیتی نصیبش نشد و این جوان ماه روی کنعانی در مقابل خواسته او رام نگردید و با صراحت و قاطعیت دست ردّ به سینه او زد و او را ناکام گذاشت.

طبیعی است که آن زن در مقابل چنین محرومیت و شکست سختی که در عق خورد و در برابر چنین بی مهری عجیبی که از معشوق زیبای خود دید، فکری جز انتقام به مغزش خطور نمی کند و با توجه به ناتوانی و محدودیتی که اینان از نظر فکری و جسمی دارند، در چنین موقعیتی از چنین زنی جز حمله و ضربه زدن به معشوق انتظاری نیست و آماده می شود تا برای جبران شکست خود از هرگونه اقدامی اگر چه حادّ و خطرناک باشد، دریغ نرزد و از تهمت و افترا و دروغ

بستن نیز باکی ندارد.

و درک این واقعیت، شاید به فهم معنای آیات قرآنی هم که خداوند در این باره فرموده، کمکی بنماید و از میان وجوه بسیاری که مفسران در تفسیر این آیات گفته اند، آن را که به صحت و صواب نزدیک تر و بهتر است بتوانیم انتخاب کنیم.

خدای کریم دنباله ماجرا را این گونه بیان فرموده است: و براستی (آن زن) آهنگِ وی کرد (و یوسف نیز) اگر برهان پروردگارش را ندیده بود، آهنگِ وی می کرد. چنین (کردیم) تا بدی و گناه را از وی بگردانیم چرا که او از بندگان خالص و برگزیده ما بود و آن دو به سوی در، بر یک دیگر سبقت گرفتند (آن زن) پیراهن یوسف را از پشت بدرید، و در آستانه در آقای زن را یافتند. زن (پیش دستی کرده) گفت: سزای کسی که به خانواده (وناموس) تو قصد خیانت داشته چیست؟ جز این که زندانی یا (دچار) عذابی دردناک شود. (۱)

شاید در این مورد بهترین معنا این است که وقتی یوسف درخواست او را رد کرد و به شخصیت زلیخا و زیبایی و عشق و علاقه و عجز و لابه وی توجهی نکرد و صریحا گفت:

معاذ الله انه ربی احسن مثنوی انه لایفلح الظالمون. (۲)

زلیخا از این عمل سخت برآشفته و چون آتشی مشتعل گردید و تصمیم به انتقام از یوسف (آن هم انتقامی سخت) گرفت و قصد حمله بدو را کرد، یوسف نیز که وی را به آن حال دید از خود دفاع نموده و خواست او را بزند، امّا برهان روشن پروردگار - که به صورت وحی و الهام بود - او را از این

ص: ۳۸

۱- ۴۷۹. همان، آیه ۲۵-۲۶.

۲- ۴۸۰. همان، آیه ۲۳.

کار بازداشت. زیرا متوجه شد که اگر اقدام به زدن زلیخا کند، در این میان ممکن است یکی از آن دو کشته شوند و اتفاقی بیفتد که دیگر جبران آن به هیچ وجه میسر نباشد و بحث های گوناگونی به وجود آید و تهمت های زیادی بر وی زنیند و زلیخا نیز برای انتقام از یوسف موضوع را به گونه دیگری در خارج منعکس کرده و بگوید که یوسف قصد خیانت و تجاوز داشت و چون با ممانعت من روبه رو شد، مرا کتک زد و ...

از این رو یوسف تصمیم خود را تغییر داد و فرار کرد. خدای سبحان نیز می فرماید: یوسف خواست تا از خود دفاع کند و همان گونه که زلیخا به وی حمله کرد، او نیز اگر برهان پروردگار خود را ندیده بود، آهنگ حمله زلیخا را کرده بود، ولی ما برای این که یوسف از بندگان مخلص ما بود بدی و فحشا را که همان یا اتهام بود از وی دور نموده و موضوع را بدو وحی کردیم تا بدی و فحشا را از وی بگردانیم و او را از بندگان با اخلاص ما بود. (۱)

تهمت و دفاع

یوسف با نیرویی شکست ناپذیر، تصمیم خود را به فرار از آن خلوت گاه شهوت زا و گناه آلود گرفت و بی درنگ به طرف در دوید تا از مکر زلیخا بگریزد. او نیز وقتی متوجه شد که یوسف به سوی در فرار می کند، به آن جانب دوید تا نگذرد وی در را باز کند، زیرا پس از تحمل این همه رنج و تهیه آن همه وسایلی بر وی گران بود که به این

ص: ۳۹

۱- ۴۸۱. در معنای این آیه بیش از هفت قول ذکر شده که شاید با توجه به جوانب قضیه این معنا از همه بهتر و مناسب تر با شأن یوسف و مقام آن بزرگوار باشد. ر.ک: تفسیر مجمع البیان و المیزان، ذیل آیه فوق.

سادگی معشوق از دستش بگریزد یا می خواست به طریقی انتقام خود را از محبوب بی اعتنا و گریز پا بگیرد. از این رو وقتی یوسف را چابک تر و مصمم تر دیده، از پشت سر دست انداخته و پیراهنش را گرفت و در این گیرودار، پیراهن یوسف از پشت سر درید.

در این میان عزیز مصر (شوهر زلیخا) از راه رسید یا دم در نشسته بود که ناگهان یوسف و زلیخا را میان در، زنان و نگران مشاهده کرد.

زلیخا که در عشقش ناکام مانده بود، مترصد فرصتی بود تا انتقامش را از یوسف بگیرد و از طرفی با آن رنگ پریده، نفس های بریده، جامه و آرایش، وضع مبهم و مشکوکی که پیدا کرده بود می دانست که خواه ناخواه حس کنجکاوی شوهر را برانگیخته و او در صدد تحقیق برمی آید و ممکن است حقیقت آشکار شود و کار به رسوایی بکشد. زلیخا در این جا پیش دستی کرده و برای تبرئه خود، رو به شوهرش نمود و گفت: سزای کسی که قصد خیانت به خانواده تو کرده چیست، جز آن که زندانی شود یا عذابی دردناک ببیند و بدین ترتیب گوش مالی و تنبیه شود؟

اما افراد با ایمان و مردمان با تقوا چون به خداوند اعتماد دارند و به خاطر او از هر آلودگی و گناهی پرهیز می کنند، از غیر پروایی ندارند و هیچ گاه از دایره حقیقت پا بیرون نگذارده و از راستی و راست گویی منحرف نمی شود و برای پیشبرد هدفشان از حربه خیانت کاران استفاده نمی کنند. از این رو یوسف صدیق و معصوم با کمال شهامت و صداقت پرده از روی

کار برداشت و حقیقت را چنین گفت: مطلب این گونه نیست، بلکه او بود که از من کام می خواست (۱) و من هیچ گاه قصد خیانت نداشته ام.

شاید اگر پیش دستی زیرکی نکرده بود و این تهمت را به او نمی زد، یوسف عزیز ناچار به اظهار حقیقت و دفاع از خود نمی گشت و به سبب شرم و حیایی که داشت و نیز به خاطر حفظ آبروی بانوی حرم سرا خانواده ای که حق نان و نمک به گردن او دارند چنین سخنی بر زبان نمی آورد. اما زلیخا خود سبب این پرده دری گشت و او را وادار کرد تا لب به سخن بگشاید و حقیقت را بیان کند و در ضمن از آبروی خویش که بازیچه آن زن بوالهوس قرار گرفته بود، دفاع نماید. (۲)

عزیز مصر که شاید قبل از این سخنان کم و بیش چیزهایی دست گیرش شده بود و با دیدن آن وضع مبهم و صحنه غیرعادی حدس می زد توطئه ای در کار بوده است، اکنون با اظهارات آنان به فکر فرو رفت که آیا یوسف را تصدیق کند و در صدد تنبیه همسر برآید، یا سخن همسرش را باور کند و یوسف را به کیفر برساند.

از طرفی سابقه درخشان یوسف و عفت و پاک دامنی او را در تمام مدت حضورش در قصر به نظر آورد و نتوانست باور کند که او قصد خیانت به ناموسش را داشته است و از سوی دیگر دلش مراضی نمی شد همسر خود را به خیانت پیشگی بشناسد و با این وضع مبهم علاقه خود را از وی قطع کند و با سماجتی که او در تبرئه خویش

ص: ۴۱

۱- ۴۸۲. یوسف ۱۲. آیه ۲۷.

۲- ۴۸۳. در این جا برخی از مفسران نکته جالبی گفته اند که از تهمت زدن زلیخا در آن موقع حساس به یوسف معلوم می شود عشق و علاقه وی حقیقی نبود و پایه و اساس آن را شهوت تشکیل می دهد و او یوسف را فقط به سبب جمال و زیباییش دوست می داشت و گرنه هیچ گاه حاضر نمی شد او را متهم سازد و تقاضای زندان و تنبیه بکند و این مصداق شعر مولانا است که می گوید: عشق هایی کز پی رنگی بود عشق نبود عاقبت ننگی بود

و اتهام یوسف دارد، رو در رو سخنش را ردّ کند. از این رو به فکر فرو رفته و دچار حیرت و تردید شد.

خدای سبحان در این موقع حسّاس، اولیای خود و افراد با تقوایی چون یوسف را یاری می کند و پاکی آنان را آشکار ساخته و از آلودگی و اتهام حفظشان می فرماید و همان گونه که او را تا به آن روز همه جا محافظت نموده بود، در این جا نیز با لطف و عنایت یاریش کرد و شاهد و گواهی از نزدیکان خود زلیخا (که بعضی گفته اند پسرعمویش بود و برخی نیز وی را خواهر زاده او می دانند. به هر صورت گروهی از مفسّران عقیده دارند وی مردی حکیم و فرزانه بوده است) (۱) پیدا شد و چون از قضیه مطلع گردید و تحیر عزیز مصر را دید - بنا به نقلی داخل خواب گاه شد و اوضاع را از نزدیک دیده و از موضوع پاره شدن پیراهن یوسف نیز مطلع گردید - آن گاه رو به عزیز مصر کرد و گفت: اگر پیراهن او از جلو پاره شده، زلیخا راست گفته و یوسف از دروغ گویان است و اگر پیراهن او از عقب پاره شدن زن دروغ گفته و یوسف از راست گویان است. (۲)

این دلیل در عین سادگی، حقیقت را به خوبی روشن کرد و جای ابهامی باقی نگذاشت، زیرا واضح بود اگر پیراهن از جلو پاره شده بود، نشان دهنده این است که یوسف قصد خیانت داشته و زلیخا ممانعت کرده و حضرت از پیش رو با زلیخا کش مکش داشته است، اما اگر پیراهن از عقب دریده شده بود، معلوم می شود زلیخا

ص: ۴۲

۱- ۴۸۴. در بعضی از نقل ها و روایت ها نیز هست شاهد مزبور کودکی گهواره ای بوده که خدای تعالی او را به سخن آورد تا به پاک دامنی یوسف گواهی دهد یا یوسف از وی خواست که به سخن آید و گواهی و او به صورت اعجاز و خرق عادت به سخن آمده و گواهی مزبور را به نفع یوسف داد. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۲۷؛ تفسیر قمی، ص ۳۱۸-۳۲۰.

۲- ۴۸۵. یوسف ۱۲. آیه ۲۷-۲۸.

قصد کام جویی از یوسف را داشته است و یوسف از خواب گاه گریخته و او در تعقیب وی از بیرون آمدنش جلوگیری کرده و ناچار به پیراهن او در آویخته و در نتیجه از پشت سر دریده است! از این رو عزیز مصر بی درنگ به تماشای پیراهن پرداخت.

و هنگامی که دید پیراهن یوسف از عقب دریده شده است، صدق گفتار حضرت را دریافت و رو به زلیخا کرد و گفت: این از نیرنگ شما (زنان) است، به راستی نیرنگ شما (زنان) بزرگ است. (۱) بعد از بیان این جمله پیش خود فکر کرد با این لحن تند و محکوم کردن بانوی کاخ و حاکم ساختن غلامی زر خرید بر وی، ممکن است حوادث ناگواری پیش آید و یوسف یا زلیخا در صدد انتقام از یکدیگر برآیند و اوضاع بدتر شده و اقدامات حادی از آنان سرزند و از همه مهم تر قصه مزبور بر سر زبان ها بیفتد و آبروی خاندان عزیز مصر بر باد رفته و کوس رسوایی اش بر سر هر کوی و برزن به صدا درآید. به همین سبب به دنبال این سخنان، برای خاتمه دادن به ماجرا یک جمله به یوسف گفت و جمله دیگری هم به زلیخا.

عزیز مصر به یوسف چنین گفت: ای یوسف از این ماجرا در گذر (۲) و آن را نادیده بگیر و در جایی دیگر، سخنی از این داستان به میان نیاور، و به زلیخا گفت: از گناه خود استغفار کن (۳) و توبه نما که خطا از توست و تو از خطاکاران بوده ای.

نقشه زنان دیگر مصری

عزیز مصر بدین وسیله می خواست موضوع را مکتوم و پوشیده دارد، تا از داخل

ص: ۴۳

۱- ۴۸۶. همان، آیه ۲۹.

۲- ۴۸۷. همان، آیه ۳۰.

۳- ۴۸۸. همان، آیه ۳۰.

خانه به خارج سرایت نکند و یوسف و زلیخا نیز هیچ کدام نمی خواستند کسی از ماجرا مطلع گردد. یوسف نیز به سبب شرافت و فضیلت خانوادگی اش ملاحظه بانو و آقای خویش را می کرد و به خصوص با تقاضای که از وی شده بود، مطلب را نادیده گرفت و دیگر سخنی به میان نیاورد، زلیخا که می دانست گناه کار و مجرم است و شوهرش نیز به گناهِش گواهی داده بود، به هیچ وجه نمی خواست که نامش بر سر زبان ها بیفتد و هر کس و ناکسی درباره عشق و علاقه وی به غلام زرخرد کنعانی صحبت کند و توطئه کام جویی اش از این غلام زرخرد و رد کردن غلام و سرسختی او نقل مجالس و محافل شریف و وضع گردد.

ولی این گون محیطهای سیاسی و قصرهای آن چنانی در بیش تر مواقع از دوست و دشمن و احیانا جاسوسان و افراد مشکوک خالی نیست و همه افراد چون یوسف، پاک دامن و وظیفه شناس نیستند که به خاطر آبرو و حیثیت ارباب و بانو چیزی ابراز نکنند، بلکه کسانی هستند که روی اغراض سیاسی و مقاصد دیگر، در صدد تهیه چنین سوژه هایی هستند که برای پیشبرد اهداف خود به دیگران گزارش کنند. و هرچه که بود قضیه از داخل قصر به بیرون سرایت کرد و این احتمال نیز وجود دارد که همان شخص شاهد و گواه ماجرا موضوع را جایی نقل کرده و سبب شیوع آن گردیده. به هر تقدیر دل باختگی زلیخا به غلام کنعانی و توطئه وی به گوش زنان اعیان شهر و بانوان قصرنشین دیگر رسید و روی رقابت شدید زنان

با یکدیگر و به ویژه زنانی هم چون زلیخا که غم زندگی ندارند و جز به این گونه امور - شهوت و هوا و هوس های نفسانی - به چیز دیگری نمی اندیشند و نقل محفلشان معمولا مسائلی از این قبیل است، سخن ها گفتند و درباره آن چه شنیده بودند، قضاوت ها کردند. قرآن کریم نقل کرده که آنان زلیخا را به باد ملامت گرفته و او را زنی افراطی خوانده و به گم راهی آشکاری منسوب داشتند. آنان گفتند: زن عزیز، غلام خود را به کام گرفتن از خویش خوانده و در دوستی او فریفته شده (و راه افراط را پیش گرفته) به راستی که ما او را در گم راهی آشکاری می بینیم. (۱)

این ظاهر داستان بود، ولی حقیقت چیز دیگری بود، وقتی که زنان مزبور موضوع دل دادگی زلیخا را به جوانی کنعانی شنیدند، و پیش از آن نیز کم و بیش وصف زیبایی خیره کننده یوسف را از خود زلیخا و کاخ نشینان عزیز مصر شنیده بودند لذا در صدد برآمدند تا وسیله ای فراهم ساخته و نقشه ای بکشند که این جوان ماه رو و عقیف را از نزدیک ببینند، از این رو قرآن کریم به دنبال این آیه، لحن سخن را تغییر داده و حقیقت را چنین بیان می کند: از این رو قرآن کریم به دنبال این آیه، لحن سخن را تغییر داده و حقیقت را چنین بیان می کند: و چون (همسر عزیز) از مکرشان اطلاع یافت، نزد آنان (کسی) فرستاد و محفلی برایشان آماده کرد و به هریک از آنان (میوه و) چاقویی داد و (به یوسف) گفت: بر آنان در آی، پس

ص: ۴۵

چون (زنان) او را دیدند، وی را بس شگرف یافتند (و حیران شدند و از شدت هیجان) دست های خود را بریدند و گفتند: منزه است خدا، این بشر نیست، این جز فرشته ای بزرگوار نیست. (۱)

که با واژه مکر و حيله در خواست زنان مصری را بازگو می کند؛ یعنی برای این که یوسف را از نزدیک ببینند این نقشه را کشیدند و این حيله را به کار بردند.

گرفتاری تازه

حيله زنان مؤثر واقع شد و همان طور که پیش بینی می کردند، زلیخا مجلسی ترتیب داد و از آنان دعوت کرد تا معشوقش را نشان دهد و علت گرفتاری و عشق جانسوزش را آشکارا به ایشان بنمایاند، تا غلام ماه سیمای کنعانی را که موجب این همه رنج و ناکامی و در نهایت باعث رسوایی زلیخا گردیده است، از نزدیک ببیند و بیش از این زبان به ملامت و سرزنش زلیخا نکشایند.

آنان که منتظر چنین دعوتی بودند، همگی دعوت زلیخا را پذیرفته و برای مجلس مزبور بهترین لباس ها را تهیه کرده و به انتظار فرا رسیدن روز موعود لحظه شماری کردند.

سرانجام روز موعود فرا رسید و زلیخا سرسرای کاخ را آماده پذیرایی ایشان کرد و انواع خوراکی ها و میوه ها را تهیه نمود. برای هر یک از بانوان تشک و بالش مخصوصی گذاردند و مجلس را از هر نظر آراستند و زنان یکی پس از دیگری به قصر عزیز مصر آمدند و هر کدام در جای گاه مخصوص خود قرار گرفتند.

ناگفته پیداست که این مجلس چگونه مجلسی بوده و امیال نفسانی تا چه حد بر آن حکام بود. محفلی که دعوت کننده اش یکی از

ص: ۴۶

بزرگ ترین و زیباترین زنان مصر و میهمانان نیز هم طراز وی یا از نظر شخصیت سیاسی و اجتماعی قدری بالاتر و پایین تر از او هستند و ثروت بی شماری نیز در اختیار دارند و محور زندگی آنان را آرایش بهتر و لباس زیباتر و رسیدگی به سر و وضع خود و کام جویی بیش تر از وسایل زندگی تشکیل می دهد، گرسنه نبوده اند که غم گرسنگان بخورند و برهنگی ندیده اند که در فکر پوشش برهنگان باشند و نقل مجالسشان تعریف از زیبایی و زشتی فلان زن یا فلان جوان و غم اندوهشان در اطلاع از وضع مُید روز و طرز دوخت جامه و آرایش سر و وضع خود است ... و صدها چیز دیگر که حتی به فکر ما نیز خطور نمی کند و از آن اطلاعی نداریم، پایه و اساس چنین محفلی شهوت است و از در و دیوارش هوا و هوس می بارد.

راستی که برای شخص پاک دامن و جوان با ایمانی چون یوسف صدیق زندگی در چنین محیطهای آلوده و کثیفی چه قدر مشکل و تا چه حد ناگوار است و تحمل ناملایماتی که از نزدیک می بیند، چه اندازه سخت و دشوار است.

باری زلیخا پیش از تشکیل مجلس، یوسف را در اتاقی برای انتظار آمدن میهمانان نشانید و همین که مجلس کاملاً آراسته شد و میهمانان همگی آمدند، انواع و اقسام تنقلات و میوه هایی را که در آن فصل در شهر وجود داشت برای آنان مهیا کرد و به هر کدام چاقویی داد تا آماده خوردن میوه باشند و در همین وقت نزد یوسف آمد و به او تکلیف کرد

به سرسرا درآید.

زنان مصری که برای دیدار یوسف دقیقه شماری می کردند و شاید از همان لحظه ورود سراغش را از زلیخا و دیگر افراد کاخ می گرفتند، ناگهان دیدند که در باز شد و جوانی در کمال زیبایی و آراستگی و در عین حال با یک دنیا وقار و متانت و حیا و عفت وارد شد.

آنان که هیچ گاه تصور نمی کردند غلام کنعانی زلیخا به این اندازه زیبا باشد، یک باره مبهوت جمال خیره کننده یوسف گردیدند و آن چنان از خود بی خود گشته و محو دیدار یوسف شدند که نفهمیدند و دست هایشان را به جای میوه بریدند و بی اختیار فریاد زدند: حاشا که این جوان بشر باشد! این جوان با زیبایی بی نظیرش که آن را با حیا و وقار و عفت و تقوا توأم کرده، فرشته ای است در صورت انسان، و مَلکک بزرگواری است در لباس آدمیان!.

آنان با بیان این جمله شاید می خواستند به زلیخا بگویند ما که تو را در عشق این جوان ملامت می کردیم، برای آن بود که او را بشری مانند سایر افراد بشر می دانستیم، ولی اکنون که می بینیم او بشر نیست و در زیبایی و جمال، فوق افراد بشر و هم چون فرشته ای است، سخن خود را پس گرفته و حق را به تو می دهیم! یا می خواستند بگویند فردی مانند این جوان که در عنفوان شباب و کمال قوای بدنی میان بهترین کاخ ها به سر می برد و از بهترین غذاها و راحتی ها بهره مند می شود و همسری هم ندارد، یکی از زیباترین بانوان مصری یعنی زلیخا- که سمت فرمان روایی و بزرگی بر

ص: ۴۸

او دارد - در خلوت با کمال اصرار از وی کام می خواهد، ولی او به خاطر خدا پاسخ ردّ به وی می دهد و از خلوت گاهش می گریزد! راستی این جوان بشر نیست و فرشته است، مگر بشر معمولی می تواند این قدر طاقت و توان داشته باشد. به خصوص جوان زیبایی که همسر هم ندارد و در عنفوان جوانی تا این حدّ خوددار و باتقوا و فداکار است.

عملی که بی اختیار و در حال بهت و حیرت از آن ها سر زد و به جای میوه ها دستشان را بریدند، فرصتی به دست زلیخا داد تا درد دلش را به آنان بازگوید و علت عشق آتشین خود را بیان نماید و پاسخ ملامت های بی جان آنان را بدهد و با زبان حال به آن ها بگوید: خدای سبحان سخن او را در آن هنگامه این گونه بیان فرمود:

این است آن جوانی که مرا درباره عشق او ملامت می کردید. آری من (صریحا می گویم که) از وی کام خواستم، ولی او (از کام روا ساختن من) خودداری کرد و اگر دستور مرا انجام ندهد قطعاً زندانی خواهد شد و از افراد خوار (وبی مقدار) خواهد گردید. (۱)

یعنی شما که تاب تحمل یک بار دیدن او را نداشتید و با یک نظر این گونه فریفته و مدهوش شدید و اختیار از کف داده و به جای ترنج دست های خود را بریدید، پس من که سال ها در کنارش به سر می برم و صبح و شام با او هستم و پیوسته در برابر چشمانم قرار دارد، چه کنم! اکنون دانستید که بی مرا به باد ملامت گرفته اید و بی سبب بر

ص: ۴۹

کار من عیب جویی کرده و نسبت گم راهی به من داده اید و من حق دار که این چنین شیفته این غلام زیبا گردم و در عشقش سر از پا نشانم؟

گرش بینی و دست از تُرنج بشناسی

روا بود که ملامت کنی زلیخا را

زلیخا این جمله ها را به صورت سرزنش در پاسخ زنان مصری گفت و سپس پرده از روی کار برداشت و آن چه در دل داشت، اظهار کرد و گفت: آری من از او کام می خواستم، ولی او دست رد بر سینه ام زد و به درخواستم بی توجهی نمود و بر دل سوخته و عشق جانسوزم رحمی نکرد. اکنون دیگر کاسه صبرم لبریز شده و تاب و توان از دستم رفته و کوس رسوایی ام بر سر هر کوی و بر زن زده شده است. حال اگر درخواستم را نپذیرد و گوش به فرمانم ندهد، او را به زندان می افکنم و به زاری و ذلت دچارش می کنم.

این صراحت لهجه زلیخا و بی پروایی اش در معاشقه با یک جوان بیگانه، گواهی برای گفتار آن دسته از مفسران است که گفته اند: شوهر زلیخا مرد بی غیرتی بود، از ارتباط همسرش با دیگران متأثر نمی شد و نیز می تواند دلیلی بر تسلط فوق العاده وی بر شوهرش باشد. چنان که در این گونه محیطهای آلوده و آماده برای عیاشی و خوش گذارانی عموماً زنان زیبا و بوالهوسی هم چون همسر عزیز، اختیار شوهران را به دست می گیرند و فرمانروایی مطلق العنان و کسی جرئت گفتن چون و چرا در برابرشان را ندارد. شاید این مطلب اختصاص به محیط خانه عزیز و سایر

رجال سیاسی و اعیان مصر نداشته باشد. در واقع در سایر محیطها نیز عموماً چنین بوده است و چه جنایت‌ها و رسوایی‌ها که در داخل این قلعه‌های محصور نیز عموماً خانه عزیز و سایر رجال سیاسی و اعیان مصر نداشته باشد. در واقع در سایر محیطها نیز عموماً چنین بوده است و چه جنایت‌ها و رسوایی‌ها که در داخل این قلعه‌های محصور و کاخ‌های به ظاهر معمور به وقوع پیوسته و کسی سر از آن‌ها در نیاورده و گاهی به طور اتفاق مانند ماجرای زلیخا و مرآده عاشقانه او به خارج کاخ سرایت کرده یا بر اثر توطئه‌های سیاسی و غیره وسیله‌ای برای تبلیغ مخالفان گردیده است.

معمولاً در چنین محیطهایی وقتی جنایتی اتفاق می‌افتد، همان‌جا دفن شده و آثار آن را نیز از بین می‌برند و کسی سر از آن در نمی‌آورد. حالا چه چیزی سبب سرایت این داستان به بیرون شد؟ شاید از مطالعه صفحه‌های قبلی بتوان علتی برای آن پیدا کرد.

سرانجام این جسارت و تهدید و بی‌پروایی، کار را بر یوسف پاک دامن و معصوم بسیار سخت کرد و زندگی در آن کاخ با عظمت، وسیع زیبا را برای فرزند با ایمان یعقوب از سیاه چال تاریک زندان مشکل‌تر ساخت. به خصوص وقتی که زنان مصری هم با زلیخا هم داستان شده و به صورت خیرخواهی، یوسف را به تسلیم در برابر زلیخا دعوت کردند و از سرسختی و مخالفت با وی بیمش دادند.

بلکه به گفته برخی از مفسران و راویان: هر یک از زنانی که یوسف را در آن مجلس دیدند، زلیخای

تازه ای برای یوسف شده و تقاضای کام جویی و عشق باری از وی کردند و برای دست رسی به یوسف و ملاقات خصوصی با وی نقشه تازه ای ریختند و هر یک جداگانه نزد زلیخا آمده و بدو می گفتند: اجازه بده تا ما در خلوت با این جوان کنعانی مذاکره کنیم و او را به تسلیم در برابر تو سفارش نموده و برای کام روا ساختن تو آماده اش سازیم. زلیخای ساده دل و شیفته هم که می خواست تا با هر وسیله ای به مقصود خود نائل شود و به کام دل برسد، شرایط این ملاقات خصوصی را در داخل کاخ فراهم می کرد و زنان مزبور جداگانه پیش یوسف می رفتند، اما به محض ورود سخن از عشق خود به میان کشیده و دور از چشم زلیخا و دیگران سعی می کردند با گفتار و رفتار خود، ماه رخسار کنعانی را متوجه خود سازند و دل او را برابیند و تنها چیزی که از آن سخنی به میان نمی آوردند، بحث زلیخا و عشق و علاقه اش به یوسف و تقاضای ترحم بر دل سوخته و قلب تفتیده او بود.

این اوضاع و احوال یوسف را وادار کرد تا به معشوق حقیقی و دلبر واقعی خود - که در هر پیش آمد ناگواری او را نگهداری و محافظت فرموده بود- رو آورده و نجات خود را از این دام خطرناکی که زنان مصری سر راهش نهاده بودند، از وی بخواهد. به ویژه وقتی به یاد جمله تهدیدآمیز زلیخا می افتاد که قدرت خود را به رخ یوسف و دیگران کشیده و صریحا گفته بود اگر رام و مطیع

نشود، او را به سیاه چال زندان می اندازم و از این عزت و مناعت به خواری و ذلت می افکنم، تصمیمش را در دعا به درگاه پروردگار مهربان، محکم تر می ساخت.

حضرت سرانجام خواسته دل را به پیشگاه خدای تعالی بر زبان آورد و روی تضرع به سویش آورده و دست استمداد به درگاهش دراز کرد و گفت: پروردگارا زندان نزد من محبوب تر است از آن چه اینان مرا بدان می خوانند و اگر نیرنگ آنان را از من دور نکنی، به آن ها متمایل می شوم و از جاهلان می گردم. (۱)

یعنی اگر قرار شود مرا مخیر سازند تا تقاضای نامشروع اینان را بپذیرم یا آن که بقیه عمرم را در زندان سپری کنم، سپری کردن عمر در زندان برای من محبوب تر و تحمل ناکامی ها و مشکلات زندان بر من آسان تر از انجام تقاضای نامشروع این هاست، زیرا زندان مرا از قید اسارت شهوت و هوس می رها کند، ولی این کاخ با عظمت ممکن است مرا با همه فراخی و زیبایی و نعمتش اسیر شهوت و پای بند هوا و هوس سازد. زندان آرامش روح و آسایش جان به من می دهد، ولی قصر عزیز روحم را تیره و جانم را عذاب می دهد. زندان محیط آسوده و خلوتی برای پرستش حق و احیانا مکان و جای گاه خوبی برای تبلیغ و ارشاد مجرمان و اصلاح آلودگان به گناه است، ولی کاخ حاکم مصر کانون فسادها، و عیاشی ها و فرمانروایی زنان هوسران و سبک سری است که هر انسان پاک را آلوده می سازد و هر نیرو و قدرتی را مقهور نیروی خود می سازد.

راستی که عشق و ایمان به خدا

ص: ۵۳

- چنان که پیش از این گفتیم - چه سنگر محکم و دژ مستحکمی است برای جلوگیری از آلودگی ها و انحرافات و اساسا هیچ نیروی دیگری نمی تواند در چنین مراحل خطرناکی جای آن را بگیرد و انسان را از انحراف حفظ کند! جز ایمان به خدا چه نیرویی می تواند زندان وحشت ناک و تاریک را به خاطر فرار از نافرمانی حق برای فرزندان یعقوب از زندگانی در کاخ وسیع و پر نعمت نخست وزیر مصر محبوب تر سازد؟ و چه قدرتی جز عشق به حق می تواند تحمل سختی ها و شکنجه های زندان را به خاطر آلوده نشدن به گناه از آغوش گرم زنان مصری دلپذیرتر کند.

این قسمت از داستان یوسف درس خوبی برای کسانی است که می خواهند با گناه مبارزه کرده و از انحرافات خود و دیگران تقویت کنند تا با تلاش بسیار از خدای تعالی استمداد کرده و نیروی ایمان را خود و دیگران تقویت کنند و در این گونه مواقع حساس و خطرناک با کمک آن نیروی ایمان را در خود و دیگران تقویت کنند و در این گونه مواقع حساس و خطرناک با کمک آن نیروی غیبی خود را حفظ کنند و از انحراف و آلودگی مصون بمانند.

یوسف به دنبال تضرع خود افزود: اگر کید و نیرنگ آنان را از من باز نگردانی، به آنان متمایل شده واز (جمله) نادانان خواهم شد. (۱)

این درس نیز درس آموزنده دیگری است که قرآن کریم درباره این فرشته تقوا و عفت بیان می کند که نمونه و الگوی دیگران باشد و این تذکر را می دهد که انسان در هر مرحله از ایمان و تقوا باشد و به

ص: ۵۴

هر اندازه به خود مطمئن و امیدوار باشد، باید باز هم در وقت احساس خطر به نیروی خود متکی نباشد و خود را از خدای تعالی بی نیاز نداند و برای مبارزه با خطر از او استمداد کند و بداند که اگر مداد او نباشد و از جهان غیب کمک نگیرد نمی تواند در مبارزه پیروز گردد.

بی عنایات حق و خاصان حق

گر ملک باشد سیاه هستش ورق

در ضمن این حقیقت را نیز گوشزد می کند که پاسخ مثبت دادن به خواسته های نامشروع زنان، و آلوده شدن به گناه از نادانی و جهالت است و شخص عالم و دانشمند به هیچ وجه حاضر نمی شود آلت دست زنان بوالهوس شده و خود را به گناه آلوده سازد.

لطف خدای سبحان که همه جا شامل حال این بنده پاک دامن و فرمان بردار بوده و پیوسته از بلاها و فتنه های سخت محافظتش فرموده، در این جا نیز به کمکش شتافت و کید زنان را از وی بگردانید و تمام آن دلربایی ها و افسون ها و سخنان فریبنده زنان مصری نتوانست یوسف معصوم را تحت تأثیر قرار دهد و تزلزلی در اراده آهنینش ایجاد کند و تدریجا شکست های پی در پی که در راه رام کردن این جوان کنعانی نصیبشان شد، آنان را مجبور به عقب نشینی و دچار یأس و نومیدی کرد و از مزاحمت او دست کشیدند و در نتیجه ماه کنعان پیروزمندانه و فاتح از میدان آزمایش بیرون آمد.

خداوند در قرآن کریم یکی دیگر از نعمت هایش را که به فرزند یعقوب عنایت کرده چنین یادآور می شود: پس پروردگارش (دعای) او را مستجاب کرد

وکید زنان را از وی بگردانید به راستی او شنوایِ داناست. (۱)

انتقال به زندان

غرور و خودخواهی همسر عزیز سبب شد تا تهدید خود را عملی سازد، از این رو به شوهرش پیشنهاد داد که یوسف بی گناه را زندانی کند. عزیز مصر نیز گرچه خیانت همسرش و بی گناهی یوسف را می دانست و نشانه های دیگری هم برای پاک دامنی یوسف دیده بود، ولی اوضاع و احوال داخل و خارج کاخ و اصرار زلیخا او را در محذور و ناراحتی و فشار شدیدی قرار داد؛ زیرا داستان زلیخا و یوسف و تقاضای کام جویی زلیخا از یوسف و امتناع وی از این کار، در خارج شایع گردیده و سبب شد تا مردم تحقیق بیش تری درباره آن بکنند و شاید کار به جایی کشیده بود که بیش تر زنان و مردان مصری مشتاق دیدار این جوان ماه روی کنعانی گشته و دردسری برای عزیز مصر و کاخ نشینان فراهم کرده بودند. سرانجام موضوع به صورت معّمایی درآمده و مخالفان عزیز مصر نیز از این ماجرا به عنوان حربه ای علیه او استفاده می کردند و از طرفی ترسیدند که به دنبال وقایع گذشته، زلیخا رسوایی تازه ای به بار آورد و عزیز مصر وادار شد تا برای پایان دادن به ماجرا تصمیم جدّی بگیرد و به هر صورت که ممکن است غائله را خاتمه دهد.

برای این کار با مشاورانش مشورت کرد و تصمیم براین شد که یوسف را چندی به زندان افکنند تا اولاً سروصداها از بین برود و ثانیاً با زندانی کردن یوسف در خارج چنین منعکس کنند که وی گناه کار است و در صدد خیانت بوده

ص: ۵۶

و همسر عزیز، گناهی در این ماجرا نداشته است.

اما شواهد پاک دامنی یوسف به حدّی بود که با این صحنه سازی ها نمی توانستند او را خائن و گنه کار معرفی کنند و زلیخا را پاک دامن و امین اما زلیخا با تسلّطی که بر شوهرش داشت و نیز زبونی عزیز مصر و مشاورانش در برابر اراده و فرمان زلیخا، برای آنان راهی جز این نبود. اگر مرد غیور و با اراده دیگری به جای عزیز مصر بود هیچ گاه همسر خیانت کار خود را آزاد نمی گذاشت و غلام پاک دامنی را که سال ها با کمال پاکی و صداقت و امانت در خانه او انجام وظیفه کرده بود، بدون هیچ جرم و گناهی به زندان نمی انداخت، بلکه چنین غلام پاک دامنی که این گونه حرمت ولی نعمت خود را نگاه داشته و حاضر به خیانت به عزیز مصر و تجاوز همسرش نشده است و به خصوص پس از اثبات پاک دامنی اش نزد عزیز مصر و تجاوز همسرش نشده است و به خصوص پس از اثبات پاک دامنی اش نزد عزیز و عمل به درخواست او که از افشای قضیه خودداری کند و حاضر به رسوایی او نشود چنین غلامی شایسته همه گونه جایزه و پاداش نیکی از جانب عزیز مصر بود و جای آن داشت که با آن همه نشانه پاکی و فضیلت که از وی دیده بودند، رعایت او را کرده و بهترین مقام را به وی تفویض کنند.

اما کاخ عزیز مصر جایی نبود که عدالت در آن حکومت داشته باشد و خادم از خائن متمایز گردد، بلکه در آن جا هوا وهوس

- آن هم هوی هوس زنان بوالهوس - حاکم بود و به جای خائن خادم مجازات می شد؛ البته در چنین محیطی راهی جز این راه و قانونی به جز این قانون زور حکومت نداشت و شاید اگر یوسف به خاطر زیبایی اش مورد علاقه زلیخا نبود و او امیدوار نبود که یوسف پس از رفتن به زندان و دیدن نامالایمات و سختی های زندان، احتمالاً ممکن است رام وی گردد و حاضر به کام جویی اش شود، شاید یوسف عزیز را به قتل می رساندند و این جوان معصوم و فرزند پاک پیامبران بزرگ الهی قربانی توطئه ها و هوسرانی ها و عیاشی های کاخ نشینان مصر می گردید. قرآن کریم زندانی شدن یوسف را این گونه بیان می کند: پس از دیدن آن نشانه ها (پاک دامنی یوسف) صلاح دیدند که او را تا مدتی زندانی کنند. (۱)

ماه کنعان در زندان

یوسف بی گناه به جرم پاک دامنی و عفت به زندان افتاد و کاخ آلوده به هوا و هوس و شهوت و بی عدالتی را برای عزیز مصر و همسر هوس رانش گذاشت. یوسف اگر چه از بهترین زندگی ها و نعمت های به سخت ترین مکان ها منتقل شد، اما چون وجدانش آسوده و دلش آرام و توکل و اعتمادش به خدای رحمان بود، سختی های زندان در وی اثری نکرد و زندگی در آن محیط تاریک و سخت برایش از کاخ عزیز مصر با آن همه فراخی و آسایش به مراتب لذت بخش تر بود و آن چه به خصوص آن زندگانی سخت را برایش جان بخش تر می کرد، این بود که آن حضرت محیط زندان را برای انجام مأموریت الهی که به عهده

ص: ۵۸

اش بود، آماده تر می دید تا رسالتی را که از نظر ارشاد و تبلیغ مردم دارد، میان افراد زندانی بهتر انجام دهد، از این رو از همان آغاز ورود به زندان شروع به تبلیغ مرام مقدّس توحید و ارشاد افراد زندانی نمود.

تربیت صحیح و اصالت خانوادگی و مسئولیتی که در رسیدگی به وضع بیچارگان و گرفتاران در خود احساس می کرد، او را وادار کرد که در هر فرصت و موقعیتی با محدودیت های که در زندان داشت، به دل جویی از گرفتاران و عیادت بیماران زندانی برود و رفع گرفتاری و پرستاری آنان را به عهده گیرد و مشکلاتشان را در حدّ مقدور برطرف سازد. این اخلاق پسندیده با زیبایی صورت و شیوایی منطق، گفتار متین، علم ودانشی که خداوند بدو عنایت فرموده بود، موجب شد تا زندانیان را در همان روزهای نخست متوجّه خود سازد و همگی از شیفته و دل باخته او رفتار گردند و مشکلاتشان را با وی در میان بگذارند و از فهم و عقلش در رفع آن ها استمداد جویند.

هنگامی که یوسف زندانی شد، دو تن از غلامان شاه نیز که به گفته بعضی یکی از آن ها ساقی و دیگری آشپز مخصوص شاه بودند، با یوسف به زندان افتادند. در طول مدتی که این دو زندانی هر صبح و شام یوسف را می دیدند، به علم و عقل او واقف گشته و مانند زندانیان دیگر شیفته اخلاق و رفتار او شدند.

در این میان شبی آن دو خوابی دیدند که حکایت از آینده آنان می کرد، برای تعبیر آن صلاح دیدند به رفیق زندانی خود که در قیافه او آثار نجابت و

بزرگی و در رفتارش نیکی و احسان دیده بودند، رجوع کنند و از وی بخواهند تا خواب آن دو را تعبیر کند.

یوسف هم که در صدد بود تا به هر وسیله ای، مردم بت پرست را به خدای یگانه دعوت کند و از شرک و بت پرستی برهاند، در انتظار چنین فرصتی بود تا با جلب توجه آنان از فرصت استفاده کند و مرام خداپرستی را به آنان گوشزد نماید؛ از این رو با گشاده رویی و کمال متانت از آن دو استقبال کرد و دقیقاً به سخنانشان گوش فرا داد.

یکی از آن دو خواب خود را چنین نقل کرد: من در خواب دیدم برای شراب، انگور می فشارم. (۱)

دیگر گفت: من در عالم رؤیا دیدم که بر سر خود (سبدهایی از) نان حمل می کنم و پرندگان از آن می خورند. (۲)

این خواب ها را نقل کرده و به دنبال آن ادامه دادند: تعبیر خواب ما را خبر ده که ما تو را از نیکوکاران می بینیم (۳) و تو تعبیر خواب را نیکو می دانی، یا چون تو شخص نیکوکاری هستی که به بیچارگان نیکی می کنی و از مستمندان دست گیری نموده و به زندانیان احسان می نمایی، این احسان و نیکی تو حکایت از قلب پاک و ضمیر با صفایت می کند بهتر می توانی از این خواب هایی که ما دیده ایم، آینده ما را پیش بینی کنی و سرنوشت ما را بیان داری.

یوسف سخنانشان را گوش داد و قبل از آن که تعبیر خوابشان را بیان کند به ارشاد و هدایت آنان به خدای یگانه اقدام کرد و وظیفه سنگینی را که از نظر نبوت بدو محول شده بود،

ص: ۶۰

۱- ۴۹۶. همان، آیه ۳۷.

۲- ۴۹۷. همان، آیه ۳۷.

۳- ۴۹۸. همان، آیه ۳۷.

در همین فرصت کوتاه نیز انجام داد و برای این که آن دو بدانند سخنانی که می گوید درست و صحیح است و به او اعتماد و اطمینان پیدا کنند، سخن از علم خود به میان کشیده و آن چه را خداوند صحیح است و به او اعتماد و اطمینان پیدا کنند، سخن از علم خود به میان کشیده و آن چه را خداوند از اخبار آینده و علوم غیبی به وی آموخته بود برای آنان اظهار داشته و فرمود: هیچ خوراکی برای شما نمی آورند جز آن که من پیش از آن که به دست شما برسد از خصوصیات آن (غذا و چگونگی آن) به شما خبر می دهم. (۱)

در پی این جمله برای آن که آن دو را به خدای جهان متوجه سازد و تذکر دهد که این نعمت بزرگ را خداوند به وی عنایت کرده و هر نعمتی چه بزرگ و چه کوچک از او به بندگان می رسد، ادامه داد: این از چیزهایی است که پروردگارم به من آموخته است. من آیین قومی که به خدا ایمان ندارند و منکر آخرتند رها کرده ام. (۲)

با بیان این سخنان به تدریج آن دو را برای معرفی خود و ذکر حسب و نسب پرافتخار خویش - که شاید تا به آن روز برای رفیقان زندانی او معلوم نبود- آماده نمود تا مرام مقدس توحید و یگانه پرستی را بر آنان گوشزد کند و ناسپاسی مردم بت پرست را - که آن دو نیز از زمره آن ها بودند- نسبت به خدای یگانه یادآور شود و به همین منظور به دنبال آن گفت: و من از آیین پدرانم ابراهیم، اسحاق و یعقوب

ص: ۶۱

۱- ۴۹۹. همان، آیه ۳۸.

۲- ۵۰۰. همان، آیه ۳۸.

پیروی نمودم و برای ما روا نیست که چیزی را شریک خداوند گردانیم و این (مرام مقدس) از کرم خدا بر ماست (که ما را بدان راهنمایی فرموده و هم چنین) بر مردم (که وسیله پیامبرانی بزرگوار چون پدران من آن ها را به این راه هدایت فرمود) ولی بیش تر مردم از این کرم و فضل الهی (و نعمت های بی شمار او) سپاس گزاری نمی کنند. (۱) و او را نمی شناسند و سپاس او را نمی دارند و بت ها را به جای او پرستش نموده و در عبادت برایش شریک قرار می دهند!

فرزند خردمند یعقوب با بیان این سخنان کوتاه و پر معنا آن دو را به تفکر واداشت و مرام باطلی را که داشتند، گوشزدشان فرموده و سپس رشته سخن را درباره خداپرستی به دست گرفت و دوستانه آن دو را مخاطب ساخته و با لحن صریح تری به آنان چنین فرمود: ای دو رفیق زندانیم، آیا (به راستی) خدایان پراکنده (وبی حقیقت برای پرستش) بهترند یا خدای یکتای مقتدر؟ (ای دوستان زندانی) آن چه شما به جز از خدا پرستش می کنید، نام هایی است که شما و پدرانتان آن ها را (به این اسم) نامیده اید و خدا دلیلی بر (پرستش) آن ها نازل نکرده و حکم فقط مخصوص خداست و او فرمان داده که جز او را پرستش نکنید، آیین محکم (و دین پابرجا) همین است، ولی بیش تر مردم نمی دانند. (۲)

استدلال یوسف برای پرستش خدای یگانه

اگر بخواهیم استدلال فوق را واضح تر و با شرح بیش تری بیان داریم و به صورت صغرا و کبرایی در آوریم، که از آن نتیجه گیری کنیم بهتر است این سخنان را به

ص: ۶۲

۱- ۵۰۱. همان، آیه ۳۹.

۲- ۵۰۲. همان، آیه ۴۰.

صورت چند جمله مجزاً و جدای از هم ذکر کنیم:

۱. آیا برای پرستش، معبودان پراکنده بهترند یا خدای یگانه قهار؟

۲. در صورتی که خدای یگانه قهار برای پرستش بهتر است، پس چرا این موجودات بی شعور و بی جان چون بت، ماه، خورشید، دریای نیل و امثال آن‌ها یا بت‌های جان‌دار ولی محکوم قدرت خدای جهان - مانند فرشتگان و غیره - را پرستش می‌کنید؟ با این که اینان به خودی خود هیچ گونه تأثیری در خوبی‌ها و بدی‌ها و خیر و شرّ کسی ندارند، بلکه تمام این موجودات محکوم فرمان خدای یگانه قهارند!

۳. اگر منطق عموم بت پرستان را دارید و اینها را واسطه و شفیع درگاه خدا می‌دانید، ناگزیر می‌خواهید از راه پرستش اینها به خدای یگانه تقرب جوید! اما این هم منطق درستی نیست، زیرا در صورتی که اینها دارای چنین مقام و منزلتی بودند و می‌توانستند دیگران را به خدا نزدیک یا از وی دور سازند، می‌بایستی خداوند چنین منزلتی به آن‌ها داده باشد و آن‌ها را به چنین منصب و مقامی منصوب کرده باشد، اما خدای عزوجل چنین منصبی به آن‌ها نداده و شما نیز دلیلی بر آن ندارید و شما پیش خود آنان را به این منصب خوانده و چنین مقامی به آن‌ها داده‌اید و نام واسطه و شفیع درگاه خدا را روی آن‌ها نهاده‌اید، از این رو بدانید این نام‌ها حقیقت ندارد و چون اسم‌های بی‌مسئوبی است که شما و پدران‌تان این نام‌ها را بر آن‌ها گذارده‌اید.

۴. فرمان پرستش باید تنها از جانب خدا صادر شود و

اوست که می تواند دستور پرستش موجودی را به بندگان خود بدهد یا از آن جلوگیری کند و او هرگز چنین دستوری نداده که این مجسمه های بی جان یا موجودات جاندار دیگر را از روی طمع یا ترس یا سایر اغراض پرستش کنید، بلکه فرمان او این است که تنها وی را پرستش کرده و جز او هیچ موجود دیگری را نپرستید و این دین و آیین محکمی است که می تواند همه جوامع بشری را به سعادت رهبری کند و از بدبختی ها برهاند، اما متأسفانه بیش تر مردم از درک این حقیقت عاجزند.

مجموع سخنان یوسف علیه السلام که به طور اختصار به آن دو رفیق زندانی اش گفته و خداوند متعال نیز در قرآن کریم آن را بیان فرموده، یک استدلال بیش نیست که با بیان چند مقدمه از آن نتیجه گرفته و راه گریز را بر دشمن بسته است و مطابق نقل قرآن، گاهی پیامبران بزرگ دیگر الهی نیز نظیر این گفت و گو را با مردم بت پرست زمانشان داشته و این حقیقت را به آن ها گوشزد می نمودند.

تعبیر خواب

خوابی که آن دو غلام دیده بودند و برای تعبیر آن نزد یوسف آمدند، فرصتی به دست این پیغمبر بزرگوار داد تا چند جمله درباره خدانشناسی و هدایت آنان بگوید و آن دو غلام را تحت تأثیر بیان شیرین و منطقی و سخنان گرم و گیرای خود درباره توحید قرار دهد، آنان منتظر بودند تا یوسف خوابشان را تعبیر کند، به ویژه وقتی اطلاع یافتند که وی از علوم غیبی هم آگاهی دارد و از آینده نیز می تواند خبر بدهد، بیش تر تشنه شنیدن تعبیر

خوابشان از زبان رفیق خردمند و حکیم زندانی خود گشتند، آن دو دریافته بودند خواب هایی که دیده اند، حکایت از آینده آنان دارد و مانند هر زندانی دیگر می خواستند هر چه زودتر بدانند آیا راهی برای تبریئه و آزادی آن ها وجود دارد یا نه؟

یوسف نیز که متوجه این نکته روانی بود، بیش از این نخواست آن دو را منتظر بگذارد، از همین رو شروع به بیان تعبیر خوابشان نمود و چنین فرمود: ای دو رفیق زندانی، یکی از شما دو نفر (تبریئه شده و از زندان آزاد خواهد شد و) به آقای خود شراب خواهد نوشاند و اما دیگری (محکوم به اعدام شده و) به دار آویخته می شود و پرندگان از سرش می خورند و (تعبیری که از من پرسیدید و) نظری که از من خواستید (به همین نحو که بیان کردم) خواهد شد و حتمی است. (۱)

از روی تناسب تعبیری که یوسف علیه السلام برای خواب آن دو نفر کرد می توان فهمید شخصی که در خواب دیده بود برای شراب انگور می فشارد، که بعضی گفته اند ساقی شاه بود- آزاد می شود و دوباره به شغل نخست خود مشغول می گردد و آن دیگری که خواب دیده بود، نان بر سر دارد و پرندگان از آن می خورند، به دار آویخته می شود، آنان نیز پس از کمی تأمل دانستند کدام یک از آن دو نفر آزاد و کدام اعدام می شوند. علت این که یوسف به صراحت اعدامی را تعیین نفرمود، شاید نمی خواست به طور مستقیم او را ناراحت سازد و این خبر ناگوار را به او اظهار نماید. بدیهی است که خود آن دو از روی تناسب

ص: ۶۵

خواب و تعبیر یوسف، این مطلب را دانستند و هر کدام تعبیر خواب خود را فهمیدند، آن گاه غلام دومی - یعنی آن کسی که خواب دیده بود نان روی سر دارد و پرنده ها از آن می خورند و به گفته برخی: مأمور غذا یا آشپز مخصوص شاه بود - از تعبیر یوسف ناراحت شد و طبق بعضی روایت ها به یوسف چنین گفت: من دروغ گفتم و چنین خوابی ندیده بودم. ولی یوسف علیه السلام در جوابش فرمود: آن چه از من پرسیدید (و تعبیری که کردم) خواهد شد و حتمی است (۱) و به او گوشزد کرد این اتفاق خواهد افتاد.

درخواست یوسف از رفیق زندانی

پرونده آن دو رفیق زندانی یوسف بررسی شد: یکی تبرئه و دیگری محکوم به اعدام گردید. مأموران برای بیرون بردن آنان وارد زندان شدند، آن دو برای خداحافظی نزد دوست خردمند و دانشمند خود یوسف صدیق آمدند، یوسف به آن یکی که می دانست تبرئه و آزاد می شود گفت: مرا نزد آقا و سرپرست خود یاد کن (۲) و احوالم را به او گزارش بده تا بی گناهییم را بداند، شاید بدین طریق وسیله آزادی مرا از زندان فراهم سازد!

پر واضح است که این درخواست منافاتی با مقام توکل و تسلیم یوسف به خدای تعالی نداشت و این که برخی خواسته اند عمل یوسف را بر غفلتش از یاد خدا حمل کنند و لغزشی برایش فرض کنند و آیه شریفه را نیز به همین گونه تفسیر کرده اند، بی مورد است و روایت هایی نیز که بدان استشهاد نموده اند، چندان اعتباری ندارد؛ بلکه به گفته برخی از استادان بزرگوار مخالف با نصّ قرآن کریم بوده

ص: ۶۶

۱- ۵۰۴. همان، آیه ۴۲.

۲- ۵۰۵. همان، آیه ۴۳.

و مورد اعتماد نیست و معنای آیه شریفه فأنساه الشيطان ذکر ربه نیز این است که شیطان از یاد آن - جوان آزاد شده - برده بود که یوسف را نزد شاه یادآوری کند و جوابش را بدو بگوید، نه آن شیطان خدا را از یاد یوسف برد.

باری یوسف از وی خواست که نامش را نزد شاه ببرد و اوضاعش را بازگو کند، اما از آن جا که انسان فراموش کار است، همین که جوان درباری تبرئه و آزاد شد، از خوشحالی و یا گرفتاری یوسف را از یاد برد و گزارش حال او را به شاه نداد و در نتیجه یوسف عزیز بدون جرم و گناه چند سال دیگر در زندان ماند، که بسیاری از مفسران آن را هفت سال ذکر کرده اند.

خواب شاه و نجات یوسف از زندان

سال هایی که مقدر شده بود تا فرزند پاک دامن یعقوب در زندان بماند، با تلخی و ناکامی سپری شد و دوران آزادی از زندان و عظمت یوسف فرا رسید، خواب هولناکی که شاه دید و حکایت از آینده تاریکی برای مردم مصر می کرد، سبب شد تا همان جوان آزاد شده از زندان - که به شغل ساقی گری شاه گمارده شده بود - به یاد یوسف بیفتد و نامش را به عنوان یک دانشمند خردمند که خواب های مهم را تعبیر می کند و از آینده خبر می دهد، نزد شاه ببرد و وسیله آزادی و فرمانروایی او در کشور پهناور مصر فراهم گردد.

خوابی که شاه مصر دید چنین بود که گفت: من (در خواب) دیدم هفت گاو چاق که هفت (گاو) لاغر آن ها را می خورند و هفت خوشه سبز

و (هفت خوشه) خشک دیدم. (۱) وی برای تعبیر آن جمعی از کاهنان و معبران را خواست و خواب را برایشان نقل کرد و تعبیرش را جویا شد!

کاهنان و معبران سرشان را به زیر انداخته و به فکر فرو رفتند، ولی فکرشان به جایی نرسید و همگی در پاسخ شاه گفتند: اینها خواب های پریشان و آشفته است و ما تعبیر خواب های آشفته را نمی دانیم. (۲)

آنان به سبب غروری که داشتند، حاضر نشدند به جهل خود درباره تعبیر این خواب عجیب اعتراف کنند و آن را در زمره خواب های آشفته و بی تعبیر قرار داده و سپس گفتند: ما به این گونه خواب های آشفته و پریشانی که معلول افکار پریشان پیش از خواب است، آگاه و دانا نیستیم. در این جا بود که ناگهان ساقی شاه به یاد رفیق خردمند و عالم زندانی اش افتاد و به نظرش آمد که چگونه آن جوان دانشمند و حکیم خواب او و رفیقش را تعبیر کرد و همه چیز مطابق تعبیر وی واقع گردید، لذا بی درنگ رو به شاه کرد و گفت: من تعبیر این خواب را به شما خبر می دهم. (۳) به شرطی که مرا نزد دوست زندانیم بفرستید تا از وی جویای تعبیر آن شوم و هرچه او گفت به شما خبر دهم، زیرا او مرد خردمندی است که تعبیر خواب را به خوبی می داند.

شاه مصر که سخن معبران نگرانی و پریشانی را برطرف نکرده بود و هم چنان درباره آن خواب هولناک فکر می کرد، از این پیشنهاد استقبال کرده و ساقی را به زندان نزد آن جوان دانشمند زندانی فرستاد.

یوسف مانند هر

ص: ۶۸

۱- ۵۰۶. همان، آیه ۴۴.

۲- ۵۰۷. همان، آیه ۴۵.

۳- ۵۰۸. همان، آیه ۴۶.

روز به دل جویی از زندانیان و رسیدگی به وضع رفیقان محبوس و گرفتار خودسرگرم بود که ناگهان به او خیر دادند آماده دیدار ساقی مخصوص شاه باشد که از دربار آمده است. سپس یوسف متوجه شد همان رفیق زندانی اش است که در وقت خداحافظی و آزادی اش، یوسف از وی آن درخواست مشروع را کرده بود نزد وی آمد و با بی صبری از یوسف می خواست تا سؤالش را پاسخ گوید.

فرزند بزرگوار یعقوب آمادگی خود را برای شنیدن سخنانش به وی ابلاغ فرمود و ساقی لب گشوده گفت: ای یوسف (عزیز و) ای مرد راست گوی (۱) بزرگواری که هر چه می گویی راست و درست است، تو تعبیر این خواب را به ما خبر ده که هفت گاو لاغر و هفت گاو چاق را می خورند و هفت خوشه سبز و (هفت خوشه) خشکیده دیگر (۲) و تعبیر آن را بگو شاید من نزد مردم (۳) یعنی نزد بزرگان و دانشمندان و سایر مردمی که می خواهند از تعبیر این خواب عجیب آگاه شوند، بازگردم (۴) و آن ها نیز از تعبیر آن آگاه شوند (۵) و از مقامی علمی و دانش سرشاری که تو داری مطلع گردند و عظمت تو برایشان مکشوف شود.

سخن ساقی تمام شد و همان طور که انتظار می رفت، حضرت یوسف بدون آن که سخنی از بی وفایی اش به میان آورد که چند سال یوسف را فراموش کرده و شرط رفاقت را به جای نیاورده بود با بزرگواری و جوان مردی و روی بازی که حکایت از اصالت خانوادگی و مقام نبوتش می نمود، شروع به تعبیر خواب کرد و چنین فرمود: هفت سال (۶) فراخی و

ص: ۶۹

۱- ۵۰۹. همان، آیه ۴۷-۴۸.

۲- ۵۱۰. همان، آیه ۴۸.

۳- ۵۱۱. همان، آیه ۴۸.

۴- ۵۱۲. همان، آیه ۴۸.

۵- ۵۱۳. همان، آیه ۴۸.

۶- ۵۱۴. همان، آیه ۴۸.

پراچی در پیش دارید طبق عادت‌ی که دارید (۱) یا از روی جدیت و کوشش بیش تر باید زراعت و کشت کنید (۲) به دنبال آن هفت سال قحطی در پیش است. در این هفت سال فراخی بجز اندکی که برای سدّ جوع لازم دارید، مابقی آن را هر چه درو کردید (۳) و تمام محصولی را که برداشت کردید همه را در همان خوشه اش انبار کنید و فقط به مقداری که برای خوراک خود مصرف دارید بردارید. (۴) و بقیه را همان طور که گفتم ذخیره و انبار کنید تا در سال های قحطی از آن استفاده کنید و چون هفت سال قحطی و سختی پیش آمد، آن چه را در این هفت سال ذخیره کرده اید بخورید تا آن سال ها نیز بگذرد و به دنبالش سال فراخی پیش آید و اوضاع به حال عادی برگردد.

این تعبیر، گذشته از این که حکایت از کمال علم و دانش تعبیر کننده آن می کرد، معرّف شخصیت علمی دانشمندی بود که سال ها در کنج زندان به سر می برد و کسی از مقامش آگاه نبود. از این بالاتر آن که این تعبیر، پیش بینی مهمی را برای نجات ملت مصر از قحطی در برداشت که خواه و ناخواه شاه و درباریان و دانشمندان مصر را به فکر واهی داشت تا از روی احتیاط هم که شده برای آینده دشوار و سختی که در پیش دارند تدبیری به کار برند و علاج واقعه را قبل از وقوع بکنند.

بزرگواری یوسف

یوسف در این ماجرا از نظر عادی و معمولی کمال مردانگی و بزرگواری را نشان داد، زیرا فرزند عزیز یعقوب که سال ها بدون هیچ گونه

ص: ۷۰

۱- ۵۱۵. همان، آیه ۴۸.

۲- ۵۱۶. همان، آیه ۴۸.

۳- ۵۱۷. همان، آیه ۴۸.

۴- ۵۱۸. همان، آیه ۴۸.

جرم و گناهی آن همه مرارت و سختی زندان را کشیده و حتی برای استخلاص خود از همین رفیق بی وفا و فراموش کار استمداد کرده بود در این جا می توانست از این فرصت پیش آمده پیش از بیان تعبیر خواب، چند جمله به صورت درد دل و شکوه از او اظهار کند و فراموش کاریش را به رخش بکشد و سپس خواب را تعبیر کند و بلکه تعبیر خواب را به آزادی زندان موکول کند، و اگر این کار را می کرد به خصوص با این که جرمی از وی سراغ نداشتند و بی صبرانه می خواستند تعبیر مناسب این خواب را بشنوند، حتما مورد قبول شاه و درباریان و دانشمندان مصری قرار می گرفت و ممکن یوسف علیه السلام همان گونه که پیش از آن هنگام تعبیر خواب دو رفیق زندانی برای مقام علمی خود آن جمله را به آن دو اظهار کرد و فرمود: من پیش از آن که خوراکی برای شما بیاورند از چگونگی و خصوصیات آن به شما خبر می دهم تا آن دو را برای شنیدن سخنان بعدی خود آماده سازد، در این جا نیز بدین وسیله شاه و بزرگان مصر را از مقام خود آگاه سازد و خبرهایی از آینده شاه و مردم مصر بدهد و سپس آن تعبیر خواب عجیب را اظهار کند.

به علاوه می توانست در آن وقت فقط خواب شاه را تعبیر کند و بگوید هفت گاو چاق و لاغر، هفت سال فراخی و هفت سال قحطی است که در پیش دارید و به همین مقدار اکتفا کند و دیگر آن تدبیر عاقلانه و بزرگ را که به فکر هیچ

یک از عالمان و بزرگان مصر نمی رسید برای جلوگیری از نابود شدن مردم و نگهداری آذوقه و گندم نمی کرد.

از نظر عادی یوسف بزرگوار، گذشت و جوان زیادی از خود نشان داد، اما این نکته را هم باید در نظر داشت که حضرت یوسف در آن زمان یک انسان عادی و معمولی نبود بلکه او در آن وقت یکی از پیامبران الهی بود که مسئولیت سنگین و با اهمیت نبوت را قبول کرده بود و برای هدایت و نجات مردم از گرفتاری های روحی و مادی از هر نظر خود را آماده کرده و مانند سایر انبیای الهی به هر گونه فداکاری در این راه آماده شده بود، از این رو لذا ما نمی توانیم رفتار او را با رفتار مردمان معمولی دیگر بسنجیم و کار مردان بزرگ آسمانی را با کار دیگران قیاس کنیم.

آری از افراد عادی، این همه گذشت و بزرگواری شگفت انگیز است و شاید یک انسان معمولی این همه جوان مردی و مردانگی از خود نشان ندهد، اما از مردان الهی و پیامبران نمی توان جز این انتظار داشت، چنان که در حالات انبیای دیگر نیز از این نمونه فداکاری ها و گذشت ها فراوان دیده می شود.

از این رو آنچه در برخی از روایت ها و سخنان دیده می شود که گویند پیغمبر اسلام (ص) فرمود: اگر من به جای یوسف بودم هنگامی که فرستاده شاه نزد من آمد، با آن شرط می کردم که مرا آزاد کنید تا تعبیر خواب را بگویم... قابل اعتماد نیست و روایت معتبری بر طبق آن نرسیده تا ناچار به تأویل باشیم، بلکه این سخن با مقام انبیای الهی و

به خصوص پیغمبر بزرگوار اسلام نیز سازگار نیست و به گفته گروهی از بزرگان اگر بخواهیم این گونه روایت ها را بپذیریم یکی از دو محذور لازم آید اول آن که ما عمل یوسف را تخطئه کنیم با این که یوسف علیه السلام در این مورد کمال بزرگواری و مردانگی و حسن تدبیر را انجام داده بود. دیگر آن که پیغمبر گرامی اسلام را شخصی عجول و بی صبری بدانیم که این هم با مقام آن بزرگوار که در گذشت از دشمنان خون خواری چون ابوسفیان و دیگران در داستان فتح مکه و جاهای دیگر زبانزد همه است، سازگار نیست.

اشتیاق شاه به دیدار یوسف

فرستاده شاه که همان ساقی مخصوص و رفیق سابق در زندان بود، پس از شنیدن آن تعبیر عجیب که ضمناً پیش بینی و تدبیری برای نجات مردم مصر از قحطی آینده نیز محسوب می شد، به سرعت خود را به دربار شاه رسانید و در حضور شاه و درباریان و دانشمندانی که منتظر آمدن وی و شنیدن تعبیر خواب و چشم به راهش بودند، ایستاده و به دقت تعبیر یوسف را از خواب شاه گزارش داد و همه جزئیاتی را که یوسف گفته بود، برای آنان نقل کرد.

شاه و حاضران مجلس که با دقت به گفتار ساقی گوش می دادند، از تعبیر عجیب یوسف به سختی در شگفت ماندند و همگی مشتاق دیدار این شخصیت بزرگوار و حکیم خردمند گردیدند و کم کم به این فکر افتادند که چرا باید چنین مرد خردمند و حکیمی در زندان باشد و به چه جرمی او را به زندان افکنده اند. به ویژه شخص شاه می بیند معمای که هیچ یک

از دانشمندان و عالمان دربارش نتوانستند حل کنند و خوابی که حکایت از آینده سختی برای مردم مصر می کرد و آنان بر اثر بی اطلاعی و غرور، حمل بر خواب های پریشان و آشفته کردند، این جوان دانشمند زندانی به بهترین وجهی تعبیر کرده و تدبیری هم برای اداره آینده سخت کشور مصر نموده است.

از این رو شاه مصر می خواهد تا هر چه زودتر این عالم را از نزدیک ببیند و از علم و دانش و تدبیرش در کارهای مهم مملکتی استفاده کند.

همین موضوع سبب شد تا فرمان بدهد که این جوان را نزد من آورید و با این فرمان او را به دربارش احضار کرد.

فرستاده مخصوص شاه برای ابلاغ این فرمان به زندان آمد، وی تصور می کرد با ابلاغ فرمان، یوسف بی درنگ از زندان خارج شده و به دربار می رود، اما برخلاف انتظار، یوسف در پاسخ این فرمان به فرستاده مخصوص چنین گفت: نزد سرپرست و آقای خود بازگرد و از او پیرس حال زنانی که دست های خود را بریدند چه بوده است؟ و البته پروردگار من به نیرنگشان آگاه است. (۱)

برای فرستاده مخصوص و زندانیان دیگر که از موضوع مطلع شدند، این سخن شگفت انگیز بود و شاید هر کدام اصرار داشتند حضرت بی درنگ از زندان مانده و اکنون به بهترین وجهی وسیله نجاتش فراهم شده و شاه مملکت مشتاق دیدار اوست، از رفتن به نزد وی خودداری می کند و می خواهد بی گناهی خود را پیش شاه و بزرگان مملکت ثابت کند.

از نظر ظاهر نیز این محاسبه درست بود، اما این پیغمبر بزرگ الهی به همان اندازه

ص: ۷۴

که به آزادی خود از آن محیط خفقان آور و تاریک و زندگی سخت و دشوار علاقه مند است، بیش از آن نیز به شرف و حیثیت و آبرویش می اندیشد و نمی خواهد هنگام ورود به قصر سلطنتی، زمام دار مصر و درباریان و معبران کشور مصر به عنوان یک فرد آلوده به او نگاه کنند و به نام یک زندانی متهم و گناه کار او را بشناسند و با دین او داستان معاشقه نامشروع با زنان مصری و کام جویی از آن ها برای آن ها تداعی کند، بلکه می خواست تا برای شاه و دیگران روشن شود که وی به جرم پاکی به زندان افتاده و دامن او از هرگونه تهمتی پاک و مبرا است و این زنان آلوده مصری بودند که می خواستند او را به گناه و آلودگی بکشانند و او با کمال شهامت و تقوا دست ردّ به سینه شان زد و از جاده عفت و پاک دامنی منحرف نشد.

تبلیغ یکتاپرستی و گذشتی دیگر

و این که یوسف در پیغام خود به شاه مصر و تحقیق از حال زنان، نامی از زلیخا نبرد - با این که وی اساس فتنه بود و گرفتاری های یوسف به دست وی انجام شده بود و نیز او بود که پای زنان دیگر را به این ماجرا کشانید - دلیل دیگری بر جوان مردی و گذشت او است که نمی خواست در این داستان نام زلیخا و شوهرش که چند سال سمت سرپرستی و کفالت او را به عهده داشتند، به میان آید و به خاطر اثبات پاک دامنی اش آنان را رسوا کرده و موضوع تقاضای کام جویی نامشروع زلیخا و امتناع خود را

دوباره زنده کند. از این رو تنها به گوشه ای از ماجرا که تحقیق و بررسی آن بی گناهی را اثبات می کرد، اکتفا نموده و نام همسر عزیز مصر را به میان نیاورد. مطلب دیگری که از جمله آن ربّی بکیده‌نّ علیم به دست می آید، این مطلب است که یوسف از این فرصت نیز بار دیگر برای رسالت الهی خود استفاده کرد و نام خدای یکتا و دانای به امور نهانی را به حساس ترین مقام سیاسی مصر و بزرگان و دانش مندان آن کشور گوشزد کرد و آیین و مرام خود را نیز به طور ضمنی به آنان خبر داد، یعنی آن پروردگار بزرگی که من او را خدای خویش می دانم و پروردگار من است، از نیرنگ زنان مصری به خوبی آگاه است و علت بریدن دست های آن ها را می داند، اما شما که به چنین خدایی ایمان ندارید، داستان را تحقیق و بررسی کنید تا حقیقت بر شما مکشوف گردد.

تحقیق و بررسی

فرستاده مخصوص دوباره بازگشت و پیغام یوسف را به شاه رسانید و فرمان روای مصر که تازه از وجود چنین مرد دانش مندی میان زندانیان آگاه شده بود با این پیغام در صدد برآمدند تا علت زندانی شدن او را تحقیق کند و به همین منظور زنان را خواست و موضوع را از آن ها پرسید.

از دنباله داستان معلوم می شود که پادشاه مصر پس از تحقیق دستور احضار زلیخا را نیز در آن جلسه صادر کرد. زلیخا نیز از روی میل یا اکراه، در جلسه مزبور حضور پیدا کرد و به پاک دامنی یوسف اعتراف کرد.

قرآن کریم سؤالی که پادشاه یا قضات در این باره

از زنان مصری کردند این گونه بیان کرده است: داستان شما (چيست؟) در آن وقتی از يوسف كام (می) خواستید چه منظوری داشتید؟ (۱)

زنان در پاسخ اظهار داشتند: پناه بر خدا! (يوسف از آلودگی مبرا و پاک است) ما بدی (و گناهی) از او سراغ نداریم. (۲) این ما بودیم که او را به ناپاکی دعوت کردیم، ولی او از دایره عفت و تقوا پافراتر نهاد و هیچ گونه انحرافی پیدا نکرد.

زن عزیز هم دیگر نتوانست حقیقت را کتمان کند و بی پرده گفت: اکنون حقیقت آشکار شد (۳) و من هم به پاکی و عفت يوسف اعتراف می کنم، به راستی کوچک ترین انحرافی پیدا نکرد و من بودم که از او کام خواستم و بی شک (در سخن خود که می گوید بی گناه به زندان رفته) از راست گویان است. (۴)

قرآن کریم در دنباله گفتار همسر عزیز مصر مطلبی را در دو آیه دیگر بیان کرده که میان مفسران اختلاف است که آیا تتمه گفتار همسر عزیز است یا سخن يوسف صديق است که در زندان یا پس از آزادی از زندان گفت. ترجمه آن دو آیه این است: و این بدان سبب بود که بدانند من در غیاب وی خیانتی بدو نکردم و به راستی خداوند نقشه خیانت کاران را به هدف نمی رساند و من خود را تبرئه نمی کنم که همانا نفس اماره انسان را به کار بد وامی دارد، مگر آن کس که خدا بدو رحم کند و حتما پروردگار من آمرزنده و مهربان است. (۵)

آنان که معتقدند این سخنان دنباله گفتار زلیخا در مجلس بازپرسی است، می گویند این سخنان چسبیده به گفتار همسر عزیز مصر بوده

ص: ۷۷

۱- ۵۲۰. همان، آیه ۵۲.

۲- ۵۲۱. همان، آیه ۵۲.

۳- ۵۲۲. همان، آیه ۵۲.

۴- ۵۲۳. همان، آیه ۵۲.

۵- ۵۲۴. همان، آیه ۵۰-۵۱.

و وجهی ندارد ما سیاق عبارت را به هم زده و روی گفتار با به سوی یوسف برگردانیم تا ناچار شویم برای ارتباط مطلب جمله ای را در تقدیر بگیریم و مثلاً بگوییم این جمله در تقدیر است که چون موضوع را به یوسف گفتند، یوسف علت این عمل خود را که برای شاه پیغام داد (موضوع را تحقق کند) این گونه ذکر کرد که من این کار را کردم تا عزیز مصر بدانند من در غیاب او خیانت نکردم و ... بلکه دو آیه را دنباله گفتار زلیخا می گیریم و محذوری هم لازم نمی آید.

ولی آنان که عقیده دارند این دو آیه گفتار یوسف است و تناسبی با گفتار زلیخا ندارد، به چند دلیل تمسک جسته اند:

اولاً، در آن جا که می گوید: اکنون حقیقت آشکار شد که من یوسف را به کام جویی دعوت کردم (۱) و به گناه و خیانت خویش اعتراف می کند، آن گاه چگونه دنبالش می گوید: این برای آن بود که بدانند من در غیابش خیانتی بدو نکردم اگر منظورش از او شوهرش باشد تناقض گفته است، چون یک جا اعتراف به خیانت خود کرده و بلافاصله خیانت را از خود دور ساخته است و اگر منظورش یوسف باشد، باز هم بدو خیانت کرد که او را مجرم معرفی کرده و به زندانش افکند.

ثانیاً، چنان که می دانیم زلیخا زنی کینه توز و هوس باز و از همه بالاتر بت پرست بود و چنین زنی چگونه می تواند این سخنان بلند و پرجی را که دارای معارف عالی توحیدی و حاکی از ایمان و تقوا و توکل گوینده آن به

ص: ۷۸

خدای یکتا است، اظهار کرده باشد، زیرا وی خدای یکتا را نمی شناخت تا بگوید: و انّ الله لایهدی کید الخائنین (۱) یا بگوید: ... الا ما رحم ربّی انّ ربّی غفور رحیم ... (۲)

از مجموع سخنان طرفین با توجه به نکته هایی که در آیه شریفه است، قول دوم صحیح تر به نظر می رسد. اگر چه جمعی از نویسندگان مصری و غیر مصری که در این باره قلم فرسایی کرده اند، اصرار دارند قول اول را ثابت کرده و قول دوم را ردّ کنند.

به هر صورت بر اساس قول اول، معنای آیه با توضیحی مختصر چنین می شود که زلیخا در حضور شاه مصر و دیگران گفت: این که من صریحا اعتراف می کنم یوسف قصد خیانت به من نداشت و من بودم که می خواستم از او کام جویی کنم به دو علت بود: یکی برای این که یوسف بداند من هنوز در عشق او صادق و در محبت به وی صمیمی ام؛ به دلیل آن که من در طول این چند سال با همه نقشه های خائانه ام می خواستم یوسف را پیش شوهرم و دیگران گناه کار و خود را بی گناه جلوه دهم و به همین منظور او را به زندان افکندم، ولی اکنون می بینم همه این کارها نتیجه معکوس داد و به زیان من تمام شد و خدای بزرگ وضع را طوری پیش برد که همه چیز به نفع یوسف و رسوایی من تمام شد. از این رو دانستم که خداوند نقشه خائنان را به ثمر نمی رساند و بهتر است که به حقیقت اعتراف کنم. اعتراف من به این کار به سبب فرمان نفس سرکش

ص: ۷۹

۱- ۵۲۶. همان، آیه ۵۲.

۲- ۵۲۷. همان، آیه ۵۳.

انسان به بدی است، مگر آن که خداوند به انسان رحم کرده و در برابر خواهش های نفسانی توفیق مقاومت بدهد و گرنه مهار کردن آن مقدور نیست. این نفس سرکش بود که مرا به این کار زشت وادار کرد، ولی اینک امیدوارم که خدا مرا ببخشد، که به راستی او آمرزنده و مهربان است.

طبق قول دوم که گفتار یوسف باشد، معنای آیه روشن است و نیازی به توضیح ندارد و - چنان که گفته شد- مناسب تر همین است که بگوییم گفتار یوسف صدیق است و بیان این معارف عالی از شخصی مانند همسر عزیز مصر بعید به نظر می رسد.

و به هر ترتیب این اعتراف زنان مصری، برای شاه و دیگران جای تردیدی باقی نگذاشت که یوسف علیه السلام بدون هیچ گونه جرم و گناهی به زندان رفته و سال ها بی سبب در زندان بوده است. در صورتی که هیچ نقطه ابهام و تاریکی از نظر آلودگی در دوران زندگی کاخ نشینی این جوان دانش مند و بزرگوار دیده نمی شود و کاخ نشینانی چون بانوی عزیز مصر و زنان دیگر مصری بوده اند که نقشه کام جویی از این جوان باتقوا و عقیف را کشیده و شکست خورده اند، یا شوهر بی درد زلیخا که با اطلاع و آگاهی از مراوده همسرش با یک جوان بیگانه خم به ابرو نیاورده و با جمله کوتاه استغفری لذنبک (۱) که به همسرش گفته، موضوع را نادیده گرفته و بی گناه را به جای مجرم و گناه کار به زندان افکنده است.

کشف این ماجرا علاقه و اشتیاق شاه و دیگران را به دیدار یوسف چند

ص: ۸۰

برابر کرد و به همان اندازه عزیز مصر و همسرش را از چشم او انداخت و موقعیت وی را لکه دار ساخت تا آن جا که گفته اند کشف این ماجرا منجر به عزل وی از آن منصب مهم گردید و چنان که در صفحه های بعد خواهید خواند شاه مصر، یوسف را به جای وی به آن منصب گماشت و بدین ترتیب یوسف صدیق، عزیز مصر گردید.

تقاضای مجدد شاه برای دیدار یوسف

پیغام یوسف سبب شد تا شاه مصر درباره داستان زنان مصری و همسر عزیز تحقیق و بررسی کند و این کندوکاو موجب شد تا پادشاه اشتیاق بیش تری به دیدار یوسف پیدا کرده و تصمیم بگیرد او را به سمت مشاور مخصوص و محرم اسرار خود انتخاب نموده و در کارهای مهم مملکتی از عقل و درایت و کاردانی وی استفاده کند، از این رو برای بار دوم فرستاده مخصوص خود را با دستوری ویژه برای آوردن یوسف به زندان فرستاد. قرآن کریم متن دستور شاه مصر را این گونه نقل می کند: پادشاه گفت: او را نزد من آورید تا برای (کارهای مهم مملکتی) خود برگزینم (و محرم خویش گردانم) و چون با او گفت و گو کرد (و عقل و درایت او را دید) بدو گفت تو امروز در نزد ما دارای منزلت و مقام و امین، هستی. (۱)

شاه مصر پیش از دیدن وی، یکی از بزرگترین منصب های مهم مملکتی را برای او در نظر گرفت و دانست که این جوان بزرگوار گذشته از بزرگ ترین مقامی که از نظر علم و دانش و فرزاندگی دارد، از نظر تقوا و عفت نیز بی نظیر است و قدرتش

ص: ۸۱

در برابر نیروهای اهریمنی نفس و مهار کردن هواهای نفسانی فوق العاده و بلکه فوق قدرت بشری است. در ضمن این مطلب هم برای او روشن شد که این قهرمان بزرگ، مرد بلند همت و شریفی است و از آن افراد بسیار نادر و اندکی است که شرف و حیثیت خود را بیش از هر چیز دوست دارد و مانند سایر افراد ممتلئ و چاپلوسی نیست که به هزاران وسیله متشبث می شوند تا به پست و مقامی برسند یا به دیدار پادشاه نائل گردند و از وی درخواستی بنمایند. وی مردی است که رفتن به دربار فرعون مصر و ملاقاتش را برای خود افتخاری نمی داند و با اظهار علاقه او به ملاقاتش همه چیز را فراموش نمی کند، خلاصه، این جوان همان کسی است که پادشاه مصر می خواهد و اگر مقامی را بپذیرد، از هر نظر آراسته و لایق آن مقام است و مانند افرادی نیست که عاشق پُست و منصب هستند، اگر چه لیاقت آن را نداشته باشند.

باری فرستاده مخصوص به زندان آمد و نزد یوسف رفت و دستور پادشاه مصر را به وی ابلاغ نمود و تحقیق و بررسی از زنان مصری را نیز به اطلاعش رسانید و از شهادتی که زنان و به خصوص همسر عزیز مصر در پاک دامنی و برائت ساحت قدس او داده بودند، آگاهش کرد.

یوسف علیه السلام دیگر وجهی برای توقف خود در زندان ندید و از سویی فرصتی برایش پیش آمده بود تا بدین وسیله مرام مقدس توحید را با قدرت و نفوذ بیش تری در کشور مصر رواج دهد و از نظر مادی هم با

گرفتن اختیاراتی از پادشاه مصر به خوبی می تواند مردم را در دوران قحطی از گرسنگی و هلاکت نجات بخشد و بزرگ ترین خدمت را به مردم مصر نماید، او دیگر دلیلی ندید که فرستاده شاه را ناامید برگرداند و پاسخش را ندهد، از این رو موافقت خود را اعلام کرده و به همراه فرستاده مخصوص به سوی کاخ سلطنتی حرکت نمود.

شاه و بزرگان دربار و دانشمندان معبر همگی چشم به راه آمدن یوسف بودند و برای دیدار این مرد فوق العاده و ملکوتی و دانش مند بزرگ و گمنام، دقیقه شماری می کردند که ناگهان فرستاده مخصوص وارد سرسرا شد و پس از تعظیم متعارف، ورود یوسف را به کاخ اطلاع داد و سپس خود یوسف - که گویند در آن ایام سی سال از عمرش گذشته بود - وارد مجلس شد.

شاه او را نزد خود نشانده و با او گفت و گو کرد و هر جمله ای که میان آن دو ردوبدل می شد، علاقه ای شاه به او بیش تر می شد. پادشاه مصر با همان گفت و گوی مختصر دانست که او خیلی بالاتر و دانش مندتر از آن است که وی تصور می کرد و مقام علمی و عقل و تدبیر و هم چنین شخصیت ایمانی، تقوا، امانت و پاک دامنی اش قابل سنجش با افراد دیگر نیست، از این رو بی اندازه شیفته کمالات او گردید تا آنجا که بدون درنگ و بی آن که با درباریان و مشاوران مخصوص خود مشورت کند رو به وی کرد و گفت: تو امروز در پیش گاه ما دارای منزلت و امین هستی (۱) و هر چه خواهی

ص: ۸۳

می توانی انجام دهی و هر منصبی را بپذیری، به تو واگذار می کنیم. یوسف علیه السلام میان همه پست های مهم مملکتی منصب خزینه داری سرزمین مصر را انتخاب کرد و در پاسخ شاه چنین گفت: خزینه های مملکت را در اختیار و فرمان من قرار ده که من شخصی نگهبان و دانائی هستم (۱). انتخاب این پست نیز فقط برای آن بود که با آگاهی و اطلاعی که از وضع آینده مردم مصر و قحطی داشت و خواب شاه هم حکایت از آن می کرد می خواست کار کشت و برداشت محصول و واردات و صادرات غله در خزانه های مملکتی مستقیماً تحت نظر و دستور او باشد تا در هفت ساله اول که دوران وسعت و فراخی نعمت و پر محصولی است، اضافه بر مایحتاج زندگی مردم مصر، بقیه را بدون کم و کاست در خزینه ها ذخیره کند و از اسراف هایی که معمولاً در این دستگاه ها می شود، جلوگیری کند و مردم بی پناه مصر را سرپرستی کرده تا در سال های قحطی از هلاکت و نابودی محافظت کند. به طور کلی قبول کردن این سمت تنها به خاطر حفظ جان میلیون ها انسانی بوده که خطر بزرگی تنها در آینده آن ها را تهدید می کرد و وسیله خوبی برای پیش برد هدف مقدس توحیدی او محسوب می شد. و گرنه یوسف طالب مقام و ریاست و خوشی و لذتی نبود که با مقام معنوی و شخصیت روحانی او منافاتی داشته باشد.

و این پاسخی است به برخی افراد کوتاه بین که خواسته اند این پیشنهاد و قبول مسئولیت را بر یوسف بزرگوار خرده گرفته و زیر ملامت سؤال ببرند.

از این

ص: ۸۴

رو در روایت‌ها آمده است یوسف در تمام سال‌های قحطی هیچ گاه شکم خود را سیر نکرد و غذای سیر نخورد و وقتی از او پرسیدند با این که تمام خزینه‌های مملکت مصر در دست توست، چرا گرسنگی می‌کشی و خود را سیر نمی‌کنی؟ در جواب فرمود: می‌ترسم خود را سیر کنم و گرسنه‌ها را فراموش نمایم.

و با توضیحی که ذکر شد دیگر جای این سؤال باقی نخواهد ماند که چرا یوسف با آن که مقام نبوت داشت مسئولیت خزانه داری کافری را پذیرفت؟ زیرا پس از احساس مسئولیت در پذیرفتن مقام فرق نمی‌کند و گذار کننده این پست و مقام، زمام دار خداشناس و موحدی باشد یا شخص کفر و بت پرست و پذیرنده این مقام پیغمبر باشد یا امام یا یکی از اولیا و دانشمندان بزرگ الهی.

در روایتی آمده که مردی به امام هشتم حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام ایراد گرفت و گفت: چگونه ولی عهدی مأمون را پذیرفتی؟ امام در جوابش فرمود: آیا پیغمبر بالاتر است یا وصی پیغمبر؟ آن مرد گفت: البته پیغمبر. حضرت باز فرمود: آیا مسلمان برتر است یا مشرک؟ آن مرد گفت: بلکه مسلمان.

امام علیه السلام در جواب آن مرد گفت: عزیز مصر شخص مشرکی بود و یوسف پیغمبر خدا بود و مأمون مسلمان است و من هم وصی پیغمبرم. یوسف خود از عزیز درخواست منصب کرد و گفت مرا بر خزینه داری مملکت بگمار که من نگهبان و دانا هستم، ولی مرا مأمون ناچار به قبول کردن ولی عهدی خود کرد. (۱)

به هر صورت پذیرفتن منصب‌های ظاهری یا درخواست آن از

ص: ۸۵

طرف مردان الهی در صورتی که مصلحتی در کار باشد، هیچ گونه منافاتی با شأن و مقام روحانی و الهی آنان ندارد و موجب ایراد و اشکال نیست.

درس آموزنده دیگری از قرآن

از آن جا که هدف قرآن کریم در نقل داستان های گذشتگان تربیت افکار و توجه دادن بندگان خدا به مبدء و معاد و تهذیب نفوس و کمال انسان ها است و بیش تر جنبه تربیتی و آموزشی دارد، در هر جا به تناسب، این هدف عالی را تعقیب نموده و تذکرات سودمندی به سایر افراد می دهد. قرآن کریم در این فصل از داستان یوسف نیز پس از ذکر موضوع آزادی یوسف از زندان و رسیدن وی به بزرگ ترین مقام های ظاهری و جلب اطمینان و دوستی شاه مصر و بزرگان آن کشور، یک نتیجه بسیار را در آن سرزمین تمکن و قدرت دادیم به هر گونه (و در هر جا) که می خواهد در کارها تصرف (و امر و نهی) کند و ما هر که را بخواهیم به رحمت خویش مخصوص داریم و پاداش نیکوکاران را تباه (وضایع) نمی کنیم و همانا پاداش آخرت بهتر (و زیاده تر) است برای کسانی که ایمان آورده و تقوا و پرهیزگاری دارند. (۱)

قرآن کریم در این جا دو حقیقت را گوشزد می کند: یکی مربوط به زندگی این جهان ناپایدار است و دیگری به عالم آخرت و زندگی ابدی آن جهان.

آن چه مربوط به زندگی این جهان است، این کتاب بزرگ آسمانی با نشان دادن یک نمونه بارز از سرگذشت یکی از پیغمبران بزرگ الهی به پیروان خود این درس را می دهد که عزّت و ذلّت اشخاص به دست بندگان ناتوان خدا و تحت اختیار این و

ص: ۸۶

آن نیست که هر که را بخواهند روی حبّ و بغض‌ها عزیز گردانند یا هر کسی را اراده کنند، روی هوا و هوس‌ها خوار و زبون سازند؛ بلکه دادن عزت و گرفتن آن تنها به دست خداست و خدا به هر که خواهد عزت دهد و از هر که خواهد بگیرد.

البته خدای متعالی نیز بدون علت و بی سبب به کسی چیزی نمی دهد و بی علت نیز چیزی را از کسی نمی گیرد، بلکه عمل خود افراد و لیاقت آنان زمینه ای را برای اعطای نعمت‌ها و منصب‌ها فراهم ساخته، چنان که کردار خود آنان و بی لیاقتی ایشان است که زمینه را برای سلب نعمت‌ها و آمدن بلاها و نقیمت‌ها آماده می سازد.

اگر خداوند متعال آن عزت و عظمت را به یوسف داد، برای آن بود که همسر عزیز مصر و برادرانش - که بعداً به مصر آمدند و یوسف را شناختند- به این حقیقت واقف شوند که عزّت و ذلّت به دست آفریننده این عالم و خالق این جهان هستی است، از این رو آنان هر چه خواستند یوسف را خوار و زبون سازند به همان اندازه خدای تعالی او را عزیز و محترم گردانید. آنان از علاقه قلبی یک پدر پیر به وی حسادت ورزیده و زندگی محدود خانه یعقوب و فرمان برداری محوطه کاخ عزیز را از او دریغ داشتند. خدای تعالی فرمانروایی بی چون و چرای تمام کشور مصر را به او موهبت فرمود و عظمت و محبت او را در دل میلیون‌ها انسان انداخت. آن‌ها با تشکیل جلسات متعدد، نقشه نابودی و خواری یوسف را کشیدند، اما خدای تعالی

به وسیله همان نقشه‌ها زمینه عظمت و آقایی یوسف را فراهم ساخت.

همه این عزت‌ها و عظمت‌ها به سبب آن بود که یوسف در مقام بندگی حق تعالی از دایره عبودیت پا بیرون نهد و با تقوا و عمل نیک در همه جا لیاقت و شایستگی خود را برای دریافت عنایت‌ها و موهبت‌های الهی ابراز داشت و خدای تعالی نیز این عزت و مقام را به او عنایت فرمود.

این حساب نه فقط در مورد یوسف عزیز است، بلکه درباره همه افراد این گونه است و داستان یوسف نمونه و شاهدی برای بیان این حقیقت است و - چنان که گفتیم - تمام نعمت‌ها و عطایای الهی تحت حساب و نظم است و بی‌نظمی و بی‌عدالتی در دستگاه پروردگار متعال و جهان آفرینش وجود ندارد.

دهنده‌ای که به گُل نکهت و به گِل جان داد

به هر که هر چه سزا دید حکمتش آن داد (۱) این راجع به زندگی ناپایدار این جهان نخستین حقیقتی که خدای تعالی در این جا تذکر می‌دهد. از این مهم‌تر حقیقت دیگری است که خداوند در آیه دوم در مورد زندگی جهان آینده و عالم آخرت گوشزد فرموده و بیان می‌دارد تا افراد با ایمان و پرهیزکار (وبلکه همگان) بدانند پاداش نیکی که خداوند برای آنان در آخرت آماده کرده و در آن جهان به آنان می‌دهد، به مراتب بهتر و بیش‌تر از این جهان خواهد بود و قابل مقایسه و سنجش با پاداش‌های این جهان نبوده و نخواهد بود، زیرا نعمت‌های این جهان و مقام و منصب آن هر چه و به هر

ص: ۸۸

۱- ۵۳۴. اگر کسی خیال کند خدای تعالی بی‌سبب کسی را عزیز یا خوار می‌سازد و آیه شریفه *تَعَزَّ مِنْ تَشَاءِ وَ تَذَلَّ مِنْ تَشَاءِ* را این‌گونه معنا کند سخت در اشتباه است، زیرا یکی از دلایل بزرگ خداشناسی مسئله نظم و حساب دستگاه خلقت است و ما از روی نظم و حساب دقیقی که در موجودات حکم فرماست به آفریننده آن پی می‌بریم، با این وصف چگونه ممکن است در اعطای موهبت‌ها و نعمت‌ها حساب و نظمی در کار خدا نباشد و تبعیض و بی‌عدالتی در آن راه داشته باشد!

اندازه و مقدار که باشد، دوام و بقایی ندارد و زوال پذیر و ناپایدار و محدود است؛ گذشته از این که با هزاران ناراحتی و کدورت آمیخته و با انواع ناکامی ها و محنت ها توأم و مخلوط است و هیچ نوشی بدون نیش و هیچ لذتی بدون رنج و عذاب نیست، ولی نعمت های جهان آخرت از هرگونه ناراحتی و محنتی پاک و خالص بوده و هیچ گونه رنج و تعب در آن وجود ندارد.

عظمت یوسف در مصر به آن جا رسید که ...

طبرسی (ره) در تفسیر خود از کتاب النبوه روایت کرده است که امام رضا علیه السلام فرمود: یوسف (پس از این که فرمانروا گردید) به جمع آوری آذوقه و غله پرداخت و در هفت سال فراوانی انبارها را پر کرد و چون سال های قحطی رسید، شروع به فروش غله کرد. در سال اول مردم هر چه درهم دینار (و پول نقد) داشتند، همه را به یوسف داده و آذوقه و غله گرفتند تا جایی که دیگر در مصر و اطراف آن درهم و دیناری به جای نماند، جز آن که همگی ملک یوسف شده بود و چون سال دوم شد، جواهرات و زیورآلات خود را به نزد یوسف آورده و در مقابل آن ها از وی آذوقه گرفتند تا جایی که دیگر زیورآلاتی به جای نماند، جز آن که در ملک یوسف در آمده بود؛ و در سال سوم هر چه وام و رمه و حیوانات چهارپا داشتند، همه را به یوسف داده و آذوقه دریافت داشتند تا جایی که دیگر حیوان چهارپایی در مصر نبود، مگر آن که ملک یوسف

بود. در سال چهارم هر چه غلام و کنیز و برده داشتند، همه را به یوسف فروختند و آذوقه گرفته و خوردند تا جایی که دیگر در مصر غلام و کنیزی نماند که ملک یوسف نباشد؛ سال پنجم خانه و املاک خود را به یوسف دادند و آذوقه خریدند تا آن جا که در مصر و اطراف آن خانه و باغی نماند، مگر آن که همگی ملک یوسف شده بود. سال ششم مزارع و آب ها را به یوسف داده و با آذوقه مبادله کردند و دیگر مزرعه و آبی نبود که ملک یوسف نباشد. سال هفتم خودشان را به یوسف فروختند و آذوقه خریدند و دیگر برده و آزادی نبود که ملک یوسف درآمده بود و مردم گفتند: تاکنون ندیده و نشینده ام که خداوند چنین ملکی به پادشاهی عنایت کرده باشد و چنین علم و حکمت و تدبیری به کسی داده باشد.

در این وقت یوسف به پادشاه مصر گفت: در این نعمت و سلطنتی که خداوند به من در مملکت مصر عنایت کرده چه نظری داری؟ رأی خود را در این باره بگو که من در این کار نظری جز خیر و صلاح نداشته ام و آنان را از بلا نجات ندادم که خود بلایی بر آن ها باشم و این لطف خدا بود که آنان را به دست من نجات داد!

شاه گفت: هرچه خودت صلاح می دانی درباره شان انجام ده و رأی همان رأی توست!

یوسف فرمود: من خدا را گواه می گیرم و تو نیز شاهد باش که من همه مردم مصر را آزاد کردم و اموال و غلام و کنیزشان را بدان ها

بازگرداندم و حالا پادشاهی و فرمانروایی تو را نیز به خودت وامی گذارم. مشروط بر آن که به سیره و روش من رفتار کنی و جز بر طبق حکم من حکومت نکنی.

شاه گفت: این کمال افتخار و سربلندی من است که جز به روش و سیره تو رفتار نکنم و جز بر طبق حکم تو حکمی نکنم و اگر تو نبودی توانایی بر این کار نداشتم و این سلطنت و عزت و شوکتی که دارم از برکت تو به دست آوردم و اکنون گواهی می دهم که خدایی جز پروردگار نیست که شریکی ندارد و تو فرستاده و پیغمبر او هستی و در همین منصبی که تو را بدان منصوب داشته ام، بمان که در نزد ما همان منزلت و مقام را داری و امین ما هستی. (۱)

برادران یوسف در مصر

سال های فراخی و محصول به پایان رسید و هفت سال قحطی پیش آمد و این قحطی و خشک سالی به شهرها و بلاد اطراف مصر نیز سرایت کرد و حدود شامات و سرزمین فلسطین هم دچار قحطی شدند و درصدد تهیه غله و آذوقه از این طرف و آن طرف برآمدند، با این تفاوت که در کشور مصر فرزند خردمند و فرزانه یعقوب طبق آنچه می دانست، از سال ها پیش غله ذخیره کرده و پیش بینی آن سال های سخت را کرده بود و مردم مصر به برکت یوسف آذوقه داشتند، ولی در شهرهای مجاور کشور مصر این پیش بینی نشده و از این رو در خطر نابودی قرار گرفته بودند.

از جمله بلاد مجاوری که در مضیقه سختی قرار گرفتند، مردم کنعان بودند و خاندان یعقوب

ص: ۹۱

نیز در آن قریه زندگی می کردند. مرحوم طبرسی در مجمع البیان و صدوق (ره) در امالی نقل کرده اند یعقوب فرزندان خود را جمع کرد و بدان ها گفت شنیده ام در مصر آذوقه برای خریداری هست و فروشنده آن مرد صالحی است، شما نزد او بروید که - ان شاء الله - به شما احسان خواهد کرد.

فرزندان یعقوب بضاعت مختصری برای خریداری غله تهیه کردند و بارها را بستند و به سوی مصر حرکت کردند، اما خبر نداشتند فروشنده غله همان برادرشان یوسف است که سال ها پیش، از حسادت او را به چاه افکندند و تا به آن روز نمی دانستند چه به سر او آمده و به چه سرنوشتی دچار شده و امروزه فرمانروای کشور مصر گردیده و تمامی انبارهای غله در آن کشور تحت اختیار و نظر اوست.

تنها پسری که یعقوب از میان پسران نزد خود نگه داشت، بنیامین (برادر مادری یوسف) بود و این نیز بدان سبب بود که یعقوب به سنّ پیری رسیده و از کار افتاده بود و بنیامین را که ظاهراً کوچک تر از دیگران بود، برای کمک خویش و رسیدگی به کارهای شخصی پیش خود نگه داشت و شاید علت دیگرش هم آن بود که از هنگام گم شدن یوسف عزیز، این پدر دل سوخته و غم دیده با دیدار بنیامین دل خویش را در این اندوه تسلیت می داد و حتی المقدور او را خود جدا نمی ساخت. (۱)

باری ده پسر یعقوب به سوی مصر حرکت کردند، آنان برای تهیه غله و آذوقه راه ها را به سرعت می پیمودند تا هرچه زودتر به خانه و دیار خود بازگشته و خاندان

ص: ۹۲

خویش را از مضيقه رهایی بخشند.

به گفته بعضی، یوسف صدیق نیز برای آن که امر خرید و فروش غله منظم باشد و محترمان و تاجران سود جود از این موقعیت سوء استفاده نکنند و یا مأموران دولتی در تقسیم و فروش، از دایره عدالت پا بیرون نهند، دستور داده بود که برنامه دقیقی در خرید و فروش غله انجام گیرد و نام تمام خریداران و دریافت کنندگان را روزانه در دفتری ثبت و ضبط کنند و در پایان هر روز آن دفتر را به نظر وی برسانند. به ویژه درباره کسانی که از خارج مصر می آمدند، کنترل و دقت بیش تری می شد تا مبادا تاجران و سرمایه داران شهرهای مجاور و کشورهای هم جوار روی دشمنی و عداوت یا به انگیزه سود و تجارت، غله مصر را در برابر پول به شهرها و کشورهایشان منتقل سازند، از این رو دستور داده بود روی کسانی که از خارج کشور برای خرید غله به مصر می آیند، بازپرسی و تحقیق بیش تری شود و قبل از انجام معامله نام و مشخصات آن ها را ضبط کرده و به اطلاع یوسف برسانند.

روزی مأموران نام ده برادر را که از کنعان آمده بودند، ثبت کرده و به نظر یوسف رساندند، به محضر آن که چشم یوسف به نام برادرانش افتاد، تکانی خورد و دقت بیش تری روی آن ها کرد و سپس دستور داد که آنان را نزد وی آوردند.

هیچ کس سبب احضار آن ها را نمی دانست و خود آنان نیز از احضارشان به دربار عزیز مصر بی اطلاع بودند، شاید هر کدام پیش خود فکری کردند، ولی هیچ

گاه نمی دانستند شخصی که اکنون در رأس یکی از بزرگ ترین مقام های حساس این مملکت قرار دارد، همان یوسف برادرشان است.

قرآن کریم نقل می کند که برادران را به حضور یوسف بردند و یوسف آنان را شناخت، ولی آن ها یوسف را نشاخشند و علتش هم معلوم بود، زیرا یوسف قبلاً از نام و خصوصیات ایشان مطلع شده و آن ها متجاوز از سی سال بود که او را ندیده بودند و به گفته ابن عباس از روزی که او را در چاه انداختند، تا آن روز که برای تهیه غله به مصر آمده بودند، چهل سال تمام گذشته بود، یوسف را در قیافه کودکی دیده بودند و آن روز قیافه مردی پنجاه ساله را می دیدند که به کلی با زمان کودکی متفاوت بود.

یوسف به طوری که او را نشناسند، شروع به سؤال کرد و از وضع پدر و خاندان و بردار دیگرشان بنیامین که او را همراه نیاورده بودند، پرسید و هم چنین از آن برادر دیگرشان که در کودکی او را به چاه افکنده سؤال هایی که دستور داد آنان را در جای گاهی نیکو منزل دهند و به خوبی از آن ها پذیرایی کنند و پیمانہ هایشان را کامل دهند.

آری شیوه مردان بزرگوار الهی چنین است که هنگام رسیدن به قدرت، گذشته را فراموش می کنند و کینه کسی را به دل نگیرند و در صدد انتقام از دشمنان برنیایند و آزارشان را به احسان و نیکی پاسخ دهند و عفو و گذشت را پیشه خود سازند و این شیوه پسندیده در احوال سایر انبیای الهی و رهبران بزرگ مذهبی نیز نمونه های

فراوانی دارد، چنان که پیغمبر بزرگوار اسلام روز فتح مکه، دشمنانی که در طول بیست سال، سخت ترین آزارها و بدترین اهانت ها را درباره او و پیروانش انجام داده و آن همه کارشکنی بر ضد او کردند، همه را بخشید و با جمله اذهبوا فانتم الطلقاء همه را از وحشت و اضطراب نجات داد.

باری یوسف هنگامی که آنان را مرخص کرد تا به شهر و دیار خود بازگردند، به آن ها چنین گفت: در این سفر که دوباره به مصر می آید، برادرِ پدری خود را نیز همراه بیاورید تا من او را دیدار کنم و برای آن که بدانند عزیز مصر این کار را به طور جدی از آن ها می خواهد، یک جمله به صورت تشویق و دنبالش جمله ای به گونه تهدید به آنان فرموده گفت: ... آیا نمی بینید که من پیمانہ را تمام می دهم و بهتر از هر کس پذیرایی می کنم. (۱) و اگر (این بار) او را همراه خود نیاورید پیمانہ و آذوقه ای ندارید و نزدیک من نیاید. (۲)

فرزندان یعقوب که می دانستند پدرشان به سختی به این امر تن می دهد و به آسانی حاضر نیست بنیامین را از خود دور سازد، تأملی کرده و قول دادند به هر ترتیبی شده، این کار را انجام دهند و در پاسخ یوسف اظهار داشتند: ما کوشش می کنیم تا رضایت پدرمان را در این باره جلب کنیم و حتما اینکار را خواهیم کرد. (۳)

گفت و گوی یوسف با آنان به پایان رسید و برادران یوسف که برادرشان را نشناخته بودند، برای تحویل گرفتن بارهای خود به اداره کل غله رفتند.

یوسف نیز برای این که آن ها را از هر نظر آمدن مصر

ص: ۹۵

۱- ۵۳۷. یوسف ۱۲. آیه ۶۰-۶۱.

۲- ۵۳۸. یوسف ۱۲. آیه ۶۰-۶۱.

۳- ۵۳۹. همان، آیه ۶۲.

برای بار دوم تشویق کند، به مأموران خود دستور داد کالا و بضاعتی را که برای خرید گندم به مصر آورده بودند- و به گفته برخی مقداری صمغ بود- دربارهایشان بگذارند تا چون به کنعان رفتند و بارها را باز کردند و متوجه شدند کالاهای آن ها را بازگردانده، ترغیب شده و حتما سفر دیگری به مصر بیابند.

برخی گفته اند یوسف این کار را به آن سبب کرد که نخواست از برادرانش بهای گندم گرفته باشد و برای خود ننگ می دانست که در چنین روزگاری سختی که خاندانش به غله نیازمندند، از آنان قیمت غله را دریافت دارد، از این رو دستور داد کالایشان را دربارشان بگذارند.

قول سوم این است که یوسف این کار را کرد تا آنان حتما به مصر بازگردند، زیرا می دانست دیانت و امانت آن ها سبب می شود تا وقتی به کنعان رسیدند و کالاهایشان را دربارها دیدند، برای پس دادن آن ها هم که شده به مصر بازگردند، چون نمی دانستند که خود عزیز مصر این کار را کرده و چنین دستوری به مأموران داده است.

علت دیگری نیز برای این کار یوسف ذکر کرده و گفته اند: یوسف ترسید مبادا فرزندان یعقوب دیگر چیزی نداشته باشند که برای خرید غله به مصر بیاورند، لذا دستور داد آن چه آورده بودند دربارهایشان بگذارند تا بار دیگر بتوانند به مصر بیایند. (۱)

فرزندان یعقوب در حضور پدر

پسران یعقوب از مصر به سوی کنعان حرکت کردند و پس از گذشت چند روز به فلسطین وارد شده و خاندان یعقوب را از انتظار بیرون آوردند، ولی آن چه مسلم است اینان در طول راه از احسان و نیکوکاری و کرم

ص: ۹۶

عزیز مصر پیش خود سخن ها گفته و آماده شدند تا هر چه زودتر و سایل سفر دوم را فراهم کرده و برای تهیه آذوقه بیش تری دوباره به مصر سفر کنند و شاید در همان ساعات نخست ورود، نزد پدر رفته و از پذیرایی گرم و نیکی های پادشاه مصر برایش داستان ها گفتند.

طبرسی (ره) نقل کرده وقتی فرزندان یعقوب بازگشتند، به پدر گفتند: پدر جان، ما از نزد بزرگ ترین پادشاهان می آییم و کسی در علم و حکمت و خشوع و متانت و وقار مانند وی یافت نمی شود و اگر شبیهی برای شما در میان مردم باشد، همانا او خواهد بود. (۱)

شاید جهت دیگری نیز در کار بوده که آن ها را وادار کرد تا هر چه بیش تر از فضل و کرم عزیز مصر برای پدر تعریف کنند و صفت های پسندیده او را نزد یعقوب بازگویند، و آن جهت همان وعده ای بود که به عزیز مصر داده بودند که این کار برای آن ها بسیار دشوار و مشکل بود. از طرفی یعقوب با بنیامین مأنوس بود و به سختی حاضر می شد او را از خود جدا کند و از سوی دیگر برادران از روزی که با یوسف آن رفتار را کردند، به کلی پیش پدر بدسابقه شده و اعتمادش را از خود سلب کرده بودند و می دانستند که راضی کردن یعقوب برای این کار امری بس مشکل و دشوار است.

وضع خشک سالی و قحطی هم چنان ادامه داشت و هر روز که بر خاندان یعقوب می گذشت، احتیاج بیش تری به غله و آذوقه پیدا می کردند و با وضعی که این ها در مصر دیده بودند، باید هر

ص: ۹۷

چه زودتر سفر دیگری به مصر بکنند و حتی المقدور آذوقه بیش تری را تهیه کنند و غله فراوانی برای خانواده یعقوب بیاورند.

از این رو از همان روزهای اول ورود، زمزمه مراجعت به مصر و بردن بنیامین را در این سفر شروع کرده و مطابق نقل قرآن کریم چنین گفتند: پدرجان (مادینگر) از پیمانہ (و گرفتن آذوقه) ممنوع شده ایم (۱) و به ما گفته اند که اگر این سفر بنیامین را همراه خود نبریم، به ما آذوقه ندهند و به طور کلی به کشور مصر و نزد عزیز نرویم. با این وضع برادرمان را همراه ما بفرست تا پیمانہ (آذوقه) بگیریم (۲) و تقاضایمان را برای گرفتن غله قبول کنند و در این سال های سخت از قحطی رهایی یابیم.

به دنبال این درخواست چون می دانستند که یعقوب در این باره اطمینانی به آن ها ندارد، این جمله را هم اضافه کردند و گفتند: ما به طور حتم از وی محافظت و نگهداری می کنیم.

یعقوب در محذور سختی گرفتار شده بود، از طرفی می دید برای تهیه آذوقه ناچار است پسران خود را دوباره به مصر بفرستد و از سوی دیگر بدون فرستادن بنیامین آذوقه ای به آنان نمی دهند و نیز اطمینانی به آن ها ندارد که وی را همراهشان بفرستد و خاطره تلخ فرستادن یوسف برادر مادری بنیامین را همراه برادران از یاد نبرده بود. در اینجا شاید تأملی کرد و سپس گفت: آیا همان طور که درباره برادرش یوسف به شما اعتماد کردم، درباره او نیز همان گونه به شما اعتماد کنم؟ (۳) آیا می توانم با این سخنانتان به وی مطمئن باشم؟ مگر شما نبودید که یوسف را

ص: ۹۸

۱- ۵۴۲. یوسف ۱۲. آیه ۶۴.

۲- ۵۴۳. یوسف ۱۲. آیه ۶۴.

۳- ۵۴۴. همان، آیه ۶۶.

از من گرفتید و تعهد دادید که از وی محافظت می کنید، اما شبانه آمدید و به دروغ اظهار کردید که او را گرگ خورده است؟ با این سابقه بدی که دارید، چگونه می توانم درباره برادرش بنیامین به شما اعتماد کنم؟

یعقوب این جمله را که حکایت از بی اعتمادی خود به فرزندان و علاقه شدید به یوسف گم شده اش می کرد اظهار داشت و به دنبال آن توکل و اعتمادش را درباره نگهبانی و لطف و مهر خدای تعالی بیان داشته، فرمود: اما خدا بهترین نگهبان و مهربان ترین مهربانان است. (۱)

یعنی به قول شما اعتمادی نیست، اما به نگهبانی و حفاظت خدای تعالی اعتماد و اطمینان دارم و او ر هر حال مرا مورد مهر و لطف خود قرار خواهد داد.

هدف یعقوب از ذکر این جمله یا اعتماد به خدای تعالی در مورد فرستادن بنیامین با آنان بود، یا منظورشان این بود که در مورد یوسف گم شده ام به خدا اعتماد دارم و می دانم که او را روزی به من باز می گرداند و خدا نسبت به من مهربان است.

چیزی که در این میان موجب شد تا فرزندان یعقوب برای بردن بنیامین اصرار کنند و بهانه ای به دستشان داد تا دوباره نزد پدر آمده و تقاضای خود را تکرار کنند، این بود که چون بارهای خود را گشودند، مشاهده کردند کالاهایشان را میان بارشان گذارده اند و به آنان باز گردانده اند، از این رو نزد پدر آمده و این گونه آغاز سخن کرده گفتند: پدر جان ما دیگر چه می خواهیم (یا مگر ما چیزی نمی خواهیم) زیرا این کالاهایمان است که به ما

ص: ۹۹

بازگردانده اند و (ما دوباره می رویم و) برای خانواده خود آذوقه تهیه می کنیم و برادرمان را نیز (در کمال مراقبت) حفظ می کنیم و بدین وسیله بار شتری (دیگر به بارهای خود) می افزاییم که این اندک است (۱) و یک بار شتر غله اضافی نیز برای زندگیمان در این قحط سالی کمک خوبی است.

رضایت یعقوب را جلب کردند

یعقوب که می بیند خانواده اش نیازمند به آذوقه و غله است و آن نیز با مسافرت فرزندانش به مصر تهیه می شود، چاره ای ندارد جز این که به رفتن بنیامین راضی شود؛ اما چون فرزندانش سابقه خوبی ندارند، از آن ها پیمان محکمی گرفت تا از بنیامین محافظت و نگهداری کرده و او را نزد وی بازگردانند، مگر آن که مشکلی پیش آید که حل آن از عهده آنان خارج باشد و کار از دستشان بیرون رود.

شاید علت این که سابقه بد آنان را در مورد نگهداری از یوسف و آن داستان تلخ و ناراحت کننده را به رخشان کشید، برای همین بود که آن ها را وادار کند تا مراقبت بیش تری در محافظت از بنیامین کنند.

به هر صورت یعقوب رو به آنان کرده فرمود: من او را با شما نمی فرستم تا آن که وثیقه ای از خدا نزد من آورید (و تعهدی خدایی به من بسپارید) که او را به من بازگردانید، مگر آن که گرفتار (حادثه ای) شوید. چون پسران تعهد خود را سپردند یعقوب (موافقت کرده و) گفت: خدا درباره آن چه می گوئیم شاهد (و وکیل) است. (۲)

از این که مشکل حل شد و پسران توانستند موافقت پدر را برای بردن بنیامین جلب کنند، خوشحال شده و آماده سفر دوم

ص: ۱۰۰

۱- ۵۴۶. همان، آیه ۶۵.

۲- ۵۴۷. همان، آیه ۶۶.

شدند. در برخی از روایت ها فاصله سفر اول با سفر دوم را شش ماه ذکر کرده اند.

دومین سفر

فرزندان یعقوب مقدمه حرکت به مصر را فراهم کرده و بارها را بستند و بنیامین را نیز آماده مسافرت کرده و برای خداحافظی نزد پدر آمدند.

حضرت یعقوب که صرف نظر از تجربه زندگی از منبع وحی الهی نیز برخوردار است و با عالم غیب نیز ارتباط دارد، در این جا سفارشی دیگر به فرزندان خود کرد و فرمود: ای فرزندان من، از یک دروازه وارد (شهر مصر) نشوید و از دروازه های مختلف وارد شوید و البته به من نمی توانم در برابر خداوند کاری برای شما انجام دهم (وجلو قضای الهی را با این تدبیر بگیرم) که حکم (و فرمان) تنها برای خدا است و من بر او توکل کنم و همه توکل کنندگان باید بر او توکل کنند. (۱)

هدف یعقوب در این دستور

در این که یعقوب علیه السلام به چه منظوری این دستور را به فرزندان داد، اختلاف است و عدّه ای گفته اند یعقوب از چشم زخم مردم نسبت به آنان ترسید.

زیرا وقتی یازده پسر یعقوب که همگی رشید و نیرومند بوده و از نظر جمال و اندام و زیبایی ممتاز بودند، پیش رویش صف کشیدند، آن حضرت ترسید که اگر اینها به همین شکل و اجتماع وارد مصر شوند، توجه مردم را جلب کرده و چشم ها متوجه آنان شوند و مورد اصابت چشم زخم قرار گیرند از این دستور داد از دروازه های مختلف و به صورت پراکنده وارد مصر شوند.

به دنبال این گفتار، برای اثبات این مطلب نیز که چشم زخم حقیقت دارد و چشم مردم

ص: ۱۰۱

در زوال نعمت‌ها مؤثر است، سخنانی گفته شده و حدیث‌های نیز از رسول خدا (ص) نقل کرده‌اند و از نظر علمی هم موضوع را مورد بحث قرار داده‌اند که نقل آن‌ها را از مسیر خود منحرف می‌سازد. (۱)

برخی گفته‌اند یعقوب ترسید اگر اینها به صورت اجتماع وارد شوند، توجه مأموران دولتی را به خود جلب کرده و مورد سوء ظن آنان قرار گیرند و احیاناً برای تحقیق حال ایشان آن‌ها را به زندان افکنده و گرفتار شوند. (۲)

خدای تعالی به دنبال این دستور یعقوب فرموده است: و چنان نبود که (این دستور یعقوب) کاری در برابر خدا (و تقدیر الهی) برای ایشان انجام دهد، جز آن که خواسته‌ای در دل یعقوب بود که آن را برآورد و به راستی او دارای عملی بود که ما بدو آموخته بودیم، ولی بیش‌تر مردم نمی‌دانند. (۳)

شاید با توجه به سیاق و ذیل آیه، منظور خدای تعالی این است که یعقوب به فرزندان خود گفت، روی علمی بود که ما به وی آموخته بودیم و یعقوب نمی‌توانست جلوی قضای ما را بگیرد، ولی چون به ما توکل و با این برنامه و دستور می‌خواست تا آن‌ها را از گزند حوادث حفظ کند، ما نیز خواسته‌اش را عملی کردیم و حاجتش را برآوردیم، و پسرانش را از گزند یا چشم زخم مردم حفظ کردیم.

به هر صورت یازده پسر یعقوب حرکت کردند و برطبق دستور پدر، هنگام ورود به مصر پراکنده شده و از دروازه‌های مختلف وارد شهر شدند و پس از این که بارهای خود را فرود آورده و به مرکب‌های و سرو وضع

ص: ۱۰۲

۱- ۵۴۹. برای اطلاع بیشتر، ر.ک: تفسیر مجمع البیان و تفسیر فخر رازی ذیل یوسف ۱۲. آیه ۶۹.

۲- ۵۵۰. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۴۹.

۳- ۵۵۱. یوسف ۱۲. آیه ۶۸.

خود رسیدگی کردند، مشتاقانه به سمت خانه عزیز مصر به راه افتادند.

طبیعی است یوسف عزیز نیز بدون آن که به نزدیکان خود اظهار کند، هر صبح و شام انتظار ورود برادرانش به خصوص برادر پدر و مادریش بنیامین را می کشید و چشم به راه بود تا دربانان مخصوص ورودشان را به اطلاع او برسانند.

در چنین وضعی دربانان - بدون اطلاع از هویت مردانی که بر درخانه عزیز مصر آمده اند ورود یازده مرد رشید، زیبا و نیرومند را به عزیز مصر خبر داده و درخواست اجازه ورود آنان را به عرض رساندند.

عزیز مصر در کمال متانت و وقار به آنان اجازه ورود داد و سپس به خدمت کاران دستور داد از آن ها به گرمی پذیرایی کنند.

در حضور عزیز مصر

یوسف در جای گاه مخصوص نشسته و پسران یعقوب وارد مجلس شدند و احترام های لازم را به جای آوردند و در جای خود نشستند. درست روشن نیست که هنگام ورود به آن مجلس چه مطالبی عنوان شد و چه سخنانی رد و بدل گردید. به طور معمول در ابتدا برادران یوسف از الطاف گذشته عزیز مصر تشکر کرده و سپس برادر کوچک خود را - که قول داده بودند در این سفر با خود بیاورند- معرفی کردند، یوسف نیز از وضع پدر و خاندانشان سؤال هایی کرده و تحقیقی به عمل آورد.

قرآن کریم این ماجرا را به طور اجمال چنین بیان می کند: چون بر یوسف در آمدند، برادر خود (بنیامین) را پیش خود برده به وی گفت: من برادر تو هستم و از آن چه اینها می کردند غمگین مباش. (۱)

بعضی از مورخان نوشته اند یوسف که پس از سالها

ص: ۱۰۳

دوری و فراق، اکنون چشمش به بردار مادریش بنیامین افتاد. پس از گفت و گوی مختصری که با برادران دیگر کرد، نتوانست اضطراب و دگرگونی خود را تحمل کند، لذا برخاست و به اندرون رفت و پس از آن که مقداری گریه کرد، بنیامین را طلبید و خود را معرفی کرد. (۱)

در حدیثی که صدوق (ره) از امام صادق علیه السلام روایت کرده آمده است که یوسف در آن مجلس از بنیامین سراغ پدرش را گرفت و او داستان پیری زودرس و سفیدی چشم پدر را که بر اثر دوری و فراق یوسف به آن مبتلا شده بود، شرح داد و در این وقت بود که بغض گلوی یوسف از گرفت و نتوانست خودداری کند. از این رو برخاسته، به اندرون رفت و ساعتی گریست، سپس نزد آن ها برگشته و دستور غذا داد. پس از این که خوان های غذا را آوردند، گفت: هر یک از شما با برادر مادری خود بر سر یک خوان طعام بنشینند.

پسران یعقوب به ترتیب هر دو نفر بر سر یک خوان نشستند، فقط بنیامین بود که تنها ماند.

یوسف از او پرسید: چرا نمی نشینی؟

- دستور شما این بود که هر یک از برادر مادریش سر یک خوان بنشینند و من میان ایشان برادر مادری ندارم.

مگر تو برادری مادری نداشتی؟

- چرا داشتم.

- پس چه شد؟

- اینان می گویند گرگ او را دریده؟

- تو در فراقش چه اندازه اندوهناکی؟

- به این مقدار که خدا یازده پسر به من داد و من نام هر یک از آنان را از اسم او گرفته و نام نهاده ام.

- با

ص: ۱۰۴

این وصف اساساً تو چگونه پیش زنان رفتی و لذت فرزند بردی؟

- من پدر صالحی دارم، او به من گفت ازدواج کن شاید خداوند به تو فرزندی بدهد و زمین به تسیح او سنگین گردد.

- اکنون بیا و در کنار من سر خوان غذا بنشین.

برادران که این واقعه را دیدند، گفتند: به راستی خداوند یوسف و برادرش را بر ما برتری داده تا جایی که فرمانروای مصر او را بر سر خوان خود می نشاند.

در این جا بود که یوسف خود را به بنیامین معرفی کرد (۱) و گفت: من برادر تو هستم و از آنچه اینها می کردند، غمگین مباش.

بعید نیست موضوع معرفی کردن یوسف به برادرش بنیامین پنهانی انجام شده باشد، نه در حضور برادران، چنان که جمعی از مورخان نیز بدان تصریح کرده اند و شاید از جمله او یه اخاه که در قرآن کریم آمده است، نیز این مطلب استنباط شود.

به هر صورت پس از این که یوسف خود را بنیامین معرفی کرد، شرح حال خود را برای برادر بازگفت و بلاها و سختی هایی که تا به آن روز کشیده بود، به اطلاعش رسانید و سپس خواست تا تدبیری بیندیشد و او را نزد خود نگه دارد، تا از دیدار او بهره بیش تری ببرد. شاید پس از این ماجرا خود بنیامین موضوع توقف و ماندن در مصر را پیشنهاد کرده که یوسف نیز پذیرفته و در صدد پیدا کردن راهی برای این کار برآمده است، به گونه ای که برادران مطلع نشده و در ضمن ناچار به موافقت با این پیشنهاد نیز بشوند.

تدبیر یوسف برای

ص: ۱۰۵

خدای تعالی در این باره چنین فرموده است: و چون بارشان را بست، آب خوری (جام پیمان) را میان بار برادرش (بنیامین) گذاشت و سپس جارچی فریاد برآورد که ای کاروانیان شما دزد هستید. کاروانیان رو به آنان کرده و گفتند: چه چیز گم کرده اید؟ آن ها گفتند: جام شاه را گم کرده ایم و هر کس آن را بیاورد، یک بار مژدگانی او است و من ضمانت (پرداخت) آن را می کنم. برادران گفتند: به خدا سوگند شما می دانید که ما نیامده ایم تا در این سرزمین فساد کنیم و ما دزد نبوده ایم! آنان گفتند: کیفرش چیست اگر دروغ بگویید؟ برادران گفتند: کیفرش خود وی است که (او را به عنوان برده بگیریید و نزد خود نگاه دارید و) ما این گونه ستم کاران را کیفر دهیم، پس حضرت یوسف و یارانش شروع کردند به جست و جوی بارها و سپس جام را از میان بار برادرش بیرون آورد و ما این چنین برای یوسف تدبیر کردیم که حق نداشت در آیین شاه برادر خود را بازداشت کند، مگر آن که خدا بخواهد (که این تدبیر را برایش بکند) و ما هر که را بخواهیم به مرتبه ای بالا بریم و برتر از هر صاحب علمی دانایی است. (۱)

ظاهراً این آیات احتیاج به توضیح بیش تری ندارد و دقت در آن ها مطلب را به خوبی آشکار می سازد، اما تذکر چند نکته لازم است:

۱. از سیاق آیات و ماجرای که گذشت، چنین به دست می آید که بنیامین از این تدبیر و توطئه آگاه بوده است و شاید خود یوسف و برادرش در

ص: ۱۰۶

جلسه محرمانه ای این نقشه را طرح کردند تا طبق یک قانون مسلم مملکتی و اقرار خود فرزندان یعقوب، بدون اشکال و ایرادی بنیامین را نزد خود نگه دارد و بنیامین به طور تفصیل از موضوع پنهان کردن پیمانہ اش آگاه بوده لذا در تمام مدتی که بارها را بازرسی می کردند، وی سخنی نگفت و با کمال خون سردی تماشا می کرد و شاید گاهی تبسمی بر لب می زد، برعکس برادران که با کمال تعجب واقعه را تماشا کرده و بعدا هم سخنان را در کمال ناراحتی اظهار داشتند.

۲. منظور از سقایه در آیه شریفه که آن را به جام پیمانہ ترجمه کرده ایم، ظاهرا جامی از جمله ظرف های سلطنتی بوده که برای آشامیدنی ها از آن استفاده می کردند و در اختیار یوسف بوده است، چنان که برخی از مفسران نیز گفته اند و شاید در آن ایام به جای پیمانہ مورد استفاده قرار می گرفت.

۳. این که جارچی یوسف فریاد زدای کاروانیان قطعا شما دزد هستید (۱) ایرادی به یوسف نیست که چرا آن پیغمبر بزرگوار به دروغ نسبت دزدی به برادران داد.

زیرا اولاً: خود یوسف چنین سخنی بر زبان جاری نکرد، بلکه جارچی او چنین ندایی داد، و شاید او نیز از توطئه بی خبر بوده، فقط همین مقدار می دانست که پیمانہ گم شده و به سرقت رفته و سپس میان بارهای میهمانان کاخ پیدا شده است. و او از ماجراهای پشت پرده خبر نداشت و از تدبیری که در این باره شده بود، بی اطلاع بود.

ثانیا: شاید نسبت دزدی به برادران به ملاحظه اعمال قبلی آنان بوده، نه رفتارشان در آن

ص: ۱۰۷

ایام. مگر همین برادران یوسف نبودند که یوسف را با حيله و نیرنگ از پدرشان یعقوب دزدیدند و به چاه انداختند و به قول برخی او را به کاروانیان فروختند و اگر خود یوسف هم این نسبت را داده و منادی هم به دستور یوسف این را جار زده باشد، سخن خلاف و دروغی نبوده است، زیرا آنان افرادی بودند که چندین سال قبل به سرقت انسانی شریف، بلکه برادرشان دست زده بودند و به راستی مردمانی سارق بودند و این معنایی است که برخی از مفسران در ترجمه آیه گفته اند و از ائمه دین نیز روایت شده است.

ثالثاً: معلوم نیست که این جمله را به عنوان خبر گفته اند یا به صورت پرسش و استفهام صادر شده است؛ یعنی ای کاروانیان آیا شما دزدید؟ و نظیر آن در کلام عرب بسیار است که جمله ای را به صورت خبر ذکر می کنند، ولی منظور پرسش و استفهام است.

باری یوسف با این تدبیر مشروع و ماهرانه که از غیب الهام گرفته بود، توانست بدون چون و چرا برادرش بنیامین را نزد خود نگاه دارد، و جای ایراد و اشکالی نیز برای برادرانش در این کار نگذارد.

عکس العمل برادران

چنان که قرآن کریم فرموده است، پسران یعقوب (که از ماجرای پشت پرده خبر ندارند و یوسف را نمی شناسند و پیش بینی چنین مطلبی را هم نمی کردند) نخست که جارچی میان آن ها فریاد برآورد شما دزدید با کمال خون سردی و قاطعانه گفتند: ما دزد نیستیم و خود می دانید که ما نیامده ایم تا فسادى در زمین بکنیم. و وقتی از آنان پرسیدند: اگر جام

پیمانہ میان بار یکی از شما پیدا شد کیفرش چیست؟ روی همان اطمینانی که به خودشان داشتند گفتند کیفرش آن است که خود را بازداشت کنید و نگه دارید! و اکنون که پیمانہ از میان بار بنیامین پیدا شده، در محذور عجیبی گرفتار شده اند!

از طرفی به پدر اطمینان داده و پیمان محکمی بسته اند که از بنیامین محافظت کرده و او را نزد وی بازگردانند. از سوی دیگر می بینند پیمانہ از میان بار او درآمده و در ظاهر دزد معرفی شده و خود نیز این قانون را قبول کرده و پذیرفته اند که پاداش دزد آن است که خود او را بازداشت کنند. اکنون برادران درمانده و متحیرند که اب این پیش آمد چه کنند؟

اگر نزد پدر بازگردند و بنیامین را در مصر بگذارند، پاسخ پدر را چه بگویند؟ به خصوص که درباره یوسف بدسابقه و متهم اند، در ضمن یعقوب نیز این سخن را از آنان نمی پذیرد که بنیامین به جرم دزدی بازداشت شده و او را نگه داشتند.

اگر بخواهند از عزیز مصر تقاضا کنند که از جرم او صرف نظر کند و او را به آنان تحویل دهد، این هم ممکن نیست، زیرا خودشان صریحا گفته اند جرم دزد آن است که او را بازداشت کنید و پیشنهاد اغماض و گذشت از او، با سخن قبلی آن ها سازگار نیست. گذشته از آن می ترسند با چنین درخواستی مورد سوءظن قرار گیرند و گمان های دیگری درباره آنان برده شود!

بدین ترتیب را چاره بر آن ها مسدود شد و در وضع بغرنج و سختی گرفتار شدند.

شاید جهت دیگری هم که

به این ناراحتی و مشکل روحی آن‌ها کمک کرده و بیشتر رنجشان می‌داد همین اتهام دزدی و سرقتی بود که در ظاهر به دست آنان صورت گرفته بود و موجب شرمندگی و سرافکندگیشان گردیده و قهرا آنان را در انظار مأموران و مردمان دیگری که از موضوع اطلاع نداشتند، خوار و خفیف ساخته و هدف ملامت‌ها و سرزنش قرار داده بود.

ناگفته پیداست در چنین وضعی، نخستین واکنش پسران یعقوب این بود که همگی بنیامین را ملامت کرده و برای خالی کردن عقده دل به سویش هجوم بردند و هر کدام به وی سخنی گفتند.

طبرسی (ره) در تفسیر خود نقل می‌کند فرزندان یعقوب در این وقت بنیامین را مخاطب ساخته، گفتند: تو ما را رسوا و روسیاه کردی! چه وقت این پیمان‌ه را برداشتی؟ بنیامین در پاسخشان گفت: همان کسی که کالاهای شما را در بارهایتان گذاشت، این پیمان‌ه را نیز در بار من گذاشت. (۱)

سپس برای این که خود را از این اتهام مبرا کنند و حسابشان را از بنیامین - که از مادر دیگری بود - جدا کرده و عذری بتراشند تا بدین وسیله شاید بتوانند قدری از سرافکندگی و شرم‌ساری خود بکاهند به عزیز مصر و حاضران گفتند: اگر بنیامین (امروز) دزدی کرده (تعجبی نیست زیرا) بردارش (یوسف) نیز پیش از این دزدی کرده است (۲) و با بیان این جمله خواستند بگویند سرقت او اثر شیر مادر است و به دلیل آن، برادر دیگرش نیز پیش از این دزدی کرده و این کارشان ارثی است که از مادر برده‌اند و گرنه ما دزد نیستیم.

بیچاره‌ها نمی‌دانستند که طرف خطابشان همان یوسف است که

ص: ۱۱۰

۱- ۵۵۷. مجمع‌البیان، ج ۵، ص ۲۵۵.

۲- ۵۵۸. یوسف ۱۲. آیه ۷۸.

با این سخن او را به سرقت متهم می کنند و با این سخن نابجا، ضربه تازه ای بر روح پاک یوسف می زنند و دل با صفای او را بیش از پیش می آزارند و گذشته از آن هیچ فکر نکردند این گفتارشان با گفتار قبلی خود که گفته بودند ما دزد نیستیم منافات دارد، زیرا منظورشان این بود که ما فرزندان یعقوب دزد نیستیم و هیچ گاه سرقتی از ما سر نزده، اما اکنون دو تن از فرزندان یعقوب را دزد خوانده و نسبت سرقت به آنان دادند.

و در این که روی چه سابقه ای این نسبت را به یوسف صدیق دادند، مفسران و جوهی ذکر کرده و گفته اند: یوسف در کودکی بتی را از خانه جدّ مادری خود ربوده و آن را شکسته بود، یا این که گفته اند: در زمان کودکی از خانه پدرش چیزی را پنهانی برداشته و به فقیر داده بود. ابن عباس و دسته ای گفته اند: یوسف در کودکی پیش از آن که مادرش از دنیا برود، تحت کفالت عمه اش بود و نزد وی به سر می برد او یوسف را بسیار دوست می داشت و همین که بزرگ شد، یعقوب می خواست تا فرزندش را از وی باز گیرد و نزد خود ببرند و آن زن بزرگ ترین فرزند اسحاق بود و کمر بند اسحاق که به بزرگ ترین فرزندش می رسید، نزد آن زن بود و سرانجام برای نگه داشتن یوسف، فکری به خاطرش رسید و کمر بند را مخفیانه به کم یوسف بست و مدّعی شد که یوسف آن را دزدیده است، چون قانون آن ها نیز همین بود که شخص دزد را به

جای مال سرقت شده به بردگی می گرفتند و نزد خود نگاه می داشتند و این مطلب در پاره ای از روایت ها از ائمه اطهار علیه السلام نیز روایت شده است. (۱)

برخی نیز گفته اند: ممکن است فرزندان یعقوب روی هیچ سابقه ای این نسبت را به یوسف ندادند، فقط به سبب آن که آبرویشان را حفظ کنند به دروغ متوسل شدند، چون به گمان خود این نسبت را به یک فرد گم شده و فراموش شده می دهند و هیچ گاه این دروغ فاش نخواهد شد.

به هرحال این دورغ در چنان موقعیتی موجب افسردگی شدید خاطر شریف یوسف گردید و خاطره تلخی بر خاطره های تلخ دیگری افزود که از این برادران بی مهر داشت. اما آن حضرت طبق همان بزرگواری و گذشتی که مخصوص پیامبران الهی و بزرگ شدگان دامان آنها بود، عمل کرد و از این نسبت دروغ سخنی به میان نیاورد و رفتار گذشته آنان را به رخشان نکشید و چیزی اظهار نفرمود، چنان که خدای تعالی در این باره فرموده است: یوسف این حرف را در دل خود پنهان کرد و به ایشان اظهار ننموده و (در دل) گفت: وضع شما بدتر است و خدا به آن چه شما توصیف می کنید داناتر است. (۲)

برای رفع مشکل انجمن کردند

فرزندان یعقوب با بیان این سخن دروغ خواستند قدری از ناراحتی درونی و سرافکنندگی خود در نزد عزیز مصر و دیگران بکاهند، اما مشکل آن ها فقط این نبود، بلکه مهمتر از این گرفتاری، عهد و پیمان محکمی بود که با پدرشان بسته بودند که بنیامین را نزد او بازگردانند و اکنون مشاهده می کنند با این پیش آمدی که هیچ انتظارش

ص: ۱۱۲

۱- ۵۵۹. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۵۵.

۲- ۵۶۰. یوسف ۱۲. آیه ۷۸.

را نداشتند، به ناچار باید او را در مصر بگذارند و برگردند.

از این رو انجمن کردند و برای رفع این مشکل به مشورت پرداختند و پس از مشاوره رأیشان بر این قرار گرفت که نزد عزیز مصر رفته و از وی درخواست کنند که یکی دیگر از آن‌ها را به جای بنیامین بازداشت کند و او را به آنان بازگرداند تا نزد پدر ببرند؛ به همین منظور نزد یوسف آمده، اظهار کردند: ای عزیز، او پدری پیر و سال خورده دارد؛ پس یکی از ما را به جایش نگاه دار (و او را به ما بده) که ما تو را از نیکوکاران می‌بینیم. [\(۱\)](#)

از لحن درخواستشان عجز و ناتوانی به خوبی هویدا بود و در ضمن نیکویی‌های یوسف را نیز یادآوری کردند تا بلکه عاطفه او را به پدر سال خورده بنیامین تحریک نمایند و با این درخواست عاجزانه آنان موافقت کند.

برادران نمی‌دانستند عزیز مصر هر چه دارد، از برکت پاکی و صفا و دادگستری و عدالت پروری است و محبوبیت بی‌سابقه‌ای است که او را مردی دادگستر و طرف‌دار حق و عدالت می‌دانند، لذا چنین شخصیتی هیچ‌گاه حاضر نمی‌شد، آدم بی‌گناهی را به جای گناه‌کاری بازداشت کند و هرگز چنین ستمی نخواهد کرد که مجرم را رها سازد و دیگری را کیفر دهد. اگر چه در واقع این ماجرا، توطئه مشروعی بیش نبود و بنیامین در حقیقت سرقتی نکرده بود و این نقشه تنها به خاطر نگهداری بنیامین طرح و اجرا شده بود و کسی هم جز یوسف و بنیامین از ماجرای پشت پرده خبر نداشت

ص: ۱۱۳

و مردم مصر و مأموران انبارهای غله و دیگران جز این اطلاعی نداشتند که گروهی از کاروانیان فلسطین برای گرفتن غله به مصر آمده اند و پس از پذیرایی گرم هنگام رفتن یکی از آنان جام پیمانه را برداشته و در بارش نهاده است. اما در ظاهر و برطبق قانون آن زمان عزیز مصر چاره ندارد که شخص سارق را بازداشت کند و هیچ گونه وساطت و خواهشی را در این باره از کسی نپذیرد.

پسران یعقوب از این مطلب آگاه نبودند و تنها به حاجتشان می اندیشیدند و می خواستند عزیز مصر با درخواست آنان موافقت کند، اما یوسف در پاسخشان چنین فرمود: پناه به خدا که ما به جز آن کس که متاع خود را نزد او یافته ایم، (دیگری را) بازداشت کند و هیچ گونه وساطت و خواهشی را در این باره از کسی نپذیرد.

پسران یعقوب از این مطلب آگاه نبودند و تنها به حاجتشان می اندیشیدند و می خواستند عزیز مصر با درخواست آنان موافقت کند، اما یوسف در پاسخشان چنین فرموده: پناه به خدا که ما به جز آن کس که متاع خود را نزد او یافته ایم، (دیگری را) بازداشت کنیم که در این صورت قطعاً ستم کار خواهیم بود. (۱)

دوباره انجمن کردند

عزیز بزرگوار مصر با این صریح و قاطع، امیدشان را از بردن بنیامین قطع کرد و به آن ها فهماند که این کار نشدنی است و باید فکر دیگری بکنند، از این رو فرزندان یعقوب دوباره به شور پرداختند.

در این جا برادر بزرگشان (۲) که شاید سمت سرپرستی آنان را در این سفر به عهده داشت (و دیگران از وی حرف شنوی

ص: ۱۱۴

۱- ۵۶۲. همان، آیه ۸۰.

۲- ۵۶۳. در این که برادر بزرگ تر نامش چه بوده و اساساً کدام یک از فرزندان یعقوب بزرگ تر بوده اند و آیا بزرگ تر از نظر سن منظور است یا از نظر علم و خرد و تدبیر، اختلاف است. برخی چون قتاده و سدّی گفته اند: بزرگ از نظر سنی منظور است و او روبین بوده است و مجاهد نیز گفته: بزرگ تر ای نظر علم و عقل است و او شمعون بوده است. برخی چون وهب و کلبی گفته اند: یهودا از نظر عقل از همه شان بزرگ تر بود و او منظور است و در تفسیر قمی آمده است لاوی بزرگشان بود.

داشتند) به سخن آمد و گفت: مگر نمی دانید پدرتان از شما تعهد و پیمان (محکم و) خدایی گرفته (۱) که بنیامین را نزد او بازگردانید و کمال مواظبت را از او بکنید، به خصوص با آن سابقه بدی که دارید و پیش از این درباره یوسف (۲) برادر دیگرتان کوتاهی و تقصیر کردید، (۳) زیرا با پدرتان عهد کردید که او را سالم نزد وی بازگردانید، اما به عهد خود وفا نکردید. اکنون با این وضعی که پیش آمده و آن سوء سابقه ای که دارید، با چه رویی نزد پدر باز می گردید؟ و چگونه می توانید او را قانع کنید که بنیامین دزدی کرد و حاکمان مصر او را به جرم دزدی نزد خود نگاه داشتند!

به این ترتیب من از این سرزمین حرکت نمی کنم (۴) و از این شهر بیرون نمی آیم، تا پدرم به من اجازه دهد که به وطن بازگردم یا خداوند درباره من حکم کند (۵) تا وسیله ای به دست آورم و بتوانم عذری نزد پدر آورده راهی برای بازگشت به وطن پیدا کنم، یا آن که طریقی برای استخلاص بنیامین فراهم سازم.

شاید منظور برادر بزرگ از این جمله که گفت: یا خدا درباره من حکم کند (۶) این بود که مرگم فرارسد و در همین سرزمین از دنیا بروم.

او به دنبال این سخن چنین گفت: اما شما نزد پدرتان بازگردید (۷) و خانواده های خود را از انتظار بیرون آورید و آن ها را در این سال های قحطی و خشک سالی از خطر بی آذوقگی و هلاکت برهانید و درباره بنیامین هم آن چه دیده اید و می دانید، به پدر بازگو کنید و به او

ص: ۱۱۵

۱- ۵۶۴. یوسف ۱۲. آیه ۸۱.

۲- ۵۶۵. همان.

۳- ۵۶۶. همان.

۴- ۵۶۷. همان.

۵- ۵۶۸. همان، آیه ۸۲.

۶- ۵۶۹. همان، آیه ۸۲.

۷- ۵۷۰. همان، آیه ۸۲.

بگویید: پدرجان همانا پسر دزدی کرده و ما به جز آن چه می دانیم، گواهی نمی دهیم و از غیب (و پشت پرده) باخبر نبودیم. (۱)

برای این جمله دو معنا می توان ذکر کرد:

یکی این که، وقتی از ما پرسیدند که کیفر دزد چیست، ما به جز آن چه قانون کیفری سرقت می دانستیم - که دزد را به جای مال سرقت شده باید بازداشت کرد- گواهی ندادیم و در جواب آن ها همین قانون را بیان داشتیم و خبر نداشتیم بنیامین دزدی کرده است و پیمانہ از میان بار او پیدا خواهد شد و او را طبق همین قانون بازداشت خواهند کرد.

معنای دیگر آن است که پدرجان، این که ما می گوییم پسر دزدی کرد و بدان گواهی می دهیم، چیزی است که در ظاهر دیده ایم و از پشت پرده و حقیقت اطلاع نداریم که او را نگه دارند و به همین منظور پیمانہ را در بار نهاده بودند!

بدین سان فرزند بزرگ یعقوب، طبق سابقه ناگوار گذشته، می دانست که پدرش با این سخنان قانع نمی شود، لذا این جمله را هم به دنبال سخنان خود افزود و گفت: به او بگویید که شما برای صدق گفتار ما، شرح این واقعه را از مردم شهری که ما در آن بوده ایم و از کاروانی که همراهشان به سوی تو آمده بودیم، پرس تا بدانی که ما در آن چه می گوییم، راست گو هستیم و سخنی برخلاف حقیقت نمی گوییم.

پاسخی که برادران به پدر دادند

پسران یعقوب طبق سفارش برادر بزرگشان عازم کنعان شدند و او در مصر ماند و همان گونه که برادر بزرگشان پیش بینی می کرد و اوضاع و

ص: ۱۱۶

احوال هم گواهی می داد، آنان پس از ورود به کنعان نتوانستند پدر را قانع کنند که بنیامین دزدی کرد و او را به جرم سرقت بازداشت کردند و یعقوب نیز سخنانشان را باور نکرد.

در قرآن کریم ماجرا را پس از این که پسران نزد یعقوب بازگشتند، و همان گونه که برادر بزرگ تر به آنان داده بود، سرگذشت خود و برادرشان را برای پدر شرح دادند این گونه بیان فرموده که یعقوب علیه السلام در پاسخشان فرمود: چنین نیست) بلکه نفس های شما کاری (نادرست) را در نظرتان آراسته است. پس (صبر من) صبری نیکو است (و بدون بی تابی صبر کنم) امید است خدا همه آنان (یعنی هر سه فرزندانم) را به من (باز) گرداند که او دانا و حکیم است. (۱)

این کلام یعقوب نظیر همان کلامی است که قبلاً درباره ناپدید شدن یوسف به فرزندانش گفته بود، در آن جا نیز وقتی پسرانش از صحرا برگشته و گفتند: ما به مسابقه رفته بودیم و یوسف را نزد متاع خود گذارنده بودیم و گرگ او را خورد ... در پاسخشان گفت: بلکه نفس های شما کاری را در نظرتان آراسته و (مرا) صبری نیکو باید ... (۲)

بعید نیست که از روی وحدت سیاق منظور از این کلام، تکذیب ضمنی سخن فرزندان بود. چنان که در مورد یوسف این گونه بود و برخی گفته اند یعقوب در این جا نمی خواست سخن آن ها را تکذیب کند، بلکه اشاره به همان داستان یوسف کرد، یعنی این موضوع نیز از متفرعات و دنباله های همان داستان یوسف و پیوسته و مرتبط به آن است.

قول دیگر آن است که

ص: ۱۱۷

۱- ۵۷۲. همان، آیه ۸۴.

۲- ۵۷۳. همان، آیه ۸۴.

يعقوب عليه السلام با اين جمله به بردن بنيامين و اصراری که در اين باره کردند، اشاره نمود و بدین طريق می خواست بگوید شما پیش خود فکر کردید که اگر بنيامين را به مصر ببرید، بهره بیش تری خواهید برد و یک بار شتر بر بارهای دیگر می افزایید و او را نیز به سلامت نزد من باز می گردانید و نفس هایتان این کار را برای شما جلوه داد و نزد من آمده و اصرار و پافشاری کردید تا این که موافقت مرا در بردن او جلب کردید، اما از تقدیر الهی غافل و بی خبر بودید و نمی دانستید که قضای الهی برخلاف تدبیر شما است.

قول چهارم آن است که آن حضرت می خواست بگوید بنيامين دزدی نکرده و شما پیش خود این گونه خیال می کنید که او دزد است.

ولی - چنان که اشاره شد - با توجه به صدر و ذیل آیات و وحدت سیاق همان وجه اول صحیح تر به نظر می رسد و تنها اشکالی که بر آن وارد است، ناسازگاری این معنا با علم انبیا است که از نادیدنی ها و غیب خبر دارند. پاسخ این اشکال هم در جای خود داده شده و بزرگان گفته اند: چنان نیست که انبیا و ائمه دین همانند خدای تعالی همیشه و در همه جا و در هر موضوعی عالم به غیب باشند، بلکه همان گونه که خود ائمه اطهار فرموده اند، پیغمبر و امام این امتیاز و مقام را در پیش گاه پروردگار متعال دارند که هر گاه بخواهند، از موضوع غیبی و نادیدنی آگاه و مطلع شوند، خدای تعالی آنان را آگاه می کند،

و

در غیر این صورت اطلاعی از غیب ندارند.

سعدی شیرازی در گلستان شرح این واقعه را در اشعاری نغز چنین سروده است:

یکی پرسید از آن گم گشته فرزند

که ای روشن پیر خردمند

زمصرش بوی پیراهن شنیدی

چرا در چاه کنعانش ندیدی

بگفت احوال ما برق جهانست

دمی پیدا و دیگر دم نهانست

گهی بر طارم اعلی نشینم

گهی تا پشت پای خود نبینم

و بهتر آن است که از این بحث کلامی صرف نظر نموده و به سخن خود بازگردیم. باری پسران یعقوب ماجرا را به عرض پدر رسانده و آن پاسخ را شنید و یعقوب نیز دیگر پرسشی نکرد.

سعدی شیرازی در گلستان شرح این واقعه را در اشعاری نغز چنین سروده است:

یکی پرسید از آن گم گشته فرزند

که ای روشن روان پیر خردمند

زمصرش بوی پیراهن شنیدی

چرا در چاه کنعانش ندیدی

بگفت احوال ما برق جهانست

دمی پیدا و دیگر دم نهانست

گهی بر طارم اعلی نشینم

گاهی تا پشت پای خود نبینیم

و بهتر آن است که از این بحث کلامی صرف نظر نموده و به سخن خود بازگردیم. باری پسران یعقوب ماجرا را به عرض پدر رسانده و آن پاسخ را شنیدند و یعقوب نیز دیگر پرسشی نکرد.

نکته ای جالب و درسی آموزنده

نکته جالبی که در این آیه شریفه و دو پیش آمد ناگوار به چشم می خورد و باید نام آن را درس آموزنده دیگری در این داستان عجیب گذاشت، آن است که یعقوب در هر دو مورد، یعنی خبر گم شدن یوسف محبوب و خبر ناگوار بازداشت فرزندش نیامین برای آرامش خاطر خود به بزرگ ترین

ص: ۱۱۹

و مطمئن ترین پناهگاه ها، یعنی همان پناهگاهی که در همه مشکلات بدان پناهنده می شد، پناه برد و با این توکل و اعتماد به خداوند، آرامش درونی خود را به بهترین وجهی حفظ کرد و دل را تسلأ بخشید.

در آن جا گفت: **بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبِرُوا جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ (۱)**

و در این جا نیز چنین اظهار کرد:

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبِرُوا جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا (۲)

آن جا از خداوند کمک خواست تا او را در غم فراق و جدایی یوسف مدد کند، این جا رشته امید خود را از لطف خدای مهربان قطع نکرده و به امید روزی صبر می کند که خداوند همه فرزندانش حتی یوسف را به او باز گرداند.

این بزرگ ترین امتیاز مردمان باایمان و توکل کنندگان بر خدا و مردان الهی است که در هیچ حالی خود را نمی بازند و در برابر هیچ بلا و مصیبتی به هر اندازه هم که سخت و دشوار باشد، تعادل روحی خود را از دست نمی دهند، زیرا آنها در چنین مواقعی به محکم ترین پناه گاه ها پناه می برند و به نیرومندترین قدرت ها اعتماد می کنند.

باید گفت که این خود مهم ترین فایده ظاهری ایمان به خدا و توجه به مبداء اعلاى جهان هستی است که نومیدی و یأس را در هر حالی از انسان دور می کند و دل را به آینده زندگی امیدوار و مطمئن می سازد.

ص: ۱۲۰

۱- ۵۷۴. همان، آیه ۸۳.

۲- ۵۷۵. همان.

بلاهای پی در پی و مصیبت های گوناگون پیر کنعان را احاطه کرده و هر روز غم تازه و اندوه جدیدی به غم های گذشته اش می افزاید. روزی به فراق یوسف عزیز گرفتار می شود و سال ها در هجرانش اشک می ریزد و آه می کشد. دل خود را به بنیامین خوش می کند، ولی پیش آمد دیگری موجب می شود تا وی نیز از او جدا شود و به دوری و هجرانش مبتلا گردد و خیر ناگوار دیگری هم بر آن ها افزوده می شود و فرزندان به او خبر می دهند که پسر بزرگ تو نیز در مصر مانده و پیغام داده است که من دیگر به کنعان نمی آیم، مگر آن که پدرم دستور دهد یا خدا درباره ام حکمی بفرماید.

البته اساس همه مصیبت ها و اندوه شدید یعقوب از همان فراق یوسف بود و اشک و آهش پیوسته به یاد یوسف از دیده و دل بیرون می آمد. بازداشت بنیامین و ماندن فرزند بزرگش نیز بر شدت اندوه او می افزود.

اشک بسیار و اندوه فراوان، دیدگان یعقوب را سفید کرد و ترجیح داد که از فرزندان خود کناره گیرد و در گوشه تنهایی به یاد یوسف گم شده اش اشک بریزد، زیرا می دید گریه و ناله اش فرزندان و خاندانش را ناراحت و پریشان می سازد و بلکه او را در این کار سرزنش و ملامت نیز می کنند که این شاید علت دیگری برای کناره گرفتن او از فرزندان بود.

قرآن کریم از قول فرزندانش حکایت می کند که به وی گفتند: به خدا تو آن قدر یاد یوسف می کنی (و به یاد او اشک می ریزی) تا به حال مرگ بیفتی یا (به سختی بیمار شوی و) به هلاکت برسی. (۱)

ص: ۱۲۱

اما یعقوب چه کند که نمی تواند یوسف را فراموش کند و چهره جذاب و ملکوتی اش را از نظر دور سازد و به دست فراموشی بسپارد و شاید علت عمده اش این بود که یعقوب از روی وحی غیبی و الهام الهی می دایست یوسف زنده است، ولی نمی دانست در چه سرزمینی است و در کدام نقطه به سر می برد، اما چگونه می توانست این مطلب را به فرزندانش که مدعی اند یوسف را سال ها پیش گرگ خورده و از این جهان رفته است، اظهار کند و چگونه ممکن بود آن ها (با این که خود می دانستند دروغ گفته اند) این سخن را در ظاهر از پدر بپذیرند و سخن او را تصدیق کنند.

یعقوب چاره ای ندارد جز این که اندوهش را با خدا باز گوید و شکوه دل را به درگاه او برد، از این رو در پاسخشان چنین گفت: من شکایت پریشانی و اندوه دل را فقط به خدا می برم، و از (لطف) خداوند چیزی می دانم که شما نمی دانید. (۱)

گویا با ذکر جمله دوم خواست بگوید که من می دانم یوسف زنده است و روزی خواب او تعبیر خواهد شد و همگی شما در برابرش به سجده خواهید افتاد و من هیچ گاه نمی توانم یوسف را فراموش کنم، و شاید در همان حال یا پس از آن یعنی همگامی که پسران عازم سومین سفر به مصر شدند، به فرزندانش توصیه کرد به جست و جوی یوسف و بنیامین بروید و از لطف خدا مأیوس نشوید، امکان دارد این سفارش را مکرر در همان وقت یا در وقت حرکت به سوی مصر کرده باشد.

به هر صورت مختصر آذوقه ای که خاندان یعقوب داشتند رو به اتمام گذاشت و پسران یعقوب آماده سفر دیگری به مصر گردیدند و مختصر بضاعتی که داشتند، بار کرده و آماده حرکت شدند و برای خداحافظی نزد پدر آمدند. یعقوب که امیدوار بود به همان زودی به دیدار یوسف نائل شود، به آن ها گفت: ای پسران من بروید و از یوسف و برادرش جست و جو کنید و از رحمت (و لطف) خداوند مأیوس نباشید که به جز مردمان کافر کسی از رحمت خدا مأیوس نمی شود. (۲)

ص: ۱۲۲

۱- ۵۷۷. همان، آیه ۸۷.

۲- ۵۷۸. همان، آیه ۸۸.

پسران یعقوب بضاعت مختصری که داشتند، برای خرید غله برداشتند و با پدر پیر کنعانی خود خداحافظی و به سوی مصر حرکت کردند.

وضع روحی آن‌ها در این سفر با سفرهای دیگر فرق داشت. در سفرهای قبل برادر بزرگشان همراهشان بود و از رهبری و رهنمودهایش استفاده می‌کردند، ولی اکنون او در میان آنان نیست و مدتی است که در مصر به سر می‌برد و معلوم نیست در این مدت چه بر سر او آمده و زندگی خود را چگونه اداره می‌کند. از طرف بنیامین نیز در سفرهای قبل خیالشان آسوده بود که نزد پدرشان به سر می‌برد یا همراهشان بود، ولی در این سفر نگران حال او نیز هستند و نمی‌دانند در بازداشت گاه حکومت مصر چگونه زندگی می‌کند.

در سفرهای قبل کالای بیش‌تری برای خرید غله و تهیه آذوقه داشتند، اما در این سفر دستشان از مال دنیا تهی شده و ادامه سال‌های قحطی خاندانشان را به مضیقه و فشار سختی دچار کرده است. آنان با همه تلاشی که کردند، جز سرمایه اندکی چیز دیگری برای خرید غله تهیه نکردند. ظاهراً مشکل بود بتوانند آذوقه‌ای تهیه کنند و مانند سفرهای قبلی بارهای شتران را پر کرده و دست خالی باز نگردند.

وضع آینده هم برایشان روشن نیست که این قحطی و مضیقه تا چه مدت ادامه دارد و این عائله زیادی را که تحت سرپرستی خود دارند، در آینده چگونه می‌توانند اداره کنند.

به هر حال کابوس یأس و ناامیدی از هر سو آنان را احاطه کرده بود و روح امیدوار یعقوب نیز که آنان را به حیات یوسف نوید

می داد و به آینده باشکوهی امیدوارشان می کرد، نمی توانست آثار این یأس و نومییدی را از رخسار و روحیه شان پاک کند و شاید سخنان یعقوب نیز به ناراحتیشان افزوده بود، ولی حرمت پدر را نگاه داشته و در برابر تقاضایش که گفته بود به جستجوی یوسف و برادرش بروید سخنی نگفتند و گرنه این حرف برایشان باور نکردنی بود که پس از گذشتن پنجاه سال و بلکه بیش تر چگونه می توان یوسف را در مصر پیدا کرد و به کمک وی به عزت و عظمت رسید.

تنها فکری که در طول راه به ذهنشان نمی رسید، این بود که شاید دوران سختی و رنجشان به پایان رسیده باشد و این سفر آغاز عظمت و شوکت آن ها در مصر بوده باشد. تمام اندوهشان این بود که چگونه در این سفر با این بضاعت مختصر غله تهیه کنند و نیاز سالیانه خاندان یعقوب را از عزیز مصر خریداری نمایند و خیال خود را از نظر آذوقه آسوده سازند.

آنان نگران بودند اگر عزیز مصر بخواهد طبق حساب دیگران، در برابر کالایی که همراه دارند، به آن ها غله دهد به جز آذوقه اندکی نصیبشان نمی شود و نیز در این فکر بودند بقیه خوراک عائله خود را از چه طریقی تهیه کنند. تنها روزنه امیدشان کرم و بزرگواری عزیز مصر بود که می توانند از کرم و بزرگواریش استفاده کرده و با بیان وضع دشوار و ناگوار خود غله بیش تری از او دریافت نمایند. آن ها رفتار گذشته عزیز و پذیرایی های گرم او را در دو سفر قبلی به نظر می آوردند و امیدوار بودند در این سفر نیز مشمول عنایت

ویژه او گردند.

اما دوباره منظره بیرون آمدن پیمانانه از بار بنیامین پیش چشمشان مجسم می شود و می ترسند در این سفر آنان را به اتهام دزدی به دربار عزیز مصر راه ندهند و به آن مختصر آذوقه ای هم که امیدوارند، دست رسی پیدا نکنند.

این افکار ضدّ و نقیض آنان را مضطرب و افسرده کرده بود و نمی دانستند سرنوشتشان در این سفر به کجا می انجامد و هم چنان در حال یأس و رجا پیش می رفتند و هر چه به مصر نزدیک تر می شدند، اضطرابشان بیش تر و نگرانشان زیاده تر می شد.

باری در این بیم و امیدها، وارد مصر شدند و پس از استراحت مختصری، کالای ناچیز خود را برداشته و به سوی خانه عزیز به راه افتادند و خود را به حضور وی رساندند و شاید قبلاً به سراغ برادر بزرگشان رفته و او را نیز همراه خود برداشته و به دربار عزیز، راه یافتند.

از برداشت سخن و گفتاری که آغاز کردند و قرآن کریم نقل می کنند، کمال عجز و اضطراب و پریشانیشان معلوم است و شدت گرفتاری و سختی آن ها آشکار می شود. آنان تقاضای خود را این گونه اظهار کردند: عزیزا! ما و خاندانمان به قحطی و مضیقه سختی دچار شده ایم، (متأسفانه از شدت گرفتاری و سختی زندگی نتوانسته ایم کالای قابل ملاحظه ای تهیه کنیم و) بضاعت ناچیزی پیش تو آورده ایم، تنه امیدمان به لطف و بزرگواری تو است و امیدواریم تو دوباره ما کرم فرموده و به بضاعت ناچیز ما نگاه نکنی و پیمانانه ما را کامل کنی. عزیزا! این امید ما را مبدل به نومیدی مکن و

ص: ۱۲۵

همان طور که امیدواریم پیمانۀ ما را کامل گردان و به ما احسان فرما که خداوند بزرگ احسان کنندگان را پاداش نیکو دهد! (۱)

پسران یعقوب حدّ اعلاّی عجز و پریشانی خود را در این سخنان اظهار کرده و بهتر از این نمی توانستند سخنی بگویند که عاطفه و بزرگواری عزیز مصر را به خود جلب کنند و از مجموع سخنانشان شدت استیصال و درماندگی شان به خوبی مشاهده می شد. دیگر از آن غرور و نخوتی که در زمان به چاه انداختن یوسف داشتند، خبری نیست و از آنکابی که به نیرو و جوانی و قدرت خود ابراز می کردند، اثری به جای نمانده است.

فشار زندگی و حوادث روزگار آنان را ادب کرده و در حضور عزیز مصر زبانیشان را به ناتوانی و لابه باز نموده و با کمال عجز دست نیازشان را به درگاهش گشوده است. از همه سخت تر آن که نمی دانند این مقام بزرگ و شخص عظیمی که اکنون با این ناتوانی و بیچارگی به درگاهش اظهار عجز می کنند و با این ذلّت و خواری تقاضای کرم و بزرگواری از وی دارند، همان یوسفی است که بی رحمانه او را آزار و اذیت کردند و با کمال قساوت، بدون هیچ جرم و تقصیری او را کتک زده و سپس به چاهش افکندند.

آری خدا می خواهد بدین وسیله کیفر آن همه آزارها را این گونه در کنار برادران یوسف بگذارد و پاداش مظلومیت و صبر و تقوای یوسف را نیز این گونه عنایت فرماید و یوسف را به این عظمت و شوکت برساند و برادران را این گونه در پیش گاهش خوار و زبون سازد. شاید

ص: ۱۲۶

علت این که یوسف تا به آن روز از طرف خدای تعالی مأمور نشد یا نتوانست خود را به برادران معرفی کند، همین بود که خدای سبحان می خواست این روز را به آنان نشان دهد و این صحنه را پیش بیاورد و برادران حسود و مغرورش را به این صورت و با این خواری و ذلت در پیش گاه یوسف وادارد و سپس وی را به آنان بشناساند.

اما چنان که قبل از این تذکر دادیم، شیوه مردان الهی این نیست بدی را با بدی مکافات کنند و به فکر انتقام از کسانی باشند که به آن ها صدمه و آزاری رسانده اند. یوسف صدیق گویا بیش از این نتوانست خواری برادران را ببیند و سختی و ذلتشان را تحمل کند، از این رو در صدد برآمد تا پیش از هر چیز خود را به آنان معرفی کند و فرزندانش یعقوب را از اضطراب و نگرانی برهاند، به همین منظور در پاسخ آن ها گفت: هیچ می دانید شما با یوسف و برادرش چه کردید در وقتی که نادان بودید؟ (۱) و شاید ضمیمه کردن جمله دوم که فرمود: در وقتی که نادان بودید (۲) برای آن بود که خواست بهانه ای برای رفتار ظالمانه آنان به دستشان بدهد و راه عذری برای کارهای گذشته شان به آن ها نشان دهد و این هم دلیل دیگری بر کمال بزرگواری یوسف و نشانه دیگری بر عظمت روحی و مقام والایش است.

مرحوم طبرسی (ره) از شیخ صدوق از امام صادق علیه السلام روایت کرده است آن حضرت علت معرفی کردن یوسف را به برادران این گونه ذکر فرموده که یعقوب نامه ای با این

ص: ۱۲۷

۱- ۵۸۰.۱ و ۲. همان

۲- ۵۸۱، آیه ۹۰.

مضمون به یوسف نوشت: بسم الله الرحمن الرحيم، این نامه ای است به عزیز مصر دادگستر و کسی که پیمانہ را در معامله کامل دهد از طرف یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم خلیل الرحمان، همان کسی که نمرود آتشی فراهم کرد تا او را بسوزاند و خدا آن آتش را بر وی سرد و سلامت کرد و از آن نجاتش داد.

ای عزیز بدان ما خاندانی هستیم که پیوسته بلا و آزمایش از جانب خدا به سوی ما شتابان بوده تا ما را در وسعت و سختی بیازماید و اکنون بیست سال است (۱) مصیبت های پی در پی به من رسیده، نخست آن که پسری داشتم که نامش یوسف بود تو دل خوشی من از میان فرزندان به او بود، وی نوردیده و میوه دلم بود، با این که برادران دیگرش که از طرف مادر با او جدا بودند، از من خواستند او را همراه ایشان برای بازی به صحرا بفرستم و صبح گاهی وی را همراهشان کردم و رفتند و شام گاه گریان کنان پیش من آمدند و پیراهنش را به خونی دروغین رنگین کرده و اظهار داشتند گرگ او را خورده است. فقدان او اندوه مرا زیاد کرد و از فراقش گریه ها کردم تا جایی که چشمانم سفید شد.

او برادری داشت که من دلم به وی خوش بود و همدلم بود و هرگاه به یاد یوسف می افتادم او را به سینه می گرفتم و همین سبب تسکین مقداری از اندوهم بود، تا این که برادرانش گفتند تو از ایشان خواسته ای و دستور داده ای وی را همراه خود به مصر آوردند و اگر

ص: ۱۲۸

۱- ۵۸۲. بعید نیست در عبارت حدیث تصحیفی رخ داده باشد، زیرا از روزی که پسران یعقوب یوسف را از پدر جدا کردند تا سومین سفر که آن ه به مصر رفتند و یوسف خود را به آنان معرفی کرد، روی این حساب بیش از بیست سال طول کشیده است.

نیاورند آذوقه ای به آن‌ها نخواهی داد، من هم او را فرستادم تا برای ما گندم بیاورند، ولی چون بازگشتند و او را با خود نیاوردند و اظهار کردند پیمانۀ مخصوص شاه را سرقت کرده، با این که ما دزدی نمی‌کنیم و بدین ترتیب او را پیش خود بازداشت کردی و مرا به فراقش مبتلا ساختی و اندوهم را از دوریش سخت کردی، به طوری که پشتم از این فاجعه خم شد و مصیبتم بزرگ گردید، علاوه بر مصیبت‌های پی‌درپی دیگری که بر من رسیده است، اکنون بر ما منت بگذار و او را آزاد کن و در آزادی و فرستادن خاندان ابراهیم شتاب کن.

فرزندان یعقوب نامه پدر را گرفتند و همراه خود به مصر آوردند و در قصر سلطنتی به دست یوسف دادند و به دنبال آن خودشان نیز عاجزانه درخواست آزادی بنیامین را کردند.

یوسف نامه پدر را بوسید و بر دیده نهاد و چون از مضمونش آگاه شد به حدی گریست که پیراهنی که به تن داشت، از اشک چشمش تر شد و سپس رو به آنان کرد و گفت: (۱) آیا هیچ می‌دانید با یوسف و برادرش چه کردید؟ (۲) به هر صورت این سخنان عزیز، فرزندان یعقوب را به حال بهت و حیرت دیگری دچار کرد.

یوسف را شناختند

پسران یعقوب در آن حالت اضطراب و سرگشتگی به همه چیز فکر می‌کردند و تنه چیزی که به فکرشان نمی‌رسید، این مطلب بود که ممکن است این شخصیت بزرگی که روزگار آن‌ها را به این خواری در برابرش واداشته همان برادر کوچکشان یوسف باشد، با شنیدن این جمله ناگهان یگه خورده و مسیر فکرشان

ص: ۱۲۹

۱- ۵۸۳. امالی صدوق، ص ۱۴۹۱۵۲؛ مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۶۱.

۲- ۵۸۴. یوسف ۱۲. آیه ۹۰.

عوض شد و خیره خیره به سیمای عزیز مصر نگاه کردند. با خود می اندیشیدند چه شد ناگهان عزیز مصر نام یوسف را به میان آورد و رفتار جاهلانه ما را درباره یوسف پیش کشید!

مثل این که عزیز مصر در اتفاق های گذشته و آزارهایی که ما به یوسف کردیم همه جا همراه ما بوده! و باز فکر کردند شاید بنیامین آن ها را به او گفته است.

اما دوباره با خود گفتند بنیامین هم که در آن موقع حضور نداشته و کسی جز خود آن ها و یوسف از این ماجرا اطلاعی ندارد! و تاکنون نیز به کسی اظهار نکرده اند.

کم کم به یادشان افتاد عزیز مصر در سفرهای قبلی نیز از حال پدر و برادران دیگرشان جويا می شد و دقیقاً به گزارش هایشان گوش می داد و گاهی بر اثر شنیدن مصیبت های پدرشان یعقوب حالش دگرگون می شد، ولی خودداری می کرد، و در پی آن به یاد پذیرایی های گرمی که عزیز مصر در سفر اول از آنها کرد و کالاهایشان را در بنه و بارشان گذاشت، افتادند و هم چنین اصرار عزیز برای آوردن بنیامین در سفر اول و سپس نگاه داشتنش با آن تدبیر در سفر دوم و سخن پدر در هنگام حرکت در سفر سوم اینها و مطالب دیگر یکی پس از دیگری زنجیروار از پیش نظرشان عبور کرد و ناگهان به این فکر افتادند شاید این شخصیت بزرگ یعنی عزیز مصر همان برادرشان یوسف است که کاروانیان او را به مصر آورده و جریان حوادث او را به این مقام رسانده است.

این فکر لحظه ای هم چون برق به مغزشان

تایید و آن‌ها را وادار کرد که سرهای خود را بلند کرده و در قیافه عزیز مصر بیش‌تر دقت کنند، آنان با تأملی که در سیمای یوسف کردند، این فکر را تقویت کردند و خواستند بپرسند: آیا تو همان یوسف برادر ما هستی؟ اما می‌ترسیدند اگر حدسشان به خطا نرفته و درست باشد و او همان یوسف برادر خودشان باشد که بدون هیچ جرم و تقصیری آن همه آزارش کرده و از دامن پر مهر پدر جدا نمودند، در چنین وضعی آن‌ها چگونه از رفتار گذشته خود عذر بخواهند و با چه رویی به صورتش نگاه کنند و در حضورش توقف کنند، ولی بزرگواری او را به نظر آورده و طاقت تحمل را هم از کف داده بودند و به خود جرئت داده گفتند: آیا نو همان یوسفی؟ گفت: آری من یوسفم و این هم برادر من است که (تحت لطف و عنایت خدای تعالی قرار گرفته و) خدا بر ما منت نهاده است (۱) و تا به امروز همه جا به من مهر ورزیده و در هر پیش‌آمدی مرا حفظ فرموده است.

یعنی خدای تعالی بود که با لطف و عنایت خود مرا از چاه نجات داد و مرا در خانه عزیز مصر جایم داد و هم او بود که مکر زنان را از من گردانید و درخواستم را اجابت فرمود و در زندان جایم داد و از زندان آزادم کرد و هم او بود که...

خلاصه تاکنون همه جا لطف عمیم خداوند شامل‌حالم بود و برادرم بنیامین نیز مانند خودم پیوسته مورد عنایت بی‌دریغ حق تعالی قرار داشته تا به

ص: ۱۳۱

امروز که در کنارم نشسته و از نعمت های الهی برخوردار است.

اما بدانید که ...

پسران یعقوب سرا پاگوش شدند و دقیقاً به سخنان عزیز مصر که اکنون فهمیده اند همان برادر کوچکشان یوسف است گوش فرا می دهند. از طرفی شوق بی اندازه ای به آنان دست داده بود و در پوست خود نمی گنجیدند و نمی دانستند یوسف چه می خواهد بگوید و آن ها از کجا باید سخن خود را آغاز کنند، و از سوی دیگر عرق شرم و خجالت از رفتار گذشته در پیشانی شان نشسته و نمی دانستند چگونه برای آزارها و اهانت ها و بی ادبی های خود عذر بیاورند.

مطلب دیگری که برای آن ها به صورت معما درآمده و به آن فکر می کنند، این است که می خواهند بدانند یوسف از کجا به این مقام رسیده و به چه وسیله به این منصب مهم در مصر گماشته شده است؟ و احتمالاً افکار دیگری نیز به مغزشان خطور کرده و از خود می پرسند: او که تربیت شده دامن یعقوب و بزرگ شده خانه پیامبران الهی است، مسلماً از زد و بندهای سیاسی دور بوده و ساحت مقدسش از تملق ها و چاپلوسی های بی جا مبراً و پاک است. روحیه بلند و با عظمت او و خاندانش هیچ که به او اجازه نمی دهد که برای رسیدن به این منصب ها و مقام های موهوم و خیالی همه چیز را فدا کند و پا روی شرف و انسانیت خود بگذارد، بدیهی است که یک نظر غیبی در کار بوده و خدای تعالی روی لیاقت و شایستگی یوسف یا با پاس حسن خدمت و انجام وظیفه بندگی او خواسته تا

ص: ۱۳۲

مختصری از پاداش بی حد او را در این جهان به وی ارزانی دارد و دوستی و علاقه شدید او را در دل های مردم قرار داده و مقام و منصبی را هم ظاهراً در اختیار او بگذارد، یا خواسته تا در این سال های قحطی، آذوقه مردم مصر و شهرهای اطراف را تحت اختیار و اداره مردی الهی و شخصی دادگر و دلسوز قرار دهد و میلیون ها جمعیت را از خطر نابودی و هلاکت برهاند.

این افکار و این هیجان ها و اضطراب ها سبب شده بود تا فرزندان یعقوب به دقت سخنان یوسف را گوش دهند و ببینند یوسف چه می گوید و سرگذشت خود را تا رسیدن به مقام فرمانروایی مصر چگونه نقل می کند و چه سبب شده کارش به این جا بکشد که تمامی آذوقه و خوراک میلیون ها مردم در اختیار و قبضه او قرار گیرد و علاقه و محبتش در اعماق دل ها جای گیرد و مردم تا سرحد پرستش او را دوست بدانند.

یوسف صدیق نیز فرصتی به دست آورد تا یکی دو تا از حقایق مسلم این جهان را گذشته از این که جنبه آموزشی و تربیتی دارد، مردم را به خدای عالم و آفریننده بزرگ جهان هدایت کرده و موجب تقویت روح ایمان و معنویت آنان می شود، گوشزد کند و رمز عظمت و سعادت حقیقی را برای برادران و مردم دیگر بیان فرماید. او وقتی برادران را آماده شنیده دید، سخن خود را این گونه ادامه داد: آری بدون شک هر کس تقوا و صبر پیشه سازد، خداوند پاداش نیکوکاران را تباه نمی کند.

(۱)

فرزند برومند یعقوب و پیامبر بزرگ الهی ضمن این که رمز موفقیت و عظمت خود را برای برادران بیان می کند، این حقیقت را نیز گوشزد می کند که پاداش نیکوکاران در پیش گاه پروردگار جهان ضایع نمی شود و خدای تعالی مردمان با تقوا و شکیا را بی اجر نمی گذارد.

ص: ۱۳۳

برادران یوسف که مبهوت جلال و عظمت برادر خود گشته و از رفتار گذشته خود به سختی پشیمان و خجلت زده اند، چاره ای جز اعتراف به گناه و خطایشان ندارند. در ضمن این حقیقت را نیز درک کرده اند که با تمام کوشش و تلاشی که در خوار کردن یوسف کردند، چون خدای بزرگ می خواست تا او را به عظمت و بزرگی برساند، به تمام نقشه هایشان اثر معکوس داد و سرانجام آن چه را که حاضر به شنیدنش هم نبودند امروز در برابر روی خود می بینند.

آن ها که حتی حاضر به شنیدن خواب یوسف که حکایت از برتری آینده وی بر آن ها می کرد نبودند و یوسف را خیلی کوچک تر از آن می دانستند که بتواند روزی از نظر نیرو و شخصیت در ردیف آنان قرار گیرد، امروز مشاهده می کنند خداوند بزرگ ترین مقام های سیاسی و اجتماعی را به او عنایت کرده و میلیون ها نفر هم چون پسران یعقوب و برتر و بالاتر از آنان نیز محکوم امر و نهی او هستند.

آنان که حاضر نبودند یوسف حتی نزد پدر نیز از آنان محبوب تر باشد و این مقدار امتیاز را هم بر وی روا نمی داشتند، اکنون می بینند پروردگار متعال محبتش را در قلب میلیون ها مردم مصر و بلاد مجاور قرار داده و مردم تا سر حدّ عشق یوسف را دوست می دارند و گذشته از فرمانروایی ظاهری بر دل ها نیز حکومت می کند.

آنان که در آن روز حاضر نشدند یک پیراهن را در تن یوسف بگذارند و در برابر درخواست او که از آن ها می خواست تا بدنش را برهنه نکنند و این پوشش مختصر را برای سرما و گرما در تنش بگذارند، مسخره اش می کردند و در پاسخش می گفتند از ماه و خورشید و ستارگانی که در خواب دیده ای درخواست کن تا به کمکت بیایند، امر ز خود را در کمال خواری و کوچکی در برابر تخت فرمانروایی یوسف می بینند که برای تهیه لقمه نانی خشک دست نیاز به درگاهش دراز کرده و از وی می خواهند تا از روی فضل و کرم قدری گندم برای سدّ جوعشان دهد.

در چنین موقعیتی برای پسران یعقوب راهی جز اقرار به فضیلت و برتری یوسف و چاره ای جز اعتراف به خطا باقی نماند.

فرزندان اسرائیل سرشان را بلند کرده و گفتند: به خدا سوگند که خدا تو را بر ما برتری داده و ما خطاکار بودیم. (۱) یعنی هم در این فکر که خیال می کردیم می توانیم تو را از چشم پدر دور کرده و خوار کنیم خطا کردیم، هم در رفتارمان خطاکار و گنه کاریم و اکنون امید عفو و بخشش از تو داریم.

یوسف صدیق نیز با همان بزرگواری و جوان مردی مخصوص به خود برای رفع نگرانی و اضطرابی که در چهره برادران مشاهده کرد آنان را مخاطب ساخته و فرمود: امروز بر شما سرزنشی نیست (۲) و از جانب من آسوده خاطر باشید شما را عفو کرده و گذشته ها را نادیده می گیرم و از طرف خدای تعالی نیز می توانم این نوید را به شما بدهم و از وی بخواهم که خدا نیز از گناه شما درگذرد، زیرا او مهربان ترین مهربانان است.

پسران یعقوب نفس راحتی کشیدند و گذشته از احساس غرور و عظمتی که در پناه عزیز مصر در وجودشان می کردند، فکرشان از انتقام یوسف هم راحت شد و با وعده ای که یوسف داد تا از خدای تعالی نیز برایشان آمرزش بخواهد از این نظر هم تا حدودی آسوده خاطر شدند.

ص: ۱۳۵

۱- ۵۸۷. همان.

۲- ۵۸۸. همان، آیه ۹۲.

اما مشکلشان تنها این نبود که یوسف از خطاهای آن‌ها چشم پوشی کند و به دنبال آن خدای تعالی گناهانشان را بیامرزد. اینها بر اثر آن افکار شیطانی که سبب شد یوسف را از خانه پدر دور سازند و به واسطه آن خصلت نکوهیده یعنی حسد و رشکی که بدو بردند و موجب شد تا برادر عزیز خود را به قعر چاه بیندازد و بگویند او را گرگ خورده، پدر بزرگوار خود را به مصیبتی دچار کردند که بر اثر اندوه فراوانش در فراق یوسف، چشمانش نابینا و از قوه بینایی محروم گردید و در همان مسیر مکرر به پدر خود نسبت گمراهی داده و زبان جسارت و بی ادبی به ساحت مقدس آن پیامبر بزرگوار الهی گشوده بودند اکنون که یوسف گم شده پیدا شده و دروغشان آشکار گردیده است، با چه رویی نزد پدر باز گردند و این ناراحتی و شکنجه روحی را تا زنده اند چگونه تحمل کنند که بی سبب موجب آن همه بلا و اندوه پدر گشتند و کاری کردند پدر پیرشان از نعمت بینایی محروم شد. تا وقتی که این واقعه نیز پیش نیامده بود، پسران اسرائیل از نابینا شدن پدر رنج می بردند و برای خاندان یعقوب مصیبت عظیمی بود که بزرگ خانواده در حال نابینایی به سر برد و نتواند به خوبی از آنان سرپرستی و کفالت کند، اما اکنون سرافکنندگی و شرمندگی و ناراحتی بیش تری آن‌ها را فرا گرفته و نمی دانند این مشکل بزرگ را چگونه حل کنند و همچنین حوادث بعدی .

در این وقت ناگهان یوسف جمله ای گفت و ضمن حل کردن این مشکل بزرگ آن‌ها را نیز غرق در تعجب و شگفتی نمود. عزیز مصر در تعقیب سخنان قبلی خود این جمله را گفت: این پیراهن مرا ببرید و روی صورت پدرم بیندازید که بینا می‌شود و (آن گاه) شما با خاندانتان همگی پیش من آید. (۱)

پسران یعقوب که شاید تا آن موقع از نبوت یوسف بی‌خبر بودند و از ارتباط صوری و غیر صوری موجودات این جهان آگاهی و اطلاع کافی نداشتند، پیش خود فکر کردند، چگونه ممکن است پیراهنی که چند متر پارچه بیش‌تر نیست، بتواند دیدگان نابینای پدر ما را بینا کند و قوه بینایی او را بازگرداند؟

از طرفی یوسف را نیز شخص اغراق‌گویی نمی‌شناسند و می‌دانند که هر چه می‌گوید، مقرون به صحت و حقیقت است و همین سبب شد ابهت و عظمت بیش‌تری از وی در دل ایشان به وجود آید و با این جمله فهمیدند، همان‌گونه که خدای تعالی یوسف را از نظر ظاهر بر آن‌ها برتری داده است، از نظر مقام و علم هم امتیاز فوق‌العاده‌ای به وی بخشیده است و پروردگار مهربان از هر نظر وی را مشمول عنایت خویش قرار داده است.

ص: ۱۳۷

پسران یعقوب دیگر از خوشحالی در پوست خود نمی گنجند و سر از پا نمی شناسند، زیرا اولاً با شناختن یوسف دیگر در مصر احساس غربت نمی کنند، بلکه خود را نزدیک ترین افراد به عزیز مصر دانسته و غرور و عظمتی در آن ها پدید آمده و از این جهت خیالشان آسوده شده است. ثانیاً نوید بینا شدن پدر و دورنمای آینده لذت بخش زندگی و آمدن به مصر و در اختیار گرفتن پست های حساس و زندگی راحت در شهر، آن ها را سرمست کرده و از نظر گذشته نیز مضمول عفو و بخشش قرار گرفته اند و فکری جز این ندارند هر چه زودتر به کنعان رفته و این خیر مسرت بخش را به پدر بدهند و به او بگویند یوسفی را که به ما دستور دادی به جست و جویش برویم، در مهم ترین پست های مملکت مصر یافتیم و بنیامین نیز صحیح و سالم در کنارش از بهترین زندگی ها بهره مند بود. سپس با انداختن پیراهن یوسف بر صورت پدر او را بینا کرده و خانواده یعقوب را به سوی مصر حرکت دهند و شاید در بردن پیراهن و دادن این مژده بزرگ به پدر بر یکدیگر سبقت جستند.

مرحوم طبرسی در تفسیر خود نقل کرده است یوسف به برادران فرمود: پیراهن مرا باید آن کسی برای پدر ببرد که بار اول برد. یهودا گفت: من بودم که پیراهن آغشته به خون را برای او بردم و تدو گفتم گرگ یوسف را خورد. یوسف فرمود: پس تو پیراهن را برایش ببر و هم چنان که غمگینش ساختی، اکنون خرسندش کن و به وی مژده بده که یوسف زنده است.

سهودا پیراهن را گرفت و با سروپای برهنه به راه افتاد. مسافت مصر تا کنعان هشتاد فرسخ بود و آذوقه ای که یهودا داشت هفت گرده نان بود. وی پیش از تمام شدن نان ها خود را به کنعان نزد پدر رسانید. (۱)

در جای دیگر نقل شده است یوسف دوپست مرکب با سایر لوازم سفر به کنعان فرستاد و از آنان خواست همه خاندان خود را حرکت داده و به مصر ببرند.

ص: ۱۳۸

خاندان یعقوب و زنان و خانواده پسران آن حضرت بی آن که بدانند در مصر چه گذشته و به دنبال این سفر پر برکت چگونه سرنوشت زندگی آن ها عوض شده است، شب و روز خود را به انتظار ورود سرپرستان خویش سپری می کردند و هر چه زمان ورود آن ها نزدیک تر می شد، علاقه شان به دیدار شوهران و پدران خود نیز بیش تر می شد.

تنها بزرگ این خاندان یعنی یعقوب روشن ضمیر بود که با حرکت کردن کاروان از مصر جمله ای فرمود که حکایت از پیدا شدن یوسف و پایان دوران فراق و جدایی می کرد.

قرآن کریم می گوید: و چون کاروان (از مصر) بیرون آمد پدرشان (یعقوب) گفت: من بوی یوسف را می یابم اگر مرا سبک عقل نخوانید. (۱) از بیان جمله اخیر معلوم می شود یعقوب آن چه را از راه دور وحی الهی و الهام غیبی یا از روی فراست ایمانی درک کرده و فهمیده بود، نمی توانست به صراحت اظهار کند، زیرا از تکذیب و تمسخر و سرزنش اطرافیانش بیم داشت، لذا فرمود: \$ اگر مرا سبک عقل نخوانید (۲) و گفته حضرت نیز صحت داشت، چون بی درنگ در جوابش با ناراحتی گفتند: به خدا تو در همان گم راهی دیرین خود هستی. (۳) یعنی ما اکنون در فکر آمدن سرپرستان خانواده خود هستیم تا هر چه زودتر بیایند و ما را از گرسنگی و قحطی برهانند، ولی تو هنوز از یوسف و فرزندى که متجاوز از چهل سال و بلکه بیش تد گم شده و یا نابود گشته است، سخن می رانی. بعید نیست از این جمله استفاده شود که سخن مزبور را برای بعضی از همان پسرانش که احتمالاً در این سفر به مصر نرفته بودند، اظهار کرده است چنان که گروهی از مفسران احتمال داده اند و ظاهر مسئله بیان کننده آن است که مقصودشان از گم راهی دیرین همان افراط در محبت یوسف بوده، چنان که در آغاز داستان نیز گفتند: یوسف و برادرش نزد پدر محبوب تر از ما هستند \$ و به راستی پدر ما در گم راهی آشکاری است.

ص: ۱۳۹

۱- ۵۹۱.۲ و ۳. یوسف ۱۲. آیه ۹۵.

۲- ۵۹۲.

۳- ۵۹۳. همان، آیه ۹۶.

باری اینها به جای آن که پدر غم دیده و بلاکشیده خود را تسلیت دهند و از ضمیر روشن و دل آگاه او که با عالم غیب ارتباط داشت، برای رفع مشکلات خود استمداد جویند و از این سخن امیدوار کننده یعقوب که خبر از یک تحول کلی در زندگیشان می داد و همگی را از رنج و بلا می رهانید، خوشحال شوند، در عوض به تکذیب و تمسخر او پرداخته و جراحت تازه ای بر زخم های دل یعقوب افزودند. از گفتارشان نیز معلوم است که اظهار امیدواری یعقوب به آینده باشکوه، آن ها را بیش تدناراحت و مأیوس گردانید.

به هر صورت انتظار خیلی زود پایان یافت و پس از گذشتن چند روز کاروان از راه رسید و احتمالاً پیشاپیش کاروان یکی از پسران یعقوب را دیدند که با شتاب از راه رسید و با چهره ای خوشحال و قیافه ای خندان سراغ یعقوب را گرفت و پیش از هر چیز خود را به او رساند و پیراهن یوسف را به صورت او انداخت و یعقوب بی نا گردید و سپس مژده زنده بودن یوسف و مقام و عظمتی را که اکنون در مصر دارد، به اطلاع پدر رسانید. آشنایان حضرت یعقوب تازه فهمیدند پدر کنعانی از این روز پر شکوه مطلع بوده و حقیقتی را در آن خبر داد، ولی آن ها از روی نادانی سخن او را حمل بر گمراهی دیرین و سبک عقلیش کردند.

ناگفته پیداست این تحوّل عجیب، روحیه فرزندان و نزدیکان یعقوب را نیز عوض کرد و همان گونه که در وقت شناختن یوسف، برادران در خود احساس شرمندگی کردند و زبان به عذرخواهی گشودند، در این جا نیز گر چه با بینا شدن پدر کمال مسرت و خوشحالی را پیدا کرده و از به سر آمدن دوران رنج و محنت در پوست نمی گنجند، اما از یعقوب خجالت کشیده و در برابرش احساس شرمندگی و خطاکاری می کنند و در این فکرند که با چه زبان از پدر عذرخواهی کرده و از گناهشان استغفار کنند.

یعقوب خردمند پس از شنیدن این خبر مسرت بخش و بینا شدن دیدگان خود، قبل از هر چیز برای تقویت نیروی ایمان آنان این جمله را فرمود: مگر من به شما نگفتم که از (لطف و عنایات) خدا چیزها می دانم که شما نمی دانید. (۱)

ص: ۱۴۰

یعنی در آن روز که شما بنیامین را به مصر بردید و در مراجعت گفتید او دزدی کرده است، گفتم: من امیدوارم که خدا بنیامین و یوسف و آن فرزند دیگر را به من باز گرداند، ولی شما در مورد محبت یوسف از من ایراد گرفتید و سرانجام من این حرف را به شما گفتم من از خدا چیزها می دانم که شما نمی دانید و در فرصت های دیگر نیز همه جا شما را به لطف پنهانی خدا امیدوار کرده و شما را به آینده درخشان زندگی دل گرم می کردم، اما شما سخنانم را باور نداشتید و گاهی مسخره ام می کردید! حتی در همین سفر آخر به شما گفتم: به جست و جوی یوسف و برادرش بروید و از رحمت خدا مأیوس نشوید اکنون دانستید آن چه می گفتم حقیقت داشت و انسان خداپرست باید در سخت ترین دشواری ها و نومید کننده ترین اوضاع به لطف خداوند امیدوار باشد و مغلوب یأس و نومیدی نگردد؟

پسران یعقوب اندرز پدر بزرگوارشان را به جان و دل پذیرفتند و به حقیقتی که یعقوب گوشزدشان فرمود، واقف گشتند، فقط یک مشکل دیگر برایشان باقی مانده بود که برای رفع آن نیز از پدر استمداد کردند و از او خواستند تا برای گناهانشان که در این مدت از آنان سرزده و سبب آزار و دوری یوسف و آن همه غم و اندوه یعقوب گردیده بود، از خدای تعالی آمرزش بخواهد و در پیش گاه پروردگار متعال شفیع و واسطه شود، تا خداوند گناهانشان را بپارزد. بدین منظور رو به پدر کرده، گفتند: پدر جان (از خدا) برای گناهان ما آمرزش بخواه که به راستی ما خطاکار بوده ایم (۱) و بعید نیست منظورشان از این گناهان آن قسمتی بوده که به بنیامین و خود یعقوب بستگی دارد، اما در مورد گناهی که مستقیماً با یوسف ارتباط داشته، قبلاً حضرت وعده آمرزش خدا را به آن ها داده و بدین ترتیب برای ایشان استغفار کرده بود.

یعقوب بزرگوار نیز در سیمای فرزندانش شرمندگی و پشیمانی از اعمال گذشته را به خوبی مشاهده می کند و می بیند که حقیقتاً وجدانش ناراحت است و از عواقب سهمگین گناهانشان بیمناک و نگرانند، لذا وعده استغفار داده و به آن ها فرموده: در آینده نزدیکی برای شما از پروردگار خود آمرزش خواهم خواست و به راستی او آمرزنده و مهربان است.

ص: ۱۴۱

چنان که در روایت ها و اخبار هست دعایش را در این باره به ساعتی موکول کرد که دعا در آن مستجاب می شود و با این وعده اطمینان بخش خواست تا قلبشان را به استجاب دعایش محکم کند و خاطرشان را از نظر آمرزش خدای تعالی مطمئن سازد.

در حدیثی است که امام صادق علیه السلام فرمود: یعقوب به آن ها وعده در سحر شب جمعه (۱) (که وقت استجاب دعاست) برای آنان آمرزش طلب کند.

و در حدیث دیگری می فرماید: آمرزش آن ها را به وقت سحر موکول کرد. در بعضی از نقل ها چنین آمده است: یعقوب بیست سال تمام به درگاه خداوند می ایستاد و دعا می کرد و آمرزش آنان را از خدا می خواست و فرزندانش نیز پشت سرش به صف می ایستادند و به دعایش آمین می گفتند تا خدا توبه شان را پذیرفت. روایت شده جبرئیل دعای زیر را به یعقوب تعلیم داد تا برای آمرزش پسرانش بخواند:

یا رَجَاءَ الْمُؤْمِنِينَ لَا تُخَيِّبْ رَجَائِي، و يَا غَوْثَ الْمُؤْمِنِينَ أَغْنِنِي، و يَا حَبِيبَ التَّوَابِينَ تُبِّ عَلَيَّ و اسْتَجِبْ لَهُمْ؛ (۲) ای امید مؤمنان، امیدم را به نومیدی مبدل مکن و ای فریادرس مؤمنان به فریادم برس و ای یاور مؤمنان کمکم ده و ای دوست دار توبه کنندگان توبه ام را بپذیر و دعای اینها را مستجاب فرما.

ص: ۱۴۲

۱- ۵۹۶. علل الشرائع، ص ۲۹۳۰.

۲- ۵۹۷. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۶۳.

خدای تعالی نیز طبق روایتی به وی وحی فرمود: که من آن ها را آمرزیدم.

از این قسمت داستان یعقوب و پسران وی مطلب دیگری نیز به دست مس آید که پاسخ دندان شکنی برای آن دسته مغرضاتی است که به پیروان مکتب اهل بیت عصمت خرده و ایراد می گیرند و می گویند را شما برای رفع نیازمندیهای خود پیغمبر و امام را به درگاه خدا شفیع قرار می دهید و به آنان متوسل می شوید؟ و چرا خود مستقیماً به درگاه خدا نمی روید و حاجت های خود را از او نمی خواهید؟ تا جایی که پیروان فرقه وهابیه پا فراتر نهاده و نسبت های ناروایی در این باره به شیعه داده اند و ذهن های دیگران را آلوده ساخته اند.

در این جا می بینیم خدای تعالی از قول فرزندان یعقوب حکایت می کند آن ها برای استغفار و آمرزش گناهانشان به یعقوب که مقرب درگاه الهی بود و مقام والاتری در پیش گاه خدای تعالی داشت، متوسل شدند و از او خواستند تا برای آمرزش گناهانشان به درگاه خداوند دعا کند و یعقوب نیز که یکی از پیامبران بزرگ الهی است درخواستشان را پذیرفت و در جواب آن ها فرمود که شما خودتان مستقیماً به درگاه خدا بروید و از او آمرزش بخواهید، بلکه خود شفیع آنان شد و خداوند دعایشان را مستجاب و گناهانشان را آمرزید.

از این جا معلوم می شود برای شخص حاجت مند توسل به پیغمبر و امام که از هر بنده ای به درگاه الهی مقرب ترند و واسطه قرار دادن آن ها برای برآورده شدن حاجت ها در پیش گاه خداوند، گذشته از این که اشکالی ندارد، عمل مشروع و پسندیده ای است و قبل از اسلام نیز در ادیان گذشته و ملت های متدین دیگر سابقه داشته است.

در قرآن کریم آیات بسیاری در این باره هست که این مطلب به خوبی از آن ها استنباط می شود و دانشمندان بزرگ شیعه نیز به آن ها استشهاد کرده اند.

ورود پسران اسرائیل به کنعان و بینا شدن یعقوب و درخواستشان از پدر در مورد طلب آموزش از خداوند متعال و وعده پدر در این باره، همگی به سرعت انجام شد و در پی آن پیغام یوسف و وضع کنونی و شوکت و عظمتش را در مصر به اطلاع پدرش رساندند و روح تازه ای در کالبد فرسوده پیر کنعان دمیده شد و نشاط تازه ای چهره اش را فرا گرفت.

یوسف پیغام داده بود پس از این که چشم پدرم بینا شد خاندان خود را برداشته و همگی نزد من آیید.

در حدیثی از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرموده: یعقوب به فرزندان خود دستور داد همین امروز بار سفر را ببندید و با همه خاندان خود حرکت کنید و به دنبال این دستور فرزندان یعقوب به سرعت وسایل سفر را آماده کرده و با اشتیاق فراوان راه مصر را در پیش گرفتند و فاصله طولانی میان کنعان و مصر را نه روزه پیموده و به مصر وارد شدند.

از گفتار قرآن کریم و هم چنین روایت ها و تاریخ استفاده می شود یوسف برای استقبال پدر و خاندان خود از مصر خارج شد و طبیعی است بزرگان و رجال و اعیان مصر نیز به احترام یوسف در مراسم استقبال شرکت کرده بودند و شاید به سبب محبوبیت فوق العاده ای که یوسف نزد مردم مصر پیدا کرده بود، گروه بسیاری از مردم دیگر نیز برای استقبال پدر و برادرانش به خارج شهر آمده بودند و به ترتیب اجتماع بزرگی در بیرون شهر به انتظار ورود کاروان فلسطین تشکیل شد.

آخرین ساعت های فراق نیز سپری شد و کاروان فلسطین از راه رسید و پدر و پسر هم دیگر را در آغوش کشیده و پس از سال ها جدایی و غم و اندوه به دیدار یک دیگر نائل شدند.

چنان که از ظاهر آیات قرآنی به دست می آید، مادر یوسف نیز در آن روز زنده بود و همراه کاروان به مصر آمد و موفق به دیدار فرزند دل بندش شد. اگرچه بعضی گفته اند مادرش زنده نبود و یعقوب پس از مرگ مادر یوسف، خاله اش را به همسری انتخاب کرده بود و در این مراسم همان خاله یوسف حضور داشت که قرآن کریم از او به مادر یوسف تعبیر کرده است. (۱)

باری آن لحظات روح بخش هم گذشت و شور و هیجانی که در آن ساعت به پدر و مادر یوسف و خاندان یوسف دست داد قابل توصیف و قلم فرسایی نیست و ناگفته پیداست که چه هلهله ها و شادی ها در آن ساعت تاریخی در فضای صحرا طنین انداز شد و چه اشک های شوقی با مشاهده آن منظره بر گونه ها غلطید، آن گاه یوسف بدون ملاحظه حشمت و مقام و عظمت و شوکتی که داشت، با کمال ادب پدر و مادر خود را در کنار خود جای داد و پس از انجام مراسم استقبال و آرامش مختصری که باز یافتند، پیش آمده و بدان ها گفت: اکنون (حرکت کنید) و به خواست خدا با کمال آسایش خاطر به مصر در آید. (۲)

ص: ۱۴۵

۱- ۵۹۸. همان، ص ۲۶۴.

۲- ۵۹۹. یوسف ۱۲. آیه ۱۰۰.

مراسم این استقبال تاریخی و دیدار هیجان انگیز به پایان رسید و کاروان کنعانیان به سوی مصر حرکت کردند و مردم مصر نیز به شهر مراجعت نمودند. برای برادران یوسف دیدن مصر تازگی نداشت، ولی برای یعقوب و افراد دیگر خانواده اش این سرزمین تاریخی، جالب و دیدنی بود. به خصوص وقتی که چشمشان به کاخ باعظمت یوسف افتاد و مقرر حکومت وی را از نزدیک مشاهده کردند.

هنگامی که وارد کاخ شدند، یوسف بزرگوار پیش آمد و پدر و مادر خود را بر تخت خویش بالا برد و بهترین مکان را برای جلوس آنان انتخاب فرمود، ولی همگی با مشاهده آن مقام و شوکت خیره کننده برای یوسف به سجده افتادند و ظاهراً سجده کردن آنان وقتی اتفاق افتاد که یوسف در لباس سلطنتی خود در آمده و برای دیدار آنان وارد کاخ شد.

اینجا محل اختلاف است که آیا این سجده آنان به منظور شکرانه نعمت بزرگی بود که خداوند به آنان کرامت کرده بود یا به عنوان احترام به مقام یوسف و عظمتش بود و آیا خود یوسف نیز با آنها سجده کرد یا او ایستاد و آنان در برابرش سجده کردند؟ آنچه مسلم است این که این سجده آنان جنبه پرستش نداشت و منظورشان شکرانه نعمت های الهی بود و بعید نیست خود یوسف نیز در همان حال یا بعد از آن به سجده افتاده باشد، چنان که این مطلب در حدیثی نیز آمده است.

به هر صورت یوسف که آن منظره را دید، رو به پدر کرد و گفت: پدرجان این بود تعبیر آن خوابی که من (در کودکی) دیدم، و خدای تعالی آن را (در این روز) تحقق بخشید. (۱)

ص: ۱۴۶

یوسف سپاس گزاری که هر چه دارد همه را از الطاف حق تعالی می داند و همه جا دست عنایت حق را بالای سر خود دیده است، در این جا به چند نعمت بزرگ از نعمت های بی شمار الهی که در طول این مدت شامل حالش شده بود، اشاره می کند و مراتب سپاس خود را به درگاهش اظهار می دارد و در ابتدا به برخی از بلاها و گرفتاری هایی که خدا از وی دور کرده اشاره می کند.

یوسف نخستین جمله ای را که گفت این بود: خدایم به من احسان کرد که مرا از زندان بیرون آورد. (۱)

حضرت از این که از گرفتاری چاه و به دنبال آن بردگیش نامی به زبان نیاورد، ظاهراً روی همان جوان مردی و بزرگواریش بود که نخواست برادران را خجالت زده کند و آزارهایی را که از آنان دیده بود، اظهار کند و آن خاطره های تلخ را تجدید نماید.

یوسف از برادران آزار و سختی هایی زندان نبود، ولی حضرت به دلیل همان بزرگواری مخصوصی که داشت، آن ماجرای دل خراش را پیش نکشید و سخن خود را از داستان نجات از زندان شروع کرد.

ص: ۱۴۷

برخی گفته اند: علت آن ک یوسف موضوع افتادن در چاه و آزارهای برادران را پیش نکشید و با داستان نجات از زندان، سخن خود را آغاز کرد، آن بود که افتادن در چاه، بلاهای دیگری را چون بردگی و گرفتاری های داخل کاخ به دنبال داشت، اما بیرون آمدن از زندان مقدمه فرمانروایی و عظمت او بود، از این رو از چاه و گرفتاری های بعد از آن نامی به میان نیاورد.

دومین نعمتی که یوسف سپاس گزاری آن را می کند و لطف خدا را یادآور می شود، این بود که خدای تعالی پدر مادر و خاندان او را از بادیه و زندگی بیابان نجات داد و به مصر و زندگانی متمدن شهری درآورد، در صورتی که شیطان می خواست میان او و برادرانش جدایی بیندازد و فساد و تباهی ایجاد کند.

مضمون گفتار آن فرشته عفت و پاک دامنی این بود: آری این شیطان بود که برادرانم را وادار کرد تا آن اعمال ناشایست را انجام دهند و مرا به چاه افکنند و پدر را به فراق من مبتلا کنند، اما خدای سبحان این احسان را فرمود که همان رفتار نابجای آن ها را مقدمه عزت و بزرگی خاندان ما قرار داد و سرانجام شما را در کنار من جای داد. پراکندگی ما را به اجتماع در کنار یکدیگر مبدل فرمود.

بعضی از نکته سنج ها گفته اند: این هم از بزرگواری یوسف بود که رفتار ظالمانه برادران را به شیطان منسوب داشت و او را مقصر اصلی دانست تا برادران شرمنده نشوند و راه عذری برای کارهایشان داشته باشند؛ در صورتی که شیطان این مقدار قدرت ندارد که بندگان خدا را به کاری مجبور کند و اراده و اختیارشان را در مورد نافرمانی خدا بگیرد و انسان هر کاری را با اختیار انجام می دهد، اگر چه وسوسه و تحریک از شیطان است.

به دنبال سخنان قبلی، یوسف حق شناس و سپاس گزار بار دیگر نام پروردگار و احسان و لطف و دانایی و فرزانهگی او را متذکر می شود و می گوید: به راستی پروردگار من به هر چه بخواهد لطف دارد و همانا او دانا و فرزانه است.

در این جا یوسف صدیق روی نیاز خود را به سوی پروردگار بی نیاز کرده و به منظور سپاس نعمت های الهی چنین می گوید: پروردگارا! تو بودی که این فرمانروایی را به من دادی و تعبیر خواب را به من آموختی، تویی آفریدگار آسمان ها و زمین (پروردگارا) مرا مسلمان (و به حال تسلیم و فرمانبرداری خود) بمیران و به شایستگان ملحق فرما. (۱)

آری مردمان با اخلاص و خداپرست و مردان الهی هر چه دارند و به هر چه می رسند، همه را از الطاف خدا دانسته و هیچ گاه ولی نعمت خود را فراموش نمی کنند و حتی سختی ها و بلاها را نیز از وی دانسته و آنان را نوعی تربیت و تکامل برای خود می دانند و در هر حال تسلیم اراده حق تعالی و سپاس گزار او هستند.

فرزند برومند اسرائیل در هیچ حالی خدا را فراموش نکرده بود، چه آن وقت که در قعر چاه و سیاه چال زندان بود و چه هنگامی که بر اریکه فرمانروایی مصر تکیه زده بود و از بهترین زندگی ها برخوردار بود، همیشه به یاد خدا بود و اکنون نیز برای سپاس گزاری نعمت های الهی، ابتدا زبان به تشکر باز کرده و سپس از خداوند مقام تسلیم و اطاعت را تا پایان عمر و ملحق شدن به شایستگان را در آخرت درخواست می کند. در ضمن این حقیقت را نیز به دیگران گوشزد می کند که نعمت واقعی آن است که بنده خدا تا در دنیا زنده است، همیشه در حال تسلیم و فرمان برداری حق باشد و پس از مرگ نیز به مردمان شایسته و صالح درگاه الهی ملحق شود.

ص: ۱۴۹

مدت عمر و محل دفن یوسف

در احوال یعقوب آمده است چون آن حضرت از دنیا رفت، یوسف طبق وصیت پدر جنازه اش را به فلسطین برد و در کنار قبر ابراهیم و اسحاق دفن نمود و به مصر بازگشت. در این که یعقوب پس از ورود به مصر چند سال در آن جا زیست، اختلاف است. جمع کثیری گفته اند مدت توقف آن حضرت در مصر هفده سال بود که پس از آن وفات نمود.

درباره مدت عمر یوسف نیز اختلافی در روایت ها و تاریخ دیده می شود برخی ۱۱۰ سال ذکر کرده اند و از امام صادق نیز روایتی طبق این قول هست و جمعی نیز عمر حضرت را ۱۲۰ سال نوشته اند.

ص: ۱۵۰

طبرسی در تفسیر خود نقل کرده چون یوسف از دنیا رفت، او را در تابوتی از سنگ مرمر نهاده و میان رود نیل دفن کردند و علتش این بود که چون یوسف از دنیا رفت، مردم مصر به نزاع برخاسته و هر دسته ای می خواستند تا جنازه آن حضرت را در محله خود دفن کنند و از برکت آن پیکر مطهر بهره مند گردند و سرانجام مصلحت دیدند جنازه را در رود نیل دفن کنند با آب از دوی آن بگذرد و به همه شهر برسد تا مردم در این بهره یکسان باشند و برکت آن جنازه به طور مساوی به همه مردم برسد و این قبر تا زمان حضرت موسی هم چنان در رود نیل بود تا وقتی که آن حضرت بیامد و او را از نیل بیرون آورد و به فلسطین برد. (۱)

مسعودی می گوید: سبب این که موسی جنازه یوسف را از مصر حمل کرد، آن بود که باران بر بنی اسرائیل نیامد. پس خدای عزوجل به موسی وحی فرمود جنازه یوسف را بیرون آورد. موسی از محل دفن یوسف پرسید و کسی از جای آن مطلع نبود تا این که پیرزنی نابینا و زمین گیر از بنی اسرائیل را آوردند و او گفت: من جای دفن یوسف را می دانم ولی سه حاجت دارم که باید از خدا بخواهی آن ها را برآورد تا آن جا را به تو نشان دهم: یکی آن که از این بیماری نجات یافته و بتوانم راه بروم، دیگر آن که بینا شده و جوانی ام باز گردد، سوم آن که خداوند جایم را در بهشت پیش تو قرار دهد.

خداوند به موسی وحی فرمود سخنش را بپذیر که ما حاجت های او را برآوردیم. پیرزن محل دفن یوسف را نشان داد و موسی جنازه را بیرون آورد و به فلسطین منتقل ساخت. (۲)

ص: ۱۵۱

۱- ۶۰۳. مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۶۶.

۲- ۶۰۴. اثبات الوصیه، ص ۳۸.

نحن نقص عليك احسن القصص بما اوحينا اليك هذا القرآن

ما نیکوترین قصه ها را از طریق وحی و فرستادن این قرآن برای شما باز گو می کنیم خداوند یکی از داستانهای را که نیکوترین قصه ها نام برده داستان حضرت یوسف علیه السلام است، چرا احسن القصص نباشد در حالی که حاکمیت اراده خدا را در داستان یوسف علیه السلام به زیبایی و خوبی مشاهده می کنیم و سرنوشت بد حسودان را می خوانیم که خداوند نقشه های آنها را نقش بر آب می کند در حالی که عفریت زشت و ناپسند بی عفتی و عظمت و جلوه و شکوه تقوی و پارسائی را در لابلای کلمات این سوره می بینیم و همچنین منظره تنهائی یک کودک کم سن و سال در قعر چاه، شبها و روزهای یک زندانی بی گناه را در سیاه چال زندان، تجلی نور امید از پس پرده های تاریک یأس و ناامیدی و بالاخره عظمت و شکوه یک حکومت وسیع که نتیجه آگاهی و امانت است همه در این داستانها از مقابل چشم ما می گذرد و سرنوشت یک ملت با یک خواب و تعبیر خواب پر معنی متحول می شود و زندگی یک کشور و جمعیت در اثر آگاهی یک زمامدار الهی از نابودی نجات می یابد و دهها درس بزرگ دیگر در این داستان منعکس شده است باید احسن القصص باشد.

و یکی از ویژگی های داستان حضرت یوسف علیه السلام این است که همه آن یکجا بیان شده بر خلاف سرگذشت سایر پیامبران که به صورت بخش های جداگانه در سوره های قرآن پخش گردیده است، این ویژگی به این دلیل که

تفکیک فرازهای این داستان با توجه به وضع خاصی که دارد پیوند اساسی آن را از هم می برد و برای نتیجه گیری کامل همه باید یکجا ذکر شود، فی المثل داستان خواب حضرت یوسف علیه السلام و تعبیری که پدر برای آن ذکر کرد که در آغاز این سوره آمده بدون ذکر پایان داستان مفهومی ندارد، لذا در اواخر این سوره که در جلد دوم این داستان است می خوانیم: هنگامی که یعقوب و برادران یوسف به مصر آمدند و در برابر مقام پر عظمت او خضوع کردند، یوسف علیه السلام رو به پدر کرد و فرمود: یا ابت هذا تاویل رؤیای من قبل قد جعلها ربی حقا.

ای پدر! این تاویل همان خوابی است که در آغاز دیدم، خداوند آن را به واقعیت پیوست و ما داستان حضرت یوسف را به ۲ بخش تقسیم که بخش اول آن بنام داستانهای آموزنده از حضرت یوسف علیه السلام چون اول داستان در آیه ۴ نام یوسف با اذقال یوسف شروع شده و حدود ۷۸ داستان می باشد بیان نمودم و بخش دوم را با نام داستانهای آموزنده از برادران حضرت یوسف با حدود ۵۶ داستان نام گذاری شده چون از آیه ۵۸ قرآن کریم و جاء اخوه یوسف برادران یوسف آمدند شروع شده نام گذاری کردیم، امید است با مطالعه دقیق این داستانها بارقه امید در مقابل ناامیدی ها و سختی ها و مشکلات و زدودن حسادتها و بغض ها و دروغ ها و تهمت ها و بی عفتی ها و با بی توجهی به ما سوی الله عنایت فرماید و ثواب آن را به نثار روح همه انبیاء و ائمه معصومین و

اولیاء و علماء و شهداء مخصوصا شهدای ایران و امام شهیدان حضرت امام خمینی و عزیزانش به ویژه شهید احمد میر خلف زاده می نمایم و انشاءالله خداوند در فرج موفور السرور رابط بین زمین و آسمان امام زمان علیه السلام را هر چه زودتر تعجیل و دعاهاى آن حضرت را در حق ما مستجاب و سایه بلند پایه اش را بر همه ما مستدام و خیر و برکت و رأفت و رحمت او را شامل حال همه مستضعفان جهان و ملت های ستمدیده مخصوصا مردم خوب ایران بویژه مقام معظم رهبری و علماء و حوزه های علمیه گرداند.

والسلام علیکم

قاسم میر خلف زاده

۱: چند فضیلت مربوط به سوره یوسف علیه السلام

۱- امام صادق علیه السلام فرمودند: هر کس سوره یوسف علیه السلام را، روز و شب بخواند خداوند او را روز قیامت در حالی می انگیزد و مبعوث می کند که زیباییش همچون زیبایی یوسف است و هیچ گونه ناراحتی روز قیامت به او نمی رسد و از بندگان صالح خدا خواهد بود.

۲- سوره یوسف را بنویسید و سه روز در منزل نگاه دارید، سپس در خارج منزل در دیواری دفن کنید، فرستاده سلطان شما را دعوت می کند به خدمت او و حوائج شما را به اذن الهی انجام می دهد.

۳- آنکه سوره یوسف را بنویسد و در آب بشوید و از آن بیاشامد، روزی او آسان می شود و حظ و بهره و نصیب او به اذن الله زیاد شود. (۱)

۲: یوسف را چون ماه شب چهارده دیدم

از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده که آن حضرت فرمودند: چون شب معراج مرا به آسمان بردند یوسف را به بهترین لطافت دیدم که تعجب کردم و

ص: ۱۵۴

پرسیدم که این شخص کیست؟

گفتند: او یوسف است.

اصحاب از آن حضرت سؤال کردند که یوسف را چگونه دیدی؟

حضرت فرمودند: یوسف را چون ماه شب چهارده دیدم. (۱)

۳: زیبایی یوسف را اول آدم داشت

در خبر است که آدم علیه السلام در اول خلقت به صورت و زیبایی و جمال حضرت یوسف علیه السلام بود چون از آن درخت تناول نمود حسن و زیبایی حضرت آدم کم شد و آن حسن و زیبایی را حق تعالی به یوسف داد.

گفته اند: شب تار از نور جمال حضرت یوسف مثل روز نورانی می شد و میان دو چشم او علامتی نورانی بود که مانند ماه تابان بود. و چون می خندید یا سخن می گفت نوری از دندان های او بیرون می آمد که در و دیوار را روشن می کرد.

حضرت یوسف علیه السلام حسن و جمال و زیبایی را از جدش حضرت اسحاق پیامبر و مادر اسحاق به صورت حورالعین بود که حضرت یوسف را به ارث برده بود.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: نیمی از همه زیبایی ها را به یوسف دادند و نیم دیگر را به سایر مردم.

کعب الاحبار گفته: یوسف علیه السلام زیبا روی و دارای موهائی مجعد و چشمانی درشت و میانه اندام و سفید رو و چهار شانه و کمر باریک بود. (۲)

۴: در تمام اجزاء خون زلیخا نوشته بود یوسف

در تفاسیر چنین حکایت می کنند، وقتی که زلیخا بر حضرت یوسف علیه السلام غضب کرد به غلام و خادم خود دستور داد چند تازیانه به یوسف علیه السلام بزند!

غلام تازیانه را بر زمین می زد و فقط یک تازیانه به بدن یوسف علیه السلام زد!

زلیخا فوراً از خانه بیرون دوید

ص: ۱۵۵

۱-۲. تفسیر منهج الصادقین: ج ۵، ص ۹.

۲-۳. مجمع البیان: ذیل آیه ۱۹. منهج الصادقین: ج ۵، ص ۱۰.

و فریاد زد یوسف را مزین، این تازیانه را که الان زدی درد آن به قلبم وارد شد و گویا مرا زدی نه یوسف را.

باز نقل می کنند روزی زلیخا حجامت کرد وقتی خون بزمین ریخت در تمام اجزاء خون نوشته شده بود، یوسف، یوسف علیه السلام. (۱)

۵: ای یعقوب بنده مرا خوار کردی

ابو حمزه ثمالی از امام سجاد علیه السلام نقل می کند که من روز جمعه در مدینه بودم، نماز صبح را با امام سجاد علیه السلام خواندم، هنگامی که امام از نماز و تسبیح فراغت یافت به سوی منزل حرکت کرد و من با او بودم، زن خدمتکار را صدا زد و فرمود: مواظب باش، هر سائل و نیازمندی از در خانه بگذرد، غذا به او بدهید، زیرا امروز روز جمعه است.

ابو حمزه می گوید، گفتم هر کسی که تقاضای کمک می کند، مستحق نیست!

امام علیه السلام فرمود: درست است، ولی من از این می ترسم که در میان آنها افراد مستحق باشند و ما به آنها غذا ندهیم و از در خانه خود برانیم، و بر سر خانواده ما همان آید که بر سر یعقوب و آل یعقوب آمد!!

سپس فرمود: به همه آنها غذا بدهید مگر نشنیده اید برای یعقوب هر روز گوسفندی ذبح می کردند، قسمتی را به مستحقان می داد و قسمتی را خود و فرزندانش می خورد، یک روز سؤال کننده مؤمنی که روزه دار بود و نزد خدا منزلتی داشت عبورش از آن شهر افتاد، شب جمعه بود بر در خانه یعقوب به هنگام افطار آمد و گفت: به میهمان مستمند غریب گرسنه از غذای اضافی خود کمک کنید، چند بار این سخن را تکرار کرد،

ص: ۱۵۶

آنها شنیدند و سخن او را باور نکردند، هنگامی که او مأیوس شد و تاریکی شب، همه جا را فرا گرفت، برگشت، در حالی که چشمش گریان بود و از گرسنگی به خدا شکایت کرد، آن شب را گرسنه ماند و صبح همچنان روزه داشت، در حالی که شکایا بود و خدا را سپاس می گفت، اما یعقوب و خانواده کاملاً سیر شدند، و هنگام صبح مقداری از غذای آنها اضافه مانده بود!

امام علیه السلام اضافه فرمودند: خداوند به یعقوب در همان صبح، وحی فرستاد که تو ای یعقوب بنده مرا خوار کردی و خشم مرا بر افروختی، و مستوجب تأدیب و نزول مجازات بر تو و فرزندانت شد... ای یعقوب من دوستانم را زودتر از دشمنانم توبیخ و مجازات می کنم و این به خاطر آنست که به آنها علاقه دارم.

ابو حمزه می گوید از امام سجاد علیه السلام پرسیدم یوسف چه موقع آن خواب را دید؟ امام فرمود: در همان شب.

جائی که یعقوب آن همه درد و رنج به خاطر بی خبر ماندن از درد دل یک سائل بکشد باید فکر کرد، که جامعه ای که در آن گروهی سیر و گروه زیادتری گرسنه باشند، چگونه ممکن است مشمول خشم و غش پروردگار نشوند و چگونه خداوند آنها را مجازات نکند. (۱)

۶: در سہائی در این داستان نہفته

قرآن کریم می فرماید: به یقین در سرگذشت یوسف و برادرانش نشانه هائی برای سؤال کنندگان بود لقد کان فی یوسف و اخوته آیات للسانین.

بعضی گفته اند این سؤال کنندگان جمعی از یهود مدینه بودند که در این زمینه پرسش هائی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

ص: ۱۵۷

۱-۵. مجمع البیان: ج ۵، ص ۱۱. تفسیر نمونه: ج ۷، ص ۳۴۶. تفسیر البرهان: ج ۲، ص ۲۴۳ و نور الثقلین: ج ۲، ص ۴۱۱.

می کردند ولی ظاهر آیه مطلق است یعنی برای همه افراد جستجوگر آیات و نشانه ها و درسهایی در این داستان نهفته است.

چه درسی از این برتر که گروهی از افراد نیرومند با نقشه های حساب شده ای که از حسادت سرچشمه گرفته برای نابودی یک فرد ظاهرا ضعیف و تنها تمام کوشش خود را به کار گیرند، اما با همین کار بدون توجه او را بر تخت قدرت بنشانند و فرمانروائی کشور پهناوری کنند، و در پایان همگی در برابر او سر تعظیم فرود آورند، این نشان می دهد، وقتی خدا کاری را اراده کند می تواند آن را حتی بدست مخالفین آن کار، پیاده کند، تا روشن شود که یک انسان پاک و با ایمان تنها نیست و اگر تمام جهان به نابودی او کمر بندند اما خدا نخواهد تا موئی از سر او کم نخواهند کرد. (۱)

۷: خواب یوسف

قرآن داستان یوسف را از خواب عجیب و پر معنای او آغاز می کند، زیرا این خواب در واقع نخستین فراز زندگی پر تلاطم یوسف محسوب می شود.

یک روز صبح با هیجان و شوق به سراغ پدر آمد و پرده از روی حادثه تازه ای برداشت که در ظاهر چندان مهم نبود، اما در واقع شروع فصل جدیدی را در زندگانی او اعلام می کرد.

یوسف گفت: پدرم! من دیشب در خواب ۱۱ ستاره را دیدم که از آسمان فرود آمدند و خورشید و ماه نیز آنها را همراهی می کردند، همگی نزد من آمدند و در برابر من سجده کردند.

که ابن عباس می گوید: یوسف این خواب را در شب جمعه که مصادف شب قدر شب تعیین سرنوشتها و مقدرات

ص: ۱۵۸

در اینکه یوسف به هنگام دیدن این خواب چند سال داشت، بعضی نه سال و بعضی ۱۲ سال و بعضی ۷ سال نوشته اند، قدر مسلم این است که در آن هنگام بسیار کم سن و سال بود، این خواب هیجان انگیز و معنادار، یعقوب پیامبر را در فکر فرو برد:

خورشید و ماه و ستارگان آسمان؟ آن هم ۱۱ ستاره؟ فرود آمدند و در برابر فرزندم یوسف سجده کردند، چقدر پر معنا است؟ حتما خورشید و ماه و من و مادرش یا من و خاله اش می باشیم و یازده ستاره، برادرانش، قدر و مقام فرزندم آنقدر بالا می رود که ستارگان آسمان و خورشید و ماه سر بر آستانش می ساینند، آنقدر در پیشگاه خدا عزیز و آبرومند می شود که آسمانیان در برابرش خضوع می کنند، چه خواب پر شکوه و جالبی، لذا با لحن آمیخته با نگرانی و اضطراب اما توأم با خوشحالی به فرزندش چنین گفت: فرزندم! این خوابت را برای برادران باز مگو چرا که آنها برای تو نقشه های خطرناک خواهند کشید، من می دانم شیطان برای انسان دشمن آشکار است شیطان منتظر بهانه ای است که وسوسه های خود را آغاز کند، به آتش کینه و حسد دامن زند و حتی برادران را به جان هم اندازد. (۱)

۸: نسبت گمراهی به پدر

یعقوب پیامبر دوازده پسر داشت که دو نفر از آنها یوسف و بنیامین از یک مادر بودند که راحیل نام داشت، یعقوب نسبت به این دو پسر مخصوصا یوسف محبت بیشتری نشان می داد زیرا او را - کوچکترین فرزند او محسوب می شدند و طبعاً نیاز به حمایت و محبت بیشتری داشتند و ثانيا در

ص: ۱۵۹

بعضی از روایات است که مادر آنها را حیل از دنیا رفته بود، و به این جهت نیز به محبت بیشتری محتاج بودند، از آن گذشته مخصوصاً در یوسف آثار نبوغ و فوق العادگی نمایان بود.

مجموع این جهات سبب شد که یعقوب علیه السلام آشکاران نسبت به آنها ابراز علاقه بیشتری کند.

برادران حسود بدون توجه به این جهات از این موضوع سخت ناراحت شدند، به خصوص که شاید بر اثر جدائی مادرها، رقابتی نیز در میانشان طبعاً وجود داشت لذا دور هم نشستند و گفتند یوسف و برادرش نزد پدر از ما محبوبترند، با اینکه ما جمعیتی نیرومند و کارساز هستیم و زندگی پدر را به خوبی اداره می کنیم و به همین دلیل باید علاقه او به ما بیش از این فرزندان خردسال باشد که کاری از آنها ساخته نیست و به این ترتیب با قضاوت یک جانبه خود پدر را محکوم ساختند و گفتند: به طور قطع پدر ما، در گمراهی آشکاری است.

اذ قالوا لیوسف و اخوه احب الی ابینا منا و نحن عصبه ان ابانا لفی ضلال مبین. (۱)

۹: یعقوب در میان تمام خطرها انگشت روی حمله گرگ گذاشت

در اینجا این سؤال پیش می آید که چرا یعقوب از میان تمام خطرها تنها انگشت روی حمله گرگ گذاشت؟

بعضی می گویند: بیابان کنعان بیابانی گرگ خیز بود، و به همین جهت خطر بیشتر از این ناحیه احساس می شد.

بعضی دیگر گفته اند که این به خاطر خوابی بود که یعقوب قبلاً دیده بود که گرگانی به فرزندش یوسف حمله می کنند.

این احتمال می رود که حضرت یعقوب با زبان کنایه سخن گفت: و نظرش به انسانهای گرگ صفت همچون بعضی از برادران یوسف

ص: ۱۶۰

۱۰: پسران یعقوب نمی دانستند گرگ به انسان حمله می کند

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: لا تلقنوا الکذاب فیکذب، فان بنی یعقوب لم یعلموا أن الذئب یاکل الانسان حتی لقنهم ابوهم.

فرمود: به دروغگو تلقین نکنید تا به شما دروغ گوید، چرا که پسران یعقوب تا آن موقع نمی دانستند که ممکن است گرگ به انسان حمله کند و او را بخورد و هنگامی که پدر این سخن را گفت از او آموختند.

اشاره به اینکه گاه می شود طرف مقابل توجه به عذر و بهانه و انتخاب راه انحرافی ندارد شما باید مراقب باشید که خودتان به احتمالات مختلفی که ذکر می کنید، راه های انحرافی را به او نشان ندهید.

این درست به این می ماند که گاه انسان به کودک خردسالش می گوید، توپ خود را به لامپ زن، کودک که تا آن وقت نمی دانست می شود توپ را به لامپ بزند، متوجه این مسئله می شود که چنین کاری امکان پذیر است و به دنبال آن حس کنجکاوی او تحریک می شود که باید ببینم اگر توپ را به لامپ بزنم چه می شود؟ و به دنبال آن شروع به آزمایش این مسئله می کند، آزمایشی که به شکستن لامپ منتهی خواهد شد.

البته یعقوب پیامبر روی پاکی و صفای دل این سخن را با فرزندان بیان کرد اما فرزندان گمراه از بیان پدر سوء استفاده کردند.

(۲)

۱۱: یعقوب قبل از بردن یوسف فرزندان را متهم نکرد

در این فراز از داستان به خوبی مشاهده می کنیم که حضرت یعقوب علیه السلام با اینکه از حسادت برادران نسبت به یوسف آگاهی داشت و به همین دلیل دستور داد خواب عجیبش را از برادران مکتوم دارد، هرگز نشد آنها را متهم کند که نکند شما

ص: ۱۶۱

۱- ۹. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۳۲.

۲- ۱۰. بحار الانوار: ج ۱۲، ص ۲۲۱. تفسیر نور الثقلین: ج ۲، ص ۴۱۵. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۳۸.

قصه سوئی درباره فرزندم یوسف داشته باشید، بلکه عذرش تنها عدم تحمل دوری یوسف و ترس از گرگان بیابان بود.

اخلاق و معیارهای انسانی و اصول داوری عادلانه نیز همین را ایجاب می کند که تا نشانه های کار خلاف از کسی ظاهر نشده باشد او را متهم نسازند، اصل برائت و پاکی و درستی است، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود. (۱)

۱۲: یعقوب در خواب ده گرگ دید

روایت شده:

حضرت یعقوب علیه السلام در خواب ده گرگ را دید که یوسف را محاصره کرده اند و متعرض او شدند و به او حمله کردند، ولی یک گرگ نمی گذاشت گرگان دیگر متعرض او شوند که ناگهان زمین شکافته می شود و یوسف در زمین فرو می رود و از آن بیرون نیامد، سه روز از خواب یعقوب گذشت که برادران یوسف گفتند او را با ما بفرست.

حضرت یعقوب فرمود: می ترسم گرگ او را بخورد. (۲)

۱۳: یعقوب صورت به صورت یوسف گذاشت

چون فرزندان یعقوب خواستند یوسف را از پدر جدا کنند پدر دستور داد تا سر و بدن یوسف را شستند و مویش را شانه زدند و لباسهای نو به او پوشانیدند و پیراهن ابراهیم علیه السلام که موقع انداختن ابراهیم علیه السلام به آتش جبرئیل از بهشت آورده بود مثل بازوبند بر بازوی یوسف بست و او را به برادران سپرد و فرمود: در زیر درخت وداع که بیرون دروازه کنعان است توقف کنید تا من نزد شما بیایم درخت وداع درختی بود که هر کس می خواست به سفر برود در زیر آن درخت با او وداع می کردند.

فرزندان به فرمان پدر از شهر بیرون آمدند و در سایه آن درخت قرار گرفتند، یعقوب علیه السلام

ص: ۱۶۲

۱- ۱۱. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۳۸.

۲- ۱۲. منهج الصادقین: ج ۵، ص ۱۲.

لباس پشمینه پوشید و عمامه بر سر مبارک نهاد و عصا در دست گرفت و بطرف دروازه حرکت نمود، و چون هرگز رسم نبود که یعقوب به مشایعت فرزندان رود، هر کدام از فرزندان آن حالت را از پدر مشاهده می کرد متحیر و متعجب می شد چون همه پدر را دیدند دست و پای او را بوسیدند.

یعقوب، یوسف را در بغل گرفت و صورت به صورت او گذاشت و رو به فرزندان کرد و گفت ای فرزندان من از شما عذر می خواهم چون از این پسر بوی جد و پدر استشمام می کنم و از دیدار او سیر نمی شوم.

حضرت یعقوب به یوسف فرمود: ای پسرم اگر شب در صحرا بمانی و بر نگریدی ترس آن هست که در آتش فراق بسوزم.

یوسف علیه السلام خم شد تا پای پدر را بوسه زند، پدر سر مبارکش را بر داشت و پیشانی نورانی او را بوسید و گفت: ای نور چشمم اندکی کنار من باش و ساعتی در بغل من بمان که معلوم نیست فردا بر سر ما چه آید و سرنوشت ما چه خواهد شد.

(۱)

نگاه دار زمانی زمام کشتی وصل

که بحر حادثه را کناره پیدا نیست

۱۴: چهار وصیت و سفارش یعقوب علیه السلام به یوسف علیه السلام

چون حضرت یوسف می خواست از پدر جدا شود پدر فرمود: ای یوسف تو را چهار وصیت می کنم این چهار وصیت را بشنو و نصب العین خاطر خود کن:

۱- یا بنی لا تنس الله بکل حال.

فرزندم خدا را فراموش مکن و در هر کاری که هستی ذکر آفریدگار خود از دل و زبان خویش دور مدار که هیچ قرین و همنشین در سفر و در حضر برابر

ص: ۱۶۳

با ذکر و شکر او نیست.

۲- اذا وقعت فی بلیه فاستعن بالله.

اگر به بلائی واقع شدی از فضل خدا یاری بجوی که هر کس سر رشته تدبیر را از دست دهد، اگر چنگ به ریسمان متین کرم او نزند زود یا دیر از پای در آید.

۳- اکثر من قول حسبی الله و نعم الوکیل.

این کلمه حسبی الله و نعم الوکیل را بسیار بگوی که چون پدر بزرگ تو ابراهیم خلیل را در آتش انداختند، این کلمه را گفت، ضرر و شرر نمرودیان از او دفع شد و دود آتش بر چهره عصمتش نرسید.

۴- یا بنی لا تنسانی فانی لا انساك.

ای فرزندانم مرا فراموش مکن که من تو را فراموش نخواهم کرد. (۱)

۱۵: یوسف خواهر به نام دینا داشت

گفته اند حضرت یوسف علیه السلام خواهری به نام دینا داشت زمانی که حضرت یعقوب با فرزندان بطرف بیابان می رفتند دینا خواب بود که ناگاه در خواب ده گرگ دید که یوسف را از کنار پدر ربوده اند از ترس و خوف این واقعه از خواب بیدار شد، پرسید:

یوسف کجاست؟

گفتند: با برادران به صحرا رفت؟

گفت: پدر اجازه داده؟

گفتند: آری.

خواهر آهی کشید و گفت: ای روزگار بی وفا ما را از یوسف جدا کردی با شتاب به طرف دروازه حرکت کرد تا به درخت وداع رسید، در آن حال دید که پدر با یوسف در سخن است، خواهر خود را روی پای یوسف انداخت و گفت: برادر جان خیال کن من یکی از کنیزان تو هستم مرا با خود ببر تا هر کجا پیاده شدی من خاک آن زمین را با مژگان

ص: ۱۶۴

چشمم جاروب کنم و اگر طعام باید پخت من هیزم برای طعام تو جمع کنم و چون آب بنوشی ایستاده زیر جام را برای نوشیدن آب بگیرم. ای خورشید فلک خوبی و ای گوهر صدف یعقوبی و اگر مرا با خود نمی بری زود برگردی تا دل این عاجز بیچاره را به درد فراق به آتش هجران نسوزی.

یوسف علیه السلام از سخنان خواهر گریان شد.

یوسف از طرفی گریه می کرد و یعقوب از طرفی دیگر اشک می ریخت و خواهر از یک گوشه می نالید و زاری می نمود، در آن حال درهای آسمان ها گشوده شد و حورالعین ایستاده در خروش آمده و ساکنان عالم بالا در جوش آمده و زبان حکم ازلی می گفت: ای یعقوب تو از مفارقت یک شبه زاری می کنی و از فراق چهل ساله خبر نداری.

یعقوب صدا زد ای فرزندان من از اینجا به شهر باز نخواهم گشت تا شما برگردید، و به یکی از پسران به نام روبیل گفت: تو از همه بزرگتری یوسف را به تو می سپارم از یوسف غافل نشوی و اعتماد به دیگر برادران نکنی!

روبیل قبول کرد و به راه ادامه دادند اما چون چند قدم دور شدند یعقوب آواز داد که آهسته بروید که حریف هجران، دامن جان و گریبان دل گرفته به تقاضای جان تعجیل می نماید یعنی نزدیک بود روح از کالبد یعقوب خارج گردد.

برادران می رفتند و یعقوب علیه السلام بر اثر قدم های آنان آهسته قدم می زد و به هر قدمی قطره ای از دیده می بارید و در هر لحظه ای آهی سرد بر می آورد. (۱)

۱۶: یعقوب دانست زیر این پرده ...

آورده اند، چون برادران از پدرشان یعقوب علیه

ص: ۱۶۵

السلام چند قدمی دور شدند حضرت یعقوب آهی کشید و گفت: فرزندانم، یوسف مرا رها کنید، یکبار دیگر او را بینم و از بوستان جمالش میوه وصال بچینم، برادران یوسف را نزد پدر بزرگوار برگردانند، یعقوب او را در بر گرفت و گفت: فرزندم دل از وصال برداشتی و مرا در فراق بگذاشتی، تو را به خدا سپردم، یوسف علیه السلام پدر را دلداری داد و او را وداع کرد، چون براه افتادند و از پدر غایب شدند یعقوب علیه السلام با سوز تمام مراجعت نموده و چون نزدیک درخت وداع رسید از هر شاخه آن درخت الفراق، الفراق شنید، دانست که در زیر پرده غیب رنگی عجیب آمیخته و نیرنگی غریب برانگیخته شده. (۱)

۱۷: برادران دورو

نوشته اند پسران یعقوب مقابل پدر یوسف علیه السلام را از یکدیگر می گرفتند و بر دوش و بر گردن یکدیگر می نشانند بلکه او را بر روی سر می گذاشتند.

فلما ذهبوا به چون برادران یوسف را بردند و از نظر پدر غایب شدند او را با تمام نیرو بر زمین زدند یوسف به گریه در آمد و گفت: ای برادران عزیزم من چه کرده ام که با من اینگونه رفتار می کنید و مرا پیاده می دوانید.

برادران گفتند: ای صاحب رؤیای دروغ از ستاره ها و ماه و آفتاب که تو را سجده می کردند درخواست کن تا امروز بفریاد تو برسند و تو را از دست ما نجات دهند؟

یوسف علیه السلام فرمود: ای برادران شما را با من چه می شود بر حال پدر رحم کنید و بر کودکی و ضعف من توجه کنید، ولی برادران به او توجه نکردند و سیلی

ص: ۱۶۶

به روی او می زدند و او را می دوانیدند و چون کمی او را دواندند بند نعلینش گسیخته شد با پای برهنه بر خاک و خاشاک می دوید تا پاهایش مجروح شد و درمانده شد، پس برادران او را روی خاک، گرسنه و تشنه بر صورت می کشیدند و او هر چه جزع و فزع می کرد بجائی نمی رسید و نزد هر برادر که پناه می برد تا او را شفاعت کند سیلی بر روی او می زدند و دامن هر کدام را می گرفت از خود دور می کرد همین طور او را در صحرا دوانیدند و می کشیدند تا وقتی که آفتاب غروب و هوا چون سینه یعقوب سوزناک شد. (۱) (ادامه دارد)

۱۸: یوسف گفت: آن روز به شما برادران تکیه کردم

در روایتی می خوانیم که:

در این طوفان بلا- که یوسف اشک می ریخت و یا به هنگامی که او را می خواستند به چاه افکنند، ناگهان یوسف شروع به خندیدن کرد.

برادران سخت در تعجب فرو رفتند که این جای خنده است، گوئی برادر، مسئله را به شوخی گرفته است. بی خبر از اینکه تیره روزی در انتظار او است، اما پرده از راز این خنده برداشت و درس بزرگی به همه آموخت و گفت:

فراموش نمی کنم روزی به شما برادران نیرومند با آن بازوان قوی و قدرت فوق العاده جسمانی نظر افکندم و خوشحال شدم، با خود گفتم کسی که این همه یار و یاور نیرومند دارد چه غمی از حوادث سخت خواهد داشت.

آن روز بر شما تکیه کردم و به بازوان شما دل بستم، اکنون در چنگال شما گرفتارم و از شما به شما پناه می برم و به من پناه نمی دهید.

خدا شما را بر من مسلط

ص: ۱۶۷

ساخت تا این درس را بیاموزم که به غیر او حتی برادران تکیه نکنم. (۱)

۱۹: نظر ما اینست که از گلوی تو خون بریزیم

چون تشنگی بر یوسف غلبه کرد به برادرش روبیل رو کرد و گفت: ای برادر تو از همه بزرگتری و پدر مرا به تو سپرده و کارهای مرا به عهده تو گذاشته، تو به من لطفی کن، به ضعف و شکستگی من رحم کن.

روبیل با بی توجهی سیلی سخت به رخسار نازکش زد که برگ گلش مانند بنفشه کبود شد.

یوسف علیه السلام رو به برادر دیگر که نامش شمعون بود کرد و گفت: کوزه آب مرا بده که از تشنگی جانم به لب رسیده تا کمی آب بنوشم این کوزه همان کوزه ای بود که یعقوب علیه السلام از برای یوسف قدی آب و مقداری شیر با هم آمیخته بود و به شمعون سپرد و سفارش نموده بود که هنوز از لب یوسف بوی شیر می آید و یوسف را طاقت تشنگی نخواهد بود و هر گاه تشنه شود از این کوزه او را سیراب کن.

چون یوسف از شمعون آب طلبید، شمعون هر چه در کوزه بود روی زمین ریخت و آن آب و شیر با خاک آمیخته شد. و غذائی که پدر برای او پخته بود خودشان خوردند و به او هیچ ندادند.

یوسف علیه السلام گفت: ای شمعون این آب را چرا ریختی؟

شمعون گفت: نظر ما اینست که خون از گلوی تو بریزیم، چه رسد که آب را در حلق تو بریزیم، تو تشنه آبی و ما تشنه خون تو.

یوسف علیه السلام چون سخن کشتن شنید بر خود لرزید و از بیم جان آب

ص: ۱۶۸

و نان را فراموش کرده، در آن محل یوسف را از تشنگی کام و زبان چون لاله آتش بار شده و حدقه چشم چون دیده نرگس آب گرفته بی طاقت شد و از پای افتاد. (ادامه دارد)

۲۰: یوسف رو به قبله شد و دعا نمود

چون برادران قصد کشتن او را گرفتند، یوسف علیه السلام رو به قبله نمود و دعا کرد و گفت: ای خداوندی که جد مرا از شر و ضرر آتش نمرود نجات دادی و جد مرا مژده و بارکنا علیه و علی اسحق فرستادی بر پدر پیر من رحم کن و مرا از کشتن نجات بده، یکی از برادران که نامش یهودا بود به مناجات یوسف گوش می داد عرق برادری او به حرکت آمد به غیرتش بر خورد و عرق مروت بر چهره اش نشست رو به یوسف نمود و گفت: ای برادر دل قوی دار که تا جان در بدن است نمی گذارم که کسی به کشتن تو اقدام کند و به برادران گفت: که او را نکشید چون شما با من پیمان بسته اید که قصد قتل یوسف نکنید، غضب برادران تسکین یافت و از کشتن او صرفه نظر کردند. (۱)

۲۱: مهلت دهید نماز بخوانم

وقتی که از کشتن یوسف علیه السلام صرف نظر کردند قرار شد او را در چاه بیندازند، هر چند یوسف دست به دامن هر یک از برادران می زد فایده ای نبخشید هر چند از ابر دیده آب حسرت می بارید از زمین همت برادران گیاه وفا نمی روئید.

یوسف علیه السلام فرمود:

مهلت دهید تا دو رکعت نماز بگذارم.

برادران گفتند:

تو نماز خواندن را نمی دانی.

یوسف گفت:

آخر من پیامبر زاده ام و بسیار با

ص: ۱۶۹

پدر در محراب طاعت به پای ایستاده ام.

یکی از برادران بنام یهودا از دیگر برادران درخواست کرد تا بگذارند یوسف نماز بخواند.

یوسف علیه السلام دو رکعت نماز خواند و بعد از نماز صورت به خاک گذاشت و گفت:

خدایا خودم را به تو سپردم و زمام مهار خود را در قبضه رضای تو سپردم. (۱)

بنده ایم و مصلحت ما رضای تو است

خواهی ببخشی و خواه بکشی رأی، رأی تو است

۲۲: عقده برادران ترکید

سرانجام برادران پیروز شدند و پدر را قانع کردند که یوسف را با آنها بفرستد، آن شب را با خیال خوش خوابیدند که فردا نقشه آنها درباره یوسف عملی خواهد شد، و این برادر مزاحم را برای همیشه از سر راه بر می دارند، تنها نگرانی آنها این بود که مبادا پدر پشیمان گردد و از گفته خود منصرف شود.

صبح گاه نزد پدر آمدند و او سفارشهای لازم را در حفظ و نگهداری یوسف تکرار کرد، آنها نیز اطاعت کردند، پیش روی پدر او را با احترام و محبت فراوان برداشتند و حرکت کردند.

می گویند: پدر تا دروازه شهر آنها را بدرقه کرد و آخرین بار یوسف را از آنها گرفت و به سینه خود چسبانید، قطره های اشک از چشمش سرازیر شد، سپس یوسف را به آنها سپرد و از آنها جدا شد، اما چشم یعقوب همچنان فرزندان را بدرقه می کرد، آنها نیز تا آنجا که چشم پدر کار می کرد دست نوازش و محبت یوسف برداشتند، اما هنگامی که مطمئن شدند پدر آنها را نمی بیند، یک مرتبه عقده آنها ترکید و تمام کینه هائی را که بر اثر

ص: ۱۷۰

حسد، سالها روی هم انباشته بودند بر سر یوسف فرو ریختند از اطراف شروع به زدن او کردند و او از یکی به دیگری پناه می برد اما پناهش نمی دادند! (۱)

۲۳: چاه برای یوسف روشن شد

گفته اند: چون یوسف را کنار چاه آوردند، هر چه او را در میان چاه آویزان می کردند، یوسف علیه السلام دست به لبه چاه می گرفت تا بالاخره پیراهن از تنش بیرون آورده و هر چه می گفت این پیراهن را در بدن من بگذارید تا خود را بپوشانم در جوابش می گفتند:

خورشید و ماه و یازده ستاره را بخوان تا همدم و یار تو باشند، در این وقت او را در چاه آویزان کرده و چون به وسط چاه رسید به قعر چاه رهایش کردند تا بدین ترتیب بمیرد، ولی چون در ته چاه آب بود، در آب افتاد و سپس به سنگی که در آنجا بود رفته و روی آن ایستاد.

بعضی ها گفته اند:

چاه برای او روشن شد و آبش شیرین شد بطوری که از آب و نان بی نیاز شد.

بعضی گفته اند:

آب چاه تیره بود ولی یوسف که در آن افتاد زلال و صاف شد و خداوند فرشته ای بر او گماشت تا او را محافظت کند و غذایش دهد و به قول دیگر جبرئیل همدم او شد. (۲)

۲۴: دعا کردن یوسف و جبرئیل

روایت شده وقتی که حضرت یوسف علیه السلام را در چاه انداختند یکی از پاهایش درد شدیدی گرفت و آن شب را تا صبح بیدار ماند.

نزدیک طلوع صبح جبرئیل علیه السلام فرود آمد و او را دلداری داد و او را به دعا کردن امر نمود.

حضرت یوسف

ص: ۱۷۱

۱- ۲۱. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۴۱.

۲- ۲۲. مجمع البیان ذیل آیه ۱۵ یوسف.

علیه السلام فرمود: ای جبرئیل تو دعا کن و من آمین بگویم جبرئیل علیه السلام دعا کرد و یوسف علیه السلام آمین گفت.

در آن شب خداوند بعد از دعا کردن دردش را تسکین داد و شفا پیدا کرد وقتی که حضرت یوسف علیه السلام از درد راحت شد فرمود: ای جبرئیل حالا من دعا می کنم و تو آمین بگو.

حضرت یوسف از خداوند در خواست کرد: که هر کس بد حال و بیچاره و صاحب دردی است در آن وقت بد حالی و بیچارگیش بر طرف شود.

هیچ دردمندی در آن وقت نبود مگر اینکه دردش سبک شود. (۱)

هر کسی دل به خدا بست خدا یاور اوست

خوش برون شد ز چه از رحمت منان یوسف

عاقبت سلطنت مصر به یوسف برسید

گشت از لطف خدا خرم و خندان یوسف

۲۵: خداوند به سنگ فرمان داد

گفته اند: خدای تعالی به سنگی در ته چاه فرمان داد تا بالا آمده و یوسف روی آن قرار گرفت، و در آن وقت بدن یوسف برهنه بود.

و ابراهیم خلیل علیه السلام را نیز وقتی در آتش انداختند بدنش را برهنه کردند و در آنجا جبرئیل علیه السلام پیراهنی از ابریشم بهشت برای ابراهیم آورد و بدن آن حضرت را با آن پیراهن پوشانید، و پیراهن نزد ابراهیم علیه السلام بود و چون از دنیا رفت آن پیراهن به اسحاق رسید و پس از اسحاق نیز به یعقوب منتقل گشت و یعقوب آن را در بسته ای بست و به گردن یوسف آویزان نمود، همان وقت جبرئیل نزد وی آمد و آن بسته را از گردنش باز کرده و پیراهن را از میان آن

ص: ۱۷۲

بیرون آورد و بر بدن یوسف پوشانید.

و این حدیثی است که شخصی به نام مفضل از امام صادق روایت کرده و حضرت دنبال این حدیث فرمود:

پیراهن همان پیراهنی بود که چون کاروانیان از مصر حرکت کردند و آن را همراه خود آوردند، یعقوب که در فلسطین بود بوی آن را شنیده و گفت: من بوی یوسف را استشمام می کنم. (۱)

۲۶: جبرئیل در چاه بر او نازل شد

از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند: هنگامی که برادران یوسف، یوسف علیه السلام را در چاه انداختند، جبرئیل بر او نازل شد و گفت: ای پسر چه کسی تو را در چاه انداخت؟

یوسف علیه السلام جواب داد: برادرانم آن هم به خاطر مقام و منزلتی که نزد پدر داشتم بر من حسد بردند و بدین جهت به چاه ام انداختند.

جبرئیل علیه السلام گفت: آیا می خواهی از چاه بیرون آئی؟

یوسف پاسخ داد: نجات من با خدای ابراهیم و اسحاق و یعقوب است که اگر بخواهد مرا نجات می دهد.

جبرئیل علیه السلام گفت: خدای ابراهیم و اسحاق و یعقوب می فرماید این کلمات را بگو:

اللهم انی أسئلك بان لك الحمد لا اله الا انت، بدیع السموات و الارض یا ذالجلال و الاکرام ان ت صلی علی محمد و آل محمد و ان تجعل لی من امری فرجا و مخرجا و ترزقنی من حیث أحتسب و من حیث لا أحتسب.

یعنی: خدایا از تو می خواهم که ستایش مخصوص تو است و معبودی جز تو نیست ای پدید آورنده آسمانها و زمین، ای دارای جلالت و بزرگواری، از تو می خواهم که درود فرستی بر محمد و خاندان محمد صلی

ص: ۱۷۳

الله عليه و آله و سلم و در کنار من گشایشی و فرجی دهی از آنجا که گمان دارم و از جایی که گمان ندارم روزیم دهی.

پس از این دعا بود که خداوند او را از چاه نجات داد و از مکر و حيله آن زن او را محافظت کرد و سلطنت مصر را از جایی که گمان نمی کرد به او عطا فرمود.

در روایت دیگر آمده که یوسف در چاه این دعا را خواند یا اله ابراهیم و اسحاق و یعقوب ارحم ضعفی و قله حیلتی و صغری یعنی: ای خدای ابراهیم و اسحاق و یعقوب به ناتوانی و بیچارگی و خردسالی من رحم کن. (۱)

۲۷: جبرئیل بصورت یعقوب ممثل شد

چون یوسف علیه السلام را در چاه انداختند پس دل از جام شست و خود را بکلی بخدا سپرد، به جبرئیل علیه السلام ندا رسید ادرک عبدی بنده مرا دریاب، جبرئیل به یک پر زدن از سدره المنتهی به میان چاه رسید و یوسف را میان چاه گرفت، یوسف بی هوش شده بود آهسته او را به قعر چاه رسانید و بر بالای سنگی خوابانید، به جبرئیل خطاب شد لباس های بهشتی به او بپوشان و از آب های بهشت به او بنوشان و سر او را بر دار و در کنار خود گذار و پر خود را بر جراحت های او بمال تا بهبود یابد و چون بهوش آمد سلام ما را به او برسان و بگو هیچ غم مخور که ما تو را برای تخت و جاه آفریده ایم نه برای قعر چاه.

جبرئیل فرمود: خدایا اجازه ده که من خود را به صورت یعقوب

ص: ۱۷۴

به او بنمایانم، خطاب رسید که چنان کن.

جبرئیل به صورت یعقوب سر یوسف را به کناری گرفت، یوسف چون بهوش آمد، سر خود را در کنار پدر دید بلند شد و هر دو دست در گردن روح الامین جبرئیل در آورد و فریاد بر کشید که ای پدر کجا بودی که برادران با من چه ها کردند، مرا از تو جدا کردند و تو را به فراق مبتلا کردند و مرا سر و پای برهنه در بیابان دوانیدند، آب و نان به من ندادند و مرا گرسنه و تشنه گذاشتند، سیلی به صورتم زدند و گیسوی مرا با خاک و خون ممزوج کردند و لگد بر پشتم زدند و پیراهنی که شما به دست خود بر من پوشانیدی از تنم بیرون کشیدند و در چاه آویختند پدر جان جای سیلی و زخم صورتم را ببین و اثر جراحات را ببین، یوسف می گفت و از در و دیوارهای چاه صدای ناله و آه می آمد، جبرئیل می خروشید و ملائکه می گریستند آخر الامر جبرئیل بی طاقت شده و گفت: ای یوسف من یعقوب نیستم من روح الامینم و سلام الهی را به او رسانید و از طعام و شراب بهشت به او خورانید و مزده نجات و رهائی از چاه و رسیدن به سلطنت به او رسانید. (۱)

۲۸: پیراهن غرق به خون او را نزد پدر آوردند

برادران وقتی که پیراهن آغشته بخون یوسف را نزد پدر آوردند، گفتند: این همان خون یوسف است که در وقت دریدن گرگ به پیراهن او ریخته است.

بعضی گفته اند: بزغاله ای را کشتند و خون او را به پیراهن یوسف ریختند و بعضی گفته آهوئی را کشتند و خونس را

ص: ۱۷۵

به پیراهن او ریختند ولی فراموش کردند که پیراهن یوسف را پاره پاره کنند همچنان پیراهن سالم به دست یعقوب دادند و فکر نکردند که اگر گرگ انسانی را بخورد جامه اش را می درد.

بعضی گفته اند: یعقوب علیه السلام به آنها فرمود: پیراهنش را به من بدهید چون پیراهن را نشانش دادند، آن را صحیح و سالم دید گفت: به خدا تا به امروز گرگی حلیم و بردبار از این گرگ ندیده ام که فرزند مرا خورده ولی پیراهنش را پاره نکرده است.

در حدیث دیگر است که پیراهن را به صورت خود انداخت و گفت: ای یوسف برستی که گرگ مهربانی تو را خورده است که گوشت تن را دریده و خورده است ولی پیراهنت را ندیده. (۱)

بقول ملای رومی که می فرماید:

یوسفان از رشک زشتان مخفیند

کز عدو خوبان در آتش می زیند

یوسفان از مکر اخوان در چهند

کز حسد یوسف بگرگان می دهند

از حسد بر یوسف مصری چه رفت

این حسد اندر کمین گرگی است زفت

لاجرم زین گرگ یعقوب حلیم

داشت بر یوسف همیشه خوف و بیم

گرگ ظاهر کرد یوسف خود نگشت

این حسد در فعل از گرگان گذشت

زخم کرد این گرگ وز عذر سبق

آمده کانا ذهبنا نستبق

صد هزاران گرگ را این مکر نیست

۲۹: دعای حضرت یوسف در قعر چاه

در روایات اهل بیت علیه السلام و ... می خوانیم: هنگامی که یوسف علیه السلام در قعر چاه قرار گرفت امیدش از همه جا قطع و تمام توجه او به ذات پاک خدا شد، با خدای خود مناجات می کرد و به تعلیم جبرئیل راز و نیازهایی داشت.

ص: ۱۷۶

۱-۲۷. مجمع البیان: ذیل آیه ۱۵. اطیب البیان: ج ۷، ص ۱۶۹. تاریخ انبیاء: ج ۱، ص ۲۴۱. تفسیر البرهان: ج ۲، ص ۲۵۰.

روایتی می خوانیم یوسف با خدا چنین مناجات کرد:

اللهم یا مونس کل غریب و یا صاحب کل وحید و یا ملجأ کل خائف و یا کاشف کل کربه و یا عالم کل نجوی و یا منتهی کب شکوی و یا حاضر کل ملاء یا حی یا قیوم، أسئلك أن تقذف رجائک فی قلبی، حتی لا یكون لی هم و لا شغل غیرک و أن تجعل لی من امری فرجا و مخرجا أنك علی کل شیء قدير.

بار پروردگارا! ای آنکه مونس هر غریب و یار تنهایی، ای کسی که پناهگاه هر ترسان و برطرف کننده هر غم و اندوه، و آگاه از هر نجوی و آخرین امید هر شکایت کننده و حاضر در هر جمع و گروهی، ای حی و ای قیوم! از تو می خواهم که امیدت را در قلب من بیفکنی، تا هیچ فکری جز تو نداشته باشم، و از تو می خواهم که از این مشکل بزرگ، فرج و راه نجاتی برای من فراهم کنی که تو بر هر چیز توانائی. جالب اینکه در ذیل این حدیث می خوانیم، فرشتگان صدای یوسف را شنیدند و عرض کردند: الهنا نسمع صوتا صبی و الدعاء دعاء نبی.

پروردگارا! ما صدا و دعائی می شنویم، آواز، آواز کودک اما دعا، دعای پیامبر است. (۱)

۳۰: یعقوب در فراق یوسف می گفت ...

روایت شده: هر روز صبح یعقوب علیه السلام به صحرا می رفت و نزدیکی های کنعان می گشت و می گفت:

یا بنی ای فرزند دلبند من یا قره العین ای نور دیده رمد دیده من یا ثمره فؤادی ای میوه باغ دل پر داغ من یا فلذة کبدی ای گوشه جگر خون شده من!

ص: ۱۷۷

ای بثر طر حوک آیا تو را در کدام چاه انداختند بأی سیف قتلوک تو را با چه شمشیری کشتند فی ای بحر غرقوک آیا به کدام دریا غرقت کردند و فی ای أرض دفنوک بکدام بقعه زمین تو را به خاک سپردند.

سرگشته در آن صحرا می گشت و آب حسرت از دیده ها می بارید و بسوزی که آتش در افلاک زدی زاری می نمود که جبرئیل آمد و گفت:

ای یعقوب ابکیت الملائکه بئکک فرشتگان را به گریه خود گریان نمودی و مقدسان ملاء اعلا را به ناله و زاری در آوردی، یعقوب علیه السلام فرمود جبرئیل چه کنم اگر نگریم. (۱)

بیت جان غم فرسوده دارم چون نالم آه، آه

آه درد آلوده دارم چون نگریم زار، زار

۳۱: سخن گفتن گرگ با یعقوب علیه السلام

نوشته اند وقتی که برادران یوسف به پدر گفتند یوسف را گرگ خورد، یعقوب علیه السلام فرمود:

اگر راست می گوئید، گرگی که او را خورده بگیری و نزد من آورید.

آنها رفتند و گرگی را گرفتند و دست و پایش را بستند و نزد پدر آوردند و نفهمیدند که گرگ سخن می گوید و دروغ آنها آشکار می شود.

یعقوب علیه السلام گفت:

ای گرگ شرم نکردی که میوه دل و روشنائی چشم مرا خوردی؟

گرگ به زبان فصیح عرض کرد: خداوند گوشت و خون پیامبران را بر من حرام کرده.

اینها دروغ می گویند و من در این مکان غریب هستم، خویشی دارم که به دیدار آن آمدم و فرزندان شما مرا گرفتند و بستند و حضور شما آوردند.

امام هشتم علیه السلام فرمودند:

چند حیوان وارد بهشت می شوند:

۱- الاغ بلعم باعورا ۲- سگ اصحاب کهف

۳- گرگ یوسف که برادرانش آن را به خوردن یوسف متهم کردند. (۱)

۳۲: برادران به یوسف گفتند سر از بدنت جدا می کنیم

گفته اند یکی از برادران که نامش یهودا بود عادت داشت روزی یک بار بر سر چاهی که یوسف در آن بود بیاید و طعام برای یوسف می آورد و داخل چاه می انداخت اما چون نزدیک چاه رسید یوسف را صدا زد اما جوابی نشنید در پی یوسف به جمعیت کاروان آمد، یوسف را نزد اهل کاروان دید.

یهودا نزد برادران برگشت و به آنها خبر داد آنها نزد رئیس کاروان آمدند و گفتند این پسر غلام ما بوده که از نزد ما فرار کرده، رئیس کاروان گفت اگر می خواهید او را به شما بسپارم و اگر نخواستید من خریدار او هستم.

برادران گفتند او را به تو می فروشیم اما باین شرط چون او غلام نافرمان و گریز پائی است و چون او دارای این عیب است می فروشیم.

رئیس کاروان گفت با این عیبی که دارد به چه مقدار او را می فروشید.

برادران گفتند هر چه می خواهی بده اما به شرط این که او را از این مکان بیرون ببری او را به غل و زنجیر بکش چون فرار می کند و او را گرسنه و تشنه نگه دارید تا رام شود چون او سرکش و خودخواه است.

حضرت یوسف علیه السلام نگاه به برادران می کرد و سخنان غضبناک آنها را می شنید، اما یارای سخن گفتن نبوده و به زبان عبری که زبان خودشان بود به یوسف گفتند: اگر از آنچه گفتیم سرپیچی کنی با شمشیر آبدار سر از بدنت جدا می کنیم.

یوسف مظلوم خاموش شد و چیزی نگفت. (۲)

۳۳: یعقوب تا سحر گاهان بی هوش بود

در بعضی روایات می خوانیم

ص: ۱۷۹

۱- ۳۰. تفسیر جامع: ج ۳، ص ۳۲۳. تفسیر آسان: ج ۸، ص ۷۹.

۲- ۳۱. منهج الصادقین: ج ۵، ص ۲۴.

که حضرت یعقوب علیه السلام پیراهن را گرفت و پشت و رو کرد و صدا زد پس چرا جای دندان و چنگال گرگ در آن نیست؟

در روایت دیگر حضرت یعقوب پیراهن را به صورت انداخت و فریاد کشید و اشک ریخت و گفت: این چه گرگ مهربانی بوده که فرزندم را خورده ولی به پیراهنش کمترین آسیبی نرسانیده است و سپس بی هوش شد و بسان یک قطعه چوب خشک به روی زمین افتاد.

بعضی از برادران فریاد کشیدند که ای وای بر ما از دادگاه عدل خدا در روز قیامت، برادرمان را از دست دادیم و پدرمان را کشتیم و حضرت یعقوب همچنان تا سحرگاه بی هوش بود ولی به هنگام وزش نسیم سرد و سحرگاهی به صورتش، به هوش آمد با اینکه قلبش آتش گرفته بود و جانش می سوخت اما هرگز سخنی که نشانه ناشکری و یأس و ناامیدی و جزع و فزع باشد بر زبان جاری نکرد، بلکه گفت: من صبر خواهم کرد، صببری جمیل و زیبا، شکیبائی توأم با شکرگزاری و سپاس خداوند.

فصبر جمیل و الله المستعان علی ما تصفون

و من از خدا در برابر آنچه می گوئید یاری می طلبم.

از او می خواهم تلخی جام صبر را در کام من شیرین کند و به من تاب و توان بیشتر دهد تا در برابر این طوفان عظیم، خویشتن داری را از دست ندهم و زبانم به سخن نادرستی آلوده نشود.

او نگفت از خدا می خواهم در برابر مصیبت مرگ یوسف به من شکیبائی دهد، چرا که می دانست یوسف کشته نشده، بلکه گفت در مقابل آنچه شما توصیف می کنید

که نتیجه اش بهر حال جدائی من از فرزندم است صبر می طلبم. (۱)

۳۴: چرا یوسف را به پول کم فروختند

برادران یوسف به رئیس کاروان گفتند او را می فروشیم.

رئیس کاروان گفت:

من پولی داشتم که جنس خریدم و چند درهم نزد من باقی نمانده، برادران گفتند:

تو می دانی که ارزش غلام بسیار است اما ما با تو به هر چه داری می سازیم، پس دست یوسف را به دست او گذاشتند و شروه بثمان بخش دراهم معدوده و او را به بهائی بی ارزش و بی اعتبار و کم یعنی چند درهم فروختند عادت اهل آن زمان چنان بود که کمتر از چهل درهم را می شمردند و بیشتر از آن را وزن می کردند.

رئیس کاروان به قول امام صادق علیه السلام هجده درهم داد و یوسف را تحویل گرفت.

و کانوا فیه من الزاهدین و برادران به یوسف بی رغبت بودند، یا آن درهم ها کم بود که بی رغبت بودند یا اینکه نمی خواستند یوسف با ایشان باشد و یا کاروانیان در خریدن او بی رغبت بودند چون شنیدند او نافرمان و گریز پا است. (۲)

۳۵: یوسف را در غل و زنجیر کردند

نوشته اند رئیس کاروان یوسف علیه السلام را خرید به یاران خود گفت: که غل و زنجیر حاضر کنید چون چشم یوسف علیه السلام به زنجیر افتاد گریان شد.

او گفت: ای غلام اضطراب مکن که بندگان گریز پا را جز غل و زنجیر چاره ای نیست؟

یوسف علیه السلام فرمود: من نه از غل و زنجیر گریان شدم بلکه از آن روزی یاد کردم که خداوند به آتش دوزخ فرمان می دهد که این بنده عاصی و نافرمان را بگیرد و غل بر گردن او

ص: ۱۸۱

۱- ۳۲. سوره یوسف: آیه ۱۸. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۴۵.

۲- ۳۳. تفسیر البرهان: ج ۲، ص ۲۴۹، شماره ۲۴. تفسیر منهج الصادقین: ج ۵، ص ۲۴.

نهد که گردن از طوق خدمت ما پیچیده است و پایش را در زنجیر بکشید که قدم از دایره فرمان ما بیرون گذاشته است.

رئیس کاروان از گفتار او متحیر شد و آهسته به یوسف گفت: ای غلام من تو را در نظر خواجگان تو را در بند کردم ناراحت نباش که چون آنها بروند و از این منزل کوچ کنیم بند از پای و غل از گردن تو بر می دارم.

یوسف دوباره گریان شد، رئیس کاروان گفت ای غلام چرا گریه می کنی و اضطراب داری؟ یوسف علیه السلام به رئیس کاروان گفت: ای مالک! تحمل فراق ندارم به من اجازه بده تا بروم و فروشندگان برادران خود را ببینم و ایشان را وداع کنم.

مالک رئیس کاروان گفت ای غلام من از اینها هیچ اثر مهر و محبتی نسبت به تو جز تفرقه و وحشت چیزی ندیدم، این چه رغبتی است که از خود نشان می دهی؟ یوسف علیه السلام فرمود: اگر اینها نسبت به من بی رغبتند من به ایشان رغبت دارم، اگر اینها مرا دوست ندارند من ایشان را دوست می دارم، ای مالک تو کرمی کن و ایشان را صدا کن تا توقف کنند.

مالک صدا زد که ای جوانان آهسته بروید که این غلام می خواهد از شما حلالیت طلبد.

یوسف علیه السلام فرمود: ای عزیزان هر چه کردید تحمل کردم، توقع من آنست که در وقت گریه پدر مرا تسلی دهید و بهر نوعی که می توانید آن پیر مبتلای هجران را مراعات منید و من غریب را از یاد نبرید.

یکی از برادران که یهودا نام داشت به گریه در آمد و

یوسف را به کناری کشید و گفت: ای جان برادر مردانه باش و کار خود را با خدا واگذار کن سپس شتری آوردند و یوسف را با لباس کهنه و غل و زنجیر بر بالای شتر افکندند و غلامی زشت روی و بد اخلاق را بر او گماشتند و کاروان به طرف مصر حرکت کرد و یوسف علیه السلام از عقب نگاه می کرد و می گفت: ای پدر بدرد غریبی و دل بندگی گرفتارم، ای خواهر از من فراموش مکن که شفقت و دل سوزی های تو را از یاد نبرم. (۱)

۳۶: رئیس کاروان فرزند نداشت به دعای یوسف دارای دوازده پسر شد

ابو حمزه ثمالی گفته: چون رئیس کاروان یوسف را خرید در تمام سفرهایش انواع خیر و خوبی به او می رسید و چون او را در مصر فروخت آن خیر و برکت از او زایل و مفقود شد، او دانست از برکات یوسف بوده، پس نزد یوسف علیه السلام آمد و گفت: من أنت تو کیستی؟

یوسف علیه السلام گفت: من فرزند یعقوب پسر اسحاق پسر ابراهیم هستم. رئیس کاروان او را در بر گرفت و بسیار گریه کرد.

گفته اند: رئیس کاروان مردی عاقر یعنی فرزند دار نمی شده از یوسف درخواست و التماس نمود که دعا کند تا حق تعالی او را فرزندش دهد. یوسف علیه السلام دعا کرد حق تعالی دوازده پسر به او داد که هر شکمی که همسرش حامله می شده دو قلو بوده اند. (۲)

۳۷: یوسف خود را روی قبر مادر انداخت

نوشته اند چون اهل کاروان حرکت کردند سحری بود که به قبرستان آل اسحاق رسیدند یوسف علیه السلام نگاهش به قبر مادر افتاد بی اختیار خود را از بالای شتر روی قبر مادر افکند و از

ص: ۱۸۳

۱- ۳۴. منهج الصادقین: ج ۵، ص ۲۵ و ۲۶.

۲- ۳۵. بحار الانوار: ج ۱۲، ص ۲۲۳. منهج الصادقین: ج ۵، ص ۲۵.

مهر و محبت مادر یاد کرد و قطرات اشک چون باران بر صورت جاری نمود و صدا زد ای مادر مهربان ارفعی الی ابنک و نگاه به حال فرزند دلبنده خود کن انا ابنک المغلول من پسر تو هستم که غل به گردنش نهاده اند و اسیر و لباس کهنه پوشانیده اند و دست و پایم به زنجیر بسته اند و به تهمت بندگی مرا فروخته اند، دل پدر پیر مرا به آتش هجران سوخته اند.

از قبر راحیل که مادر یوسف است صدائی بر آمد که یا ولداه و قره عیناه ای پسر من و ای نور دیده من اکثرت همی غم و اندوه مرا زیاد کردی، غم مرا بسیار نمودی فاصبر صبر کن ان الله مع الصابرين خدا با صابران است، چون روز شد و هوا روشن شد غلامی که موکل یوسف بود نگاه کرد دید یوسف روی شتر نیست دوید ببیند یوسف کجاست نگاه کرد دید بر سر قبری نشسته و گریه و زاری می کند، آن غلام بی رحم جفا کار از روی غضب سیلی محکمی به صورت یوسف زد که رخسار نازکش از زخم آن سیلی بشکافت و روی مبارکش خراشیده و خون آلود شد و به یوسف گفت: ای غلام خواجگانت راست می گفتند که تو گریز پائی.

یوسف هیچ نگفت، اما چنان بدرد نالید که غلغله در صوامع ملکوت و ولوله در جوامع جبروت افتاد در همان وقت تندبادی بر آمد و گرد و غباری بر خواست و صاعقه در هوا پیدا شد و خروش رعد و سوز برق ظاهر گشت، کاروانیان گفتند: ما از خود در این چند روز گناه

تازه ای نمی بینیم که موجب این عقوبت باشد.

آن غلام سنگدل گفت: این بخاطر عمل زشت من است چون الان سیلی به روی این غلام زدم که دلش شکست و اشکش جاری شد.

مالک رئیس کاروان گفت ای غلام سبب این ادب کردن چه بود غلام گفت: او خود را از شتر انداخت و داعیه گریختن داشت.

مالک گفت: ای بی عقل چگونه کسی با غل و زنجیر می تواند فرار کند، پس نزد یوسف آمد و گفت ای جوان قصد فرار داری.

یوسف گفت: ای مالک من پای گریز ندارم اما به خاک مادرم رسیدم صبر و تحمل از من گرفته شد و رشته طاقتم بریده گشت مادرم هرگز اندیشه نکرده بود که من با غل و زنجیر بر سر خاکش خواهم رسید یا داغ بندگی بر رخ جگر گوشه او خواهند کشید چون قبر او را دیدم بی اختیار خود را از بالای مرکب انداختم و غم دل با او می گفتم و داستان غصه خود را بر او می خواندم که این غلام سیلی به صورتم زد و من نفرین نکردم همین بود که آهی از دل پر درد بر آوردم.

کاروانیان به گریه در آمدند و آغاز تضرع و زاری کردند.

مالک دستور داد تا غل از گردن و بند از دست و پای یوسف برداشتنند و لباسهای نیکو به او پوشانیدند و با او مهربانی کردند.

(۱)

۳۸: عزیز مصر او را خریداری کرد

نوشته اند چون کاروانی که یوسف در آن بود به مصر آمد نگهبانان عزیز مصر سر راه کاروان آمدند و یوسف را دیدند از نور جمال یوسف آشفته و حیران باز گشتند و به عزیز مصر

ص: ۱۸۵

گفتند و چون عزیز مصر اوصاف یوسف را از سربازان شنید برای مالک رئیس کاروان پیغام داد که غلام یوسف را بیاورد، مالک یوسف را به حمام برد و او را شستشو داد و جامه های قیمتی به او پوشاند و به آراستگی تمام او را به بازار آورد و به جلوه آن جمال شیرین شور از مصریان بر آمد و خریداران به میدان مزایده آمدند، هر کس در قیمت و بهاء او چیزی اضافه می کرد تا آنجا رسید که هم وزن او زر و نقره و مشک و دیبا بدهند. و الله اعلم

عزیز مصر پیش قدم شد و او را به آن مبلغ خرید و به خانه برد و به همسرش زلیخا گفت او را گرامی دار شاید به ما سود رساند و یا او را بجای فرزند گیریم.

قرآن می فرماید: و آنکس که او را از سرزمین مصر خرید به همسرش گفت: مقام وی را گرامی دار، شاید برای ما مفید باشد و یا او را به عنوان فرزند انتخاب کنیم. سوره یوسف آیه ۲۱. و قال الذی اشتره من مصر لامرأته أكرمي مثوه عسي أن ينفعنا أو نتخذه ولدا. (۱)

۳۹: پیره زن و کلاف ریسمان

حکایت می کنند وقتی که حضرت یوسف صدیق علیه السلام را به مصر بردند تا در معرض فروش بگذارند، پول های زیادی برای خریداری یوسف علیه السلام حاضر کردند، ناگاه پیر زنی کلاف ریسمانی برای خرید حضرت یوسف علیه السلام آورد.

شخصی به آن پیر زن گفت: ای نادان با این همه مالی که اشراف برای خرید او حاضر کردند، تو را چه می شود که به این کلاف ریسمان طمع داری، یوسف

ص: ۱۸۶

را خریداری کن!

پیره زن گفت: می دانم به این مقدار ناقابل یوسف را به من نمی دهند، لکن مقصودم این است که وقتی خریداران یوسف تعدادشان را شماره کردند من هم داخل آنها محسوب شوم. (۱)

گفت یوسف را چو می فروختند

مصریان از شوق او می سوختند

زان زن خونی بخون آغشته بود

ریسمانی چند بر هم آغشته بود

در میان جمع آمد با خروش

گفت کی دلال کنعانی فروش

این زمین بستان و با من بیع کن

دست در دست منش نه بی سخن

خنده آمد مرد را، گفت ای سلیم

نیست در خور تو این در یتیم

پیره زن گفتا که دانستم یقین

کین پسر را کس نی فروشد بدین

لیک اینم بس که دشمن چه دوست

گوید این زن از خریداران اوست

۴۰: سخنانی که بین زلیخا و یوسف ردوبدل شد

آورده اند: چون یوسف به خانه عزیز مصر آمد متاع صبر و سکون زلیخا به یغما رفت و چون هر روز جمال یوسف بیشتر می شد عشق زلیخا مضاعف می گشت تا آنکه شعله عشق به غایت رسید قضیه حال دلش را به یوسف در میان گذاشت.

قرآن می فرماید: و راودته التی هو فی بیتها عن نفسه و آن زن که یوسف در خانه او بود از او تمنای کامجویی کرد. (۲)

نوشته اند حضرت یوسف علیه السلام هنگامی که به خانه عزیز مصر قدم نهاد، پس از سه سال به سن بلوغ رسید، زلیخا که محو زیبایی و قیافه جذاب و قد و قامت یوسف شده بود مدت هفت سال او را خدمت کرد و از خدا خواست که یوسف نگاهی به او کند.

ولی آن نوجوان آراسته و وارسته از آلودگی ها از ترس خدا در این

ص: ۱۸۷

۱- ۳۸. مخزن اللثالی: ص ۴، بانو مجتهد امین معروف به بانوی اصفهانی.

۲- ۳۹. سوره یوسف: آیه ۲۳.

مدت هفت سال سر به پائین بود و حتی یک بار نیز به زلیخا نگاه نکرد.

زلیخا گفت: ای یوسف! سرت را بلند کرده و نگاهی به من کن.

یوسف گفت: می ترسم هیولای کوری و ناینائی بر دیدگانم سایه افکند.

زلیخا گفت: چه چشمهای زیبایی داری!؟

یوسف علیه السلام فرمود: همین دیدگان من در خانه قبر، نخستین عضوی هستند که متلاشی شده و روی صورتم می ریزند.

زلیخا گفت: چقدر بوی خوشی داری!؟

یوسف فرمود: اگر سه روز بعد از مرگ من، بوی مرا استشمام نمائی از من فرار می کنی.

زلیخا گفت: چرا نزدیک من نمی آیی!؟

یوسف فرمود: چون می خواهم به قرب خدا نائل شوم.

زلیخا گفت: گام بر روی فرش های پر بهاء و حریر من بگذار و بخواسته من اعتنا کن!

یوسف فرمود: می ترسم بهره ام در بهشت از من گرفته شود.

زلیخا دید با تقاضا و خواهش و انواع نقشه های فریب دهنده نمی تواند یوسف را تسلیم هواهای خود گرداند، خواست او را تهدید کند و بترساند بلکه به هدف خویش برسد، به یوسف گفت: اسلمک الی المعذین. تو را به شکنجه دهندگان می سپارم.

یوسف فرمود: اذا یکفینی ربی.

در این صورت خدای من مرا کافی است. (۱)

بی گناهی کم گناهی نیست در دیوان عشق

یوسف از دامان پاک خود به زندان می رود

۴۱: زلیخا قبل از ازدواج با عزیز مصر یوسف را در خواب دیده بود

نوشته اند شبی زلیخا در خواب صورت و چهره یوسف را به او نشان دادند و گفتند او شوهر تو است.

پرسید: این جوان که مرا نامزد او کردید کیست؟

گفتند: این عزیز مصر است.

چون عزیز مصر او را خواستگاری کرد و زلیخا را به مصر بردند، چون وارد مصر

ص: ۱۸۸

۱- ۴۰. پندهای جاویدان: ص ۱۸۵ و سفینه البحار: به نقل از الاوائل: ص ۳۳۸.

شد و عزیز را دید، آهی کشید.

دایه اش پرسید: سبب آهی که کشیدی چه بود.

گفت: جوانی در خواب به من نشان دادند و گفتند این عزیز مصر است و شوهر تو است و این عزیز، غیر از آن عزیزی است که در عالم رؤیا دیدم.

در این خیال بود تا وقتی که شوهرش عزیز مصر یوسف را خرید و به خانه آورد، چشم زلیخا که به جمال یوسف افتاد رنگ از رویش پرید و به دایه اش گفت: اینست آن صورتی که در خواب به من نشان دادند و مرا نامزد او کردند.

این ماجرا چندین سال طول کشید که یوسف عزیز مصر شد و زلیخا پیر و کور و فقیر شد.

حق تعالی زلیخا را جوان کرد و یوسف به امر خدا او را تزویج نمود. (۱)

۴۲: مأمون راجع به این آیه از امام هشتم علیه السلام پرسید

نوشته اند: مأمون الرشید خلیفه عباسی از امام هشتم علی بن موسی الرضا علیه السلام می پرسد آیا شما نمی گوئید پیامبران معصومند؟

حضرت فرمودند: آری.

مأمون گفت: پس این آیه قرآن تفسیرش چیست؟ و لقد همت به و هم بها لو لا أن رأی برهان ربه.

آن زن قصد او را کرد و او نیز اگر برهان پروردگار را نمی دید، قصد وی را می نمود.

امام علیه السلام فرمود:

لقد همت به و لو لا- أن رأی برهان ربه لهم بها كما همت به، لکنه كان معصوما و المعصوم لا يهيم بذنب و لا ياتيه ... فقال المأمون لله درك يا اباالحسن!

حضرت فرمودند: همسر عزیز مصر به کامجویی از یوسف گرفت، و یوسف نیز اگر برهان پروردگار را نمی دید، همچون همسر عزیز مصر تصمیم می گرفت.

ولی

ص: ۱۸۹

او معصوم بود و معصوم هرگز قصد گناه نمی کند و به سراغ گناه هم نمی رود.

مأمون از این پاسخ لذت برد و گفت: آفرین بر تو ای ابوالحسن. (۱) ۴۳: در کاخ زلیخا بتی بود که ...

نوشته اند در کاخ زلیخا بتی بود، که معبود همسر عزیز محسوب می شد، ناگهان چشم آن زن به بت افتاد، گوئی احساس کرد با چشمانش خیره خیره به او نگاه می کند و حرکات خیانت آمیزش را با خشم می نگرد، برخواست و لباسی به روی بت افکنند، مشاهده این منظره طوفانی در دل یوسف پدید آورد، تکانی خورد و گفت: تو که از یک بت بی عقل و شعور و فاقد حس و تشخیص، شرم داری، چگونه ممکن است من از پروردگارم که همه چیز را می داند و از همه خفا و خلوت گاه ها با خبر است، شرم و حیا نکنم؟ (۲)

۴۴: یوسف از میدان مبارزه رو سفید در آمد

حضرت یوسف علیه السلام از میدان این مبارزه به سه دلیل رو سفید در آمد:

۱- نخست اینکه خود را به خدا سپرد و پناه به لطف او برد قال معاذالله پناه می برم به خدا.

۲- دیگر اینکه توجه به نمک شناسی نسبت به عزیز مصر که در خانه او زندگی می کرد و یا توجه به نعمتهای بی پایان خداوند که او را از قعر چاه وحشتناک به محیطی امن و آرامی رسانید، وی را بر آن داشت که به گذشته و آینده خویش بیشتر بیندیشد و تسلیم طوفانهای زودگذر نشود.

۳- سوم اینکه خودسازی یوسف و بندگی توأم با اخلاص او که از جمله انه من عبادنا المخلصین استفاده می شود به او قوه و قدرت

ص: ۱۹۰

۱- ۴۲. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۷۱. تفسیر نور الثقلین: ج ۲، ص ۴۱۹.

۲- ۴۳. بحار الانوار: ج ۱۲، ص ۲۲۵. تفسیر البرهان: ج ۲، ص ۲۵۰، شماره ۳۲.

بخشید که در این میدان بزرگ در برابر وسوسه های مضاعفی که از درون و برون به او حمله ور بود زانو نزنند.

و این درسی است برای همه انسانهای آزاده ای که می خواهند در میدان جهاد نفس بر این دشمن خطرناک پیروز شوند.

امیر المؤمنین علی علیه السلام در دعای صباح چه زیبا می فرماید:

اگر به هنگام مبارزه با نفس و شیطان از یاری تو محروم بمانم این محرومیت مرا به رنج و حرمان می سپارد و امیدی به نجات من نیست.

و در حدیثی می خوانیم که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گروهی از مسلمانان را به سوی جهاد فرستاد هنگامی که با بدنهای خسته و مجروح باز گشتند فرمود: آفرین بر گروهی که جهاد اصغر را انجام دادند، ولی وظیفه جهاد اکبر بر آنها باقی مانده، عرض کردند:

ای رسول خدا، جهاد اکبر چیست؟

حضرت فرمودند: جهاد با نفس. (۱)

۴۵: زلیخا به حضرت یوسف تهمت زد

گفته اند: چون حضرت یوسف علیه السلام با آن همه اصرار و تحریک زلیخا مواجه شد تا شاید به وصال یوسف نائل گردد، یوسف پا به فرار نهاد و خویشتن را از آن خواسته نامشروع زلیخا نجات دهد. زلیخا نیز به دنبال آن بزرگ مرد شتافت تا او را بگیرد، هنگامی که نزدیک در رسیدند، زلیخا که عقب سر یوسف بود و نتوانست او را باز گرداند به ناچار دست برد و پیراهن یوسف را از عقب پاره کرد، هنگامی که زلیخا پیراهن یوسف را از عقب پاره نمود و هر دو از در خارج شدند، شوهر زلیخا را نزد در، یافتند «والفیا سیدها لدی الباب» که سید به

ص: ۱۹۱

۱- ۴۴. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۷۵. وسائل الشیعه: ج ۱۱، ص ۱۲۲. کتاب چهل حدیث حضرت امام خمینی رحمه الله: ص ۴.

لغت قبطلی به معنی شوهر است.

هنگامی که زلیخا دید رازش فاش شد و شوهرش با آن شرم آور مصادف شد از موقعیت سوء استفاده کرده، یوسف را متهم نمود و به شوهر خود گفت: این یوسف است که می خواسته به ناموس شخصیتی مثل تو خیانت کند! و کیفر هر کسی که بخواهد به ناموس شخصی تو خیانت نماید، این است که حتما باید زندانی شود و یا اینکه طعم عذاب دردناک را بچشد قالت ما جزاء من اراد باهلك سوء الا أن یسبحن او عذاب الیم آری این تهمتی که زلیخا به یوسف زد گناه دیگری بود که مرتکب شد، غافل از اینکه بعدا به این تهمت خود اقرار می کند و یوسف را به زبان خویشتن تبرئه می نماید چنانکه در آیه ۵۱ همین سوره از زبان زلیخا می گوید: اکنون که حق پدیدار گشت من بودم که از یوسف طلب وصال نمودم. (۱)

۴۶: یوسف از خود دفاع کرد

در داستان قبل گفته شد که زلیخا یوسف را متهم به خیانت کرد با اینکه حضرت یوسف علیه السلام اولاً بی گناه بود و ثانیاً می توانست قبل از زلیخا از خود دفاع نماید معذکک برای اینکه پرده دری نکرده باشد و زلیخا را رسوا نکند قبل از زلیخا چیزی نفرمود، ولی اکنون که می بیند: سکوت موجب تضحیح حق او می شود از واجبات شرعی و عقلی و ترک آن از گناهان بزرگ به شمار می رود، لذا از خود دفاع کرد و فرمود: او یعنی زلیخا می خواست مرا اغفال کند و خود را به وصال من برساند.

از آن طرف چون عزیز مصر منظره مشکوک او با ادعا و تهمت زلیخا مواجه شد در

ص: ۱۹۲

صدد این بر آمد تا صدق کذب طرفین ثابت شود، بچه شیر خواری از بستگان همسر عزیز مصر در آن نزدیکی بود، یوسف از عزیز مصر خواست که داوری را از این کودک بطلبد، عزیز مصر نخست در تعجب فرو رفت که مگر چنین چیزی ممکن است؟! اما هنگامی که کودک شیر خوار همچون مسیح علیه السلام در گهواره به سخن در آمد و این معیار و مقیاس را برای شناختن گنهکار از بی گناه بدست داد متوجه شد که یوسف غلام نیست بلکه پیامبری است یا پیامبر گونه است.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: چهار نفر بودند که در حال کودکی سخن گفتند:

۱- پسر آرایشگر دختر فرعون.

۲- بچه ای که به پاکی یوسف شهادت داد.

۳- بچه ای که به پاکی جریح عابد شهادت داد.

۴- عیسی ابن مسیح علیه السلام. (۱)

۴۷: شاهد شیرخوار و عزیز مصر به پاکی یوسف اعتراف کردند

مضمون گواهی آن شاهد شیرخوار و بهترین راه برای تشخیص کذب طرفین این بود که گفت اگر پیراهن یوسف از طرف جلو پاره شده باشد زلیخا راست می گوید و یوسف از دروغگویان است و ان کان قمیضه قد من قبل * فصدقت و هو من الکاذبین (۲). چرا که این منظره بیانگر این است که یوسف قصد تجاوز داشته و زلیخا از خود دفاع نموده و پیراهن یوسف را از طرف جلو پاره کرده است، ولی اگر پیراهن یوسف از سمت عقب سر پاره شده باشد نشانگر اینست که زلیخا دروغ می گوید، و یوسف از راستگویان خواهد بود، چرا که این منظره بیانگر این معنا است که یوسف قصد فرار و نجات داشته ولی زلیخا در

ص: ۱۹۳

۱- ۴۶. تفسیر آسان: ج ۸، ص ۹۶.

۲- ۴۷. سوره یوسف: آیه ۲۷ و ۲۸ و ۲۹.

نظر داشته او را به وسیله گرفتن لباسش به دام انداخته و کام دل از وی بگیرد.

و ان كان قمصيه قد من دبر فكذبت و هو من الصادقين.

عزیز مصر که خواهان حق و واقعیت بود این گونه گواهی را از هر نظر بی غرض و متین تشخیص داد و متوجه پیراهن مبارک یوسف علیه السلام شد، تا بنگرد: پیراهن یوسف از عقب سر، یا از طرف جلو پاره شده است، هنگامی که دید پیراهن یوسف از پشت سر پاره شده و یقین پیدا کرد که زلیخا خطا کار است، متوجه زلیخا شد و به او گفت: این صحنه سازی ها از مکر و حيله شما زنان می باشد زیرا مکر و حيله شما زنان از نظر صحنه سازی و فریبندگی فوق العاده بزرگ است.

هنگامی که عزیز مصر، همسر خود را محکوم کرد و او را خطا کار شناخت متوجه یوسف شد و با زبان خواهش و تمنا به آن بزرگوار گفت: از این خطا کاری زلیخا در گذر و این عمل زشت وی را پخش مکن! بعد متوجه زلیخا شد و گفت: و استغفري لذنبك انك كنت من الخاطئين برای این گناه و خطای خود استغفار کن چون به طور مسلم تو از خطاکارانی. (۱)

۴۸: این پیراهن، پیراهن بود یا مشکل گشا

درس بزرگ دیگری که این بخش از داستان یوسف به ما می دهد همان حمایت وسیع پروردگار است که در بحرانی ترین حالات بیاری انسان می شتابد.

قرآن کریم می فرماید: و من يتق الله يجعل له مخرجا و يرزقه من حيث لا يحتسب.

هر کسی تقوا پیشه کند خداوند راه گشایشی برای او قرار می دهد و از آنجا که گمان نمی کرد به

ص: ۱۹۴

او روزی می دهد.

یعنی از طرفی که هیچ باور نمی کرد: روزنه امید برای او پیدا می شود و شکاف پیراهن سند پاکی و برائت او گردد، همان پیراهن حادثه سازی که:

۱- یک روز برادران یوسف را در پیشگاه پدر به خاطر پاره نبودن رسوا می کند.

۲- روز دیگر همسر هوسران عزیز مصر را به خاطر پاره بودن.

۳- و روز دیگر، نور آفرین دیده های بی فروغ یعقوب است، و بوی آشنای آن همراه نسیم صبح گاهی از مصر به کنعان سفر می کند و پیر کنعانی را بشارت به قدوم هیئت بشیر می دهد، به هر حال، خدا الطاف خفیه ای دارد که هیچ کس از عمق آن ها آگاه نیست و به هنگامی که نسیم این لطف می وزد، صحنه ها چنان دگرگون می شود که برای هیچ کس حتی هوشمندترین افراد قابل پیش بینی نیست پیراهن با تمام کوچکی که چیز مهمی نیست گاهی می شود: چند تار عنکبوت، مسیر زندگی و ملتی را برای همیشه عوض می کند، آنچنانکه در داستان غار ثور و هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم واقع شد و این موضوع به مضمون حدیثی است که در دیوانی که به حضرت علی بن ابی طالب منسوب است می خوانیم:

۱- و کم لله من لطف خفی

یدق خفاه عن فهم الزکی

۲- اذا ضاقت لك الاحوال یوما

فتق بالواحد الفرد العلی

۳- توسل بالنبی فكل خطب

یهون اذا توسل بالنبی

۴- ولا تجزع اذا ما ناب خطب

فکم لله من لطف خفی

۱- یعنی چه بسا لطف پوشیده ای که برای خدا است ولی پنهان بودن آن از درک شخص

زیرک مخفی می باشد.

۲- اگر روزی راه چاره ها بر تو بسته گردید به خدای واحد فرد بزرگ اعتماد کن.

۳- به پیامبر توسل جوی که هر کار بزرگی سهل شود، هنگامی که به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم توسل شود.

۴- به هنگامی که امر بزرگی پیش آید بی صبری مکن! زیرا چه بسا لطف خفی که برای خدا است. (۱)

۴۹: زنها کردار زلیخا را فاش کردند

با اینکه عزیز مصر چنانکه در آیه ۲۹ گفته شد سرپوش روی خطای همسرش زلیخا نهاد تا حیثیت و شخصیت سیاسی و مقام عزیز مصر بودنش لکه دار نشود مع ذلک کوس خطای زلیخا به وسیله بعضی از زنان درباریان که عزیز مصر هم از زمره آنان به شمار می رفت، زشت و ناپسند بود.

زنان شهر گفتند: زلیخا دل باخته غلام زر خرید خود گردید و اسیر عشق و محبت او شده است، و او را برای کامجوئی دعوت می کند، ما زلیخا را به این علت زنی گمراه می بینیم قد شغفها حبا انا لنها فی ضلال مبین.

گفته شد: پنج نفر زن بودند که با زلیخا در تماس بودند و علی رغم تصمیم عزیز مصر به پرده دری پرداختند و راز همسر او را فاش ساختند آن زنان عبارت بودند از:

۱- همسر ساقی عزیز مصر

۲- زوجه خباز و نانواى او

۳- همسر نگهبان مال های سواری او

۴- همسر زندانبان او

۵- زوجه دربان او

زلیخا آن زنان را محرم راز خود می دانسته ولی از آنجا که می بایستی کار زشت درز پیدا کند همان زنان عامل انتشار خطای زلیخا گردیدند. (۲)

۵۰: زنها دست های خود را بریدند

هنگامی که زلیخا شنید زنان مصر پشت

- ۱- ۴۹. تفسیر آسان: ج ۸، ص ۹۸. نور الثقلین: ج ۲، ص ۴۲۲. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۸۸.
- ۲- ۵۰. تفسیر آسان: ج ۸، ص ۱۰۳. به نقل از کتاب تفسیر فتح البیان. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۳۸۸.

سر او حرف می زنند و غیبت می کنند به سراغ آنان فرستاد و آنها را دعوت کرد و برای آنان تکیه گاهی مهیا کرد و برای پوست کندن و خوردن میوه به هر یک از آنان چاقوئی داد و در همان هنگام به یوسف گفت: خارج شو و در مجلس زنان بیا و قالت اخرج علیهن هنگامی که حضرت یوسف در آن مجلس وارد شد و چشم زنان به جمال و کمال یوسف افتاد آن بزرگوار را از هر نظر و هر جهت، فوق العاده بزرگ و با شخصیت دیدند فلما رأینه اکبرنه شخصیت و برجستگی و شایستگی و جمال و کمال یوسف به قدری آن زنان را تحت تأثیر قرار داد که از خود بی خود شدند، و دست های خویشان را بوسیله آن چاقوهائی که برای خوردن میوه در دست داشتند قطع کردند؟ و قطعن ایدیهن.

آن زنان به نحوی دلباخته مقام و شخصیت و جمال و کمال یوسف شدند که بشر بودن آن حضرت را انکار کردند و گفتند: این بشر نیست، بلکه فرشته ای است بزرگوار و قلن حاش لله ما هذا بشرا ان هذا الا ملک کریم (۱). که از آیه بعد بخوبی استفاده می شود که زلیخا آن دعوت را بدین منظور از آنان به عمل آورد تا ایشان را نیز همدرد خود نماید و آنان را درباره غیبت و ملامتی که از او کرده بودند محکوم کند که در آیه ۳۳ کاملاً معلوم می شود که آن زنان هم بدرد زلیخا مبتلا و محکوم شدند.

در روایت آمده که زلیخا به هر یکی یک ترنجی و کاردی داد و گفت چون یوسف

ص: ۱۹۷

آمد شما هر یک قسمتی از ترنج را ببرید و به او بدهید، چون یوسف به مجلس زنان وارد شد همه آنها محو جمال او شدند و مدهوش شدند و دستهای خود را به جای ترنج بریدند.

بعضی گفته اند: زنان ۴۰ نفر بودند که ۹ زن مردند و بعضی از ایشان دست خود را جدا کردند و چون به خود آمدند دست های خود را بریده دیدند. و الله اعلم لله (۱)

۵۱: او همان غلام است که مرا ملامت کردید

منظور زلیخا از این دعوت این بود که به زنان ثابت کند: اگر شما یک نگاه به معشوق و محبوب من بیندازید همه به درد من مبتلا خواهید شد تا چه رسد به من که شبانه روز با او سر کار دارم، اکنون که دید آن زنان همه از خود بی خود و به یکباره محو جمال و جلال یوسف شدند از آن موقعیت نتیجه گرفت و استفاده کرد و گفت: این همان جوانی است که شما مرا به علت عشقی که به او ورزیدم ملامت کردید اکنون که شما هم برای معشوق من دل از دست داده اید و طبعاً نباید مرا نظیر گذشته ها سرزنش نمائید می گویم: من بودم که گوی سبقت را از همگان ربودم و خواستم یوسف را اغفال کنم و کام دل از او بگیرم ولی متأسفانه او دست از عصمت و پاکدامنی برداشت و مراد مرا حاصل نکرد و لقد راودته عن نفسه فاستعصم (۲) یقیناً اگر آنچه را که من به غلام کنعانی امر می کنم و می گویم: مرا به وصال خود برساند انجام ندهد به دو نوع مجازات مبتلا خواهد شد:

۱- اینکه حتماً باید

ص: ۱۹۸

۱- ۵۲. آسان: ج ۸، ص ۱۰۴.

۲- ۵۳. ۱ و ۲ - یوسف: آیه ۳۲.

۲- اینکه قطعاً باید از نظر جاه و مقام از افراد حقیر و کوچک به شمار رود.

و لئن لم يفعل ما أمره لیسجنن و لیکونا من الصاغرین. (۱)

۵۲: تمام زنها یوسف را به کامجوئی دعوت کردند

هنگامی که یوسف با تهدید زلیخا مواجه شد که گفت: اگر یوسف مرا به وصال خود نرساند باید زندانی شود.

یوسف فرمود: پروردگارا! زندان نزد من محبوبتر است از این عمل نامشروعی که این زنان مرا به انجام آن دعوت می کنند از کلمه یدعونی این زنان مرا دعوت می کنند استفاده می شود: تنها زلیخا نبوده که یوسف را برای کامجوئی خویشان دعوت می کرده است بلکه زنان دیگر که یوسف را دیدند یک چنین دعوتی را از آن بزرگوار به عمل می آوردند.

امام سجاد علیه السلام می فرماید: هنگامی که زنان از نزد زلیخا خارج شدند هر یک از ایشان بدون اینکه زنان دیگر باخبر شوند نزد یوسف فرستادند و آن بزرگوار را از آرزوی زیارت و کامجوئی خویشان آگاه نمودند.

قول دیگری است، هنگامی که زنان یوسف را دیدند از زلیخا اجازه خواستند: هر یک از آنان با یوسف خلوت کند و یوسف را برای کامجوئی زلیخا دعوت نماید ولی زلیخا این اجازه را به هر یک از ایشان می داد، او می رفت و یوسف را برای کامجوئی خویشان دعوت می کرد و لذا حضرت یوسف می گوید یدعونی این زنان عموماً مرا دعوت می کنند.

چون یوسف علیه السلام اولاً بحسب ظاهراً غلام زر خرید عزیز مصر و زلیخا و ظاهراً محکوم به حکم آنان بود ثانیاً از مکر و حيله و اتهامات زلیخا در امان نبود، لذا از خدای توانا استمداد کرد و گفت: پروردگارا! اگر تو نیرنگ

این زنان را از من دور نسازی بیم آن می رود که دامن من از خوف غلام زر خرید بودم و از ترس اتهامات و اجبار آن به این زنا آلوده گردد و یکی از صدها خطر و عیب این آلودگی این است که در ردیف افراد جاهل به شمار آیم و الا تصرف عنی کیدهن اصب الیهن و اکن من الجاهلین. (۱)

چرا که انسان عاقل و عالم هیچ گاه لذت و نعمتهای دائمی عالم آخرت را حتی به لذت های مشروع عالم دنیا نخواهد داد تا چه رسد به لذت های نامشروع و فانی دنیا.

به هنگام گرفتاری در چنگال مشکلات در مواقعی که حوادث پای انسان را به لب پرتگاه ها می کشاند تنها باید به خدا پناه برد و از او استمداد جست.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: هفت گروهند که خدا آنها را در سایه عرش خود قرار می دهد آن روزی که سایه ای جز سایه او نیست.

۱- پیشوای عادل

۲- جوانی که از آغاز عمر در بندگی خدا پرورش یافته است.

۳- کسی که قلب او به مسجد و مرکز عبادت خدا پیوند دارد، و هنگامی که از آن خارج می شود در فکر آن است تا به آن باز گردند.

۴- افرادی که در طریق اطاعت فرمان خدا متحداً " کار می کنند و به هنگام جدا شدن از یکدیگر نیز رشته اتحاد معنوی آنها همچنان برقرار است.

۵- کسی که به هنگام شنیدن نام پروردگار به خاطر احساس مسئولیت یا ترس از گناهان قطره اشک از چشمان او سرازیر می شود.

۶- مردی که زن زیبا و صاحب جمالی

ص: ۲۰۰

۱- ۵۵. سوره یوسف: آیه ۳۳.

او را به سوی خویش دعوت کند او بگوید من از خدا می ترسم که شاهد داستان ما است.

۷- کسی که کمک به نیازمندان می کند و صدقه خود را مخفی می دهد، آن چنان که دست چپ از صدقه ای که با دست راست داده با خبر نشود. (۱)

۵۳: تصمیم گرفتند یوسف روانه زندان شود

خداوند یوسف را در این حال تنها نگذاشت و لطف حق بیاریش شتافت، آنچنان که می فرماید: پروردگارش این دعای خالصانه او را اجابت کرد فاستجابت له ربه.

و مکر و نقشه آنها را از او بگردانید فرصت عنه کیدهن.

چرا که او شنوا است و دانا است انه هو السميع العليم.

هم نیایشهای بندگان را می شنود و هم از اسرار درون آنها آگاه است و هم راه حل مشکل آنها را می داند.

نوشته اند که بعد از ناامیدی زنان به کامجویی از یوسف به زلیخا گفتند که صلاح و کار اینست که یوسف را دو یا سه روزی به زندان بیندازی که به سبب ریاضت و سختی رام شود و قدر راحتی و این همه نعمت را بداند و سر تسلیم به فرمان تو گذارد.

چه کوره ساز زندان را بر او گرم

بود زان کوره گردد آهنش نرم

زلیخا سخنان آنها را قبول کرد و نزد عزیز مصر آمد و گفت از این غلام بدنام شده ام و طبع من از او نفرت دارد و صلاح آنست که او را به قید و بند و زنجیر گرفتار کنیم و به زندان بیندازی تا مردم گمان کنند که او گناه کار است و من از ملامت مردم راحت شوم، عزیز مصر سخن او را قبول کرد و

ص: ۲۰۱

حکم کرد که او را به زندان اندازند.

که قرآن در آیه ۳۵ سوره یوسف می فرماید بعد از آنکه علانم و نشانه های پاکدامنی و بی گناهی یوسف علیه السلام برای عزیز مصر و زلیخا و دار و دسته ایشان واضح و آشکار گردید اینطور تصویب شد که باید عزیز مصر حتما یوسف را تا یک مدت معلومی زندانی نماید. (۱)

۵۴: یوسف را در بازارها گردانند

گفته اند برای به قید و بند کشیدن یوسف، زلیخا به آهنگری گفت، بند گران و سلسله ای محکم بساز تا به دست و پای این غلام ببندم و چند روزی او را در زندان گوش مالی دهم.

وقتی که آهنگر نگاهی به دست و پای یوسف انداخت گفت: ای ملکه، این پسر طاقت بند محکم و قدرت و نیروی زندان ندارد.

زلیخا بر سر او فریاد کشید و گفت: تو بر زندانیان رحم می کنی.

آهنگر قید و بند ساخت و به دست و پای یوسف زدند و زلیخا دستور داد که او را بر شتری سوار کردند و در بازار مصر گردانیدند و منادی صدا زد، هر کس در حرم و بارگاه عزیز اراده خیانت کند سزای او اینست.

زلیخا جامه مندرس پوشید تا مجهول و نامعلوم باشد و بر سر راه یوسف ایستاد تا ببیند یوسف چه می کند، دست بر گردن یوسف بستند و زنجیر و بند گران بر پای او نهاده ناگهان یوسف ناله ای زد و گفت: الهی تو از سر کار آگاهی و از غم پدر با ناله و افغانم و از جفای برادران در غربت سرگردانم و با وجود این گرفتار به بند و زندانم جز استعانت و

ص: ۲۰۲

یاری به حضرت تو چاره ای نمی بینم.

جبرئیل علیه السلام آمد و گفت: ای یوسف از بند و زنجیر غم مخور.

سلسله بندی است شیران را به گردن زیور است

مبادا از تنگ نائی زندان اندیشه کنی و از جفای قید اندوهگین شوی که وارد شدن به زوایای زندان برای تو ریاض خلد باغ بهشت است.

جبرئیل فرمود: ای یوسف زلیخا بر سر راه نشسته تا نگاه کند چگونه جزع خواهی کرد و چه کسی را برای نجات شفیع خواهی آورد، ای یوسف مبادا روی خود ترش کنی و خم به ابرو کنی و سر بالا کن و خندان باش و تبسم کن، مبادا بدانی که تو را از گلستان به زندان می برند تا مکن آن زندان را بر تو گلستان کنم.

چون یوسف را به طرف بازار بردند حدود صد هزار نفر مرد و زن نظاره گر حال یوسف بودند، یکی می گفت که مظلوم است و بی چاره، دیگری می گفت محروم است و آواره، یکی نعره می زد که آه از دست این غریب کنعانی و دیگری ناله می کرد که حیف از این اسیر زندانی، گاهی کسی فریاد می زد که این چه بی رحمی و دل سنگی است.

بعضی می گفتند که حوران زیبا روی برای به آغوش گرفتنش در حسرتند، و هر کس که چشمش بر جمال یوسف افتاد فی الحال دیوانه و آشفته عشق او می گشت.

روایت شده که چون یوسف مقابل زلیخا رسید منادی و جارچی صدا زد این غلامی است کنعانی که عزیز مصر بر او غضب کرده.

جبرئیل آمد و گفت: ای یوسف جواب منادی را بده و بگو این خاری

ص: ۲۰۳

بهتر است از غضب رحمان و این نافرمانی از معصیت خدا و رسیدن به آتش سوزان و پوشیدن لباس جهنم بهتر است تا ما با کمال قدرت صدای تو را به گوش زلیخا برسانیم و چون زلیخا صدای یوسف را شنید به خود پیچید و ناراحت به خانه برگشت و به زندانبان دستور داد او را به زندانی تاریک و تنگ جای دهد و از آب و نان بر او سختگیری کنید، پس یوسف را به زندان بردند. (۱)

۵۵: زندان حضرت یوسف کجا بوده و چه دعائی در زندان کرد

در کتاب خطط مقریزی می گوید: زندان حضرت یوسف در: بوصیر بود و بوصیر از قریه های: جیزه مصر به شمار می رفت، آن دسته از مردم مصر که اهل اطلاع و دانش می باشند عموماً می گویند:

زندان یوسف علیه السلام در همین مکان بوده است و اثر دو نفر از پیامبران در این مکان موجود می باشد.

۱- زندان حضرت یوسف علیه السلام که مدت هفت سال در آنجا زندانی بود.

۲- اثر حضرت موسی علیه السلام که در آنجا مسجدی بنا نهاده شد که معروف است به مسجد موسی علیه السلام.

حضرت صادق علیه السلام فرمودند: در آن هنگامی که حضرت یوسف در زندان بود، جبرئیل علیه السلام نزد آن بزرگوار آمد و به او گفت: بعد از هر نماز این دعا را بخوان.

اللهم اجعل لی فرجا و مخرجا و ارزقنی من حیث احتسب من حیث لا احتسب.

بار خدایا! یک راه و فرجی برای من قرار بده و مرا از آن جهتی که می پندارم و از آن جهتی که نمی پندارم رزق و روزی عطا کن. (۲)

۵۶: ضرر محبت هائی که به یوسف شد

امام هشتم علیه السلام فرمود: زندانبان به حضرت یوسف علیه

ص: ۲۰۴

۱- ۵۸. منهج الصادقین: ج ۵، ص ۳۹.

۲- ۵۹. تفسیر آسان: ج ۸، ص ۱۱۱ و مفاتیح الجنان: قسمت دعای تعقیب نماز.

السلام گفت: من فوق العاده تو را دوست می دارم!

حضرت یوسف فرمود: آنچه مصیبت دچار من شده به علت همین محبت و دوست داشتن ها بوده است.

همین محبت بود که سبب شد خاله ام مرا به سرقت ببرد.

همین محبت پدری بود که موجب شد برادرانم نسبت به من حسودی کنند.

همین محبت همسر عزیز مصر بود که باعث زندانی شدن من گردید!

گفته اند: حضرت یوسف علیه السلام به خدا شکایت کرد و گفت: برای چه من مستوجب زندان شوم؟

خداوند به او وحی کرد:

خودت زندان را انتخاب کردی و گفتی: پروردگارا زندان برای من از این دعوتی که این زنان از من می کنند محبوب تر است. ای یوسف! چرا نگفتی خدایا! عافیت از این دعوتی که این زنان از من می کنند برایم بهتر می باشد. (۱)

۵۷: پنج نفری که بسیار گریه کردند

حضرت صادق علیه السلام فرمود: پنج نفر بودند که بسیار گریه کردند:

۱- حضرت آدم بقدری از فراق بهشت گریه کرد که اثر اشک در گونه های صورت مبارکش باقی ماند.

۲- حضرت یعقوب علیه السلام به قدری از فراق یوسف گریه نمود که بینائی چشم خود را از دست داد و ...

۳- یوسف علیه السلام به اندازه ای از فراق پدر خویش اشک ریخت که اهل زندان از گریه او ناراحت شدند و به آن بزرگوار گفتند: یا شب گریه کن و روز ساکت باش یا روز گریه کن و شب آرام باش، و آن بزرگوار این پیشنهاد را پذیرفت.

۴- حضرت فاطمه علیه السلام دختر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، بقدری از فراق پدر گریه نمود که اهل

ص: ۲۰۵

۱- ۶۰. تفسیر نور الثقلین: ج ۲، ص ۴۲۴ شماره ۵۹. تفسیر آسان: ج ۸، ص ۱۱۲ از کتاب تفسیر صافی.

مدینه از گریه آن بانوی بی نظیر خسته شدند و به آن مظلومه گفتند: تو ما را به علت کثرت گریه ات خسته کردی! بعد آن بانو به سوی قبر شهدا می رفت و به اندازه تشفی قلب اشک می ریخت و بر می گشت.

۵- حضرت علی ابن الحسین علیه السلام مدت ۲۰ سال یا چهل سال بر پدر بزرگوارش گریه می کرد، هیچ گاه طعامی جلو آن حضرت نهاده نمی شد مگر اینکه اشک می ریخت، کار به جایی رسیده بود که غلام آن بزرگوار به آن حضرت می گفت: یا بن رسول الله من می ترسم که تو خود را از گریه هلاک نمائی!

امام علیه السلام در جوابش فرمود: جز این نیست که من غم و اندوه خود را به شکایت می کنم، من چیزهایی از خدا می دانم که شما نمی دانید، من هیچ گاه به یاد قتلگاه فرزندان فاطمه نمی آیم مگر اینکه گریه راه گلویم را مسدود می نماید.

در روایت دیگر آمده که امام سجاد علیه السلام به غلام خود فرمودند: یعقوب پیامبر بود، پسر پیغمبر بود، خداوند دوازده پسر به او عطا فرمود، یکی از آنها از پیش چشمش پنهان بود، آنقدر گریه کرد که چشمش نابینا و کمرش خمیده شد و موی سرش سفید شد و حال آنکه پسرش زنده بود.

اما من پدر و برادرم را هفده نفر از خویشانم را دیدم همه کشته شده روی خاک افتادند، چگونه گریه ام کم شود و حزنم برطرف گردد. (۱)

۵۸: لباس پاره زندانبان را می دوخت

چون یوسف عزیز را وارد زندان کردند: زندانبان را دل تنگ و دل مرده مشاهده نمود به زندانبان فرمود: خوش دل باشید و صبر کنید که خدا مزد و

ص: ۲۰۶

پادشاه شما را می دهد و فرمود خداوند بزودی های زود فرج و گشایشی می نمایاند و آنها را بسیار دلداری داد که زندانیان گفتند رحمت خدا بر تو باد، تو چه زیبارویی و نیکو خو فممن انت، ای جوان تو کیستی؟

حضرت فرمود: من یوسف فرزند یعقوب فرزند اسحاق و فرزند ابراهیم خلیل هستم.

حضرت یوسف علیه السلام متعهد حال زندانیان بود و تفقد احوال هر یک را بجا می آورد و به عیادت بیماران می رفت و معالجه می فرمود و لباسهای آنان را می دوخت و دل جوئی می داد. (۱)

۵۹: هر دو گفتند ما خواب دیدیم

همزمان با زندانی شدن حضرت یوسف علیه السلام دو جوان در همان روز با آن بزرگوار زندانی شدند که یکی از آن دو جوان مسئول آبدار خانه پادشاه و دیگری مسئول آشپزخانه و غذای شاه بود، این دو جوان به اتهام اینکه می خواسته اند: پادشاه را مسموم نمایند محکوم به قصاص قبل از جنایت و زندانی شده بودند، ایشان قبل از این که خواب را بعدا خواهد آمد بینند از علم تعبیر خواب حضرت یوسف آگاه شده بودند بعدا یکی از آنان که آبدار باشی پادشاه بود به حضرت یوسف گفت: من در عالم خواب دیدم که انگور را فشار می دهم و خمر از آن می گیرم قال احدهما انی ارانی خمرًا. (۲)

خواب خود را برای حضرت یوسف نقل کرد و گفت: من در عالم خواب دیدم که مقداری نان را بر فراز سرم حمل می کنم که پرندگان از آن می خورند و قال الاخرانی ارانی احمل فوق رأسی خبزًا تاكل الطير منه. (۳)

چون ما تو را از هر نظر از افراد نیک رفتار می بینیم، لذا تقاضا می کنیم ما را از تعبیر

ص: ۲۰۷

۱- ۶۲. منهج الصادقین: ج ۵، ص ۴۰.

۲- ۶۳. سوره یوسف: آیه ۳۶.

۳- ۶۴. سوره یوسف: آیه ۳۶.

حضرت یوسف علیه السلام قبل از اینکه به تعبیر خواب آن دو جوان بپردازد، ایشان را اولاً به توسعه علم تعبیر خواب که خدا به آن بزرگوار تعلیم داده بود متوجه ساخت و ثانیاً آنان را از بیزار بودنش از افراد بی ایمان آگاه کرد و در مرحله سوم خواب ایشان را تعبیر نمود چنانکه در آیات آینده خواهد آمد.

منظور حضرت یوسف این بود که قبل از تعبیر خوابشان حجت یکتاپرستی را به آنان تمام کند، اما قسمتی از توسعه علم تعبیر خواب آن بزرگوار این بود که فرمود: قبل از اینکه آن طعام و غذائی که در بیداری یا در خواب، رزق و روزی شما شده باشد و به شما برسد من شما را از تعبیر و تاویل و سرانجام آن آگاه می نمایم و خبر غیبی آن را به شما می دهم این اخبار غیبی و تعبیر خوابی که برای شما گفتم از ناحیه من نیست بلکه همه اینها را پروردگرم به من تعلیم داده.

قال لا یاتیکما طعام ترزقانه الا نبأ تکما بتأویله قبل ان یاتیکما، ذلکما مما علمتی ربی ...

سبب اینکه پروردگرم یک چنین علم و دانش و نعمت هائی را به من عطا کرده این است که من دین و آئین آن افرادی را ترک نموده ام که به خدا ایمان نیاورده و نمی آورند و نسبت به عالم آخرت و روز کیفر، کیفر ورزیده و می ورزند.

... انی ترکت مله قوم لا یؤمنون بالله و هم بالآخره هم کافرون. (۱)

و من به این جهت به یک چنین علم و دانشی دست یافته ام و به یک

ص: ۲۰۸

چنین مقامی نائل شده ام؛

اولا: از دین و آئین کفار بیزارم.

ثانیا: پیرو دین و آئین پدرانم نظیر ابراهیم و اسحاق و یعقوب شده ام.

ثالثا: برای ما خاندان زبینه نیست که برای خدا شریک قرار دهیم، چرا که آباء و اجدادی ما عموما از پیامبران و یکتاپرستان و مورد تصدیق مؤمنین و مؤمنات و موجب هدایت افراد لایق بوده اند، پس چگونه جا دارد: ما با این سوابق درخشانی که داریم بدین و آئین بت پرستان درآئیم ولی اکثر آنان از این موقعیت برخوردار نمی شوند و خدا را در قبال یک چنین موهبت و نعمتی سپاسگذاری نمی کنند. (۱)

و اتبعت مله آبائی ابراهیم و اسحاق و یعقوب ما کان لنا أن نشرك بالله من شیء ذلك من فضل الله علينا و علی الناس و لكن اکثر الناس لا یشكرون. (۲)

۶۰: چرا آزادی را در خواب می بینید

هنگامی که حضرت یوسف دل‌های آن دو زندانی را آماده پذیرش حقیقت توحید کرد رو به سوی آنها نمود و چنین گفت: ای هم زندانی های من، آیا خدایان پراکنده و معبودهای متفرق بهترند یا خداوند یگانه و یکتای قهار و مسلط بر هر چیز.

یا صاحبی السبحن أرباب متفرقون خیر ام الله الواحد القهار.

گوئی یوسف علیه السلام می خواهد به آنها حالی کند که چرا شما آزادی را در خواب می بینید، چرا در بیداری نمی بینید؟ چرا؟ آیا جز این است که این پراکنده‌گی و تفرقه و نفاق شما که از شرک و بت پرستی و ارباب متفرقون سرچشمه می گیرد، سبب شده که طاغوت‌های ستمگر بر شما غلبه کنند چرا شما زیر پرچم توحید جمع نمی شوید و به دامن پرستش الله، واحد قهار دست

ص: ۲۰۹

۱- ۶۶. تفسیر آسان: ج ۸، ص ۱۱۳.

۲- ۶۷. سوره یوسف: آیه ۳۸.

نمی‌زنید تا بتوانید این خودکامگان ستمگر را که شما را بی‌گناه و به مجرد اتهام به زندان می‌افکنند از جامعه خود برانید.

سپس فرمود: این معبودهایی که غیر از خدا برای خود ساخته‌اید چیزی جز یک مشت اسمهای بی‌مسمی که شما و پدرانتان آنها را درست کرده‌ نیست ما تعبدون من دونه الا اسماء سمیتوها انتم و آباؤکم اینها اموری است که خداوند دلیل و مدرکی برای آن نازل نفرموده بلکه ساخته و پرداخته مغزهای ناتوان شما است ما انزل الله بها من سلطان.

بدانید حکومت جز برای خدا نیست و به همین دلیل شما نباید در برابر این بتها و طاغوتها و فراعنه سر تعظیم فرود آورید ان الحکم الا لله.

و باز برای تأکید بیشتر فرمود: خداوند فرمان داده جز او را نپرستید امر ان لاتعبدوا الا-ایاه این است آئین و دین پا بر جا و مستقیم که هیچ‌گونه انحرافی در آن راه ندارد ذلك الدین القیم یعنی توحید در تمام ابعادش، در عبادت، در حکومت، در جامعه، در فرهنگ و در همه چیز آئین مستقیم و پابرجای الهی است. ولی چه می‌توان کرد، بیشتر مردم آگاهی ندارند و به خاطر این عدم آگاهی در بیراهه‌های شرک سرگردان می‌شوند و به حکومت غیر الله تن در می‌دهند و چه زجرها و زندانها و بدبختی‌ها که از این رهگذر دامنشان را می‌گیرد لله لله و لکن اکثر الناس لا یعلمون. (۱)

۶۱: او خواست خواب خود را تکذیب کند؟

بعد از آنکه حضرت یوسف علیه السلام وجود و یکتائی خدا را برای دو رفیق زندانی خود ثابت و حجت را بر آنان تمام نمود که

ص: ۲۱۰

این خود یک نوع درس بزرگی برای هر کسی که خود را مسلمان و متعهد به اسلام عزیز می داند، بعد از بیان این مطلب به تعبیر خواب دو دوست زندانی خود پرداخت و فرمود: ای دو دوست زندانی من! تعبیر خواب یکی از شما این است که نجات می یابید و ساقی شراب برای ارباب خود خواهد شد و به مولی و مالک خود یعنی پادشاه بود که نجات خواهد یافت.

حضرت یوسف علیه السلام پس از تعبیر خواب آن شخصی که آبدار باشی شاه بود به تعبیر خواب آن شخصی که مسئول طعام و غذای پادشاه بود پرداخت و فرمود: آن دوست دیگر زندانی من بر فراز دار زده می شود و بعدا پرنندگان از سر او خواهند خورد و اما الا-خر فیصلت فتاکل الطیر من راسه فتاکل الطیر قرینه بر این است که این تعبیر ناخوش آیند مربوط به خواب مسئول غذای پادشاه بود، سبب اینکه یوسف علیه السلام به هنگام تعبیر خواب هر یک از آنان به نامشان تصریح نمود، این بود که مسئول غذای شاه از شنیدن آن تعبیر ناراحت و مأیوس نگردد.

آورده اند همین که این خبر ناگوار را شنید در مقام تکذیب گفتار خود بر آمد و گفت: من دروغ گفتم، چنین خوابی ندیده بودم، شوخی کردم، به گمان اینکه اگر خواب خود را تکذیب کند این سرنوشت دگرگون خواهد شد، لذا یوسف به دنبال این سخن فرمود: آنچه درباره آن از من نظر خواهی و استفتاء کردید تغییر ناپذیر است. قضی الامر الذی فیه تستفتیان.

در حدیث نبوی آمده: خواب تا تعبیر نشده بر پر مرغی بسته شده و

تعبیرش واقع می شود و خواب جزئی از چهل و شش جزء پیامبری است و باید خوابی که می بینی جز با صاحبان رای بازگو نشود.

و هم چنین روایت شده: چون سه روز از این تعبیر گذشت اطرافیان شاه آنها را از زندان بیرون بردند. (۱)

۶۲: حضرت یوسف گوشه زندان چه دید؟

حضرت یوسف علیه السلام به یکی از دو جوان که می دانست از زندان نجات خواهد یافت فرمود:

هنگامی که نزد مولی و مالک خود یعنی پادشاه مصر رفتی نزد او یک یاد آوری از من بکن شاید اگر او از بی گناهی من آگاه گردد مرا آزاد نماید.

اما چون مصلحت بود که حضرت یوسف تا یک مدت معلومی زندانی باشد، لذا شیطان یاد آور شدن یوسف را نزد پادشاه از خاطر آن زندانی که آزاد شده بود برد.

و قال للذی ظن ناج منهما اذکرنی عند ربک فانسیه الشیطان ذکر ربه فلبث فی السبجن بضع سنین. (۲)

نوشته اند: جبرئیل علیه السلام نزد یوسف آمد و او را در گوشه زندان برد و به امر خدا از طبقه اول تا طبقه هفتم زمین برای یوسف نمایان گشت، جبرئیل فرمود: نگاه کن، چون یوسف علیه السلام نظر کرد دید سنگ بزرگی است آن سنگ شکافته شد در میان آن سنگ کرمی بیرون آمد و برگی سبز در دهان گرفته به سخن در آمد و خطاب به یوسف علیه السلام گفت: یا طاهر الطاهرین، یقرئک السلام رب العالمین و یقول اما استحییت منی اذا استقمت برب العالمین فو عزتی و جلالی لا لبشک فی السجن بضع سنین.

گفت: ای پاکیزه ترین پاکیزگان، پروردگار عالمیان به تو سلام می رساند و می گوید شرم نداشتی

ص: ۲۱۲

۱- ۶۹. بحار: ج ۱۲، ص ۲۳۰. تفسیر آسان: ج ۸، ص ۱۱۹. نور الثقلین: ج ۲، ص ۴۲۵، ش ۵۹. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۴۱۳.

منهج الصادقین: ج ۵، ص ۴۳. سوره یوسف: آیه ۴۰ و ۴۱.

۲- ۷۰. سوره یوسف: آیه ۴۲.

از من که از پادشاه آدمیان یاری بجوئی به عزت و جلال من به خاطر این کار، تو را تا هفت سال در این زندان نگه می دارم.
والله اعلم

در روایت دیگر آمده: چون یوسف چشمش به کرم افتاد جبرئیل فرمود: رازق این کرم کیست؟ یوسف فرمود: خدا، جبرئیل فرمود: خداوند می فرماید من از این کرم که در دل سنگ در قعر زمین است غافل نیستم تو گمان کردی من تو را فراموش می کنم که به آن جوان گفתי اذکرنی عند ربک نزد پادشاه از من یاد آوری بکن، گفته شد که یوسف شبانه روز گریه کرد.
[\(۱\)](#)

۶۳: سخنان جبرئیل به یوسف گوشه زندان و سالهای زندان یوسف

در حدیث دیگری از حضرت صادق علیه السلام روایت شده که جبرئیل علیه السلام نزد یوسف آمد و گفت چه کسی تو را زیباترین مردم قرار داد.

یوسف گفت: پروردگار من.

چه کسی مهر تو را آنچنان در دل پدر افکند؟

گفت: پروردگار من.

چه کسی قافله را به سراغ تو فرستاد، تا از چاه نجات دهند؟

گفت: پروردگار من.

چه کسی سنگ را که از فراز چاه افکند بودند از تو دور کرد؟

گفت: پروردگار من.

چه کسی تو را از چاه رهائی بخشید؟

گفت: پروردگار من.

چه کسی مکر و حيله زنان مصر را از تو دور ساخت؟

گفت: پروردگار من.

در اینجا جبرئیل چنین گفت: پروردگارت می گوید چه چیز سبب شد که حاجت را به نزد مخلوق بردی، و نزد من نیاوردی؟
و به همین جهت باید چند سال در زندان بمانی!

- ذکر این نکته نیز لازم است که درباره سالهای زندان حضرت یوسف علیه السلام گفتگو است ولی مشهور این است که

ص: ۲۱۳

۱- ۷۱. بحار الانوار: ج ۷۱، ص ۱۵۰، شماره ۴۸. منهج الصادقین: ج ۵، ص ۴۴. البرهان: ج ۲، ص ۲۵۴.

مجموع زندان یوسف علیه السلام هفت سال بوده ولی بعضی گفته اند قبل از ماجرای خواب زندانیان پنج سال در زندان بود و بعد از آن هم هفت سال ادامه یافت. سال های پر رنج و زحمت اما از نظر ارشاد و سازندگی پربار و پر برکت. (۱)

۶۴: خواب سلطان و رفتن ساقی سلطان نزد یوسف علیه السلام

حضرت یوسف سال ها در تنگنای زندان به صورت یک انسان فراموش شده باقی ماند، تنها کار او خود سازی و ارشاد و راهنمایی و عیادت و پرستاری بیماران و دلداری و تسلی دردمندان آنها بود.

تا اینکه یک حادثه به ظاهر کوچک سرنوشت او که تمام ملت مصر و اطراف آن را دگرگون ساخت: پادشاه مصر که می گویند نامش ولید بن ریان بود و عزیز مصر وزیر او محسوب می شد خواب ظاهرا پریشانی دید و صبح گاهان تعبیرکنندگان خواب و اطرافیان خود را حاضر ساخت و چنین گفت: من در خواب دیدم که هفت گاو لاغر به هفت گاو چاق حمله کردند و آنها را می خورند و نیز هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده را دیدم که خشکیده ها بر گرد سبزه ها پیچیدند و آنها را از میان بردند، سپس رو کرد به آنها و گفت: ای جمعیت اشراف درباره خواب من نظر دهید، اگر قادر به تعبیر خواب هستید ولی اطرافیان شاه بلافاصله گفتند: اینها خوابهای پریشان است و ما به تعبیر اینگونه خوابهای پریشان آشنا نیستیم، اما ساقی شاه که سال ها قبل از زندان آزاد شده بود بیاد خاطره زندان و تعبیر خواب یوسف افتاد، رو به سلطان و اطرافیان کرد و چنین گفت من می توانم شما را از تعبیر این خواب خبر دهم، مرا

ص: ۲۱۴

۱- ۷۲. بحار الانوار: ج ۱۲، ص ۲۳۱. نور الثقلین: ج ۲، ص ۴۲۶، شماره ۳۷. مجمع البیان: ج ۵، ص ۲۳۵. نمونه: ج ۹، ص ۴۱۵. البرهان: ج ۲، ص ۲۵۵ و ...

به سراغ استاد ماهر این کار که در گوشه زندان است بفرستید تا خبر صحیح دست اول را برای شما بیاورم.

ساقی به زندان آمد و به سراغ دوست قدیمی خود یوسف آمد، همان دوستی که در حق او بی وفائی فراوان کرده بود، اما شاید می دانست بزرگواری یوسف مانع از آن نخواهد شد که سر گله باز کند.

رو به یوسف کرد و چنین گفت: یوسف تو ای مرد بسیار راستگو، درباره این خواب چه می گوئی که کسی در خواب دیده است که هفت گاو لاغر هفت گاو چاق را می خورند، و هفت خوشه سبز هفت خوشه خشکیده که دومی بر اولی پیچیده و آن را نابود کرده است شاید من به سوی این مردم بازگردم، باشد که آنها از اسرار این خواب آگاه شوند.

کلمه الناس ممکن است اشاره به این باشد که خواب شاه به عنوان یک حادثه مهم روز، به وسیله اطرافیان متملق، در بین مردم پخش شده بود، و این نگرانی را از دربار به میان توده کشانده بودند. (۱)

۶۵: حضرت یوسف خواب سلطان را تعبیر کرد

حضرت یوسف علیه السلام بی آنکه هیچ قید و شرطی قائل شود و یا پاداشی بخواهد فوراً خواب را به عالی ترین صورت تعبیر کرد، تعبیری گویا و خالی از هر گونه پرده پوشی، و توأم با راهنمایی و برنامه ریزی برای آینده تاریکی که در پیش داشتند و او چنین فرمود: هفت سال پی در پی باید با جدیت زراعت کنید، چرا که در این هفت سال بارندگی فراوان است، ولی آنچه درو می کنید به صورت همان خوشه در انبارها ذخیره کنید، جز به مقدار کم و جیره

ص: ۲۱۵

بندی که برای خوردن نیاز دارید، اما بدانید که بعد از این هفت سال خشکی و کم باران و سخت در پیش دارید که تنها باید از آنچه از سال های قبل ذخیره کرده اید استفاده کنید و گرنه هلاک خواهید شد، ولی مراقب باشید در آن هفت سال خشک و قحطی نباید تمام موجودی انبارها را صرف تغذیه کنید، بلکه باید مقدار کمی برای زراعت سال بعد که سال خوبی خواهد بود نگهداری نمائید، اگر با برنامه و نقشه حساب شده این هفت سال خشک و سخت را پشت سر بگذارید، دیگر خطری شما را تهدید نمی کند، زیرا بعد از آن سالی فرا می رسد پر باران که مردم موهبت آسمانی بهره مند می شوند، نه تنها کار زراعت و دانه های غذایی خوب می شود بلکه علاوه بر آن دانه های روغنی و میوه هائی که مردم آن ها را می فشارند و از عصاره آن استفاده های مختلف می کنند نیز فراوان خواهد بود. (۱)

۶۶: اوست که با یک امر کوچک حوادث عظیم می آفریند

بار دیگر این داستان این درس بزرگ را به ما می دهد که قدرت خداوند بیش از آن چه ما فکر می کنیم می باشد او است که می تواند با یک خواب ساده که بوسیله یک جبار زمان خود دیده می شود، هم ملت بزرگی را از یک فاجعه عظیم رهائی بخشد و هم بنده خاص خودش را پس از سالها زجر و مصیبت رهائی دهد.

باید سلطان این خواب را ببیند و باید در آن لحظه ساقی او حاضر باشد، و باید خاطره خواب زندان خودش بیفتد، و سرانجام حوادث مهم به وقوع پیوندد، اوست که با یک امر کوچک حوادث عظیم می آفریند.

آری به چنین خدائی

ص: ۲۱۶

باید دل ببندیم.

دیگر اینکه خواب های متعدد که در این سوره به آن اشاره شده از خواب خود یوسف علیه السلام گرفته تا خواب زندانیان، تا خواب فرعون مصر، و اهمیت فراوانی که مردم آن عصر به تعبیر خواب می دادند نشان می دهد که اصولاً در آن عصر تعبیر خواب از علوم پیشرفته زمان محسوب می شد، و شاید به همین دلیل پیامبر آن عصر یعنی یوسف علیه السلام نیز از چنین علمی در حد عالی برخوردار بود که در واقع یک اعجاز برای او محسوب می شد. مگر نه این است که معجزه هر پیامبری باید از پیشرفته ترین دانشهای زمان باشد؟ تا به هنگام عاجز ماندن علمای عصر از مقابله با آن یقین حاصل شود که این علم سرچشمه الهی دارد نه انسانی. (۱)

۶۷: گاو در افسانه های قدیمی سنبل است و سنبل چیست

تعبیری که حضرت یوسف علیه السلام برای این خواب کرد، چقدر حساب شده بود، گاو در افسانه های قدیمی سنبل سال بود، چاق بودن دلیل بر فراوانی نعمت، و لاغر بودن دلیل بر خشکی و سختی، حمله گاوهای لاغر به گاوهای چاق دلیل بر این بود که در این هفت سال باید از ذخائر سال های قبل استفاده کرد.

و هفت خوشه خشکیده که بر هفت خوشه تر پیچیدند تاکید دیگری بر این دو دوران فراوانی و خشکسالی بود، به اضافه این نکته که باید محصول انبار شده به صورت خوشه ذخیره شود تا به زودی فاسد نشود و برای هفت سال قابل نگهداری باشد.

و اینکه عدد گاوهای لاغر و خوشه های خشکیده بیش از هفت نبود نشان می داد که با پایان یافتن این هفت سال سخت وضع پایان می یابد

ص: ۲۱۷

و طبعاً سال خوش و پر باران و با برکتی در پیش خواهد بود، بنا بر این باید به فکر بذر آن سال هم باشند و چیزی از ذخیره ها انبارها را برای آن نگهدارند!

در حقیقت یوسف علیه السلام یک معبر ساده خواب نبود بلکه یک رهبر بود که از گوشه زندان برای آینده یک کشور برنامه ریزی می کرد و یک طرح چند ماده ای حداقل پانزده ساله به آنها ارائه داد و چنانکه خواهیم دید این تعبیر توأم با راهنمایی و طراحی برای آینده شاه جبار و اطرافیان او را تکان داد و موجب شد که هم مردم مصر از قحطی کشنده نجات یابند و هم یوسف از زندان و هم حکومت از دست خود کامگان! (۱)

۶۸: شاه گفت یوسف را نزد من بیاورید

تعبیری که یوسف علیه السلام برای خواب شاه مصر کرد همانگونه که گفته شد آنقدر حساب شده و منطقی بود که شاه و اطرافیانش را مجذوب خود ساخت، او می بیند که یک زندانی ناشناس بدون انتظار هیچ گونه پاداشی و توقع مشکل تعبیر خواب او را به بهترین وجهی حل کرده است، و برای آینده نیز برنامه حساب شده ای ارائه داده، شاه اجمالا فهمید که این مرد یک غلام زندانی نیست بلکه یک شخص فوق العاده ای است که طی ماجرای مرموزی به زندان افتاده است، لذا مشتاق دیدار او شد، اما نه آنچنان که غرور و کبر سلطنت را کنار بگذارد و خود به دیدار یوسف بشتابد بلکه دستور داد که او را نزد من آورید و قال الملک ائتونی به.

ولی هنگامی که فرستاده او نزد یوسف آمد به جای اینکه دست و پای خود

ص: ۲۱۸

را گم کند که بعد از سالها در سیاه چال زندان بودند اکنون نسیم آزادی می وزد، به فرستاده شاه جواب منفی داد و گفت: من از زندان بیرون نمی آیم تا اینکه تو به سوی صاحب و مالکت باز گردی، و از او پیرسی آن زنانی که در قصر عزیز مصر وزیر تو دستهای خود را بریدند به چه دلیل بود.

یوسف علیه السلام نمی خواست به سادگی از زندان آزاد شود و ننگ عفو شاه را بپذیرد او نمی خواست پس از آزادی به صورت یک مجرم یا لاقل یک متهم که مشمول عفو شاه شده است زندگی کند.

او می خواست نخست درباره علت زندانی شدنش تحقیق شود و بی گناهی و پاکدامنی اش کاملاً به ثبوت رسد، و پس از تبرئه سربلند آزاد گردد و در ضمن آلودگی سازمان حکومت مصر را نیز ثابت کند که در دربار وزیرش چه می گذرد؟

آری او به شرف و حیثیت خود بیش از آزادی اهمیت می داد و این است راه آزادگان.

جالب اینکه یوسف علیه السلام در این جمله از کلام خود آنقدر بزرگواری نشان داد که حتی حاضر نشد نامی از همسر عزیز مصر ببرد که عامل اصلی اتهام و زندان او بود تنها به صورت کلی به گروهی از زنان مصر که در این ماجرا دخالت داشتند اشاره کرد.

سپس حضرت یوسف فرمود: اگر توده مردم مصر و حتی دستگاه سلطنت ندانند نقشه زندانی شدن من چگونه بوسیله چه کسانی طرح شد، اما پروردگار من از نیرنگ و نقشه آنها آگاه است ان ربی بکیدهن علیم. (۱)

۶۹: به دستور یوسف: بالای سر زندان نوشتند اینجا قبر زندگان است

زمانی که حضرت یوسف علیه السلام در زندان بود، رفیقی

ص: ۲۱۹

مهربان، پرستاری دلسوز و دوستی صمیمی و مشاوری خیرخواه، برای زندانیان محسوب می شد و به هنگامی که از زندان می خواست بیرون آید، نخست با این جمله توجه جهانیان را به وضع زندانیان، و حمایت از آنها معطوف داشت، دستور داد که بر سر در زندان بنویسند: هذا قبور الاحياء و بيت الاحزان، و تجربه الاصدقاء و شماته الاعداء: اینجا قبر زندگان، خانه اندوه ها، آزمایشگاه دوستان و سرزنش گاه دشمنان است.

و با این دعا علاقه خویش را به آنها نشان داد:

اللهم اعطف عليهم بقلوب الاخيار، و لا-تعم عليهم الاخبار: بار الها! دل های بندگان نیکت را به آنها متوجه ساز و خیرها را از آنها مپوشان.

و وقتی که به قصر پادشاه رسید گفت: حسبی ربی من دنیای و آخرتی و حسبی ربی من خلقه، عز و جاره و جل ثنائیه و تقدست اسمائه و لا اله غیره.

و چون چشم یوسف علیه السلام به شاه افتاد گفت:

اللهم انی اسئلك بخیرک و اعوذبک من شره و شر غیره.

این دعا مربوط به داستان ۷۲ می شود که به مناسبت این داستان اینجا ذکر نمودیم. (۱)

۷۰: بالاخره زلیخا و زنان مصر قفل خاموشی را شکستند و اعتراف به گناه خویش نمودند

فرستاده مخصوص به نزد شاه برگشت و پیشنهاد یوسف را بیان کرد، این پیشنهاد که با مناعت طبع و علو همت همراه بود او را بیشتر تحت تأثیر عظمت و بزرگی یوسف قرار داد، لذا فوراً به سراغ زنانی که در این ماجرا شرکت داشتند فرستاد و آنها را احضار کرد، رو به سوی آنها کرد و گفت: بگوئید ببینم در آن هنگام که شما تقاضای کامجویی از یوسف کردید جریان کار شما چه بود.

ص: ۲۲۰

ال ما خطبکن اذ راودتن یوسف عن نفسه.

راست بگوئید، حقیقت را آشکار کنید، آیا هیچ عیب و تقصیر و گناهی در او سراغ دارید؟!

در اینجا وجدانهای خفته آنها یک مرتبه در برابر این سوال بیدار شد و همگی متفقا به پاکی یوسف گواهی دادند و گفتند: منزه است خداوند ما هیچ عیب و گناهی در یوسف سراغ نداریم قلن حاش لله ما علمنا علیه من سوء.

همسر عزیز مصر که در اینجا حاضر بود و به دقت به سخنان سلطان و زنان مصر گوش می داد بی آنکه کسی سوالی از او کند قدرت سکوت در خود ندید.

احساس کرد موقع آن فرا رسیده است و سالها شرمندگی وجدان را با شهادت قاطعش به پاکی یوسف و گنهکاری خویش جبران کند، به خصوص اینکه او بزرگواری بی نظیر یوسف را از پیامی که برای شاه فرستاده بود درک کرد که در پیامش کمترین سخنی از وی به میان نیاورده و تنها از زنان مصر به طور سربسته سخن گفته است یک مرتبه گوئی انفجاری در درونش رخ داد فریاد زد: الان حق آشکار شده، من پیشنهاد کامجوئی به او کردم او راستگو است و من اگر سخنی درباره او گفتم دروغ بوده است. (۱) قالت امراه العزیز الان حصحص الحق انا راودته عن نفسه و انه لمن الصادقین. (۲)

۲۱: او گفت: هرگز خدا از خائنان حمایت نمی کند

همسر عزیز مصر در ادامه سخنان خود چنین گفت: من این اعتراف صریح را به خاطر آن کردم که یوسف بدانند در غیابش نسبت به او خیانت نکردم ذلك ليعلم اني لم اخنه بالغيب.

چرا که من بعد از گذشتن این مدت و تجربیاتی که داشته

ص: ۲۲۱

۱- ۷۹. تفسیر نمونه: ج ۹، ص ۴۳۱ و ۴۳۲.

۲- ۸۰. سوره یوسف: آیه ۵۱.

ام فهمیده ام خداوند نیرنگ و کید خائن را هدایت نمی کند و ان الله لایهدی کید الخائنین.

در حقیقت او برای اعتراف صریحش به پاکی یوسف و گنهکاری خویش دو دلیل اقامه می کند، نخست اینکه:

۱- وجدانش و احتمالاً بقایای علاقه اش به یوسف! - به او اجازه نمی دهد که بیش از این حق را بپوشاند و در غیاب او نسبت به این جوان پاکدامن خیانت کند.

۲- دیگر اینکه با گذشت زمان و دیدن درسهای عبرت این حقیقت برای او آشکار شده است که خداوند حامی پاکان و نیکان است و هرگز از خائنان حمایت نمی کند، به همین دلیل پرده های زندگی روئانی دربار کم کم از جلو چشمان او کنار می رود و حقیقت زندگی را لمس می کند و مخصوصاً با شکست در عشق که ضربه ای بر غرور و شخصیت افسانه ای او وارد کرد و چشم واقع بینش بازتر شد و با این حال تعجبی نیست که چنان اعتراف صریحی بکند.

باز ادامه داد من هرگز نفس سرکش خویش را تبرئه نمی کنم چرا که می دانم این نفس اماره ما را به بدیها فرمان می دهد مگر آنچه پروردگارم رحم کند و با حفظ و کمک او مصون نمایم و ما ابرء نفسی ان النفس لاماره بالسوء الا ما رحم ربی ان ربی غفور رحیم در هر حال در برابر این گناه از او امید عفو و بخشش دارم چرا که پروردگارم غفور و رحیم است گروهی از مفسران به دلایلی دو آیه اخیر را سخن یوسف دانسته اند. (۱)

۷۲: شکست ها همیشه شکست نیست

شکست ها همیشه شکست نیست بلکه در بسیاری از مواقع ظاهراً شکست است اما

ص: ۲۲۲

۱- ۸۱. سوره یوسف: آیه ۵۲ و ۵۳. تفسیر آسان: ج ۹، ص ۴۳۲.

در باطن یک نوع پیروزی معنوی به حساب می آید، اینها همان شکست‌هایی است که سبب بیداری انسان می گردد و پرده های غرور و غفلت را می برد و نقطه عطفی در زندگی انسان محسوب می شود.

همسر عزیز مصر هرچند در کار خود گرفتار بدترین شکست‌ها شد ولی این شکست در مسیر گناه باعث تنبیه او گردید.

وجدان خفته اش بیدار شد و از کردار ناهنجار خود پشیمان گشت و روی به درگاه خدا آورد داستانی که در احادیث درباره ملاقاتش با یوسف پس از آنکه یوسف عزیز مصر شد نقل شده نیز شاهد این مدعا است زیرا رو به سوی او کرد و گفت:

الحمد لله الذي جعل العبيد ملوكا بطاعته و جعل الملوک عبيدا بمعصيته.

حمد خدای را که بردگان را به خاطر اطاعت فرمانش ملوک ساخت و ملوک را به خاطر گناه برده گردانید و در پایان همین حدیث می خوانیم که یوسف سرانجام با او ازدواج کرد. (۱)

۷۳: زلیخا جوان شد و با یوسف ازدواج کرد

حضرت صادق علیه السلام فرمود: بعد از اینکه حکمت خدا اقتضا کرد و حضرت یوسف به مقام سلطنت رسید، روزی از کوه‌های مصر می گذشت، یوسف زلیخا را دید پیر و شکسته شده سر راه نشسته، گدائی می کند، یوسف ایستاد و فرمود: ای زلیخا، چه چیز تو را واداشت بر اینکه با من چنین کردی؟

زلیخا گفت: حس صورت تو.

یوسف علیه السلام فرمود: پس چه خواهی کرد، اگر بینی در آخرالزمان پیامبری می آید که از حیث حسن و خلق و سخا از من بهتر و بالاتر است.

زلیخا گفت: راست گفتم.

یوسف گفت: از کجا دانستی که من راست گفتم و حال آنکه او را ندیده

ص: ۲۲۳

ای؟

زلیخا گفت: وقتی که تو اسمش را بردی محبت او در دل من قرار گرفت.

خداوند به یوسف وحی کرد که زلیخا راست می گوید، من هم او را دوست داشتم به جهت دوستی حبیبم محمد صلی الله علیه و آله و سلم.

به یوسف خطاب شد به زلیخا بگو چون ایمان به پیامبر من آوردی هر چه می خواهی به تو عطا می کنم.

زلیخا گفت: من سه حاجت دارم.

۱- جوانی به من برگردد.

۲- ای یوسف تو شوهر من شوی.

۳- در بهشت با تو باشم.

خداوند هر سه حاجت او را روا کرد، جبرئیل بال خود را به بدن او کشید و دوباره جوان شد و یوسف او را عقد کرد، در بهشت هم با یوسف است. (۱)

۷۴: زلیخا به یوسف گفت: وقتی تو را دوست می داشتم که خدا را نشناخته بودم

نوشته اند چون زلیخا ایمان آورد، یوسف علیه السلام او را به نکاح خود در آورد اما او از یوسف کناره می گرفت و به عبادت خدا مشغول می شد و چون یوسف او را در روز به خلوت دعوت می کرد، زلیخا وعده را به شب تأخیر می انداخت و چون شب می شد دعوت یوسف را به روز موکول می کرد.

یوسف علیه السلام او را عتاب (و سرزنش) فرمود که چه شد آن دوستیها و شوق و محبتیهای تو؟

زلیخا در جواب گفت: ای پیامبر خدا من تو را وقتی دوست داشتم که خدای تو را نشناخته بودم، اما چون او را شناختم همه محبتیها را از دل خود بیرون کردم و دیگری را بر او اختیار نمی کنم. (۲)

۷۵: یوسف فرمود: مرا بر خزانه های ارزاق مصر منصوب کن

شاه خواسته یوسف را اجرا نمود و آن زنان را خواست و زلیخا و زنان دیگری که در داستانهای

ص: ۲۲۴

۶۹ و ۷۰ گفته شد نزد پادشاه به خطای خویشتن و پاکدامنی حضرت یوسف علیه السلام اقرار کردند و این نیز بر مقام و منزلت یوسف افزود، پادشاه به اطرافیان خود گفت:

یوسف را برای من بیاورید تا او را برای مشورت های خود برگزینم و برای پیشرفت کشورم از فکر و علم و بینش او بهره مند شوم.

هنگامی که فرستادگان شاه رفتند و حضرت یوسف را از زندان نزد او آوردند حضرت یوسف دعائی خواند که ما در داستان ۶۷ بیان نمودیم، شاه برای درک میزان علم و عقل یوسف، با آن حضرت سخن گفت.

چون پادشاه بوسیله مکالمه با یوسف دریافت که آن بزرگوار از هر نظر برای فرمانروائی و سیاستمداری و اداره مملکت شایستگی دارد لذا به یوسف گفت:

تو از امروز به بعد نزد ما دارای مقام فرمانروائی، امین خواهی بود:

فلما کلمه قال انک الیوم لدینا مکین امین.

سپس پادشاه به یوسف گفت: ای یوسف صدیق! درباره تعبیر خواب من سخنانی از تو نقل کرده اند که من دوست دارم آنها را از تو بشنوم.

حضرت یوسف وصف آنچه را که پادشاه در خواب دیده و مشاهده کرده بود، و پادشاه همچنان غرق تعجب و دهشت گردید!

حضرت یوسف به شاه فرمود: بر تو لازم است که در این سالها کشت و زرع و کشاورزی را فوق العاده توسعه دهی، و انبارهای فراوانی برای ذخیره نمودن ارزاق و خوراکی بسازی.

بعدا مردم از هر طرف رو بسوی تو خواهند آورد و تو به این وسیله صاحب گنج و ثروت هائی خواهی شد که کسی نشده باشد.

ادشاه گفت: کیست که این کارها را برای من انجام دهد؟

یوسف علیه السلام فرمود: مرا بر خزانه های ارزاق کشور و زمین مصر منصوب کن چه کن آنکه من از هر نظر هم بر حفظ و حراست آنها قدرت دارم و هم این که از هر لحاظ به توزیع و تقسیم آنها علم و آگاهی دارم.

یعنی هم متعهدم و هم متخصص هستم. (۱) انی حفیظ علیم.

۷۶: این پاداش دنیوی یوسف است اما پاداش آخرت ...

گو چه حضرت یوسف علیه السلام مشکلات را از قبیل ته چاه بودن و تحت عنوان غلام زر خرید، فروش رفتن و خدمت کردن در خانه عزیز مصر را تحمل نمود، ولی، اینها باعث و سبب و مقدمه به قدرت رسیدن و فرمانروائی یوسف قرار دادیم، تا در زمین مصر فرمانفرما و متنفذ باشد، و از هر جای زمین آن مملکت که بخواهد انتخاب نماید و به سرپرستی اداره امور کشوری پردازد، آری کسی که آن همه در تنگنای چاه و زندان و خدمتگزاری خاندان عزیز مصر صبر و تحمل نماید، شایسته و سزاوار این است که کشور مصر با آن توسعه چهل و پنج فرسخ در چهل فرسخ در اختیارش قرار بگیرد، آری این مائیم که می توانیم هر کسی را عزیز و قدرتمند، یا ذلیل و خوار نمائیم، نه دیگران.

آری ما رحمت و نعمت خود را به هر کسی که شایستگی داشته باشد می رسانیم و هیچ کسی نمی تواند از آن جلوگیری نماید. همانطور که بدخواهان یوسف نتوانستند از آن همه نعمت هائی که ما به وی عطا کردیم جلوگیری کنند، آری نیکوکاری یوسف بود که باعث شد این همه نعمت و رحمت ها نصیب او شود و

ص: ۲۲۶

ما اجر و پاداش دنیوی افراد نیکوکار را ضایع نمی کنیم.

و كذلك مكننا ليوسف في الارض يتبوا منها حيث يشاء، نصيب برحمتنا من نشاء و لانضيع اجر المحسنين.

و این موضوع اختصاص به یوسف ندارد، بلکه عمومیت دارد، یعنی هر کس که نیکوکار باشد پاداش او نزد خدا محفوظ خواهد بود، اینها همه آنچه گفته شد اجر و پاداش دنیوی یوسف بود، اجر و پاداش اخروی او و عموم افراد نیکوکار آن است: و لاجر الاخره خیر للذین آمنوا و كانوا يتقون.

یعنی بخدا سوگند که پاداش اخروی اینگونه افراد از قبیل یوسف و امثال او که ایمان آوردند و بیاورند و پرهیزکار بوده و باشند به مراتب از اجر دنیوی آنان بهتر خواهد بود. (۱)

۷۷: یوسف به زلیخا فرمود: چرا تو را اینگونه می بینم

در بعضی از روایات آمده:

زلیخا در آن سال های قحطی نزد حضرت یوسف آمد و از آن بزرگوار طلب قوت لایموت کرد، زیرا شوهر زلیخا مرده بود و روزگار از زلیخا برگشته بود، و او را دچار مصیبت هائی کرده بود.

هنگامی که چشم حضرت یوسف علیه السلام به زلیخا افتاد به او فرمود: چه باعث شد که من تو را به این روز می بینم؟!

زلیخا در پاسخ آن بزرگوار گفت:

سبحان من جعل الملوک بمعصيته عبيدا و جعل العبيد بطاعته ملوكا.

یعنی پاک و منزّه است آن خدائی که پادشاهان را به علت نافرمانی از خداوند بردگانی قرار می دهد و بردگان را بوسیله فرمانبرداریشان از خداوند پادشاهانی مقرر می کند.

گفته اند:

چون پادشاه مصر شخصی کافر و گنهکار بوده، لذا خدای توانا او را مطیع و عبد یوسف قرار داد و یوسف را به

ص: ۲۲۷

حسب ظاهر غلامی زر خرید و مطیع خدا بود به مقام پادشاهی نائل نمود. (۱)

۷۸: چهار پاسخ از یک اشکال

چرا با اینکه حضرت یوسف علیه السلام پیامبر بود به پادشاه مصر که کافر بود فرمود: مرا به سرپرستی خزانه های خوراکی کشور مصر بر گمار و بعدا فرمود: من نگهبان و عالم هستم، آیا این خود یک نوع ریاست طلبی و خودستائی نبود؟!

پاسخ این اشکال را می توان از چند طریق گفت:

۱- اینکه: پیامبران علیه السلام که یوسف نیز یکی از ایشان است در بعضی موارد یک وظیفه خاص و آسمانی داشتند که موظف بعضی موارد بودند طبق آن عمل کنند و این وظیفه یوسف علیه السلام نیز وظیفه ای بود که می بایستی به آن عمل نماید، چون حضرت یوسف پیامبر بود و پیامبران معصوم بودند، لذا بیم این نمی رفت که حضرت یوسف فریب جاه طلبی را بخورد.

۲- اینکه برداشت حضرت یوسف علیه السلام از خوابی که پادشاه دیده بود که مدت هفت سال قحطی خواهد آمد، و اگر برای نجات مردم پیش بینی نمی شد مردم می مردند، و این مشکل جز بدست توانای یوسف که از هر نظر برای این کار زینده بود حل نمی شد، پس بنابراین: یوسف علیه السلام بر خود واجب می دانست که مقدمات نجات مردم را فراهم آورد، تا نابود نشوند - اضافه بر این که در صورت امکان واجب است که جانشین کافر گردد.

۳- اینکه قرائتی در کار بود که پادشاه مصر به یوسف نیاز و احتیاج داشت و او می خواست که زمام امور مملکتی به دست مبارک یوسف سپرده شود از جمله در آیه ۵۴ خواندیم که پادشاه گفت: یوسف

ص: ۲۲۸

را برای من بیاورید تا او را برگزینم، و بعدا به یوسف گفت: تو نزد ما فرمانروا می باشی و نیز مضمون آیه ۵۶ را خواندیم که خدا می فرماید: ما خواستیم که یک چنین قدرتی به یوسف عطا کنیم.

۴- اینکه این سخن اختصاص به حضرت یوسف نداشت، بلکه حضرت سلیمان علیه السلام هم نظیر یک چنین سخنی فرمود و از خدا خواهان یک نوع قدرت و سلطنتی شد که بعد از آن بزرگوار برای دیگری سزاوار و شایسته نباشد، گواه بر این موضوع قسمتی از آیه ۳۴ سوره ص است که از قول آن حضرت می فرماید هب لی ملکا لاینبغی لاحد من بعدی.

یعنی پروردگارا! یک مقام پادشاهی به من عطا کن که بعد از من برای احدی سزاوار نباشد، و شکی نیست که آن بزرگوار پس از نائل شدن به آن مقام، حق آن را آنطور که باید و شاید اداء نمود. (۱)

۷۹: مردی به علی بن موسی الرضا علیه السلام ایراد گرفت

مردی به امام هشتم حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام ایراد کرده گفت: چگونه ولیعهدی مأمون را پذیرفتی؟

امام علیه السلام در جوابش فرمود: آیا پیغمبر بالاتر است یا وصی پیامبر؟

آن مرد گفت: البته پیامبر.

حضرت فرمودند: آیا مسلمان برتر است یا مشرک؟

گفت: بلکه مسلمان.

امام علیه السلام در جواب آن مرد فرمود: عزیز مصر، شخص مشرکی بود و یوسف علیه السلام پیامبر خدا بود، و مأمون مسلمان است و من هم وصی پیغمبر هستم و یوسف خود از عزیز مصر درخواست منصب کرد، و گفت: مرا بر خزینه های مملکت بگمار که من نگهبان و دانا هستم، ولی مرا مأمون ناچار به قبول کردن ولیعهدی خود کرد.

ص: ۲۲۹

هر صورت پذیرفتن منصب های ظاهری و یا درخواست آن از طرف مردان الهی در صورتی که مصلحتی در کار باشد هیچ گونه منافاتی با شأن و مقام روحانی و الهی ندارد و موجب ایراد و اشکال نیست. (۱)

۸۰: مردم و مایملک آنها مال یوسف بود

امام هشتم علیه السلام فرمودند: حضرت یوسف علیه السلام پس از اینکه فرمانروا گردید به کار جمع آوری آذوقه و غله شد و در هفت سال فراوانی انبارها را پر کرد و چون سالهای قحطی رسید، شروع بفروش غله کرد و در سال اول مردم هر چه درهم و دینار پول نقد داشتند همه را به یوسف داده و آذوقه و غله گرفتند تا جائی که دیگر در مصر و اطراف آن درهم و دیناری بجای نماند، جز آنکه همگی ملک یوسف شده بود، و چون سال دوم شد جواهرات و زیورآلات خود را به نزد یوسف آورده و در مقابل آنها از وی آذوقه گرفتند، تا جائی که دیگر زیورآلاتی بجا نماند، جز آنکه همه در ملک یوسف در آمده بود، و در سال سوم در برابر چهارپایان و مواشی آذوقه به مردم فروخت تا آنجا که دیگر حیوانی نماند جز آنکه ملک یوسف شده بود، و در سال چهارم هر چه غلام و کنیز و برده داشتند همه را به یوسف فروختند و آذوقه گرفته و خوردند تا جائی که دیگر در مصر غلام و کنیزی نماند که ملک یوسف نباشد، و سال پنجم خانه و املاک خود را به یوسف دادند و آذوقه خریدند تا آنجا که در مصر و اطراف آن خانه و باغی نماند مگر آنکه همگی ملک یوسف شده

ص: ۲۳۰

بود و سال ششم مزارع و آبها را به یوسف داده و با آذوقه مبادله کردند، و دیگر مزرعه و آبی نبود که ملک و مملکت یوسف نباشد و سال هفتم خودشان را به یوسف فروختند و آذوقه خریدند و دیگر برده و آزادی نبود که ملک یوسف نباشد و بدین ترتیب هر انسان آزاد و برده ای با هر چه داشتند همه در ملک یوسف در آمده بود، و مردم گفتند: تاکنون ندیده و نشنیده ایم که خداوند چنین ملکی به پادشاهی عنایت کرده باشد و چنین علم و حکمت و تدبیری به کسی داده باشد. (۱)

۸۱: یوسف فرمود: من همه اهل مصر را آزاد کردم

در داستان قبل گفتم هر انسان آزاد و برده ای با هر چه داشتند همه در ملک یوسف در آمده بود، یوسف علیه السلام به پادشاه مصر فرمود: در این نعمت و سلطنتی که خدا به من در مملکت مصر عنایت کرده چه نظری داری؟ رأی خود را در این باره بگو که من در کارشان نظری جز خیر و اصلاح نداشته ام و آنها را از بلا نجات ندادم که خود بلائی بر آنها باشم و این لطف خدا بود که آنها را به دست من نجات داد؟

شاه گفت: هر چه خودت صلاح می دانی دربارشان انجام ده و رأی من همان رأی تو است!

یوسف علیه السلام فرمود: من خدا را گواه می گیرم و تو نیز شاهد باش که من همه مردم مصر را آزاد کردم، و اموال و غلام و کنیزشان را به آنها باز گرداندم و حالا پادشاهی و فرمانروائی تو را نیز به خودت وا می گذارم مشروط بر اینکه به سیره من

ص: ۲۳۱

رفتار کنی، و جز بر طبق حکم من حکم نکنی.

شاه گفت: این کمال افتخار و سربلندی من است که جز به روش و سیره تو رفتار نکنم و جز بر طبق حکم تو حکمی نکنم و اگر تو نبودی توانائی بر این کار نداشتم و راهنمای به آن نمی شدم، و این سلطنت و عزت و شوکتی که دارم از برکت تو به دست آوردم و اکنون گواهی می دهم که خدائی جز پروردگار یگانه نیست که شریکی ندارد و تو فرستاده و پیغمبر او هستی و در همین منصبی که تو را به آن منصوب داشته ام بمان که در نزد ما همان منزلت و مقام را داری و امین ما هستی. (۱)

تفسیر قرآن

متن سوره یوسف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الر تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۱)

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲)

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ (۳)

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ (۴)

قَالَ يَبْنَىٰ لَا تَقْصُصْ رُءُوسًا عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۵)

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رُبُّكَ وَ يُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَ يُنِّمُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَ عَلَىٰ ءَالِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۶)

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلسَّائِلِينَ (۷)

إِذْ قَالُوا لِيُوسُفَ وَ أَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنَّا وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۸)

اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَ تَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (۹)

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَ أَلْقُوهُ فِي غَيِّبَتِ الْوَجْبِ يُلْقَاهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (۱۰)

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَ إِنَّا لَهُ لَنَصِحُونَ (۱۱)

أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَزْتَعُ وَ يَلْعَبُ وَ إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (۱۲)

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَضَلُّوا بِهِ وَ أَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذُّبُّ وَ أَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ (۱۳)

قَالُوا لَنْ نَأْكُلَهُ الذُّبُّ وَ نَحْنُ عَصَبُهُ إِنَّا إِذَا لَخَسِرُونَ (١٤)

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَ أَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيْبِ الْجُبِّ وَ أَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١٥)

وَ جَاءُوا آبَاءَهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ (١٦)

قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَ تَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَعِنَا فَأَكَلَهُ الذُّبُّ وَ مَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ

ص: ٢٣٢

١- ٩١. تاريخ انبياء: ج ١، ص ٣٠٠. نور الثقلين: ج ٢، ص ٤٣٤.

لَنَا وَ لَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (١٧)

وَ جَاءَ عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَ اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ (١٨)

وَ جَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَبُشْرَى هَذَا غُلْمٌ وَ أُسْرُوهُ بِضَعَّةً وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (١٩)

وَ شَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَّهَمٍ مَعْدُودَةٍ وَ كَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (٢٠)

وَ قَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَا مَرَأَتَهُ أَكْرَمَى مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلِداً وَ كَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَ لِنُعَلِّمَهُ مِنَ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَ اللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٢١)

وَ لَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْماً وَ عِلْماً وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (٢٢)

وَ رَوَدَتْهُ النَّثَى هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَ غَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَ قَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (٢٣)

وَ لَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَ هَمَّ بِهَا لَوْ لَا أَنْ رَأَا بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَ الْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ (٢٤)

وَ اسْتَبَقَا الْبَابَ وَ قَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَ أَلْفَيْهَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَأُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءاً إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٢٥)

قَالَ هِيَ رَوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَ شَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَ هُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (٢٦)

وَ إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَ هُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٢٧)

فَلَمَّا رَأَا قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ (٢٨)

يُوسُفَ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَ اسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ (٢٩)

وَ قَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ

الْعَزِيزِ تُرْوَدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٣٠)

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكِنًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (٣١)

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا ءَامُرُهُ لَيَسْجَنَنَّ وَيَكُونًا مِّنَ الصَّغِيرِينَ (٣٢)

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ (٣٣)

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٣٤)

ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِّن بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنَّهُنَّ حَتَّىٰ حِينٍ (٣٥)

وَ دَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَاخُ أَحْمَرَ وَ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَاخُ أَحْمَلَ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبْتْنَا بِنْتًا لَّهُمَا وَ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٣٦)

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُزْرَقَانِهِ إِلَّا نَبَأْتُكُمَا بِنْتَاؤِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (٣٧)

وَ اتَّبَعْتُ مِلَّةَ ءَابَائِي إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَ عَلَى النَّاسِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (٣٨)

يَصْحَبِي السِّجْنِ ءَ أَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَحْدُ الْقَهَّارُ (٣٩)

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَ ءَابَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٤٠) يَصْحَبِي

السَّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمَا فَيَسْقَى رَبَّهُ خَمْرًا وَ أَمَا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ (٤١)

وَ قَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السَّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (٤٢)

وَ قَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَ سَبْعَ سِنْبَلَاتٍ خُضْرٍ وَ أُخْرٍ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِن كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ (٤٣)

قَالُوا أَضَعَتْ أَحْلَمٌ وَ مَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَمِ بِعَلَمِينَ (٤٤)

وَ قَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَ اذْكُرْ بَعْدَ أُمَّهَ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ (٤٥)

يُوسُفَ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَ سَبْعِ سِنْبَلَاتٍ خُضْرٍ وَ أُخْرٍ يَابِسَاتٍ لَّعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ (٤٦)

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سِنْبَلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ (٤٧)

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَحْصِنُونَ (٤٨)

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَ فِيهِ يَعْرِوُونَ (٤٩)

وَ قَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسْأَلُهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (٥٠)

قَالَ مَا خَطْبُكُمْ إِذْ رَوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ النَّحْسُ الْفَسَقُ أَنَا وَ رَوَدْتُهُ عَن نَّفْسِهِ وَ إِنَّهُ لَمِنَ الصِّدِّيقِينَ (٥١)

ذَلِكَ لِيُعَلِّمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَ أَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْخَائِنِينَ (٥٢)

وَ مَا أُبْرِي نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ (٥٣)

وَ قَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا

كَلِمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ (٥٤)

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْمُ (٥٥)

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُنْصِبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (٥٦)

وَ لَا أَجْرَ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ (٥٧)

وَ جَاءَ إِخْوَهُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَ هُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ (٥٨)

وَ لَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِّنْ أَيْبِكُمْ إِلَّا تَرَوْنَ أَنِي أَوْفَى الْكَيْلِ وَ أَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (٥٩)

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَ لَا تَقْرَبُونِ (٦٠)

قَالُوا سَنُرَوِّدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَ إِنَّا لَفَاعِلُونَ (٦١)

وَ قَالَ لِفَتَيْنِهِ اجْعَلُوا بَضْعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٦٢)

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى أَيْبِهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانًا نَّكَتِلُ وَ إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (٦٣)

قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمَنُتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِن قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ (٦٤)

وَ لَمَّا فَتَحُوا مَتْعَهُمْ وَجَدُوا بَضْعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بَضْعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَ نَمِيرُ أَهْلَنَا وَ نَحْفَظُ آخَانًا وَ نَزِدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ (٦٥)

قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا ءَاتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (٦٦)

وَ قَالَ يَبْنَئِي لَا تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَجِدٍ وَ ادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ وَ مَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ عَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (٦٧)

وَ لَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا

حَاجَهُ فِي نَفْسٍ يَعْتُوبُ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لُدُو عَلِمٍ لَّمَّا عَلَّمَنَّهُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٦٨)

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ ءَاوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٦٩)

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رِجْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتَهَا الْعِيرِ إِنَّكُمْ لَسَرِقُونَ (٧٠)

قَالُوا وَ أَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ (٧١)

قَالُوا نَقِدُ صَوَاعِ الْمَلَائِكَةِ وَ لَمِنَ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَ أَنَا بِهِ زَعِيمٌ (٧٢)

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَ مَا كُنَّا سَرِقِينَ (٧٣)

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَذِبِينَ (٧٤)

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَن وَجَدَ فِي رِجْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (٧٥)

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّنْ نَّشَاءُ وَ فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ (٧٦)

قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفَ فِي نَفْسِهِ وَ لَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ (٧٧)

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَنزَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٧٨)

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَّعَنَا عِنْدَهُ إِنْ أِذَا لَطْمُونَ (٧٩)

فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ إِنْ لَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ وَ مَن قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَ هُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (٨٠)

ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَ مَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَ

مَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (٨١)

وَ سَأَلَ الْقُرَيْبَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَدِيقُونَ (٨٢)

قَالَ بَلْ سَأَلْتُمْ لَكُمْ أَنْفُسَكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (٨٣)

وَ تَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا سَفَى عَلَى يَوْسُفَ وَ ابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزَنِ فَهُوَ كَظِيمٌ (٨٤)

قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتُنُوا تَذَكَّرُ يَوْسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضاً أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (٨٥)

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَ حُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَ أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٨٦)

يَبْنِي أَذْهَبُوا فَتَحَسَبُوا مِنْ يَوْسُفَ وَ أَخِيهِ وَ لَا تَأْتِسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْتِسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ (٨٧)

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنَا وَ أَهْلْنَا الضَّرَّ وَ جِئْنَا بِبِضْعِهِ مُزْجَاهٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَ تَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ (٨٨)

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيَوْسُفَ وَ أَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (٨٩)

قَالُوا إِيَّاكَ لَأَنْتَ يَوْسُفَ قَالَ أَنَا يَوْسُفَ وَ هَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَ يَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (٩٠)

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَازَتْكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَ إِنْ كُنَّا لَخَطِئِينَ (٩١)

قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْنَا يَوْمَ يَعْفُرُ اللَّهُ لَكُمْ وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ (٩٢)

أَذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيراً وَ أَتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ (٩٣)

وَ لَمَّا فَصَلَتِ الْعَيْرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يَوْسُفَ لَوْ لَا أَنْ تُفَنِّدُونِ (٩٤)

قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ (٩٥)

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيراً قَالَ إَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٩٦)

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا

ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَطِيئِينَ (۹۷)

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (۹۸)

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ ءَاوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنِ شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ (۹۹)

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۱۰۰)

رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ الْإِنْسَانِ فِي الْأُولَىٰ وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ (۱۰۱)

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ (۱۰۲)

ترجمه سوره يوسف

به نام خداوند رحمان و رحیم

۱. الر - این، آیه های کتاب روشن است.

۲. که ما آن را قرآنی عربی نازل کرده ایم، شاید تعقل کنید.

۳. ما با این قرآن که به تو وحی می کنیم، (در ضمن) بهترین داستان را برای تو می سراییم، گرچه پیش از آن از بی خبران بودی.

۴. چون یوسف به پدرش گفت: ای پدر، من در خواب یازده ستاره با خورشید و ماه دیدم که برای من در حال سجده اند.

۵. گفت: پسرکم، رؤیای خویش را به برادرانت مگو که در کار تو نیرنگی کنند، چون شیطان دشمن آشکار انسان است.

۶. و بدین سان پروردگارت تو را برمی گزیند و تعبیر احادیث را تعلیمت می دهد و نعمت خویش را بر تو و بر خاندان یعقوب کامل می کند، چنانکه پیش

ص: ۲۳۹

از این بر پدران ابراهیم و اسحاق کامل کرده بود، که پروردگارت دانا و حکیم است.

۷. برستی که در سرگذشت یوسف و برادرانش برای پرسش کنان عبرتهاست.

۸. آن دم که گفتند: یوسف و برادرش نزد پدرمان از ما که دسته ای نیرومندیم محبوب ترند، که پدر ما در ضلالتی آشکار است.

۹. یوسف را بکشید یا به سرزمینی دور بیندازیدش که علاقه پدرتان خاص شما شود و پس از آن مردمی شایسته شوید.

۱۰. یکی از ایشان گفت: یوسف را مکشید، اگر کاری می کنید، او را به قعر چاه افکنید که بعضی مسافران او را بگیرند.

۱۱. گفتند: ای پدر، برای چه ما را درباره یوسف امین نمی شماری در صورتی که ما از خیرخواهان اویم؟

۱۲. فردا وی را همراه ما بفرست که بگردد و بازی کند و ما او را حفاظت می کنیم.

۱۳. گفت: من از اینکه او را ببرید، غمگین می شوم و می ترسم گرگ او را بخورد و شما از او غافل باشید.

۱۴. گفتند: اگر با وجود ما که دسته ای نیرومندیم، گرگ او را بخورد، برستی که ما زیانکار خواهیم بود.

۱۵. و چون او را بردند و هم سخن شدند که در قعر چاه قرارش دهند، بدو وحی کردیم که آنان را از این کارشان خبردار خواهی کرد، و آنها ادراک نمی کنند.

۱۶. شبانگاه گریه کنان پیش پدر شدند.

۱۷. گفتند: ای پدر، ما به مسابقه رفته بودیم و یوسف را نزد بنه خویش گذاشته بودیم، پس گرگ او را بخورد، ولی تو سخن ما را گرچه راستگو باشیم، باور نداری.

۱۸. و پیراهن وی را با خون

دروغین بیاوردند. گفت: (چنین نیست) بلکه دل‌های شما کاری بزرگ را به نظرتان نیکو نموده. صبری نیکو باید و خداست که در این باب از او کمک باید خواست.

۱۹. و کاروانی بیامد و مأمور آب خویش را بفرستادند. او دلوش در چاه افکند و صدا زد: مژده! این غلامی است. و او را بضاعتی پنهانی قرار دادند، و خدا می دانست چه می کردند.

۲۰. و وی را به بهایی ناچیز، درمهایی چند فروختند که به فروش وی بی اعتنا بودند.

۲۱. آن کس از مردم مصر که وی را خریده بود، به زن خود گفت: منزلت وی را گرامی بدار، شاید ما را سود دهد یا به فرزندیش گیریم. اینچنین یوسف را در آن سرزمین جا دادیم تا تعبیر حوادث رؤیا را تعلیمش دهیم، که خدا به کار خویش مسلط است ولی بیشتر مردم نمی دانند.

۲۲. و چون به رشد رسید، علم و حکمتی به او دادیم و نیکوکاران را چنین پاداش می دهیم.

۲۳. و آن زنی که یوسف در خانه وی بود از او تمنای کامجویی کرد و درها را محکم بست و گفت: بیا. گفت: پناه به خدا، که او مربی من است و منزلت مرا نیکو داشته است، که ستمگران رستگار نمی شوند.

۲۴. وی یوسف را قصد کرد. یوسف هم اگر برهان پروردگار خویش ندیده بود، قصد او کرده بود. چنین شد تا گناه و بدکاری را از او دور کنیم، که وی از بندگان خالص شده ما بود.

۲۵. از پی هم به سوی در دویدند و پیراهن یوسف را از عقب بدرید و شوهرش را پشت در یافتند. گفت: سزای

کسی که به خاندان تو قصد بد کند، جز این نیست که زندانی شود و یا عذابی الم انگیز ببیند.

۲۶. یوسف گفت: وی از من کام می خواست. و یکی از کسان زن که حاضر بود، گفت: اگر پیراهن یوسف از جلو دریده شده، زن راست می گوید و او دروغگوست.

۲۷. و اگر پیراهن وی از عقب دریده شده، زن دروغ می گوید و او راستگوست.

۲۸. و چون پیراهن او را دید که از عقب دریده شده، گفت: این از نیرنگ شما زنان است، که نیرنگ شما بزرگ است.

۲۹. یوسف، این را ندیده بگیر. و ای زن، از گناه خود آمرزش بخواه، که تو خطا کار بوده ای.

۳۰. زنانی در شهر گفتند: همسر عزیز از غلام خویش کام می خواهد که فریفته او شده و ما وی را در ضلالتی آشکار می بینیم.

۳۱. و همین که از فکر آنان باخبر شد، کس نزدشان فرستاد و مجلسی مهیا کرد و برای آنها پستی های گرانقیمتی فراهم ساخت و به هر یک از آنان کاردی داد و به یوسف گفت: بیرون شو بر ایشان. همین که وی را بدیدند، حیران او شدند و دستهای خویش ببریدند و گفتند: منزّه است خدا، که این بشر نیست، این فرشته ای بزرگوار است.

۳۲. گفت: این همان است که درباره او ملامت کردید. من از او کام خواستم و خوبستن داری کرد. اگر آنچه بدو فرمان می دهم نکند، به طور قطع زندانی و خوار می گردد.

۳۳. گفت: پروردگارا، زندان برای من از گناهی که مرا بدان می خوانند، خوش تر است و اگر نیرنگشان را از من دور نکنی، متمایل

به ایشان می شوم و از جهالت پیشگان می گردم.

۳۴. پروردگارش اجابتش کرد و نیرنگشان را از او دور ساخت، که او شنوا و داناست.

۳۵. آنگاه با وجود آن نشانه ها که دیده بودند، به نظرشان رسید که او را تا مدتی زندانی کنند.

۳۶. و با یوسف دو جوان دیگر هم زندانی شدند. یکی از آنها گفت: من در خواب دیدم که انگور (برای شراب) می فشارم. دیگری گفت: من دیدم که بر بالای سر خود طبق نانی می برم و مرغان هوا از آن می خورند. ای یوسف، تو ما را از تعبیر آن آگاه کن، که تو را از نیکوکاران می بینیم.

۳۷. یوسف در پاسخ آنها گفت: من شما را قبل از آنکه طعام آید و تناول کنید، به تعبیر خوابتان آگاه می سازم که این علم را خدای من به من آموخته است، زیرا که من آیین گروهی را که به خدا بی ایمان و به آخرت کافرند، ترک گفتم.

۳۸. و از آیین پدرانم ابراهیم خلیل و اسحاق و یعقوب پیروی می کنم و در آیین ما هرگز نباید چیزی را با خدا شریک گردانیم. این توحید و ایمان به یگانگی خدا فضل و عطای خداست بر ما و بر همه مردم، لیکن اکثر مردم شکر این عطا را به جا نمی آورند.

۳۹. ای دو رفیق زندانی من، آیا خدایان متفرق (بی حقیقت) بهتر (و در نظام خلقت مؤثرتر)ند یا خدای یکتای قهار؟

۴۰. آنچه غیر از خدا می پرستید، اسماء بی حقیقت و الفاظ بی معناست که خود شما و پدرانتان ساخته اید. خدا هیچ دلیلی برای آن نازل نکرد. و تنها حکمفرمای عالم وجود خداست

و امر فرموده که جز آن ذات پاک یکتا را نپرستید. این آیین محکم است، ولی اکثر مردم نمی دانند.

۴۱. یوسف گفت: ای دور رفیق زندانی من، اما یکی از شما ساقی شراب شاه خواهد شد، و اما آن دیگری به دار آویخته می شود تا مرغان مغز سر او را بخورند. این امری که درباره آن از من خواستید، قطعی و حتمی است.

۴۲. آنگاه یوسف از رفیقی که می دانست نجات می یابد، درخواست کرد که: مرا نزد صاحبت یاد کن. ولی شیطان در آن حال یاد صاحبش را از نظرش ببرد، بدین سبب در زندان سالی چند بماند.

۴۳. شاه گفت که: من در رؤیا هفت گاو فربه را دیدم که هفت گاو لاغر آنها را می خورند، و هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده (که خشکیده ها بر سبزه ها پیچیدند و آنها را از بین بردند). ای بزرگان، اگر تعبیر رؤیا می کنید، مرا درباره رؤیایم نظر دهید.

۴۴. گفتند: این خوابهای آشفته است و ما به تعبیر چنین خوابها واقف نیستیم.

۴۵. آن کس از آن دو تن که نجات یافته بود و پس از مدتی به خاطر آورد، گفت: من از تعبیر آن خیرتان می دهم، مرا بفرستید.

۴۶. ای یوسف راستگویی، درباره هفت گاو فربه که هفت گاو لاغر آنها را می خورند و هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده به ما نظر بده، تا شاید نزد کسان باز گردم و آنها (حقیقت را) بدانند.

۴۷. گفت: هفت سال پیایی کشت می کنید، هر چه درو کردید آن را جز اندکی که می خورید، در خوشه گذارید.

۴۸. آنگاه از پی این سالها هفت سال سخت

بیاید که آنچه از پیش برای آن نهاده اید مگر اندکی که محفوظ دارید، به مصرف می رسانید.

۴۹. عاقبت از پی این سالها سالی بیاید که در اثنای آن، باران زیادی نصیب مردم شود و در آن سال مردم عصیر (میوه ها و دانه های روغنی) می گیرند.

۵۰. شاه گفت: او را نزد من آرید. هنگامی که فرستاده او پیش وی آمد، گفت: سوی صاحب باز گرد و از او بپرس قصه زنانی که دستهای خویش را بریدند، چه بود؟ که پروردگار (من) از نیرنگشان آگاه است.

۵۱. شاه به زنان گفت: قصد شما آن دم که از یوسف کام می خواستید، چه بود؟ گفتند: خدا منزله است، ما درباره او هیچ بدی سراغ نداریم. زن عزیز گفت: اکنون حق جلوه گر شد. من از او کام می خواستم و او راستگوست.

۵۲. و اینکه می گویم برگرد و چنین بگو، برای این است که عزیز بداند که من در غیابش به او خیانت نکردم، که خدا نیرنگ خیانتکاران را به هدف نمی رساند.

۵۳. من خویش را میرا نمی کنم، چون که نفس انسانی پیوسته به گناه فرمان می دهد مگر آن را که پروردگارم رحم کند، که پروردگار من آمرزگار و رحیم است.

۵۴. شاه گفت: وی را نزد من آرید که او را محرم خویش کنم. و همین که با او صحبت کرد، گفت: اکنون تو نزد ما صاحب اختیار و امینی.

۵۵. گفت: خزینه های این سرزمین را به من بسپار، که من نگهدار و دانایم.

۵۶. بدین سان یوسف را در آن سرزمین تمکن دادیم که در آن هر کجا که می خواست، مقام می گرفت. ما رحمت خویش

را به هر که بخواهیم، می‌رسانیم و پاداش نیکوکاران را تباه نمی‌کنیم.

۵۷. و پاداش آخرت برای کسانی که ایمان آورده و پرهیزگاری کرده‌اند، بهتر است.

۵۸. برادران یوسف آمدند و بر او وارد شدند. او ایشان را شناخت، ولی آنها وی را نشناختند.

۵۹. و هنگامی که (یوسف) بار آذوقه آنها را آماده کرد، گفت: (دفعه آینده) آن برادری را که از پدر دارید، نزد من آرید. آیا نمی‌بینید که من حق پیمان را اداء می‌کنم و من بهترین میزبانانم؟

۶۰. و اگر او را نزد من نیاورید، نه کیل (و پیمان ای از غله) نزد من خواهید داشت و نه (اصلاً) نزدیک من شوید.

۶۱. گفتند: ما با پدرش گفتگو خواهیم کرد (و سعی می‌کنیم موافقتش را جلب نماییم) و ما این کار را خواهیم کرد.

۶۲. سپس به کارگزاران و غلامان خویش گفت: آنچه را به عنوان قیمت پرداخته‌اند، در بارهایشان بگذارید تا شاید پس از مراجعت به خانواده خویش، آن را بشناسند و شاید برگردند.

۶۳. و هنگامی که آنها به سوی پدرشان بازگشتند، گفتند: ای پدر، دستور داده شده که به ما پیمان ای (از غله) ندهند، لذا برادرمان را با ما بفرست تا سهمی دریافت داریم و ما او را محافظت خواهیم کرد.

۶۴. گفت: آیا من نسبت به او به شما اطمینان کنم همان گونه که نسبت به برادرش (یوسف) اطمینان کردم؟! خداوند بهترین حافظ و ارحم الراحمین است.

۶۵. و هنگامی که متاع خود را گشودند، دیدند سرمایه آنها بازگردانده شده. گفتند: پدر، ما دیگر چه می‌خواهیم؟ این سرمایه ماست که به ما پس گردانده

شده. (پس چه بهتر که برادرمان را با ما بفرستی.) و ما برای خانواده خویش مواد غذایی می آوریم و برادرمان را حفظ خواهیم کرد و پیمانۀ بزرگتری غیر از این پیمانۀ کوچک دریافت خواهیم داشت.

۶۶. گفت: هرگز او را با شما نخواهم فرستاد جز اینکه پیمانۀ مؤکد الهی بدهید که او را حتما نزد من خواهید آورد، مگر اینکه (بر اثر مرگ یا علت دیگری) قدرت از شما سلب گردد. و هنگامی که آنها پیمانۀ موثق خود را در اختیار او گذاردند، گفت: خداوند نسبت به آنچه می گوئیم ناظر و حافظ است.

۶۷. (هنگامی که خواستند حرکت کنند، یعقوب) گفت: فرزندان من، از یک در وارد نشوید بلکه از درهای متفرق وارد گردید و (من با این دستور) نمی توانم حادثه ای را که از سوی خدا حتمی است، از شما دفع کنم، حکم و فرمان تنها از آن خداست. من بر او توکل می کنم و همه متوکلان باید بر او توکل کنند.

۶۸. و چون که از همان طریق که پدر به آنها دستور داده بود وارد شدند، این کار هیچ حادثه حتمی الهی را نمی توانست از آنها دور سازد جز حاجتی در دل یعقوب (که از این راه) انجام شد (و خاطرش تسکین یافت)، و او از برکت تعلیمی که ما به او داده ایم، علم فراوانی دارد در حالی که اکثر مردم نمی توانند.

۶۹. هنگامی که بر یوسف وارد شدند، برادرش را نزد خود جای داد و گفت: من برادر تو هستم. از آنچه آنها می کنند، غمگین و ناراحت نباش.

۷۰. و چون بارهای آنها را بست، ظرف آبخوری ملک را در

بار برادرش قرار داد، سپس کسی صدا زد: ای اهل قافله، شما سارق هستید.

۷۱. آنها رو به سوی او کردند و گفتند: چه چیز گم کرده اید؟

۷۲. گفتند: جام ملک را، و هر کس آن را بیاورد، یک بار شتر (غله) به او داده می شود و من ضامن (این پاداش) هستم.

۷۳. گفتند: به خدا سوگند شما می دانید که ما نیامده ایم در این سرزمین فساد کنیم و ما (هرگز) دزد نبوده ایم.

۷۴. آنها گفتند: اگر دروغگو باشید، کیفر شما چیست؟

۷۵. گفتند: هر کس که (آن جام) در بار او پیدا شود، خودش کیفر آن خواهد بود (و به خاطر این کاره برده خواهد شد). ما این گونه ستمگران را کیفر می دهیم.

۷۶. در این هنگام (یوسف) قبل از بار برادرش به کاوش بارهای آنها پرداخت و سپس آن را از بار برادرش بیرون آورد. ما این گونه راه چاره به یوسف یاد دادیم. او هرگز نمی توانست برادرش را مطابق آیین ملک (مصر) بگیرد مگر آنکه خدا بخواهد. ما درجات هر کس را که بخواهیم، بالا می بریم و برتر از هر صاحب علمی، عالمی است.

۷۷. (برادران) گفتند: اگر او (بنیامین) دزدی کرده (تعجب نیست)، برادرش (یوسف) نیز قبل از او دزدی کرده، یوسف (سخت ناراحت شد و) این (ناراحتی) را در درون خود پنهان داشت و برای آنها اظهار نداشت، (همین اندازه) گفت: وضع شما بدتر است و خدا از آنچه حکایت می کنید، آگاه تر است.

۷۸. گفتند: ای عزیز، او پدر پیری دارد. یکی از ما را به جای او بگیر، ما تو را از نیکوکاران می بینیم.

۷۹. گفت:

ص: ۲۴۸

پناه بر خدا که غیر از آن کس که متاع خود را نزد او یافته ایم، بگیریم، که در آن صورت از ظالمان خواهیم بود.

۸۰. و همین که از او ناامید شدند، راز گویان به کناری رفتند. بزرگشان گفت: آیا نمی دانید پدرتان از شما پیمان الهی گرفته و پیش از این درباره یوسف کوتاهی کردید؟ لذا من از این سرزمین حرکت نمی کنم تا پدرم به من اجازه دهد، یا خدا فرمانش را درباره من صادر کند، که او بهترین حکم کنندگان است.

۸۱. شما به سوی پدرتان بازگردید و بگوئید: پدر، پسر دزدی کرد و ما جز به آنچه می دانستیم، گواهی ندادیم و ما از غیب آگاه نیستیم.

۸۲. (برای اطمینان بیشتر) از آن شهری که در آن بودیم، سؤال کن و از قافله و کاروانیانی که با آن آمدیم، پرس که ما راست می گوئیم.

۸۳. (یعقوب) گفت: (چنین نیست) بلکه ضمیرها و هوا و هوستان، کاری (بزرگ) را به شما نیکو وانمود کرده. اینک صبری نیکو باید (بکنم)، شاید خدا همه را به من باز آرد، که او دانای حکیم است.

۸۴. و از آنان روی بگردانید و گفت: ای دریغ از یوسف! و دیدگانش از غم سپید شد، اما او خشم خود را فرو می برد.

۸۵. گفتند: به خدا آن قدر یاد یوسف می کنی تا سخت بیمار شوی یا به هلاک افتی.

۸۶. گفت: شکایت غم و اندوه خویش را فقط به خدا می کنم و از خدا چیزهایی سراغ دارم که شما نمی دانید.

۸۷. فرزندان من، بروید و یوسف و برادرش را بجوئید و از فرج خدا نومید مشوید، که جز گروه کافران

از گشایش خدا نومید نمی شوند.

۸۸. و چون نزد یوسف آمدند، گفتند: ای عزیز، ما و کسانمان بینوا شده ایم و کالایی ناچیز آورده ایم. پیمانۀ را تمام ده و به ما ببخشای، که خدا بخششگران را پاداش می دهد.

۸۹. گفت: به یاد دارید وقتی را که نادان بودید، با یوسف و برادرش چه کردید؟

۹۰. گفتند: مگر تو یوسفی؟ گفت: من یوسفم، و این برادر من است. خدا به ما منت نهاد، که هر که پرهیزد و صبور باشد، خدا پاداش نیکوکاران را تباہ نمی کند.

۹۱. گفتند: به خدا که خدا تو را بر ما برتری داده و ما خطا کرده بودیم.

۹۲. گفت: اکنون هنگام رسیدن به خرده حسابها نیست. خدا شما را بیامرزد، که او از رحیمان رحیم تر است.

۹۳. این پیراهن مرا ببرید و به صورت پدرم بیندازید که بینا می شود، و همگی با خانواده خود پیش من آید.

۹۴. و همین که کاروان به راه افتاد، پدرشان گفت: اگر سفیهم شمارید، من بوی یوسف را احساس می کنم.

۹۵. گفتند: به خدا که تو در ضلالت دیرین خویش هستی.

۹۶. و چون نویدرسان پیامد و پیراهن را به صورت وی افکند. در دم بینا گشت و گفت: مگر به شما نگفتم من از خدا چیزهایی سراغ دارم که شما نمی دانید؟

۹۷. گفتند: ای پدر، برای گناهان ما آمرزش بخواه، که ما خطا کار بوده ایم.

۹۸. گفت: برای شما از پروردگار آمرزش خواهم خواست، که او آمرزگار و رحیم است.

۹۹. و چون نزد یوسف رفتند، پدر و مادرش را پیش خود جای داد و گفت: داخل مصر شوید، که اگر

خدا بخواهد، در امان خواهید بود.

۱۰۰. و پدر و مادر خویش را بر تخت نشاند و همگی سجده کنان به رو در افتادند. گفت: پدر جان، این تعبیر رؤیای پیشین من است که پروردگرم آن را محقق کرد و به من نیکی نمود که از زندان بیرونم آورد و شما را پس از آنکه شیطان میان من و برادرانم را به هم زد، از آن بیابان (بدینجا) آورد، که پروردگرم درباره آنچه اراده کند دقیق است، آری او دانای حکیم است.

۱۰۱. پروردگارا، این سلطنت را به من دادی و تعبیر حوادث رؤیا به من آموختی. تویی خالق آسمانها و زمین. تو در دنیا و آخرت مولای منی. مرا مسلمان بمیران و قرین شایستگان بفرما.

۱۰۲. این از خبرهای غیب است که به تو وحی می کنیم، و تو هنگامی که آنها همدست شده بودند و نیرنگ می کردند، نزد ایشان نبود.

گزیده داستانهای قرآن و تاریخ انبیاء در المیزان

گرد آوری و تدوین

حسین فعال عراقی

داستان یوسف علیه السلام در قرآن

یوسف پیغمبر، فرزند یعقوب ابن اسحاق بن ابراهیم خلیل، یکی از دوازده فرزند یعقوب، و کوچکترین برادران خویش است مگر بنیامین که او از آن جناب کوچکتر بود. خداوند متعال مشیتش بر این تعلق گرفت که نعمت خود را بر وی تمام کند و او را علم و حکم و عزت و سلطنت دهد، و بوسیله او قدر آل یعقوب را بالا ببرد، و لذا در همان کودکی از راه رویا او را به چنین آینده درخشان بشارت داد، بدین صورت که وی در خواب دید یازده ستاره و آفتاب و ماه در برابرش به خاک افتادند و او را سجده کردند، این خواب خود را برای پدر نقل کرد، پدر

ص: ۲۵۱

او را سفارش کرد که مبادا خواب خود را برای برادران نقل کنی، زیرا که اگر نقل کنی بر تو حسد می ورزند. آنگاه خواب او را تعبیر کرد به اینکه بزودی خدا تو را برمی گزیند، و از تأویل احادیث به تو می آموزد و نعمت خود را بر تو و بر آل یعقوب تمام می کند، آنچنانکه بر پدران تو ابراهیم و اسحاق تمام کرد.

این رویا همواره در نظر یوسف بود، و تمامی دل او را به خود مشغول کرده بود او همواره دلش به سوی محبت پروردگارش پر می زد، و به خاطر علو نفس و صفای روح و خصایص حمیده و پسندیده ای که داشت واله و شیدای پروردگار بود، و از اینها گذشته دارای جمالی بدیع بود آنچنان که عقل هر بیننده را مدهوش و خیره می ساخت.

یعقوب هم به خاطر این صورت زیبا و آن سیرت زیباترش او را بی نهایت دوست می داشت، و حتی یک ساعت از او جدا نمی شد، این معنا بر برادران بزرگترش گران می آمد و حسد ایشان را برمی انگیخت، تا آنکه دور هم جمع شدند و درباره کار او با هم به مشورت پرداختند، یکی می گفت باید او را کشت، یکی می گفت باید او را در سرزمین دوری انداخت و پدر و محبت پدر را به خود اختصاص داد، آنگاه بعدا توبه کرد و از صالحان شد، و در آخر رایشان بر پیشنهاد یکی از ایشان متفق شد که گفته بود: باید او را در چاهی بیفکنیم تا کاروانیانی که از چاه های سر راه آب می کشند او را یافته و با خود ببرند.

بعد از آنکه

ص: ۲۵۲

بر این پیشنهاد تصمیم گرفتند، به دیدار پدر رفته با او در این باره گفتگو کردند، که فردا یوسف را با ما بفرست تا در صحرا از میوه های صحرائی بخورد و بازی کند و ما او را محافظت می کنیم، پدر در آغاز راضی نشد و چنین عذر آورد که من می ترسم گرگ او را بخورد، از فرزندان اصرار و از او انکار، تا در آخر راضی شده یوسف را از او ستاندند و با خود به مراتع و چراگاههای گوسفندان برده بعد از آنکه پیراهنش را از تنش بیرون آوردند در چاهش انداختند.

آنگاه پیراهنش را با خون دروغین آلوده کرده نزد پدر آورده گریه کنان گفتند: ما رفته بودیم با هم مسابقه بگذاریم، و یوسف را نزد بار و بنه خود گذاشته بودیم، وقتی برگشتیم دیدیم گرگ او را خورده است، و این پیراهن به خون آلوده اوست.

گریه یعقوب

یعقوب به گریه درآمد و گفت: چنین نیست، بلکه نفس شما امری را بر شما تسویل کرده و شما را فریب داده، ناگزیر صبوری جمیل پیش می گیرم و خدا هم بر آنچه شما توصیف می کنید مستعان و یاور است، این مطالب را جز از راه فراست خدادادی نفهمیده بود، خداوند در دل او انداخت که مطلب او از چه قرار است.

یعقوب همواره برای یوسف اشک می ریخت و به هیچ چیز دلش تسلی نمی یافت، تا آنکه دیدگانش از شدت حزن و فرو بردن اندوه نابینا گردید.

فرزندان یعقوب مراقب چاه بودند ببینند چه بر سر یوسف می آید، تا آن که کاروانی بر سر چاه آمده مامور سقایت خود را روانه کردند تا از چاه آب

بکشد، وقتی دلو خود را به قعر چاه سرازیر کرد یوسف، خود را به دلو بند کرده از چاه بیرون آمد کاروانیان فریاد خوشحالیشان بلند شد، که ناگهان فرزندان یعقوب نزدیکشان آمدند و ادعا کردند که این بچه برده ایشان است، و آنگاه بنای معامله را گذاشته به بهای چند درهم اندک فروختند.

کاروانیان یوسف را با خود به مصر برده در معرض فروشش گذاشتند، عزیز مصر او را خریداری نموده به خانه برد و به همسرش سفارش کرد تا او را گرامی بدارد، شاید به دردشان بخورد و یا او را فرزند خوانده خود کنند، همه این سفارشات بخاطر جمال بدیع و بی مثال او و آثار جلال و صفای روحی بود که از جبین او مشاهده می کرد.

یوسف در خانه عزیز غرق در عزت و عیش روزگار می گذراند، و این خود اولین عنایت لطیف و سرپرستی بی مانندی بود که از خدای تعالی نسبت به وی بروز کرد، چون برادرانش خواستند تا بوسیله به چاه انداختن و فروختن، او را از زندگی خوش و آغوش پدر و عزت و ناز او محروم سازند، و یادش را از دلها ببرند، ولی خداوند نه او را از یاد پدر برد و نه مزیت زندگی را از او گرفت، بلکه بجای آن زندگی بدوی و ابتدایی که از خیمه و چادر موین داشت قصری سلطنتی و زندگی مترقی و متمدن و شهری روزیش کرد، بعکس همان نقشه ای که ایشان برای ذلت و خواری او کشیده بودند او را عزیز و محترم ساخت، رفتار خداوند با یوسف از اول تا آخر در مسیر همه حوادث به

همین منوال جریان یافت.

یوسف در خانه عزیز در گواراترین عیش، زندگی می کرد، تا بزرگ شد و به حد رشد رسید و بطور دوام نفسش رو به پاکی و تزکیه، و قلبش رو به صفا می گذاشت، و به یاد خدا مشغول بود، تا در محبت خداوند به حد ولع یعنی مافوق عشق رسید و خود را برای خدا خالص گردانید، کارش به جایی رسید که دیگر همی جز خدا نداشت، خدایش هم او را برگزیده و خالص برای خودش کرد، علم و حکمتش ارزانی داشت، آری رفتار خدا با نیکوکاران چنین است.

(و راوده التی هو فی بیتها عن نفسه و غلقت الابواب و قالت هیت لک قال معاذ الله انه ربی احسن مثوای انه لا یفلح الظالمون)

این آیه شریفه در عین کوتاهی و اختصار، اجمال داستان مراوده را در خود گنجانده، و اگر در قیودی که در آن بکار رفته و در سیاقی که آیه در آن قرار گرفته و در سایر گوشه های این داستان که در این سوره آمده دقت شود تفصیل مراوده نیز استفاده می شود.

اینک یوسف کودکی است که دست تقدیر کارش را به خانه عزیز مصر کشانده و این خانواده به این طفل صغیر جز به این مقدار آشنائی ندارند که برده ای است از خارج مصر، و شاید تاکنون هم اسم او را نپرسیده باشند، و اگر هم پرسیده باشند یا خودش گفته است (اسم یوسف است) و یا دیگران. و از لهجه اش این معنا نیز به دست آمده که اصلاً عبرانی است، ولی اهل کجاست و از چه دودمانی است معلوم نشده.

چون معمول و

ص: ۲۵۵

معهود نبوده که بردگان، خانه و دودمانی معلوم داشته باشند، یوسف هم که خودش حرفی نمی زند، البته حرف بسیار دارد، ولی تنها در درون دلش خلجان می کند. آری او از نسب خود حرفی نزد مگر پس از چند سال که به زندان افتاده بود، و در آنجا به دو رفیق زندانش گفت: (و اتبعت مله ابائی ابراهیم و اسحق و یعقوب).

و نیز تاکنون از معتقدات خود که همان توحید در عبادت است در میان مردم مصر که بت می پرستند چیزی نگفته، مگر آن موقعی که همسر عزیز گرفتارش کرده بود که در پاسخ خواهش نامشروعش گفت: (معاذ الله انه ربی ...)

آری، او در این روزها ملازم سکوت است، اما دلش پر است از لطائفی که از صنع خدا مشاهده می کند، او همواره به یاد حقیقت توحید و حقیقت معنای عبودیتی است که پدرش با او در میان می گذاشت و هم به یاد آن رویایی است که او را بشارت به این می داد که خدا به زودی وی را برای خود خالص گردانیده به پدران بزرگوارش ابراهیم و اسحاق و یعقوب ملحق می سازد. و نیز به یاد آن رفتاری است که برادران با وی کردند، و نیز آن وعده ای که خدای تعالی در قعر چاه، آنجا که همه امیدهایش قطع شده بود به وی داده بود، که در چنین لحظاتی او را بشارت داد که اندوه به خود راه ندهد، زیرا او در تحت ولایت الهی و تربیت ربوبی قرار گرفته، و آنچه برایش پیش می آید از قبل طراحی شده، و به زودی برادران را به کاری که کرده اند خبر خواهد

داد، و ایشان خود نمی دانند که چه می کنند.

این خاطرات دل یوسف را به خود مشغول داشته و مستغرق در الطاف نهانی پروردگار کرده بود، او خود را در تحت ولایت الهی می دید، و ایمان داشت که رفتارهای جمیله خدا جز به خیر او تمام نمی شود، و در آینده جز با خیر و جمیل مواجه نمی گردد.

آری، این خاطرات شیرین کافی بود که تمامی مصائب و ناملایمات را برای او آسان و گوارا کند: محنت ها و بلاهای پی در پی را با آغوش باز پذیرا باشد. در برابر آنها با همه تلخی و مرارتش صبر نماید، به جزع و فزع در نیاید و هراسان نشده راه را گم نکند.

یوسف در آن روزی که خود را به برادران معرفی کرد به این حقایق اشاره نموده، فرمود: (انه من یتق و یصبر فان الله لا یضیع اجر المحسنین).

دل یوسف لا- یزال و دم به دم مجذوب رفتار جمیل پروردگارش می شد و قلبش در اشارات لطیفی که از آن ناحیه می شد مستغرق می گردید، و روز به روز بر علاقه و محبتش نسبت به آنچه می دید و آن شواهدی که از ولایت الهی مشاهده می کرد زیادتر می شد، و بیشتر از پیش مشاهده می کرد که چگونه پروردگارش بر هر نفسی و عمل هر نفسی قائم و شهید است، تا آنکه یکباره محبت الهی دلش را مسخر نموده و واله و شیدای عشق الهی گردید او دیگر به جز پروردگارش همی ندارد، و دیگر چیزی او را از یاد پروردگارش حتی برای یک چشم بر هم زدن باز نمی دارد.

این حقیقت

این حقیقت برای کسی که در آیاتی که راجع

ص: ۲۵۷

به گفتگوهای حضرت یوسف است، دقت و تدبّر کند بسیار روشن جلوه می کند. آری، کسی که در امثال: (معاذ الله انه ربی) و (ما كان لنا ان نشرك بالله من شيء) و (ان الحكم الا لله) و (انت وليي في الدنيا و الاخره) و امثال آن که همه حکایت گفتگوهای یوسف است کاملاً دقت نماید، همه آن احساساتی که گفتیم برای یوسف دست داده بود، برایش روشن می شود، و به زودی بیان بیشتری در این باره خواهد آمد - ان شاء الله تعالی.

آری، این بود احساسات یوسف که او را به صورت شبیحی درآورده بود که در وادی آن، غیر از محبت الهی چیزی وجود نداشت، محبتی که انیس دل او گشته بود و او را از هر چیز دیگری بی خبر ساخته و به صورتی درآورده بود که معنایش همان خلوص برای خداست و دیگر غیر خدا کسی از او سهمی نداشت.

عزیز مصر در آن روزهای اول که یوسف به خانه اش درآمده بود به جز این، که او پسر بچه ای است صغیر از نژاد عبریان و مملوک او، شناخت دیگری نداشت. چیزی که هست، از اینکه به همسرش سفارش کرد که (او را گرامی بدار تا شاید به درد ما بخورد، و یا او را پسر خود بخوانیم) برمی آید که او در وجود یوسف وقار و مکانتی احساس می کرده و عظمت و کبریائی نفسانی او را از راه زیرکی دریافته بود و همین احساس او را به طمع انداخت که شاید از او منتفع گشته یا به عنوان فرزندی خود اختصاصش دهد، به اضافه آن حسن و جمال

عجیبی که در او می دیده است.

همسر عزیز که خود عزیزه مصر بود، از طرف عزیز مامور می شود که یوسف را احترام کند و به او می گوید که وی در این کودک آمال و آرزوها دارد. او هم از اکرام و پذیرائی یوسف آنی دریغ نمی ورزید، و در رسیدگی و احترام به او اهمی به خرج می داد که هیچ شباهت به اهمی که درباره یک برده زخرید می ورزند نداشت، بلکه شباهت به پذیرائی و عزتی داشت که نسبت به گوهری کریم و گرانها و یا پاره جگری محبوب معمول می داشتند.

همسر عزیز علاوه بر سفارش شوهر، خودش این کودک را به خاطر جمال بی نظیر و کمال بی بدیش دوست می داشت و هر روزی که از عمر یوسف در خانه وی می گذشت محبت او زیادتر می شد، تا آنکه یوسف به حد بلوغ رسید و آثار کودکیش زائل و آثار مردیش ظاهر شد، در این وقت بود که دیگر همسر عزیز نمی توانست از عشق او خودداری کند و کنترل قلب خود را در دست بگیرد. او با آن همه عزت و شوکت سلطنت که داشت خود را در برابر عشقش بی اختیار می دید، عشقی که سر و ضمیر او را در دست گرفته و تمامی قلب او را مالک شده بود.

یوسف هم یک معشوق رهگذر و دور دستی نبود که دسترسی به وی برای عاشقش زحمت و رسوائی بار بیاورد، بلکه دائما با او عشرت داشت و حتی یک لحظه هم از خانه بیرون نمی رفت، او غیر از این خانه جایی نداشت برود. از طرفی همسر عزیز خود را عزیزه این کشور می داند، او چنین

ص: ۲۵۹

می پندارد که یوسف یارای سرپیچی از فرمانش را ندارد، آخر مگر جز این است که او مالک و صاحب یوسف و یوسف برده زرخرید اوست؟ او چگونه می تواند از خواسته مالکش سر برتابد، و جز اطاعت او چه چاره ای دارد؟! علاوه، خاندانهای سلطنتی برای رسیدن به مقاصدی که دارند دست و بالشان بازتر از دیگران است، حيله ها و نقشه ها در اختیارشان هست، چون هر وسیله و ابزاری که تصوّر شود هر چند باارزش و نایاب باشد برای آنان فراهم است. از سوی دیگر خود این بانو هم از زیارویان مصر است، و قهرا همینطور بوده، چون زنان چرکین و بد ترکیب به درون دربار بزرگان راه ندارند و جز ستارگان خوش الحان و زیارویان جوان بدانجا راه نمی یابند.

و نظر به اینکه همه این عوامل در عزیزه مصر جمع بوده عادتاً می بایستی محبتش به یوسف خیلی شدید باشد بلکه همه آتش ها در دل او شعله ور شده باشد، و در عشق یوسف مستغرق و واله گشته از خواب و خوراک و هر چیز دیگری افتاده باشد. آری، یوسف دل او را از هر طرف احاطه کرده بود، هر وقت حرف می زد اول سخنش یوسف بود، و اگر سکوت می کرد سراسر وجودش یوسف بود، او جز یوسف همی و آرزویی دیگر نداشت همه آرزوهایش در یوسف جمع شده بود: (قد شغفها حبا) به راستی جمال یوسفی که دل هر بیننده را مسخر می ساخت چه بر سر او آورد که صبح و شام تماشاگر و عاشق و شیدایش بود و هر چه بیشتر نظاره اش می کرد تشنه تر می شد.

روز به روز عزیزه مصر، خود را

ص: ۲۶۰

به وصال یوسف وعده می داد و آرزویش تیزتر می گشت و به منظور ظفر یافتن به آنچه می خواست بیشتر با وی مهربانی می کرد، و بیشتر، آن کرشمه هایی را که اسلحه هر زیارویی است به کار می بست، و بیشتر به غنج و آرایش خود می پرداخت، باشد که بتواند دل او را صید کند، همچنانکه او با حسن خود دل وی را به دام افکنده بود و شاید صبر و سکوتی را که از یوسف مشاهده می کرد دلیل بر رضای او می پنداشته و در کار خود جسورتر و غره تر می شد.

تا سرانجام طاقتش سرآمد، و جاننش به لب رسید، و از تمامی وسائلی که داشت ناامید گشت، زیرا کمترین اشاره ای از او ندید، ناگزیر با او در اتاق شخصیش خلوت کرد، اما خلوتی که با نقشه قبلی انجام شده بود. آری، او را به خلوتی برد و همه درها را بست و در آنجا غیر او و یوسف کس دیگری نبود، عزیزه خیلی اطمینان داشت که یوسف به خواسته اش گردن می نهد، چون تاکنون از او تمردی ندیده بود، اوضاع و احوالی را هم که طراحی کرده بود همه به موفقیتش گواهی می دادند.

اینک نوجوانی واله و شیدای در محبت، و زن جوانی سوخته و بی طاقت شده از عشق آن جوان، در یکجا جمعند، در جایی که غیر آن دو کسی نیست، یک طرف عزیزه مصر است که عشق به یوسف رگ قلبش را به پاره شدن تهدید می کند، و هم اکنون می خواهد او را از خود او منصرف و به سوی خودش متوجه سازد، و به همین منظور درها را بسته و به

عزت و سلطنتی که دارد اعتماد نموده، با لحنی آمرانه (هیت لک) او را به سوی خود می خواند تا قاهریت و بزرگی خود را نسبت به او حفظ نموده به انجام فرمانش مجبور سازد.

یک طرف دیگر این خلوتگاه، یوسف ایستاده که محبت به پروردگارش او را مستغرق در خود ساخته و دلش را صاف و خالص نموده، بطوری که در آن، جایی برای هیچ چیز جز محبوبش باقی نگذاشته. آری، او هم اکنون با همه این شرایط با خدای خود در خلوت است، و غرق در مشاهده جمال و جلال خداست، تمامی اسباب ظاهری - که به ظاهر سببند - از نظر او افتاده و بر خلاف آنچه عزیزه مصر فکر می کند کمترین توجه و خضوع و اعتماد به آن اسباب ندارد.

اما عزیزه با همه اطمینانی که به خود داشت و با اینکه هیچ انتظاری نداشت، در پاسخ خود جمله ای را از یوسف دریافت کرد که یکباره او را در عشقش شکست داد.

یوسف در جوابش تهدید نکرد و نگفت من از عزیز می ترسم، و یا به عزیز خیانت روا نمی دارم، و یا من از خاندان نبوت و طهارتم، و یا عفت و عصمت من، مانع از فحشای من است. نگفت من از عذاب خدا می ترسم و یا ثواب خدا را امید می دارم.

و اگر قلب او به سببی از اسباب ظاهری بستگی و اعتماد داشت طبعاً در چنین موقعیت خطرناکی از آن اسم می برد، ولی می بینیم که به غیر از (معاذ الله) چیز دیگری نگفت، و به غیر از عروه الوثقای توحید به چیز دیگری تمسک نجست.

پس معلوم می شود در

ص: ۲۶۲

دل او جز پروردگارش احدی نبوده و دیدگانش جز به سوی او نمی نگریسته.

و این همان توحید خالصی است که محبت الهی وی را بدان راهنمایی نموده، و یاد تمامی اسباب و حتی یاد خودش را هم از دلش بیرون افکنده، زیرا اگر ائیت خود را فراموش نکرده بود می گفت: (من از تو پناه می برم به خدا) و یا عبارت دیگری نظیر آن، بلکه گفت: (معاذ الله). و چقدر فرق است بین این گفتار و گفتار مریم که وقتی روح در برابرش به صورت بشری ایستاد و مجسم شد گفت: (انی اعوذ بالرحمن منك ان كنت تقيا).

خواهی گفت: اگر یاد خود را هم فراموش کرده بود چرا بعد از معاذ الله گفت: (انه ربی احسن مثوای انه لا یفلح الظالمون) و از خودش سخن گفت؟ در جواب می گوئیم: پاسخ یوسف همان کلمه (معاذ الله) بود و اما این کلام که بعد آورد بدین منظور بود که توحیدی را که (معاذ الله) افاده کرد توضیح دهد و روشنش سازد، او خواست بگوید: اینکه می بینیم تو در پذیرائی من نهایت درجه سعی را داری با اینکه به ظاهر سفارش عزیز بود که گفت: (اکرمی مثویه) و لیکن من آن را کار خدای خود و یکی از احسانهای او می دانم. پس در حقیقت پروردگار من است که از من به احترام پذیرایی می کند، هر چند به تو نسبت داده می شود، و چون چنین است واجب است که من به او پناهنده شوم، و به همو پناهنده می شوم، چون اجابت خواسته تو و ارتکاب این معصیت ظلم است و ظالمان رستگار نمی شوند، پس هیچ راهی برای ارتکاب چنین

احسن مثنوی

یوسف (علیه السلام) در جمله (انه ربی احسن مثنوی) چند نکته را افاده کرد: اول اینکه او دارای توحید است و به کیش بت پرستی اعتقاد ندارد، و از آنان که به جای خدا ارباب دیگری اتخاذ می کنند و تدبیر عالم را به آنها نسبت می دهند نیست، بلکه معتقد است که جز خدای تعالی رب دیگری وجود ندارد.

دوم اینکه او از آنانکه به زبان خدا را یکتا دانسته و لیکن عملاً به او شرک می ورزند نیست و اسباب ظاهری را مستقل در تأثیر نمی داند، بلکه معتقد است هر سببی در تأثیر خود محتاج به اذن خداست، و هر اثر جمیلی که برای هر سببی از اسباب باشد در حقیقت فعل خدای سبحان است، او همسر عزیز را در اینکه از وی به بهترین وجهی پذیرایی کرده مستقل نمی داند، پس عزیز و همسرش به عنوان رب که متولی امور وی شده باشند نیستند، بلکه خدای سبحان است که این دو را وادار ساخته تا او را گرامی بدارند، پس خدای سبحان او را گرامی داشته، و اوست که متولی امور است، و او در شداید باید به خدا پناهنده گردد.

سوم اینکه اگر در آنچه همسر عزیز بدان دعوتش میکند پناه به خدا می برد برای این است که این عمل ظلم است و ظالمان رستگار نمی شوند، و به سوی سعادت خویش هدایت نگشته در برابر پروردگارش ایمن نمی گردند همچنانکه قرآن از جد یوسف، حضرت ابراهیم حکایت کرده که گفت: (الذین آمنوا و لم یلبسوا ایمانهم بظلم اولئک لهم الامن و هم مهتدون).

چهارم اینکه او مربوب یعنی مملوک و در تحت تربیت

رب خویش، خدای سبحان است، و خود مالک چیزی از نفع و ضرر خویش نیست مگر آنچه را که خدا برای او خواسته باشد، و یا خدا دوست داشته باشد که او انجامش دهد، و به همین جهت در پاسخ پیشنهاد او با لفظ صریح خواسته او را رد نکرد، و با گفتن (معاذ الله) بطور کنایه جواب داد. نگفت: من چنین کاری نمی‌کنم، و یا چنین گناهی مرتکب نمی‌شوم، و یا به خدا پناه می‌برم از شر تو و یا امثال آن، چون اگر چنین می‌گفت برای خود حول و قوه ای اثبات کرده بود که خود بوی شرک و جهالت را دارد، تنها در جمله (انه ربی احسن مثنوی) از خود یادی کرد، و این عیب نداشت، زیرا در مقام اثبات مربوبیت خود و تأکید ذلت و حاجت خود بود.

و عینا به همین علت به جای (اکرام) کلمه (احسان) را به کار برد، با اینکه عزیز گفته بود: (اکرمی مثنوی) او گفت: (انه احسن مثنوی) چون در اکرام، معنای احترام و شخصیت و عظمت نهفته است.

و کوتاه سخن، هر چند واقعه یوسف و همسر عزیز یک اتفاق خارجی بوده که میان آن دو واقع شده، ولی در حقیقت کشمکش است که میان (حب) و (هیمنان) الهی و میان عشق و دلدادگی حیوانی اتفاق افتاده، و این دو نوع عشق بر سر یوسف با هم مشاجره کرده اند، هر یک از این دو طرف سعی می‌کرده یوسف را به سوی خود بکشاند و چون (کلمه الله) علیا و فوق هر کلمه ای است لا جرم برد با او شده و یوسف سرانجام

دستخوش جذبه ای آسمانی و الهی گشته، محبت الهی از او دفاع کرده است: (و الله غالب علی امره).

پس جمله (و راودته التی هو فی بیتها عن نفسه) دلالت می کند بر اصل مراوده، و آوردن وصف (فی بیتها) برای دلالت بر این معنا است که همه اوضاع و احوال علیه یوسف و به نفع همسر عزیز جریان داشته و کار بر یوسف بسیار شدید بوده، و همچنین جمله (و غلقت الابواب)، چون این تعبیر (باب تفعیل) مبالغه را می رساند. و مخصوصا با اینکه مفعول آن را (الابواب) با الف و لام و جمع آورده و جمع دارای الف و لام خود استغراق را می رساند، و نیز تعبیر به هیت لک که امری است که معمولا از سوالی بعید به منظور اعمال مولویت و آقایی صادر می شود، و به این نیز اشاره دارد که همسر عزیز کار را از ناحیه خود تمام می دانسته و جز اقبال و پذیرفتن یوسف انتظار دیگری نداشته، و نیز به نظر او علل و اسباب از ناحیه یوسف هم تمام بوده.

چیزی که هست خدای تعالی نزدیک تر از یوسف است به خود او و همچنین از عزیزه، همسر عزیز، (و لله العزه جمیعا).

و اینکه فرموده: (قال معاذ الله انه ربی احسن مثنوی ...) جوابی است که یوسف به عزیزه مصر داد، و در مقابل درخواست او پناه به خدا برد و گفت: پناه می برم به خدا پناه بردنی از آنچه تو مرا بدان دعوت می کنی، زیرا او پروردگار من است، متولی امور من است، او چنین منزل و ماوایی روزیم کرد، و مرا خوشبخت و رستگار ساخته،

ص: ۲۶۶

و اگر من هم از اینگونه ظلم‌ها مرتکب شده بودم از تحت ولایت او بیرون شده، از رستگاری دور می‌شدم.

یوسف در این گفتار خود ادب عبودیت را به تمام معنا رعایت نموده، و همانطور که قبلاً هم اشاره کردیم اول اسم جلاله را آورد و پس از آن صفت ربوبیت را، تا دلالت کند بر اینکه او عبدی است که عبادت نمی‌کند مگر یک رب را و این یکتاپرستی آئین پدرانش ابراهیم، اسحاق و یعقوب بوده.

علاوه، یوسف هرگز عزیز را رب خود نمی‌دانست، زیرا او خود را آزاد و غیر مملوک می‌دانست، هر چند مردم بر حسب ظاهر او را برده تصور می‌کردند، به شهادت اینکه در زندان به آن برده‌ای که رفیقش بود گفت: (اذکرنی عند ربک) و به فرستاده پادشاه گفت: (ارجع الی ربک ...) و هیچ‌جا تعبیر نکرد به (ربی) با اینکه عاده وقتی اسم پادشاهان را می‌برند همین گونه تعبیر دارند (مثلاً می‌گویند (قبله گاهم)، (ولی نعمتم) و امثال آن) و نیز به فرستاده پادشاه گفت: (اساله ما بال النسوه اللاتی قطعن ایدیهن ان ربی بکیدهن علیم) که در اینجا خدای سبحان را رب خود دانسته، در قبال اینکه پادشاه را رب فرستاده او شمرد.

باز مؤید گفته ما آیه بعدی است که می‌فرماید: (لولا ان را برهان ربه).

(و لقد همت به و هم بها لولا ان را برهان ربه كذلك لنصرف عنه السوء و الفحشاء انه من عبادنا المخلصین)

دقت کامل در پیرامون داستان یوسف و دقت نظر در اسباب و جهات و شرایطی که گرداگرد این داستان را فرا گرفته است،

و هر یک در آن تأثیر و دخالت داشته، این معنا را به دست می دهد که نجات یوسف از چنگ همسر عزیز جز بطور خارق العاده صورت نگرفته، به گونه ای که شباهتش به رویا بیشتر بوده تا به یک واقعه خارجی، زیرا یوسف در آن روز مردی در عنفوان جوانی و در بچوحه غرور بوده، و معمولاً در این سنین غریزه جنسی و شهوت و شبق به نهایت درجه جوش و خروش می رسد، از سوی دیگر جوانی زیبا و در زیبایی بدیع بوده بطوری که عقل و دل هر بیننده را مدهوش می کرده، و عادتاً "جمال و ملاحه، صاحبش را به سوی هوی و هوس سوق می دهد.

از سوی دیگر یوسف (علیه السلام) در دربار سلطنتی عزیز غرق در ناز و نعمت، و دارای موقعیتی حساس بود، و این نیز یکی از اسبابی است که هر کسی را به هوسرانی و عیش و نوش وامی دارد. از سوی چهارم ملکه مصر هم در محیط خود جوانی رعنا و دارای جمالی فوق العاده بود، چون عادتاً "حرم سلاطین و بزرگان هر محیطی نخبه زیباییان آن محیطند.

و علاوه بر این، بطور مسلم وسائل آرایشی در اختیار داشته که هر بیننده را خیره می ساخته، و چنین بانویی عاشق و واله و شیدای چنین جوانی شده. آری، کسی به یوسف دل بسته که صدها خرمن دل در دام زیبایی او است، از این هم که بگذریم سوابق بسیاری از محبت و احترام و پذیرایی نسبت به یوسف دارد، و این سوابق کافی است که وی را در برابر خواهشش خاضع کند.

از سوی دیگر وقتی چنین

ماه پاره ای خودش پیشنهاد کند، بلکه متعرض انسان شود خویشتن داری در آن موقع بسیار دشوارتر است. و او مدت‌ها است که متعرض یوسف شده و نهایت درجه قدرت خود را در ربودن دل وی بکار برده، صدها رقم غنچ و دلال کرده، بلکه اصرار ورزیده، التماس کرده، او را به سوی خود کشیده، پیراهنش را پاره کرده و با این همه کشش صبر کردن از طاقت بشر بیرون است. از سوی دیگر از ناحیه عزیز هم هیچ مانعی متصوّر نبوده، زیرا عزیز هیچگاه از دستورات همسرش سرنتابیده، و بر خلاف سلیقه و رای او کاری نکرده و اصلاً یوسف را به او اختصاص داده و او را به تربیتش گماشته، و اینک هر دو در یک قصر زیبا از کاخهای سلطنتی و دارای مناظر و چشم افکنهایی خرم بسر می‌برند که خود یک داعی قوی است که ساکنان را بر عیش و شهوت وابدارد.

در این قصر خلوت اتاقهایی تودرتو قرار دارد و داستان تعرض عزیزه به یوسف در اتاقی اتفاق افتاده که تا فضای آزاد درهای متعددی حائل است که همه با طرح قبلی محکم بسته شده و پرده‌ها از هر سو افتاده، و حتی کوچکترین روزنه هم به بیرون نمانده، و دیگر هیچ احتمال خطری در میان نیست. از سوی دیگر دست رد به سینه چنین بانویی زدن نیز خالی از اشکال نیست، چون او جای عذر باقی نگذاشته، آنچه وسائل پرده پوشی تصوّر شود به کار برده. علاوه بر این، مخالفت یوسف با او برای یکبار نیست، بلکه مخالفت امروزش کلید یک زندگی گوارای طولانی است. او می‌توانست با برقراری

رابطه و معاشقه با عزیزه به بسیاری از آرزوهای زندگی از قبیل سلطنت، عزت و ثروت برسد.

پس همه اینهایی که گفته شد اموری تکان دهنده بودند که هر یک به تنهایی کوه را از جای می کند و سنگ سخت را آب می کند و هیچ مانعی هم تصوّر نمی رفت که در بین باشد که بتواند در چنین شرایطی جلوگیری شود.

چون چند ملاحظه ممکن بود که در کار بیاید و جلوگیری شود: اول ترس از اینکه قضیه فاش شود و در دهنها بیفتد. دوم اینکه به حیثیت خانوادگی یوسف بر بخورد. سوم اینکه این عمل خیانتی نسبت به عزیز بود.

اما مسأله فاش شدن قضیه که ما در سابق روشن کردیم که یوسف کاملاً از این جهت ایمن بوده، و به فرضی که گوشه ای از آن هم از پرده بیرون می افتاد برای یک پادشاه، تفسیر و تأویل کردن آن آسان بود، همچنانکه بعد از فاش شدن مرآده همسرش با یوسف همین تأویل را کرد و آب هم از آب تکان نخورد. آری، همسرش آنچنان در او نفوذ داشت که خیلی زود راضیش نمود و به کمترین مواخذه ای برنخورد، بلکه با وارونه کردن حقیقت مؤاخذه را متوجه یوسف نمود و به زندانش انداخت.

و اما مسأله حیثیت خانوادگی یوسف آنهم مانع نبود، زیرا اگر مسأله حیثیت می توانست چنین اثری را داشته باشد چرا در برادران یوسف اثری نداشت و ایشان را از جنایتی که خیلی بزرگتر از زنا بود جلوگیری نشد با اینکه ایشان هم فرزندان ابراهیم و اسحاق و یعقوب بودند، و در این جهت هیچ فرقی با یوسف نداشتند؟ ولی می بینیم که

حیثیت و شرافت خانوادگی مانع از برادرکشی ایشان نشد، نخست تصمیم قطعی گرفتند او را بکشند، سپس نه به خاطر شرافت خانوادگی بلکه به ملاحظاتی دیگر او را در چاه انداخته، و چون بردگان در معرض فروشش درآوردند، و دل یعقوب پیغمبر را داغدار او کردند، آنچنانکه از شدت گریه نابینا شد.

و اما مسأله خیانت و حرمت، آن نیز نمی توانست در چنین شرایطی مانع شود، زیرا حرمت خیانت یکی از احکام و قوانین اجتماعی و به خاطر آثار سوء آن و مجازاتی است که در دنبال دارد، و معلوم است که چنین قانونی تا آنجا احترام دارد که در صورت ارتکاب پای مجازات به میان آید. و خلاصه، انسان در تحت سلطه قوای مجریه اجتماع و حکومت عادلانه باشد، و اما اگر قوه مجریه از خیانتی غفلت داشته باشد و یا اصلاً از آن خبردار نباشد، و یا اگر خبردار شد از عدالت چشم پوشی نماید و یا مرتکب مجرم از تحت سلطه آن بیرون شود - به زودی خواهیم گفت که - دیگر هیچ اثری برای اینگونه قوانین نمی ماند.

بنابراین، یوسف هیچ مانعی که جلوگیری نفسش شود، و بر این همه عوامل قوی بچربد نداشته مگر اصل توحید، یعنی ایمان به خدا، و یا به تعبیری دیگر محبت الهی ای که وجود او را پر و قلب او را مشغول کرده بود، و در دلش جایی حتی به قدر یک سرانگشت برای غیر خدا خالی نگذاشته بود. آری، این بود آن حقیقتی که گفتیم در داستان یوسف آن را به دست می دهد، اینک به متن آیه برمی گردیم.

پس اینک فرمود: (و)

ص: ۲۷۱

لقد همت به و هم بها لو لا ان را برهان ربه كذلك لنصرف عنه السوء و الفحشاء انه من عبادنا المخلصين) شکی نیست که اشاره است به چگونگی نجات یوسف از آن غائله هولناک و از سیاق برمی آید که منظور از گرداندن سوء و فحشاء از یوسف، نجات یوسف است از آنچه که همسر عزیز می خواست و به خاطر رسیدن به آن با وی مراوده و خلوت می کرد. و نیز برمی آید که مشار الیه (کذلك) همان مفادی است که جمله (ان را برهان ربه) مشتمل بر آن است.

پس برگشت معنای (كذلك لنصرف) به این میشود که یوسف (علیه السلام) از آنجایی که از بندگان مخلص ما بود، ما بدی و فحشاء را به وسیله آنچه که از برهان پروردگارش دید از او بگردانندیم. پس معلوم شد سببی که خدا به وسیله آن سوء و فحشاء را از یوسف گردانید تنها دیدن برهان پروردگارش بود.

پس معنای آیه این می شود: (به خدا قسم هر آینه همسر عزیز قصد او را کرد و به خدا قسم او هم اگر برهان پروردگار خود را ندیده بود هر آینه قصد او را کرده بود و چیزی نمانده بود که مرتکب معصیت شود). و اینکه می گوئیم (چیزی نمانده بوده) و نمی گوئیم معصیت می کرد، برای این است که کلمه (هم) بطوری که می گویند جز در مواردی که مقرون به مانع است استعمال نمی شود، مانند آیه (و هموا بما لم ينالوا) و آیه (اذ همت طائفتان منكم ان تفشلا)، و نیز مانند شعر صخر که گفته:

(اهم بامر الحزم لا استطيعه و قد حيل بين العير

برهان ربه

بنابر آنچه گفته شد اگر برهان پروردگارش را نمی دید واقع در معصیت نمی شد بلکه تنها تصمیم می گرفت و نزدیک به ارتکاب می شد، و نزدیک شدن غیر از ارتکاب است، و لذا خدای تعالی به همین نکته اشاره کرده و فرموده: (لنصرف عنه السوء و الفحشاء - تا سوء و فحشاء را از او بگردانیم) و نفرموده: (لنصرفه عن السوء و الفحشاء - تا او را از سوء و فحشاء بگردانیم) - دقت بفرمایید.

از اینجا روشن می شود که مناسب تر آنست که بگوییم منظور از (سوء) تصمیم بر گناه و میل به آن است، و منظور از فحشاء ارتکاب فاحشه یعنی عمل زنا است، پس یوسف (علیه السلام) نه این کار را کرد و نه نزدیکش شد، ولی اگر برهان پروردگار خود را نمی دید به انجام آن نزدیک می شد، و این همان معنایی است که مطالب گذشته ما و دقت در اسباب و عوامل دست به هم داده در آن حین آن را تأکید می کند.

و اما آن برهانی که یوسف از پروردگار خود دید هر چند کلام مجید خدای تعالی کاملاً روشنش نکرده که چه بوده، لیکن به هر حال یکی از وسائل یقین بوده که با آن، دیگر جهل و ضلالتی باقی نمانده، کلام یوسف آنجا که با خدای خود مناجات می کند - و به زودی خواهد آمد - دلالت بر این معنا دارد، چون در آنجا می گوید: (و الا تصرف عنی کیدهن اصب الیهن و اکن من الجاهلین ...) و همین خود دلیل بر این نیز هست که سبب مذکور از قبیل علمهای متعارف یعنی علم به حسن

و قبح و مصلحت و مفسده افعال نبوده، زیرا اینگونه علمها گاهی با ضلالت و معصیت جمع می شود، همچنانکه از آیه (افرایت من اتخذ الهه هویه و اضله علی علم) و آیه (و جحدوا بها و استیقنتها انفسهم) به خوبی استفاده می شود.

پس یقیناً آن برهانی که یوسف از پروردگار خود دید، همان برهانی است که خدا به بندگان مخلص خود نشان می دهد و آن نوعی از علم مکشوف و یقین مشهود و دیدنی است، که نفس آدمی با دیدن آن چنان مطیع و تسلیم می شود که دیگر به هیچ وجه میل به معصیت نمی کند.

و یکی از اشارات لطیف که در این جمله، یعنی در جمله (لنصرف عنه السوء و الفحشاء) به کار رفته این است که سوء و فحشاء را از یوسف برگردانیده، نه اینکه او را از فحشاء و قصد به آن برگردانیده باشد، چون اگر بطور دومی تعبیر شده بود دلالت داشت بر اینکه در یوسف اقتضای ارتکاب آن دو بود، و او محتاج بود که ما او را از آن دو برگردانیم، و این با شهادت خدا به اینکه یوسف از بندگان مخلص بود منافات دارد. آری، بندگان مخلص آنهاست که خداوند، خالص برای خود قرارشان داده، بطوری که دیگر غیر خدا هیچ چیز در آنان سهم ندارد، و در نتیجه غیر خدا را اطاعت نمی کنند، خواه تسویل شیطان باشد و یا تزیین نفس و یا هر داعی دیگری غیر خدا.

و اینکه فرمود: (انه من عبادنا المخلصین) در مقام تعلیل جمله (کذلک لنصرف ...) است، و معنایش این می شود: ما با یوسف این چنین معامله کردیم به خاطر

اینکه او از بندگان مخلص ما بود، و ما با بندگان مخلص خود چنین معامله می کنیم.

از آیه شریفه ظاهر می شود که دیدن برهان خدا، شأن همه بندگان مخلص خداست، و خداوند سبحان هر سوء و فحشائی را از ایشان برمی گرداند، و در نتیجه مرتکب هیچ معصیتی نمی شوند، و به خاطر آن برهانی که خدایشان به ایشان نشان داده قصد آن را هم نمی کنند، و آن عبارت است از عصمت الهی.

و نیز برمی آید که این برهان یک عامل است که نتیجه اش علم و یقین است، اما نه از علم های معمول و متعارف.

(و استبقا الباب و قدت قمیصه من دبر ...)

از سیاق آیات برمی آید که مسابقه زلیخا و یوسف، به دو منظور مختلف بوده: یوسف می خواسته خود را زودتر به در برساند و آن را باز نموده از چنگ زلیخا فرار کند و زلیخا سعی می کرده خود را زودتر به در برساند و از باز شدنش جلوگیری نماید، تا شاید به مقصود خود نائل شود، ولی یوسف خود را زودتر رسانید و زلیخا او را به طرف خود کشید که دستش به در نرسد در نتیجه پیراهن او را از بالا به پایین پاره کرد، و این پیراهن از طرف طول پاره نمی شد مگر به همین جهت که در حال فرار از زلیخا و دور شدن از وی بوده.

(و الفیا سیدها لدی الباب قالت ما جزاء من اراد باهلك سوء الا ان یسجن او عذاب الیم)

بعد از آنکه به شوهر زلیخا برخوردند اند مجلس مراوده صورت جلسه تحقیق را به خود گرفته، آری، وجود عزیز

در دم در، این تحوّل را پدید آورد، از آیه مورد بحث تا پنج آیه این تغییر و ماجرای آن را بیان می کند.

همسر عزیز پیشدستی کرد و از یوسف شکایت کرد که متعرض من شده و باید او را مجازات کنی، یا زندان و یا عذابی سخت. لیکن درباره اصل قضیه و آنچه جریان یافته هیچ تصریحی نکرد، بلکه بطور کنایه یک حکم عمومی و عقلی را درباره مجازات کسی که به زن شوهرداری قصد سوء کند پیش کشید و گفت: (کیفر کسی که به همسر تو قصد سوء کند جز این نیست که زندانی شود و یا عذابی دردناک ببیند) و اسمی از یوسف نبرد که او چنین قصدی کرده، و همچنین اسمی هم از خودش نبرد که مقصود از همسر تو خودم هستم، و نیز اسمی هم از قصد سوء نبرد که آن قصد، زنا با زن شوهردار بوده است. همه اینها به منظور رعایت ادب در برابر عزیز و تقدیس ساحت او بوده است.

و اگر مجازات را هم تعیین نکرد، بلکه میان زندان و عذاب الیم مردد گذاشت برای این است که دلش آکنده از عشق به او بود، و این عشق و علاقه اجازه نمی داد که بطور قطع یکی را تعیین کند. آری، در ابهام، یک نوع امید گشایش است که در تعیین نیست. و لیکن تعبیر به اهل خود یک نوع تحریک و تهییج بر مؤاخذه است، و او نمی بایست چنین تعبیری می کرد، و لیکن منظورش از این تعبیر مکر و خدعه بر شوهرش عزیز بوده. او می خواست با این تعبیر تظاهر کند که خیلی از این پیشامد

ص: ۲۷۶

متأسف است، تا شوهرش واقع قضیه را نفهمد، و در مقام مؤاخذه او بر نیاید، آری، فکر کرد اگر بتوانم او را از مؤاخذه خودم منصرف کنم، منصرف کردنش از یوسف آسان است.

(قال هی راودتنی عن نفسی)

یوسف (علیه السلام) وقتی عزیز را پشت در دید ابتدای به سخن نکرد، برای اینکه رعایت ادب را کرده باشد، و نیز جلو زلیخا را از اینکه او را تقصیر کار و مجرم قلمداد کند بگیرد، ولی وقتی دید او وی را متهم به قصد سوء کرد ناچار شد حقیقت را بگوید که: (او نسبت به من قصد سوء کرد).

و این گفتار یوسف - که هیچ تائیدی از قبیل قسم و امثال قسم در آن به کار نبرده - دلالت می کند بر سکون نفس و اطمینان خاطرش و اینکه وی به هیچ وجه خود را نباخته و چون می خواسته از خود دفاع نماید و خود را مبرا کند هیچ تملق نکرده، و این بدان جهت بوده که در خود کمترین و کوچکترین خلاف و عمل زشتی سراغ نداشت، و از زلیخا هم نمی ترسید و از آن تهمتی هم که به وی زده بود باکی نداشت، چون او در آغاز این جریان با گفتن (معاذ الله) خود را به خدا سپرده بود و اطمینان داشت که خدا حفظش می کند.

(و شهد شاهد من اهلها ان كان قميصه قد من قبل فصدقت و هو من الكاذبين ... و هو من الصادقين ...)

و این شاهد، با گفتار خود به دلیلی اشاره کرده که مشکل این اختلاف حل و گره آن باز می شود و آن این است که اگر

پیراهن یوسف از جلو دریده شده زلیخا راست می گوید و یوسف از دروغگویان است، چون در اینکه از یوسف و زلیخا یکی راستگو و یکی دروغگو بوده حرفی نیست، و پاره شدن پیراهن یوسف از جلو دلالت می کرد بر اینکه او و زلیخا روبروی هم مشاجره کرده اند، و قهرا تقصیر به گردن یوسف می بود، ولی اگر پیراهن وی از پشت سر پاره شده باشد قهرا زلیخا او را تعقیب کرده و او در حال فرار بوده، و او خواسته وی را به سوی خود بکشد، پیراهن او را دریده، پس تقصیر به گردن زلیخا می افتد، و این خود خیلی روشن است.

و اما اینکه این شاهد چه کسی بوده مفسرین درباره آن اختلاف کرده اند: بعضی گفته اند که وی مردی حکیم بوده که در پاسخ عزیز که مشکل خود را با او در میان نهاده چنین حکم کرده است (نقل از حسن و قتاده و عکرمه). بعضی دیگر گفته اند پسر عموی زلیخا بوده که با عزیز در پشت در قرار داشتند. بعضی دیگر گفته اند او از جنس جن و بشر نبوده، بلکه خلقی از خلائق خدا بوده (نقل از مجاهد). ولی این وجوه مردود است، برای اینکه قرآن صراحت دارد بر اینکه (او از اهل زلیخا) بوده.

و از طرق اهل بیت (علیهم السلام) و بعضی طرق اهل سنت نقل شده که شاهد نامبرده، کودکی در گهواره و از کسان زلیخا بوده، و به زودی روایاتش در بحث روایتی آینده خواهد آمد ان شاء الله تعالی.

آنچه جای تأمل و دقت است این است که آنچه این شاهد به عنوان

شهادت آورد بیانی بود عقلی، و دلیلی بود فکری، که نتیجه ای را می دهد به نفع یکی از دو طرف و به ضرر طرف دیگر و چنین چیزی را عرفاً شهادت نمی گویند، زیرا شهادت عبارت است از بیانی که مستند به حس و یا نزدیک به حس باشد و هیچ استنادی به فکر و عقل گوینده نداشته باشد، همچنانکه در آیه (شهد علیهم سمعهم و ابصارهم و جلودهم) و در آیه (قالوا نشهد انک لرسول الله) در آیه اولی شهادت آنها مستند به حس و در دومی مستند به قریب به حس است. آری حکم به صدق رسالت هر چند فی نفسه مستند به فکر و تعقل است، و لیکن منظور از شهادت در این آیه چیزی است که مستند به آن نیست، و آن ادای حقی است که نسبت به حقانیت آن، علم و قطع دارند و در ادای آن، ملاحظه اینکه ناشی از تفکر و تعقل باشند ندارند، و لذا می بینیم همین شهادت در جاهای دیگری از آن به قول تعبیر می شود، (و می گویند فلانی قائل و یا معتقد به فلان رای است، یعنی نسبت به آن یقین دارد. خلاصه کلام اینکه، چرا در آیه مورد بحث با اینکه بیان، بیانی عقلی و دلیلی فکری بود ادای آن را شهادت نامید؟ جوابش را ممکن است اینطور بدهیم) که بعید نیست به غیر از گفتار آن گوینده به اینکه (شهد شاهد) اشاره به این باشد که کلام مذکور بدون فکر و تعقل از آن گوینده صادر شد، و چون مستند به تفکر و تعقل نبود، اطلاق شهادت بر آن صحیح است بلکه اصلاً شهادت

است، نه قول، چون عرفا بیانی را قول می گویند که مبتنی بر تأمل و تفکر باشد.

این جواب بوسیله آن روایاتی که می گویند (گوینده این کلام کودکی بود در گهواره) تایید می شود، چون کودک اگر از باب معجزه به زبان آید، و خداوند به وسیله او ادعای یوسف را تایید کند. خود آن کودک در گفتارش فکر و تأمل اعمال نمی کند، و چنین کلامی بیان شهادت است، نه قول.

(فلما را قمیصه قد من دبر قال انه من کید کن ان کید کن عظیم)

یعنی وقتی عزیز پیراهن یوسف را دید که از پشت سرش پاره شده گفت این قضیه از مکاری است که مخصوص شما زنها است، چون مکر شماها خیلی بزرگ و عجیب است.

و اگر نسبت کید را به همه زنان داد، با اینکه این پیشامد کار تنها زلیخا بود برای این است که دلالت کند که این عمل از آن جهت از تو سرزد که از زمره زنانی، و کید زنان هم معروف است. و به همین جهت کید همه زنان را بزرگ خواند و دوباره گفت: (ان کید کن عظیم) و این بدان جهت است که همه می دانیم خداوند در مردان تنها میل و مجذوبیت نسبت به زنان قرار داده، ولی در زنان برای جلب میل مردان و مجذوب کردن ایشان وسائلی قرار داده که تا اعماق دل‌های مردان راه یابند، و با جلوه های فتان و اطوار سحرآمیز خود دل‌های آنان را مسخر نموده عقلشان را بگیرند، و ایشان را از راههایی که خودشان هم متوجه نباشند به سوی خواسته های خود بکشانند، و این همان کید و اراده

و مفاد آیه این است که: عزیز وقتی دید پیراهن یوسف از عقب پاره شده به نفع یوسف و علیه همسرش حکم کرد.

یوسف اعرض عن هذا

(یوسف اعرض عن هذا و استغفری لذنبک انک کنت من الخاطئين)

این آیه مقول قول عزیز است، یعنی عزیز بعد از آنکه به نفع یوسف و علیه همسرش داوری نمود به یوسف دستور داد که از این قضیه اعراض کند، و به همسرش دستور داد تا از خطا و گناهی که کرده استغفار نماید.

پس اینکه گفت: (یوسف اعرض عن هذا) اشاره است به پیشامدی که کرد، و یوسف را زنه‌ار داد که قضیه را نادیده گرفته به احدی نگویید و آن را فاش نسازد. و از آیات قرآنی هم بر نمی آید که یوسف به کسی گفته باشد، و جز این هم از او انتظار نمی رفت، همچنانکه می بینیم در برخورد با عزیز اسمی از داستان مراوده نبرد، تا آنکه خود زلیخا او را متهم کرد و او هم ناچار شد حق مطلب را بیان کند.

ولی آیا داستانی که از مدتها پیش همچنان ادامه داشته مخفی می ماند؟ و آن عشق سوزان زلیخا که خواب و خوراک را از او سلب و طاقتش را طاق نموده مکتوم می شود؟ آری داستانی که مکرر اتفاق افتاده (و یک بارش را عزیز دیده) و گرنه زنان اشرافی مصر بارها نظایرش را دیده اند، همچنانکه از گفتار آنان که گفتند: (امراه العزیز تراود فتیها عن نفسه قد شغفها حبا) - و به زودی توضیحش خواهد آمد - استفاده می شود، و معقول نیست مخفی و مستور بماند.

و اینکه به همسرش گفت: (و استغفری لذنبک انک

كنت من الخاطئين) گناه را برای او اثبات نموده و دستور داد که از خدای خود به خاطر این گناه طلب مغفرت کند، چون او با این عمل از اهل خطا شد، و به همین جهت فرمود از (خاطئین) و نفرمود از (خاطئات).

و بطوری که از سیاق برمی آید اینها همه کلام عزیز است، نه کلام شاهد، چون کار شاهد حکم کردن و داوری نمودن نیست بلکه کار عزیز است.

(و قال نسوه فی المدینه امراه العزیز تراود فتیها عن نفسه قد شغفها حبا انا لنها فی ضلال مبین).

این آیه و پنج آیه بعد آن متعرض داستان زنان مصر با یوسف است که در خانه عزیز اتفاق افتاد. آنچه که از دقت در آیه به دست می آید و قرائن حالیه هم تاییدش می نماید و با طبع قضیه هم سازگاری دارد این است که وقتی داستان برخورد یوسف با عزیز و آن گفت و شنودها پایان یافت تدریجا خبر در شهر انتشار پیدا کرد، و نقل مجالس بانوان شد بطوری که در مجالس خود، و هر جا که می نشستند این قضیه را پیش کشیده زلیخا را به باد سرزنش می گرفتند، که با اینکه شوهر دارد عاشق برده خود شده، و در عشق خود آنچنان عنان از دست داده که با او به مراوده هم پرداخته و لکه ننگی بر دامن خود نهاده.

ولی هیچ یک از آنان این حرفها را از در خیرخواهی نمی زدند، بلکه از در مکر و حيله بود، چون می دانیم که بیشتر زنان دچار حسد و خودپسندی هستند، و همین دو جهت کافی است که نگذارد آرام بگیرند. آری عواطف رقیق

و احساسات لطیف، در زنان اثری دارد که در مردان آنچنان اثر را ندارد. زنان در برابر هر خلقتی لطیف و طبیعتی زیبا عنان از دست می دهند، آرایش و زینت را بیش از مردان دوست می دارند مثل اینکه دل‌هایشان با رسوم ناز و کرشمه بستگی دارد، و همین معنا باعث می شود که حس خودپسندی و حسد را در دل‌هایشان طغیان دهد.

کوتاه سخن، گفتگوهایی که در پیرامون مراوده زلیخا و یوسف می داشتند بیشتر برای تسکین حسادت و تسلاهی دل و فرو نشانیدن جوش سینه‌ها بود، و گرنه آنها تاکنون یوسف را ندیده بودند، و آن چه که زلیخا از یوسف چشیده بود نجشیده بودند، و چون او دیوانه و شیدایش نشده بودند. آنها پیش خود خیال می کردند غلام زلیخا مردی معمولی است، آنگاه یکی پس از دیگری قیاسهایی می کردند، غافل از اینکه: شنیدن کی بود مانند دیدن.

خلاصه، آن قدر این تهمت‌ها بر سر زبانها گشت تا به گوش خود زلیخا هم رسید، همان زلیخایی که جز رسیدن به وصال یوسف، دیگر هیچ هم و غمی ندارد، و اگر توانگر است، هر چه را دارد برای یوسف و برای به چنگ آوردن او می خواهد، و اگر عزت دارد، عزتش را هم برای این می خواهد تا شاید یوسف به خاطر عزت هم که شده او را دوست بدارد، و به او و بخواسته او توجهی کند، و او را به خواسته اش برساند.

این گفت و شنودها، او را از خواب بیدار کرد و فهمید که دشمنان و رقیبان چگونه به رسوایی او دامن می زنند، لا جرم کس نزد ایشان فرستاد تا در موعد معینی همه

آنان که زنان اشرافی و سلطنتی و شوهرانشان از ارکان مملکت بودند در منزل وی حضور بهم رسانند.

آنها هم بر حسب عادتی که اینگونه خانواده ها برای رفتن به اینگونه مجالس دارند خود را برای روز موعود آماده نموده بهترین لباسها و دلنشین ترین آرایشها را تدارک دیده، به مجلس زلیخا درآمدند، اما (هم) یک یک ایشان همه این بود که یوسف را ببینند، و آن جوانی که ملکه مصر عاشقش شده چگونه جوانی است، و تا چه حد زیبا است که توانسته دل زلیخا را صید و او را رسوا سازد.

زلیخا هم جز این، همی نداشت که آن روز همه میهمانان یوسف را ببینند، تا حق را به جانب او داده معذورش دارند، و خودشان مانند او به دام عشق یوسف افتاده دیگر مجال برای بدگویی او را نداشته باشند، و در نتیجه از شر زبانهایشان راحت و از مکرشان ایمن شود. البته در این مقام اگر شخص دیگری غیر زلیخا بود، جا داشت از اینکه دیگران رقیب عشقش شوند بترسد و یوسف را به کسی نشان ندهد، ولی زلیخا از این جهت خیالش راحت بود، چون یوسف غلام او بود و او خود را مالک و صاحب یوسف می پنداشت، چون عزیز یوسف را برای او خریده بود. از سوی دیگر می دانست یوسف کسی نیست که نسبت به میهمانان رغبتی پیدا کند، چه رسد به اینکه عاشق یکی از آنان شود. او تاکنون در برابر زیبایی های خود زلیخا تسلیم نشده، آن وقت چگونه تسلیم دیگران می شود، او نسبت به اینگونه هواها و امیال عزت و عصمت بی نظیری دارد.

پس از آنکه

ص: ۲۸۴

زنان اشرافی مصر نزد ملکه جمع شدند و هر کس در جای مخصوص خود قرار گرفت و به احوالپرسی و انس و گفتگو پرداختند، رفته رفته موقع خوردن میوه شد، دستور داد به یک یک آنان کارد تیزی که قبلاً تهیه دیده بود داده و بلافاصله میوه ها را تقسیم کردند، در همین موقع که همه مشغول پوست کندن میوه شدند، دستور داد یوسف که تا آن موقع پنهان بود در آن مجلس درآید.

به محضی که یوسف وارد شد تو گویی آفتابی درخشیدن گرفت. چشم حصار که به او افتاد عقل از سرشان پرید، و حیرت زده و مسحور جمال او شدند، در نتیجه از شدت بهت زدگی و شیدایی با کاردهای تیز دستهای خود را به جای میوه پاره کردند. آری این، اثر و خاصیت شیفتگی و دلدادگی است، چون وقتی نفس آدمی مجذوب چیزی گردد آن هم بطوری که علاقه و یا ترسش نسبت به آن از حد بگذرد، دچار اضطراب می گردد، و اگر باز از این هم بیشتر گردد دچار بهت زدگی و بعد از آن دچار خطر مرگ می گردد و در صورتیکه بهت زده شود و مشاعر خود را از دست دهد دیگر نمی تواند تدبیر و تنظیم قوای اعضای خود را در دست داشته باشد و چه بسا در این لحظه با سرعت هر چه تمامتر خود را به سوی همان خطری که از آن مبهوت شده بود پرتاب نماید، مثلاً- با پای خود به دهان شیر برود، و چه بسا بر عکس، حرکت را فراموش کند، و مانند جمادات که حرکتی ندارند بدون حرکت بایستند، و چه بسا کاری کند

که قصد آن را ندارد. و نظایر این حوادث در صحنه عشق و محبت بسیار و حکایات عشاق روزگار که سرانجامشان به چه جنونی انجامیده معروف است.

و همین معنا فرق میان زلیخا و سایر زنان اشرافی مصر بود، چون مستغرق بودن زلیخا در محبت یوسف به تدریج صورت گرفت، به خلاف زنان اشرافی مصر که در مجلس زلیخا بطور ناگهانی به یوسف برخوردند، و در نتیجه پرده ای از جمال یوسف بر روی دل‌هایشان افکنده شد و از شدت محبت عقل‌هایشان پرید و افکار و مشاعرشان را به کلی مختل ساخت، در نتیجه میوه را از یاد برده به جای آن دست‌های خود را قطع کردند، و نتوانستند کنترل خود را حفظ نمایند و نتوانستند از برون افتادن آنچه که از محبت یوسف در دل یافتند خودداری کنند، و بی اختیار گفتند: (حاش لله ما هذا بشرا ان هذا الا ملک کریم).

با اینکه مجلس در خانه عزیز و در دربار سلطنتی او منعقد شده بود، و در چنین مجلسی جا نداشت که میهمانان اینطور گستاخی کنند، بلکه جا داشت نهایت درجه ادب و وقار را رعایت نمایند، و نیز لازم بود حرمت زلیخا، عزیزه مصر را رعایت نموده حشمت موقعیت او را نگهدارند. علاوه، خود از اشراف و زنانی جوان و صاحب جمال و صاحب شوهر بودند، چنین زنانی پرده نشین نمی بایست این چنین نسبت به یک مرد اجنبی اظهار عشق و محبت کنند. همه اینها جهاتی بود که می بایست مانع گستاخی آنان شود. و مگر همین زنان نبودند که دنبال سر زلیخا ملامتها نموده او را به باد مذمت می گرفتند، با اینکه

زلیخا سالها با چنین جوان زیبایی همنشین بود، آن وقت چطور گفته های خود را فراموش نموده با یک بار دیدن یوسف به این حالت افتادند.

از این هم که بگذریم جا داشت از یکدیگر رودر بایستی کنند، و از عاقبت فضیحت باری که زلیخا بدان مبتلا شده بود پرهیز نمایند. علاوه بر همه اینها، آخر خود یوسف در آن مجلس حضور داشت، و رفتار و گفتار آنان را می دید، از او چطور شرم نکردند؟

جواب همه اینها یک کلمه است و آن این است که دیدن ناگهانی یوسف و مشاهده آن جمال بی نظیر، خط بطلان بر همه این حرفها کشید، و آنچه که قبلا با خود رشته بودند (که در مجلس چنین و چنان رعایت ادب کنیم) همه را پنبه کرد، و مجلس ادب و احترام را به یک مجلس عیش مبدل ساخت، که هر که هر چه در دل دارد با همنشینان در میان گذاشته و از اینکه درباره اش چه خواهند گفت پروا نکند، لذا بی پرده گفتند: (سبحان الله! این جوان بشر نیست فرشته ای بزرگوار است).

آری، این گفتار همان بانوانی است که در گذشته نه چندان دور درباره زلیخا می گفتند: (امراه العزیز تراود فتیها عن نفسه قد شغفها حبا انا لئریها فی ضلال مبین).

و در حقیقت آن حرفشان بعد از این گفتارشان، خود عذرخواهی و پوزشی از ایشان بود، و مفادش این بود که آن بدگویی ها که ما دنبال سر زلیخا می گفتیم در صورتی که یوسف بشری معمولی بود همه حق و بجا بود، ولی اینک فهمیدیم که یوسف بشر نیست، و انسان وقتی سزاوار ملامت و

مذمت است که به یک بشر دیگر اجنبی عشق بورزد و با او مراوده کند با اینکه می تواند حاجت طبیعی خود را با آنچه که در اختیار دارد برآورد، و اما در صورتی که جمال آن شخص اجنبی جمالی بی مانند باشد به حدی که از هر بیننده ای عنان اختیار را بگیرد دیگر سزاوار مذمت و در عشقش مستحق هیچ ملامتی نیست.

به همین جهت بود که ناگهان مجلس منقلب شد و قیود و آداب همه کنار رفت، نشاط و انبساط و ادارشان کرد که هر یک آنچه از حسن یوسف در ضمیر داشتند بیرون بریزند، خود زلیخا هم رودربایستی را کنار گذاشته اسرار خود را بی پرده فاش ساخت و گفت: (اینکه می بینید همان بود که مرا درباره آن ملامت می کردید، من او را به سوی خود توجه دادم ولی او عصمت گزید) آنگاه بار دیگر عنان از کف داده به عنوان تهدید گفت: (اگر آنچه دستورش می دهم انجام ندهد بطور مسلم به زندان خواهد افتاد، و یقیناً در زمره مردم خوار و ذلیل در خواهد آمد). این بگفت تا هم مقام خود را نزد میهمانان حفظ کند، و هم یوسف را از ترس زندان به اطاعت و انقیاد وادار سازد.

و اما یوسف، نه کمترین توجهی به آن رخساره های زیبا و آن نگاههای فتان نمود و نه التفاتی به سخنان لطیف، و غمزه های دلربایشان کرد، و نه تهدید هول انگیز زلیخا کمترین اثری در دل او گذاشت.

آری، دل او همه متوجه جمالی بود فوق همه جمالها، و خاضع در برابر جلالی بود که هر عزت و جلالی در برابرش ذلیل

است، و لذا در پاسخشان یک کلمه حرف نزد و به گفته های زلیخا که روی سخنش با او بود هیچ توجهی ننموده، بلکه به درگاه پروردگارش روی آورده و گفت: (بار الها! زندان در نزد من بهتر است از آنچه که اینان مرا بدان دعوت می کنند، و اگر تو کیدشان را از من نگردانی دلم به سوی آنان متمایل گشته و از جاهلان می شوم).

اگر این کلام را با آن حرفی که در مجلس مراوده در جواب زلیخا گفت که: (پناه به خدا، او پروردگار من است که منزلگاهم را نیکو ساخت، و به درستی که ستمکاران رستگار نمی شوند) مقایسه کنیم از سیاقش می فهمیم که در این مجلس به یوسف سخت تر گذشته تا آن مجلسی که روز قبل با حرکات تحریک آمیز زلیخا مواجه بود، چون آنجا او بود و کید زلیخا، ولی امروز در برابر کید و قصد سوء جمعی قرار گرفته. بعلاوه، واقعه روز قبل واقعه ای بود که در خلوت صورت گرفت، و خود زلیخا هم در پنهان داشتن آن اصرار داشت، ولی امروز همه آن پرده پوشی ها کنار رفته در برابر جمع کثیری از زنان شهر دارد معاشقه می کند. آری، آنجا تنها زلیخا بود، اینجا زیادی اظهار عشق و محبت می کنند، آنجا یک نفر بود که می خواست وی را گمراه کند، اینجا عده ای بر این معنا تصمیم گرفته اند، آنجا اگر شرایطی زلیخا را مساعدت می کرد اینجا شرایط و مقتضیات بیشتری علیه او در کار است.

پناه به خدا

لذا در آنجا تنها به خدا پناه برد ولی در اینجا رسماً به درگاه خدای سبحان تضرع نموده در دفع کید ایشان

از او استمداد نمود، و خدا هم دعایش را مستجاب نمود. کید ایشان را از او بگردانید، آری خدا شنوا و دانا است.

در اینجا به بحث درباره آیات برگشته می‌گوییم: کلمه (نسوه) در آیه مورد بحث اسم جمع است برای زن، و از اینکه مقیدش کرد به (فی المدینه) استفاده می‌شود که از نظر عدد و یا از نظر موقعیت عدّه و یا اشخاصی بوده اند که گفتگوشان در انتشار قضیه و رسوایی بیشتر موثر بوده است.

و (امراه العزیز) همان زنی بوده که یوسف در خانه اش زندگی می‌کرده، و با یوسف بنای مراوده را گذاشته، و کلمه (عزیز) معنایش معلوم است، و این لقب همان سیدی بود که یوسف را از مکاریان خریداری نمود، و این لقب مخصوص کسی بوده که بر کشور مصر ریاست می‌کرده و لذا وقتی یوسف به ریاست مصر رسید او را هم عزیز لقب دادند.

و از اینکه فرمود: (تراود فتیها) برمی‌آید که خواسته اند بگویند زلیخا بطور استمرار یوسف را دنبال می‌کند، و این بدترین مراوده است، و کلمه (فتی) به معنای غلام جوان و (فتاه) به معنای کنیز جوان است، و استعمال فتی در غلام شایع است، و شاید به همین اعتبار در اینجا آن را به ضمیر زلیخا اضافه نموده و فرموده (جوانش).

و در مفردات گفته: (شغفها حبا) یعنی محبت یوسف تا شغاف قلب زلیخا، یعنی باطن او راه یافته بود - نقل از حسن - و گفته شده به معنای وسط آن - نقل از ابی علی - و این دو معنا نزدیک بهمند. و شغاف قلب به معنای غلافی است

که محیط به قلب است.

و معنایش این است که: عده ای از زنان شهر که حرف هایشان در زلیخا و در حق او خالی از اثر نیست گفتند: همسر عزیز بطور مستمر با غلامش مراوده دارد و می خواهد او را به سوی خود جلب کند، و این برای او شایسته نیست، چون او زن است و این از وقاحت است که زن با مردی بیگانه چنین کند، گر چه طبع مردان چنین اقتضایی دارد، ولی زن خیلی باید بی شرم باشد که دست به چنین کاری بزند، علاوه بر اینکه او همسر عزیز و خودش عزیزه این کشور است، او می بایست، و حتما می بایست، آبروی خاندان و شرافت شوهر و مکانت خود را مراعات می کرد، از این هم که بگذریم آن کسی که وی به او دل بسته غلام اوست، ولی مثل چنین شخصیتی چرا باید به یک غلام عبرانی که غلام خود اوست عشق بورزد و اینگونه واله و شیدایش شود، حال اگر صرفا دوستش می داشت باز هم قابل تحمیل بود، نه اینکه محبت را تا آنجا بکشاند که به مراوده بینجامد، و او هم از اجابت خواهشش سر باز زند، و باز متنبه نشود، به اصرار و التماس بیفتد. راستی زلیخا گمراهی را به حد قباحت و شناخت رسانده است.

و لذا دنبال این حرفها این معنا را اضافه کردند که: (انا لثریها فی ضلال مبین).

(فلما سمعت بمکرهن ارسلت الیهن و اعتدت لهن متکا و آت کل واحده منهن سکینا)

در مجمع البیان گفته: (مکر) به معنای حیل سازی به منظور رسیدن به مقصود است.

و اگر این اعتراضات زنان مصر را

ص: ۲۹۱

مکر به زلیخا خوانده است، برای این است که رقبا و حسودان زلیخا با اشاعه این حرفها داشتند او را رسوا می کردند و هتک حرمت می نمودند، و اگر کسی را به نزد ایشان فرستاد و دعوتشان کرد، برای این بود که یوسف را به آنان نشان بدهد، و ایشان را هم مانند خود به عشق او مبتلا سازد، و در نتیجه دست از بدگویی و ملامت او بازداشته او را در عشقش معذور بدارند.

بنابراین، اگر گفته های زنان مصر را مکر نامیده و فرموده (وقتی مکر زنان مصر را شنید) بدین خاطر است که سرزنشهای ایشان از در حسد و دشمنی بوده، و آنها می خواسته اند وی را در میان مردم رسوا کنند.

و اینکه فرمود: (ارسلت الیهن) معنایش روشن و کنایه است از اینکه ایشان را احضار نمود.

کلمه (اعتدت) به معنای تهیه دیدن و آماده کردن است، یعنی برای هر یک از آن زنان تکیه گاهی (متکایی) مهیا کرد.

و اینکه فرمود: (و آتت کل واحده منهن سکینا) مقصود از دادن کارد به جهت پاره کردن میوه از قبیل ترنج و امثال آن بوده. و معنای (وقالت اخرج علیهن) این است که به یوسف دستور داد که بر آن زنان درآید، و این نقشه را بدان جهت ریخت که یوسف وقتی بر آنان درآید که خالی الذهن و مشغول میوه و سرگرم پاره کردن آن باشند، و از ظاهر لفظ آیه برمی آید که یوسف تا آن ساعت از نظر زنان مهمان پنهان بوده، حال یا در گنجی و صندوق خانه بوده و یا در اطاق دیگری قرار داشته که به

سالن پذیرایی راه داشته، چون زلیخا به یوسف می گوید: (بیرون آی بر ایشان) و اگر غیر این صورت بود می گفت (درآی بر ایشان).

از سیاق استفاده می شود که این نقشه از زلیخا مگری بود در مقابل مکر زنان مصر، تا ایشان را رسوا ساخته زبانشان را از ملامت خود قطع کند، و بفهمند که یوسف چه بر سر او آورده.

و این نقشه بسیار ماهرانه تنظیم شده بود، چون برنامه ملاقات را اینطور چیده بود که قبلا برای هر یک متکایی تهیه نموده، به دست هر یک کاردی داده در همه این لحظات یوسف را از نظر آنان پنهان داشته بود، و یک باره او را به مجلس درآورده و بطور ناگهانی به آنها نشان داد، تا یک باره عقلها را از دست داده مدهوش جمال بدیع یوسف گردند، در نتیجه کاری کنند که آدم عاقل و هوشیار چنین کاری نمی کند. و همین شاهد بی عقلی آنان شود، و آن این است که با دیدن او دستهای خود را به جای میوه قطع کنند، آنهم نه یک نفر و دو نفرشان، بلکه همگی آنان دست خود را قطع کنند.

(فلما رایته اکبرنه و قطعن ایدیهن و قلن حاش لله ما هذا بشر ان هذا الا ملک کریم)

کلمه (اکبرنه) از (اکبار) به معنای اعظام و بزرگداشت است، و کنایه است از حالت دهشت زدگی آن زنان، بطوریکه شعور و ادراک خود را به محض دیدن آن حسن و جمال از دست دادند، و این حالتی است طبیعی و خلقتی در عموم مردم، که هر کوچکی در برابر بزرگ و هر حقیری در برابر عظیم خاضع

گردد. پس هر وقت عظیم و کبیری به عظمت و کبریایی خود در برابر شعور آدمی جلوه گر شود بر هر چه که در شعور آدمی وجود دارد و کوچکتر از آن عظیم است قاهر آمده و آنها را از یادش می برد، و در نتیجه آدمی در اعمالش دچار خبط می گردد.

به همین دلیل بود که وقتی زنان مصر یوسف را بدیدند حسن و جمال او بر شعور و ادراکشان قاهر آمد، در نتیجه به جای میوه دستهای خود را قطع کردند. و اینکه قطع را به صیغه تفعیل آورده دلالت بر زیادی آن قطع دارد، همچنانکه وقتی می گویند (قتل القوم تقتیلا) و یا می گویند (موتهم الجذب تمویتا) معنایش این است که: او مردم را بسیار بکشت. و یا: قحطی بسیاری از مردم را نابود کرد.

و اینکه فرمود: (و قلن حاش لله) تقدیس خداست در امر یوسف، و این جمله نظیر آیه (ما یکون لنا ان نتکلم بهذا سبحانک هذا بهتان عظیم) است. تقدیس خدای سبحان، ادبی است که معتقدین به خدا در هر امری که در آن یک نوع تنزیه و تبرئه برای کسی اثبات می کنند به زبان آورده نخست خدا را تنزیه و سپس به تنزیه شخص مورد نظر می پردازند. زنان مصر هم وقتی خواستند یوسف را تنزیه کنند و بگویند: (ما هذا بشرا ...) (اول خدا را با جمله (حاش لله) تنزیه نموده و سپس به تنزیه یوسف پرداختند.

و در جمله (ما هذا بشرا ان هذا الا ملک کریم) بشریت را از یوسف نفی و فرشته بودن را برایش اثبات کردند، البته این حرف هم ناشی از اعتقادی بود

که معتقدین به خدا که یک فرقه آنان بت پرستانند بدان معتقد بودند. و آن این بود که خداوند فرشتگانی دارد که موجوداتی شریف و مبدء هر خیر و سعادت در عالمند، و زندگی هر موجود زنده و علم و جمال و بهاء و سرور و سایر کمالات مورد آرزو از ناحیه آنان ترشح می شود، و در نتیجه خود ایشان دارای تمامی جمالها و زیبایی های صوری و معنویند، و اگر فرضاً به صورت بشر مجسم شوند در حسن و جمالی می آیند که به هیچ مقیاسی قابل اندازه گیری نیست و بت پرستان آنها را به صورت انسان تصوّر می کنند، البته انسانی در نهایت حسن و بهاء.

و شاید همین اعتقاد سبب بوده که به جای توصیف حسن و جمالش و چشم و ابرویش، او را به فرشته ای بزرگوار تشبیه کرده اند، با اینکه آتشی که در دل ایشان افروخته شده بود، به دست حسن صورت و زیبایی منظر یوسف افروخته شده بود. مع ذلک می بینیم از حسن او چیزی نگفتند، بلکه او را فرشته ای کریم نامیدند، تا هم به حسن صورت او اشاره کرده باشند و هم به حسن سیرتش، و هم به جمال ظاهر و خلقتش و هم به جمال باطن و خلقتش و خدا داناتر است.

و از اینکه کلام زنان مصر مقدم بر کلام همسر عزیز (فذلکن الذی لمتنی فیه) ذکر شده فهمیده می شود که ایشان این حرف را به منظور حق دادن به زلیخا و معذور دانستن وی نگفته اند، و نخواسته اند بگویند: تو در عاشق شدنت به یوسف حق داشته ای، بلکه کلامی بوده که بی

اختیار و بطور قهر در مقام مدح و ثنای یوسف و مجذوبیت و شیدایی خود زده اند، بدون اینکه توجه داشته باشند که این کلام مایه رسوایی ایشان است، و همسر عزیز هم هرگز حاضر نبود بدون چنین مقدمه ای بگوید (فذلکن الذی لمتنی فیه) و لیکن بعد از آنکه ایشان را، هم عملاً به بریدن دست به جای میوه، و هم قولاً رسوا و مفتضح کرد آن وقت خودش این حرف را زد که دیگر چاره ای جز تصدیقش نداشته باشد.

(قالت فذلکن الذی لمتنی فیه و لقد راودته عن نفسه فاستعصم ...)

زمینه این کلام زمینه دفع توهم است، کانه کسی گفته است: بعد از آنکه زنان مصر دستهای خود را بریده و درباره یوسف آن اعتراف را کردند زلیخا چه گفت و شخصی در جواب او گفته: (قالت - زلیخا گفت ...)

زلیخا با آوردن حرف (فاء) بر سر (ذلکن) کلام خود را فرع و نتیجه گفتار و کردار زنان مصر کرد، و با آوردن (ذا) اشاره به شخصی (یوسف) کرد که زنان، زلیخا را به خاطر عشق به آن شخص ملامت می کردند، و آن شخص را چنین توصیف کرد که: این همان است که مرا در عشق به او ملامت می کردید. این کار را کرد که خود یوسف جوابشان باشد، و بفهمند که عشق به چه کسی باعث شد که او شرافت و آبروی دودمان و عزت شوهر خود و عفت خود را به باد دهد. معلوم است که بهترین و قوی ترین بیان آن بیانی است که شنونده را به دلیل خارجی حواله دهد، چنانکه در آیه (اهذا

الذی یدکر آلهتکم) و آیه (ربنا هولاء اضلونا) نیز همین نکته بکار رفته.

آنگاه پس از این اشاره و نشان دادن، اعتراف کرد به اینکه با یوسف مراوده داشته و گفت که من او را دنبال کرده بودم، اما دست از عفت خود برنداشت، و خواستار عصمت و پاکی بود، و اگر چنین بی پروا دل خود را برای آنان سفره نموده و رازی را که همواره بر مخفی ماندنش سعی داشته بیرون ریخته برای این بود که دید دل‌های همه مانند دل او شیدای یوسف است، و چون همه را همدرد خود یافت شروع کرد به درد دل کردن، و این جزئیات در جمله کوتاه (و لقد راودته عن نفسه فاستعصم) نهفته است.

و در آخر، تصمیم خود را برای آنان بگفت که از یوسف دست بردار نیست و هم به یوسف فهماند که او را بر موافقت خود اجبار می‌کند، و اگر مخالفت کند سیاستش خواهد کرد، و این گفتار خود را: (و لئن لم یفعل ما امره لیسجنن و لیکونا من الصاغیرین) به وجوهی چند از اقسام تأکید از قبیل: قسم، نون تأکید، و لام و امثال آن موکد نمود، تا برساند که بر این تصمیمش جازم است، و چنین قدرتی در خود می‌بیند که بتواند او را در برابر خواسته خود تسلیم سازد، و اگر استنکاف کند از همین الان خود را آماده رفتن زندان بسازد آن وقت است که این زندگی آزادانه و مرفهش به سیاه چال زندان، و این روزگار عزّتش به خواری و هوان مبدّل می‌شود. این نحوه گفتار به خوبی نشان می‌دهد که هم خواسته از در

بیچارگی به زنان مصر عزت و مناعت بفروشد و هم یوسف را تهدید نماید.

تهدید

و این تهدید از آن صحنه سازی که در روز مراده کرد و از شوهرش تقاضا نمود که یوسف را به زندان افکند شدیدتر و هول انگیزتر است، چون در آن روز به شوهر خود گفت: (نیست جزای کسی که به همسرت قصد سوء کند جز اینکه زندانی شود، و یا عذاب دردناکی بچشد) و آن تهدید به چند جهت از این تهدید سبک تر است:

اولا- برای اینکه در آنجا کیفر را مردد کرد میان زندان و عذاب الیم، ولی در اینجا جمع کرد میان هر دو که عبارت است از زندان و خواری.

و ثانيا برای اینکه در آنجا از شوهرش تقاضا کرد، ولی در اینجا گفت خودم این کار را می کنم، و طوری هم گفت که جای تردید نگذاشت، و رسانید که بر این تصمیم صددرصد جازم است، و فهمانید که آنقدر در دل شوهرش نفوذ دارد که بتواند او را به هر چه که می خواهد وادار سازد و در امر او به هر نحوی که دلش بخواهد تصرف کند.

(قال رب السجن احب الی مما یدعوننی الیه و الا تصرف عنی کیدهن اصب الیهن و اکن من الجاهلین.)

زلیخا و زنان مصر بدون هیچ پروایی آنچه در دل داشتند بیرون ریختند. او فاش نمود، و ایشان فاش نمودند، در حالی که خود یوسف ایستاده بود. ایشان به خیال خود توجه او را به سوی خود معطوف می کردند، و به خیال خود با او حرف می زدند، ولی او کمترین توجهی به آنها نکرد، و حتی به یک

کلمه هم زبان نگشود، بلکه توجه خود را به درگاه خدای متعال معطوف داشت و با قلبی که جز خدا چیز دیگری در آن جا نداشت رو به سوی خدای مالک دلها نمود و گفت: (رب السجن احب الی مما یدعوننی الیه ...)

و این کلامش دعا (نفرین) به خود نبود که خدایا! مرا با انداختن در زندان از شر این زنان خلاص کن بلکه بیان حال خود در برابر تربیت الهی بود و می خواست عرض کند: در جنب محبت تو زندان را با رضای تو ترجیح می دهم بر لذت معصیت و دوری از تو. و این گفتارش نظیر آن حرفی بود که در روز خلوت با زلیخا گفت: (معاذ اللّٰه انه ربی احسن مثنوی انه لا یفلح الظالمون). پس در هر دوی این دو کلام افتخار و رزیدن به داشتن چنین خدایی بزرگ و مهربان است، و تنها فرق میان آن دو این است که در یکی خدا را خطاب کرده و در دیگری زلیخا را. و در هیچ یک از آن دو، دعا (نفرین) نیست.

البته جمله (رب السجن احب الی ...) یک نوع مقدمه و زمینه چینی است برای جمله (و الا تصرف عنی کیدهن اصب الیهن) که در ظاهر دعا است و در واقع زبان حال است. بنابراین، معنای آیه چنین است: پروردگارا! اگر من میان زندان و آنچه که اینان مرا بدان می خوانند مخیر شوم زندان را اختیار می کنم، و از تو درخواست دارم که سوء قصد اینان را از من بگردانی، چون اگر تو، کید ایشان را از من نگردانی از جای کنده می شوم و به سوی آنان

میل نموده در نتیجه از جاهلان می گردم، زیرا اگر من تاکنون شر ایشان را از خود دور داشته ام به وسیله علمی بوده که تو به من تعلیم فرمودی، و اگر افاضه خود را از من دریغ فرمایی من مثل سایر مردم جاهل می شوم، و در مهلکه عشق و هوسبازی قرار می گیرم.

از خود آیه به کمک سیاق، چند نکته استفاده می شود:

اول اینکه، جمله (رب السجن احب الی ...) نفرینی نبوده که یوسف (علیه السلام) به جان خود کرده باشد، بلکه بیان حالی بوده که از خود برای پروردگارش نموده که روی دل از زنان گردانیده و به سوی او بازگشت کرده است. و معنای: (احب الی) این است که اگر اختیار به دست خودم باشد من زندان را بر آنچه که ایشان مرا بدان می خوانند اختیار می کنم. نه اینکه به مقتضای افعال التفضیل (احب: محبوبتر) معنایش این باشد که پیشنهاد ایشان هم محبوب است ولی به آن مقداری که طبع آدمی و نفس اماره اقتضای آن را دارد، به خلاف زندان و رضای تو که محبوبیتش بیشتر از آن است.

و اینکه فرمود: (فاستجاب له ربه) اشاره است به استجابت دعایی که از زبان حال (الا تصرف عنی کیدهن ...) استفاده می شود، برای اینکه دنبال آن فرموده: (فصرف عنه کیدهن)، و اگر گفتار یوسف دعا (نفرین) بود می بایست استجابتش هم زندان باشد، و حال آنکه تنها فرمود (کید ایشان را از وی بگردانید). پس اینکه بعضی توهم کرده اند که این جمله استجابت نفرین یوسف است برای رفتن به زندان، صحیح نیست.

یکی از ادله این معنا خود آیات

مورد بحث است که بعد از داستان در قصه به زندان رفتن یوسف می فرماید: (ثم بدا لهم من بعد ما راوا الايات ليسجننه حتى حين - پس، بعد از آن آیات که دیدند بر آن شدند که او را برای مدتی زندانی کنند) و اگر گفتار یوسف بیان حال نبود بلکه رسماً دعا (نفرین) برای به زندان رفتن خود بود و جمله (فاستجاب ...) هم معنایش این بود که خداوند دعای (نفرین) او را مستجاب کرد و زندان را برایش مقدر فرمود، دیگر جا نداشت به (ثم) تعبیر بفرماید و جمله را از جملات سابقش جدا کند - دقت فرمائید.

دوم اینکه زنان مصر هم او را دعوت نموده، و با او مراوده کردند همانطوری که زلیخا او را به خود دعوت نمود و با او مراوده کرد. و اما اینکه دعوت زنان مصر به سوی خودشان بوده و یا دعوت یوسف به این بوده که پیشنهاد زلیخا را بپذیرد، و یا هر دو کار را کرده اند، هم گفته اند خواهش او را بپذیر و هم خواهش تک تک ما را، آیه شریفه از آن ساکت است، و فقط از یک جمله می توان مختصر استفاده ای کرد و آن این است که فرموده: (اگر کید ایشان را از من نگردانی من متمایل به سوی آنان می شوم) زیرا اگر زنان مصر او را به خویشان دعوت نکرده بودند عاشق شدنش به ایشان معنای روشنی نداشت.

لیکن آیاتی که راجع به پیغام یوسف به فرستاده پادشاه است از زندان، که گفت: (برگرد به سوی خدایت پس از او پرس داستان زنانی که دستهای خود را

بریدند چه بود - تا آنجا که می فرماید - زنان گفتند: حاش لله، ما بر او هیچ گناهی ندیدیم. همسر عزیز گفت: الان حق از پرده بیرون شد، من او را به سوی خویشتن خواندم و او از راستگویان است. یوسف گفت این را گفتم تا عزیز بدانند من در غیابش به او خیانت نکردم چون خدا کید خیانت کاران را به نتیجه نمی رساند ... (اشعار به این معنا دارد که در آن روز زنان مصر یوسف را به سوی خود دعوت نکردند، بلکه او را نصیحت کردند که خواهش زلیخا را بپذیرد، قرآن تا این اندازه زنان مصر را شریک کرده، و بعد از آن، از قول یوسف فرموده: (من در غیاب عزیز به او خیانت نکردم) و اگر زنان مصر بیش از این شرکت می داشتند، یعنی آنها هم یوسف را به سوی خویش دعوت کرده بودند باید در اینجا می فرمود: (تا ملک بداند که من خیانت نکردم) و یا از قول وی چنین نقل کند: (من به عزیز و به غیر او خیانت نکردم) - دقت فرمایید.

عقل و شعور

ولی از این اشعار که بگذریم عاداتا محال به نظر می رسد که زنان مصر از یوسف جمالی را ببینند که از خود بی خود شوند و عقل و شعور خود را از دست بدهند و دستهای خود را به جای میوه پاره بکنند آنگاه به هیچ وجه متعرض او نشوند، و تنها خواهش کنند که دل زلیخا را بدست آورد و بعد برخاسته به خانه های خود بروند، چنین چیزی معمولا ممکن نیست. بلکه عادت حکم می کند به اینکه از مجلس خارج نشده باشند مگر

آنکه همان بلایی که بر سر زلیخا آمد بر سر ایشان هم آمده باشد، و در علاقه به یوسف به حد عشق رسیده باشند، همانطور که زلیخا رسید، و از آن به بعد از خواب و خوراک افتاده، صبح و شام بیاد وی باشند، و جز او هم و غمی نداشته، جان خود را نثار قدمش کنند، و او را به هر زینتی که در وسع و طاقتشان باشد به طمع اندازند، و خود را بر سر راهش قرار داده متاع خود را بر او عرضه دارند و با تمام قدرت و استطاعت سعی کنند تا به وصال او نایل آیند. آری، طبع قضیه اینطور اقتضاء دارد.

از ظاهر کلام یوسف بنا به حکایت قرآن نیز معانی مذکور استفاده می شود، آنجا که عرض کرد: (پروردگارا! زندان محبوبتر است نزد من از آنچه که اینان مرا بدان می خوانند، و اگر کید ایشان را از من نگردانی گرفتارشان می شوم، چون اگر زنان مصر تنها با او حرف زده بودند از حرف زدنتان نزد خدا شکایت نمی کرد. پس اینکه با پروردگار شنوا و با خبر از حالش مناجات می کند، قطعاً ناشی از ناراحتی شدیدی بوده که از زنان نامبرده دیده.

سوم اینکه آن نیروی قدسی که یوسف به وسیله عصمت و پاکی خود را در چنین موقع خطیری حفظ کرد، مثل یک امر تدریجی بوده که خداوند آنرا "فانا" به وی افاضه می فرمود، زیرا اگر یک امر دفعی می بود دیگر معنا نداشت در هر گرفتاری و خطری که عفت او را تهدید می کرده به خدا مراجعه نموده از خدا مدد بطلبد. و دیگر اینکه می بایست در این گفتار

اخیرش می گفت: (و ان لم تصرف عنی - و اگر تو (با دادن نیروی عصمت) کید ایشان را از من نگردانیده بودی) نه اینکه بگویند (اگر نگردانی)، گو اینکه این جمله شرطیه زمانی نیست، ولی هر چه باشد در هیئت های مختلف اشارات مختلفی هست.

و لذا می بینیم خداوند در جمله (فاستجاب له ربه فصرف ...) دفع شر از یوسف را به صرف جدید و استجابتی جدید نسبت داده.

چهارم اینکه این نیروی قدسی از قبیل علوم و از سنخ معارف بوده، به دلیل اینکه یوسف می گویند: (اگر مرا نگه نداری از جاهلان می شوم) و اگر غیر این بود باید می گفت: (از ظالمان می شوم) همچنانکه به همسر عزیز همین را گفت که: (ظالمان رستگار نمی شوند) و یا باید می گفت: (از خائنان می شوم) همچنانکه به ملک فرمود: (و خدا کید خیانتکاران را به نتیجه نمی رساند).

حضرت یوسف در نحوه خطاب خود بین آن دو (عزیز و همسرش) و بین خدای تعالی فرق قائل شده، هنگامی که آن دو را مخاطب قرار داده به خاطر رعایت مقام و منزلتشان از جهت فهم، ظاهر امر را رعایت کرده و فرموده: (این عمل ظلم است و ظالمان رستگار نمی شوند). (و این کار خیانت است و خدا کید خائنان را به نتیجه نمی رساند) اما هنگامی که خداوند را مخاطب قرار داده حقیقت امر را عرض می کند، می فرماید: (این عمل جهل است).

(فاستجاب له ربه فصرف عنه کیدهن انه هو السميع العليم)

یعنی خداوند مسألت او را که گفت: (اگر کید ایشان را از من نگردانی من عنان اختیار از کف می دهم) مستجاب نمود و کید ایشان را از او

بگردانید، چون او شنوای گفته های بندگان و دانای به احوال ایشان است.

(ثم بدالهم من بعد ما روا الايات ليسجننه حتى حين)

معنای آیه این است: بعد از مشاهده آن آیات و شواهدی که بر طهارت و عصمت یوسف گواهی می داد برای عزیز و همسرش و درباریان و مشاورینش رای جدیدی پیدا شد، و آن این بود که تا مدتی یوسف را زندانی کنند، تا مردم داستان مراوده زلیخا را که مایه ننگ و رسوایی دربار شده بود فراموش نمایند.

همسر عزیز خواست تا با زندانی کردن یوسف او را به اصطلاح تأدیب نموده مجبورش سازد تا او را در آنچه که می خواهد اجابت کند، عزیز هم از زندانی کردن وی می خواست تا سر و صدا و اراجیفی که درباره او انتشار یافته و آبروی او و خاندان او و وجهه اش را لکه دار ساخته خاموش شود.

یوسف وارد زندان شد و با او دو جوان از غلامان دربار نیز وارد زندان شدند یکی از ایشان به وی گفت: در خواب دیده که آب انگور می فشارد و شراب می سازد. دیگری گفت: در خواب دیده که بالای سر خود نان حمل می کند و مرغها از آن نان می خورند، و از وی درخواست کردند که تأویل رویای ایشان را بگوید.

یوسف (علیه السلام) رویای اولی را چنین تعبیر کرد که: وی بزودی از زندان رها شده سمت پیاله گردانی دربار را اشغال خواهد کرد، و در تعبیر رویای دومی چنین گفت که: بزودی به دار آویخته گشته مرغها از سرش می خورند، و همینطور هم شد که آن جناب فرموده بود، در ضمن یوسف به

آن کس که نجات یافتنی بود در موقع بیرون شدنش از زندان گفت: مرا نزد صاحبت بیاد آر، شیطان این سفارش را از یاد او برد، در نتیجه یوسف سالی چند در زندان بماند.

بعد از این چند سال پادشاه خواب هولناکی دید و آنرا برای کرسی نشینان خود بازگو کرد تا شاید تعبیرش کنند، و آن خواب چنین بود که گفت: در خواب می بینم که هفت گاو چاق، طعمه هفت گاو لاغر می شوند، و هفت سنبله سبز و سنبله های دیگر خشکیده، هان ای کرسی نشینان نظر خود را در رویای من بگوئید، اگر تعبیر خواب می دانید.

گفتند: این خواب آشفته است و ما دانای به تعبیر خوابهای آشفته نیستیم. در این موقع بود که ساقی شاه به یاد یوسف و تعبیری که او از خواب وی کرده بود افتاد، و جریان را به پادشاه گفت و از او اجازه گرفت تا به زندان رفته از یوسف تعبیر خواب وی را بپرسد، او نیز اجازه داده به نزد یوسف روانه اش ساخت.

وقتی ساقی نزد یوسف آمده تعبیر خواب شاه را خواست، و گفت که همه مردم منتظرند پرده از این راز برداشته شود، یوسف در جوابش گفت: هفت سال پی در پی کشت و زرع نموده آنچه درو می کنید در سنبله اش می گذارید، مگر مقدار اندکی که می خورید، آنگاه هفت سال دیگر بعد از آن می آید که آنچه اندوخته اید می خورید مگر اندکی از آنچه انبار کرده اید، سپس بعد از این هفت سال، سالی فرا می رسد که از قحطی نجات یافته از میوه ها و غلات بهره مند می گردید.

شاه وقتی این تعبیر

ص: ۳۰۶

را شنید حالتی آمیخته از تعجب و مسرت به وی دست داد، و دستور آزادیش را صادر نموده گفت: تا احضارش کنند، لیکن وقتی مامور دربار زندان مراجعه نموده و خواست یوسف را بیرون آورد، او از بیرون شدن امتناع ورزید و فرمود: بیرون نمی آیم مگر بعد از آنکه شاه ماجرای میان من و زنان مصر را تحقیق نموده میان من و ایشان حکم کند.

شاه تمامی زنانی که در جریان یوسف دست داشتند احضار نموده و درباره او با ایشان به گفتگو پرداخت، همگی به براءت ساحت او از جمیع آن تهمت ها متفق گشته به یک صدا گفتند: خدا منزه است که ما از او هیچ سابقه سویی نداریم، در اینجا همسر عزیز گفت: دیگر حق آشکارا شد، و ناگزیرم بگویم همه فتنه ها زیر سر من بود، من عاشق او شده و با او بنای مراوده را گذاردم، او از راستگوییان است. پادشاه امر او را بسیار عظیم دید، و علم و حکمت و استقامت و امانت او در نظر وی عظیم آمد، دستور آزادی و احضارش را مجددا صادر کرد و دستور داد تا با کمال عزت و احترام احضارش کنند، و گفت: او را برایم بیاورید تا من او را مخصوص خود سازم، وقتی او را آوردند و با او به گفتگو پرداخت، گفت: تو دیگر امروز نزد ما دارای مکانت و منزلت و امانتی، زیرا به دقیق ترین وجهی آزمایش، و به بهترین وجهی خالص گشته ای.

یوسف در پاسخش فرمود: مرا متصدی خزائن زمین - یعنی سرزمین مصر - بگردان که در حفظ آن حافظ و دانایم، و می توانم کشتی

ملت و مملکت را در چند سال قحطی به ساحل نجات رسانیده از مرگی که قحطی بدان تهدیدشان می کند برهانم، پادشاه پیشنهاد وی را پذیرفته، یوسف دست در کار امور مالی مصر می شود، و در کشت و زرع بهتر و بیشتر و جمع طعام و آذوقه و نگهداری آن در سیلوهای مجهز با کمال تدبیر سعی می کند، تا آنکه سالهای قحطی فرا می رسد، و یوسف طعام پس انداز شده را در بین مردم تقسیم می کند و بدین وسیله از مخمسه شان می رهااند.

در همین سنین بود که یوسف به مقام عزیزی مصر می رسد و بر اریکه سلطنت تکیه می زند. پس می توان گفت اگر زندان نرفته بود به سلطنت نمی رسید، در همین زندان بود که مقدمات این سرنوشت فراهم می شد، آری با اینکه زنان مصر می خواستند (برای خاموش کردن آن سر و صداها) اسم یوسف را از یادها ببرند و دیدگان را از دیدارش محروم و او را از چشمها مخفی بدارند، و لیکن خدا غیر این را خواست.

در بعضی از همین سالهای قحطی بود که برادران یوسف برای گرفتن طعام وارد مصر و به نزد یوسف آمدند، یوسف به محض دیدن، ایشان را می شناسد، ولی ایشان او را به هیچ وجه نمی شناسند، یوسف از وضع ایشان می پرسد، در جواب می گویند: ما فرزندان یعقوبیم، و یازده برادریم که کوچکترین از همه ما نزد پدر مانده چون پدر ما طاقت دوری و فراق او را ندارد.

یوسف چنین وانمود کرد که چنین میل دارد او را هم ببیند و بفهمد که مگر چه خصوصیتی دارد که پدرش اختصاص به خودش داده است، لذا دستور می دهد که

اگر بار دیگر به مصر آمدند حتما او را با خود بیاورند، آنگاه (برای اینکه تشویقشان کند) بسیار احترامشان نموده بیش از بهایی که آورده بودند طعامشان داد و از ایشان عهد و پیمان گرفت که برادر را حتما بیاورند، آنگاه محرمانه به کارمندان دستور داد تا بها و پول ایشان را در خرجین هایشان بگذارند، تا وقتی برمی گردند متاع خود را شناخته شاید دوباره برگردند.

چون به نزد پدر بازگشتند ماجرا و آنچه را که میان ایشان و عزیز مصر اتفاق افتاده بود همه را برای پدر نقل کردند و گفتند که: با این همه احترام از ما عهد گرفته که برادر را برایش ببریم و گفته:

اگر نبریم به ما طعام نخواهد داد، پدر از دادن بنیامین خودداری می کند، در همین بین خرجینها را باز می کنند تا طعام را جابجا کنند، می بینند که عزیز مصر متاعشان را هم برگردانیده، مجددا نزد پدر رفته جریان را به اطلاعش می رسانند، و در فرستادن بنیامین اصرار می ورزند، او هم امتناع می کند، تا آنکه در آخر بعد از گرفتن عهد و پیمانهای خدایی که در بازگرداندن و محافظت او دریغ نورزند رضایت می دهد، و در عهد خود این نکته را هم اضافه می کنند که اگر گرفتاری پیش آمد که برگرداندن او مقدور نبود معذور باشند.

آنگاه برای بار دوم مجهز شده بسوی مصر سفر می کنند در حالی که بنیامین را نیز همراه دارند، وقتی بر یوسف وارد می شوند یوسف برادر مادری خود را به اتاق خلوت برده خود را معرفی می کند و می گوید: من برادر تو یوسفم، ناراحت نباش، نخواسته ام تو را حبس کنم،

بلکه نقشه ای دارم (که تو باید مرا در پیاده کردن آن کمک کنی) و آن اینست که می خواهم تو را نزد خود نگهدارم پس مبادا از آن چه می بینی ناراحت بشوی.

و چون بار ایشان را می بندد، جام سلطنتی را در خرجین بنیامین می گذارد، آنگاه جازنی جار می زند که: ای کاروانیان! شما دزدید، فرزندان یعقوب برمی گردند و به نزد ایشان می آیند، که مگر چه گم کرده اید؟ گفتند: جام سلطنتی را، هر که از شما آنرا بیاورد یک بار شتر جایزه می دهیم، و من خود ضامن پرداخت آنم، گفتند: به خدا شما که خود فهمیدید که ما بدین سرزمین نیامده ایم تا فساد برانگیزیم، و ما دزد نبوده ایم، گفتند: حال اگر در بار شما پیدا شد کیفرش چیست؟ خودتان بگویید، گفتند: (در مذهب ما) کیفر دزد، خود دزد است، که برده و مملوک صاحب مال می شود، ما سارق را اینطور کیفر می کنیم.

پس شروع کردند به بازجویی و جستجو، نخست خرجینهای سایر برادران را واریسی کردند، در آنها نیافتند، آنگاه آخر سر از خرجین بنیامین درآورده، دستور بازداشتش را دادند.

هر چه برادران نزد عزیز آمده و در آزاد ساختن او التماس کردند موثر نیفتاد، حتی حاضر شدند یکی از ایشان را بجای او بگیرد و بر پدر پیر او ترحم کند، مفید نیفتاد، ناگزیر مایوس شده نزد پدر آمدند، البته غیر از بزرگتر ایشان که او در مصر ماند و به سایرین گفت: مگر نمی دانید که پدرتان از شما پیمان گرفته، مگر سابقه ظلمی که به یوسفش کردید از یادتان رفته؟ من که از اینجا تکان نمی خورم تا پدرم اجازه دهد،

و یا خداوند که احکم الحاکمین است برایم راه چاره ای معین نماید، لذا او در مصر ماند و سایر برادران نزد پدر بازگشته جریان را برایش گفتند.

یعقوب (علیه السلام) وقتی این جریان را شنید، گفت: نه، نفس شما باز شما را به اشتباه انداخته و گول زده است، صبری جمیل پیش می گیرم، باشد که خدا همه آنان را به من برگرداند، در اینجا روی از فرزندان برتافته، ناله ای کرد و گفت: آه، و اسفاه بر یوسف، و دیدگانش از شدت اندوه و غمی که فرو می برد سفید شد، و چون فرزندان ملامتش کردند که تو هنوز دست از یوسف و یاد او بر نمی داری، گفت: (من که به شما چیزی نگفته ام) من حزن و اندوهم را نزد خدا شکایت می کنم، و من از خدا چیزهایی سراغ دارم که شما نمی دانید، آنگاه فرمود: ای فرزندان من بروید و از یوسف و برادرش جستجو کنید و از رحمت خدا مأیوس نشوید، من امیدوارم که شما موفق شده هر دو را پیدا کنید.

برگشت به مصر

چند تن از فرزندان به دستور یعقوب دوباره به مصر برگشتند، وقتی در برابر یوسف قرار گرفتند، و نزد او تضرع و زاری کردند و التماس نمودند که به ما و جان ما و خانواده ما و برادر ما رحم کن، و گفتند: که هان ای عزیز! بلا و بدبختی ما و اهل ما را احاطه کرده، و قحطی و گرسنگی از پایمان درآورده، با بضاعتی اندک آمده ایم، تو به بضاعت ما نگاه مکن، و کیل ما را تمام بده، و بر ما و بر برادر ما که اینک

برده خود گرفته ای ترحم فرما، که خدا تصدق دهندگان را دوست می دارد.

اینجا بود که کلمه خدای تعالی (که عبارت بود از عزیز کردن یوسف علی رغم خواسته برادران، و وعده اینکه قدر و منزلت او و برادرش را بالا برده و حسودان ستمگر را ذلیل و خوار بسازد) تحقق یافت و یوسف تصمیم گرفت خود را به برادران معرفی کند، ناگزیر چنین آغاز کرد:

هیچ می دانید آن روزها که غرق در جهل بودید؟ با یوسف و برادرش چه کردید (برادران تکانی خورده) گفتند. آیا راستی تو یوسفی؟ گفت: من یوسفم، و این برادر من است خدا بر ما منت نهاد، آری کسی که تقوا پیشه کند و صبر نماید خداوند اجر نیکوکاران را ضایع نمی سازد.

گفتند: به خدا قسم که خدا تو را بر ما برتری داد، و ما چه خطاکارانی بودیم، و چون به گناه خود اعتراف نموده و گواهی دادند که امر در دست خداست هر که را او بخواهد عزیز می کند و هر که را بخواهد ذلیل می سازد، و سرانجام نیک، از آن مردم با تقواست و خدا با خویشان داران است، در نتیجه یوسف هم در جوابشان شیوه عفو و استغفار را پیش کشیده چنین گفت: امروز به خرده حساب ها نمی پردازیم، خداوند شما را بیامرزد، آنگاه همگی را نزد خود خوانده احترام و اکرامشان نمود، سپس دستورشان داد تا به نزد خانواده های خود بازگشته، پیراهن او را هم با خود برده به روی پدر بیندازند، تا به همین وسیله بینا شده او را با خود بیاورند.

برادران آماده سفر شدند، همینکه کاروان از مصر بیرون شد

یعقوب در آنجا که بود به کسانی که در محضرش بودند گفت: من دارم بوی یوسف را می شنوم، اگر به سستی رای نسبتم ندهید، فرزندان که در حضورش بودند گفتند: به خدا قسم تو هنوز در گمراهی سابق هستی.

و همینکه بشیر وارد شد و پیراهن یوسف را بصورت یعقوب انداخت یعقوب دیدگان از دسته رفته خود را بازیافت، و عجب اینجاست که خداوند به عین همان چیزی که بخاطر دیدن آن دیدگانش را گرفته بود، با همان، دیدگانش را شفا داد، آنگاه به فرزندان گفت: به شما نگفتم که من از خدا چیرهایی سراغ دارم که شما نمی دانید؟!

گفتند: ای پدر! حال برای ما استغفار کن، و آمرزش گناهان ما را از خدا بخواه ما مردمی خطا کار بودیم، یعقوب فرمود: بزودی از پروردگارم جهت شما طلب مغفرت می کنم که او غفور و رحیم است.

آنگاه تدارک سفر دیده بسوی یوسف روانه شدند، یوسف ایشان را استقبال کرد، و پدر و مادر را در آغوش گرفت، و امنیت قانونی برای زندگی آنان در مصر صادر کرد و به دربار سلطنتیشان وارد نمود و پدر و مادر را بر تخت نشاند، آنگاه یعقوب و همسرش به اتفاق یازده فرزندش در مقابل یوسف به سجده افتادند.

یوسف گفت: پدر جان این تعبیر همان خوابی است که من قبلاً دیده بودم، پروردگارم خوابم را حقیقت کرد، آنگاه به شکرانه خدا پرداخت، که چه رفتار لطیفی در دفع بلایای بزرگ از وی کرد، و چه سلطنت و علمی به او ارزانی داشت.

دودمان یعقوب همچنان در مصر ماندند، و اهل مصر یوسف را به خاطر آن خدمتی که

به ایشان کرده بود و آن متی که به گردن ایشان داشت بی نهایت دوست می داشتند و یوسف ایشان را به دین توحید و ملت آباءش ابراهیم و اسحاق و یعقوب دعوت می کرد، که داستان دعوتش در قصه زندانش و در سوره مؤمن آمده.

ثناى خداوند بر يوسف (عليه السلام) و مقام معنوى او خداوند يوسف (عليه السلام) را از مخلصين و صديقين و محسنين خوانده، و به او حکم و علم داده و تأويل احاديثش آموخته، او را برگزيده و نعمت خود را بر او تمام کرده و به صالحينش ملحق ساخته، (اينها آن ثناهايى بود که در سوره يوسف بر او کرده) و در سوره انعام آنجا که بر آل نوح و ابراهيم (عليه السلام) ثنا گفته او را نیز در زمره ایشان اسم برده.

داستان يوسف از نظر تورات

توراتى که فعلا در دست است درباره يوسف (عليه السلام) مى گويد:

فرزندان يعقوب دوازده تن بودند که (راوبين) پسر بزرگتر يعقوب و (شمعون) و (لاوى) و (يهودا) و (يساکر) و (زنولون) از يک همسرش به نام (ليئه) به دنيا آمدند.

اينها آن فرزندان يعقوب بودند که در (فدان آرام) از وي متولد شدند.

تورات مى گويد: يوسف در سن هفده سالگى بود که با برادرانش گوسفند مى چرانيد و در خانه بچه هاى بلهه و زلفه دو همسر پدرش زندگى مى کرد و تهمةهاى نارواى ايشان را به پدر، گزارش نمى داد. و اما اسرائيل (يعقوب) يوسف را بيشتر از ساير فرزندان دوست مى داشت، چون او فرزند دوران پيريش بود، لذا براى خصوص او پيراهنى رنگارنگ تهيه کرد، وقتى برادران ديدند، چون نمى توانستند ببينند پدرشان يوسف را

بیشتر از همه فرزندانش دوست می دارد به همین جهت با او دشمن شدند به حدی که دیگر قادر نبودند با او سلام و علیک یا صحبتی کنند.

خواب یوسف

یوسف وقتی خوابی دید و خواب خود را برای برادران تعریف کرد بغض و کینه ایشان بیشتر شد، یوسف به ایشان گفت: گوش بدهید این خوابی که من دیده ام بشنوید، اینک در میان کشتزار دسته ها را می بستیم، و اینک دسته من برخاسته راست ایستاد، و دسته های شما در اطراف ایستادند و به دسته من سجده کردند.

برادران گفتند نکند تو روزی بر ما مسلط شوی و یا حاکم بر ما گردی، آتش خشم ایشان به خاطر این خواب و آن گفتارش تیزتر شد.

بار دیگر خواب دیگری دید، و برای برادران اینچنین تعریف کرد که: من بار دیگر خواب دیدم که آفتاب و ماه و یازده کوكب برایم به سجده افتادند.

این خواب را برای پدر نیز تعریف کرد، پدر به او پرخاش کرد و گفت: این خواب چیست که دیده ای، آیا من و مادرت و یازده برادرانت می آییم برای تو به خاک می افیم؟

سپس برادران بر وی حسد بردند، و اما پدرش قضیه را بخاطر سپرد.

مدتی گذشت تا اینکه برادران به دنبال چرانیدن اغنام پدر به (شکیم) رفتند، اسرائیل به یوسف گفت: برادرانت رفته اند به شکیم یا نه؟ گفت آری رفته اند، گفت پس نزدیک بیا تا تو را نزد ایشان بفرستم، یوسف گفت: اینک حاضرم، گفت: برو ببین برادرانت و گوسفندان سالمند یا نه، خبرشان را برایم بیاور، او را از دره (حبرون) فرستاد و یوسف به شکیم آمد، در بین

راه مردی به یوسف برخورد و دید که او راه را گم کرده است. از او پرسید در جستجوی چه هستی؟ گفت: برادرانم، آیا می دانی کجا گوسفند می چرانند؟ مرد گفت: اینجا بودند رفتند، و من شنیدم که با یکدیگر می گفتند: برویم (دوئان). یوسف راه خود را به طرف دوئان کج کرد و ایشان را در آنجا یافت.

وقتی از دور او را دیدند، هنوز به ایشان نرسیده، ایشان درباره از بین بردنش با هم گفتگو کردند، یکی گفت: این همان صاحب خوابها است که می آید. بیایید به قتلش برسایم، و در یکی از این چاهها بیفکنیم، آنگاه می گوئیم حیوانی زشت و وحشی او را درید، آن وقت ببینیم تعبیر خوابش چگونه می شود؟ راوین این حرف را شنید و تصمیم گرفت یوسف را از دست ایشان نجات دهد، لذا پیشنهاد کرد او را نکشید و دست و دامن خود را به خون او نیالاید بلکه او را در این چاهی که در این صحراست بیندازید و دستی هم (برای زدنش) بسوی او دراز نکنید، منظور او این بود که یوسف زنده در چاه بماند بعدا او به پدر خبر دهد بیایند نجاتش دهند.

و لذا وقتی یوسف رسید او را برهنه کرده پیراهن رنگارنگش را از تنش بیرون نموده در چاهش انداختند، و اتفاقا آن چاه هم خشک بود، آنگاه نشستند تا غذا بخورند، در ضمن نگاهشان به آن چاه بود که دیدند کاروانی از اسماعیلیان از طرف (جلعاد) می آید، که شترانشان بار کتیراء و بلسان و لادن دارند، و دارند به طرف مصر می روند، تا در آنجا بار بیندازند، یهودا به برادران گفت: برای ما

چه فایده دارد که برادر خود را بکشیم و خونس را پنهان بداریم بیاید او را به اسماعیلیان بفروشیم و دست خود را به خونس نیالاییم، زیرا هر چه باشد برادر ما و پاره تن ما است.

برادران این پیشنهاد را پذیرفتند

در این بین مردمی از اهل مدین به عزم تجارت می گذشتند که یوسف را از چاه بالا- آورده به مبلغ بیست درهم نقره به اسماعیلیان فروختند. اسماعیلیان یوسف را به مصر آوردند. سپس راوین به بالای چاه آمد (تا از یوسف خبری بگیرد) دید اثری از یوسف در چاه نیست جامه خود را در تن دریده بسوی برادران بازگشت و گفت: این بچه پیدایش نیست، کجا به سراغش بروم؟

برادران، پیراهن یوسف را برداشته بز نری کشته پیراهن را در آن آلودند، و پیراهن خون آلود را برای پدر آورده گفتند: ما این پیراهن را یافته ایم بین آیا پیراهن فرزندت یوسف است یا نه؟ او هم تحقیق کرد و گفت: پیراهن فرزندم یوسف است که حیوانی وحشی و درنده او را دریده و خورده است، آنگاه جامه خود را در تن دریده و پلاسی در بر کرد و روزهای بسیاری بر فرزند خود بگریست، همگی پسران و دختران هر چه خواستند او را از عزا درآوردند قبول نکرد و گفت برای پسر خود تا خانه قبر گریه را ادامه می دهم.

تورات می گوید: یوسف را به مصر بردند. در آنجا (فوطیفار) خواجه فرعون که سرپرست شرطه و مردی مصری بود او را از دست اسماعیلیان خرید و چون خدا با یوسف بود از هر ورطه نجات می یافت.

و او در منزل آقای مصریش به زندگی پرداخت. و چون

رب با او بود، هر کاری که او می کرد خداوند در مشیتش راست می آورد و کارش را با ثمر می کرد، به همین جهت وجودش در چشم سیدش و همچنین خدمتگذاران او نعمتی آمد، در نتیجه او را سرپرست خانه خود کرد و هر چه داشت به او واگذار نمود، و از روزی که او را موکل به امور خانه خود ساخت دید که پروردگار خانه اش را پربرکت نمود، و این برکت پروردگار شامل همه مایملکش - چه در خانه و چه در صحرای او - شده، از همین جهت هر چه داشت به دست یوسف سپرد و به هیچ کاری کار نداشت، تنها غذا می خورد و پی کار خود می رفت.

تورات بعد از ذکر این امور می گوید: یوسف جوانی زیبا و نیکو منظر بود. همسر سیدش چشم طمع به او دوخت و در آخر گفت: باید با من بخوابی. یوسف امتناع ورزید و بدو گفت: آقای من (آنقدر مرا امین خود دانسته که) با بودن من از هیچ چیز خود خبر ندارد و تمامی اموالش را به من سپرده. و او الان در خانه نیست و چیزی را جز تو از من دریغ نداشته، چون تو ناموس اوئی. با این حال من با چنین شربزرگی چه کنم؟ آیا خدای را گناه کنم؟

این ماجرا همه روزه ادامه داشت. او اصرار می ورزید که وی در کنارش بخوابد و با او بیامیزد، و این انکار می ورزید.

آنگاه می گوید: در همین اوقات بود که روزی یوسف وارد اتاق شد تا کار خود را انجام دهد، و اتفاقاً کسی هم در خانه نبود، ناگهان همسر سیدش جامه

او را گرفت در حالی که می گفت باید با من بخوابی، یوسف جامه را از تن بیرون آورد و در دست او رها کرد و خود گریخت.

همسر آقایش وقتی دید او گریخت: اهل خانه را صدا زد که می بینید شوهر مرا که این مرد عبرانی را به خانه راه داده که با من ملاعبه و بازی کند، آمده تا در کنار من بخوابد، و با صدای بلند می گفت، همینکه من صدای خود را بفریاد بلند کردم او جامه اش را در دست من گذاشت و گریخت، آنگاه جامه یوسف را در رختخواب خود گذاشت تا شوهرش به خانه آمد و با او در میان نهاد، و گفت این غلام عبرانی به خانه ما آمده که با من ملاعبه کند؟ همین حالا که فریادم را بلند کردم جامه اش را در رختخواب من نهاد و پا به فرار گذاشت.

همسر زن وقتی کلام او را شنید که غلامت به من چنین و چنان کرده خشمگین گشته یوسف را گرفت و در زندانی که اسیران ملک در آنجا بودند زندانی نمود و یوسف همچنان در زندان بماند.

و لیکن رب که همواره با یوسف بود لطف خود را شامل او کرد و او را در نظر زندانیان نعمتی قرار داد، به همین جهت رئیس زندان امور تمامی زندانیان را به دست یوسف سپرد، هر چه می کردند با نظر یوسف می کردند، و در حقیقت خود یوسف می کرد، و رئیس زندان هیچ مداخله ای نمی نمود، چون رب با او بود و هر چه او می کرد رب به ثمرش می رساند.

تورات سپس داستان دو رفیق زندانی یوسف و خوابهایشان

و خواب فرعون مصر را شرح می دهد که خلاصه اش این است که. یکی از آندو، رئیس ساقیان فرعون، و دیگری رئیس نانوها بود، که به جرم گناهی در زندان شهربانی، نزد یوسف زندانی شده بودند، رئیس ساقیان در خواب دید که دارد شراب می گیرد، دیگری در خواب دید مرغان از نانی که بالای سر دارد می خورند. هر دو از یوسف تعبیر خواستند یوسف رویای اولی را چنین تعبیر کرد که دوباره به شغل سقایت خود مشغول می شود، و درباره رویای دومی گفت که به دار آویخته گشته مرغان از گوشتش می خورند، آنگاه به ساقی گفت: مرا نزد فرعون یادآوری و سفارش کن تا شاید بدین وسیله از زندان آزاد شوم، اما شیطان این معنا را از یاد ساقی برد.

سپس می گوید: بعد از دو سال فرعون در خواب دید که هفت گاو چاق خوش منظر از نهر بیرون آمدند، و هفت گاو لاغر و بد ترکیب، که بر لب آب ایستاده بودند آن گاوهای چاق را خوردند، فرعون از خواب برخاسته دوباره به خواب رفت و در خواب هفت سنبله سبز و چاق و خرم و هفت سنبله باریک و باد زده پشت سر آنها دید، و دید که سنبله های باریک سنبله های چاق را خوردند، این بار فرعون به وحشت افتاد، و تمامی ساحران مصر و حکمای آن دیار را جمع نموده داستان را برایشان شرح داد، اما هیچ یک از ایشان نتوانستند تعبیر کنند.

در این موقع رئیس ساقیان به یاد یوسف افتاد، داستان آنچه را که از تعبیر عجیب او دیده بود برای فرعون شرح داد، فرعون دستور داد تا

یوسف را احضار کنند، وقتی او را آوردند هر دو خواب خود را برایش گفته تعبیر خواست، یوسف گفت: هر دو خواب فرعون یکی است، خدا آنچه را که می خواهد بکند به فرعون خبر داده هفت گاو زیبا در خواب اول و هفت سنبله زیبا در خواب دوم یک خواب است و تعبیرش هفت سال است، و هفت گاو لاغر و زشت که به دنبال آن دیدی نیز هفت سال است، و هفت سنبله لخت و باد زده هفت سال قحطی است. این است تعبیر آنچه که فرعون می گوید: خداوند برای فرعون هویدا کرده که چه باید بکند، هفت سال آینده سالهای سیری و فراوانی در تمامی سرزمینهای مصر است، آنگاه هفت سال می آید که سالهای گرسنگی است، سپس آن هفت سال فراوانی فراموش شده گرسنگی مردم را تلف می کند، و این گرسنگی نیز هفت سال و از نظر شدت بی نظیر خواهد بود، و اما اینکه فرعون این مطلب را دو نوبت در خواب دید برای این بود که بفهماند این پیشامد نزد خدا مقدر شده و خداوند سریعاً آنها را پیش خواهد آورد. حالا فرعون باید نیک بنگرد، مردی بصیر و حکیم را پیدا کند و او را سرپرست این سرزمین سازد، آری فرعون حتماً باید این کار را بکند و مأمورینی بر همه شهرستانها بگمارد تا خمس غله این سرزمین را در این هفت سال فراخی جمع نموده انبار کند، البته غله هر شهری را در همان شهر زیر نظر خود فرعون انبار کنند و آنها محافظت نمایند، تا ذخیره ای باشد برای مردم این سرزمین در سالهای قحطی، تا این سرزمین

از

تورات سپس مطالبی می گوید که خلاصه اش این است: فرعون از گفتار یوسف خوشش آمد، و از تعبیری که کرد تعجب نموده او را احترام کرد، و امارت و حکومت مملکت را در جمیع شئون به او سپرد، و مهر و نگین خود را هم بعنوان خلعت به او داد، و جامه ای از کتان نازک در تنش کرده طوقی از طلا به گردنش آویخت و بر مرکب اختصاصی خود سوارش نمود، و منادیان در پیشاپیش مرکبش به حرکت درآمده فریاد می زدند: رکوع کنید (تعظیم) پس از آن یوسف مشغول تدبیر امور در سالهای فراخی و سالهای قحطی شده مملکت را به بهترین وجهی اداره نمود.

و نیز مطلب دیگری عنوان می کند که خلاصه اش این است که: وقتی دامنه قحطی به سرزمین کنعان کشید یعقوب به فرزندان خود دستور داد تا بسوی سرزمین مصر سرازیر شده از آنجا طعامی خریداری کنند. فرزندان داخل مصر شدند و به حضور یوسف رسیدند، یوسف ایشان را شناخت ولی خود را معرفی نکرد، و با تندی و جفا با ایشان سخن گفت و پرسید: از کجا آمده اید؟ گفتند: از سرزمین کنعان آمده ایم تا طعامی بخریم، یوسف گفت: نه، شما جاسوسان اجنبی هستید، آمده اید تا در مصر فساد برانگیزید، گفتند: ما همه فرزندان یک مردیم که در کنعان زندگی می کند، و ما دوازده برادر بودیم که یکی مفقود شده و یکی دیگر نزد پدر ما مانده، و ما بقی الان در حضور توایم، و ما همه مردمی امین هستیم که نه شری می شناسیم و نه فسادی.

یوسف گفت: نه به جان فرعون قسم،

ما شما را جاسوس تشخیص داده ایم، و شما را رها نمی کنیم تا برادر کوچکترتان را بیاورید، آن وقت شما را در آنچه ادعا می کنید تصدیق نمائیم.

فرزندان یعقوب سه روز زندانی شدند، آنگاه احضارشان کرده از میان ایشان شمعون را گرفته در پیش روی ایشان کند و زنجیر کرد و در زندان نگهداشت، سپس به بقیه اجازه مراجعت داد تا برادر کوچکتر را بیاورند.

یوسف دستور داد تا خورجینهایشان را پر از گندم نموده پول هر کدامشان را هم در خورجینش گذاشتند. فرزندان یعقوب به کنعان بازگشته جریان را به پدر گفتند. پدر از دادن بنیامین خودداری کرد و گفت: شما می خواهید فرزندان مرا نابود کنید، یوسف را نابود کردید، شمعون را نابود کردید، حالا نوبت بنیامین است؟ چنین چیزی ابدا نخواهد شد. چرا شما به آن مرد گفتید که ما برادری کوچکتر از خود نزد پدر داریم؟

گفتند: آخر او از ما و از کسان ما پرسش نمود و گفت: آیا پدرتان زنده است؟ آیا برادر دیگری هم دارید؟ ما هم ناگزیر جواب دادیم، ما چه می دانستیم که اگر بفهمد برادر کوچکتری داریم او را از ما مطالبه می کند؟

این کشمکش میان یعقوب و فرزندان همچنان ادامه داشت تا آنکه یهودا به پدر میثاقي سپرد که بنیامین را سالم برایش برگرداند، در این موقع یعقوب اجازه داد بنیامین را ببرند، و دستور داد تا از بهترین هدایای سرزمین کنعان نیز برای عزیز مصر برده و همیانهای پول را هم که او برگردانیده دوباره ببرند، فرزندان نیز چنین کردند.

وقتی وارد مصر شدند

وقتی وارد مصر شدند و کیل یوسف را دیدند و حاجت خود را با او در

میان نهادند و گفتند: پولهایشان را که در بار نخستین برگردانیده بودند باز پس آورده و هدیه ای هم که برای او آورده بودند تقدیم داشتند، وکیل یوسف به ایشان خوش آمد گفت و احترام کرد و پول ایشان را دوباره به ایشان برگردانید، شمعون را هم آزاد نمود، آنگاه همگی ایشان را نزد یوسف برد، ایشان در برابر یوسف به سجده افتادند و هدایا را تقدیم داشتند، یوسف خوش آمدشان گفت و از حالشان استفسار کرد، و از سلامتی پدرشان پرسید، فرزندان یعقوب بنیامین، برادر کوچک خود را پیش بردند او بنیامین را احترام و دعا کرد، سپس دستور غذا داد، سفره ای برای خودش و سفره ای دیگر برای برادران و سفره ای هم برای کسانی که از مصریان حاضر بودند انداختند.

آنگاه به وکیل خود دستور داد تا خورجینهای ایشان را پر از گندم کنند و هدیه ایشان را هم در خورجینهایشان بگذارند، و طاس عزیز مصر را در خورجین برادر کوچکترشان جای دهند. وکیل یوسف نیز چنین کرد.

وقتی صبح شد و هوا روشن گردید، بارها را بر الاغ ها بار کرده برگشتند. همینکه از شهر بیرون شدند، هنوز دور نشده بودند که وکیل یوسف از عقب رسید و گفت: عجب مردم بدی هستید، این همه به شما احسان کردیم، شما در عوض طاس مولایم را که با آن آب می آشامد و فال می زند دزدیدید.

فرزندان یعقوب از شنیدن این سخن دچار بهت شدند و گفتند: حاشا بر ما از اینگونه اعمال! ما همانها هستیم که وقتی بهای گندم بار نخستین را در کنعان داخل خورجینهای خود دیدیم، دوباره برایتان آوردیم. آن

وقت چطور ممکن است از خانه مولای تو طلا و یا نقره بزدیم؟ این ما و این بارهای ما، از بار هر که در آوردید او را بکشید، و خود ما همگی غلام و برده سید و مولای تو خواهیم بود.

و کیل یوسف به همین معنا رضایت داد، به بازجوئی خورجینها پرداخت، و بار یک یک ایشان را از الاغ پائین آورده باز نمود و مشغول تفتیش و بازجوئی شد، البته او خورجین برادر بزرگ و سپس سایر برادران را بازجوئی کرد و در آخر خورجین بنیامین را تفتیش کرد و طاس را از آن بیرون آورد.

برادران وقتی دیدند که طاس سلطنتی از خورجین بنیامین بیرون آمد، لباسهای خود را در تن دریده به شهر بازگشتند، و مجدداً گفته های خود را تکرار و با قیافه هایی رقت آور عذرخواهی و اعتراف به گناه نمودند، در حالی که خواری و شرمساری از سر و رویشان می بارید، یوسف گفت: حاشا که ما غیر آن کسی را که متاع خود را در بارش یافته ایم بازداشت کنیم، شما می توانید به سلامت به نزد پدر بازگردید.

یهودا نزدیک آمد گریه و تضرع را سر داد و گفت: به ما و پدر ما رحم کن. آنگاه داستان پدر را در جریان آوردن بنیامین بازگو کرد که: پدر از دادن او خودداری می کرد و به هیچ وجه حاضر نمی شد، تا آنکه من میثاقی محکم سپردم که بنیامین را به سلامت برگردانم، و اضافه کرد که ما بدون بنیامین اصلاً نمی توانیم پدر را دیدار کنیم، پدر ما هم پیری سالخورده است، اگر بشنود که بنیامین را نیاورده ایم در جا سکنه

می کند، آنگاه پیشنهاد کرد که یکی از ما را بجای او نگهدار و او را آزاد کن، تا بدین وسیله چشم پیر مردی را که با فرزندش انس گرفته، پیرمردی که چندی قبل فرزند دیگرش را که از مادر همین فرزند بود از دست داده روشن کنی.

تورات می گوید: یوسف در اینجا دیگر نتوانست خود را در برابر حاضرین نگهدارد، فریاد زد که تمامی افراد را بیرون کنید و کسی نزد من نماند، وقتی جز برادران کسی نماند، گریه خود را که در سینه حبس کرده بود سرداده گفت: من یوسفم آیا پدرم هنوز زنده است؟

برادران نتوانستند جوابش را بدهند چون از او به وحشت افتاده بودند.

یوسف به برادران گفت: نزدیک من بیایید. مجدداً گفت: من برادر شما یوسفم و همانم که به مصریان فروختید، و حالا شما برای آنچه کردید تاسف مخورید و رنجیده خاطر نگردید، چون این شما بودید که وسیله شدید تا من بدینجا بیایم، آری خدا می خواست مرا و شما را زنده بدارد، لذا مرا جلوتر بدینجا فرستاد، آری دو سال تمام است که گرسنگی شروع شده و تا پنج سال دیگر اصلاً زراعتی نخواهد شد و خرمی بر نخواهد داشت، خداوند مرا زودتر از شما به مصر آورد تا شما را در زمین نگهدارد و از مردنتان جلوگیری کند و شما را از نجاتی بزرگ برخوردار و از مرگ حتمی برهاند، پس شما مرا بدینجا نفرستاده اید بلکه خداوند فرستاده، او مرا پدر فرعون کرد و اختیاردار تمامی زندگی او و سرپرست تمام کشور مصر نمود. اینک به سرعت بشتابید و به طرف پدرم بروید و به او

بگویید پسرت یوسف چنین می گوید که: به نزد من سرازیر شو و درنگ مکن و در سرزمین (جاسان) منزل گزین تا به من نزدیک باشی، فرزندان و فرزندان و گوسفندان و گاوهایت و همه اموالت را همراه بیاور، و من مخارج زندگیت را در آنجا می پردازم، چون پنج سال دیگر قحطی و گرسنگی در پیش داریم، پس حرکت کن تا خودت و خاندان و اموالت محتاج نشوید، و شما و برادرم اینک با چشمهای خود می بینید که این دهان من است که با شما صحبت می کند، پس باین همه عظمت که در مصر دارم و همه آنچه را که دیدید به پدرم خبر می دهید، و باید که عجله کنید، و پدرم را بدین سامان منتقل سازید.

آنگاه خیره به چشمان بنیامین نگریست و گریه را سر داد. بنیامین هم در حالی که دست به گردن یوسف انداخته بود به گریه درآمد. یوسف همه برادران را بوسید و به حال همه گریه کرد.

تورات مطلبی دیگر می گوید که خلاصه اش این است که: یوسف برای برادران به بهترین وجهی تدارک سفر دید و ایشان را روانه کنعان نموده، فرزندان یعقوب نزد پدر آمده او را به زنده بودن یوسف بشارت دادند و داستان را برایش تعریف کردند، یعقوب خوشحال شد و با اهل و عیال به مصر آمد، که مجموعاً هفتاد تن بودند، وقتی به سرزمین جاسان - از آبادی های مصر رسیدند یوسف از مقر حکومت خود سوار شده به استقبالشان آمد، وقتی رسید که ایشان هم داشتند می آمدند، با یکدیگر معانقه نموده گریه ای طولانی کردند، آنگاه یوسف پدر و فرزندان او را

به مصر آورد و در آنجا منزل داد، فرعون هم بی نهایت ایشان را احترام نموده و امنیت داد، و از بهترین و حاصل خیزترین نقاط، ملکی در اختیار ایشان گذاشت، و مادامی که قحطی بود یوسف مخارجشان را می پرداخت، و یعقوب بعد از دیدار یوسف هفده سال در مصر زندگی کرد.

این بود آن مقدار از داستانی که تورات از یوسف نقل کرده، و در مقابلش قرآن کریم نیز آورده. و ما بیشتر فقرات تورات را خلاصه کردیم، مگر پاره ای از آنرا که مورد حاجت بود به عین عبارت تورات آوردیم.

داستان یوسف علیه السلام در روایات

چند روایت درباره رؤیای یوسف علیه السلام

قمی در تفسیر خود گفته: و در روایت ابی الجارود از ابی جعفر (علیه السلام) آمده که فرمود: تأویل این رویا این است که به زودی پادشاه مصر می شود و پدر و مادر و برادرانش بر او وارد می شوند. شمس، مادر یوسف (راحیل) است، و قمر، یعقوب، و یازده ستاره، یازده برادران اویند، وقتی وارد بر او شدند و او را دیدند خدا را از روی شکر سجده کردند، و این سجده برای خدا بود.

و در الدر المنثور است که ابن منذر از ابن عباس در ذیل جمله (احد عشر کوكبا) آورده که گفت: این یازده کوكب، برادران وی و شمس مادرش، و قمر پدرش بود، و مادر او (راحیل) یک سوم زیبایی را داشت.

مؤلف: این دو روایت بطوری که ملاحظه می کنید شمس را به مادر یوسف تفسیر می کنند و قمر را به پدرش، و این خالی از ضعف نیست. و چه بسا روایت شده که آن زنی که با یعقوب وارد مصر

شد خاله یوسف بود، نه مادرش، چون مادرش قبلا از دنیا رفته بود، در تورات هم همینطور آمده.

و در تفسیر قمی از امام باقر (علیه السلام) روایت آورده که فرمود: یوسف یازده برادر داشت، و تنها برادری که از یک مادر بودند شخصی به نام (بنیامین) بود. آنگاه فرمود: یوسف در سن نه سالگی این خواب را دید و برای پدرش نقل کرد، و پدر سفارش کرد که خواب خود را نقل نکند.

مؤلف: و در بعضی روایات آمده که او در آن روز هفت ساله بوده، در تورات دارد که شانزده ساله بوده ولی بعید است.

و در داستان رویای یوسف روایات دیگری نیز هست که پاره ای از آنها در بحث روایتی آینده خواهد آمد - ان شاء الله.

روایت امام سجاد علیه السلام

روایت امام سجاد علیه السلام درباره داستان یوسف و علت ابتلای یعقوب به فراق یوسف

در معانی الاخبار به سند خود از ابی حمزه ثمالی روایت کرده که گفت: من با علی بن الحسین (علیه السلام) نماز صبح روز جمعه را خواندم. بعد از آنکه از نماز و تسبیح فارغ شد برخاست تا به منزل برود، من هم به دنبالش برخاستم و در خدمتش بودم حضرت، کنیزش را که سکینه نام داشت، صدا زد و به او فرمود: از در خانه ام سائلی دست خالی رد نشود، چیزی به او بخورانید، زیرا امروز روز جمعه است. عرض کردم آخر همه سائل ها مستحق نیستند، فرمود: ای ثابت! آخر می ترسم در میان آنان یکی مستحق باشد، و ما به او چیزی نخورانیم و ردش کنیم، آن وقت بر سر ما اهل بیت بیاید

آنچه که بر سر یعقوب و آل یعقوب آمد، به همه آنان طعام بدهید.

یعقوب رسمش این بود که هر روز یک قوچ می کشت و آن را صدقه می داد و خود و عیالش هم از آن می خوردند، تا آنکه وقتی سائلی مؤمن و روزه گیر و اهل حقیقت که در نزد خدا منزلتی داشت در شب جمعه ای موقع افطارش از در خانه یعقوب می گذشت، مردی غریب و رهگذر بود، صدا زد که از زیادی غذایتان چیزی به سائل غریب و رهگذر گرسنه بخورانید، مدتی ایستاد و چند نوبت تکرار کرد، ولی حق او را ندادند و گفتارش را باور نکردند. وقتی از غذای اهل خانه مأیوس شد و شب تاریک گشت (انالله) گفت و گریه کرد و شکایت گرسنگی خود را به درگاه خدا برد و تا صبح شکم خود را در دست می فشرد و صبح هم روزه داشت و مشغول حمد خدا بود. یعقوب و آل یعقوب آن شب سیر و با شکم پر خوابیدند، و صبح از خواب برخاستند در حالتی که مقداری طعام از شب قبل مانده بود.

امام سپس فرمود: صبح همان شب خداوند به یعقوب وحی فرستاد که تو، ای یعقوب! بنده مرا خوار داشتی، و با همین عملت غضب مرا به سوی خود کشاندی، و خود را مستوجب تأدیب و عقوبت من کردی؛ مستوجب این کردی که بر تو و بر پسرانت بلاء فرستم. ای یعقوب! محبوبترین انبیاء نزد من و محترم ترین آنان آن پیغمبری است که نسبت به مساکین از بندگانم ترحم کند، و ایشان را به خود نزدیک ساخته طعامشان دهد، و برای آنان ملجا

و ماوی باشد.

ای یعقوب! تو دیشب دم غروب وقتی بنده عبادت گر و کوشای در عبادتم (دمیال) که مردی قانع به اندکی از دنیا است به در خانه ات آمد، و چون موقع افطارش بود شما را صدا زد که سائلی غریب و رهگذری قانعم، شما چیزی به او ندادید او (انا لله) گفت و به گریه در آمد، و به من شکایت آورد، و تا به صبح شکم خالی خود را بغل گرفت و حمد خدا را بجای آورد و برای خشنودی من دوباره صبح نیت روزه کرد، و تو ای یعقوب با فرزندان همه با شکم سیر به خواب رفتید با اینکه زیادی طعامتان مانده بود.

ای یعقوب! مگر نمی دانستی عقوبت و بلائی من نسبت به اولیائهم سریع تر است تا دشمنانم؟ آری، به خاطر حسن نظری که نسبت به دوستانم دارم اولیائهم را در دنیا گرفتار می کنم (تا کفاره گناهانشان شود) و بر عکس دشمنانم را وسعت و گشایش می دهم. اینک بدان که به عزتم قسم بر سرت بلائی خواهم آورد و تو و فرزندان را هدف مصیبتی قرار خواهم داد، و تو را با عقوبت خود تأدیب خواهم کرد، خود را برای بلاء آماده کنید، و به قضای من هم رضا دهید و بر مصائب صبر کنید.

ابو حمزه ثمالی می گوید: به امام علی بن الحسین (علیه السلام) عرض کردم خدا مرا قربانت گرداند، یوسف چه وقت آن خواب را دید؟

فرمود در همان شب که یعقوب و آلش شکم پر، و (دمیال) با شکم گرسنه بسر بردند و صبح از خواب برخاسته برای پدر تعریف کرد، یعقوب وقتی

ص: ۳۳۱

خواب یوسف را شنید در اندوه فرو رفت، همچنان اندوهگین بود تا آنکه خدا وحی فرستاد: اینک آماده بلاء باش، یعقوب به یوسف فرمود خواب خود را برای برادران تعریف مکن که من می ترسم بلائی بر سرت بیاورند، ولی یوسف خواب را پنهان نکرد و برای برادران تعریف کرد.

علی بن الحسین (علیه السلام) می فرماید: ابتدای این بلوا و مصیبت این بود که در دل فرزندان حسدی تند و تیز پدیدار شد، که وقتی آن خواب را از وی شنیدند بسیار ناراحت شدند و شروع کردند با یکدیگر مشورت کردن و گفتند: (لیوسف و اخوه احب الی ایننا منا و نحن عصبه ان ابانا لفی ضلال مبین اقتلوا یوسف او اطرحوه ارضا یخل لکم وجه ایکم و تکونوا من بعده قوما صالحین) یعنی توبه می کنید.

اینجا بود که گفتند: (یا ابانا ما لک لا تامنا علی یوسف و انا له لناصحون) و او در جوابشان فرمود: (انی لیحزنی ان تذهبوا به و اخاف ان یاکله الذئب و انتم عنه غافلون) یعقوب یقین داشت که مقدری برایش تقدیر شده، و به زودی به مصیبتی خواهد رسید، اما می ترسید این بلای خدائی مخصوصا از ناحیه یوسف باشد چون در دل محبت و علاقه شدیدی به وی داشت. ولی قضاء و قدر خدا کار خود را کرد، (و خواستن و نخواستن و ترسیدن و نترسیدن یعقوب اثری نداشت) و یعقوب در دفع بلا کاری نمی توانست بکند. لا جرم یوسف را در شدت بی میلی به دست برادران سپرد، در حالی که تفرس کرده بود که این بلا فقط بر سر یوسف خواهد آمد.

فرزندان یعقوب

فرزندان یعقوب وقتی از

ص: ۳۳۲

خانه بیرون رفتند یعقوب بشتاب خود را به ایشان رسانید و یوسف را بگرفت و به سینه چسبانید، و با وی معانقه نموده سخت بگریست، و به حکم ناچاری دوباره به دست فرزندانش بداد. فرزندان این بار به عجله رفتند تا مبادا پدر برگردد و یوسف را از دستشان بگیرد، وقتی کاملاً دور شدند و از نظر وی دورش ساختند او را به باتلاقی که درخت انبوهی داشت آورده و گفتند او را سر می بریم و زیر این درخت می گذاریم تا شبانگاه طعمه گرگان شود، ولی بزرگترشان گفت: (یوسف را مکشید) و لیکن (در ته چاهش بیندازید تا مکاریان رهگذر او را گرفته با خود ببرند، اگر می کنید، این کار را بکنید).

پس او را به کنار چاه آورده و در چاهش انداختند به خیال اینکه در چاه غرق می شود، ولی وقتی در ته چاه قرار گرفت فریاد زد ای دودمان رومین! از قول من پدرم یعقوب را سلام برسانید. وقتی دیدند او غرق نشده به یکدیگر گفتند باید از اینجا کنار برویم تا زمانی که بفهمیم مرده است. و آنقدر ماندند تا از او مأیوس شدند (و رجعوا الی ابیهم عشاء یبکون قالوا یا ابانا انا ذهبنا نستبق و ترکنا یوسف عند متاعنا فاکله الذئب).

وقتی یعقوب کلام ایشان را شنید (انا لله) گفت و گریه کرد و به یاد وحی خدای عزوجل افتاد که فرمود (آماده بلاء شو). لاجرم خود را کنترل کرد، و یقین کرد، که بلاء نازل شده، و به ایشان گفت (بل سولت لکم انفسکم امرا) آری او می دانست که خداوند گوشت بدن یوسف را به گرگ نمی دهد، آن هم

قبل از آنکه خواب یوسف را به تعبیر برساند.

ابو حمزه ثمالی می گوید: حدیث امام سجاد (علیه السلام) در اینجا تمام شد، و من برخاستم و به خانه رفتم، چون فردا شد، دوباره شرفیاب شدم و عرض کردم فدایت شوم، دیروز داستان یعقوب و فرزندانش را برایم شرح داده و ناتمام گذاشتی، اینک بفرما برادران یوسف چه کردند؟ و داستان یوسف بعدا چه شد و به کجا انجامید؟

فرمود: فرزندان یعقوب بعد از آنکه روز بعد از خواب برخاستند با خود گفتند چه خوبست برویم و سری به چاه بزنیم و ببینیم کار یوسف به کجا انجامیده، آیا مرده و یا هنوز زنده است.

وقتی به چاه رسیدند، در کنار چاه قافله ای را دیدند که دلو به چاه می اندازند، و چون دلو را بیرون کشیدند یوسف را بدان آویزان شده دیدند، از دور ناظر بودند که آبکش قافله، مردم قافله را صدا زد که مژده دهید! برده ای از چاه بیرون آوردم. برادران یوسف نزدیک آمده و گفتند: این برده از ما است که دیروز در چاه افتاده بود، امروز آمده ایم او را بیرون آوریم، و به همین بهانه یوسف را از دست قافله گرفتند و به ناحیه ای از بیابان برده بدو گفتند، یا باید اقرار کنی که تو برده مائی و ما تو را بفروشیم، و یا اینکه تو را همینجا به قتل می رسانیم، یوسف گفت مرا مکشید هر چه می خواهید بکنید.

لا- جرم یوسف را نزد قافله آورده گفتند کیست از شما که این غلام را از ما خریداری کند؟ مردی از ایشان وی را به مبلغ بیست درهم

ص: ۳۳۴

خریدار شد، برادران در حق وی زهد به خرج داده به همین مبلغ اکتفا کردند. خریدار یوسف او را همه جا با خود برد تا به شهر مصر درآورد و در آنجا به پادشاه مصر بفروخت، و در این باره است که خدای تعالی می فرماید: (و قال الذی اشتریه من مصر لامراته اکرمی مثویه عسی ان ینفعنا او نتخذہ ولدا).

ابو حمزه اضافه می کند که من به حضرت زین العابدین عرض کردم: یوسف در آن روز که به چاهش انداختند چندساله بود؟ فرمود: پسری نه ساله بود، عرض کردم در آن روز بین منزل یعقوب و مصر چقدر فاصله بود؟ فرمود: مسیر دوازده روز راه ...

مؤلف: ذیل این حدیث را به زودی در بحث روایتی آینده ان شاء الله ایراد خواهیم کرد، و در آن چند نکته است که بر حسب ظاهر، با ظاهر بیانی که ما قبلا ایراد نموده بودیم نمی سازد، و لیکن با کمترین دقت و تأمل این ناسازگاری مرتفع می شود.

و در الدرالمنثور است که احمد و بخاری از ابن عمر روایت کرده اند که گفت: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: کریم بن کریم بن کریم بن کریم یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم.

و در تفسیر عیاشی از زراره از ابی جعفر (علیه السلام) آورده که فرمود: انبیاء پنج طایفه اند: بعضی از ایشان صدا را می شنود، صدایی که مانند صدای زنجیر است، و از آن مقصود خدا را می فهمند و برای بعضی از ایشان در خواب خبر می آورند مانند یوسف و ابراهیم (علیهما السلام). و بعضی از ایشان کسانی هستند

که به عیان می بینند. و بعضی از ایشان به قلبشان خبر می رسد و یا بگوششان خوانده می شود.

و نیز در همان کتاب از ابی خدیجه از مردی از امام صادق (علیه السّلام) روایت کرده که فرمود: یعقوب بدین سبب به داغ فراق یوسف مبتلا شد که گوسفندی چاق کشته بود و یکی از اصحابش به نام (یوم) و یا (قوم) محتاج به غذا بود و آن شب چیزی نیافت که افطار کند و یعقوب از او غفلت کرده و گوسفند را مصرف نمود و به او چیزی نداد، در نتیجه به درد فراق یوسف مبتلا شد. از آن به بعد دیگر همه روزه منادیش فریاد می زد هر که روزه است بیاید سر سفره یعقوب حاضر شود، و این ندا را موقع هر صبح و شام تکرار می کرد.

و در تفسیر قمی می گوید: و در روایت ابی الجارود از ابی جعفر (علیه السّلام) آمده که در تفسیر (لتنبئهم بامرهم هذا و هم لا یشعرون) فرموده: یعنی و ایشان نمی دانند که تو یوسفی و برادر ایشانی، و این خبر را جبرئیل به یوسف داد.

و نیز در همان کتاب است که: در روایت ابی الجارود آمده که امام (علیه السّلام) در تفسیر آیه (و جاءوا علی قمیصه بدم کذب) فرموده بزی را روی پیراهن یوسف سربریدند.

و در امالی شیخ به سند خود آورده که امام (علیه السّلام) در تفسیر آیه (فصبر جمیل) فرمود یعنی بدون شکوی.

مؤلف: این روایت گویا از امام صادق (علیه السّلام) باشد، چون قبل از این روایت که ما آوردیم روایتی دیگر از امام صادق آورده. و

در این معنی نیز روایتی در الدر المنثور از حیان بن جبلة از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) آمده. و در مضامین قبلی روایات دیگری هم هست.

روایت از امام سجاد علیه السلام درباره داستان یوسف و زلیخا

در معانی الاخبار به سند خود از امام سجاد (علیه السلام) روایت کرده که در ضمن حدیثی که صدر آن در بحث روایتی گذشته نقل شد فرمود: یوسف زیباترین مردم عصر خود بود، و چون به حد جوانی رسید، همسر پادشاه مصر عاشق او شد و او را به سوی خود خواند. او در پاسخش گفت: پناه بر خدا ما از اهل بیته هستیم که زنا نمی کنند. همسر پادشاه همه درها را به روی او و خودش بست، و گفت: اینک دیگر ترس به خود راه مده، و خود را به روی او انداخت، یوسف برخاست و به سوی در فرار کرد و آن را باز نمود، و عزیزه مصر هم از دنبال تعقیبش نمود و از عقب پیراهنش را کشید و آن را پاره کرد و یوسف با همان پیراهن دریده از چنگ او رها شد. آنگاه در چنین حالی هر دو به شوهر او برخورد نمودند، عزیزه مصر به همسرش گفت سزای کسی که به ناموس تو تجاوز کند جز زندان و یا شکنجه ای دردناک چه چیز می تواند باشد؟

پادشاه مصر (چون این صحنه را بدید و گفتار زلیخا را بشنید) تصمیم گرفت یوسف را شکنجه دهد. یوسف گفت: من قصد سوئی به همسر تو نکرده ام، او نسبت به من قصد سوء داشت، اینک از این طفل پرس تا حقیقت حال را برایت بگویم.

در همان لحظه خداوند کودکی

را که یکی از بستگان زلیخا بود به منظور شهادت و فصل قضاء به زبان آورد و چنین گفت: ای ملک پیراهن یوسف را واری کن، اگر چنانچه از جلو پاره شده او گنهکار است و به ناموس تو طمع کرده، و در صدد تجاوز به او برآمده است، و اگر از پشت سر پاره شده همسرت گنهکار است و او می خواسته یوسف را به سوی خود بکشاند.

شاه چون این کلام را از طفل شنید، بسیار ناراحت شد و دستور داد پیراهن یوسف را بیاوردند، وقتی دید از پشت سر دریده شده به همسرش گفت: این از کید شما زنان است که کید شما زنان بسیار بزرگ است. و به یوسف گفت: از نقل این قضیه خودداری کن و زنهار که کسی آن را از تو نشنود و در کتمانش بکوش.

آنگاه امام فرمود: ولی یوسف کتمانش نکرد و در شهر انتشار داد، و قضیه دهن به دهن گشت تا آنکه زنانی (اشرافی) درباره زلیخا گفتند: همسر عزیز با غلام خود مراوده داشته. این حرف به گوش زلیخا رسید، همه را دعوت نموده، برای آنان سفره ای مهیا نمود، (و پس از غذا) دستور داد ترنج آورده تقسیم نمودند و به دست هر یک کاردی داد تا آن را پوست بکنند، آنگاه در چنین حالی دستور داد تا یوسف در میان آنان درآید، وقتی چشم زنان مصر به یوسف افتاد آنقدر در نظرشان بزرگ و زیبا جلوه کرد که به جای ترنج دستهای خود را پاره کرده و گفتند، آنچه را که گفتند: زلیخا گفت این همان کسی است که مرا بر عشق او

زنان مصر از دربار بیرون آمده، بیدرنگ هر کدام بطور سری کسی نزد یوسف فرستاده، اظهار عشق و تقاضای ملاقات نمودند، یوسف هم دست رد به سینه همه آنان بزد و به درگاه خدا شکایت برد که اگر مرا از کید اینان نجات ندهی و کیدشان را از من نگردانی (بیم آن دارم) که من نیز به آنان تمایل پیدا کنم، و از جاهلان شوم. خداوند هم دعایش را مستجاب نمود و کید زنان مصر را از او بگردانید.

وقتی داستان یوسف و همسر عزیز و زنان مصر شایع شد (و رسوائی عالم گیر گشت) عزیز با اینکه شهادت طفل را بر پاکی یوسف شنیده بود مع ذلک تصمیم گرفت یوسف را به زندان بیفکند، و همین کار را کرد. روزی که یوسف به زندان وارد شد، دو نفر دیگر هم با او وارد زندان شدند، و خداوند در قرآن کریم قصه آن دو و یوسف را بیان داشته است. ابو حمزه می گوید: در اینجا حدیث امام سجاد (علیه السلام) به پایان می رسد.

مؤلف: در این معنا روایتی در تفسیر عیاشی از ابی حمزه آمده که با روایت قبلی مختصر اختلافی دارد. و اینکه امام (علیه السلام) در تفسیر کلمه (معاذ الله) فرموده: (ما از اهل بیتی هستیم که زنا نمی کنند) تفسیر به قرینه مقابله است، چون کلمه (معاذ الله) در مقابل جمله (انه ربی احسن مثوای) قرار گرفته و این خود مؤید گفته ما است که در بیان معنای آیه گفتیم: ضمیر (ها) در کلمه (انه) به خدای سبحان برمی گردد نه به عزیز مصر، که بیشتر مفسرین گفته اند

- دقت فرماید.

و اینکه فرمود: (یوسف دست رد به سینه همه آنان زد و به درگاه خدا شکایت برد که اگر مرا از کید اینان نجات ندهی ...) ظهور در این دارد که امام (علیه السلام) جمله (رب السجن احب الی مما یدعوننی الیه) را جزء دعای یوسف ندانسته، و این نیز موافق با گفتار گذشته ما است که این جمله جزء دعای یوسف نیست.

چند روایت پیرامون آیات

و در عیون به سند خود از حمدان از علی بن محمد بن جهم روایت کرده که گفت: من در مجلس مأمون بودم در حالی که حضرت رضا، علی بن موسی (علیهما السلام) هم در نزد وی بود. مامون به او گفت: یا بن رسول الله! آیا نظر شما این نیست که انبیاء معصومند؟ حضرت در پاسخ فرمود: چرا؟

محمد بن جهم حدیث را همچنان ادامه می دهد تا آنجا که می گوید: مامون پرسید پس آیه (و لقد همت به و هم بها لولا ان رءا برهان ربه) چه معنا دارد؟

حضرت فرمود: زلیخا قصد یوسف را کرد، و اگر این نبود که یوسف برهان پروردگار خود را دید او هم قصد زلیخا را می کرد، و لیکن از آنجایی که معصوم بود، و معصوم قصد گناه نمی کند و مرتکب آن نمی شود لذا یوسف قصد زلیخا را نکرد. پدرم از پدرش امام صادق (علیه السلام) نقل کرد که فرمود: معنای آیه این است که: زلیخا قصد یوسف را کرد که با وی عمل نامشروع را مرتکب شود و یوسف قصد او را کرد که چنین عملی با وی نکند.

مامون گفت: خدا خیرت دهد ای ابا الحسن.

مؤلف:

ص: ۳۴۰

هر چند در سابق درباره ابن جهم گفته ایم که روایتش خالی از ضعف نیست، ولی هر چه باشد صدر این روایتش موافق با بیانی است که ما برای آیه کردیم. و اما آنچه که از زبان امام رضا (علیه السلام) از جدش نقل کرده که فرموده: (او قصد کرد که مرتکب شود، و یوسف قصد کرد که مرتکب نشود) شاید مراد از آن، همان معنایی باشد که خود حضرت رضا (علیه السلام) بیان داشتند. چون قابل انطباق با آن هست. و ممکن است منظور از آن این باشد که: یوسف تصمیم گرفت او را به قتل برساند. همچنانکه حدیث آینده نیز مؤید آن است. و بنابراین جمله مذکور با بعضی از احتمالات که در بیان آیه گذشت منطبق می شود.

و نیز در همان کتاب از ابی الصلت هروی روایت شده که گفت: وقتی مامون تمامی دانشمندان اهل اسلام و علمای سایر ادیان از یهود و نصارا و مجوس و صابئین و سایر دانشمندان را یکجا برای بحث با علی بن موسی (علیهما السلام) جمع کرد، هیچ دانشمندی به بحث اقدام نکرد مگر آنکه علی بن موسی به قبول ادعای خویش ملزمش ساخت، و آنچنان جوابش را می داد که گویی سنگ در دهانش کرده باشد.

در این میان علی بن محمد بن جهم برخاست و عرض کرد: یا بن رسول الله! آیا نظر شما این است که انبیاء معصومند؟ فرمود: آری. عرض کرد: پس چه می فرمایی در معنای این کلام خدا که درباره یوسف فرموده: (و لقد همت به و هم بها؟) حضرت فرمود: اما این کلام خدا معنایش این است که زلیخا

قصه یوسف را کرد (تا با او درآمیزد) و یوسف قصد وی را کرد تا در صورتی که مجبورش نماید به قتلش برساند، زیرا از پیشنهاد زلیخا بسیار ناراحت شده بود، خداوند هم گرفتاری کشتن زلیخا را از او بگردانید، و هم زنای با وی را، و به همین جهت است که در قرآن می فرماید: (كذلك لنصرف عنه السوء و الفحشاء) چون مقصود از (سوء) کشتن زلیخا و مقصود از (فحشاء) زنای با او است.

و در الدر المنثور است که ابونعیم در کتاب حلیه از علی بن ابی طالب (علیه السلام) روایت کرده که در تفسیر آیه (و لقد همت به و هم بها) فرموده: زلیخا به یوسف طمع کرد، و یوسف هم به وی طمع کرد. و از طمع او یکی این بود که تصمیم گرفت بند زیر جامه را باز کند، در همین موقع زلیخا برخاست و بتی را که در گوشه منزلش بود و با در و یاقوت آرایش شده بود با پارچه سفیدی پوشاند تا بین بت و خودش حائلی باشد. یوسف گفت: چکار می کنی. گفت شرم دارم که مرا در این حال ببیند. یوسف گفت: تو از یک بتی که نه می خورد و نه می آشامد شرم می کنی و من از خدای خودم که شاهد و ناظر عمل هر کس است شرم نداشته باشم؟ آنگاه گفت: ابدًا به آرزوی خودت از من نخواهی رسید. و این بود آن برهانی که دید.

مؤلف: این روایت از جعلیات است، و چگونه ممکن است علی بن ابی طالب (علیه السلام) چنین فرمایشی کرده باشد؟ با اینکه کلمات او و سایر ائمه اهل

بیت (علیهم السلام) پر است از مسأله عصمت انبیاء و مذهب این امامان در این باره معروف است؟

علاوه بر این، پوشاندن بت از طرف زلیخا و انتقال یوسف به مطلبی که عمل زلیخا یادآوریش کرد برهانی نیست که خداوند آن را رویت برهان بنامد، و هر چند که این مضمون در روایاتی از طرق اهل بیت (علیهم السلام) نیز آمده، و لیکن آنها هم به خاطر اینکه اخباری آحاد هستند قابل اعتماد نیستند، مگر اینکه بگوییم زلیخا برخاسته و روی بتی که در آن اطاق بوده پوشانیده، و این عمل باعث شده که یوسف آیت توحید را مشاهده کرده باشد آنچنان که پرده ها از میان او و ساحت کبریای خداوند برداشته و وی برهانی دیده باشد که با دیدن آن از هر سوء و فحشایی مصون شده است. همچنانکه قبلا هم همینطور بود و به همین جهت خداوند درباره اش فرموده: (انه من عبادنا المخلصین) و این احتمال بعید نیست، و اگر روایات نظیر فوق معتبر و صحیح باشد می بایستی همین معنا منظور آنها باشد.

و نیز در همان کتاب آمده که: ابو الشیخ از ابن عباس روایت کرده که گفت: یوسف (علیه السلام)، سه بار دچار لغزش شد، یکی آنجا که قصد زلیخا را کرد، و در نتیجه به زندان افتاد، و یکی آنجا که به رفیق زندانش گفت (مرا نزد ارباب یادآوری کن) و در نتیجه به کفاره اینکه یاد پروردگارش را فراموش کرد مدت زندانش طولانی تر شد، و یکی آنجا که نسبت دزدی به برادرانش داد و گفت: (انکم لسارقون) و آنها هم در جوابش گفتند: (ان

یسرق فقد سرق اخ له من قبل).

مؤلف: این روایت مخالف صریح قرآن است که مقام اجتناب و اخلاص را به یوسف نسبت داده، کسی که چنین مقامی را داراست و خداوند او را خالص برای خود کرده و شیطان در او راه ندارد. آری، چگونه تصوّر می شود که خداوند کسی را که تصمیم بر زشت ترین گناهان کرده و شیطان یاد پروردگارش را از دلش بیرون برده، و او در سخنانش دروغ گفته و خداوند هم به خاطر همین جرائم به زندانش افکنده و دوباره مدت زندانش را طولانی تر کرده صدیق بنامد، و از بندگان مخلص و نیکوکارش بخواند، و بفرماید که (ما به او حکم و علم دادیم و او را برای خود برگزیدیم، و نعمت خود را بر او تمام کردیم؟)

و از این قبیل روایات زیاد است که الدرالمنثور آنها را نقل کرده، و ما پاره ای از آنها را در آنجا که آیات را بیان می کردیم نقل نمودیم، و به هیچ یک آنها اعتمادی نیست. و نیز آورده که احمد و ابن جریر و بیهقی در کتاب (دلایل) از ابن عباس از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) روایت کرده اند که فرمود: چهار نفر به زبان آمدند با اینکه طفل صغیر بودند: ۱ - پسر آرایشگر دختر فرعون ۲ - آن طفلی که به نفع یوسف شهادت داد ۳ - صاحب جریح ۴ - عیسی بن مریم.

و در تفسیر قمی آمده که در روایت ابی الجارود در تفسیر (قد شغفها حبا) فرموده: محبت یوسف زلیخا را در پرده کرد و از مردم پوشیده

ص: ۳۴۴

اش ساخت، بطوری که غیر از یوسف چیز دیگری نمی فهمید. و (حجاب) به معنای (شغاف) و (شغاف) به معنای (حجاب) قلب است.

و نیز در همان کتاب در ضمن داستان دعوت کردن از زنان مصر و بریدن دستهای ایشان فرموده: یوسف آن روز را به شب نرسانیده بود که از طرف یک یک از زنان که وی را دیده بودند دعوت رسید و او را به سوی خود خواندند. یوسف آن روز بسیار ناراحت شد، و عرض کرد: پروردگارا! زندان را دوست تر می دارم از آنچه که اینان مرا بدان دعوت می کنند، و اگر تو کید ایشان را از من نگردانی من نیز به آنان متمایل می شوم و از جاهلان می گردم. خداوند هم دعایش را مستجاب نمود و کید ایشان را از وی بگردانید.

در تفسیر قمی در روایت ابی الجارود از ابی جعفر (علیه السلام) نقل شده که در ذیل آیه (ثم بدا لهم من بعد ما راوا الايات ليسجنه حتى حين) فرموده: مقصود از (آیات) همان شهادت کودک و پیراهن از پشت پاره شده یوسف، و (چشم و گوش خود ملک بود که) آن دو را در حال سبقت گرفتن به طرف در دید و کشمکش آن دو را شنید، و نیز اصرار بعدی زلیخا به شوهرش در مورد حبس یوسف بود.

و در جمله (دخل معه السجن فتیان) فرموده: دو غلام بودند از غلامان ملک، یکی نانوا بود، و دیگری ساقی شراب او، و آن کس که به دروغ خوابی نقل کرد همان نانوا بود.

علی بن ابراهیم قمی همچنان حدیث را ادامه می دهد و چنین می گوید: پادشاه دو نفر را

گماشته بود تا از یوسف محافظت کنند، وقتی وارد زندان شدند از یوسف پرسیدند چه کاری از تو ساخته است؟ گفت: من خواب تعبیر می کنم. یکی از آن دو موکل، در خواب دیده بود انگور می فشارد. یوسف در تعبیرش فرمود: از زندان بیرون می شوی، و ساقی شراب دربار گشته شأنت بالا می رود. آن دیگری با اینکه خوابی ندیده بود به دروغ گفت: من در خواب دیدم که بر بالای سرم نان حمل می کنم، و مرغان از همان بالا به نانه نوک می زنند. یوسف در پاسخش فرمود: پادشاه تو را می کشد و به دارت می کشد، و مرغان از سرت می خورند، مرد خندید و گفت: من چنین خوابی ندیده ام. یوسف - بطوری که قرآن حکایت می کند - در جوابش فرمود: ای دوستان زندانی من! اما یکی از شما (آزاد می شود و) ساقی شراب برای صاحب خود خواهد شد و اما دیگری به دار آویخته می شود و پرندگان از سر او می خورند این امری که درباره آن از من نظر خواستید قطعی و حتمی است.

آنگاه امام صادق (علیه السلام) در تفسیر (انا نریک من المحسنین) فرمود: یوسف (علیه السلام) در زندان به بالین بیماران می رفت و برای محتاجان اعانه جمع آوری می کرد و زندانیان را گشایش خاطر می داد، و چون آن کس که در خواب دیده بود شراب می گیرد خواست از زندان بیرون شود یوسف به او گفت: (مرا در نزد خدایت یاد آور) و همانطور که خداوند فرموده شیطان یاد خدایش را از خاطرش ببرد.

مؤلف: الفاظ این روایت مضطرب است، و ظاهرش این است که دو رفیق زندانی یوسف زندانی نبودند، بلکه

گماشتگانی بودند از طرف پادشاه بر یوسف. و این معنا با ظاهر آیه (و قال للذی ظن انه ناج منهما) و همچنین آیه (قال الذی نجا منهما) سازگار نیست، چون خروج ایشان را از زندان نجات خوانده، و اگر زندانی نبودند نجات معنا نداشت.

و در تفسیر عیاشی از سماعه روایت شده که از امام معنای جمله (اذکرنی عند ربک) را پرسیده، آن جناب فرموده مقصود عزیز است.

و در الدر المنثور است که ابن ابی الدنیا در کتاب عقوبات و ابن جریر و طبرانی و ابن مردویه نیز از ابن عباس روایت کرده اند که گفت، رسول خدا فرمود: اگر یوسف آن حرفی را که گفته بود نمی گفت، آن همه در زندان باقی نمی ماند، چون او فرج را از غیر خدای تعالی درخواست کرد.

مؤلف: و نیز این روایت را از ابن منذر و ابن ابی حاتم و ابن مردویه از ابی هریره از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل کرده، و عبارت روایت ایشان چنین است: خدا رحمت کند یوسف را اگر نگفته بود: (مرا نزد خدایت یاد آر) آن همه وقت در زندان باقی نمی ماند. عکرمه و حسن و دیگران نیز مثل آن را روایت کرده اند.

و در معنای آن روایتی است که عیاشی آن را در تفسیر خود از طربال و از ابن ابی یعقوب و از یعقوب بن شعیب از امام صادق (علیه السلام) آورده که عبارت روایت آخری چنین است: خدای تعالی به یوسف فرمود: مگر نه این بود که من تو را محبوب دل یعقوب پدرت قرار دادم، و از نظر حسن

و جمال بر دیگر مردم برترت نمودم؟ مگر نه این بود که مکاریان را به سوی تو سوق دادم، و ایشان تو را از چاه بیرون آورده نجات دادند؟ و مگر نه این بود که من کید زنان از تو بگردانیدم؟ پس چه وادارت کرد که رعیت و مخلوقی را که ما دون من است بلند کنی و از او درخواست نمائی؟ حال که چنین کردی سالیانی چند در زندان بمان.

و لیکن گفتیم که این روایت و امثال آن مخالف صریح قرآن است.

و نظیر آن روایتی است که الدّرالمنثور از ابن مردویه از ابن عباس نقل کرده و گفته است: یوسف سه نوبت بلغزید یکی آنجا که گفت: (اذکرنی عند ربک) و یکی آنجا که به برادرانش تهمت زد و گفت: (انکم لسارقون) و یکی آنجا که گفت: (ذلک لیعلم انی لم اخنه بالغیب) پس جبرئیل پرسید آنجا که قصد کردی چطور؟ گفت: (من خود را تبرئه نمی کنم).

و بطوری که ملاحظه می کنید در این روایت آشکارا نسبت دروغ و تهمت به یوسف صدیق (علیه السلام) داده.

و در بعضی از این روایات آمده که لغزشهای سه گانه یوسف عبارت بود از: قصد سوء به زلیخا، (و اذکرنی عند ربک)، و (انکم لسارقون). در حالی که خداوند به نص کتابش او را از این افتراها تبرئه می کند.

روایاتی پیرامون رؤیای پادشاه مصر

در تفسیر قمی آمده که: پادشاه، خوابی دید و به وزرای خود چنین نقل کرد که: من در خواب دیدم هفت گاو چاق را که هفت گاو لاغر آنها را می خوردند، و نیز هفت سنبله سبز و سنبله های خشک دیگری دیدم - امام صادق

(علیه السّلام) جمله سبع سنبلات را سبع سنابل قرائت نمودند. - آنگاه به وزرای خود گفت که: ای بزرگان مملکت! اگر از تعبیر خواب سررشته دارید مرا در رویایم نظر دهید، لیکن کسی معنا و تأویل رویای او را ندانست.

(و قال الذی نجا منهما و ادکر بعد امه) یکی از دو تن یار زندانی یوسف که نجات یافته بود و آن روز بالای سر پادشاه ایستاده بود بعد از مدتی بیاد رویای خود افتاد که در زندان دیده بود و گفت (انا انبئکم بتأویله فارسلون) من شما را از تعبیر این خواب خبر می دهم اینک مرا بفرستید، (او را مرخص کردند تا) به نزد یوسف آمد و گفت: (ایها الصدیق افتنا فی سبع بقرات سمان یا کلهن سبع عجاف و سبع سنبلات خضر و اخر یابسات) یوسف در پاسخش گفت: (تزرعون سبع سنین دابا فما حصدتم فذروه فی سنبله الا قلیلا مما تاکلون) یعنی هفت سال پی در پی بکارید و آنچه درو کردید در خوشه بگذارید و مصرف نکنید مگر اندکی که می خورید خرمن کرده می کوبید، چون اگر همه را بکوبید، تا هفت سال نمی ماند، بخلاف اینکه در سنبله بماند که در این مدت آفتی نمی بیند، آنگاه هفت سال دیگر بعد از آن می رسد که سالهای سختی خواهد بود، و در آن مدت آنچه که برای ایشان در سالهای گذشته ذخیره کرده اید به مصرف می رسانید.

فرستاده یوسف نیز پادشاه برگشته پیغام و دستورالعمل را برای او باز گفت. پادشاه گفت: او را نزد من آرید. فرستاده اش نزد یوسف آمده از او خواست که به دربار مصر بیاید. (یوسف) گفت: به سوی

صاحب برگرد و از او بپرس داستان زنانی که دستهای خود را پاره کردند، چه بود؟ که همانا پروردگار من به کید ایشان عالم است.

پادشاه، زنان نامبرده را در یکجا جمع کرده پرسید جریان شما در آن روزها که با یوسف و بر خلاف میل او مراوده می کردید چگونه بود؟ گفتند خدا منزّه است که ما کمترین عیب و عمل زشتی از او ندیدیم. همسر عزیز گفت: الان حق روشن و برملا گردید، آری من با او و برخلاف میل او مراوده داشتم، و او از راستگویان است، و این را بدان جهت گفتم که او بداند من در غیابش خیانتش نکردم، و اینکه خدا کید خیانتکاران را هدایت نمی کند - و معنای این جمله از کلمات زلیخا این است که این اعتراف را بدان سبب کردم تا یوسف بداند این بار مانند سابق بر علیه او دروغ نگفتم -، سپس اضافه کرد: من نفس خود را تبرئه نمی کنم زیرا نفس وادارنده به زشتیهاست، مگر آنکه پروردگارم رحم کند.

آنگاه پادشاه گفت: او را نزد من آرید تا او را از نزدیکان خود قرار دهم، پس وقتی نگاهش به یوسف افتاد گفت: تو امروز نزد ما دارای مکان و منزلتی، و نزد ما امین می باشی، هر حاجتی داری بگو. یوسف گفت: مرا بر خزانه های زمین بگمار که من نگهبان و دانایم، یعنی مرا بر کندوها و انبارهای آذوقه بگمار. او هم یوسف را مصدر آن کار کرد، و همین است مقصود از اینکه فرمود: (و كذلك مکننا لیوسف فی الارض یتبوء منها حیث یشاء).

و در الدر المنثور است که فاریابی و ابن جریر

و ابن ابی حاتم و طبرانی و ابن مردویه به چند طریق از ابن عباس روایت کرده اند که گفت: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: من از صبر و بزرگواری برادرم یوسف در عجبم، خدا او را بیامرزد، برای اینکه فرستادند نزد او تا درباره خواب پادشاه نظر دهد (و او هم بدون هیچ قید و شرطی نظر داد) و حال آنکه اگر من جای او بودم نظر نمی دادم مگر به شرطی که مرا از زندان بیرون بیاورند، و نیز از صبر و بزرگواری او در عجبم از آنکه از ناحیه پادشاه آمدند تا از زندان بیرونش کنند باز هم بیرون نرفت تا آنکه بی گناهی خود را اثبات کرد، و حال آنکه اگر من بودم بی درنگ بسوی در زندان می دویدم، ولی او می خواست بی گناهی خود را اثبات کند خدایش بیامرزد.

مؤلف: این معنا بطریق دیگری نیز روایت شده، و از طرق اهل بیت (علیهم السلام) هم روایتی آمده که عیاشی آنرا در تفسیر خود از ابان از محمد بن مسلم از یکی از دو امام - امام باقر و یا امام صادق (علیه السّلام) نقل کرده که فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود اگر من جای یوسف بودم در آن موقع که فرستاده پادشاه نزدش آمد تا خواب وی را تعبیر کند تعبیر نمی کردم مگر بشرطی که مرا از زندان خلاص کند و من از صبر یوسف در برابر کید همسر پادشاه در عجبم که تا چه اندازه صبر کرد تا سرانجام خداوند بی گناهییش را ظاهر ساخت.

وُلّف: این روایت نبوی - که هم بطرق اهل سنت و هم بطرق اهل بیت (علیهم السلام) نقل شده - خالی از اشکال نیست، زیرا در آن یکی از دو محذور هست، یا طعن و عیبجویی از یوسف و یا طعن بر خود رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم).

طعن بر یوسف به اینکه بگوییم در توسل و چاره جویی برای نجات از زندان، تدبیر خوبی بکار نبرده، و حال آنکه بهترین تدبیر همان تدبیری بود که او بکار برد، چون آن جناب هدفش صرف بیرون آمدن از زندان نبود، زیرا همسر عزیز و همچنین زنان اشراف مصر از خدا می خواستند او نسبت به خواست و هوای دل آنان موافقت کند، و ایشان بی درنگ آزادش سازند، و اصلاً اگر موافقت می کرد به زندان نمی افتاد، به زندانش انداختند تا مجبور به موافقتش کنند، و او در چنین محیطی از خدا خواست تا به زندان بیفتد و گفت: (رب السجن احب الی مما یدعوننی الیه) بلکه خواست او این بود که اگر بیرون می آید در جو و محیطی قرار گیرد که دیگر آن پیشنهادهای نامشروع به او نشود و نیز محیط بر بی گناهی او در زندانی شدنش واقف گردد، و در درجه سوم وقتی بیرون می آید باز بصورت یک غلام درنیاید، بلکه در رتبه ای قرار گیرد که لایق شانش باشد.

و لذا نخست در همان زندان به دنبال رویای پادشاه وظیفه ای را که یک نفر زمامدار نسبت به ارزاق رعیت و حفظ و نگهداری آن دارد بیان نمود، و بدین وسیله زمینه ای فراهم کرد که شاه بگوید

(ائتونی به - او را نزد من آرید) و در درجه دوم وقتی آمدند و گفتند که برخیز تا از زندان بیرون و به نزد پادشاه رویم، امتناع ورزید، و بیرون آمدن خود را مشروط بر این کرد که شاه میان او و زنان اشرافی مصر به عدل و داد حکم کند، و با این عمل زمینه ای چید که نتیجه اش آن شد که شاه بگوید: (ائتونی به استخلصه لِنفسی - او را نزد من آرید تا از مقربان خود قرارش دهم) حال آیا چنین تدبیری قابل طعن است؟ و یا آنکه بهترین تدبیری است که برای رسیدن به عزت، و نجات از بردگی و رسیدن به مقام عزیزی مصر و گسترش دادن عدل و احسان در زمین ممکن است تصور شود؟ قطعاً بهترین تدبیر است که علاوه بر آن آثار، این نتیجه را هم داشت که پادشاه و کرسی نشینان او در خلال این آمد و شدها، به صبر و عزم آهنین و تحمل طاقت فرسای او در راه حق و نیز به علم فراوان و حکم قاطع و محکم وی پی بردند.

و اما طعن بر رسول خدا به اینکه بگویم آن جناب فرموده باشد اگر من جای یوسف بودم بقدر او صبر نمی کردم. با اینکه گفتیم در این صبر و حق با یوسف بود، و آیا نسبت دادن چنین کلامی به آن جناب معنایش اعتراف به این نیست که یکی از خصوصیات پیغمبر اکرم این است که نمی توانست در مواردی که صبر واجب و لازم است صبر کند؟! چرا معنایش همین است و حاشا بر آن جناب که مردم را به چنین صبری

توصیه کند و خودش از انجام آن عاجز باشد، و چگونه عاجز بود و حال آنکه قبل از هجرتش و همچنین بعد از آن در راه خدا و در برابر اذیت‌ها و شکنجه‌های مردم آنچنان صبر کرد که خدای تعالی به مثل آیه (و انک لعلى خلق عظیم) ثنا خوانیش کرد؟

و نیز در الدرالمثور است که حاکم در تاریخ خود و ابن مردویه و دیلمی از انس روایت کرده‌اند که گفت: رسول خدا آیه (ذلک لیعلم انی لم اخنه بالغیب) را قرائت کرده و فرمودند: وقتی یوسف این حرف را زد جبرئیل به او گفت: ای یوسف یادت می‌آید که تو نیز قصد زلیخا را کردی؟ یوسف گفت: (و ما ابریء نفسی).

مؤلف: این معنا در روایات متعددی قریب بهم نقل شده، از آن جمله روایت ابن عباس است که وقتی یوسف این حرف را زد جبرئیل به او طعنه زد و گفت: (آری خیانت نکردی حتی آن موقعی که قصد او را کردی) و روایت حکیم بن جابر است که دارد: جبرئیل گفت: (آری خیانت نکردی حتی آن موقعی که بند شلووار را باز کردی)، و همچنین نظیر آن، روایات دیگری از مجاهد و قتاده و عکرمه و ضحاک و ابن زید و سدی و حسن و ابن جریح و ابی صالح و غیر ایشان آمده. و ما در بیان سابق گذراندیم که این روایات از روایات جعلی است که مخالف با صریح قرآن است، آری حاشا بر مقام یوسف صدیق اینکه در گفتار (لم اخنه بالغیب) دروغ گفته و آنگاه بعد از طعنه جبرئیل دروغ خود را اصلاح کرده

باشد.

زمخسری در کشاف گفته: هرزه سرایان روایاتی جعلی بهم بافته و چنین پنداشته اند که وقتی یوسف گفت: (لم اخنه بالغیب) جبرئیل گفت: (آری و نه آنوقت که قصد او کردی) و خود زلیخا گفت: آری و نه آن موقع که بند زیر جامه ات را باز کردی. و این هرزه سرانیها بخاطر آن است که اینان نه تنها از بهتان بستن بخدا و رسولش باکی ندارند بلکه در این عمل با یکدیگر کورس و مسابقه می گذاشتند.

و در تفسیر عیاشی از سماعه نقل کرده که گفت: من از او سؤال کردم که مقصود از (ربك) در جمله (برگرد بسوی صاحب و خدایت) کیست؟ فرمود: مقصود عزیز است.

مؤلف: و در تفسیر برهان از طبرسی در کتاب نبوت و او به سند خود از احمد بن محمد بن عیسی از حسن بن علی بن الیاس روایت کرده که گفت: من از حضرت رضا (علیه السلام) شنیدم که می فرمود: یوسف به جمع آوری آذوقه پرداخت، و در آن هفت سال فراوانی، طعامهای اندوخته را انبار کرد، و چون این چند سال سپری شد و سالهای قحطی فرا رسید یوسف شروع کرد بفروختن طعام، در سال اول در برابر نقدینه از درهم و دینار، و در مصر و اطراف آن هیچ درهم و دیناری نماند مگر آنکه همه ملک یوسف شد. و در سال دوم در برابر زیورها و جواهرات، و در نتیجه در مصر و اطرافش زیور و جواهری هم نماند مگر آنکه به ملک یوسف درآمد، و در سال سوم طعام را در ازای دامها و چارپایان فروخت، و دام و چارپایی نماند

ص: ۳۵۵

مگر آنکه ملک او شد، در سال چهارم آنرا در ازای غلامان و کنیزان فروخت، در نتیجه غلام و کنیزی هم در مصر و پیرامونش نماند مگر آنکه همه در ملک یوسف درآمدند، و در سال پنجم طعام را به قیمت خانه ها و عرضه ها فروخت و دیگر خانه و عرصه ای در مصر و پیرامونش نماند مگر آنکه آن نیز ملک وی شد، در سال ششم در ازای مزرعه ها و نهرها فروخت، و دیگر در مصر و پیرامونش مزرعه و نهری نماند مگر آنکه ملک وی شد و در سال آخر که سال هفتم بود چون برای مصریان چیزی نمانده بود ناگزیر طعام را به ازای خود خریدند، و تمامی سکنه مصر و پیرامون آن برده یوسف شدند.

و چون احرار و عبید ایشان همه ملک یوسف شد گفتند ما هیچ ملک و سلطنتی مانند ملک و سلطنتی که خدا به این پادشاه داده ندیده و نه، شنیده ایم، و هیچ پادشاهی سراغ نداریم که علم و حکمت و تدبیر این پادشاه را داشته باشد.

پس یوسف به پادشاه گفت حال نظرت درباره این نعمت ها که پروردگار من در مصر و پیرامونش به من ارزانی داشته چیست رای خود را بگو و بدان که من ایشان را از گرسنگی نجات ندادم تا مالکشان شوم، و اصلاحشان نکردم تا فاسدشان کنم و نجاتشان ندادم تا خود بالای جان آنان باشم، لیکن خداوند بدست من نجاتشان داد.

پادشاه گفت رای برای توست.

یوسف گفت: من خدا و تو را شاهد می گیرم که تمامی اهل مصر را آزاد کرده و اموال ایشان را به ایشان برگرداندم، و

همچنین

ص: ۳۵۶

اختیارات و سلطنت و مهر و تخت و تاج تو را نیز به تو برگرداندم، بشرطی که جز به سیرت من نروی، و جز به حکم من حکم نکنی.

پادشاه گفت: این خود، توبه و افتخار من است که جز به سیرت تو سیر نکنم و جز به حکم تو حکمی نرانم و اگر تو نبودی امروز بر تو سلطنتی نداشته و در دوران چهارده ساله گذشته نمی توانستم مملکت را اداره کنم و این تو بودی که سلطنت مرا به بهترین وجهی که تصوّر شود عزّت و آبرو دادی، و اینک من شهادت می دهم بر اینکه معبودی نیست جز خدای تعالی، و او تنها و بدون شریک است، و شهادت می دهم که تو فرستاده اوئی، و از تو تقاضا دارم که بر وزارت خود باقی باشی که تو نزد ما مکین و امینی.

مؤلف: روایات در این مقام بسیار است، اما چون اغلب آنها ربطی به غرض تفسیری ما ندارند لذا از نقل آنها خودداری می کنیم.

و در تفسیر عیاشی آمده که سلیمان از سفیان نقل می کند که می گوید به امام صادق (علیه السلام) عرض کردم: آیا جایز نیست که آدمی خود را تزکیه نماید (و از خوبی خود تعریف کند)؟ فرمود: در صورتی که ناگزیر شود جایز است، مگر نشنیده ای گفتار یوسف را که به پادشاه مصر گفت: (اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم) و همچنین گفتار عبد صالح را که گفت: (انی لکم ناصح امین)؟.

مؤلف: ظاهراً مقصود آن جناب از عبد صالح همان هود پیغمبر است که به قوم خود گفته بود: (اببلغکم رسالات ربی و انا لکم ناصح

و در عیون به سند خود از عیاشی روایت کرده که گفته است: محمد بن نصر از حسن بن موسی روایت کرده که گفت: اصحاب ما از حضرت رضا (علیه السلام) روایت کرده اند که مردی به آن جناب عرض کرد: خدا اصلاحت کند، بفرما بینم چگونه کار شما با مامون بدینجا بینجامید؟ (و گویا سائل عمل آن جناب را با مامون عملی ناپسند می پنداشته) و لذا حضرت ابی الحسن رضا (علیه السلام) فرمود: بگو بینم از پیغمبر و وصی کدامیک از دیگری افضلند، مرد عرض کرد پیغمبر افضل از وصی است، فرمود: حال بگو بینم مشرک افضل است و یا مسلم؟ عرض کرد البته مسلم. فرمود: عزیز مصر مشرک، و یوسف وزیر او پیغمبر بود، و این مامون مسلمان است و من وصی، یوسف از عزیز خواست تا او را مسؤول امور مالی کند و گفت: (استعملنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم) ولی من چنین تقاضایی که نکردم هیچ، بلکه مامون مرا در قبول این ولایتعهدی مجبور کرد، آنگاه در معنای جمله (حفیظ علیم) فرمود: یعنی حافظ بر اموال، و عالم به هر زبانم.

مؤلف: اینکه فرمود: (استعملنی علی خزائن الارض) مقصود آن جناب نقل به معنای آیه است، و این روایت را عیاشی نیز در تفسیر خود آورده، معانی الاخبار هم آخر آنرا از فضل بن ابی قره از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده است.

روایاتی در شرح داستان یوسف علیه السلام و برادران در مصر

در تفسیر عیاشی از ابی بصیر روایت کرده گفت: من از امام ابی جعفر (علیه السلام) شنیدم که داستان یوسف و یعقوب را نقل می کرد و چنین می فرمود که: وقتی یعقوب

فرزند خود یوسف (علیه السلام) را ناپدید یافت اندوهش شدت کرد، و از گریه زیاد دیدگانش سفید شد، و به شدت محتاج گشته و وضع بدی پیدا کرد.

در این مدت سالی دو نوبت، یک بار تابستان و یک بار زمستان عده ای از فرزندان را به مصر می فرستاد، و سرمایه ای اندک به ایشان می داد تا گندمی خریداری کنند، پس سالی ایشان را در معیت قافله ای روانه ساخت و ایشان وقتی وارد مصر شدند که یوسف عزیز مصر شده بود.

آری، پس از آنکه عزیز مصر یوسف را به ولایت مصر برگزید در این بین فرزندان یعقوب مانند سالهای قبل برای خرید طعام به مصر آمدند، یوسف ایشانرا شناخت ولی ایشان او را بخاطر هیئت سلطنت و عزّتش نشناختند و گفت قبل از همراهان، بضاعت خود را بیاورید، و بکارمندان خود گفت سهم این چند نفر را زودتر بدهید و به پول اندکشان نگاه نکنید، بقدر احتیاجشان گندم به ایشان بدهید، و چون از اینکار فارغ شدید بضاعتشان را هم در خرجیشان بگذارید، مراقب باشید تا خود ایشان نفهمند.

کارمندان نیز دستور یوسف را عملی نمودند. آنگاه خود یوسف به ایشان گفت: من اطلاع پیدا کردم که شما دو برادر دیگر هم دارید که مادرشان از شما جداست، ایشان چه می کنند؟ گفتند: بزرگتر آن دو برادر چند سال قبل طعمه گرگ شد، و کوچکتر آن دو هست، و ما او را نزد پدر گذاشتیم و آمدیم، چون پدر ما نسبت به او خیلی علاقه مند است. یوسف گفت: من خیلی دلم می خواهد بار دیگر که می آید او را هم، همراه خود بیاورید،

و اگر او را نیاورید، دیگر به شما سهم نخواهم داد و اعتنا و احترامی به شما نخواهم کرد. گفتند: ما در این باره با پدر گفتگو کرده و او را به آوردن وی راضی می کنیم.

بعد از آنکه نزد پدر بازگشتند و خرجین ها را باز کردند دیدند پولهایشان در درون آنها است، گفتند: پدرجان دیگر چه می خواهیم این هم بضاعت ما که دوباره به ما برگردانده شده، و سهم ما را حتی یک بار شتر هم بیشتر دادند، بنابراین برادر ما را با ما بفرست تا سهم او را هم بگیریم، و ما خاطر جمع، نگهبان و حافظ او خواهیم بود، یعقوب (علیه السلام) در جوابشان فرمود: آیا به شما اعتماد کنم همانطور که در داستان یوسف اعتماد کردم؟!!

این بود تا پس از گذشتن شش ماه یعقوب (علیه السلام) بار دیگر فرزندان را روانه مصر کرد، و بضاعت اندکی به ایشان داد و بنیامین را هم با ایشان روانه ساخت و از ایشان پیمانی خدائی گرفت که او را با خود برگردانند، مگر در صورتی که گرفتاری آنچنان احاطه شان کند که نتوانند او را برگردانند و در اینکار معذور و عذرشان موجه باشد.

فرزندان یعقوب با کاروانیان حرکت کرده وارد مصر شدند و به حضور یوسف رسیدند، یوسف فرمود: آیا بنیامین را هم همراه خود آورده اید یا نه؟ گفتند: بلی آورده ایم، اینک از بار و بنه ما حفاظت می کند. گفت: بروید او را بیاورید، بنیامین را آوردند، در آن موقع یوسف (علیه السلام) به تنهایی در دربار پادشاه بود، وقتی بنیامین داخل شد یوسف او را در

آغوش گرفت و گریه کرد، و گفت: من برادر تو یوسفم، و از آنچه می‌کنم ناراحت مشو، و آنچه را به تو می‌گویم فاش مکن، ترس و اندوه به خود راه مده.

آنگاه او را با خود بیرون آورده و به برادران برگردانید، سپس به مامورین خود دستور داد تا پولهای ایشان را گرفته هر چه زودتر گندمشان را بدهند، و چون فارغ شدند پیمانہ را در خرجین بنیامین بگذارند، همین کار را کردند، همینکه کاروان حرکت کرد یوسف و مأمورینش از دنبال رسیده فریاد زدند هان ای کاروانیان شما دزدید، کاروانیان در حالی که برمی‌گشتند پرسیدند مگر چه گم کرده اید؟ گفتند پیمانہ سلطنتی را، و هر که آنرا بیاورد یک بار شتر گندمش می‌دهیم، و من ضامنم که بدهم. گفتند: به خدا قسم شما خوب می‌دانید که ما برای فساد در زمین بدینجا نیامده ایم، و ما دزد نبودیم، گفتند: حال اگر در باریکی از شما پیدا شد و شما دروغ گفته بودید خود بگوئید جزایش چیست؟ گفتند جزایش خود آن کسی است که از بارش پیدا شود.

امام (علیه السلام) آنگاه می‌فرمود: قبل از خرجین بنیامین شروع کردند به جستجوی خرجین های سایر برادران، و در آخر از خرجین بنیامین بیرونش آوردند، برادران وقتی چنین دیدند، گفتند: این پسر قبلا هم برادری داشت که مانند خودش دزدی کرده بود. یوسف گفت: اینک از شهرهای ما بیرون شوید، گفتند: ای عزیز این پسر پدر پیر و سالخورده ای دارد و از ما میثاقهای خدایی گرفته که او را به سلامت برایش برگردانیم، یکی از ما را بجای او بازداشت کن و

او را آزاد ساز که اگر چنین کنی ما تو را از نیکوکاران می بینیم. گفت العیاذ باللّٰه که ما کسی را بجای آن کس که متاعمان را در بارش یافته ایم دستگیر نماییم. بناچار بزرگتر ایشان گفت: من که از اینجا تکان نمی خورم، در همین مصر میمانم تا آنکه یا پدرم اجازه برگشتن دهد، و یا خدا در کارم حکم کند برادران ناگزیر به کنعان بازگشته در پاسخ یعقوب که پرسید بنیامین چه شد؟ گفتند: او مرتکب سرقت شد و پادشاه مصر او را به جرم سرقتش گرفت و نزد خود نگهداشت، و اگر قول ما را باور نداری از اهل مصر و از کاروانیانی که با ما بودند پیرس و تحقیق کن تا جریان را برایت بگویند. یعقوب گفت: (انا لله و انا الیه راجعون) و شروع کرد به شدت اشک ریختن، و آنقدر اندوهش زیاد شد که پشتش خمیده گشت.

و در همان تفسیر از ابی حمزه ثمالی از امام ابی جعفر (علیه السّلام) روایت کرده که گفت: از امام شنیدم که می فرمود: (صواع ملک)، عبارت از طاسی بوده که با آن آب می نوشیده.

مؤلف: در بعضی روایات دیگر آمده که قدحی از طلا بوده که یوسف با آن گندم را پیمانانه می کرد.

و نیز در همان کتاب از ابی بصیر از امام ابی جعفر (علیه السلام) - و در نسخه ای دیگر از امام صادق (علیه السلام) - روایت کرده که گفت: شخصی به آن جناب عرض کرد - و من نزد او حاضر بودم - سالم بن حفصه از شما روایت کرده که شما حرف را طوری می زنی

که هفتاد پهلو دارد، و به آسانی می توانی راه گریز را از گفته خود پیدا کنی، حضرت فرمود: سالم از من چه می خواهد؟ آیا او می خواهد که من ملائکه را برایش بیاورم، اگر این را می خواهد که باید بداند به خدا سوگند انبیاء هم چنین کاری را نکرده اند، مگر این ابراهیم خلیل نبود که به چند وجه حرف می زد، از آن جمله فرمود: (انی سقیم - من بیمارم) و حال آنکه بیمار نبود، و دروغ هم نگفته بود، و نیز همین جناب فرموده بود (بل فعله کبیرهم - بلکه بزرگ بتها، بتها را شکسته) و حال آنکه نه بت بزرگ شکسته بود و نه ابراهیم دروغ گفته بود، و همچنین یوسف فریاد زد ای کاروانیان شما دزدید، و حال آنکه به خدا قسم نه آنان دزد بودند و نه یوسف دروغ گفته بود.

و نیز در همان کتاب از مردی شیعه مذهب از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده که گفته است، از آن جناب از معنای قول خدا درباره یوسف پرسیدم که می فرماید: (ایتها العیر انکم لسارقون) - فرمود: آری برادران، یوسف را از پدرش دزدیده بودند، مقصودش این دزدی بود نه دزدیدن پیمانانه سلطنتی، به شهادت اینکه وقتی پرسیدند مگر چه گم کرده اید؟ نگفت شما پیمانانه ما را دزدیده اید، بلکه گفت: ما پیمانانه سلطنتی را گم کرده ایم، به همین دلیل مقصودش از اینکه گفت شما دزدید همان دزدیدن یوسف است.

و در کافی به سند خود از حسن صیقل روایت کرده که گفت: خدمت حضرت صادق (علیه السلام) عرض کردم: از امام باقر (علیه السلام) درباره

گفتار یوسف که گفت: (ایتها العیر انکم لسارقون) روایتی به ما رسیده که فرموده: به خدا نه برادران او دزدی کرده بودند و نه او دروغ گفته بود، همچنانکه ابراهیم خلیل که گفته بود (بل فعله کبیرهم فسئلوهم ان کانوا ینطقون - بلکه بزرگترشان کرده، اگر حرف می زنند از خودشان پیرسید) و حال آنکه به خدا قسم نه بزرگتر بتها بتها را شکسته، و نه ابراهیم دروغ گفته بود.

حسن صیقل می گوید: امام صادق (علیه السّلام) فرمود: صیقل! نزد شما چه جوابی در این باره هست؟ عرض کردم: ما جز تسلیم (در برابر گفته امام) چیزی نداریم: می گوید: امام فرمود: خداوند دو چیز را دوست می دارد، و دو چیز را دشمن، دوست می دارد آمد و شد کردن میان دو صف (متخاصم را جهت اصلاح و آشتی دادن) و نیز دوست می دارد دروغ در راه اصلاح را، و دشمن می دارد قدم زدن در میان راهها را (یعنی میان دو کس آتش افروختن) و دروغ در غیر اصلاح را، ابراهیم (علیه السّلام) اگر گفت: (بل فعله کبیرهم) مقصودش اصلاح و راهنمایی قوم خود به درک این معنا بود که آن خدایانی که می پرستند موجوداتی بی جانند، و همچنین یوسف (علیه السّلام) مقصودش از آن کلام اصلاح بوده است.

مؤلف: اینکه امام (علیه السّلام) فرمود: مقصودش اصلاح بوده منافاتی با روایت قبلی که می فرمود: مقصودش این بود که شما یوسف را دزدیده اید ندارد، آری فرق است میان اینکه ظاهر کلام مطابق با واقع نباشد، یا اینکه متکلم معنای صحیحی را اراده کرده باشد که در مقام گفتگو از کلام مفهوم نباشد، و قسم

دوم دروغ و مذبذوم نیست، به دلیل اینکه امام فرمود: او مقصودش اصلاح بوده، یوسف می خواست با این توریه برادر خود را نزد خود نگهدارد، و ابراهیم هم خواسته است بت پرستان را متوجه کند به اینکه بت کاری نمی تواند بکند.

و در معنای سه حدیث آخری اخبار و احادیث دیگری در کافی و کتاب معانی الاخبار و تفسیر عیاشی و تفسیر قمی آمده.

در تفسیر عیاشی از اسماعیل بن همام روایت کرده که گفت: حضرت رضا (علیه السلام) در ذیل آیه (ان یسرق فقد سرق اخ له من قبل فاسرها یوسف فی نفسه و لم یبدها لهم) فرمود: اسحاق پیغمبر، کمربندی داشت که انبیاء و بزرگان یکی پس از دیگری آنرا به ارث می بردند، در زمان یوسف این کمربند نزد عمه او بود، و یوسف هم نزد عمه اش بسر می برد، و عمه اش او را دوست می داشت، روزی یعقوب نزد خواهرش فرستاد که یوسف را روانه کن دوباره می گویم تا نزد تو بیاید، عمه یوسف به فرستاده یعقوب گفت فقط امشب مهلت دهید من او را ببویم فردا نزد شما روانه اش می کنم، آنگاه برای اینکه یعقوب را محکوم کند و قانع سازد به اینکه چشم از یوسف بپوشد، فردای آن روز آن کمربند را از زیر پیراهن یوسف به کمرش بست، و پیراهنش را روی آن انداخت و او را نزد پدر روانه کرد، بعدا (به دنبالش آمده) به یعقوب گفت: (مدتی بود) کمربند ارثی را گم کرده بودم، حالا- می بینم یوسف آنرا زیر پیراهنش بسته، و چون قانون مجازات دزد در آن روز این بود که سارق برده صاحب مال

شود، لذا به همین بهانه یوسف را نزد خود برد، و یوسف همچنان نزد او بود.

و در الدر المنثور است که ابن مردویه از ابن عباس از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) روایت کرده که در ذیل جمله (ان یسرق فقد سرق اخ له من قبل) فرموده: یوسف در کودکی بتی را که از طلا و نقره ساخته شده بود و مال جد مادریش بود دزدیده و آنرا شکسته و در راه انداخته بود، و برادران او را در این عمل سرزنش کردند، (این بود سابقه دزدی یوسف نزد برادران).

مؤلف: روایت قبلی به اعتماد نزدیک تر است، زیرا از طرق دیگر هم از ائمه اهل بیت روایت شده، و مؤید آن روایتی است که به طرق متعدد از اهل بیت (علیهم السلام)، و غیر ایشان وارد شده، که روزی زندانبان به یوسف گفت: من تو را دوست می دارم، یوسف در جوابش گفت: نه، تو مرا دوست مدار، چون عمه من مرا دوست می داشت و بخاطر همان دوستی به دزدی متهم شدم، و پدرم مرا دوست می داشت برادران بر من حسد ورزیده مرا در چاه انداختند، و همسر عزیز مرا دوست می داشت و در نتیجه مرا به زندان انداخت.

و در کافی به سند خود از ابن ابی عمیر از کسی که او اسم برده از امام صادق (علیه السلام) روایت کرده که در ذیل قول خدای عزوجلّ که فرموده: (انا نریک من المحسنین) فرموده است: یوسف در مجالس به دیگران جا می داد، و به محتاجان قرض می داد، و ناتوانان را کمک می نمود.

و در تفسیر برهان از

حسین بن سعید در کتاب (تمحیص) از جابر روایت کرده که گفت: از حضرت ابی جعفر (علیه السلام) پرسیدم معنای صبر جمیل چیست؟ فرمود: صبری است که در آن شکایت به احدی از مردم نباشد، همانا ابراهیم (علیه السلام) یعقوب را برای حاجتی نزد راهبی از رهبان و عابدی از عباد فرستاد، راهب وقتی او را دید خیال کرد خود ابراهیم است، پرید و او را در آغوش گرفت، و سپس گفت: مرحبا به خلیل الرحمان، یعقوب گفت: من خلیل الرحمان نیستم بلکه یعقوب فرزند اسحاق فرزند ابراهیم ام. راهب گفت: پس چرا اینقدر تو را پیر می بینم چه چیز تو را اینطور پیر کرده؟ گفت: هم و اندوه و مرض.

حضرت فرمود هنوز یعقوب به دم در منزل راهب نرسیده بود که خداوند بسویش وحی فرستاد: ای یعقوب! شکایت مرا نزد بندگان من بردی! یعقوب همانجا روی چهار چوبه در، به سجده افتاد، در حالی که می گفت: پروردگارا! دیگر این کار را تکرار نمی کنم، خداوند هم وحی فرستاد که این بار تو را آمرزیدم، بار دیگر تکرار مکن، از آن به بعد هر چه ناملایمات دنیا به وی روی می آورد به احدی شکایت نمی کرد، جز اینکه یک روز گفت: (انما اشکو بثی و حزنی الی الله و اعلم من الله ما لا تعلمون).

و در الدر المنثور است که عبد الرزاق و ابن جریر، از مسلم بن یسار و او بدون ذکر سند از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) روایت کرده که فرمود: کسی که گرفتاری خود را به مردم بگوید و انتشار دهد از صابران نیست، آنگاه

این آیه را تلاوت فرمودند: (انما اشکو بثی و حزنی الی الله).

مؤلف: الدر المنثور این روایت را از ابن عدی و بیهقی - در کتاب شعب الایمان - از ابن عمر از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) روایت کرده.

و در کافی به سند خود از حنان بن سدیر از ابی جعفر (علیه السلام) روایت کرده که گفت: خدمت آن حضرت عرض کردم معنای اینکه یعقوب به فرزندان خود گفت: (اذهبوا فتحسسوا من یوسف و اخیه) چیست؟ آیا او بعد از بیست سال که از یوسف جدا شد می دانست که او زنده است؟ فرمود: آری، عرض کردم از کجا می دانست؟ فرمود: در سحر به درگاه خدا دعا کرد، و از خدای تعالی درخواست کرد که ملک الموت را نزدش نازل کند، (تریال) که همان ملک الموت باشد هبوط کرده پرسید ای یعقوب چه حاجتی داری؟ گفت: به من بگو بدانم ارواح را یکی یکی قبض می کنی و یا با هم؟ تریال گفت بلکه آنها را جدا جدا، و روح قبض می کنم، یعقوب پرسید آیا در میان ارواح، به روح یوسف هم برخوردی؟ گفت: نه، از همینجا فهمید پسرش زنده است، و به فرزندان فرمود: (اذهبوا فتحسسوا من یوسف و اخیه).

مؤلف: این روایت را معانی الاخبار (نیز) به سند خود از حنان بن سدیر از پدرش از آن جناب نقل کرده، و در آن دارد که یعقوب پرسید: مرا از ارواح خبر بده، آیا دسته جمعی قبض می کنی یا جدا جدا؟ گفت: اعوان من جدا جدا قبض می کنند، آنگاه دسته جمعی را به نظر من می رسانند، گفت:

تو را به خدای ابراهیم و اسحاق و یعقوب قسم آیا در میان ارواح، روح یوسف هم بر تو عرضه شده یا نه؟ گفت: نه، در اینجا بود که یعقوب فهمید فرزندش زنده است.

و در الدر المنثور است که اسحاق بن راهویه در تفسیر خود، و ابن ابی الدنیا در کتاب (الفرج بعد الشده)، و ابن ابی حاتم، و طبرانی در کتاب (اوسط)، و ابو الشیخ، و حاکم، و ابن مردویه، و بیهقی در کتاب (شعب الایمان): از انس از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) حدیثی روایت کرده اند که در آن دارد: جبرئیل آمد و گفت: ای یعقوب! خدایت سلامت می رساند و می گوید: خوشحال باش و دلت شاد باشد که به عزت خودم سوگند اگر این دو فرزند تو مرده هم باشند برایت زنده شان می کنم، اینک برای مستمندان طعامی بساز، که محبوب ترین بندگان من دو طائفه اند، یکی انبیاء و یکی مسکینان، و هیچ می دانی چرا چشمت را نابینا و پشتت را خمیده کردم و چرا برادران بر سر یوسف آوردند آنچه را که آوردند؟ برای این کردم که شما وقتی گوسفندی کشته بودید و در این میان مسکینی روزه دار آمد و شما از آن گوشت به او نخوراندید.

از آن به بعد هر گاه یعقوب (علیه السلام) می خواست غذا بخورد دستور می داد جارچی جار بزند تا هر که از مساکین غذا می خواهد با یعقوب غذا بخورد، و اگر یعقوب روزه بود موقع افطارش جار می زدند: هر که از مستمندان که روزه دار است با یعقوب افطار کند.

و در مجمع در ذیل جمله (فأله)

خیر حافظا ...)، در خبری آمده که خدای سبحان فرموده: به عزت خودم سوگند بعد از آنکه تو بر من توکل و اعتماد کردی من هم بطور قطع آن دو را بتو باز می گردانم.

روایاتی پیرامون ملاقات برادران با یوسف علیه السلام در مصر

در تفسیر عیاشی از ابی بصیر از ابی جعفر (علیه السلام) روایت کرده که در ضمن حدیثی طولانی فرموده: یوسف به برادران گفت: امروز بر شما ملامتی نیست، خداوند شما را می آمرزد، این پیراهن مرا که اشک دیدگانم آنرا پوشانیده برید و بروی پدرم بیندازید، که اگر بوی مرا بشنود بینا می گردد، آنگاه با تمامی خاندان وی نزد من آئید.

یوسف در همان روز ایشان را به آنچه که نیازمند بدان بودند مجهز نموده روانه کرد. وقتی کاروان از مصر دور شد، یعقوب بوی یوسف را شنید و به آن عده از فرزندان که نزدش بودند گفت: اگر ملامتم نکنید من هر آینه بوی یوسف را می شنوم.

آنگاه امام فرمود: از طرف دیگر فرزندان که از مصر می آمدند، خیلی با شتاب می راندند تا پیراهن را زودتر برسانند، و از دیدن یوسف و مشاهده وضع او و سلطنتی که خدا به او داده بسیار خوشحال بودند، چون می دیدند خود ایشان هم در سلطنت برادر عزتی پیدا می کنند.

مسافتی که میان مصر و دیار یعقوب بود نه روز راه بود، وقتی بشیر وارد شد، پیراهن را به روی یعقوب انداخت، در دم دیدگان یعقوب روشن و بینا گشته از کاروانیان پرسید بنیامین چه شد؟ گفتند ما او را نزد برادرش سلامت و صالح گذاشتیم و آمدیم.

یعقوب در این هنگام حمد و شکر خدا را به جای آورده، سجده شکر نمود،

هم چشمش بینا شد و هم خمیدگی پشتش راست گردید، آنگاه دستور داد همین امروز با تمامی خاندانش بسوی یوسف حرکت کنند.

خود یعقوب و همسرش (یامیل) که خاله یوسف بود حرکت کرده و تند می رانند، تا پس از نه روز وارد مصر شدند.

مؤلف: این معنا که همسر یعقوب که با او وارد مصر شده مادر بنیامین و خاله یوسف بوده نه مادر حقیقی او، مطلبی است که در عده ای از روایات آمده، ولی از ظاهر کتاب و بعضی از روایات برمی آید که او مادر حقیقی یوسف بوده، و یوسف و بنیامین هر دو از یک مادر بوده اند، البته ظهور این روایات آنقدر هم قوی نیست که بتواند آن روایات دیگر را دفع کند.

و در مجمع البیان از امام صادق (علیه السلام) روایت کرده که در تفسیر آیه (و لما فصلت العیر قال ابوهم انی لاجد ریح یوسف لو لا ان تفندون) فرموده: یعقوب بوی یوسف را هماندم شنید که کاروان از مصر بیرون شد، و فاصله کاروان تا فلسطین که محل سکونت یعقوب بود، ده شب راه بود.

مؤلف: در برخی از روایات که از طرق عامه و خاصه نقل شده چنین آمده که پیراهنی که یوسف نزد یعقوب (علیهم السلام) فرستاد، پیراهنی بود که از بهشت نازل شده بود، پیراهنی بود که جبرئیل برای ابراهیم در آن موقع که می خواستند در آتش بیفکنند آورد و با پوشیدن آن، آتش برایش خنک و بی آزار شد، ابراهیم آنرا به اسحاق و اسحاق به یعقوب سپرد، یعقوب نیز آنرا بصورت تمیمه (بازوبند) درآورده و وقتی یوسف به دنیا

آمد به گردن او انداخت و آن همچنان در گردن یوسف بود تا آنکه در چنین روزی آنرا از تمیمه بیرون آورد تا نزد پدر بفرستد بوی بهشت از آن منتشر شد، و همین بوی بهشت بود که به مشام یعقوب رسید. و اینگونه اخبار مطالبی دارد که ما نمی توانیم آنها را تصحیح کنیم، علاوه بر این، سند معتبری هم ندارند.

نظیر این روایات، روایات دیگری از شیعه و سنی است که در آنها آمده: یعقوب نامه ای به عزیز مصر نوشت با این تصوّر که او مردی از آل فرعون است، و از وی درخواست کرد بنیامین را که دستگیر کرده آزاد کند، و در آن نامه نوشت او فرزند اسحاق ذبیح الله است که خداوند به جدش ابراهیم دستور داده بود او را قربانی کند، و سپس در حین انجام ذبح، خداوند عوض عظیمی بجای او فرستاد، و ما در جلد دهم این کتاب گفتیم که: ذبیح، اسماعیل بوده نه اسحاق.

و در تفسیر عیاشی از (نشیط بن ناصح بجلي) روایت کرده که گفت خدمت حضرت صادق عرض کردم: آیا برادران یوسف پیامبر بودند؟ فرمود: پیامبر که نبودند هیچ، حتی از نیکان هم نبودند از مردم با تقوی هم نبودند، چگونه با تقوی بوده اند و حال آنکه به پدر خود گفتند: (انک لفی ضلالک القدیم)؟!

مؤلف: و در روایتی که از طرق اهل سنت نقل شده، و همچنین در بعضی از روایات ضعیف شیعیان آمده، که: فرزندان یعقوب پیامبر بودند، اما این روایات، هم از راه کتاب مردود است و هم از راه سنت و هم از راه عقل، زیرا این هر

سه، انبیاء را معصوم می دانند، (و کسانی که چنین اعمال زشتی از خود نشان دادند نمی توانند انبیاء باشند).

و اگر از ظاهر بعضی آیات برمی آید که اسباط، انبیاء بوده اند مانند آیه (و اوحینا الی ابراهیم و اسمعیل و اسحق و یعقوب و الاسباط) ظهورش آنچنان نیست که نتوان از آن چشم پوشید، زیرا صریح در این معنا نیست که مراد از اسباط، همان برادران یوسفند، زیرا اسباط، بر همه دودمان یعقوب و تیره های بنی اسرائیل اطلاق می شود، همچنانکه در قرآن آمده: (و قطعناهم اثنتی عشره اسباطا امما).

و در (فقیه) به سند خود از محمد بن مسلم از امام صادق (علیه السلام) روایت کرده که در ذیل گفتار یعقوب به فرزندانش، که فرمود: (سوف استغفر لکم ربی) فرموده: استغفار را تأخیر انداخت تا شب جمعه فرا رسد.

مؤلف: در این معنی روایات دیگری نیز هست.

و در الدر المنثور است که ابن جریر و ابی الشیخ، از ابن عباس از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) روایت کرده اند که فرمود: اینکه برادرم یعقوب به فرزندان خود گفت: بزودی برایتان از پروردگارم طلب مغفرت می کنم منظورش این بود که شب جمعه فرا رسد.

و در کافی به سند خود از فضل بن ابی قره از امام صادق (علیه السلام) روایت کرده که فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرموده: بهترین وقتی که می توانید در آن وقت دعا کنید و از خدا حاجت بطلبید وقت سحر است، آنگاه این آیه را تلاوت فرمود که: یعقوب به فرزندان خود گفت: (سوف استغفر لکم ربی) و منظورش این بود که در وقت سحر

طلب مغفرت کند.

مؤلف: در این معنی روایات دیگری نیز هست از جمله الدّر المنثور از ابی الشیخ و ابن مردویه از ابن عباس از رسول خدا (صلی اللّٰه علیه و آله و سلم) روایت کرده که شخصی از آن جناب پرسید چرا یعقوب استغفار را انداخت؟ فرمود: تأخیر انداخت تا هنگام سحر فرا برسد، چون دعای سحر مستجاب است.

در سابق هم در بیان آیات، کلامی در وجه تأخیر گذشت (که تأخیر انداخت تا با دیدن یوسف و عزّت او دلش بکلی از چرکینی نسبت به فرزندان پاک شود آن وقت دعا کند) و اگر یوسف (علیه السّلام) با خوشی به برادران رو کرد و خود را معرفی نمود، و ایشان او را به جوانمردی و بزرگواری شناختند و او کمترین حرف و طعنه ای که مایه شرمندگی ایشان باشد نزد، و لازمه این رفتار این بود که بلافاصله جهت ایشان استغفار کند همچنانکه کرد دلیل نمی شود بر اینکه یعقوب (علیه السّلام) طلب مغفرت را تأخیر نیندازد، چون موقعیت یعقوب غیر موقعیت یوسف بود، موقعیت یوسف مقتضی بر فوریت استغفار و تسریع در آن بود زیرا در مقام اظهار تمام فتوت و جوانمردی بود اما چنین مقتضی در مورد یعقوب نبود.

روایاتی درباره سجده یعقوب و فرزندانش در برابر یوسف

و در تفسیر قمی از محمد بن عیسی روایت کرده که گفت: یحیی بن اکثم از موسی (مبرقع) بن محمد بن علی بن موسی مسائلی پرسید، آنگاه آن مسائل را بر ابی الحسن هادی (علیه السّلام) عرضه داشت، از آن جمله یکی این بود که پرسید خداوند می فرماید: (و رفع ابویه

ص: ۳۷۴

علی العرش و خروا له سجدا) مگر صحیح است که یعقوب و فرزندانش برای یوسف سجده کنند با اینکه ایشان پیامبر بودند؟

ابوالحسن امام هادی (علیه السلام) در جواب فرمود: اما سجده کردن یعقوب و پسرانش برای یوسف عیب ندارد، چون سجده برای یوسف نبوده، بلکه این عمل یعقوب و فرزندانش طاعتی بوده برای خدا و تحیتی بوده برای یوسف، همچنانکه سجده ملائکه در برابر آدم سجده بر آدم نبود بلکه طاعت خدا بود و تحیت برای آدم. یعقوب و فرزندانش که یکی از ایشان خود یوسف بود همه به عنوان شکر، خدا را سجده کردند برای اینکه خدا جمعیان را جمع کرد، مگر نمی بینی که خود او در این موقع می گوید: (رب قد آتیتنی من الملک و علمتنی من تأویل الاحادیث فاطر السموات و الارض انت ولی فی الدنیا و الاخره توفنی مسلما و الحقنی بالصالحین ...)

مؤلف: در سابق، آنجا که آیات را تفسیر می کردیم مقداری درباره سجده پدر و برادران یوسف برای یوسف بحث کردیم، ظاهر این حدیث هم می رساند که خود یوسف هم با ایشان سجده کرده است، و حدیث استدلال کرده به گفتار یوسف که گفت: پروردگارا تو بودی که ملکم ارزانی داشتی ...، و لیکن در اینکه این گفتار چگونه دلالت دارد بر سجده کردن خود یوسف ابهام هست و وجهش برای ما روشن نیست.

این روایت را عیاشی نیز در تفسیر خود از (محمد بن سعید ازدی) رفیق موسی بن محمد بن رضا (علیه السلام) نقل کرده که به برادر خود گفت: یحیی بن اکثم به من نامه نوشته و از مسائلی سؤال کرده،

اینک به من بگوئید بینم معنای آیه (و رفع ابویه علی العرش و خروا له سجدا) چیست؟ آیا راستی یعقوب و فرزندان او برای یوسف سجده کردند؟

می گوید: وقتی این مسائل را از برادرم پرسیدم در جواب گفت: سجده یعقوب و فرزندان او برای یوسف، از باب ادای شکر خدا بود که جمعشان را جمع کرد، مگر نمی بینی خود او در مقام ادای شکر در چنین موقعی گفته: (رب قد آتیتنی من الملک و علمتنی من تأویل الاحادیث ...).

و این روایتی که عیاشی آورده با لفظ آیه موافق تر است، و از نظر اشکال هم سالم تر از آن روایتی است که قمی آورده.

و نیز در تفسیر عیاشی از ابن ابی عمیر از بعضی از راویان شیعه از امام صادق (علیه السلام) روایت شده که در ذیل آیه (و رفع ابویه علی العرش) فرمود: (عرش) به معنی تخت است، و در معنای جمله (و خروا له سجدا) فرموده: این سجود ایشان عبادت خدا بوده.

و نیز در همان کتاب از ابی بصیر از ابی جعفر (علیه السلام) روایت کرده که در حدیثی فرمود: یعقوب و فرزندان او نه روز راه پیمودند تا به مصر رسیدند، و چون به مصر رسیدند و بر یوسف وارد شدند، یوسف با پدرش معانقه کرد و او را بوسید و گریه کرد، و خاله اش را بر بالای تخت سلطنتی نشانید، آنگاه به اتاق شخصی خود رفت و عطر و سرمه استعمال کرد و لباس رسمی سلطنت پوشیده نزد ایشان بازگشت، - و در نسخه ای آمده که سپس بر ایشان درآمد - پس وقتی او را

با چنین جلال و شوکتی دیدند همگی به احترام او و شکر خدا به سجده افتادند، اینجا بود که یوسف گفت: (یا ایت هذا تأویل رویای من قبل ... بینی و بین اخوتی).

آنگاه امام فرمود: یوسف در این مدت بیست سال، هرگز عطر و سرمه و بوی خوش استعمال نکرده بود، و هرگز نخندیده و با زنان نیامیخته بود، تا آنکه خدا جمع یعقوب را جمع نموده و او را به پدر و برادرانش رسانید.

و در کافی به سند خود از عباس بن هلال الشامی، غلام ابی الحسن (علیه السلام) از آن جناب روایت کرد که گفت: خدمت آقایم عرض کردم: فدایت شوم، مردم چقدر دوست می دارند کسی را که غذای ناگوار بخورد و لباس خشن بپوشد و در برابر خدا خشوع کند، فرمود: مگر نمی دانی که یوسف پیغمبر، که فرزند پیغمبر بود همواره قباهای حریر، آنهم زربافت می پوشید، و در مجالس آل فرعون می نشست و حکم می کرد، و مردم هم به لباس او ایراد نمی گرفتند، چون مردم محتاج لباس او نبودند، مردم از او عدالت می خواستند.

آری مردم نیازمند پیشوایی هستند که وقتی سخنی می گوید راست بگوید، و وقتی حکمی می کند عدالت را رعایت نماید، زیرا خداوند نه طعام حلالی را حرام کرده و نه شراب حلالی را (حرام کرده)، او حرام را حرام و ممنوع کرده، چه کم و چه زیاد، حتی خودش فرموده (قل من حرم زینه الله التي اخرج لعباده و الطيبات من الرزق).

و در تفسیر عیاشی از محمد بن مسلم نقل کرده که گفت: خدمت امام ابی جعفر (علیه السلام) عرض کردم: یعقوب بعد از آنکه

خداوند جمعش را جمع کرد و تعبیر خواب یوسف را نشان داد چند سال در مصر با یوسف زندگی کرد؟ فرمود: دو سال، پرسیدم در این دو سال حجت خدا در روی زمین کی بود، یعقوب، یا یوسف؟ فرمود حجت خدا یعقوب بود، پادشاه یوسف، بعد از آنکه یعقوب از دنیا رفت یوسف استخوانهای یعقوب را در تابوتی گذاشت و به سرزمین شام برده در بیت المقدس به خاک سپرد، و از آن پس یوسف بن یعقوب حجت خدا گردید.

مؤلف: روایات در داستان یوسف بسیار زیاد است، و ما از آنها به آن مقداری اکتفا کردیم که به آیات کریمه قرآن مساس و ارتباط داشت و ما بقی را متعرض نشدیم، چون علاوه بر اینکه ارتباط زیادی با آیات نداشت بیشتر آنها یا سندش ضعیف بود و یا متش دچار تشویش و اضطراب بود.

مثلا از جمله روایاتی که گفتم ارتباطی با بحث تفسیر ما ندارد این مطلب است که در بعضی از آنها آمده که: خدای سبحان نبوت را در دودمان یعقوب در پشت (لاوی) قرار داد، و لاوی همان کسی بود که مانع بقیه برادران از کشتن یوسف شد، و گفت (لا- تقتلوا یوسف و القوه فی غیابت الجب ...)، و همان او بود که در وقتی که یوسف برادرش را به اتهام سرقت بازداشت نمود به برادران گفت: (من از جای خود تکان نمی خورم و از سرزمین مصر بیرون نمی روم تا آنکه پدرم اجازه دهد و یا خدایم حکم کند، که او خیر الحاکمین است). خداوند (هم) به شکرانه این دو عملش نبوت را در دودمان وی قرار داد.

و

نیز از جمله مطالبی که در برخی از آن روایات آمده این است که یوسف (علیه السلام) با همسر عزیز ازدواج کرد، و این همسر عزیز همان زلیخا بود که سالها عاشق یوسف شده و آن جریان ها را پیش آورد، بعد از آنکه عزیز در خلال سالهای قحطی از دنیا رفت یوسف او را به همسری خود گرفت. و اگر این حدیث صحیح باشد بعید نیست که خداوند به شکرانه این که او (زلیخا) در نهایت گفتار یوسف را تصدیق کرده بر علیه خود گواهی داده و گفت: (الان حصص الحق انا راوده عن نفسه و انه لمن الصادقین) او را به وصال یوسف رسانده باشد.

ادب یعقوب علیه السلام

از جمله ادعیه انبیا دعائی است که خدای متعال آنرا از حضرت یعقوب (علیه السلام) وقتی که فرزندانش از مصر مراجعت کردند در حالیکه بنیامین و یهودا را نیاورده بودند حکایت کرده و فرمود:

(و تولى عنهم و قال يا اسفا على يوسف و ابيضت عيناه من الحزن فهو كظيم. قالوا تالله تفتوا تذکر يوسف حتى تكون حرضا او تكون من الهالكين. قال انما اشكو بثي و حزني الى الله و اعلم من الله ما لا تعلمون) به فرزندان خود چنین می گوید که مداومت من بر یاد یوسف شکایتی است که من از حال دل خود به درگاه خدا می برم و از رحمت او و اینکه یوسفم را به صورتی که تصور نمی کنم به من برگرداند مایوس نیستم، و این خود از ادب انبیا است نسبت به پروردگار خود که در جمیع احوال متوجه پروردگارشان بوده و جمیع حرکات و سکانات خود را در راه او

انجام می دادند و این معنا از آیات کریمه قرآن به خوبی استفاده می شود چون خدای تعالی از طرفی تصریح کرده به اینکه انبیاء را به راه راست هدایت نموده و فرموده: (اولئك الذين هدى الله) و درباره خصوص یعقوب فرموده: (و وهبنا له اسحق و يعقوب كلا- همدینا) و از طرف دیگر پی روی هوا و هوس را گمراهی و انحراف از راه راست خود دانسته و فرموده: (و لا تتبع الهوى فيضلك عن سبيل الله).

از این دو بیان استفاده می شود که انبیاء که هدایت یافتگان به هدایت خدایند هرگز هوای نفس را پیروی نمی کنند. عواطف نفسانی و امیال باطنیشان یعنی شهوت و غضب و حب و بغض و مسرت و اندوه و هر نفسانیات دیگرشان که مربوط به مظاهر زندگی از قبیل مال و فرزند و نکاح با زنان و خوردنیها و پوشیدنیها و مساکن و امثال آنها است همه را در راه خدا به کار برده و از آنها غرضی جز رضای خدا ندارند و خلاصه راهی که در زندگی سلوک می شود یا راهی است که حق در آن پیروی می شود و یا راهی است که هوا در آن متابعت می گردد، و به عبارت دیگر یا راه خدا است و یا راه فراموشی خدا.

و انبیاء (علیهم السلام) چون به راه نخستین هدایت شده اند و راه هوای نفس را پیروی نمی کنند از این جهت همیشه به یاد خدا هستند و در حرکت و سکون خود جز او هدفی ندارند و در هیچیک از حوائج زندگی به درگاه کسی جز درگاه او روی نمی آورند و غیر در او دری از درهای

اسباب را نمی‌گویند. به این معنا که اگر هم متوسل به اسباب ظاهری می‌شوند و این توسل خدای را از یادشان نمی‌برد و فراموش نمی‌کنند که این اسباب و سببیتشان از خدای تعالی است نه اینکه بکلی اسباب را انکار نموده و برای آنها وجودی تصور نکنند و یا سببیت آنها را انکار نمایند، زیرا آنها قابل انکار نیستند و بر خلاف فطرت و ارتکاز انسانی است، بلکه به اسباب تمسک می‌جویند و لیکن برای آنها استقلال نمی‌بینند و برای هر چیزی موضع و اثری قائلند که خدا برای آن تعیین نموده.

و چون حال انبیاء (علیهم السلام) این بود که گفتیم، و خلاصه اینکه، چون تمسکشان به خداوند حق تمسک بود از این جهت می‌توانستند چنین ادبی را درباره مقام پروردگار خود و جانب ربوبیت او رعایت نموده و چیزی را جز برای خدا نخواهند و چیزی را جز برای او ترک نکنند و به چیزی تمسک نجویند مگر اینکه قبل از آن و با آن و بعد از آن متمسک به خدا باشند، پس هدف و غرض نهائی آنان در همه احوال خدا است.

روی این بیان مراد از اینکه فرمود: (انما اشکو بثی و حزنی الی الله) این خواه د بود که اگر می‌بینید دائماً به یاد یوسفم و از فقدان متأسفم، این اسف دائمی من مثل اسف شما بر فقدان نعمت نیست، زیرا شما وقتی به فقدان نعمتی دچار می‌شوید از روی جهل شکایت نزد کسانی می‌برید که مالک نفع و ضرری نیستند و اما من تأسفم را از فقدان یوسف نزد خداوند به شکایت می‌برم، و این شکایت هم

درخواست امری نشدنی نیست، زیرا من می دانم چیزی را که شما نمی دانید.

ادب در دعای یوسف صدیق علیه السلام

و نیز از جمله ادعیه انبیاء (علیهم السلام) دعای یوسف صدیق (علیه السلام) است هنگامی که همسر عزیز او را تهدید نمود و گفت اگر آنچه می گویم نکنی به زندانت می اندازم.

(رب السجن احب الی مماید عوننی الیه و الا تصرف عنی کیدهن اصب الیهن و اکن من الجاهلین).

حضرت یوسف (علیه السلام) گرفتاری خود را برای پروردگارش چنین شرح می دهد که امرش در نزد زنان درباری و در موقف فعلیش دائر شده است میان رفتن به زندان و میان اجابت خواسته آنها، و به علمی که خداوند کرامتش کرده و با آیه: (و لما بلغ اشد آتیناه حکما و علما) از آن حکایت نموده، زندان را بر اجابت آنها ترجیح می دهد، لیکن از طرفی هم اسباب و مقدماتی که زنان درباری مصر برای رسیدن به منظور خود ترتیب داده اند بسیار قوی است، و این مقدمات یوسف را به غفلت و جهل به مقام پروردگار و ابطال علم و ایمان به خدایش تهدید می نماید، و چاره ای جز دستگیری خدا و حکم او نمی بیند، چنانکه در زندان نیز به رفیق زندانی خود گفت: (ان الحکم الا-الله) و لذا در این دعا ادب را رعایت کرده و برای خود درخواست حاجتی نمی کند، چون حاجت خواستن خود یک نحوه حکم کردن است، بلکه تنها اشاره می کند به اینکه جهل تهدیدش می کند به ابطال نعمت علمی که پروردگارش کرامتش فرموده و رهائیش از خطر جهل و دور شدن کید زنان از او موقوف به

ص: ۳۸۲

عنایت خدای تعالی است، لذا تسلیم امر خدا شد و چیز دیگری نگفت.

خدای تعالی هم دعایش را مستجاب نمود و کید زنان را که عبارت بود از منحرف شدن و یا به زندان رفتن از او به گردانید، در نتیجه هم از انحراف خلاص شد و هم از زندان، از اینجا معلوم می شود که مرادش از کید زنان هر دو بوده.

و اما اینکه عرض کرد: (رب السجن احب الی ...) در حقیقت خواست تمایل قلبی خود را در صورت دوران مزبور نسبت به رفتن زندان و نفرت و دشمنی خود را نسبت به فحشا اظهار نماید، نه اینکه به گمان بعضی رفتن به زندان را دوست داشته باشد، چنانکه سید الشهداء حسین بن علی (علیه السلام) نیز در این مقوله فرمود: (الموت اولی من رکوب العار و العار خیر من دخول النار - تن به مرگ دادن سزاوارتر است از قبول عار و قبول عار و ننگ بهتر است از داخل آتش دوزخ) به دلیل اینکه خدای تعالی بعد از این آیه فرموده: (ثم بدا لهم من بعد ما راوا الايات ليسجننه حتى حين). و ظهور این آیه در اینکه به زندان فرستادن یوسف رای تازه ای از آنان و بعد از آن دوران مزبور و نجات یوسف روشن و غیر قابل انکار است. و نیز از جمله ادعیه انبیاء (علیهم السلام) ثنا و دعائی است که خدای سبحان از یوسف (علیه السلام) نقل کرده و فرموده:

(فلما دخلوا علی یوسف آوی الیه ابویه و قال ادخلوا مصر ان شاء الله آمین. و رفع ابویه علی العرش و

خروا له سجدا و قال يا ابت هذا تاويل رويای من قبل قد جعلها ربي حقا و قد احسن بي اذ اخرجني من السجن و جاء بكم من البدو من بعد ان نزع الشيطان بيني و بين اخوتي ان ربي لطيف لما يشاء انه هو العليم الحكيم. رب قد آتيتني من الملك و علمتني من تاويل الاحاديث فاطر السموات و الارض انت وليي في الدنيا و الاخره توفني مسلما و الحقني بالصالحين).

خواننده محترم بايد که در اين آيات تدبر نموده و قدرت و نفوذی را که يوسف (عليه السلام) دارای آن شده بود و همچنين شدت اشتياقی را که پدر و مادرش به دیدارش داشتند و همچنين خاطراتی را که برادرانش از روزی که از او جدا شدند تا امروز که او را عزيز مصر و مستولی بر تخت عزت و عظمت می يابند از وی دارند در نظر مجسم سازد تا به ادب نبوتی که اين نبی محترم در کلام خود اعمال نموده پی ببرد.

آری يوسف (عليه السلام) دهان به کلامی نگشوده مگر اينکه همه گفتارش و يا سهمی از آن برای پروردگارش بوده است، تنها آنچه که از دو لب يوسف (عليه السلام) بيرون آمده و برای خدا نبوده جمله کوتاهی است در اول گفتارش، و آن جمله: به مصر در آئيد که ان شاء الله در آنجا ايمن خواهيد بود، است تازه همين را هم به مشيت خداوند مقيد ساخت تا توهم نشود که وی در حکمش مستقل از خداوند است. قبلا هم گفته بود: (ان الحكم الا لله - حکمی برای کسی جز خدا نيست).

بعد از اين جمله

ص: ۳۸۴

کوتاه شروع کرد به ثناء به پروردگار خود، به خاطر احسان هائی که از روز مفارقت از برادرانش تا امروز به وی کرده و ابتدا کرد به داستان رویای خود و اینکه خداوند تاویل آنرا محقق ساخت، و در این کلام، پدر خود را در تعبیری که سابقا از خواب او کرده بود بلکه حتی در ثنائی که پدر در آخر کلام خود کرده و خدا را بعلم و حکمت ستوده بود تصدیق کرد تا حق ثنای پروردگارش را بطور بلیغی ادا کرده باشد. چون حضرت یعقوب وقتی یوسف در کودکی خواب خود را برایش نقل کرد، گفته بود: (و كذلك یجتیبک ربک و یعلمک) تا آنجا که فرمود: (ان ربک علیم حکیم) یوسف هم در اینجا بعد از اینکه تعبیر خواب پدر را تصدیق می کند به او می گوید: (ان ربی لطیف لما یشاء انه هو العلیم الحکیم). آنگاه به حوادثی که در سنین ما بین خوابش و بین تاویل آن برایش پیش آمده به طور اجمال اشاره نموده و همه آنها را به پروردگار خود نسبت می دهد و چون آن حوادث را برای خود خیر می دانسته از این جهت همه آنها را از احسانهای خداوند شمرده است.

و از لطیف ترین ادب هائی که آن حضرت بکار برده این است که از جفاهائی که برادرانش بر وی روا داشتند - چه آن روزی که او را به قعر چاه افکندند و چه آن روزی که او را به بهائی ناچیز و درهمی چند فروختند و چه آن روزی که به دزدی متهمش نمودند - اسمی نبرد، بلکه از همه آنها تعبیر کرد به

اینکه: (نزغ الشیطان بینی و بین اخوتی - شیطان بین من و برادرانم فساد برانگیخت) و آنان را به بدی یاد نکرد.

و همچنین نعمت های پروردگار خود را می شمارد و بر او ثنا می گوید: (ربی، ربی) به زبان می راند تا آنکه دچار وله و جذبه الهی می شود و یکسره روی سخن را از آنان گردانیده و به سوی خداوند معطوف می کند و با خدایش مشغول شده و پدر و مادر را رها می کند، تو گوئی اصلاً روی سخنش با آنان نبود و بطور کلی ایشان را نمی شناسد، در این جذبه به پروردگار خود عرضه می دارد: (رب قد اتیتی من الملک و علمتی من تاویل الاحادیث) خدا را در نعمت های حاضری که در دست دارد ثنا می گوید، و آن نعمت ها عبارت بود از سلطنت و علم به تاویل احادیث، آنگاه نفس شریفش از ذکر نعمت های الهی به این معنا منتقل می شود که پروردگاری که این نعمت ها را به او ارزانی داشته، آفریدگار آسمانها و زمین و بیرون آورنده موجودات عالم است از کتم عدم محض به عرصه وجود در حالتی که این موجودات از ناحیه خود دارای قدرتی که با آن نفع و نعمتی را به خود جلب نموده و یا ضرر و نقمتی را از خود دفع نمایند، نبودند و صلاحیت اداره امر خود را در دنیا و آخرت نداشتند.

چون او آفریدگار هر چیزی است پس لاجرم همو ولی هر چیزی خواهد بود، و لذا بعد از اینکه گفت: فاطر السموات و الارض اظهار کرد که من بنده خواری هستم که مالک اداره نفس خود در دنیا و آخرت نیستم، بلکه

بنده ای هستم در تحت قیومت و ولایت خدای سبحان، و خدای سبحان است که هر سرنوشتی را که بخواهد برایم معین نموده و در هر مقامی که بخواهد قرارم می دهد، از این جهت عرض کرد: (انت ولی فی الدنيا و الآخرة) در اینجا بیاد حاجتی افتاد که جز پروردگارش کسی نیست که آنرا برآورد، و آن این بود که با داشتن اسلام - یعنی تسلیم پروردگار شدن - از سرای دنیا به سرای دیگر منتقل شود. همانطوری که پدران ابراهیم، اسماعیل، اسحاق و یعقوب بدان حالت از دنیا رحلت نمودند و خداوند درباره آنها فرموده:

(و لقد اصطفیناه فی الدنيا و انه فی الآخرة لمن الصالحین. اذ قال له ربه اسلم قال اسلمت لرب العالمین. و وصی بها ابراهیم بنیه و یعقوب یا بنی ان الله اصطفی لکم الدین فلا تموتن الا و انتم مسلمون).

و این دعا همان دعائی است که یوسف (علیه السلام) کرده و گفته است: (توفنی مسلماً و الحقنی بالصالحین) و نیز این مردن با اسلام و پیوستن به صالحین همان درخواستی است که جدش ابراهیم (علیه السلام) نموده بود: (رب هب لی حکماً و الحقنی بالصالحین) و خداوند هم - همانطوری که در آیات قبلی گذشت - دعایش را مستجاب نمود و آنرا به عنوان آخرین خاطره زندگی آن حضرت حکایت نموده و با آن داستان زندگی را خاتمه داده است و (ان الی ربک المنتهی) و این سبک در سیاقهای قرآنی لطف عجیبی است.

داستان ایوب علیه السلام

وَ اذْکُرْ عَبْدَنَا اَيُّوبَ اِذْ نَادَى رَبَّهُ اَنِّیْ مَسَّنٰی الشَّیْطٰنُ بِنُصْبٍ وَّ عَذَابٍ (۴۱)

اِرْکُضْ بِرِجْلِکَ هٰذَا مُعْتَسِلًا بِاَرْدٍ وَّ شَرَابٍ

ص: ۳۸۷

وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لَأُولَى الْأَلْبَابِ (۴۳)

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْتًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نُّعَمُّ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ (۴۴)

۴۱. به یاد آور بنده ما ایوب را آن زمان که پروردگار خود را ندا داد که: شیطان مرا دچار عذاب و گرفتاری کرد.

۴۲. (بدو گفتیم:) پای خود به زمین بکش، که آب همین جا نزدیک توست، آبی خنک. در آن آب تنی کن و از آن بنوش.

۴۳. و اهلش را با فرزندان به همان تعداد و دو برابر فرزندان که داشت به او بدادیم تا رحمتی باشد از ما به او و تذکری باشد برای خردمندان.

۴۴. و نیز به او گفتیم: حال که سوگند خورده ای که همسرت را صد ترکه چوب بزنی، تعداد صد ترکه به دست بگیر و آنها را یک بار به زنت بزنی تا سوگند خود نشکسته باشی. ما ایوب را بنده ای خویشان دار یافتیم، چه خوب بود همواره به ما رجوع می کرد.

(از سوره مبارکه ص)

سرگذشت ایوب علیه السلام

۱. داستان ایوب علیه السلام از نظر قرآن

در قرآن کریم از داستان آن جناب به جز این نیامده که: خدای تعالی او را به ناراحتی جسمی و به داغ فرزندان مبتلا نمود، و سپس، هم عافیتش داد، و هم فرزندانش را و مثل آنان را به وی برگردانید و این کار را به مقتضای رحمت خود کرد، و به این منظور کرد تا سرگذشت او مایه تذکر عابدان باشد.

۲. ثنای جمیل خدای تعالی نسبت به آن جناب

خدای تعالی ایوب

ص: ۳۸۸

(علیه السلام) رادر زمره انبیا و از ذریه ابراهیم شمرده، و نهایت درجه ثنا را بر او خوانده و در سوره (ص) او را صابر، بهترین عبد، و اَوّاب خوانده است.

۳. داستان آن جناب از نظر روایات

در تفسیر قمی آمده که پدرم از ابن فضال، از عبد الله بن بحر، از ابن مسکان، از ابی بصیر، از امام صادق (علیه السلام) چنین حدیث کرد که ابو بصیر گفت: از آن جناب پرسیدم گرفتاری هایی که خدای تعالی ایوب (علیه السلام) را در دنیا بدانها مبتلا کرد چه بود، و چرا مبتلایش کرد؟ در جوابم فرمود: خدای تعالی نعمتی به ایوب ارزانی داشت، و ایوب (علیه السلام) همواره شکر آن را به جای می آورد، و در آن تاریخ شیطان هنوز از آسمانها ممنوع نشده بود و تا زیر عرش بالا می رفت. روزی از آسمان متوجه شکر ایوب شد و به وی حسد ورزیده عرضه داشت: پروردگارا! ایوب شکر این نعمت که تو به وی ارزانی داشته ای به جای نیاورده، زیرا هر جور که بخواهد شکر این نعمت را بگذارد، باز با نعمت تو بوده، از دنیایی که تو به وی داده ای انفاق کرده، شاهدش هم این است که: اگر دنیا را از او بگیری خواهی دید که دیگر شکر آن نعمت را نخواهد گذاشت. پس مرا بر دنیای او مسلط بفرما تا همه را از دستش بگیرم، آن وقت خواهی دید چگونه لب از شکر فرو می بندد، و دیگر عملی از باب شکر انجام نمی دهد. از ناحیه عرش به وی خطاب شد که من تو را بر مال و

ص: ۳۸۹

اولاد او مسلط کردم، هر چه می خواهی بکن.

امام سپس فرمود: ابلیس از آسمان سرازیر شد، چیزی نگذشت که تمام اموال و اولاد ایوب از بین رفتند، ولی به جای اینکه ایوب از شکر باز ایستد، شکر بیشتری کرد، و حمد خدا زیاده بگفت. ابلیس به خدای تعالی عرضه داشت: حال مرا بر زراعتش مسلط گردان. خدای تعالی فرمود: مسلط کردم. ابلیس با همه شیطانهای زیر فرمانش بیامد، و به زراعت ایوب بدمیدند، همه طعمه حریق گشت. باز دیدند که شکر و حمد ایوب زیادت یافت. عرضه داشت: پروردگارا مرا بر گوسفندانش مسلط کن تا همه را هلاک سازم، خدای تعالی مسلطش کرد. گوسفندان هم که از بین رفتند باز شکر و حمد ایوب بیشتر شد. ابلیس عرضه داشت: خدایا مرا بر بدنش مسلط کن، فرموده مسلط کردم که در بدن او به جز عقل و دو دیدگانش، هر تصرفی بخواهی بکنی. ابلیس بر بدن ایوب بدمید و سرپایش زخم و جراحت شد. مدتی طولانی بدین حال بماند، در همه مدت گرم شکر خدا و حمد او بود، حتی از طول مدت جراحات کرم در زخمهایش افتاد، و او از شکر و حمد خدا باز نمی ایستاد، حتی اگر یکی از کرمها از بدنش می افتاد، آن را به جای خودش برمی گردانید، و می گفت به همان جایی برگرد که خدا از آنجا تو را آفرید. این بار بوی تعفن به بدنش افتاد، و مردم قریه از بوی او متأذی شده، او را به خارج قریه بردند و در مزبله ای افکندند.

در این میان خدمتی که از همسر او - که نامش (رحمت) دختر (افرایم) فرزند

یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم (علیهم السلام) بود - سرزد این که دست به کار گدایی زده، هر چه از مردم صدقه می گرفت نزد ایوب می آورد، و از این راه از او پرستاری و پذیرایی می کرد.

امام سپس فرمود: چون مدت بلا بر ایوب به درازا کشیده شد، و ابلیس صبر او را بدید، نزد عده ای از اصحاب ایوب که راهبان بودند، و در کوهها زندگی می کردند برفت، و به ایشان گفت: بیایید مرا به نزد این بنده مبتلا ببرید، احوالی از او پرسیم، و عیادتی از او بکنیم. اصحاب بر قاطرانی سفید سوار شده، نزد ایوب شدند، همین که به نزدیکی وی رسیدند، قاطران از بوی تعفن آن جناب نفرت کرده، رمیدند. بعضی از آنان به یکدیگر نگریسته آنگاه پیاده به نزدش شدند، و در میان آنان جوانی نارس بود. همگی نزد آن جناب نشسته عرضه داشتند: خوبست به ما بگویی که چه گناهی مرتکب شدی؟ شاید ما از خدا آمرزش آن را مسألت کنیم، و ما گمان می کنیم این بلایی که تو بدان مبتلا شده ای، و احدی به چنین بلایی مبتلا نشده، به خاطر امری است که تو تاکنون از ما پوشیده می داری.

ایوب (علیه السلام) گفت: به مقربان پروردگارم سوگند که خود او می داند تاکنون هیچ طعامی نخورده ام، مگر آنکه یتیم و یا ضعیفی با من بوده، و از آن طعام خورده است، و بر سر هیچ دو راهی که هر دو طاعت خدا بود قرار نگرفته ام، مگر آن که آن راهی را انتخاب کرده ام که طاعت خدا در آن سخت تر و

بر بدنم گرانبارتر بوده است.

از بین اصحاب آن جوان نوس رو به سایرین کرد و گفت: وای بر شما آیا مردی را که پیغمبر خداست سرزنش کردید تا مجبور شد از عبادتهایش که تاکنون پوشیده می داشته پرده بردارد، و نزد شما اظهار کند؟!

ایوب در اینجا متوجه پروردگارش شد، و عرضه داشت: پروردگارا اگر روزی در محکمه عدل تو راه یابم، و قرار شود که نسبت به خودم اقامه حجت کنم، آن وقت همه حرفها و درد دلهایم را فاش می گویم.

ناگهان متوجه ابری شد که تا بالای سرش بالا آمد، و از آن ابر صدایی برخاست: ای ایوب تو هم اکنون در برابر محکمه منی، حجتهای خود را بیاور که من اینک به تو نزدیکم هر چند که همیشه نزدیک بوده ام.

ایوب (علیه السلام) عرضه داشت: پروردگارا! تو می دانی که هیچگاه دو امر برایم پیش نیامد که هر دو اطاعت تو باشد و یکی از دیگری دشوارتر، مگر آن که من آن اطاعت دشوارتر را انتخاب کرده ام، پروردگارا آیا تو را حمد و شکر نگفتم؟ و یا تسیح نکرده ام که این چنین مبتلا شدم؟!

بار دیگر از ابر صدا برخاست، صدایی که با ده هزار زبان سخن می گفت، بدین مضمون که ای ایوب! چه کسی تو را به این پایه از بندگی خدا رسانید؟ در حالی که سایر مردم از آن غافل و محرومند؟ چه کسی زبان تو را به حمد و تسیح و تکبیر خدا جاری ساخت، در حالی که سایر مردم از آن غافلند. ای ایوب! آیا بر خدا منت می نهی، به چیزی که خود منت خداست بر

امام می فرماید: در اینجا ایوب مشتی خاک برداشت و در دهان خود ریخت، و عرضه داشت: پروردگارا منت همگی از تو است و تو بودی که مرا توفیق بندگی دادی.

پس خدای عزوجل فرشته ای بر او نازل کرد، و آن فرشته با پای خود زمین را خراشی داد، و چشمه آبی جاری شد، و ایوب را با آن آب بشست، و تمامی زخمهایش بهبودی یافته دارای بدنی شاداب تر و زیباتر از حد تصور شد، و خدا پیرامونش باغی سبز و خرم برویاند، و اهل و مالش و فرزندانش و زراعتش را به وی برگردانید، و آن فرشته را مونسش کرد تا با او بنشیند و گفتگو کند.

در این میان همسرش از راه رسید، در حالی که پاره نانی همراه داشت، از دور نظر به مزبله ایوب افکند، دید وضع آن محل دگرگون شده و به جای یک نفر دو نفر در آنجا نشسته اند، از همان دور بگریست که ای ایوب چه بر سر آمد و تو را کجا بردند؟ ایوب صدا زد، این منم، نزدیک بیا، همسرش نزدیک آمد، و چون او را دید که خدا همه چیز را به او برگردانیده، به سجده شکر افتاد. در سجده نظر ایوب به گیسوان همسرش افتاد که بریده شده، و جریان از این قرار بود که او نزد مردم می رفت تا صدقه ای بگیرد، و طعامی برای ایوب تحصیل کند و چون گیسوانی زیبا داشت، بدو گفتند: ما طعام به تو می دهیم به شرطی که گیسوانت را به ما بفروشی. (رحمت) از روی اضطرار و ناچاری و به منظور این که همسرش

ایوب گرسنه نماند گیسوان خود را بفروخت.

ایوب چون دید گیسوان همسرش بریده شده قبل از اینکه از جریان بپرسد سوگند خورد که صد تازیانه به او بزند، و چون همسرش علت بریدن گیسوانش را شرح داد، ایوب (علیه السلام) در اندوه شد که این چه سوگندی بود که من خودم، پس خدای عزوجل بدو وحی کرد: (و خذ بیدک ضغثا فاضرب به و لا تحنث) (یک مشت شاخه در دست بگیر و به او بزن تا سوگند خود را نشکسته باشی). او نیز یک مشت شاخه که مشتمل بر صد ترکه بود گرفته چنین کرد و از عهده سوگند برآمد.

مؤلف: ابن عباس هم قریب به این مضمون را روایت کرده.

و از وهب روایت شده که همسر ایوب دختر میثا فرزند یوسف بوده. و این روایت - به طوری که ملاحظه گردید - ابتلای ایوب را به نحوی بیان کرد که مایه نفرت طبع هر کسی است، و البته روایات دیگری هم مؤید این روایات هست، ولی از سوی دیگر از ائمه اهل بیت (علیهم السلام) روایاتی رسیده که این معنا را با شدیدترین لحن انکار می کند و - ان شاء الله - آن روایات از نظر خواننده خواهد گذشت.

و از خصال نقل شده که از قطان از سکری، از جوهری، از ابن عماره، از پدرش از امام صادق، از پدرش (علیهما السلام) روایت کرده که فرمود: ایوب (علیه السلام) هفت سال مبتلا شد، بدون اینکه گناهی کرده باشد، چون انبیا به خاطر عصمت و طهارتی که دارند، گناه نمی کنند، و حتی به سوی گناه - هر چند صغیره

ص: ۳۹۴

باشد - متمایل نمی شوند.

و نیز فرمود: هیچ یک از ابتلائات ایوب (علیه السلام) عفونت پیدا نکرد، و بدبو نشد، و نیز صورتش زشت و زنده نگردید، و حتی ذره ای خون و یا چرک از بدنش بیرون نیامد، و احدی از دیدن او تنفر نیافت و از مشاهده اش وحشت نکرد، و هیچ جای بدنش کرم نینداخت، چه، رفتار خدای عزوجلّ درباره انبیا و اولیای مکرمش که مورد ابتلایشان قرار می دهد، این چنین است. و اگر مردم از او دوری کردند، به خاطر بی پولی و ضعف ظاهری او بود، چون مردم نسبت به مقامی که او نزد پروردگارش داشت جاهل بودند، و نمی دانستند که خدای تعالی او را تأیید کرده، و به زودی فرجی در کارش ایجاد می کند و لذا می بینیم رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرموده: گرفتارترین مردم از جهت بلاء انبیا و بعد از آنان هر کسی است که مقامی نزدیک تر به مقام انبیا داشته باشد.

و اگر خدای تعالی او را به بلایی عظیم گرفتار کرد، بلایی که با آن در نظر تمامی مردم خوار و بی مقدار گردید، برای این بود که مردم درباره اش دعوی ربوبیت نکنند، و از مشاهده نعمتهای عظیمی که خدا به وی ارزانی داشته، او را خدا نخوانند. و نیز برای این بود که مردم از دیدن وضع او استدلال کنند بر اینکه ثوابهای خدایی دو نوع است، چون خداوند بعضی را به خاطر استحقاقشان ثواب می دهد، و بعضی دیگر را بدون استحقاق به نعمتهایی اختصاص می دهد. و نیز از دیدن وضع او عبرت گرفته، دیگر هیچ

ص: ۳۹۵

ضعیف و فقیر و مریضی را به خاطر ضعف و فقر و مرضش تحقیر نکنند، چون ممکن است خدا فرجی در کار آنان داده، ضعیف را قوی، و فقیر را توانگر، و مریض را بهبودی دهد. و نیز بدانند که این خداست که هر کس را بخواهد مریض می کند، هر چند که پیغمبرش باشد، و هر که را بخواهد شفا می دهد به هر جور و به هر سببی که بخواهد، و نیز همین صحنه را مایه عبرت کسانی قرار می دهد، که باز مشیتش به عبرتگیری آنان تعلق گرفته باشد، همچنان که همین صحنه را مایه شقاوت کسی قرار می دهد که خود خواسته باشد و مایه سعادت کسی قرار می دهد که خود اراده کرده باشد، و در عین حال او در همه این مشیتهای عادل در قضا، و حکم در افعالش است. و با بندگانش هیچ عملی نمی کند مگر آن که صالحتر به حال آنان باشد و بندگانش هر نیرو و قوتی که داشته باشند از او دارند.

و در تفسیر قمی در ذیل جمله (و وهبنا له اهله و مثلهم معهم ...) آمده که خدای تعالی آن افرادی را هم که از اهل خانه ایوب قبل از ایام بلاء مرده بودند به وی برگردانید، و نیز آن افرادی را که بعد از دوران بلاء مرده بودند همه را زنده کرد و با ایوب زندگی کردند.

و وقتی از ایوب بعد از عافیت یافتنش پرسیدند: (از انواع بلاها که بدان مبتلا شدی کدامیک بر تو شدیدتر بود؟) فرمود: شمات دشمنان.

و در تفسیر مجمع البیان در ذیل جمله (انی مسنی الشيطان ...) گفته: بعضی ها

گفته اند دخالت شیطان در کار ایوب بدین قرار بود، که وقتی مرض او شدت یافت بطوری که مردم از او دوری کردند، شیطان در دل آنان وسوسه کرد که آن جناب را پلید پنداشته، و از او بدشان بیاید، و نیز به دل‌هایشان انداخت که او را از شهر و از بین خود بیرون کنند، و حتی اجازه آن ندهند که همسرش که یگانه پرستار او بود، بر آنان درآید، و ایوب از این بابت سخت متأذی شد، به طوری که در مناجاتش هیچ شکوه ای از دردها که خدا بر او مسلط کرده بود نکرد. بلکه تنها از شیطنت شیطان شکوه کرد که او را از نظر مردم انداخت.

قتاده گفته: این وضع ایوب هفت سال ادامه داشت، و همین معنا از امام صادق (علیه السلام) هم روایت شده.

تفسیر نمونه

سوره یوسف

تفسیر نمونه نوشته جمعی از نویسندگان

مقدمه

(دارای ۱۱۱ آیه که همه در مکه نازل شده است)

قبل از ورود در تفسیر آیات این سوره ذکر چند امر لازم است:

۱ - در اینکه این سوره در مکه نازل شده است در میان مفسران، بحث و اشکال نیست، تنها از ابن عباس نقل شده که چهار آیه آن (سه آیه نخست و آیه هفتم) در مدینه نازل گردیده.

ولی دقت در پیوند این آیات با آیات دیگر این سوره نشان می دهد که نمی توان آنها را از بقیه تفکیک کرد، بنابراین احتمال نزول این چهار آیه در مدینه بسیار ضعیف است.

۲ - تمام آیات این سوره جز چند آیه که در آخر آن آمده سرگذشت جالب و شیرین و عبرت انگیز پیامبر

ص: ۳۹۷

خدا یوسف علیه السلام را بیان می کند و به همین دلیل این سوره بنام یوسف نامیده شده است و نیز و به همین جهت از مجموع ۲۷ بار ذکر نام یوسف در قرآن ۲۵ مرتبه آن در این سوره است، و فقط دو مورد آن در سوره های دیگر (سوره غافر آیه ۳۴ و انعام آیه ۸۴) می باشد.

محتوای این سوره بر خلاف سوره های دیگر قرآن همگی به هم پیوسته و بیان فرازهای مختلف یک داستان است، که در بیش از ده بخش با بیان فوق العاده گویا، جذاب، فشرده، عمیق و مهیج آمده است.

گرچه داستان پردازان بی هدف، و یا آنها که هدفهای پست و آلوده ای دارند سعی کرده اند از این سرگذشت آموزنده یک داستان عشقی محرک برای هوسبازان بسازند و چهره واقعی یوسف و سرگذشت او را مسخ کنند، و حتی در شکل یک فیلم عشقی به روی پرده سینما بیاورند ولی قرآن که همه چیزش الگو

و اسوه است، در لابلای این داستان عالیترین درسهای عفت و خویشتن داری و تقوی و ایمان و تسلط بر نفس را منعکس ساخته آنچنان که هر انسانی - هر چند، بارها آنرا خوانده باشد - باز به هنگام خواندنش بی اختیار تحت تاثیر جذبه های نیرومندش قرار می گیرد.

و به همین جهت قرآن نام زیبای احسن القصص (بهترین داستانها) را بر آن گذارده است، و در آن برای اولوالالباب (صاحبان مغز و اندیشه) عبرتها بیان کرده است.

۳ - دقت در آیات این سوره این واقعیت را برای انسان روشنتر می سازد که قرآن در تمام ابعادش معجزه است، چرا

که قهرمانهائی که در داستانها معرفی می کند - قهرمانهای واقعی و نه پنداری - هر کدام در نوع خود بی نظیرند.

ابراهیم قهرمان بت شکن با آن روح بلند و سازش ناپذیر در برابر طاغوتیان.

نوح آن قهرمان صبر و استقامت و پایمردی و دلسوزی در آن عمر طولانی و پربرکت.

موسی آن قهرمان تربیت یک جمعیت لجوج در برابر یک طاغوت عصیانگر.

یوسف آن قهرمان پاکی و پارسائی و تقوی، در برابر یک زن زیبای هوسباز و حيله گر.

و از این گذشته قدرت بیان وحی قرآنی در این داستان آنچنان تجلی کرده که انسان را به حیرت می اندازد، زیرا این داستان چنانکه می دانیم در پاره ای از موارد به مسائل بسیار باریک عشقی منتهی می گردد، و قرآن بی آنکه آنها را درز بگیرد، و از کنار آن بگذرد تمام این صحنه ها را با ریزه کاریهایش طوری بیان می کند که کمترین احساس منفی و نامطلوب در شنونده ایجاد نمی گردد، در متن تمام قضایا وارد می شود اما در همه جا اشعه نیرومندی از تقوا و پاکی، بحثها را احاطه کرده است.

۴ - داستان یوسف قبل از اسلام و بعد از آن

بدون شک قبل از اسلام نیز داستان یوسف در میان مردم مشهور و معروف بوده است، چرا که در تورات در چهارده فصل از سفر پیدایش (از فصل ۳۷ تا ۵۰) این داستان مفصلاً ذکر شده است.

البته مطالعه دقیق این چهارده فصل نشان می دهد که آنچه در تورات آمده تفاوتهای بسیاری با قرآن مجید دارد و مقایسه این تفاوتها نشان می دهد که تا چه حد آنچه در قرآن آمده پیراسته و خالص

و خالی از هر گونه خرافه می باشد و اینکه قرآن به پیامبر می گوید: پیش از این از آن غافل بودی (بنابر اینکه منظور از احسن القصص داستان یوسف باشد) اشاره به عدم آگاهی پیامبر از واقعیت خالص این سرگذشت عبرت انگیز است.

از تورات کنونی چنین بر می آید که یعقوب هنگامی که پیراهن خون آلود یوسف را دید چنین گفت: این قبای پسر من است و جانور درنده او را خورده یقین که یوسف دریده شده است - پس یعقوب جامه های خود را درید و پلاس به کمرش بست و روزهای بسیاری از برای پسرش نوحه گری نمود - و تمامی پسران و تمامی دخترانش از برای تسلی دادن به او برخاستند، اما او را تسلی گرفتن امتناع نمود و گفت به پسر خود به قبر محزونا فرود خواهم رفت.

در حالی که قرآن می گوید: یعقوب با هوشیاری و فراست از دورغ فرزندان آگاه شد و در این مصیبت جزغ و فزع و بی تابی نکرد، بلکه آنچنان که سنت انبیاء است با آن مصیبت برخورد صبورانه ای داشت هر چند قلبش می سوخت و اشکش جاری می شد و طبعاً از کثرت گریه چشمش را از دست داد ولی به تعبیر قرآن با صبر جمیل و با خویشتن داری (کظیم) سعی کرد از کارهائی همچون دریدن جامه و نوحه گری و پلاس به کمر بستن که علامت عزاداری مخصوص بود خودداری کند.

بهر حال بعد از اسلام نیز این داستان در نوشته های مورخین شرق و غرب گاهی با شاخ و برگهای اضافی آمده است در شعر فارسی نخستین قصه یوسف و زلیخا را به

فردوسی نسبت می دهند و پس از او یوسف و زلیخای شهاب الدین عمق و مسعودی قمی است و بعد از او، یوسف و زلیخای عبدالرحمن جامی شاعر معروف قرن نهم است.

۵ - چرا بر خلاف سرگذشتهای سایر انبیاء داستان یوسف یکجا بیان شده است؟ - یکی از ویژگیهای داستان یوسف این است که همه آن یکجا بیان شده، بخلاف سرگذشت سایر پیامبران که بصورت بخشهای جداگانه در سوره های مختلف قرآن پخش گردیده است.

این ویژگی به این دلیل است که تفکیک فرازهای این داستان با توجه به وضع خاصی که دارد پیوند اساسی آن را از هم می برد، و برای نتیجه گیری کامل همه باید یکجا ذکر شود، فی المثل داستان خوب یوسف و تعبیری که پدر برای آن ذکر کرد که در آغاز این سوره آمده بدون ذکر پایان داستان مفهومی ندارد.

لذا در اواخر این سوره می خوانیم، هنگامی که یعقوب و برادران یوسف به مصر آمدند و در برابر مقام پر عظمت او خضوع کردند، یوسف رو به پدر کرد و گفت: یا ابت هذا تاویل رؤیای من قبل قد جعلها ربی حقا: پدرم! این تاویل همان خوابی است که در آغاز دیدم خداوند آن را به واقعیت پیوست (آیه ۱۰۰).

این نمونه پیوند ناگسستنی آغاز و پایان این داستان را روشن می سازد، در حالی که داستانهای پیامبران دیگر این چنین نیست و هر یک از فرازهای آن مستقلا قابل درک و نتیجه گیری است.

یکی دیگر از ویژگیهای این سوره آنست که داستانهای سایر پیامبران که در قرآن آمده معمولا بیان شرح مبارزاتشان با اقوام سرکش و طغیانگر است که

سرانجام گروهی ایمان می آوردند و گروه دیگری به مخالفت خود تا سر حد نابودی به مجازات الهی ادامه می دادند.

اما در داستان یوسف، سخنی از این موضوع به میان نیامده است بلکه بیشتر بیانگر زندگانی خود یوسف و عبور او از کورانهای سخت زندگی است که سرانجام به حکومتی نیرومند تبدیل می شود که در نوع خود نمونه بوده است.

۶ - فضیلت سوره یوسف.

در روایات اسلامی برای تلاوت این سوره فضائل مختلفی آمده است از جمله در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: من قرء سوره یوسف فی کل یوم او فی کل لیله بعثه الله یوم القیامه و جماله مثل جمال یوسف و لا یصیبه فرع یوم القیامه و کان من خیار عباد الله الصالحین.

هر کس سوره یوسف را هم روز و هم شب بخواند، خداوند او را روز رستخیز بر می انگیزد در حالی که زیبائیش همچون زیبائی یوسف است و هیچگونه ناراحتی روز قیامت به او نمی رسد و از بندگان صالح خدا خواهد بود.

بارها گفته ایم روایاتی که در بیان فضیلت سوره های قرآن آمده به معنی خواندن سطحی بدون تفکر و عمل نیست بلکه تلاوتی است مقدمه تفکر، و تفکری است سر آغاز عمل، و با توجه به محتوای این سوره روشن است که اگر کسی

برنامه زندگی خود را از آن بگیرد و در برابر طوفانهای شدید شهوت و مال و جاه و مقام خویشنداری کند تا آنجا که سیاه چال زندان را توام با پاکدامنی بر قصر آلوده شاهان مقدم دارد، چنین کسی زیبائی روح و جان او همانند زیبائی یوسف است و در قیامت که

ص: ۴۰۲

هر چیز در درون است آشکار می گردد جمال خیره کننده ای پیدا خواهد کرد و در صف بندگان صالح خدا خواهد بود.

لازم به تذکر است که در چند حدیث از تعلیم دادن این سوره به زنان نهی شده است شاید به این دلیل که آیات مربوط به همسر عزیز مصر و زنان هوسباز مصری با تمام عفت بیانی که در آن رعایت شده برای بعضی از زنان تحریک کننده باشد و به عکس تاکید شده است که سوره نور (که مشتمل بر آیات حجاب است) به آنها تعلیم گردد.

ولی اسناد این روایات رویهمرفته چندان قابل اعتماد نیست و به علاوه در بعضی از روایات عکس این مطلب دیده می شود و در آن تشویق به تعلیم این سوره به خانواده ها شده است از این گذشته دقت در آیات این سوره نشان می دهد که نه تنها هیچ نقطه منفی برای زنان در آن وجود ندارد بلکه ماجرای زندگی آلوده همسر عزیز مصر درس عبرتی است برای همه آنهایی که گرفتار وسوسه های شیطانی می شوند.

آیه و ترجمه ۱ تا ۳

بسم الله الرحمن الرحيم

الر تلك ءآيت الکتب المبین (۱)

إنا إنزلنه قرءنا عربیا لعلکم تعقلون (۲)

نحن نقص علیک إحسن القصص بما إوحینا إلیک هذا القران و إن کنت من قبله لمن الغفلین (۳)

ترجمه:

بنام خداوند بخشنده بخشایشگر

۱ - الر - آن آیات کتاب آشکار است.

۲ - ما آنرا قرآن عربی نازل کردیم تا شما درک کنید (و بیندیشید).

۳ - ما بهترین سرگذشتها را بر تو بازگو کردیم، از طریق وحی کردن این قرآن به تو، هر چند پیش از آن از غافلان بودی.

تفسیر

ص: ۴۰۳

حسن القصص در برابر تو است.

این سوره نیز با حروف مقطعه (الف - لام - راء) آغاز شده است که نشانه ای از عظمت قرآن و ترکیب این آیات عمیق و پر محتوی از ساده ترین اجزاء یعنی حروف الفبا می باشد

درباره حروف مقطعه قرآن تاکنون در سه مورد (آغاز سوره بقره و آل عمران و اعراف) بقدر کافی بحث کرده ایم و دیگر ضرورتی برای تکرار نیست، و دلالت آنها را بر عظمت قرآن ثابت کردیم.

و شاید به همین دلیل است که بعد از ذکر حروف مقطعه بلافاصله اشاره به عظمت قرآن می کند و می گوید اینها آیات کتاب مبین است کتابی روشنی بخش و آشکار کننده حق از باطل و نشان دهنده صراط مستقیم و راه پیروزی و نجات (تلك آیات الكتاب المبین).

جالب توجه اینکه در این آیه از اسم اشاره به دور (تلك) استفاده شده است، که نظیر آن در آغاز سوره بقره و بعضی دیگر از سوره های دیگر قرآن داشتیم و گفتیم این گونه تعبیرات همگی اشاره به عظمت این آیات است یعنی آنچه بلند و والا است که گوئی در نقطه دور دستی قرار گرفته، در اوج آسمانها، در اعماق فضای بیکران که برای رسیدن به آن باید تلاش و کوشش وسیعی انجام داد، نه همچون مطالب پیش پا افتاده که انسان در هر قدم با آن روبرو می شود. (نظیر این تعبیر را در ادبیات فارسی نیز داریم که در حضور یک شخص بلند پایه می گویند: آن جناب ... آن مقام محترم ...).

سپس هدف نزول این آیات را چنین بیان می کند:

ما آن را

ص: ۴۰۴

قرآن عربی فرستادیم تا شما آن را به خوبی درک کنید (انا انزلناه قرآنا عربيا لعلکم تعقلون).

هدف تنها قرائت و تلاوت و تیمن و تبرک با خواندن آیات آن نیست، بلکه هدف نهائی درک است، درکی نیرومند و پر مایه که تمام وجود انسان را به سوی عمل دعوت کند.

اما عربی بودن قرآن علاوه بر اینکه زبان عربی به شهادت آنها که اهل مطالعه در زبانهای مختلف جهانند آن چنان زبان وسیعی است که می تواند ترجمان لسان وحی باشد و مفاهیم و ریزه کاریهای سخنان خدا را باز گو کند، علاوه بر این، مسلم است که اسلام از جزیره عربستان از یک کانون تاریکی و ظلمت و توحش و بربریت طلوع کرد، و در درجه اول می بایست مردم آن سامان را گرد خود جمع کند، آنچنان گویا و روشن باشد که آن افراد بی سواد و دور از علم و دانش را تعلیم دهد و در پرتو تعلیمش دگرگون سازد و یک هسته اصلی برای نفوذ این آئین در سایر مناطق جهان به وجود آورد.

البته قرآن با این زبان برای همه مردم جهان قابل فهم نیست (و به هر زبان دیگری بود نیز همین گونه بود) زیرا ما یک زبان جهانی که همه مردم دنیا آنرا بفهمند نداریم، ولی این مانع از آن نخواهد شد که سایر مردم جهان از ترجمه های آن بهره گیرند و یا از آن بالاتر با آشنائی تدریجی به این زبان، خود آیات را لمس کنند و مفاهیم وحی را از درون همین الفاظ درک نمایند.

به هر حال تعبیر به عربی بودن که در ده مورد

از قرآن تکرار شده پاسخی است به آنها که پیامبر را متهم می کردند که او این آیات را از یک فرد عجمی یاد گرفته و محتوای قرآن یک فکر وارداتی است و از نهاد وحی نجوشیده است.

ضمناً این تعبیرات پی در پی این وظیفه را برای همه مسلمانان به وجود می آورد که همگی باید بکوشند و زبان عربی را به عنوان زبان دوم خود به صورت همگانی بیاموزند از این نظر که زبان وحی و کلید فهم حقایق اسلام است.

سپس می فرماید: ما نیکوترین قصه ها را از طریق وحی و فرستادن این قرآن برای تو بازگو می کنیم هر چند پیش از آن، از آن غافل بودی (نحن نقص عليك احسن القصص بما اوحينا اليك هذا القرآن و ان كنت من قبله لمن الغافلين).

بعضی از مفسران معتقدند که (احسن القصص) اشاره به مجموعه قرآن است، و جمله بما اوحينا اليك هذا القرآن را قرینه بر آن می دانند، و قصه در اینجا تنها به معنی داستان نیست، بلکه از نظر ریشه لغت به معنی جستجو از آثار چیزی است، و هر چیز که پشت سر هم قرار گیرد، عرب به آن قصه می گوید و از آنجا که به هنگام شرح و بیان یک موضوع، کلمات و جمله ها پی در پی بیان می شوند، این کار را قصه نامیده اند.

بهر حال خداوند مجموعه این قرآن که زیباترین شرح و بیان و فصیح ترین و بلیغ ترین الفاظ را با عالیتترین و عمیق ترین معانی آمیخته که از نظر ظاهر زیبا و فوق العاده شیرین و گوارا و از نظر باطن بسیار پر محتوا است احسن القصص

در روایات متعددی نیز مشاهده می کنیم که این تعبیر مجموعه قرآن به کار رفته است هر چند این روایات به عنوان تفسیر آیه مورد بحث وارد نشده است (دقت کنید).

مثلا در حدیثی که علی بن ابراهیم از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل کرده می خوانیم: و احسن القصص هذا القرآن: بهترین قصه ها این قرآن است.

در کتاب روضه کافی در خطبه ای از امیر مؤمنان علی علیه السلام چنین نقل شده که ان احسن القصص و ابلغ الموعظه و انفع التذکر کتاب الله عز ذکرة: بهترین داستانها و رساترین موعظه ها و سودمندترین تذکرها کتاب خداوند متعال است.

ولی پیوند آیات آینده که سرگذشت یوسف را بیان می کند با آیه مورد بحث آنچنان است که ذهن انسان بیشتر متوجه این معنی می شود که خداوند داستان یوسف را احسن القصص نامیده است و حتی شاید برای بسیاری به هنگام

مطالعه آیات آغاز این سوره غیر از این معنی چیزی به ذهن نیاید.

اما بارها گفته ایم که مانعی ندارد این گونه آیات برای بیان هر دو معنی باشد، هم قرآن بطور عموم احسن القصص است و هم داستان یوسف بطور خصوص.

چرا این داستان بهترین داستان نباشد؟ با اینکه در فرازهای هیجان انگیزش ترسیمی از عالیتین درسهای زندگی است.

حاکمیت اراده خدا را بر همه چیز در این داستان به خوبی مشاهده می کنیم.

سر نوشت شوم حسودان را با چشم خود می بینیم، و نقشه های نقش بر آب شده آنها را مشاهده می کنیم.

نگگ بی عفتی، عظمت و شکوه پارسائی و تقوی را در لابلای سطورش مجسم می بینیم.

منظره تنهائی یک

کودک کم سن و سال را در قعر چاه، شبها و روزهای یک زندانی بی گناه را در سیاه چال زندان، تجلی نور امید از پس پرده های تاریک یاس و نومیدی و بالاخره عظمت و شکوه یک حکومت وسیع که نتیجه آگاهی و امانت است، همه در این داستان از مقابل چشم انسان رژه می رود.

لحظاتی را که سر نوشت یک ملت با یک خواب پر معنی دگرگون می شود و زندگی یک قوم و جمعیت در پرتو آگاهی یک زمامدار بیدار الهی از نابودی نجات می یابد، و دهها درس بزرگ دیگر در این داستان منعکس شده است چرا احسن القصص نباشد!؟

منتها احسن القصص بودن سر گذشت یوسف به تنهایی کافی نیست، مهم این است که در ما آنچنان شایستگی باشد که بتوانیم اینهمه درس بزرگ را در روح خود جای دهیم.

بسیارند کسانی که هنوز به داستان یوسف به عنوان یک ماجرای عشقی

جالب می نگرند، همچون چارپایانی که به یک باغ پر طراوت و پر گل، تنها به صورت یک مشت علف برای سد جوع می نگرند.

و هنوز بسیارند کسانی که با دادن شاخ و برگهای دروغین به این داستان سعی دارند از آن یک ماجرای سکسی بسازند، این از عدم شایستگی و قابلیت محل است و گرنه اصل داستان همه گونه ارزشهای والای انسانی را در خود جمع کرده است و در آینده به خواست خدا خواهیم دید که نمی توان به آسانی از فرازهای جامع و زیبای این داستان گذشت، و به گفته شاعر شیرین سخن گاه در برابر جاذبه های این داستان بوی گل انسان را چنان مست می کند که

دامنش از دست می رود!.

نقش داستان در زندگی انسانها.

با توجه به اینکه قسمت بسیار مهمی از قرآن به صورت سرگذشت اقوام پیشین و داستانهای گذشتگان بیان شده است، این سؤال برای بعضی پیش می آید که چرا یک کتاب تربیتی و انسان ساز اینهمه تاریخ و داستان دارد؟.

اما توجه به چند نکته علت حقیقی این موضوع را روشن می سازد:

۱ - تاریخ آزمایشگاه مسائل گوناگون زندگی بشر است، و آنچه را که انسان در ذهن خود با دلایل عقلی ترسیم می کند در صفحات تاریخ به صورت عینی باز می یابد، و با توجه به اینکه مطمئن ترین معلومات آن است که جنبه حسی داشته باشد، نقش تاریخ را در نشان دادن واقعیات زندگی به خوبی می توان درک کرد.

انسان با چشم خود در صفحات تاریخ، شکست مرگباری را که دامن یک قوم و ملت را بر اثر اختلاف و پراکندگی می گیرد می بیند، و همین گونه پیروزی درخشان قوم دیگر را در سایه اتحاد و همبستگی.

تاریخ با زبان بی زبانی نتایج قطعی و غیر قابل انکار مکتبها: روشها،

و برنامه های هر قوم و گروهی را بازگو می کند.

داستانهای پیشینیان مجموعه ای است از پرارزترین تجربیات آنها، و می دانیم که محصول زندگی چیزی جز تجربه نیست.

تاریخ آئینه ای است که تمام قامت جوامع انسانی را در خود منعکس می سازد، زشتیها، زیباییها، کامیابیها، ناکامیها، پیروزیها و شکستها و عوامل هر یک از این امور را.

به همین دلیل مطالعه تاریخ گذشتگان، عمر انسان را - درست به اندازه عمر آنها - طولانی می کند! چرا که مجموعه تجربیات دوران عمر آنها را در اختیار انسان

ص: ۴۰۹

می گذارد.

و به همین دلیل علی (علیه السلام) در آن سخن تاریخیش که در لابلای وصایایش به فرزند برومندش کرده چنین می گوید:
ای بنی انی و ان لم اکن عمرت عمر من کان قبلی فقد نظرت فی اعمالهم و فکرت فی اخبارهم و سرت فی آثارهم حتی عدت
کاحدهم بل کانی بما انتهی الی من امورهم قد عمرت من اولهم الی آخرهم.

: فرزندم! من هر چند عمر پیشینیان را یکجا نداشته ام، ولی در اعمال آنها نظر افکندم، در اخبارشان اندیشه نمودم، و در
آثارشان به سیر و سیاحت پرداختم، آنچنان که گوئی همچون یکی از آنها شدم بلکه گوئی من به خاطر آنچه از تجربیات
تاریخ آنان دریافته ام با اولین و آخرین آنها عمر کرده ام!

البته تاریخی که خالی از خرافات و دروغ پردازیها و تملق ها و ثنا خوانیها و تحریفها و مسخها بوده باشد، ولی متأسفانه این
گونه تواریخ کم است، و نقش قرآن را در ارائه نمودن نمونه هائی از تاریخ اصیل نباید از نظر دور داشت.

تاریخی که همچون آئینه صاف باشد، نه کژ نما!، تاریخی که تنها به ذکر

وقایع نپردازد، به سراغ ریشه ها و نتیجه ها نیز برود.

با این حال چرا قرآن که یک کتاب عالی تربیت است در فصول و فرازهای خود تکیه بر تاریخ نکند و از داستانهای پیشینیان،
مثال و شاهد نیاورد.

۲ - از این گذشته تاریخ و داستان جاذبه مخصوصی دارد، و انسان در تمام ادوار عمر خود از سن کودکی تا پیری تحت تاثیر
این جاذبه فوق العاده است.

و به همین جهت قسمت مهمی از ادبیات

ص: ۴۱۰

جهان، و بخش بزرگی از آثار نویسندگان، را تاریخ و داستان تشکیل می دهد.

بهترین آثار شعرا و نویسندگان بزرگ اعم از فارسی زبان و غیر آنها، داستانهای آنها است، گلستان سعدی، شاهنامه فردوسی، خمسه نظامی و آثار جذاب نویسندگان معاصر، همچنین آثار هیجان آفرین ویکتور هوگو فرانسوی، شکسپیر انگلیسی، و گوته آلمانی، همه در صورت داستان عرضه شده است.

داستان چه به صورت نظم باشد یا نثر و یا در شکل نمایشنامه و فیلم عرضه شود، اثری در خواننده و بیننده می گذارد که استدلالات عقلی هرگز قادر به چنان تاثیر نیست.

دلیل این موضوع شاید آن باشد که انسان قبل از آنکه، عقلی باشد حسی است و بیش از آنچه به مسائل فکری می اندیشد در مسائل حسی غوطه ور است.

مسائل مختلف زندگی هر اندازه از میدان حس دور می شوند و جنبه مجرد عقلانی به خود می گیرند ثقیلتر و سنگینتر و دیرهضم تر می شوند.

و از اینرو می بینیم همیشه برای جافتادن استدلالات عقلی از مثالهای حسی استمداد می شود و گاهی ذکر یک مثال مناسب و بجا تاثیر استدلال را چندین برابر می کند. و لذا دانشمندان موفق آنها هستند که تسلط بیشتری بر انتخاب بهترین مثالها دارند.

و چرا چنین نباشد در حالی که استدلالهای عقلی بالاخره برداشتهایی از مسائل حسی و عینی و تجربی است.

۳ - داستان و تاریخ برای همه کس قابل فهم و درک است، بر خلاف استدلالات عقلی که همه در آن یکسان نیستند!

به همین دلیل کتابی که جنبه عمومی و همگانی دارد و از عرب بیابانی بیسواد نیمه وحشی گرفته تا فیلسوف بزرگ و متفکر همه باید از آن

استفاده کنند، حتما باید روی تاریخ و داستانها و مثالها تکیه نماید.

مجموعه این جهات نشان می دهد که قرآن در بیان این همه تاریخ و داستان بهترین راه را از نظر تعلیم و تربیت پیموده است. مخصوصا با توجه به این نکته که قرآن در هیچ مورد به ذکر وقایع تاریخی بطور برهنه و عریان نمی پردازد، بلکه در هر گام از آن نتیجه گیری کرده، و بهره برداری تربیتی می کند، چنانکه نمونه هایش را در همین سوره به زودی خواهید دید.

آیه و ترجمه ۴ تا ۶

إذ قال يوسف لایه یأبت إنی رأیت إحد عشر کوکبا و الشمس و القمر رأیتهم لی سجدین (۴)

قال یبنی لا تقصص رأیاک علی إخوتک فیکیدوا لک کیدا إن الشیطن للانس عدو مبین (۵)

و كذلك یجتیبک ربک و یعلمک من تأویل الاحادیث و یتم نعمته علیک و علی ءال یعقوب کما أتمها علی أبویک من قبل إبرهیم و إسحق إن ربک علیم حکیم (۶)

ترجمه:

۴ - (بخاطر آر) هنگامی را که یوسف به پدرش گفت: پدرم! من در خواب دیدم یازده ستاره و خورشید و ماه در برابرم سجده می کنند!

۵ - گفت: فرزندم! خواب خود را برای برادرانت بازگو مکن که برای تو نقشه خطرناک می کشند، چرا که شیطان دشمن آشکار انسان است!

۶ - و اینگونه پروردگارت تو را بر می گزیند، و از تعبیر خوابها به تو می آموزد، و نعمتش را بر تو و بر آل یعقوب تمام و کامل می کند، همانگونه که پیش از این بر پدران ابراهیم و اسحاق تمام کرد، پروردگار تو عالم و حکیم است.

تفسیر

بارقه امید و آغاز مشکلات!

قرآن داستان

ص: ۴۱۲

یوسف را از خواب عجیب و پر معنی او آغاز می کند، زیرا این خواب در واقع نخستین فراز زندگی پر تلاطم یوسف محسوب می شود

یک روز صبح با هیجان و شوق به سراغ پدر آمد و پرده از روی حادثه تازه ای برداشت که در ظاهر چندان مهم نبود اما در واقع شروع فصل جدیدی را در زندگانی او اعلام می کرد.

(یوسف گفت پدرم! من دیشب در خواب یازده ستاره را دیدم که از آسمان فرود آمدند، و خورشید و ماه نیز آنها را همراهی می کردند، همگی نزد من آمدند و در برابر من سجده کردند) (اذ قال یوسف لایبیه یا ابت انی رایت احد عشر کوکبا و الشمس و القمر رایتهم لی ساجدین).

ابن عباس می گوید: یوسف این خواب را در شب جمعه که مصادف شب قدر، (شب تعیین سرنوشتها و مقدرات بود) دید.

در اینکه یوسف به هنگام دیدن این خواب چند سال داشت، بعضی نه سال، بعضی دوازده سال و بعضی هفت سال، نوشته اند، قدر مسلم این است که در آن هنگام بسیار کم سن و سال بود.

قابل توجه اینکه: جمله (رایت) به عنوان تأکید و قاطعیت در این آیه تکرار شده است اشاره به اینکه من چون بسیاری از افراد که قسمتی از خواب خود را فراموش می کنند و با شک و تردید از آن سخن می گویند نیستم، من با قطع و یقین دیدم که یازده ستاره و خورشید و ماه در برابر من سجده کردند، در این موضوع شک تردیدی ندارم.

نکته دیگر اینکه ضمیر (هم) که برای جمع مذکر عاقل است در مورد خورشید و ماه و ستارگان

به کار رفته، همچنین کلمه (ساجدین).

اشاره به اینکه سجده آنها یک امر تصادفی نبود بلکه پیدا بود روی حساب همچون افراد عاقل و هوشیار سجده می کنند.

البته روشن است که منظور از سجده در اینجا خضوع و تواضع می باشد و گرنه سجده به شکل سجده معمولی انسانها در مورد خورشید و ماه و ستارگان مفهوم ندارد.

این خواب هیجان انگیز و معنی دار یعقوب پیامبر را در فکر فرو برد:

خورشید و ماه و ستارگان آسمان؟ آنهم یازده ستاره؟ فرود آمدند و در برابر فرزندم یوسف سجده کردند، چقدر پر معنی است؟ حتما خورشید و ماه، من و مادرش (یا من و خاله اش) می باشیم، و یازده ستاره، برادرانش، قدر و مقام فرزندم آنقدر بالا میرود که ستارگان آسمان و خورشید و ماه سر بر آستانش می ساینند، آنقدر در پیشگاه خدا عزیز و آبرومند می شود که آسمانیان در برابرش خضوع می کنند، چه خواب پر شکوه و جالبی؟!.

لذا با لحن آمیخته با نگرانی و اضطراب اما توام با خوشحالی به فرزندش چنین (گفت: فرزندم این خوابت را برای برادران بازگو مکن) (قال یا بنی لا تقصص رؤیاك علی اخوتك).

(چرا که آنها برای تو نقشه های خطرناک خواهند کشید) (فیکیدوا لک کیدا).

من می دانم (شیطان برای انسان دشمن آشکاری است) (ان الشیطان للانسان عدو مبین).

او منتظر بهانه ای است که وسوسه های خود را آغاز کند، به آتش کینه و حسد دامن زند، و حتی برادران را به جان هم اندازد.

جالب اینکه یعقوب نگفت: (می ترسم برادران قصد سوئی درباره تو کنند بلکه آنرا بصورت یک امر قطعی و مخصوصا با

تکرار (کید) که دلیل بر تأکید است بیان کرد، چرا که از روحيات ساير فرزندان با خبر بود، و حساسيت آنها را نسبت به (يوسف) مي دانست، شايد برادران نيز از تعبير كردن خواب بي اطلاع نبودند، به علاوه اين خواب خوابي بود كه تعبيرش چندان پيچيدگي نداشت.

از طرفي اين خواب، شبيه خوابهاي كودكانه به نظر نمي رسيد، كودك

ممکن است خواب ماه و ستاره را ببیند اما اینکه ماه و ستارگان به صورت موجوداتی عاقل و با شعور در برابر او سجده کنند، این يك خواب كودكانه نيست و روي اين جهات جا داشت كه يعقوب نسبت به افروخته شدن آتش حسد برادران نسبت به يوسف بيمناك باشد.

ولي اين خواب تنها بيانگر عظمت مقام يوسف در آينده از نظر ظاهري و مادي نبود، بلكه نشان مي داد كه او به مقام نبوت نيز خواهد رسيد، چرا كه سجده آسمانيان دليل بر بالا گرفتن مقام آسماني او است، و لذا پدرش يعقوب اضافه كرد: (و اينچنين پروردگارت تو را بر مي گزيند) (و كذلك يجتبيك ربك).

(و از تعبير خواب به تو تعليم مي دهد) (و يعلمك من تاويل الاحاديث).

(و نعمتش را بر تو و آل يعقوب تكميل مي كند) (و يتم نعمته عليك و علي آل يعقوب).

(همانگونه كه پيش از اين بر پدران ابراهيم و اسحاق تمام كرد) (كما اتمها علي ابويك من قبل ابراهيم و اسحاق).

آري (پروردگارت عالم است و از روي حكمت كار مي كند) (ان ربك عليم حكيم).

نکته ها

در اینجا به دو نکته باید توجه کرد:

۱- رؤيا و خواب ديده.

مسأله رؤيا و خواب ديده، هميشه از مسائلي بوده است

ص: ۴۱۵

که فکر افراد عادی و دانشمندان را از جهات مختلفی به خود جلب کرده است.

این صحنه های زشت و زیبا، وحشتناک و دلپذیر، سرور آفرین و غم انگیز که انسان در خواب می بیند چیست؟!.

آیا اینها مربوط به گذشته است که در اعماق روح انسان لانه کرده و یا تغییرات و تبدیلاتی خودنمایی می کنند و یا مربوط به آینده است که بوسیله دستگاه گیرنده حساس روح آدمی از طریق ارتباط مرموزی از حوادث آینده عکسبرداری می نماید، و یا انواع و اقسام مختلفی دارد که بعضی مربوط به گذشته و بعضی مربوط به آینده و قسمتی نتیجه تمایلات و خواسته های ارضا نشده است.

قرآن در آیات متعددی صراحت دارد که حداقل، پاره ای از خوابها، انعکاسی از آینده دور یا نزدیک می باشد.

در داستان خواب یوسف که در آیات فوق خواندیم، و همچنین داستان خواب زندانیان که در آیه ۳۶ همین سوره و داستان خواب عزیز مصر که در آیه ۴۳ خواهد آمد به چند نمونه خواب برخورد می کنیم که همه آنها از حوادث آینده پرده برداشته است، بعضی از این حوادث نسبتاً دور مانند خواب یوسف که می گویند بعد از چهل سال به تحقق پیوست و بعضی در آینده نزدیکتر مانند خواب عزیز مصر و هم بندهای یوسف به وقوع پیوست.

در غیر این سوره اشاره به (خوابهای تعبیر دار) دیگری نیز شده، مانند رؤیای پیغمبر (صلی الله علیه و آله و سلم) که در سوره فتح به آن اشاره شده و خواب ابراهیم که در سوره صافات آمده است (این خواب، هم فرمان الهی بود و هم تعبیر داشت).

جالب اینکه در

ص: ۴۱۶

روایتی از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) چنین می خوانیم: الرؤیا ثلاثه بشری من الله و تحزین من الشیطان و الذی یحدث به الانسان نفسه فیراه فی منامه: (خواب و رؤیا سه گونه است گاهی بشارتی از ناحیه خداوند است گاه وسیله غم و اندوه از سوی شیطان، و گاه مسائلی است که انسان در فکر خود می پروراند و آن را در خواب می بیند.

روشن است که خوابهای شیطانی چیزی نیست که تعبیر داشته باشد، اما خوابهای رحمانی که جنبه بشارت دارد حتما باید خوابی باشد که از حادثه مسرت بخش در آینده پرده بردارد.

بهر حال لازم است در اینجا به نظرات مختلف که درباره حقیقت رؤیا ابراز شده به طور فشرده اشاره کنیم:

درباره حقیقت رؤیا. تفسیرهای زیادی شده است که میتوان آنها را به دو بخش تقسیم کرد:

۱ - تفسیر مادی.

۲ - تفسیر روحی.

مادیها می گویند رؤیا چند علت میتواند داشته باشد:

الف - ممکن است خواب دیدن و رؤیا نتیجه مستقیم کارهای روزانه انسان باشد، یعنی آنچه برای انسان در روزهای گذشته روی داده به هنگام خواب در مقابل فکرش مجسم گردد.

ب - ممکن است یک سلسله آرزوهای بر آورده نشده باعث دیدن خوابهایی

شود، همانطور که شخصی تشنه، آب در خواب می بیند و کسی که در انتظار سفر کرده ای است آمدن او را از سفر بخواب می بیند (و از قدیم گفته اند شتر در خواب بیند پنبه دانه! ...)

ج - ممکن است ترس از چیزی باعث شود که انسان خواب آن را ببیند زیرا مکرر تجربه شده است

ص: ۴۱۷

کسانی که از دزد وحشت دارند شب خواب دزد می بینند (ضرب المثل معروف دور از شتر بخواب و خواب آشفته نبین، اشاره به همین حقیقت است).

(فروید) و پیروان مکتب فروید یک نوع تفسیر و تعبیر مادی دیگری برای خواب دارند:

آنها طی مقدمات مشروحو اظهار می دارند که: خواب و رؤیا عبارت است از ارضای تمایلات واپس زده و سرکوفته ای که همیشه با تغییر و تبدیلهائی برای فریب (من) به عرصه خودآگاهی روی می آورند.

توضیح اینکه: بعد از قبول این مسئله که روان آدمی مشتمل بر دو بخش است (بخش آگاه) (آنچه به تفکرات روزانه و معلومات ارادی و اختیارات انسان ارتباط دارد) و (بخش ناآگاه) (آنچه در ضمیر باطن به صورت یک میل ارضا نشده پنهان گردیده است) می گویند:

بسیار می شود امیالی که ما داریم و به عللی نتوانسته ایم آنها را ارضا کنیم و در ضمیر باطن ما جای گرفته اند، به هنگام خواب که سیستم خود آگاه از کار می افتد برای یک نوع اشباع تخیلی به مرحله خودآگاه روی می آورند، گاهی بدون تغییر منعکس می شوند (همانند عاشقی که محبوب از دست رفته خود را در عالم خواب مشاهده میکند) و گاهی تغییر شکل داده و به صورتهای مناسبی منعکس می شوند که در این صورت نیاز به تعبیر دارند.

بنابراین (رؤیایها) همیشه مربوط به گذشته است، و از آینده هرگز خبر

نمی دهد، تنها میتوانند وسیله خوبی برای خواندن ضمیر (ناآگاه) باشند، و به همین جهت برای درمان بیماریهای روانی که متکی به کشف ضمیر ناآگاه است بسیار می شود که از خوابهای بیمار کمک می گیرند.

بعضی از دانشمندان غذا شناس

میان (خواب و رؤیا) و (نیازهای غذایی بدن) رابطه قائل هستند و معتقدند که مثلاً اگر انسان در خواب ببیند از دنداننش (خون) میچکد لابد ویتامین ث بدن او کم شده است! و اگر در خواب ببیند موی سرش سفید گشته معلوم می شود گرفتار کمبود ویتامین ب شده است!!.

و اما فلاسفه روحی تفسیر دیگری برای خوابها دارند، آنها میگویند، خواب و رؤیا بر چند قسم است: .

۱ - خوابهای مربوط به گذشته زندگی و امیال و آرزوها که بخش مهمی از خوابهای انسان را تشکیل می دهد.

۲ - خوابهای پریشان و نامفهوم که معلول فعالیت توهم و خیال است (اگر چه ممکن است انگیزه های روانی داشته باشد).

۳ - خوابهایی که مربوط به آینده است و از آن گواهی می دهد.

شک نیست که خوابهای مربوط به زندگی گذشته و جان گرفتن و تجسم صحنه هایی که انسان در طول زندگی خود دیده است تعبیر خاصی ندارند، همچنین خوابهای پریشان و به اصطلاح (اضغاث احلام) که نتیجه افکار پریشان، و همانند افکاری است که انسان در حال تب و هذیان پیدا می کند نیز تعبیر خاصی نسبت به مسائل آینده زندگی نمی تواند داشته باشد، اگر چه روانشناسان و روانکاوان از آنها به عنوان دریچه ای برای دست یافتن به ضمیر ناآگاه بشری استفاده کرده و آنها را کلیدی برای درمان بیماریهای روانی می دانند، بنابراین تعبیر خواب آنها برای کشف اسرار روان و سرچشمه بیماریها است نه برای کشف حوادث آینده زندگی.

و اما خوابهای مربوط به آینده نیز دارای دو شعبه است، قسمتی خوابهای صریح و روشن می باشند که به هیچ وجه تعبیری نمی خواهند

و گاهی بدون کمترین تفاوتی با نهایت تعجب، در آینده دور یا نزدیک تحقق می پذیرد می باشد.

دوم خوابهایی است که در عین حکایت از حوادث آینده بر اثر عوامل خاص ذهنی و روحی تغییر شکل یافته و نیازمند به تعبیر است.

برای هر یک از این خوابها نمونه های زیادی وجود دارد که همه آنها را نمی توان انکار کرد، نه تنها در منابع مذهبی و کتب تاریخی نمونه هایی از آن ذکر شده بلکه در زندگی خصوصی خود ما یا کسانی که می شناسیم مکرر رخ داده است به اندازه ای که هرگز نمی توان همه را معلول تصادف دانست.

در اینجا چند نمونه از خوابهایی که به طرز عجیبی پرده از روی حوادث آینده برداشته و از افراد مورد اعتماد شنیده ایم یاد آور می شویم.

۱ - یکی از علمای معروف و کامل - مورد وثوق همدمان مرحوم اخوند ملا - علی از مرحوم آقا میرزا عبد النبی که از علمای بزرگ تهران بود چنین نقل می کرد: هنگامی که در سامرا بودم هر سال مبلغی در حدود یکصد تومان از مازندران برای من فرستاده می شد، و به اعتبار همین موضوع قبلا که نیاز پیدا می کردم قرض هایی می نمودم و به هنگام وصول آن وجه، تمام بدهی های خود را ادا می کردم.

یک سال بمن خبر دادند که امسال وضع محصولات بسیار بد بوده و بنابراین وجهی فرستاده نمی شود! بسیار ناراحت شدم و با همین فکر ناراحت خوابیدم، ناگهان در خواب پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) را دیدم که مرا صدا زد و گفت: فلان کس! برخیز در آن دولاب را باز کن (اشاره به

دولابی کرد) و یک صد تومان در آن هست بردار. از خواب بیدار شدم چیزی نگذشت در خانه را زدند بعد از ظهر بود دیدم فرستاده مرحوم میرزای شیرازی مرجع بزرگ تقلید شیعیان است گفت

میرزا شما را می خواهد. من تعجب کردم که در این موقع برای چه آن مرد بزرگ مرا می خواهد رفتم دیدم در اطاق خود نشسته، (من خواب خود را بکلی فراموش کرده بودم) ناگاه مرحوم میرزای شیرازی به من گفت: میرزا عبد النبی در آن دولاب را باز کن و یکصد تومان در آنجا هست بردار، بلا-فاصله داستان خواب به نظر آمد و از این حادثه سخت تعجب کردم خواستم چیزی بگویم، احساس کردم او مایل نیست سخنی در این زمینه گفته شود، وجه را برداشتم و بیرون آمدم.

۲ - دوستی که مورد اعتماد است نقل می کرد نویسنده کتاب (ریحانه الادب) مرحوم تیریزی فرزندی داشت دست راست او ناراحت بود (شاید روماتیسم شدید داشت) به طوری که به زحمت می توانست قلم به دست بگیرد، بنا شد برای معالجه به آلمان برود او می گوید: در کشتی که بودم خواب دیدم مادرم از دنیا رفته است، تقویم را باز کردم و جریان را با قید روز و ساعت نوشته چیزی نگذشت که به ایران آمدم جمعی از بستگان به استقبال من آمدند دیدم لباس مشکی در تن دارند، تعجب کردم و جریان خواب به کلی از خاطرم رفته بود، بالاخره تدریجا به من حالی کردند که مادرم فوت کرده بلافاصله بیاد جریان خواب افتادم، تقویم را بیرون آوردم و روز فوت را سؤال کردم دیدم درست در همان روز مادرم از

۳- نویسنده معروف اسلامی سید قطب در تفسیر خود فی ظلال القرآن ذیل آیات مربوط به سوره یوسف چنین می نویسد: اگر من تمام آنچه درباره رؤیا گفته اید انکار کنم هیچگاه نمی توانم جریانی را که برای خودم هنگامی که در آمریکا بودم واقع شد انکار نمایم، در آنجا من در خواب دیدم که خواهر زاده ام خون چشمانش را فرا گرفته بود و قادر به دیدن نیست (خواهرزاده ام با سایر اعضای خانواده ام در مصر بودند) من از این جریان متوحش شدم، فوراً نامه ای برای خانواده ام به مصر نوشتم و مخصوصاً از وضع چشم خواهر زاده ام

سؤال کردم، چیزی نگذشت که جواب نامه به دستم رسید نوشته بودند که چشم او مبتلا به خونریزی داخلی شده و قادر به دیدن نیست و هم اکنون مشغول معالجه است.

قابل توجه اینکه خونریزی داخلی چشم او طوری بود که در مشاهده معمولی قابل رؤیت نبود و تنها با وسایل پزشکی دیدن آن میسر بود ولی به هر حال از بینائی چشم محروم گشته بود، من حتی این خونریزی درونی را در خواب به شکل آشکار دیدم!

خوابهایی که پرده از روی اسراری برداشته و حقایقی مربوط به آینده و یا حقایق پنهانی مربوط به حال را کشف کرده بیش از آن است که حتی افراد دیر باور بتوانند انگشت انکار روی همه آنها بگذارند، و یا آنها را حمل بر تصادف کنند.

با تحقیق از دوستان نزدیک خود غالباً می توانید به نمونه هائی از این خوابها دست یابید، اینگونه خوابها از طریق (تفسیر مادی رؤیا) هرگز قابل تعبیر نیستند

و تنها با تفسیر فلاسفه روحی، و اعتقاد به استقلال روح می توان آنها را تفسیر کرد، بنابراین از مجموع آنها به عنوان شاهی برای استقلال روح می توان استفاده کرد.

۲- در آیات مورد بحث خواندیم که یعقوب علاوه بر اینکه فرزندش را از بازگو کردن خواب خود به برادران بر حذر داشت، خواب را بطور اجمال برای او تعبیر کرد، و به او گفت تو بر گزیده خدا خواهی شد و تعبیر خواب به تو خواهد آموخت و نعمتش را بر تو و آل یعقوب تمام خواهد کرد.

دلالت خواب یوسف بر اینکه او در آینده به مقامهای بزرگ معنوی و مادی خواهد رسید کاملاً قابل درک است، ولی این سؤال پیش می آید که مسأله آگاهی

یوسف از تعبیر خواب در آینده چگونه از رؤیای یوسف برای یعقوب، کشف شد؟ آیا این یک خبر تصادفی بود که یعقوب به یوسف داد و کار به خواب او نداشت، و یا آن را از همان خواب یوسف کشف کرد؟.

ظاهر این است که یعقوب این مسأله را از خواب یوسف فهمید، و این ممکن است از یکی از دو راه بوده باشد:

نخست اینکه یوسف در آن سن و سال کم این خواب را بطور خصوصی و دور از چشم برادران برای پدر نقل کرد (چرا که پدر به او توصیه کرد در کتمان آن بکوشد) و این نشان می دهد که یوسف نیز از خواب خود احساس خاصی داشت که آنرا در جمع مطرح نکرد، وجود چنین احساسی در کودک کم سن و سالی مانند یوسف دلیل بر این است که او یک نوع آمادگی

روحي برای کشف تعبير خواب، دارد و پدر احساس کرد با پرورش اين آمادگي او در آينده آگاهی وسيعی در اين زمينه پيدا خواهد کرد.

ديگر اينکه ارتباط پيامبران با عالم غيب از چند طريق بوده است گاهی از طريق الهامات قلبی، و گاه از طريق نزول فرشته وحی، و گاه از طريق خواب، گرچه يوسف در آن زمان هنوز به مقام نبوت نرسیده بود اما وقوع چنین خواب معنی داری برای يوسف نشان می داد که او در آينده از اين طريق با عالم غيب، ارتباط خواهد گرفت و طبعاً بايد تعبير و مفهوم خواب را بداند تا بتواند چنین رابطه ای داشته باشد.

۳- از درسهایی که اين بخش از آیات به ما می دهد درس حفظ اسرار است، که گاهی حتی در مقابل برادران نیز بايد عملی شود، همیشه در زندگي انسان اسراری وجود دارد که اگر فاش شود ممکن است آينده او يا جامعه اش را به خطر اندازد، خويشتن داری در حفظ اين اسرار یکی از نشانه های وسعت روح و قدرت

اراده است، چه بسيارند افرادی که به خاطر ضعف در اين قسمت سرنوشت خويش و يا جامعه ای را به خطر افکنده اند و چه بسيار ناراحتی هایی که در زندگي به خاطر ترک حفظ اسرار برای انسان پيش می آيد.

در حدیثی از امام علی بن موسی الرضا (عليهم السلام) می خوانيم: لا يكون المؤمن مؤمناً حتى تكون فيه ثلاث خصال سنه من ربه و سنه من نبيه (صلى الله عليه و آله و سلم) و سنه من وليه (عليهم السلام) فاما السنه من ربه فکتمان السر و

اما السنه من نبيه فمداراه الناس و اما السنه من وليه فالصبر في البساء و الضراء.

(مؤمن، مؤمن نخواهد بود مگر اینکه سه خصلت داشته باشد: سنتی از پروردگار و سنتی از پیامبر و سنتی از امام و پیشوا، اما سنت پروردگار کتمان اسرار است، اما سنت پیامبر مدارا با مردم است و اما سنت امام شکیبائی در برابر ناراحتیها و مشکلات می باشد) (البته کتمان سر در اینجا بیشتر ناظر به کتمان اسرار دیگران است).

و در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: سرک من دمک فلا یجرین من غیر او داجک: (اسرار تو همچون خون تو است که باید تنها در عروق خودت جریان یابد).

آیه و ترجمه ۷ تا ۱۰

لقد کان فی یوسف و إخوته آیت للسائلین (۷)

إذ قالوا لیوسف و إخوه إحب إلی إینا منا و نحن عصبه إن إباننا لفی ضلل مبین (۸)

اقتلوا یوسف و اطرحوه إرضاً یخل لکم وجه إیبکم و تکنونوا من بعده قوما صلحین (۹)

قال قائل منهم لا تقتلوا یوسف و إلقوه فی غیبت الجب یلتقطه بعض السیاره إن کنتم فعلین (۱۰)

ترجمه:

۷- در (داستان) یوسف و برادرانش نشانه های (هدایت) برای سؤال کنندگان بود.

۸- هنگامی که (برادران) گفتند یوسف و برادرش (بنیامین) نزد پدر از ما محبوبترند در حالی که ما نیرومندتریم، مسلماً پدر ما، در گمراهی آشکار است!

۹- یوسف را بکشید یا او را به سرزمین دور دستی بی فکند تا توجه پدر فقط با شما باشد و بعد از آن (از گناه خود توبه می کنید و) افراد صالحی خواهید بود!

۱۰- یکی از آنها گفت یوسف را

ص: ۴۲۵

نکشید و اگر کاری می خواهید انجام دهید او را در نهانگاه چاه بی فکنید تا بعضی از قافله ها او را برگیرند (و با خود به مکان دوری بیرند).

تفسیر

نقشه نهائی که کشیده شد.

از اینجا جریان درگیری برادران یوسف با یوسف شروع می شود:

در آیه نخست اشاره به درسهای آموزنده فراوانی که در این داستان است

کرده؛ می گوید به یقین در سر گذشت یوسف و برادرانش، نشانه هائی برای سؤال کنندگان بود (لقد كان في يوسف و اخوته آيات للسائلين).

در اینکه منظور از این سؤال کنندگان چه اشخاصی هستند بعضی از مفسران (مانند قرطبی در تفسیر الجامع و غیر او) گفته اند که این سؤال کنندگان جمعی از یهود مدینه بودند که در این زمینه پرسشهایی از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می کردند ولی ظاهر آیه مطلق است و می گوید: (برای همه افراد جستجوگر آیات و نشانه ها و درسهایی در این داستان نهفته است).

چه درسی از این برتر که گروهی از افراد نیرومند با نقشه های حساب شده ای که از حسادت سرچشمه گرفته برای نابودی یک فرد ظاهرا ضعیف و تنها، تمام کوشش خود را به کار گیرند، اما با همین کار بدون توجه او را بر تخت قدرت بنشانند و فرمانروای کشور پهناوری کنند، و در پایان همگی در برابر او سر تعظیم فرود آورند، این نشان می دهد وقتی خدا کاری را اراده کند می تواند آن را، حتی بدست مخالفین آن کار، پیاده کند، تا روشن شود که یک انسان پاک و باایمان تنها نیست و اگر تمام جهان به نابودی او کمر بندند اما خدا

نخواهد تار موئی از سر او کم نخواهند کرد!

یعقوب دوازده پسر داشت، که دو نفر از آنها (یوسف) و (بنیامین) از یک مادر بودند، که (راحیل) نام داشت، یعقوب نسبت به این دو پسر مخصوصاً یوسف محبت بیشتری نشان می داد، زیرا او را کوچکترین فرزندان او محسوب می شدند و طبعاً نیاز به حمایت و محبت بیشتری داشتند، ثانیاً طبق بعضی از روایات مادر آنها (راحیل) از دنیا رفته بود، و به این جهت نیز به محبت بیشتری محتاج بودند، از آن گذشته مخصوصاً در یوسف، آثار نبوغ و فوق العادگی نمایان بود، مجموع این جهات سبب شد که یعقوب آشکارا نسبت به آنها ابراز علاقه بیشتری کند.

برادران حسود بدون توجه به این جهات از این موضوع سخت ناراحت شدند، به خصوص که شاید بر اثر جدائی مادرها، رقابتی نیز در میانشان طبعاً وجود داشت، لذا دور هم نشستند (و گفتند یوسف و برادرش نزد پدر از ما محبوبترند، با اینکه ما جمعیتی نیرومند و کارساز هستیم) و زندگی پدر را به خوبی اداره می کنیم، و به همین دلیل باید علاقه او به ما بیش از این فرزندان خردسال باشد که کاری از آنها ساخته نیست. (اذ قالوا لیوسف و اخوه احب الی ابنا منا و نحن عصبه).

و به این ترتیب با قضاوت یک جانبه خود پدر را محکوم ساختند و گفتند: (به طور قطع پدر ما در گمراهی آشکاری است!) (ان ابانا لفی ضلال مبین).

آتش حقد و حسد به آنها اجازه نمی داد که در تمام جوانب کار بیندیشند دلایل اظهار علاقه پدر را نسبت به این دو کودک بدانند، چرا که همیشه

منافع خاص هر کس حجابی بر روی افکار او می افکند، و به قضاوت‌هائی یک جانبه که نتیجه آن گمراهی از جاده حق و عدالت است و می دارد.

البته منظور آنها گمراهی دینی و مذهبی نبود چرا که آیات آینده نشان می دهد آنها به بزرگی و نبوت پدر اعتقاد داشتند و تنها در زمینه طرز معاشرت به او ایراد می گرفتند.

حس حسادت، سرانجام برادران را به طرح نقشه ای وادار ساخت: گرد هم جمع شدند و دو پیشنهاد را مطرح کردند و گفتند: (یا یوسف را بکشید و یا او را به سرزمین دوردستی بیفکنید تا محبت پدر یکپارچه متوجه شما بشود!) (اقتلوا یوسف او اطرحوه ارضا یخل لکم وجه ایکم).

درست است که با این کار احساس گناه و شرمندگی وجدان خواهید کرد، چرا که با برادر کوچک خود این جنایت را روا داشته اید ولی جبران این گناه ممکن است، توبه خواهید کرد و پس از آن جمعیت صالحی خواهید شد! (و تکنوا من بعده قوما صالحین).

این احتمال نیز در تفسیر جمله اخیر داده شده که منظور آنها این بوده است که بعد از دور ساختن یوسف از چشم پدر، مناسبات شما با پدر به صلاح می گراید، و ناراحتی هائی که از این نظر داشتید از میان می رود، ولی تفسیر اول صحیحتر به نظر می رسد.

بهر حال این جمله دلیل بر آن است که آنها احساس گناه با این عمل می کردند و در اعماق دل خود کمی از خدا ترس داشتند، و به همین دلیل پیشنهاد توبه بعد از انجام این گناه می کردند.

ولی مسأله مهم اینجاست که سخن از توبه قبل از

انجام جرم در واقع برای فریب وجدان و گشودن راه به سوی گناه است، و به هیچوجه دلیل بر پشیمانی و ندامت نمی باشد.

و به تعبیر دیگر توبه واقعی آن است که بعد از گناه، حالت ندامت و شرمساری برای انسان پیدا شود، اما گفتگو از توبه قبل از گناه، توبه نیست.

توضیح اینکه بسیار می شود که انسان به هنگام تصمیم بر گناه یا مخالفت وجدان روبرو می گردد و یا اعتقادات مذهبی در برابر او سدی ایجاد می کند و از پیشرویش به سوی گناه ممانعت به عمل می آورد، او برای اینکه از این سد به آسانی بگذرد و راه خود را به سوی گناه باز کند وجدان و عقیده خود را با این سخن می فریبد، که من پس از انجام گناه بلا فاصله در مقام جبران بر می آیم، چنان نیست که دست روی دست بگذارم و بنشینم، توبه می کنم، بدر خانه خدا می روم، اعمال صالح انجام می دهم، و سرانجام آثار گناه را می شویم!

یعنی همانگونه که نقشه شیطانی برای انجام گناه می کشد، یک نقشه شیطانی هم برای فریب وجدان و تسلط بر عقائد مذهبی خود طرح می کند، و چه بسا این نقشه شیطانی نیز مؤثر واقع می شود و آن سد محکم را با این وسیله از سر راه خود بر می دارد، برادران یوسف نیز از همین راه وارد شدند.

نکته دیگر اینکه آنها گفتند پس از دور ساختن یوسف، توجه پدر و نگاه او به سوی شما خواهد شد (یخل لکم وجه) ایبکم) و نگفتند قلب پدر در اختیار شما خواهد شد (یخل لکم قلب ایبکم) چرا که اطمینان نداشتند پدر به زودی فرزندش یوسف

را فراموش کند، همین اندازه که توجه ظاهری پدر به آنها باشد کافی است.

این احتمال نیز وجود دارد که صورت و چشم دریچه قلب است، هنگامی که نگاه پدر متوجه آنها شد تدریجا قلب او هم متوجه خواهد شد.

ولی در میان برادران یک نفر بود که از همه باهوشتر، و یا با وجدان تر بود، به همین دلیل با طرح قتل یوسف مخالفت کرد و هم با طرح تبعید او در یک سرزمین دور دست که بیم هلاکت در آن بود، و طرح سومی را ارائه نمود و گفت: اگر اصرار دارید کاری بکنید یوسف را نکشید، بلکه او را در قعر چاهی بی فکنید (بگونهای که سالم بماند) تا بعضی از راهگذران و قافله ها او را بیابند و با خود ببرند و از چشم ما و پدر دور شود (قال قائل منهم لا تقتلوا یوسف و القوه فی غیابت الجب یلتقطه بعض السیاره ان کنتم فاعلین).

نکته ها

۱ - (جب) به معنی چاهی است که آنرا سنگ چین نکرده اند، و شاید

غالب چاههای بیابانی همینطور است، و (غیابت) به معنی نهانگاه داخل چاه است که از نظرها غیب و پنهان است، و این تعبیر گویا اشاره به چیزی است که در چاههای بیابانی معمول است و آن اینکه در قعر چاه، نزدیک به سطح آب، در داخل بدنه چاه محل کوچک طاقچه مانندی درست می کنند که اگر کسی به قعر چاه برود بتواند روی آن بنشیند و ظرفی را که با خود برده پر از آب کند، بی آنکه خود وارد آب شود و طبعاً از بالای چاه که نگاه کنند درست

ص: ۴۳۰

این محل پیدا نیست و به همین جهت از آن تعبیر به (غیابت) شده است.

و در محیط ما نیز چنین چاه هائی وجود دارد.

۲ - بدون شک قصد این پیشنهاد کننده آن نبوده که یوسف را آنچنان در چاه سرنگون سازند که نابود شود بلکه هدف این بود که در نهانگاه چاه قرار گیرد تا سالم بدست قافله ها برسد.

۳ - از جمله آن کتیم فاعلین چنین استفاده می شود که این گوینده حتی این پیشنهاد را بصورت یک پیشنهاد قطعی مطرح نکرد، شاید ترجیح می داد که اصلا نقشه ای بر ضد یوسف طرح نشود.

۴ - در اینکه نام این فرد چه بوده در میان مفسران گفتگو است، بعضی گفته اند نام او (روبین) بود، که از همه باهوشتر محسوب می شد، و بعضی (یهودا) و بعضی (لاوی) را نام برده اند.

۵ - نقش ویرانگر حسد در زندگی انسانها.

درس مهم دیگری که از این داستان می آموزیم این است که چگونه حسد می تواند آدمی را تا سر حد کشتن برادر و یا تولید درد سرهای خیلی شدید برای او پیش ببرد و چگونه اگر این آتش درونی مهار نشود، هم دیگران را به آتش می کشد و هم خود انسان را.

اصولا هنگامی که نعمتی به دیگری می رسد و خود شخص از او محروم می ماند، چهار حالت مختلف در او پیدا می شود.

نخست اینکه آرزو می کند همانگونه که دیگران دارند، او هم داشته باشد، این حالت را (غبطه) می خوانند و حالتی است قابل ستایش چرا که انسان را به تلاش و کوشش سازنده ای وا می دارد، و هیچ اثر مخربی در اجتماع ندارد.

دیگر

ص: ۴۳۱

اینکه آرزو می کند آن نعمت از دیگران سلب شود و برای این کار به تلاش و کوشش بر می خیزد این همان حالت بسیار مذموم حسد است، که انسان را به تلاش و کوشش مخرب درباره دیگران وا می دارد، بی آنکه تلاش سازنده ای درباره خود کند.

سوم اینکه آرزو می کند خودش دارای آن نعمت شود و دیگران از آن محروم بمانند، و این همان حالت (بخل) و انحصار طلبی است که انسان همه چیز را برای خود بخواهد و از محرومیت دیگران لذت ببرد.

چهارم اینکه دوست دارد دیگران در نعمت باشند، هر چند خودش در محرومیت بسر ببرد و حتی حاضر است آنچه را دارد در اختیار دیگران بگذارد و از منافع خود چشم پوشد و این حالت والا را (ایثار) می گویند که یکی از مهمترین صفات برجسته انسانی است.

بهر حال حسد تنها برادران یوسف را تا سر حد کشتن برادرشان پیش نبرد بلکه گاه می شود که حسد انسان را به نابودی خویش نیز وا می دارد.

به همین دلیل در احادیث اسلامی برای مبارزه با این صفت رذیله تعبیرات تکان دهنده ای دیده می شود.

به عنوان نمونه: از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل شده که فرمود: خداوند موسی بن عمران را از حسد نهی کرد و به او فرمود: ان الحاسد ساخط لنعمی صاد لقسمی الذی قسمت بین عبادی و من یک کذلک فلست منه و لیس منی: (شخص حسود نسبت به نعمتهای من بر بندگانم خصمناک است، و از قسمتهائی که میان بندگانم قائل شده ام ممانعت می کند، هر کس چنین باشد نه او از من

است و نه من از اویم).

از امام صادق می خوانیم: آفة الدین الحسد و العجب و الفخر: (آفت دین و ایمان سه چیز است: حسد و خود پسندی و فخر فروشی).

و در حدیث دیگری از همان امام می خوانیم: ان المؤمن یغبط و لا یحسد، و المنافق یحسد و لا یغبط: (افراد با ایمان غبطه می خورند ولی حسد نمی ورزند، ولی منافق حسد می ورزد و غبطه نمی خورد).

۶- این درس را نیز می توان از این بخش از داستان فراگرفت که پدر و مادر در ابراز محبت نسبت به فرزندان باید فوق العاده دقت به خرج دهد.

گرچه یعقوب بدون شک در این باره مرتکب خطائی نشد و ابراز علاقه ای که نسبت به یوسف و برادرش بنیامین می کرد روی حسابی بود که قبلا به آن اشاره کردیم، ولی به هر حال این ماجرا نشان می دهد که حتی باید بیش از مقدار لازم در این مساله حساس و سختگیر بود، زیرا گاه می شود یک ابراز علاقه نسبت به یک فرزند، آنچنان عقده ای در دل فرزند دیگر ایجاد می کند که او را به همه کار و می دارد، آنچنان شخصیت خود را در هم شکسته می بیند که برای نابود کردن شخصیت برادرش، حد و مرزی نمی شناسد.

حتی اگر نتواند عکس العملی از خود نشان بدهد از درون خود را می خورد و گاه گرفتار بیماری روانی می شود، فراموش نمی کنم فرزند کوچک یکی از دوستان بیمار بود و طبعاً نیاز به محبت بیشتر داشت، پدر برادر بزرگتر را به صورت خدمتکاری برای او در آورده بود چیزی نگذشت که پسر بزرگ گرفتار بیماری روانی ناشناخته ای شد، به آن

دوست عزیز گفتم فکر نمی کنی سرچشمه اش این عدم عدالت در اظهار محبت بوده باشد، او که این سخن را باور نمی کرد، به یک طیب روانی ماهر مراجعه کرد، طیب به او گفت فرزند شما بیماری خاصی ندارد سرچشمه بیماریش همین است که گرفتار کمبود محبت شده و شخصیتش ضربه دیده در حالی که برادر کوچک اینهمه محبت دیده است، و لذا در احادیث اسلامی میخوانیم:

روزی امام باقر (علیه السلام) فرمود: من گاهی نسبت به بعضی از فرزندانم اظهار محبت می کنم و او را بر زانوی خود می نشانم و قلم گوسفند را به او می دهم و شکر در دهانش می گذارم، در حالی که می دانم حق با دیگری است، ولی این کار را به خاطر این می کنم تا بر ضد سایر فرزندانم تحریک نشود و آنچنان که برادران یوسف به یوسف کردند، نکنند.

آیه و ترجمه ۱۱ تا ۱۴

قالوا یا بانا ما لک لا تأ منا علی یوسف و إنا له لنصحون (۱۱)

أرسله معنا غدا یرتع و یلعب و إنا له لحفظون (۱۲)

قال إنی لیحزنی إن تذهبوا به و إیخاف إن یأ کله الذئب و إنتم عنه غفلون (۱۳)

قالوا لئن إکله الذئب و نحن عصبه إنا إذا لخسرون (۱۴)

ترجمه:

۱۱ - (برادران نزد پدر آمدند و) گفتند پدر جان! چرا تو درباره (برادرمان) یوسف به ما اطمینان نمی کنی در حالی که ما خیر خواه او هستیم؟.

۱۲ - او را فردا با ما (به خارج شهر) بفرست تا غذای کافی بخورد و بازی و تفریح کند و ما حافظ او هستیم.

۱۳ - (پدر) گفت من از دوری او غمگین می شوم و

ص: ۴۳۴

از این می ترسم که گرگ او را بخورد و شما از او غافل باشید!

۱۴ - گفتند اگر او را گرگ بخورد با اینکه ما گروه نیرومندی هستیم ما از زیانکاران خواهیم بود (و هرگز چنین چیزی ممکن نیست).

تفسیر

صحنه سازی شوم.

برادران یوسف پس از آنکه طرح نهائی را برای انداختن یوسف به چاه تصویب کردند به این فکر فرو رفتند که چگونه یوسف را از پدر جدا سازند؟ لذا طرح دیگری برای این کار ریخته و با قیافه های حق بجانب و زبانی نرم و لین آمیخته با یک نوع انتقاد ترحم انگیز نزد پدر آمدند (و گفتند: پدر چرا تو هرگز یوسف را از خود دور نمی کنی و به ما نمی سپاری؟ چرا ما را نسبت به برادرمان امین نمی دانی در حالی که ما مسلما خیر خواه او هستیم) (قالوا یا ابانا ما لک لا تامنا علی یوسف و انا له لناصحون).

بیا دست از این کار که ما را متهم می سازد بردار، به علاوه برادر ما، نوجوان است، او هم دل دارد، او هم نیاز به استفاده از هوای آزاد خارج شهر و سرگرمی مناسب دارد، زندانی کردن او در خانه صحیح نیست، (فردا او را با ما بفرست تا به خارج شهر آید، گردش کند از میوه های درختان بخورد و بازی و سرگرمی داشته باشد) (ارسله معنا غدا یرتع و یلعب).

و اگر نگران سلامت او هستی (ما همه حافظ و نگاهبان برادرمان خواهیم بود) چرا که برادر است و با جان برابر! (و انا له لحافظون).

و به این ترتیب نقشه جدا ساختن برادر را ماهرانه تنظیم کردند، و

ص: ۴۳۵

چه بسا سخن را در برابر خود یوسف گفتند، تا او هم سر به جان پدر کند و از وی اجازه رفتن به صحرا بخواهد.

این نقشه از یک طرف پدر را در بن بست قرار می داد که اگر یوسف را به ما نسپاری دلیل بر این است که ما را متهم می کنی، و از سوی دیگر یوسف را برای استفاده از تفریح و سرگرمی و گردش در خارج شهر تحریک می کرد.

آری چنین است نقشه های آنهایی که می خواهند ضربه غافلگیرانه بزنند، از تمام مسائل روانی و عاطفی برای اینکه خود را حق به جانب نشان دهند استفاده می کنند، ولی افراد با ایمان به حکم المؤمن کیس (مؤمن هوشیار است) هرگز نباید فریب این ظواهر زیبا را بخورند هر چند از طرف برادر مطرح شده باشد!

یعقوب در مقابل اظهارات برادران بدون آنکه آنها را متهم به قصد سوء

کند گفت اینکه من مایل نیستم یوسف با شما بیاید، از دو جهت است، اول اینکه (دوری یوسف برای من غم انگیز است) (قال انی لیحزنی ان تذهبوا به).

و دیگر اینکه در بیابانهای اطراف ممکن است گرگان خونخواری باشند و (من می ترسم گرگ فرزند دلبندم را بخورد و شما سرگرم بازی و تفریح و کارهای خود باشید) (و اخاف ان یاکله الذئب و انتم عنه غافلون).

و این کاملاً طبیعی بود که برادران در چنین سفری به خود مشغول گردند و از برادر غافل بمانند و در آن (بیابان گرگ) خیز گرگ قصد جان یوسف کند.

البته برادران پاسخی برای دلیل اول پدر نداشتند، زیرا غم و اندوه جدائی یوسف چیزی نبود که بتوانند

آن را جبران کنند، و حتی شاید این تعبیر آتش حسد برادران را افروخته تر می ساخت.

از سوی دیگر این دلیل پدر از یک نظر پاسخی داشت که چندان نیاز به ذکر نداشت و آن اینکه بالاخره فرزند برای نمو و پرورش، خواه ناخواه از پدر جدا خواهد شد و اگر بخواهد همچون گیاه نورسته ای دائما در سایه درخت وجود پدر باشد، نمو نخواهد کرد، و پدر برای تکامل فرزندنش ناچار باید تن به این جدائی بدهد، امروز گردش و تفریح است، فردا تحصیل علم و دانش و پس فردا کسب و کار و تلاش و کوشش برای زندگی، بالاخره جدائی لازم است.

لذا اصلا به پاسخ این استدلال نپرداختند، بلکه به سراغ دلیل دوم رفتند که از نظر آنها مهم و اساسی بود و گفتند چگونه ممکن است برادرمان را گرگ بخورد در حالی که ما گروه نیرومندی هستیم، اگر چنین شود ما زیانکار و بدبخت خواهیم بود (قالوا لئن اكله الذئب و نحن عصبه انا اذا لخاسرون).

یعنی مگر ما مرده ایم که بنشینیم و تماشا کنیم گرگ برادرمان را بخورد، گذشته از علائق برادری که ما را بر حفظ برادر و می دارد، ما در میان مردم آبرو

داریم، مردم درباره ما چه خواهند گفت، جز اینکه می گویند یک عده زورمند گردن کلفت نشستند، و بر حمله گرگ به برادرشان نظاره کردند، ما دیگر می توانیم در میان مردم زندگی کنیم؟!.

آنها در ضمن به این گفتار پدر که شما ممکن است سرگرم بازی شوید و از یوسف غفلت کنید، نیز پاسخ دادند و آن اینکه مسأله مسأله خسران و زیان و از

دست دادن تمام سرمایه و آبرو است، مسأله این نیست که تفریح و بازی بتواند انسان را از یوسف غافل کند، زیرا در این صورت ما افراد بی عرضه ای خواهیم شد که به درد هیچ کار نمی خوریم.

در اینجا این سؤال پیش می آید که چرا یعقوب از میان تمام خطرهای تنها انگشت روی خطر حمله گرگ گذاشت؟.

بعضی می گویند: بیابان کنعان بیابانی گرگ خیز بود، و به همین جهت خطر بیشتر از این ناحیه احساس می شد.

بعضی دیگر گفته اند که این به خاطر خوابی بود که یعقوب قبلاً دیده بود که گرگانی به فرزندش یوسف حمله می کنند، این احتمال نیز داده شده است که یعقوب با زبان کنایه سخن گفت، و نظرش به انسانهای گرگ صفت همچون بعضی از برادران یوسف بود. ولی به هر حال با هر حيله و نیرنگی بود، مخصوصاً با تحریک احساسات پاک یوسف و تشویق او برای تفریح در خارج شهر که شاید اولین بار بود که فرصت برای آن به دست یوسف می افتاد، توانستند پدر را وادار به تسلیم کنند، و موافقت او را به هر صورت نسبت به این کار جلب نمایند.

در اینجا به چند درس زنده که از این بخش از داستان گرفته می شود باید توجه کرد:

نکته ها

۱ - توطئه های دشمن در لباس دوستی.

معمولاً هرگز دشمنان با صراحت و بدون استتار برای ضربه زدن وارد میدان نمی شوند، بلکه برای اینکه بتوانند طرف را غافلگیر سازند، و مجال هر گونه دفاع را از او بگیرند، کارهای خود را در لباسهای فریبده پنهان می سازند، برادران یوسف نقشه مرگ یا تبعید او را تحت

ص: ۴۳۸

پوشش عالیترین احساسات و عواطف برادرانه پنهان ساختند، احساساتی که هم برای یوسف تحریک آمیز بود و هم برای پدر ظاهرا قابل قبول.

این همان روشی است که ما در زندگی روز مره خود در سطح وسیع با آن روبرو هستیم، ضربه های سخت و سنگینی که از دشمنان قسم خورده، از این رهگذر خوردهایم کم نیست، گاهی بنام کمکهای اقتصادی، و زمانی تحت عنوان روابط فرهنگی، گاه در لباس حمایت از حقوق بشر، و زمانی تحت عنوان پیمانهای دفاعی، بدترین قراردادهای استعماری ننگین را بر ملت‌های مستضعف و از جمله ما تحمیل کردند، ولی با اینهمه تجربیات تاریخی باید اینقدر هوش و درایت داشته باشیم که دیگر نسبت به اظهار محبت‌ها و ابراز احساسات و عواطف این گرگان خونخوار که در لباس انسانهای دلسوز خود را نشان می دهند خوشبین نباشیم، ما فراموش نکرده ایم که قدرتهای مسلط جهان بنام فرستادن پزشک و دارو به بعضی از کشورهای جنگ زده آفریقا اسلحه و مهمات برای مزدوران خود ارسال می داشتند، و زیر پوشش دیپلمات و سفیر و کاردار، خطرناکترین جاسوسهای خود را به مناطق مختلف جهان اعزام می نمودند.

بنام مستشاران نظامی و آموزش دهنده های سلاحهای مدرن و پیچیده تمام اسرار نظامی را با خود می بردند، و بنام تکنیسین و کارشناس فنی، اوضاع اقتصادی را در مسیر الگوهای وابسته، که خود می خواستند هدایت می کردند.

آیا این همه تجربه تاریخی برای ما کافی نیست که هیچگاه فریب این

لفافهای دروغین زیبا را نخوریم، و چهره واقعی این گرگان را از پشت این ماسکهای ظاهرا انسانی ببینیم؟.

۲ - نیاز فطری و طبیعی انسان به سرگرمی سالم.

جالب

ص: ۴۳۹

اینکه یعقوب پیامبر در برابر استدلال فرزندان نسبت به نیاز یوسف به گردش و تفریح هیچ پاسخی نداد، و عملاً آن را پذیرفت، این خود دلیل بر این است که هیچ عقل سالم نمی تواند این نیاز فطری و طبیعی را انکار کند.

انسان مانند یک ماشین آهنی نیست که هر چه بخواهند از آن کار بکشند، بلکه روح و روانی دارد که همچون جسمش خسته می شود، همانگونه که جسم نیاز به استراحت و خواب دارد روح و روانش نیاز به سرگرمی و تفریح سالم دارد.

تجربه نیز نشان داده که اگر انسان به کار یک نواخت ادامه دهد، بازده و راندمان کار او بر اثر کمبود نشاط تدریجاً پائین می آید، و اما به عکس، پس از چند ساعت تفریح و سرگرمی سالم، آنچنان نشاط کار در او ایجاد می شود که کمیت و کیفیت کار هر دو فزونی پیدا می کند، و به همین دلیل ساعاتی که صرف تفریح و سرگرمی می شود کمک به ساعت کار است.

در روایات اسلامی این واقعیت به طرز جالبی به عنوان دستور بیان شده است، آنجا که علی (علیه السلام) می فرماید: للمؤمن ثلاث ساعات فساعة ينجح فيها ربه و ساعة يرم معاشه، و ساعة يخلی بين نفسه و بين لذتها فيما يحل و يجمل: زندگی فرد باایمان در سه قسمت خلاصه می شود، قسمتی به معنویات می پردازد و با پروردگارش مناجات میکند، و قسمتی به فکر تأمین و ترمیم معاش است، و قسمتی را به این تخصیص می دهد که در برابر لذاتی که حلال و مشروع است آزاد باشد.

جالب اینکه در حدیث دیگری این جمله اضافه شده است و ذلك

عون علی سائر الساعات: (و این سرگرمی و تفریح سالم کمکی است برای سایر برنامه ها).

به گفته بعضی تفریح و سرگرمی همچون سرویس کردن و روغن کاری نمودن چرخهای یک ماشین است گرچه این ماشین یکساعت متوقف برای این کار می شود، ولی بعدا قدرت و توان و نیروی جدیدی پیدا می کند که چند برابر آن را جبران خواهد کرد، به علاوه بر عمر ماشین خواهد افزود.

اما مهم این است که سرگرمی و تفریح، (سالم) باشد و گرنه مشکلی را که حل نمی کند بلکه بر مشکلات می افزاید، چه بسیار تفریحات ناسالمی که روح و اعصاب انسان را چنان می کوبد که قدرت کار و فعالیت را تا مدتی از او می گیرد و یا لااقل بازده کار او را به حداقل می رساند.

این نکته نیز قابل توجه است که در اسلام تا آنجا به مساله تفریح سالم اهمیت داده شده است که یک سلسله مسابقات حتی با شرط بندی را اسلام اجازه داده و تاریخ میگوید که قسمتی از این مسابقات در حضور شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و با داوری و نظارت او انجام می گرفت.

حتی گاه شتر مخصوص خود را برای مسابقه سواری در اختیار یاران می گذاشت.

در روایتی از امام صادق (علیه السلام) می خوانیم که فرمود: ان النبی (صلی الله علیه و آله و سلم) اجری الابل مقبله من تبوک فسبقت الغضباء و علیها اسامه، فجعل الناس یقولون سبق رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) و رسول الله یقول سبق اسامه: (هنگامی که پیامبر از تبوک بر می گشت، میان یاران خود مسابقه

سواری بر قرار ساخت، اسامه که بر شتر معروف پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بنام غضبیه سوار بود از همه پیشی گرفت، مردم به خاطر اینکه شتر از آن پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بود صدا زدند رسول الله پیشی گرفت، اما پیامبر

صدا زد اسامه پیشی گرفت و برنده شد (اشاره به اینکه سوار کار مهم است نه مرکب، و چه بسا مرکب راهواری که بدست افراد ناشی بی فتد و کاری از آن ساخته نیست).

نکته دیگر اینکه همانگونه که برادران یوسف از علاقه انسان مخصوصا نوجوان به گردش و تفریح برای رسیدن به هدفشان سوء استفاده کردند در دنیای امروز نیز دستهای مرموز دشمنان حق و عدالت از مسأله ورزش و تفریح برای مسموم ساختن افکار نسل جوان سوء استفاده فراوان می کند، باید به هوش بود که ابر قدرتهای گرگ صفت در لباس ورزش و تفریح، نقشه های شوم خود را میان جوانان بنام ورزش و مسابقات منطقه ای یا جهانی پیاده نکنند.

فراموش نمی کنیم در عصر (طاغوت) هنگامی که می خواستند نقشه های خاصی را پیاده کنند و سرمایه ها و منابع مهم کشور را به بهای ناچیز به بیگانگان بفروشند، یک سلسله مسابقات ورزشی طویل و عریض ترتیب می دادند و مردم را آنچنان به این بازیها سرگرم می ساختند که نتوانند به مسائل اساسی که در جامعه آنها جریان دارد پردازند.

۳ - فرزند در سایه پدر.

گرچه محبت شدید پدر و مادر به فرزند ایجاب می کند که او را همواره در کنار خود نگه دارند ولی پیدا است که فلسفه این محبت از نظر

ص: ۴۴۲

قانون آفرینش همان حمایت بیدریغ از فرزند به هنگام نیاز به آن است، روی همین جهت در سنین بالاتر باید این حمایت را کم کرد، و به فرزند اجازه داد که به سوی استقلال در زندگی گام بردارد، زیرا اگر همچون یک نهال نارس برای همیشه در سایه یک درخت تنومند قرار گیرد، رشد و نمو لازم را نخواهد یافت.

شاید به همین دلیل بود که یعقوب در برابر پیشنهاد فرزندان با تمام علاقه ای که به یوسف داشت حاضر شد او را از خود جدا کند، و به خارج شهر بفرستد، گرچه این امر بر یعقوب بسیار سنگین بود، اما مصلحت یوسف و رشد و نمو مستقل او ایجاب می کرد که تدریجا اجازه دهد، او دور از پدر ساعتها و روزهایی را بسر برد.

این یک مسأله مهم تربیتی است، که بسیاری از پدران و مادران از آن غفلت دارند و به اصطلاح فرزندان خود را عزیز در دانه پرورش می دهند آنچنان که هرگز قادر نیستند، بیرون از چتر حمایت پدر و مادر زندگی داشته باشند، در برابر یک طوفان زندگی به زانو در می آیند، و فشار حوادث آنها را بر زمین می زند، و باز به همین دلیل است که بسیاری از شخصیت‌های بزرگ کسانی بودند که در کودکی، پدر و مادر را از دست دادند، و به صورت خود ساخته و در میان انبوه مشکلات پرورش یافتند.

مهم این است که پدر و مادر به این مسأله مهم تربیتی توجه داشته باشند، و محبت‌های کاذب مانع از آن نشود که آنها استقلال خود را باز یابند.

جالب این است که این مسأله بطور

غریزی درباره بعضی از حیوانات دیده شده است که مثلاً جوجه ها در آغاز در زیر بال و پر مادر قرار می گیرند و مادر چون جان شیرین در برابر هر حادثه ای از آنها دفاع می کند.

اما کمی که بزرگتر شدند، مادر نه تنها حمایت خود را از آنها بر می دارد بلکه اگر به سراغ او بیایند با نوک خود آنها را بشدت می راند، یعنی بروید و راه و رسم زندگی مستقل را بیاموزید تا کی می خواهید وابسته و غیر مستقل زندگی کنید؟ شما هم برای خود (آدمی)؟ هستید؟!

ولی به هر حال این موضوع هرگز با مسأله پیوند خویشاوندی و حفظ مودت و محبت منافات ندارد بلکه محبتی است عمیق و پیوندی است حساب شده بر اساس

مصالح هر دو طرف.

۴ - نه قصاص و نه اتهام قبل از جنایت.

در این فراز از داستان به خوبی مشاهده می کنیم که یعقوب با اینکه از حسادت برادران نسبت به یوسف آگاهی داشت و به همین دلیل دستور داد خواب عجیبش را از برادران مکتوم دارد هرگز حاضر نشد آنها را متهم کند که نکند شما قصد سوئی درباره فرزندم یوسف داشته باشید، بلکه عذرش تنها عدم تحمل دوری یوسف، و ترس از گرگان بیابان بود.

اخلاق و معیارهای انسانی و اصول داوری عادلانه نیز همین را ایجاب می کند که تا نشانه های کار خلاف از کسی ظاهر نشده باشد او را متهم ن سازند، اصل، براءت و پاکی و درستی است، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود.

۵ - تلقین دشمن.

نکته دیگر اینکه در روایتی در ذیل آیات فوق از پیامبر (صلی الله علیه

ص: ۴۴۴

و آله و سلم) می خوانیم که لا تلقنوا الکذاب فتکذب فان بنی یعقوب لم یعلموا ان الذئب یا کل الانسان حتی لقنهم ابوهم: (به دروغگو تلقین نکنید تا به شما دروغ گوید، چرا که پسران یعقوب تا آن موقع نمی دانستند که ممکن است گرگ به انسان حمله کند و او را بخورد و هنگامی که پدر این سخن را گفت از او آموختند)!

اشاره به اینکه گاه می شود طرف مقابل توجه به عذر و بهانه و انتخاب راه انحرافی ندارد، شما باید مراقب باشید که خودتان با احتمالات مختلفی که ذکر می کنید، راههای انحرافی را به او نشان ندهید.

این درست به این می ماند که گاه انسان به کودک خردسالش می گوید توپ خود را به لامپ چراغ نزن کودک که تا آنوقت نمی دانست می شود توپ را به لامپ بزند، متوجه این مساله می شود که چنین کاری امکان پذیر است و به دنبال آن حس کنجکاوی او تحریک می شود که باید بینم اگر توپ را به لامپ بزنم چه می شود؟ و به دنبال آن شروع به آزمایش این مساله می کند، آزمایشی که به شکستن لامپ منتهی خواهد شد.

این تنها یک موضوع ساده درباره کودکان نیست، در سطح یک جامعه بزرگ نیز گاهی امر و نهی های انحرافی سبب می شود مردم بسیاری از چیزهایی را که نمی دانستند یاد بگیرند، و سپس وسوسه آزمودن آنها شروع می شود، در اینگونه موارد حتی الامکان باید مسائل را بطور کلی مطرح کرد تا بد آموزی در آن نشود.

البته یعقوب پیامبر روی پاکی و صفای دل این سخن را با فرزندان بیان کرد، اما فرزندان گمراه از بیان پدر سوء استفاده کردند.

ظیر این موضوع روشی است که در بسیاری از نوشته ها با آن برخورد می کنیم که مثلاً کسی می خواهد درباره ضررهای مواد مخدر یا استمناء سخن بگوید، چنان این مسائل را تشریح می کند و یا صحنه های آنرا بوسیله فیلم نشان می دهد که ناآگاهان به اسرار و رموز این کارها آشنا می گردند، سپس مطالبی را که در نکوهش این کارها و راه نجات از آن بیان می کند بدست فراموشی می سپارند، به همین دلیل غالباً زیان و بدآموزی این نوشته ها و فیلم ها به مراتب بیش از فایده آنها است.

۶- آخرین نکته اینکه: برادران یوسف گفتند. اگر با وجود ما گرگ برادرمان را بخورد ما زیانکاریم، اشاره به اینکه انسان هنگامی که مسئولیتی را پذیرفت باید تا آخرین نفس پای آن بایستد و گرنه سرمایه های خود را از دست

خواهد داد، سرمایه شخصیت، سرمایه آبرو و موقعیت اجتماعی و سرمایه وجدان.

چگونه ممکن است انسان وجدان بیدار و شخصیتی والا داشته باشد، و به آبرو و حیثیت اجتماعی خود پایبند باشد و با این حال از مسئولیتهائی که پذیرفته است سرباز زند، و در برابر آن بی تفاوت بماند.

آیه و ترجمه ۱۵ تا ۱۸

فلما ذهبوا به و إجمعوا إن يجعلوه فی غیبت الجب و إوحینا إلیه لتبئنه بمرهم هذا و هم لا یشعرون (۱۵)

و جاءوا إیاهم عشاء یبکون (۱۶)

قالوا یا بانا إنا ذهبنا نستبق و ترکنا یوسف عند متعناً فأکله الذئب و ما إنت بمؤمن لنا و لو کنا صدقین (۱۷)

و جاءوا علی قمیصه بدم کذب قال بل سولت لکم انفسکم إمرأ فصبر جمیل و الله المستعان علی ما تصفون (۱۸)

ترجمه:

۱۵

ص: ۴۴۶

- هنگامی که او را با خود بردند، و تصمیم گرفتند وی را در مخفی گاه چاه قرار دهند ما به او وحی فرستادیم که آنها را در آینده از این کارشان باخبر خواهی ساخت، در حالی که آنها نمی دانند.

۱۶ - شب هنگام در حالی که گریه می کردند به سراغ پدر آمدند.

۱۷ - گفتند ای پدر ما رفتیم و مشغول مسابقه شدیم و یوسف را نزد ائاث خود گذاردیم و گرگ او را خورد! تو هرگز سخن ما را تصدیق نخواهی کرد هر چند راستگو باشیم!

۱۸ - و پیراهن او را با خونی دروغین (نزد پدر) آوردند، گفت: هوسهای نفسانی شما این کار را برایتان آراسته! من صبر جمیل می کنم (و ناسپاسی نخواهم کرد) و از خداوند در برابر آنچه شما می گوئید یاری می طلبم

تفسیر

دروغ رسوا!

سرانجام برادران پیروز شدند و پدر را قانع کردند که یوسف را با آنها بفرستد، آن شب را با خیال خوش خوابیدند که فردا نقشه، آنها درباره یوسف عملی خواهد شد، و این برادر مزاحم را برای همیشه از سر راه بر می دارند. تنها نگرانی آنها این بود که مبادا پدر پشیمان گردد و از گفته خود منصرف شود.

صبحگاه نزد پدر آمدند و او سفارشهای لازم را در حفظ و نگهداری یوسف تکرار کرد، آنها نیز اظهار اطاعت کردند، پیش روی پدر او را با احترام و محبت فراوان برداشتند و حرکت کردند

می گویند: پدر تا دروازه شهر آنها را بدرقه کرد و آخرین بار یوسف را از آنها گرفت و به سینه خود چسبانید، قطره های اشک از چشمش سرازیر شد، سپس یوسف

ص: ۴۴۷

را به آنها سپرد و از آنها جدا شد، اما چشم یعقوب همچنان فرزندانش را بدرقه می کرد آنها نیز تا آنجا که چشم پدر کار می کرد دست از نوازش و محبت یوسف بر نداشتند، اما هنگامی که مطمئن شدند پدر آنها را نمی بیند، یک مرتبه عقده آنها ترکید و تمام کینه هائی را که بر اثر حسد، سالها روی هم انباشته بودند بر سر یوسف فرو ریختند، از اطراف شروع به زدن او کردند و او از یکی به دیگری پناه می برد، اما پناهش نمی دادند!

در روایتی می خوانیم که در این طوفان بلا- که یوسف اشک می ریخت و یا به هنگامی که او را می خواستند به چاه افکنند ناگهان یوسف شروع به خندیدن کرد، برادران سخت در تعجب فرو رفتند که این چه جای خنده است، گوئی برادر، مسأله را به شوخی گرفته است، بیخبر از اینکه تیره روزی در انتظار او است، اما او پرده از راز این خنده برداشت و درس بزرگی به همه آموخت و گفت:

(فراموش نمی کنم روزی به شما برادران نیرومند با آن بازوان قوی

و قدرت فوق العاده جسمانی نظر افکندم و خوشحال شدم، با خود گفتم کسی که اینهمه یار و یاور نیرومند دارد چه غمی از حوادث سخت خواهد داشت آن روز بر شما تکیه کردم و به بازوان شما دل بستم، اکنون در چنگال شما گرفتارم و از شما به شما پناه می برم، و به من پناه نمی دهید، خدا شما را بر من مسلط ساخت تا این درس را بیاموزم که به غیر او - حتی به برادران - تکیه نکنم.)

به هر حال قرآن

می گوید: (هنگامی که یوسف را با خود بردند و به اتفاق آراء تصمیم گرفتند که او را در مخفی گاه چاه بیفکنند، آنچه از ظلم و ستم ممکن بود برای این کار بر او روا داشتند) (فلما ذهبوا به و اجمعوا ان يجعلوه فی غیابت الجب).

جمله (اجمعوا) نشان می دهد که همه برادران در این برنامه اتفاق نظر داشتند هر چند در کشتن او رای آنها متفق نبود.

اصولا (اجمعوا) از ماده جمع به معنی گردآوری کردن است و در این موارد اشاره به جمع کردن آراء و افکار می باشد.

سپس اضافه می کند: در این هنگام ما به یوسف، وحی فرستادیم، و دلداریش دادیم و گفتیم غم مخور، (روزی فرا می رسد که آنها را از همه این نقشه های شوم آگاه خواهی ساخت، در حالی که آنها تو را نمی شناسند) (و اوحینا الیه لتنبئنهم بامرهم هذا و هم لا یشعرون).

همان روزی که تو بر اریکه قدرت تکیه زده ای، و برادران دست نیاز به سوی تو دراز می کنند، و همچون تشنه کامانی که به سراغ یک چشمه گوارا در بیابان

سوزان می روند با نهایت تواضع و فروتنی نزد تو می آیند، اما تو چنان اوج گرفته ای که آنها باور نمی کنند برادرشان باشی، آن روز به آنها خواهی گفت، آیا شما نبودید که با برادر کوچکتان یوسف چنین و چنان کردید و در آن روز چقدر شرمسار و پشیمان خواهند شد.

این وحی الهی به قرینه آیه ۲۲ همین سوره وحی نبوت نبود بلکه الهامی بود به قلب یوسف برای اینکه بداند تنها نیست و حافظ و نگاهبانی دارد، این وحی نور امید بر قلب

یوسف پاشید و ظلمات یاس و نومیدی را از روح و جان او بیرون کرد.

برادران یوسف نقشه ای را که برای او کشیده بودند، همانگونه که می خواستند پیاده کردند ولی بالاخره باید فکری برای بازگشت کنند که پدر باور کند یوسف به صورت طبیعی، و نه از طریق توطئه، سر به نیست شده است، تا عواطف پدر را به سوی خود جلب کنند.

طرحی که برای رسیدن این هدف ریختند این بود، که درست از همان راهی که پدر از آن بیم داشت و پیش بینی می کرد وارد شوند، و ادعا کنند یوسف را گرگ خورده، و دلایل قلبی برای آن بسازند.

قرآن می گوید: (شب هنگام برادران گریه کنان به سراغ پدر رفتند) (و جاؤا اباهم عشاء بیکون).

گریه دروغین و قلبی، و این نشان می دهد که گریه قلبی هم ممکن است و نمی توان تنها فریب چشم گریان را خورد!

پدر که بی صبرانه انتظار ورود فرزند دلبندهش یوسف را می کشید با یک نگاه به جمع آنها و ندیدن یوسف در میانشان سخت تکان خورد، بر خود لرزید،

و جویای حال شد: آنها گفتند: (پدر جان ما رفتیم و مشغول مسابقه (سواری، تیراندازی و مانند آن) شدیم و یوسف را که کوچک بود و توانائی مسابقه را با ما نداشت، نزد ااث خود گذاشتیم، ما آنچه را سرگرم این کار شدیم که همه چیز حتی برادرمان را فراموش کردیم و در این هنگام گرگ بی رحم از راه رسید و او را درید!) (قالوا یا ابانا انا ذهبنا نستبق و ترکنا یوسف عند متاعنا فکله الذئب).

(ولی می دانیم تو هرگز سخنان ما را باور

نخواهی کرد، هر چند راستگو باشیم) چرا که خودت قبلا چنین پیش بینی را کرده بودی و این را بر بهانه حمل خواهی کرد (و ما انت بمؤمن لنا و لو كنا صادقین).

سخنان برادران خیلی حساب شده بود، اولاً پدر را با کلمه (یا ابانا) (ای پدر ما) که جنبه عاطفی دارد مخاطب ساختند، و ثانياً طبیعی است که برادران نیرومند در چنین تفریحگاهی به مسابقه و سرگرمی مشغول شوند و برادر کوچک را به نگاهبانی ااث وادارند، و از این گذشته برای غافلگیر کردن پدر پیش دستی نموده و با همان چشم گریان گفتند تو هرگز باور نخواهی کرد، هر چند ما راست بگوئیم.

و برای اینکه نشانه زنده ای نیز بدست پدر بدهند، (پیراهن یوسف را با خونی دروغین آغشتند) (خونی که از بزغاله یا بره یا آهو گرفته بودند) (و جاءوا علی قمیصه بدم کذب).

اما از آنجا که دروغگو حافظه ندارد، و از آنجا که یک واقعه حقیقی پیوندهای گوناگونی با کیفیتها و مسائل اطراف خود دارد که کمتر می توان همه آنها را در تنظیم دروغین آن منظم ساخت، برادران از این نکته غافل بودند که لااقل پیراهن یوسف را از چند جا پاره کنند تا دلیل حمله گرگ باشد، آنها پیراهن برادر را که صاف و سالم از تن او بدر آورده بودند خون آلود کرده نزد پدر آوردند، پدر

هوشیار پر تجربه همینکه چشمش بر آن پیراهن افتاد، همه چیز را فهمید و گفت: شما دروغ می گوئید (بلکه هوسهای نفسانی شما این کار را برایتان آراسته و این نقشه های شیطانی را کشیده است) (بل سولت لکم

در بعضی از روایات می خوانیم او پیراهن را گرفت و پشت رو کرد و صدا زد پس چرا جای دندان و چنگال گرگ در آن نیست؟ و به روایت دیگری پیراهن را به صورت انداخت و فریاد کشید و اشک ریخت و گفت: این چه گرگ مهربانی بوده که فرزندم را خورده ولی به پیراهنش کمترین آسیبی نرسانده است، و سپس بیهوش شد و بسان یک قطعه چوب خشک به روی زمین افتاد، بعضی از برادران فریاد کشیدند که ای وای بر ما از دادگاه عدل خدا در روز قیامت، برادرمان را از دست دادیم و پدرمان را کشتیم، و پدر همچنان تا سحرگاه بیهوش بود ولی به هنگام وزش نسیم سرد سحرگاهی به صورتش، به هوش آمد.

و با اینکه قلبش آتش گرفته بود و جانش می سوخت اما هرگز سخنی که نشانه ناشکری و یاس و نومیدی و جزع و فزع باشد بر زبان جاری نکرد، بلکه گفت: (من صبر خواهم کرد، صبری جمیل و زیبا، شکیبائی توام با شکر گزاری و سپاس خداوند) (فصبر جمیل).

و سپس گفت: (من از خدا در برابر آنچه شما می گوئید یاری می طلبم) (و الله المستعان علی تصفون).

از او می خواهم تلخی جام صبر را در کام من شیرین کند و به من تاب و توان بیشتر دهد تا در برابر این طوفان عظیم، خویشتن داری را از دست ندهم و زبانم به سخن نادرستی آلوده نشود.

او نگفت از خدا می خواهم در برابر بر مصیبت مرگ یوسف به من شکیبائی دهد، چرا که می دانست یوسف کشته نشده، بلکه گفت در مقابل آنچه شما توصیف می کنید

که نتیجه اش به هر حال جدائی من از فرزندم است صبر میطلبم.

نکته ها

۱ - در برابر یک ترک اولی! ...

ابو حمزه ثمالی از امام سجاد علیه السلام نقل می کند که من روز جمعه در مدینه بودم، نماز صبح را با امام سجاد علیه السلام خواندم، هنگامی که امام از نماز و تسبیح، فراغت یافت به سوی منزل حرکت کرد و من با او بودم، زن خدمتکار را صدا زد، گفت: مواظب باش. هر سائل و نیازمندی از در خانه بگذرد، غذا به او بدهید، زیرا امروز روز جمعه است.

ابو حمزه می گوید، گفتم هر کسی که تقاضای کمک می کند، مستحق نیست!

امام فرمود: درست است، ولی من از این می ترسم که در میان آنها افراد مستحق باشند و ما به آنها غذا ندهیم و از در خانه خود برانیم، و بر سر خانواده ما همان آید که بر سر یعقوب و آل یعقوب آمد!

سپس فرمود. به همه آنها غذا بدهید (مگر نشنیده اید) برای یعقوب هر روز گوسفندی ذبح می کردند، قسمتی را به مستحقان می داد و قسمتی را خود و فرزندانش می خورد، یک روز سؤال کننده مؤمنی که روزه دار بود و نزد خدا منزلتی داشت، عبورش از آن شهر افتاد، شب جمعه بود بر در خانه یعقوب به هنگام افطار آمد و گفت: به میهمان مستمند غریب گرسنه از غذای اضافی خود کمک کنید، چند بار این سخن را تکرار کرد، آنها شنیدند، و سخن او را باور نکردند، هنگامی که او مأیوس شد و تاریکی شب، همه جا را فرا گرفت برگشت، در حالی که چشمش گریان بود و

ص: ۴۵۳

از گرسنگی به خدا شکایت کرد، آن شب را گرسنه ماند و صبح همچنان روزه

داشت، در حالی که شکایا بود و خدا را سپاس می گفت، اما یعقوب و خانواده یعقوب، کاملاً سیر شدند، و هنگام صبح مقداری از غذای آنها اضافه مانده بود!

امام سپس اضافه فرمود: خداوند به یعقوب در همان صبح، وحی فرستاد که تو ای یعقوب بنده مرا خوار کردی و خشم مرا بر افروختی، و مستوجب تادیب و نزول مجازات بر تو و فرزندانت شدی ... ای یعقوب من دوستانم را زودتر از دشمنانم توبیخ و مجازات می کنم و این به خاطر آنست که به آنها علاقه دارم!

قابل توجه اینکه به دنبال این حدیث می خوانیم که ابو حمزه می گوید از امام سجاد (علیه السلام) پرسیدم یوسف چه موقع آن خواب را دید؟ امام فرمود: در همان شب.

از این حدیث به خوبی استفاده می شود که یک لغزش کوچک و یا صریحتر یک ترک اولی که گناه و معصیتی هم محسوب نمی شد، (چرا که حال آن سائل بر یعقوب روشن نبود) از پیامبران و اولیای حق چه بسا سبب می شود که خداوند، گوشمالی دردناکی به آنها بدهد، و این نیست مگر به خاطر اینکه مقام والای آنان ایجاب می کند، که همواره مراقب کوچکترین گفتار و رفتار خود باشند، چرا که حسنات الابرار سیئات المقربین (کارهایی که برای بعضی از نیکان (حسنه) محسوب می شود برای مقربان درگاه خداوند سیئه است).

جائی که یعقوب آن همه درد و رنج به خاطر بی خبر ماندن از درد دل یک سائل بکشد باید فکر کرد، که جامعه ای که در آن گروهی سیر

و گروه زیادتری گرسنه باشند چگونه ممکن است مشمول خشم و غضب پروردگار نشوند و چگونه خداوند آنها را مجازات نکند.

۲ - دعای گیرای یوسف!

در روایات اهل بیت (علیهم السلام) و در طرق اهل تسنن می خوانیم: هنگامی که یوسف در قعر چاه قرار گرفت، امیدش از همه جا قطع و تمام توجه او به ذات پاک خدا شد، با خدای خود مناجات می کرد و به تعلیم جبرئیل راز و نیازهایی داشت، که در روایات به عبارات مختلفی نقل شده است.

در روایتی می خوانیم با خدا چنین مناجات کرد: اللهم یا مونس کل غریب و یا صاحب کل وحید و یا ملجأ کل خائف و یا کاشف کل کربه و یا عالم کل نجوی و یا منتهی کل شکوی و یا حاضر کل ملاء یا حی یا قیوم اسئلك ان تقذف رجائک فی قلبی حتی لا یكون لی هم و لا شغل غیرک و ان تجعل لی من امری فرجا و مخرجا انک علی کل شیء قدير..

: (بار پروردگارا! ای آنکه مونس هر غریب و یار تنهایی، ای کسی که پناهگاه هر ترسان، و بر طرف کننده هر غم و اندوه، و آگاه از هر نجوی، و آخرین امید هر شکایت کننده و حاضر در هر جمع و گروهی، ای حی و ای قیوم! از تو می خواهم که امیدت را در قلب من بیفکنی، تا هیچ فکری جز تو نداشته باشم، و از تو می خواهم که از این مشکل بزرگ، فرج و راه نجاتی، برای من فراهم کنی که تو بر هر چیز توانائی).

جالب اینکه در ذیل این حدیث می خوانیم، فرشتگان

صدای یوسف را شنیدند و عرض کردند: الهنا نسمع صوتا و دعاء: الصوت صوت صبی و الدعاء دعاء نبی! (پروردگارا! ما صدا و دعائی می شنویم، آواز، آواز کودک است، اما دعا، دعای پیامبری است)! این نکته نیز قابل توجه است هنگامی که یوسف را برادران در چاه افکندند

پیراهن او را در آورده بودند و تنش برهنه بود، فریاد زد که لافل پیراهن مرا به من بدهید تا اگر زنده بمانم تنم را بپوشانم، و اگر بمیرم کفن من باشد، برادران گفتند، از همان خورشید و ماه و یازده ستاره ای را که در خواب دیدی بخواه که در این چاه مونس تو باشد و لباس در تنت بپوشاند! (و او به دنبال یاس مطلق، از غیر خدا دعای فوق را خواند).

از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: هنگامی که یوسف را به چاه افکندند، جبرئیل نزد او آمد و گفت: کودک! اینجا چه می کنی در جواب گفت برادرانم مرا در چاه انداخته اند گفت دوست داری از چاه خارج شوی گفت با خداست اگر بخواهد مرا بیرون می آورد، گفت خدای تو دستور داده این دعا را بخوان تا بیرون آئی، گفت: کدام دعا گفت: بگو اللهم انی اسئلك بان لك الحمد لا اله الا انت المنان، بدیع السماوات و الارض، ذو الجلال و الاکرام، ان ت صلی علی محمد و آل محمد و ان تجعل لی مما انا فیه فرجا و مخرجا: (پروردگارا! من از تو تقاضا می کنم ای که حمد و ستایش برای تو است، معبودی جز تو نیست، توئی که بر بندگان نعمت می بخشی آفریننده آسمانها و زمینی،

صاحب جلال و اکرامی، تقاضا می‌کنم که بر محمد و آلش درود بفرستی و گشایش و نجاتی از آنچه در آن هستم برای من قرار دهی) مانعی ندارد که یوسف همه این دعاها را خوانده باشد.

۳ - جمله و اجمعوا ان يجعلوه فی غیابت الجب

(اتفاق کردند که او را در مخفیگاه چاه قرار بدهند) دلیل بر این است که او را در چاه پرتاب نکردند، بلکه پائین بردند، و در قعر چاه در آنجا که سکو مانندی برای کسانی که در چاه پائین

می‌روند، نزدیک سطح آب، درست می‌کنند قرار دادند، به این ترتیب که طناب را به کمر او بسته، او را به نزدیک آب بردند و رها ساختند.

پاره ای از روایات که در تفسیر آیات فوق نازل شده نیز این مطلب را تأیید می‌کند.

۴ - تسویل نفس

جمله (سولت) از ماده (تسویل) به معنی (تزیین) می‌باشد گاهی آن را به معنی ترغیب و گاهی به معنی وسوسه کردن نیز تفسیر کرده اند که تقریباً همه به یک معنی باز می‌گردد. یعنی هواهای نفسانی شما این کار را برای شما زینت داد.

اشاره به اینکه هنگامی که هوسهای سرکش بر روح و فکر انسان چیره می‌شود زشت‌ترین جنایات همچون کشتن یا تبعید برادر را در نظر انسان آنچنان زینت می‌دهد که آنرا امری مقدس و ضروری، تصور می‌کند، و این دریچه ای است به یک اصل کلی در مسائل روانی که همیشه تمایل افراطی نسبت به یک مساله مخصوصاً هنگامی که توأم با رذائل اخلاقی شود، پرده ای بر حس تشخیص انسان می‌افکند و حقایق را در نظر

او دگرگون جلوه می دهد.

لذا قضاوت صحیح و درک واقعیات عینی بدون تهذیب نفس، امکان پذیر نیست و اگر می بینیم در قاضی عدالت شرط شده است، یکی از دلائلش همین است، و اگر قرآن مجید در سوره بقره آیه ۲۸۲ می گوید: اتقوا الله و يعلمکم الله: تقوی را پیشه کنید و خداوند به شما علم و دانش می دهد باز اشاره ای به همین روایت است.

۵ - دروغگو حافظه ندارد

سرگذشت یوسف و داستان او با برادرانش بار دیگر این اصل معروف را به ثبوت می رساند که دروغگو نمی تواند راز خود را برای همیشه مکتوم دارد، چرا که واقعیتهای عینی به هنگامی که وجود خارجی پیدا می کند، روابط بی شماری با موضوعات دیگر در اطراف خود دارد، و دروغگو که می خواهد صحنه نادرستی را با دروغ خود بیافریند، هر قدر زیرک و زبر دست باشد نمی تواند تمام این روابط را حفظ کند، به فرض که چندین رابطه دروغین در پیوند با مسائل پیرامون حادثه درست کند، باز نگهداری همه این روابط ساختگی در حافظه برای همیشه کار آسانی نیست و کمترین غفلت از آن موجب تناقض گوئی میشود، به علاوه بسیاری از این پیوندها مورد غفلت قرار می گیرد و همانها است که سرانجام واقعیت را فاش می کند، و این درس بزرگی است برای همه کسانی که به آبرو و حیثیت خویش علاقمندانند که هرگز گرد دروغ نروند و موقعیت اجتماعی خویش را به خاطر نیفکنند و خشم خدا برای خود نخرند.

۶ - صبر جمیل چیست؟

شکیبائی در برابر حوادث سخت و طوفانهای سنگین نشانه شخصیت و وسعت روح آدمی است، آنچنان وسعتی که حوادث

ص: ۴۵۸

بزرگ را در خود جای می دهد و لرزان نمی گردد.

یک نسیم ملایم می تواند آب استخر کوچکی را به حرکت در آورد، اما اقیانوسهای بزرگ همچون اقیانوس آرام، بزرگترین طوفانها را هم در خود می پذیرند، و آرامش آنها بر هم نمی خورد.

گاه انسان ظاهرا شکیبائی می کند ولی چهره این شکیبائی را با گفتن سخنان زننده که نشانه ناسپاسی و عدم تحمل حادثه است زشت و بد نما می سازد.

اما افراد باایمان و قوی الاراده و پرفریت کسانی هستند که در این گونه حوادث هرگز پیمانۀ صبرشان لبریز نمی گردد، و سخنی که نشان دهنده ناسپاسی و کفران و بی تابی و جزع باشد بر زبان جاری نمی سازند، صبر آنها، (صبر زیبا) و (صبر جمیل) است.

اکنون این سؤال پیش می آید که در آیات دیگر این سوره می خوانیم یعقوب آنقدر گریه کرد و غصه خورد که چشمانش را از دست داد، آیا این منافات با صبر جمیل ندارد؟!.

پاسخ این سؤال یک جمله است و آن اینکه: قلب مردان خدا کانون عواطف است، جای تعجب نیست که در فراق فرزند، اشکهایشان همچون سیلاب جاری شود، این یک امر عاطفی است، مهم آن است که کنترل خویشتن را از دست ندهند یعنی سخن و حرکتی بر خلاف رضای خدا نگویند و نکنند.

از احادیث اسلامی استفاده می شود که اتفاقا همین ایراد را به هنگامی که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) بر مرگ فرزندش ابراهیم اشک می ریخت به او کردند که شما ما را از گریه کردن نهی کردی اما خود شما اشک می ریزید؟.

پیامبر در جواب فرمود: چشم می گرید و قلب اندوهناک میشود ولی

چیزی که خدا را به خشم آورد نمی گویم (تدمع العین و یحزن القلب و لا نقول ما یسخط الرب) و در جای دیگر می خوانیم فرمود. لیس هذا بکاء ان هذا رحمه (این گریه (بی تابی) نیست، این رحمت (گریه عاطفی) است).

اشاره به اینکه در سینه انسان قلب است نه سنگ، و طبیعی است که در برابر مسائل عاطفی واکنش نشان می دهد و ساده ترین واکنش آن جریان اشک از چشم است، این عیب نیست این حسن است، عیب آنست که انسان سخن بگوید که خدا را به غضب آورد.

آیه و ترجمه ۱۹ تا ۲۰

و جاءت سیاره فأرسلوا واردهم فأدلی دلوه قال یبشری هذا غلم و إسروه بضعه و الله علیم بما یعملون (۱۹)

و شروه بثمان بخرس درهم معدوده و کانوا فیه من الزهدین (۲۰)

ترجمه:

۱۹ - و کاروانی فرا رسید، مأمور آب را (به سراغ آب) فرستادند، او دلو خود را در چاه افکند، و صدا زد: مژده باد: این کودکی است (زیبا و دوست داشتنی) و این امر را بعنوان یک سرمایه از دیگران مخفی داشتند و خداوند به آنچه آنها انجام می دادند آگاه است.

۲۰ - و او را به بهای کمی - چند درهم - فروختند، و نسبت به (فروختن) او بی اعتنا بودند (چرا که می ترسیدند رازشان فاش شود).

تفسیر

به سوی سرزمین مصر.

یوسف در تاریکی وحشتناک چاه که با تنهایی کشنده ای همراه بود، ساعات تلخی را گذرانده اما ایمان به خدا و سکینه و آرامش حاصل از ایمان، نور امید بر دل او افکند و به او تاب و توان داد که این تنهایی وحشتناک را تحمل کند و

ص: ۴۶۰

از کوره این آزمایش، پیروز بدر آید.

چند روز از این ماجرا گذشت خدا می داند، بعضی از مفسران سه روز و بعضی دو روز نوشته اند.

بهر حال (کاروانی سر رسید) (و جئت سیاره).

و در آن نزدیکی منزل گزید، پیدا است نخستین حاجت کاروان تامین آب

است، لذا (کسی را که مامور آب آوردن بود به سراغ آب فرستادند) (فارسلوا واردهم).

(مامور آب، دلو خود را در چاه افکند) (فادلی دلوه).

یوسف از قعر چاه متوجه شد که سر و صدائی از فراز چاه می آید و به دنبال آن، دلو و طناب را دید که به سرعت پائین می آید، فرصت را غنیمت شمرد و از این عطیه الهی بهره گرفت و بی درنگ به آن چسبید.

مامور آب احساس کرد دلوش بیش از اندازه سنگین شده، هنگامی که آن را با قوت بالا کشید، ناگهان چشمش به کودک خردسال ماه پیکری افتاده و فریاد زد: (مژده باد این کودکی است بجای آب) (قال یا بشری هذا غلام).

کم کم گروهی از کاروانیان از این امر آگاه شدند ولی برای اینکه دیگران باخبر نشوند و خودشان بتوانند این کودک زیبا را به عنوان یک غلام در مصر بفروشند، این امر را بعنوان یک سرمایه نفیس از دیگران مخفی داشتند (و اسروه بضاعه).

البته در تفسیر این جمله احتمالات دیگری نیز داده شده از جمله اینکه یابندگان یوسف، یافتن او را در چاه، مخفی داشتند و گفتند این متاعی است که صاحبان این چاه در اختیار ما گذاشته اند تا برای او در مصر بفروشیم.

دیگر اینکه بعضی از برادران یوسف که برای خبر گرفتن از

او و یا رسانیدن غذا به او گاه و بیگاه به کنار چاه می آمدند هنگامی که از جریان با خیر شدند، برادری یوسف را کتمان کردند، تنها گفتند او غلام ما است، که فرار کرده و در اینجا پنهان شده، و یوسف را تهدید به مرگ کردند که اگر پرده از روی کار

بر دارد، کشته خواهد شد.

ولی تفسیر نخست از همه نزدیکتر به نظر می رسد.

و در پایان آیه می خوانیم (خداوند به آنچه آنها انجام می دادند آگاه است) (و الله علیم بما یعملون).

(سرانجام یوسف را به بهای کمی - چند درهم - فروختند) (و شروه بثمان بخش دراهم معدوده).

گرچه در مورد فروشندگان یوسف و اینکه چه کسانی بودند گفتگو است، بعضی آنها را برادران یوسف دانسته اند، ولی ظاهر آیات این است که کاروانیان اقدام به چنین کاری کردند، زیرا در آیات قبل سخنی از برادران نیست و با پایان آیه قبل که گذشت بحث برادران تمام شده است، و ضمیرهای جمع در جمله (ارسلوا)، و (اسروه) و (شروه) همه به یک چیز باز می گردد، یعنی کاروانیان.

در اینجا این سؤال پیش می آید که چرا آنها یوسف را که حداقل غلام پر قیمتی محسوب می شد به بهای اندک و به تعبیر قرآن به ثمن بخش فروختند.

ولی این معمول است که همیشه دزدان و یا کسانی که به سرمایه مهمی بدون زحمت دست می یابند از ترس اینکه مبادا دیران بفهمند آنها فوراً می فروشند، و طبیعی است که با این فوریت نمی توانند بهای گزافی برای خود فراهم سازند.

(بخس) در اصل به معنی این است که چیزی را با ستمگری کم کنند

ص: ۴۶۲

لذا قرآن می گوید: و لا تبخسوا الناس اشیائهم: اشیاء مردم را با ظلم کم نکنید (هود - ۸۵).

در اینکه یوسف را به چند درهم فروختند و چگونه میان خود تقسیم کردند، باز در میان مفسران گفتگو است، بعضی ۲۰ درهم و بعضی ۲۲ درهم و بعضی ۴۰ درهم و بعضی ۱۸ درهم نوشته اند، و با توجه به اینکه عدد فروشندگان را ده نفر دانسته اند، سهم هر کدام از این مبلغ ناچیز روشن است.

و در پایان آیه می فرماید: آنها نسبت به فروختن یوسف، بی اعتنا بودند (و كانوا فیه من الزاهدین).

در حقیقت این جمله در حکم بیان علت برای جمله قبل است، اشاره به اینکه اگر آنها یوسف را به بهای اندک فروختند به خاطر این بود که نسبت به این معامله بی میل و بی اعتنا بودند.

این موضوع یا به خاطر آن بود که یوسف را کاروانیان، ارزان بدست آورده بودند و انسان چیزی را که ارزان بدست آورد غالباً ارزان از دست می دهد، و یا اینکه از این می ترسیدند که سر آنها فاش شود، و مدعی پیدا کنند و یا از این نظر که در یوسف نشانه های غلام بودن را نمی دیدند، بلکه آثار آزادگی و حریت در چهره او نمایان بود و به همین دلیل نه فروشندگان چندان رغبت به فروختن او داشتند و نه خریداران.

آیه و ترجمه ۲۱ تا ۲۲

و قال الذی اشترته من مصر لامراً ته اكرمی مثنوه عسی ان ینفعنا او نتخذہ ولدا و كذلك مكننا لیوسف فی الارض و لنعلمه من تأویل الاحادیث و الله غالب علی امره و لكن اكثر الناس لا یعلمون

ص: ۴۶۳

و لما بلغ إشدۀ آتینه حکما و علما و کذلک نجزی المحسنین (۲۲)

ترجمه:

۲۱- و آنکس که او را از سرزمین مصر خرید به همسرش گفت: مقام وی را گرامی دار، شاید برای ما مفید باشد، و یا او را بعنوان فرزند انتخاب کنیم، و اینچنین یوسف را در آن سرزمین متمکن ساختیم، (ما این کار را کردیم) تا تعبیر خواب را بیاموزد و خداوند بر کار خود پیروز است، ولی اکثر مردم نمی دانند.

۲۲- و هنگامی که به مرحله بلوغ و قوت رسید ما حکم و علم به او دادیم و اینچنین نیکوکاران را پاداش می دهیم.

تفسیر

در کاخ عزیز مصر.

داستان پر ماجرای یوسف با برادران که منتهی به افکندن او در قعر چاه شد بهر صورت پایان پذیرفت، و فصل جدیدی در زندگانی این کودک خردسال در مصر شروع شد.

به این ترتیب که یوسف را سرانجام به مصر آوردند، و در معرض فروش گذاردند و طبق معمول چون تحفه نفیسی بود نصیب عزیز مصر که در حقیقت مقام وزارت یا نخست وزیری فرعون را داشت گردید، چرا که آنها بودند که می توانستند قیمت بیشتری برای این غلام ممتاز از تمام جهات پردازند، اکنون ببینیم در خانه عزیز مصر چه می گذرد؟.

قرآن می گوید: کسی که یوسف را در مصر خرید، به همسرش سفارش او را کرد، و گفت: مقام این غلام را گرامی دار و به چشم بردگان به او نگاه نکن، چرا که ما امیدواریم بهره فراوانی از این کودک در آینده ببریم و یا او را به عنوان فرزند برای خود انتخاب کنیم (و قال الذی

اشتره من مصر لامرته اکر می مٹواہ عسی ان ینفعا او نتخذہ ولدا).

از این جمله چنین استفاده می شود که عزیز مصر فرزندی نداشت و در اشتیاق فرزند به سر می برد، هنگامی که چشمش به این کودک زیبا و برومند افتاد، دل به او بست که بجای فرزند برای او باشد.

سپس اضافه می کند این چنین یوسف را، در آن سرزمین، متمکن و متنعم و صاحب اختیار ساختیم (و کذلک مکنا لیوسف فی الارض).

این تمکین در ارض، یا به خاطر آن بود که آمدن یوسف به مصر و مخصوصا گام نهادن او در محیط زندگی عزیز مصر، مقدمه ای برای قدرت فوق العاده او در آینده شد، و یا به خاطر این بود که زندگی در قصر عزیز قابل مقایسه با زندگی در قعر چاه نبود، آن شدت تنهایی و گرسنگی وحشت کجا و اینهمه نعمت و رفاه و آرامش کجا؟.

بعد از آن اضافه می نماید که ما این کار را کردیم تا تاویل احادیث را به او تعلیم دهیم (و لنعلمه من تاویل الاحادیث).

منظور از تاویل احادیث همانگونه که سابقا اشاره شد علم تعبیر خواب است که یوسف از طریق آن می توانست به بخش مهمی از اسرار آینده آگاهی پیدا کند، و یا اینکه منظور وحی الهی است چرا که یوسف با گذشتن از گردنه های صعب العبور آزمایشهای الهی در دربار عزیز مصر این شایستگی را پیدا کرد که

حامل رسالت و وحی گردد، ولی احتمال اول مناسبتر به نظر می رسد.

در پایان آیه می فرماید: خداوند بر کار خود، مسلط و غالب است. ولی بسیاری از مردم نمی دانند (و الله غالب علی

امره و لکن اکثر الناس لا يعلمون).

یکی از مظاهر عجیب قدرت خداوند و تسلطش بر کارها این است که در بسیاری از موارد وسائل پیروزی و نجات انسان را بدست دشمنانش فراهم می سازد، چنانکه در مورد یوسف اگر نقشه برادران نبود او هرگز به چاه نمی رفت و اگر به چاه نرفته بود، به مصر نمی آمد، و اگر به مصر نیامده بود نه به زندان می رفت و نه آن خواب عجیب فرعون و نه سرانجام عزیز مصر می شد.

در حقیقت خداوند یوسف را با دست برادران بر تخت قدرت نشاند، هر چند آنها چنین تصور می کردند که او را در چاه بدبختی سرنگون ساختند.

یوسف در این محیط جدید که در حقیقت یکی از کانونهای مهم سیاسی مصر بود، با مسائل تازه ای روبرو شد، در یک طرف دستگاه خیره کننده کاخهای رؤیائی و ثروتهای بیکران طاغوتیان مصر را مشاهده می کرد، و در سوی دیگر منظره بازار برده فروشان در ذهن او مجسم می شد، و از مقایسه این دو با هم، رنج و درد فراوانی را که اکثریت توده مردم متحمل می شدند بر روح و فکر او سنگینی مینمود و در فکر پایان دادن به این وضع - در صورت قدرت - بود.

آری او بسیار چیزها در این محیط پر غوغای جدید آموخت، همواره در قلبش طوفانی از غم و اندوه در جریان بود، چرا که در آن شرائط کاری از دستش ساخته نبود و او در این دوران دائما مشغول به خودسازی، و تهذیب نفس بود، قرآن می گوید: هنگامی که او به مرحله بلوغ و تکامل جسم و جان رسید و آمادگی برای

ص: ۴۶۶

پذیرش انوار وحی پیدا کرد، ما حکم و علم به او دادیم (و لما بلغ اشد آتیناه حکما و علما).

و این چنین نیکوکاران را پاداش می دهیم (و كذلك نجزی المحسنین). اشد از ماده شد به معنی گره محکم است و در اینجا اشاره به استحکام جسمانی و روحانی می باشد، بعضی گفته اند اشد، جمعی است که مفرد ندارد، ولی بعضی دیگر آن را جمع شد (بر وزن سد) می دانند ولی بهر حال معنی جمعی آن قابل انکار نیست.

منظور از حکم و علم که در آیه بالا می فرماید ما آنرا پس از رسیدن یوسف به حد بلوغ جسمی و روحی به او بخشیدیم، یا مقام وحی و نبوت است چنانکه بعضی از مفسران گفته اند و یا اینکه منظور از حکم، عقل و فهم و قدرت بر داوری صحیح که خالی از هوا پرستی و اشتباه باشد و منظور از علم، آگاهی و دانشی است که جهلی با آن توأم نباشد، و هر چه بود این حکم و علم دو بهره ممتاز و پر ارزش الهی بود که خدا به یوسف بر اثر پاکی و تقوا و صبر و شکیبائی و توکل داد، که همه اینها در کلمه محسنین جمع است.

بعضی از مفسران مجموعه احتمالات حکم و علم را در اینجا سه احتمال ذکر کرده اند:

۱ - حکم اشاره به مقام نبوت (چون پیامبر حاکم بر حق است) و علم اشاره به علم دین است.

۲ - حکم به معنی خویشتن داری در برابر هوسهای سرکش است که در اینجا اشاره به حکمت عملی است، و علم اشاره به حکمت

ص: ۴۶۷

و دانش نظری است، و مقدم داشتن حکم بر علم، به خاطر آنست که تا انسان تهذیب نفس و خودسازی نکند به علم صحیح راه نمی یابد.

۳ - حکم به معنی این است که انسان به مقام نفس مطمئنه برسد و تسلط بر خویشتن پیدا کند آنچنان که بتواند نفس اماره و وسوسه گر را کنترل کند و منظور از علم، انوار قدسیه و اشعه فیض الهی است که از عالم ملکوت بر قلب پاک آدمی پرتو افکن می شود.

نکته ها

۱ - از جمله مسائلی که در آیات فوق جلب توجه می کند این است که نام عزیز مصر در آن برده نشده. تنها گفته شده است آن کسی که از مصر یوسف را خرید. اما این کس چه کسی بوده در آیه بیان نگردیده است در آیات آینده باز می بینیم یک مرتبه پرده از روی عنوان این شخص بر داشته نمی شود و تدریجا معرفی می گردد مثلا- در آیه ۲۵ می فرماید و الفیا سیدها لدی الباب هنگامی که یوسف تسلیم عشق زلیخا نشد و به سوی در خروجی فرار کرد آقای آن زن را دم در ناگهان مشاهده کرد.

از این آیات که می گذریم به آیه ۳۰ می رسیم که تعبیر امراه العزیز (همسر عزیز) در آن شده است.

این بیان تدریجی یا به خاطر آن است که قرآن طبق سنتی که دارد هر سخنی را به مقدار لازم بازگو می کند که این از نشانه های فصاحت و بلاغت است و یا اینکه همانگونه که امروز نیز در ادبیات معمول است به هنگام ذکر یک داستان از یک نقطه سر بسته شروع می کنند تا حس کنجکاوی خواننده را

بر انگیزند و نظر او را به سوی داستان جذب کنند.

۲ - نکته دیگری که در آیات فوق سؤال انگیز است این است که موضوع آگاهی از تعبیر خواب چه رابطه‌ای با آمدن یوسف به کاخ عزیز مصر دارد که با لام در لنعلمه که لام غایت است به آن اشاره شده است.

ولی توجه به این نکته ممکن است پاسخی برای سؤال فوق باشد که بسیاری از مواهب علمی را خداوند در مقابل پرهیز از گناه و مقاومت در برابر هوسهای سرکش می بخشد و به تعبیر دیگر این مواهب که ثمره روشن بینیهای قلبی است جازهای می باشد که خداوند به اینگونه اشخاص می بخشد.

در حالات ابن سیرین معبر معروف خواب می خوانیم که او مرد بزازی بود، بسیار زیبا، زنی دل به او بست و با حيله های مخصوصی، او را به خانه خود برده درها را به روی او بست، اما او تسلیم هوسهای آن زن نشد و مرتباً مفسد این گناه بزرگ را بر او می شمرد، ولی آتش هوس او به قدری سرکش بود که آب موعظه آن را خاموش نمی ساخت، ابن سیرین برای نجات از چنگال او چاره‌ای اندیشید، بر خاست و بدن خود را با اشیاء آلوده‌ای که در آن خانه بود چنان کثیف آلوده و نفرت انگیز ساخت که هنگامی که زن آن منظره را دید از او متنفر شد، و او را از خانه بیرون کرد. می گویند ابن سیرین بعد از این ماجرا فراست و هوشیاری فوق العاده‌ای در تعبیر خواب نصیبت شد و داستانهای عجیبی از تعبیر خواب او در کتابها نوشته اند

ص: ۴۶۹

که از عمق اطلاعات او در این زمینه خبر می دهد.

بنابراین ممکن است یوسف این علم و آگاهی خاص را به خاطر تسلط بر نفس در مقابل جاذبه فوق العاده همسر عزیز مصر پیدا کرده باشد.

از این گذشته در آن عصر و زمان دربار زمامداران بزرگ، مرکز معبران خواب بود و جوان هوشیاری همچون یوسف می توانست در دربار عزیز مصر از تجربیات دیگران آگاهی یابد و آمادگی روحی را برای افاضه علم الهی در این زمینه حاصل کند.

به هر حال این نه اولین بار و نه آخرین بار است که خداوند به بندگان مخلصی که در میدان جهاد نفس بر هوسهای سرکش پیروز می شوند مواهبی از علوم و دانشها می بخشد که با هیچ مقیاس مادی قابل سنجش نیست حدیث معروف العلم نور یقذفه الله فی قلب من یشاء نیز می تواند اشاره به این واقعیت باشد.

این علم و دانشی نیست در محضر استاد خوانده شود و یا اینکه بی حساب به کسی بدهند. اینها جوایزی است برای برندگان مسابقه جهاد با نفس!.

۳ - منظور از بلوغ اشد چیست؟.

گفتیم اشد به معنی استحکام و قوت جسمی و روحی است و بلوغ اشد به معنی رسیدن به این مرحله است ولی این عنوان در قرآن مجید به مراحل مختلفی از عمر انسان اطلاق شده است.

گاهی به معنی سن بلوغ آمده مانند: و لا تقربوا مال الیتیم الا بالتی هی احسن حتی یبلغ اشد: (اسراء - ۳۴) نزدیک مال یتیم نشوید مگر به نحو احسن تا زمانی که به حد بلوغ برسد.

و گاهی به معنی رسیدن به چهل سالگی است مانند حتی

ص: ۴۷۰

اذا بلغ اشد و بلغ اربعين سنه، (تا زمانی که بلوغ اشد پیدا کند و به چهل سال برسد) (احقاف - ۱۵).

و گاهی به معنی مرحله قبل از پیری آمده مانند: ثم یخرجکم طفلا ثم لتبلغوا اشد کم ثم لتکونوا شیوخا (غافر - ۶۷).

(سپس خداوند شما را به صورت اطفالی از عالم چنین بیرون می فرستد، سپس به مرحله استحکام جسم و روح می رسید سپس به مرحله پیری).

این تفاوت تعبیرات ممکن است به خاطر این باشد که انسان برای رسیدن به استحکام روح و جسم مراحل را می پیماید که بدون شک رسیدن به حد بلوغ یکی از آنها است و رسیدن به چهل سالگی که معمولا توام با یک نوع پختگی در فکر و عقل می باشد مرحله دیگر است و همچنین قبل از آنکه انسان قوس نزولی خود را سیر کند و به وهن و سستی گراید.

ولی به هر حال در آیه مورد بحث منظور همان مرحله بلوغ جسمی و روحی است که در یوسف در آغاز جوانی پیدا شد فخر رازی در تفسیرش در این زمینه سخنی دارد که ذیلا می شنوید:

مدت گردش ماه (تا هنگامی که به محاق برسد) ۲۸ روز است هنگامی که آن را به چهار قسمت تقسیم کنیم هر قسمتی ۷ روز می شود (که عدد ایام هفته را تشکیل می دهد).

لذا دانشمندان احوال بدن انسان را به چهار دوره هفت ساله تقسیم کرده اند: نخست هنگامی که او متولد می شود ضعیف و ناتوان است هم از نظر جسم و هم از نظر روح، اما به هنگامی که به سن ۷ سالگی رسید آثار هوش و فکر

و قوت جسمانی در او ظاهر می شود.

او وارد مرحله دوم می شود و به تکامل خود ادامه می دهد تا چهارده سالگی را پشت سر بگذارد و ۱۵ ساله شود در این هنگام به مرحله بلوغ جسمی و روحی رسیده و شهوت جنسی در او به حرکت در می آید (و با تکمیل سال پانزدهم) مکلف می شود.

باز به تکامل خود ادامه می دهد تا دور سوم را به پایان رساند و مرحله جدیدی را طی کند و بالاخره با پایان گرفتن دور چهارم و رسیدن به ۲۸ سالگی مدت رشد و نمو جسمانی پایان می گیرد، و انسان وارد مرحله تازه ای که مرحله توقف است می گردد و این همان زمان بلوغ اشد است و این حالت توقف تا پایان دور پنجم یعنی ۳۵ سالگی ادامه دارد (و از آن به بعد سیر نزولی آغاز می شود).

تقسیم بندی فوق گر چه تا حدودی قابل قبول است ولی دقیق به نظر نمی رسد زیرا اولاً مرحله بلوغ در پایان دور دوم نیست و همچنین پایان رشد جسمانی طبق آنچه دانشمندان امروزی می گویند ۲۵ سالگی است و بلوغ فکری کامل طبق

بعضی از روایات در چهل سالگی است. و از همه اینها گذشته آنچه در بالا گفته شد یک قانون همگانی محسوب نمی شود که درباره همه اشخاص صادق باشد.

۴ - آخرین نکته ای که در اینجا توجه به آن لازم است اینکه: قرآن در آیات فوق به هنگامی که سخن از دادن حکمت و علم به یوسف می گوید اضافه می کند: این چنین نیکوکاران را پاداش می دهیم یعنی مواهب الهی حتی به پیامبران بی حساب نیست. و هر کس به اندازه

ص: ۴۷۲

نیکوکاری و احسانش از دریای بیکران فیض الهی بهره می گیرد. همانگونه که یوسف در برابر صبر و استقامت در مقابل آن همه مشکلات سهم وافری نصیبش شد.

آیه و ترجمه ۲۳ تا ۲۴

و رודته التي هو في بيتها عن نفسه و غلقت الا- بوب و قالت هيت لك قال معاذ الله إنه ربي أحسن مثوای إنه لا يفلح الظلمون (۲۳)

و لقد همت به و هم بها لو لا إن رءا برهن ربه كذلك لنصرف عنه السوء و الفحشاء إنه من عبادنا المخلصين (۲۴)

ترجمه:

۲۳ - و آن زن که یوسف در خانه او بود از او تمنای کامجویی کرد و درها را بست و گفت بشتاب بسوی آنچه برای تو مهیاست! (یوسف) گفت پناه می برم به خدا، او (عزیز مصر) صاحب نعمت من است، مقام مرا گرامی داشته (آیا ممکن است به او ظلم و خیانت کنم؟) مسلماً ظالمان رستگار نمی شوند.

۲۴ - آن زن قصد او را کرد، و او نیز - اگر برهان پروردگار را نمی دید - قصد وی را - مینمود، اینچنین کردیم تا بدی و فحشاء را از او دور سازیم چرا که او از بندگان مخلص ما بود.

تفسیر

عشق سوزان همسر عزیز مصر.

یوسف با آن چهره زیبا و ملکوتیش، نه تنها عزیز مصر را مجذوب خود کرد، بلکه قلب همسر عزیز را نیز به سرعت در تسخیر خود در آورد، و عشق او پنجه در اعماق جان او افکند و با گذشت زمان، این عشق، روز بروز داغتر و سوزانتر شد، اما یوسف پاک و پرهیزکار جز به خدا نمی اندیشید و قلبش تنها در گرو عشق خدا بود.

امور دیگری نیز

ص: ۴۷۳

دست به دست هم داد و به عشق آتشین همسر عزیز، دامن زد. نداشتن فرزند از یکسو، غوطهور بودن در یک زندگی پر تجمل اشرافی از سوی دیگر، و نداشتن هیچگونه گرفتاری در زندگی داخلی آنچنان که معمول اشراف و متنعمان است از سوی سوم، و ببیند و باری شدید حاکم بر دربار مصر از سوی چهارم، این زن را که از ایمان و تقوی نیز بهره ای نداشت در امواج و سوسه های شیطانی فرو برد، آنچنان که سرانجام تصمیم گرفت مکنون دل خویش را با یوسف در میان بگذارد و از او تقاضای کامجویی کند.

او از تمام وسائل و روشها برای رسیدن به مقصد خود در این راه استفاده کرد، و با خواهش و تمنا، کوشید در دل او اثر کند آنچنان که قرآن می گوید: آن زن که یوسف در خانه او بود پی در پی از او تمنای کامجویی کرد (و راودته التی هو فی بیتها عن نفسه).

جمله راودته از ماده مروده در اصل به معنی جستجوی مرتع و چراگاه است و مثل معروف: الرائد لا یکذب قومه (کسی که دنبال چراگاه می رود به قوم و قبیله خود دروغ نمی گوید) اشاره به همین است و همچنین به میل سرمه دان که آهسته سرمه را با آن به چشم می کشند، مرود (بر وزن منبر) گفته می شود، و سپس به هر کاری که با مدارا و ملایمت طلب شود، اطلاق شده است.

این تعبیر اشاره به این است که همسر عزیز برای رسیدن به منظور خود به اصطلاح از طریق مسالمت آمیز و خالی از هر گونه تهدید با نهایت ملایمت و اظهار

محبت از یوسف دعوت کرد.

سرانجام آخرین راهی که به نظرش رسید این بود یک روز او را تنها در خلوتگاه خویش بدام اندازد، تمام وسائل تحریک او را فراهم نماید، جالبترین لباسها، بهترین آرایشها، خوشبوترین عطرها را بکار برد، و صحنه را آنچنان بیاراید که یوسف نیرومند را به زانو در آورد.

قرآن می گوید: او تمام درها را محکم بست و گفت: بیا که من در اختیار توام!! (و غلقت الابواب و قالت هیت لك).

غلقت معنی مبالغه را می رساند و نشان می دهد که او همه درها را محکم بست، و این خود می رساند که یوسف را به محلی از قصر کشانده که از اطاقهای تو در توئی تشکیل شده بود، و بطوری که در بعضی از روایات آمده است او هفت در را بست.

تا یوسف هیچ راهی برای فرار نداشته باشد.

به علامه او شاید با این عمل می خواست به یوسف بفهماند که نگران از فاش شدن نتیجه کار نباشد، چرا که هیچکس را قدرت نفوذ به پشت این درهای بسته نیست.

در این هنگام که یوسف همه جریانها را به سوی لغزش و گناه مشاهده کرد، و هیچ راهی از نظر ظاهر برای او باقی نمانده بود، در پاسخ زلیخا به این جمله قناعت کرد و گفت: پناه می برم به خدا (قال معاذ الله).

یوسف به این ترتیب خواسته نامشروع همسر عزیز را با قاطعیت رد کرد، و به او فهماند که هرگز در برابر او تسلیم نخواهد شد، و در ضمن این واقعیت را به او و به همه کس فهماند که در چنین شرایط سخت و بحرانی برای

ص: ۴۷۵

چنگال و سوسه های شیطان و آنها که خلق و خوی شیطانی دارند، تنها راه نجات، پناه بردن به خداست، خدائی که خلوت و جمع برای او یکسان است و هیچ چیز در برابر اراده اش مقاومت نمی کند.

او با ذکر این جمله کوتاه، هم به یگانگی خدا از نظر عقیده و هم از نظر عمل، اعتراف نمود.

سپس اضافه کرد: از همه چیز گذشته من چگونه می توانم تسلیم چنین خواسته ای بشوم، در حالی که در خانه عزیز مصر زندگی می کنم و در کنار سفره او هستم و او مقام مرا گرامی داشته است (انه ربی احسن مثنوی).

آیا این ظلم و ستم و خیانت آشکار نیست؟ مسلماً ستمگران رستگار نخواهند شد (انه لا یفلح الظالمون).

منظور از رب در این جمله کیست؟.

در میان مفسران گفتگوی بسیار است، اکثر مفسران چنانکه مرحوم طبرسی در مجمع البیان و نویسنده المنار در المنار می گوید رب را به معنی وسیع کلمه گرفته اند و گفته اند منظور از آن عزیز مصر است، که در احترام و اکرام یوسف، فرو گذار نمی کرد، و از همان آغاز کار سفارش یوسف را با جمله اکرمی مثنوا به همسرش نمود.

و گمان اینکه کلمه رب در این معنی به کار نمی رود، کاملاً اشتباه است، زیرا در همین سوره چندین بار کلمه رب به غیر از خدا، اطلاق شده است، گاهی از زبان یوسف و گاهی از زبان غیر یوسف.

مثلاً- در داستان تعبیر خواب زندانیان می خوانیم که یوسف به آن زندانی که بشارت آزادی داده بود گفت: مرا به رب خود (سلطان مصر) یادآوری کن، و قال للذی ظن

انه ناج منهما اذكرني عند ربك (آیه ۴۲).

و باز از زبان یوسف می خوانیم هنگامی که فرستاده فرعون مصر نزد او آمد، گفت به نزد رب خود (فرعون) باز گرد و از او بخواه، تحقیق کند، چرا زنان مصر دستهای خود را بریدند فلما جائه الرسول قال ارجع الی ربك فاسئله ما بال النسوة اللاتی قطعن ایدیهن (آیه ۵۰).

در آیه ۴۱ همین سوره از زبان یوسف و در ذیل آیه ۴۲ از زبان قرآن می خوانیم که کلمه رب به مالک و صاحب نعمت، اطلاق شده است.

بنابراین ملاحظه می کنید که در همین سوره در چهار مورد، غیر از مورد بحث، کلمه رب به غیر خدا اطلاق شده است، هر چند در همین سوره و سوره های دیگر قرآن، این کلمه کرارا به پروردگار جهان گفته شده است، منظور این است که این یک کلمه مشترک است و به هر دو معنی اطلاق می گردد.

ولی به هر حال بعضی از مفسرین، ترجیح داده اند که کلمه رب در آیه مورد بحث انه ربی احسن مثوای، به معنی خداوند است، زیرا کلمه الله که در کنار آن ذکر شده سبب می شود که ضمیر به آن بر گردد، و در این صورت معنی جمله چنین می شود که من به خدا پناه می برم خدائی که پروردگار من است و مقام و منزلت مرا گرامی داشت، و هر نعمتی دارم از ناحیه او است، ولی توجه به سفارش عزیز مصر با جمله اکرمی مثواه و تکرار آن در آیه مورد بحث، معنی اول را تقویت می کند.

در تورات در فصل ۳۹ شماره ۸ و ۹ و ۱۰ چنین آمده:

ص: ۴۷۷

و بعد از این مقدمات واقع شد اینکه زن آقایش چشمان خود را بر یوسف انداخته به او گفت با من بخواب، اما او ابا نموده به زن آقایش گفت، اینکه آقايم به آنچه با من در خانه است عارف نيست و تمامي مايملکش به دست من سپرده است، در اين خانه از من بزرگتری نيست و از من چیزی مضايقه نکرده است جز تو چون که زن او ميباشی پس اين قباحت عظيم را چگونه خواهم کرد به خدا گناه بورزم ... اين جمله های

تورات نیز مؤيد معنی اول است.

در اینجا کار یوسف و همسر عزيز به باریکترین مرحله و حساسترین وضع می رسد، که قرآن با تعبیر پر معنائی از آن سخن می گوید همسر عزيز مصر، قصد او را کرد و یوسف نیز، اگر برهان پروردگار را نمی دید، چنین قصدی می نمود! (و لقد همت به و هم بها لو لا ان رای برهان ربه).

در معنی این جمله در میان مفسران گفتگوی بسیار است که می توان همه را در سه تفسیر زیر خلاصه کرد:

۱ - همسر عزيز تصمیم بر کامجویی از یوسف داشت و نهایت کوشش خود را در این راه به کار برد، یوسف هم به مقتضای طبع بشری و اینکه جوانی نخواستاده بود، و هنوز همسری نداشت، و در برابر هیجان انگیزترین صحنه های جنسی قرار گرفته بود. چنین تصمیمی را می گرفت هر گاه برهان پروردگار یعنی روح ایمان و تقوی و تربیت نفس و بالاخره مقام عصمت در این وسط حائل نمی شد!

بنابراین تفاوتی میان هم (قصد) همسر عزيز و یوسف این بود، که از یوسف، مشروط

بود به شرطی که حاصل نشد (یعنی عدم وجود برهان پروردگار) ولی از همسر عزیز مطلق بود و چون دارای چنین مقام تقوا و پرهیزکاری نبود، چنین تصمیمی را گرفت و تا آخرین مرحله پای آن ایستاد تا پیشانیش به سنگ خورد.

نظیر این تعبیر در ادبیات عرب و فارسی نیز داریم، مثل اینکه می گوئیم: افراد ببند و بار تصمیم گرفتند میوه های باغ فلان کشاورز را غارت کنند، من هم اگر سالیان دراز در مکتب استاد تربیت نشده بودم، چنین تصمیمی را می گرفتم.

بنابراین تصمیم یوسف مشروط به شرطی که حاصل نشد و این امر نه تنها با مقام عصمت و تقوای یوسف منافات ندارد بلکه توضیح و بیان این مقام والا است.

طبق این تفسیر از یوسف، هیچ حرکتی که نشانه تصمیم بر گناه باشد

سر نزده است، بلکه در دل تصمیم هم نگرفته است.

بنابراین بعضی روایات که می گوید: یوسف آماده کام گیری از همسر عزیز شد، و حتی لباس را از تن بیرون کرد، و تعبیرات دیگری که ما از نقل آن شرم داریم، همه بی اساس و مجعول است، و اینها اعمالی است که در خور افراد آلوده و ببند و بار و ناپاک و نادرست است، چگونه می توان یوسف را با آن قداست روح و مقام تقوا به چنین کارهائی متهم ساخت.

جالب اینکه: در حدیثی از امام علی بن موسی الرضا (علیهم السلام) همین تفسیر اول در عبارت بسیار فشرده و کوتاهی بیان شده است آنجا که مامون خلیفه عباسی از امام می پرسد آیا شما نمی گوئید پیامبران معصومند؟ فرمود آری، گفت: پس این آیه قرآن تفسیرش چیست؟

و لقد همت به و هم بها لولا ان رای برهان ربه.

امام فرمود: لقد همت به و لولا ان رای برهان ربه لهم بها كما همت به، لکنه کان معصوما و المعصوم لا یهم بذنب و لا یاتیه ... فقال المأمون لله درک یا ابا الحسن! همسر عزیز تصمیم به کامجوئی از یوسف گرفت، و یوسف نیز اگر برهان پروردگارش را نمی دید، همچون همسر عزیز مصر تصمیم می گرفت، ولی او معصوم بود و معصوم هرگز قصد گناه نمی کند و به سراغ گناه هم نمی رود مأمون (از این پاسخ لذت برد) و گفت: آفرین بر تو ای ابوالحسن!

۲ - تصمیم همسر عزیز مصر و یوسف، هیچکدام مربوط به کامجوئی جنسی نبود، بلکه تصمیم بر حمله و زدن یکدیگر بود، همسر عزیز به خاطر اینکه در عشق شکست خورده بود، و روح انتقامجوئی در وی پدید آمده بود و یوسف به خاطر دفاع از خویشتن و تسلیم نشدن در برابر تحمیل آن زن.

از جمله قرائنی که برای این موضوع ذکر کرده اند این است که همسر عزیز تصمیم خود را بر کامجوئی خیلی قبل از این گرفته بود و تمام مقدمات آن را

انجام داده بود، بنابراین جای این نداشت که قرآن بگوید او تصمیم بر این کار گرفت چرا که این لحظه، لحظه تصمیم نبود.

دیگر اینکه پیدا شدن حالت خشونت و انتقامجوئی، پس از این شکست، طبیعی است زیرا او تمام آنچه را در توان داشت از طریق ملایمت با یوسف به خرج داد، و چون نتوانست از این راه در او نفوذ کند به حربه دیگر متوسل شد که

سوم اینکه در ذیل این آیه می خوانیم کذلک لنصرف عنه السوء و الفحشاء: ما هم بدی و هم فحشاء را از یوسف بر طرف ساختیم فحشاء، همان آلودگی به بی عفتی است، و سوء نجات از چنگال ضربه همسر عزیز مصر.

ولی به هر حال یوسف، چون برهان پروردگار را دید، از گلاویز شدن به آن زن خودداری کرد مبادا به او حمله کند و او را مضروب سازد و این خود دلیلی شود که او قصد تجاوز را داشته، و لذا ترجیح داد که خود را از آن محل دور سازد و به سوی در فرار کند.

۳- بدون شک، یوسف جوانی بود با تمام احساسات جوانی، هر چند غرائز نیرومند او تحت فرمان عقل و ایمان او بود، ولی طبیعی است که هر گاه چنین انسانی در برابر صحنه های فوق العاده هیجان انگیز قرار گیرد، طوفانی در درون او بر پا می شود، و غریزه و عقل به مبارزه با یکدیگر بر می خیزند، هر قدر امواج عوامل تحریک کننده نیرومندتر باشد، کفه غرائز، قوت می گیرد، تا آنجا که ممکن است در یک لحظه زود گذر به آخرین مرحله قدرت برسد، آنچنان که اگر از این مرحله، گامی فراتر رود، لغزشگاه هولناکی است، ناگهان نیروی ایمان و عقل به هیجان در می آید و به اصطلاح بسیج می شود و کودتا می کند، و قدرت غریزه را که تالب پرتگاه کشانیده بود به عقب می راند.

قرآن مجید این لحظه زود گذر حساس و بحرانی را که در میان دو زمان

آرامش و قابل اطمینان قرار گرفته بود، در آیه فوق، ترسیم کرده

است، بنابراین منظور از جمله هم بها لولا- ان رای برهان ربه این است که در کشمکش غریزه و عقل، یوسف تالِب پرتگاه کشیده شد، اما ناگهان، بسیج فوق العاده نیروی ایمان و عقل، طوفان غریزه را در هم شکست تا کسی گمان نکند اگر یوسف توانست خود را از این پرتگاه برهاند، کار ساده ای انجام داده چرا که عوامل گناه و هیجان در وجود او، ضعیف بود، نه هرگز، او نیز برای حفظ پاکی خویش در این لحظه حساس دست به شدیدترین مبارزه و جهاد با نفس زد.

منظور از برهان پروردگار چیست؟

برهان در اصل مصدر بره به معنی سفید شدن است، و سپس به هر گونه دلیل محکم و نیرومند که موجب روشنائی مقصود شود، برهان گفته شده است، بنابراین برهان پروردگار که باعث نجات یوسف شد، یکنوع دلیل روشن الهی بوده است که مفسران درباره آن احتمالات زیادی داده اند، از جمله:

۱ - علم و ایمان و تربیت انسانی و صفات برجسته.

۲ - آگاهی او نسبت به حکم تحریم زنا.

۳ - مقام نبوت و معصوم بودن از گناه.

۴ - یک نوع امداد و کمک الهی که بخاطر اعمال نیکش در این لحظه حساس به سراغ او آمد.

۵ - از روایتی استفاده می شود که در آنجا بتی بود، که معبود همسر عزیز محسوب می شد، ناگهان چشم آن زن به بت افتاد، گوئی احساس کرد با چشمانش خیره خیره به او نگاه می کند و حرکات خیانت آمیزش را با خشم می نگرد، برخاست و لباسی به روی بت افکند، مشاهده این منظره طوفانی در دل

ص: ۴۸۲

تکانی خورد و گفت: تو که از یک بت بی عقل و شعور و فاقد حس و تشخیص، شرم داری، چگونه ممکن است من از پروردگارم که همه چیز را می داند و از همه خفایا و خلوتگاهها باخبر است، شرم و حیا نکنم؟.

این احساس، توان و نیروی تازه ای به یوسف بخشید و او را در مبارزه شدیدی که در اعماق جانش میان غریزه و عقل بود کمک کرد، تا بتواند امواج سرکش غریزه را عقب براند.

در عین حال هیچ مانعی ندارد که تمام این معانی یکجا منظور باشد زیرا در مفهوم عام برهان همه جمع است، و در آیات قرآن و روایات، کلمه برهان به بسیاری از معانی فوق اطلاق شده است.

اما روایات بی مدرکی که بعضی از مفسران نقل کرده اند که می گوید یوسف تصمیمش را بر گناه گرفته بود که ناگهان در یک حالت مکاشفه جبرئیل یا یعقوب را مشاهده کرد، که انگشت خود را با دندان می گزید، یوسف این منظره را دید و عقب نشینی کرد، اینگونه روایات که هیچ سند معتبری ندارد، به روایات اسرائیلی میماند که زائیده مغزهای انسانهای کوتاه فکری است که هرگز مقام انبیاء را درک نکرده اند.

اکنون به تفسیر بقیه آیه توجه کنید: قرآن مجید می گوید ما این چنین برهان خویش را به یوسف نشان دادیم، تا بدی و فحشاء را از او دور سازیم (كذلك لنصرف عنه السوء و الفحشاء).

چرا که او از بندگان برگزیده و با اخلاص ما بود (انه من عبادنا المخلصین).

اشاره به اینکه اگر ما امداد غیبی و کمک معنوی را بیاری او

از بدی و گناه رهائی یابد، بی دلیل نبود، او بنده ای بود که با آگاهی و ایمان و پرهیزگاری و عمل پاک، خود را ساخته بود، و قلب و جان او از تاریکیهای شرک، پاک و خالص شده بود، و به همین دلیل شایستگی چنین امداد الهی را داشت.

ذکر این دلیل نشان می دهد که اینگونه امدادهای غیبی که در لحظات طوفانی و بحرانی به سراغ پیامبرانی همچون یوسف می شتافته، اختصاصی به آنها نداشته، هر کس در زمره بندگان خالص خدا و عباد الله المخلصین وارد شود، او هم لایق چنین مواهبی خواهد بود.

نکته ها

۱ - جهاد با نفس.

می دانیم در اسلام برترین جهاد، جهاد با نفس است، که در حدیث معروف پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) جهاد اکبر خوانده شده یعنی برتر از جهاد با دشمن که جهاد اصغر نام دارد، اصولاً تا جهاد اکبر به معنی واقعی در انسان پیاده نشود در جهاد با دشمن پیروز نخواهد شد.

در قرآن مجید صحنه های مختلفی از میدان جهاد اکبر رابطه با پیامبران و سایر اولیای خدا ترسیم شده است، که سرگذشت یوسف و داستان عشق آتشین همسر عزیز مصر یکی از مهمترین آنها است، گر چه قرآن مجید تمام زوایای آنرا به خاطر اختصار تشریح نکرده ولی با یک جمله کوتاه (و هم بها لولا ان رای برهان ربه) شدت این طوفان را بیان کرده است.

یوسف از میدان این مبارزه روسفید در آمد به سه دلیل: نخست اینکه خود را به خدا سپرد و پناه به لطف او برد (قال معاذ الله) و دیگر

اینکه توجه به نمک شناسی نسبت به عزیز مصر که در خانه او زندگی می کرد، و یا توجه به نعمتهای بی پایان خداوند که او را از قعر چاه وحشتناک به محیط امن و آرامی رسانید، وی

را بر آن داشت که به گذشته و آینده خویش بیشتر بیندیشد و تسلیم طوفانهای زود گذر نشود، سوم اینکه خود سازی یوسف و بندگی توأم با اخلاص او که از جمله انه من عبادنا المخلصین استفاده می شود به او قوه و قدرت بخشید که در این میدان بزرگ در برابر وسوسه های مضاعفی که از درون و برون به او حمله ور بود زانو نزنند.

و این درسی است برای همه انسانهای آزاده ای که می خواهند در میدان جهاد نفس بر این دشمن خطرناک پیروز شوند.

امیر مؤمنان علی (علیه السلام) در دعای صباح چه زیبا می فرماید: و ان خذلنی نصرک عند محاربه النفس و الشیطان فقد وکلنی خذلانک الی حیث النصب و الحرمان: اگر به هنگام مبارزه با نفس و شیطان از یاری تو محروم بمانم این محرومیت مرا به رنج و حرمان می سپارد و امیدی به نجات من نیست.

در حدیثی می خوانیم: ان النبی (صلی الله علیه و آله و سلم) بعث سریه فلما رجعوا قال مرحبا بقوم قضاوا الجهاد الا صغر و بقی علیهم الجهاد الا-کبر، فقیل یا رسول الله ما الجهاد الا-کبر قال جهاد النفس: پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) گروهی از مسلمانان را به سوی جهاد فرستاد هنگامی که (با تنهای خسته و بدنهای مجروح) بازگشتند فرمود آفرین بر گروهی که جهاد اصغر را انجام دادند، ولی

وظیفه جهاد اکبر بر آنها باقی مانده، عرض کردند ای رسول خدا! جهاد اکبر چیست؟ فرمود: جهاد با نفس.

علی علیه السلام می فرماید المجاهد من جاهد نفسه: مجاهد حقیقی کسی است که با هوسهای سرکش نفس بجنگد.

و از امام صادق (علیه السلام) نقل شده: من ملک نفسه اذا رغب، و اذا رهب، و اذا اشتهی، و اذا غضب، و اذا رضی، حرم الله جسده علی النار: کسی که بر خویشتن در چند حالت مسلط باشد بهنگام تمایل، و به هنگام ترس و به هنگام شهوت و به هنگام غضب و به هنگام رضایت و خشنودی از کسی (آنچنان بر اراده خویش مسلط باشد که این امور، او را از فرمان خدا منحرف نسازد) خداوند جسد او را بر آتش حرام می کند.

۲ - پاداش اخلاص.

همانگونه که در تفسیر آیات فوق اشاره کردیم، قرآن مجید نجات یوسف را از این گرداب خطرناک که همسر عزیز بر سر راه او ایجاد کرده بود به خدا نسبت می دهد و می گوید ما سوء و فحشاء را از یوسف بر طرف ساختیم.

ولی با توجه به جمله بعد که می گوید او از بندگان مخلص ما بود این حقیقت روشن می شود که خداوند بندگان مخلص خود را هرگز در این لحظات بحرانی تنها نمی گذارد، و کمکهای معنوی خود را از آنان دریغ نمی دارد، بلکه با الطاف خفیه خود و مددهای غیبی که توصیف آن با هیچ بیانی ممکن نیست، بندگان خود را حفظ می کند و این در واقع پاداشی است که خدای بزرگ به این گونه بندگان می بخشد، پاداش پاکی و تقوا و اخلاص.

ضمناً تذکر نکته نیز

ص: ۴۸۶

لازم است که در آیات فوق یوسف از بندگان مخلص (بر وزن مطلق) به صورت اسم مفعولی ذکر شده یعنی خالص شده، نه به صورت مخلص (بر وزن محسن) به صورت اسم فاعلی که به معنی خالص کننده است.

دقت در آیات قرآن نشان می دهد که مخلص (به کسر لام) بیشتر در مواردی به کار رفته است که انسان در مراحل نخستین تکامل و در حال خود سازی بوده است، فاذا اركبوا في الفلك دعوا الله مخلصين له الدين: هنگامی که بر کشتی سوار

می شوند خدا را با اخلاص می خوانند (عنکبوت - ۶۵) و ما امروا الا ليعبدوا الله مخلصين له الدين: به آنها فرمان داده نشد مگر اینکه خدا را با اخلاص پرستش کنند (بینه - ۵).

ولی مخلص (بفتح لام) به مرحله عالی که پس از مدتی جهاد با نفس، حاصل می شود گفته شده است، همان مرحله ای که شیطان از نفوذ وسوسه اش در انسان مایوس می شود، در حقیقت بیمه الهی می گردد، قال فبعزتك لا غوينهم اجمعين الا عبادك منهم المخلصين: شیطان گفت به عزت سوگند که همه آنها را گمراه می کنم مگر بندگان مخلصت را (ص - ۸۳).

و یوسف به این مرحله رسیده بود که در آن حالت بحرانی، همچون کوه استقامت کرد و باید کوشید تا به این مرحله رسید.

۳ - متانت و عفت بیان.

از شگفتیهای قرآن که یکی از نشانه های اعجاز، این است که هیچگونه تعبیر زننده و رکیک و ناموزون و مبتذل و دور از عفت بیان، در آن وجود ندارد، و ابداع متناسب طرز تعبیرات یک فرد عادی درس نخوانده و پرورش

ص: ۴۸۷

یافته در محیط جهل و نادانی نیست، با اینکه سخنان هر کس متناسب و هم‌رنگ افکار و محیط اوست.

در میان تمام سرگذشتهائی که قرآن نقل کرده یک داستان واقعی عشقی، وجود دارد و آن داستان یوسف و همسر عزیز مصر است.

داستانی که از عشق سوزان و آتشین یک زن زیبای هوس آلود، با جوانی ماهر و پاکدل سخن می‌گوید.

گویندگان و نویسندگان هنگامی که با اینگونه صحنه‌ها روبرو می‌شوند یا ناچارند برای ترسیم چهره قهرمانان و صحنه‌های اصلی داستان جلو زبان یا قلم را رها نموده و به اصطلاح حق سخن را ادا کنند، گو اینکه هزار گونه تعبیرات تحریک آمیز یا زنده و غیر اخلاقی به میان آید.

و یا مجبور می‌شوند برای حفظ نزاکت و عفت زبان و قلم، پاره‌ای از صحنه‌ها را در پرده‌ای از ابهام بپیچند و به خوانندگان و شنوندگان - بطور سربسته تحویل دهند!

گوینده و نویسنده هر قدر مهارت داشته باشد، غالباً گرفتار یکی از این دو اشکال می‌شود.

آیا می‌توان باور کرد فردی درس نخوانده، هم ترسیم دقیق و کاملی از باریکترین و حساسترین فصول چنین عشق شورانگیزی بنماید، بدون اینکه کوچکترین تعبیر تحریک آمیز و دور از عفتی به کار برد.

ولی قرآن در ترسیم صحنه‌های حساس این داستان به طرز شگفت‌انگیزی دقت در بیان را با متانت و عفت بهم آمیخته و بدون اینکه از ذکر وقایع چشم‌پوشد و اظهار عجز کند، تمام اصول اخلاق و عفت را نیز به کار بسته است.

می‌دانیم از همه صحنه‌های این داستان، حساستر شرح ماجرای آن خلوتگاه عشق

است که ابتکار و هوس همسر عزیز مصر، دست بدست هم دادند و آنرا به وجود آوردند.

قرآن در شرح این ماجرا همه گفتنی‌ها را گفته، اما کوچکترین انحرافی از اصول عفت سخن پیدا نکرده است، آنجا که می‌گوید:

و راودته التی هو فی بیتها عن نفسه و غلقت الابواب و قالت هیت لك قال معاذ الله انه ربی احسن مثوای انه لا یفلح الظالمون (یوسف - ۲۳): و بانوئی که یوسف در خانه او بود از وی تقاضا و خواهش کرد و تمام درها را بست و گفت بشتاب به سوی آنچه برای تو مهیا شده، گفت: از این کار به خدا پناه می‌برم (عزیز مصر) بزرگ و صاحب من است، مرا گرامی داشته، مسلماً ظالمان و (آلودگان) رستگار نخواهند شد.

نکاتی که در این آیه قابل دقت است از این قرار است:

۱ - کلمه راود در جائی بکار برده می‌شود که کسی با اصرار آمیخته به نرمش و ملایمت چیزی را از کسی بخواهد (اما همسر عزیز مصر چه چیز از یوسف خواسته بود) چون روشن بوده، قرآن به همین کنایه واضح قناعت نموده و نامی از آن نبرده است.

۲ - قرآن در اینجا حتی تعبیر امراه العزیز (یعنی همسر عزیز مصر) را به کار نمی‌برد بلکه می‌گوید: التی هو فی بیتها (بانوئی که یوسف در خانه او بود) تا به پرده پوشی و عفت بیان نزدیکتر باشد ضمناً با این تعبیر حس حق شناسی یوسف را نیز مجسم ساخته، همانطور که مشکلات یوسف را در عدم تسلیم در برابر چنین کسی که زندگی او در پنجه وی

می باشد مجسم می کند.

۳ - غلقت الابواب که معنی مبالغه را می رساند و دلالت می کند تمام درها را به شدت بست و این ترسیمی از آن صحنه هیجان انگیز است.

۴ - جمله قالت هیت لک که معنی آن بشتاب به سوی آنچه برای تو مهیاست یا بیا که من در اختیار توام آخرین سخن را از زبان همسر عزیز برای رسیدن به وصال یوسف شرح می دهد، ولی در عبارتی سنگین و پرمتانت و پر معنی و بدون هیچگونه جنبه تحریک آمیز و بدآموز.

۵ - جمله معاذ الله انه ربی احسن مثوای که یوسف در پاسخ دعوت آن زن زیبای افسونگر گفت، به گفته اکثر مفسران به این معنی است: پناه به خدا می برم، عزیز مصر همسر تو بزرگ و صاحب من است و به من احترام می گذارد و اعتماد نموده چگونه به او خیانت کنم این کار هم خیانت است و هم ظلم و ستم انه لا- یفلح الظالمون و به این ترتیب کوشش یوسف را برای بیدار ساختن عواطف انسانی همسر عزیز مصر تشریح می کند.

۶ - جمله و لقد همت به و هم بها لو لا- ان رأ برهان ربه از یک طرف ترسیم دقیقی از آن خلوتگاه عشق است که آنچنان وضع تحریک آمیز بوده که اگر یوسف هم مقام عقل یا ایمان یا عصمت نداشت گرفتار شده بود و از طرف دیگر پیروزی نهائی یوسف را در چنین شرایطی بر دیو شهوت طغیانگر به طرز زیبایی توصیف نموده.

جالب اینکه تنها کلمه هم به کار برده شده یعنی همسر عزیز مصر تصمیم خود را گرفته بود و یوسف هم

اگر برهان پروردگار را نمی دید، تصمیم خود را می گرفت آیا کلمه ای متانت آمیزتر از کلمه قصد و تصمیم در اینجا می توان پیدا کرد؟!.

آیه و ترجمه ۲۵ تا ۲۹

و استبقا الباب و قدت قمیصه من دبر و إلفیا سیدها لدا الباب قالت ما جزاء من إراد بأ هلك سوءا إلا إن یسجن إو عذاب إلیم (۲۵)

قال هی رودتی عن نفسی و شهد شاهد من إهلها إن کان قمیصه قد من قبل فصدقت و هو من الکذیین (۲۶)

و إن کان قمیصه قد من دبر فکذبت و هو من الصدقین (۲۷)

فلما رءا قمیصه قد من دبر قال إنه من کیدکن إن کیدکن عظیم (۲۸)

یوسف إعرض عن هذا و استغفری لذنبک إنک کنت من الخاطین (۲۹)

ترجمه:

۲۵ - و هر دو بسوی در دویدند (در حالی که همسر عزیز، یوسف را تعقیب می کرد و پیراهن او را از پشت پاره کرد و در این هنگام آقای آن زن را دم در یافتند! آن زن گفت: کیفر کسی که نسبت به اهل تو اراده خیانت کند جز زندان و یا عذاب دردناک چه خواهد بود؟!.

۲۶ - (یوسف) گفت او مرا با اصرار بسوی خود دعوت کرد و در این هنگام شاهی از خانواده آن زن شهادت داد که اگر پیراهن او از پیش رو پاره شده آن زن راست می گوید و او از دروغگویان است.

۲۷ - و اگر پیراهنش از پشت سر پاره شده آن زن دروغ می گوید و او از راستگویان است.

۲۸ - هنگامی که (عزیز مصر) دید پیراهن او (یوسف) از پشت سر پاره شده گفت این از مکر و حيله شماست

ص: ۴۹۱

که مکر و حيله شما زنان عظيم است.

۲۹ - يوسف! از اين موضوع صرفنظر كن، و تو اي زن نيز از گناهت استغفار كن كه از خطاكاران بودي.

تفسير

طشت رسوائی همسر عزيز از بام افتاد!

مقاومت سرسختانه يوسف همسر عزيز را تقريبا مايوس كرد، ولي يوسف كه در اين دور مبارزه در برابر آن زن عشوه گر و هوسهای سرکش نفس، پيروز شده بود احساس كرد كه اگر بيش از اين در آن لغزشگاه بماند خطرناك است و بايد خود را از آن محل دور سازد و لذا با سرعت به سوی در كاخ دوید تا در را باز کند و خارج شود، همسر عزيز نيز بی تفاوت نماند، او نيز به دنبال يوسف به سوی در دوید تا مانع خروج او شود، و برای اين منظور، پيراهن او را از پشت سر گرفت و به عقب كشید، به طوری كه پشت پيراهن از طرف طول پاره شد (و استبقا الباب و قدت قميصه من دبر).

استباق در لغت به معنی سبقت گرفتن دو يا چند نفر از يكديگر است، و قد به معنی پاره شده از طرف طول است، همانگونه كه قط به معنی پاره شدن از عرض است، لذا در حديث داريم كانت ضربات علي بن ابيطالب (عليه السلام) ابكارا كان اذا اعتلى قد، و اذا اعترض قط: ضربه های علي بن ابيطالب (عليه السلام) در نوع خود بی سابقه بود، هنگامی كه از بالا ضربه می زد، تا به پائين می شكافت و هنگامی كه از عرض، ضربه می زد دو نیم می كرد.

ولی هر طور بود، يوسف خود را به در

ص: ۴۹۲

رسانید و در را گشود، ناگهان عزیز مصر را پشت در دیدند، به طوری که قرآن می گوید: آن دو، آقای آن زن را دم در یافتند (و الفیا سیدها لدی الباب).

الفیت از ماده الفاء به معنی یافتن ناگهانی است و تعبیر از شوهر به سید به طوری که بعضی از مفسران گفته اند طبق عرف و عادت مردم مصر بوده که زنها شوهر خود را سید خطاب می کردند، و در فارسی امروز هم زنان از همسر خود تعبیر به آقا می کنند.

در این هنگام که همسر عزیز از یکسو خود را در آستانه رسوائی دید، و از سوی دیگر شعله انتقامجویی از درون جان او زبانه می کشید، نخستین چیزی که بنظرش آمد این بود که با قیافه حق بجانبی رو به سوی همسرش کرد و یوسف را با این بیان متهم ساخت، صدا زد کیفر کسی که نسبت به اهل و همسر تو، اراده خیانت کند، جز زندان یا عذاب الیم چه خواهد بود؟! (قالت ما جزاء من اراد باهلك سوء الا ان يسجن او عذاب الیم).

جالب اینکه این زن خیانتکار تا خود را در آستانه رسوائی ندیده بود فراموش کرده بود که همسر عزیز مصر است، ولی در این موقع با تعبیر اهلك (خانواده تو) می خواهد حس غیرت عزیز را برانگیزد که من مخصوص توام نباید دیگری چشم طمع در من بدوزد!، این سخن بی شباهت به گفتار فرعون مصر در عصر موسی (علیه السلام) نیست، که به هنگام تکیه بر تخت قدرت می گفت الیس لی ملک مصر: آیا کشور مصر از آن من نیست (زخرف - ۵۱) اما به هنگامی

که تخت و تاج خود را در خطر، و ستاره اقبال خویش را در آستانه افول دید گفت: این دو برادر (موسی و هارون) می خواهند شما را از سرزمینتان! خارج سازند، یزیدان ان یخرجاکم من ارضکم (طه - ۶۳).

نکته قابل توجه دیگر اینکه همسر عزیز مصر، هرگز نگفت یوسف قصد سوئی درباره من داشته بلکه درباره میزان مجازات او با عزیز مصر صحبت کرد، آنچنان که گوئی اصل مساله مسلم است، و سخن از میزان کیفر و چگونگی مجازات او است و این تعبیر حساب شده در آن لحظه ای که می بایست آن زن دست و پای خود را گم کند نشانه شدت حيله گری او است.

و باز این تعبیر که اول سخن از زندان می گوید و بعد گوئی به زندان هم قانع نیست، پا را بالاتر می گذارد و از عذاب الیم که تا سر حد شکنجه و اعدام پیش می رود، حرف می زند.

یوسف در اینجا سکوت را به هیچ وجه جایز نشمرد و با صراحت پرده از روی راز عشق همسر عزیز برداشت و گفت: او مرا با اصرار و التماس به سوی خود دعوت کرد (قال هی راودتنی عن نفسی).

بدیهی است در چنین ماجرا هر کس در آغاز کار به زحمت می تواند باور کند که جوان نو خاسته برده ای بدون همسر، بی گناه باشد، و زن شوهردار ظاهرا با شخصیتی گناهکار، بنابراین شعله اتهام بیشتر دامن یوسف را می گیرد، تا همسر عزیز را!.

ولی از آنجا که خداوند حامی نیکان و پاکان است، اجازه نمی دهد، این جوان پارسای مجاهد با نفس در شعله های تهمت بسوزد، لذا قرآن می گوید:

در این هنگام شاهدی از خاندان آن زن گواهی داد، که برای پیدا کردن مجرم اصلی، از این دلیل روشن استفاده کنید: اگر پیراهن یوسف از جلو پاره شده باشد، آن زن، راست می گوید، و یوسف دروغگو است (و شاهد شاهد من اهلها ان کان قمیصه قد من قبل فصدقت و هو من الکاذبین).

و اگر پیراهنش از پشت سر پاره شده است، آن زن دروغ می گوید و یوسف راستگو است (و ان کان قمیصه قد من دبر فکذبت و هو من الصادقین).

چه دلیلی از این زنده تر، چرا که اگر تقاضا از طرف همسر عزیز بوده، او به پشت سر یوسف دویده است و یوسف در حال فرار بوده که پیراهنش را چسبیده، مسلماً از پشت سر پاره می شود، و اگر یوسف به همسر عزیز هجوم برده و او فرار

کرده یا رو در رو به دفاع از خویش برخاسته، مسلماً پیراهن یوسف از جلو پاره خواهد شد، و چه جالب است که این مسأله ساده پاره شدن پیراهنی، مسیر زندگی بی گناهی را تغییر دهد و همین امر کوچک سندی بر پاکی او، و دلیلی بر رسوائی مجرمی گردد!

عزیز مصر، این داوری را که بسیار حساب شده بود پسندید، و در پیراهن یوسف خیره شد، و هنگامی که دید پیراهنش از پشت سر پاره شده (مخصوصاً با توجه به این معنی که تا آن روز دروغی از یوسف نشنیده بود) رو به همسرش کرد و گفت: این کار از مکر و فریب شما زنان است که مکر شما زنان، عظیم است (فلما رآ قمیصه قد من دبر قال انه من کید

کن ان کید کن عظیم).

در این هنگام عزیز مصر از ترس اینکه، این ماجرای اسفانگیز برملا نشود، و آبروی او در سرزمین مصر، بر باد نرود، صلاح این دید که سر و ته قضیه را به هم آورده و بر آن سر پوش نهد، رو به یوسف کرد و گفت: یوسف تو صرف نظر کن و دیگر از این ماجرا چیزی مگو (یوسف اعرض عن هذا).

سپس رو به همسرش کرد و گفت: تو هم از گناه خود استغفار کن که از خطاکاران بودی (و استغفري لذنبك انك كنت من الخاطئين).

بعضی گفته اند گوینده این سخن، عزیز مصر نبود، بلکه همان شاهد بود، ولی هیچ دلیلی برای این احتمال وجود ندارد، بخصوص که این جمله بعد از گفتار عزیز واقع شده است.

نکته ها

۱ - شاهد که بود؟.

در اینکه شهادت دهنده چه کسی بود که پرونده یوسف و همسر عزیز را به این زودی جمع و جور و مختومه ساخت و بی گناه را از گنهکار آشکار نمود، در میان مفسران گفتگو است، بعضی گفته اند یکی از بستگان همسر عزیز مصر بود، و کلمه (من اهلها) گواه بر این است، و قاعده مرد حکیم و دانشمند و با هوشی بوده است، که در این ماجرا که هیچ شاهد و گواهی ناظر آن نبوده، توانست از شکاف پیراهنی! حقیقت حال را ببیند، و می گویند این مرد از مشاوران عزیز مصر، و در آن ساعت، همراه او بوده است.

تفسیر دیگر اینکه بچه شیر خواری از بستگان همسر عزیز مصر، در آن نزدیکی بود، و یوسف از عزیز مصر خواست، که داوری را از

ص: ۴۹۶

این کودک بطلبند، عزیز مصر نخست در تعجب فرو رفت که مگر چنین چیزی ممکن است؟ اما هنگامی که کودک شیر خوار - همچون مسیح در گهواره - به سخن آمد، و این معیار و مقیاس را برای شناختن گنهکار از بی گناه بدست داد متوجه شد که یوسف یک غلام نیست، بلکه پیامبری است یا پیامبر گونه!

در روایاتی که از طرق اهل بیت و اهل تسنن وارد شده به این تفسیر اشاره شده است از جمله ابن عباس از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) چنین نقل می کند که فرمود: چهار نفر در طفولیت سخن گفتند: فرزند آرایشگر فرعون، و شاهد یوسف، و صاحب جریج و عیسی بن مریم.

در تفسیر علی بن ابراهیم نیز از امام صادق علیه السلام نقل شده که شهادت دهنده کودکی در گهواره بود.

ولی باید توجه داشت که هیچیک از دو حدیث بالا، سند محکمی ندارد، بلکه هر دو مرفوعه است.

سومین احتمالی که داده اند این است که شاهد، همان دریدگی پیراهن بود که با زبان حال این شهادت را داد، ولی با توجه به کلمه من اهلها (شاهد از خاندان همسر عزیز مصر بود) این احتمال بسیار بعید بنظر می رسد بلکه منتفی است.

۲ - چرا عکس العمل عزیز مصر، خفیف بود؟

از جمله مسائلی که در این داستان توجه انسان را به خود جلب می کند این است که در یک چنین مسأله مهمی که ناموس عزیز مصر به آن آلوده شده بود، چگونه او با یک جمله قناعت کرد و تنها گفت از گناه خود استغفار کن که از خطاکاران بودی، و

ص: ۴۹۷

شاید همین مسأله سبب شد که همسر عزیز پس از فاش شدن اسرارش در سرزمین مصر، زنان اشراف را به مجلس خاصی دعوت کند و داستان عشق خود را با صراحت و عریان باز گو نماید.

آیا ترس از رسوائی، عزیز را وادار کرد که در این مسأله کوتاه بیاید؟ یا اینکه اصولاً برای زمامداران خودکامه و طاغوتیان، مسأله غیرت و حفظ ناموس چندان مطرح نیست؟ آنها آنقدر آلوده به گناه و فساد و بی عفتی هستند که اهمیت و ابهت این موضوع، در نظرشان از بین رفته است.

احتمال دوم قویتر به نظر می رسد.

۳ - حمایت خدا در لحظات بحرانی

درس بزرگ دیگری که این بخش از داستان یوسف به ما می دهد، همان حمایت وسیع پروردگار است که در بحرانی ترین حالات به یاری انسان می شتابد و به مقتضای (یجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب) از طرفی که هیچ باور نمی کرد روزنه امید برای او پیدا می شود و شکاف پیراهنی سند پاکی و برائت او می گردد، همان پیراهن حادثه سازی که یک روز، برادران یوسف را در پیشگاه پدر به خاطر پاره نبودن رسوا می کند، و روز دیگر همسر هوسران عزیز مصر را بخاطر پاره بودن، و روز دیگر نور آفرین دیده های بی فروغ یعقوب است، و بوی آشنای آن همراه نسیم صبحگاهی از مصر به کنعان سفر می کند، و پیر کنعانی را بشارت به قدم موکب بشیر می دهد!

به هر حال خدا الطاف خفیه ای دارد که هیچکس از عمق آن آگاه نیست، و به هنگامی که نسیم این لطف می وزد، صحنه ها چنان دگرگون می شود که برای هیچکس

حتی هوشمندترین افراد قابل پیش بینی نیست.

پیراهن با تمام کوچکی که چیز مهمی است، گاه می شود چند تار عنکبوت مسیر زندگی قوم و ملتی را برای همیشه عوض می کند، آنچنان که در داستان غار ثور و هجرت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) واقع شد.

۴ - نقشه همسر عزیز مصر

در آیات فوق، اشاره به مکر زنان (البته زنانی همچون همسر عزیز که ببیند و بار و هوسرانند) شده است، و این مکر و حيله گری به عظمت توصیف گردیده (ان کید کن عظیم). در تاریخ و همچنین در داستانها که سایه ای از تاریخ است، مطالب زیادی در این زمینه نقل شده، که مطالعه مجموع آنها نشان می دهد، زنان هوسران برای رسیدن به مقصود خود، نقشه هائی می کشند که در نوع خود بی نظیر است.

در داستان بالا دیدیم که همسر عزیز چگونه بعد از شکست در عشق و قرار گرفتن در آستانه رسوائی، با مهارت خاصی برائت خود و آلودگی یوسف را مطرح ساخت، او حتی نگفت که یوسف قصد سوء به من داشته، بلکه آنرا به عنوان یک امر مسلم فرض کرد و تنها سؤال از مجازات چنین کسی نمود؟ مجازاتی که در مرحله زندان نیز متوقف نمی شد، بلکه به صورت نامعلوم و نامحدود، مطرح گشته بود.

در داستان همین زن که در رابطه با سرزنش زنان مصر نسبت به عشق بی قرارش به غلام و برده خویش در آیات بعد، مطرح است، نیز می بینیم که او برای تبرئه خود از چنین نیرنگ حساب شده استفاده می کند، و این تأکید دیگری است بر مکر اینگونه زنان.

آیه و ترجمه ۳۰ تا ۳۴

و

ص: ۴۹۹

قال نسوه في المدينة امرأت العزيز ترود فتثها عن نفسه قد شغفها حبا إنا لنرئها في ضلل ميين (٣٠)

فلما سمعت بمكرهن إرسلت إليهن و إعتدت لهن متكاً و آتت كل وحده منهن سكيناً و قالت اخرج عليهن فلما رأينه إكبرنه و قطعن إيديهن و قلن حش لله ما هذا بشراً إن هذا إلا ملك كريم (٣١)

قالت فذلكن الذي لمتنني فيه و لقد رودته عن نفسه فاستعصم و لئن لم يفعل ما أمره ليسجنن و ليكونا من الصغرين (٣٢)

قال رب السجن إحب إلي مما يدعونني إليه و إلا تصرف عني كيدهن إصب إليهن و إكن من الجهلين (٣٣)

فاستجاب له ربه فصرف عنه كيدهن إنه هو السميع العليم (٣٤)

ترجمه:

٣٠ - گروهی از زنان شهر گفتند که همسر عزیز جوانش (غلامش را) بسوی خود دعوت می کند و عشق این جوان در اعماق قلبش نفوذ کرده، ما او را در گمراهی آشکار می بینیم!

٣١ - هنگامی که (همسر عزیز) از فکر آنها با خبر شد به سراغ آنها فرستاد (و از آنها دعوت کرد) و برای آنها پستی های گران قیمتی فراهم ساخت، و بدست هر کدام چاقوئی (برای بریدن میوه) داد و در این موقع (به یوسف) گفت وارد مجلس آنان شو، هنگامی که چشمشان به او افتاد در تعجب فرو رفتند و (بی اختیار) دستهای خود را بردند! و گفتند منزّه است خدا این بشر نیست، این یک فرشته بزرگوار است!

٣٢ - (همسر عزیز) گفت این همان کسی است که بخاطر (عشق) او مرا سرزنش کردید

(آری) من او را به خویشتن دعوت کردم و او خودداری کرد،

ص: ٥٠٠

و اگر آنچه را دستور می دهم انجام ندهد به زندان خواهد افتاد و مسلماً خوار و ذلیل خواهد شد!

۳۳ - (یوسف) گفت پروردگارا! زندان نزد من محبوبتر است از آنچه اینها مرا بسوی آن می خوانند و اگر مکر و نیرنگ آنها را از من بازگردانی قلب من به آنها متمایل می گردد و از جاهلان خواهم بود.

۳۴ - پروردگارش دعای او را اجابت کرد و مکر آنها را از او بگردانید چرا که او شنوا و داناست.

تفسیر

توطئه دیگر همسر عزیز مصر

هر چند مسأله اظهار عشق همسر عزیز، با آن داستانی که گذشت یک مسأله خصوصی بود که عزیز هم تأکید بر کتمانش داشت، اما از آنجا که اینگونه رازها نهفته نمی ماند، مخصوصاً در قصر شاهان و صاحبان زر و زور، که دیوارهای آنها گوشهای شنوائی دارد، سرانجام این راز از درون قصر به بیرون افتاد، و چنانکه قرآن گوید: گروهی از زنان شهر، این سخن را در میان خود گفتگو می کردند و نشر می دادند که همسر عزیز با غلامش سر و سری پیدا کرده و او را به سوی خود دعوت می کند (و قال نسوه فی المدینه امراه العزیز تراود فتیها عن نفسه).

(و آنچنان عشق غلام بر او چیره شده که اعماق قلبش را تسخیر کرده است) (قد شغفها حبا).

و سپس او را با این جمله مورد سرزنش قرار دادند (ما او را در گمراهی آشکار می بینیم)! (انا لنها فی ضلال مبین).

روشن است آنها که این سخن را می گفتند، زنان اشرافی مصر بودند که اخبار قصرهای پر از فساد فرعونیان و مستکبرین برای آنها جالب بود و همواره در

ص: ۵۰۱

این دسته از زنان اشرافی که در هوسرانی چیزی از همسر عزیز کم نداشتند، چون دستشان به یوسف نرسیده بود به اصطلاح جانماز آب می کشیدند و همسر عزیز را به خاطر این عشق در گمراهی آشکار می دیدند!

حتی بعضی از مفسران احتمال داده اند، که پخش این راز بوسیله این گروه از زنان مصر، نقشه ای بود برای تحریک همسر عزیز، تا برای تبرئه خود، آنها را به کاخ دعوت کند و یوسف را در آنجا ببیند! آنها شاید فکر می کردند اگر به حضور یوسف برسند چه بسا بتوانند نظر او را به سوی خویشتن! جلب کنند که هم از همسر عزیز شاید زیباتر بودند، و هم جمالشان برای یوسف تازگی داشت، و هم آن نظر احترام آمیز یوسف به همسر عزیز، که نظر فرزند به مادر، یا مربی. یا صاحب نعمت بود، در مورد آنها موضوع نداشت، و به این دلیل احتمال نفوذشان در او بسیار بیشتر از احتمال نفوذ همسر عزیز بود!

(شغف) از ماده (شغاف) به معنی گره بالای قلب و یا پوسته نازک روی قلب است، که به منزله غلافی تمام آنرا در بر گرفته و شغفها حبا یعنی آنچنان به او علاقمند شده که محبتش به درون قلب او نفوذ کرده، و اعماق آنرا در بر گرفته است، و این اشاره به عشق شدید و آتشین است.

(آلوسی) در تفسیر (روح المعانی) از کتاب (اسرار البلاغه) برای عشق و علاقه مراتبی ذکر کرده که به قسمتی از آن در اینجا اشاره می شود:

نخستین مراتب محبت همان (هوی) (به معنی تمایل) است، سپس (علاقه) یعنی محبتی که ملازم

قلب است. و بعد از آن، (کلف) به معنی شدت محبت، و سپس (عشق) و بعد از آن (شعف) (با عین) یعنی حالتی که قلب در آتش عشق می سوزد و از این سوزش احساس لذت می کند و بعد از آن (لوعه) و سپس (شغف) یعنی مرحله ای که عشق به تمام زوایای دل نفوذ می کند و سپس تدریجاً و آن مرحله ای است که عشق، عقل انسان را می رباید و آخرین مرحله (هیوم) است و آن مرحله بی قراری مطلق است که شخص عاشق را بی اختیار به هر سو می کشاند.

این نکته نیز قابل توجه است که چه کسی این راز را فاش نمود، همسر عزیز که او هرگز طرفدار چنین رسوائی نبود، یا خود عزیز که او تأکید بر کتمان می نمود، یا داور حکیمی که این داوری را نمود که از او این کار بعید می نمود، اما بهر حال اینگونه مسائل آنهم در آن قصرهای پر از فساد - همانگونه که گفتیم - چیزی نیست که بتوان آن را مخفی ساخت، و سرانجام از زبان تغزیه گردانهای اصلی به درباریان و از آنجا به خارج، جسته گریخته درز می کند و طبیعی است که دیگران آنرا با شاخ و برگ فراوان زبان به زبان نقل می نمایند.

همسر عزیز، که از مکر زنان حيله گر مصر، آگاه شد، نخست ناراحت گشت سپس چاره ای اندیشید و آن این بود که از آنها به یک مجلس میهمانی دعوت کند و بساط پر تجمل با پشتیبای گرانقیمت برای آنها فراهم سازد، و بدست هر کدام چاقوئی برای بریدن میوه دهد (اما چاقوهای تیز، تیزتر از نیاز بریدن

میوه ها!) (فلما سمعت بمکرهن ارسلت الیهن و اعتدت لهن متکا و آتت کل واحده منهن سکینا).

و این کار خود دلیل بر این است که او از شوهر خود، حساب نمی برد، و از رسوائی گذشته اش درسی نگرفت.

سپس به یوسف دستور داد که در آن مجلس، گام بگذارد تا زنان سرزنشگر، با دیدن جمال او. وی را در این عشقش ملامت نکنند (و قالت اخرج علیهن).

تعبیر به اخرج علیهن (بیرون بیا) به جای ادخل (داخل شو) این معنی را می رساند که همسر عزیز، یوسف را در بیرون نگاه نداشت، بلکه در یک اطاق درونی که احتمالا محل غذا و میوه بوده، سرگرم ساخت تا ورود او به مجلس از در ورودی نباشد و کاملا غیر منتظره و شوک آفرین باشد!

اما زنان مصر که طبق بعضی از روایات ده نفر و یا بیشتر از آن بودند، هنگامی که آن قامت زیبا و چهره نورانی را دیدند، و چشمشان به صورت دلربای یوسف افتاد، صورتی همچون خورشید که از پشت ابر ناگهان ظاهر شود و چشمها را خیره کند، در آن مجلس طلوع کرد چنان واله و حیران شدند که دست از پا و ترنج از دست، نمی شناختند (آنها بهنگام دیدن یوسف او را بزرگ و فوق العاده شمردند) (فلما رایته اکبرنه).

(و آنچنان از خود بی خود شدند که (بجای ترنج) دستها را بریدند) (و قطعن ایدیهن).

و هنگامی که دیدند، برق حیا و عفت از چشمان جذاب او می درخشد و رخسار معصومش از شدت حیا و شرم گلگون شده، همگی فریاد بر آوردند که نه، این جوان هرگز آلوده نیست، او

اصلا بشر نیست، او یک فرشته بزرگوار آسمانی است (و قلن حاش لله ما هذا بشرا ان هذا الا ملک کریم).

در اینکه زنان مصر در این هنگام، چه اندازه دستهای خود را بریدند در میان مفسران گفتگو است، بعضی آنها به صورتهای مبالغه آمیز نقل کرده اند، ولی آنچه از قرآن استفاده می شود این است که اجمالا دستهای خود را مجروح ساختند.

در این هنگام زنان مصر، قافیه را به کلی باختند و با دستهای مجروح که از آن خون می چکید و در حالی پریشان همچون مجسمه ای بی روح در جای خود خشک شده بودند، نشان دادند که آنها نیز دست کمی از همسر عزیز ندارند.

او از این فرصت استفاده کرد و (گفت: این است آن کسی که مرا به خاطر عشقش سرزنش می کردید) (قالت فذلکن الذی لمتنی فیه).

همسر عزیز گویا می خواست به آنها بگوید شما که با یکبار مشاهده یوسف، این چنین عقل و هوش خود را از دست دادید و بی خبر دستها را بریدید و محو جمال او شدید و به ثنا خوانی اش برخاستید، چگونه مرا ملامت می کنید که صبح و شام با او می نشینم و بر می خیزم؟.

همسر عزیز که از موفقیت خود در طرخی که ریخته بود، احساس غرور و خوشحالی می کرد و عذر خود را موجه جلوه داده بود یکباره تمام پرده ها را کنار زد و با صراحت تمام به گناه خود اعتراف کرد و گفت: (آری من او را به کام گرفتن از خویش دعوت کردم ولی او خویشتن داری کرد) (و لقد راوده عن نفسه فاستعصم).

سپس بی آنکه از این آلودگی

به گناه اظهار ندامت کند، و یا لا اقل در برابر میهمانان کمی حفظ ظاهر نماید، با نهایت بی پروائی با لحن جدی که حاکی از اراده قطعی او بود، صریحا اعلام داشت، (اگر او (یوسف) آنچه را که من فرمان می دهم انجام ندهد و در برابر عشق سوزان من تسلیم نگردد بطور قطع به زندان خواهد افتاد) (و لئن لم يفعل ما آمره لیسجنن).

نه تنها به زندانش می افکنم بلکه در درون زندان نیز خوار و ذلیل خواهد بود

(و لیکونا من الصاغرین).

طبیعی است هنگامی که عزیز مصر در برابر آن خیانت آشکار همسرش به جمله و استغفری لذنبک (از گناهانت استغفار کن) قناعت کند باید همسرش رسوائی را به این مرحله بکشاند، و اصولا در دربار فراعنه و شاهان و عزیزان همانگونه که گفتیم این مسائل چیز تازه ای نیست.

بعضی در اینجا روایت شگفت آوری نقل کرده اند و آن اینکه گروهی از زنان مصر که در آن جلسه حضور داشتند به حمایت از همسر عزیز برخاستند و حق را به او دادند و دور یوسف را گرفتند، و هر یک برای تشویق یوسف به تسلیم شدن یک نوع سخن گفتند:

یکی گفت ای جوان! اینهمه خویشتن داری و ناز برای چیست؟ چرا به این عاشق دلداده، ترحم نمی کنی؟ مگر تو این جمال دل آرای خیره کننده را نمی بینی؟ مگر تو دل نداری و جوان نیستی و از عشق و زیبائی لذت نمیبری؟ آخر مگر تو سنگ و چوبی؟!.

دومی گفت گیرم که از زیبائی و عشق چیزی نمی فهمی، ولی آیا نمی دانی که او همسر عزیز مصر و زن قدرتمند این

سامان است؟ فکر نمی کنی که اگر قلب او را بدست آوری، همه این دستگاہ در اختیار تو خواهد بود؟ و هر مقامی که بخواهی برای تو آماده است؟.

سومی گفت، گیرم که نه تمایل به جمال زیبایش داری، و نه نیاز به مقام و مالش، ولی آیا نمی دانی که او زن انتقامجوی خطرناکی است؟ و وسائل انتقامجویی را کاملاً در اختیار دارد؟ آیا از زندان وحشتناک و تاریکش نمی ترسی و به غربت مضاعف در این زندان تنهائی نمی اندیشی؟!.

تهدید صریح همسر عزیز به زندان و ذلت از یک سو، و وسوسه های این زنان آلوده که اکنون نقش دلالی را بازی می کنند، از سوئی دیگر یک لحظه بحرانی

شدید برای یوسف فراهم ساخت، طوفان مشکلات از هر سو او را احاطه کرده بود، اما او که از قبل خود را ساخته بود، و نور ایمان و پاکی و تقوا، آرامش و سکینه خاصی در روح او ایجاد کرده بود، با شجاعت و شہامت، تصمیم خود را گرفت و بی آنکه با زنان هوسباز و هوسران به گفتگو برخیزد رو به درگاہ پروردگار آورد و این چنین به نیایش پرداخت: بار الہا، پروردگار! زندان با آن همه سختیهایش در نظر من محبوبتر است از آنچه این زنان مرا به سوی آن می خوانند (قال رب السجن احب الی مما یدعوننی الیه).

سپس از آنجا که می دانست در همه حال، مخصوصاً در مواقع بحرانی، جز به اتکاء لطف پروردگار راه نجاتی نیست، خودش را با این سخن به خدا سپرد و از او کمک خواست، پروردگار! اگر کلید و مکر و نقشه های خطرناک این زنان آلوده را

از من باز نگردانی، قلب من به آنها متمایل می گردد و از جاهلان خواهم بود (و ان لا تصرف عنی کیدهن اصب الیهن و اکن من الجاهلین).

خداوندا! من به خاطر رعایت فرمان تو، و حفظ پاکدامنی خویش، از آن زندان وحشتناک استقبال می کنم، زندانی که روح من در آن آزاد است و دامانم پاک، و به این آزادی ظاهری که جان مرا اسیر زندان شهوت می کند و دامانم را آلوده می سازد پشت پا می زنم.

خدایا! کمکم فرما، نیرویم بخش، بر قدرت عقل و ایمان و تقوایم بیفزا تا بر این وسوسه های شیطانی پیروز گردم.

و از آنجا که وعده الهی همیشه این بود که جهاد کننده گان مخلص را (چه با نفس و چه با دشمن) یاری بخشد، یوسف را در این حال تنها نگذاشت و لطف حق بیاریش شتافت، آنچنان که قرآن می گوید: پروردگارش این دعای خالصانه او را اجابت کرد (فاستجاب له ربه).

و مکر و نقشه آنها را از او بگردانید (فصرف عنه کیدهن).

چرا که او شنوا است و دانا است (انه هوا السميع العليم).

هم نیایشهای بندگان را می شنود و هم از اسرار درون آنها آگاه است، و هم راه حل مشکل آنها را می داند.

نکته ها

۱ - همانگونه که دیدیم همسر عزیز و زنان مصر برای رسیدن به مقصود خود از امور مختلفی استفاده کردند: اظهار عشق و علاقه شدید تسلیم محض، و سپس تطمیع، و بعد از آن تهدید. و یا به تعبیر دیگر توسل به شهوت و زر و سپس زور.

و اینها اصول متحد المالیه است که همه خودکامگان و طاغوتها در هر عصر و

زمانی به آن متوسل می شدند. حتی خود ما مکرر دیده ایم که آنها برای تسلیم ساختن مردان حق در آغاز یک جلسه نرمش فوق العاده و روی خوش نشان می دهند، و از طریق تطمیع و انواع کمکها وارد می شوند، و در آخر همان جلسه به شدیدترین تهدیدها توسل می جویند. و هیچ ملاحظه نمی کنند که این تناقض گوئی آنها در یک مجلس تا چه حد زشت و زننده و در خور تحقیر و انواع سرزنشها است.

دلیل آنها روشن است آنها هدفشان را می جویند، وسیله برای آنان مهم نیست، و یا به تعبیر دیگر برای رسیدن به هدف استفاده از هر وسیله ای را مجاز می شمرند.

در این وسط افراد ضعیف و کم رشد در مراحل نخستین، یا آخرین مرحله تسلیم می شوند و برای همیشه به دامشان گرفتار می گردند، اما اولیای حق با شجاعت و شهامتی که در پرتو نور ایمان یافته اند همه این مراحل را پشت سر گذارده و سازش ناپذیری خود را با قاطعیت هر چه تمامتر نشان می دهند، و تا سر حد مرگ پیش می روند، و عاقبت آنها پیروزی است، پیروزی خودشان و مکتبشان و یا حداقل

پیروزی مکتب.

۲ - بسیاریند کسانی که مانند زنان هوسباز مصر هنگامی که در کنار گود نشسته اند خود را پاک و پاکیزه نشان می دهند، و لاف تقوا و پارسائی می زنند و آلودگانی همچون همسر عزیز را در ضلال مبین می بینند.

اما هنگامی که پایشان به وسط گود کشیده شد در همان ضربه اول از پا در می آیند و عملاً ثابت می کنند که تمام آنچه می گفتند حرفی بیش نبوده، اگر همسر عزیز پس از سالها

ص: ۵۰۹

نشست و برخاست با یوسف گرفتار عشق او شد آنها در همان مجلس اول به چنین سرنوشتی گرفتار شدند و به جای تریج دستهای خویش را بریدند!

۳ - در اینجا سؤالی پیش می آید که چرا یوسف حرف همسر عزیز را پذیرفت و حاضر شد گام در مجلس همسر عزیز مصر بگذارد، مجلسی که برای گناه ترتیب داده شده بود، و یا برای تبرئه یک گناهکار.

ولی با توجه به اینکه یوسف ظاهراً برده و غلام بود و ناچار بود که در کاخ خدمت کند ممکن است همسر عزیز از همین بهانه استفاده کرده باشد و به بهانه آوردن ظرفی از غذا یا نوشیدنی پای او را به مجلس کشانده باشد، در حالی که یوسف مطلقاً از این نقشه و مکر زنانه اطلاع و آگاهی نداشت.

به خصوص اینکه گفتیم ظاهر تعبیر قرآن (اخرج علیهن) نشان می دهد که او در بیرون آن دستگاه نبود بلکه در اطاق مجاور که محل غذا و میوه یا مانند آن بوده است قرار داشته است.

۴ - جمله یدعوننی الیه (این زنان مرا به آن دعوت می کنند)

و کیدهن (نقشه این زنان ...) به خوبی نشان می دهد که بعد از ماجرای بریدن دستها و دلباختگی زنان هوسباز مصر نسبت به یوسف آنها هم به نوبه خود وارد میدان شدند و از یوسف دعوت کردند که تسلیم آنها و یا تسلیم همسر عزیز مصر شود و او هم دست رد به سینه همه آنها گذاشت، این نشان می دهد که همسر عزیز در این گناه تنها نبود و (شریک جرم) هائی داشت

۵ - به هنگام گرفتاری در چنگال مشکلات

و در مواقعی که حوادث پای انسان را به لب پرتگاهها می کشاند تنها باید به خدا پناه برد و از او استمداد جست که اگر لطف و یاری او نباشد کاری نمی توان کرد، این درسی است که یوسف بزرگ و پاکدامن به ما آموخته، او است که می گوید پروردگارا اگر نقشه های شوم آنها را از من باز نگردانی من هم به آنها متمایل می شوم، اگر مرا در این مهلکه تنها بگذاری طوفان حوادث مرا با خود می برد، این توئی که حافظ و نگهدار منی، نه قوت و قدرت و تقوای من!

این حالت وابستگی مطلق به لطف پروردگار علاوه بر این که قدرت و استقامت نامحدودی به بندگان خدا می بخشد سبب می شود که از الطاف خفی او بهره گیرند. همان الطافی که توصیف آن غیر ممکن است و تنها باید آن را مشاهده کرد و تصدیق نمود.

اینها هستند که هم در این دنیا در سایه لطف پروردگارند و هم در جهان دیگر.

در حدیثی از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) چنین می خوانیم: سبعة يظلهم الله في ظل عرشه يوم لا ظل الا ظله: امام عادل، و شاب نشا في عبادة الله عز و جل، و رجل قلبه متعلق بالمسجد اذا خرج منه حتى يعود اليه، و رجلان كانا في طاعة الله عز و جل فاجتمعا على ذلك و تفرقا، و رجل ذكر الله عز و جل خاليا ففاضت عيناه، و رجل دعت امرأته ذات حسن و جمال فقال اني اخاف الله تعالى، و رجل تصدق بصدقه فاخفاها حتى لا تعلم شماله ما تصدق بيمينه!:

هفت گروهند که

ص: ۵۱۱

خداوند آنها را در سایه عرش خود قرار می دهد آن روز که سایه ای جز سایه او نیست:

پیشوای دادگر و جوانی که از آغاز عمر در بندگی خدا پرورش یافته و کسی که قلب او به مسجد و مرکز عبادت خدا پیوند دارد و هنگامی که از آن خارج می شود در فکر آن است تا به آن باز گردد و افرادی که در طریق اطاعت فرمان خدا متحدا کار می کنند و به هنگام جدا شدن از یکدیگر نیز رشته اتحاد معنوی آنها همچنان برقرار است و کسی که به هنگام شنیدن نام پروردگار (به خاطر احساس مسئولیت یا ترس از گناهان) قطره اشک از چشمان او سرازیر می شود.

و مردی که زن زیبا و صاحب جمالی او را به سوی خویش دعوت کند او بگوید من از خدا ترسانم و کسی که کمک به نیازمندان می کند و صدقه خود را مخفی می دارد آنچنان که دست چپ او از صدقه ای که با دست راست داده باخبر نشود!

آیه و ترجمه ۳۵ تا ۳۸

ثم بدا لهم من بعد ما رأوا الآيات ليسجننه حتى حين (۳۵)

و دخل معه السجن فتیان قال إحداهما إني إرثني إعصر خمرا و قال الآخر إني إرثني إحمل فوق رأی سى خبزا تأ كل الطير منه نبئنا بتأ ویله إنا نرثك من المحسنين (۳۶)

قال لا- یا تیکما طعام ترزقانه إلا نبأ تکما بتأ ویله قبل إن یا تیکما ذلکما مما علمنی ربی إنی ترکت مله قوم لا يؤمنون بالله و هم بالآخره هم كفرون (۳۷)

و اتبعت مله ءاباءى إبرهیم و إسحق و یعقوب ما كان لنا إن نشرك بالله من شیء ذلک

ص: ۵۱۲

من فضل الله علينا و على الناس و لكن اكثر الناس لا يشكرون (۳۸)

ترجمه:

۳۵ - بعد از آنکه نشانه های (پاکی یوسف) را دیدند تصمیم گرفتند او را تا مدتی زندانی کنند.

۳۶ - و دو جوان همراه او وارد زندان شدند، یکی از آن دو گفت من در عالم خواب دیدم که (انگور برای) شراب می فشارم، و دیگری گفت من در خواب دیدم که نان بر سرم حمل می کنم و پرندگان از آن می خورند ما را از تعبیر آن آگاه ساز که تو را از نیکوکاران می بینیم.

۳۷ - (یوسف) گفت پیش از آنکه جیره غذائی شما فرا رسد شما را از تعبیر خوابتان آگاه خواهم ساخت این از علم و دانشی است که پروردگارم به من آموخته من آئین جمعیتی را که ایمان بخدا ندارند و به سرای دیگر کافرند ترک گفتم (و شایسته چنین موهبتی شدم).

۳۸ - من از آئین پدرانم ابراهیم و اسحق و یعقوب پیروی کردم، برای ما شایسته نبود چیزی را شریک خدا قرار دهیم، این از فضل خدا بر ما و بر مردم است ولی اکثر مردم شکرگزاری نمی کنند.

تفسیر

زندان به جرم بیگناهی!.

جلسه عجیب زنان مصر با یوسف در قصر عزیز با آن شور و غوغا پایان یافت، ولی طبعاً خبرش به گوش عزیز رسید، و از مجموع این جریانات روشن شد که یوسف یک جوان عادی و معمولی نیست، آنچنان پاک است که هیچ قدرتی نمی تواند او را وادار به آلودگی کند و نشانه های این پاکی از جهات مختلف آشکار شد، پاره شدن پیراهن یوسف از پشت سر، و مقاومت او

ص: ۵۱۳

در برابر وسوسه های زنان مصر، و آماده شدن او برای رفتن به زندان، و عدم تسلیم در برابر تهدیدهای همسر عزیز به زندان و عذاب الیم، همه اینها دلیل بر پاکی او بود، دلائلی که کسی نمی توانست آن را پرده پوشی یا انکار کند.

و لازمه این دلائل اثبات ناپاکی و جرم همسر عزیز مصر بود، و بدنبال ثبوت این جرم، بیم رسوائی و افتضاح جنسی خاندان عزیز در نظر توده مردم روز بروز بیشتر می شد، تنها چاره ای که برای این کار از طرف عزیز مصر و مشاورانش دیده شد این بود که یوسف را به کلی از صحنه خارج کنند، آنچنان که مردم او و نامش را بدست فراموشی بسپارند، و بهترین راه برای این کار، فرستادنش به سیاه چال زندان بود، که هم او را به فراموشی می سپرد و هم در میان مردم به این تفسیر می شد که مجرم اصلی، یوسف بوده است!

لذا قرآن می گوید: بعد از آنکه آنها آیات و نشانه های (پاکی یوسف) را دیدند تصمیم گرفتند که او را تا مدتی زندانی کنند (ثم بدا لهم من بعد ما راوا الايات ليسجننه حتى حين).

تعبیر به بدا که به معنی پیدا شدن رای جدید است نشان می دهد که قبلا چنین تصمیمی در مورد او نداشتند، و این عقیده را احتمالا همسر عزیز برای اولین بار پیشنهاد کرد و به این ترتیب یوسف بیگناه به گناه پاکی دامانش، به زندان رفت و این نه اولین بار بود و نه آخرین بار که انسان شایسته ای به جرم پاکی به زندان برود.

آری در يك محیط آلوده، آزادی از

آن آلودگان است که همراه مسیر آب حرکت می کنند، نه فقط آزادی که همه چیز متعلق به آنها است، و افراد پاکدامن و با ارزشی همچون یوسف که همجنس و همرنگ آن محیط نیستند و بر خلاف جریان آب حرکت می کنند باید منزوی شوند، اما تا کی، آیا برای همیشه؟ نه، مسلماً نه!

از جمله کسانی که با یوسف وارد زندان شدند، دو جوان بودند (و دخل معه السجن فتيان).

و از آنجا که وقتی انسان نتواند از طریق عادی و معمولی دسترسی به اخبار پیدا کند احساسات دیگر او به کار می افتد، تا مسیر حوادث را جستجو و پیش بینی کند، و خواب و رؤیا هم برای او مطلبی می شود.

از همین رو یک روز این دو جوان که گفته می شود یکی از آن دو مامور آبدار خانه شاه و دیگری سر پرست غذا و آشپزخانه بود، و به علت سعایت دشمنان و اتهام به تصمیم بر مسموم نمودن شاه به زندان افتاده بودند، نزد یوسف آمدند و هر کدام خوابی را که شب گذشته دیده بود و برایش عجیب و جالب می نمود باز گو کرد.

یکی از آن دو گفت: من در عالم خواب چنین دیدم که انگور را برای شراب ساختن می فشارم! (قال احد هما انی ارانى اعصر خمرا).

و دومی گفت: من در خواب دیدم که مقداری نان روی سرم حمل می کنم،

و پرندگان آسمان می آیند و از آن می خورند (و قال الاخرانى ارانى احمل فوق راسى خبزا تاكل الطير منه) سپس اضافه کردند: ما را از تعبیر خوابمان آگاه ساز که تو را از نیکوکاران می بینیم (نبئنا بتاويله انا نراك

در اینکه این دو جوان از کجا دانستند که یوسف از تعبیر خواب اطلاع وسیعی دارد، در میان مفسران گفتگو است.

بعضی گفته اند: یوسف شخصا خود را در زندان برای زندانیان معرفی کرده بود که از تعبیر خواب اطلاع وسیعی دارد، و بعضی گفته اند سیمای ملکوتی یوسف نشان می داد که او یک فرد عادی نیست، بلکه فرد آگاه و صاحب فکر و بینش است و لابد چنین کسی می تواند مشکل آنها را در تعبیر خواب حل کند.

بعضی دیگر گفته اند یوسف از آغاز ورودش به زندان، با اخلاق نیک و حسن خلق و دلداری زندانیان و خدمت آنها و عیادت از مریضان نشان داده بود که یک فرد نیکوکار و گره گشا است به همین دلیل در مشکلاتشان به او پناه می بردند و از او کمک می خواستند.

ذکر این نکته نیز لازم است که در اینجا قرآن بجای کلمه عبد و برده تعبیر به فتی (جوان) می کند، که یکنوع احترام است، و در حدیث داریم لا یقولن احدکم عبدی و امتی و لکن فتای و فتاتی: هیچکدام از شما نباید بگویند غلام من و کنیز من بلکه بگویند جوان من تا در دوران آزادی تدریجی بردگان که اسلام برنامه دقیقی برای آن چیده است، بردگان از هر گونه تحقیر در امان باشند).

تعبیر به انی اعصر خمرا (من شراب می فشردم) یا به خاطر آنست که او در خواب دید انگور را برای ساختن شراب می فشارد، و یا انگوری را که در خم، تخمیر شده بود برای صاف کردن و خارج ساختن شراب از آن می فشرده است،

و یا اینکه انگور

را می فشرده تا عصیر آنرا به شاه بدهد، بی آنکه شراب شده باشد و از آنجا که این انگور قابل تبدیل به شراب است این کلمه به آن اطلاق شده است.

تعبیر به انی ارانی (من می بینم) - یا اینکه قاعدتا باید بگوید من در خواب دیدم - به عنوان حکایت حال است، یعنی خود را در آن لحظه ای که خواب می بیند فرض می کند و این سخن را برای ترسیم آن حال بیان می دارد.

بهر حال یوسف که هیچ فرصتی را برای ارشاد و راهنمایی زندانیان از دست نمی داد، مراجعه این دو زندانی را برای مساله تعبیر خواب به غنیمت شمرد و به بهانه آن، حقایق مهمی را که راهگشای آنها و همه انسانها بود بیان داشت.

نخست برای جلب اعتماد آنها در مورد آگاهی او بر تعبیر خواب که سخت مورد توجه آن دو زندانی بود چنین گفت: من بزودی و قبل از آنکه جیره غذائی شما فرا رسد شما را از تعبیر خوابتان آگاه خواهم ساخت (قال لا یاتیکما طعام ترزقانه الا نباتکما بتاویله قبل ان یاتیکما).

و به این ترتیب به آنها اطمینان داد که قبل از فرا رسیدن موعد غذائی آنها مقصود گمشده خود را خواهند یافت.

در تفسیر این جمله مفسران احتمالات فراوانی داده اند.

از جمله اینکه یوسف گفت: من به فرمان پروردگار از بخشی اسرار آگاهم نه تنها می توانم تعبیر خواب شما را بازگو کنم بلکه از هم اکنون می توانم بگویم، غذائی که برای شما امروز می آورند، چه نوع غذا و با چه کیفیت است و خصوصیات آن را بر می شمرد.

بنابراین تاویل به معنی ذکر خصوصیات

آن غذاست (ولی البته تاویل کمتر به چنین معنی آمده بخصوص اینکه در جمله قبل به معنی تعبیر خواب است).

احتمال دیگر اینکه منظور یوسف این بوده که هر گونه طعامی در خواب

بینید، من می توانم تعبیر آنرا برای شما باز گو کنم (ولی این احتمال، با جمله قبل إن یاتیکما سازگار نیست) بنابراین بهترین تفسیر جمله فوق همان است که در آغاز سخن گفتیم.

سپس یوسف با ایمان و خدا پرست که توحید با همه ابعادش در اعماق وجود او ریشه دوانده بود، برای اینکه روشن سازد چیزی جز به فرمان پروردگار تحقق نمی پذیرد چنین ادامه داد.

این علم و دانش و آگاهی من از تعبیر خواب از اموری است که پروردگارم به من آموخته است (ذلکما مما علمنی ربی).

و برای اینکه تصور نکنند که خداوند، بی حساب چیزی به کسی می بخشد اضافه کرد من آئین جمعیتی را که ایمان به خدا ندارند و نسبت به سرای آخرت کافرند، ترک کردم و این نور ایمان و تقوا مرا شایسته چنین موهبتی ساخته است (انی ترکت مله قوم لا یؤمنون بالله و هم بالآخره هم کافرون).

منظور از این قوم و جمعیت مردم بت پرست مصر یا بت پرستان کنعان است.

من باید از این گونه عقاید جدا شوم، چرا که بر خلاف فطرت پاک انسانی است، و به علاوه من در خاندانی پرورش یافته ام که خاندان وحی و نبوت است، من از آئین پدران و نیاکانم ابراهیم و اسحاق و یعقوب پیروی کردم (و اتبعت مله آبائی ابراهیم و اسحاق و یعقوب).

و شاید این اولین بار بود که یوسف خود را

ص: ۵۱۸

این چنین به زندانیان معرفی می کرد تا بدانند او زاده وحی و نبوت است و مانند بسیاری از زندانیان دیگر که در نظامهای طاغوتی به زندان می رفتند بیگناه به زندان افتاده است.

بعد به عنوان تاکید اضافه می کند برای ما شایسته نیست که چیزی را شریک خدا قرار دهیم چرا که خاندان ما، خاندان توحید، خاندان ابراهیم

بت شکن است (ما کان لنا ان نشرک بالله من شیء).

این از مواهب الهی بر ما و بر همه مردم است (ذلک من فضل الله علینا و علی الناس).

تصور نکنید این فضل و محبت تنها شامل ما خانواده پیامبران شده است، این موهبتی است عام و شامل همه بندگان خدا که در درون جانشان به عنوان یک فطرت به ودیعه گذاشته شده است و بوسیله رهبری انبیاء تکامل می یابد.

ولی متأسفانه اکثر مردم این مواهب الهی را شکر گزاری نمی کنند و از راه توحید و ایمان منحرف می شوند (و لکن اکثر الناس لا یشکرون).

قابل توجه اینکه در آیه فوق، اسحاق در زمره پدران (آباء) یوسف شمرده شده در حالی که می دانیم یوسف فرزند یعقوب و یعقوب فرزند اسحاق است، بنابراین کلمه اب بر جد نیز اطلاق می شود.

آیه و ترجمه ۳۹ تا ۴۲

یصحبی السجن ء ارباب متفرقون خیر إم الله الواحد القهار (۳۹)

ما تعبدون من دونه إلا إسماء سمیتوها إنتم وءاباؤکم ما إنزل الله بها من سلطن إن الحکم إلا لله إمر إلا تعبدوا إلا إياه ذلک الدین القیم و لکن اکثر الناس لا یعلمون (۴۰)

یصحبی السجن إما إحدکما فیسقی ربه خمرا و إما الاخر فیصلب فتأ کل الطیر من رأ سه قضی الا مر الذی فیه

و قال للذی ظن إنه ناج منهما اذکرنی عند ربک فأ نسئہ الشیطن ذکر رہہ فلبث فی السجن بضع سنین (۴۲)

ترجمه:

۳۹ - ای دوستان زندانی من آیا خدایان پراکنده بهترند یا خداوند واحد قهار؟.

۴۰ - این معبودهائی را که غیر از خدا می پرستید چیزی جز اسمهای (بی مسما) که شما و پدرانتان آنها را خدا نامیده اید نیست، خداوند هیچ دلیلی برای آن نازل نکرده، حکم تنها از آن خداست، فرمان داده که غیر از او را نپرستید، اینست آئین پا بر جا ولی اکثر مردم نمی دانند.

۴۱ - ای دوستان زندانی من! اما یکی از شما (آزاد می شود و) ساقی شراب برای صاحب خود خواهد شد، و اما دیگری به دار آویخته می شود و پرنندگان از سر او می خورند! این امری که درباره آن از من نظر خواستید قطعی و حتمی است.

۴۲ - و به آن یکی از آن دو که می دانست رهائی می یابد گفت: مرا نزد صاحب (سلطان مصر) یادآوری کن، ولی شیطان یادآوری او را نزد صاحبش از خاطر وی برد و بدنبال آن چند سال در زندان باقی ماند.

تفسیر

زندان یا کانون تربیت؟.

هنگامی که یوسف با ذکر بحث گذشته، دلهای آن دو زندانی را آماده پذیرش حقیقت توحید کرد رو به سوی آنها نمود و چنین گفت. ای هم زندانهای من. آیا خدایان پراکنده و معبودهای متفرق بهترند یا خداوند یگانه یکتای قهار و مسلط بر هر چیز (یا صاحبی السجن أرباب متفرقون خیر ام الله الواحد القهار).

گوئی یوسف می خواهد به آنها حالی کند که چرا شما آزادی را در خواب می بینید

چرا در بیداری نمی بینید؟ چرا؟ آیا جز این است که این پراکندگی و تفرقه و نفاق شما که از شرک و بت پرستی و ارباب متفرقون سرچشمه می گیرد، سبب شده که طاغوت‌های ستمگر بر شما غلبه کنند، چرا شما زیر پرچم توحید جمع نمی شوید و به دامن پرستش الله واحد قهار دست نمی زنید تا بتوانید این خودکامگان ستمگر را که شما را بیگناه و به مجرد اتهام به زندان می افکنند از جامعه خود برانید.

سپس اضافه کرد این معبودهایی که غیر از خدا برای خود ساخته اید چیزی جز یک مشت اسمهای بی مسمی که شما و پدرانان آنها را درست کرده اید نیست (ما تعبدون من دونه الا اسماء سمیتوها انتم و آباؤکم).

اینها اموری است که خداوند دلیل و مدرکی برای آن نازل نفرموده بلکه ساخته و پرداخته مغزهای ناتوان شما است (ما انزل الله بها من سلطان).

بدانید حکومت جز برای خدا نیست و به همین دلیل شما نباید در برابر این بتها و طاغوتها و فراعنه سر تعظیم فرود آورید (ان الحکم الا لله).

و باز برای تاکید بیشتر اضافه کرده: خداوند فرمان داده جز او را نپرستید (امر ان لا تعبدوا الا اياه).

این است آئین و دین پا بر جا و مستقیم که هیچگونه انحرافی در آن ندارد (ذلک الدین القیم).

یعنی توحید در تمام ابعادش، در عبادت، در حکومت در جامعه، در فرهنگ و در همه چیز، آئین مستقیم و پا بر جای الهی است.

ولی چه می توان کرد بیشتر مردم آگاهی ندارند و به خاطر این عدم آگاهی در بیراهه های شرک سرگردان می شوند و

به حکومت غیر الله تن در می دهند و چه زجرها و زندانها و بدبختی ها که از این رهگذر دامنشان را می گیرد (و لکن اکثر الناس لا يعلمون).

یوسف پس از دلالت و ارشاد دو رفیق زندانی خود و دعوت آنها به حقیقت توحید در ابعاد مختلفش به تعبیر خواب آنها پرداخت، چرا که از آغاز به همین منظور نزد او آمده بودند، و او هم قول داده بود این خوابها را تعبیر کند، ولی فرصت را غنیمت شمرد و فصل گویا و زنده ای از توحید و مبارزه با شرک برای آنها بازگو کرد.

سپس رو به سوی دو رفیق زندانی کرد و چنین گفت: دوستان زندانی من! اما یکی از شما آزاد می شود، و ساقی شراب برای ارباب خود خواهد شد (یا صاحبی السجن اما احد کما فیسقی ربه خمر).

اما نفر دیگر به دار آویخته می شود و آنقدر میماند که پرندگان آسمان از سر او می خورند! (و اما الاخر فیصلب فتاکل الطیر من راسه).

گرچه با توجه به تناسب خوابهایی که آنها دیده بودند، اجمالا معلوم بود کدامیک از این دو آزاد و کدامیک به دار آویخته می شود، اما یوسف نخواست این خبر ناگوار را صریحتر از این بیان کند لذا تحت عنوان یکی از شما دو نفر مطلب را تعقیب کرد.

سپس برای تاکید گفتار خود اضافه کرد این امری را که شما درباره آن از من سؤال کردید و استفتاء نمودید حتمی و قطعی است اشاره به اینکه این یک تعبیر خواب ساده نیست، بلکه از یک خبر غیبی که به تعلیم الهی یافته ام مایه می گیرد، بنابراین جای

تردید و گفتگو ندارد! (قضی الامر الذی فیہ تستفتیان)

در بسیاری از تفاسیر ذیل این جمله آمده است، که نفر دوم همینکه این خبر ناگوار را شنید در مقام تکذیب گفتار خود بر آمد و گفت من دروغ گفتم چنین خوابی ندیده بودم شوخی می کردم، به گمان اینکه اگر خواب خود را تکذیب کند این سرنوشت دگرگون خواهد شد، و لذا یوسف به دنبال این سخن گفت آنچه درباره آن استفتاء کردید، تغییر ناپذیر است.

این احتمال نیز وجود دارد که یوسف آنچنان در تعبیر خواب خود قاطع بود که این جمله را به عنوان تاکید بیان داشت.

اما در این هنگام که احساس می کرد این دو بزودی از او جدا خواهند شد، برای اینکه روزنه ای به آزادی پیدا کند، و خود را از گناهی که به او نسبت داده بودند تبرئه نماید، به یکی از آن دو رفیق زندانی که می دانست آزاد خواهد شد سفارش کرد که نزد مالک و صاحب اختیار خود (شاه) از من سخن بگو تا تحقیق کند و بی گناهی من ثابت گردد (و قال للذی ظن انه ناج منهما اذکرنی عند ربک)

اما این غلام فراموشکار آنچنان که راه و رسم افراد کم ظرفیت است که چون به نعمتی برسند صاحب نعمت را بدست فراموشی می سپارند - به کلی مساله یوسف را فراموش کرد.

ولی تعبیر قرآن این است که شیطان یاد آوری از یوسف را نزد صاحبش از خاطر او برد (فانساه الشیطان ذکر ربه).

و به این ترتیب، یوسف بدست فراموشی سپرده شد، و چند سال در زندان باقی ماند (فلبث فی السجن بضع سنین).

در

ص: ۵۲۳

اینکه ضمیر انساه الشیطان به ساقی شاه بر می گردد یا به یوسف، در میان مفسران گفتگو است بسیاری این ضمیر را به یوسف باز گردانده اند بنابراین معنی این جمله چنین می شود که شیطان یاد خدا را از خاطر یوسف برد و به همین دلیل به غیر او توسل جست.

ولی با توجه به جمله قبل، که یوسف به او توصیه می کند مرا نزد صاحب و مالکت بازگو کن ظاهر این است که ضمیر به شخص ساقی باز می گردد، و کلمه رب در هر دو جا، یک مفهوم خواهد داشت.

به علاوه جمله و ادکر بعد امه (بعد از مدتی باز یادش آمد) که در چند آیه بعد در همین داستان درباره ساقی می خوانیم نشان می دهد که فراموش کننده او بوده است نه یوسف.

ولی بهر حال چه ضمیر به یوسف باز گردد و چه به ساقی، در این مساله شکی نیست که یوسف در اینجا برای نجات خود توسل به غیر جسته است.

البته اینگونه دست و پا کردن ها برای نجات از زندان و سایر مشکلات در مورد افراد عادی مساله مهمی نیست، و از قبیل توسل به اسباب طبیعی می باشد، ولی برای افراد نمونه و کسانی که در سطح ایمان عالی و توحید قرار دارند، خالی از ایراد نمی تواند باشد، شاید به همین دلیل است که خداوند این ترک اولی را بر یوسف نبخشید و بخاطر آن چند سالی زندان او ادامه یافت.

در روایتی از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) چنین می خوانیم که فرمود من از برادرم یوسف در شگفتم که چگونه به مخلوق، و نه به خالق،

پناه برد و یاری طلبید؟.

در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام می خوانیم که بعد از این داستان، جبرئیل نزد یوسف آمد و گفت چه کسی تو را زیباترین مردم قرار داد؟ گفت:

پروردگار من!.

گفت چه کسی مهر تو را آنچنان در دل پدر افکند؟ گفت: پروردگار من. گفت چه کسی قافله را به سراغ تو فرستاد، تا از چاه نجات دهند؟ گفت: پروردگار من.

گفت چه کسی سنگ را (که از فراز چاه افکنده بودند) از تو دور کرد؟ گفت پروردگار من:

گفت چه کسی تو را از چاه رهایی بخشید؟ گفت: پروردگار من.

گفت چه کسی مکر و حيله زنان مصر را از تو دور ساخت؟ گفت پروردگار من!

در اینجا جبرئیل چنین گفت: پروردگارت می گوید چه چیز سبب شد که حاجتت را بنزد مخلوق بردی، و نزد من نیاوردی؟ و به همین جهت باید چند سال در زندان بمانی.

نکته ها

۱ - زندان کانون ارشاد یا دانشگاه فساد.

زندان تاریخچه بسیار دردناک و غم انگیزی در جهان دارد. بدترین جنایتکاران و بهترین انسانها هر دو به زندان افتاده اند، به همین دلیل زندان همیشه کانونی بوده است برای بهترین درسهای سازندگی و یا بدترین بد آموزیها.

در زندانهائی که تبهکاران دور هم جمع می شوند در حقیقت یک آموزشگاه عالی فساد تشکیل می شود، در این زندانها نقشه های تخریبی را مبادله می کنند و تجربیاتشان را در اختیار یکدیگر می گذارند و هر تبهکاری در واقع درس اختصاصی خود را به دیگران می آموزد، به همین دلیل پس از آزادی از زندان بهتر و ماهرتر از گذشته به جنایات خود ادامه می دهند، آنهم

ص: ۵۲۵

با حفظ وحدت و تشکل جدید، مگر

اینکه ناظران بر وضع زندان مراقب این موضوع باشند و با ارشاد و تربیت زندانیان آنها را که غالباً افرادی پر انرژی و با استعداد هستند تبدیل به عناصر صالح و مفید و سازنده بکنند.

و اما زندانهائی که از پاکان و نیکان و بی گناهان و مبارزان راه حق و آزادی تشکیل می گردد کانونی است برای آموزشهای عقیدتی، و راههای عملی مبارزه، و سازماندهی، اینگونه زندانها فرصت خوبی به مبارزان راه حق می دهد تا بتوانند کوششهای خود را پس از آزادی هماهنگ و متشکل سازند.

یوسف که در مبارزه با زن هوسباز، حيله گر، و قلدری، همچون همسر عزیز مصر، پیروز شده بود، سعی داشت که محیط زندان را تبدیل به یک محیط ارشاد و کانون تعلیم و تربیت کند، و حتی پایه آزادی خود و دیگران را در همان برنامه ها گذارد.

این سرگذشت به ما این درس مهم را می دهد که ارشاد و تعلیم و تربیت محدود و محصور در کانون معینی مانند مسجد و مدرسه نیست، بلکه باید از هر فرصتی برای این هدف استفاده کرد حتی از زندان در زیر زنجیرهای اسارت.

ذکر این نکته نیز لازم است که درباره سالهای زندان یوسف گفتگو است ولی مشهور این است که مجموع زندان یوسف ۷ سال بوده ولی بعضی گفته اند قبل از ماجرای خواب زندانیان ۵ سال در زندان بود و بعد از آن هم هفت سال ادامه یافت سالهائی پر رنج و زحمت اما از نظر ارشاد و سازندگی پر بار و پر برکت.

۲ - آنجا که نیکوکاران بر سر دار می روند.

الب اینکه در این داستان می خوانیم کسی که در خواب دیده بود جام شراب به دست شاه می دهد آزاد شد و آن کس که در خواب دیده بود طبق نان بر سر دارد

و پرندگان هوا از آن می خورند به دار آویخته شد.

آیا مفهوم این سخن این نیست که در محیطهای فاسد و رژیمهای طاغوتی آنها که در مسیر شهوات خود کامگانند آزادی دارند و آنها که در راه خدمت به اجتماع و کمک کردن و نان دادن به مردم قدم بر می دارند حق حیات ندارند و باید بمیرند؟ این است بافت جامعه ای که نظام فاسدی بر آن حکومت می کند، و این است سرنوشت مردم خوب و بد در چنین جامعه ها.

درست است که یوسف با اتکاء به وحی الهی و علم تعبیر خواب چنین پیش بینی را کرد ولی هیچ معبری نمی تواند چنین تناسبها را در تعبیرش از نظر دور دارد.

در حقیقت خدمت در این جوامع گناه است و خیانت و گناه عین ثواب!.

۳ - بزرگترین درس آزادی!.

دیدیم که یوسف بالاترین درسی را که به زندانیان داد درس توحید و یگانه پرستی بود، همان درسی که محصولش آزادی و آزادگی است.

او می دانست ارباب متفرقون و هدفهای پراکنده، و معبودهای مختلف، سرچشمه تفرقه و پراکندگی در اجتماعند و تا تفرقه و پراکندگی وجود دارد طاغوتها و جباران بر مردم مسلطند، لذا برای قطع ریشه آنها دستور داد که از شمشیر برای توحید استفاده کنند تا مجبور نباشند آزادی را به خواب ببینند بلکه آن را در بیداری مشاهده کنند.

مگر جباران و ستمگران که بر گرده مردم سوارند در

ص: ۵۲۷

هر جامعه ای چند نفر می باشند که مردم قادر به مبارزه با آنها نیستند؟ جز این است که آنها افراد محدودی هستند ولی با ایجاد تفرقه و نفاق، از طریق ارباب متفرقون، و در هم شکستن نیروی متشکل جامعه، امکان حکومت را بر توده‌های عظیم مردم به دست می آورند؟.

و آن روز که ملت‌ها به قدرت توحید و وحدت کلمه آشنا شوند و همگی زیر پرچم الله الواحد القهار جمع گردند و به نیروی عظیم خود پی برند آن روز، روز نابودی آنها است، این درس بسیار مهمی است برای امروز ما و برای فردای ما و برای همه انسانها در کل جامعه بشری و در سراسر تاریخ.

مخصوصاً توجه به این نکته ضرورت دارد که یوسف می گوید: حکومت مخصوص خداست (ان الحکم الا لله) و سپس تاکید می کند پرستش و خضوع و تسلیم نیز فقط باید در برابر فرمان او باشد (امر الا تعبدوا الا اياه) و سپس تاکید می کند آئین مستقیم و پا بر جا چیزی جز این نیست (ذلک الدین القیم) ولی سرانجام این را هم می گوید که با همه این اوصاف متأسفانه اکثر مردم از این واقعیت بی خبرند (و لکن اکثر الناس لا- یعلمون) و بنابراین اگر مردم آموزش صحیح بینند و آگاهی پیدا کنند و حقیقت توحید در آنها زنده شود این مشکلاتشان حل خواهد شد.

۴ - سوء استفاده از یک شعار سازنده.

شعار ان الحکم الا- الله که یک شعار مثبت قرآنی است و هر گونه حکومت را جز حکومت الله و آنچه به الله منتهی می شود نفی می کند متأسفانه در طول تاریخ مورد سوء استفاده های

ص: ۵۲۸

عجیبی واقع شده است از جمله همانگونه که می دانیم خوارج نهروان که مردمی قشری، جامد، احمق و بسیار کج سلیقه بودند برای نفی حکمیت در جنگ صفین به این شعار چسبیدند و گفتند تعیین حکم برای پایان جنگ یا تعیین خلیفه گناه است چرا که خداوند می گوید ان الحکم الا لله: حکومت و حکمیت مخصوص خدا است!

آنها از این مساله بدیهی غافل بودند، و یا خود را به تغافل می زدند، که اگر حکمیت از طرف پیشوایانی تعیین شود که فرمان رهبریشان از طرف خدا

صادر شده حکم آنها نیز حکم خدا است چرا که سرانجام منتهی به او می شود.

درست است که حکمها (داورها) در داستان جنگ صفین به تصویب امیر مؤمنان علی (علیه السلام) تعیین نشدند ولی اگر تعیین می شدند حکم آنها حکم علی (علیه السلام) و حکم علی علیه السلام حکم پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و حکم پیامبر حکم خدا بود.

اصولا- مگر خداوند مستقیما بر جامعه انسانی حکومت و یا داوری می کند، جز این است که باید اشخاصی از نوع انسان - منتهی به فرمان خدا - زمام این امر را به دست گیرند؟ ولی خوارج بدون توجه به این حقیقت روشن، اصل داستان حکمیت را بر علی (علیه السلام) ایراد گرفتند و حتی - العیاذ بالله - آن را دلیل بر انحراف حضرتش از اسلام دانستند، زهی خود خواهی و جهل و جمود!!

و این چنین، سازنده ترین برنامه ها هنگامی که به دست افراد جهول و نادان بیفتد تبدیل به بدترین وسائل مخرب می شود.

و امروز هم گروهی که در حقیقت دنباله

روان خوارچند و از نظر جهل و لجاجت چیزی از آنها کم ندارند آیه فوق را دلیل بر نفی تقلید از مجتهدان و یا نفی صلاحیت حکومت از آنها می دانند، ولی جواب همه اینها در بالا داده شد.

توجه به غیر خدا.

توحید تنها در این خلاصه نمی شود که خداوند یگانه و یکتا است، بلکه باید در تمام شئون زندگی انسان پیاده شود، و یکی از بارزترین نشانه هایش این است که انسان موحد به غیر خدا تکیه نمی کند و به غیر او پناه نمی برد.

نمی گوئیم عالم اسباب را نادیده می گیرد و در زندگی دنبال وسیله و سبب نمی رود، بلکه می گوئیم تاثیر واقعی را در سبب نمی بیند بلکه سر نخ همه اسباب را به دست مسبب الاسباب می بیند، و به تعبیر دیگر برای اسباب استقلال قائل نیست و همه آنها را پرتوی از ذات پاک پروردگار می داند.

ممکن است عدم توجه به این واقعیت بزرگ درباره افراد عادی قابل گذشت باشد، اما سر سوزن بی توجهی به این اصل برای اولیای حق مستوجب مجازات است، هر چند ترک اولائی بیش نباشد و دیدیم چگونه یوسف بر اثر یک لحظه بی توجهی به این مساله حیاتی سالها زندانش تمدید شد تا باز هم در کوره حوادث پخته تر و آبدیده تر شود، آمادگی بیشتر برای مبارزه با طاغوت و طاغوتیان پیدا کند، و بدانند در این راه نباید جز بر نیروی الله و مردم ستمدیده ای که در راه الله گام بر می دارند تکیه نماید.

و این درس بزرگی است برای همه پویندگان این راه و مبارزان راستین، که هرگز خیال ائتلاف به نیروی یک

شیطان، برای کوبیدن شیطان دیگر به خود راه ندهند، و به شرق و غرب تمایل نیابند و جز در صراط مستقیم که جاده امت وسط است گام بر ندارند.

آیه و ترجمه ۴۳ تا ۴۹

و قال الملك إني إرى سبع بقرت سمان يأكلهن سبع عجاف و سبع سنبلت خضر و إخر يابست يأبها الملا إفتونی فی رءیی إن كنتم للرءیا تعبرون (۴۳)

قالوا إضغث إحلم و ما نحن بتأویل الاحلم بعلمین (۴۴)

و قال الذی نجا منهما و ادکر بعد إمه إنا إنبئکم بتأویله فأرسلون (۴۵)

یوسف إیها الصدیق إفتنا فی سبع بقرت سمان یا کلهن سبع عجاف و سبع سنبلت خضر و إخر یابست لعلی إرجع إلی الناس لعلهم یعلمون (۴۶)

قال تزرعون سبع سنین دأ با فما حصدتم فذروه فی سنبله إلا قلیلا مما تأکلون (۴۷)

ثم یأتی من بعد ذلک سبع شداد یا کلن ما قدمتم لهن إلا قلیلا مما تحصنون (۴۸)

ثم یأتی من بعد ذلک عام فیہ یغاث الناس و فیہ یعصرون (۴۹)

ترجمه:

۴۳ - ملک گفت من در خواب دیدم هفت گاو چاق را که هفت گاو لاغر آنها را می خورند، و هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده (که خشکیده ها بر سبزه ها پیچیدند و آنها را از بین بردند) ای جمعیت اشراف! درباره خواب من نظر دهید اگر خواب را تعبیر می کنید!

۴۴ - گفتند خوابهای پریشان و پراکنده است و ما از تعبیر اینگونه خوابها آگاه نیستیم!

۴۵ - و آن یکی از آن دو نفر که نجات یافته بود - و بعد از مدتی متذکر شد گفت من تاویل

آنرا به شما خبر می دهم مرا به سراغ

ص: ۵۳۱

(آن جوان زندانی بفرستید).

۴۶ - یوسف ای مرد بسیار راستگو درباره این خواب اظهار نظر کن که هفت گاو چاق را هفت گاو لاغر می خوردند، و هفت خوشه تر و هفت خوشه خشکیده، تا من به سوی مردم باز گردم تا آنها آگاه شوند.

۴۷ - گفت هفت سال با جدیت زراعت می کنید، و آنچه را درو کردید - جز کمی که می خورید - بقیه را در خوشه های خود بگذارید (و ذخیره نمائید).

۴۸ - پس از آن هفت سال سخت (و خشکی و قحطی) می آید که آنچه را شما برای آنها ذخیره کرده اید می خورند جز کمی که (برای بذر) ذخیره خواهید کرد.

۴۹ - سپس سالی فرا می رسد که باران فراوان نصیب مردم می شود و در آن سال مردم عصیر (میوه ها و دانه های روغنی) می گیرند.

تفسیر

ماجرای خواب سلطان مصر.

یوسف سالها در تنگنای زندان به صورت یک انسان فراموش شده باقی ماند، تنها کار او خودسازی، و ارشاد و راهنمایی زندانیان، و عیادت و پرستاری بیماران، و دلداری و تسلی دردمندان آنها بود.

تا اینکه یک حادثه به ظاهر کوچک سرنوشت او را تغییر داد، نه تنها سرنوشت او که سرنوشت تمام ملت مصر و اطراف آن را دگرگون ساخت: پادشاه مصر که می گویند نامش ولید بن ریان بود (و عزیز مصر وزیر او محسوب می شد) خواب ظاهرا پریشانی دید، و صبحگاهان تعبیر کنندگان خواب و اطرافیان خود را حاضر ساخت و چنین گفت: من در خواب دیدم که هفت گاو لاغر به هفت گاو چاق حمله کردند و آنها را می خورند، و نیز هفت خوشه سبز و هفت خوشه

ص: ۵۳۲

خشکیده را دیدم که خشکیده ها بر گرد سبزه‌ها پیچیدند و آنها را از میان بردند (و قال الملک انی اری سبع بقرات سمان یا کلهن سبع عجاف و سبع سنبلات خضر و اخر یابسات).

سپس رو به آنها کرد و گفت: ای جمعیت اشراف! درباره خواب من نظر دهید اگر قادر به تعبیر خواب هستید (یا ایها الملا افتونی فی رؤیای ان کنتم للرؤیا تعبرون).

ولی حواشی سلطان بلافاصله اظهار داشتند که اینها خوابهای پریشان است و ما به تعبیر اینگونه خوابهای پریشان آشنا نیستیم! (قالوا اضغاث احلام و ما نحن بتاویل الاحلام بعالمین).

اضغاث جمع ضغث (بر وزن حرص) به معنی یک بسته از هیزم یا گیاه خشکیده یا سبزی یا چیز دیگر است و احلام جمع حلم (بر وزن نهم) به معنی خواب و رؤیا است، بنابراین اضغاث و احلام به معنی خوابهای پریشان و مختلط است، گوئی از بسته های گوناگونی از اشیاء متفاوت تشکیل شده است و کلمه الاحلام که در جمله ما نحن بتاویل الاحلام بعالمین آمده با الف و لام عهد اشاره به این است که ما قادر به تاویل اینگونه خوابها نیستیم،

ذکر این نکته نیز لازم است که اظهار ناتوانی آنها واقعا به خاطر آن بوده که مفهوم واقعی این خواب برای آنها روشن نبود، و لذا آن را جزء خوابهای پریشان محسوب داشتند، چه اینکه خوابها را به دو گونه تقسیم می کردند: خوابهای معنیدار که قابل تعبیر بود، و خوابهای پریشان و بی معنی که تعبیری برای آن نداشتند، و آن را نتیجه فعالیت قوه خیال می دانستند، بخلاف خوابهای گروه اول که آن را نتیجه تماس روح

با عوالم غیبی می دیدند.

این احتمال نیز وجود دارد که آنها از این خواب، حوادث ناراحت کننده ای را در آینده پیش بینی می کردند و آنچنان که معمول حاشیه نشینان شاهان و طاغوتیان است تنها مسائلی را برای شاه ذکر می کنند که به اصطلاح مایه انبساط خاطر عاظر ملوکانه! گردد و آنچه ذات مبارک را ناراحت کند از ذکر آن ابا دارند، و همین است یکی از علل سقوط و بدبختی اینگونه حکومتهای جبار!

در اینجا این سؤال پیش می آید که آنها چگونه جرئت کردند در مقابل سلطان مصر چنین اظهار نظر کنند و او را به دیدن خوابهای پریشان متهم سازند،

در حالی که معمول این حاشیه نشینان این است که برای هر حرکت کوچک و بی معنی شاه، فلسفه ها می چینند و تفسیرهای کشف دارند!

ممکن است این به آن جهت باشد که آنها شاه را از دیدن این خواب، پریشان - حال و نگران یافتند، و او حق داشت که نگران باشد زیرا در خواب دیده بود گاوهای لاغر که موجودات ضعیفی بودند بر گاوهای چاق و نیرومند چیره شدند و آنها را خوردند، و همچنین خوشه های خشک.

آیا این دلیل بر آن نبود که افراد ضعیفی ممکن است ناگهانی حکومت را از دست او بگیرند؟.

لذا برای رفع کدورت خاطر شاه، خواب او را خواب پریشان قلمداد کردند، یعنی نگران نباش، مطلب مهمی نیست، این قبیل خوابها دلیل بر چیزی نمی تواند باشد!

این احتمال را نیز بعضی از مفسران داده اند که: منظور آنها از اضغاث احلام این نبود که خواب تو تعبیر ندارد، بلکه منظور این بود که خواب پیچیده

و مرکب از قسمتهای مختلف است، ما تنها می توانیم خوابهای یکدست و یکنواخت را تعبیر کنیم، نه اینگونه خوابها را، بنابراین آنها انکار نکردند که ممکن است استاد ماهری پیدا شود و قادر بر تعبیر این خواب باشد، خودشان اظهار عجز کردند.

در اینجا ساقی شاه که سالها قبل از زندان آزاد شده بود بیاد خاطره زندان و تعبیر خواب یوسف افتاد رو به سوی سلطان و حاشیه نشینان کرد و چنین گفت: من می توانم شما را از تعبیر این خواب خبر دهم، مرا به سراغ استاد ماهر این کار که در گوشه زندان است بفرستید تا خبر صحیح دست اول را برای شما بیاورم (و قال الذی نجا منهما و ادکر بعد امه انا انبئکم بتاویله فارسلون).

آری در گوشه این زندان، مردی روشن ضمیر و با ایمان و پاکدل زندگی

می کند که قلبش آئینه حوادث آینده است، او است که می تواند پرده از این راز بردارد، و تعبیر این خواب را باز گو کند.

جمله فارسلون (مرا به سراغ او بفرستید) ممکن است اشاره به این باشد که یوسف در زندان ممنوع الملاقات بود و او می خواست از شاه و اطرافیان برای این کار اجازه بگیرد.

این سخن وضع مجلس را دگرگون ساخت و همگی چشمها را به ساقی دوختند سرانجام به او اجازه داده شد که هر چه زودتر دنبال این ماموریت برود و نتیجه را فوراً گزارش دهد.

ساقی به زندان آمد به سراغ دوست قدیمی خود یوسف آمد، همان دوستی که در حق او بی وفائی فراوان کرده بود اما شاید می دانست بزرگواری یوسف مانع از آن خواهد شد

که سر گله باز کند.

رو به یوسف کرد و چنین گفت: یوسف تو ای مرد بسیار راستگو، درباره این خواب چه می گوئی که کسی در خواب دیده است که هفت گاو لاغر هفت گاو چاق را می خورند، و هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده (که دومی بر اولی پیچیده و آن را نابود کرده است) (یوسف ایها الصدیق افتنا فی سبع بقرات سمان یا کلهن سبع عجاف و سبع سنبلات خضر و اخر یابسات).

شاید من به سوی این مردم باز گردم، باشد که آنها از اسرار این خواب آگاه شوند (لعلی ارجع الی الناس لعلهم یعلمون).

کلمه الناس ممکن است اشاره به این باشد که خواب شاه به عنوان یک حادثه مهم روز، به وسیله اطرافیان متملق و چاپلوس، در بین مردم پخش شده بود، و این نگرانی را از دربار به میان توده کشانده بودند.

به هر حال یوسف بی آنکه هیچ قید و شرطی قائل شود و یا پاداشی بخواهد فوراً خواب را به عالیتترین صورتی تعبیر کرد، تعبیری گویا و خالی از هر گونه پرده پوشی، و توأم با راهنمایی و برنامه ریزی برای آینده تاریکی که در پیش داشتند، او چنین گفت: هفت سال پی در پی باید با جدیت زراعت کنید چرا که در این هفت سال بارندگی فراوان است، ولی آنچه را درو می کنید به صورت همان خوشه در انبارها ذخیره کنید، جز به مقدار کم و جیره بندی که برای خوردن نیاز دارید (قال ترعون سبع سنین دأبأ فما حصدتم فذروه فی سنبله الا قلیلا مما تاکلون).

اما بدانید که بعد از این هفت سال هفت

ص: ۵۳۶

سال خشک و کم باران و سخت در پیش دارید که تنها باید از آنچه از سالهای قبل ذخیره کرده اید استفاده کنید و گرنه هلاک خواهید شد (ثم یاتی من بعد ذلک سبع شداد یا کلن ما قدمتم لهن).

ولی مراقب باشید در آن هفت سال خشک و قحطی نباید تمام موجودی انبارها را صرف تغذیه کنید، بلکه باید مقدار کمی برای زراعت سال بعد که سال خوبی خواهد بود نگهداری نمائید (الا قلیلا مما تحصنون).

اگر با برنامه و نقشه حساب شده این هفت سال خشک و سخت را پشت سر بگذارید دیگر خطری شما را تهدید نمی کند، زیرا بعد از آن سالی فرا می رسد پر باران که مردم از این موهبت آسمانی بهره مند می شوند (ثم یاتی من بعد ذلک عام فیه یغاث الناس).

نه تنها کار زراعت و دانه های غذایی خوب می شود بلکه علاوه بر آن دانه های روغنی و میوه هائی که مردم آن را می فشارند و از عصاره آن استفاده های مختلف می کنند نیز فراوان خواهد بود (وفیه یعصرون).

نکته ها

۱ - تعبیری که یوسف برای این خواب کرد چقدر حساب شده بود گاو در افسانه های قدیمی سنبل سال بود، چاق بودن دلیل بر فراوانی نعمت، و لاغر بودن دلیل بر خشکی و سختی، حمله گاوهای لاغر به گاوهای چاق دلیل بر این بود که در این هفت سال باید از ذخائر سالهای قبل استفاده کرد.

و هفت خوشه خشکیده که بر هفت خوشه تر پیچیدند تاکید دیگری بر این دو دوران فراوانی و خشکسالی بود، به اضافه این نکته که باید محصول انبار شده به صورت خوشه

ذخیره شود تا به زودی فاسد نشود و برای هفت سال قابل نگهداری باشد.

و اینکه عدد گاوهای لاغر و خوشه های خشکیده بیش از هفت نبود نشان می داد که با پایان یافتن این هفت سال سخت آن وضع پایان می یابد و طبعاً سال خوش و پر باران و با برکتی در پیش خواهد بود. و بنابراین باید به فکر بذر آن سال هم باشند و چیزی از ذخیره انبارها را برای آن نگهدارند!

در حقیقت یوسف یک معبر ساده خواب نبود بلکه یک رهبر بود که از گوشه

زندان برای آینده یک کشور برنامه ریزی می کرد و یک طرح چند ماده ای حداقل پانزده ساله به آنها ارائه داد، و چنانکه خواهیم دید این تعبیر توأم با راهنمایی و طراحی برای آینده شاه جبار و اطرافیان او را تکان داد و موجب شد که هم مردم مصر از قحطی کشته نجات یابند و هم یوسف از زندان و هم حکومت از دست خودکامگان!

۲ - بار دیگر این داستان این درس بزرگ را به ما می دهد که قدرت خداوند بیش از آنچه ما فکر می کنیم می باشد او است که می تواند با یک خواب ساده که به وسیله یک جبار زمان خود دیده می شود هم ملت بزرگی را از یک فاجعه عظیم رهائی بخشد و هم بنده خاص خودش را پس از سالها زجر و مصیبت رهائی دهد. باید سلطان این خواب را ببیند و باید در آن لحظه ساقی او حاضر باشد، و باید به یاد خاطره خواب زندان خودش بیفتد، و سرانجام حوادثی مهم به وقوع پیوندد. او است که با یک امر

ص: ۵۳۸

کوچک حوادث عظیم می آفریند، آری به چنین خدائی باید دل ببندیم.

۳ - خوابهای متعددی که در این سوره به آن اشاره شده از خواب خود یوسف گرفته تا خواب زندانیان، تا خواب فرعون مصر، و اهمیت فراوانی که مردم آن عصر به تعبیر خواب می دادند نشان می دهد که اصولاً در آن عصر تعبیر خواب از علوم پیشرفته زمان محسوب می شد. و شاید به همین دلیل پیامبر آن عصر یعنی یوسف نیز از چنین علمی در حد عالی برخوردار بود که در واقع یک اعجاز برای او محسوب می شد.

مگر نه این است که معجزه هر پیامبری باید از پیشرفته ترین دانشهای زمان باشد؟ تا به هنگام عاجز ماندن علمای عصر از مقابله با آن یقین حاصل شود که این علم سرچشمه الهی دارد نه انسانی.

آیه و ترجمه ۵۰ تا ۵۳

و قال الملك ائتونی به فلما جاءه الرسول قال ارجع الی ربك فسله ما بال النسوه التي قطعن إیدیهن إن ربی بکیدهن علیم (۵۰)
قال ما خطبکن إذ رودتن یوسف عن نفسه قلن حش لله ما علمنا علیه من سوء قالت امرأت العزیز ان حصحص الحق إنا رودته
عن نفسه و إنه لمن الصدقین (۵۱)

ذلك لیعلم إنی لم إخنه بالغیب و إن الله لا یهدی کید الخائنین (۵۲)

و ما إبرئ نفسی إن النفس لاماره بالسوء إلا ما رحم ربی إن ربی غفور رحیم (۵۳)

ترجمه:

۵۰ - ملک گفت او را نزد من آورید، ولی هنگامی که فرستاده او نزد وی (یوسف) آمد گفت به سوی صاحبیت باز گرد و از او پیرس ماجرای زنانی که دستهای خود را بریدند چه بوده؟ که خدای من

ص: ۵۳۹

به نیرنگ آنها آگاه است.

۵۱- (ملک آنها را احضار کرد و) گفت جریان کار شما - به هنگامی که یوسف را به سوی خویش دعوت کردید - چه بود؟ گفتند منزّه است خدا، ما هیچ عیبی در او نیافتیم (در این هنگام) همسر عزیز گفت: الان حق آشکار گشت! من بودم که او را به سوی خود دعوت کردم! و او از راستگویان است.

۵۲- این سخن را بخاطر آن گفتم تا بدانند من در غیاب به او خیانت نکردم و خداوند مکر خائنان را رهبری نمی کند.

۵۳- من هرگز نفس خویش را تبرئه نمی کنم که نفس (سرکش)، بسیار به بدیها امر می کند مگر آنچه را پروردگارم رحم کند، پروردگارم غفور و رحیم است.

تفسیر

تبرئه یوسف از هر گونه اتهام.

تعبیری که یوسف برای خواب شاه مصر کرد همانگونه که گفتیم آنقدر حساب شده و منطقی بود که شاه و اطرافیانش را مجذوب خود ساخت. او می بیند که یک زندانی ناشناس بدون انتظار هیچگونه پاداش و توقع مشکل تعبیر خواب او را به بهترین وجهی حل کرده است، و برای آینده نیز برنامه حساب شده ای ارائه داده.

او اجمالا فهمید که این مرد یک غلام زندانی نیست بلکه شخص فوق العاده‌ای است که طی ماجرای مرموزی به زندان افتاده است لذا مشتاق دیدار او شد اما نه آنچنان که غرور و کبر سلطنت را کنار بگذارد و خود به دیدار یوسف بشتابد بلکه دستور داد که او را نزد من آورید (وقال الملک ائتونی به).

ولی هنگامی که فرستاده او نزد یوسف آمد به جای اینکه دست و پای

خود را گم کند که بعد از سالها در سیاه چال زندان بودن اکنون نسیم آزادی می وزد به فرستاده شاه جواب منفی داد و گفت: من از زندان بیرون نمی آیم تا اینکه تو به سوی صاحب و مالکت باز گردی و از او بپرسی آن زنانی که در قصر عزیز مصر (وزیر تو) دستهای خود را بریدند به چه دلیل بود؟ (فلما جائه الرسول قال ارجع الی ربک فسنله ما بال النسوه اللاتی قطعن ایدیهن).

او نمی خواست به سادگی از زندان آزاد شود و ننگ عفو شاه را بپذیرد، او نمی خواست پس از آزادی به صورت یک مجرم یا لاقط یک متهم که مشمول عفو شاه شده است زندگی کند. او می خواست نخست درباره علت زندانی شدنش تحقیق شود و بی گناهی و پاکدامنی اش کاملاً به ثبوت رسد، و پس از تبرئه سر بلند آزاد گردد. و در ضمن آلودگی سازمان حکومت مصر را نیز ثابت کند که در دربار وزیرش چه می گذرد؟.

آری او به شرف و حیثیت خود بیش از آزادی اهمیت می داد و این است راه آزادگان.

جالب اینکه یوسف در این جمله از کلام خود آنقدر بزرگواری نشان داد که حتی حاضر نشد نامی از همسر عزیز مصر ببرد که عامل اصلی اتهام و زندان او بود. تنها به صورت کلی به گروهی از زنان مصر که در این ماجرا دخالت داشتند اشاره کرد.

سپس اضافه نمود اگر توده مردم مصر و حتی دستگاه سلطنت ندانند نقشه زندانی شدن من چگونه و به وسیله چه کسانی طرح شد، اما پروردگار من از نیرنگ و نقشه آنها آگاه است (ان ربی

بکیده‌ن علیم).

فرستاده مخصوص به نزد شاه برگشت و پیشنهاد یوسف را بیان داشت، این پیشنهاد که با مناعت طبع و علو همت همراه بود او را بیشتر تحت تاثیر عظمت و بزرگی یوسف قرار داد لذا فوراً به سراغ زنانی که در این ماجرا شرکت داشتند فرستاد و آنها را احضار کرد، رو به سوی آنها کرد و گفت: بگوئید ببینم در آن هنگام که شما تقاضای کامجویی از یوسف کردید جریان کار شما چه بود؟! (قال ما خطبکن اذ راودتن یوسف عن نفسه).

راست بگوئید، حقیقت را آشکار کنید، آیا هیچ عیب و تقصیر و گناهی در او سراغ دارید؟!.

در اینجا وجدانهای خفته آنها یک مرتبه در برابر این سؤال بیدار شد و همگی متفقا به پاکی یوسف گواهی دادند و گفتند: منزّه است خداوند ما هیچ عیب و گناهی در یوسف سراغ نداریم (قلن حاش لله ما علمنا علیه من سوء).

همسر عزیز مصر که در اینجا حاضر بود و به دقت به سخنان سلطان و زنان مصر گوش می داد بی آنکه کسی سؤالی از او کند قدرت سکوت در خود ندید،

احساس کرد موقع آن فرا رسیده است که سالها شرمندگی وجدان را با شهادت قاطعش به پاکی یوسف و گنهکاری خویش جبران کند، به خصوص اینکه او بزرگواری بی نظیر یوسف را از پیامی که برای شاه فرستاده بود درک کرد که در پیامش کمترین سخنی از وی به میان نیاورده و تنها از زنان مصر به طور سر بسته سخن گفته است.

یک مرتبه گوئی انفجاری در درونش رخ داد فریاد زد: الان حق آشکار شد، من پیشنهاد

ص: ۵۴۲

کامجویی به او کردم او راستگو است و من اگر سخنی درباره او گفتم دروغ بوده است دروغ! (قالت امراه العزیز الان حصحص الحق انا راودته عن نفسه و انه لمن الصادقین).

همسر عزیز در ادامه سخنان خود چنین گفت: من این اعتراف صریح را به خاطر آن کردم که یوسف بدانند در غیابش نسبت به او خیانت نکردم (ذلک لیعلم انی لم اخنه بالغیب).

چرا که من بعد از گذشتن این مدت و تجربیاتی که داشته ام فهمیده ام خداوند نیرنگ و کید خائنان را هدایت نمی کند (و ان الله لا یهدی کید الخائنین).

در حقیقت (بنابر اینکه جمله بالا- گفتار همسر عزیز مصر باشد همانگونه که ظاهر عبارت اقتضا می کند) او برای اعتراف صریحش به پاکی یوسف و گنهکاری خویش دو دلیل اقامه می کند. نخست اینکه: وجدانش - و احتمالاً بقایای علاقه اش به یوسف! - به او اجازه نمی دهد که بیش از این حق را بیوشاند و در غیاب او نسبت به این جوان پاکدامن خیانت کند، و دیگر اینکه با گذشت زمان و دیدن درسهای عبرت این حقیقت برای او آشکار شده است که خداوند حامی پاکان و نیکان است و هرگز از خائنان حمایت نمی کند، به همین دلیل پرده های زندگی رؤیائی درباره کم کم از جلو چشمان او کنار می رود و حقیقت زندگی را لمس می کند و مخصوصاً

با شکست در عشق که ضربه ای بر غرور و شخصیت افسانه ای او وارد کرد، چشم واقع بینش بازتر شد و با این حال تعجبی نیست که چنان اعتراف صریحی بکند.

باز ادامه داد من هرگز نفس سرکش خویش را

تبرئه نمی کنم چرا که می دانم این نفس اماره ما را به بدیها فرمان می دهد (و ما ابرء نفسی ان النفس لاماره بالسوء).

مگر آنچه پروردگارم رحم کند و با حفظ و کمک او مصون بمانیم (الا ما رحم ربی).

و در هر حال در برابر این گناه از او امید عفو و بخشش دارم چرا که پروردگارم غفور و رحیم است (ان ربی غفور رحیم).

گروهی از مفسران دو آیه اخیر را سخن یوسف دانسته اند و گفته اند این دو آیه در حقیقت دنباله پیامی است که یوسف به وسیله فرستاده سلطان به او پیغام داد و معنی آن چنین است.

من اگر می گویم از زنان مصر تحقیق کنید به خاطر این است که شاه (و یا عزیز مصر وزیر او) بداند من در غیابش در مورد همسرش نسبت به او خیانت نکرده ام و خداوند نیرنگ خائنان را هدایت نمی کند. در عین حال من خویش را تبرئه نمی کنم چرا که نفس سرکش، انسان را به بدی فرمان می دهد مگر آنچه خدا رحم کند چرا که پروردگارم غفور و رحیم است.

ظاهراً انگیزه این تفسیر مخالف ظاهر این است که آنها نخواسته اند این مقدار دانش و معرفت را برای همسر عزیز مصر بپذیرند که او با لحنی مخلصانه و حاکی از تنبه و بیداری سخن می گوید.

در حالی که هیچ بعید نیست که انسان هنگامی که در زندگی پایش به سنگ بخورد یک نوع حالت بیداری توأم با احساس گناه و شرمساری در وجودش پیدا

شود بخصوص اینکه بسیار دیده شده است که شکست در عشق مجازی راهی برای انسان به سوی عشق

حقیقی (عشق به پروردگار) می گشاید! و به تعبیر روانکاوی امروز آن تمایلات شدید سر کوفته تصعید می گردد و بی آنکه از میان برود در شکل عالی تری تجلی می کند.

پاره ای از روایات که در شرح حال همسر عزیز در سنین بالای زندگیش نقل شده نیز دلیل بر این تنبه و بیداری است.

از این گذشته ارتباط دادن این دو آیه با یوسف به قدری بعید و خلاف ظاهر است که با هیچیک از معیارهای ادبی سازگار نیست زیرا:

اولا - ذلک که در آغاز آیه ذکر شده در حقیقت به عنوان ذکر علت است، علت برای سخن پیش که چیزی جز سخن همسر عزیز نیست، و چسبانیدن این علت به کلام یوسف که در آیات قبل از آن با فاصله آمده است بسیار عجیب است.

ثانیا - اگر این دو آیه بیان گفتار یوسف باشد یک نوع تضاد و تناقض در میان آن خواهد بود، زیرا از یکسو یوسف می گوید من هیچ خیانتی به عزیز مصر روا نداشتم و از سوی دیگر می گوید من خود را تبرئه نمی کنم چرا که نفس سرکش به بدیها فرمان می دهد. اینگونه سخن را کسی می گوید که لغزش هر چند کوچک از او سر زده باشد در حالی که می دانیم یوسف هیچگونه لغزشی نداشت.

ثالثا - اگر منظور این است که عزیز مصر بداند او بی گناه است او که از آغاز (پس از شهادت آن شاهد) به این واقعیت پی برد و لذا به همسرش گفت از گناهت استغفار کن. و اگر منظور این باشد که بگوید به شاه خیانت نکرده ام این مساله ارتباطی به شاه

نداشت، و توسل به این عذر و بهانه که خیانت به همسر وزیر خیانت به شاه جبار است یک عذر سست و واهی به نظر می رسد. به خصوص اینکه درباریان معمولاً در قید این مسائل نیستند.

خلاصه اینکه ارتباط و پیوند آیات چنین نشان می دهد که همه اینها

گفته های همسر عزیز مصر است که مختصر تنبه و بیداری پیدا کرده بود و به این حقایق اعتراف کرد.

نکته ها

۱ - در این فراز از داستان یوسف دیدیم که سرانجام دشمن سر سختش به پاکی او اعتراف کرد و اعتراف به گنهکاری خویش و بی گناهی او نمود، این است سرانجام تقوا و پاکدامنی و پرهیز از گناه، و این است مفهوم جمله و من یتق الله يجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب (هر کسی تقوا پیشه کند خداوند راه گشایشی برای او قرار می دهد و از آنجا که گمان نمی کرد به او روزی می دهد).

تو پاک باش و در طریق پاکی استقامت کن خداوند اجازه نمی دهد ناپاکان حیثیت تو را بر باد دهند!

۲ - شکستهایی که سبب بیداری است - شکستها همیشه شکست نیست بلکه در بسیاری از مواقع ظاهراً شکست است اما در باطن یک نوع پیروزی معنوی به حساب می آید، اینها همان شکستهایی است که سبب بیداری انسان می گردد و پرده های غرور و غفلت را می درد و نقطه عطفی در زندگی انسان محسوب می شود.

همسر عزیز مصر (که نامش زلیخا یا راعیل بود) هر چند در کار خود گرفتار بدترین شکستها شد ولی این شکست در مسیر گناه باعث تنبه او گردید، وجدان خفته اش بیدار شد و

از کردار ناهنجار خود پشیمان گشت و روی به درگاه خدا آورد داستانی که در احادیث درباره ملاقاتش با یوسف پس از آنکه یوسف عزیز مصر شد نقل شده نیز شاهد این مدعا است زیرا رو به سوی او کرد و گفت: الحمد لله الذی جعل العیید ملوکا بطاعته و جعل الملوک عبیدا بمعصيته: حمد خدای را که بردگان را به خاطر اطاعت فرمانش ملوک ساخت و ملوک را به خاطر گناه برده

گردانید و در پایان همین حدیث می خوانیم که یوسف سرانجام با او ازدواج کرد.

خوشبخت کسانی که از شکستها پیروزی می سازند و از ناکامیها کامیابی، و از اشتباهات خود راههای صحیح زندگی را می یابند و در میان تیره بختیها نیکبختی خود را پیدا می کنند.

البته واکنش همه افراد در برابر شکست چنین نیست، آنها که ضعیف و بیمایه اند به هنگام شکست یاس و نومیدی سراسر وجودشان را می گیرد، و گاهی تا سر حد خودکشی پیش می روند، که این شکست کامل است، ولی آنها که مایه ای دارند سعی می کنند آن را نردبان ترقی خود قرار دهند و از آن پل پیروزی بسازند!

۳ - حفظ شرف برتر از آزادی ظاهری است - دیدیم یوسف نه تنها به خاطر حفظ پاکدامنی اش به زندان رفت بلکه پس از اعلام آزادی نیز حاضر به ترک زندان نشد تا اینکه فرستاده ملک باز گردد و تحقیقات کافی از زنان مصر درباره او بشود و بی گناهی اش اثبات گردد تا سرفراز از زندان آزاد شود، نه اینکه به صورت یک مجرم آلوده و فاقد حیثیت مشمول عفو شاه گردد که خود ننگ بزرگی است.

و این درسی است برای همه انسانها در گذشته و امروز و آینده.

۴ - نفس سرکش - علمای اخلاق برای نفس (احساسات و غرائز و عواطف آدمی) سه مرحله قائلند که در قرآن مجید به آنها اشاره شده است.

نخست نفس اماره نفس سرکش است که انسان را به گناه فرمان می دهد و به هر سو می کشاند و لذا اماره اش گفته اند در این مرحله هنوز عقل و ایمان آن قدرت را نیافته که نفس سرکش را مهار زند و آن را رام کند بلکه در بسیاری از موارد در برابر او تسلیم می گردد و یا اگر بخواهد گلاویز شود نفس سرکش او را بر زمین می کوبد و شکست می دهد.

این مرحله همان است که در آیه فوق در گفتار همسر عزیز مصر به آن اشاره شده است و همه بدبختی های انسان از آن است.

مرحله دوم نفس لواحه است که پس از تعلیم و تربیت و مجاهدت، انسان به آن ارتقاء می یابد، در این مرحله ممکن است بر اثر طغیان غرائز گهگاه مرتکب خلافهائی بشود اما فوراً پشیمان می گردد و به ملامت و سرزنش خویش می پردازد، و تصمیم بر جبران گناه می گیرد، و دل و جان را با آب توبه می شوید، و به تعبیر دیگر در مبارزه عقل و نفس گاهی عقل پیروز می شود و گاهی نفس، ولی به هر حال کفه سنگین از آن عقل و ایمان است.

البته برای رسیدن به این مرحله جهاد اکبر لازم است و تمرین کافی و تربیت در مکتب استاد و الهام گرفتن از سخن خدا و سنت پیشوایان.

این مرحله همان است

ص: ۵۴۸

که قرآن مجید در سوره قیامت به آن سوگند یاد کرده است، سوگندی که نشانه عظمت آن است لا اقسام بیوم القیمه و لا اقسام بالنفس اللوامه: سوگند به روز رستاخیز و سوگند به نفس سرزنشگر!

مرحله سوم نفس مطمئنه است و آن مرحله ای است که پس از تصفیه و تهذیب و تربیت کامل، انسان به مرحله ای می رسد که غرائز سرکش در برابر او رام می شوند و سپر می اندازند، و توانائی پیکار با عقل و ایمان در خود نمی بیند چرا که عقل و ایمان آنقدر نیرومند شده اند که غرائز نفسانی در برابر آن توانائی چندانی ندارد.

این همان مرحله آرامش و سکینه است، آرامش که بر اقیانوسهای بزرگ

حکومت می کند، اقیانوسهایی که حتی در برابر سختترین طوفانها چین و شکن بر صورت خود نمایان نمی سازند.

این مقام انبیاء و اولیا و پیروان راستین آنها است، آنهایی که در مکتب مردان خدا درس ایمان و تقوا آموختند و سالها به تهذیب نفس پرداخته و جهاد اکبر را به مرحله نهائی رسانده اند.

این همان است که قرآن در سوره فجر به آن اشاره می کند آنجا که می گوید: یا ایتهای النفس المطمئنه ارجعی الی ربک راضیه مرضیه فادخلی فی عبادی و ادخلی جنتی: ای نفس مطمئن و آرام باز گرد به سوی پروردگارت که هم تو از او خشنود هستی، و هم او از تو، و داخل در زمره بندگان خاص من شو، و در بهشتم گام نه!

پروردگارا! به ما کمک کن که در پرتو آیات نورانی قرآنت نفس اماره را به لوامه و از آن به مرحله نفس مطمئنه ارتقاء بخشیم، روحی

مطمئن و آرام پیدا کنیم که طوفان حوادث متزلزل و مضطربش نسازد، در برابر دشمنان قوی و نیرومند و در مقابل زرق و برق دنیا بی اعتنا و در سختیها شکیبنا و بردبار باشیم:

بار الها! اکنون که بیش از یکسال و نیم از انقلاب اسلامی ما می گذرد نشانه هائی از اختلاف کلمه در صفوف رزمندگان با نهایت تاسف آشکار گشته است، نشانه هائی که همه علاقمندان به اسلام و شیفتگان انقلاب و پاسداران خونهای شهیدان را نگران ساخته!

خداوندا! به همه ما عقلی مرحمت فرما که بر هوسهای سرکش پیروز گردیم و اگر در اشتباهیم چراغ روشنی از توفیق و هدایت فرا راه ما قرار ده.

خداوندا! ما این راه را تا به اینجا با پای خود نیموده ایم بلکه در هر مرحله تو رهبر و راهنمای ما بوده ای، لطفت را از ما دریغ مدار! و اگر ناسپاسی این همه نعمت ما را مستوجب کيفرت کرده است پیش از آنکه به دام مجازات بیفتیم ما را بیدار فرما! (آمین یارب العالمین)

آیه و ترجمه ۵۴ تا ۵۷

و قال الملك ائتونی به استخلصه لنفسی فلما کلمه قال انک الیوم لدینا مکین امین (۵۴)

قال اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم (۵۵)

و کذلک مکنا لیوسف فی الارض یتبوا منها حیث یشاء نصیب برحمتنا من نشاء و لا نضیع اجر المحسنین (۵۶)

و لاجر الاخره خیر للذین امنوا و کانوا یتقون (۵۷)

ترجمه:

۵۴ - ملک (مصر) گفت: او (یوسف) را نزد من آورید تا وی را مخصوص خود گردانم هنگامی که (یوسف نزد وی آمد و) با او صحبت کرد (ملک به عقل و درایت او

ص: ۵۵۰

پی برد و (گفت تو امروز نزد ما منزلت عالی داری و مورد اعتماد هستی).

۵۵- (یوسف) گفت مرا سرپرست خزائن سرزمین (مصر) قرار ده که نگهدارنده و آگاهم.

۵۶- و اینگونه ما به یوسف در سرزمین (مصر) قدرت دادیم که هرگونه می خواست در آن منزل می گزید (و تصرف می کرد) ما رحمت خود را به هر کس بخواهیم (و شایسته بدانیم) می بخشیم و پاداش نیکوکاران را ضایع نمی کنیم.

۵۷- و پاداش آخرت برای آنها که ایمان آورده اند و پرهیزگارند بهتر است.

تفسیر

یوسف خزانه دار کشور مصر می شود

در شرح زندگی پر ماجرای یوسف، این پیامبر بزرگ الهی به اینجا رسیدیم

که سرانجام پاکدامنی او بر همه ثابت شد و حتی دشمنانش به پاکی اش شهادت دادند، و ثابت شد که تنها گناه او که به خاطر آن وی را به زندان افکندند چیزی جز پاکدامنی و تقوا و پرهیزکاری نبوده است.

در ضمن معلوم شد این زندانی بیگناه کانونی است از علم و آگاهی و هوشیاری، و استعداد مدیریت در یک سطح بسیار عالی، چرا که در ضمن تعبیر خواب ملک (سلطان مصر) راه نجات از مشکلات پیچیده اقتصادی آینده را نیز به آنها نشان داده است.

در دنبال این ماجرا، قرآن گوید: ملک دستور داد او را نزد من آورید، تا او را مشاور و نماینده مخصوص خود سازم و از علم و دانش و مدیریت او برای حل مشکلاتم کمک گیرم

(و قال الملک ائتونی به استخلصه لنفسی).

نماینده ویژه ملک در حالی که حامل پیام گرم او بود، وارد زندان شد و به دیدار یوسف شتافت، سلام و

درود او را به یوسف ابلاغ کرد و اظهار داشت که او علاقه شدیدی به تو پیدا کرده است، و به درخواستی که داشتی - دایر به تحقیق و جستجو از زنان مصر در مورد تو - جامه عمل پوشانیده، و همگی با کمال صراحت به پاکی و بی گناهیت گواهی داده اند.

اکنون دیگر مجال درنگ نیست، برخیز تا نزد او برویم.

یوسف به نزد ملک آمد و با او به گفتگو نشست، هنگامی که ملک با وی گفتگو کرد و سخنان پر مغز و پر مایه یوسف را که از علم و هوش و درایت فوق العاده ای حکایت می کرد شنید، بیش از پیش شیفته و دلباخته او شد و گفت تو امروز نزد ما دارای منزلت عالی و اختیارات وسیع هستی و مورد اعتماد و وثوق ما خواهی بود (فلما کلمه قال انک الیوم لدینا مکین امین).

تو باید امروز در این کشور، مصدر کارهای مهم باشی و بر اصلاح امور همت کنی، چرا که طبق تعبیری که از خواب من کرده ای، بحران اقتصادی شدیدی برای این کشور در پیش است، و من فکر می کنم تنها کسی که می تواند بر این بحران غلبه کند توئی، یوسف پیشنهاد کرد، خزانه دار کشور مصر باشد و گفت: مرا در رأس خزانه داری این سرزمین قرار ده چرا که من هم حافظ و نگهدار خوبی هستم و هم به اسرار این کار واقفم (قال اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم).

یوسف می دانست یک ریشه مهم نابسامانیهای آن جامعه مملو از ظلم و ستم در مسائل اقتصادیش نهفته است، اکنون که آنها به حکم

ص: ۵۵۲

اجبار به سراغ او آمده اند، چه بهتر که نبض اقتصاد کشور مصر را در دست گیرد و به یاری مستضعفان بشتابد، از تبعیضها تا آنجا که قدرت دارد بکاهد، حق مظلومان را از ظالمان بگیرد، و به وضع بی سر و سامان آن کشور پهناور سامان بخشد.

مخصوصاً مسائل کشاورزی را که در آن کشور در درجه اول اهمیت بود، زیر نظر بگیرد و با توجه به اینکه سالهای فراوانی و سپس سالهای خشکی در پیش است، مردم را به کشاورزی و تولید بیشتر دعوت کند، و در مصرف فرآورده های کشاورزی تا سر حد جیره بندی، صرفه جوئی کند، و آنها را برای سالهای قحطی ذخیره نماید، لذا راهی بهتر از این ندید که پیشنهاد سرپرستی خزانه های مصر کند. بعضی گفته اند ملک که در آن سال در تنگنای شدیدی قرار گرفته بود، و در انتظار این بود که خود را به نحوی نجات دهد، زمام تمام امور را بدست یوسف سپرد و خود کناره گیری کرد.

ولی بعضی دیگر گفته اند او را بجای عزیز مصر به مقام نخست وزیری نصب کرد، این احتمال نیز هست که طبق ظاهر آیه فوق، او تنها خزانه دار مصر شده باشد.

ولی آیات ۱۰۰ و ۱۰۱ همین سوره که تفسیر آن بخواست خدا خواهد آمد دلیل بر این است که او سرانجام بجای ملک نشست و زمامدار تمام امور مصر شد، هر چند آیه ۸۸ که می گوید برادران به او گفتند یا ایها العزیز، دلیل بر این است که او در جای عزیز مصر قرار گرفت، ولی هیچ مانعی ندارد که این سلسله مراتب

را تدریجا طی کرده باشد، نخست به مقام خزانه داری و بعد نخست وزیری و بعد بجای ملک، نشسته باشد.

به هر حال، خداوند در اینجا می گوید: (و این چنین ما یوسف را بر سرزمین مصر، مسلط ساختیم که هر گونه می خواست در آن تصرف می کرد)

(و كذلك مكننا ليوسف في الارض يتبوء منها حيث يشاء).

آری (ما رحمت خویش و نعمتهای مادی و معنوی را به هر کس بخواهیم و شایسته بدانیم می بخشیم) (نصیب برحمتنا من نشاء).

(و ما هرگز پاداش نیکوکاران را ضایع نخواهیم کرد) و اگر هم به طول انجامد سرانجام آنچه را شایسته آن بوده اند به آنها خواهیم داد که در پیشگاه ما هیچ کار نیکی بدست فراموشی سپرده نمی شود. (و لا نضيع اجر المحسنين).

ولی مهم این است که تنها به پاداش دنیا قناعت نخواهیم کرد و پاداشی که در آخرت به آنها خواهد رسید بهتر و شایسته تر برای کسانی است که ایمان آوردند و تقوا پیشه کردند (و لاجر الاخره خیر للذين آمنوا و كانوا يتقون).

نکته ها

۱ - چگونه یوسف دعوت طاغوت زمان را پذیرفت؟

نخستین چیزی که در رابطه با آیات فوق جلب توجه می کند این است که چگونه یوسف این پیامبر بزرگ حاضر شد، خزانه داری یا نخست وزیری یکی از طاغوتهای زمان را بپذیرد؟ و با او همکاری کند؟

پاسخ این سؤال در حقیقت در خود آیات فوق نهفته است، او به عنوان یک انسان حفیظ و علیم (امین و آگاه) عهده دار این منصب شد، تا بیت المال را که مال مردم بود به نفع آنها حفظ کند و در مسیر منافع آنان

ص: ۵۵۴

به کار گیرد، مخصوصاً حق مستضعفان را که در غالب جامعه ها پایمال می گردد به آنها برساند.

به علاوه او از طریق علم تعبیر - چنانکه گفتیم - آگاهی داشت که یک بحران شدید اقتصادی برای ملت مصر در پیش است که بدون برنامه ریزی دقیق و نظارت از نزدیک ممکن است جان گروه زیادی بر باد رود، بنابراین نجات یک ملت و حفظ جان انسانهای بیگناه ایجاب می کرد که از فرصتی که بدست یوسف افتاده بود به نفع همه مردم، مخصوصاً محرومان، استفاده کند، چرا که در یک بحران اقتصادی و قحطی پیش از همه جان آنها به خطر می افتد و نخستین قربانی بحرانها آنها هستند. در فقه در بحث قبول ولایت از طرف ظالم نیز این بحث بطور گسترده آمده است که قبول پست و مقام از سوی ظالم همیشه حرام نیست، بلکه گاهی مستحب و یا حتی واجب می گردد و این در صورتی است که منافع پذیرش آن و مرجحات دینیش بیش از زیانهای حاصل از تقویت دستگاه باشد.

در روایات متعددی نیز می خوانیم که ائمه اهلبیت (علیهم السلام) به بعضی از دوستان نزدیک خود (مانند علی بن یقظین که از یاران امام کاظم (علیه السلام) بود و وزارت فرعون زمان خود هارون الرشید را به اجازه امام پذیرفت) چنین اجازه ای را می دادند.

و به هر صورت قبول یا رد اینگونه پستها تابع قانون اهم و مهم است، و باید سود و زیان آن از نظر دینی و اجتماعی سنجیده شود، چه بسا کسی که قبول چنین مقامی می کند سرانجام به خلع ید ظالم می انجامد (آنچنانکه طبق بعضی از روایات

در جریان زندگی یوسف اتفاق افتاد) و گاه سرچشمه ای می شود برای

انقلابها و قیامهای بعدی، چرا که او از درون دستگاه زمینه انقلاب را فراهم می سازد (شاید مؤمن آل فرعون از این نمونه بود).

و گاهی حداقل اینگونه اشخاص سنگر و پناهگاهی هستند برای مظلومان و محرومان و از فشار دستگاه روی اینگونه افراد می کاهند. اینها اموری است که هر یک به تنهایی می تواند مجوز قبول اینگونه پستها باشد.

روایت معروف امام صادق (علیه السلام) که در مورد این گونه اشخاص فرمود کفارہ عمل السلطان قضاء حوائج الاخوان: (کفارہ همکاری با حکومت ظالم بر آوردن خواسته های برادران است) نیز اشاره ای به همین معنی است.

ولی این موضوع از مسائلی است که مرز حلال و حرام آن بسیار به یکدیگر نزدیک است، و گاه می شود بر اثر سهل انگاری کوچکی انسان در دام همکاری بیهوده با ظالم می افتد و مرتکب یکی از بزرگترین گناهان می شود در حالی که به پندار خود مشغول عبادت و خدمت به خلق است.

و گاه افراد سوء استفاده چی زندگی یوسف و یا علی بن یقظین را بهانه ای برای اعمال ناروای خود قرار می دهند، در حالی که هیچگونه شباهتی میان کار آنها و کار یوسف یا علی بن یقظین نیست.

در اینجا سؤال دیگری مطرح می شود و آن اینکه چگونه، سلطان جبار مصر به چنین کاری تن در داد در حالی که می دانست یوسف در مسیر خود کامگی و ظلم و ستم و استثمار و استعمار او گام بر نمی دارد، بلکه به عکس مزاحم مظالم او است.

پاسخ این سؤال با توجه به یک نکته چندان مشکل نیست،

و آن اینکه گاهی بحرانهای اجتماعی و اقتصادی چنان است که پایه های حکومت خود کامگان را از اساس می لرزاند آنچه‌آنکه همه چیز خود را در خطر می‌بینند، در اینگونه موارد برای رهائی خویشتن از مهلکه حتی حاضرند از یک حکومت عادلانه مردمی استقبال کنند، تا خود را نجات دهند.

۲- اهمیت مسائل اقتصادی و مدیریت

گرچه ما هرگز موافق مکتبهای یک بعدی که همه چیز را در بعد اقتصادی خلاصه می کنند و انسان و ابعاد وجود او را نشناخته اند نیستیم، ولی با این حال اهمیت ویژه مسائل اقتصادی را در سرنوشت اجتماعات هرگز نمی توان از نظر دور داشت، آیات فوق نیز اشاره به همین حقیقت می کند، چرا که یوسف از میان تمام پستها انگشت روی خزانه داری گذاشت، زیرا می دانست هر گاه به آن سر و سامان دهد قسمت عمده نابسامانیهای کشور باستانی مصر، سامان خواهد یافت، و از طریق عدالت اقتصادی می تواند سازمانهای دیگر را کنترل کند.

در روایات اسلامی نیز اهمیت فوق العاده ای به این موضوع داده شده است از جمله در حدیث معروف علی (علیه السلام) یکی از دو پایه اصلی زندگی مادی و معنوی مردم (قوام الدین و الدنیا) مسائل اقتصادی قرار داده شده است، در حالی که پایه دیگر علم و دانش و آگاهی شمرده شده است.

گرچه مسلمین تاکنون اهمیتی را که اسلام به این بخش از زندگی فردی و اجتماعی داده نادیده گرفته اند، و به همین دلیل از دشمنان خود در این قسمت عقب مانده اند، اما بیداری و آگاهی روز افزونی که در قشرهای جامعه اسلامی دیده می شود، این

امید را به وجود می آورد که در آینده کار و فعالیتهای اقتصادی را به عنوان یک عبادت بزرگ اسلامی تعقیب کنند و با نظام صحیح و حساب شده عقب ماندگی خود را از دشمنان بیرحم اسلام از این نظر جبران نمایند.

ضمناً تعبیر یوسف که می گوید (انی حفیظ علیم) دلیل بر اهمیت مدیریت در کنار امانت است، و نشان می دهد که پاکی و امانت به تنهایی برای پذیرش یک پست حساس اجتماعی کافی نیست بلکه علاوه بر آن آگاهی و تخصص و مدیریت نیز لازم است، چرا که (علیم) را در کنار (حفیظ) قرار داده است.

و ما بسیار دیده ایم که خطرهای ناشی از عدم اطلاع و مدیریت کمتر از خطرهای ناشی از خیانت نیست بلکه گاهی از آن برتر و بیشتر است!

با این تعلیمات روشن اسلامی نمیدانیم چرا بعضی مسلمانان به مساله مدیریت و آگاهی هیچ اهمیت نمی دهند و حداکثر کشش فکر آنها در شرائط واگذاری پستها، همان مساله امانت و پاکی است با اینکه سیره پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و علی (علیه السلام) در دوران حکومتشان نشان می دهد، آنها به مساله آگاهی و مدیریت همانند امانت و درستکاری اهمیت می دادند.

۳ - نظارت بر مصرف در مسائل اقتصادی تنها موضوع تولید بیشتر مطرح نیست، گاهی کنترل مصرف از آن هم مهمتر است، و به همین دلیل در دوران حکومت خود، سعی کرد، در آن هفت سال وفور نعمت، مصرف را به شدت کنترل کند تا بتواند قسمت مهمی از تولیدات کشاورزی را برای سالهای سختی که در پیش بود، ذخیره نماید.

در حقیقت این دو

ص: ۵۵۸

از هم جدا نمی توانند باشند، تولید بیشتر هنگامی مفید است که نسبت به مصرف کنترل صحیحتری شود، و کنترل مصرف هنگامی مفیدتر خواهد بود که با تولید بیشتر همراه باشد.

سیاست اقتصادی یوسف (علیه السلام) در مصر نشان داد که یک اقتصاد اصیل و پویا نمیتواند همیشه ناظر به زمان حال باشد، بلکه باید آینده و حتی نسلهای بعد را نیز در بر گیرد، و این نهایت خودخواهی است که ما تنها به فکر منافع امروز خویش باشیم و مثلاً همه منابع موجود زمین را غارت کنیم و به هیچ وجه به فکر آیندگان نباشیم که آنها در چه شرائطی زندگی خواهند کرد، مگر برادران ما تنها همینها هستند که امروز با ما زندگی می کنند و آنها که در آینده می آیند برادر ما نیستند.

جالب اینکه از بعضی از روایات چنین استفاده می شود که یوسف برای پایان دادن به استثمار طبقاتی و فاصله میان قشرهای مردم مصر، از سالهای قحطی استفاده کرد، به این ترتیب که در سالهای فراوانی نعمت مواد غذایی از مردم خرید و در انبارهای بزرگی که برای این کار تهیه کرده بود ذخیره کرد، و هنگامی که این سالها پایان یافت و سالهای قحطی در پیش آمد، در سال اول مواد غذایی را به درهم و دینار فروخت و از این طریق قسمت مهمی از پولها را جمع آوری کرد، در سال دوم در برابر زینتها و جواهرات (البته به استثنای آنها که توانائی نداشتند) و در سال سوم در برابر چهارپایان، و در سال چهارم در برابر غلامان و کنیزان، و در سال پنجم در برابر خانه ها، و

در سال ششم در برابر مزارع، و آبها، و در سال هفتم در برابر خود مردم مصر، سپس تمام آنها را (به صورت عادلانه ای) به آنها بازگرداند، و گفت هدفم این بود که آنها را از بلا و نابسامانی رهائی بخشم.

۴- مدح خویش یا معرفی خویشتن بدون شک تعریف خویش کردن

کار ناپسندی است، ولی با این حال این یک قانون کلی نیست، گاهی شرایط ایجاب می کند که انسان خود را به جامعه معرفی کند تا مردم او را بشناسند و از سرمایه های وجودش استفاده کنند و بصورت یک گنج مخفی و متروک باقی نماند.

در آیات فوق نیز خواندیم که یوسف به هنگام پیشنهاد پست خزانه داری مصر خود را با جمله حفیظ علیم ستود، زیرا لازم بود سلطان مصر و مردم بدانند که او واجد صفاتی است که برای سرپرستی این کار نهایت لزوم را دارد.

لذا در تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) می خوانیم که در پاسخ این سؤال که آیا جایز است انسان خودستائی کند و مدح خویش نماید؟ فرمود: نعم اذا اضطر الیه اما سمعت قول یوسف اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم و قول العبد الصالح و انا لکم ناصح امین: آری هنگامی که ناچار شود مانعی ندارد آیا نشنیده ای گفتار یوسف را که فرمود: مرا بر خزائن زمین قرار ده که من امین و آگاهم، و همچنین گفتار بنده صالح خدا (هود) من برای شما خیرخواه و امینم،

و از اینجا روشن می شود اینکه در خطبه شقشقیه و بعضی دیگر از خطبه های نهج البلاغه علی (علیه السلام) به

مدح خویشان میپردازد و خود را محور آسیای خلافت می شمرد، که همای بلند پرواز اندیشه ها به اوج فکر و مقام او نمی رسد، و سیل علوم و دانشها از کوهسار وجودش سرازیر می شود، و امثال این تعریفها همه برای این است که مردم ناآگاه و بیخبر به مقام او پی ببرند و از گنجینه

وجودش برای بهبود وضع جامعه استفاده کنند.

۵ - پادشاهای معنوی برتر است

گرچه بسیاری از مردم نیکوکار در همین جهان به پادشاه مادی خود میرسند، همانگونه که یوسف نتیجه پاکدامنی و شکیبائی و پارسائی و تقوای خویش را در همین دنیا گرفت، که اگر آلوده بود هرگز به چنین مقامی نمی رسید.

ولی این سخن به آن معنی نیست که همه کس باید چنین انتظاری را داشته باشند و اگر به پادشاهای مادی نرسند گمان کنند به آنها ظلم و ستمی شده، چرا که پادشاه اصلی، پادشاهی است که در زندگی آینده انسان، در انتظار او است.

و شاید برای رفع همین اشتباه و دفع همین توهم است که قرآن در آیات فوق بعد از ذکر پادشاه دنیوی یوسف اضافه می کند و لاجر الاخره خیر للذین آمنوا و كانوا یتقون: پادشاه آخرت برای آنانکه ایمان دارند و تقوی پیشه کرده اند برتر است.

۶ - حمایت از زندانیان

زندان هر چند همیشه جای نیکوکاران نبوده است، بلکه گاهی بی گناهان و گاهی گنهکاران در آن جای داشته اند، ولی در هر حال اصول انسانی ایجاب می کند که نسبت به زندانیان هر چند، گنهکار باشند موازین انسانی رعایت شود.

گرچه دنیای امروز ممکن است خود را مبتکر مساله حمایت از زندانیان بداند

ص: ۵۶۱

ولی در تاریخ پرمایه اسلام از نخستین روزهایی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) حکومت می کرد، توصیه ها و سفارشهای او را نسبت به اسیران و زندانیان به خاطر داریم، و سفارش علی (علیه السلام) را نسبت به آن زندانی جنایتکار (یعنی عبد الرحمن بن ملجم مرادی که قاتل او بود) همه شنیده ایم که دستور داد نسبت به او مدارا کنند و حتی از غذای

خودش که شیر بود برای او میفرستاد، و در مورد اعدامش فرمود بیش از یک ضربه بر او نزنند چرا که او یک ضربه بیشتر نزده است!

یوسف نیز هنگامی که در زندان بود رفیقی مهربان، پرستاری دلسوز، دوستی صمیمی و مشاوری خیرخواه، برای زندانیان محسوب می شد، و به هنگامی که از زندان می خواست بیرون آید، نخست با این جمله توجه جهانیان را به وضع زندانیان، و حمایت از آنها، معطوف داشت، دستور داد بر سر در زندان بنویسند:

هذا قبور الاحیاء، و بیت الاحزان، و تجربه الاصدقاء، و شماته الاعداء!:

(اینجا قبر زندگان، خانه اندوهها، آزمایشگاه دوستان و سرزنشگاه دشمنان است!)

و با این دعا علاقه خویش را به آنها نشان داد: اللهم اعطف علیهم بقلوب الاخیار، و لا- تعم علیهم الاخبار: بارالها! دلهای بندگان نیکت را به آنها متوجه ساز و خبرها را از آنها مپوشان.

جالب اینکه در همان حدیث فوق می خوانیم: فلذلك یكون اصحاب السجن اعرف الناس بالاخبار فی کل بلده: به همین دلیل زندانیان در هر شهری از همه به اخبار آن شهر آگاهترند!!

و ما خود این موضوع را در دوران زندان آزمودیم که جز در موارد

استثنائی اخبار به صورت وسیعی از طرق بسیار مرموزی که مامورین زندان هرگز از آن آگاه نمی شدند به زندانیان می رسید، و گاه کسانی که تازه به زندان می آمدند خبرهایی در درون زندان می شنیدند که در بیرون از آن آگاهی نداشتند، که اگر بخواهیم شرح نمونه های آنها بدهیم از هدف دور خواهیم شد.

آیه و ترجمه ۵۸ تا ۶۱

و جاء اخوه يوسف فدخلوا عليه فعرفهم و هم له منكرون (۵۸)

و لما جهزهم بجهازهم قال ائتونی باخ لکم من ایکم الا ترون انی اوفی الکیل و انا خیر المنزلین (۵۹)

فان لم تاتونی به فلا کیل لکم عندی و لا تقریون (۶۰)

قالوا سنرود عنه اباه و انا لفعلون (۶۱)

و قال لفتینه اجعلوا بضعتهم فی رحالهم لعلهم یعرفونها اذا انقلبوا الی اهلهم لعلهم یرجعون (۶۲)

ترجمه:

۵۸ - برادران یوسف آمدند و بر او وارد شدند، او آنها را شناخت، ولی آنها وی را نشناختند.

۵۹ - و هنگامی که (یوسف) بارهای آنها را آماده ساخت گفت (دفعه آینده) آن برادری را که از پدر دارید نزد من آورید، آیا نمی بینید من حق پیمانانه را ادا می کنم و من بهترین می زبانانم؟!

۶۰ - و اگر او را نزد من نیاورید نه کیل (و پیمانهای از غله) نزد من خواهید داشت و نه (اصلاً) نزدیک من شوید!

۶۱ - گفتند ما با پدرش گفتگو خواهیم کرد (و سعی می کنیم موافقتش را جلب نمائیم) و ما این کار را خواهیم کرد.

۶۲ - (سپس) به کارگزاران خود گفت آنچه را به عنوان قیمت پرداخته اند در بارهایشان بگذارید شاید آنها پس از مراجعت به خانواده خویش بشناسند و شاید برگردند.

تفسیر

ص: ۵۶۳

یشنهاد تازه یوسف به برادران سرانجام همانگونه که پیش بینی می شد، هفت سال پی در پی وضع کشاورزی مصر بر اثر بارانهای پربرکت و وفور آب نیل کاملاً-رضایت بخش بود، و یوسف که همه خزائن مصر و امور اقتصادی آن را زیر نظر داشت دستور داد انبارها و مخازن کوچک و بزرگی بسازند به گونه ای که مواد غذایی را از فاسد شدن حفظ کنند، و دستور داد مردم مقدار مورد نیاز خود را از محصول بردارند و بقیه را به حکومت بفروشند و به این ترتیب، انبارها و مخازن از آذوقه پر شد.

این هفت سال پر برکت و وفور نعمت گذشت، و قحطی و خشکسالی چهره عبوس خود را نشان داد، و آنچه آن آسمان بر زمین بخیل شد که زرع و نخیل لب تر نکردند، و مردم از نظر آذوقه در مضیقه افتادند و چون میدانستند ذخائر فراوانی نزد حکومت است، مشکل خود را از این طریق حل می کردند و یوسف نیز تحت برنامه و نظم خاصی که توأم به آینده نگری بود غله به آنها میفروخت و نیازشان را به صورت عادلانه ای تامین می کرد.

این خشکسالی منحصر به سرزمین مصر نبود، به کشورهای اطراف نیز سرایت کرد، و مردم فلسطین و سرزمین کنعان را که در شمال شرقی مصر قرار داشتند فرا گرفت، و خاندان یعقوب که در این سرزمین زندگی می کردند نیز به مشکل کمبود آذوقه گرفتار شدند، و به همین دلیل یعقوب تصمیم گرفت، فرزندان خود را به استثنای بنیامین، که بجای یوسف نزد پدر ماند راهی مصر کند. آنها با کاروانی که به مصر می رفت به سوی

این سرزمین حرکت کردند و به گفته بعضی پس از ۱۸ روز راهپیمائی وارد مصر شدند.

طبق تواریخ، افراد خارجی به هنگام ورود به مصر باید خود را معرفی می کردند

تا مامورین به اطلاع یوسف برسانند، هنگامی که مامورین گزارش کاروان فلسطین را دادند، یوسف در میان در خواست کنندگان غلات نام برادران خود را دید، و آنها را شناخت و دستور داد، بدون آنکه کسی بفهمد آنان برادر وی هستند احضار شوند و آنچه‌انکه قرآن می گوید برادران یوسف آمدند و بر او وارد شدند او آنها را شناخت، ولی آنها وی را نشناختند (و جاء اخوه یوسف فدخلوا علیه فعرفهم و هم له منکرون).

آنها حق داشتند یوسف را شناسند، زیرا از یکسو سی تا چهل سال (از روزی که او را در چاه انداخته بودند تا روزی که به مصر آمدند) گذشته بود، و از سوئی دیگر، آنها هرگز چنین احتمالی را نمیدادند که برادرشان عزیز مصر شده باشد، حتی اگر شباهت او را با برادرشان می دیدند، حتما حمل بر تصادف می کردند، از همه اینها گذشته طرز لباس و پوشش یوسف آنچنان با سابق تفاوت یافته بوده که شناختن او در لباس جدید، که لباس مصریان بود، کار آسانی نبود، اصلا احتمال حیات یوسف پس از آن ماجرا در نظر آنها بسیار بعید بود.

به هر حال آنها غله مورد نیاز خود را خریداری کردند، و وجه آن را که پول یا کندر یا کفش یا سایر اجناسی بود که از کنعان با خود به مصر آورده بودند پرداختند.

یوسف برادران را مورد لطف و محبت فراوان قرار داد، و در گفتگو را

با آنها باز کرد، برادران گفتند: ما، ده برادر از فرزندان یعقوب هستیم، و او نیز فرزندزاده ابراهیم خلیل پیامبر بزرگ خدا است، اگر پدر ما را می شناختی احترام بیشتری می کردی، ما پدر پیری داریم که از پیامبران الهی، ولی اندوه عمیقی سراسر وجود او را در بر گرفته!

یوسف فوراً پرسید این همه اندوه چرا؟

گفتند: او پسری داشت، که بسیار مورد علاقه اش بود و از نظر سن از ما

کوچکتر بود، روزی همراه ما برای شکار و تفریح به صحرا آمد، و ما از او غافل ماندیم و گرگ او را درید! و از آن روز تاکنون پدر، برای او گریان و غمگین است.

بعضی از مفسران چنین نقل کرده اند که عادت یوسف این بود که به هر کس یک بار شتر غله بیشتر نمی فروخت، و چون برادران یوسف، ده نفر بودند، ده بار غله به آنها داد، آنها گفتند ما پدر پیری داریم و برادر کوچکی، که در وطن مانده اند، پدر به خاطر شدت اندوه نمیتواند مسافرت کند و برادر کوچک هم برای خدمت و انس، نزد او مانده است، سهمیه ای هم برای آن دو به ما مرحمت کن. یوسف دستور داد دو بار دیگر بر آن افزودند، سپس رو کرد به آنها و گفت: من شما را افراد هوشمند و مؤدبی می بینم و اینکه می گوئید پدرتان به برادر کوچکتر بسیار علاقمند است، معلوم می شود، او فرزند فوق العاده ای است و من مایل هستم در سفر آینده حتما او را ببینم.

به علاوه مردم در اینجا سوءظن هائی نسبت به شما دارند چرا که از

ص: ۵۶۶

یک کشور بیگانه اید برای رفع سوءظن هم که باشد در سفر آینده برادر کوچک را به عنوان نشانه همراه خود بیاورید.

در اینجا قرآن می گوید: هنگامی که یوسف بارهای آنها را آماده ساخت به آنها گفت: آن برادری را که از پدر دارید نزد من بیاورید (و لما جهزهم بجهازهم قال ائتونی باخ لکم من ایکم).

سپس اضافه کرد: آیا نمیبینید، حق پیمانانه را ادا می کنم، و من بهترین میزبانها هستم؟ (الا- ترون انی او فی الکیل و انا خیر المنزلین).

و به دنبال این تشویق و اظهار محبت، آنها را با این سخن تهدید کرد که اگر آن برادر را نزد من نیاورید، نه کیل و غله ای نزد من خواهید داشت، و نه

اصلا به من نزدیک شوید (فان لم تاتونی به فلا کیل لکم عندی و لا تقربون). یوسف می خواست به هر ترتیبی شده بنیامین را نزد خود آورد، گاهی از طریق تحبیب و گاهی از طریق تهدید وارد می شد، ضمنا از این تعبیرات روشن می شود که خرید و فروش غلات در مصر از طریق وزن نبود بلکه بوسیله پیمانانه بود و نیز روشن می شود که یوسف از برادران خود و سایر میهمانها به عالیتین وجهی پذیرائی می کرد، و به تمام معنی مهمان نواز بود.

برادران در پاسخ او گفتند: ما با پدرش گفتگو می کنیم و سعی خواهیم کرد موافقت او را جلب کنیم و ما این کار را خواهیم کرد (قالوا سناوود عنه اباه و انا لفاعلون).

تعبیر (انا لفاعلون) نشان می دهد که آنها یقین داشتند، می توانند از این نظر در پدر نفوذ کنند و موافقتش را جلب نمایند که

این چنین قاطعانه به عزیز مصر قول می دادند، و باید چنین باشد، جایی که آنها توانستند یوسف را با اصرار و الحاح از دست پدر در آورند چگونه نمی توانند بنیامین را از او جدا سازند؟

در اینجا یوسف برای اینکه عواطف آنها را به سوی خود بیشتر جلب کند و اطمینان کافی به آنها بدهد، به کارگزارانش گفت: وجوهی را که برادران در برابر غله پرداخته اند، دور از چشم آنها، در باره ایشان بگذارید، تا به هنگامی که به خانواده خود بازگشتند و بارها را گشودند، آنرا بشناسند و بار دیگر به مصر باز گردند (و قال لفتیانہ اجعلوا بضاعتہم فی رحالہم لعلہم یعرفونہا اذا انقلبوا الی اہلہم لعلہم یرجعون).

نکته ها

۱ - چرا یوسف خود را به برادران معرفی نکرد

نخستین سؤالی که در ارتباط با آیات فوق پیش می آید این است که چگونه یوسف خود را به برادران معرفی نکرد، تا زودتر او را بشناسند و به سوی پدر باز گردند، و او را از غم و اندوه جانکاه فراق یوسف در آورند؟

این سؤال را می توان به صورت وسیع تری نیز عنوان کرد و آن اینکه هنگامی که برادران نزد یوسف آمدند، حداقل هشت سال از آزادی او از زندان گذشته بود، چرا که هفت سال دوران وفور نعمت را پشت سر گذاشته بود که به ذخیره مواد غذایی برای سالهای قحطی مشغول بود، و در سال هشتم که قحطی شروع شد یا بعد از آن برادرها برای تهیه غله به مصر آمدند، آیا لازم نبود که در این هشت سال، پیکی به کنعان بفرستد و پدر را از حال خود آگاه سازد

ص: ۵۶۸

و او را از آن غم بی پایان رهائی بخشد؟!

بسیاری از مفسران مانند طبرسی در مجمع البیان، و علامه طباطبائی در المیزان، و قرطبی در تفسیر الجامع لاحکام القرآن، به پاسخ این سؤال پرداخته اند و جوابهایی ذکر کرده اند که به نظر می رسد بهترین آنها این است که یوسف چنین اجازه ای را از طرف پروردگار نداشت، زیرا ماجرای فراق یوسف گذشته از جهات دیگر صحنه آزمایش و میدان امتحانی بود برای یعقوب و می بایست دوران این آزمایش به فرمان پروردگار به آخر برسد، و قبل از آن خبر دادن را یوسف مجاز نبود.

به علاوه اگر یوسف بلافاصله خود را به برادران معرفی می کرد، ممکن بود عکس العملهای نامطلوبی داشته باشد از جمله اینکه آنها چنان گرفتار وحشت حادثه شوند که دیگر به سوی او باز نگردند، به خاطر اینکه احتمال می دادند یوسف انتقام گذشته را از آنها بگیرد.

۲ - چرا یوسف پول را به برادران باز گرداند چرا یوسف دستور داد وجهی را که برادران در مقابل غله پرداخته بودند در بارهای آنها بگذارند. از این سؤال نیز پاسخهای متعددی گفته شده از جمله فخر رازی در تفسیرش ده پاسخ برای آن ذکر کرده است که بعضی نامناسب است، ولی خود آیات فوق پاسخ این سؤال را بیان کرده است، چرا که می گوید: لعلم یعرفونها اذا انقلبوا الی اهلهم لعلهم لعلهم میرجعون: هدف یوسف این بود که آنان پس از بازگشت به وطن، آنها را در لابلای بارها ببینند، و به کرامت و بزرگواری عزیز مصر (یوسف) بیش از پیش پی ببرند، و همان سبب شود که بار دیگر به سوی

ص: ۵۶۹

او بازگردند، و حتی برادر کوچک خویش را با اطمینان خاطر همراه بیاورند و نیز پدرشان یعقوب با توجه به این وضع، اعتماد بیشتری به آنها در زمینه فرستادن بنیامین به مصر پیدا کنند.

۳ - چگونه یوسف از اموال بیت المال به برادران داد؟

سؤال دیگری که در اینجا پیش می آید این است که یوسف چگونه اموال بیت المال را بلا عوض به برادران داد؟

این سؤال را از دو راه می توان پاسخ داد: نخست اینکه در بیت المال مصر حقی برای مستضعفان وجود داشته (و همیشه وجود دارد) و مرزهای کشورها نیز دخالتی در این حق نمی تواند داشته باشد، به همین دلیل یوسف از این حق در مورد برادران خویش که در آن هنگام مستضعف بودند استفاده کرد، همانگونه که در مورد سایر مستضعفان نیز استفاده می کرد، دیگر اینکه یوسف در آن پست حساسی که داشت، شخصا دارای حقوقی بود و حداقل حقش این بود که خود و عائله نیازمند خویش و کسانی همچون پدر و برادر را از نظر حداقل زندگی تامین کند، بنابراین او از حق خویش در این بخشش و عطا استفاده کرد.

آیه و ترجمه ۶۳ تا ۶۶

فلما رجعوا الی ابيهم قالوا يابانا منع منا الكيل فارسل معنا اخانا نكتل و انا له لحفظون (۶۳)

قال هل ءامنكم عليه الا كما امنكم على اخيه من قبل فالله خير حفظا و هو ارحم الرحمين (۶۴)

و لما فتحوا متعهم وجدوا بضعتهم ردت اليهم قالوا يابانا ما نبغى هذه بضعتنا ردت الينا و نمير اهلنا و نحفظ اخانا و نرداد كيل بعير ذلك كيل يسير (۶۵)

قال لن ارسله معكم حتى تؤتون موثقا من الله لتاتننى

ص: ۵۷۰

به الا ان يحاط بكم فلما اتوه موثقهم قال الله على ما نقول وكيلا (۶۶)

ترجمه:

۶۳ - و هنگامی که آنها به سوی پدرشان باز گشتند گفتند ای پدر دستور داده شده که به ما پیمانہ ای (از غله) ندهند لذا برادرمان را با ما بفرست تا سهمی (از غله) دریافت داریم و ما او را محافظت خواهیم کرد.

۶۴ - گفت آیا من نسبت به او به شما اطمینان کنم همانگونه که نسبت به برادرش (یوسف) اطمینان کردم (و دیدید چه شد؟!) و (در هر حال) خداوند بهترین حافظ و ارحم الراحمین است.

۶۵ - و هنگامی که متاع خود را گشودند دیدند سرمایه آنها به آنها باز گردانده شده! گفتند پدر! ما دیگر چه می خواهیم؟ این سرمایه ماست که به ما باز پس گردانده شده! (پس چه بهتر که برادر را با ما بفرستی) و ما برای خانواده خویش مواد غذایی می آوریم و برادرمان را حفظ خواهیم کرد و پیمانہ بزرگتری دریافت

خواهیم داشت، این پیمانہ کوچکی است!

۶۶ - گفت: من هرگز او را با شما نخواهم فرستاد مگر اینکه پیمان مؤکد الهی بدهید که او را حتما نزد من خواهید آورد، مگر اینکه (بر اثر مرگ یا علت دیگر) قدرت از شما سلب گردد، و هنگامی که آنها پیمان موثق خود را در اختیار او گذاردند گفت: خداوند نسبت به آنچه می گوئیم ناظر و حافظ است.

تفسیر

سرانجام موافقت پدر جلب شد

برادران یوسف با دست پر و خوشحالی فراوان به کنعان باز گشتند، ولی در فکر آینده بودند که اگر پدر با فرستادن برادر کوچک (بنیامین) موافقت نکند، عزیز

ص: ۵۷۱

مصر آنها را نخواهد پذیرفت و سهمیه ای به آنها نخواهد داد.

لذا قرآن می گوید: هنگامی که آنها به سوی پدر باز گشتند گفتند: پدر! دستور داده شده است که در آینده سهمیه ای به ما ندهند و کیل و پیمانهای برای ما نکنند (فلما رجعوا الی ابیهم قالوا یا ابانا منع منا الکیل).

(اکنون که چنین است برادرمان را با ما بفرست تا بتوانیم کیل و پیمانه ای دریافت داریم) (فارسل معنا اخانا نکتل).

(و مطمئن باش که او را حفظ خواهیم کرد) (و انا له لحافظون).

پدر که هرگز خاطره یوسف را فراموش نمی کرد از شنیدن این سخن ناراحت و نگران شد، رو به آنها کرده گفت: آیا من نسبت به این برادر به شما اطمینان کنم همانگونه که نسبت به برادرش یوسف در گذشته اطمینان کردم (قال هل آمنکم علیہ الا کما امتتکم علی اخیه من قبل).

یعنی شما با این سابقه بد که هرگز فراموش شدنی نیست چگونه انتظار دارید من بار دیگر به پیشنهاد شما اطمینان کنم، و فرزند دلبنده دیگرم را به شما بسپارم، آنهم در یک سفر دور و دراز و در یک کشور بیگانه؟!

سپس اضافه کرد: در هر حال خداوند بهترین حافظ و ارحم الراحمین است (فالله خیر حافظا و هو ارحم الراحمین).

این جمله ممکن است اشاره به این باشد که برای من مشکل است بنیامین را با شما بد سابقه ها بفرستم، و اگر هم بفرستم به اطمینان حفظ خدا و ارحم الراحمین بودن او است، نه به اطمینان شما!.

بنابراین جمله فوق اشاره قطعی به قبول پیشنهاد آنها ندارد، بلکه یک بحث احتمالی است،

ص: ۵۷۲

زیرا از آیات آینده معلوم می شود که یعقوب هنوز پیشنهاد آنها را نپذیرفته بود و بعد از گرفتن عهد و پیمان موثق و جریانات دیگری که پیش آمد آنرا پذیرفت.

دیگر اینکه ممکن است اشاره به یوسف باشد، چرا که او در اینجا به یاد یوسف افتاد و قبلا هم می دانست او در حال حیات است. (و در آیات آینده نیز خواهیم خواند که او به زنده بودن یوسف اطمینان داشت) و لذا برای حفظ او دعا کرد که: هر کجا هست خدایا به سلامت دارش!

سپس برادرها هنگامی که بارها را گشودند با کمال تعجب دیدند تمام آنچه را به عنوان بهای غله، به عزیز مصر پرداخته بودند، همه به آنها باز گردانده شده و در درون بارها است! (و لما فتحوا متاعهم وجدوا بضاعتهم ردت اليهم).

آنها که این موضوع را سندی قاطع بر گفتار خود می یافتند، نزد پدر آمدند گفتند: پدر جان! ما دیگر بیش از این چه می خواهیم؟ بین تمام متاع

ما را به ما باز گردانده اند (قالوا یا ابانا ما نبغی هذه بضاعتنا ردت الینا).

آیا از این بزرگواری بیشتر می شود که زمامدار یک کشور بیگانه، در چنین قحطی و خشکسالی، هم مواد غذایی به ما بدهد و هم وجه آن را به ما باز گرداند؟ آنها به صورتی که خودمان نفهمیم و شرمنده نشویم، از این برتر چه تصور می شود؟!

پدر جان! دیگر جای درنگ نیست، برادرمان را با ما بفرست ما برای خانواده خود مواد غذایی خواهیم آورد (و نمیراهلنا).

(و در حفظ برادر خواهیم کوشید) (و نحفظ اخانا).

(و یک بار شتر هم به خاطر او

خواهیم افزود) (و نزداد کیل بعیر). و (این کار برای عزیز مصر، این مرد بزرگوار و سخاوتمندی که ما دیدیم، کار ساده و آسانی است) (ذلک کیل یسیر).

ولی یعقوب با تمام این احوال، راضی به فرستادن فرزندش بنیامین با آنها نبود، و از طرفی اصرار آنها که با منطق روشنی همراه بود، او را وادار می کرد که در برابر این پیشنهاد تسلیم شود، سرانجام راه چاره را در این دید که نسبت به فرستادن فرزند، موافقت مشروط کند، لذا به آنها چنین گفت:

(من هرگز او را با شما نخواهم فرستاد، مگر اینکه یک وثیقه الهی و چیزی که مایه اطمینان و اعتماد ما باشد در اختیار من بگذارید که او را به من باز گردانید مگر اینکه بر اثر مرگ و یا عوامل دیگر قدرت از شما سلب شود) (قال لن ارسله معکم حتی تؤتوا مؤثقا من الله لتاتنی به الا ان يحاط بکم) منظور از مؤثقا من الله (وثیقه الهی) همان عهد و پیمان و سوگندی بوده که با نام خداوند همراه است.

جمله (الا ان يحاط بکم) در اصل به این معنی است که مگر اینکه حوادث به شما احاطه کند یعنی مغلوب حوادث شوید، این جمله ممکن است کنایه از مرگ و میر و یا حوادث دیگری باشد که انسان را به زانو در می آورد، و قدرت را از او سلب می کند.

ذکر این استثناء، نشانهای از درایت بارز یعقوب پیامبر است که با آن همه علاقه ای که به فرزندش بنیامین داشت، به فرزندان دیگر تکلیف ما لا یطاق نکرد و گفت من فرزندم را از شما می خواهم

مگر اینکه حوادثی پیش آید که از قدرت بیرون باشد که در این صورت گناهی متوجه شما نیست.

بدیهی است اگر بعضی از آنها گرفتار حادثه ای می شدند و قدرت از آنها سلب می گردید، بقیه موظف بودند امانت پدر را به سوی او باز گردانند، و لذا یعقوب می گوید مگر اینکه همه شماها مغلوب حوادث شوید.

به هر حال برادران یوسف پیشنهاد پدر را پذیرفتند، و هنگامی که عهد و پیمان خود را در اختیار پدر گذاشتند یعقوب گفت: خداوند شاهد و ناظر و حافظ آن است که ما می گوئیم (فلما آتوه موثقهم قال الله علی ما نقول وکیل).

نکته ها

۱ نخستین سؤالی که در زمینه آیات فوق به ذهن می آید، این است که چگونه یعقوب حاضر شد بنیامین را به آنها بسپارد با اینکه برادران به حکم رفتاری که با یوسف کرده بودند افراد بد سابقه ای محسوب می شدند، به علاوه می دانیم آنها تنها کینه و حسد یوسف را به دل نداشتند بلکه همان احساسات را، هر چند به صورت خفیفتر، نسبت به بنیامین نیز داشتند، چنانکه در آیات آغاز سوره خواندیم اذ قالوا لیوسف و اخوه احب الی ابینا منا و نحن عصبه: (گفتند: یوسف و برادرش نزد پدر از ما محبوبتر است، در حالی که ما نیرومندتریم).

ولی توجه به این نکته پاسخ این سؤال را روشن می کند که سی الی چهل سال، از حادثه یوسف گذشته بود، و برادران جوان یوسف به سن کهولت رسیده بودند، و طبعاً نسبت به سابق پخته تر شده بودند، به علاوه عوارض نامطلوب سوء قصد نسبت به یوسف را در محیط خانواده و در درون وجدان نا

آرام خود به خوبی احساس می کردند، و تجربه به آنها نشان داده بود که فقدان یوسف نه تنها محبت پدر را متوجه آنها نساخته بلکه بی مهری تازه‌ای آفریده است!

از همه اینها گذشته مساله یک مساله حیاتی بود، مساله تهیه آذوقه در قحط سالی برای یک خانواده بزرگ بود، نه مانند گردش و تفریح که برای یوسف پیشنهاد کردند، مجموع این جهات سبب شد که یعقوب در برابر پیشنهاد فرزندان تسلیم شود، مشروط بر اینکه عهد و پیمان الهی با او ببندند که برادرشان بنیامین را سالم نزد پدر آورند،

۲ سؤال دیگری که در اینجا پیش می آید این است که آیا تنها سوگند

خوردن و عهد الهی بستن کافی بوده است که بنیامین را بدست آنها بسپارد؟

پاسخ این است که مسلماً عهد و سوگند به تنهایی کافی نبود ولی شواهد و قرائن نشان می داده که این بار، یک واقعیت مطرح است، نه توطئه و فریب و دروغ، بنابراین عهد و سوگند به اصطلاح برای محکم کاری و تاکید بیشتر بوده است، درست مثل اینکه در عصر و زمان خود می بینیم که از رجال سیاسی مانند رئیس جمهور و نمایندگان مجلس، سوگند وفاداری در راه انجام وظیفه یاد می کنند، بعد از آنکه در انتخاب آنها دقت کافی به عمل می آورند.

آیه و ترجمه ۶۷ تا ۶۸

وقال یبنی لا تدخلوا من باب وحد و ادخلوا من ابوب متفرقه و ما اغنی عنکم من الله من شیء ان الحکم الا الله علیه توکلت و علیه فلیتوکل المتوکلون (۶۷)

و لما دخلوا من حیث امرهم ابوهم ما کان یغنی عنهم من الله من شیء الا حاجه فی نفس یعقوب

ص: ۵۷۶

قضئها و انه لذو علم لما علمنه و لكن اكثر الناس لا يعلمون (۶۸)

ترجمه:

۶۷ - (هنگامی که می خواستند حرکت کنند، یعقوب) گفت فرزندان من! از یک در وارد نشوید، بلکه از درهای متفرق وارد گردید و (من با این دستور) نمی توانم حادثه ای را که از سوی خدا حتمی است از شما دفع کنم، حکم و فرمان تنها از آن خدا است بر او توکل کرده ام و همه متوکلان باید بر او توکل کنند.

۶۸ - و هنگامی که از همان طریق که پدر به آنها دستور داده وارد شدند این کار هیچ حادثه حتمی الهی را نمی توانست از آنها دور سازد جز حاجتی در دل یعقوب (که از

این راه) انجام شد (و خاطرش تسکین یافت) و او از برکت تعلیمی که ما به او داده ایم علم فراوانی دارد در حالی که اکثر مردم نمی دانند.

تفسیر

سرانجام برادران یوسف پس از جلب موافقت پدر، برادر کوچک را با خود همراه کردند و برای دومین بار آماده حرکت به سوی مصر شدند، در اینجا پدر، نصیحت و سفارشی به آنها کرد گفت: فرزندانم! شما از یک در وارد نشوید، بلکه از درهای مختلف وارد شوید (و قال یا بنی لا تدخلوا من باب واحد و ادخلوا من ابواب متفرقه).

و اضافه کرد من با این دستور نمی توانم حادثهای را که از سوی خدا حتمی است از شما برطرف سازم (و ما اغنی عنکم من الله من شیء).

ولی یک سلسله، حوادث و پیش آمده ای ناگوار است که قابل اجتناب می باشد و حکم حتمی الهی در باره آن صادر نشده، هدف

ص: ۵۷۷

من آن است که آنها از شما بر طرف گردد و این امکان پذیر است.

و در پایان گفت: (حکم و فرمان مخصوص خدا است) (ان الحکم الا لله).

(بر خدا توکل کردم) (علیه توکلت).

و (همه متوکلان باید بر او توکل کنند، و از او استمداد بجویند و کار خود را به او وا گذارند) (و علیه فلیتوکل المتوکلون).

بدون شک پایتخت مصر، در آن روز مانند هر شهر دیگر، دیوار و برج و بارو داشت و دروازه های متعدد، اما اینکه چرا یعقوب، سفارش کرد، فرزندانش از یک دروازه وارد نشوند، بلکه تقسیم به گروهائی شوند و هر گروهی از یک دروازه وارد شود، دلیل آن در آیه فوق ذکر نشده، گروهی از مفسران گفته اند: علت آن دستور این بوده که برادران یوسف، هم از جمال کافی بهره مند بودند (گرچه

یوسف نبودند ولی بالاخره برادر یوسف بودند!) و هم قامتهای رشید داشتند، و پدر نگران بود که جمعیت یازده نفری که قیافه های آنها نشان می داد از یک کشور دیگر به مصر آمده اند، توجه مردم را به خود جلب کنند، او نمی خواست از این راه چشم زخمی به آنها برسد.

و به دنبال این تفسیر بحث مفصلی در میان مفسران در زمینه تاثیر چشم زدن در گرفته، و شواهدی از روایات و تاریخ برای آن ذکر کرده اند که بخواست خدا ما در ذیل آیه: و ان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارهم (آیه ۲۱ سوره ن و القلم) از آن بحث خواهیم کرد، و ثابت خواهیم نمود که قسمتی از این موضوع حق است، و از نظر

علمی نیز بوسیله سیاله مغناطیسی مخصوصی که از چشم بیرون می پرد، قابل توجه می باشد، هر چند عوام الناس آنرا با مقدار زیادی از خرافات آمیخته اند.

علت دیگری که برای این دستور یعقوب (علیه السلام) ذکر شده این است که ممکن بود، وارد شدن دستجمعی آنها به یک دروازه مصر و حرکت گروهی آنان قیافه های جذاب، و اندام درشت، حسد حسودان را برانگیزد، و نسبت به آنها نزد دستگاه حکومت سعایت کنند، و آنها را به عنوان یک جمعیت بیگانه که قصد خرابکاری دارند مورد سوء ظن قرار دهند، لذا پدر به آنها دستور داد از دروازه های مختلف وارد شوند تا جلب توجه نکنند.

بعضی از مفسران یک تفسیر ذوقی نیز برای آیه فوق گفته اند و آن اینکه یعقوب می خواست یک دستور مهم اجتماعی به عنوان بدرقه راه به فرزندان بدهد، و آن اینکه گمشده خود را از یک در نجویند بلکه از هر دری باید وارد شوند، چرا که بسیار می شود انسان برای رسیدن به یک هدف گاه تنها یک راه را انتخاب می کند و هنگامی که به بن بست کشید، مایوس شده، به کنار می رود، اما اگر

به این حقیقت توجه داشته باشد که گمشده ها معمولا یک راه ندارند و از طرق مختلف به جستجوی آن برخیزد، غالبا پیروز می شود.

برادران حرکت کردند و پس از پیمودن راه طولانی میان کنعان و مصر، وارد سرزمین مصر شدند و هنگامی که طبق آنچه پدر به آنها امر کرده بود، از راههای مختلف وارد مصر شدند این کار هیچ حادثه الهی را نمی توانست از آنها دور سازد (و لما دخلوا

من حیث امرهم ابوهم ما کان یغنی عنهم من الله من شیء).

بلکه تنها فایده اش این بود که حاجتی در دل یعقوب بود که از این طریق انجام می شد (الا حاجه فی نفس یعقوب قضاها).

اشاره به اینکه تنها اثرش تسکین خاطر پدر و آرامش قلب او بود، چرا که او از همه فرزندان خود دور بود، و شب و روز در فکر آنها و یوسف بود، و از گزند حوادث و حسد حسودان و بدخواهان بر آنها می ترسید، و همین اندازه که اطمینان داشت آنها دستوراتش را به کار می بندند دل خوش بود.

سپس قرآن یعقوب را با این جمله مدح و توصیف می کند که او از طریق تعلیمی که ما به او دادیم، علم و آگاهی داشت، در حالی که اکثر مردم نمی دانند (وانه لذو علم لما علمناه و لکن اکثر الناس لا یعلمون).

اشاره به اینکه بسیاری از مردم چنان در عالم اسباب گم می شوند که خدا را فراموش می کنند و خیال می کنند مثلاً چشم زخم، اثر اجتناب ناپذیر بعضی از چشمهاست، و به همین جهت خدا و توکل بر او را فراموش کرده به دامن این و آن می چسبند، ولی یعقوب چنین نبود، می دانست تا خداوند چیزی نخواهد انجام نمی پذیرد، لذا در درجه اول توکل و اعتماد او بر خدا بود و سپس به سراغ عالم اسباب می رفت، و در عین حال می دانست پشت سر این اسباب ذات پاک مسبب الاسباب است، همانگونه که قرآن در سوره بقره آیه ۱۰۲ در باره ساحران شهر

بابل می گوید و ما هم بضارین به من احد الا باذن الله: (آنها نمی توانستند

از طریق سحر به کسی زیان برسانند، مگر اینکه خدا بخواهد) اشاره به اینکه ما فوق همه اینها اراده خدا است، باید دل به او بست و از او کمک خواست.

آیه و ترجمه ۶۹ تا ۷۶

و لما دخلوا علی یوسف اوی الیه اخاه قال انی انا اخوک فلا تبشس بما کانوا یعملون (۶۹)

فلما جهزهم بجهازهم جعل السقایه فی رحل اخیه ثم اذن مؤذن ایتها العیر انکم لسرقون (۷۰)

قالوا و اقبلوا علیهم ما ذا تفقدون (۷۱)

قالوا نفقد صواع الملک و لمن جاء به حمل بعیر و انا به زعیم (۷۲)

قالوا تالله لقد علمتم ما جئنا لنفسد فی الارض و ما كنا سرقین (۷۳)

قالوا فما جزوه ان کنتم کذبین (۷۴)

قالوا جزوه من وجد فی رحله فهو جزوه کذلک نجزی الظلمین (۷۵)

فبدأ باوعیتهم قبل وعاء اخیه ثم استخرجها من وعاء اخیه کذلک کدنا لیوسف ما کان لیاخذ اخاه فی دین الملک الا ان یشاء

الله نرفع درجت من نشاء و فوق کل ذی علم علیم (۷۶)

ترجمه:

۶۹ - هنگامی که بر یوسف وارد شدند برادرش را نزد خود جای داد و گفت من برادر تو هستم، از آنچه آنها می کنند غمگین و ناراحت نباش.

۷۰ - و هنگامی که بارهای آنها را بست ظرف آبخوری ملک را در بار برادرش قرار داد سپس کسی صدا زد ای اهل قافله شما سارق هستید!

۷۱ - آنها رو به سوی او کردند. و گفتند چه چیز گم کرده اید؟

۷۲ - گفتند پیمانہ ملک را، و هر کس آنرا بیاورد یک بار شتر (غله) به او داده می شود و من ضامن (این پاداش هستم).

- گفتند به خدا سوگند شما می دانید ما نیامده ایم که در این سرزمین فساد کنیم و ما (هرگز) دزد نبوده ایم.

۷۴ - آنها گفتند اگر دروغگو باشید کیفر شما چیست؟

۷۵ - گفتند هر کس (آن پیمانانه) در بار او پیدا شود خودش کیفر آن خواهد بود (و بخاطر این کار برده خواهد شد) ما اینگونه ستمگران را کیفر می دهیم.

۷۶ - در این هنگام (یوسف) قبل از بار برادرش به کاوش بارهای آنها پرداخت، و سپس آنرا از بار برادرش بیرون آورد، اینگونه راه چاره به یوسف یاد دادیم او هرگز نمی توانست برادرش را مطابق آئین ملک (مصر) بگیرد مگر آنکه خدا بخواهد، درجات هر کس را بخواهیم بالا می بریم و برتر از هر صاحب علمی، عالمی است.

تفسیر

طرحی برای نگهداری برادر

سرانجام برادران وارد بر یوسف شدند، و به او اعلام داشتند که دستور تو را به کار بستیم و با اینکه پدر در آغاز موافق فرستادن برادر کوچک با ما نبود با اصرار او را راضی ساختیم، تا بدانی ما به گفته و عهد خود وفا داریم.

یوسف، آنها را با احترام و اکرام تمام پذیرفت، و به میهمانی خویش دعوت کرد، دستور داد هر دو نفر در کنار سفره یا طبق غذا قرار گیرند، آنها چنین کردند، در این هنگام بنیامین که تنها مانده بود گریه را سر داد و گفت: اگر برادرم یوسف زنده بود، مرا با خود بر سر یک سفره می نشاند، چرا که از یک پدر و مادر بودیم، یوسف رو به آنها کرد و گفت: مثل اینکه برادر کوچکتان تنها

مانده است؟ من برای رفع

ص: ۵۸۲

تنهائیش او را با خودم بر سر یک سفره می نشانم!

سپس دستور داد برای هر دو نفر یک اطاق خواب مهیا کردند، باز بنیامین تنها ماند یوسف گفت: او را نزد من بفرستید، در این هنگام یوسف برادرش را نزد خود جای داد، اما دید او بسیار ناراحت و نگران است و دائما به یاد برادر از دست رفته اش یوسف می باشد، در اینجا پیمانۀ صبر یوسف لبریز شد و پرده از روی حقیقت برداشت، چنانکه قرآن می گوید: هنگامی که وارد بر یوسف شدند او برادرش را نزد خود جای داد و گفت: من همان برادرت یوسفم، غم مخور و اندوه به خویش راه مده و از کارهایی که اینها می کنند نگران مباش.

(و لما دخلوا علی یوسف آوی الیه اخاه قال انی انا اخوک فلا تبتئس بما کانوا یعملون).

(لا تبتئس) از ماده (بؤس) در اصل به معنی ضرر و شدت است، و در اینجا به معنی این است که اندوهگین و غمناک مباش!

منظور از کارهای برادران که بنیامین را ناراحت می کرده است، بی مهری هائی است که نسبت به او و یوسف داشتند، و نقشه هائی که برای طرد آنها از خانواده کشیدند، اکنون که می بینی کارهای آنها به زیان من تمام نشد بلکه وسیله ای بود برای ترقی و تعالی من، بنابراین تو نیز دیگر از این ناحیه غم و اندوهی به خود راه مده.

در این هنگام طبق بعضی از روایات، یوسف به برادرش بنیامین گفت: آیا دوست داری نزد من بمانی، او گفت آری ولی برادرانم هرگز راضی نخواهند شد چرا که به پدر قول داده اند و سوگند

یاد کرده اند که مرا به هر قیمتی که هست با خود باز گردانند، یوسف گفت: غصه مخور من نقشهای می کشم که آنها ناچار شوند ترا نزد من بگذارند، سپس هنگامی که بارهای غلات را برای

برادران آماده ساخت دستور داد پیمانہ گران قیمت مخصوص را، درون بار برادرش بنیامین بگذارد (چون برای هر کدام باری از غله می داد) (فلما جهزهم بجهازهم جعل السقايه في رحل اخيه).

البته این کار در خفا انجام گرفت، و شاید تنها یک نفر از ماموران، بیشتر از آن آگاه نشد، در این هنگام ماموران کیل مواد غذایی مشاهده کردند که اثری از پیمانہ مخصوص و گران قیمت نیست، در حالی که قبلا در دست آنها بود: لذا همینکه قافله آماده حرکت شد، کسی فریاد زد: ای اهل قافله شما سارق هستید!

(ثم اذن مؤذن ايتها العير انکم لسارقون).

برادران یوسف که این جمله را شنیدند، سخت تکان خوردند و وحشت کردند، چرا که هرگز چنین احتمالی به ذهنشان راه نمی یافت که بعد از اینهمه احترام و اکرام، متهم به سرقت شوند!

لذا رو به آنها کردند و گفتند: مگر چه چیز گم کرده اید؟

(قالوا و اقبلوا عليهم ما ذا تفقدون).

(گفتند ما پیمانہ سلطان را گم کرده ایم و نسبت به شما ظنیم هستیم)

(قالوا نفقد صواع الملك).

و از آنجا که پیمانہ گرانقیمت و مورد علاقه ملک بوده است، هر کس آنرا بیابد و بیاورد، یک بار شتر به او جایزه خواهیم داد (و لمن جاء به حمل بعير).

سپس گوینده این سخن برای تاکید بیشتر گفت: و من شخصا این جایزه را تضمین می کنم. (و انا

به زعیم).

برادران که سخت از شنیدن این سخن نگران و دستپاچه شدند، و نمی

دانستند جریان چیست؟ رو به آنها کرده گفتند: به خدا سوگند شما می دانید ما نیامده ایم در اینجا فساد کنیم و ما هیچگاه سارق نبوده ایم (قالوا تالله لقد علمتم ما جئنا لنفسد فی الارض و ما كنا سارقین).

اینکه گفتند شما خود می دانید که ما اهل فساد و سرقت نیستیم شاید اشاره به این باشد که شما سابقه ما را به خوبی دارید که در دفعه گذشته قیمت پرداختی ما را در بارهایمان گذاشتید و ما مجدداً به سوی شما بازگشتیم و اعلام کردیم که حاضریم همه آنرا به شما بازگردانیم، بنابراین کسانی که از یک کشور دور دست برای ادای دین خود باز می گردند چگونه ممکن است دست به سرقت بزنند؟

به علاوه گفته می شود آنها به هنگام ورود در مصر دهان شترهای خود را با دهان بند بسته بودند تا به زراعت و اموال کسی زیان نرسانند، ما که تا این حد رعایت می کنیم که حتی حیواناتمان ضرری به کسی نرسانند، چگونه ممکن است چنین کار قبیحی مرتکب شویم؟!

در این هنگام ماموران رو به آنها کرده گفتند اگر شما دروغ بگوئید جزایش چیست؟ (قالوا فما جزاؤه ان کنتم کاذبین).

و (آنها در پاسخ گفتند: جزایش این است که هر کس پیمانۀ ملک، در بار او پیدا شود خودش را، توقیف کنید و به جای آن بردارید) (قالوا جزاؤه من وجد فی رحله فهو جزاوه).

آری ما این چنین ستمکاران را کیفر می دهیم (کذلک نجزی الظالمین).

در این هنگام یوسف دستور داد که بارهای آنها را

ص: ۵۸۵

بگشایند و یک یک بازرسی کنند، منتها برای اینکه طرح و نقشه اصلی یوسف معلوم نشود، نخست بارهای دیگران را قبل از بار برادرش بنیامین بازرسی کرد و سپس پیمانانه مخصوص را از بار برادرش بیرون آورد (فبدأ باوعیتهم قبل وعاء اخیه ثم استخرجها من وعاء اخیه).

همینکه پیمانانه دربار بنیامین پیدا شد، دهان برادران از تعجب باز ماند، گوئی کوهی از غم و اندوه بر آنان فرود آمد، و خود را در بن بست عجیبی دیدند.

از یکسو برادر آنها ظاهراً مرتکب چنین سرقتی شده و مایه سرشکستگی آنهاست، و از سوی دیگر موقعیت آنها را نزد عزیز مصر به خطر می اندازد، و برای آینده جلب حمایت او ممکن نیست، و از همه اینها گذشته پاسخ پدر را چه بگویند؟ چگونه او باور می کند که برادران تقصیری در این زمینه نداشته اند؟

بعضی از مفسران نوشته اند که در این هنگام برادرها رو به سوی بنیامین کردند، و گفتند: ای بیخبر؟ ما را رسوا کردی، صورت ما را سیاه نمودی، این چه کار غلطی بود که انجام دادی؟ (نه به خودت رحم کردی و نه به ما و نه به خاندان یعقوب که خاندان نبوت است) آخر بگو کی تو این پیمانانه را برداشتی و در بار خود گذاشتی؟

بنیامین که باطن قضیه را می دانست با خونسردی جواب داد این کار را همان کس کرده است که وجوه پرداختی شما را در بارتان گذاشت! ولی حادثه آنچنان برای برادران ناراحت کننده بود که نفهمیدند چه می گوید.

سپس قرآن چنین اضافه می کند که ما این گونه برای یوسف، طرح ریختیم (تا برادر خود را به

گونه‌های که برادران دیگر نتوانند مقاومت کنند نزد خود نگاه دارند) (کذلک کدنا لیوسف).

مساله مهم اینجاست که اگر یوسف می‌خواست طبق قوانین مصر با برادرش

بنیامین رفتار کند می‌بایست او را مضروب سازد و به زندان بیفکند و علاوه بر اینکه سبب آزار برادر می‌شد، هدفش که نگهداشتن برادر نزد خود بود، انجام نمی‌گرفت، لذا قبلاً از برادران اعتراف گرفت که اگر شما دست به سرقت زده باشید، کیفرش نزد شما چیست؟ آنها هم طبق سنتی که داشتند پاسخ دادند که در محیط ما سنت این است که شخص سارق را در برابر سرقتی که کرده بر می‌دارند و از او کار می‌کشند، و یوسف طبق همین برنامه با آنها رفتار کرد، چرا که یکی از طرق کیفر مجرم آنست که او را طبق قانون و سنت خودش کیفر دهند.

به همین جهت قرآن می‌گوید: یوسف نمی‌توانست برادرش را طبق آئین ملک مصر بر دارد و نزد خود نگهدارد (ما کان لیاخذ اخاه فی دین الملک):

سپس به عنوان یک استثناء می‌فرماید مگر اینکه خداوند بخواهد (الا ان یشاء الله).

اشاره به اینکه: این کاری که یوسف انجام داد و با برادران همانند سنت خودشان رفتار کرد طبق فرمان الهی بود، و نقشه‌های بود برای حفظ برادر، و تکمیل آزمایش پدرش یعقوب، و آزمایش برادران دیگر!

و در پایان اضافه می‌کند ما درجات هر کس را بخواهیم بالا می‌بریم (نرفع درجات من نشاء).

درجات کسانی که شایسته باشند و همچون یوسف از بوته امتحانات، سالم بدر آیند.

و در هر حال برتر از هر عالمی، عالم دیگری است (یعنی خدا) (و فوق کل

ذی علم علیم).

و هم او بود که طرح این نقشه را به یوسف الهام کرده بود.

نکته ها

آیات فوق سؤالات زیادی را بر می انگیزد که باید به یک یک آنها پاسخ گفت:

۱ - چرا یوسف خودش را به برادران معرفی نکرد

تا پدر را از غم جانکاه فراق زودتر رهائی بخشد.

پاسخ این سؤال همانگونه که قبلا هم اشاره شد، تکمیل برنامه آزمایش پدر و برادران بوده است و به تعبیر دیگر این کار از سر هوی و هوس نبوده، بلکه طبق یک فرمان الهی بود که می خواست مقاومت یعقوب را در برابر از دست دادن فرزند دوم نیز بیازماید، و بدین طریق آخرین حلقه تکامل او پیاده گردد، و نیز برادران آزموده شوند که در این هنگام که برادرشان گرفتار چنین سرنوشتی شده است در برابر عهدهی که با پدر در زمینه حفظ او داشتند چه انجام خواهند داد؟

۲ - چگونه بی گناهی را متهم به سرقت کرد؟

آیا جائز بود بی گناهی را متهم به سرقت کنند، اتهامی که آثار شومش دامان بقیه برادران را هم کم و بیش می گرفت؟

پاسخ این سؤال را نیز می توان از اینجا یافت که این امر با توافق خود بنیامین بوده است چرا که یوسف قبلا خود را به او معرفی کرده بود، و او می دانست که این نقشه برای نگهداری او چیده شده است، و اما نسبت به برادران، تهمتی وارد نمی شد، تنها ایجاد نگرانی و ناراحتی می کرد، که آن نیز در مورد یک آزمون مهم، مانعی نداشت.

۳ - نسبت سرقت به همه چه مفهومی دارد؟

آیا نسبت سرقت آنهم به صورت

ص: ۵۸۸

کلی و همگانی با جمله انکم لسارقون (شما سارق هستید) دروغ نبود؟ مجوز این دروغ و تهمت چه بوده است؟

پاسخ این سؤال نیز با تحلیل زیر روشن می شود که:

اولاً: معلوم نیست که گوینده این سخن چه کسانی بودند، همین اندازه در قرآن می خوانیم قالوا (گفتند) ممکن است گویندگان این سخن جمعی از کارگزاران یوسف باشند که وقتی که پیمانۀ مخصوص را نیافتند یقین پیدا کردند که یکی از کاروانیان کنعان آن را ربوده است، و معمول است که اگر چیزی در میان گروهی که متشکل هستند ربوده شود و رباینده اصلی شناخته نشود، همه را مخاطب می سازند و می گویند شما این کار را کردید، یعنی یکی از شما یا جمعی از شما.

ثانیاً: طرف اصلی سخن که بنیامین بود به این نسبت راضی بود چرا که این نقشه ظاهراً او را متهم به سرقت می کرد اما در واقع، مقدمه ای بود برای ماندن او نزد برادرش یوسف.

و اینکه همه آنها در مظان اتهام واقع شدند، موضوع زودگذری بود که به مجرد بازرسی بارهای برادران یوسف بر طرف گردید، و طرف اصلی دعوا (بنیامین) شناخته شد.

بعضی نیز گفته اند منظور از سرقت، که در اینجا به آنها نسبت داده شد، مربوط به گذشته و سرقت کردن یوسف را از پدرش یعقوب بوسیله برادران بوده است اما این در صورتی است که این نسبت به وسیله یوسف به آنها داده شده باشد چرا که او از سابقه امر آگاهی داشت و شاید جمله بعد اشاره ای به آن داشته باشد چرا که ماموران یوسف نگفتند شما پیمانۀ ملک را دزدیده اید بلکه

ص: ۵۸۹

گفتند: نفقد صواع الملك: ما پیمانہ ملک را نمی یابیم (ولی پاسخ اول صحیح تر به نظر می رسد).

۴ - کیفر سرقت در آن زمان چه بوده - از آیات فوق استفاده می شود که مجازات سرقت در میان مصریان و مردم کنعان متفاوت بوده، نزد برادران یوسف و احتمالاً مردم کنعان، مجازات این عمل، بردگی (همیشگی یا موقت) سارق

در برابر سرقتی که انجام داده است بوده، ولی در میان مصریان این مجازات معمول نبوده است، بلکه از طرق دیگر مانند زدن و به زندان افکندن، سارقین را مجازات می کردند.

به هر حال این جمله دلیل بر آن نمی شود که در هیچیک از ادیان آسمانی برده گرفتن کیفر سارق بوده است، چه بسا یک سنت معمولی در میان گروهی از مردم آن زمان محسوب می شده، و در تاریخچه بردگی نیز می خوانیم که در میان اقوام خرافی، بدهکاران را به هنگامی که از پرداختن بدهی خود عاجز می شدند به بردگی می گرفتند.

۵ - سقایه یا صواع - در آیات فوق گاهی تعبیر به (صواع) (پیمانہ) و گاهی تعبیر به (سقایه) (ظرف آبخوری) شده است، و منافاتی میان این دو نیست، زیرا چنین به نظر می رسد که این پیمانہ در آغاز ظرف آبخوری ملک بوده است، اما هنگامی که غلات در سرزمین مصر گران و کمیاب و جیره بندی شد، برای اظهار اهمیت آن و اینکه مردم نهایت دقت را در صرفه جوئی به خرج دهند، آنرا با ظرف آبخوری مخصوص ملک، پیمانہ می کردند.

مفسران در خصوصیات این ظرف مطالب زیادی دارند، بعضی گفته اند از نقره بوده، بعضی گفته اند از طلا، و بعضی اضافه کرده اند

که جواهر نشان بوده است، و در بعضی از روایات غیر معتبر نیز اشاره ای به اینگونه مطالب شده است، اما هیچیک دلیل روشنی ندارد.

آنچه مسلم است پیمانهای بوده که روزی پادشاه مصر از آن آب می نوشیده و سپس تبدیل به پیمان شده است.

این هم بدیهی است که تمام نیازمندیهای یک کشور را نمی توان با چنین پیمانهای اندازه گیری کرد، شاید این عمل جنبه سمبولیک داشته و برای نشان دادن کمیابی و اهمیت غلات در آن سالهای مخصوص بوده است تا مردم در مصرف آنها نهایت صرفه جوئی را کنند.

ضمناً از آنجا که این پیمان در آن هنگام در اختیار یوسف بوده، سبب می شده که اگر بخواهند سارق را به بردگی بگیرند، باید برده صاحب پیمان یعنی شخص یوسف شود و نزد او بماند و این همان چیزی بود که یوسف درست برای آن نقشه کشیده بود.

آیه و ترجمه ۷۷ تا ۷۹

قالوا ان يسرق فقد سرق اخ له من قبل فاسرها يوسف في نفسه و لم يبدها لهم قال انتم شر مكانا و الله اعلم بما تصفون (۷۷)

قالوا يايها العزيز ان له ابا شيخا كبيرا فخذ احدنا مكانه انا نرئك من المحسنين (۷۸)

قال معاذ الله ان ناخذ الا من وجدنا متعنا عنده انا اذا لظلمون (۷۹)

ترجمه:

۷۷ - (برادران) گفتند اگر او (بنیامین) دزدی کرده (تعجب نیست) برادرش (یوسف) نیز قبل از او دزدی کرده، یوسف (سخت ناراحت شد و) این (ناراحتی) را در درون خود پنهان داشت و برای آنها اظهار نداشت (همین اندازه) گفت شما بدتر هستید و خدا از آنچه توصیف می کنید آگاه تر است.

۷۸ - گفتند ای

ص: ۵۹۱

عزیز او پدر پیری دارد (و سخت ناراحت می شود) یکی از ما را به جای او بگیر، ما تو را از نیکوکاران می بینیم.

۷۹ - گفت پناه بر خدا که ما غیر از آن کس که متاع خود را نزد او یافته ایم بگیریم که در آن صورت از ظالمان خواهیم بود!

تفسیر

چرا فداکاری برادران یوسف پذیرفته نشد؟

برادران سرانجام باور کردند که برادرشان بنیامین دست به سرقت زشت و شومی زده است، و سابقه آنها را نزد عزیز مصر به کلی خراب کرده است و لذا برای اینکه خود را تبرئه کنند گفتند: اگر این پسر دزدی کند چیز عجیبی نیست، چرا که برادرش (یوسف) نیز قبلاً مرتکب چنین کاری شده است که هر دو از یک پدر و مادرند و حساب آنها از ما که از مادر دیگری هستیم جدا است! (قالوا ان یسرق فقد سرق له من قبل).

و به این ترتیب خواستند خط فاصلی میان خود و بنیامین بکشند و سرنوشت او را با برادرش یوسف پیوند دهند!

یوسف از شنیدن این سخن سخت ناراحت شد و آن را در دل مکتوم داشت، و برای آنها آشکار نساخت (فاسرها یوسف فی نفسه و لم یبدها لهم).

چرا که او می دانست آنها با این سخن، مرتکب تهمت بزرگی شده اند، ولی به پاسخ آنها نپرداخت، همین اندازه سر بسته به آنها گفت: شما از آن کسی که این نسبت را به او می دهید بدترید - یا - شما نزد من از نظر مقام و منزلت بدترین مردمید (قال انتم شر مکانا).

سپس افزود: خداوند در باره آنچه می گوئید آگاهتر است

ص: ۵۹۲

(و الله اعلم بما تصفون).

درست است که برادران یوسف تهمت ناروایی به برادرشان یوسف زدند به گمان اینکه خود را در این لحظات بحرانی تبرئه کنند، ولی بالاخره این کار بهانه و دستاویزی می خواهد که چنین نسبتی را به او بدهند، به همین جهت مفسران در این زمینه به کاوش پرداخته و سه روایت از تواریخ پیشین در این زمینه

نقل کرده اند:

نخست اینکه: یوسف بعد از وفات مادرش نزد عمه اش زندگی می کرد و او سخت به یوسف علاقمند بود، هنگامی که بزرگ شد و یعقوب خواست او را از عمه اش باز گیرد، عمه اش چاره ای اندیشید و آن اینکه کمر بند یا شال مخصوصی که از اسحاق در خاندان آنها به یادگار مانده بود بر کمر یوسف بست، و ادعا کرد که او می خواسته آنرا از وی برباید، و طبق قانون و سنتشان یوسف را در برابر آن کمر بند و شال مخصوص نزد خود نگهداشت.

دیگر اینکه یکی از خویشاوندان مادری یوسف بتی داشت که یوسف آنرا برداشت و شکست و بر جاده افکند و لذا او را متهم به سرقت کردند در حالی که هیچ یک از اینها سرقت نبوده است.

و دیگر اینکه گاهی او مقداری غذا از سفره بر می داشت و به مسکینها و مستمندان می داد، و به همین جهت برادران بهانه جو این را دستاویزی برای متهم ساختن او به سرقت قرار دادند، در حالی که هیچیک از آنها گناهی نبود، آیا اگر کسی لباسی را در بر انسان کند و او نداند مال دیگری است و بعد متهم به سرقتش کند، صحیح است؟

ص: ۵۹۳

و آیا برداشتن بت و شکستنش گناهی دارد؟ و نیز چه مانعی دارد که انسان چیزی از سفره پدرش که یقین دارد مورد رضایت اوست بردارد و به مسکینان بدهد؟!

هنگامی که برادران دیدند برادر کوچکشان بنیامین طبق قانونی که خودشان آن را پذیرفته اند می بایست نزد عزیز مصر بماند و از سوی دیگر با پدر پیمان بستهند که حداکثر کوشش خود را در حفظ و باز گرداندن بنیامین به خرج دهند، رو به سوی یوسف که هنوز برای آنها ناشناخته بود کردند و گفتند ای عزیز مصر! و ای زمامدار بزرگوار او پدری دارد پیر و سالخورده که قدرت بر تحمل

فراق او را ندارد ما طبق اصرار تو او را از پدر جدا کردیم و او از ما پیمان مؤکد گرفته که به هر قیمتی هست، او را باز گردانیم، بیا بزرگواری کن و یکی از ما را بجای او بگیر (قالوا یا ایها العزیز ان له ابا شیخا کبیرا فخذ احدنا مکانه).

(چرا که ما ترا از نیکوکاران می یابیم) و این اولین بار نیست که نسبت به ما محبت فرمودی بیا و محبت خود را با این کار تکمیل فرما (انا نریک من المحسنین)

یوسف این پیشنهاد را شدیداً نفی کرد و گفت: پناه بر خدا چگونه ممکن است ما کسی را جز آنکس که متاع خود را نزد او یافته‌ایم بگیریم هرگز شنیده‌اید آدم با انصافی، بی گناهی را به جرم دیگری مجازات کنند (قال معاذ الله ان ناخذ الا من وجدنا متاعنا عنده).

اگر چنین کنیم مسلماً ظالم خواهیم بود (انا اذا لظالمون).

قابل توجه اینکه یوسف در این

گفتار خود هیچگونه نسبت سرقت به برادر نمی دهد بلکه از او تعبیر می کند به کسی که متاع خود را نزد او یافته‌ایم، و این دلیل بر آن است که او دقیقا توجه داشت که در زندگی هرگز خلاف نگوید.

آیه و ترجمه ۸۰ تا ۸۲

فلما استیسوا منه خلصوا نجيا قال کبيرهم الم تعلموا ان اباکم قد اخذ علیکم موثقا من الله و من قبل ما فرطتم فی يوسف فلن ابرح الا رض حتی یاذن لی ابي او یحکم الله لی و هو خیر الحکمین (۸۰)

ارجعوا الی ابيکم فقولوا یابانا ان ابنک سرق و ما شهدنا الا بما علمنا و ما کنا للغیب حفظین (۸۱)

و سل القریه الی کننا فیها و العیر الی اقبلنا فیها و انا لصدقون (۸۲)

ترجمه:

۸۰ - هنگامی که (برادران) از او مایوس شدند به کناری رفتند و با هم به نجوی پرداختند، بزرگترین آنها گفت آیا نمی دانید پدرتان از شما پیمان الهی گرفته و پیش از این در باره یوسف کوتاهی کردید لذا من از این سرزمین حرکت نمی کنم تا پدرم بمن اجازه دهد یا خدا فرمانش را در باره من صادر کند که او بهترین حکم کنندگان است.

۸۱ - شما به سوی پدرتان باز گردید و بگوئید پدر (جان) پسر دزدی کرد و ما جز به آنچه می دانستیم گواهی ندادیم و ما از غیب آگاه نبودیم!

۸۲ - (برای اطمینان بیشتر) از آن شهر که در آن بودیم سؤال کن و نیز از آن قافله که با آن آمدیم بپرس و ما (در گفتار خود) صادق هستیم.

تفسیر

برادران سرافکنده به سوی پدر بازگشتند؟

برادران آخرین تلاش و کوشش خود را

ص: ۵۹۵

برای نجات بنیامین کردند، ولی تمام راهها را بروی خود بسته دیدند، از یکسو مقدمات کار آنچنان چیده شده بود که ظاهراً تیره برادر امکان نداشت، و از سوی دیگر پیشنهاد پذیرفتن فرد

دیگری را به جای او نیز از طرف عزیز، پذیرفته نشد لذا مایوس شدند و تصمیم به مراجعت به کنعان و گفتن ماجرا برای پدر را گرفتند، قرآن می گوید: هنگامی که آنها از عزیز مصر - یا از نجات برادر - مایوس شدند به گوشه‌های آمدند و خود را از دگران جدا ساختند و به نجوی و سخنان در گوشه پرداختند (فلما استئیسوا منه خلصوا نجیا).

(خلصوا) یعنی خالص شدند کنایه از جدا شدن از دیگران و تشکیل جلسه خصوصی است، و (نجی) از ماده مناجات، در اصل از (نجوه) به معنی سرزمین مرتفع گرفته شده، چون سرزمینهای مرتفع از اطراف خود جدا هستند و جلسات سری و سخنان در گوشه از اطرافیان جدا می شود به آن نجوی می گویند (بنابراین نجوی، هر گونه سخن محرمانه را اعم از اینکه در گوشه باشد یا در جلسه سری، شامل می شود).

جمله (خلصوا نجیا) همانگونه که بسیاری از مفسران گفته اند از فصیح ترین و زیباترین تعبیرات قرآنی است که در دو کلمه، مطالب فراوانی را که در چند جمله باید بیان می شد، بیان کرده است.

به هر حال، برادر بزرگتر در آن جلسه خصوصی به آنها گفت: مگر نمی دانید که پدرتان از شما پیمان الهی گرفته است که بنیامین را به هر قیمتی که ممکن است باز گردانید (قال کبیر هم الم تعلموا ان اباکم قد اخذ علیکم موثقا من الله).

و (شما همان

ص: ۵۹۶

کسانی هستند که پیش از این نیز در باره یوسف، کوتاهی کردید و سابقه خود را نزد پدر بد نمودید، (و من قبل ما فرطتم فی یوسف).

حال که چنین است، من از جای خود (یا از سرزمین مصر) حرکت نمی کنم، و به اصطلاح در اینجا متحصن می شوم) مگر اینکه پدرم به من اجازه دهد، و یا خداوند فرمانی در باره من صادر کند که او بهترین حاکمان است (فلن ابرح الارض حتی یاذن لی ابی او یحکم الله لی و هو خیر الحاکمین).

منظور از این فرمان، یا فرمان مرگ است یعنی از اینجا حرکت نمی کنم تا بمیرم، و یا راه چاره ای است که خداوند پیش بیاورد و یا عذر موجهی که نزد پدر بطور قطع پذیرفته باشد.

سپس برادر بزرگتر به سایر برادران دستور داد که شما به سوی پدر باز گردید و بگوئید پدر! فرزندت دست به دزدی زد! (ارجعوا الی ابیکم فقولوا یا ابانا ان ابنک سرق).

(و این شهادتی را که ما می دهیم به همان مقداری است که ما آگاه شدیم) همین اندازه که ما دیدیم پیمانۀ ملک را از بار برادرمان خارج ساختند، که نشان می داد او مرتکب سرقت شده است، و اما باطن امر با خداست و ما شهدنا الا بما علمنا).

(و ما از غیب خبر نداشتیم) (و ما کنا للغیب حافظین)

این احتمال نیز در تفسیر آیه وجود دارد که منظور برادران این بوده است که به پدر بگویند اگر در نزد تو گواهی دادیم و تعهد کردیم که برادر را می بریم و باز می گردانیم به خاطر این بود که ما از باطن کار او

خبر نداشتیم و ما از غیب آگاه نبودیم که سرانجام کار او به اینجا می رسد.

سپس برای اینکه هر گونه سوء ظن را از پدر دور سازند و او را مطمئن کنند که جریان امر همین بوده نه کم و نه زیاد، گفتند: برای تحقیق بیشتر از شهری

که ما در آن بودیم سؤال کن (و سئل القریه التی کنا فیها).

(و همچنین از قافله ای که با آن قافله به سوی تو آمدیم و طبعاً افرادی از سرزمین کنعان و از کسانی که تو بشناسی در آن وجود دارد، می توانی حقیقت حال را بررسی) (و العیر التی اقبلنا فیها)

و به هر حال (مطمئن باش که ما در گفتار خود صادقیم و جز حقیقت چیزی نمی گوئیم) (و انا لصادقون)

از مجموع این سخن استفاده می شود که مساله سرقت بنیامین در مصر پیچیده بوده که کاروانی از کنعان به آن سرزمین آمده و از میان آنها یک نفر قصد داشته است پیمانہ ملک را با خود ببرد که ماموران ملک به موقع رسیده اند و پیمانہ را گرفته و شخص او را بازداشت کرده اند، و شاید اینکه برادران گفتند از سرزمین مصر، سؤال کن کنایه از همین است که آنقدر این مساله، مشهور شده که در و دیوار هم می داند!

نکته ها

۱ - برادر بزرگتر که بود؟ - بعضی گفته اند نام او روبین (روبیل) و بعضی او را شمعون دانسته اند، و بعضی یهودا، و در اینکه منظور بزرگتر از

نظر سن است یا عقل، نیز در میان مفسران گفتگو است، ولی ظاهر آیه بزرگتر از نظر سن است.

۲ - داوری بر اساس

ص: ۵۹۸

قرائن حال - از این آیه ضمنا استفاده می شود که قاضی می تواند به قرائن قطعیه عمل کند، هر چند اقرار و شهودی در کار نباشد، زیرا در جریان کار برادران یوسف نه شهودی بود و نه اقراری، تنها پیدا شدن پیمانانه ملک از بار بنیامین دلیل به مجرمیت او شمرده شد و با توجه به اینکه هر یک از آنها شخصا بار خود را پر می کردند و یا لاقلا به هنگام پر کردن آن حاضر بودند و اگر قفل و بندی داشت، کلیدش در اختیار خود آنها بود و از طرفی، هیچکس باور نمی کرد که در اینجا نقشه ای در کار است و مسافران کنعان (برادران یوسف) در این شهر، دشمن نداشتند که بخواهد برای آنها توطئه کند.

مجموع این جهات سبب می شد که از مشاهده پیمانانه ملک، در بار بنیامین، علم به اقدام شخص او به چنین کاری حاصل شود.

این موضوع که دنیای امروز در داوری هایش روی آن تکیه می کند از نظر فقه اسلامی نیاز به بررسی بیشتری دارد، چرا که در مباحث قضائی روز فوق - العاده مؤثر است و جای این بحث کتاب القضاء است.

۳- از آیات فوق برمی آید که برادران یوسف از نظر روحیه با هم بسیار متفاوت بودند برادر بزرگتر سخت، به عهد و میثاق خود پایبند بود، در حالی که برادران دیگر همین اندازه که دیدند گفتگوهایشان با عزیز مصر به جایی نرسید خود را معذور دانسته، دست از تلاش بیشتر برداشتند، و البته حق با برادر بزرگتر بود، چرا که با تحصن در شهر مصر و مخصوصا نزدیک دربار عزیز این امید می رفت

که او بر سر لطف آید و به خاطر یک پیمانۀ که سرانجام پیدا شد مرد غریبی را به قیمت داغدار کردن برادران و پدر پیرش مجازات نکند، لذا او بخاطر همین احتمال در مصر ماند و برادران را برای کسب دستور به خدمت پدر فرستاد، تا ماجرا را برای او شرح دهند.

آیه و ترجمه ۸۳ تا ۸۶

قال بل سولت لكم انفسكم امرا فصبر جميل عسى الله ان ياتيني بهم جميعا انه هو العليم الحكيم (۸۳)

و تولی عنهم و قال یاسفی علی یوسف و ابیضت عیناه من الحزن فهو کظیم (۸۴)

قالوا تالله تفتؤا تذکر یوسف حتی تکون حرضا او تکون من الهلکین (۸۵)

قال انما اشکوا بثی و حزنی الی الله و اعلم من الله ما لا تعلمون (۸۶)

ترجمه:

۸۳ - (یعقوب) گفت نفس (و هوی و هوس) مساله را چنین در نظر تان تزین داده، من شکیبائی می کنم شکیبائی جمیل (و خالی از کفران)، امیدوارم خداوند همه آنها را به من باز گرداند چرا که او علیم و حکیم است.

۸۴ - و از آنها روی برگرداند و گفت و اسفا بر یوسف!، و چشمان او از اندوه سفید شد اما او خشم خود را فرو میبرد (و هرگز کفران نمی کرد).

۸۵ - گفتند بخدا تو آنقدر یاد یوسف میکنی تا مشرف به مرگ شوی یا هلاک گردی!

۸۶ - گفت من تنها غم و اندوهم را به خدا میگویم (و شکایت نزد او میبرم) و از خدا چیزهائی میدانم که شما نمیدانید.

تفسیر

من از خدا الطافی سراغ دارم که نمیدانید!

برادران از مصر حرکت کردند در حالی که برادر بزرگتر و کوچکتر را در

ص: ۶۰۰

آنجا گذاردند، و با حال پریشان و نزار به کنعان بازگشتند و به خدمت پدر شتافتند، پدر که آثار غم و اندوه را در بازگشت از این سفر - به عکس سفر سابق

بر چهره های آنها مشاهده کرد فهمید آنها حامل خبر ناگواری هستند، بخصوص اینکه اثری از بنیامین و برادر بزرگتر در میان آنها نبود، و هنگامی که برادران جریان حادثه را بی کم و کاست، شرح دادند یعقوب برآشفته، رو به سوی آنها کرده گفت: هوسهای نفسانی شما، مساله را در نظرتان چنین منعکس ساخته و تزئین داده است! (قال بل سولت لکم انفسکم امرا).

یعنی درست همان جمله ای را در پاسخ آنها گفت که پس از حادثه یوسف به هنگامی که آن طرح دروغین را بیان کردند، ذکر نمود.

در اینجا این سؤال پیش می آید که آیا یعقوب تنها بخاطر سابقه سوء آنها به آنها سوء ظن برد و یقین کرد که آنها دروغ می گویند و توطئه ای در کار است در حالی که این کار نه تنها از پیامبری چون یعقوب بعید به نظر می رسد، بلکه از افراد عادی نیز بعید است که تنها کسی را با یک سابقه سوء بطور قطع متهم سازند، با اینکه طرف مقابل شهودی نیز برای خود آورده است، و راه تحقیق نیز بسته نیست.

یا اینکه هدف از این جمله بیان نکته دیگری بوده است، از جمله اینکه: ۱ - چرا شما با دیدن پیمانانه ملک درون بار برادر تسلیم شدید که او سرقت کرده است در حالی که این به تنهایی نمیتواند یک دلیل منطقی بوده باشد؟

۲ - چرا شما به

ص: ۶۰۱

عزیز مصر گفتید جزای سارق این است که او را به بردگی بردارد در حالی که این یک قانون الهی نیست بلکه سنتی است نادرست در میان مردم کنعان (و این در صورتی است که بر خلاف گفته جمعی از مفسران این قانون را از شریعت یعقوب ندانیم).

۳ - چرا شما در برابر این ماجرا به سرعت تسلیم شدید و همچون برادر بزرگتر مقاومت به خرج ندادید، در حالی که پیمان الهی مؤکد با من بسته

بودید؟

سپس یعقوب به خویشتن بازگشت و گفت: من زمام صبر را از دست نمیدهم و شکیبائی نیکو و خالی از کفران می کنم (فصبر جمیل)

(امیدوارم خداوند همه آنها (یوسف و بنیامین و فرزند بزرگم) را به من بازگرداند) (عسی الله ان یاتینی بهم جمیعا).

چرا که من میدانم او از درون دل همه آگاه است و از همه حوادثی که گذشته و میگذرد با خبر به علاوه او حکیم است و هیچ کاری را بدون حساب نمی کند. (انه هو العلیم الحکیم).

در این حال غم و اندوهی سراسر وجود یعقوب را فرا گرفت و جای خالی بنیامین همان فرزندى که مایه تسلی خاطر او بود، وی را به یاد یوسف عزیزش افکند، به یاد دورانی که این فرزند برومند با ایمان باهوش زیبا در آغوشش بود و استشمام بوی او هر لحظه زندگی و حیات تازه ای به پدر میبخشید، اما امروز نه تنها اثری از او نیست بلکه جانشین او بنیامین نیز به سرنوشت دردناک و مبهمی همانند او گرفتار شده است، در این هنگام روی از فرزندان برتافت و گفت: وا اسفا بر یوسف! (و

ص: ۶۰۲

تولی عنهم و قال یا اسفا علی یوسف).

برادران که از ماجرای بنیامین، خود را شرم‌منده در برابر پدر می دیدند، از شنیدن نام یوسف در فکر فرو رفتند و عرق شرم بر جبین آنها آشکار گردید.

این حزن و اندوه مضاعف، سیلاب اشک را، بی اختیار از چشم یعقوب

جاری می ساخت تا آن حد که چشمان او از این اندوه سفید و نایبنا شد

(و ابيضت عیناه من الحزن).

و اما با این حال سعی می کرد، خود را کنترل کند و خشم را فرو بنشانند و سخنی بر خلاف رضای حق نگویید (او مرد با حوصله و بر خشم خویش مسلط بود)

(فهو کظیم).

ظاهر آیه فوق این است که یعقوب تا آن زمان نایبنا نشده بود، بلکه این غم و اندوه مضاعف و ادامه گریه و ریختن اشک بینائی او را از میان برد و همانگونه که سابقا هم اشاره کردیم این یک امر اختیاری نبود که با صبر جمیل منافات داشته باشد برادران که از مجموع این جریانها، سخت ناراحت شده بودند، از یکسو وجدانشان به خاطر داستان یوسف معذب بود، و از سوی دیگر به خاطر بنیامین خود را در آستانه امتحان جدیدی می دیدند، و از سوی سوم نگرانی مضاعف پدر بر آنها، سخت و سنگین بود، با ناراحتی و بی حوصلگی، به پدر گفتند به خدا سوگند تو آنقدر یوسف یوسف می گوئی تا بیمار و مشرف به مرگ شوی یا هلاک گردی (قالوا تالله تفتتوا تذکر یوسف حتی تکون حرصا او تکون من الهالکین).

اما پیر کنعان آن پیامبر روشن ضمیر در پاسخ آنها گفت: من شکایتم را به شما

ص: ۶۰۳

نیاوردم که چنین می گوئید، من غم و اندوهم را نزد خدا میبرم و به او شکایت می آورم (قال انما اشکوا بثی و حزنی الی الله) (۱).

(و از خدایم لطفها و کرامتها و چیزهائی سراغ دارم که شما نمیدانید)

(و اعلم من الله مالا تعلمون).

آیه و ترجمه ۸۷ تا ۹۳

یبنی اذهبوا فتحسسوا من یوسف و اخیه و لا تایسوا من روح الله انه لا یایس من روح الله الا القوم الکفرون (۸۷)

فلما دخلوا علیه قالوا یا ایها العزیز مسنا و اهلنا الضر و جننا ببضعه مزجئه فاوف لنا الکیل و تصدق علینا ان الله یجزی المتصدقین (۸۸)

قال هل علمتم ما فعلتم بیوسف و اخیه اذ انتم جهلون (۸۹)

قالوا أءنک لانت یوسف قال انا یوسف و هذا اخی قد من الله علینا انه من یتق و یصبر فان الله لا یضیع اجر المحسنین (۹۰)

قالوا تالله لقد ءاثرک الله علینا و ان کنا لخطین (۹۱)

قال لا تثریب علیکم الیوم یغفر الله لکم و هو ارحم الرحمین (۹۲)

اذهبوا بقمیصی هذا فالقوه علی وجه ابی یات بصیرا و اتونی باهلکم اجمعین (۹۳)

ترجمه:

۸۷ - پسرانم! بروید و از یوسف و برادرش تفحص کنید، و از رحمت خدا مایوس نشوید که از رحمت خدا جز قوم کافر مایوس نمی شوند.

۸۸ - هنگامی که آنها وارد بر او (یوسف) شدند گفتند ای عزیز! ما و خاندان ما را ناراحتی فرا گرفته و متاع کمی (برای خرید مواد غذایی) با خود آورده ایم، پیمانمان را بطور کامل وفا کن و بر ما تصدق بنما که خداوند متصدقان را پاداش می دهد.

۸۹ - گفت آیا دانستید چه با یوسف

ص: ۶۰۴

و برادرش کردید آنگاه که جاهل بودید!؟

۹۰ - گفتند آیا تو همان یوسف هستی؟! گفت (آری) منم یوسف! و این برادر من است خداوند بر ما منت گذارده، هر کس تقوی پیشه کند و شکیبائی و استقامت نماید (سرانجام پیروز می شود) چرا که خداوند پاداش نیکوکاران را ضایع نمی کند.

۹۱ - گفتند بخدا سوگند خداوند تو را بر ما مقدم داشته، و ما خطا کار بودیم.

۹۲ - گفت امروز ملامت و توبیخی بر شما نیست خداوند شما را می بخشد، و ارحم الراحمین است!

۹۳ - این پیراهن مرا ببرید و به صورت پدرم بیندازید، بینا می شود، و همگی خانواده نزد من آئید.

تفسیر

بکوشید و مایوس نشوید که یأس نشانه کفر است!

قحطی در مصر و اطرافش از جمله کنعان بیداد می کرد، مواد غذایی به کلی تمام می شود، دگربار یعقوب فرزندان را دستور به حرکت کردن به سوی مصر و تامین مواد غذایی می دهد، ولی این بار در سرلوحه خواسته هایش جستجو از یوسف و برادرش بنیامین را قرار می دهد و می گوید: فرزندانم بروید و از یوسف و برادرش جستجو کنید (یا بنی اذهبوا فتحسسوا من یوسف و اخیه).

و از آنجا که فرزندان تقریباً اطمینان داشتند که یوسفی در کار نمانده، و از این توصیه و تاکید پدر تعجب می کردند، یعقوب به آنها گوشزد می کند از رحمت الهی هیچگاه مایوس نشوید که قدرت او مافوق همه مشکلات و سختیها است و لا تياسوا من روح الله).

(چرا که تنها کافران بی ایمان که از قدرت خدا بی خیرند از رحمتش مایوس می شوند (انه لا یئس من روح الله الا القوم الکافرون).

تحسس از

ص: ۶۰۵

ماده حس به معنی جستجوی چیزی از طریق حس است، و در اینکه آیا با تجسس چه تفاوتی دارد؟ در میان مفسران و ارباب لغت گفتگو است: ابن عباس نقل شده که (تحسس) در امور خیر است و (تجسس) در امور شر. بعضی دیگر گفته اند تحسس، کوشش برای شنیدن سرگذشت اشخاص و اقوام است، اما تجسس کوشش برای جستجوی عیبه‌ها.

و بعضی هر دو را به یک معنی دانسته اند، ولی با توجه به حدیثی که می‌گوید (لا تجسسوا و لا تحسسوا) روشن می‌شود که این دو با هم مختلفند، و نظر ابن عباس در تفاوت میان این دو متناسب معنی آیات مورد بحث به نظر می‌رسد، و اگر میبینیم که در حدیث از هر دو نهی شده ممکن است اشاره به این باشد که جستجو در کار مردم نکنید نه در کار خیرشان و نه در کار شرشان.

(روح) به معنی رحمت، و راحت و فرج و گشایش کار است.

(راغب) در مفردات می‌گوید: روح (بر وزن لوح) و روح (بر وزن نوح) هر دو در اصل به یک معنی است، و به معنی جان و تنفس است، سپس روح (بر وزن لوح) به رحمت و فرج آمده است (بخاطر اینکه همیشه به هنگام گشایش مشکلات، روح و جان تازه‌ای به انسان دست می‌دهد و نفس آزاد میکشد).

به هر حال فرزندان یعقوب بارها را بستند و روانه مصر شدند و این سومین مرتبه است که آنها به این سرزمین پرحادثه وارد می‌شوند.

در این سفر بر خلاف سفرهای گذشته یک نوع احساس شرمندگی روح آنها را آزار می‌دهد، چرا که سابقه آنها

در مصر و نزد عزیز: سخت آسیب دیده، و بد نام شده اند، و شاید بعضی آنها را به عنوان گروه سارقان کنعان شناسند، از سوی دیگر متاع قابل ملاحظه ای برای معاوضه با گندم و سایر مواد غذایی، همراه ندارند، از دست دادن برادر دوم، بنیامین و ناراحتی فوق العاده پدر بر مشکلات آنان افزوده، و در واقع کارد به استخوانشان رسیده است، تنها چیزی که در میان انبوه این مشکلات و ناراحتیهای جانفرسا مایه تسلی خاطر آنها

است، همان جمله اخیر پدر است که می فرمود: از رحمت خدا مایوس نباشید که هر مشکلی برای او سهل و آسان است.

(آنها وارد بر یوسف شدند، و در این هنگام با نهایت ناراحتی رو به سوی او کردند و گفتند: ای عزیز! ما و خاندان ما را قحطی و ناراحتی و بلا فرا گرفته است) (فلما دخلوا علیه قالوا یا ایها العزیز مسنا و اهلنا الضر).

(و تنها متاع کم و بی ارزشی همراه آورده ایم (و جئنا ببضاعه مزجاه)

اما با این حال به کرم و بزرگواری تو تکیه کرده ایم، و انتظار داریم که پیمانمان را بطور کامل وفا کنی (فاوف لنا الکیل).

و در این کار بر ما منت گذار و تصدق کن (و تصدق علینا). و پاداش خود را از ما مگیر، بلکه از خدایت بگیر، چرا که خداوند کریمان و متصدقان را پاداش خیر می دهد (ان الله یجزی المتصدقین).

جالب اینکه برادران یوسف، با اینکه پدر تاکید داشت در باره یوسف و برادرش به جستجو بر خیزید و مواد غذایی در درجه بعد قرار داشت، به این گفتار چندان

توجه نکردند، و نخست از عزیز مصر تقاضای مواد غذایی نمودند، شاید به این علت بود که چندان امیدی به پیدا شدن یوسف نداشتند، و یا به این علت که آنها فکر کردند بهتر این است خود را در همان چهره خریداران مواد غذایی که طبیعی تر است قرار دهند، و تقاضای آزاد ساختن برادر را تحت الشعاع نمایند تا تاثیر بیشتری در عزیز مصر داشته باشد.

بعضی گفته اند: منظور از (تصدق علینا) همان آزادی برادر بوده، و گرنه در مورد مواد غذایی، قصدشان گرفتن جنس بدون عوض نبوده است، تا نام تصدق بر آن گذارده شود.

در روایات نیز می خوانیم که برادران حامل نامه ای از طرف پدر برای عزیز مصر بودند که در آن نامه، یعقوب، ضمن تمجید از عدالت و دادگری و محبتهای عزیز مصر، نسبت به خاندانش، و سپس معرفی خویش و خاندان نبوتش شرح ناراحتیهای خود را به خاطر از دست دادن فرزندش یوسف و فرزند دیگرش بنیامین و گرفتاریهای ناشی از خشکسالی را برای عزیز مصر کرده بود.

و در پایان نامه از او خواسته بود که بنیامین را آزاد کند و تاکید نموده بود که ما خاندانی هستیم که هرگز سرقت و مانند آن در ما نبوده و نخواهد بود.

هنگامی که برادرها نامه پدر را بدست عزیز می دهند، نامه را گرفته و میبوسد و بر چشمان خویش میگذارد، و گریه می کند، آنچنان که قطرات اشک بر پیراهنش می ریزد و همین امر برادران را به حیرت و فکر فرو میبرد که عزیز مصر چه علاقه ای به پدرشان یعقوب دارد که این چنین نامه اش در او

ایجاد هیجان مینماید، و شاید در همینجا بود که برقی در دلشان زد که نکند او خودش یوسف باشد، همچنین شاید همین نامه پدر یوسف را چنان بیقرار ساخت که دیگر نتوانست بیش از آن در چهره و نقاب عزیز مصر پنهان بماند، و به زودی چنانکه خواهیم دید خویشان را به عنوان همان برادر! به برادران معرفی کرد)

در این هنگام که دوران آزمایش بسر رسیده بود و یوسف نیز سخت، بی تاب و ناراحت به نظر میرسید، برای معرفی از اینجا آغاز سخن کرد، رو به سوی برادران کرد گفت: هیچ می دانید شما در آن هنگام که جاهل و نادان

بودید به یوسف و برادرش چه کردید (قال هل علمتم ما فعلتم بیوسف و اخیه اذ انتم جاهلون)

بزرگواری یوسف را ملاحظه کنید که اولاً گناه آنها را سر بسته بیان می کند، و می گوید ما فعلتم (آنچه انجام دادید) و ثانیاً راه عذر خواهی را به آنها نشان می دهد که این اعمال شما به خاطر جهل بود، و آن دوران جهل گذشته و اکنون عاقل و فهمیده اید!

ضمناً از این سخن روشن می شود که آنها در گذشته تنها آن بلا را بر سر یوسف نیاوردند بلکه برادر دیگر بنیامین نیز از شر آنها در آن دوران در امان نبود، و ناراحتی هائی نیز برای او در گذشته به وجود آورده بودند، و شاید بنیامین در این مدتی که در مصر نزد یوسف مانده بود گوشه ای از بیدادگریهای آنها را برای برادرش شرح داده بود.

در بعضی از روایات می خوانیم که یوسف با گفتن این جمله برای اینکه آنها زیاد ناراحت نشوند

و تصور نکنند عزیز مصر، در مقام انتقام جوئی بر می آید گفتارش را با تبسمی پایان داد، این تبسم سبب شد دندانهای زیبای یوسف در برابر برادران کاملاً آشکار شود، خوب که دقت کردند دیدند عجب شباهتی با دندانهای برادرشان یوسف دارد! مجموع این جهات، دست بدست هم داد، از یکسو میبینند عزیز مصر، از یوسف و بلاهائی که برادران بر سر او آوردند و هیچکس جز آنها و یوسف از آن خبر نداشت سخن می گوید.

از سوئی دیگر نامه یعقوب. آنچنان او را هیجان زده می کند که گوئی نزدیکترین رابطه را با او دارد.

و از سوی سوم، هر چه در قیافه و چهره او بیشتر دقت می کنند شباهت او را با برادرشان یوسف بیشتر میبینند، اما در عین حال نمی توانند باور کنند که یوسف بر مسند عزیز مصر تکیه زده است، او کجا و اینجا کجا؟!

لذا با لحنی آمیخته با تردید گفتند: آیا تو خود یوسف نیستی؟

(قالوا أنك لانت یوسف)

در اینجا لحظات فوق العاده حساس بر برادرها گذشت، درست نمیدانند که عزیز مصر در پاسخ سؤال آنها چه می گوید! آیا براستی پرده را کنار میزند و خود را معرفی می کند. یا آنها را دیوانگان خطاب خواهد کرد که مطلب مضحکی را عنوان کرده اند.

لحظه ها با سرعت میگذشت و انتظاری طاقت فرسا بر قلب برادران سنگینی می کرد، ولی یوسف نگذارد این زمان، زیاد طولانی شود بناگاه پرده از چهره حقیقت برداشت، گفت: آری منم یوسف! و این برادرم بنیامین است!

(قال انا یوسف و هذا اخي).

ولی برای اینکه شکر نعمت خدا را که این همه موهبت به او ارزانی

داشته بجا آورده باشد و ضمناً درس بزرگی به برادران بدهد اضافه کرد خداوند بر ما منت گذارده هر کس تقوا پیشه کند و شکیبایی داشته باشد، خداوند پاداش او را خواهد داد، چرا که خدا اجر نیکوکاران را ضایع نمی کند (قد من الله علينا انه من یتق و یصبر فان الله لا یضیع اجر المحسنین)

هیچکس نمیداند در این لحظات حساس چه گذشت و این برادرها بعد از دهها سال که یکدیگر را شناختند چه شور و غوغائی بر پا ساختند چگونه یکدیگر را در آغوش فشردند، و چگونه اشکهای شادی فرو ریختند، ولی با این حال برادران که خود را سخت شرمنده میبینند نمی توانند درست به صورت یوسف نگاه کنند،

آنها در انتظار این هستند که ببینند آیا گناه بزرگشان قابل عفو و اغماض و بخشش است یا نه، لذا رو به سوی برادر کردند و گفتند:

(به خدا سوگند خداوند تو را بر ما مقدم داشته است) و از نظر علم و حلم و عقل و حکومت، فضیلت بخشیده (قالوا تالله لقد آثرک الله علینا)

(هر چند ما خطاکار و گنهکار بودیم) (و ان کنا لخاطئین).

اما یوسف که حاضر نبود این حال شرمندگی برادران مخصوصاً به هنگام پیروزیش ادامه یابد، و یا اینکه احتمالاً این معنی به ذهنشان خطور کند که ممکن است یوسف در اینجا در مقام انتقام جوئی بر آید، بلافاصله با این جمله به آنها امنیت و آرامش خاطر داد و گفت: امروز هیچگونه سرزنش و توبیخی بر شما نخواهد بود (قال لا تشریب علیکم الیوم).

فکرتان آسوده، و وجدانتان راحت باشد، و غم و اندوهی از

گذشته به خود راه ندهید، سپس برای اینکه به آنها خاطر نشان کند که نه تنها حق او بخشوده شده است، بلکه حق الهی نیز در این زمینه با این ندامت و پشیمانی قابل

بخشش است، (افزود: خداوند نیز شما را می بخشد، چرا که او ارحم الراحمین است) (یغفر الله لکم و هو ارحم الراحمین).

و این دلیل بر نهایت بزرگواری یوسف است که نه تنها از حق خود گذشت و حتی حاضر نشد کمترین توبیخ و سرزنش - تا چه رسد به مجازات - در حق برادران روا دارد، بلکه از نظر حق الله نیز به آنها اطمینان داد که خداوند غفور و بخشنده است، و حتی برای اثبات این سخن با این جمله استدلال کرد که او ارحم الراحمین است.

در اینجا غم و اندوه دیگری بر دل برادران سنگینی می کرد و آن اینکه پدر بر اثر فراق فرزندانش نابینا شده و ادامه این حالت، رنجی است جانکاه برای همه خانواده، به علاوه دلیل و شاهد مستمری است بر جنایت آنها، یوسف برای حل این مشکل بزرگ نیز چنین گفت:

(این پیراهن مرا ببرید و بر صورت پدرم بیفکنید تا بینا شود) (اذهبوا بقمیصی هذا فالقوه علی وجه ابی یات بصیرا).

(و سپس با تمام خانواده به سوی من بیائید) (و آتونی باهلکم اجمعین).

نکته ها

۱ - چه کسی پیراهن یوسف را برد؟

در پاره ای از روایات آمده که یوسف گفت: آن کسی که پیراهن شفا بخش من را نزد پدر میبرد باید همان باشد که پیراهن خون آلود را نزد او آورد، تا همانگونه که او پدر را ناراحت ساخت این بار

ص: ۶۱۲

خوشحال و فرحناک کند؛ لذا این کار به یهودا سپرده شد زیرا او گفت من آن کسی بودم که پیراهن خونین را نزد پدر بردم و گفتم فرزندان را گرگ خورده و این نشان می دهد که یوسف

با آن همه گرفتاری که داشت از جزئیات و ریزه کاریهای مسائل اخلاقی نیز غافل نمی ماند.

۲ - بزرگواری یوسف

در بعضی دیگر از روایات آمده است که برادران یوسف، بعد از این ماجرا پیوسته، شرمسار بودند، یکی را به سراغ او فرستادند و گفتند: تو هر صبح و شام ما را بر کنار سفره خود مینشانی، و ما از روی تو خجالت میکشیم، چرا که آن همه جسارت کردیم، یوسف برای اینکه نه تنها کمترین احساس شرمندگی نکنند، بلکه وجود خود را بر سر سفره او، خدمتی به او احساس کنند، جواب بسیار جالبی داد گفت: مردم مصر تاکنون به چشم یک غلام زر خرید به من می نگریستند، و به یکدیگر میگفتند سبحان من بلغ عبدا بیع بعشرین درهما ما بلغ!!:

(منزه است خدائی که غلامی را که به بیست درهم فروخته شد به این مقام رسانیده)! اما الان که شما آمده اید و پرونده زندگی من برای این مردم گشوده شده، میفهمند من غلام نبوده ام، من از خاندان نبوت و از فرزندان ابراهیم خلیل هستم و این مایه افتخار و مباهات من است!.

۳ - شکرانه پیروزی

آیات فوق این درس مهم اخلاقی و دستور اسلامی را به روشترین وجهی به ما می آموزد که به هنگام پیروزی بر دشمن، انتقام جو و کینه توز نباشید.

برادران یوسف، سختترین ضربه ها را به یوسف

ص: ۶۱۳

زده بودند، و او را تا آستانه مرگ پیش بردند که اگر لطف خدا شامل حال او نشده بود، رهائی برای او ممکن نبود، نه تنها یوسف را آزار دادند که پدرش را نیز سخت شکنجه دادند

اما اکنون همگی زار و نزار در برابر او قرار گرفته اند و تمام قدرت در دست او است، ولی از لابلای کلمات یوسف به خوبی احساس می شود که او نه تنها هیچگونه کینه ای در دل نگرفته، بلکه این موضوع او را رنج می دهد که نکند برادران به یاد گذشته بیفتند و ناراحت شوند و احساس شرمندگی کنند!

به همین دلیل نهایت کوشش را به خرج می دهد که این احساس را از درون جان آنها بیرون براند و حتی از این بالاتر، می خواهد به آنها حالی کند که آمدن شما به مصر از این نظر که وسیله شناسائی بیشتر من در این سرزمین و اینکه از خاندان رسالتم، نه یک غلام کنعانی که به چند درهم فروخته شده باشم برای من مایه فخر و مباهات است او می خواهد آنها چنین احساس کنند نه تنها بدهکار نیستند بلکه چیزی هم طلبکارند!

جالب توجه اینکه: هنگامی که پیامبر اسلام در شرایط مشابهی قرار گرفت و در جریان فتح مکه بر دشمنان خونخوار، یعنی سران شرک و بت پرستی پیروز شد، بنا به گفته ابن عباس به کنار خانه کعبه آمد و دستگیره در خانه را گرفت در حالی که مخالفان به کعبه پناه برده بودند و در انتظار این بودند که پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) در باره آنها چه دستوری صادر می کند؟

در

ص: ۶۱۴

اینجا پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: الحمد لله الذی صدق وعده و نصر عبده و هزم الاحزاب وحده: (شکر خدای را که وعده‌اش تحقق یافت و بنده‌اش را پیروز کرد و احزاب و گروههای دشمن را منهزم ساخت) سپس رو به مردم کرد و فرمود: ما ذا تظنون یا معشر قریش قالوا خیرا، اخ کریم، و ابن اخ کریم و قد قدرت!

قال و انا اقول کما قال اخى يوسف لا تثريب علیکم الیوم!

(چه گمان می برید ای جمعیت قریش که در باره شما فرمان بدهم؟ آنها در پاسخ گفتند ما از تو جز خیر و نیکی انتظار نداریم، تو برادر بزرگوار و بخشنده

و فرزند برادر بزرگوار ما هستی، و الا این قدرت در دست تو است، پیامبر فرمود: و من در باره شما همان میگویم که برادرم یوسف در باره برادرانش به هنگام پیروزی گفت: لا تثريب علیکم الیوم: امروز روز سرزنش و ملامت و توبیخ نیست!

عمر می گوید در این موقع عرق شرم از صورت من جاری شد، چرا که من به هنگام ورود در مکه به آنها گفتم امروز روزی است که از شما انتقام خواهیم گرفت، هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) این جمله را فرمود من از گفتار خود شرمنده شدم.

در روایات اسلامی نیز کرارا می خوانیم که: زکات پیروزی، عفو و بخشش است.

علی (علیه السلام) می فرماید: اذا قدرت علی عدوک فاجعل العفو عنه شکرا للقدره علیه: (هنگامی که بر دشمنت پیروز شدی، عفو را شکرانه پیروزی قرار ده).

آیه و ترجمه ۹۴ تا ۹۸

و لما فصلت العیر قال ابوهم انی لاجد ریح

ص: ۶۱۵

یوسف لو لا ان تفندون (۹۴)

قالوا تالله انك لفي ضللك القديم (۹۵)

فلما ان جاء البشير القئه على وجهه فارتد بصيرا قال ألم اقل لكم انى اعلم من الله ما لا تعلمون (۹۶)

قالوا يابانا استغفر لنا ذنوبنا انا كنا خطين (۹۷)

قال سوف استغفر لكم ربى انه هو الغفور الرحيم (۹۸)

ترجمه:

۹۴ - هنگامی که کاروان (از سرزمین مصر) جدا شد پدرشان (یعقوب) گفت من بوی یوسف را احساس می کنم اگر مرا به نادانی و کم عقلی نسبت ندهید!

۹۵ - گفتند: به خدا تو در همان گمراهی سابق هستی!

۹۶ - اما هنگامی که بشارت دهنده آمد، آن (پیراهن) را بر صورت او افکند ناگهان بینا شد، گفت آیا به شما نگفتم من از خدا چیزهائی سراغ دارم که شما نمیدانید!!

۹۷ - گفتند پدر! از خدا آمرزش گناهان ما را بخواه که ما خطاکار بودیم.

۹۸ - گفت به زودی برای شما از پروردگام آمرزش میطلبم که او غفور و رحیم است.

تفسیر

سرانجام لطف خدا کار خود را کرد

فرزندان یعقوب در حالی که از خوشحالی در پوست نمی گنجیدند، پیراهن یوسف را با خود برداشته، همراه قافله از مصر حرکت کردند، این برادران با اینکه یکی از شیرین ترین لحظات زندگی خود را می گذراندند، در سرزمین شام و کنعان، در خانه یعقوب پیر، گرد و غبار اندوه غم و ماتم بر چهره همه نشسته بود خانواده ای افسرده، عزادار، و پراندوه، لحظات دردناکی را میگذراند.

اما همزمان با حرکت کاروان از مصر، ناگهان در خانه یعقوب، حادثه ای رخ داد که همه را در بهت و تعجب فرو

برد، یعقوب تکانی خورد و با اطمینان و امید کامل صدا زد اگر زبان به بدگوئی نگشائید و مرا به سفاهت و نادانی و دروغ نسبت ندهید به شما میگویم من بوی یوسف عزیزم را میشنوم من احساس می کنم دوران غم و محنت به زودی به سر می آید، و زمان وصال و پیروزی فرا می رسد، خاندان یعقوب لباس عزا و ماتم از تن بیرون می کنند و در جامه شادی و سرور فرو خواهند رفت، اما گمان نمیکنم شما این سخنان را باور کنید (و لما فصلت العیر قال ابوهم انی لاجد ریح یوسف لو لا ان تفندون).

از جمله (فصلت) استفاده می شود که این احساس برای یعقوب به مجرد حرکت کاروان از مصر دست داد.

اطرافیان یعقوب که قاعدتا نوه ها و همسران فرزندان او و مانند آنان بودند با کمال تعجب و گستاخی رو به سوی او کردند و با قاطعیت گفتند: بخدا سوگند تو در همان گمراهی قدیم هستی! (قالوا تالله انک لفی ضلالک القدیم).

چه گمراهی از این بالاتر که سالیان دراز از مرگ یوسف می گذرد، تو هنوز فکر میکنی او زنده است و تازه میگوئی من بوی یوسفم را از مصر میشنوم؟ مصر کجا شام و کنعان کجا؟! آیا این دلیل بر آن نیست که تو همواره در عالم خیالات غوطه وری، و پندارهایت را واقعیت مینداری، این چه حرف عجیبی است

که می گوئی؟! اما این گمراهی تازگی ندارد، قبلا هم به فرزندان گفتی بروید به مصر و از یوسفم جستجو کنید!.

و از اینجا روشن می شود که منظور از ضلالت، گمراهی در عقیده نبوده، بلکه گمراهی در تشخیص مسائل مربوط

به یوسف بوده است: ولی به هر حال این تعبیرات نشان می دهد که آنها با این پیامبر بزرگ و پیر سالخورده و روشن ضمیر با چه خشونت و جسارتی رفتار می کردند، یکجا گفتند: پدرمان در ضلال مبین است، و اینجا گفتند تو در ضلال قدیمیت میباشی.

آنها از صفای دل و روشنائی باطن پیر کنعان بیخبر بودند، و قلب او را همچون دل خود تاریک می شمردند، و فکر نمی کردند حوادث آینده از نقاط دور و نزدیک در آئینه قلبش منعکس می شود.

شبهها و روزهای متعددی سپری شد و یعقوب همچنان در انتظار بسر میبرد، انتظاری جانسوز که در عمق آن شادی و سرور، و آرامش و اطمینان موج میزد در حالی که اطرافیان او در برابر این گونه مسائل بیتفاوت بودند، و اصولا ماجرای یوسف را برای همیشه پایان یافته میدانستند.

بعد از چندین شبانه روز که معلوم نیست بر یعقوب چه اندازه گذشت، یک روز صدا بلند شد بیائید که کاروان کنعان از مصر آمده است، فرزندان یعقوب بر خلاف گذشته شاد و خندان وارد شهر شدند، و با سرعت به سراغ خانه پدر رفتند و قبل از همه بشیر (همان بشارت دهنده وصال و حامل پیراهن یوسف) نزد یعقوب پیر آمد و پیراهن را بر صورت او افکند، یعقوب که چشمان بی فروغش توانائی دیدن پیراهن را نداشت، همین اندازه احساس کرد که بوی آشنائی از آن به مشام جانش می رسد، در یک لحظه طلائی پر سرور، احساس کرد تمام ذرات وجودش روشن شده است، آسمان و زمین میخندند نسیم رحمت میوزد، گرد و غبار اندوه را در هم میپچید و با خود

میرد، در و دیوار گویا فریاد شادی میکشند و یعقوب

نیز با آنها تبسم می کند، هیجان عجیبی سر تا پای پیر مرد را فرا گرفته است، ناگهان احساس کرد، چشمش روشن شد، همه جا را می بیند و دنیا با زیبایی هایش بار دیگر در برابر چشم او قرار گرفته اند چنانکه قرآن می گوید هنگامی که بشارت دهنده آمد آن (پیراهن) را بر صورت او افکند ناگهان بینا شد! (فلما ان جاء البشیر القاه علی وجهه فارتد بصیرا).

برادران و اطرافیان، اشک شوق و شادی ریختند، و یعقوب با لحن قاطعی به آنها گفت نگفتم من از خدا چیزهایی سراغ دارم که شما نمیدانید؟!

(قال ألم اقل لكم انی اعلم من الله ما لا تعلمون).

این معجزه شگفت انگیز برادران را سخت در فکر فرو برد، لحظه ای به گذشته تاریک خود اندیشیدند، گذشته ای مملو از خطا و گناه و اشتباه و تنگ چشمیها، اما چه خوب است که انسان هنگامی که به اشتباه خود پی برد فوراً به فکر اصلاح و جبران بیفتد، همانگونه که فرزندان یعقوب افتادند دست به دامن پدر زدند و گفتند پدرجان از خدا بخواه که گناهان و خطاهای ما را ببخشد (قالوا یا ابانا استغفر لنا ذنوبنا).

(چرا که ما گناهکار و خطاکار بودیم) (انا کنا خاطئین).

پیر مرد بزرگوار که روحی همچون اقیانوس وسیع و پر ظرفیت داشت بی آنکه آنها را ملامت و سرزنش کند به آنها وعده داد که من به زودی برای شما از پروردگارم مغفرت می طلبم (قال سوف استغفر لكم ربی).

و امیدوارم او توبه شما را بپذیرد و از گناهانتان صرف نظر کند

چرا که او غفور و رحیم است (انه هو الغفور الرحیم).

نکته ها

۱ - چگونه یعقوب، بوی پیراهن یوسف را حس کرد؟

این سؤالی است که بسیاری از مفسران، آن را مطرح کرده و معمولاً به عنوان یک معجزه و خارق عادت برای یعقوب یا یوسف شمرده اند، ولی با توجه به اینکه قرآن از این نظر سکوت دارد، و آن را به عنوان اعجاز یا غیر اعجاز قلمداد نمی کند، می توان توجیه علمی نیز بر آن یافت.

چرا که امروز مساله (تله پاتی) انتقال فکر از نقاط دور دست یک مساله مسلم علمی است، که در میان افرادی که پیوند نزدیک با یکدیگر دارند و یا از قدرت روحی فوق العاده‌ای برخوردارند برقرار می شود.

شاید بسیاری از ما در زندگی روزمره خود به این مساله برخورد کرده ایم که گاهی فلان مادر یا برادر بدون جهت احساس ناراحتی فوق العاده در خود می کند، چیزی نمیگذرد که به او خبر می رسد برای فرزند یا برادرش در نقطه دور دستی حادثه ناگواری اتفاق افتاده است.

دانشمندان این نوع احساس را از طریق تله پاتی و انتقال فکر از نقاط دور توجیه می کنند.

در داستان یعقوب نیز ممکن است پیوند فوق العاده شدید او با یوسف و عظمت روح او سبب شده باشد که احساسی را که از حمل پیراهن یوسف بر برادران دست داده بود از آن فاصله دور در مغز خود جذب کند.

البته این امر نیز کاملاً امکان دارد که این مساله مربوط به وسعت دایره علم پیامبران بوده باشد.

در بعضی از روایات نیز اشاره جالبی به مساله انتقال فکر شده است و آن

ص: ۶۲۰

اینکه کسی از امام باقر (علیه السلام) پرسید گاهی اندوهناک میشوم بی آنکه مصیبتی به

من رسیده باشد یا حادثه ناگواری اتفاق بیفتد، آن چنانکه خانواده و دوستانم در چهره من مشاهده می کنند، فرمود: آری خداوند مؤمنان را از طینت واحد بهشتی آفریده و از روحش در آنها دمیده لذا مؤمنان برادر یکدیگرند هنگامی که در یکی از شهرها به یکی از این برادران مصیبتی برسد در بقیه تاثیر میگذارد.

از بعضی از روایات نیز استفاده می شود که این پیراهن یک پیراهن معمولی نبوده یک پیراهن بهشتی بوده که از ابراهیم خلیل در خاندان یعقوب به یادگار مانده بود و کسی که همچون یعقوب شامه بهشتی داشت، بوی این پیراهن بهشتی را از دور احساس می کرد.

۲ - تفاوت حالات پیامبران -

اشکال معروف دیگری در اینجاست که در اشعار فارسی نیز منعکس شده است، که کسی به یعقوب گفت:

ز مصرش بوی پیراهن شنیدی

چرا در چاه کنعانش ندیدی؟

چگونه می شود این پیامبر بزرگ از آن همه راه که بعضی هشتاد فرسخ و بعضی ده روز راه نوشته اند، بوی پیراهن یوسف را بشنود اما در بیخ گوش خودش در سرزمین کنعان به هنگامی که او را در چاه انداخته بودند، از حوادثی که میگذرد، آگاه نشود.

پاسخ این سؤال با توجه به آنچه قبلاً در زمینه علم غیب و حدود علم پیامبر و امامان گفته ایم، چندان پیچیده نیست، چرا که علم آنها نسبت به امور غیبی متکی به علم و اراده پروردگار است، و آنجا که خدا بخواهد آنها میدانند هر چند مربوط به نزدیکترین نقاط جهان باشد. آنها را

ص: ۶۲۱

از این نظر می توان به مسافرانی تشبیه کرد که در یک شب تاریک و ظلمانی از بیابانی که ابرها آسمان آن را فرا گرفته است میگذرند، لحظه ای برق در آسمان میزند و تا اعماق بیابان را روشن می سازد، و همه چیز در برابر چشم این مسافران روشن می شود، اما لحظه ای دیگر خاموش می شود و تاریکی همه جا را فرا می گیرد به طوری که هیچ چیز به چشم نمی خورد.

شاید حدیثی که از امام صادق (علیه السلام) در مورد علم امام نقل شده نیز اشاره به همین معنی باشد آنجا که می فرماید: جعل الله بينه وبين الامام عمودا من نور ينظر الله به الى الامام و ينظر الامام به اليه فاذا اراد علم شىء نظر فى ذلك النور فعرفه: (خداوند در میان خودش و امام و پیشوای خلق، ستونی از نور قرار داده که خداوند از این طریق به امام مینگرد و امام نیز از این طریق به پروردگارش، و هنگامی که بخواهد چیزی را بداند در آن ستون نور نظر میافکند و از آن آگاه می شود).

و شعر معروف سعدی در دنباله شعر فوق نیز ناظر به همین بیان و همین گونه روایات است:

بگفت احوال ما برق جهان است

گهی پیدا و دیگر دم نهان است

گهی بر طارم اعلا نشینیم

گهی تا پشت پای خود نینیم

((جهان) در اینجا به معنی جهنده است و برق جهان یعنی برق جهنده آسمان).

و با توجه به این واقعیت جای تعجب نیست که روزی بنا به مشیت الهی برای آزمودن یعقوب از حوادث کنعان که در نزدیکیش میگذرد بیخبر باشد، و

ص: ۶۲۲

روز دیگر که دوران محنت و آزمون به پایان می رسد، از مصر بوی پیراهنش را احساس کند.

۳ - چگونه یعقوب بینائی خود را باز یافت؟ - بعضی از مفسران احتمال

داده اند که یعقوب نور چشم خود را به کلی از دست نداده بود بلکه چشمانش ضعیف شده بود و به هنگام فرار رسیدن مقدمات وصال آنچنان انقلاب و هیجانی به او دست داد که به حال نخست بازگشت، ولی ظاهر آیات قرآن نشان می دهد که او به کلی نابینا و حتی چشمانش سفید شده بود، بنابراین بازگشت بینائیش از طریق اعجاز صورت گرفت، قرآن می گوید: فارتد بصیرا.

۴ - وعده استغفار - در آیات فوق می خوانیم که یوسف در برابر اظهار ندامت برادران گفت (یغفر الله لکم): خداوند شما را بیامرزد ولی یعقوب به هنگامی که آنها نزد او اعتراف به گناه و اظهار ندامت کردند و تقاضای استغفار نمودند، می گوید: بعدا برای شما استغفار خواهم کرد و همانگونه که در روایات وارد شده هدفش این بوده است که انجام این تقاضا را به سحرگاهان شب جمعه که وقت مناسبتری برای اجابت دعا و پذیرش توبه است، به تاخیر اندازد.

اکنون این سؤال پیش می آید که چرا یوسف بطور قطع به آنها پاسخ گفت و اما پدر موکول به آینده کرد.

ممکن است این تفاوت به خاطر آن باشد که یوسف از امکان آمرزش و اینکه این گناه قابل بخشش است سخن می گفت، ولی یعقوب از فعلیت آن و اینکه چه باید کرد که این آمرزش تحقق یابد، بحث می کرد (دقت کنید).

۵ - توسل جایز است - از آیات فوق استفاده می شود که

ص: ۶۲۳

تقاضای استغفار از دیگری نه تنها منافات با توحید ندارد، بلکه راهی است برای رسیدن به لطف پروردگار، و گرنه چگونه ممکن بود یعقوب پیامبر، تقاضای فرزندان را دائر به استغفار برای آنان بپذیرد، و به توسل آنها پاسخ مثبت دهد.

این نشان می دهد که توسل به اولیای الهی، اجمالا امری جائز است و آنها که آن را ممنوع و مخالف با اصل توحید می‌شمرند، از متون قرآن، آگاهی ندارند و یا تعصبهای غلط مانع دید آنها می شود.

۶ - پایان شب سیه ...

درس بزرگی که آیات فوق به ما می دهد این است که مشکلات و حوادث هر قدر سخت و دردناک باشد و اسباب و علل ظاهری هر قدر، محدود و نارسا گردد و پیروزی و گشایش و فرج هر اندازه به تاخیر افتد، هیچکدام از اینها نمی توانند مانع از امید به لطف پروردگار شوند، همان خداوندی که چشم نابینا را با پیراهنی روشن می سازد و بوی پیراهنی را از فاصله دور به نقاط دیگر منتقل می کند، و عزیز گمشده ای را پس از سالیان دراز باز می گرداند، دل‌های مجروح از فراق را مرهم می نهد، و دردهای جانکاه را شفا می بخشد.

آری در این تاریخ و سرگذشت این درس بزرگ توحید و خداشناسی نهفته شده است که هیچ چیز در برابر اراده خدا مشکل و پیچیده نیست.

آیه و ترجمه ۹۹ تا ۱۰۱

فلما دخلوا علی یوسف ءاوی الیه أبویه و قال ادخلوا مصر ان شاء الله ءامنین (۹۹)

و رفع أبویه علی العرش و خروا له سجدا و قال یابت هذا تاویل رءیی من قبل قد جعلها ربی حقا و قد احسن بی اذ اخرجنی من

ص: ۶۲۴

السجن و جاء بكم من البدو من بعد ان نزع الشيطان بيني و بين اخوتي ان ربي لطيف لما يشاء انه هو العليم الحكيم (١٠٠)

رب قد ءاتيتني من الملك و علمتني من تاويل الاحاديث فاطر السموت و الارض أنت ولي في الدنيا و الاخره توفني مسلما و الحقني بالصلحين (١٠١)

ترجمه:

٩٩ - هنگامی که بر یوسف وارد شدند او پدر و مادر خود را در آغوش گرفت و گفت همگی داخل مصر شوید که انشاء الله در امن و امان خواهید بود.

١٠٠ - و پدر و مادر خود را بر تخت نشانند و همگی به خاطر او به سجده افتادند و گفت پدر! این تحقق خوابی است که قبلا دیدم خداوند آنرا به حقیقت پیوست، و او به من نیکی کرد هنگامی که مرا از زندان خارج ساخت و شما را از آن بیابان (به اینجا) آورد و بعد از آن که شیطان میان من و برادرانم فساد کرد، پروردگار من نسبت به آنچه می خواهد (و شایسته میدانند) صاحب لطف است چرا که او دانا و حکیم است.

١٠١ - پروردگارا! بخش (عظیمی) از حکومت به من بخشیدی و مرا از علم تعبیر خوابها آگاه ساختی، توئی آفریننده آسمانها و زمین، و تو سرپرست من در دنیا و آخرت هستی، مرا مسلمان بمیران. و به صالحان ملحق فرما!

تفسیر

سرانجام کار یوسف و یعقوب و برادران

با فرا رسیدن کاروان حامل بزرگترین بشارت از مصر به کنعان و بینا شدن یعقوب پیر، ولوله ای در کنعان افتاد، خانواده ای که سالها لباس غم و اندوه را از تن بیرون نکرده بود غرق

ص: ٦٢٥

در سرور و شادی شد، آنها از این همه نعمت الهی هرگز خشنودی خود را کتمان نمی کردند.

اکنون طبق توصیه یوسف باید این خانواده به سوی مصر حرکت کند، مقدمات سفر از هر نظر فراهم گشت، یعقوب را بر مرکب سوار کردند، در حالی که لبهای او به ذکر و شکر خدا مشغول بود، و عشق وصال آنچنان به او نیرو و توان بخشیده بود که گوئی از نو، جوان شده است!

این سفر بر خلاف سفرهای گذشته برادران که با بیم و نگرانی توأم بود، خالی از هر گونه دغدغه بود، و حتی اگر خود سفر رنجی می داشت، این رنج در برابر آنچه در مقصد در انتظارشان بود قابل توجه نبود که:

وصال کعبه چنان می دواندم بشتاب

که خارهای مگیلان حریر می آید!

شبهها و روزها با کندی حرکت می کردند، چرا که اشتیاق وصال، هر دقیقه ای را روز یا سالی می کرد، ولی هر چه بود گذشت، و آبادی های مصر از دور نمایان گشت مصر با مزارع سرسبز و درختان سر به آسمان کشیده و ساختمانهای زیبایش.

اما قرآن همانگونه که سیره همیشگی اش می باشد، این مقدمات را که با کمی اندیشه و تفکر روشن می شود، حذف کرده و در این مرحله چنین می گوید:

(هنگامی که وارد بر یوسف شدند، یوسف پدر و مادرش را در آغوش فشرد)

(فلما دخلوا علی یوسف آوی الیه ابویه).

(آوی) چنانکه (راغب) در کتاب مفردات می گوید در اصل به معنی انضمام چیزی به چیز دیگر است، و انضمام کردن یوسف، پدر و مادرش را به خود، کنایه از در آغوش گرفتن آنها است.

سرانجام شیرین ترین

ص: ۶۲۶

لحظه زندگی یعقوب، تحقق یافت و در این دیدار و وصال که بعد از سالها فراق، دست داده، بود لحظاتی بر یعقوب و یوسف گذشت که جز خدا هیچکس نمیداند آن دو چه احساساتی در این لحظات شیرین داشتند، چه اشکهای شوق ریختند و چه ناله های عاشقانه سر دادند. سپس یوسف (به همگی گفت در سرزمین مصر قدم بگذارید که به خواست خدا همه، در امنیت کامل خواهید بود که مصر در حکومت یوسف امن و امان شده بود (و قال ادخلوا مصر ان شاء الله آمین).

و از این جمله استفاده می شود که یوسف به استقبال پدر و مادر تا بیرون دروازه شهر آمده بود، و شاید از جمله دخلوا علی یوسف که مربوط به بیرون دروازه است استفاده شود که دستور داده بود در آنجا خیمه ها بر پا کنند و از پدر و مادر و برادران پذیرائی مقدماتی به عمل آورند.

هنگامی که وارد بارگاه یوسف شدند، او پدر و مادرش را بر تخت نشاند

(و رفع ابویه علی العرش).

عظمت این نعمت الهی و عمق این موهبت و لطف پروردگار، آنچنان برادران و پدر و مادر را تحت تاثیر قرار داد که همگی در برابر او به سجده افتادند

(و خروا له سجدا).

در این هنگام یوسف، رو به سوی پدر کرد و عرض کرد پدرجان! این همان تاویل خوابی است که از قبل در آن هنگام که کودک خردسالی بیش نبودم دیدم

(و قال یا ابت هذا تاویل رؤیای من قبل).

مگر نه این است که در خواب دیده بودم خورشید و ماه، و یازده ستاره در برابر من سجده

ص: ۶۲۷

کردند.

بین همانگونه که تو پیش بینی می کردی خداوند این خواب را به واقعیت مبدل ساخت (قد جعلها ربي حقا).

و پروردگار به من لطف و نیکی کرد، آن زمانی که مرا از زندان خارج ساخت (و قد احسن بي اذ اخرجني من السجن).

جالب اینکه در باره مشکلات زندگی خود فقط سخن از زندان مصر می گوید اما بخاطر برادران، سخنی از چاه کنعان نگفت!

سپس اضافه کرد خداوند چقدر به من لطف کرد که شما را از آن بیابان کنعان به اینجا آورد بعد از آنکه شیطان در میان من و برادرانم فساد انگیزی نمود

(و جاء بكم من البدو من بعد ان نزع الشيطان بيني وبين اخوتي).

باز در اینجا نمونه دیگری از سعه صدر و بزرگواری خود را نشان می دهد و بی آنکه بگوید مقصر چه کسی بوده، تنها به صورت سربسته می گوید: شیطان در این کار دخالت کرد و عامل فساد شد، چرا که او نمی خواهد از گذشته خطاهای برادران شکایت کند.

تعبیر از سرزمین کنعان به بیابان (بدو) نیز جالب است و روشنگر تفاوت تمدن مصر نسبت به کنعان می باشد.

سرانجام می گوید همه این مواهب از ناحیه خدا است، چرا که پروردگارم کانون لطف است و هر چیز را بخواهد لطف می کند کارهای بندگانش را تدبیر و مشکلاتشان را سهل و آسان می سازد (ان ربي لطيف لما يشاء).

او می داند چه کسانی نیازمندند، و نیز چه کسانی شایسته اند، چرا که او علیم و حکیم است (انه هو العلیم الحکیم).

سپس رو به درگاه مالک الملک حقیقی و ولی نعمت همیشگی نموده، به عنوان شکر و تقاضا می گوید: پروردگارا!

ص: ۶۲۸

بخشی از یک حکومت وسیع به من مرحمت فرمودی (رب قد آتیتنی من الملک).

و از علم تعبیر خواب به من آموختی (و علمتنی من تاویل الاحادیث) و همین علم ظاهرا ساده چه دگرگونی در زندگانی من و جمع کثیری از بندگانت ایجاد کرد، و چه پر برکت است علم!

توئی که آسمانها و زمین را ابداع و ایجاد فرمودی (فاطر السماوات و الارض).

و به همین دلیل، همه چیز در برابر قدرت تو خاضع و تسلیم است.

پروردگارا! تو ولی و ناصر و مدبر و حافظ من در دنیا و آخرتی

(انت ولی فی الدنيا و الاخره).

(مرا مسلمان و تسلیم در برابر فرمانت از این جهان ببر) (توفنی مسلما)

(و مرا به صالحان ملحق کن) (و الحقنی بالصالحین).

یعنی من دوام ملک و بقاء حکومت و زندگی مادیم را از تو تقاضا نمی کنم که اینها همه فانی اند و فقط دورنمای دل انگیزی دارند، بلکه از تو این می خواهم که عاقبت و پایان کارم به خیر باشد، و با ایمان و تسلیم در راه تو، و برای تو جان دهم، و در صف صالحان و شایستگان و دوستان با اخلاص قرار گیرم، مهم برای من اینها است.

نکته ها

آیا سجده برای غیر خدا جایز است؟.

همانگونه که در جلد اول در بحث سجده فرشتگان برای آدم (صفحه ۱۲۷)

گفتیم سجده به معنی پرستش و عبادت مخصوص خدا است، و برای هیچکس در هیچ مذهبی پرستش جایز نیست، و توحید عبادت که بخش مهمی از مساله توحید است که همه پیامبران به آن دعوت نمودند، مفهومش همین است.

بنابراین، نه یوسف که پیامبر خدا بود،

ص: ۶۲۹

اجازه می داد که برای او سجده و عبادت کنند و نه پیامبر بزرگی همچون یعقوب اقدام به چنین کاری می کرد، و نه قرآن به عنوان یک عمل شایسته یا حداقل مجاز از آن یاد می نمود.

بنابراین، سجده مزبور یا برای خدا بوده (سجده شکر) همان خدائی که اینهمه موهبت و مقام عظیم به یوسف داد و مشکلات و گرفتاریهای خاندان یعقوب را بر طرف نمود و در این صورت در عین اینکه برای خدا بوده، چون به خاطر عظمت موهبت یوسف انجام گرفته است، تجلیل و احترام برای او نیز محسوب می شده، و از این نظر ضمیر در له که مسلما به یوسف باز می گردد، با این معنی به خوبی سازگار خواهد بود.

و یا اینکه منظور از سجده مفهوم وسیع آن یعنی خضوع و تواضع است، زیرا سجده همیشه به معنی معروفش نمی آید. بلکه به معنی هر نوع تواضع نیز گاهی آمده است، و لذا بعضی از مفسران گفته اند که تحیت و تواضع متداول در آن روز خم شدن و تعظیم بوده است، و منظور از سجود در آیه فوق همین است.

ولی با توجه به جمله (خروا) که مفهومی بر زمین افتادن است، چنین بر می آید که سجود آنها به معنی انحناء و سر فرود آوردن نبوده است.

بعضی دیگر از مفسران بزرگ گفته اند سجود یعقوب و برادران و مادرشان برای خدا بوده، اما یوسف همچون خانه کعبه، قبله بوده است، و لذا در تعبیرات عرب گاهی گفته می شود (فلان صلی للقبله: فلان کس به سوی قبله نماز خواند).

ولی معنی اول نزدیکتر به نظر می رسد، بخصوص اینکه در روایات متعددی

که از ائمه اهل بیت (علیهم السلام) نقل شده می خوانیم کان سجودهم لله - یا - عباده لله: سجود آنها به عنوان عبادت برای پروردگار بوده است.

در بعضی از دیگر از احادیث می خوانیم کان طاعه الله و تحیه لیوسف: به عنوان اطاعت پروردگار و تحیت و احترام به یوسف بوده است.

همانگونه که در داستان آدم نیز، سجده برای آن خداوند بزرگی بوده است که چنین خلقت بدیعی را آفریده که در عین عبادت خدا بودن، دلیلی است بر احترام و عظمت مقام آدم!

این درست به آن می ماند که شخصی کار بسیار مهم و شایسته ای انجام دهد و ما به خاطر آن برای خدائی که چنین بندهای را آفریده است سجده کنیم که هم سجده برای خدا است و هم برای احترام این شخص.

۲ - وسوسه های شیطان

جمله (نزغ الشیطان بینی و بین اخوتی) با توجه به اینکه (نزغ) به معنی وارد شدن در کاری به قصد فساد و افساد است، دلیل بر این است که وسوسه های شیطانی در این گونه ماجراها همیشه نقش مهمی دارد، ولی قبلا هم گفته ایم که از این وسوسه ها به تنهائی کاری ساخته نیست، تصمیم گیرنده نهائی خود انسان است، بلکه او است که درهای قلب خود را به روی شیطان می گشاید و اجازه ورود به او می دهد، بنابراین از آیه فوق، هیچگونه مطلبی که بر خلاف اصل آزادی اراده باشد استفاده نمی شود.

منتها یوسف با آن بزرگواری و بلندی فکر و سعه صدر نمی خواست برادران را که خود به اندازه کافی شرمنده بودند، در این ماجرا شرمنده تر کند، و لذا

اشاره ای به تصمیم گیرنده نهائی نکرد و تنها پای و سوسه های شیطان را که عامل

درجه دوم بود به میان کشید.

۳ - امنیت نعمت بزرگ خدا

یوسف از میان تمام مواهب و نعمتهای مصر، انگشت روی مساله امنیت گذاشت و به پدر و مادر و برادران گفت: وارد مصر شوید که انشاء الله در امنیت خواهید بود و این نشان می دهد که نعمت امنیت ریشه همه نعمتهاست، و حقا چنین است زیرا هرگاه امنیت از میان برود، سایر مسائل رفاهی و مواهب مادی و معنوی نیز به خطر خواهد افتاد، در یک محیط نا امن، نه اطاعت خدا مقدور است و نه زندگی توام با سربلندی و آسودگی فکر، و نه تلاش و کوشش و جهاد برای پیشبرد هدفهای اجتماعی.

این جمله ممکن است ضمنا اشاره به این نکته باشد که یوسف می خواهد بگوید سرزمین مصر در حکومت من آن سرزمین فراعنه دیروز نیست، آن خود کامگی ها جنایتها، استثمارها، خفقان ها و شکنجه ها همه از میان رفته است، محیطی است کاملا امن و امان.

۴ - اهمیت مقام علم

بار دیگر یوسف در پایان کار خویش مجددا روی مساله علم تعبیر خواب تکیه می کند و در کنار آن حکومت بزرگ و بی منازع، این علم ظاهرا ساده را قرار می دهد که بیانگر تاکید هر چه بیشتر، روی اهمیت و تاثیر علم و دانش است هر چند علم و دانش ساده ای باشد و می گوید: رب قد آتیتنی من الملک و علمتنی من تاویل الاحادیث

۵ - پایان خبر

انسان در طول عمر خود، ممکن است دگرگونیهای فراوانی پیدا کند ولی مسلما صفحات آخر زندگانی

ص: ۶۳۲

او از همه سرنوشت سازتر است چرا که دفتر عمر با

آن پایان می گیرد، و قضاوت نهائی به آن بسته است، لذا مردم با ایمان و هوشیار همیشه از خدا می خواهند که این صفحات عمرشان نورانی و درخشان باشد، و یوسف هم در اینجا از خدا همین را می خواهد، می گوید توفنی مسلما و الحقنی بالصالحین: مرا با ایمان از دنیا ببر و در زمره صالحان قرار ده.

معنای این سخن، تقاضای مرگ از خدا نیست، آنچنان که ابن عباس گمان کرده و گفته است: هیچ پیامبری از خدا تقاضای مرگ نکرد، جز یوسف که به هنگام فراهم آمدن تمام اسباب حکومتش، عشق و علاقه به پروردگار در جانش شعله ور شد و آرزوی ملاقات پروردگار کرد - بلکه تقاضای یوسف تنها تقاضای شرط و حالت بوده است، یعنی تقاضا کرده است که به هنگام مرگ دارای ایمان و اسلام باشد، همانگونه که ابراهیم و یعقوب نیز این توصیه را به فرزندانشان کردند و گفتند: فلا تموتن الا و انتم مسلمون: فرزندان! بکوشید که به هنگام از دنیا رفتن با ایمان و تسلیم در برابر فرمان خدا باشید (بقره - ۱۳۲).

بسیاری از مفسران نیز همین معنی را برگزیده اند.

۶ - آیا مادر یوسف به مصر آمد؟

از ظاهر آیات فوق به خوبی استفاده می شود که مادر یوسف در آن هنگام زنده بود و همراه همسر و فرزندانش به مصر آمد، و به شکرانه این نعمت، سجده کرده، ولی بعضی از مفسران اصرار دارند، که مادرش راحیل از دنیا رفته بود و این خاله یوسف بود که به مصر آمد و به جای مادر محسوب

ص: ۶۳۳

می شد.

ولی در سفر تکوین تورات فصل ۳۵ جمله ۱۸ می خوانیم که راحیل پس از آنکه بنیامین متولد شد، چشم از جهان فرو بست، و در بعضی از روایات که از وهب بن منیه و کعب الاحبار نقل شده، نیز همین معنی آمده است که به نظر می رسد از تورات گرفته شده باشد.

و به هر حال ما نمی توانیم از ظاهر آیات قرآن که می گوید: مادر یوسف آن روز زنده بود، بدون مدرک قاطعی چشم پوشیم و آنرا توجیه و تاویل کنیم.

۷- بازگو نکردن سرگذشت برای پدر

در روایتی از امام صادق (علیه السلام) می خوانیم هنگامی که یعقوب به دیدار یوسف رسید به او گفت: فرزندم دلم می خواهد بدانم برادران با تو دقیقا چه کردند. یوسف از پدر تقاضا کرد که از این امر صرف نظر کند، ولی یعقوب او را سوگند داد که شرح دهد.

یوسف گوشهای از ماجرا را برای پدر بیان کرد تا آنجا که گفت برادران مرا گرفتند و بر سر چاه نشانند و به من فرمان دادند، پیراهنت را بیرون بیاور من به آنها گفتم شما را به احترام پدرم یعقوب سوگند می دهم که پیراهن از تن من بیرون نیاورید و مرا برهنه نسازید، یکی از آنها کاردی که با خود داشت برکشید و فریاد زد پیراهنت را بکن! ... با شنیدن این جمله، یعقوب طاقت نیاورد، صیحه ای زد و بیهوش شد و هنگامی که به هوش آمد از فرزند خواست که سخن خود را ادامه دهد اما یوسف گفت تو را به خدای ابراهیم و اسماعیل و اسحاق، سوگند که مرا از این کار معاف

ص: ۶۳۴

داری، یعقوب که این جمله را شنید صرف نظر کرد.

و این نشان می دهد که یوسف به هیچ وجه علاقه نداشت، گذشته تلخ را در خاطر خود یا پدرش تجدید کند، هر چند حس کنجکاوی یعقوب را آرام نمی گذاشت.

آیه و ترجمه ۱۰۲ تا ۱۰۷

ذلك من انباء الغيب نوحه اليك و ما كنت لديهم اذ اجمعوا امرهم و هم يمكرون (۱۰۲)

و ما اكثر الناس و لو حرصت بمؤمنين (۱۰۳)

و ما تسلمهم عليه من اجران هو الا ذكر للعلمين (۱۰۴)

و كاین من ءايه في السموت و الارض يمرون عليها و هم عنها معرضون (۱۰۵)

و ما يؤمن اكثرهم بالله الا و هم مشركون (۱۰۶)

افامنوا ان تاتيهم غشيه من عذاب الله او تاتيهم الساعه بغته و هم لا يشعرون (۱۰۷)

ترجمه:

۱۰۲ - این از خبرهای غیب است که به تو وحی می فرستیم، تو (هرگز) نزد آنها نبودی هنگامی که تصمیم گرفتند و نقشه می کشیدند.

۱۰۳ - و بیشتر مردم، هر چند اصرار داشته باشی، ایمان نمی آورند!

۱۰۴ - و تو (هرگز) از آنها پاداشی مطالبه نمی کنی، او نیست مگر تذکری برای جهانیان

۱۰۵ - و چه بسیار نشانه ای (از خدا) در آسمانها و زمین وجود دارد که آنها از کنارش می گذرند و از آن روی می گردانند!

۱۰۶ - و اکثر آنها که مدعی ایمان به خدا هستند مشرکند.

۱۰۷ - آیا از این ایمن هستند که عذاب فراگیری از ناحیه خدا به سراغ آنها بیاید یا ساعت رستاخیز ناگهان فرا رسد در حالی که آنها متوجه نیستند؟!

تفسیر

این مدعیان غالباً مشرکند!

با پایان گرفتن داستان یوسف با آن همه درسهای عبرت و آموزنده، و

ص: ۶۳۵

آن نتایج گرانبها و پربارش آنهم خالی از هر گونه گزافه گوئی و خرافات تاریخی، قرآن روی سخن را به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) کرده و می گوید: اینها از خبرهای غیبی است که به تو وحی می فرستیم (ذلک من انباء الغیب نوحیه الیک).

(تو هیچگاه نزد آنها نبودی در آن هنگام که تصمیم گرفتند و نقشه کشیدند، که چگونه آنرا اجرا کنند) (و ما کنت لدیهم اذ اجمعوا امرهم و هم یمکرون).

این ریزه کاریها را تنها خدا می داند و یا کسی که در آنجا حضور داشته باشد و چون تو در آنجا حضور نداشتی بنابراین تنها وحی الهی است که این گونه خبرها را در اختیار تو گذارده است.

و از اینجا روشن می شود داستان یوسف گر چه در تورات آمده است و قاعدتا کم و بیش در محیط حجاز، اطلاعاتی از آن داشته اند، ولی هرگز تمام ماجرا به طور دقیق و با تمام ریزه کاریها و جزئیاتش، حتی آنچه در مجالس خصوصی گذشته، بدون هر گونه اضافه و خالی از هر خرافه شناخته نشده بود.

با این حال مردم با دیدن این همه نشانه های وحی و شنیدن این اندرزهای الهی می بایست ایمان بیاورند و از راه خطا باز گردند، ولی ای پیامبر هر چند تو اصرار داشته باشی بر اینکه آنها ایمان بیاورند، اکثرشان ایمان نمی آورند!

(و ما اکثر الناس و لو حرصت بمؤمنین).

تعبیر به (حرص) دلیل بر علاقه و ولع شدید پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به ایمان مردم بود، ولی چه سود، تنها اصرار و ولع او کافی نبود،

قابلیت زمینه ها نیز شرط است جایی که فرزندان یعقوب که در خانه وحی و نبوت بزرگ شدند این چنین گرفتار طوفانهای هوا و هوس می شوند، تا آنجا که می خواهند برادر خویش را نابود کنند چگونه می توان انتظار داشت که همه مردم، بر دیو هوس و غول شهوت چیره شوند و یکباره همگی بطور کامل رو به سوی خدا آورند؟

این جمله ضمناً یک نوع دلداری و تسلی خاطر برای پیامبر است که او، هرگز از اصرار مردم بر کفر و گناه، خسته و مایوس نشود، و از کمی همسفران در این راه ملول نگردد، چنانکه در آیات دیگر قرآن نیز می خوانیم: لعلک باخع نفسک علی آثارهم ان لم يؤمنوا بهذا الحدیث اسفا: ای پیامبر گوئی می خواهی به خاطر ایمان نیاوردن آنها به این قرآن جان خود را از شدت تاسف از دست بدهی (کهف - ۶).

سپس اضافه می کند: اینها در واقع هیچگونه عذر و بهانه ای برای عدم پذیرش دعوت تو ندارند زیرا علاوه بر اینکه نشانه های حق در آن روشن است، تو هرگز از آنها اجر و پاداشی در برابر آن نخواسته ای که آن را بهانه مخالفت نمایند (و ما تسئلهم علیه من اجر).

این دعوتی است عمومی و همگانی و تذکری است برای جهانیان و سفره گسترده ای است برای عام و خاص و تمام انسانها! (ان هو الا ذکر للعالمین).

آنها در واقع به این خاطر گمراه شده اند که چشم باز و بینا و گوش شنوا ندارند به همین جهت بسیاری از آیات خدا در آسمان و زمین وجود دارد که آنها از کنار آن می گذرند و از

آن روی می گردانند (و کاین من آیه فی السماوات و الارض یمرون علیها و هم عنها معرضون).

همین حوادثی را که همه روز با چشم خود می نگرند: خورشید صبحگاهان سر از افق مشرق برمی دارد، و اشعه طلایی خود را بر کوهها و دره ها و صحراها و دریاها می پاشد، و شامگاهان در افق مغرب فرو می رود، و پرده سنگین و سیاه شب بر همه جا می افتد.

اسرار این نظام شگرف، این طلوع و غروب، این غوغای حیات و زندگی در گیاهان، پرندگان، حشرات، و انسانها، و این زمزمه جویباران، این همهمه نسیم و اینهمه نقش عجب که بر در و دیوار وجود است، به اندازه ای آشکار می باشد که هر که در آنها و خالقش نیندیشد، همچنان نقش بود بر دیوار!

فراوانند امور کوچک و ظاهرا بی اهمیتی که ما همیشه با بی اعتنائی از کنار آنها می گذریم اما ناگهان دانشمندی ژرفبین، پیدا می شود که پس از ماهها یا سالها مطالعه روی آن اسرار عجیبی کشف می کند، که دهان جهانیان از تعجب باز می ماند.

اصولا مهم این است که ما بدانیم که در این عالم هیچ چیز ساده و بی اهمیت نیست چرا که همگی مصنوع و مخلوق خدائی است که علمش بی انتها و حکمتش بی پایان است، ساده و بی اهمیت آنها هستند که جهان را بی اهمیت و سرسری می دانند.

بنابراین اگر به آیات قرآن که بر تو نازل می شود، ایمان نیاورند تعجب نکن چرا که آنها به آیات آفرینش و خلقت که از هر سو آنان را احاطه کرده نیز ایمان نیاورده اند!

در آیه بعد اضافه می کند که آنها هم

که ایمان می آورند، ایمان اکثرشان خالص

نیست، بلکه آمیخته با شرک است (و ما یؤمن اکثرهم بالله الا و هم مشرکون).

ممکن است خودشان چنین تصور کنند که مؤمنان خالصی هستند، ولی رگه های شرک در افکار و گفتار و کردارشان غالباً وجود دارد.

ایمان تنها این نیست که انسان اعتقاد به وجود خدا داشته باشد بلکه یک موحد خالص کسی است که غیر از خدا، معبودی به هیچ صورت در دل و جان او نباشد، گفتارش برای خدا، اعمالش برای خدا، و هر کارش برای او انجام پذیرد، قانونی جز قانون خدا را به رسمیت نشناسد، و طوق بندگی غیر او را بر گردن نهد و فرمانهای الهی را خواه مطابق تمایلاتش باشد یا نه، از جان و دل بپذیرد، و بر سر دو راهی های خدا و هوی، همواره خدا را مقدم بشمرد، این است ایمان خالص، از هر گونه شرک: شرک در عقیده، شرک در سخن و شرک در عمل.

و راستی اگر بخواهیم حساب دقیقی در این زمینه بکنیم، موحدان راستین و خالص و واقعی، بسیار کمند!

به همین دلیل در روایات اسلامی می خوانیم که امام صادق (علیه السلام) فرمود:

الشرك اخفی من دیب النمل: (شرک در اعمال انسان مخفیتتر است از حرکت مورچه).

و یا می خوانیم: ان اخوف ما اخاف علیکم الشرك الاصغر قالوا و ما الشرك الاصغر یا رسول الله؟ قال الریاء، یقول الله تعالی یوم القیامه اذا جاء الناس باعمالهم اذ هبوا الی الذین کنتم ترئون فی الدنیا، فانظروا هل تجدون عندهم من جزاء؟! خطرناک ترین چیزی که از آن بر شما می ترسم، شرک اصغر

ص: ۶۳۹

است اصحاب گفتند شرک اصغر چیست ای رسول خدا؟ فرمود: ریاکاری، روز قیامت هنگامی که مردم با اعمال خود در پیشگاه خدا حاضر می شوند، پروردگار با آنها که در دنیا ریا کردند می فرماید: به سراغ کسانی که به خاطر

آنها ریا کردید بروید، ببینید پاداشی نزد آنها می یابید؟.

از امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق نقل شده که فرمود: شرک طاعه و لیس شرک عباده و المعاصی التی یرتکبون و هی شرک طاعه اطاعوا فیها الشیطان فاشرکوا بالله فی الطاعه لغيره: منظور از این آیه شرک در اطاعت است نه شرک عبادت، و گناهانی که مردم مرتکب می شوند، شرک اطاعت است، چرا که در آن اطاعت شیطان می کنند و به خاطر این عمل برای خدا شریکی در اطاعت قائل می شوند.

در بعضی از روایات دیگر می خوانیم که منظور (شرک نعمت) است به این معنی که موهبتی از خداوند به انسان برسد و بگوید این موهبت از ناحیه فلان کس به من رسیده اگر او نبود من می مردم! و یا زندگانیم بر باد می رفت و بیچاره می شدم در اینجا غیر خدا را شریک خدا در بخشیدن روزی و مواهب شمرده است.

خلاصه اینکه منظور از شرک در آیه فوق کفر و انکار خدا و بت پرستی به صورت رسمی نیست (چنانکه از امام علی بن موسی الرضا (علیهما السلام) نقل شده فرمود: (شرک لا یبلغ به الکفر) ولی شرک به معنی وسیع کلمه، همه اینها را شامل می شود.

در آخرین آیه مورد بحث به آنها که ایمان نیاورده اند و از کنار آیات روشن الهی بیخبر می گذرند و در اعمال خود مشرکند، هشدار می دهد

که آیا اینها خود را از این موضوع ایمن می دانند که عذاب الهی ناگهان و بدون مقدمه، بر آنها نازل شود عذابی فراگیر، که همه آنها را در برگیرد (افامنوا ان تاتيههم غاشيه من عذاب الله).

و یا اینکه قیامت ناگهانی فرا رسد، و دادگاه بزرگ الهی تشکیل گردد و به حساب آنها برسند، در حالی که آنها بیخبر و غافلند (او تاتيههم الساعه بغته و هم لا يشعرون).

(غاشیه) به معنی پوشنده و پوشش است و از جمله به پارچه بزرگ که روی زین اسب می اندازند و آنرا می پوشاند، غاشیه گفته می شود، و منظور در اینجا بلا و مجازاتی است که همه بدکاران را فرا می گیرد.

منظور از (ساعه) قیامت است چنانکه در بسیاری دیگر از آیات قرآن به همین معنی آمده است،

ولی این احتمال نیز وجود دارد که ساعه کنایه از حوادث هولناک بوده باشد، زیرا آیات قرآن مکرر می گوید: شروع قیامت با یک سلسله حوادث فوق العاده هولناک، همچون زلزله ها و طوفانها و صاعقه ها همراه است، و یا اشاره به ساعت مرگ بوده باشد، ولی تفسیر اول نزدیکتر به نظر می رسد.

آیه و ترجمه ۱۰۸ تا ۱۱۱

قل هذه سبيلي ادعوا الى الله على بصيره انا و من اتبعنى و سبحن الله و ما انا من المشركين (۱۰۸)

و ما ارسلنا من قبلك الا رجالا نوحى اليهم من اهل القرى افلم يسيروا فى الا رض فينظروا كيف كان عقبه الذين من قبلهم و لدار الاخره خير للذين اتقوا افلا تعقلون (۱۰۹)

حتى اذا استيس الرسل و ظنوا انهم قد كذبوا جاءهم نصرنا فنجى من نشاء و لا يرد باسنا عن القوم المجرمين (۱۱۰)

لقد كان فى قصصهم

ص: ۶۴۱

عبره لا ولی الالب ما کان حدیثا یفتی و لکن تصدیق الذی بین یدیه و تفصیل کل شیء و هدی و رحمہ لقوم یؤمنون (۱۱۱)

ترجمه:

۱۰۸ - بگو این راه من است که من و پیروانم با بصیرت کامل همه مردم را به سوی خدا دعوت می کنیم، منزّه است خدا، و من از مشرکان نیستم.

۱۰۹ - و ما نفرستادیم پیش از تو جز مردانی از اهل شهرها که وحی به آنها می کردیم، آیا (مخالفان دعوت تو) سیر در زمین نکردند تا ببینند عاقبت کسانی که پیش از آنها بودند چه شد؟ و سرای آخرت برای پرهیزکاران بهتر است، آیا فکر نمی کنید؟!

۱۱۰ - (پیامبران به دعوت خود و دشمنان به مخالفت همچنان ادامه دادند) تا رسولان مایوس شدند و گمان کردند که (حتی گروه اندک مؤمنان) به آنها دروغ گفته اند،

در این هنگام یاری ما به سراغ آنها آمد هر کس را می خواستیم نجات می دادیم و مجازات و عذاب ما از قوم زیانکار بازگردانده نمی شود.

۱۱۱ - در سرگذشتهای آنها درس عبرتی برای صاحبان اندیشه است، اینها داستان دروغین نبود بلکه (وحی آسمانی است و) هماهنگ است با آنچه پیش روی او (از کتب آسمانی پیشین) است و شرح هر چیز (که پایه سعادت انسان است) و هدایت و رحمت برای گروهی است که ایمان می آورند.

تفسیر

زنده ترین درسهای عبرت

در نخستین آیه مورد بحث، پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) ماموریت پیدا می کند که آئین و روش و خط خود را مشخص کند، می فرماید: بگو راه و طریقه من این است که همگان را به سوی

ص: ۶۴۲

الله (خداوند واحد یکتا) دعوت کنم (قل هذه سبیلی ادعوا الی الله).

سپس اضافه می کند: من این راه را بی اطلاع یا از روی تقلید نمی پیمایم، بلکه از روی آگاهی و بصیرت، خود و پیروانم همه مردم جهان را به سوی این طریقه می خوانیم (علی بصیره انا و من اتبعنی).

این جمله نشان می دهد که هر مسلمانی که پیرو پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) است به نوبه خود دعوت کننده به سوی حق است و باید با سخن و عملش دیگران را به راه الله دعوت کند.

و نیز نشان می دهد که رهبر باید دارای بصیرت و بینائی و آگاهی کافی باشد، و گر نه دعوتش به سوی حق نخواهد بود.

سپس برای تاکید، می گوید: خداوند یعنی همان کسی که من به سوی او دعوت می کنم پاک و منزّه است از هر گونه عیب و نقص و شبیه و شریک (و سبحان الله).

باز هم برای تاکید بیشتر می گوید من از مشرکان نیستم و هیچگونه شریک و شبیهی برای او قائل نخواهم بود (و ما انا من المشرکین).

در واقع این از وظائف یک رهبر راستین است که با صراحت برنامه ها و اهداف خود را اعلام کند، و هم خود و هم پیروانش از برنامه واحد و مشخص و روشنی پیروی کنند، نه اینکه هالهای از ابهام، هدف و روش آنها را فرا گرفته باشد و یا هر کدام به راهی بروند:

اصولا یکی از راههای شناخت رهبران راستین از دروغین همین است که اینها با صراحت سخن می گویند و راهشان روشن است، و آنها برای اینکه بتوانند سرپوشی به

روی کارهای خود بگذارند، همیشه به سراغ سخنان مبهم و چند پهلو می روند.

قرار گرفتن این آیه به دنبال آیات یوسف اشاره ای است به اینکه راه و رسم من از راه و رسم یوسف پیامبر بزرگ الهی نیز جدا نیست، او هم همواره حتی در کنج زندان دعوت به الله الواحد القهار می کرد، و غیر او را اسمهای بی مسمائی می شمرد که از روی تقلید از جاهلانی به جاهلان دیگری رسیده است، آری روش من و روش همه پیامبران نیز همین است.

و از آنجا که یک اشکال همیشگی اقوام گمراه و نادان به پیامبران این بوده است که چرا آنها انسانند! چرا این وظیفه بر دوش فرشته ای گذاشته نشده است، و طبعاً مردم عصر جاهلیت نیز همین ایراد را به پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) در برابر این دعوت بزرگش داشتند، قرآن مجید یکبار دیگر به این ایراد پاسخ می گوید: ما هیچ پیامبری را قبل از تو نفرستادیم مگر اینکه آنها مردانی بودند که وحی به آنها فرستاده می شد مردانی که از شهرهای آباد و مراکز جمعیت برخاستند

(و ما ارسلنا من قبلك الا رجالا نوحى اليهم من اهل القرى).

آنها نیز در همین شهرها و آبادیها همچون سایر انسانها زندگی می کردند، و در میان مردم رفت و آمد داشتند و از دردها و نیازها و مشکلاتشان بخوبی آگاه بودند.

تعبیر به (من اهل القرى) با توجه به اینکه (قریه) در لغت عرب، به هر گونه شهر و آبادی گفته می شود در مقابل (بدو) که به بیابان اطلاق می گردد، ممکن است ضمناً اشاره به این باشد که

پیامبران الهی هرگز از میان مردم بیابان نشین برنخواستند (همانگونه که بعضی از مفسران نیز تصریح کرده اند) چرا که بیابان گردها معمولاً گرفتار جهل و نادانی و قساوتند و از مسائل زندگی و نیازهای معنوی و مادی کمتر آگاهی دارند.

تفسیر نور (سوره یوسف)

تالیف

محسن قرائتی

سیمای سوره یوسف

سوره یوسف از سوره های مکی و دارای یکصد و یازده آیه است. نام حضرت یوسف، ۲۷ مرتبه در قرآن آمده، که ۲۵ مرتبه آن در همین سوره است. آیات این سوره به هم پیوسته و در چند بخش جذاب و فشرده، داستان زندگی یوسف را از کودکی تا رسیدن او به مقام خزانه داری کشور مصر، عفت و پاکدامنی او، خنثی شدن توطئه های مختلف علیه او و جلوه هایی از قدرت الهی را مطرح می کند.

داستان حضرت یوسف فقط در همین سوره از قرآن آمده، در حالیکه داستان پیامبران دیگر در سوره های متعدد نقل شده است. (۱)

داستان حضرت یوسف در تورات، سفر پیدایش از فصل ۳۷ تا ۵۰ نیز نقل شده است، اما در مقایسه با آنچه در قرآن آمده، به خوبی اصالت قرآن و تحریف تورات معلوم می گردد.

در میان آثار ادبی نیز داستان یوسف و زلیخا، برای خود جایگاهی برگزیده است که از آن جمله می توان منظومه یوسف و زلیخا، از نظامی گنجوی و یوسف و زلیخا منسوب به فردوسی را نام برد.

قرآن در داستان یوسف علیه السلام بیشتر به شخصیت خود او در گذر از کوران حوادث می پردازد، در حالیکه در داستان پیامبران دیگر، بیشتر به سرنوشت مخالفان و لجاجت و هلاکت آنان اشاره نموده است.

در برخی از روایات آموزش سوره یوسف به زنان و

ص: ۶۴۵

۱- داستان حضرت آدم و نوح هر کدام در دوازده سوره، داستان حضرت ابراهیم در هیجده سوره، داستان حضرت صالح در یازده سوره، داستان حضرت داوود در پنج سوره، داستان حضرت هود و سلیمان هر کدام در چهار سوره و داستان حضرت عیسی و زکریا هر کدام در سه سوره ذکر شده است. تفسیر حدائق.

دختران نهی شده است، ولی به نظر برخی صاحب نظران این روایات اسناد قابل اعتمادی ندارند. (۱) و از طرفی آنچه استناد این نهی است طرح عشق از سوی زلیخا همسر عزیز مصر است که با بیان قرآنی، نقطه منفی در آن وجود ندارد.

آیات ۱ و ۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱ - الرَّ تِلْكَ آيَةُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ

ترجمه:

الف لام را. آن است آیات کتاب روشنگر.

۲- إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

ترجمه:

همانا ما آن را قرآنی عربی نازل کردیم، باشد که بیاندیشید.

نکته ها:

○ قرآن به هر زبانی که نازل می شد، دیگران باید با آن زبان آشنا می شدند. اما نزول قرآن به زبان عربی دارای مزایایی است، از جمله:

الف: زبان عربی دارای چنان گستردگی لغات و استواری قواعد دستوری است که در زبان های دیگر یافت نمی شود.

ب: طبق روایات زبان اهل بهشت، عربی است.

ج: مردم منطقه ای که قرآن در آن نازل شد، عرب زبان بودند و امکان نداشت که کتاب آسمانی آنها به زبان دیگری باشد.

○ خداوند در مورد نحوه ی فرستادن قرآن تعبیر به نزول نموده است، همچنانکه در مورد باران نیز نزول استفاده شده است. بین قرآن و باران، مشابهت هایی است که ذکر می کنیم:

الف: هر دو از آسمان نازل می شوند. انزلنا (۲)

ب: هر دو طاهر و مطهرند. لیطهرکم (۳)، یزکیهم (۴)

ج: هر دو وسیله حیاتند. دعاکم لِمَا یَحِیْکُمْ (۵)، لنحیی به بلده میتا (۶)

د: هر دو مبارک و مایه برکت اند. مبارکاً (۷)

ه: قرآن چون باران، قطره قطره و آیه آیه نازل شده است. (نزول تدریجی قرآن)

○ شاید تأکید بر عربی بودن قرآن، ردّ کسانی باشد که

ص: ۶۴۶

۱-۲. تفسیر نمونه.

۲-۳. ق، ۹.

۳-۴. انفال، ۱۱.

۴-۵. بقره، ۱۲۹.

۵-۶. انفال، ۲۴.

۶-۷. فرقان، ۴۹.

۷-۸. هذا کتاب انزلناه مبارک ... انعام ۹۲. انزلنا من السماء ماء مبارکاً. ق ۹.

می گفتند: قرآن را فردی عجمی به پیامبر آموخته است. (۱)

پیام ها:

۱- قرآن که خود معجزه و انواع معجزات علمی، عینی و تاریخی در آن آمده، از همین الفبای عادی است که در گفتگوی شما بکار می رود. الر

۲- قرآن دارای مقامی بس والا است. تلک

۳- قرآن تنها کتابی برای تلاوت، تبرک و حفظ نیست، بلکه وسیله ی تعقل و رشد بشر است. لعلکم تعقلون

۴- قرآن، عربی است و ترجمه آن به زبان های دیگر نمی تواند جایگزین آن در نماز شود. قراناً عربياً

۵- نزول قرآن به زبان عربی از یک سو و فرمان تدبیر در آن از سوی دیگر، نشانه ی آن است که همه ی مسلمانان لازم است با زبان عربی آشنا شوند. قراناً عربياً

آیه ۳

۳ - نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ

ترجمه:

ما با این قرآن که به تو وحی کردیم بهترین داستان را بر تو بازگویی کنیم، در حالی که تو پیش از آن، از بی خبران بودی.

نکته ها:

○ کلمه قصص هم به معنای داستان و هم به معنای نقل داستان است.

○ قصه و داستان در تربیت انسان سهم بسزایی دارد. زیرا داستان، تجسم عینی زندگی یک امت و تجربه عملی یک ملت است. تاریخ آئینه ی ملت هاست و هر چه با تاریخ و سرگذشت پیشینیان آشنا باشیم، گویا به اندازه عمر آن مردم زندگی کرده ایم. حضرت علی علیه السلام در نامه سی و یکم نهج البلاغه خطاب به فرزندش امام حسن علیه السلام جمله ای دارند به این مضمون که فرزندم؛ من در سرگذشت

ص: ۶۴۷

گذشتگان چنان مطالعه کرده ام و به آنها آگاهم، که گویا با آنان زیسته ام و به اندازه ی آنها عمر کرده ام.

شاید یکی از دلایل اثرگذاری قصه و داستان بر روی انسان، تمایل قلبی او به داستان باشد. معمولاً کتاب های تاریخی و آثار داستانی در طول تاریخ فرهنگ بشری رونق خاصی داشته و قابل فهم و درک برای اکثر مردم بوده است، در حالی که مباحث استدلالی و عقلانی را گروه اندکی پیگیری می کرده اند.

○ قرآن، داستان حضرت یوسف را به عنوان احسن القصص نام می برد. ولی در روایات به کل قرآن احسن القصص اطلاق شده است و البته منافاتی ندارد که در میان تمام کتب آسمانی، تمام قرآن احسن القصص باشد و در میان سوره های قرآن، این سوره احسن القصص باشد. (۱)

○ تفاوت داستان های قرآن با سایر داستان ها:

۱- قصه گو خداوند است. نحن نقص

۲- هدفدار است. نقص عليك من ابناء الرسل ما نثبت به فؤادك (۲)

۳- حق است نه خیال. نقص عليك نباءهم بالحق (۳)

۴- بر اساس علم است نه گمان. فلنقصن عليهم بعلم (۴)

۵- وسیله تفکر است نه تخدیر. فاقصص القصص لعلهم يتفكرون (۵)

۶- وسیله عبرت است نه تفریح و سرگرمی. لقد كان في قصصهم عبره (۶)

○ داستان حضرت یوسف احسن القصص است، زیرا:

۱- معتبرترین داستان هاست. بما اوحينا

۲- در این داستان، جهاد با نفس که بزرگترین جهاد است، مطرح می شود.

۳- قهرمان داستان، نوجوانی است که تمام کمالات انسانی را در خود دارد. (صبر و ایمان، تقوی، عفاف، امانت، حکمت، عفو و احسان)

۴- تمام چهره های داستان خوش عاقبت می شوند. مثلاً یوسف به حکومت می رسد،

ص: ۶۴۸

٢-١١. هود، ١٢٠.

٣-١٢. كهف، ١٣.

٤-١٣. اعراف، ٧.

٥-١٤. اعراف، ١٧٦.

٦-١٥. يوسف، ١١١.

برادران توبه می کنند، پدر بینایی خود را بدست می آورد، کشور قحطی زده نجات می یابد و دلتنگی ها و حسادت ها به وصال و محبت تبدیل می شود.

۵- در این داستان مجموعه ای از اضداد در کنار هم طرح شده اند: فراق و وصال، غم و شادی، قحطی و پرمحصولی، وفاداری و جفاکاری، مالک و مملوک، چاه و کاخ، فقر و غنا، بردگی و سلطنت، کوری و بینایی، پاکدامنی و اتهام ناروا بستن.

○ نه فقط داستان های الهی، بلکه تمام کارهای خداوند احسن است زیرا:

بهترین آفریدگار است. احسن الخالقین (۱)

بهترین کتاب را دارد. انزل احسن الحدیث (۲)

بهترین صورت گر است. فاحسن صورکم (۳)

بهترین دین را دارد. و من احسن دیناً مّمّن اسلم وجهه لله (۴)

بهترین پاداش را می دهد. لیجزیهم الله احسن ما عملوا (۵)

و در برابر آن بهترین ها، خداوند بهترین عمل را از انسان خواسته است. لیلوکم اّیکم احسن عملاً (۶)

○ غفلت در قرآن به سه معنی مطرح شده است:

الف: غفلت بد، نظیر آیه ی انّ کثیراً من الناس عن آیاتنا لغافلون (۷) همانا بسیاری مردم از آیات ما به شدت غافلند.

ب: غفلت خوب، نظیر آیه ی الذین یرمون المحصنات الغفلات المؤمنات لعنوا فی الدنیا و الاخره (۸) کسانی که بر زنان پاکدامن و بی خبر از فحشا تهمت زنا می زنند در دنیا و آخرت لعنت شده اند.

ج: غفلت طبیعی به معنای بی اطلاعی، نظیر همین آیه ی مورد بحث و ان کنت من قبله لمن الغافلین

پیام ها:

۱- در داستان های قرآن، قصه گو خداوند است. نحن نقصّ

۲- برای الگو دادن به دیگران، بهترین ها را انتخاب و معرفی کنیم. احسن ...

۳- قرآن احسن

١-١٦. مؤمنون، ٤.

٢-١٧. زمر، ٢٣.

٣-١٨. غافر، ٦٤.

٤-١٩. نساء، ١٢٥.

٥-٢٠. نور، ٣٨.

٦-٢١. هود، ٧.

٧-٢٢. يونس، ٩٢.

٨-٢٣. نور، ٢٣.

الحديث وسوره ی یوسف احسن القصص است. احسن القصص

۴- بهترین داستان، آن است که بر اساس وحی باشد. احسن القصص بماوحینا

۵- قرآن بازگوکننده ی داستان ها، با بهترین و زیباترین بیان است. احسن القصص

۶- پیامبر امّی قبل از نزول وحی نسبت به تاریخ گذشته، بی خبر و نا آشنا بود ... لمن الغافلین

آیه ۴

۴- إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ

ترجمه:

آنگاه که یوسف به پدر خویش گفت: ای پدر همانا من (در خواب) یازده ستاره با خورشید و ماه دیدم، آنها را در برابر خود سجده کنان دیدم.

نکته ها:

○ داستان حضرت یوسف با رؤیا شروع می شود. به گفته علامه ی طباطبایی در تفسیرالمیزان، داستان یوسف با خوابی شروع می شود که او را بشارت می دهد و نسبت به آینده روشن و امیدوار می سازد، تا او را در مسیر تربیت الهی صابر و بردبار گرداند.

○ یوسف، یازدهمین فرزند حضرت یعقوب است که بعد از بنیامین متولد شده است. به جز بنیامین، دیگر برادران او از مادر جدا بوده اند. حضرت یعقوب نیز فرزند حضرت اسحاق و او فرزند حضرت ابراهیم است. (۱)

○ خواب اولیای الهی، متفاوت است؛ گاهی نیازمند تعبیر است، مثل خواب حضرت یوسف و گاهی به تعبیر نیاز ندارد، بلکه عین واقع است. مانند خواب حضرت ابراهیم که مأمور می شود تا اسماعیل را ذبح کند.

سخنی درباره ی رؤیا و خواب دیدن

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: الرؤیا ثلاثه: بشری من الله، تحزین من الشیطان، والذی یحدث به الانسان نفسه فیراه فی منامه (۲) یعنی خواب بر سه قسم است: یا بشارتی از سوی خداوند

ص: ۶۵۰

۱- ۲۴. تفسیر مجمع البیان.

۲- ۲۵. بحار، ج ۱۴، ص ۴۴۱.

است، یا غم و اندوهی از طرف شیطان است و یا مشکلات روزمره انسان است که در خواب آنرا می بیند.

برخی از دانشمندان و روان شناسان، خواب دیدن را در اثر ناکامی ها و شکست ها دانسته اند و به ضرب المثلی قدیمی استشهاد کرده اند که: شتر در خواب بیند پنبه دانه و برخی دیگر خواب را تلقین ترس گرفته اند، بر اساس ضرب المثلی که می گوید: دور از شتر بخواب تا خواب آشفته نبینی و بعضی دیگر خواب را جلوه غرائز واپس زده دانسته اند. اما علیرغم تفاوت هایی که در خواب ها و رؤیاهای وجود دارد. کسی اصل خواب دیدن را انکار نکرده است و البته باید به این نکته توجه داشت که همه خواب ها با یک تحلیل، قابل بررسی نیستند.

O مرحوم علامه در تفسیر المیزان (۱) می گوید: سه عالم وجود دارد؛ عالم طبیعت، عالم مثال، عالم عقل. روح انسان به خاطر تجردی که دارد، در خواب با آن دو عالم ارتباط پیدا می کند و به میزان استعداد و امکان، حقایق را درک می کند. اگر روح کامل باشد، در فضای صاف حقایق را درک می کند. و اگر در کمال به آخرین درجه نرسیده باشد، حقایق را در قالب های دیگر می یابد. همانطور که در بیداری، شجاعت را در شیر و حیله را در روباه و بلندی را در کوه می بینیم، در خواب، علم را در قالب نور، ازدواج را در قالب لباس و جهل و نادانی را به صورت تاریکی مشاهده می کنیم. ما نتیجه ی بحث را با ذکر مثال هایی بیان می کنیم؛ کسانی که خواب می بینند چند دسته اند:

دسته اول، کسانی که

ص: ۶۵۱

روح کامل و مجردی دارند و بعد از خواب رفتنِ حواس، با عالم عقل مرتبط شده و حقایق را صاف و روشن از دنیای دیگر دریافت می کنند. (نظیر تلویزیون های سالم با آنتن های مخصوص جهت دار که بر فراز قله ها و بلندبها امواج ماهواره ای را از نقاط دور دست می گیرد.) اینگونه خوابها که دریافت مستقیم و صاف است نیازی به تعبیر ندارد.

دسته دوّم، خواب کسانی است که دارای روح متوسط هستند که در عالم رؤیا حقایق را ناصاف و همراه با برفک و تشبیه و تخیل دریافت می کنند (که باید مفسّری در کنار دستگاه گیرنده ماجرای فیلم را به دور از برفک ها توضیح دهد و به عبارتی، عالمی آن خواب را تعبیر کند).

دسته سوم، خواب کسانی است که روح آنان به قدری متلاطم و ناموزون است که خواب آنها مفهومی ندارد. (چنانکه آشنایان با فیلم هم، از صحنه های مختلف و پربرفک تلویزیونی، چیزی سردر نمی آورند.) این نوع رؤیاها قابل تعبیر نیستند که در قرآن به اضغاث احلام تعبیر شده است.

در کتاب تعبیر خواب ابن سیرین آمده که به او گفتند، در خواب شخصی مُهر بر دهان و فرج مردم می زند، در جواب گفت، او مؤذن ماه رمضان خواهد بود که با اذان دادن، خوردن و نکاح را ممنوع اعلام می کند!

○ قرآن در سوره های مختلف، از رؤیاهایی نام برده که حقیقت آنها به وقوع پیوسته است. از جمله:

الف: رؤیای یوسف علیه السلام درباره سجده ی یازده ستاره و ماه و خورشید بر او، که تعبیر و تأویل به قدرت رسیدن او و تواضع برادران و پدر

و مادر به او گردید.

ب: رؤیای دو یار زندانیِ یوسف که بعداً یکی از آنها آزاد و دیگری اعدام شد.

ج: رؤیای پادشاه مصر درباره خوردن گاوِ لاغر، گاو چاق را که تعبیر به قحطی و خشکسالی بعد از فراخ شد.

د: رؤیای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله درباره عدد اندک مشرکان در جنگ بدر که تعبیر به شکست مشرکان شد. (۱)

ه: رؤیای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله درباره ورود مسلمانان با سر تراشیده به مسجدالحرام، که با فتح مکه و زیارت خانه خدا تعبیر شد (۲)

و: رؤیای مادر حضرت موسی که نوزادش را در صندوق گذاشته و به آب بیاندازد. او حینا الی امک ما یوحی ان اقد فی التابوت (۳) که روایات بر این دلالت دارند که مراد از وحی در این آیه، همان رؤیاست.

ز: رؤیای حضرت ابراهیم در مورد ذبح فرزندش حضرت اسماعیل. (۴)

از قرآن که بگذریم در زندگی خود افرادی را می شناسیم که در رؤیا از اموری مطلع شده اند که دست انسان به صورت عادی به آن نمی رسد. سید قطب می گوید: در امریکا خواب دیدم که چشم فرزند خواهرم خونریزی کرده است، نامه ای به مصر نوشتم، جواب دریافت کردم که درست است با اینکه خونریزی در ظاهر چشم نبوده است.

از آخوند ملاعلی همدانی که از مراجع تقلید بود، نقل شده است که می گفت: یکی از علما پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را در خواب دید که به او فرمود: حال که از ایران پیغام فرستاده اند امسال وجوهاتی به سامرا نمی رسد، نگران مباش در دولا ب، صد تومان پول است آنرا بردار. وقتی از خواب بیدار شدم نماینده

ص: ۶۵۳

۱- ۲۷. انفال، ۴۳.

۲- ۲۸. فتح، ۲۷.

۳- ۲۹. طه، ۳۹.

۴- ۳۰. صافات، ۱۰.

میرزای شیرازی در خانه را زد و مرا نزد آقا احضار کرد. همین که وارد شدم میرزا فرمود: در دولاب، صد تومان است در را باز کن و بردار. و به من فهماند که موضوع خواب را اظهار مکن.

حاج شیخ عباس قمی صاحب مفاتیح الجنان، به خواب فرزندش آمد و گفت: کتابی نزدم امانت بوده، آنرا به صاحبش برگردان تا من در برزخ راحت باشم. وقتی بیدار شد به سراغ کتاب رفت، با نشانه هایی که پدر گفته بود، تطبیق داشت آنرا برداشت. وقتی می خواست از خانه بیرون برود، کتاب از دستش افتاد و کمی ضربه دید. او کتاب را به صاحبش برگرداند و عذرخواهی کرد. ولی دوباره پدرش به خواب او آمد و گفت: چرا به او نگفتی کتاب تو ضربه دیده است تا اگر خواست تاوان بگیرد و یا اینکه با توجه به نقص کتاب، راضی شود!

پیام ها:

۱- پدر و مادر، بهترین مرجع برای حل مشکلات فرزندان هستند. یا آیت

۲- والدین باید به خواب های فرزندان شان توجه کنند. یا آیت

۳- گاهی رؤیا و خواب دیدن، یکی از راه های دریافت حقایق است. انی رأیت

۴- در فرهنگ خواب، اشیاء، نماد حقایق می شوند. (مثلاً، خورشید نشان پدر و ماه تعبیر از مادر و ستارگان نشان برادران است) رأیت احد عشر کو کباً ...

۵- گاهی در نوجوان، استعدادی هست که بزرگترها را به تواضع وامی دارد. ساجدین

۶- خواب دیدن اولیای خدا، دیدن واقعی است. رأیت

در این آیه رأیت تکرار شده است تا بگوید حتماً دیدم و گمان نشود ماجرا خیالی بوده است.

۷- حضرت یوسف از ابتدا، تعبیر خواب نمی دانست و

ص: ۶۵۴

لذا برای تعبیر رؤیایش از پدرش استمداد کرد. یاأبت

آیه ۵

۵- قَالَ يَبْنَىٰ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَيَّ إِخْوَتَكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

ترجمه:

(یعقوب) گفت: ای پسر کوچکم خوابت را برای برادرانت بازگو مکن، که برایت نقشه ای (خطرناک) می کشند. زیرا شیطان، برای انسان دشمنی آشکار است.

نکته ها:

۰ یکی از اصول زندگی، رازداری است. اگر مسلمانان به مفاد این آیه عمل می کردند، این همه سرمایه و استعداد، کتب خطی، آثار علمی، هنری و عتیقه های ما، در موزه کشورهای خارجی جای نمی گرفت و به اسم کارشناس، دیپلمات، جهانگرد از منابع و امکانات و منافع ما آگاه نمی شدند و در اثر سادگی یا خیانت، اسرارمان در اختیار کسانی که دائماً در حال کید و مکر بر علیه ما هستند، قرار نمی گرفت.

۰ حضرت یوسف، خواب خود را دور از چشم برادران به پدر گفت. که این خود نشانه ی تیزهوشی اوست.

پیام ها:

۱- لازم است والدین، از روحيات فرزندانشان نسبت به هم آگاه باشند تا بتوانند اعمال مدیریت کامل نمایند. فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا

۲- در پیش بینی های صحیح نسبت به مسایل مهم، گاهی اظهار سوءظن و یا پرده برداشتن از خصلت ها مانعی ندارد. فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا

۳- دانسته ها و اطلاعات، باید طبقه بندی شود و محرمانه و غیرمحرمانه از هم جدا گردد. لا تقصص

۴- هر حرفی را به هر کسی نزنید. لا تقصص

۵- زمینه های حسادت را شعله ور نکنید. لا تقصص ... فَيَكِيدُوا

۶- کید و حيله انسان، کار شیطانی است. فَيَكِيدُوا ... إِنَّ الشَّيْطَانَ ...

۷- اگر گاهی رؤیا، قابل گفتن

نیست، پس بسیاری از دیده‌ها در بیداری، نباید بازگو شود. لا تقصص

۸- در خانواده انبیا نیز، مسایل اخلاقی همچون حسد و حيله مطرح است. يا بَنِي لَا تَقْصِصْ

۹- شیطان با استفاده از زمینه‌های درونی ما بر ما سلطه می‌یابد.

حسادت برادران، زمینه را برای بروز دشمنی شیطان نسبت به انسان فراهم ساخت. فیکیدوا... انّ الشیطان للانسان عدو مبین

آیه ۶

۶- وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُنَبِّئُكَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

ترجمه:

و اینگونه پروردگارت تو را برمی‌گزیند و از تعبیر خواب‌ها (و سرانجام امور) به تو می‌آموزد و نعمت خویش را بر تو و بر خاندان یعقوب تمام می‌کند همانگونه که پیش از این بر دو پدرت ابراهیم و اسحاق تمام کرد. همانا پروردگارت دانای حکیم است.

نکته‌ها:

○ تأویل خواب به معنای بیان باطن و نحوه‌ی تحقق خواب است. کلمه احادیث جمع حدیث به معنای نقل ماجراست. از آنجایی که انسان رؤیای خود را به این و آن نقل می‌کند، به خواب نیز حدیث گفته‌اند. بنابراین تأویل الاحادیث یعنی تعبیر خواب‌ها.

○ حضرت یعقوب در این آیه، خواب فرزندش یوسف را برای او تعبیر می‌کند و از آینده‌اش خبر می‌دهد.

پیام‌ها:

۱- اولیای خدا از یک خواب، آینده افراد را می‌بینند. يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ

۲- پیامبران، برگزیدگان خداوند هستند. يَجْتَبِيكَ

۳- انبیا، شاگردان بلاواسطه خداوند هستند. يعلمك

۴- مقام نبوت و حکومت، سرآمد نعمت‌هاست. و يتم نعمته

۵- انتخاب انبیا، بر اساس علم و حکمت الهی

است. یجتیبک ... علیم حکیم

۶- علم، اولین هدیه الهی به برگزیدگان خود است. یجتیبک ربک و یعلمک

۷- تعبیر خواب، از اموری است که خداوند به انسان عطا می کند. یعلمک من تأویل الاحادیث

۸- علاوه بر لیاقت، اصل و نسب هم در گزینش افراد مهم است. یجتیبک ... و ابویک من قبل

۹- در فرهنگ قرآن، اجداد در حکم پدر هستند. ابویک من قبل ابراهیم واسحق

آیه ۷

۷ - لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلَّذِينَ

ترجمه:

بتحقیق در (داستان) یوسف و برادرانش نشانه هایی (از حاکم شدن اراده خداوندی) برای جویندگان است.

نکته ها:

○ در داستان زندگی حضرت یوسف، آیات و نشانه های زیادی از قدرت نمایی خداوند به چشم می خورد، که هر کدام از آنها مایه ی عبرت و پند برای اهل تحقیق و جستجو است؛ از آن جمله است: ۱ خواب پر راز و رمز حضرت یوسف، ۲ علم تعبیر خواب، ۳ تشخیص و اطلاع یافتن یعقوب از آینده فرزند خود، ۴ در چاه بودن و آسیب ندیدن، ۵ نابینا شدن، دوباره بینا شدن، ۶ قعر چاه و اوج جاه، ۷- زندان رفتن و به حکومت رسیدن، ۸- پاک بودن و تهمت ناپاکی شنیدن، ۹- فراق و وصال، ۱۰- بردگی و پادشاهی، ۱۱- زندان را ترجیح دادن بر آلودگی گناه، ۱۲- بزرگواری و عفو سریع از برادران خطاکار.

در کنار این نشانه ها، سؤال هایی نیز قابل طرح است که پاسخ هر کدام نیز روشنگر راه زندگانی است؛

- چگونه حسادت، انسان را به برادر کشی می کشاند؟!

- چگونه ده نفر در یک خیانت، هم رأی و هم داستان می شوند؟!

- چگونه یوسف با بزرگواری از

مجازات برادران خیانتکار خود، صرف نظر می کند؟!

- چگونه انسان با یاد خدا، زندان را بر آلودگی ولذت گناه ترجیح می دهد؟!

○ این سوره، در زمانی نازل شد که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در محاصره شدید اقتصادی و اجتماعی قرار گرفته بود و این داستان برای حضرت، مایه دلداری می شد که ای پیامبر! اگر بعضی از بستگان ایمان نیاوردند ناراحت مباش، برادران یوسف او را به چاه انداختند!

○ مهم ترین آیات این سوره، غلبه ی قدرت الهی بر توطئه هاست (توطئه های بشری با اراده ی الهی خنثی می شود). یوسف را به چاه انداختند تا نزد پدر محبوب شوند، مبعوض شدند. درها را بستند تا او را با شهوت آلوده کنند، عصمت او به اثبات رسید. نه چاه و بردگی و نه زندان و نه کاخ و نه توطئه ها هیچکدام بر اراده الهی غالب نگشتند.

پیام ها:

۱- قبل از بیان داستان، شنونده را برای شنیدن و عبرت گرفتن آماده کنید. لقد کان فی یوسف ...

۲- تا تشنه ی شنیدن و عاشقِ آموختن نباشیم، از درسهای قرآن استفاده کامل نمی بریم. لِّلْسَائِلِینِ

۳- داستان یکی است، اما نکات و درسهایی که از آن استفاده می شود بسیار است. آیات

۴- داستان های قرآن، پاسخ سؤال های زندگی مردم را می دهد. لِّلْسَائِلِینِ

۵- حسد، مرز خانواده و عواطف خویشاوندی را نیز درهم می شکند. لقد کان فی یوسف و اخوته

آیه ۸

۸ - إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنََّا وَنَخُنُّ عَصْبَهُ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

ترجمه:

آنگاه که (برادران او) گفتند: همانا یوسف و برادرش (بنیامین) نزد پدرمان از ما

ص: ۶۵۸

که گروهی نیرومند هستیم محبوب ترند. همانا پدرمان (در این علاقه به آن دو) در گمراهی روشنی است.

نکته ها:

○ حضرت یعقوب دوازده پسر داشت که دو نفر از آنان (یوسف و بنیامین) از یک مادر و بقیه از مادری دیگر بودند. علاقه پدر به یوسف، (به دلیل خردسال بودن یا بدلیل کمالاتی که داشت) موجب حسادت برادران شده بود. آنها علاوه بر حسادت با گفتن: و نحن عصبه معلوم می کنند که روحیه ی غرور و تکبر را نیز داشته اند و در اثر این غرور و حسد، پدر را نیز متهم به اشتباه و انحراف در مهرورزی به فرزندان می کنند.

○ افرادی در جامعه هستند که به جای آنکه خود را بالا ببرند، افراد بالا را پایین می آورند. چون خود محبوب نیستند، محبوب ها را می شکنند.

○ فرق است میان تبعیض و تفاوت. تبعیض؛ برتری دادن بدون دلیل است. ولی تفاوت؛ بر اساس لیاقت ها و شرایط است. مثلاً نسخه های یک پزشک و نمره های یک معلم، تفاوت دارد. ولی این تفاوت حکیمانه است نه ظالمانه، علاقه ی حضرت یعقوب به یوسف، حکیمانه بود نه تبعیض و ظالمانه. ولی برادران یوسف، این علاقه را بی دلیل می پنداشتند.

پیام ها:

۱- اگر فرزندان احساس تبعیض کنند، آتش حسادت در میان آنان شعله ور می شود. احبّ الی ابینا منّا

۲- تفاوت گذاشتن میان فرزندان، عشق و محبت آنان را نسبت به پدر کم می کند. انّ ابانا لفی ضلال مبین

۳- زور و قدرت، محبت نمی آورد. احبّ الی ابینا منّا و نحن عصبه

۴- حسادت، مرز نبوّت و ابوّت (پیامبری و پدری) را نیز می شکنند و فرزندان نسبت

ص: ۶۵۹

انحراف و بی عدالتی، به پیامبری که پدرشان است، می دهند. انّ ابانا لفی ضلال مبین

۵- عشق و علاقه به محبوب شدن، در نهاد هر انسانی وجود دارد. انسان ها از کم توجهی و بی مهری به خود، رنج می برند.
احبّ الی اینا

آیه ۹

۹ - اَقْتُلُوا یُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا یُخْلُ لَكُمْ وَجْهَ اَیْبِکُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ

ترجمه:

(برادران به یکدیگر گفتند) یوسف را بکشید یا او را به سرزمینی دور بیافکنید تا توجه پدرتان مخصوص شما شود و پس از انجام طرح (با توبه) گروهی شایسته باشید.

نکته ها:

○ انسان در برخورد با نعمت، چهار حالت دارد: حسادت، بخل، ایثار، غبطه.

اگر فکر کرد؛ حال که ما فلان نعمت را نداریم، دیگران هم نداشته باشند، حسادت است. اگر گفت: فقط ما برخوردار از این نعمت باشیم ولی دیگران نه، این بخل است. اگر گفت: دیگران از نعمت برخوردار باشند، اگر چه به قیمتی که ما محروم باشیم، این ایثار است. اگر گفت: حالا که دیگران از نعمت برخوردارند، ای کاش ما هم بهره مند می شدیم، این غبطه است.

○ امام باقر علیه السلام فرمودند: من گاهی به بعضی از فرزندانم محبت می کنم و آنها را روی زانوانم می نشانم در حالی که استحقاق این همه محبت را ندارند، تا مبادا علیه سایر فرزندانم حسادت بورزند و ماجرای یوسف تکرار شود. (۱)

پیام ها:

۱- فکر خطرناک، انسان را به کار خطرناک می کشاند. لیوسف ... احب ... اقتلوا

۲- حسادت، انسان را تا برادرکشی سوق می دهد. اقتلوا یوسف

۳- انسان خواهان محبوبیت است و کمبود محبت مایه بزرگترین خطرات و انحرافات است. یخل لکم وجه ایبکم

-۴

ص: ۶۶۰

با اینکه قرآن راه محبوبیت را ایمان و عمل صالح معرفی می کند؛ ان الذین امنوا و عملوا الصالحات سیجعل لهم الرحمن ودا، اما شیطان راه محبوب شدن را برادرکشی ترسیم می کند. اقتلوا ... یخل لکم وجه ابیکم

۵- حسود خیال می کند با نابود کردن دیگران، نعمت ها به او داده می شود. اقتلوا ... یخل لکم وجه ابیکم

۶- شیطان با وعده ی توبه در آینده، راه گناه امروز را باز می کند. و تکنونوا من بعده قوماً صالحین

۷- علم و آگاهی، همیشه عامل دوری از انحراف نیست. برادران با آنکه قتل یا تبعید یوسف را بد می دانستند، تکنونوا من بعده قوماً صالحین اقدام کردند.

آیه ۱۰

۱۰ - قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيِّبِ الْجُبِّ لَتَنظُرَ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ

ترجمه:

گوینده ای از میان آنان گفت: یوسف را نکشید و (اگر اصرار به این کار دارید لااقل) او را به نهان خانه چاه بیفکنید تا بعضی از کاروان ها (که از آنجا عبور می کنند) او را بر گیرند.

نکته ها:

○ کلمه جُبُّ به معنای چاهی است که سنگ چین نشده باشد. کلمه غَيَابَت نیز به طاقچه هایی می گویند که در دیواره ی چاه نزدیک آب قرار می دهند که اگر از بالا نگاه شود دیده نمی شود.

○ نهی از منکر دارای برکاتی است که در آینده روشن می شود. نهی لا-تقتلوا یوسف را نجات داد و در سالهای بعد او مملکت را از قحطی نجات داد. همانگونه که آسیه با نهی لا-تقتلوا به فرعون در آن روز، جان موسی را نجات داد و او در سال های بعد بنی اسرائیل را از شر فرعون نجات داد.

ص: ۶۶۱

این نمونه روشن وعده الهی است که می فرماید: من احیایا فکأنما أحيى الناس جميعاً (۱) هر کس یک نفر را زنده کند پس گویا همه مردم را زنده کرده است.

پیام ها:

۱- اگر نمی توان جلو منکر را به کلی گرفت، هر مقداری که ممکن است باید آنرا پایین آورد. لا تقتلوا ... والقوه

آیه ۱۱

۱۱ - قَالُوا يَا بَنَا مَالِكٍ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَن صِحُونَ

ترجمه:

گفتند: ای پدر تو را چه شده که ما را بر یوسف امین نمی دانی درحالیکه قطعاً ما خیرخواه او هستیم؟!

پیام ها:

۱- کسانی که پوچ ترند، ادعا و تبلیغات بیشتری می کنند. انا له لناصحون

۲- حتی به هر برادری نمی توان اطمینان کرد. (گویا یعقوب بارها از اینکه یوسف همراه برادرانش برود جلوگیری کرده است که برادران با گفتن مالک لا تأمننا انتقاد می کنند.)

۳- فریب هر شعاری را نخورید و از اسم های بی مسمی بپرهیزید. (خائن نام خود را ناصح می گذارد.) لناصحون

۴- دشمن برای برطرف کردن سوءظن، هرگونه اطمینانی را به شما ارائه می دهد. انا له لناصحون

۵- خائن، تقصیر را به عهده ی دیگران می اندازد. مالک

۶- از روز اول، بشر به اسم خیرخواهی فریب خورده است. شیطان نیز برای اغفال آدم و حوا گفت: من خیرخواه شما هستم. و قاسمهما انی لکما لمن الناصحین (۲) انا له لناصحون

۷- حسد، آدمی را به گناهانی همانند؛ دروغ گفتن و نیرنگ زدن حتی به محبوب ترین نزدیکانش، وادار می سازد. انا له لناصحون

آیه ۱۲

۱۲ - أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَزْنَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ

ترجمه:

او را فردا با ما بفرست تا (در صحرا)

ص: ۶۶۲

۱- ۳۲.مائده ۳۲.

۲- ۳۳.اعراف ۲۱.

بگردد و بازی کند و قطعاً ما نگهبانان (خوبی) برای او خواهیم بود.

نکته ها:

○ انسان نیازمند تفریح و ورزش است و چنانچه در این آیه مشاهده می شود قویترین منطقی که توانست حضرت یعقوب را تسلیم خواسته فرزندان کند، این بود که یوسف نیاز به تفریح دارد.

در روایات آمده است: مؤمن باید زمانی را برای تفریح و لذت اختصاص دهد تا به وسیله آن بر انجام سایر کارها موفق گردد. (۱)

○ نه تنها دیروز بلکه امروز و حتی در آینده نیز به نام ورزش و بازی، جوانان را سرگرم کرده و خواهند کرد و او را از هدف اصلی جدا و در غفلت نگه خواهند داشت. بازی ها را جدی می گیرند تا جدی ها بازی تلقی شود. استکبار و توطئه گران، نه تنها از ورزش سوءاستفاده می کنند، بلکه با هر نام پسندیده و مقبول دیگری نیز، اهداف شوم خود را تعقیب می کند. به نام دیپلمات خطرناکترین جاسوس ها را به کشورها اعزام می کند. به نام مستشار نظامی، توطئه گری می کند و به اسرار نظامی دست می یابد. به نام حقوق بشر، از مزدوران خود حمایت می کند. به نام دارو، برای مزدوران خود اسلحه می فرستد. به نام کارشناس اقتصادی، کشورهای ناتوان را ضعیف نگه می دارد. به نام سم پاشی، باغها و مزارع را از بین می برد و حتی به نام اسلام شناس، اسلام را وارونه جلوه می دهد.

پیام ها:

۱- تفریح فرزند باید با اجازه پدر باشد. اَرْسَلَهُ

۲- ورزش و تفریح یکی از دامهای شیطان و وسیله اغفال بوده وهست. اَرْسَلَهُ معنا غذا یرتع و یلعب

۳- برادران از وسیله ای مباح و منطقی برای فریب دادن

ص: ۶۶۳

۱- ۳۴. حکمت ۳۹۰ نهج البلاغه.

سوءاستفاده کردند. اَرْسَلَهُ ... یرتع و یلعب

آیه ۱۳

۱۳ - قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَدْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذُّبُّ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غٰفِلُونَ

ترجمه:

(یعقوب) گفت: همانا اینکه او را ببرید حتما مرا غمگین می سازد و از این می ترسم که گرگ او را بخورد و شما از او غافل باشید.

پیام ها:

۱- پرده دری نکنید. اخاف ان ياكله الذب

(پدر از حسادت فرزندان آگاه بود و به همین دلیل فرمود: خوابی را که دیده ای به برادرانت بازگو مکن. ولی در اینجا سخن از حسادت آنان نمی گوید، بلکه گرگ و غفلت آنان را بهانه می آورد).

۲- تعهد و سوز داشتن نسبت به فرزند، یکی از خصصیت های پیامبران است. لیحزنی ... اخاف

۳- به فرزند خود، استقلال بدهید.

(عشق پدری به فرزند و دفاع از او در برابر احتمال خطر، دو اصل است ولی استقلال فرزند نیز اصل دیگری است. یعقوب، یوسف را به همراه سایر برادران فرستاد. زیرا نوجوان باید کم کم از پدر جدا شود، برای خود دوست انتخاب کند، فکر کند و روی پای خود بایستد، هر چند به قیمت تحمل مشکلات و اندوه باشد).

۴- به دروغگو، تلقین نکنید.

(در روایات آمده است که موضوع گرگ به ذهن برادران یوسف نرسیده بود و پدر با القای این فکر، آنان را به این ادعا سوق داد.) (۱)

آیه ۱۴

۱۴ - قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذُّبُّ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخٰسِرُونَ

ترجمه:

(فرزندان یعقوب) گفتند: اگر گرگ او را بخورد، با آنکه ما گروهی قوی هستیم، در آن صورت ما زیانکار (و بی کفایت)

خواهيم بود.

نکته ها:

0 عصبه به

ص: ۶۶۴

۱-۳۵. تفسير نورالثقلين.

گروه متحد و قوی می گویند زیرا با وحدت و همبستگی همچون اعصاب یک بدن از همدیگر حمایت می کنند.

پیام ها:

۱- گاهی بزرگترها از روی تجربه و آگاهی احساس خطر می کنند، اما جوان ها به قدرت خود مغرورند و خطر را شوخی می گیرند. ونحن عصبه (پدر نگران، ولی فرزندان مغرور قدرت خود بودند)

۲- اگر کسی مسئولیتی را بپذیرد و خوب انجام ندهد، سرمایه، شخصیت، آبرو و وجدان خود را در معرض خطر قرار داده و زیانکار خواهد بود. لخاسرون

۳- ظاهر فریبی و ابراز احساسات دروغین، از دسیسه های دیگر برادران یوسف بود. (در حضور پدر گفتند:) انا اذا لخاسرون

آیه ۱۵

۱۵ - فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيِّبَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

ترجمه:

پس چون او را با خود بردند و همگی تصمیم گرفتند که او را در مخفی گاه چاه قرار دهند (تصمیم خود را عملی کردند) و ما به او (در همان چاه) وحی کردیم که در آینده آنها را از این کارشان خبر خواهی داد در حالیکه آنها (تو را) نشناسند.

پیام ها:

۱- بهترین وسیله ی آرامش برای یوسف در دل چاه، الهام خدا نسبت به آینده روشن و نجات است. اوحینا الیه

۲- اتفاق نظر و اجتماع مخالفان، همه جا کارساز و نشانه ی حقانیت نیست، بلکه قانون خداوند نشانه ی حق است. اجمعوا ... اوحینا الیه

۳- امداد الهی، در لحظه های حساس به سراغ اولیای خدا می آید. فی غیابت الجبّ و اوحینا الیه

۴- یوسف در نوجوانی، شایستگی دریافت وحی الهی را دارا بود. اوحینا الیه

۵- میان طرح

ص: ۶۶۵

و نقشه تا عمل، فاصله است. (طرح برادران؛ پرتاب در چاه بود، القوه ولی در عمل، قرار دادن در چاه شد. يجعلوه)

آیه ۱۶

۱۶ - وَ جَاءُوا آبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ

ترجمه:

و (بعد از انجام نقشه خود) شب هنگام گریه کنان نزد پدرشان آمدند.

پیام ها:

۱- گریه، همیشه نشانه ی صداقت نیست. به هر گریه ای اطمینان نکنید. [بیکون \(۱\)](#)

۲- توطئه گران از نقش احساسات و زمان، غفلت نمی کنند. عشاء

آیه ۱۷

۱۷ - قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَ تَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتِّ عِنَّا فَأَكَلَهُ الذُّبُّ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ

ترجمه:

گفتند: ای پدر ما رفتیم که مسابقه دهیم و یوسف را نزد وسایل خود (تنها) گذاشتیم، پس گرگ او را خورد و البته تو سخن ما را هر چند راستگو باشیم باور نداری.

نکته ها:

○ برادران برای توجیه خطای خود، سه دروغ پی در پی گفتند: مسابقه رفته بودیم، یوسف را نزد وسایل گذاشتیم، گرگ او را خورد.

پیام ها:

۱- خائن ترسو است و دروغگو از افشا شدن می ترسد. ما أنت بمؤمن لنا و لو كنا صادقین

۲- مسابقه دادن، در میان پیروان ادیان سابق نیز بوده است. نستبق

آیه ۱۸

۱۸ - وَ جَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ

ترجمه:

و پیراهن یوسف را آغشته به خونی دروغین (نزد پدر) آوردند. (پدر) گفت: چنین نیست بلکه نفستان کاری (بد) را برای شما آراسته است. پس (من را) صبری جمیل و نیکوست و خدا بر آنچه می گوئید به کمک طلبیده می شود.

نکته ها:

○ سؤال: صبر بر مقدرات

ص: ۶۶۶

۱-۳۶. در قرآن چهار نوع گریه و اشک داریم؛ ۱. اشک شوق: گروهی از مسیحیان با شنیدن آیات قرآن اشک می ریختند. تری اعینهم تفیض من الدمع ممّا عرفوا من الحقّ مائده، ۸۳. ۲. اشک حزن و حسرت: مسلمانان عاشق همینکه از رسول اکرم صلی الله علیه و آله می شنیدند که امکانات برای جبهه رفتن نیست گریه می کردند. تفیض من الدمع حزناً الا یجدوا ما ینفقون توبه، ۹۲. ۳. اشک خوف: همین که آیات الهی برای اولیا تلاوت می شد گریه کنان به سجده می افتادند، خَرّوا سُجّداً وَبُکْیاً مریم، ۵۸، وَیَخْرُونَ لِلأُذْقَانِ یَبْکُونَ ویزیدهم خشوعاً اسراء، ۱۰۹. ۴. اشک قلابی و ساختگی: همین آیه که برادران یوسف گریه کنان نزد یعقوب آمدند که گرگ یوسف را درید. یبکون

الهی زیباست ولی صبر بر ظمی که در حق کودکی مظلوم روا شده است، چه زیبایی دارد که یعقوب می گوید: فصبر جمیل؟.

جواب: اولاً- یعقوب از طریق وحی می دانست که یوسف زنده است. ثانیاً اگر یعقوب حرکتی می کرد که ظن و گمان آنها را بیافزاید، برادران بر سر چاه رفته، یوسف را از بین می بردند. ثالثاً نباید کاری کرد که راه توبه حتی بر ظالمان بکلی بسته شود.

پیام ها:

۱- فریب مظلوم نمایی ها را نخورید. (یعقوب فریب پیراهن خون آلود و اشک ها را نخورد بلکه گفت: امان از نفس شما) بل سولت لکم انفسکم

۲- مراقب جو سازی ها باشید. بدم کذب

۳- بهترین نوع صبر آن است که علیرغم آنکه دل می سوزد و اشک جاری می شود، خدا فراموش نشود. واللّه المستعان

۴- در حوادث باید علاوه بر صبر و توانایی درونی، از امدادهای الهی استمداد نمود. فصبر جمیل واللّه المستعان

۵- شیطان و نفس، گناه را نزد انسان زیبا جلوه می دهند و انجام آن را توجیه می کنند. سوّلت لکم انفسکم

آیه ۱۹

۱۹ - وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَبِشْرَى هَذَا غُلْمٌ وَاسْرُوهُ بِضَعَّةٍ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

ترجمه:

و (یوسف در چاه بود تا) کاروانی فرا رسید و مأمور آب را فرستادند پس او دلو خود را به چاه افکند (یوسف به طناب و دلو آویزان شد و به بالای چاه رسید) مأمور آب فریاد زد مژده که این پسری است. او را چون کالائی پنهان داشتند (تا کسی ادعای مالکیت نکند) در حالی که خداوند بر آنچه انجام می دادند آگاه بود.

نکته ها:

○ خداوند بندگان مخلص خود را

ص: ۶۶۷

تنها نمی گذارد و آنها را در شداید و سختی ها نجات می دهد. نوح را روی آب، یونس را زیر آب و یوسف را کنار آب، نجات داد. همچنانکه ابراهیم را از آتش، موسی را در وسط دریا و محمد صلی الله علیه و آله را در داخل غار و علی علیه السلام را در ليله المبيت که به جای پیامبر خوابیده بود، نجات داد.

خداوند هر جا اراده کند، بدون خواست انسان عملی می شود. مثلا حضرت موسی رفت تا آتش بیاورد، ولی با وحی و پیامبری برگشت و این کاروان رفتند تا آب بیاورند، ولی یوسف را نجات داده و با او برگشتند.

○ با اراده الهی ریسمان چاهی وسیله شد تا یوسف از قعر چاه به تخت و کاخ برسد، پس بنگرید با حبل الله چه می توان انجام داد؟! پیام ها:

۱- تقسیم کار، یکی از اصول مدیریت و زندگی جمعی است. (۱)

وارد هم به معنای مسئول آب آوردن است)

۲- گروهی حتی انسان را، به دید کالا می نگرند. بضاعه

۳- کتمان حقیقت در برابر مردم است، با خدا چه می کنیم که به همه چیز آگاه است. اسرّوه ... والله علیم ۴- وقتی خودی ها حمایت نکنند، خداوند از طریق بیگانگان حمایت می کند. (برادران یوسف رفتند، ولی قافله ای ناشناس آمد) جائت سیاره

آیه ۲۰

۲۰ - وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ

ترجمه:

و (کاروانیان) یوسف را به بهایی اندک چند درهمی فروختند و دربارۀ او بی رغبت بودند.

پیام ها:

۱- مالی که آسان به دست آید، آسان از دست می رود. شروه

۲- هر کس ارزش چیزی را نداند، آنرا ارزان از دست می دهد.

ص: ۶۶۸

۱-۳۷. در داستان یوسف همه گروه ها تصمیم بر کتمان گرفتند، ولی خدا مشت همه را باز کرد. همانگونه که برادران به چاه

انداختن يوسف را و زليخا عاشق شدن خود را کتمان کردند.

بِثْمَنٍ بَخْسٍ (کاروانیان، ارزش یوسف را نمی شناختند).

۳- انسان اول ساقط، بعد برده و سپس ارزان به فروش می رسد.

۴- تاریخ پول، به صدها سال قبل از اسلام می رسد. دراهم

۵- نظام برده داری و برده فروشی، سابقه ای دراز دارد. شروه بثمان بخص

۶- قانون عرضه و تقاضا، تعیین کننده ی نرخ است. (چون قافله تمایل و تقاضایی در خود نمی دید، به ارزانی یوسف رابه دیگران عرضه کرد).

۷- مردان بی شناخت، یوسف را به بهای کم فروختند. ولی زنان با شناخت، او را به ملک کریم توصیف نمودند. در روایت آمده است: رب امرئه افقه من رجل چه بسا زنی که از مرد فهیم تر باشد.

آیه ۲۱

و قال الذی اشتریه من مصر لامرأته اکریمی متویه عسی ان ینفعنا او نتخذہ ولداً و کذ لک مکنا لیوسف فی الارض و لنعلمه من تأویل الأحادیث واللہ غالب علی امره ولکن اکثر الناس لا یعلمون

ترجمه:

و کسی از مردم مصر که یوسف را خرید به همسرش گفت: مقام او را گرامی دار (او را به دید برده نگاه مکن) امید است که در آینده ما را سود برساند یا او را به فرزندی بگیریم. و اینگونه ما به یوسف در آن سرزمین جایگاه و مکت دادیم (تا اراده ما تحقق یابد) و تا او را از تعبیر خواب ها بیاموزیم و خداوند بر کار خویش تواناست ولی اکثر مردم نمی دانند.

پیام ها:

۱- بزرگواری، در سیمای یوسف نمایان بود. تا آنجا که سفارش او را به همسر می کند. اکرمی مثنواه

۲- دلها به دست خداست. مهر یوسف، در دل خریدار نشست. عسی ان ینفعنا او نتخذہ ولداً

۳- با

ص: ۶۶۹

احترام به مردم، می توان انتظار کمک و یاری از آنان داشت. اگر می ... یمنعنا

۴- فرزندخواندگی، سابقه تاریخی دارد. نتخذہ ولداً

۵- علم و قدرت دو شرط و نعمت الهی، برای مسئولیت پذیری است. مکنّا ... لنعلمه

۶- پایان تحمل تلخی ها، شیرینی هاست. ثمن بخش - مکنّا لیوسف

۷- اراده غالب خداوند، یوسف را از چاه به جاه کشاند. مکنّا لیوسف

۸- آنچه را ما حادثه می پنداریم، در حقیقت طراحی های الهی برای انجام یافتن اراده ی اوست. غالب علی امره

۹- مردم ظاهر حوادث را می بینند، ولی از اهداف و برنامه های الهی بی خبرند. لایعلمون

آیه ۲۲

۲۲ - وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

ترجمه:

و چون (یوسف) به رشد و قوت خود رسید به او علم و حکم (نبوت یا حکمت) دادیم و ما اینگونه نیکوکاران را پاداش می دهیم.

نکته ها:

○ کلمه ی اشدّ از شدّ به معنای گره محکم، اشاره به استحکام جسمی و روحی است. این کلمه در قرآن؛ گاهی به معنای بلوغ استعمال شده است، چنانچه در آیه ۳۴ سوره اسراء آمده: حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ یعنی به مال یتیم نزدیک نشوید تا زمانی که به سن بلوغ برسد. گاهی مراد از اشدّ سن چهل سالگی است. نظیر آیه ۱۵ سوره ی احقاف که می فرماید: بَلَغَ أَشُدَّهُ و بلغ اربعین سنه و گاهی به سن قبل از پیری گفته می شود، مانند آیه ی ۶۷ سوره غافر: ثم یخرجکم طفلاً ثم لتبلغوا اشدکم ثم لتکونوا شیوخا

پیام ها:

۱- برای رهبری جامعه، علم و حکمت کافی نیست، توانایی جسمی نیز ضرورت دارد. بلغ اشدّه

-۲

ص: ۶۷۰

علوم انبیا، اکتسابی نیست. اتیناه علماً

۳- الطاف الهی، بر اساس قانون ولیاقت افراد است. كذلك نجزی المحسنین

۴- اوّل باید احسان کنیم تا لایق دریافت پاداش الهی باشیم. نجزی المحسنین

۵- نیکوکاران در همین دنیا نیز کامیاب می شوند. كذلك نجزی

۶- هر کس که توان علمی و جسمی داشته باشد، مشمول لطف الهی نمی شود، بلکه محسن بودن نیز لازم است. نجزی المحسنین

آیه ۲۳

۲۳ - وَرَوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

ترجمه:

و زنی که یوسف در خانه او بود از یوسف از طریق مراوده و ملائمت، تمنای کام گیری کرد و درها را (برای انجام مقصودش) محکم بست و گفت: بیا که برای تو آماده ام. یوسف گفت: پناه به خدا که او پروردگار من است و مقام مرا گرامی داشته، قطعاً ستمگران رستگار نمی شوند.

نکته ها:

○ در تفسیر آنه ربی احسن مثنوی دو احتمال داده اند: الف: خداوند پروردگار من است که مقام مرا گرامی داشته و من به او پناه می برم. ب: عزیز مصر ربّ من است و من سر سفره او هستم و درباره ی من به تو گفت: اکر می مثنوا و من به او خیانت نمی کنم.

هر دو احتمال طرفدارانی دارد که بر اساس شواهدی بدان استناد می جویند. ولی به نظر ما، احتمال اوّل بهتر است. زیرا یوسف به خاطر تقوای الهی مرتکب گناه نشد، نه به خاطر اینکه چون من در خانه عزیز مصر هستم و او حقی بر من دارد، من به همسرش تعرض و سوء قصد نمی کنم. چون

ص: ۶۷۱

ارزش این کار کمتر از تقوی است. البته در چند جای این سوره، کلمه ی رَبِّک که اشاره به عزیز مصر است، به چشم می خورد ولی کلمه رَبِّی که در این سوره استعمال شده است، مراد خداوند است. و از طرفی دور از شأن یوسف است که خود را چنان تحقیر کند که به عزیز مصر رَبِّی بگوید.

پیام ها:

۱- پسران جوان را در خانه هایی که زنان کم تقوی و نامحرم هستند، تنها نگذارید. زیرا باب مراوده باز می شود. و راودته ...

فی بیتها

۲- گناهان بزرگ، با نرمش و مراوده شروع می شود. راودته

۳- سعی کنیم نام خلافکار را نبریم و با اشاره از او یاد کنیم. الّتی

۴- پاک بودن مرد کافی نیست، زیرا گاهی زنها مزاحم مردان هستند. و راودته

۵- حضور مرد و زن نامحرم در یک محیط در بسته، زمینه را برای گناه فراهم می کند. غلقت الابواب و قالت هیت لک

۶- گناه زنا، در طول تاریخ یک جرم ثابت شده است و به همین دلیل، همه ی درها را محکم بست. غلقت الابواب

۷- برای جلوگیری از رسوایی، شخصا اقداماتی انجام داد. غلقت

۸- عشق در اثر مراوده و به تدریج پیدا می شود، نه به صورت دفعی و یکباره. وجود دائمی یوسف در خانه کم کم سبب عشق

شد. فی بیتها

۹- قدرت شهوت، به اندازه ای است که همسر پادشاه را نیز اسیر برده خود می کند. و راودته الّتی

۱۰- بهترین نوع تقوی آن است که به خاطر لطف و محبت و حق خداوندی گناه نکنیم، نه از ترس رسوایی در دنیا یا آتش در

آخرت. معاذ الله انّه ربّی احسن

ص: ۶۷۲

۱۱- همه ی درها بسته، اما در پناهندگی به خدا باز است. غلقت الابواب ... معاذالله

۱۲- یاد عاقبت گناه، مانع از ارتکاب آن است. انه لا یفلح الظالمون

۱۳- تقوی و اراده ی انسان، می تواند بر زمینه های انحراف و خطا غالب شود. معاذالله

۱۴- توجه به خداوند، عامل بازدارنده از گناه و لغزش است. معاذالله

۱۵- زنا یا توطئه نسبت به جوانان پاک، ظلم به خود، همسر، جامعه و افراد است. لا یفلح الظالمون

۱۶- اگر رئیس یا بزرگ ما دستور گناه داد، نباید از او اطاعت کنیم. هیت لک قال معاذ الله (لا طاعه لمخلوق فی معصیه الخالق (۱) به خاطر اطاعت از مردم نباید نافرمانی خدا نمود).

۱۷- یک لحظه گناه، انسان را از رستگاری ابدی دور می کند. لا یفلح الظالمون

۱۸- ارتکاب گناه، ناسپاسی و کفران نعمت هاست. لا یفلح الظالمون

۱۹- به جای گفتن: اعوذ بالله یک سره به سراغ پناه دادن خدا رفت و گفت: معاذالله تا پناهندگی خود را مطرح نکنند. در واقع برای خود ارزشی قائل نشد.

آیه ۲۴

۲۴ - وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّءَا بُرْهَانَ رَبِّهٖ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهٗ السُّوْءَ وَالْفَحْشَآءَ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ

ترجمه:

و همانا (همسر عزیز مصر) قصد او (یوسف) را کرد و او نیز اگر برهان پروردگارش را نمی دید (بر اساس غریزه) قصد او را می کرد. اینگونه (ما او را با برهان کمک کردیم) تا بدی و فحشاء را از او دور کنیم، چرا که او از بندگان برگزیده ما است.

نکته ها:

○ امام صادق علیه السلام فرمود: برهان رب همان نور علم و یقین و حکمت بود که خداوند در آیات قبل فرمود:

ص: ۶۷۳

و اتیناه علماء و حکماً (۱) و آنچه در بعضی از روایات آمده که مراد از برهان، مشاهده قیافه پدر یا جبرئیل است، سند محکمی ندارد.

پیام ها:

۱- اگر امداد الهی نباشد، پای هر کسی می لغزد. هم بها لولا ان را برهان ربّه

۲- خداوند بندگان مخلص را حفظ می کند. لنصرف عنه ... انه من عبادنا المخلصین

۳- انبیا نیز در غرایز، مانند سایر انسان ها هستند ولی به دلیل ایمان به حضور خداوند، گناه نمی کنند. (۲) هم بها لولا ان را برهان ربّه

آیه ۲۵

۲۵ - وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَمَّا لَحَدَا الْبَابَ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسَيِّجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

ترجمه:

و هر دو به سوی در سبقت گرفتند و آن زن پیراهن یوسف را از پشت درید. ناگهان شوهرش را نزد در یافتند. زن (با چهره حق به جانبی برای انتقام از یوسف یا تبرئه خویش) گفت: کیفر کسی که به همسر تو قصد بد داشته جز زندان و یا شکنجه دردناک چیست؟

نکته ها:

○ استباق به معنای سبقت و پیشی گرفتن دو یا چند نفر از یکدیگر است. و قدّ به معنای پاره شدن از طرف طول است. و لفاء به یافتن ناگهانی گفته می شود.

پیام ها:

۱- گفتن معاذالله به تنهایی کفایت نمی کند، باید از گناه فرار کرد. استبقا

۲- گاهی ظاهر عمل یکی است، ولی هدفها مختلف است. (یکی می دود تا آلوده نشود، دیگری می دود تا آلوده بکند). استبقا

۳- هجرت و فرار از منطقه ی گناه، لازم است. استبقا الباب

۴- بهانه ی بسته بودن درها کافی نیست، باید به سوی درهای بسته

۱- ۳۹. تفسیر کشف الاسرار.

۲- ۴۰. یوسف معصوم و پاکدامن بود به دلیل گفتار همه کسانی که به نحوی با یوسف رابطه داشته اند. که ما نمونه هایی از آن را بیان می کنیم: ۱. خداوند می فرماید: لنصرف عنه السوء و الفحشاء انه من عبادنا المخلصین ۲. یوسف می گفت: رب السجن احب الي مما يدعونني اليه پروردگارا زندان برای من از گناهی که مرا به آن دعوت می کنند بهتر است. در جای دیگر گفت: انی لم اخنه بالغیب من به صاحبخانه ام در غیاب او خیانت نکردم. ۳. زلیخا گفت: لقد راودته عن نفسه فاستعصم به تحقیق من با یوسف مراوده کردم و او معصوم بود. ۴. عزیز مصر گفت: یوسف اعرض عن هذا و استغفری لذنبک ای یوسف تو این ماجرا را مسکوت بگذار و به زلیخا گفت از گناهت استغفار کن. ۵. شاهدی که گواهی داد و گفت اگر پیراهن از عقب پاره شده معلوم می شود که یوسف پاکدامن است ان کان قمیصه ... ۶. زنان مصر که گفتند: ما علمنا علیه من سوء ما هیچ گناه و بدی درباره ی او سراغ نداریم. ۷. ابلیس که وعده گول زدن همه را داد گفت: الا عبادک منهم المخلصین من حریف برگزیدگان نمی شویم و این آیه یوسف را مخلص نامیده است.

حرکت کرد شاید باز شود. استبقا الباب

۵- همسر عزیز از عواطف و احساس شوهر استمداد کرد. اهلک

۶- مجرم به دنبال توجیه یا تبرئه خود، به دیگران اتهام می بندد. اراد باهلک سوء

۷- گاهی شاکی، خود مجرم است. قالت ما جزاء ...

۸- تجاوز به زن شوهردار، در طول تاریخ جرم محسوب می شده است. ما جزاء من اراد باهلک سوء

۹- زندان و زندانی نمودن مجرمان، سابقه تاریخی دارد. لیسجن

۱۰- اعلام کیفر، نشانه ی قدرت همسر عزیز بود. لیسجن او عذاب الیم

۱۱- عشق هوس آلود، عاشق را در یک لحظه قاتل می کند. لیسجن او عذاب الیم

آیه ۲۶

۲۶ - قَالَ هِيَ رَوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكٰذِبِينَ

ترجمه:

(یوسف) گفت: او خواست از من (برخلاف میل) کام گیرد و شاهی از خانواده زن شهادت داد که اگر پیراهن یوسف از جلو پاره شده باشد پس زن راست می گوید و او از دروغگویان است (زیرا در این صورت او و همسر عزیز از روبرو درگیر می شدند و پیراهن از جلو چاک می خورد)

نکته ها:

○ در برخی از روایات، شاهد را کودکی معرفی کرده اند که مثل عیسی علیه السلام در گهواره به سخن آمد، ولی چون سند محکمی ندارد، نمی توان به آن اعتنا کرد. و بهتر است شاهد را یکی از مشاوران عزیز بدانیم که فامیل همسر و دارای هوش و ذکاوت بود. و همانند عزیز مصر، شاهد این اتفاق گردید. و الا اگر خود شاهد اصل ماجرا بود، معنی نداشت که به صورت جمله ی شرطیه، شهادت دهد و بگوید: ان کان ...

پیام ها:

یوسف، ابتدا به سخن نکرد و شاید اگر همسر عزیز حرفی و تهمتی نمی زد، یوسف حاضر نمی شد آبروی او را بریزد و بگوید: هی راودتنی

۲- متهم باید از خود دفاع و مجرم اصلی را معرفی کند. هی راودتنی

۳- خداوند از راهی که هیچ انتظارش نمی رود، افراد را حمایت می کند. شاهد شاهد من اهلها

۴- در جرم شناسی از آثار ظریف، مسایل کشف می شود. ان کان قمیصه ...

۵- قاضی می تواند بر اساس قراین، حکم کند. من قُبِل

۶- دفاع از بی گناه، واجب است و سکوت همه جا زیبا نیست. شاهد شاهد

۷- آنجا که خدا بخواهد، بستگان مجرم علیه او شهادت می دهند. من اهلها

۸- در شهادت، مراعات حسب و نسب و موقعیت و خویشاوندی، مطرح نیست. شاهد شاهد من اهلها

آیه ۲۷

۲۷ - وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ دُبرٍ فَكَذَبْتَ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ

ترجمه:

و اگر پیراهن او (یوسف) از پشت پاره شده باشد پس زن دروغ گفته و یوسف از راستگویان است.

نکته ها:

○ در داستان یوسف، پیراهن او نقش آفرین است؛

در یک جا؛ پاره گی پیراهن یوسف از پشت، دلیل بی گناهی او و کشف جرم همسر عزیز گردید و در جای دیگر؛ پاره نشدن پیراهن موجب کشف جرم برادران گردید. زیرا بعد از انداختن یوسف به چاه، وقتی برادران پیراهن او را آغشته به خون کرده و به پدر نشان دادند و گفتند: یوسف را گرگ خورده است، پدر پرسید: پس چرا پیراهن او پاره نشده است؟! و در پایان داستان نیز، پیراهن وسیله ی بینا شدن چشم پدر شد.

پیام ها:

۱- بکارگیری روشهای جرم شناسی برای تشخیص

جرم و مجرم، لازم است. ان كان قميصه قد من دبر ...

آیه ۲۸

۲۸ - فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ

ترجمه:

پس همینکه (عزیز مصر) پیراهن او را دید که از پشت پاره شده است، (حقیقت را دریافت و) گفت: بی شک این از حيله شما زنان است. البته حيله شما شگرف است.

نکته ها:

○ مراد از کیدکن، تهمت زدن به افراد پاک و دفع تهمت از خود، آن هم با سرعت و بدون دلهره است.

○ با اینکه قرآن کید شیطان را ضعیف می داند آن کید شیطان کان ضعیفا (۱) ولی در این آیه، کید زنان بزرگ شمرده شده است. به گفته ی تفسیر صافی این به خاطر آن است که وسوسه شیطان لحظه ای و غیابی و سارقانه است، ولی وسوسه زن با لطایف و محبت و حضوری و دایمی است.

○ گاهی خداوند کارهای بزرگ را با وسیله های کوچک انجام می دهد؛ مثلاً سرنگونی ابرهه را با پرنده گان ابابیل، حفظ جان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را با تار عنکبوت، آموزش نسل بشر را با کلاغ، اثبات پاکی مریم علیها السلام را با سخن گفتن نوزاد، پاکی یوسف را با پاره شدن پیراهن، ایمان آوردن یک کشور را با خبر آوردن هدیه و کشف و مشخص شدن اصحاب کهف را با نمونه پول، تحقق بخشیده است.

پیام ها:

۱- حق، پشت پرده نمی ماند و مجرم رسوا می شود. انه من کیدکن

۲- از مکر زنان ناپاک، بترسید که حيله ی آنان بزرگ و خطرناک است. ان کیدکن عظیم

آیه ۲۹

۲۹ - يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَٰذَا

ص: ۶۷۷

وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ

ترجمه:

(عزیز مصر به یوسف گفت:) (یوسف از این مسئله صرف نظر کن (و آن را بازگو نکن و به همسرش نیز خطاب کرد:) و تو برای گناهت استغفار کن چون قطعاً از خطاکاران بوده ای.

پیام ها:

۱- عزیز مصر می خواست مسئله مخفی بماند، ولی مردم دنیا در تمام قرن ها از ماجرا با خبر شدند، تا پاکی یوسف ثابت شود. یوسف اعرض عن هذا

۲- عزیز مصر نیز همچون سایر کاخ نشینان، نسبت به مسئله ی ناموس و غیرت تساهل کرد و از توبیخ همسر به صورت جدی خودداری نمود! و استغفری

۳- رهبران غیرالهی، قدرت برخوردار قاطع نسبت به همسر متخلف خودشان را ندارند. و استغفری

۴- رابطه زناشویی زن با غیر همسر خویش، رابطه ای ناروا و نامشروع است. و استغفری لذنبک

آیه ۳۰

۳۰ - وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرْوَدُ فَتَهِأَ عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرِيهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

ترجمه:

زنانی در شهر (زبان به ملامت گشودند) و گفتند: همسر عزیز با غلامش مراده داشته و از او کام خواسته است. همانا یوسف او را شیفته خود کرده است. به راستی ما او را در گمراهی آشکار می بینیم.

نکته ها:

○ کلمه ی شغاف به پیچیدگی بالای قلب یا پوسته نازک روی قلب، که همچون غلاف آنرا در برمی گیرد، گفته شده است. و جمله ی شَغَفَهَا حُبًّا یعنی علاقه به قلب گره خورده و عشق شدید شده است. (۱)

پیام ها:

۱- اخبار مربوط به خانواده های مسئولان زودتر شایع می گردد. قال نسوه ... امرأت العزیز

۲- آنجا که خدا

بخواهد، بستن درها نیز مانع رسوایی نمی شود. قال نسوه... امرأت العزيز تراود إلیهنَّ

آیه ۳۱

فلما سمعت بمکرهن ارسلت الیهن وأعتدت لهنَّ مٹک إوءاتت کُلَّ وَحِدِه مِّنهنَّ سَکیناً وَقَالَتِ أَخْرُج عَلیهنَّ فَلَمَّا رَأیتَهُ أَكْبَرْنَهُ وَ
قَطَعْنَ أیدیهنَّ وَقُلْنَ حَشَلَلَه مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلکٌ کَریمٌ

ترجمه:

پس چون (همسر عزیز) نیرنگ (وبدگویی) زنان (مصر) را شنید، (کسی را برای دعوت) به سراغ آنها فرستاد و برای آنان (محفل و) تکیه گاهی آماده کرد و به (دست) هر یک چاقویی داد (تا میوه میل کنند) و به یوسف گفت: بر زنان وارد شو. همینکه زنان او را دیدند (از زیبایی) بزرگش یافتند و دست های خود را (به جای میوه) عمیقاً بریدند و گفتند منزّه است خداوند، این بشر نیست، این نیست جز فرشته ای بزرگوار.

نکته ها:

○ کلمه حاشا و تحاشی به معنی کنار بودن است. رسم بوده که هر گاه می خواستند شخصی را از عیبی منزّه بدانند، اول خدا را تنزیه می کردند بعد آن شخص را. (۱)

○ همسر عزیز مصر زن سیاستمداری بود، با مهمانی دادن توانست مشت رقبا را باز کند. و آنان را غافلگیر نماید.

پیام ها:

۱- گاهی هدف از بازگو کردن مسایل دیگران، دلسوزی نیست، بلکه حسادت و توطئه و نقشه علیه آنان است. مکرهن

۲- عشق که آمد انسان بریدن دست را نمی فهمد. قطعن ایدیهنَّ

(اگر شنیده اید که حضرت علی علیه السلام به هنگام نماز، از پایش تیر را کشیدند و متوجه نشد، تعجب نکنید. زیرا اگر عشق سطحی و زیبایی ظاهری، تا بریدن دست پیش می رود، عشق معنوی و عمیق به جمال واقعی، چه خواهد

ص: ۶۷۹

کرد!)

۳- زود انتقاد نکنید، شاید شما هم اگر به جای او بودید مثل او می شدید. قطعن ایدیهنّ (انتقاد کنندگان وقتی برای یک لحظه یوسف را دیدند، همه مثل زن عزیز مصر گرفتار شدند.)

۴- پاسخ مکر را باید با مکر داد. (زنان با بازگو کردن راز همسر عزیز مصر، نقشه کشیدند و او با یک میهمانی، نقشه آنان را پاسخ داد). ارسلت الیهنّ

۵- انسان به طور فطری در برابر بزرگی و بزرگواری، تواضع می کند. اکبرنه

۶- مردم مصر در آن زمان، ایمان به خداوند و فرشتگان داشتند. حاش لله ... ملک کریم

آیه ۳۲

۳۲ - قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا ءَامُرُهُ لَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّغِيرِينَ

ترجمه:

(همسر عزیز مصر به زنانی که دست خود را بریده بودند) گفت: این همان کسی است که مرا درباره او ملامت می کردید. و البته من از او کام خواستم ولی او پاکی ورزید. و اگر آنچه را به او دستور می دهم انجام ندهد، حتماً زندانی خواهد شد و قطعاً از خوار شدگان خواهد بود.

نکته ها:

○ شرایط اجتماعی و روانی، در نوع عکس العمل افراد تأثیر دارد. همسر عزیز آنگاه که از افشای کار زشت خود می ترسد، غلقت الابواب درها را می بندد، اما هنگامی که زنان مصر را همراه و همداستان خود می بیند، علناً می گوید: انا راوده من او را فرا خواندم. در جامعه نیز وقتی حساسیت به زشتی از بین برود، گناه آسان می شود. شاید برای جلوگیری از همین اخلاق است که در دعای کمیل می خوانیم: اللهم اغفر لی الذنوب التي تهتك العصم خداوندا؛ گناهایی که پرده

ص: ۶۸۰

حیا را پاره می کند برایم بیامرز. زیرا گناه در ابتدا انجامش برای انسان سنگین است، اما همین که پرده ها برافتاد آسان می شود.

پیام ها:

۱- دیگران را ملامت نکنید که خود گرفتار می شوید. فذالك الذی لمتنی فیہ

۲- عشق گناه آلود، سبب رسوائی می شود. لقد راودته

۳- دروغگو رسوا می شود. کسی که دیروز گفت: یوسف قصد سوء داشته اراد باهلك سوء امروز می گوید: أنا راودته من قصد کام گرفتن از او را داشتم.

۴- گاهی دشمن هم به پاکی شخص مقابل، گواهی می دهد. فاستعصم

(وجدان مجرم نیز گاهی بیدار می شود.)

۵- سوء استفاده از قدرت، حربه ی طاغوتیان است. لیسجنن

۶- تهدید به حبس و تحقیر، حربه و شیوه ی طاغوتیان است. لیسجنن، ... الصاغرین

۷- عاشق شکست خورده، دشمن می شود. لیسجنن ولیکوناً من الصاغرین

۸- روحیه کاخ نشینی، غیرت را می میراند. (با آنکه عزیز خیانت همسر را فهمید و از او خواست که توبه کند، ولی باز هم میان او و یوسف فاصله نیانداخت.)

۹- پاکی لازمه ی نبوت است. فاستعصم ...

۱۰- چه پاکانی که به خاطر خود کامگان به زندان می روند. فاستعصم ... لیسجنن یوسف از دامان پاک خود به زندان می رود

آیه ۳۳

۳۳ - قَالَ رَبِّ السُّجُنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفَعَنِي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ

ترجمه:

(یوسف) گفت: پرودگارا؛ زندان برای من از آنچه مرا به سوی آن می خوانند محبوب تر است. و اگر حيله آنها را از من باز نگردانی من به سوی آنها تمایل می کنم و از جاهلان می گردم.

پیام‌ها:

۱- توجه به ربوبیت خدا، از آداب دعا می باشد. ربّ

۲- اولیای خدا، فشار زندگی

ص: ۶۸۱

شرافتمندانه را، از رفاه در گناه بهتر می دانند. رَبِّ السَّجْنِ احْبَبِ إِلَيَّ

۳- هر آزاد بودنی ارزش نیست و هر زندان بودنی عیب نیست. رب السجن احب

۴- انسان با استمداد از خداوند، می تواند در هر شرایطی از گناه فاصله بگیرد. رَبِّ السَّجْنِ احْبَبِ (هجرت از محیط گناه لازم است)

۵- رنج و سختی نمی تواند مجوز ارتکاب گناه باشد. رب السجن ...

۶- دعا و نیایش و استمداد از خداوند، راه مصون ماندن از گناه و انحرافات جنسی است. رب السجن ...

۷- شخصیت انسان به روح او بستگی دارد، نه جسم او. اگر روح آزاد باشد، زندان بهشت است و اگر روح در فشار باشد، کاخ هم زندان می شود. رب السجن احب

۸- یا همه زنان عاشق یوسف شدند و پیغام دادند و یا او را برای پذیرش درخواست همسر عزیز تشویق کردند. کیدهن، یدعوننی

۹- راضی کردن مردم به قیمت ناخشنودی خدا، جهل است. رب ... یدعوننی

۱۰- هیچ کس بدون لطف خداوند، محفوظ نمی ماند. الا تصرف عنی ... در شرایط بحرانی تنها راه نجات، اتکا به خداوند است.

۱۱- آزمایش های الهی هر لحظه سخت تر میشود. (یوسف قبلاً- گرفتار یک زن بود، حال گرفتار چندین زن شده است). کیدهن الیهن

۱۲- گناه، موجب سلب علوم خدادادی و موهبتی است. اتیناه علما و حکما ... اکن من الجاهلین

۱۳- جهل تنها بیسوادی نیست، انتخاب لذت آنی و چشم پوشی از رضای خداوند، جهل محض است. اکن من الجاهلین

آیه ۳۴

۳۴ - فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

ترجمه:

پس پروردگارش (در خواست) او را اجابت کرد و حيله زنان را از او برگرداند،

زیرا که او شنوای داناست.

پیام ها:

۱- مردان خدا مستجاب الدعوه هستند. فاستجاب له

۲- هر کس به خداوند پناه ببرد، محفوظ می ماند. فصرف عنه کیدهن

۳- استجابت دعا، دلیل بر قدرت شنوایی و بینایی و علم خداوند است. فاستجاب ... هو السميع العليم

آیه ۳۵

۳۵ - ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَجُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ

ترجمه:

سپس بعد از آن همه نشانه ها و شواهدی که (برای پاکی یوسف) دیدند، اینگونه برایشان جلوه کرد که او را تا مدتی زندانی کنند.

پیام ها:

۱- زیبایی همیشه خوشبختی آور نیست، دردسر هم دارد. ثم بدالهم ... لیسجننه

۲- یک دیوانه سوزنی را در چاه می اندازد، صد نفر عاقل نمی توانند آنرا در آورند. یک زن عاشق شد، مردان متعدد و رجال مملکتی نتوانستند این رسوایی را، چاره اندیشی کنند. بدالهم بعد ما راءوا

۳- در دربارها و کاخهای طاغوتیان، دادگاه و محاکمه غیابی و تشریفاتی است، تا بی گناهان محکوم شوند. لیسجننه

۴- کاخ نشینی معمولاً با بی پروایی و پررویی همراه است. من بعد ما راءوا الايات لیسجننه با این همه دلیل بر پاکی یوسف، باز هم محکوم به زندان می شود.

آیه ۳۶

و دخل معه السجنَ فتیان قال أحدهما إني أرىني أعصِرُ خمرًا وقال الآخرُ إني أرىني أحمِلُ فوقَ رأسي خبزًا تَأْكُلُ الطيرُ منه نَبْنَا
بتأويله إنا نرىكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

ترجمه:

و با یوسف دو جوان دیگر وارد زندان شدند. یکی از آن دو (نزد یوسف آمد و) گفت: من در خواب خود را دیدم که برای

شراب (انگور) می فشارم و دیگری گفت: من خود را در خواب دیدم که بر سرم نانی

ص: ۶۸۳

می برم و پرندگان از آن می خورند ما را از تعبیر خوابمان آگاه ساز، که ما ترا از نیکوکاران می بینیم.

نکته ها:

○ در حدیث می خوانیم: دلیل آنکه یوسف را نیکوکار نامیدند این بود که به افراد مریض در زندان رسیدگی می کرد و برای نیازمندان تلاش می نمود و برای سایرین، جا باز می کرد. (۱)

پیام ها:

۱- زندان و زندانی در تاریخ، سابقه ی طولانی دارد. دخل معه السجن

۲- زندان یوسف، عمومی بوده است. معه السجن

۳- احترام افراد را حفظ کنید. قرآن از زندانی ها به فتیان یاد می کند.

۴- خواب ها را ساده نگیریم، در بعضی از آنها اسراری نهفته است. ارانی اعصر خمراً (ممکن است انسان های عادی نیز خواب های مهمی ببینند).

۵- اگر مردم اعتماد به کسی پیدا کنند، تمام رازهای خود را با او در میان می گذارند. انا نریک من المحسنین

۶- انسان های وارسته، در زندان نیز روی افراد تأثیر می گذارند. انا نریک من المحسنین

۷- حتی مجرمان و گناهکاران نیز برای نیکوکاران، جایگاه شایسته ای قایلند. انا نریک من المحسنین

آیه ۳۷

۳۷ - قَالَا لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُزْزَعَانِهِ إِلَّا - نَبَأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَفِرُونَ

ترجمه:

(یوسف به آن دو نفر که خواب دیده بودند) گفت: من قبل از آنکه جیره غذایی شما برسد، تأویل خوابتان را خواهم گفت. این تعبیر از چیزهایی است که پروردگرم به من آموخته است. همانا من آئین قومی را که به خدا ایمان نمی آورند و به قیامت کفر می ورزند، رها کرده ام.

نکته ها:

○ در ترجمه بخش اول

١-٤٤. تفسير نورالثقلين - ميزان الحكمة (سجن).

آیه، این احتمال نیز وجود دارد که معنای آیه اینگونه باشد: من از جانب خداوند می دانم غذایی که برای شما خواهند آورد چیست؟ پس می توانم خواب شما را هم تعبیر کنم یعنی یوسف علاوه بر تعبیر خواب از چیزهای دیگر نیز خبر می داده است. مثل حضرت عیسی علیه السلام که از غذای ذخیره شده در منازل و یا آنچه می خوردند، خبر می داد.

○ سؤال: چرا حضرت یوسف علیه السلام خواب آنان را فوری تعبیر نکرد و آن را به وقت دیگر، و ساعتی بعد موکول کرد؟

پاسخ این سؤال را از فخر رازی می شنویم:

۱- می خواست آنها را در انتظار قرار دهد تا کمی تبلیغ و ارشاد کند، شاید شخص اعدامی ایمان آورد و با حسن عاقبت از دنیا برود.

۲- می خواست با بیان نوع غذایی که نیامده، اعتماد آنان را جلب کند.

۳- می خواست آنها را تشنه تر کند، تا بهتر بشنوند.

۴- چون تعبیر خواب یکی از آنها اعدام بود، کمی طفره می رفت تا قالب تهی نکند.

پیام ها:

۱- گاهی برای تأثیرگذاری بیشتر، لازم است انسان قدرت علمی و کمالات خود را به دیگران عرضه کند. نباتکما بتأویله

۲- از فرصت ها، بهترین استفاده را بکنید. نباتکما بتأویله ... انی ترکت مله

(یوسف قبل از تعبیر خواب، کار فرهنگی و اعتقادی خود را شروع کرد.)

۳- معلومات و دانسته های خود را از خداوند بدانیم. علّمنی ربّی

۴- هدف از آموزشها نیز پرورش است. علّمنی ربّی

۵- خداوند حکیم است و بی جهت دری را به روی کسی باز نمی کند. علّمنی ربّی زیرا من؛ ترکت ملّه قوم لایؤمنون

۶- کسی

ص: ۶۸۵

که از ظلمات کفر فرار کند، به نور علم می رسد. علمنی ربی انی ترکت (دلیل علم من ترک کردن کفر است).

۷- در تمام ادیان، عقیده به توحید و معاد در کنار یکدیگر لازم است. قوم لایؤمنون بالله و هم بالاخره کافرون

۸- اساس ایمان، تبری و تولی است. در این آیه برائت از کفار و در آیه بعد ولایت اولیای الهی مطرح است. انی ترکت -
واتبع

آیه ۳۸

۳۸ - وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آيَاتِي إِبراهيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَ لِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَ عَلَى النَّاسِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

ترجمه:

و آیین پدرانم ابراهیم و اسحاق و یعقوب را پیروی کرده ام. برای ما سزاوار نیست که چیزی را شریک خداوند قرار دهیم. این از فضل خدا بر ما و بر مردم است ولی بیشتر مردم سپاس گذاری نمی کنند.

نکته ها:

○ اصالت خانوادگی، همچنانکه در ساختار شخصیت افراد مؤثر است، در پذیرش مردم نیز اثر دارد. لذا حضرت یوسف برای معرفی خود، به پدران خود که انبیای الهی هستند تکیه می کند، تا هم اصالت خانوادگی را ارائه دهد و هم قداست دعوت خود را. این همان روشی است که پیامبر صلی الله علیه و آله نیز در معرفی خود به کار می برد و می فرمود: من همان پیامبر امی هستم که نام و نشانم در تورات و انجیل آمده است. حضرت سیدالشهدا حسین بن علی علیهما السلام و امام سجاد علیه السلام نیز در کربلا و شام در برابر مردم خود را چنین معرفی کردند: أنا بن فاطمه الزهرا.

○ کلمه ملة در قرآن به معنای آیین بکار

ص: ۶۸۶

رفته است. و در آیه ۷۸ سوره حج سیمای مَلّه ابراهیم اینگونه ترسیم شده است؛ با تمام قُوا در راه خدا جهاد کنید و اهل نماز و زکات و اعتصام به خدا باشید. در دین سختی و حرجی نیست، تسلیم خدا باشید، این است مَلّت پدرتان ابراهیم

پیام ها:

- ۱- رسیدن به حق، در گرو شناخت باطل و ترک آن است. ترک مَلّه قوم لا یومنون و اتبعت مَلّه ...
- ۲- جدّ انسان، در حکم پدر انسان است و کلمه آب به او نیز اطلاق شده است. مَلّه ابائی ابراهیم و اسحق و یعقوب
- ۳- انبیا باید از خاندان پاک باشند. ابائی ابراهیم و ...
- ۴- پیامبران الهی از یک وحدت هدف برخوردارند. مَلّه ابائی ابراهیم و اسحق و ...
- ۵- نبوت و هدایت، توفیق و فضل الهی برای همه است. علینا و علی الناس
- ۶- در کنار راههای منفی، راه مثبت را نیز نشان دهیم. ترک مَلّه ... و اتبعت مَلّه ...
- ۷- پرهیز از شرک و گرایش به توحید، توفیق الهی می خواهد. ذلک من فضل الله
- ۸- شرک در تمام ابعادش (ذات و صفات و عبادت)، منفور است. من شیء
- ۹- اکثریت، معیار شناخت صحیح نیست. اکثرهم لا یشکرون
- ۱۰- پشت کردن به راه انبیا، بزرگترین کفران نعمت است. لایشکرون
- ۱۱- شرک و رزی، ناسپاسی در برابر خداوند است. لایشکرون

آیه ۳۹

۳۹ - یَصْحَبِي السَّجْنِ ءَ اَرْبَابٍ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمْ اللّٰهُ الْوَحْدُ الْقَهَّارُ

ترجمه:

ای دو یار زندانی من، آیا خدایان متعدد و گوناگون بهتر است یا خداوند یکتای مقتدر.

نکته ها:

○ انسان ها سه دسته اند: گروهی قالب پذیرند، مثل آب و

هوا که از خود شکلی ندارند و در هر ظرفی به شکل همان ظرف در می آیند. گروهی نفوذ ناپذیر و مقاوم هستند، همچون آهن و فولاد که در برابر فشار بیرونی ایستادگی می کنند. اما گروهی امام و راهبرند که دیگران را به رنگ حق درمی آورند. یوسف نمونه ای از انسان های دسته سوم است که در زندان نیز از مشرک، موحد می سازد.

○ در قرآن کریم در جاهای مختلف، از روش مقایسه و پرسش استفاده شده است که به نمونه هایی از آن درباره خداوند اشاره می کنیم:

هل من شركائكم من يبداء الخلق ثم يعيده (۱)؛ آیا از شرکایی که برای خدا گرفته اید کسی هست که بیافریند و سپس آنرا برگرداند؟

هل من شركائكم من يهدى الى الحق (۲)؛ آیا از شرکایی که برای خدا قرار داده اید کسی هست که به حق راهنمایی کند؟

أغیر الله أبغی رباً و هو ربّ کلّ شیء (۳)؛ آیا غیر خدای یکتا پروردگاری بپذیریم در حالیکه او پروردگار همه چیز است؟

ءالله خیرٌ اّما یشرکون (۴)؛ خداوند بهتر است یا آنچه (او را) شریک می گردانید؟

پیام ها:

۱- مردم را با محبت و عاطفه، صدا بزیند. یا صاحبی

۲- از مکان ها و زمان های حساس برای تبلیغ استفاده کنید. یا صاحبی السجن ءارباب متفرّقون.. (یوسف در زندان همینکه می بیند به تعبیر خواب او نیاز دارند، فرصت را غنیمت شمرده و تبلیغ می کند.)

۳- پرسش و مقایسه یکی از راه های ارشاد و هدایت است. ءارباب متفرّقون خیر ...

آیه ۴۰

ما تعبدون من دونه إلا أسماء سميتموها أنتم و ءآبأؤكم مآ أنزل الله بها من سلطانٍ إن الحكم إلا لله أمر

ص: ۶۸۸

۱- ۴۵. یونس، ۳۴.

۲- ۴۶. یونس، ۳۵.

۳- ۴۷. انعام، ۱۶۴.

۴- ۴۸. نمل، ۵۹.

أَلَا تَعْبُدُونَ إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكُمُ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

ترجمه:

شما غیر از خداوند چیزی را عبادت نمی کنید مگر اسم هایی (بی مسما) که شما و پدرانتان نامگذاری کرده اید (و) خداوند هیچ دلیلی (بر حقانیت) آن نفرستاده است. کسی جز خداوند حق فرمانروایی ندارد، او دستور داده که او را نپرستید. این دین با برجای و استوار است ولی اکثر مردم نمی دانند.

پیام ها:

۱- معبودهایی غیر از واقعی نیستند، بلکه ساخته خیال شما و نیاکان شماست. ماتعبدون الا اسماء سمیتموها انتم و اباؤکم

۲- عقاید آدمی باید متکی بر دلیل و برهان عقلی یا نقلی باشد. من سلطان

۳- در برابر هیچ فرمان غیر الهی، کرنش نکنید. زیرا فرمان دادن تنها حق خداوند است. ان الحكم الا لله

۴- هر قانونی جز قانون الهی، متزلزل است. ذلك الدين القيم

۵- جهل و نادانی، زمینه ساز پیدایش شرک است. لا يعلمون

۶- بیشتر مردم جاهلند. اکثر الناس لا يعلمون (یا جاهل بسیط که به جهل خود آگاه است یا جاهل مرکب که خیال می کند می داند و در واقع نمی داند)

۷- بسیاری از قدرت ها، سازمان ها، مؤسسات، سمینارها، قطعنامه ها، ملاقات ها و حمایت ها و محکومیت ها و عناوین و القاب دیگر، اسمهای بی مسمی و بت های مدرن روزگار ما هستند که خود ساخته ایم و به جای خدا، دنباله رو آنان شده ایم. ما تعبدون... اسماء سمیتموها

آیه ۴۱

۴۱ - يَصْحَبِي السُّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَا الْآخَرُ فَيُضَلُّ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ

ترجمه:

ای دوستان زندانیم، اما یکی از شما (آزاد می شود) و به ارباب خود شراب می نوشاند

ص: ۶۸۹

و دیگری به دار آویخته می شود (و آنقدر بالای دار می ماند) که پرندگان (با نوک خود) از سر او می خورند، امری که درباره آن از من نظر خواستید حتمی و قطعی است.

نکته ها:

○ کلمه ی رَبِّ به حاکم، مالک و ارباب نیز اطلاق می شود. مثل، رَبِّ الدار یعنی صاحب خانه. پس جمله ی فِیْسَقِی رَبِّهْ خَمْرًا یعنی به ارباب خود شراب می دهد.

پیام ها:

۱- بعضی از رؤیاها اگر چه از شخص غیر موحّد باشد، می تواند تعبیر مهمّی داشته باشد. فِیْسَقِی رَبِّهْ خَمْرًا

۲- کرامت افراد را رعایت کنید هر چند در خط فکری شما نباشند. یا صاحبی

۳- تعبیر خواب یوسف پیش بینی و حدس نیست، بلکه خبر قطعی از جانب خداست. قضی الامر

۴- نوبت مراعات شود. اما احدکما ... (اول کسی که زودتر خوابش را گفته است)

آیه ۴۲

۴۲ - وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ

ترجمه:

و (یوسف) به آن زندانی که می دانست آزاد می شود گفت: مرا نزد ارباب خود بیاد آور (ولی) شیطان یادآوری به اربابش را از یاد او برد، در نتیجه (یوسف) چند سالی در زندان ماند.

نکته ها:

○ کلمه ی ظَنَّ به معنای اعتقاد و علم نیز استعمال شده است. زیرا در آیه قبل یوسف به صراحت و قاطعیت از آزادی یکی و اعدام دیگری خبر داده است. بنابراین ظَنَّ در اینجا به معنای گمان همراه با شک نیست.

○ کلمه ی بِضْعَ به عدد زیر ده گفته می شود و اکثر مفسرین مدت زندان حضرت یوسف را هفت سال گفته اند. (والله اعلم)

○

در بعضی تفاسیر جمله فانسیه الشیطان را اینگونه ترجمه کرده اند که شیطان یاد پروردگار را از ذهن یوسف برد و او به جای استمداد از خداوند به ساقی شاه توجه کرد و این برای یوسف ترک اولی بود و لذا سال های دیگری را نیز در زندان ماند. اما صاحب المیزان می نویسد: اینگونه روایات خلاف قرآن است چون قرآن یوسف را از مخلصین دانسته و شیطان به مخلصین نفوذ ندارد. به علاوه در دو آیه بعد آمده که قال الذی نجا منهما وادّکر بعد اّمه فراموش کننده بعد از مدت ها یوسف را به خاطر آورد، از این معلوم می شود که فراموشی مربوط به ساقی بوده است نه یوسف.

پیام ها:

۱- انبیا نیز از طرق معمول، برای حل مشکلات خود اقداماتی را انجام می داده اند، و این با توحید و توکل منافاتی ندارد. اذکرنی عند ربک

۲- هر تقاضایی رشوه نیست. اذکرنی عند ربک یوسف برای ارشاد و تعبیر خواب، مزد و رشوه ای درخواست نکرد، بلکه گفت: به شاه مظلومیتم برسان.

۳- معمولاً افراد بعد از رسیدن به پست و مقام و رفاه، دوستان قدیمی را به فراموشی می سپارند. فانسیه الشیطان

۴- خروج یوسف از زندان و رفع اتهام از او، با اهداف شیطان ناسازگار بود، لذا دسیسه نمود. فانسایه الشیطان

آیه ۴۳

۴۳ - وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَ سَبْعٌ سُبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأَخْرَ يَابَسَاتٍ يَأْبَاهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ

ترجمه:

و (روزی) پادشاه (مصر) گفت: من هفت گاو فربه که هفت گاو لاغر آنها را می خورند و هفت خوشه ی سبز

ص: ۶۹۱

و (هفت خوشه ی) خشکیده ی دیگر را (در خواب) دیدم، ای بزرگان قوم! اگر تعبیر خواب می کنید درباره ی خوابم به من نظر دهید.

نکته ها:

○ تاکنون در این سوره، سه خواب مطرح شده است؛ خواب خود یوسف، خواب دو رفیق زندانی و خواب پادشاه مصر.

در تورات آمده؛ پادشاه یک نوبت در خواب دید گاوهای لاغر گاوهای فربه را می خورند و نوبت دیگر، خوشه ی سبز در کنار خوشه های خشکیده را دید. (۱)

○ درباره ی اینکه عزیز مصر همان پادشاه مصر است یا دو نفر هستند، گفتگو و اختلاف نظر است که ما از آن می گذریم، زیرا نقشی در بحث ندارد.

○ در کتاب روضه ی کافی آمده؛ خواب دیدن سه نوع است: گاهی بشارت الهی، گاهی ایجاد وحشت از شیطان و گاهی خواب های بی سروته و پریشان. (۲)

پیام ها:

۱- خداوند با خواب دیدن یک شاه ظالم، (به شرطی که تعبیر کننده اش یوسف باشد) ملتی را از قحطی نجات می دهد. قال الملک انی اری

۲- پادشاه مصر، رویای شگفت خویش را به طور مکرر دیده بود. اری

۳- روسا و قدرتمندان با اندک خاطره ی ناگواری، احساس خطر می کنند که مبدا قدرت از آنها گرفته شود. قال الملک انی اری ... افتونی

۴- برای تعبیر خواب، باید به اهل آن مراجعه کرد و نباید به تعبیر هر کس توجه نمود. افتونی ... ان کنتم للرؤیا تعبرون

آیه ۴۴

۴۴ - قَالُوا أَضَعْتُ أَحْلَمَ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَمِ بِعَلَمِينَ

ترجمه:

(اطرافیان پادشاه) گفتند: خواب هایی پریشان است و ما به تعبیر خواب های آشفته دانا نیستیم.

نکته ها:

0 كلمه ى اضغاث

ص: ٤٩٢

١- ٤٩. تفسير الميزان.

٢- ٥٠. تفسير نورالثقلين.

جمع ضَغْث به معنای مخلوط کردن و ضِغْث به معنای دسته چوب مختلط است.

کلمه ی احلام جمع حلم به معنای خواب پریشان است. اضغاث احلام یعنی خواب های پراکنده و درهمی که معبر نمی تواند سر نخی از آنرا به دست آورد.

پیام ها:

۱- ندانستن و جهل خود را توجیه نکنید. (اشراف چون تعبیر صحیح خواب را نمی دانستند گفتند: خواب شاه پریشان است) قالوا اضغاث احلام

۲- کار را باید به کاردان سپرد. (کارشناس تعبیر می کند، ولی غیر کارشناس می گوید خواب پریشان و غیر قابل تعبیر است) ما نحن بتأویل الاحلام بعالمین

آیه ۴۵

۴۵ - وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّه أَنَا أَنبُؤُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ

ترجمه:

و آن کس از آن دو (زندانی) که نجات یافته بود، پس از مدتی (یوسف را) به خاطر آورد، و (به عزیز مصر) گفت: مرا (به سراغ یوسف) بفرستید تا (از تعبیر خواب) شما را با خبر کنم.

نکته ها:

○ اُمّه گرچه به معنای اجتماع مردم است، ولی در اینجا به اجتماع روزها (مدتها) اطلاق شده است. (۱)

پیام ها:

۱- خوبی ها دیر یا زود اثر خود را نشان می دهند. وادکر بعد اُمّه

۲- آگاهان را به جامعه معرفی کنید تا مردم از آنان بهره مند شوند. فارسلون

۳- بعضی از کارشناسان در انزوا به سر می برند از آنان غافل نشوید. فارسلون

آیه ۴۶

۴۶ - يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعِ سُبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَّعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ

ترجمه:

(فرستاده شاه وارد زندان شد و گفت:) ای یوسف، ای مرد راستگوی درباره ی (این خواب

ص: ۶۹۳

۱- ۵۱. تفسیر کبیر و المیزان.

که) هفت گاو فربه هفت گاو لاغر می خورند و هفت خوشه ی سبز و (هفت خوشه ی) خشکیده دیگر، به ما نظر بده تا به سوی مردم برگردم، شاید آنان (از اسرار خواب) آگاه شوند.

نکته ها:

○ صدیق به کسی گفته می شود که گفتار و رفتار و اعتقادش، همدیگر را تصدیق کنند. دوست یوسف چون رفتار و کلام یوسف را در زندان دیده بود و از سوی دیگر، تعبیرهای خواب او نسبت به خودش و دوستش را مطابق واقع دیده بود یوسف را صدیق صدا زد.

○ صدیق از القابی است که پیامبر صلی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام داده است. (۱)

○ جمله لعلمهم یعلمون احتمال دارد به معنی واقف شدن مردم به وجود ارزشی یوسف باشد. یعنی؛ به سوی مردم برگردم تا آنها بدانند که تو چه گوهری هستی.

پیام ها:

۱- قبل از درخواست، سزاوار است از کمالات شخص تجلیل شود. ایها الصدیق

۲- سؤالات و مشکلات خود را از افراد خوش سابقه و صدیق بپرسید. ایها الصدیق أفتنا

آیه ۴۷

۴۷ - قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ

ترجمه:

(یوسف در جواب) گفت: هفت سال پی در پی کشت کنید و آنچه را درو کردید، جز اندکی را که می خورید، در خوشه اش کنار بگذارید.

نکته ها:

○ یوسف علیه السلام بدون گلایه و شکوه از رفیق که چرا او را فراموش کرده و بدون آنکه قید و شرطی برای تعبیر خواب پادشاه تعیین کند، فوری به تعبیر خواب پرداخت، زیرا کتمان دانش به ویژه در هنگام نیاز جامعه به

ص: ۶۹۴

آن، امری به دور از شأن انسان های پاک و نیکوکار است.

○ یوسف به جای تعبیر خواب، راه مقابله با قحطی را با برنامه ای روشن بیان کرد تا نشان دهد علاوه بر علم تعبیر خواب، قدرت برنامه ریزی و مدیریت دارد.

○ علم کشاورزی و سیاست ذخیره سازی و لزوم صرفه جویی در مصرف از این آیه استفاده می شود.

پیام ها:

۱- مردان خدا باید برای رفاه مردم، فکر کنند و طرح دراز مدت و کوتاه مدت داشته باشند. تزرعون سبع سنین

۲- گندم اگر به خوشه باشد بر عمرش اضافه می شود. ذروه فی سنبله

۳- می توان با برنامه ریزی، خود را برای مقابله با حوادث طبیعی همچون قحطی، زلزله و سیل آماده کرد. فذروه فی سنبله

۴- برنامه ریزی و تدبیر برای آینده، منافاتی با توکل و تسلیم در برابر امر خدا ندارد. فذروه فی سنبله (با تدبیر به استقبال تقدیر برویم)

۵- طرحها باید قابلیت عملی داشته باشند. فذروه فی سنبله (بهترین شیوه عملی در آن زمان بدون سیلو و تکنولوژی، واگذارند گندم در خوشه بود).

۶- هر تلخی بد نیست. همین قحطی مقدمه ی حاکمیت یوسف شد و همچنین مقدمه صرفه جویی و کار بیشتر در میان مردم گشت. تزرعون، فذروه، الا قلیلا

۷- صرفه جویی امروز خود کفایی فردا و اسراف امروز نیازمند شدن فردا را به دنبال دارد. قلیلاً ممّا تأکلون

۸- آینده نگری و برنامه ریزی بلند مدت برای مقابله با مشکلات اقتصادی جامعه، لازمه مدیریت کشور است. تزرعون ... فذروه ... الا قلیلا

۹- کنترل حکومت بر روند تولید و توزیع، در شرایط بحرانی امری ضروری است. تزرعون ...

ص: ۶۹۵

۱۰- رویای کافران نیز می تواند بیانگر واقعیت ها و حاوی دستورالعمل هایی برای حفظ جامعه باشد.

آیه ۴۸

۴۸ - ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ

ترجمه:

سپس بعد از آن، هفت سال سخت می آید که مردم آنچه را برایشان از پیش ذخیره کرده اید خواهند خورد جز اندکی که (برای بذر) حفظ می کنید.

آیه ۴۹

۴۹ - ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ

ترجمه:

سپس بعد از آن سالی فرا می رسد که به مردم در آن سال باران می رسد (و مشکل قحطی تمام می شود) و در آن سال مردم (بخاطر وسعت و فراوانی، از میوه ها و دانه های روغنی) عصاره می گیرند.

نکته ها:

○ یغاث الناس یا از غوث است یعنی مردم از جانب خداوند یاری می شوند و مشکلات ۱۴ ساله تمام می شود و یا از غیث است یعنی باران می بارد و حوادث تلخ پایان می پذیرد. (۱)

○ هفت گاو فربه و لاغر و هفت خوشه سبز و خشک که در خواب آمده بود، توسط یوسف به ۱۴ سال نعمت و قحطی تعبیر شد، امّا سال پانزدهم که سال نزول باران و فراوانی بود و در خواب پادشاه نیامده بود، خبر از غیب است که یوسف از جانب خداوند مطرح کرد، تا زمینه برای اعلام نبوتش فراهم باشد. ثمّ یاتی من بعد ذلك عام ...

○ شرایط یک مدیریت کارآمد در جامعه:

۱- اعتماد مردم. انا لنریک من المحسنین

۲- صداقت. یوسف ایها الصدیق

۳- علم و دانایی. علّمنی ربّی

٤- ٲيش بينى صحیح. فذروه فى سنبله

٥- اطاعت مردم. زیرا مردم

ص: ٦٩٦

١- ٥٣. تفسیر المیزان.

طرح یوسف را اجرا کردند.

پیام ها:

۱- پس انداز و برنامه ریزی برای ایام ناتوانی ارزشمند است. سبع شداد یا کلن ما قدمتم

۲- در مصرف مقداری را برای بذر و سرمایه ذخیره کنید. (۱) [الّا قليلاً ممّا تحصنون](#)

۳- رویاها می تواند بازگو کننده ی رخدادهای آینده و رموز راهگشا برای انسان باشد. يغاث الناس و فيه يعصرون

آیه ۵۰

۵۰ - وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَالَ النُّسُوءِ الَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ

ترجمه:

و پادشاه گفت: او را نزد من آورید، پس چون فرستاده ی شاه نزد وی آمد (یوسف) گفت: نزد آقای خود برگرد و از او پرس که ماجرای آن زنانی که دستانشان را بریدند چه بود؟ همانا پرودگار من به حيله آنان آگاه است.

نکته ها:

○ یوسف با تعبیر خواب پادشاه و ارائه برنامه ای سنجیده، آن هم بدون توقع و قید و شرطی، ثابت کرد که او یک مجرم و زندانی عادی نیست، بلکه انسانی فوق العاده و داناست.

○ وقتی فرستاده ی شاه به سوی یوسف آمد، فوراً از خبر آزادی استقبال نکرد، بلکه درخواست کرد که پرونده سابق دوباره بررسی شود، زیرا او نمی خواست مشمول عفو شاهانه شود، بلکه می خواست بی گناهی و پاکدامنی او ثابت شود و به شاه بفهماند که در رژیم او تا چه اندازه فساد و بی عدالتی حاکم شده است.

○ شاید یوسف به خاطر رعایت احترام عزیز مصر، از همسر او نام نبرد و اشاره به مجلس میهمانی کرد. قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ

○ در حدیث می خوانیم: که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

ص: ۶۹۷

۱- ۵۴. ممّا تحصنون یعنی در حصن و حرز ذخیره کردن.

از صبر یوسف در شگفتی که هرگاه عزیز مصر نیاز به تعبیر خواب پیدا کرد نگفت تا از زندان آزاد نشوم نمی گویم اما همینکه خواستند او را آزاد کنند بیرون نیامد تا رفع تهمت شود. (۱)

پیام ها:

۱- مغزهایی که کشور بدانها احتیاج دارد و زندانی هستند، اگر مرتکب جنایتی نشده اند، باید با کمک دولت آزاد شوند. قال الملک ائتونی به

۲- آزادی به هر قیمتی ارزش ندارد، اثبات بی گناهی مهمتر از آزادی است. ارجع الی ربک فسنله

۳- یوسف اول ذهن مردم را پاک کرد، بعد مسئولیت پذیرفت. ما بال النسوه

۴- دفاع از آبرو و حیثیت، واجب است. ما بال النسوه

۵- زندانی که علیرغم آزادی، پیشنهاد بررسی پرونده را می دهد، پاک است. فسنله

۶- در توطئه ی حبس یوسف، تمام زنان نقش داشته اند. کیدهن

۷- یوسف در پیامش به پادشاه، به او گوشزد کرد که بعد از آزادی، وی را رب و مالک خود نخواهد دانست و خود را بنده ی او نمی داند، بلکه خدا را رب خود می داند. ان ربی بکیدهن علیم

آیه ۵۱

۵۱ - قَالَ مَا خَطْبُكَ إِذْ رَوَدْتَنِّي يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قَلْنَ حَشَّ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ إِنَّ حَصِيحَةَ الْحَقِّ أَنَا رَوْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

ترجمه:

(پادشاه به زنان) گفت: وقتی از یوسف کام می خواستید چه منظور داشتید؟ زنان گفتند: منزه است خدا، ما هیچ بدی از او نمی دانیم. همسر عزیز گفت: اکنون حقیقت آشکار شد من (بودم که) از او کام خواستم و بی شک او از راستگویان است.

نکته ها:

○ کلمه ی خطب دعوت شدن برای امر

ص: ۶۹۸

مهم را گویند. خطیب کسی است که مردم را به هدفی بزرگ دعوت می کند. کلمه ی حصص از حصّه یعنی جدا شدن حق از باطل است. (۱)

○ در این ماجرا یکی از سنت های الهی محقق شده است، که به خاطر تقوای الهی گشایش ایجاد می شود. (۲)

پیام ها:

۱- گاهی که گره، کور می شود شخص اوّل کشور باید خود پرونده را بررسی و دادگاه تشکیل دهد. قال ما خطبکّن

۲- افراد متهم را دعوت کنید تا از خود دفاع کنند. ما خطبکّن حتی زلیخا نیز حضور داشت. قالت امراه العزیز

۳- همراه با تلخی ها شیرینی هاست. اراد باهلیک سوءّ در برابر ما علمنا علیه من سوء آمده است.

۴- حق برای همیشه، مخفی نمی ماند. الان حصص الحقّ

۵- وجدان ها روزی بیدار شده و اعتراف می کنند. انا راودته چنانکه فشار جامعه و محیط، گردنکشان را به اعتراف وادار می

کند. (همسر عزیز همین که دید تمام زنان به پاکدامنی یوسف اقرار کردند، او نیز به اعتراف گردن نهاد.)

آیه ۵۲

۵۲ - ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْخَائِنِينَ

ترجمه:

(یوسف گفت:) این (اعاده حیثیت) برای آن بود که (عزیز) بداند من در نهان به او خیانت نکرده ام و قطعاً خداوند نیرنگ خائنان را به جایی نمی رساند.

نکته ها:

○ در اینکه این آیه کلام یوسف علیه السلام است و یا ادامه کلام همسر عزیز مصر، دو نظر وجود دارد؛ برخی از مفسران (۳)

آن را ادامه سخن یوسف می دانند و برخی دیگر، (۴) ادامه سخنان همسر عزیز مصر می شمارند. ولی با توجه به محتوای آیه، نظر اوّل درست است و نمی تواند کلام

ص: ۶۹۹

۱- ۵۶. تفسیر اطیب البیان.

۲- ۵۷. من یتق الله يجعل له مخرجا. ویرزقه من حیث لایحتسب طلاق ۳ و ۲. هر کس از خدا پروا کند، برای او راه خروج قرار

می دهد. واز جایی که حسابش را نمی کند، روزیش می رساند.

۳-۵۸. تفسیر مجمع البیان و المیزان.

۴-۵۹. تفسیر نمونه.

همسر عزیز مصر باشد. زیرا چه خیانتی بالاتر از اینکه یک نفر بی گناه، سالها در زندان بماند.

○ یوسف علیه السلام با این سخن، دلیل تأخیر خودش را برای خروج از زندان، بررسی مجدد پرونده و اعاده ی حیثیت مطرح می کند.

پیام ها:

۱- شخص کریم درصدد انتقام نیست، به دنبال حیثیت و کشف حقیقت است. ذلک لیعلم

۲- نشان ایمان واقعی، خیانت نکردن در پنهانی و خفاست. لم اخنه بالغیب

۳- سوء قصد به همسر مردم، خیانت به مرد است. لم آخنه

۴- خائن برای کار خویش یا توجیه خلافش، نقشه می کشد. کیدالخائنین

۵- خائن به نتیجه نمی رسد و خوش عاقبت نیست. آری! اگر ما پاک باشیم؛ لم اخنه بالغیب خداوند اجازه نمی دهد، ناپاکان

آبروی ما را برباد دهند. انّ الله لایهدی کید الخائنین

۶- یوسف تلاش می کرد تا پادشاه را متوجه سازد که اراده ی خداوند و سنت الهی، نقش تعیین کننده ای در حوادث و رخدادها دارد. انّ الله لایهدی ...

آیه ۵۳

۵۳ - وَمَا أُبْرِيئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

ترجمه:

و من نفس خود را تبرئه نمی کنم، چرا که نفس آدمی بدون شک همواره به بدی امر می کند، مگر آن که پروردگارم رحم کند که همانا پروردگار من آمرزنده ی مهربان است.

نکته ها:

○ در قرآن برای نفس، حالاتی بیان شده که به بعضی از آن اشاره می شود؛

۱- نفس اماره که انسان را به سوی زشتی ها سوق می دهد و اگر با عقل و ایمان مهار نشود، انسان یکباره سقوط می کند.

۲- نفس لؤامه، حالتی است که انسان

خلافکار خود را ملامت و سرزنش می کند و اقدام به توبه و عذرخواهی می کند. و در سوره قیامت از آن یاد شده است.

۳- نفس مطمئنه، حالتی است که تنها انبیا و اولیا و تربیت شدگان واقعی آنان، دارند و در هر وسوسه و حادثه ای پیروزمندانه بیرون می آیند و دل بسته ی خدایند.

○ یوسف علیه السلام عدم خیانت و سربلندی خود را در این آزمایش مرهون لطف و رحم خداوند می داند و به عنوان یک انسان که دارای طبیعت انسانی است خود را تبرئه نمی کند.

○ در روایات متعدد خطرات نفس و تبرئه آن و رضایت از نفس مطرح شده و راضی بودن از نفس را نشانه ی فساد عقل و بزرگترین دام شیطان دانسته اند. (۱)

پیام ها:

۱- هرگز خود را به پاکی مستائید و تبرئه نکنید. ما اَبْرَى نفسی

۲- انسان به طور طبیعی و غریزی، اگر در مدار لطف حق قرار نگیرد، گرایش منفی دارد. (۲) لاماره بالسوء

۳- یوسف تحت تربیت مخصوص خداست. کلمه ربّی تکرار شده است.

۴- تنها رحمت او مایه نجات است. اگر انسان به حال خود رها شود، سقوط می کند. الاّ ما رحم

۵- نفس خواهش خود را تکرار می کند تا گرفتارت کند. لاماره

۶- خطر هوای نفس جدّی است، آنرا ساده ننگرید. انّ النفس لاماره بالسوء (۳)

۷- علیرغم تمام خطرات، از رحمت او مأیوس نشوید. غفور رحیم

۸- شرط کمال آن است که حتی اگر همه مردم او را کامل بدانند او خود را کامل نداند. در ماجرای حضرت یوسف علیه السلام برادران، همسر عزیز مصر، شاهد، پادشاه، شیطان، زندانیان همه گواهی به کمال او می دهند ولی خودش می گوید: ما اَبْرَى نفسی

۹- بخشودگی، مقدمه ی دریافت رحمت الهی است. اول می فرماید: غفور بعد می فرماید: رحیم

۱۰- انبیا با آنکه معصومند، اما غرائز انسانی دارند. انّ النفس لاماره بالسوء

۱۱- مرّبی باید رحمت و بخشش داشته باشد. انّ ربّی غفور رحیم

۱- ۶۰. غررالحکم.

۲- ۶۱. امام سجاد علیه السلام در مناجات شاکین برای نفس ۱۵ خطر بیان نموده که توجه به آن مفید است.

۳- ۶۲. در آیه، چهار نوع تأکید بکار رفته است. (انّ- لام تأکید - صیغه مبالغه - جمله اسمیه)

۵۴ - وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ

ترجمه:

و پادشاه گفت: یوسف را نزد من آورید تا وی را (مشاور) مخصوص خود قرار دهم. پس چون با او گفتگو نمود، به او گفت: همانا تو امروز نزد ما دارای منزلتی بزرگ و فردی امین هستی.

نکته ها:

○ در لسان العرب آمده: هرگاه انسان کسی را محرم اسرار خود قرار دهد و در امور خویش او را مداخله دهد گفته می شود استخلصه

○ یوسف وقتی از زندان آزاد می شود بر در زندان جملاتی چند می نویسد که سیمای زندان در آن جملات به تصویر کشیده شده است:

هذا قبور الاحياء، بيت الاحزان، تجربه الاصدقاء و شماته الاعداء یعنی؛ زندان گورستان زندگان، خانه غمها، محل آزمودن دوستان و شماتت دشمنان است (۱).

ص: ۷۰۲

○ پادشاه وقتی پی به صداقت و امانت یوسف می برد و در او خیانتی نمی یابد او را برای خود برمی گزیند. اگر خداوند از بنده خیانت نبیند چه خواهد کرد؟! حتماً او را برای خود بر خواهد گزید که قرآن درباره ی پیامبران چنین تعبیری دارد: و اءنا اخترتك لما يوحى (۱)، واصطنعتك لنفسى (۲)

○ پادشاه با کلمه لدینا اعلام کرد که یوسف در حکومت ما جایگاه دارد نه تنها در دل من، پس همه مسئولین باید از او اطاعت کنند.

پیام ها:

۱- خداوند اگر بخواهد، اسیر دیروز را امیر امروز قرار می دهد. قال الملک ائتونی به استخلصه لنفسی

۲- مشاور خاص مسئولین کشوری، باید اهل تقوی، تدبیر، قدرت برنامه ریزی و امانت باشد. استخلصه لنفسی ... مکین امین (یوسف جامع همه اینها بود)

۳- تا مرد سخن نگفته باشد، عیب و هنرش نهفته باشد. فلما کلمه قال ...

۴- در گزینش ها، مصاحبه حضوری نیز مفید است. فلما کلمه

۵- به کسی که اطمینان و ایمان پیدا کردید، قدرت بدهید. لدینا مکین امین

۶- افراد مشرک و کافر هم از کمالات معنوی لذت می برند. (فطرت کمال دوستی در هر انسانی وجود دارد). استخلصه لنفسی

۷- مکین و امین بودن، هر دو با هم لازم است. مکین امین

(زیرا اگر امین باشد ولی امکانات نداشته باشد، قدرت انجام کاری را ندارد و اگر مکین باشد اما امین نباشد، حیف و میل بیت المال می کند.) (۳)

ص: ۷۰۳

۱- ۶۴. طه، ۱۳.

۲- ۶۵. طه، ۴۱.

۳- ۶۶. حضرت علی در نهج البلاغه خطاب به استاندار خود می فرماید: بعد از شناسایی و گزینش کارمندان آنرا حقوق مکفی بده. و اسبغ علیهم الارزاق

۵۵ - قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْم

ترجمه:

(یوسف) گفت: مرا بر خزانه های این سرزمین (مصر) بگمار، زیرا که من نگهدارنده دانا هستم.

نکته ها:

○ سؤال: چرا یوسف پیشنهاد اعطای مسئولیت برای خود را مطرح کرد؟ یا به تعبیر دیگر؛ چرا یوسف طلب ریاست کرد؟

پاسخ: او از خواب پادشاه مصر، احساس خطر و ضرر برای مردم کرد و خود را برای جلوگیری از پیش آمدهای ناگوار اقتصادی، لایق می دانست، پس برای جلوگیری از ضرر، آمادگی خود را برای قبول چنین مسئولیتی اعلام کرد.

○ سؤال: چرا یوسف از خود تعریف و تمجید کرد، مگر نه این است که قرآن می فرماید: خود را نستایید؟ (۱)

پاسخ: ستایش یوسف، ذکر قابلیت ها و توانایی های خود، برای انجام مسئولیت بود، که می توانست جلو آثار سوء قحطی و خشکسالی را بگیرد، نه به خاطر تفاخر و سوء استفاده.

○ سؤال: چرا با حکومت کافر همکاری کرد؟ مگر قرآن از آن نهی نکرده است. (۲)

پاسخ: یوسف به حمایت از ظالم این مسئولیت را نپذیرفت، بلکه به منظور نجات مردم از فشار دوران قحط سالی، به این کار اقدام نمود. یوسف هرگز حتی یک کلمه تملق هم نگفت. به تعبیر تفسیر فی ظلال القرآن، رجال سیاسی، معمولاً به هنگام خطر مردم را رها کرده و فرار می کنند، ولی یوسف باید مردم را حفظ کند. بگذریم از اینکه اگر نمی توان رژیم ظالمی را سرنگون کرد و تغییر داد باید به مقداری که امکان دارد، از انحراف و ظلم جلوگیری کرد و بخشی از امور را بدست گرفت و فعالیت نمود.

در تفسیر نمونه می خوانیم: مراعات قانون اهم و مهم در عقل و شرع یک اصل است. شرکت در نظام حکومتی شرک جائز نیست ولی نجات یک ملتی از قحطی مهمتر است. به همین دلیل، به تعبیر تفسیر تبیان، یوسف علیه السلام مسئولیت سیاسی نپذیرفت، تا مبادا کمک به ظالم شود، مسئولیت نظامی نپذیرفت، تا مبادا خون به ناحق ریخته شود. فقط مسئولیت اقتصادی آنهم برای نجات مردم را برعهده گرفت. و امام رضا علیه السلام فرمود: هنگامی که ضرورت ایجاب کرد که یوسف سرپرستی خزائن مصر را بپذیرد، خود پیشنهاد داد. (۳)

ص: ۷۰۴

٢-٦٨.هود، ١١٣. لا تركنوا الى الذين ظلموا ...

٣-٦٩. تفسير نورالثقلين.

علی بن یقظین نیز به سفارش امام کاظم علیه السلام در دستگاه خلافت بنی عباس وزیر بود. وجود اینگونه مردان خدا می تواند پناهگاه مظلومان باشد. امام صادق علیه السلام فرمود: کفاره عمل السلطان قضاء حوائج الاخوان کفاره ی کار حکومتی، بر آورده کردن نیازمندی های برادران دینی است. (۱)

از امام رضا علیه السلام پرسیدند: شما چرا ولایتعهدی مأمون را پذیرفته اید؟

در جواب فرمود: یوسف علیه السلام که پیامبر بود در دستگاه مشرک رفت، من که وصی پیامبرم، در دستگاه شخصی که اظهار مسلمانی می کند رفته ام، بگذریم که پذیرفتن من اجباری است، در حالیکه یوسف علیه السلام با اختیار و به خاطر اهمیت موضوع آن مسئولیت را پذیرفت (۲).

○ همین که یوسف مقام و منزلت پیدا کرد، تقاضای دیدار والدین را نکرد، بلکه تقاضای مسئولیت خزانه داری نمود، زیرا دیدار جنبه ی عاطفی داشت ولی نجات مردم از قحطی رسالت اجتماعی اوست.

○ امام صادق علیه السلام خطاب به گروهی که اظهار زهد می کردند و مردم را دعوت می نمودند که همانند آنان زندگی را بر خود سخت بگیرند... فرمود: مرا خبر دهید شما در باره ی یوسف پیامبر چگونه فکر می کنید که به پادشاه مصر گفت: اجعلنی علی خزائن الارض پس کار یوسف به آنجا رسید که همه ی کشور و اطراف آن تا یمن را در اختیار گرفت... در عین حال نیافتیم کسی را که این کار را بر او عیب گرفته باشد. (۳)

○ در روایتی از امام رضا علیه السلام آمده است: یوسف علیه السلام در هفت سال اول، گندمها را جمع آوری و ذخیره می کرد و در هفت سال دوم که قحطی شروع شد، آنها را به تدریج و با دقت در اختیار مردم، برای مصارف روزمره زندگی شان قرار می داد و با دقت و امانتداری، کشور مصر را از بدبختی نجات داد.

یوسف در هفت سال دوره ی قحطی، هرگز با شکم سیر زندگی نکرد، تا مبادا گرسنگان را فراموش کند. (۴)

○ در تفسیر مجمع البیان و المیزان از نوع عملکرد یوسف علیه السلام اینگونه یاد می شود: وقتی قحط سالی شروع شد؛ حضرت یوسف در سال اول، گندم را با طلا و نقره، در سال دوم، گندم را در مقابل جواهر و زیورآلات، در سال سوم، گندم را با چهارپایان، در سال چهارم، گندم را در مقابل برده ها، در سال پنجم، گندم را با خانه ها، در سال ششم، گندم را با مزارع و در سال هفتم، گندم را با برده گرفتن خود مردم معامله نمود. وقتی سال هفتم به پایان رسید، به پادشاه مصر گفت: همه ی مردم و سرمایه هایشان در اختیار من است، ولی خدا را شاهد می گیرم و تو نیز گواه باش، که همه ی مردم را آزاد و همه ی اموال آنان را برمی گردانم و کاخ و تخت و خاتم (مهر وانگشتر) ترا نیز پس می دهم. حکومت برای من وسیله ی نجات مردم بود، نه چیز دیگر، تو با آنان به عدالت رفتار کن. پادشاه با شنیدن این سخنان، چنان خود را در برابر عظمت معنوی یوسف کوچک و حقیر یافت که یکباره زبان به ذکر گشود و گفت: اشهد ان لا اله الا الله و انک رسوله من هم ایمان آوردم ولی تو باید حاکم باشی. فانک لدینا مکین امین

-
- ١- ٧٠. وسایل الشیعه، ج ١٢، ص ١٣٩.
  - ٢- ٧١. وسایل الشیعه، ج ١٢، ص ١٤٦.
  - ٣- ٧٢. تفسیر نورالثقلین.
  - ٤- ٧٣. تفسیر مجمع البیان.

O در انتخاب و گزینش افراد، به معیارهای قرآنی توجه کنیم. علاوه بر حفیظ و علیم معیارهای دیگری نیز در قرآن ذکر شده است از آن جمله:

ایمان. افمن كان مومناً کممن كان فاسقاً لا یستوون (۱)

سابقه. والسابقون السابقون. اولئک المقربون (۲)

هجرت. والذین آمنوا و لم یهاجروا ما لکم من ولایتهم من شیء (۳)

توان جسمی و علمی. و زاده بسطه فی العلم و الجسم (۴)

اصالت خانوادگی. ماکان ابوک امرء سوء (۵)

جهاد و مبارزه. فضل الله المجاهدین علی القاعدین اجراً عظیماً (۶)

پیام ها:

۱- هر جا لازم باشد، باید داوطلب مسئولیت های حساس شد. اجعلنی ...

۲- به هنگام ضرورت، بیان لیاقت و شایستگی خود، منافاتی با توکل و زهد و اخلاص ندارد. انی حفیظ علیم

۳- از مجموعه دو وصفی که پادشاه از یوسف علیه السلام بیان کرد؛ مکین، امین و دو صفتی که خود یوسف برای خود بیان نمود؛ حفیظ، علیم اوصاف کارگزاران شایسته بدست می آید: قدرت، امانت، پاسداری و تخصص.

۴- نبوت از حکومت و سیاست جدا نیست، همچنان که دیانت، از سیاست جدا نمی باشد. اجعلنی علی خزائن الارض

۵- تابعیت منطقه ای اصل نیست. یوسف مصری نبود ولی در حکومت مصر مسئولیت گرفت. (ملی گرایی ممنوع است)

۶- در برنامه ریزی و نظارت بر مصرف باید سهم نسل آینده حفظ و مراعات شود. حفیظ علیم

ص: ۷۰۶

۱- ۷۴. سجده، ۱۸.

۲- ۷۵. واقعه، ۱۰۱۱.

۳- ۷۶. انفال، ۷۲.

۴- ۷۷. بقره، ۲۴۷.

۵- ۷۸. مریم، ۲۸.

۵۶ - وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

ترجمه:

وما اینگونه به یوسف در آن سرزمین مکت و قدرت دادیم که در آن هر جا که خواهد قرار گیرد (و تصرف کند) ما رحمت خود را بر هر کس که بخواهیم می‌رسانیم و پاداش نیکوکاران را ضایع نمی‌گردانیم.

ص: ۷۰۷

۵۷ - وَلَا جُزْءَ الْأَجْرِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

ترجمه:

و قطعاً برای کسانی که ایمان آورده و همواره تقوی پیشه کرده اند پاداش آخرت بهتر است.

نکته ها:

O در این دو آیه حضرت یوسف به محسن، مؤمن، متقی ستایش شده است (۱) و در سراسر این سوره اراده خداوندی را می توان با اراده و خواست مردم مقایسه کرد؛ برادران یوسف اراده کردند با انداختن او در چاه و برده ساختن یوسف، او را خوار سازند. اما عزیز مصر در سفارش او گفت: اکر می مخواه او را گرامی بدارید. همسر عزیز قصد نمود دامن او را آلوده سازد، اما خداوند او را پاک نگهداشت. اربابان یوسف خواستند با زندانی ساختن مقاومت او را در هم شکنند و تحقیرش کنند؛ لیسجنن و لیکونا من الصّاغرين اما در مقابل خداوند اراده کرد که او را عزیز بدارد و حکومت مصر به او بخشد؛ مگنا لیوسف ...

امام صادق فرمودند: یوسف انسان حرّ و آزاده ای بود که حسادت برادران، اسارت در چاه، شهوت، زندان، تهمت، ریاست و قدرت در او اثر نگذاشت. (۲)

O پاداش اخروی بهتر از پاداش های دنیوی است، زیرا پاداش های اخروی:

الف: محدودیت ندارند. لهم ما یشاؤون (۳)

ب: از بین رفتنی نیستند. خالدین فیها (۴)

ج: در یک مکان محدود نیستند. فتبوا من الجنّه حیث تشاء (۵)

د: به محاسبه ما در نمی آیند. اجرهم بغير حساب (۶)

ه: عوارض و آفات و امراض ندارند. و لا یصدعون (۷)

ز: دلهره و اضطراب ندارند. لا خوف علیهم و لا هم یحزنون (۸)

ح: اهل پاداش همسایگان اولیای خدا هستند. و هم جیرانی

ص: ۷۰۸

به محسنين ياد شده است.

۲- ۸۱. تفسير نورالثقلين.

۳- ۸۲. زمر، ۳۴.

۴- ۸۳. فرقان، ۱۵.

۵- ۸۴. زمر، ۷۴.

۶- ۸۵. زمر، ۱۰.

۷- ۸۶. واقعه، ۱۹.

۸- ۸۷. بقره، ۱۱۲.

پیام ها:

۱- سنت خداوند عزّت بخشی به افراد پاکدامن و با تقوی است. کذلک

۲- گرچه در ظاهر پادشاه مصر به یوسف گفت: اَنک الیوم لدینا مکین ولی در واقع خداوند به یوسف مکت داد. مکتنا

۳- حوزه اختیارات یوسف گسترده بود. حیث یشاء

۴- حکومت ها در شرایط بحرانی کشور می توانند آزادی مردم را در تصرف اموال و املاک خویش محدود ساخته آنان را به سمت مصالح همگانی سوق دهند. یتبؤا منها حیث یشاء

۵- قدرت اگر در دست اهلش باشد رحمت است و گرنه زیانبخش خواهد بود. نصیب برحمتنا

۶- اگر شما به سراغ تقوی بروید ما نیز رحمت خود را به شما نازل می کنیم. نصیب برحمتنا ... للذین ... کانوا یتقون

۷- در جهان بینی الهی، هیچ کاری بدون پاداش نمی ماند. لا نضیع

۸- تزییع حقوق مردم یا از سر جهل است یا بخل و یا ناتوانی و یا ... که هیچکدام درباره خداوند وجود ندارد. لانضیع

۹- مشیت الهی، نظام دار و قانون مند است. نصیب برحمتنا ... ولا نضیع اجر المحسنین

۱۰- با آنکه همه چیز در گرو مشیت الهی است، اما خداوند حکیم است و بدون دلیل به کسی قدرت نمی دهد. اجر المحسنین

۱۱- نیکوکاران علاوه بر بهره مند شدن از پاداش در حیات دنیا از پاداش های برتر اخروی نیز برخوردار خواهند شد. لانضیع اجر المحسنین و لاجر الاخره خیر

۱۲- امکانات مادی و حکومت ظاهری برای مردان خدا لذت آور نیست، آنچه برای آنان مطلوب و دوست داشتنی است آخرت است. و لاجر الاخره خیر

۱۳- ایمان همراه با تقوی چاره ساز است و گرنه سرنوشت مؤمن گناهکار مبهم است. امنوا و کانوا یتقون

۱۴- تقوایی که یک خصلت پایدار شده باشد ارزشمند است. کانوا یتقون

۱۵- ایمان و ملازمت بر تقوا، شرط بهره مندی از پاداش های اخروی است. لاجر الاخره خیر للذین آمنوا و کانوا یتقون

۱۶- اگر نیکوکار در این دنیا به پاداش و مقامی نرسید، نگران نباشد که در جای دیگر جبران می شود. لانضیع ... و لاجر الاخره خیر

۵۸ - وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ

ترجمه:

(سرزمین کنعان را قحطی فراگرفت) و (در پی مواد غذایی) برادران یوسف (به مصر) آمدند و بر او وارد شدند آنگاه (یوسف) آنان را شناخت ولی آنها او را نشناختند.

نکته ها:

○ طبق پیش بینی و پیشگویی یوسف علیه السلام مردم هفت سال در وفور نعمت و باران بودند، ولی بعد از آن، هفت سال دوم فرا رسید و مردم دچار قحطی و خشکسالی شدند. دامنه قحطی از مصر به فلسطین و کنعان نیز رسید یعقوب به فرزندان خود گفت: برای تهیه گندم به سوی مصر روانه شوند. آنان وارد مصر شده و درخواست خود را عرضه کردند. یوسف علیه السلام در میان متقاضیان غله برادران خود را نیز دید. اما برادران یوسف را نشناختند و حق هم همین بود، زیرا از زمان انداختن یوسف به چاه تا حکومت او در سرزمین مصر، حدود بیست تا سی سال فاصله بود. (۱)

پیام ها:

۱- در زمان قحطی جیره بندی لازم است و هر کس باید برای گرفتن سهمیه خود مراجعه کند تا دیگران به نام او سوءاستفاده نکنند. اخوه با اینکه می توانستند یک نفر را به نمایندگی بفرستند همه برادران آمدند.

۲- در زمان قحطی اگر منطقه های دیگر از شما کمک خواستند، کمک کنید. و جاء اخوه یوسف

۳- ملاقات مردم حتی غیر مصریان با یوسف، امری سهل و آسان بود. (سران حکومت ها باید برنامه ای اتخاذ کنند که ملاقات مردم با آنان به آسانی صورت بگیرد.) جاء اخوه ... فدخلوا

ص: ۷۱۰

۱- ۸۸. یوسف وقتی از چاه بیرون آمد، نوجوان بود یا بشری هذا غلام چند سالی در خانه عزیز خدمتکار بود و سالها نیز در زندان به سر برد و از زمان آزادی او از زندان نیز هفت سال (دوره وفور نعمت و پر آبی) گذشته بود و حال که سالیان قحطی بود، برادران به مصر آمده بودند.

۵۹ - وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ قَالِ ائْتُونِي بِاَخٍ لَّكُمْ مِّنْ اٰبِئِكُمْ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّيْ اَوْفِيَا لِكَيْلٍ وَّاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ

ترجمه:

و چون یوسف بارهای (غذایی) آنان را آماده ساخت، گفت: برادر پدری خود را (در نوبت آینده) نزد من آورید. آیا نمی بینید که من پیمانۀ را کامل می دهم و بهترین میزبان هستم.

نکته ها:

○ یوسف گفت: ائتونی باخ لکم یعنی برادری که شما از پدر دارید و نگفت: برادر من، از این کلام معلوم می شود که یوسف در چهره ی ناشناس باب گفتگو را با برادران باز کرد و آنها همچنانکه در تفاسیر آمده گزارش دادند که ما فرزندان یعقوب نواده ی ابراهیم می باشیم. پدر ما پیرمردی است که به خاطر حزن و اندوه فرزندش که گرگ او را پاره کرده سالهاست گریان و گوشه گیری و نابیناست و یکی از برادرانمان را نیز به خدمت او گمارده ایم، اگر ممکن است سهم آن پدر و برادر را نیز به ما بدهید که با خوشحالی برگردیم. یوسف دستور داد علاوه بر بار ده شتر، دو بار دیگر سهم یعقوب و برادر دیگر نیز افزوده شود.

پیام ها:

۱- یوسف بر توزیع ارزاق ذخیره شده مصر، نظارت مستقیم داشت. جهّزهم

۲- هم رازداری لازم است و هم راستگویی یوسف گفت: اخ لکم و نگفت: برادر من، تا راستگویی و رازداری با هم رعایت شود.

۳- حتی در زمان بحران وقحطی نیز بی عدالتی و کم فروشی ممنوع است. اوفی الکیل

۴- در معامله باید مقدار جنس مشخص باشد. الکیل

۵- اشخاص یا مؤسسه ها و یا کشورهایی که کمک های اقتصادی می کنند، می توانند بعضی از شرایط را در جهت رشد و یا مصالح دیگر، مطرح کنند. ائتونی باخ ...

۶- کم فروشی یا عدالت کارگزاران، کارگران و دستیاران به حساب مسئول اصلی و مافوق است. ائی اوفی الکیل

۷- مهمان نوازی از اخلاق انبیاست. خیر المنزلین

۸- به مسافران و کاروان هایی که وارد منطقه شما می شوند حتی در زمان نیاز و قحطی احترام کنید. خیر المنزلین

۶۰ - فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُونِ

ترجمه:

(ولی) اگر آن برادر را نزد من نیاورید، نه پیمانه ای (از غلّه) نزد من خواهید داشت و نه نزدیک من شوید.

پیام ها:

- ۱- در مدیریت هم محبت لازم است و هم تهدید. اول مزده و محبت انا خیر المنزلین بعد تهدید و اولتیماتوم فان لم تاتونی
- ۲- در اجرای قانون، میان برادر و خانواده و دیگران نباید تبعیض قائل شد. فلا کیل لکم (هر شخصی سهم معینی داشت و باید خود دریافت می کرد)
- ۳- در تهدید لازم نیست که مدیر تصمیم صد در صد بر اجرا داشته باشد. فلا کیل لکم (زیرا یوسف کسی نبود که حاضر شود برادرانش از قحطی بمیرند)
- ۴- قاطعیت در پیاده کردن برنامه ها شرط رهبری است. فلا کیل لکم ولا تقربون

ص: ۷۱۲

۶۱ - قَالُوا سَنُرَوِّدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ

ترجمه:

(برادران به یوسف) گفتند: او را با اصرار و التماس از پدرش خواهیم خواست و حتماً این کار را خواهیم کرد.

نکته ها:

○ مراد به مراجعه پی در پی، همراه با التماس یا خدعه گفته می شود.

○ بوی حسد از کلام برادران استشمام می شود، به جای ابانا گفتند: اباه و در اوّل سوره نیز گفتگوی برادران این بود که یوسف واخوه احبّ الی اینا منّا پدر برای ماست، ولی یوسف و برادرش را بیشتر دوست دارد.

ص: ۷۱۳

۶۲ - وَقَالَ لِفَتْنِيهِ اجْعَلُوا بَضْعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَيَّ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

ترجمه:

و (یوسف) به غلامان خود گفت: آنچه را به عنوان قیمت پرداخته اند در بارهایشان بگذارید، تا چون به خانواده ی خود بازگردند آن را باز شناسند، به امید آنکه (بار دیگر) برگردند.

نکته ها:

○ حضرت یوسف که در آیات قبل از او با تعبیری چون؛ صادق، محسن، مخلص یاد شده است، یقیناً بیت المال را به پدر و برادران خود نمی بخشد و ممکن است که پول غله را از سهم و ملک شخصی خود داده باشد.

○ پول را برگرداند تا بی پولی مانع سفر دوم آنها نشود. لعلهم یرجعون علاوه بر آنکه برگرداندن پول، نشانه صمیمیت و سوء قصد نداشتن از اصرار بر آوردن برادر است و مخفیانه در بین کالا- گذاردن نشانه ی بی منت بودن و حفظ از دستبرد سارقین است.

○ یوسف که دیروز برده و خدمتکار بود امروز غلام و خدمتکار دارد. لفتیانها اما در هنگام ملاقات برادران، نه انتقام گرفت و نه گلایه ای نمود و نه کینه ای داشت. بلکه با برگرداندن سرمایه آنان، به آنها توجه داد که من شما را دوست می دارم.

پیام ها:

۱- مدیر و رهبر لایق باید طرحهایش ابتکاری باشد. اجعلوا

۲- نه انتقام و نه کینه، بلکه هدیه دادن برای ارتباط بعدی. اجعلوا بضاعتهم فی رحالهم لعلهم یرجعون

۳- برای بازیافتن انسان ها باید از پول گذشت. اجعلوا ... لعلهم یرجعون

۴- پول گرفتن در زمان نیاز از پدر پیر و برادران، با کرامت نفس سازگار نیست. اجعلوا بضاعتهم فی رحالهم

۵- صله رحم یعنی کمک نمودن نه معامله کردن. اجعلوا بضاعتهم

۶- بدی ها را با خوبی جبران کنید. اجعلوا بضاعتهم

۷- در طرح ها و برنامه ها یقین صددرصد به عملی شدن آن لازم نیست. لعلهم یرجعون

۶۳ - فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانًا نَّكَتُلُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

ترجمه:

پس چون به سوی پدر خود باز گشتند، گفتند: ای پدر پیمانہ (برای نوبت دیگر) از ما منع شد، پس برادرمان (بنیامین) را با ما بفرست تا سهمیه و پیمانہ خود را بگیریم و ما حتماً نگهبان او خواهیم بود.

پیام ها:

۱- یعقوب بر خانواده و فرزندان خویش، مدیریت و تسلط داشت. یاأبانا مُنِعَ ...

۲- پدر دارای حق امر و نهی به فرزند خود می باشد. فارسل

۳- بنیامین بدون اجازه ی پدر به مسافرت اقدام نمی کرد. فارسل

۴- برای گرفتن چیزی و یا جلب اعتماد کسی از عواطف استفاده کنید. اخانا

۵- مجرم چون در درون نگرانی دارد در سخنانش تأکیدهای پی در پی دارد. اَنَا لَهُ لِحَافِظُونَ (کلمه اَنَا و حرف لام و جمله اسمیه نشانه تأکید است)

ص: ۷۱۵

۶۴ - قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِمِينَ

ترجمه:

(یعقوب) گفت: آیا شما را بر او امین بدانم، مگر همانند قبل عمل که شما را بر برادرش امین دانستم (و دیدید که چه شد)، پس (به جای شما به خدا اعتماد می کنم که) خداوند بهترین حافظ است و او مهربان ترین مهربانان است.

نکته ها:

○ سؤال: با توجه به سابقه بدی که فرزندان یعقوب داشتند چرا پدرشان مجدداً فرزند دیگرش را به آنان سپرد؟

پاسخ: فخر رازی (۱) احتمالات متعددی را مطرح نموده که هر کدام از آنها می تواند توجیهی بر این موافقت باشد؛ اولاً: برادران از اقدام اولیه شان به نتیجه ای که مورد نظرشان بود (محبوبیت در نزد پدر) نرسیده بودند. ثانیاً: حسادت برادران نسبت به این برادر کمتر از یوسف بود. ثالثاً: شاید قحطی و خشکسالی شرایط ویژه ای را پدید آورده بود که سفر مجدد را ضروری می کرد. رابعاً: دهها سال از حادثه اول گذشته و آن فراموش شده تلقی می شد. خامساً: خداوند متعال در حفظ فرزندش به او تسلی خاطر داده بود.

پیام ها:

۱- اعتماد سریع به کسی که سابقه تخلف دارد، جایز نیست. هل امنکم

۲- یاد خاطرات تلخ گذشته، انسان را در برابر حوادث آینده بیمه می کند. هل امنکم علی اخیه من قبل

۳- با توجه به رحمت بی نظیر الهی و با توکل به خداوند به استقبال حوادث زندگی برویم. فالله خیر حافظاً وهو ارحم الراحمین

۴- با یک شکست یا تجربه ی تلخ خود را کنار نکشیم. هل امنکم علیه ... فالله خیر حافظاً (یعقوب بار دیگر فرزند دوم را با توکل به خدا به برادران تحویل داد)

۵- سرچشمه ی حفاظت، رحمت است. حافظاً وهو ارحم الراحمین

ص: ۷۱۶

۶۵ - وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَعَهُمْ وَحَدُوا بِصَعْتِهِمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَ ذِهِبْ صَعْتَنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ

ترجمه:

و هنگامی که بارهای خود را گشودند، دریافتند که سرمایه شان بدانها باز گردانیده شده گفتند: ای پدر (دیگر) چه می خواهیم؟ این سرمایه ی ماست که به ما باز گردانده شده و ما قوت و غذای خانواده ی خود را فراهم و از برادرمان حفاظت می کنیم و با (بردن او) یک بار شتر می افزاییم و این (پیمانانه اضافی نزد عزیز) پیمانانه ای ناچیز است. (شاید معنا این باشد: این مقداری که گرفته ایم به جایی نمی رسد، اگر نوبت دیگر برویم، بار بیشتری می گیریم)

نکته ها:

○ نمیر از میر یعنی مواد غذایی و نمیر اهلنا یعنی به خانواده خود، غذا می رسانیم.

○ از جمله؛ نزداد کیل بعیر استفاده می شود که سهم هر نفر یک بار شتر بوده که باید خود حاضر باشد و دریافت کند.

پیام ها:

۱- فرزندان یعقوب در کنار پدر و پیرامون او زندگی می کردند و برای تهیه آذوقه ی خانواده تلاش می کردند. فتحو متاعهم ... یا ابانا ...

۲- هنر یوسف نه فقط انسان بودن، که انسان سازی اوست. (به برادران حسود و جفاکار خود مخفیانه هدیه می دهد تا زمینه را برای مراجعت آنها فراهم سازد. بضاعتهم رُدَّت الیهم (۱))

۳- اگر از اول پول و بهای کالا گرفته نشود، خریدار تحقیر می شود. اگر قصد هدیه هست ابتدا پول اخذ شود ولی به شکل عاقلانه برگردانده شود. رُدَّت الیهم

۴- اگر خواستید کبوتران فراری را جذب کنید باید کمی دانه پخش کنید. (یوسف بهای غله را به آنان برگرداند تا جاذبه مراجعت آنان را زیاد کند) بضاعتهم رُدَّت

۵- مرد مسئول تغذیه خانواده است. نمیر اهلنا

۶- سهمیه بندی مواد غذایی در شرایط کمبود، کاری یوسفی است. نزداد کیل بعیر

۱- ۹۰. در قرآن می خوانیم بدی ها را با خوبی دفع کنید؛ ادفع بالتی هی احسن. فصلت، ۳۴.

۶۶ - قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَبِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ

ترجمه:

(پدر) گفت: من هرگز او را با شما نخواهم فرستاد تا آنکه (با سوگند) به نام خدا وثیقه ای محکم بیاورید که حتماً او را نزد من برگردانید، مگر آنکه همه شما گرفتار حادثه ای شوید. پس چون وثیقه خود را آوردند (پدر) گفت: خداوند بر آنچه می‌گوییم وکیل است.

نکته‌ها:

○ موثق یعنی آنچه مایه وثوق و اطمینان به قول طرف مقابل است که می‌تواند عهد، سوگند و نذر باشد. موثقا من الله

پیام‌ها:

۱- ایمان به خدا و سوگند و نذر و عهد با او قوی‌ترین پشتوانه بوده و هست. موثقا من الله

۲- هرگاه از شخصی بدقولی و بدرفتاری دیدید در نوبت بعد قرارداد را محکم‌تر کنید. موثقا

۳- فرزند خود را به راحتی همراه دیگران نفرستید. موثقا من الله

۴- در قراردادها پیش‌بینی حوادث غیرمترقبه و خارج از حیطه اختیار را بکنید. الا ان يحاط بكم (تکلیف خارج از توانایی یا مالایطاق ممنوع است)

۵- محکم کاری‌های قانونی و حقوقی شما را از توکل به خداوند غافل نکند. الله على ما نقول وکیل

ص: ۷۱۸

۶۷ - وَقَالَ يَبْنَئِي لَآ تَدْخُلُوا مِنِّيَابٍ وَحِدٍ وَاذْخُلُوا مِنِّي أَيْبُوبَ مُتَّفَرِّقَةً وَمَا أَغْنَىٰ عَنْكُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ

ترجمه:

و (یعقوب) گفت: ای پسران من (چون به مصر رسیدید همه) از یک دروازه (به شهر) وارد نشوید (تا توجه مردم به شما جلب نشود) بلکه از دروازه های مختلف وارد شوید و (بدانید من با این سفارش) نمی توانم چیزی از (مقدرات) خدا را از شما دور کنم. فرمان جز برای خدا نیست، تنها بر او توکل می کنم و همه توکل کنندگان (نیز) باید بر او توکل نمایند.

پیام ها:

۱- عاطفه پدری حتی نسبت به فرزندان خطاکار از بین نمی رود. یا بنی

۲- چاره اندیشی و تدبیر برای حفظ سلامت فرزندان لازم است. یا بنی لا تدخلوا ...

۳- از بهترین زمان های موعظه، پنجاهایی است که در آستانه سفر گفته می شود. یعقوب در آستانه سفر گفت: یا بنی لا تدخلوا من باب واحد (۱)

۴- جلو حساسیت ها و سوءظن ها و چشم زخم ها را بگیرید، ورود گروهی جوان به منطقه ی بیگانه عامل سوءظن و سعایت است. لا تدخلوا من باب واحد

۵- لطف و قدرت خداوند را منحصر در انتخاب یک راه نپندارید. دست او باز است و می تواند از هر طریقی شما را مدد رساند. لا تدخلوا من باب واحد (۲)

۶- هم احتیاط و محاسبه لازم است لا تدخلوا ... و هم توکل به خداوند ضروری است. علیه توکلت

۷- مدیر خوب باید علاوه بر برنامه ریزی حساب احتمالات را بکند، زیرا انسان در اداره ی امور خود مستقل نیست، یعنی با همه محاسبات و دقت ها باز هم دست خدا باز است و تضمینی برای انجام صددرصد محاسبات ما نیست. وما أغنى عنكم من الله من شيء

۸- به غیر خدا توکل نکنید. علیه توکلت چرا که او به تنهایی کفایت می کند و کفی بالله وکیلا (۳) و بهترین وکیل است. نعم الوکیل (۴)

۹- یعقوب هم خود توکل کرد و هم دیگران را با امر به توکل تشویق نمود. توکلت ... فلیتوکل ...

۱۰- در برابر مقدرات حتمی خداوند، چاره ای جز تسلیم نیست. ما اغنی عنکم من اللّٰه من شیء

۱۱- حاکم مطلق هستی خداست. ان الحکم الاّ للّٰه

ص: ۷۱۹

۱- ۹۱. در روایاتی نیز به موعظه در آستانه ی سفر اشاره دارد.

۲- ۹۲. در روایات می خوانیم: تجار تمام ثروت خود را در یک راه سرمایه گذاری نکنند تا اگر راهی بسته شد راه های دیگر باز باشد.

۳- ۹۳. نساء، ۸۱.

۴- ۹۴. آل عمران، ۱۷۳.

۶۸ - وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَهُ فَيَنْفُسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَكُدُو عِلْمٍ لَمَّا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

ترجمه:

و چون از همانجا که پدرشان دستورشان داده بود وارد (مصر) شدند، این کار در برابر اراده خداوند هیچ سودشان نبخشید جز آنکه نیازی در دل یعقوب بود که عملی شد (تنها اثر ورود از چند دروازه حفظ از چشم زخم و رسیدن برادران، به خصوص بنیامین به یوسف بود که عملی شد و اثر دیگری نداشت) و البته (یعقوب) بخاطر آنچه به او آموزش که به او داده بودیم دارای علمی (فراوان) بود ولی بیشتر مردم آگاه نیستند.

نکته ها:

○ در اینکه آرزوی درونی و حاجت یعقوب که برآورده شد چه بوده است احتمالاتی وجود دارد:

۱- رسیدن بنیامین به یوسف و خارج شدن یوسف از تنهایی، هر چند به صورت اتهام سرقت باشد.

۲- سرعت بخشیدن به وصال پدر و پسر که در آینده به آن اشاره خواهد شد.

۳- انجام وظیفه بدون آنکه ضامن نتیجه ی آن باشد. حاجت یعقوب آن است که در مقدمات کار کوتاهی نشود و از یک در وارد نشوند، ولی آنچه خواهد شد به دست خداوند است.

پیام ها:

۱- تجربه های تلخ، انسان را باادب می کند و سخنان بزرگان را می پذیرد. دخلوا من حیث امرهم ابوهم

۲- اگر از بی ادبی افراد گفتید، از ادب آنان نیز بگویید. دخلوا ... ابوهم (اگر برادران قبلاً نسبت ضلالت به پدر می دادند امروز تسلیم امر پدر شدند)

۳- محاسبات و دقت و برنامه ریزی ها با وجود اراده ی الهی کارساز است، آنجا که نخواهد کارساز نیست. ما کان یغنی عنهم من الله من شیء

۴- یعقوب بر مطالب و اسراری آگاه بود که مصلحت نمی دانست بازگو کند. حاجه فی نفس یعقوب

۵- دعا و حاجت اولیای خدا، مستجاب می شود. حاجه فی نفس یعقوب قضاها

۶- علم انبیا از جانب خداوند است. علّمناه

۷- بیشتر مردم به اسباب و علل چشم می دوزند و از حاکمیت خداوند و لزوم توکل بر او ناآگاهند. اکثر الناس لا يعلمون

ص: ۷۲۰

۶۹ - وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ ءَأْوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا خُوكَ فَلَا تَبْتَسِسْ بِمَا كَانُوا يَعمَلُونَ

ترجمه:

وقتی (برادران) بر یوسف وارد شدند، او برادرش (بنیامین) را در نزد خود جای داده گفت: همانا من برادر تو هستم پس از آنچه برادران انجام داده اند اندوهگین مباش.

نکته ها:

○ در تفاسیر آمده است که وقتی فرزندان یعقوب علیه السلام وارد مصر شدند، یوسف میزبان آنان شد و برای هر دو نفر، یک طبق غذا مقرر کرد. بنیامین در آخر تنها ماند. یوسف او را در کنار خودش نشاند و آنگاه برای هر دو نفر اتاقی قرار داد و باز بنیامین را هم اتاق خویش ساخت. بنیامین از بی وفایی های برادران و جنایتی که درباره یوسف در سالهای قبل کرده بودند، سخن گفت. در اینجا بود که کاسه ی صبر یوسف لبریز شد و گفت: نگران مباش من همان یوسفم و چنان با تأکید گفت: ائی انا اخوک که جایی برای احتمال این سخن که من جای برادرت باشم نگذارد.

○ در مورد جمله ی فلاتبتسس بما کانوا یعملون دو معنی احتمال می رود: یا از عملکرد گذشته ی برادران اندوهگین مباش، یا از برنامه ای که غلامان برای نگاهداری تو دارند و پیمان را در بار تو خواهند گذاشت تا در پیش من بمانی، نگران مباش.

پیام ها:

۱- برادرانی که دیروز به قدرت خود می بالیدند؛ نحن عصبه ما گروه قوی هستیم. اکنون باید برای تهیه آذوقه، با کمال تواضع آستانه یوسف را ببوسند. دخلوا علی

۲- کلامها، طبقه بندی و محرمانه و علنی دارد. یوسف تنها به صورت محرمانه به بنیامین گفت: إِنِّي أَنَا أَخُوكَ (۱)

۳- در بعضی امور تنها خواص را باید در جریان گذاشت. فلاتبتسس

۴- هرگاه به نعمتی رسیدید تلخکامی های گذشته را فراموش کنید. (یوسف و بنیامین به دیدار هم رسیدند پس نگرانی های قبلی را باید فراموش کرد) فلاتبتسس ...

۵- قبل از اجرای طرح و نقشه باید بی گناه از نظر روحی آماده و توجیه باشد. (به بنیامین گفته شد که به نام سارق تورا نگاه می داریم نگران مباش) فلاتبتسس

۱-۹۵. هر سخن جایی و هر نکته مقامی دارد.

۷۰ - فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رِجْلِ أُخِيهِ ثُمَّ أَدْنَىٰ أُمَّةً مِّنْهُم لِيَكُونَ لَهَا الْوَيْسِقُ فَذُكِّرُوا لَهَا وَأَنذَرْتَهُمْ لَهَا فَذُكِّرُوا لَهَا وَأَنذَرْتَهُمْ لَهَا فَذُكِّرُوا لَهَا

ترجمه:

پس چون بارهای برادران را مجهز و مهیا ساخت ظرف آبخوری (گران قیمتی) را در خورجین برادرش (بنیامین) قرار داد، سپس منادی صدا زد؛ ای کاروانیان! قطعاً شما دزدید.

نکته ها:

○ این چندمین باری است که یوسف طرح ابتکاری می دهد، یک بار بهای غله را در بار برادران گذاشت تا دوباره بازگردند و این بار ظرف قیمتی را در محموله برادر گذاشت تا او را نزد خود نگاه دارد.

○ کلمه ی سقایه پیمانه ای است که در آن آب می نوشند. کلمه ی رحل به خورجین و امثال آن می گویند که روی شتر می گذارند. کلمه ی غیر به معنی کاروانی که مواد غذایی حمل می کنند. (۱)

○ در تفاسیر آمده است که در جلسه دو نفره ای که یوسف و بنیامین با هم داشتند یوسف از او پرسید آیا دوست دارد در نزد وی بماند. بنیامین اعلام رضایت کرد ولی یادآور شد که پدرش از برادران تعهد گرفته است که او را برگردانند. یوسف گفت: من ماجرای ماندن ترا طرّاحی می کنم.

○ سؤال: چرا در این ماجرا به بی گناهی نسبت سرقت داده شد؟

ص: ۷۲۲

پاسخ: بنیامین با آگاهی از این طرح و اتهام، برای ماندن در نزد برادرش یوسف اعلام رضایت کرد. و باقی برادران هر چند در یک لحظه ناراحت شدند ولی بعد از بازرسی از آنها رفع اتهام گردید. علاوه بر آنکه کارگزاران از اینکه یوسف خود پیمانہ را در میان بار برادرش قرار داده جَعَلَ خیر نداشتند و بطور طبیعی فریاد زدند: اَنکُم لسارقون

○ امام صادق علیه السلام می فرماید: آنان یوسف را از پدرش سرقت کرده بودند، لذا گفتند پیمانہ پادشاه را گم کرده ایم و نگفتند پیمانہ پادشاه را دزدیده اید، جز این نیست که نظر یوسف بر این بود که شما یوسف را از پدرش سرقت کردید. (۱)

○ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: لا- کذب علی المصلح کسی که برای اصلاح و رفع اختلاف دیگران دروغی بگوید، دروغ حساب نمی شود، و آنگاه حضرت این آیه را تلاوت فرمودند. (۲)

پیام ها:

۱- گاهی صحنه سازی برای کشف ماجرای جاز است. (۳) و برای مصالح مهمتر، نسبت سارق به بی گناهی که از قبل توجیه شده باشد، مانعی ندارد. (۴)

۲- اگر در میان گروهی یک نفر خلافکار باشد مردم تمام گروه را خلافکار می نامند. اَنکُم لسارقون

ص: ۷۲۳

۱- ۹۷. تفسیر نورالثقلین. البته این عمل را در اصطلاح توریه می نامند که گوینده هدفی دارد ولی شنونده هدف دیگری را می فهمد. به هر حال اگر مراد از مؤذن در آیه یوسف باشد این توریه صحیح است. واللہ العالم

۲- ۹۸. تفسیر نورالثقلین.

۳- ۹۹. نظیر فیلم ها و نمایش ها و صحنه های تئاتر که افراد در ظاهر و در شکل مجرم و گناهکار احضار و مخاطب می شوند و یا حتی شکنجه می گردند ولی آنها بخاطر توجیه قبلی و رضایت شخصی و مصلحت مهمتری آنرا پذیرا شده اند.

۴- ۱۰۰. تفسیر المیزان، ج ۱۱، ص ۲۴۴.

۷۱ - قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ

ترجمه:

(برادران یوسف رو به ماموران کردند و) گفتند: شما چه چیزی را گم کرده اید.

۷۲ - قَالُوا نَفَقِدُ صُوعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ

ترجمه:

گفتند: پیمانۀ وجام مخصوص شاه را گم کرده ایم و برای هر کس آنرا بیاورد یک بار شتر (جایزه) است و من این را ضمانت می کنم.

نکته ها:

○ کلمه ی صواع و سقایه به یک معنی بکار رفته اند، پیمانۀ ای که هم با آن آب می خورند و هم گندم را کیل و اندازه می کنند که نشانه صرفه جویی، بهره وری و استفاده چند منظوره از یک وسیله است. (۱)

○ کلمه ی حِمْل به بار گفته می شود. و کلمه حَمْل نیز به معنای بار است، اما باری که پنهان باشد، مثل بارانی که در دل ابر است یا فرزندی که در شکم مادر است. (۲)

○ جمله لمن جاء حمل بعیر هر کس چنین کند من چنان پاداش می دهم، در اصطلاح فقهی جُعَاله است که دارای سابقه و اعتبار قانونی است.

پیام ها:

۱- جایزه تعیین کردن، از شیوه های قدیمی است. و لمن جاء به حمل بعیر

۲- جوایز باید متناسب با افراد و زمان باشد. در زمان قحطی بهترین جایزه یک بار شتر غله است. حمل بعیر

۳- ضامن گرفتن برای جلب اطمینان، سابقه تاریخی دارد. انا به زعیم

- ۱-۱۰۱. در تفسیر اطبیب البیان آمده است که صواع ظرفی است که گنجایش یک صاع (حدود ۳ کیلوگرم) گندم را دارد.
- ۲-۱۰۲. مفردات.

۷۳ - قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ

ترجمه:

گفتند: به خدا سوگند شما می دانید که ما برای فساد در این سرزمین نیامده ایم و ما هرگز سارق نبوده ایم.

نکته ها:

○ برادران یوسف گفتند: شما می دانید که ما برای سرقت و فساد به این منطقه نیامده ایم، در اینکه از کجا می دانستند چند احتمال دارد؛ شاید با اشاره یوسف باشد که این گروه دزد نیستند. شاید هنگام ورود به منطقه گزینش شده بودند. آری برای ورود و خروج هیئت های بیگانه، مخصوصا در شرایط بحرانی باید دقت کرد تا مطمئن به اهداف مسافرین شد.

پیام ها:

۱- حُسن سابقه، نشانه ای برای بَرائت است. لقد علمتم

۲- دزدی و سرقت، یکی از مصادیق فساد در زمین است. ما جئنا لنفسد فی الارض وما کنا سارقین

ص: ۷۲۵

۷۴ - قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ

ترجمه:

(مأموران یوسف) گفتند: پس اگر دروغ گفته باشید، کیفرش چیست؟

نکته ها:

○ به نظر می رسد طراح این سؤال حضرت یوسف است، چون می داند برادران طبق مقررات وقانون منطقه کنعان و نظر حضرت یعقوب اظهار نظر خواهند کرد.

○ سؤال: آیا با علم قاضی و سوگند متهم تالله لقد علمتم، بازرسی جایز است؟

پاسخ: بلی به دلیل: فما جزاؤه ان کنتم کاذبین.

پیام ها:

۱- وجدان مجرم را برای تعیین کیفرش، به قضاوت بخوانید. فما جزاؤه ...

ص: ۷۲۶

۷۵ - قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ

ترجمه:

گفتند: کیفر سارق، آنکه پیمانۀ در بارش پیدا شود، پس خود او کیفرش است (که به عنوان گروگان یا برده در اختیار صاحب پیمانۀ قرار گیرد) ما (در منطقۀ کنعان) ظالم (سارق) را اینگونه کیفر می دهیم.

پیام ها:

- ۱- مجازات سرقت در میان بعضی اقوام گذشته، بردگی سارق بوده است. (۱) فهو جزاؤه
- ۲- در قانون استثنا و تبعیض وجود ندارد هر کس سارق بود برده خواهد شد. من وجد فی رحله
- ۳- کیفر خلافکار در کشور بیگانه می تواند طبق قانون خود او باشد نه کشور میزبان. كذلك نجزي الظالمين
- ۴- سرقت نمونه ی بارز ستمکاری است. (به جای سارق، ظالم آمده)

ص: ۷۲۷

۱-۱۰۳. بگفته مجمع البیان، مجازات آن بردگی به مدت یکسال بوده است.

۷۶ - فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ آخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ آخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِنَأْتِيَهُ خُذْ آخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نُّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ترجمه:

پس (از پذیرش کیفر ماموران شروع به بازرسی کرده و) قبل از بار برادرش به (بازرسی) بار سایر برادران پرداخت، سپس پیمانانه را از بار برادرش بیرون آورد. ما اینگونه برای یوسف تدبیر کردیم زیرا طبق قانون شاه مصر یوسف نمی توانست برادرش را بازداشت کند، مگر آنکه خدا بخواهد (که کیفر سارق در کنعان را مقدمه بازداشت این برادر قرار می دهد) ما هر کس را که بخواهیم (و لایق باشد) درجاتی بالا می بریم و برتر از هر صاحب دانشی دانشوری است.

نکته ها:

○ در موقع بازرسی، بنیامین چون از طرح و نقشه با خبر بود آسوده خاطر بود، لذا در سراسر این ماجرا هیچ اعتراضی از او نقل نشده است و برای اینکه طرح مخفی بماند و موجب سوءظن نشود، بازرسی را از بار دیگران شروع کردند تا نوبت به بنیامین رسید و چون در بار او پیدا شد، طبق قرار قبلی باید او در مصر می ماند. این طرح و نقشه الهی بود، چون یوسف با قوانین جاری مصر نمی توانست سارق را به عنوان گروگان نگهدارد.

○ واژه کید همه جا به معنی مذموم بکار نرفته است، کئید به معنی طرح و نقشه نیز استعمال شده است. کدنا

ص: ۷۲۸

پیام ها:

- ۱- مأمورین اطلاعاتی باید به نوعی عمل کنند که موجب شک و ظن به آنها نشود. فبداء باوعیتهم (در بازرسی، اول به سراغ بار بنیامین نرفتند بلکه از دیگر برادران شروع نمودند)
- ۲- عملکرد کارکنان به عهده مسئولان گذاشته می شود. فبداء
- (به حسب ظاهر یوسف شخصا بازرسی نکرده ولی قرآن می فرماید: او بازرسی را آغاز کرد.)
- ۳- فکر و ابتکار و چاره جویی، از امدادهای غیبی است. کدنا
- ۴- طرح های حضرت یوسف، همه الهامات الهی بود. کدنا لیوسف
- ۵- حضور بنیامین نزد یوسف، به سود یوسف بود. کدنا لیوسف
- ۶- احترام و مراعات قوانین، حتی در نظام های غیر الهی لازم است. ماکان لیاخذ اخاه فی دین الملک
- ۷- مقامهای معنوی، درجات و سلسله مراتب دارد. نرفع درجات ...
- ۸- علم و آگاهی، مایه ی برتری است. نرفع درجات ... وفوق کل علم علیم
- ۹- دانش بشری محدود است. فوق کل ذی علم علیم

ص: ۷۲۹

۷۷ - قَالُوا إِن يَسْرِقُ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبَيِّدْهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ

ترجمه:

(برادران) گفتند: اگر او سرقت کند (جای تعجب نیست، زیرا) پیش از این نیز برادر او دزدی کرده بود. یوسف (این تهمت را) در دل خود پنهان داشت و (با آنکه ناراحت شده بود) به روی آنان نیاورد. (ولی) گفت: موقعیت شما بدتر (از او) است و خداوند به آنچه توصیف می کنید داناتر است.

پیام ها:

۱- متهم یا انکار می کند و می گویند ما دزد نیستیم؛ ما کنا سارقین یا توجیه می کند و می گوید دزدی او تازگی ندارد برادرش نیز قبلاً دزد بوده است. فقد سرق اخ له من قبل

۲- حسود حتی بعد از دهها سال ضربه می زند. فقد سرق اخ له من قبل

۳- اخلاق برادر در برادر اثر می گذارد. اخ له اخلاق مادر در فرزند اثر دارد. (بنیامین و یوسف از یک مادر بودند)

۴- آنجا که صفا نیست، اتهام به افراد زود پذیرفته می شود. ان یسرق فقد ... (بیرون آمدن پیمانانه از بار او دلیل بر سرقت نیست ولی برادران چون علاقه ای به بنیامین نداشتند کلمه سرقت را بکار گرفته و مسئله را مسلّم پنداشتند)

۵- آنجا که صفا نیست، خلاف جزیی را کلی قلمداد می کنند. (یسرق به جای سرق یعنی او همیشه اینکاره بوده است)

۶- برای رسیدن به هدف باید نیشهایی را تحمل کرد. سرق اخ له

۷- گاهی برای حفظ آبروی خود، به دیگران تهمت می زنند. سرق اخ له من قبل

۸- جوانمردی و سعه صدر رمز رهبری است. اسرها یوسف فی نفسه

۹- افشاگری همیشه ارزش نیست. و لم یبدها لهم

۱۰- تحقیر یکی از شیوه های نهی از منکر است. انتم شرّ مکاناً

ص: ۷۳۰

۷۸ - قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرِيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

ترجمه:

(برادران) گفتند: ای عزیز، همانا برای او پدری است پیر و سالخورده، پس یکی از ما را به جای او بگیر (و او را رها کن) همانا ترا از نیکوکاران می بینیم.

نکته ها:

○ وقتی برادران یوسف دیدند نگاهداشتن بنیامین قطعی شد، با توجه به تعهدی که به پدر سپرده بودند و سابقه ای که درباره یوسف نزد پدر داشتند، و احساس کردند برگشتن بدون بنیامین بسیار تلخ است، تقاضای خود را با روان شناسی خاصی مطرح نمودند و شروع به التماس کردند و با بیان های عاطفی و محرک همچون، تو عزیز و قدرتمندی، تو از نیکوکارانی، او پدری پیر و سالخورده دارد، هر کدام از ما را خواستی به جای او بگیر، درصدد جلب بخشش او بر آمدند.

پیام ها:

۱- مقدرات الهی هر سنگدل و ستمگری را روزی به خاک مذلت می نشاند. (آهنگ التماس در جمله؛ یا ایها العزیز ...

۲- یوسف حتی در زمان اقتدارش نیکوکار و در رفتار و منش او نمایان بود. نریک من المحسنین

ص: ۷۳۱

۷۹ - قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَّعْنَا عِنْدَهُ إِذَا لَطَمُونَ

ترجمه:

(یوسف) گفت: پناه به خدا از اینکه کسی را به جز آنکه متاعمان را نزد او یافته ایم، بگیریم. زیرا که در اینصورت حتماً ستمگر خواهیم بود.

نکته ها:

○ دقت در کلمات یوسف علیه السلام نشان از این دارد که نمی خواهد بنیامین را سارق معرفی کند، نمی گوید: وجدناه سارقاً بلکه می گوید: وجدنا متاعنا عنده یعنی متاع در بار او بود نه آنکه قطعاً او سارق است.

○ اگر یوسف برادر دیگری را به جای بنیامین نگه می داشت طرح به هم می خورد و برادران هم با او به عنوان یک دزد برخورد می کردند و انواع آزار و اذیتها را روا می داشتند و آنکس هم که به جای بنیامین می ماند احساس می کرد به ناحق گرفتار شده است.

پیام ها:

۱- مراعات مقررات بر هر کس لازم است و قانون شکنی حتی برای عزیز مصر نیز ممنوع است. معاذ الله

۲- قانون شکنی ظلم است. (نباید به درخواست این و آن مقررات را شکست) معاذ الله ان ناخذ

۳- بی گناه نباید به جای گناهکار کیفر ببیند، هر چند خودش به اینکار رضایت داشته باشد. معاذ الله

ص: ۷۳۲

۸۰ - فَلَمَّا اسْتَيْسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

ترجمه:

پس چون از یوسف مأیوس شدند (که یکی را به جای دیگری بازداشت کند) نجوا کنان به کناری رفتند. (برادر) بزرگشان گفت: آیا نمی دانید که پدرتان برای برگرداندن او بر شما پیمان الهی گرفته و پیش از این نیز درباره یوسف کوتاهی کرده اید. پس من هرگز از این سرزمین نمی روم تا آنکه (یوسف عفو کند یا آنکه) پدرم به من اجازه دهد یا خدا در حق من حکمی کند و او بهترین داور و حاکم است.

نکته ها:

○ خَلَصُوا یعنی گروه خود را از سایرین جدا کردند. نَجِيًّا یعنی به نجوی پرداختند. پس خَلَصُوا نَجِيًّا یعنی شورای محرمانه تشکیل دادند که چه بکنند.

پیام ها:

۱- التماس ها و خواهش ها، شما را از اجرای احکام الهی و اعمال قاطعیت باز ندارد. استیئسوا منه

۲- روزگاری همین برادران قدرتمندانه مشورت می کردند که چگونه یوسف را از بین ببرند؛ اقتلوا یوسف او اطرحوه ارضا ... لا- تقتلوا ... القوه ... امروز کاسه التماس در دست گرفته و مشورت و نجوی می کنند که چگونه بنیامین را آزاد نمایند. خَلَصُوا نَجِيًّا

۳- در حوادث تلخ و ناگوار بزرگترها مسئول تر و شرمنده ترند. قال کبیرهم

۴- عهد و پیمان ها لازم الاجرا است. اخذ علیکم موثقاً

۵- پیمان های سخت و قراردادهای محکم، راه سوءاستفاده را می بندد. اخذ علیکم موثقاً

۶- خیانت و جنایت تا آخر عمر وجدان های سالم را آزار می دهد. و من قبل فرطتهم فی یوسف

۷- تحصن کردن یکی از شیوه های قدیمی است. فلن ابرح الارض

۸- غربت، بهتر از شرمندگی است. فلن ابرح الارض

۹- به خداوند خوش بین باشیم. هو خیر الحاکمین

۸۱- اَرْجِعُوا إِلَىٰ أَيْكُمْ فَقُولُوا يَا بَنَاتَإِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ

ترجمه:

(برادر بزرگ گفت: من اینجا می مانم ولی) شما به سوی پدرتان برگردید، پس بگویید: ای پدر همانا پسر دزدی کرده و ما جز به آنچه می دانستیم گواهی ندادیم و ما نگهبان (و آگاه به) غیب نبوده ایم.

پیام ها:

۱- شهادت و گواهی باید بر اساس علم باشد. ما شهدنا الا بما علمنا

۲- در پیمان ها و تعهدات باید برای حوادث پیش بینی نشده تبصره ای باز کرد. ما کنا للغب ...

۳- عذر خود را با کمال صراحت بگوئید. و ما کنا للغب حافظین

ص: ۷۳۴

۸۲ - وَسئِلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ

ترجمه:

(اگر به حرف ما اطمینان نداری) از قریه ای که در آن بودیم و از کاروانی که در میانشان به اینجا رو آورده ایم، سؤال کن و بی شک ما راستگو هستیم.

نکته ها:

○ قریه تنها به معنای روستا نیست، بلکه به محل اجتماع و مناطق مسکونی گفته می شود؛ خواه شهر باشد یا روستا. ضمناً واسئل القریه به معنی سؤال از اهل قریه است.

○ کلمه عیر به کاروانی گفته می شود که مواد غذایی حمل و نقل می کند.

○ برادران یوسف در گفتگو با پدر در ماجرای کشته شدن یوسف توسط گرگ دلیل نداشتند، ولی در اینجا برای حرف خود دو دلیل آوردند؛ یکی سؤال از مردم مصر و یکی سؤال از کاروانیان که ما در میان آنان بودیم. علاوه بر آنکه در ماجرای قبل گفتند: لو کُنَّا صادِقین و کلمه لو نشانه تردید و دلهره و سستی است، ولی در این صحنه با کلمه انا و حرف لام که در جمله انا لصادقون است نشان می دهند که قطعاً راست می گویند.

پیام ها:

۱- سابقه بد و دروغ در پذیرش سخنان انسان در تمام عمر ایجاد تردید می کند. واسئل القریه

۲- گواهی شهود عینی، راهی معتبر برای اثبات مدعا می باشد. واسئل القریه ... والعیبر ...

ص: ۷۳۵

۸۳ - قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

ترجمه:

(یعقوب) گفت: (این چنین نیست) بلکه (بار دیگر) نفس شما (با نسبت دزدی به یوسف یا تعیین کیفر گروگان گیری) مسئله را برای شما آراسته است پس صبری نیکو (لازم است) امید است که خداوند همه برادران را با هم نزد من آورد چرا که او قطعاً آگاه و حکیم است.

نکته ها:

○ وقتی برادران پیراهن آغشته به خون یوسف را با ظاهری غمگین و گریان حضور پدر آوردند و گفتند: که یوسف را گرگ خورد. حضرت یعقوب گفت: بل سولت لکم انفسکم یعنی نفس شما این کار را در چشم شما زیبا جلوه داده است و من صبر جمیل می کنم. در اینجا نیز که دو فرزندش (بنیامین و پسر بزرگتر) از او جدا شده اند همین جمله را تکرار می کند. شاید این سؤال مطرح شود در ماجرای یوسف برادران توطئه و خیانت کردند ولی در ماجرای بنیامین این مسایل نبود، پس چرا کلام یعقوب در هر دو مورد یک لحن و یک عبارت است؟ بل سولت لکم انفسکم فصر جمیل

در تفسیر المیزان پاسخ آن آمده که: یعقوب می خواهد بگوید دوری این دو برادر نیز دنباله حرکت قبلی شما نسبت به یوسف است. یعنی تمام این صحنه ها دنباله و نتیجه ی همان کار زشت شماست ولی ممکن است گفته شود که مراد یعقوب این است که شما در اینجا هم خیال می کنید که بی تقصیرید و کارتان خوب بوده است، ولی شما مقصّرید زیرا:

ص: ۷۳۶

اولاً: چرا با دیدن پیمانۀ در بار برادران او را سارق دانستید؟ شاید کس دیگری این پیمانۀ را در بار گذاشته بود؟ ثانیاً: چرا زود برگشتید؟ باید تحقیق می کردید. ثالثاً چرا کیفر سارق را گروگان قرار دادید؟ (۱) (۲)

○ صبر گاهی از ناچاری و بیچارگی است، چنانکه اهل دوزخ می گویند: سواء اصبرنا ام جزعنا صبر کردن و یا جزع کردن برای نجات ما اثری ندارد. و گاهی صبر آگاهانه و داوطلبانه و تسلیم رضای خداوند است که چهره این صبر در هر جایی با یک عنوان مطرح است؛ صبر در میدان جهاد، شجاعت است. صبر در دنیا، زهد است. صبر در برابر گناه، تقواست. صبر در برابر شهوت، عفت است و صبر در برابر مال حرام، ورع است.

پیام ها:

۱- نفس برای توجیه گناه، کارهای زشت را در نظر انسان زیبا جلوه می دهد. سولت لکم انفسکم (۳)

۲- صبر، شیوه ی مردان خداست و صبر جمیل، صبری است که در آن سخنی بر خلاف تسلیم و رضای خداوند گفته نشود.

(۴) فصبر جمیل

۳- هرگز از قدرت خدا مأیوس نشوید. عسی الله ان یاتینی بهم

۴- یعقوب به زنده بودن سه فرزندش (یوسف، بنیامین، برادر بزرگتر) یقین داشت و به ملاقاتشان امیدوار بود. ان یاتینی بهم

۵- برای قدرت الهی حل مشکلات تازه و کهنه، یکسان است. خداوند می تواند یوسف دیروز و برادر امروز شما را یکجا دور هم گرد آورد. جمیعاً

۶- مؤمن حوادث تلخ را نیز از حکمت خداوند می داند. الحکیم

۷- باور و توجه به عالمانه و حکیمانه بودن افعال الهی، آدمی را به صبر و شکیبایی در حوادث دشوار وادار می کند. فصبر جمیل

- انه هو العلیم الحکیم

ص: ۷۳۷

۱- ۱۰۴. تفسیر نمونه.

۲- ۱۰۵. اما سخن صاحب المیزان مناسبتر است چون پیدا شدن پیمانۀ در بار بنیامین برای عموم مردم سبب علم به دزدی می شود و ماندن برادر بزرگتر در مصر نیز برای پیگیری کار یا جلب عواطف و رحم بود و کیفی هم که ذکر شده مجازات سارق در منطقه آنان بوده است بنابراین در هیچ یک از سه مسئله جلوه نفسانی نبود تا گفته شود بل سولت لکم انفسکم.

۳- ۱۰۶. شیطان نیز این دسیسه را بکار می برد؛ زین لهم الشیطان اعمالهم انعام، ۴۳. و همانگونه که زرق و برق دنیا نیز این زیانمایی را دارد حتی اذا اخذت الارض زخرفها وازینت یونس، ۲۴.

۴- ۱۰۷. تفسیر نورالثقلین.

۸۴ - وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِیْضَتْ عَیْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِیْمٌ

ترجمه:

یعقوب از برادران روی گرداند و گفت: ای دریغا بر یوسف، پس اندوه خود را فرو می خورد (تا آنکه) دو چشمش از اندوه سفید (و نابینا) شد.

نکته ها:

○ کلمه اسف به معنای حزن و اندوه همراه با غضب است. یعقوب بر چشم گریه، و بر زبان یا اسفا و در دل حزن داشت.

○ در روایتی از امام باقر علیه السلام نقل شده است که فرمود: پدرم علی بن الحسین علیهما السلام بیست سال بعد از حادثه کربلا به هر مناسبتی گریه می کرد. سؤال کردند چرا این همه گریه می کنید؟ فرمود: یعقوب یازده پسر داشت یکی غائب شد، با اینکه زنده بود، از گریه چشمانش را از دست داد، ولی من در برابر چشمان خود دیدم پدر و برادرها و هفده نفر از خاندان نبوت شهید شدند، چگونه گریه نکنم؟

پیام ها:

۱- حسد ورزی، یک عمر تحقیر به همراه دارد. و تولی عنهم

۲- آنها می خواستند با حذف یوسف خود محبوب پدر شوند؛ یخل لکم وجه ابیکم ولی حسادت، قهر پدر را شامل حال آنها کرد. تولی عنهم

۳- غصه و گریه، گاهی موجب نابینایی می شود. ایضت عیناه من الحزن

۴- گریه و غم، منافاتی با کظم و صبر ندارد. یا اسفی، کظیم، صبرٌ جمیل

۵- یعقوب می دانست که بر فرزند دیگر ظلم نشده است، ظلم بر یوسف رفته است. وا اسفا علی یوسف

۶- ندبه و گریه و سوز و عشق، نیاز به شناخت دارد. (یعقوب آشنا به یوسف است که از سوز نابینا می شود.)

۷- اهمیت مصائب، بر محور شخصیت افراد است. (ظلم به یوسف با ظلم به دیگران فرق دارد، نام یوسف برده می شود نه دو برادر دیگر)

۸- گریه و غم و اندوه در فراق عزیزان، جایز است. وایضت عیناه من الحزن

۸۵ - قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتُوْا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُوْنَ حَرَضًا أَوْ تَكُوْنَ مِنَ الْهَالِكِيْنَ

ترجمه:

(فرزندان یعقوب به پدرشان) گفتند: به خدا سوگند تو پیوسته یوسف را یاد می کنی تا آنکه بیمار و لاغر شوی و (یا مشرف به مرگ و) از بین بروی.

نکته ها:

○ کلمه حَرَضٌ به شخصی گویند که عشق یا حزن او را فرسوده کرده باشد.

پیام ها:

۱- یوسف ها همواره باید در یادها باشند. تفتؤا تذکر یوسف (اولیای خدا در دعای ندبه یوسف زمان را صدا می زنند و گریه می کنند.)

۲- عشق های مقدس و آه های ملکوتی ارزش دارد. تذکر یوسف حتی تکون حرضا (یاد اولیای خدا، یاد کرد خداست.) (۱)

۳- مسایل روحی و روانی در جسم اثر می گذارد. حرضا او تکون من الهالکین (فراق می تواند انسان را بشکند و یا بکشد تا چه رسد به داغ و مصیبت)

۴- حساب عاطفه پدری از علاقه های عادی جداست. تکون من الهالکین

ص: ۷۳۹

۱- ۱۰۸. یعقوب سوزی دارد که افراد عادی آنرا درک نمی کنند. (به روضه و مصیبت خرده نگیریم)

۸۶ - قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

ترجمه:

(یعقوب) گفت: من ناله آشکار و حزن (پنهان) خود را فقط به خدا شکایت می برم و از (عنایت و لطف) خداوند چیزی را می دانم که شما نمی دانید.

نکته ها:

○ بَثُّ به حزن شدید گفته می شود که گویا شدت آن باعث شده که دارنده اش نتواند آنرا بیان کند.

پیام ها:

۱- موخّ درد دل خود را تنها با خدا در میان می گذارد. انما اشکوا ... الى الله

۲- آنچه مذموم است یا سکوتی است که بر قلب و اعصاب فشار می آورد و سلامت انسان را به مخاطره می اندازد و یا ناله و فریاد در برابر مردم است که موفقیت انسان را پایین می آورد. اما شکایت بردن به خداوند مانعی ندارد. اشکوا ... الى الله

۳- در گفتگو با خدا لذتی است که افراد عادی نمی فهمند. اشکوا بثنی الى الله ... ما لاتعلمون (۱)

۴- افراد ظاهربین از کنار حوادث به راحتی می گذرند ولی انسان های ژرف نگر آثار و حوادث را تا قیامت می بینند. اعلم من الله ...

۵- یعقوب به زنده بودن یوسف و سرآمدن فراغش و به حقایقی درباره ی خدا و صفات او آگاه بود که بر دیگران پوشیده بود. اعلم من الله ما لاتعلمون

ص: ۷۴۰

۱- ۱۰۹. دست حاجت چون بری، نزد خداوندی بر که کریم است و رحیم است و غفور است و ودود. نعمتش نامتناهی کرمش بی پایان هیچ خواننده از این در نرود بی مقصود.

۸۷ - يَبْنِيْ اَذْهَبُوْا فَتَحَسَّسُوْا مِنْ يُوسُفَ وَ اَخِيْهِ وَ لَا تَايَسُوْا مِنْ رُّوْحِ اللّٰهِ اِنَّهٗ لَا يَايْسُ مِنْ رُّوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكٰفِرُوْنَ

ترجمه:

ای پسرانم (بار دیگر به مصر) بروید و از یوسف و برادرش جستجو کنید و از رحمت خداوند مأیوس نشوید، حق این است که جز گروه کافران از رحمت خداوندی مأیوس نمی شوند.

نکته ها:

○ تحسس جستجوی چیزی از راه حس است. تجسس به جستجو کردن در مورد بدی ها و تحسس به جستجو کردن در مورد خوبی ها گفته می شود.

○ به تعبیر راغب، رُوْح و روح به معنای جان است، ولی رُوْح در موارد فَرَج و رحمت به کار می رود، گویا با گشایش گره و مشکل، جان تازه ای در انسان دمیده می شود. در تفسیر تبیان آمده است: روح از ریح است، همانگونه که انسان با وزش باد احساس راحتی می کند با رحمت الهی نیز انسان شادمان می گردد.

پیام ها:

۱- پدر نباید با فرزندانش قطع رابطه دائمی کند. فتولی عنهم ... یابنی

۲- شناخت، نیاز به حرکت دارد. اذهبوا فتحسسوا

۳- رسیدن به لطف الهی با تنبلی سازگار نیست. اذهبوا، ولا تائسوا (۱)

۴- اولیای خدا هم خود مأیوس نمی شوند هم دیگران را از یأس باز می دارند. لاتائسوا

۵- یأس نشانه کفر است. لا ییأس ... الا القوم الکافرون (زیرا مأیوس شده در درون خود می گوید قدرت خداوند تمام شده است.)

ص: ۷۴۱

۱- ۱۱۰. بر اساس روایات یأس از رحمت خداوند از گناهان کبیره است. (من لایحضره الفقیه، باب معرفه الکبائر).

۸۸ - فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضٍّ عِمْرُجٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَ تَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ

ترجمه:

پس هنگامی که (مجددا) بر یوسف وارد شدند، گفتند: ای عزیز قحطی، ما و خاندان ما را فرا گرفته و (برای خرید گندم) بهای اندکی با خود آورده ایم (اما شما کاری به پول اندک ما نداشته باش) سهم ما را به طور کامل وفا کن و بر ما بخشش نما، زیرا که خداوند کریمان و بخشندگان را پاداش می دهد.

نکته ها:

○ بضاعت به مالی گویند که عنوان بها به خود بگیرد. مُزْجَاهُ از ریشه از جاء به معنای طرد کردن است. از آنجایی که فروشندگان بهای کم را برمی گردانند بضاعت مزجاء گفته شده است.

○ برخی از مفسران گفته اند: مراد از تصدق علینا درخواست بازگرداندن بنیامین است.

○ در روایات آمده است: یعقوب نامه ای برای یوسف نوشت که محتوای آن تجلیل از یوسف، بیان قحطی کنعان، تقاضای آزادی بنیامین و تبرئه فرزندان از سرقت بود و به همراه فرزندان برای یوسف فرستاد. وقتی یوسف در مقابل برادران آن نامه را خواند، بوسید و بر چشم گذاشت و گریه ای کرد که قطرات اشک بر لباسش نشست.

برادران که هنوز یوسف را نمی شناختند شگفت زده بودند که این همه احترام به پدر ما برای چیست؟ کم کم برق امیدی در دل آنها روشن شد. خنده یوسف را چون دیدند، با خود گفتند نکند او یوسف باشد. (۱)

ص: ۷۴۲

پیام ها:

۱- برای یعقوب یوسف مطرح است فتحسسوا من یوسف ولی برای فرزندان گندم فاوف لنا الکیل

۲- برای درخواست کمک و مساعدت، فرهنگ خاصی لازم است:

تجلیل از کمک کننده. ایتها العزیز

بیان حال و نیاز خود. مسنا و اهلنا الضر

کمبود بودجه (فقر مالی). بضاعه مزجاه

ایجاد انگیزه در کمک کننده. فتصدق علينا ان الله یجزی المتصدقین

۳- تحقیر کنندگان، روزی تحقیر می شوند. فرزندان که با غرور می گفتند: نحن عصبه ما قوی هستیم، سرق اخ له من قبل برادر ما دزد بود، ان ابانا لفی ضلال پدر ما در گمراهی است، امروز با حقارت می گویند: مسنا و اهلنا الضر

۴- فقر و نیاز انسان را ذلیل می کند. مسنا و اهلنا الضر

آنچه شیران را کند روبه مزاج

احتیاج است احتیاج است احتیاج.

ص: ۷۴۳

۸۹ - قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ

ترجمه:

(یوسف) گفت: آیا دانستید با یوسف و برادرش چه کردید آنگاه که شما نادان بودید.

نکته ها:

○ در یک سؤال ممکن است اهداف گوناگونی نهفته باشد، اهدافی مثبت و سازنده و یا منفی و آزاردهنده، سؤال یوسف که پرسید آیا می دانید با یوسف و برادرش چه کردید؟، ممکن است برای این باشد که من ماجرا را می دانم. یا اینکه ممکن است هدف از سؤال این باشد که کار بدی کردید، توبه کنید و ممکن است هدفش تشفی خاطر بنیامین باشد که در جلسه حضور دارد و ممکن است هدفش سرزنش و توبیخ و ملامت یا به رخ کشیدن عزت خود و یا سرزنش به اینکه با این همه جنایت چرا امید تصدق دارید؟

در میان غرض هایی که مطرح شد؛ سه مورد اول با مقام یوسف سازگاری دارد، ولی باقی موارد با فتوت و کرامتی که آیات بعد از یوسف گزارش می کند، همخوانی ندارند. او علیرغم اینکه نسبت دزدی شنید، چیزی نگفت و سرانجام کار به برادران گفت: لا تثریب علیکم الیوم

○ جهل تنها به معنای ندانستن نیست. بلکه غلبه هوسها نوعی بی توجهی است. انسان گناهکار هر چند عالم باشد، جاهل است چون توجه ندارد و آتش دوزخ را برای خود می خرد.

پیام ها:

۱- فتوت در آن است که جزئیات خلاف مطرح نشود. ما فعلتم

۲- فتوت در آن است که راه عذر به خطا کار تلقین شود. اذا انتم جاهلون

ص: ۷۴۴

۹۰ - قَالُوا أَيْنَ نَكَّ لَأَنْتَ يُوسُفَ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَتَّيَّقٌ وَيُصْبِرُ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

ترجمه:

گفتند: آیا تو خود (همان) یوسفی؟ گفت: (آری) من یوسفم و این برادر من است. به تحقیق خداوند بر ما منت گذاشت. زیرا که هر کس تقوا و صبر پیشه کند پس همانا خداوند پاداش نیکوکاران را تباه نمی کند.

نکته ها:

○ هر چه زمان گذشت، برادران مبهوت تر شدند که چرا عزیز مصر در برابر نامه ی پدرشان گریه کرد؟! عزیز از کجا ماجرای یوسف را می داند؟ راستی قیافه او به یوسف شباهت زیادی دارد! نکنند او یوسف باشد، چه بهتر که از خودش پرسیم. اگر یوسف نبود به ما دیوانه نمی گویند؟ واگر یوسف بود از شرمندگی چه می کنیم؟ هیجان سراسر وجود برادران را گرفته بود. بالاخره طلسم سکوت را با سؤالِ آیا تو یوسفی، شکستند. در اینجا چه صحنه ای پیش آمد؟ و کدام نقاش می تواند سیمایی از شرمندگی و شادی و گریه و در آغوش کشیدن را تصویر کند؟ خدا می داند و بس.

ص: ۷۴۵

○ باید شرایط طوری فراهم شود که مردم سؤال کنند و برای رشد و تربیت انگیزه آنان را بالا برد. در برادران یوسف دائماً انگیزه برای جستجو و سؤال زیاد می شد. با خود می گفتند: چرا اصرار داشت بنیامین را به همراه خود بیاوریم؟ چرا پیمانانه در بار ما پیدا شد؟ چرا پول ما را در نوبت اول برگرداند؟ او از کجا داستان یوسف را می داند؟ نکند دیگر به ما غله ندهد؟ وقتی این هیجانها در روح آنها اوج گرفت، پرسیدند: آیا تو یوسف هستی؟ گفت: بله ...

○ امام صادق علیه السلام فرمودند: به تحقیق در حضرت قائم علیه السلام سنتی از یوسف است ... مردم حضرت را نمی شناسند تا اینکه خداوند اذن دهد که خود را معرفی کند. (۱)

پیام ها:

۱- گذشت تاریخ و حوادث تلخ و شیرین، رابطه ها و شناخت ها را تغییر می دهد. ءانک لانت یوسف

۲- گرچه منت از مردم تلخ است، ولی منت خدا شیرین است. من الله علینا

۳- اولیای خداوند همه نعمتها را از او می دانند. من الله علینا

۴- صبر و تقوی، زمینه عزت است. من یتق و یصبر فان الله لایضیع ...

۵- لطف خداوند حکیمانه و بر طبق ملاکها و معیارهاست. من یتق و یصبر فان الله ...

۶- کسی لایق زمامداری و حکومت است که در برابر حوادث، حسادتها، شهوتها، تحقیرها، زندانها، تبلیغات سوء و ... امتحان داده باشد. من یتق و یصبر ...

۷- از حساس ترین اوقات برای تبلیغ استفاده کنید. (موقعی که برادران از کار خود شرمنده و آماده پذیرش سخن یوسف می باشند می گوید: من یتق و یصبر ...)

۸- یکی از سنت های الهی، حکومت صالحان است. لانضیع اجر المحسنین

ص: ۷۴۶

۹۱ - قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكِ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَطِئِينَ

ترجمه:

(برادران) گفتند: به خداوند قسم، که واقعاً خداوند ترا بر ما برتری داده است و قطعاً ما خطاکار بوده ایم.

نکته ها:

○ ایشار به معنای برتری دادن دیگران بر خود است. برادران یوسف در اثر تفکر غلط نحن عصبه، دست به کار غلطی زدند و گفتند: او را به چاه افکنید؛ القوه فی غیابت الجب. خداوند آنها را در تنگنا گذاشت تا جایی که برای سیر کردن شکم التماس کنند؛ مستأ و اهلنا الضّر پس اعتراف کردند که نقشه ما خراب از آب در آمد؛ کُنَّا لَخَطِئِينَ سپس آن تفکر غلط تبدیل به پذیرش یک واقعیت شد که؛ لقد اثرک الله علينا

○ برادران یوسف چند بار به صیغه تالله قسم یاد کرده اند:

تالله لقد علمتم ما جئنا لنفسد فی الارض به خدا سوگند شما خود می دانید که ما برای فساد و سرقت به سرزمین شما نیامده ایم.

تالله تفتوء تذکر یوسف به پدر گفتند: به خدا سوگند تو دائماً یوسف یوسف می کنی.

تالله انک لفی ضلالک القدیم پدرجان به خدا سوگند تو در علاقه افراطی به یوسف گرفتار انحراف گذشته شده ای.

تالله لقد اثرک الله علينا به یوسف گفتند: به خدا قسم خداوند تو را بر ما برتری داد.

پیام ها:

۱- اگر از روی حسادت به کمالات و برتری های دیگران اعتراف نکنیم، با فشار و ذلت به آنها اقرار خواهیم کرد. لقد اثرک الله علينا

۲- در برابر اراده ی خداوند، نمی توان ایستادگی کرد. (۱) اثرک الله علينا

۳- اعتراف به خطا، زمینه را برای عفو و بخشش فراهم می کند. إن کُنَّا لَخَطِئِينَ

ص: ۷۴۷

۹۲ - قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

ترجمه:

(یوسف) گفت: امروز بر شما توبیخ و ملامتی نیست، خداوند شما را می بخشد و او مهربانترین مهربانان است.

نکته ها:

○ تثریب به معنای توبیخ، گناه شمردن و ملامت زیاد است.

روز فتح مکه مشرکان به کعبه پناهنده شده بودند، عمر گفت: ما امروز انتقام خواهیم گرفت. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: امروز روز مرحمت است و از مشرکان پرسید: گمان شما نسبت به من امروز چیست؟ گفتند: خیر است، تو برادر کریم ما هستی. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: امروز کلام من همان کلام یوسف است؛ لا- تثریب علیکم الیوم عمر گفت: من از حرف خودم شرمند شدم. (۱)

○ علی علیه السلام می فرمایند: اذا قدرت علی عدوِّک فاجعل العفو عنه شکر القدره علیه هر گاه بر دشمن خود پیروز شدی شکر آنرا، عفو دشمن قرار بده. (۲)

○ در حدیث می خوانیم: دل جوان رقیق تر است. سپس امام این آیه را تلاوت نموده و فرمودند: یوسف چون جوان بود فوری برادران را بخشید. (۳)

ص: ۷۴۸

۱- ۱۱۴. تفسیر قرطبی.

۲- ۱۱۵. نهج البلاغه کلمات قصار ۱۱.

۳- ۱۱۶. بحار، ج ۱۲، ص ۲۸۰.

۱- سعه صدر، ابزار و وسیله ریاست است. لاتثرب علیکم الیوم

۲- فتوت را از یوسف بیاموزیم که هم حق خود را بخشید و هم از خداوند طلب آمرزش و عفو می کند. لاتثرب ... یغفر الله

۳- گذشت و عفو از مردم باید فوری باشد. الیوم

۴- همین که خلافکار اعتراف کرد بپذیرید او را خجل نکنید. انا کنا خاطئین. قال لاتثرب علیکم

۵- گذشت خود را به همه اعلام کنید تا دیگران هم سرزنش نکنند. لاتثرب علیکم

۶- عفو در اوج عزت و قدرت، سیره اولیای خداست. لاتثرب علیکم الیوم

۷- عفو خداوند شامل کسانی هم که سالها موجب آزار دو پیامبر خدا (یوسف و یعقوب) شده اند، می شود. ارحم الراحمین

۸- آنجا که بنده می بخشد از خداوند که ارحم الراحمین است چه انتظاری جز عفو داریم. یغفر الله لکم

۹- بخشیدن شرمندگان سیره ی الهی است. (یغفر در قالب مضارع آمده است)

۱۰- گذشت ستم دیدگان از ظالمین، زمینه ساز شمول مغفرت الهی است ولی در آمرزش او به مغفرت و رحمت الهی نیز

منوط است. لاتثرب علیکم ... یغفر الله لکم و هو ارحم الراحمین

۱۱- توصیف خداوند به مغفرت و رحمت (مانند ارحم الراحمین) از آداب دعا و استغفار است.

۹۳ - اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ

ترجمه:

(یوسف گفت:) این پیراهن مرا ببرید و آنرا بر صورت پدرم بیفکنید (تا) بینا شود و همه کسان خود را نزد من بیاورید.

نکته ها:

○ در داستان حضرت یوسف پیراهن او در چند جا مطرح شده است؛

الف: و جاؤا علی قمیصه بدم کذب برادران پیراهن یوسف را با خون دروغین آغشته کرده و نزد پدر بردند که گرگ یوسف را خورد.

ب: قد قمیصه من دبر پیراهن از پشت پاره و سبب کشف جرم و مجرم شد.

ج: اذهبوا بقمیصی پیراهن موجب شفای یعقوب نابینا می شود.

○ اگر پیراهنی که جوار یوسف است نابینا را بینا می کند پس در تبرک به مرقد و صحن و سرا و درب و دیوار و پارچه و هر چیز دیگری که در جوار اولیای خدا باشد امید شفاست.

ص: ۷۵۰

○ تا اینجا مرحله شناسایی یوسف، عذرخواهی از او و عفو و گذشت یوسف و طلب عفو الهی، طی شده است ولی هنوز ناینایی پدر که از آثار جرم برادران است، وجود دارد. در این آیه راه حل این مشکل ارائه می شود. ضمناً در روایت آمده است که یوسف گفت: کسی پیراهن مرا برای پدر ببرد که پیراهن خونی مرا پیش او برده بود تا همانگونه که پدر را دل آزرده کرده با این پیراهن دلشاد سازد.

○ در روایات آمده است: یوسف برادران خود را هر روز و شب سر سفره خود می نشانند و آنها احساس شرمندگی می کردند. به یوسف پیغام دادند که سفره ما جدا باشد چون چهره تو ما را شرمنده می کند! یوسف پاسخ داد: اما من افتخار می کنم که در کنار شما باشم و با شما غذا بخورم. روزگاری مردم که مرا می دیدند، می گفتند: سبحان من بلّغ عبداً بیع بعشرین درهماً ما بلغ منزله است خدایی که برده ی بیست درهمی را به عزّت رساند. امّا امروز وجود شما برای من عزّت است. حالا مردم می دانند که من برده و بی اصل و نسب نبوده ام. من برادرانی مثل شما و پدری همانند یعقوب داشته ام ولی غریب افتاده بودم. (۱) (الله اکبر از این فتوت و جوانمردی)

○ خاطره: نقل شده است وقتی مرحوم آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حایری یزدی که برای معالجه از اراک به سمت تهران حرکت کرده بود، شبی در قم ماندند. مردم از او تقاضا کردند که حوزه علمیه خود را از اراک به قم منتقل کند، چون قم حرم اهل بیت و مدفن حضرت معصومه علیها السلام است. ایشان استخاره کردند و این آیه آمد: واتونی باهلکم اجمعین

ص: ۷۵۱

- ۱- تبرک به اشیایی که مربوط به اولیای خداست، جایز است. اذهبوا بقمیصی (پیراهن یوسف چشم کور را بینا می کند)
- ۲- کسی که با هوی و هوس مبارزه کند حتی لباسش نیز از مقدسات می شود. بقمیصی
- ۳- حزن و شادی در نور چشم اثر دارد. و ابیضت عیناه من الحزن ... یات بصیراً شاید به همین دلیل فرزند خوب را قره العین نامیده اند. (البته اگر نخواهیم از بُعد معجزه بررسی کنیم).
- ۴- در معجزه و کرامت، سن و سال شرط نیست. (پیراهن فرزند، چشمان پدر را بینا می کند)
- ۵- یوسف علم غیب داشت و گرنه از کجا می دانست که پیراهن، پدر را بینا می کند. یات بصیراً
- ۶- فرزندان متمکن، بستگان ضعیف مخصوصاً والدین سالمند را تحت پوشش ببرند. و اتونی باهلکم اجمعین
- ۷- شرایط اجتماعی در عمل به وظیفه اثر دارد. و اتونی باهلکم اجمعین (صله رحم یوسف در آن شرایط به نوعی بود که باید فامیل به مصر بیایند)
- ۸- رسیدگی به بستگان با حفظ حقوق سایر مردم لازم است. اتونی باهلکم
- ۹- تغییر مسکن و هجرت آثار زیادی دارد از جمله خاطرات غم انگیز را دگرگون می کند و اتونی باهلکم اجمعین
- ۱۰- برای کسانی که زجر فراق کشیده اند باید به فکر رفاه بود. اجمعین دیگر یعقوب تاب فراق ندارد.
- ۱۱- بهترین لطف آن است که همه را شامل شود. اجمعین

۹۴ - وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تُفَنِّدُونِ

ترجمه:

و چون کاروان (از مصر به سوی کنعان محل زندگی یعقوب) رهسپار شد، پدرشان گفت: همانا من بوی یوسف را می یابم، البته اگر مرا کم خرد ندانید.

نکته ها:

○ فَصَلَتِ یعنی فاصله گرفت. فَصَلَتِ الْعِيرُ یعنی کاروان از مصر فاصله گرفت. تُفَنِّدُونِ از ریشه فَنَدَ به معنی ناتوانی فکر و سفاقت است.

○ یعقوب نگران بود که اطرافیانش نسبت بی خردی به او دهند و فرمود: لولا ان تفندون ولی با کمال تأسف اطرافیان و بعضی اصحاب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله این نسبت را به حضرت دادند آنجا که در آستانه رحلت فرمود: قلم و کاغذ بیاورید تا چیزی بگویم و ثبت شود که اگر به آن عمل کنید هرگز گمراه نشوید! یکی گفت: ان الرجل ليهجر پیامبر هزیان می گوید و نگذاشتند چیزی نوشته شود.

○ ائی لاجد ریح یوسف هیچ مانعی ندارد همانگونه که انبیا وحی را درک می کنند و ما آن را درک نمی کنیم، در بقیه امور نیز چیزی را بیابند که ما نمی یابیم. مگر در جنگ خندق رسول اکرم صلی الله علیه و آله موقع کلنگ زدن از جهش برقی از سنگی نفرمود: در این برق سقوط امپراطوری ها را دیدم؟ اما بعضی از افراد ضعیف الایمان گفتند: پیامبر از ترس خود، دور شهر خندق می کند ولی در گفتار با هر کلنگی، از سقوط یک رژیم و حکومتی و پیروزی خود وعده می دهد!

○ در شرح نهج البلاغه آیه الله خویی قدس سرّه آمده: برای امام عمود نوری است که چون خدا اراده کند، امام با نگاه به آن، آینده را می بیند و گاهی نیز مثل مردم عادی است. (۱)

ص: ۷۵۳

زمصر بوی پیراهن شنیدی

چرا در چاه کنعانش ندیدی

بگفت احوال ما برق جهان است

گهی پیدا و دیگر دم نمان است

گهی بر طارم اعلی نشینم

گهی تا پشت پای خود نینیم

○ شاید مراد از بوی یوسف خبر تازه ای از یوسف باشد.

این مسئله امروز در دنیای علم به نام تله پاتی یعنی انتقال فکر از نقاط دور دست، مشهور شده و به عنوان یک مسئله مسلم علمی در آمده است. یعنی کسانی که پیوند نزدیکی با هم دارند و یا دارای قدرت روحی خاص هستند، همینکه مسئله ای در گوشه ای از جهان برای شخصی پیش می آید او نیز در گوشه ای دیگر از جهان آنرا در می یابد.

شخصی از امام باقر علیه السلام سؤال کرد: گاهی بدون جهت قلبم را غم فرا می گیرد، به نوعی که اطرافیان می فهمند. امام فرمود: مسلمانان در آفرینش از یک حقیقت و طینت هستند، همینکه حادثه ی تلخی برای یکی از آنان اتفاق بیافتد، دیگری در سرزمین و منطقه ای دیگر غمناک می شود.

○ اگر موضوع دریافت و استشمام بوی یوسف را مربوط به قوای شامه بدانیم، باید به عنوان یک امر خارق العاده و معجزه پذیرفت که یعقوب بویی را از دور استشمام می کند.

خاطره: در ایام تجاوز عراق به جمهوری اسلامی ایران که مردم به فرمان امام خمینی در جبهه های غرب و جنوب حاضر بودند، بنده نیز در خدمت آیه الله اشرفی اصفهانی که حدود نود سال داشت در عملیات مسلم بن عقیل بودم. ایشان بارها در شب حمله به من فرمود: من بوی بهشت را می یابم. ولی من هرچه بو کشیدم چیزی نیافتم!

آری کسی که نود سال در علم و تقوی وزهد و تهجد بوده، می تواند احساسی داشته باشد که دیگران نداشته باشند. همانگونه که پیشگویی ایشان که گفتند: من چهارمین شهید محراب خواهم بود، عملی شد! (۱)

ص: ۷۵۴

۱- ۱۱۹. منافقان در فاصله ی یکی دو سال آیه الله مدنی، صدوقی و دستغیب را در نماز جمعه یا مسیر رفتن به نماز جمعه، با نارنجک قطعه قطعه نمودند.

به هر حال ممکن است مراد از بوی بهشت، یک بوی عرفانی باشد. نظیر شیرینی مناجات که یک مزه معنوی است و ممکن است بوی طبیعی باشد، لکن هر شامه ای لایق استشمام آن نیست. نظیر امواج رادیویی که در فضاست، لکن هر رادیویی تمام آنها را نمی گیرد.

پیام ها:

۱- انسان با صفای باطن، می تواند حقایق معنوی را درک کند. اَنّی لَاجِد ریح یوسف ولی درک حقایق محدود است، اینگونه نیست که آنان در هر مکان و زمان بتوانند هرچه را دریابند و لذا بوی پیراهن را بعد از فاصله کاروان دریافت نمود. فصلت العیر

۲- اگر حقایقی را درک نمی کنیم، مقام دیگران را انکار نکنیم. لولاً أن تفندون

۳- زندگانی عالمان در میان نادانان، رنج آور و مشکل است. لولاً أن تفندون

ص: ۷۵۵

۹۵ - قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِي ضَلٰلٍ لِّكَ الْقَدِيْمِ

ترجمه:

(پسران یعقوب به پدر) گفتند: به خدا سوگند تو سخت در گمراهی دیرین خود هستی.

نکته ها:

○ در آیه ۸ این سوره خواندیم که برادران در حق پدر خود گفتند: اِنَّ ابانا لَفِي ضَلال مبین پدرمان به خاطر علاقه بی جهت به یوسف و برادرش، در گمراهی آشکار است. در این آیه ضلالک القدیم آمده، یعنی در مورد یوسف هنوز در آن خطای پیشین است.

○ افراد عادی نباید اولیای خدا را با فهم خود بسنجند و حکم کنند که این شدنی است یا نشدنی. حضرت علی علیه السلام می فرماید: الناس اعداء ما جهلوا مردم همینکه خود نمی دانند با هر دانایی مخالفت می کنند.

پیام ها:

۱- کار نیکان را قیاس از خود مگیر. (نسبت گمراهی به پدر، ناشی از قیاس و سنجیدن درک او با فهم خود است) انک لفی ضلالک القدیم

۲- یعقوب در طول دوران فراق یوسف به زنده بودن او اعتقاد داشت و آنرا برای اطرافیانش اظهار می کرد. لفی ضلالک القدیم

ص: ۷۵۶

۹۶ - فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي آءُ غَلْمٌ مِّنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

ترجمه:

پس چون (آن برادری که حامل پیراهن یوسف بود) مژده رسان آمد، پیراهن را روی صورت یعقوب انداخت. پس یعقوب بینا گشت و گفت: آیا به شما نگفتم: همانا من از (عنایت) خداوند چیزی می دانم که شما نمی دانید.

نکته ها:

○ اگر مراد از سفید شدن چشم و ابیضت عیناه؛ کم نور شدن باشد، بصیراً به معنای پر نور شدن است و دلالت بر این دارد که حزن و شادی در دید و قوه باصره ی انسان مؤثر است. اما اگر مراد نابینایی مطلق باشد که از ظاهر آیه و فارتد بصیراً بر می آید، یک معجزه و توسل است که قرآن آنرا اثبات می کند.

پیام ها:

۱- سرچشمه علم انبیا، علم الهی است. أعلم من الله ما لاتعلمون

۲- انبیای الهی به وعده های خداوند، اطمینان دارند. ألم أقل ...

۳- یعقوب بر خلاف فرزندان، به زنده بودن یوسف و پایان پذیرفتن فراقش اطمینان داشت. ألم أقل لكم

۴- اراده ی الهی بر قوانین طبیعی، حاکم است. فارتد بصیراً

۵- لباس و تعلقات اولیای خدا، می تواند منشاء اثر باشد. فارتد بصیراً

ص: ۷۵۷

۹۷ - قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ

ترجمه:

(فرزندان) گفتند: ای پدر! برای گناهانمان (از خداوند) طلب آمرزش کن که براستی ما خطاکار بودیم.

نکته ها:

○ فرزندان یعقوب موحد بودند و به مقام والای پدرشان آگاه بودند؛ یا ابانا استغفر لنا آنچه به عنوان ضلال به پدر نسبت داده اند، مراد گمراهی در عقیده نیست، بلکه گمراهی در تشخیص و علاقمندی او به یوسف بود.

پیام ها:

۱- برای آمرزش گناهان، توسل به اولیای خداوند جایز است. یا ابانا استغفر لنا

ص: ۷۵۸

۹۸ - قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

ترجمه:

(یعقوب) گفت: بزودی از پروردگارم برای شما طلب آمرزش می کنم برآستی که او، خود آمرزنده و بسیار مهربان است.

نکته ها:

○ کسانی که در اثر اشتباه به پدر گفتند: اَنْ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مَبِينٍ بَعْدَ اَنْ تُوْجِهَ بِي اَشْتَبَاهُ مِي كُوْنِيْنْد: اَنَا كُنَّا خَاطِئِيْن

پیام ها:

۱- پدر نباید کینه توز باشد و لغزش فرزندان را در دل نگهدارد. استغفر لکم

۲- برای دعا ساعات خاصی اولویت دارد. سوف (۱)

۳- لطف خداوند، شامل بزرگترین گناه و گناهکاران نیز می شود. هو الغفور الرحيم با اینکه دو نفر از پیامبران الهی مورد آزار و اذیت چندین ساله قرار گرفته اند، باز امید بخشایش از او می رود.

۴- دعای پدر در حق فرزندان، اثر خاصی دارد. سوف استغفر لکم (۲)

۵- به هنگام اقرار خلافکار، او را ملامت نکنید. (هنگامی که گفتند: اَنَا كُنَّا خَاطِئِيْن مَا خَطَاكَار بُوْدِيْم. پدر گفت: سوف استغفر لکم)

ص: ۷۵۹

۱- ۱۲۰. در تفاسیر (مجمع البيان - اطيّب البيان) می خوانیم که حضرت یعقوب در انتظار شب جمعه یا سحر بود تا برای فرزندانش دعا کند.

۲- ۱۲۱. روایات زیادی در این مضمون وارد شده است.

۹۹ - فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَىٰٓ أَبِيهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ

ترجمه:

پس چون (پدر و مادر و برادران) بر یوسف وارد شدند، پدر و مادرش را در کنار خویش جای داد و گفت: به خواست خدا با امن و امان داخل مصر شوید.

نکته ها:

○ نمی دانم این فراز از داستان را چگونه بنویسم! یوسف برای استقبال از والدین خود در بیرون شهر خیمه ای زده و به انتظار ایستاده بود تا آنها را با عزت و احترام وارد مصر کند؛ دخلوا علی یوسف... ادخلوا مصر به طور طبیعی وقتی پدر و مادر و برادران یوسف، خود را برای سفر آماده می کردند، شور و غوغا در کنعان بود.

مردم می دیدند چگونه بعد از سالها، با دریافت خبر خوش سلامت یوسف، در حالی که یعقوب بینایی خود را باز یافته با اشتیاق عزم دیدار فرزند را دارد. آنها نیز خوشحال از احوال این پدر و پسر بودند، مخصوصا از اینکه یوسف در مصر خزانه دار و حاکم است و در دوره قحط سالی با ارسال غله آنها را نیز حمایت کرده است.

با چه شوق و شور و عشقی می توان این قصه را نوشت و تمام نمود!.

○ از کلمه ی ابویه معلوم می شود که مادر یوسف نیز زنده بوده است، ولی سؤالی که خودم نیز به جواب آن پی نبرده ام این است که چرا در سرتاسر داستان نامی از گریه، سوز و ناله های مادرش مطرح نشده و این موضوع مسکوت مانده است؟

○ در روایات آمده که یعقوب با اصرار و سوگند از یوسف خواست تا ماجرای خود را باز گو کند. وقتی یوسف شروع به گفتن کرد که برادران مرا لب چاه برده و با تهدید پیراهنم را کردند، یعقوب بی هوش شد. چون به هوش آمد، درخواست کرد که ادامه دهد، ولی یوسف گفت: پدر ترا به حق ابراهیم و اسماعیل و اسحاق علیهم السلام مرا از نقل داستان معاف کن! یعقوب پذیرفت. (۱)

پیام ها:

۱- پست و مقام نباید ما را از احترام به والدین غافل کند ادخلوا مصر

۲- استقبال در بیرون شهر کار نیکویی است. دخلوا علی یوسف در بیرون شهر مراسم استقبال بود و خیمه زده بودند.

۳- حتی اگر شخص اول کشور نیز خواست از امنیت سرزمین خود سخن بگوید، باید توجه به لطف خداوند داشته باشد. ان

شاء الله (۲)

۴- در انتخاب محل سکونت مهمترین مسئله امنیت است. امین

۵- اگر یوسف ها حاکم باشند، امنیت برقرار خواهد شد. امین

ص: ۷۶۰

۱- ۱۲۲. تفسیر نمونه و مجمع البیان.

۲- ۱۲۳. گروهی از سنگ های کوه خانه ساختند تا در امان باشند، ولی قهر خداوند امنیت آنان را به هم زد؛ و كانوا ینحتون من الجبال بیوتاً امین فاخذتهم الصیحه مصبحین حجر، ۸۳.

و رفع ابویه علی العرش و خروا له سجدا و قال یابت هذا تاویل رویای من قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السُّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ترجمه:

و پدر و مادرش را بر تخت بالا برد ولی همه آنان پیش او افتادند و سجده کردند. و (یوسف) گفت: ای پدر این است تعبیر خواب پیشین من، به یقین، پروردگرم آنرا تحقق بخشید و به راستی که به من احسان کرد آنگاه که مرا از زندان آزاد ساخت و شما را پس از آنکه شیطان میان من و برادرانم را بر هم زد از بیابان (کنعان به مصر) آورد. همانا پروردگار من در آنچه بخواهد صاحب لطف است. براستی او دانای حکیم است.

نکته ها:

○ عرش به تختی می گویند که سلطان روی آن می نشیند. خَرَوَا به زمین افتادن و بدو به بادیه و صحرا و نَزَغ به ورود در کاری به قصد فساد معنا شده است.

○ لطیف از اسم های خداوند است، یعنی قدرت او در لابلای کارهای پیچیده نیز نفوذ می کند. و تناسب آن با این آیه در این است که در زندگی یوسف گره های کوری بود که فقط قدرت خداوند در آنها نفوذ کرده و آنها را باز نمود.

○ یوسف مثل کعبه شد و پدر و مادر و برادران رو به او، به عنوان کرامت او، برای خدا سجده کردند. خَرَوَا له سجداً و اگر این سجده برای غیر خدا و شرک بود یعقوب و یوسف که دو پیامبر خدایند شاهد چنین منکری نمی شدند.

ص: ۷۶۱

پیام ها:

۱- در هر مقامی هستید والدین خود را بر خود برتر بدانید. رفع ابویه

۲- انبیا هم بر تخت حکومت نشسته اند. علی العرش

۳- احترام به حاکمان برحق و تواضع در برابر آنان لازم است. خَرُوا لَه سَجْدَا

۴- سجده شکر پیشینه ی تاریخی دارد. خَرُوا لَه سَجْدَا (۱)

۵- خداوند حکیم است. گاهی اجابت دعایی یا تعبیر خوابی را بعد از سالیان طولانی واقع می گرداند. هذا تأویل رؤیای من قبل

۶- به واقعیت رساندن طرحها کار خداوند است. قد جعلها رَبِّي حَقًّا آری یوسف از پایداری و صبر خود سخنی نمی گوید و همه را کار خدا می داند.

۷- خواب اولیای خدا حق است. جعلها رَبِّي حَقًّا

۸- در برخورد با واسطه ها و ابزار و وسایل همیشه خدا را اصل و ناظر بدانیم. (با آنکه در زندگی یوسف اسباب و عللی دست به هم دادند که او به این مقام رسید ولی باز می فرماید: قد احسن بی

۹- در هنگام برخورد با یکدیگر از تلخی های گذشته چیزی نگویید. احسن بی اذ اخرجنی من السجن اولین سخن یوسف با پدر شکر خدا بود، نه نقل تلخی ها.

۱۰- با فتوت باشیم و دل مهمان را نیازاریم (در آیه شریفه یوسف علیه السلام بیرون آمدن از زندان را مطرح می کند اما از بیرون آمدن از چاه سخن نمی گوید مبادا که برادران شرمنده شوند). اذ اخرجنی من السجن

۱۱- جوانمرد و با فتوت باشیم نه اهل عقده و انتقام. یوسف می گوید: نَزَغَ الشَّيْطَانُ شَيْطَانٌ وَسُوسَةٌ كَرِهَتْ لِمَوْلَانِمْ اذ اخرجنی من السجن

۱۲- اولیای الهی ورود به زندان و خروج از زندان را در مدار توحید و ربوبیت می دانند. رَبِّ السَّجْنِ احب آیات قبل واحسن بی اذ اخرجنی من السجن

۱۳- پایان سختی ها، گشایش است. اخرجنی من السجن

۱۴- بادیه نشینی، ضرورت است نه ارزش. وقد احسن بی رَبِّي اذ ... جاء بكم من البدو

۱۵- زندگی والدین در کنار فرزند یک لطف الهی است. قد احسن بی رَبِّي اذ ... جاء بكم

۱۶- برادران و اعضای یک خانواده، باید بدانند شیطان به دنبال اختلاف میان آنهاست. نزع الشیطان بینی و بین اخوتی

۱۷- خود را برتر ندانید. بینی و بین اخوتی یوسف نگفت شیطان آنان را فریب داد، می گوید شیطان بین من و آنها را ... یعنی خود را نیز در یک سمت قرار می دهد.

۱۸- کارهای خداوندی همراه با رفق و مدارا و لطف است. لطیف

۱۹- همه حوادث تلخ و شیرین براساس علم و حکمت الهی صورت می گیرد. العلیم الحکیم

ص: ۷۶۲

۱- ۱۲۴. امام هادی علیه السلام فرمودند: سجده یعقوب و فرزندان، سجده شکر بود. (احسن القصص)

۱۰۱ - رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

ترجمه:

(یوسف گفت:) پروردگارا! تو مرا (بهره ای) از حکومت دادی و از تعبیر خواب ها به من آموختی. (ای) پدیدآورنده ی آسمان ها و زمین، تنها تو در دنیا و آخرت مولای منی، مرا تسلیم خود بمیران و مرا به شایستگان ملحق فرما.

نکته ها:

○ اولیای خدا وقتی به عزت و قدرت خود نگاه می کنند، فوراً به یاد خداوند می افتند و می گویند: خدایا هر چه هست از توست. یوسف نیز اینچنین کرد سخن را از پدر برگرداند و متوجه خدا شد.

خداوند حکومت مصر را به دو نفر داد، یکی فرعون که آن را به خود نسبت داد و گفت: ایس لی ملک مصر و دیگر به یوسف داد که آنرا به خدا نسبت داد و گفت: اتیتی من الملک

○ تفکر ابراهیم در ذریه و فرزندان او جلوه گری می کند. ابراهیم گفت: اسلمت لرب العالمین من تسلیم پروردگار عالمیان هستم، سپس نوه او یعقوب به فرزندان او سفارش می کند که با ایمان از دنیا بروید لاتموتن الا و انتم مسلمون در اینجا فرزند یعقوب نیز مرگ در حال تسلیم را از خدا می خواهد توفنی مسلماً بهر حال ابراهیم از صالحین است آنه فی الآخره لمن الصالحین و یوسف می خواهد به او ملحق شود الحقنی بالصالحین

ص: ۷۶۳

سیمای یوسف (ویژگی های یک رهبر موفق)

در پایان داستان حضرت یوسف سیمایی از آن را مرور می کنیم:

۱- توجه کامل به خداوند در تلخیها: رَبِّ السَّجْنِ احب... در شادی ها و شیرینی ها: رَبِّ قَدَاتِيْتِنِي مِنَ الْمَلِكِ

۲- رهاکردن هر خط انحرافی از هر گروهی: اَنِّي تَرَكْتُ مَلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ

۳- پی گیری راه مستقیم پیشگامان: وَاتَّبَعْتُ مَلَّةَ آبَائِي اِبْرَاهِيمَ، وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ

۴- پایداری در راه رضای خدا تا آخرین نفس: تَوَفَّنِي مُسْلِمًا

۵- وقار در برابر رقبا: احبَّ اِلَيَّ اَيْنَا مَنَّا

۶- صبر در برابر حوادث و مرارت ها: يَجْعَلُوهُ فِيْ غِيَابَتِ الْجُبِّ، ارَادَ بِاهْلِكَ سُوْءَ

۷- پاکدامنی و ترجیح تقوی بر رفاه: مَعَاذَ اللّٰهِ، رَبِّ السَّجْنِ احبَّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُوْنِي

۸- کتمان در برابر بیگانگان: و شروه بثمان بخش

۹- علم وافر: عَلَّمَنِي مِنْ تَاْوِيْلِ الْاِحَادِيْثِ - اَنِّي حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ ...

۱۰- بیان زیبا و فصیح: فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اَنْتَكَ لَدِيْنَا مَكِيْنٌ

۱۱- اصالت خانوادگی: آبائی ابراهیم و اسحق ...

۱۲- مدارا با مخالفان فکری: يَا صَاحِبِي السَّجْنِ

۱۳- اخلاص: كَان مِنَ الْمَخْلَصِيْنَ

۱۴- سوز و علاقه به هدایت دیگران: ءارباب متفرقون

۱۵- قدرت طراحی و ابتکار: جَعَلَ السَّقَايَةَ، اِثْنُوْنِيْ بَاخٍ لَكُمْ، فَذَرُوْهُ فِيْ سَنَبَلِهِ، ...

۱۶- تواضع و فروتنی: رَفَعَ اَبُوْهُ عَلَيَّ الْعَرْشِ

۱۷- عفو و اغماض: لَا تُتْرِبْ عَلَيَّكُمْ

۱۸- فتوت و جوانمردی: نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِيْ وَبَيْنَ اِخْوَتِيْ

۱۹- امانتداری: اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم

۲۰- مهمان نوازی: انا خیر المنزلین

ص: ۷۶۴

۱- اعطای حکومت از شئون ربوبیت الهی است. ربّ قد اتیتنی من الملک

۲- حکومت را نتیجه ی فکر و مال و قدرت و یار و طرح خود ندانید، بلکه اراده ی خداوند عامل اصلی است. اتیتنی

۳- آنچه خدا به ما بدهد یا بگیرد، برای تربیت ماست. ربّ بما اتیتنی، ربّ السجن احب

۴- حکومت حق دانشمندان است نه بیسوادان. اتیتنی ... علمتنی دانش یوسف وسیله حاکمیت او شد.

۵- در هر موقعیت و حالی، خود را به خداوند بسپارید. انت ولیّ فی الدنیا والآخره

۶- قدرت و حکومت و سیاست زمینه خروج از دین است، مگر اینکه خداوند لطف کند. توفّنی مسلماً

(یوسف در چاه دعایی داشت و در زندان دعای دیگر داشت، ولی همینکه به حکومت رسید دعای او این بود: خدایا من مسلمان بمیرم)

۷- بندگان خدا در اوج عزّت و قدرت به یاد مرگ و قیامت و سرانجام کار خود هستند. توفّنی مسلماً و الحقنی بالصالحین (۱)

۸- عظمت خداوند تنها به خاطر نعمتهایی که به ما ارزانی داشته نیست، بلکه او بوجد آورنده کل هستی است. فاطر السموات والارض

۹- افتخار یوسف آن نیست که حاکم بر مردم است، بلکه افتخارش این است که خدا حاکم بر اوست. انت ولیّ فی الدنیا والآخره

۱۰- حسن عاقبت و پایداری در کار خیر، مهمتر از شروع آن است. انبیا برای حسن عاقبت دعا می کردند؛ توفّنی مسلماً یعنی مرا در تسلیم خود تا مرگ پایدار بدار. (۲)

ص: ۷۶۵

۱- ۱۲۵. همانگونه که همسر فرعون در کاخ به فکر قیامت بود و می گفت: رب ابن لی عندک بیت الجنه پروردگارا در بهشت برای من جایی نزد خود قرار بده.

۲- ۱۲۶. تفسیر المیزان.

۱۱- در دعا اول از نعمت های الهی یاد کنید ربّ قد اتیتنی بعد درخواست خود را مطرح کنید. توفّنی مسلماً (۱)

۱۲- چون به قدرت رسیدید مناجات با خدا را از یاد نبرید. ربّ قد ...

۱۳- در دعاها و مناجات ها تنها به فکر دنیا و مسائل مادی نباشید. فی الدنيا والاخره

۱۴- قدرت انسان ناچیز، من الملک علم انسان ناچیز من تأویل الاحادیث ... اما حکومت خداوند بر همه هستی است. فاطر السموات والارض

۱۵- با ایمان مردن و در زمره صالحان قرار گرفتن، خود یک ارزش است. توفّنی مسلماً و الحقنی بالصالحین

ص: ۷۶۶

۱- ۱۲۷. یوسف که خداوند از اول او را حفظ کرد، به او علم داد، به او حکومت داد، خطر را از او دور کرد، باز نگران عاقبت خود است. وای به حال کسانی که قدرت و کرسی و مال و علم خود را با حيله بدست آورده اند، آنان چه عاقبتی خواهند داشت!.

۱۰۲ - ذَلِكْ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ

ترجمه:

(ای پیامبر) این (داستان) از خبرهای غیبی است که ما به تو وحی می کنیم و تو نزد آنان (برادران یوسف) نبودی آنگاه که در کار خویش هم داستان و متفق شدند و نیرنگ می نمودند (که چگونه یوسف را در چاه اندازند و بگویند گرگ او را دریده است)

پیام ها:

۱- انبیا از طریق وحی، با غیب آشنا می شوند. ذلک من انباء الغیب ...

۲- انبیا، تمام اخبار غیبی را نمی دانند. من انباء الغیب

۳- آنجا که خدا نخواهد، نه تصمیم مردم امرهم نه اجماع آنان اجمعوا و نه نقشه و توطئه یمکرون هیچکدام اثر ندارد.

۴- در حوادث پی در پی و مرتبط، نکته اصلی و نقطه ی شروع را فراموش نکنید. محور داستان یوسف توطئه نابودی یوسف بود. اجمعوا امرهم و هم یمکرون

ص: ۷۶۷

۱۰۳ - وَمَا أَكْثَرَ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ

ترجمه:

ای پیامبر بیشتر مردم ایمان بیاور نیستند، هر چند (سخت بکوشی و) حرص و آرزو داشته باشی.

نکته ها:

○ حرص به معنای علاقه شدید به چیزی و تلاش برای دستیابی به آن است.

پیام ها:

۱- بارها اکثریت مردم از نظر اعتقادات دینی، مورد انتقاد قرآن قرار گرفته اند. وما اکثر الناس ... بمؤمنین

۲- پیامبران نسبت به هدایت دیگران سوز و درد و اشتیاق دارند. حرصت

۳- ایمان نیاوردن اکثریت مردم، به خاطر کوتاهی پیامبران نیست، نتیجه اختیار و آزادی خود انسان هاست است که نخواسته اند ایمان بیاورند. وما اکثر الناس و لو حرصت بمؤمنین

ص: ۷۶۸

۱۰۴ - وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ

ترجمه:

و تو بر این (وظیفه ی ارشاد) پاداشی از آنان نمی خواهی. آن (رسالت و قرآن) جز تذکر و پندی برای جهانیان نیست.

نکته ها:

○ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز همانند سایر پیامبران، هرگز از مردم در قبال هدایت آنان پاداشی درخواست نکرد. زیرا توقع داشتن از مردم، پذیرش دعوت را سنگین می کند. در سوره طور آیه ۴۰ می خوانیم: *ام تسألهم اجراً فهم من مغرم مثقلون* مگر از مردم مزدی درخواست کردی تا پرداخت آن برایشان سنگین باشد. اگر در آیه دیگر می بینیم که *مزد رسالت را مودت اهل قرب ی می داند، الا الموده فی القربی (۱)* برای آن است که پیروی و تبعیت اهل بیت برای خود مردم سودمند است نه پیامبر، زیرا در جای دیگر می خوانیم: *وما سئلتکم من اجر فهو لکم (۲)* آری کسی که اهل بیت را دوست دارد از آنان اطاعت می کند و اطاعت از آنان اطاعت از پیامبر و خداست.

ص: ۷۶۹

۱- ۱۲۸. شوری، ۲۳.

۲- ۱۲۹. سباء، ۴۷.

○ قرآن ذکر است، زیرا:

یادآور آیات، نعمات و صفات الهی است.

یادآور گذشته و آینده انسان است.

یادآور عوامل سقوط و عزت جوامع است.

یادآور صحنه های قیامت است.

یادآور عظمت هستی است.

یادآور تاریخ و زندگی شخصیت های تاریخ ساز است.

○ معارف قرآن و احکام آن حقایقی است که باید آنرا فرا گرفت و همواره به خاطر داشت. زیرا ذکر به علم و معرفتی گفته می شود که در ذهن حاضر باشد و از آن غفلت نشود.

پیام ها:

۱- مبلّغ نباید از مردم توقعی داشته باشد، همانگونه که پیامبران چنین بودند. وما تسئلهم من اجر

۲- آنچه زشت است درخواست پاداش است نه دریافت آن. تسئل

۳- رسالت پیامبر اسلام، جهانی است. للعالمین

۴- ایمان نیاوردن گروهی از مردم، حتی اکثریت آنان در یک زمان و مکان نباید مبلغان دینی را دلسرد کرده و مأیوس نماید، اگر در منطقه ای از زمین گروهی ایمان نیاوردند، در جای دیگر تبلیغ نمایند. للعالمین

ص: ۷۷۰

۱۰۵ - وَكَأَيِّن مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ

ترجمه:

و چه بسیار نشانه در آسمان ها و زمین، که بر آن می گذرند، درحالی که از آن روی گردانند.

نکته ها:

○ گویا این آیه برای تسلی خاطر رسول اکرم صلی الله علیه و آله و هر رهبر و امام بر حق است که اگر مردم به فرمان و دستور آنان بی اعتنا بودند نگران نباشند، آنان دائماً بر نشانه های قدرت و حکمت خدا در طبیعت و خلقت برخورد می کنند ولی لحظه ای نمی اندیشند. این همه زلزله، کسوف، خسوف، صاعقه، گردش ستارگان و کهکشان ها و همه و همه را می بینند ولی از آن اعراض می کنند.

○ جمله یَمُرُّونَ عَلَيْهَا را سه نوع معنی کرده اند:

۱- منظور از مرور انسان ها بر آیات الهی، مشاهده آنهاست.

۲- منظور از مرور انسان ها بر آیات، حرکت زمین است، زیرا با حرکت زمین، انسان بر اجرام آسمانی مرور می کند. (۱)

۳- مرور بر آیات آسمانی، پیشگویی سوار شدن انسان بر وسایل فضایی و حرکت آنها در آسمان هاست (۲).

○ اعراض، از غفلت خطرناکتر است. با اینکه تعداد نشانه ها زیاد است کاین و انسان دائماً با آنها رابطه دارد یَمُرُّونَ اَمَّا نَه تنها فراموش می کند و نه تنها از آنها غفلت می کند، بلکه مواقعی نیز با عنایت از آنها اعراض می کند.

پیام ها:

۱- انسان اگر لجاجت کند، هیچ نشانه ای را نمی پذیرد. معرضون

۲- تمام هستی نشانه و رمز خداشناسی است. آیه

ص: ۷۷۱

۱- ۱۳۰. تفسیر المیزان.

۲- ۱۳۱. سفرنامه حج آیه الله صافی.

۱۰۶ - وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ

ترجمه:

و بیشترشان به خداوند ایمان نمی آورند، جز اینکه (با او چیزی را) شریک می گیرند. (و ایمانشان خالص نیست)

نکته ها:

○ از امام رضا علیه السلام روایت شده که فرمودند: شرک در این آیه به معنای کفر و بت پرستی نیست بلکه مراد توجه به غیر خداست. (۱) و از امام صادق علیه السلام نیز نقل شده است که فرمود: شرک در انسان، از حرکت مورچه سیاه در شب تاریک بر سنگ سیاه مخفی تر است. (۲)

امام باقر علیه السلام نیز فرمودند: مردم در عبادت موحد هستند، ولی در اطاعت از غیر خدا گرفتار شرک می شوند. (۳) و در روایات دیگری می خوانیم که مراد از شرک در این آیه شرک نعمت است. مثل اینکه انسان بگوید فلانی کار مرا سرو سامان داد، اگر فلانی نبود نابود شده بودم و امثال آن.

ص: ۷۷۲

۱- ۱۳۲. تفسیر نمونه.

۲- ۱۳۳. سفینه البحار، ج ۱، ص ۶۹۷.

۳- ۱۳۴. کافی، ج ۲، ص ۲۹۲.۴. تفسیر نمونه. ۵. انسان، ۹.

- ۱- در انفاق: لانريد منكم جزاء ولاشكوراً از کسی توقع پاداش و تشکر ندارد.
- ۲- در عبادت: ولا يشرك بعباده ربّه احداً (۱) جز خداوند کسی را بندگی نمی کند.
- ۳- در تبلیغ: إن اجری الا علی الله به غیر خداوند از کسی مزد و پاداش نمی خواهد.
- ۴- در ازدواج: ان یكونوا فقراء یغنهم الله من فضله از فقر نمی هراسد و با توکل به وعده خدا ازدواج می کند.
- ۵- در برخورد با مردم: قل الله ثم ذرهم (۲) جز رضای او همه چیز را کنار می گذارد.
- ۶- در جنگ و برخورد با دشمن: لایخشون احدا الا الله (۳) از کسی به جز خداوند نمی هراسد.
- ۷- در مهرورزی و محبت: والذین امنوا اشدّ حباً لله (۴) هیچ کس را به اندازه خداوند دوست نمی دارد.
- ۸- در تجارت و کسب و کار: لاتلهیهم تجاره ولابیع عن ذکر الله از یاد خداوند غافل نمی شود.

- ۱- عزت را از دیگران آرزو می کند: ایبتغون عندهم العزه
- ۲- در عمل: خلطوا عملاً صالحاً و آخر سیئاً (۵) کار شایسته را با ناشایست می آمیزد.
- ۳- در برخورد با دیگران: کل حزب بما لدهم فرحون دچار تعصبات حزبی و گروهی می شود.
- ۴- در عبادت: الذینهم عن صلاتهم ساهون. والذین هم یراثون بی توجهی و ریاکاری می کند.
- ۵- در جنگ و نبرد: یخشون الناس کخشیه الله (۶) از مردم می ترسد.
- ۶- در تجارت و امور دنیوی: الهیکم التکاکثر افزون طلبی او را سرگرم می کند.
- ۷- در انتخاب دین و دنیا: واذا رأو تجاره او لهواً انفضوا الیها و ترکوک دنیا را می گیرند و پیامبر را تنها می گذارند.

پیام ها:

- ۱- ایمان مراتبی دارد و ایمان خالص که هیچگونه شرکی در آن نباشد کم است. و ما یؤمن ... الا وهم مشرکون

- ١- ١٣٥. كهف، ١١٠.٧. يونس، ٧٢.٨. نور، ٣٢.
- ٢- ١٣٦. انعام، ٩١.
- ٣- ١٣٧. احزاب، ٣٩.
- ٤- ١٣٨. بقره، ١٦٥.٢. نور، ٣٧.٣. نساء، ١٣٩.
- ٥- ١٣٩. توبه، ١٠٢.٥. مؤمنون، ٥٣.٦. ماعون، ٦٧.
- ٦- ١٤٠. نساء، ٧٧.٨. تكاثر، ١.٩. جمعه، ١١.

۱۰۷- أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

ترجمه:

آیا (آنها که ایمان نمی آورند) از اینکه عذاب الهی آنها را در برگیرد و یا قیامت در حالی که نمی دانند ناگهانی فرا رسد در امانند؟

نکته ها:

○ غاشیه به معنای عقوبتی است که جامعه یا فردی را در برمی گیرد.

پیام ها:

۱- هیچ کس خود را تضمین شده نپندارد. افامنوا

۲- قهر خداوند، بی خبر دامن انسان را می گیرد. بغتة

۳- قهر خداوند، فراگیر است و امکان فرار نیست. غاشیه

۴- احتمال قهر الهی، برای حرکت انسان به سوی راه حق کافی است، مشکل در این است که بعضی این احتمال را هم نمی دهند. افامنوا

۵- جزیی از عذاب برای گرفتار کردن انسان کافی است. غاشیه من عذاب

۶- یاد قیامت، عامل تربیت است. تاتیهم الساعه

ص: ۷۷۴

۱۰۸- قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

ترجمه:

(ای پیامبر تو نیز) بگو: این راه من است. من و هر کس پیروی ام کرد با بینایی به سوی خدا دعوت می کنیم و خداوند (از هر شریکی) منزّه است و من از مشرکان نیستم.

نکته ها:

○ دعوت کننده به توحید با توده مردم فرق دارد همانگونه که در دو آیه قبل گفتیم توده ی مردم غالباً ایمانشان آلوده به شرک است و ما یؤمن اکثرهم باللّه و هم مشرکون اما مبلغ آسمانی باید بتواند بگوید: و ما انا من المشرکین

پیام ها:

۱- راه انبیا، روشن و در معرض شناخت و دید همگان است. هذه سبیلی

۲- رهبر باید بصیرت کامل داشته باشد. علی بصیره

۳- دعوت رهبر باید به سوی خدا باشد (نه به سوی خود). ادعوا الی اللّه

۴- مبلغان دینی باید افرادی خالص و مخلص باشند. ما انا من المشرکین

۵- محور تبلیغ، تنزیه خداوند از هرگونه شرک و شریک است. سبحان اللّه

۶- پیروان پیامبر باید هر کدام مبلغی باشند که با بصیرت و آگاهی مردم را به سوی خدا دعوت کنند. ادعوا الی اللّه ... انا ومن اتبعنی

۷- توحید و نفی شرک، اساس دین اسلام می باشد. ادعوا الی اللّه، ما انا من المشرکین

ص: ۷۷۵

۱۰۹ - وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ أَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ

ترجمه:

و پیش از تو (پیامبری) نفرستادیم، جز مردانی از اهل آبادی ها را که به آنان نیز وحی می کردیم. (با وجود این) آیا در زمین سیر نکرده اند تا عاقبت کسانی را که پیش از آنان بوده اند بنگرند؟ و قطعاً سرای آخرت برای کسانی که تقوا پیشه کرده اند بهتر است. آیا نمی اندیشید؟

نکته ها:

○ بارها مخالفان انبیا بهانه می گرفتند که چرا پیامبران انسان هایی همانند ما هستند؟ گویا مردم زمان پیامبر صلی الله علیه و آله نیز اینچنین فکر و سؤالی را داشتند که این آیه هم پاسخ می گوید و هم هشدار می دهد.

پیام ها:

۱- پیامبران از جنس مردم و در میان آنان زندگی می کردند. (نه فرشته بودند، نه افراد گوشه گیر و نه اهل رفاه و ...) من اهل القرى

۲- همه انبیا مرد بوده اند. رجلاً (زیرا امکان تبلیغ و هجرت و تلاش برای مرد بیشتر است).

۳- علوم انبیا از طریق وحی و به اصطلاح لدنی بوده است. نوحی الیهم

۴- سیر و سیاحت در زمین و آگاهی از تاریخ و درس عبرت گرفتن، برای هدایت و تربیت بسیار کارگشاست. فینظروا

۵- فرستادن انبیا، نزول وحی و هلاکت مخالفان لجوج آنها، همه از سنت های الهی در تاریخ است. کیف کان عاقبه الذین من قبلهم

۶- کفار از مخالفت با پیامبران چیزی بدست نمی آورند، حتی در دنیا گرفتار قهر و عذابند. ولی اهل تقوی به آخرت که بهتر از دنیاست می رسند. و لدار الاخره خیر

۷- خرد و اندیشه، انسان را به سوی مکتب انبیا پیش می برد. افلا تعقلون

۸- سیر و سفر باید هدفدار باشد. افلم یسیروا ... فینظروا

۹- حفظ آثار باستانی برای عبرت و بازدید آیندگان لازم است. فینظروا

۱۱۰ - حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّىٰ مِنْ نَشَأٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

ترجمه:

(دعوت پیامبران و مخالفت دشمنان همچنان ادامه داشت) تا هنگامی که پیامبران (از هدایت مردم) به آستانه نومییدی رسیدند و کفار گمان کردند که (وعده عذاب) به دروغ به آنان داده شده است. آنگاه یاری ما به آنان رسید، پس کسانی را که می خواستیم نجات یافتند و (لی) عذاب ما از گروه مجرمان باز گردانده نمی شود.

نکته ها:

○ در طول تاریخ، پیامبران در دعوت خود مستمر و مصرّ بودند، تا آنکه از هدایت مردم مایوس می شدند، چنانکه مخالفان لجاج نیز دست از مقاومت بر نمی داشتند. نمونه هایی از آنرا در قرآن می خوانیم:

ص: ۷۷۷

○ اما نمونه یأس انبیا:

بعد از آنکه نوح سالیان متمادی مردم را دعوت کرد، جز گروه اندکی کسی ایمان نیاورد، خداوند به او فرمود: *لن يؤمن من قومك الا من قد امن (۱)* جز کسانی که ایمان آورده اند، کس دیگری از قوم تو ایمان نخواهد آورد. نوح در نفرین خود که نشان از یأس او نیز دارد، می گوید: *لا یلدوا الا فاجراً و کفاراً (۲)* یعنی از اینان جز کافر و فاجر نیز متولد نخواهد شد.

در داستان زندگی و دعوت هود، صالح، شعیب، موسی، و عیسی علیهم السلام نیز این یأس از ایمان آوردن کفار به چشم می خورد.

○ و اما نمونه سوءظن مردم به انبیا:

کفار تهدید انبیا را توخالی و دروغ می پنداشتند. در سوره هود آیه ۲۷ می خوانیم *بل نظنکم کاذبین (۳)* گمان می کنیم شما دروغگویید. یا اینکه فرعون به موسی علیه السلام گفت: *انی لاظنک یا موسی مسحوراً (۴)* براستی که گمان می کنم که تو افسون زده ای.

○ اما نصرت خداوند در این حال:

قرآن نصرت الهی را حقی می داند که خداوند بر خود لازم کرده است و *کان حقاً علینا نصر المؤمنین (۵)* یعنی یاری مؤمنان بر ما لازم است. و یا در جای دیگر می فرماید: *نجینا هوداً و الذین امنوا معه (۶)* ما هود و مؤمنین را نجات دادیم.

اما درباره قهر خداوند که از مجرمان بر نمی گردد. در سوره ی رعد آیه ۱۱ می فرماید: *اذا اراد الله بقوم سوءاً فلا مرد له هرگاه خداوند بر قومی قهر بگیرد، برگشت ندارد.*

ص: ۷۷۸

۱- ۱۴۱. هود، ۳۶.

۲- ۱۴۲. نوح، ۲۷.

۳- ۱۴۳. هود، ۲۷.

۴- ۱۴۴. اسراء، ۱۰۱.

۵- ۱۴۵. روم، ۴۷.

۶- ۱۴۶. هود، ۵۸.

- ۱- قساوت و لجاجت در انسان تا آنجا اوج می گیرد که انبیای بردبار را نیز مایوس می کند. اذا استیثس الرسل
- ۲- خوش بینی و حسن نیت و حوصله اندازه دارد. حتی
- ۳- نیروی خود را صرف زمینه های غیرقابل نفوذ نکنید. باید از برخی مردم صرف نظر کرد. استیثس الرسل
- ۴- مهلت دادن به مجرمان و تاخیر عذاب آنان، از سنت های الهی است. حتی اذا استیثس یعنی به قدری ما به مجرمان مهلت دادیم که انبیا مایوس شدند.
- ۵- تاخیر عذاب الهی سبب جرأت و تکذیب مجرمین می گردد. حتی اذا ... وظنوا انهم قد کذبوا
- ۶- ناامیدی انبیا از هدایت مردم، شرط نزول قهر خداست. اذا استیثس ... لایرد بأسنا ...
- ۷- امدادهای الهی نسبت به پیامبران هم زمان خاصی دارد. اذا استیثس ... جاءهم
- ۸- قهر الهی شامل انبیا و مومنان واقعی نمی شود. فَنُجِّی
- ۹- هم قهر و عذاب و هم لطف و امداد به دست خداست. نصرنا ... بأسنا
- ۱۰- سرنوشت قهر یا نجات انسان بدست خود اوست. من نشاء، مجرمین
- ۱۱- اراده و خواست خدا قانون مند است. من نشاء ولایرد بأسنا عن القوم المجرمین
- ۱۲- راه خدا بن بست ندارد. (هر کجا مردم کار را به بن بست کشاندند قدرت خدا جلوه می کند). استیثس الرسل ... جاءهم نصرنا
- ۱۳- هیچ قدرتی مانع قهر خدا نمی شود. لایرد بأسنا
- ۱۴- سنت خداوند در حمایت انبیا و هلاکت مجرمان است. جاءهم نصرنا، لایرد بأسنا

۱۱۱ - لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى
وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

ترجمه:

به راستی در سرگذشت آنان برای خردمندان عبرتی است. (این) سخنی نیست که به دروغ ساخته شده باشد. بلکه تصدیق کننده ی آن (کتاب آسمانی) است که پیش از آن آمده و روشنگر هر چیز و (مایه) هدایت و رحمت برای گروهی است که ایمان می آورند.

نکته ها:

○ عبرت و تعبیر به معنی عبور است، عبور از صحنه ای به صحنه ای دیگر. تعبیر خواب عبور از رؤیا به واقعیات. و عبرت یعنی عبور از دیدنی ها و شنیدنی ها به نادیدنی ها و ناشنیدنی ها.

ص: ۷۸۰

○ قصصهم شاید اشاره به داستان تمام انبیا باشد و شاید مراد، داستان یوسف، یعقوب، برادران، عزیز مصر و حوادث تلخ و شیرینی باشد که در این سوره آمده بود.

پیام ها:

۱- شرط امتیاز در داستان ها پندآموزی آنهاست. در ابتدای سوره فرمود: نحن نقص احسن القصص ودر آخر فرمود: لقد كان في قصصهم عبره

۲- داستان های قرآن بیان واقعیت های عینی و عبرت آموز است. (یافتنی است نه بافتنی) ما كان حديثاً يفتری

۳- گفتار راست و واقعی تأثیر عمیق دارد. عبره ... ما كان حديثاً يفتری

۴- تنها خردمندان از داستان ها پند و عبرت می گیرند. لاولی الالباب

۵- قرآن با کتب آسمانی دیگر همسو است. تصدیق الذی ...

۶- قرآن تمام نیازهای انسان را مطرح می کند. و تفصیل کل شیء

۷- قرآن هدایت محض است و آمیخته با هیچ ضلالتی نیست. هدی

۸- تنها اهل ایمان از هدایت و رحمت قرآن بهره می برند. هدی ورحمه لقوم یؤمنون

۹- نکته سنجی و درس گرفتن عقل لازم دارد اولوا الالباب ولی دریافت نور و رحمت الهی ایمان نیز لازم دارد. لقوم یؤمنون

۱۰- عبرت آموزی از قصص قرآن، مخصوص یک زمان نیست. لاولی الالباب

ص: ۷۸۱

پیش نیازهای بهداشت روانی در سوره مبارکه یوسف

نویسنده

حجه الاسلام دکتر عباسعلی شاملی

چکیده

(رویکردی تربیتی و روان شناختی)

مرور بر سوره مبارکه یوسف و بررسی دیدگاه های تفسیری ذیل آن، به برداشت هایی (۱) در این مقاله، نویسنده کوشیده است با به کارگیری شیوه تحلیل محتوا (روان شناسانه دست یابد. این برداشت ها در راستای کشف و اصطیاد پیام های مربوط به بهداشت روانی خانواده، با پیگیری روابط و رفتارهای اجتماعی حضرت یعقوب علیه السلام و فرزندان، حضرت یوسف و پدر علیه السلام و حضرت یوسف علیه السلام و برادران پردازش شده اند. نگارنده به عنوان یک پژوهشگر مسلمان، بر این باور است که گذشته از خطاناپذیر بودن محتوای قرآن، حضور دو پیامبر می داده ها و اطلاعات ارائه شده در این داستان قرآنی معتبر و بی خطا هستند. با معصوم و تشابه وقوع حوادث داستان به پژوهش های دراز مدت، (۲) این پیش فرض، هرگونه خطاپذیری به پردازش و تفسیر نویسنده باز می گردد. پس از مرور داستان، برخی از حوادث که حاوی پیامی روان شناختی، به ویژه در ارتباط با پیش گیری از آسیب های مربوط به رفتار و روابط خانوادگی بوده اند، جمع آوری و سامان دهی شده اند. چه بسا توجه به یافته های این پژوهش، راه را برای پژوهش های کامل تر در آینده هموارتر و امید به دستیابی به موضع گیری های وحیانی به شکلی مطلوب و درخور را پابرجاتر کند.

پیش در آمد

از نگاه تمامی مسلمانان، قرآن کریم همواره بی بدیل ترین و محوری ترین منبع شناخت، دانش و معارف اسلامی بوده است. با به کارگیری رویکردهای گوناگون می توان به دل این اقیانوس بیکران زد و به استنطاق، پردازش و سامان دهی موضع گیری ها، دیدگاه ها، مدل ها و نظریه های وحیانی، که ناظر به جهت دهی و هدایت رفتارهای اختیاری و آگاهانه انسان است، نائل آمد. از میان رویکردهای موضوعی در مطالعات قرآنی، رویکرد داستان شناختی (۳) از چشمگیرترین

ص: ۷۸۲

۱- ۱. Storiological or narrative approach

۲- ۲. توجه به این نکته ضروری است که هیچ یک از داستان های قرآنی به شیوه معمول داستان نویسان و با توجه به ارائه تمامی جزئیات و تفصیل حوادث عرضه نشده است. اگر چه داستان نویسان با تکیه بر اهداف و رویکرد خاص خود به توصیف و برجسته سازی بخش های خاصی از یک داستان می پردازند، اما داستان های قرآنی تفصیل حوادث را تا آن جا

دنبال نموده است که در راستای هدایت و تربیت قرآنی ضروری باشند.

۳-۴. تفاوت های بین نگرش قرآنی و نگرش موجود در دو عهد باستان و جدید، به طور شیوایی در مقاله یوسف علیه السلام در دائره المعارف اسلام، *The Encyclopedia of Islam* گزارش و توصیف شده است. شکفت آن که نویسنده این مقاله بدون ارائه هیچ نوع مدرکی ادعا می کند که شیعه، دوازدهمین سوره (سوره یوسف) را از قرآن نمی داند! در حالی که به شهادت اسناد تاریخی در دست، تنها دو گروه از خوارج یعنی اجارده و میمونیه، به این دلیل که این سوره، داستان وار و رمان گونه است، آن را از جمله سوره های قرآن به حساب نمی آورند! (ر.ک. به: (۶۸، vol. ۱۹۹۱، Hameen -Anttila Footnotes No. ۱۰، p. ۸ یک مطالعه تطبیقی جامع تر که نگرش های سه گانه برآمده از قرآن و متون دینی مسیحی و یهودی را در مورد داستان حضرت یوسف به دست می دهد، مقاله آقای مک دونالد است. (ر.ک. به: (Macdonald، John، ۱۹۵۶. " joseph. " in the Quran and Muslim Commentary: A comparative Study. The Muslim World. Vol. ۴۶. Pp. ۱۱۳-۱۳۱ ۲۰۷-۲۲۴

رویکردها در قلمرو تعلیم و تربیت و روان شناسی تربیتی است. جالب توجه است که در سراسر قرآن، تنها این سوره یوسف است که تمامیت منسجم و درهم تنیده یک داستان را با جزئیات و ریزه کاری های آن (۱) دربر گرفته است. دیگر داستان های قرآنی به گونه چشمگیری کوتاه تر و مشتمل بر محورها و پیام های گوناگون است. مهم تر آن که محتوای داستانی این سوره توسط خود قرآن به عنوان بهترین داستان (احسن القصص) (یوسف: ۳) شناسانده شده است. از این رو، اولین سؤالی که ذهن هر جست و جویی را به خود مشغول می دارد این است که چه شاخصی در این داستان وجود دارد که آن را به عنوان بهترین داستان ها مطرح می کند؟ مفسران به فراخور دیدگاه های خود، پاسخ های گوناگونی به این سؤال داده اند که به برخی اشاره خواهیم داشت:

از بین شخصیت های این داستان قرآنی، حضرت یوسف علیه السلام برجسته ترین نقش را ایفا می کند. این نقش برجسته، در عهد باستان، سفر تکوین، (۲) و آیات ۳۷ - ۵۰ نیز تقریباً به همین صورت توصیف شده است. (۳) با این تفاوت که سفر تکوین، داستان یوسف را در چارچوب داستان های مربوط به خاندان حضرت ابراهیم و حضرت اسحاق علیهما السلام و در آغاز داستان حضرت یعقوب علیه السلام قرار می دهد، در حالی که، در قرآن کریم این داستان به عنوان بخشی از یک تاریخ مستمر مطرح نشده است. داستان یوسف علیه السلام پیش از آن که تمامی سوره دوازده به پایان برسد، تمام می شود و از نقطه نظر محتوا به ظاهر ارتباطی با سوره های پیش و پس از خود ندارد. (۴)

سوره مبارکه یوسف ۱۱۱ آیه دارد. دو آیه اول این سوره، مربوط به وحیانی بودن قرآن و اهمیت فهم عقلانی آن است. سومین آیه بر

ص: ۷۸۳

-
- ۱ - ۵. Abdel Hateem, M.A.S. ۱۹۹۰.. " The Story of Joseph in the Quran and the .ldTestament. " Islam and Christian Muslim Relations. Vol. ۱. No. ۲. Pp. ۱۷۱-۱۹۱
- ۲-۶. محمدتقی مصباح، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، تهران، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، ص ۱۴۹ و ۴۲۵.
- ۳-۷. Witherell, C. ۱۹۹۵.: Narrative landscape and the moral imagination. Taking the story to heart. " In: K. Egan H. McEwon (Eds.). Narrative in teaching, learning and .research. Toronto: Teachers College Press, Pp ۳۹-۴۹
- ۴-۸. Tappan, M. Brown, L. M. ۱۹۹۱.. " Storise told lesson learned: Toward a narrative approach to moral education. " In: C. Witherell N. Noddings (Eds.) Stories lives tell: .Narrative dialogue. in education, New York: Teachers College Press. ۱۷۱-۹۲

نقش خداوند در وحی قرآن و آسمانی بودن داستان و چه بسا راز بهترین بودن آن تاکید می‌ورزد. این سه کریمه، که به ظاهر از کلیت داستان جدا و بیرون به نظر می‌آید، از نقطه نظر روش شناسی به کلیت اطلاعات مطرح شده در داستان اعتبار و حیانی می‌بخشد. ضریب اعتبار داده‌ها در هر مورد بسته به اتقان منابع اطلاعات یا روش جمع‌آوری داده‌هاست. از منظر یک پژوهشگر مسلمان، بالاترین ضریب اعتبار به داده‌هایی مربوط می‌شود که از منبع وحی سرچشمه گرفته باشد.

سوره یوسف همانند سایر سوره‌های قرآنی، دارای پیام‌های متعددی است که همگی گرد یک محور دور می‌زند. این پیام‌ها در جای جای داستان و در گذر حوادث آن عرضه می‌شوند. به گمان نویسنده، مهم‌ترین پیام در این سوره، پیام توحید و تربیت توحیدی است که به گونه‌ای جالب و در اوج داستان هنگامی که حضرت یوسف در زندان به سر می‌برد، از زبان خود او بیان شده است:

بر ما (خاندان ابراهیم) روا نبوده است که هرگز چیزی را با خدا شریک گردانیم. ای هم‌بندان! آیا خدایان متعدد و پراکنده بهتر است یا خداوند یکتا، قاهر و قدرتمند؟! (آیه ۳۸ - ۳۹)

تاکید این دو آیه بر محوریت توحید در اوج داستان، هنگامی که شخصیت اصلی به سنگین‌ترین آزمایش‌ها دچار شده است، حکایت از این دارد که در نظام تربیتی قرآن همواره جهت‌دهی تربیتی به سوی توحید و خدا محوری است. از این رو، اگر در قلمرو بهداشت روانی خانواده هم، از این سوره مجموعه اصول و هنجارهایی به دست آید، نوعی مجموعه بهداشت روانی توحید محور خواهد بود؛ چرا که توحید محوری مرز اولیه تفکیک یک نظام تربیتی قرآنی

از نظام غیرقرآنی است.

سایر محورهای مهم تر سوره عبارت است از: رؤیاهای، طبقه بندی رؤیاهای، تحلیل و تعبیر آن ها، اهمیت و ویژگی پیراهن حضرت یوسف در بازگرداندن بینایی به حضرت یعقوب علیه السلام، روابط و رفتارهای اجتماعی شخصیت های داستان، که دارای پیام های تربیتی، بهداشت روانی و روان شناختی است، استمرار و تداوم نبوت در میان نیاکان حضرت یوسف علیه السلام، راز بهترین داستان بودن و رابطه بین پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله و حضرت یوسف علیه السلام در این داستان. هر یک از این محورها و سایر موضوعات مطرح در این آیه، نیازمند پژوهش مستقل است. شخصیت خود حضرت یوسف به عنوان برترین چهره ی داستان، موضوع بسیاری از متون دینی مسیحی و یهودی بوده است. برخی از پژوهشگران علاقمند به پژوهش های تطبیقی مایلند این شخصیت را در متون گوناگون دینی ردیابی و شناسایی کنند تا از این رهگذر، به نقاط مشترک و جدایی در این متون دست یابند. در این پژوهش، نویسندگان کوشیده است با تکیه بر داده های قرآنی روابط بین حضرت یوسف علیه السلام و سایر شخصیت های داستان را با رویکردی تربیتی و روان شناختی مطالعه و تحلیل کند. روش اصلی در این مطالعه، روش تحلیل محتوا در بستر قرآن پژوهی همراه با استفاده از داده ها و مفاد احادیثی است که پیرامون آیات مورد بحث، از امامان معصوم علیهم السلام رسیده است. در این رهگذر دیدگاه های برخی از مفسران مسلمان نیز، مورد توجه قرار گرفته است. به هدف آشنایی با برخی از یافته های مطالعات برون دینی مستشرقین و نقد آن ها، به برخی از دیدگاه های این پژوهشگران نیز اشارت رفته است.

داستان شناسی در قرآن

داستان های قرآن کریم را می توان از منظرهای گوناگون مورد مطالعه قرار داد. برخی با

ص: ۷۸۵

هدف کشف سنن و قوانین الهی حاکم بر تاریخ و جامعه این داستان‌ها را مرور و مطالعه کرده اند (۱) و برخی نیز ممکن است با رویکردهای تربیتی و روان‌شناختی این داستان‌ها را مرور کنند. روان‌شناسان یادگیری، داستان را یکی از ابزارهای مناسب برای تحقق و تثبیت فرایندهای یادگیری و همانند سازی با شخصیت‌های برتر داستان دانسته اند. برخی، از داستان به عنوان ابزاری برای روان‌درمانی در کودکان و نوجوانان بهره‌جسته اند. در این موارد، روان‌شناس درمانگر، با دادن زمینه‌های ایفای نقش به درمان‌جو، می‌کوشد تا ناکامی‌های وی و نیز ریشه‌هایی را که به آسیب روانی خاصی منجر شده‌اند، شناسایی و درمان کند. این روش، به ویژه در مورد کودکانی که در یک بازی قصه‌گویی، ایفای نقش و ابراز آرزو و یا حکایت ناکامی‌ها می‌کنند، کارآیی چشمگیری دارد.

کارشناسان در روان‌شناسی تربیتی ممکن است از داستان برای ارائه آموزه‌های اخلاقی، تربیتی و یا عرضه مدل و الگویی که نقش‌های رفتاری متربی و فراگیر را تصحیح یا تعدیل می‌کند، استفاده کنند. گاهی مربی ترجیح می‌دهد راه‌های صحیح و مؤثر مقابله با یک بحران یا ناهنجاری را در قالب ایفای نقش شخصیت‌ها و چهره‌های موفق یک داستان به فراگیر آموزش دهد. در این موارد، فراگیر داستانی را مرور می‌کند که نقش‌های مورد نظر در آن برجسته و مورد توجه قرار گرفته‌اند.

داستان‌ها همچنین می‌توانند دارای کاربرد مؤثری در آموزش و پرورش باشند. گاهی مربیان می‌کوشند در چارچوب مواجهه ساختن فراگیران با داستان‌ها، ارزش‌های (۲) و تاپان و برون (۳) (۴) در مقالات خود به نمونه‌هایی از این کاربردهای داستان اشاره داشته‌اند. تاپان و برون همچنین افزوده‌اند که بازگویی و مطالعه داستان‌ها می‌تواند فرایند رشد اخلاقی و تربیت اخلاقی کودک

ص: ۷۸۶

Morris, R. M. ۱۹۹۴. " Lawrence Kohlberg's theory of moral development. " V. ۹ - ۱
.Sexuality Education. Lanham, Maryland: The University of America, Pp. ۳۱-۳۵, ۳۹-۴۳
Narrative landscape and the moral imagination. Taking the story to heart. " .. ۱۹۹۵ - ۲
In: K. Egan H. McEwon (Eds.). Narrative in teaching, learning and research. Toronto:
Teachers College Press, Pp ۳۹-۴۹. ۸. Tappan, M. Brown, L. M. ۱۹۹۱.. " Storise told lesson
learned: Toward a narrative approach to moral education. " In: C. Witherell N.
Noddings (Eds.) Stories lives tell: Narrative dialogue. in education, New York: Teachers
College Press. ۱۷۱-۹۲. ۹. Morris, R. M. ۱۹۹۴. " Lawrence Kohlberg's theory of
moral development. " V Sexuality Education. Lanham, Maryland: The University of
America, Pp. ۳۱-۳۵, ۳۹-۴۳. ۱۰. Values education ۱۱. Narrative Approach ۱۲. Keen, S. ۱۹۸۹..
" Preface. " In: S. Keen, Valley-Fox. eds. Your mythic Los Angeles: Jeremy P. Tarcher.
ix-xix. ۱۳. Hameen-Anyyila, Jakko. ۱۹۹۱.. " We Will Tel You the Besrt of Stories: A Sura
XII " Studia Orientalia. Vol. ۶۷.Pp. ۷-۳۳. ۱۴. Economy of the narratone ۱۵. Heller,

Bernard. 1987. " Joseph. " First Encyclopedia of Islam. 16.Hameen Anttila, Jakko. Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 17.Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 18.Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 19.Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 20.Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 21.Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 22.Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 23. Baidawis. Ibid. P. 10. 24. Baidawis. Ibid. P. 10. 25. Psychosomatic interrelationships 26. Psychosomatic symptoms 27. Physiological causes 28. Physiological causes 29. Physiological causes 30. Physiological causes 31. Physiological causes 32. Reinforcement 33. Paulo Freire 34. Pedagogy of the oppressed 35. Conscientization 36. Freire. P Narrative Approach .11 -3

Storise told lesson learned: Toward a narrative approach to moral education. " ..1991 -4

" In: C. Witherell N. Noddings (Eds.) Stories lives tell: Narrative dialogue. in education. New York: Teachers College Press. 171-92. 9. Morris, R. M. 1994. " Lawrence Kohlberg's theory of moraldevelopment. " V Sexuality Education. Lanham, Maryland: The University of America, Pp. 31-35, 39-43. 10. Values education 11. Narrative Approach 12. Keen, S. 1989. " Preface. " In: S. Keen, Valley-Fox. eds. Your mythic Los Angeles: Jeremy P. Tarcher. ix-xix. 13. Hameen-Anyyila, Jakko. 1991. " We Will Tel You the Besrt of Stories: A Sura XII " Studia Orientalia. Vol. 67.Pp. 7-33. 14. Economy of the narratiene 15. Heller, Bernard. 1987. " Joseph. " First Encyclopedia of Islam. 16.Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 17.Hameen Anttila, Jakko, Ibid. P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the

Clarendon Press. 18.Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 19.Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 20.Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 21.Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 22.Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. 28-29. Baidawis Commentary on Surah 12 of theQuran. 1978.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. 23. Baidawis, Ibid, P. 10. 24. Baidawis, Ibid, P. 10. 25. Psychosomatic interrelationships 26. Psychosomatic symptoms 27. Physiological causes 28. Physiological causes 29. Physiological causes 30. Physiological causes 31. Physiological causes 32. Reinforcement 33. Paulo Freire 34. Pedagogy of the oppressed 35. Conscientization 36. Freire, P. 1996.. Pedagogy of the Oppressed: New Revised 20th Annivers Edition. New York: The Continuum Publishing company. Greenspahn, F.E. 1987.. " Joseph ". The Encyclopedia of Religions. 37. Empowerment 38. Obsessive-compulsive illusions 39. Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P.23. 40. Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P.23. 41. Atkinson, R. L., et al. 1983.. Intruduction to Psychology. New York: HB 42. Atkinson, R. L., et al. 1983.. Intruduction to Psychology. New York: HB

و نوجوان را تسهیل و هموار کند. بهره گیری از داستان برای مواجهه سازی فراگیر با یک بحران تنش زای اخلاقی روشی بود که لورنس کلبرگ از آن کمک می گرفت تا فرایند و مقطع رشد اخلاقی نوجوانان را توصیف و اندازه گیری کند. (۱)

بهترین داستان ها

چنانچه گذشت، اولین سؤالی که ذهن هر تلاوتگر سوره مبارکه یوسف را به خود مشغول می دارد این است که چه شاخص و معیاری، داستان این سوره را به عنوان بهترین داستان ها مطرح کرده است؟ در سومین کریمه این سوره می خوانیم: «با وحی این قرآن، ما بهترین داستان ها را بر تو (ای محمد) باز می گوئیم». سؤال این جا است که چه ویژگی از این داستان بهترین ها را ساخته است؟ پی گیری پاسخ این سؤال در خود قرآن، نشانگر این است که چه بسا " احسن القصص " (بهترین داستان ها)، نقطه مقابل " اساطیر الاولین " (افسانه های پیشینیان) باشد. واژه دوم، نه بار در قرآن تکرار شده است. برای نمونه، در آیه ۹۵ سوره انعام آمده است: «کسانی که کفر ورزیده اند می گویند این قرآن چیزی بیش از افسانه پیشینیان نیست».

امروزه در برخی از رشته های علوم تربیتی (آموزش و پرورش ارزش ها) مطالعه اسطوره ها و افسانه ها از جایگاه ویژه ای برخوردار است. برخی از مریبان اسطوره شناسی را نقطه مقابل رویکرد مطالعه داستان (۲) تلقی می کنند. از این منظر، ممکن است اسطوره ها، تنها ارزش سرگرم کنندگی برای کسانی داشته باشد که به ایده آل و آرمان مستحکمی در زندگی دست نیافته اند. در مقابل، یک اسطوره نیز به ایده آل و آرمانی اشاره دارد که فرد به طور اختیاری برای رسیدن به آن تلاش می کند. تلقی این آرمان ها به عنوان اسطوره، تنها به این دلیل است که نقش اهداف دست نیافته برای

ص: ۷۸۷

Keen, S. ۱۹۸۹.. " Preface. " In: S. Keen, Valley-Fox. eds. Your mythic Los Angeles: .۱۲ -۱
Jeremy P. Tarcher. ix-xix
Economy of the narration. ۱۴ -۲

فرد را بازی می کند. (۱) پیش از این یادآور شدیم که، به رغم صراحت قرآن بر " احسن القصص " بودن سوره یوسف، دو گروه از خوارج، که دارای افکار و گرایشات افراطی بوده اند، این سوره مبارکه را اسطوره وار و رمان گونه تلقی کرده اند. (۲) اسطوره انگاری یا احسن القصص بودن داستان، به نوع تلقی و برداشت از پیام های داستان باز می گردد. داستان های قرآنی جملگی در بافت کلی هدایتی و تربیتی انسان معنا می یابند و با افسانه هایی، که صرفاً بار ارزشی سرگرم کنندگی دارند، قابل مقایسه نیستند.

اولین نشانه بهترین داستان بودن، مفاد کریمه سوم این سوره است که صراحتاً داستان را به خداوند نسبت می دهد، به ویژه وجود ضمائر جمع (نحن، نا) و فعل حاکی از مشارکت جمع (نقص) دخالت عناصر غیبی و در راس آنان خداوند را برجسته تر می کند. چنین سرنخ هایی، کلیت داستان را از ابتدا به برجسته سازی پیام تربیتی و خدامحوری داستان متوجه می سازد.

گروهی، معیار بهترین بودن این داستان قرآنی را در سبک و روش بیان آن می دانند. از این منظر، داستان حضرت یوسف علیه السلام به دلیل فشردگی و اشاره ای بودن، اقتصاد قصه گویی (۳) را به اوج خود رسانده است. بسیار مهم است که داستان در قالبی کوتاه اما جذاب، مخاطب را به سرعت و با اطمینان به اهداف اصلی مورد نظر منتهی کند. در داستان حضرت یوسف علیه السلام، با آن که بسیاری از جزئیات با ابهام مطرح شده است، خواننده بدون سردرگمی و خستگی، حوادث را ردیابی و سرانجام به فرودگاه های تربیتی و جهت دهنده، که همه چیز بر محور تقوا و توحید تمام می شود، فرود می آید. این قلم بر این باور است که ویژگی ایجاز در

ص: ۷۸۸

۱- ۱۵. Heller, Bernard. ۱۹۸۷.. " Joseph. " First Encyclopedia of Islam

۲- ۱۶. Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۸-۲۹. Baidawis Commentary on Surah ۱۲ of the Quran. ۱۹۷۸.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press

۳- ۱۷. Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۸-۲۹. Baidawis Commentary on Surah ۱۲ of the Quran. ۱۹۷۸.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press

داستان های قرآنی همانند ایجاز در سایر موارد، یک ویژگی ممتاز قرآنی است که می تواند حکایت از ضرورت وجود ترجمان مطمئن و بدون خطا (معصوم علیه السلام) برای تفسیر و تبیین نقاط کور، مبهم و ناگفته باشد.

البته، تذکر این نکته نیز مهم است که چه بسا ابعاد فروگذار شده در توصیف حوادث داستان راهی برای جلب توجه به ابعاد مهم تر و کلیدی داستان است. برای نمونه، بسیاری از مکان ها، توقف گاه ها، هنگامه ها و نام شخصیت ها و حتی نام کاروان و کاروانیانی که یوسف را از چاه نجات دادند به ابهام گذاشته شده تا توجهات و حساسیت های مخاطبان به موضوعات محوری و کلیدی کشانده شود. این ایجاز، در کریمه ۹۴ نیز به گونه ای دیگر رخ نموده است و مخاطب نمی داند که در این مقطع داستانی، طرف گفت و گوی حضرت یعقوب علیه السلام، آن گاه که برادران یوسف همراه با کاروان راهی مصر بودند، چه کسانی هستند؟! این شیوه ابهام گذاری در موارد دیگری مثل بیان نام و ویژگی های برادر بزرگ تر یوسف علیه السلام، پادشاه مصر، عزیز و همسرش، شاهد ماجرای اتهام بزهکاری یوسف، و دراهمی چند که بهای خرید یوسف بود، قابل بررسی است. (۱) اقتصاد قصه گویی و ایجاز گویی در این داستان چنان چشمگیر است که برخی از مفسران همانند زمخشری در تفسیر خود بیش تر به برجسته سازی و توضیح احتمالی نکات به ظاهر فروگذار شده داستان پرداخته اند تا تفسیر محتوای خود سوره!

به گمان نویسنده، به اقتضای شیوه تربیتی قرآن، به جز مواردی که حاوی پیامی اخلاقی است، قرآن، به تشریح و تفصیل ریز برجستگی ها و صفاتی که شیوه معمول داستان سرایی ها، به ویژه رمان پردازی هاست، پرداخته است. یک چشم انداز کلی بر این سوره،

ص: ۷۸۹

Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۸-۲۹. Baidawis Commentary on Surah ۱۲ of ۱۸ - ۱
.theQuran. ۱۹۷۸.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press

حاکی از آن است که تاکید قرآن کریم همواره بر نکات اخلاقی و هدایت گراست. مثلاً- در این داستان، قرآن به جای تصویرسازی و پردازش زیبایی های ظاهری یوسف علیه السلام همانند آنچه در سفر تکوین (۶: ۳۹) آمده است، به برجسته سازی ویژگی های نبوی وی، همانند حکم و علم، پرداخته است. جالب این که حتی آن گاه نیز که قرآن درصدد تصویرپردازی جذابیت خیره کننده حضرت یوسف برمی آید، در فرازی شگفت انگیز اما اخلاقی می فرماید: «این (موجود) آدم نیست، این یک فرشته بزرگوار است.» (آیه ۳۱)

برخی نیز بر این باورند که این داستان بخشی از قرآن یعنی فرازی از کلام خدای متعال است و در این صورت، ممکن نیست که در میان آدمیان کسی از این بهتر حرف بزند. بنابراین، راز بهترین بودن این داستان کلام خدا بودن است. (۱) ناگفته نماند که توجیه فوق، در حقیقت توجیه بهترین بودن خود قرآن و به یک واسطه، توجیه بهترین بودن داستان حضرت یوسف است. برخی دیگر از مفسران، بهترین بودن این داستان را در واقعی بودن (ساختگی و خیالی نبودن) و جهت گیری چشمگیر اخلاقی آن می دانند. بیضاوی، زمخشری، ابن کثیر و به ویژه غزالی در کتاب بحرالمنبه فی تفسیر سوره یوسف، از این گروه اند. اهمیت و برجستگی این نکته زمانی آشکار می شود که کسی موضع گیری تند و طردکننده قرآن کریم را در مورد افسانه ها و اسطوره های خیال انگیز مورد توجه و بررسی قرار دهد. (۲)

ثعلبی ویژگی و راز برجستگی این داستان را در این می داند که در پیوند حوادث داستان، پیامبران، فرشتگان، شیاطین، جنیان، آدمیان، حیوانات، پرندگان، حکمرانان، کارگزاران و شهروندان هر یک در گوشه ای به ایفای نقش پرداخته اند. (۳) سورآبادی از دیگر مفسران، معتقد است بهترین بودن

ص: ۷۹۰

Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۸-۲۹. Baidawis Commentary on Surah ۱۲ of. ۱۹ - ۱
.theQuran. ۱۹۷۸.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press

Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۸-۲۹. Baidawis Commentary on Surah ۱۲ of. ۲۰ - ۲
.theQuran. ۱۹۷۸.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press

Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۸-۲۹. Baidawis Commentary on Surah ۱۲ of. ۲۱ - ۳
.theQuran. ۱۹۷۸.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press

این داستان به این دلیل است که حوادث ناهمگون و متعارض، به طرز جالب توجهی، در یک بافت داستانی به هم پیوند می‌خورند. داستان به شیوه‌ای بسیار حیرت‌انگیز زندانیان را در کنار پادشاهان، دانشمندان را در برابر نادانان، عشق را در کنار نفرت، عصمت را مشرف بر بزهکاری، ثروت را در حاشیه فقر، امید را در بستر ناامیدی، وحدت را در زمینه از هم پاشیدگی و بالاخره آزادی را در ردیف بندگی، اسارت و بردگی مطرح می‌کند! این تنوع و پیچیدگی خیره‌کننده که با تنوع، پیچیدگی و در هم تنیدگی فضای روانی انسان همگون است، خواننده را به دنبال کردن و پی‌گیری کلیت داستان ترغیب می‌کند. (۱)

رابطه یوسف با پدر

در نگرش قرآنی، از آن جا که حضرت یعقوب و یوسف علیهما السلام هر دو پیامبر معصومند، بازتاب گفتار، کردار و روابط آن دو در این سوره الگو و معیار رفتار درست است. هم از این رو است که در این سوره، داستان به این پیام ختم شده است که در قصه زندگی این پیامبران برای اهل اندیشه و خردپندگیری و درس آموزی است. (آیه ۱۱۱)

حکایت داستان‌های هر یک از انبیا در قرآن کریم، گذشته از ارتباط آنان با قوم و ملت خاصی، می‌تواند برای تمامی صاحبان خرد و اندیشه در طول عصرها و نسل‌ها درس آموز و پندگیر باشد. داستان حضرت یوسف علیه السلام در این سوره، با یک رؤیا و پیش‌گویی آغاز می‌شود که ایشان در گفت و گو با پدر خود به شیوه رمزگونه به موقعیت و منزلت برتر و نهایی خود اشاره می‌کند. در این زمان حضرت یعقوب علیه السلام، که از موهبت غیبی تعبیر رؤیا برخوردار است، یوسف را از درستی و واقعیت این

ص: ۷۹۱

Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۸-۲۹. Baidawis Commentary on Surah ۱۲ of the Quran. ۱۹۷۸.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press. Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۸-۲۹. Baidawis Commentary on Surah ۱۲ of the Quran. ۱۹۷۸.. Trans. Beeston, A.F.L. At the Clarendon Press

رؤیا با خبر کرده و از وی می خواهد که این ماجرا را با برادران خود در میان نگذارد! نکته جالب توجه این که، اگر چه یوسف در سنین کودکی، رؤیای خود را با پدر در میان می گذارد و از وی می خواهد که او را در فهم محتوای آن یاری دهد، اما بعدها موهبت تعبیر رؤیا از جانب خدای متعال به خود وی اعطا می شود و این هدیه، نشانه ای از رحمت خاص خداوند بر نبوت و پیامبری وی می باشد: «و تعبیر رؤیای تو این است که پروردگارت تو را برمی گزیند و دانش تاویل رؤیاها را به تو می آموزد». (۱)

کتمان، اولین شیوه مؤثر در بهداشت روانی خانواده

دنباله ماجرا حاکی از این است که برادران یوسف، تحمل پذیرش برجستگی وی را نداشته و از این که یوسف از سهم بیش تری از محبت پدری برخوردار بود، رنج می بردند. پس از آن که تلاش خود در دست یابی به عواطف ویژه پدری و یا تساوی تقسیم توجه و حمایت وی را ناکام می یابند، می کوشند بحران احساس ناکامی و نابرابری را از راهی دیگر فرو نشانند. از نخستین محرک های بروز رفتار نفرت آمیز و کینه توزانه در بین اعضای یک خانواده احساس نابرابری و ناکامی است. برادران و خواهران در یک خانواده دوست دارند که از توانایی ها و امکانات یکسان و مساوی برخوردار باشند. خواهران و برادران متمایلند تا والدین احساسات عاطفی خود را به صورت مساوی بین فرزندان خود تقسیم کنند. اگر احساس نابرابری فرزندان با رفتار تبعیض آمیز یکی از والدین تایید شود، بحران، تنش آمیزتر خواهد شد. در این داستان، حضرت یعقوب علیه السلام، به یوسف ابراز محبت بیش تری می نمود و وی را بر دیگر پسرانش ترجیح می داد.

برخی از مفسران در توجیه این رفتار حضرت

ص: ۷۹۲

یعقوب معتقدند که در این زمان یوسف و برادر تنی وی از سایر پسران یعقوب خردسال تر و نیازمند عواطف بیش تر و ... بیش تری بودند. (۱) چه بسا این ابراز عاطفه بیش تر، نه برخاسته از صرف عاطفه پدر - فرزند، که به دلیل ویژگی هایی بود که حضرت یعقوب علیه السلام در یوسف سراغ داشت؛ زیرا پس از آن که حضرت یعقوب علیه السلام از رؤیای یوسف باخبر می شود، با مهربانی از وی می خواهد که رؤیایش را با برادران در میان نگذارد. آن گاه می افزاید که بازگویی رؤیا، کینه و نیرنگ آنان را بر خواهد انگیخت: «پس (برادران) درصدد کید و نیرنگ تو بر خواهند آمد». (آیه ۵) مفاد این آیه، نشانگر این است که کتمان، می تواند شیوه ای برای دست یابی به بهداشت روانی در تنظیم روابط اجتماعی، حفظ نعمت های الهی و تسهیل رسیدن به منزلت ها باشد و چه بسا به همین دلیل بود که حضرت یعقوب علیه السلام از یوسف چنین درخواست کرد: «پسرم! از رؤیای خود با برادران چیزی در میان مگذار، نکند در اندیشه نیرنگی برآیند.» (همان)

اهمیت توجه به شیوه کتمان ویژگی ها، نعمت ها و حتی برنامه ها در پاره ای از روایات معصومین علیهم السلام نیز مورد توجه و گوشزد قرار گرفته است. برای نمونه، پیامبر بزرگ اسلام صلی الله علیه و آله در روایتی فرمودند: «برای دست یابی به نیازمندی ها، بر شما باد به مکتوم داشتن آن ها، به درستی که هر صاحب نعمتی مورد رشک دیگران قرار می گیرد.» (۲)

حضرت یعقوب علیه السلام به روشنی از حسد و احساسات منفی برادران نسبت به یوسف خبر داشت. وی بسیار خوشنود بود که می دید خط نبوت و رسالت در خاندان او از طریق فرزندش یوسف تداوم

ص: ۷۹۳

۱- ۲۴. ۱۰. Baidawi's, Ibid. P.

۲- ۲۵. Psychosomatic interrelationships

می یابد. از این روی، احساسات و عواطف خود را بر این مبنا شکل و جهت می داد. حتی وقتی می شنود فرزند دیگرش بنیامین، که برادر تنی یوسف بود، در مصر از کاروان بازمانده و به فلسطین باز نخواهد گشت، احساس اندوه و رنج کنونی را هم با یاد یوسف ابراز می نماید: «و از آنان روی برگردانید و گفت افسوس بر یوسف» (آیه ۸۴). وابستگی و عشق یعقوب به یوسف به اندازه ای شدید بود که در فراق او بینایی خود را از دست داد (آیه های ۸۴ و ۸۵). یعقوب علیه السلام زمانی از فرزندش بنیامین یاد می کند که از پسران می خواهد به مصر رفته و در جست و جوی برادران گمشده شان برآیند (آیه ۸۷).

نقش والدین در ابراز عواطف

پیام اصلی این بخش از داستان قرآنی، ضرورت توجه والدین به تقسیم درست و عادلانه عواطف در بین اعضای خانواده است. بسیاری از اختلالات در رفتار اعضای یک خانواده، ناشی از برخورد و رفتار نادرست والدین است.

حضرت یعقوب علیه السلام، علاوه بر ایفای نقش و تربیت نبوی، یک پدر هم هست و باید عواطف پدری خود را به فراخور شایستگی ها و نیز با توجه به اقتضای فرایند رشد فرزندان ابراز کند. در تصویر قرآنی رفتارهای احساسی و عاطفی حضرت یعقوب علیه السلام به گونه ای است که از او یک پدر نگران به وجود آورده است. این نگرانی و اضطراب وقتی آشکار می شود که وی می ترسد از یوسف جدا شود و یا گرگ ها فرزندش را بدرند (آیه ۱۳)، بنابراین، در پاسخ درخواست برادران مایل نیست یوسف با آنان همراه شود. نکته جالب توجه این است که اگرچه حضرت یعقوب علیه السلام به شدت به یوسف وابسته است و وی را به دلیل ویژگی ها

یا قابلیت های نبوی اش احترام می گذارد، در عین حال می کوشد تا با تحمل بحران های روحی در هنگامه فراق و جدایی به تدریج فرزندان را به آگاهی و شناخت لازم برای درک بهتر یوسف کمک کند. این رفتار حضرت یعقوب علیه السلام، حاکی از آن است که تنها راه تضمین بهداشت روابط خانواده این نیست که والدین، فرزندان را در هر شرایط و با هر ویژگی به یک چشم بنگرند. در عین حال، مهم این است که فرزندان راز تفاوت واکنش والدین را به درستی دریابند. در این داستان زمانی که حضرت یعقوب علیه السلام متوجه بروز رفتار خصمانه برادران نسبت به یوسف می شود، بار دیگر آنان را هشدار می دهد که رفتارشان نابهنجار و به گونه چشمگیری متاثر از انگیزه های شیطانی است: «این امر زشت را نفس های شما برایتان زیبا جلوه داده، پس در برابر آن به نیکویی شکیبایی می ورزم» (آیه های ۱۸ و ۸۳)

به هر حال حضرت یعقوب علیه السلام فرزندان و رفتار تنش زای آنان را تحمل می کند و در برابر این رفتارهای خصمانه آنان می فرماید: «فصبر جمیل». بیضاوی در تفسیر «صبر جمیل» از مفاد روایتی کمک می گیرد و می گوید زیبایی این صبر به این است که فرد درگیر با بحران، مشکل و ناکامی خود را به هیچ مخلوقی باز نگرداند و او را مقصر نداند. (۱) با این تلقی، حضرت یعقوب علیه السلام هیچ یک از فرزندان را سرزنش نکرد و خود را به خدا سپرد. این برخورد متین و سازنده، سرانجام برادران یوسف را به خطای خود متوجه کرد، به

گونه ای که از پدر درخواست نمودند که برایشان از خداوند درخواست مغفرت کند (آیه ۹۷). شیوه شناخت درمانی و رفتار درمانی حضرت یعقوب

ص: ۷۹۵

علیه السلام در برابر رفتار نابهنجار فرزندان به گونه ای بود که آنان سرانجام به خود آمده و دو بار به خطا و اشتباه خود آشکارا اعتراف کردند: «به درستی که ما در اشتباه بودیم». (آیه های ۹۱ و ۹۷) پس از دور شدن یوسف، یعقوب همچنان برای برادر تنی یوسف - بنیامین - نگران بوده و به فرزندان خود نمی تواند اعتماد کند (آیه ۶۶).

روش قرآنی بهداشت روانی در برخورد با بحران ها

حضرت یعقوب علیه السلام هنگام مواجهه با بحران، فرزندان را سرزنش و محکوم نکرد و با شیوه ای مؤثر و از طریق شناخت درمانی، آنان را به درک خطای خود هدایت نمود. برخورد اول حضرت زمانی رخ داد که برادران، یوسف را در چاه انداخته و شب هنگام، کار خود را در برابر پدر وارونه جلوه دادند. این رفتار کینه توزانه موجب شد که حضرت یعقوب علیه السلام برای سالیان درازی از فرزندش یوسف دور بماند و بالاخره به آنچه از آن می ترسید، گرفتار آید. برخورد دوم نیز زمانی رخ نمود که بنیامین در مصر گروگان بود و اطرافیان در توجیه این گروگان گیری به یعقوب گفتند که پسرت در مصر به اموال مردم دست یازید، و به همین دلیل او را گرو گرفته اند. در این دو موقعیت تنها واکنش حضرت یعقوب این بود: «بلکه نفس های شما این کار را برای شما زیبا جلوه نمود و من در برابر آن به نیکویی شکیبایی می ورزم». (آیه ۱۸ و ۸۳)

واکنش های افراد در هنگامه بحران

برخی هنگام برخورد با یک بحران، به ویژه در بحران های سنگین، به سادگی خود را تسلیم کرده و به طور طبیعی توانایی های خود را نیز معطل می گذارند. واکنش این افراد، انفعالی و تسلیم شونده است و معمولاً بحران زده قربانی فشارها

و خطرات برخاسته از بحران می شود. گروه دیگری در چنین موقعیت هایی، با بحران درگیر شده و خود را در یک دایره معیوب فکری و رفتاری قرار می دهند. ناکامی ها و شکست های ناشی از بحران فرد را نسبت به توانایی ها و قابلیت هایش مشکوک و به وی ذهنیتی شکست پذیر می دهد. دسته سوم نیز، با مهارت و زبردستی خاصی بحران را کنترل نموده و با قدرت یا بر آن سوار می شوند و یا از کنار آن با شکیبایی می گذرند.

به شهادت دو آیه فوق حضرت یعقوب علیه السلام در برخورد با این بحران های شکننده، راه سوم را بر می گزیند و بدون این که هیچ یک از فرزندان خود را متهم کند یا اشتباه آنان را به رخ آنان بکشد، ایشان را متوجه نقش ناخودآگاه انگیزه ها و گرایشات منفی درونی شان نموده و در واکنش به آنان می گوید: «شما درگیر انگیزه های شیطانی نفس های خود هستید.» جالب این جاست که حضرت، نابهنجاری رفتاری و انگیزشی فرزندان را با رفتار نابهنجار دیگری پاسخ نمی دهد، بلکه به آنان فرصت می دهد که به اشتباه و انحراف خود پی ببرند و خود به آن اعتراف کنند. از این رو، فقط به آنان می گوید: «فصبر جمیل».

این برخورد، شبیه برخوردی است که تاریخ از پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه و آله در ارتباط با آزاردهندگان مکی در اولین روزهای معرفی اسلام به دست می دهد. حضرت در برابر آزارها، شکنجه ها و بی حرمتی ها مکرر می فرمود: «خداوندا! قوم مرا پیامرز و از آنان درگذر؛ چه، آنان هنوز به شناخت و معرفت لازم دست نیافته اند.» (۱) وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله ریشه کجروی های قوم خود را جهل و نادانی آنان می بیند، می کوشد ریشه این نابهنجاری

ص: ۷۹۷

رفتاری را بخشکاند و آنان را در راه رسیدن معرفت لازم برای درک پیامبر و راه و پیام او یاری دهد.

نمودهای تعامل روانشنایی در داستان

نمودهای تعامل روانشنایی (۱) در داستان

عشق عمیق حضرت یعقوب علیه السلام به یوسف در دو جای سوره به خوبی ابراز شده است: مورد اول جایی است که یوسف در اوان کودکی به سر می برد و به شدت نیازمند حمایت و عشق پدری است (آیه ۱۳). مورد دوم هنگامی است که برادران از مصر باز می گردند و بنیامین را در مصر باز می گذارند (آیه ۸۴ - ۸۵). فراق یوسف، آثار شکننده و مهیبی بر تن و روان حضرت یعقوب علیه السلام بر جای گذارد تا سرانجام به اختلالات روانتنایی می انجامد! حضرت یعقوب علیه السلام همواره از یوسف می گوید و آه می کشد. این فرایند سوختن و ساختن تا آن جا پیش می رود که پیامبر پیر داستان ما، چشمان خود را از دست می دهد! (آیه های ۸۴-۸۶). نکته کلیدی روان شناختی و درمان گرایانه که منشا خاص فیزیولوژیک (۲) نداشته باشد، پس از شناخت دقیق و درست علت روانی و معکوس کردن آن، می تواند به راحتی و گاهی به سرعت درمان پذیر باشد. عشق و اشتیاق دو سویه و بی نظیر پدر و پسر به یکدیگر چنان عمیق و نافذ است که این دو می توانند آن را هر طور و هر جا که بخواهند به کار گیرند، اگرچه اطرافیان نتوانند آن را باور کنند. از این رو، یوسف به طور شگفت انگیزی از برادران می خواهد که پیرانش را با خود ببرند و بر چهره پدر بیفکنند تا او بینایی اش را باز یابد (آیه ۹۳). دل بستگی دو سویه یوسف و پدر چنان محکم و قابل اعتماد است که یوسف تنها از

ص: ۷۹۸

۱- ۲۸. Physiological causes

۲- ۳۰. Physiological causes

بوی پیراهن خود برای بازگرداندن بینایی به پدر بهره می گیرد و بی درنگ به برادران می گوید: شما پیراهن مرا بر چهره پدر بیفکنید، خواهید دید که او از آن پس بینایی خود را باز می یابد! حکایت همین طور هم می شود! با آن که یوسف در مصر به سر می برد، همین که کاروان از مصر بیرون می زند، یعقوب در فلسطین بوی پیراهن فرزند را استشمام می کند (آیه ۹۴). اطرافیان یعقوب با شنیدن کلام وی، او را به کودنی و از کارافتادگی ذهنی متهم می کنند. آنان می پنداشتند که یعقوب در اثر کهولت سن توانایی های شناختی خود را از دست داده است. تا این که فردی از راه می رسد و پیراهن یوسف را بر چهره یعقوب می افکند و ناگهان چشمان پیامبر پیر به راحتی بینایی خود را مجدداً باز می یابد. عشق پدر و فرزند چنان صمیمی و عمیق است که کوری یعقوب را از بین می برد. این کار یوسف نشانگر این است که عواطف و احساسات دو سویه ای همانند عشق و شیدایی ممکن است برای درمان اختلالات تنی که ریشه روان شناختی دارد، به کار آید.

بی تردید، این تاکید نویسنده به معنی نفی این احتمال نیست که چه بسا این بازیابی در داستان ما نتیجه اعجازآمیز بودن پیراهن یوسف باشد. مرحوم طبرسی رحمه الله با استناد به روایتی شیعی ابراز می دارد که این پیراهن توسط جبرئیل از بهشت آورده شده بود و حضرت یعقوب علیه السلام بوی یوسف را از این پیراهن بهشتی شنید! (۱). با این احتمال، برداشت روان شناختی و درمان گرایانه ما به دلیل اعجازآمیز بودن پیراهن قوت خود را از دست می دهد. این برداشت یک مؤید درون قرآنی هم به همراه دارد و

ص: ۷۹۹

آن این که در آیه ۹۳، پیراهن با واژه «هَذَا» همراه شده است؛ یعنی یوسف از برادران خواست که پیراهن خاصی از پیراهن های وی را با خود به فلسطین ببرند.

سورآبادی نیز خاطر نشان می سازد که پیراهنی که یوسف برای پدر فرستاد، پیراهنی بود که وی از حضرت ابراهیم به ارث برده بود و پیش از این ابراهیم را از آتش نمرود رهایی داده بود! به اعتقاد این مفسر نیز پیراهن از بهشت آورده شد و راز شفابخش بودنش، بهشتی بودن آن بود. (۱) بر خلاف دیدگاه این مفسران، مرحوم علامه طباطبایی رحمه الله بر این باور است که اعتبار روایاتی که بر بهشتی و آسمانی بودن این پیراهن تاکید می ورزند، به شدت زیر سؤال است. ایشان با بیان فرازی از کتاب تفسیر عیاشی با وی همراه شده و گویی در این صددند که ثابت کنند که پیراهن فرستاده شده معمولی بوده است. تنها می افزایند که ویژگی این پیراهن این بود که یوسف با آن پیراهن اشک چشمان خود پاک می کرد! (۲) به نظرمی رسد، تنها با تکیه بر این برداشت می توان تحلیل روان شناختی و درمان گرایانه ای را که پیش از این یادآور شدیم پذیرفت.

روابط یوسف با برادران

مرحله بندی روابط

یک نگاه اجمالی بر کلیت داستان حضرت یوسف علیه السلام در قرآن کریم، خواننده را به این باور می رساند که پس از بررسی روابط یوسف با پدر، روابط دیگری که در بحث پیش نیازهای بهداشت روانی قابل استفاده است، وجود دارد و آن ارتباطی است که حضرت یوسف با برادران خود داشته است. با مرور بر آیات مربوط، روابط حضرت یوسف با برادران خود را به دو دسته می توان تقسیم کرد: در مرحله اول، ایفای نقش حضرت بیش تر انفعالی است. اما در

ص: ۸۰۰

۱- ۳۲ Reinforcement

۲- ۳۳ Paulo Freire

مرحله دوم و به موازات آن که حضرت به قدرت آسمانی و زمینی (معنوی و مادی) دست می یابد، نقش ها فعالانه و تاثیرگذار می گردند. از این پس می کوشیم این دو نوع نقش را بازننگری و تحلیل نماییم.

روابط انفعالی یوسف با برادران

به شهادت آیات داستان سوره یوسف، در نخستین مرحله برادران در نقش دشمنانی کینه توز و توطئه گر بازی می کنند. با آن که بر اساس اطلاعات قرآنی معلوم نیست که آیا بالاخره یوسف رؤیای خود را با برادران در میان گذاشته یا نه، اما آیه های ۸ - ۹ حاکی از این است که وقتی برادران دریافتند که پدرشان به یوسف محبت بیش تر می ورزد، درصدد توطئه و انتقام برآمدند. آنان تصمیم گرفتند که برای جلب توجه پدر به خود، مانع خیالی را برداشته و یوسف را به هر قیمتی که شده از پدر جدا کنند. این احساس و تصمیم خصمانه، ناشی از آن بود که برادران باورشان نمی شد یا نمی دانستند چرا، به رغم آن که تعداد آنان بیش تر بود، پدر به یوسف و برادر تنی اش بنیامین عشق بیش تری می ورزد! به استناد مفاد ضمنی این دو آیه، رفتار حضرت یعقوب علیه السلام با یوسف و برادر تنی، متفاوت با سایر فرزندان او بوده است. چه بسا آن حضرت به کمک امدادهای غیبی دریافته بود که یوسف بر سایر فرزندانش برتری دارد یا می دید که یوسف و برادر تنی اش به دلیل کوچکی سن نیازمند محبت و عاطفه بیش تری هستند. با این حال، همواره تلاش می کرد که این موضوع حساسیت و خشم برادران را نسبت به برتری یوسف برنینگیزد. هم از این روی بود که پس از شنیدن ماجرای رؤیای یوسف، از وی خواست به هیچ وجه برادران را از راز رؤیای خود باخبر

نکند. وقتی یعقوب - به شهادت قرآن - فرزند را به مکتوم داشتن رؤیا توصیه می کند، خود نیز می بایست در برخورد با فرزندان و پرهیز از رفتار تبعیض آمیز به شدت محتاط باشد. با این حال، برادران یا از فقدان محبت پدر و یا از تبعیض در تقسیم محبت وی رنج می بردند.

مرحوم طبرسی رحمه الله ذیل آیه «ان ابانا لفی ضلال مبین» (آیه ۸)، می گوید: برادران یوسف، پدر خود را به این خاطر بریده از واقعیت ها و گمراه می پنداشتند که با آنان به طور نابرابر رفتار می کرد. (۱) این احساس تبعیض، آنان را به آنجا کشاند که کوشیدند محبت و علاقه پدر را در بست در اختیار خود قرار دهند: «تا این که محبت پدر تماما به شما اختصاص یابد» (آیه ۹) وقتی ذهنیت دور ساختن یوسف از پدر به منظور جلب انحصاری محبت او در آنان تثبیت شد، نزد پدر آمده و از وی خواستند که یوسف را برای هواخوری و تفریح در حومه شهر با آنان همراه سازد. حضرت یعقوب علیه السلام در پاسخ آنان فرمود: «به درستی که من آزرده و اندوهگین می شوم که او را با خود ببرید و از من جدایش کنید» (آیه ۱۳) بنابراین، یعقوب چنان به یوسف دلبسته بود که حتی نمی توانست برای یک نیمروز هم او را نبیند!

مرور بر آیات قرآن و دقت در چگونگی وقوع حوادث این قسمت از داستان نشانگر این پیام است که بهداشت روانی روابط فرزندان در درون یک خانواده به طور چشمگیری بسته به نوع روابط والدین است. آنان باید به دقت مراقب رفتار و نقش هایی باشند که در معرض دید فرزندان قرار دارد. هر رفتار تبعیض

ص: ۸۰۲

آمیز یا هر نقشی که تبعیض آمیز تلقی شود، انسجام خانواده را از بین می برد و موجب بروز احساسات کینه توزانه و نفرت انگیز در بین فرزندان می شود. وقتی فرزندان نتوانند از راه بهنجار و معمولی حمایت و توجه والدین را جلب کنند، به طور ناخودآگاه ست به رفتارهای جایگزین نابهنجار و غیرطبیعی می زنند. نمود این اصل بهداشت روانی در این داستان، هنگامی است که برادران تصمیم می گیرند یا یوسف را بکشند و یا او را به جایی ببرند که برای همیشه از پدر دور باشد. قرآن از زبان آنان می گوید: «یا یوسف را بکشید و یا او را به سرزمینی دور دست ببرید تا این که توجه و محبت پدر در دست در اختیار شما باشد.» (آیه ۹)

پی جویی از عوامل دخیل در ایجاد جو ناامنی در درون خانواده

پیام دیگر نهفته در این بخش داستان قرآنی این است که والدین باید بدانند رفتار تبعیض آمیز آنان در برابر فرزندان سرانجام به ایجاد یک فضای ناامن و غیرقابل اعتماد در خانواده خواهد انجامید. شاهد این مدعا، دقت در نحوه درخواست برادران از حضرت یعقوب علیه السلام است. برادران از پدر پرسیدند: چرا به آنان اعتماد نمی کند و یوسف را با آنان همراه نمی سازد؟ آیه یازده از زبان برادران می گوید: «گفتند: ای پدر! چه فکر می کنید که در رابطه با یوسف به ما اعتماد نمی کنید، در حالی که ما خیرخواه او هستیم؟» این درخواست و بالاخره برخورد نابهنجار برادران با یوسف از رابطه خاص عاطفی حضرت یعقوب علیه السلام با یوسف ناشی می شود.

به رغم تاکید بر پرهیز از داشتن رفتار تبعیض آمیز، تذکر این نکته ضروری است که اگر والدین، هر نوع برتری یا قابلیت ویژه ای در یک یا برخی از فرزندان

بینند، باید از راه های مناسب و احتیاط آمیز که به انگیزتن حساسیت دیگران نینجامد آن را تقویت نمایند؛ چرا که هر حالت مطلوب و یا هرگونه رفتار درست و دلخواه از طریق به کارگیری اصل تقویت، (۱) تثبیت و توسعه می یابد و متقابلاً در اثر نادیده انگاری یا بی تفاوتی مربی یا والدین افول کرده و خاموش می شود. از این روی، چنین نیست که بهترین شکل رفتار منطبق با اصول بهداشت روانی والدین در خانواده، رفتاری باشد که طی آن تمامی فرزندان به یک چشم نگریده شوند. با توجه به این نکته، به نظر می رسد که چه بسا توجه عاطفی و محبت بیش تر حضرت یعقوب علیه السلام نسبت به یوسف به این انگیزه بوده که سایر برادران را نسبت به بازشناسی و به رسمیت شناختن ویژگی های آسمانی یوسف متوجه و به آن ترغیب نماید.

روش آگاهی بخشی و شناخت درمانی

اما نکته روش شناختی مربوط به بهداشت روانی خانواده در چنین مواردی این است که والدین باید به فرزندان خود، که شاهد تفاوت واکنش و برخورد آنان هستند، اطلاعات و آگاهی لازم و کافی را که توجیه گر تفاوت رفتاری آنان باشد، بدهند. از سویی، فرزندان و اعضای خانواده حق دارند علت واقعی رفتار متفاوت والدین را به درستی بدانند و از دیگر سوی، این مسؤولیت والدین است که تفاوت های رفتاری خود را برای فرزندان توجیه و آنان را نسبت به منشا تفاوت در برخورد با فرزندان آگاه سازند.

لازم است در تاکید بر این اصل در فرایند بهداشت روانی یا شیوه نافذ

شناخت درمانی، به سخن در خور و قابل توجه فیلسوف برزیلی معاصر در تعلیم و تربیت آقای پولو فریر (۲) اشاره شود. از جمله دستاوردهای مهم وی در

ص: ۸۰۴

۱- ۳۵. Conscientization

۲- ۳۶. Freire. P. ۱۹۹۶.. Pedagogy of the Oppressed: New Revised ۲۰th Annivers Edition. New York: The Continuum Publishing company. Greenspahn, F.E. ۱۹۸۷.. " Joseph ". The Encyclopedia of Religions

حوزه جامعه‌شناسی تعلیم و تربیت یا آسیب‌شناسی آموزش ستمدیدگان، (۱) تاکید وی بر اصل آگاهی بخشی (۲) ستمدیدگان است. وی، که این سخن را در توجیه تحول مفهوم نوین اهداف در نهضت سوادآموزی بیان می‌کند، مدعی است بر خلاف آنچه تاکنون تصور می‌شده، هدف نهایی در نهضت سوادآموزی آگاهی بخشی فراگیران به منظور کمک به آنان برای باور خویشتن و شناخت امکانات و محدودیت‌های محیط سیاسی و اجتماعی اطراف خود است. وی با ارائه این دیدگاه، تاکید می‌کند که دیگر نمی‌توان مثل گذشته آرمان‌نهایی در نهضت سوادآموزی را فقط پیدا کردن توانایی خواندن و نوشتن دانست. (۳) به نظر نویسنده، اصل یا روش آگاهی بخشی چنان فراگیر و گسترده است که در قلمرو بهداشت روانی و شناخت درمانی نیز کاربرد دارد. از جمله کاربردهای تعلیم و تربیت در شکوفا سازی قابلیت‌ها و کارآمد ساختن (۴) فراگیران، استفاده از اصل یا شیوه آگاهی بخشی است. آگاهی بخشی یکی از عواملی است که فراگیران را از درگیری به ظنن شدن، توهمات و سواسی - اجباری (۵) و عواطف و احساسات منفی نسبت به اطرافیان باز می‌دارد.

دقت در معنای هشتاد و نهمین آیه از سوره یوسف، نشانگر این است که عامل اصلی رفتار خصومت آمیز برادران نسبت به یوسف این بود که برادران از ویژگی‌های برتر یوسف نسبت به خود غافل بودند و او را برادری همانند و در سطح خود می‌پنداشتند. از این روی، وقتی به قابلیت‌های ویژه یوسف پی بردند که در برابر او ایستاده بودند. یوسف از آنان پرسید: آیا فهمیدید که در زمان جهالت خود با یوسف و برادرش چه کردید؟ (آیه ۸۹)

این سؤال یوسف حاکی از این است

ص: ۸۰۵

۱- ۳۷. Empowerment

۲- ۳۸. Obsessive-compulsive illusions

۳- ۳۹. Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۳

۴- ۴۰. Hameen Anttila, Jakko, Ibid, P. ۲۳

۵- ۴۱. Atkinson, R. L., et al. ۱۹۸۳.. Intruduction to Psychology. New York: HB

که رفتار نابهنجار برادران با وی، به ناآگاهی آنان باز می‌گشته است. اما بین کسانی که به تفسیر آیات مربوط به این قسمت داستان پرداخته‌اند، اختلاف نظر جدی وجود دارد. این اختلاف نظر حاکی از این است که چه بسا واکنش برادران نسبت به یوسف، پیش و پس از آگاهی از رؤیای او و منزلت ویژه اش نزد حضرت یعقوب علیه السلام فرقی نکرده است.

برخی از مفسران بر این باورند که برادران یوسف پیش از پی بردن به رؤیای یوسف، واقعا به وی مهر می‌ورزیدند و او را احترام می‌کردند. این رفتار و واکنش، درست همانند رفتار و واکنشی بود که مکیان و به ویژه خویشان و نزدیکان پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه و آله پیش از مأموریت آسمانی با ایشان داشتند. مشکلات از زمانی شروع شد که برادران یوسف با شنیدن خبر رؤیا به ویژگی و برتری آسمانی یا زمینی وی پی بردند. برخی دیگر ادعا کرده‌اند که حتی پیش از پی بردن به رؤیا هم برادران از یوسف نفرت داشتند و در اندیشه کشتن او بودند. (۱)

راهکار استفاده از مکانیزم دفاعی

فرایند روابط نفرت‌آمیز و نابهنجار این گونه تداوم می‌یابد که به هر حال، برادران یوسف موفق می‌شوند پدر را راضی کنند که یوسف را به همراه آنان به دشت و صحرا بفرستد. برادران در برابر پدر چنان وانمود کردند که به شدت مراقب یوسف بوده و او را از جان خود عزیزتر دارند. اما همین که از شهر دور شدند، همه چیز عوض شد. نمی‌دانستند عقده خود را چگونه خالی کنند و چه بلایی بر سر او بیاورند. هر کسی چیزی می‌گفت. تا این که همگی توافق کردند یوسف را به قعر چاهی که

ص: ۸۰۶

در سر راه خود دیدند، بیندازند. شب همان روز وقتی نزد پدر بازگشتند، در جست و جوی عذری (تلاش برای پیدا کردن مکانیزم دفاعی) بودند که با آن رفتار خود را توجیه کنند. از گفته های صبح هنگام خود پدر کمک گرفتند. درست همان طور که پدر گفته بود: «می ترسم در حالی که شما از یوسف غافلید، گرگ او را بخورد!»، (آیه ۱۳)، عذر تراشیدند! شب هنگام، وقتی پسران از دشت بازگشتند، اشک در چشمانشان حلقه زده بود و آه و ناله کنان گفتند: پدر از همان که می ترسیدی بر سرمان آمد، یوسف را گرگ درید؛ ما مشغول بازی و دویدن بودیم که ناگه در یک گوشه دشت با پیراهن خونین یوسف مواجه شدیم. چشمان پر اشکشان خبر از دریده شدن و از بین رفتن یوسف می داد، اما پدر آنان را باور نمی کرد. برای این گفته خود در جست و جوی شاهد صدقی بودند. پیراهن یوسف را در راه به خونی آغشته نموده بودند که بگویند یوسف واقعا به وسیله گرگی دریده شده است. چون پیراهن پاره نشده و تنها خونین شده بود، پدر نمی توانست آنان را باور کند. در برابر این شاهد ساختگی پیامبر پیر ما فرمود: «نفس های شما این کار را به دروغ برایتان آراسته است» گویی پدر می خواست به آن ها بگوید که راست نمی گویند.

این آیات نشانگر این است که برادران یوسف برای توجیه رفتار نابهنجار خود نیازمند نوعی مکانیزم دفاعی بودند. کشیدن آه عمیق به نشانه تاسف و اندوه جانکاه، بی تقصیر جلوه دادن خود از این راه که یوسف در زمانی طعمه گرگ شد که آنان به مسابقه ای پر شور و رقابت انگیز مشغول بوده اند، و آوردن پیراهن خونین (البته آرایش ساختگی) مکانیزم هایی بوده اند که

برادران برای خود دست و پا کرده بودند. از یک چشم انداز روان تحلیلی، آدمی هنگامی دست به تدارک و ارائه این مکانیزم ها می زند که رفتار و واکنش هایش خالی از حقیقت باشد. البته، سوره مبارکه این جلوه از رفتار را در چارچوب آسیب شناسی روابط بین اعضای خانواده مطرح نموده است.

والدین به عنوان الگوی همانند سازی فرزندان

نکته دیگر روان شناختی و در ارتباط با بهداشت روانی خانواده از آیه ۱۳ قابل اصطیاد است. در این آیه آمده است که حضرت یعقوب علیه السلام در پاسخ به درخواست فرزندان برای همراه ساختن یوسف فرمود: «می ترسم گرگ او را بخورد» باید توجه داشت که فرزندان همیشه والدین را در تمام جهات الگوی رفتار خود قرار می دهند؛ چرا که آنان بهترین مدل رفتاری در دسترس فرزندان هستند. شیوه رفتاری والدین، نوع برخوردها و واکنش ها، نوع توجهات عرضه شده برای هر رفتار و حتی نحوه ابراز احساسات و عواطف آگاهانه یا ناخودآگاه، توسط فرزندان جذب و دنبال می شود. در آیه مزبور مکانیزم دفاعی به کار گرفته شده نزد حضرت یعقوب علیه السلام توسط برادران یوسف، شب هنگام، همانی بود که هنگام صبح پدر، خود در پاسخ به درخواست فرزندان به کار گرفته بود. مرحوم طبرسی رحمه الله با تکیه بر روایتی از پیامبر بزرگ اسلام صلی الله علیه و آله می گوید: «فرزندان یعقوب نمی دانستند گرگ ممکن است انسان را بدرد مگر وقتی که پدرشان (در لابه لای توجه و واکنش خود) به آنان چنان پیشنهاد نمود» آن گاه پیامبر صلی الله علیه و آله چنین نتیجه می گیرند که فرزندان، دروغ گویی را از لابه لای چنین رفتارهایی برگرفته و دنبال می کنند. از این رو است که والدین باید به شدت مراقب باشند که با گفتن چنین توجیهاتی، فرزندان

را در معرض آموزش و جذب دروغ های پیشنهادی قرار ندهند. بسیار اتفاق می افتد که والدین با یک توجیه ساختگی، راه دست یازی به رفتار یا گفتاری نابهنجار برای کودکان خود باز می گشایند.

از دیگر نکات کلیدی مربوط به بهداشت روانی روابط درون خانواده، سرنخ هایی است که آیه در ارتباط با چگونگی پیدایش جو عدم اعتماد به دست می دهد. بر اساس مفاد آیه های ۱۱ و ۲۷ برادران یوسف دو بار از پدر پرسیدند که چرا پدر در فرستادن یوسف، به آنان اعتماد نمی کند. این بی اعتمادی پدر می بایست ریشه در رفتار مشکوک برادران داشته باشد. این آیات نشانگر این است که چگونه فضای اعتماد درون خانواده به سادگی با رفتار مشکوک و نامطمئن برخی از اعضا درهم می ریزد. مرور و بازنگری آیه های چهارم تا هفدهم بیانگر این حقیقت است که ریشه موقعیت بحرانی عدم اعتماد این بود که برادران یوسف واقعا نمی دانستند چرا پدرشان به یوسف ابراز محبت بیش تری می کند. البته، پدر پیش از این تلاش خود را برای پیشگیری از ایجاد جو عدم اعتماد نموده بود، اما اقدام او مؤثر نیفتاد. هنگامی که یوسف از رؤیای خود نزد پدر سخن می گفت و پدر به نشانه های برتری یوسف پی برده از او خواست که از این راز با برادران چیزی نگوید. این درخواست و توصیه پدر به این دلیل بود که نمی خواست بدین وسیله خشم و نفرت برادران برانگیخته شود. ممکن است پرسیده شود که چرا پدر با پاسخ منفی به درخواست برادران (آیه ۱۳)، آنان را حساس نموده و به فضای بی اعتمادی دامن زد؟ یکی از پاسخ ها این است که چه بسا پدر، یوسف را بسیار کوچک تر می دانسته که بتواند همراه برادران راهی دشت و دمن شود

و از خود در برابر خطرات احتمالی دفاع کند. وقتی بالاخره برادران، یوسف را از پدر جدا کرده و او را در اندوه فراق طولانی فرو گذاردند، باز پدر رفتاری سازنده و جهت دهنده داشت. تنها پاسخ پدر در برابر این رفتار چاره سوز این بود: «در برابر این اندوه به نیکویی شکیبایی خواهم ورزید.» بدین ترتیب، پدر از تثبیت احساس حسادت و واکنش نفرت بار آنان جلوگیری کرده و اندوه فراق بر دل خود ریخت. توجه به این نکات ضمنی، تاییدکننده این برداشت است که رفتار نابهنجار برادران ریشه در کج فهمی یا ناآگاهی خود آنان داشت نه در نوع رفتار و واکنش پدر.

روابط مسلط و فعال یوسف با برادران

چنانچه خاطر نشان شد، رفتار و واکنش یوسف در برابر برادران در مرحله اول داستان، بیش تر انفعالی و اجتناب ناپذیر بود. مشابه همین حالت در سال های بعد و تا هنگامی که یوسف به شکوفایی و قدرت نرسیده است تکرار می شود. یوسف حتی وقتی در خانه ذلیخا گرفتار می آید نمی تواند چنانچه باید به تاثیر گذاری و ایفای نقش فعال پردازد. و شاهد این رفتار انفعالی این بود که به رغم اثبات بی گناهی، به زندان کشیده شد. یوسف در مرحله دوم زندگی خود، به تدریج قابلیت ها و توانش های آسمانی و زمینی اش را بروز می دهد. آغاز این روابط فعال و تاثیر گذار از هنگامی است که یوسف موفق می شود توجه و نظر فرعون مصر را به خود جلب نماید. آیه ۵۴ به دست دهنده این آغاز مبارک است: «همین که پادشاه با او سر سخن باز کرد، به وی گفت که از این پس تو در نزد ما امین و دارای منزلت خاصی هستی.» مفاد آیه ۵۶ این اقتدار و تحول در نقش را آسمانی و برخاسته از

تایید غیبی می داند: «و این چنین ما امکانات را در زمین برای یوسف فراهم آوردیم و وی را به منزلت و اقتدار رساندیم.» تاکید بر این نکته توحیدی در این فراز از داستان یا همانند همیشه، اقتضای روش ویژه قرآن در تربیت توحید محور است؛ به این معنا که فرد در ورای همه تحولات که با پای اختیار خود در آن قدم می نهد، دست تربیت و تاثیر الهی را ببیند. احتمال دیگر هم این است که این فراز ایفای نقش جدید یوسف را اقتضای فرایند عمومی رشد وی (همانند هر فرد دیگر) ندانسته و مستقیماً آن را به تقدیر خداوند نسبت می دهد. در هر دو صورت، ویژگی خاص تربیت قرآنی که همان تقویت روح توحید افعالی و دیدن دست خدا در سراسر زندگی است، برجسته شده است.

از این پس یوسف باید چنان چاره اندیشی کند که انسجام از دست رفته خاندان یعقوب را ترمیم و بازسازی کند. مفاد آیه ۶۲ حاکی از این است که یوسف با به کارگیری یک شیوه الهام شده و آسمانی تلاش می کند انسجام از دست رفته خاندان یعقوب را بازگرداند و آنان را در مصر گرد هم آورد: «چه بسا خاندان یعقوب (به مصر) باز گردند.»

بی هیچ زمینه آگاهانه قبلی، برادران به هدف جمع آوری گندم با یوسف در مصر ملاقات می کنند. برادران، یوسف را به جا نمی آورند، اما یوسف از آنان می خواهد که اگر بار دیگر به این سرزمین آمدند، بهتر است برادر ناتنی کوچک تری (بنیامین) را هم که دارند با خود بیاورند تا با ضمیمه سهم او به میزان بیش تری از گندم دست یابند (آیه ۵۹).

بنا به مفاد کریمه ۶۹ روابط یوسف و

برادران هنوز خصمانه و نفرت آلود است؛ برادران، با بنیامین همان می کنند که با یوسف کردند. شاهد این فضای تنش زا پاسخ منفی پدر به درخواست برادران برای به همراه داشتن بنیامین است. آیه های ۶۳ - ۶۴ حاکی از این است که حضرت یعقوب علیه السلام به برادران اجازه نمی داد که بنیامین را به همراه داشته باشند. برای پیشگیری از ارائه مجدد توجیه و استفاده از مکانیزم دفاعی، پدر، از فرزندان خواست که اگر می خواهند بنیامین را به همراه ببرند، باید وثیقه ای الهی نزد پدر بیاورند و متعهد شوند که بی تردید وی را بازگردانند: «هرگز او را با شما نمی فرستم تا این که به خداوند عهد و قسم یاد کنید (وثیقه ای بیاورید) که وی را باز خواهید گرداند.»

به رغم تدارک عهد و قسم، احساس و گرایش درونی برادران همچنان خصمانه و نفرت آلود است. آیه ۷۷ از این احساس مکتوم چنین پرده برمی دارد که وقتی برادران در مصر مواجه با اتهام دزدی بنیامین شدند با استفاده از مکانیزم دفاعی فرافکنی به بازرسان مصری گفتند: «اگر این پسرک چیزی دزدیده است همان کرده که برادر دیگرش پیش از این می کرد!»

البته شیوه رفتار و واکنش فعال و تاثیرگذار یوسف، بازخورد ناخود آگاه رفتارهای نابهنجار برادران به هدف انتقام یا مقابله به مثل نبود. یوسف در این اندیشه بود که با استفاده از قدرت خود به برادران تلنگری بزند و آنان را به شناخت لازم برای رفتار بهنجار برساند. رفتار یوسف و یعقوب علیه السلام چنان هدایت گر و حساب شده بود که پیش از این بزرگ ترین برادر را به خطای رفتاری خود متوجه کرده بود. به شهادت کریمه ۸۰، بزرگ ترین برادر به سایرین گفت: «می دانید

که پیش از این با یوسف چه کردید؟!»

بالاخره برادران به خود می آیند و ابراز می کنند که اگر چه پیش از این به راز برتری یوسف پی برده بوده اند، اما گویی نمی توانسته اند این برتری را به خود بقبولانند، از این روی، به بیراهه و خطا رفته اند. پیام آیه ۹۱ مؤید این برداشت است؛ چه، برادران گفتند: «به خدا سوگند! که خداوند تو را بر ما برگزید اگر چه ما در خطا و اشتباه بوده ایم.» جالب این که وقتی برادران به راه آمدند و به خطای خود پی بردند، یوسف از موقعیت خاص تربیت پذیری برادران بهره گرفته و آنان را مخاطب ساخت و گفت: «امروز هیچ جرم و گناهی بر شما نیست (من از شما گذشته ام) و خداوند شما را می بخشد.» (آیه ۹۲) با این سخن یوسف، هر نوع ذهنیت منفی و پیشینه شرم آلود برادران نادیده انگاشته می شود و راه برای تربیت پذیری و دایت برادران گشوده می شود.

پایان داستان

بالاخره داستان با همه فراز و نشیب ها و چالش ها و تنش هایش به پایان می رسد، اما قرآن همانند سایر موارد غیر داستانی، ماجرا را به پیام های تربیتی ویژه خود ختم می کند. مثلاً این داستان قرآن، به این پیام منتهی می شود که در همه حوادث سرانجام نیک، با شکیبایی تقوا محور است (آیه ۹۰) و جالب تر این که یوسف در ورای نقش های فعال و در بلندای موفقیت خود در بازگرداندن انسجام خاندان یعقوب به نقش بی بدیل تقدیر اختیارساز الهی اشاره کرده و می گوید: «همانا خداوند به من نیکی کرد که مرا از زندان رهانید و شما را از بیابان به شهر کشاند و گرد هم جمع نمود.» (آیه ۱۰۰)

جمع بندی و نتایج پیشنهادی

از نخستین نکات قابل

ص: ۸۱۳

توجه در داستان حضرت یوسف علیه السلام این است که بر خلاف سایر داستان های قرآنی، این داستان، تنها داستان قرآنی است که تک تک ماجراهای آن تماما در یک سوره گرد هم آمده است. به شهادت کتب آسمانی و از جمله قرآن کریم، این داستان واقعی است و وقوع آن سال ها به درازا کشیده است. شخصیت های فراوانی در مقاطع و به صورت های گوناگون در داستان به تعامل، ترابط و ایفای نقش پرداخته اند. هر تلاوت گری به فراخور علائق، زمینه های علمی و چشم اندازها می تواند این داستان را به گونه های متفاوتی مطالعه کند. این گونه ها بر نگرش ها و رویکردهای گوناگونی متکی است. در این تحقیق، تلاش نویسنده این بوده که داستان را با رویکردی روان شناختی، داستان شناختی (تعلیم و تربیتی) و یا بهداشت روانی تحقیق کند.

گذشته از وحیانی بودن تمامیت سوره و قرآنی بودن کلیت داستان، از آن جا که دو تن از شخصیت های داستان از جمله پیامبران معصوم هستند، رفتارها و روابط دو سویه آنان از هر جهت، به ویژه از نقطه نظر بهداشت روانی، در چارچوب روابط درون خانواده و سایر تعاملات اجتماعی می تواند الگوبخش و جهت دهنده باشد. نویسنده کوشیده است به سرخ ها و تناسباتی در این زمینه دست یابد. علاوه بر ویژگی وحیانی داده های داستان که راز خطاناپذیری آن است، زمان مند بودن روابط و رفتارهای شخصیت های درگیر در داستان، اعتبار یافته ها را همانند یافته های به دست آمده از پژوهش های بلند مدت بالا- می برد. گویی قرآن همانند یک شاهد همراه که تفصیل حوادث را مشاهده و ثبت می کند، از آغاز تا انجام، ماجراها را ردیابی و توصیف نموده است.

تاکید بر تربیت توحید محور در جای جای حوادث داستان، نقش

داستان در فرایند رشد شناختی، آسیب شناسی و روان درمانی از طریق تعاملات روانتنایی، راز بهترین داستان بودن، رفتار اجتماعی که در قالب روابط خانوادگی در آیه مطرح شده و جنبه بهداشت روانی، آسیب شناسی و روان درمانی پیدا نموده، تصاویر متنوعی از جلوه های گوناگون رفتار اجتماعی است که در داستان برجسته شده است. روابط بین پدر و فرزندان، روابط بین خود فرزندان، رفتار یک فرزند خوانده در خانواده میزبان، اتهام بزهکاری، شیوه های اثبات بزهکاری یا بی گناهی، توصیف و ارزیابی رفتار نابهنجار همانند رفتار در بحران اجتماعی (مثل خشکسالی و قحطی)، جنبه های روان تحلیلی در داستان (تحلیل رؤیاهای صادق)، چگونگی استفاده از مکانیزم های دفاعی و دریافت امدادهای غیبی از طریق رؤیاهای موضوعاتی هستند که ممکن است از یک چشم انداز روان شناختی، بهداشت روانی و تعلیم و تربیتی مطالعه شوند.

در خصوص تحلیل رؤیا، تذکر این نکته ضروری است که در قرآن رؤیاهای صادق و کاذب (اصغاث احلام) تقسیم شده اند. رؤیاهای کاذب ممکن است بروز محتوای ناخودآگاه، ناکامی ها، خواسته های سرکوب شده یا تراوش توهمات مرضی و آسیب شناختی باشند. اما رؤیاهای صادق وسیله و ابزار الهام ها و انتقال اطلاعات غیبی به فرد صاحب رؤیا است. نکته قابل توجه در باب رؤیاهای صادق، تفسیر و تعبیر درست آن ها است که یا باید وحیانی (تاویل الاحادیث) و یا متکی بر اصول قطعی روان شناختی و روان کاوی باشد.

* دکترای علوم تربیتی و فلسفه تعلیم و تربیت از دانشگاه مک گیل کانادا، دپارتمان علوم تربیتی، سال ۱۳۷۸/۱۹۹۹

** مقاله ارائه شده در دومین همایش مشاوره از دیدگاه اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی میبد - یزد، ۱۱ - ۱۲ آبان ماه ۱۳۷۹. از محورهای این

همایش شیوه‌ها و اصول دخیل در بهداشت روانی بود که این مقاله به آن پرداخته بود.

یوسف علیه السلام در روایات

نویسنده

کتاب: ترجمه المیزان ج ۱۱ از ص ۲۲۴ علامه طباطبایی

متن

در معانی الاخبار به سند خود از امام سجاد علیه السلام روایت کرده که در ضمن حدیثی که صدر آن در بحث روایتی گذشته نقل شد فرمود: یوسف زیباترین مردم عصر خود بود، و چون به حد جوانی رسید، همسر پادشاه مصر عاشق او شد و او را به سوی خود خواند. او در پاسخش گفت: پناه بر خدا ما از اهل بیتی هستیم که زنا نمی‌کنند. همسر پادشاه همه درها را به روی او و خودش بست، و گفت: اینک دیگر ترس به خود راه مده، و خود را به روی او انداخت، یوسف برخاست و به سوی در فرار کرد و آن را باز نمود، و عزیزه مصر هم از دنبال تعقیبش نمود و از عقب پیراهنش را کشید و آن را پاره کرد و یوسف با همان پیراهن دریده از چنگ او رها شد.

آنگاه در چنین حالی هر دو به شوهر او برخورد نمودند، عزیزه مصر به همسرش گفت سزای کسی که به ناموس تو تجاوز کند جز زندان و یا شکنجه‌ای دردناک چه چیز می‌تواند باشد.

پادشاه مصر (چون این صحنه را بدید و گفتار زلیخا را بشنید) تصمیم گرفت یوسف را شکنجه دهد. یوسف گفت: من قصد سوئی به همسر تو نکرده‌ام، او نسبت به من قصد سوء داشت، اینک از این طفل پرس تا حقیقت حال را برایت بگویم، در همان لحظه خداوند کودکی را که یکی از بستگان زلیخا بود به منظور شهادت و

ص: ۸۱۶

فصل قضاء به زبان آورد و چنین گفت: ای ملک پیراهن یوسف را واری کن، اگر چنانچه از جلو پاره شده او گنهکار است و به ناموس تو طمع کرده، و در صدد تجاوز به او برآمده است، و اگر از پشت سر پاره شده همسرت گنهکار است و او می خواسته یوسف را به سوی خود بکشاند.

شاه چون این کلام را از طفل شنید، بسیار ناراحت شد و دستور داد پیراهن یوسف را بیاوردند، وقتی دید از پشت سر دریده شده به همسرش گفت: این از کید شما زنان است که کید شما زنان بسیار بزرگ است. و به یوسف گفت: از نقل این قضیه خودداری کن و زنهار که کسی آن را از تو نشنود و در کتمانش بکوش.

آنگاه امام فرمود: ولی یوسف کتمانش نکرد و در شهر انتشار داد، و قضیه دهن به دهن گشت تا آنکه زنانی (اشرافی) در باره زلیخا گفتند: همسر عزیز با غلام خود مراوده داشته. این حرف به گوش زلیخا رسید، همه را دعوت نموده، برای آنان سفره ای مهیا نمود، (و پس از غذا) دستور داد ترنج آورده تقسیم نمودند و به دست هر یک کاردی داد تا آن را پوست بکنند، آنگاه در چنین حالی دستور داد تا یوسف در میان آنان درآید، وقتی چشم زنان مصر به یوسف افتاد آنقدر در نظرشان بزرگ و زیبا جلوه کرد که به جای ترنج دستهای خود را پاره کرده و گفتند، آنچه را که گفتند: زلیخا گفت این همان کسی است که مرا بر عشق او ملامت می کردید. زنان مصر از دربار بیرون آمده، بیدرنگ هر کدام بطور سری

کسی نزد یوسف فرستاده، اظهار عشق و تقاضای ملاقات نمودند، یوسف هم دست رد به سینه همه آنان بزد و به درگاه خدا شکایت برد که اگر مرا از کید اینان نجات ندهی و کیدشان را از من نگردانی (بیم آن دارم) که من نیز به آنان تمایل پیدا کنم، و از جاهلان شوم. خداوند هم دعایش را مستجاب نمود و کید زنان مصر را از او بگردانید.

وقتی داستان یوسف و همسر عزیز و زنان مصر شایع شد (و رسوائی عالم گیر گشت) عزیز با اینکه شهادت طفل را بر پاکی یوسف شنیده بود مع ذلک تصمیم گرفت یوسف را به زندان بیفکند، و همین کار را کرد. روزی که یوسف به زندان وارد شد، دو نفر دیگر هم با او وارد زندان شدند، و خداوند در قرآن کریم قصه آن دو و یوسف را بیان داشته است. ابو حمزه می گوید: در اینجا حدیث امام سجاد علیه السلام به پایان می رسد. (۱) مؤلف: در این معنا روایتی در تفسیر عیاشی (۲) از ابی حمزه آمده که با روایت قبلی مختصر اختلافی دارد. و اینکه امام علیه السلام در تفسیر کلمه " معاذ الله " فرموده: " ما از اهل بیتی هستیم که زنا نمی کنند " تفسیر به قرینه مقابله است، چون کلمه " معاذ الله " در مقابل جمله " انه ربی احسن مثوای " قرار گرفته و این خود مؤید گفته ما است که در بیان معنای آیه گفتیم: ضمیر "ها" در کلمه " انه " به خدای سبحان بر می گردد نه به عزیز مصر، که بیشتر مفسرین گفته اند - دقت فرمایید.

و اینکه فرمود: " یوسف دست رد به سینه همه

ص: ۸۱۸

۱-۱. معانی الاخبار، علل الشرایع، ص ۴۸ و ۴۹.

۲-۲. تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۷۲.

آنان زد و به درگاه خدا شکایت برد که اگر مرا از کید اینان نجات ندهی ... " ظهور در این دارد که امام علیه السلام جمله " رب السجن احب الی مما یدعوننی الیه " را جزء دعای یوسف ندانسته، و این نیز موافق با گفتار گذشته ما است که این جمله جزء دعای یوسف نیست.

و در عیون به سند خود از حمدان از علی بن محمد بن جهم روایت کرده که گفت: من در مجلس مامون بودم در حالی که حضرت رضا، علی بن موسی علیه السلام هم در نزد وی بود. مامون به او گفت: یا بن رسول الله! آیا نظر شما این نیست که انبیاء معصومند؟ حضرت در پاسخش فرمود: چرا محمد بن جهم حدیث را همچنان ادامه می دهد تا آنجا که می گوید: مامون پرسید پس آیه " و لقد همت به و هم بها لولا ان رءا برهان ربه " چه معنا دارد؟ حضرت فرمود: زلیخا قصد یوسف را کرد، و اگر این نبود که یوسف برهان پروردگار خود را دید او هم قصد زلیخا را می کرد، و لیکن از آنجایی که معصوم بود، و معصوم قصد گناه نمی کند و مرتکب آن نمی شود لذا یوسف قصد زلیخا را نکرد.

پدرم از پدرش امام صادق علیه السلام نقل کرد که فرمود: معنای آیه این است که: زلیخا قصد یوسف را کرد که با وی عمل نامشروع را مرتکب شود و یوسف قصد او را کرد که چنین عملی با وی نکند. مامون گفت: خدا خیرت دهد ای ابا الحسن. (۱)

مؤلف: هر چند در سابق در باره ابن جهم گفته ایم که روایتش خالی از ضعف

ص: ۸۱۹

نیست، ولی هر چه باشد صدر این روایتش موافق با بیانی است که ما برای آیه کردیم. و اما آنچه که از زبان امام رضا علیه السلام از جدش نقل کرده که فرموده: " او قصد کرد که مرتکب شود، و یوسف قصد کرد که مرتکب نشود " شاید مراد از آن، همان معنایی باشد که خود حضرت رضا علیه السلام بیان داشتند. چون قابل انطباق با آن هست. و ممکن است منظور از آن این باشد که: یوسف تصمیم گرفت او را به قتل برساند. همچنانکه حدیث آینده نیز مؤید آن است. و بنابر این جمله مذکور با بعضی از احتمالات که در بیان آیه گذشت منطبق می شود.

و نیز در همان کتاب از ابی الصلت هروی روایت شده که گفت: وقتی مامون تمامی دانشمندان اهل اسلام و علمای سایر ادیان از یهود و نصارا و مجوس و صابئین و سایر دانشمندان را یکجا برای بحث با علی بن موسی علیه السلام جمع کرد، هیچ دانشمندی به بحث اقدام نکرد مگر آنکه علی بن موسی به قبول ادعای خویش ملزمش ساخت، و آنچنان جوابش را می داد که گویی سنگ در دهانش کرده باشد.

در این میان علی بن محمد بن جهم برخاست و عرض کرد: یا بن رسول الله! آیا نظر شما این است که انبیاء معصومند؟ فرمود: آری. عرض کرد: پس چه می فرمایی در معنای این کلام خدا که در باره یوسف فرموده: " و لقد همت به و هم بها "؟ حضرت فرمود: اما این کلام خدا معنایش این است که زلیخا قصد یوسف را کرد (تا با او درآمیزد) و یوسف قصد وی را کرد تا در صورتی که

مجبورش نماید به قتلش برساند، زیرا از پیشنهاد زلیخا بسیار ناراحت شده بود، خداوند هم گرفتاری کشتن زلیخا را از او بگردانید، و هم زنای با وی را، و به همین جهت است که در قرآن می فرماید: " کذلک لنصرف عنه السوء و الفحشاء " چون مقصود از " سوء " کشتن زلیخا و مقصود از " فحشاء " زنای با او است. (۱) و در الدر المنثور است که ابو نعیم در کتاب حلیه از علی بن ابی طالب علیه السلام روایت کرده که در تفسیر آیه " و لقد همت به و هم بها " فرموده: زلیخا به یوسف طمع کرد، و یوسف هم به وی طمع کرد. و از طمع او یکی این بود که تصمیم گرفت بند زیر جامه را باز کند، در همین موقع زلیخا برخاست و بتی را که در گوشه منزلش بود و با در و یاقوت آرایش شده بود با پارچه سفیدی پوشاند تا بین بت و خودش حائلی باشد. یوسف گفت: چکار می کنی.

گفت شرم دارم که مرا در این حال ببیند. یوسف گفت: تو از یک بتی که نه می خورد و نه می آشامد شرم می کنی و من از خدای خودم که شاهد و ناظر عمل هر کس است شرم نداشته باشم؟ آنگاه گفت: ابتدا به آرزوی خودت از من نخواستی رسید. و این بود آن برهانی که دید. (۲) مؤلف: این روایت از جعلیات است، و چگونه ممکن است علی بن ابی طالب علیه السلام چنین فرمایشی کرده باشد؟ با اینکه کلمات او و سایر ائمه اهل بیت علیه السلام پر است از مساله عصمت انبیاء و مذهب این امامان در این باره

ص: ۸۲۱

۱- ۴. عیون اخبار الرضا، ط تهران، ج ۱، ص ۱۵۳ و ۱۵۴.

۲- ۵. الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۳.

معروف است.

علاوه بر این، پوشاندن بت از طرف زلیخا و انتقال یوسف به مطلبی که عمل زلیخا یاد آوریش کرد برهانی نیست که خداوند آن را رؤیت برهان بنامد، و هر چند که این مضمون در روایاتی از طرق اهل بیت علیه السلام نیز آمده، و لیکن آنها هم به خاطر اینکه اخباری آحاد هستند قابل اعتماد نیستند، مگر اینکه بگوییم زلیخا برخاسته و روی بتی که در آن اطاق بوده پوشانیده، و این عمل باعث شده که یوسف آیت توحید را مشاهده کرده باشد آنچنان که پرده ها از میان او و ساحت کبریای خداوند برداشته و وی برهانی دیده باشد که با دیدن آن از هر سوء و فحشایی مصون شده است. همچنانکه قبلا هم همینطور بود و به همین جهت خداوند در باره اش فرموده: "انه من عبادنا المخلصین" و این احتمال بعید نیست، و اگر روایات نظیر فوق معتبر و صحیح باشد می بایستی همین معنا منظور آنها باشد.

و نیز در همان کتاب آمده که: ابو الشیخ از ابن عباس روایت کرده که گفت: یوسف علیه السلام، سه بار دچار لغزش شد، یکی آنجا که قصد زلیخا را کرد، و در نتیجه به زندان افتاد، و یکی آنجا که به رفیق زندانش گفت "مرا نزد اربابت یادآوری کن" و در نتیجه به کفاره اینکه یاد پروردگارش را فراموش کرد مدت زندانش طولانی تر شد، و یکی آنجا که نسبت دزدی به برادرانش داد و گفت: "انکم لسارقون" و آنها هم در جوابش گفتند: "ان یسرق فقدسرق اخ له من قبل" (۱).

مؤلف: این روایت مخالف صریح قرآن است که مقام

ص: ۸۲۲

اجتباء و اخلاص را به یوسف نسبت داده، کسی که چنین مقامی را داراست و خداوند او را خالص برای خود کرده و شیطان در او راه ندارد. آری، چگونه تصور می شود که خداوند کسی را که تصمیم بر زشت ترین گناهان کرده و شیطان یاد پروردگارش را از دلش بیرون برده، و او در سخنانش دروغ گفته و خداوند هم به خاطر همین جرائم به زندانش افکنده و دوباره مدت زندانش را طولانی تر کرده صدیق بنامد، و از بندگان مخلص و نیکوکارش بخواند، و بفرماید که " ما به او حکم و علم دادیم و او را برای خود برگزیدیم، و نعمت خود را بر او تمام کردیم "؟ و از این قبیل روایات زیاد است که الدر المنثور آنها را نقل کرده، و ما پاره ای از آنها را در آنجا که آیات را بیان می کردیم نقل نمودیم، و به هیچ یک آنها اعتمادی نیست.

و نیز آورده که احمد و ابن جریر و بیهقی در کتاب " دلائل " از ابن عباس از رسول خدا (ص) روایت کرده اند که فرمود: چهار نفر به زبان آمدند با اینکه طفل صغیر بودند: ۱ - پسر آرایشگر دختر فرعون ۲ - آن طفلی که به نفع یوسف شهادت داد ۳ - صاحب جریح ۴ - عیسی بن مریم. (۱) و در تفسیر قمی آمده که در روایت ابی الجارود در تفسیر " قد شغفها جبا " فرموده:

محبت یوسف زلیخا را در پرده کرد و از مردم پوشیده اش ساخت، بطوری که غیر از یوسف چیز دیگری نمی فهمید. و " حجاب " به معنای " شغاف " و " شغاف "

ص: ۸۲۳

" به معنای " حجاب " قلب است. (۱)

و نیز در همان کتاب در ضمن داستان دعوت کردن از زنان مصر و بریدن دستهای ایشان فرموده: یوسف آن روز را به شب نرسانیده بود که از طرف یک یک از زنان که وی را دیده بودند دعوت رسید و او را به سوی خود خواندند. یوسف آن روز بسیار ناراحت شد، و عرض کرد: پروردگارا! زندان را دوست تر می دارم از آنچه که اینان مرا بدان دعوت می کنند، و اگر تو کید ایشان را از من نگردانی من نیز به آنان متمایل می شوم و از جاهلان می گردم. خداوند هم دعایش را مستجاب نمود و کید ایشان را از وی بگردانید ... (۲)

حضرت یوسف وزیر اقتصاد دولت مصر

نویسنده

آیه الله مکارم شیرازی با همکاری جمعی از دانشمندان کتاب: تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۳

متن

وقال الملك ائتونی به استخلصه لنفسی فلما كلمه قال انک الیوم لدینا مکین امین (۵۴) قال اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم (۵۵) و کذلک مکنا لیوسف فی الارض یتبوا منها حیث یشاء نصیب برحمتنا من نشاء و لا نضیع اجر المحسنین (۵۶) و لاجر الاخره خیر للذین ءامنوا و کانوا یتقون (۵۷) ترجمه:

۵۴ - ملک (مصر) گفت: او (یوسف) را نزد من آورید تا وی را مخصوص خود گردانم هنگامی که (یوسف نزد وی آمد و) با او صحبت کرد (ملک به عقل و درایت او پی برد و) گفت تو امروز نزد ما منزلت عالی داری و مورد اعتماد هستی.

۵۵ - (یوسف) گفت مرا سرپرست خزائن سرزمین (مصر) قرار ده که نگهدارنده و آگاهم.

۵۶ - و اینگونه ما به یوسف در سرزمین (مصر) قدرت دادیم

ص: ۸۲۴

۱-۸. تفسیر قمی، الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۵ و ۱۶.

۲-۹. تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۴۳.

که هرگونه می خواست در آن منزل می گزید (و تصرف می کرد) ما رحمت خود را به هر کس بخواهیم (و شایسته بدانیم) می بخشیم و پاداش نیکوکاران را ضایع نمی کنیم.

۵۷- و پاداش آخرت برای آنها که ایمان آورده اند و پرهیزگارند بهتر است.

تفسیر:

یوسف خزانه دار کشور مصر می شود در شرح زندگی پر ماجرای یوسف، این پیامبر بزرگ الهی به اینجا رسیدیم تفسیر نمونه ج: ۱۰ ص: ۴

که سرانجام پاکدامنی او بر همه ثابت شد و حتی دشمنانش به پاکیش شهادت دادند، و ثابت شد که تنها گناه او که به خاطر آن وی را به زندان افکندند چیزی جز پاکدامنی و تقوا و پرهیزکاری نبوده است.

در ضمن معلوم شد این زندانی بی گناه کانونی است از علم و آگاهی و هوشیاری، و استعداد مدیریت در یک سطح بسیار عالی، چرا که در ضمن تعبیر خواب ملک (سلطان مصر) راه نجات از مشکلات پیچیده اقتصادی آینده را نیز به آنها نشان داده است.

در دنبال این ماجرا، قرآن گوید: ملک دستور داد او را نزد من آورید، تا او را مشاور و نماینده مخصوص خود سازم و از علم و دانش و مدیریت او برای حل مشکلاتم کمک گیرم (و قال الملك ائتونی به استخلصه لنفسی).

نماینده ویژه ملک در حالی که حامل پیام گرم او بود، وارد زندان شد و به دیدار یوسف شتافت، سلام و درود او را به یوسف ابلاغ کرد و اظهار داشت که او علاقه شدیدی به تو پیدا کرده است، و به درخواستی که داشتی - دائر به تحقیق و جستجو از زنان مصر در مورد تو -

ص: ۸۲۵

جامه عمل پوشانیده، و همگی با کمال صراحت به پاکی و بی گناهیت گواهی داده اند.

اکنون دیگر مجال درنگ نیست، برخیز تا نزد او برویم. یوسف به نزد ملک آمد و با او به گفتگو نشست، هنگامی که ملک با وی گفتگو کرد و سخنان پر مغز و پر مایه یوسف را که از علم و هوش و درایت فوق العاده ای حکایت می کرد شنید، بیش از پیش شیفته و دلباخته او شد و گفت تو امروز نزد ما دارای منزلت عالی و اختیارات وسیع هستی و مورد اعتماد و وثوق ما خواهی بود (فلما کلمه قال انک الیوم لدینا مکین امین).

تو باید امروز در این کشور، مصدر کارهای مهم باشی و بر اصلاح امور همت کنی، چرا که طبق تعبیری که از خواب من کرده ای، بحران اقتصادی شدیدی برای این کشور در پیش است، و من فکر می کنم تنها کسی که می تواند بر این بحران غلبه کند توئی، یوسف پیشنهاد کرد، خزانه دار کشور مصر باشد و گفت: مرا در راس خزانه داری این سرزمین قرار ده چرا که من هم حافظ و نگهدار خوبی هستم و هم به اسرار این کار واقفم (قال اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم).

یوسف می دانست یک ریشه مهم نابسامانیهای آن جامعه مملو از ظلم و ستم در مسائل اقتصادیش نهفته است، اکنون که آنها به حکم اجبار به سراغ او آمده اند، چه بهتر که نبض اقتصاد کشور مصر را در دست گیرد و به یاری مستضعفان بشتابد، از تبعیضها تا آنجا که قدرت دارد بکاهد، حق مظلومان را از ظالمان بگیرد، و به وضع بی سر و سامان آن کشور

مخصوصاً مسائل کشاورزی را که در آن کشور در درجه اول اهمیت بود، زیر نظر بگیرد و با توجه به اینکه سالهای فراوانی و سپس سالهای خشکی در پیش است، مردم را به کشاورزی و تولید بیشتر دعوت کند، و در مصرف فرآورده های کشاورزی تا سر حد جیره بندی، صرفه جوئی کند، و آنها را برای سالهای قحطی ذخیره نماید، لذا راهی بهتر از این ندید که پیشنهاد سرپرستی خزانه های مصر کند.

بعضی گفته اند ملک که در آن سال در تنگنای شدیدی قرار گرفته بود، و در انتظار این بود که خود را به نحوی نجات دهد، زمام تمام امور را بدست یوسف سپرد و خود کناره گیری کرد.

ولی بعضی دیگر گفته اند او را بجای عزیز مصر به مقام نخست وزیری نصب کرد، این احتمال نیز هست که طبق ظاهر آیه فوق، او تنها خزانه دار مصر شده باشد.

ولی آیات ۱۰۰ و ۱۰۱ همین سوره که تفسیر آن بخواست خدا خواهد آمد دلیل بر این است که او سرانجام بجای ملک نشست و زمامدار تمام امور مصر شد، هر چند آیه ۸۸ که می گوید برادران به او گفتند یا ایها العزیز، دلیل بر این است که او در جای عزیز مصر قرار گرفت، ولی هیچ مانعی ندارد که این سلسله مراتب را تدریجاً طی کرده باشد، نخست به مقام خزانه داری و بعد نخست وزیری و بعد بجای ملک، نشسته باشد.

به هر حال، خداوند در اینجا می گوید: و این چنین ما یوسف را بر سرزمین مصر، مسلط ساختیم که هر گونه می خواست در آن تصرف می کرد (و کذلک مکننا لیوسف فی

الارض يتبوء منها حيث يشاء).

آری ما رحمت خویش و نعمتهای مادی و معنوی را به هر کس بخواهیم و شایسته بدانیم می بخشیم (نصیب برحمتنا من نشاء).

و ما هرگز پاداش نیکوکاران را ضایع نخواهیم کرد و اگر هم به طول انجامد سرانجام آنچه را شایسته آن بوده اند به آنها خواهیم داد که در پیشگاه ما هیچ کار نیکی بدست فراموشی سپرده نمی شود.

(ولا نضيع اجر المحسنين).

ولی مهم این است که تنها به پاداش دنیا قناعت نخواهیم کرد و پاداشی که در آخرت به آنها خواهد رسید بهتر و شایسته تر برای کسانی است که ایمان آوردند و تقوا پیشه کردند (ولاجر الاخره خير للذين آمنوا و كانوا يتقون).

نکته ها

۱ - چگونه یوسف دعوت طاغوت زمان را پذیرفت؟

نخستین چیزی که در رابطه با آیات فوق جلب توجه می کند این است که چگونه یوسف این پیامبر بزرگ حاضر شد، خزانه داری یا نخست وزیری یکی از طاغوتهای زمان را پذیرد؟ و با او همکاری کند؟ پاسخ این سؤال در حقیقت در خود آیات فوق نهفته است، او به عنوان یک انسان حفیظ و علیم (امین و آگاه) عهده دار این منصب شد، تا بیت المال را که مال مردم بود به نفع آنها حفظ کند و در مسیر منافع آنان به کار گیرد، مخصوصاً حق مستضعفان را که در غالب جامعه ها پایمال می گردد به آنها برساند.

به علاوه او از طریق علم تعبیر - چنانکه گفتیم - آگاهی داشت که یک بحران شدید اقتصادی برای ملت مصر در پیش است که بدون برنامه ریزی دقیق و نظارت از نزدیک ممکن است جان گروه زیادی بر باد رود، بنابر این نجات یک ملت و

حفظ جان انسانهای بی گناه ایجاب می کرد که از فرصتی که بدست یوسف افتاده بود به نفع همه مردم، مخصوصا محرومان، استفاده کند، چرا که در یک بحران اقتصادی و قحطی پیش از همه جان آنها به خطر می افتد و نخستین قربانی بحرانها آنها هستند.

در فقه در بحث قبول ولایت از طرف ظالم نیز این بحث بطور گسترده آمده است که قبول پست و مقام از سوی ظالم همیشه حرام نیست، بلکه گاهی مستحب و یا حتی واجب می گردد و این در صورتی است که منافع پذیرش آن و مرجحات دینیش بیش از زیانهای حاصل از تقویت دستگاه باشد. در روایات متعددی نیز می خوانیم که ائمه اهلبیت (علیهم السلام) به بعضی از دوستان نزدیک خود (مانند علی بن یقطین که از یاران امام کاظم (علیه السلام) بود و وزارت فرعون زمان خود هارون الرشید را به اجازه امام پذیرفت) چنین اجازه ای را می دادند.

و به هر صورت قبول یا رد اینگونه پستها تابع قانون اهم و مهم است، و باید سود و زیان آن از نظر دینی و اجتماعی سنجیده شود، چه بسا کسی که قبول چنین مقامی می کند سرانجام به خلع ید ظالم می انجامد (آنچنانکه طبق بعضی از روایات در جریان زندگی یوسف اتفاق افتاد) و گاه سرچشمه ای می شود برای انقلابها و قیامهای بعدی، چرا که او از درون دستگاه زمینه انقلاب را فراهم می سازد (شاید مؤمن آل فرعون از این نمونه بود).

و گاهی حداقل اینگونه اشخاص سنگر و پناهگاهی هستند برای مظلومان و محرومان و از فشار دستگاه روی اینگونه افراد می کاهند.

اینها اموری است که هر یک به تنهایی

می تواند مجوز قبول اینگونه پستها باشد.

روایت معروف امام صادق (علیه السلام) که در مورد این گونه اشخاص فرمود کفارہ عمل السلطان قضاء حوائج الاخوان: کفارہ همکاری با حکومت ظالم برآوردن خواسته های برادران است نیز اشاره ای به همین معنی است.

ولی این موضوع از مسائلی است که مرز حلال و حرام آن بسیار به یکدیگر نزدیک است، و گاه می شود بر اثر سهل انگاری کوچکی انسان در دام همکاری بیهوده با ظالم می افتد و مرتکب یکی از بزرگترین گناهان می شود در حالی که به پندار خود مشغول عبادت و خدمت به خلق است.

و گاه افراد سوء استفاده چی زندگی یوسف و یا علی بن یقظین را بهانه ای برای اعمال ناروای خود قرار می دهند، در حالی که هیچگونه شباهتی میان کار آنها و کار یوسف یا علی بن یقظین نیست.

در اینجا سؤال دیگری مطرح می شود و آن اینکه چگونه، سلطان جبار مصر به چنین کاری تن در داد در حالی که می دانست یوسف در مسیر خود کامگی و ظلم و ستم و استثمار و استعمار او گام بر نمی دارد، بلکه به عکس مزاحم مظالم او است.

پاسخ این سؤال با توجه به یک نکته چندان مشکل نیست، و آن اینکه گاهی بحرانهای اجتماعی و اقتصادی چنان است که پایه های حکومت خود کامگان را از اساس می لرزاند آنچنان که همه چیز خود را در خطر می بینند، در اینگونه موارد برای رهایی خویشتن از مهلکه حتی حاضرند از یک حکومت عادلانه مردمی استقبال کنند، تا خود را نجات دهند.

۲ - اهمیت مسائل اقتصادی

اهمیت مسائل اقتصادی و مدیریت گر چه ما هرگز موافق مکتبهای یک بعدی که همه چیز را در بعد

اقتصادی خلاصه می کنند و انسان و ابعاد وجود او را نشناخته اند نیستیم، ولی با این حال اهمیت ویژه مسائل اقتصادی را در سرنوشت اجتماعات هرگز نمی توان از نظر دور داشت، آیات فوق نیز اشاره به همین حقیقت می کند، چرا که یوسف از میان تمام پستها انگشت روی خزانه داری گذاشت، زیرا می دانست هر گاه به آن سر و سامان دهد قسمت عمده نابسامانیهای کشور باستانی مصر، سامان خواهد یافت، و از طریق عدالت اقتصادی می تواند سازمانهای دیگر را کنترل کند.

در روایات اسلامی نیز اهمیت فوق العاده ای به این موضوع داده شده است از جمله در حدیث معروف علی (علیه السلام) یکی از دو پایه اصلی زندگی مادی و معنوی مردم (قوام الدین و الدنیا) مسائل اقتصادی قرار داده شده است، در حالی که پایه دیگر علم و دانش و آگاهی شمرده شده است.

گرچه مسلمین تاکنون اهمیتی را که اسلام به این بخش از زندگی فردی و اجتماعی داده نادیده گرفته اند، و به همین دلیل از دشمنان خود در این قسمت عقب مانده اند، اما بیداری و آگاهی روز افزونی که در قشرهای جامعه اسلامی دیده می شود، این امید را به وجود می آورد که در آینده کار و فعالیتهای اقتصادی را به عنوان یک عبادت بزرگ اسلامی تعقیب کنند و با نظام صحیح و حساب شده عقب ماندگی خود را از دشمنان بی رحم اسلام از این نظر جبران نمایند.

ضمناً تعبیر یوسف که می گوید انی حفیظ علیم دلیل بر اهمیت مدیریت در کنار امانت است، و نشان می دهد که پاکی و امانت به تنهایی برای پذیرش یک پست حساس اجتماعی کافی نیست بلکه

علاوه بر آن آگاهی و تخصص و مدیریت نیز لازم است، چرا که علیم را در کنار حفیظ قرار داده است. و ما بسیار دیده ایم که خطرهای ناشی از عدم اطلاع و مدیریت کمتر از خطرهای ناشی از خیانت نیست بلکه گاهی از آن برتر و بیشتر است! با این تعلیمات روشن اسلامی نمی دانیم چرا بعضی مسلمانان به مساله مدیریت و آگاهی هیچ اهمیت نمی دهند و حداکثر کشش فکر آنها در شرائط واگذاری پستها، همان مساله امانت و پاکی است با اینکه سیره پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و علی (علیه السلام) در دوران حکومتشان نشان می دهد، آنها به مساله آگاهی و مدیریت همانند امانت و درستکاری اهمیت می دادند.

۳ - نظارت بر مصرف

نظارت بر مصرف در مسائل اقتصادی تنها موضوع تولید بیشتر مطرح نیست، گاهی کنترل مصرف از آن هم مهمتر است، و به همین دلیل در دوران حکومت خود، سعی کرد، در آن هفت سال وفور نعمت، مصرف را به شدت کنترل کند تا بتواند قسمت مهمی از تولیدات کشاورزی را برای سالهای سختی که در پیش بود، ذخیره نماید.

در حقیقت این دو از هم جدا نمی توانند باشند، تولید بیشتر هنگامی مفید است که نسبت به مصرف کنترل صحیحتری شود، و کنترل مصرف هنگامی مفیدتر خواهد بود که با تولید بیشتر همراه باشد.

سیاست اقتصادی یوسف (علیه السلام) در مصر نشان داد که یک اقتصاد اصیل و پویا نمی تواند همیشه ناظر به زمان حال باشد، بلکه باید آینده و حتی نسلهای بعد را نیز در بر گیرد، و این نهایت خودخواهی است که ما تنها به فکر منافع امروز خویش باشیم و مثلاً

همه منابع موجود زمین را غارت کنیم و به هیچ وجه به فکر آیندگان نباشیم که آنها در چه شرائطی زندگی خواهند کرد، مگر برادران ما تنها همینها هستند که امروز با ما زندگی می کنند و آنها که در آینده می آیند برادر ما نیستند.

جالب اینکه از بعضی از روایات چنین استفاده می شود که یوسف برای پایان دادن به استثمار طبقاتی و فاصله میان قشرهای مردم مصر، از سالهای قحطی استفاده کرد، به این ترتیب که در سالهای فراوانی نعمت مواد غذایی از مردم خرید و در انبارهای بزرگی که برای این کار تهیه کرده بود ذخیره کرد، و هنگامی که این سالها پایان یافت و سالهای قحطی در پیش آمد، در سال اول مواد غذایی را به درهم و دینار فروخت و از این طریق قسمت مهمی از پولها را جمع آوری کرد، در سال دوم در برابر زینتها و جواهرات (البته به استثنای آنها که توانائی نداشتند) و در سال سوم در برابر چهارپایان، و در سال چهارم در برابر غلامان و کنیزان، و در سال پنجم در برابر خانه ها، و در سال ششم در برابر مزارع، و آبها، و در سال هفتم در برابر خود مردم مصر، سپس تمام آنها را (به صورت عادلانه ای) به آنها بازگرداند، و گفت هدفم این بود که آنها را از بلا و نابسامانی رهائی بخشم.

۴ - مدح خویش یا معرفی خویش

مدح خویش یا معرفی خویش بدون شک تعریف خویش کردن کار ناپسندی است، ولی با این حال این یک قانون کلی نیست، گاهی شرائط ایجاب می کند که انسان خود را به جامعه معرفی کند تا مردم او را بشناسند و از

سرمایه های وجودش استفاده کنند و بصورت یک گنج مخفی و متروک باقی نماند.

در آیات فوق نیز خواندیم که یوسف به هنگام پیشنهاد پست خزانه داری مصر خود را با جمله حفیظ علیم ستود، زیرا لازم بود سلطان مصر و مردم بدانند که او واجد صفاتی است که برای سرپرستی این کار نهایت لزوم را دارد.

لذا در تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) می خوانیم که در پاسخ این سؤال که آیا جایز است انسان خودستائی کند و مدح خویش نماید؟ فرمود: نعم اذا اضطر الیه اما سمعت قول یوسف اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم و قول العبد الصالح و انا لکم ناصح امین: آری هنگامی که ناچار شود مانعی ندارد آیا نشنیده ای گفتار یوسف را که فرمود: مرا بر خزائن زمین قرار ده که من امین و آگاهم، و همچنین گفتار بنده صالح خدا (هود) من برای شما خیرخواه و امینم، و از اینجا روشن می شود اینکه در خطبه شقشقیه و بعضی دیگر از خطبه های نهج البلاغه علی (علیه السلام) به مدح خویشتن می پردازد و خود را محور آسیای خلافت می شمرد، که همای بلند پرواز اندیشه ها به اوج فکر و مقام او نمی رسد، و سیل علوم و دانشها از کوهسار وجودش سرازیر می شود، و امثال این تعریفها همه برای این است که مردم ناآگاه و بیخبر به مقام او پی ببرند و از گنجینه وجودش برای بهبود وضع جامعه استفاده کنند.

۵ - پادشاهای معنوی

پادشاهای معنوی برتر است گرچه بسیاری از مردم نیکوکار در همین جهان به پاداش مادی خود می رسند، همانگونه که یوسف نتیجه پاکدامنی و شکیبائی و پارسائی و تقوای

خویش را در همین دنیا گرفت، که اگر آلوده بود هرگز به چنین مقامی نمی رسید.

ولی این سخن به آن معنی نیست که همه کس باید چنین انتظاری را داشته باشند و اگر به پادشاهای مادی نرسند گمان کنند به آنها ظلم و ستمی شده، چرا که پادشاه اصلی، پادشاهی است که در زندگی آینده انسان، در انتظار او است.

و شاید برای رفع همین اشتباه و دفع همین توهم است که قرآن در آیات فوق بعد از ذکر پادشاه دنیوی یوسف اضافه می کند و لاجر الاخره خیر للذین آمنوا و كانوا یتقون: پادشاه آخرت برای آنانکه ایمان دارند و تقوی پیشه کرده اند برتر است.

۶ - حمایت از زندانیان

حمایت از زندانیان زندان هر چند همیشه جای نیکوکاران نبوده است، بلکه گاهی بی گناهان و گاهی گنهکاران در آن جای داشته اند، ولی در هر حال اصول انسانی ایجاب می کند که نسبت به زندانیان هر چند، گنهکار باشند موازین انسانی رعایت شود.

گرچه دنیای امروز ممکن است خود را مبتکر مساله حمایت از زندانیان بداند ولی در تاریخ پرمایه اسلام از نخستین روزهایی که پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) حکومت می کرد، توصیه ها و سفارشهای او را نسبت به اسیران و زندانیان به خاطر داریم، و سفارش علی (علیه السلام) را نسبت به آن زندانی جنایتکار (یعنی عبد الرحمن بن ملجم مرادی که قاتل او بود) همه شنیده ایم که دستور داد نسبت به او مدارا کنند و حتی از غذای خودش که شیر بود برای او می فرستاد، و در مورد اعدامش فرمود بیش از یک ضربه بر او نزنند چرا که او یک ضربه بیشتر زده است! یوسف نیز هنگامی که

در زندان بود رفیقی مهربان، پرستاری دلسوز، دوستی صمیمی و مشاوره خیرخواه، برای زندانیان محسوب می شد، و به هنگامی که از زندان می خواست بیرون آید، نخست با این جمله توجه جهانیان را بوضع زندانیان، و حمایت از آنها، معطوف داشت، دستور داد بر سر در زندان بنویسند: هذا قبور الاحیاء، و بیت الاحزان، و تجربه الاصدقاء، و شماتة الاعداء! اینجا قبر زندگان، خانه اندوه ها، آزمایشگاه دوستان و سرزنشگاه دشمنان است! و با این دعا علاقه خویش را به آنها نشان داد: اللهم اعطف علیهم بقلوب الاخیار، و لا- تعم علیهم الاخبار: بارالها! دلهای بندگان نیکت را به آنها متوجه ساز و خیرها را از آنها میوشان.

جالب اینکه در همان حدیث فوق می خوانیم: فلذلك یكون اصحاب السجن اعرف الناس بالاخبار فی کل بلدة: به همین دلیل زندانیان در هر شهری از همه به اخبار آن شهر آگاهترند!! و ما خود این موضوع را در دوران زندان آزمودیم که جز در موارد استثنائی اخبار به صورت وسیعی از طرق بسیار مرموزی که مامورین زندان هرگز از آن آگاه نمی شدند به زندانیان می رسید، و گاه کسانی که تازه به زندان می آمدند خبرهایی در درون زندان می شنیدند که در بیرون از آن آگاهی نداشتند، که اگر بخواهیم شرح نمونه های آنرا بدهیم از هدف دور خواهیم شد.

یوسف و مریم دو مظهر عفت

نویسنده

آیه الله جوادی آملی کتاب: زن در آینه جلال و جمال، ص ۱۴۴

متن

قرآن کریم در مقام بیان قوه جاذبه و معرفی ملکه عفاف هم تمثیل از مرد می آورد و هم از زن، حال باید دید که آیا مرد در این صحنه عقیفانه تر تجلی نموده، یا زن در این مقام بیان عقیفانه تر آورده است؟

ص: ۸۳۶

وسف صدیق سلام الله علیه وحضرت مریم سلام الله علیها مزایای ارزشی فراوانی داشتند که قرآن نقل می کند. اما آنچه در این مبحث مورد توجه است، وجود ملکه عفاف در آنها است. هم یوسف مبتلا شد و در اثر عفاف، نجات پیدا کرد، و هم مریم امتحان شد و در پرتو عفاف نجات یافت، مهم این است که عکس العمل هریک از این دو معصوم چگونه بوده است.

هنگامی که وجود مبارک یوسف سلام الله علیه آزمون می شود، قرآن تا این جا تعبیر دارد که می فرماید:

«همت به و هم بها لولا ان رای برهان ربه» (۱)

آن زن قصد او کرد و او نیز اگر برهان پروردگار را ندیده بود آهنگ او می کرد.

یعنی سخن در مقام فعل نیست، در مرحله مقدمات هم نیست بلکه در نشئه اهتمام است و این مرحله سوم است. مراد از مرحله اهتمام در این جا، همان است که آن زن مصری، همت گماشت و همتش در حد تعقیب یوسف ... به فعلیت رسید. ولی یوسف صدیق علیه السلام نه تنها مرتکب حرام نشد و نه تنها مقدمات حرام را آماده نکرد، بلکه قصد و همت و خیال هم در میان نبود. به دلیل این که آیه شریفه، همت و قصد حضرت را تعلیق به چیزی کرد که حاصل نشد و فرمود:

«و هم بها لولا ان رای برهان ربه»

چون برهان رب را دید، قصد نکرد.

شواهد فراوان دیگری هم هست که ذات اقدس آله از یوسف ... به عنوان بنده طاهر و معصوم یاد کرده است. مثل آن جا که فرمود:

«انه من عبادنا المخلصین» (۲)

این صغرای قیاس است، و کبرای قیاس همان است که شیطان گفت: من نسبت به بندگان

ص: ۸۳۷

۱-۱. یوسف، ۲۴.

۲-۲. یوسف، ۲۴.

مخلص تو راه نفوذ ندارم.

الا عبادك منهم المخلصين (۱)

بنابراین، به اعتراف شیطان، یوسف صدیق منزله از این گزند بود، چه این که وقتی مفتریان دامن پاک یوسف را متهم کردند، سرانجام اعتراف نمودند و گفتند:

«الان حصص الحق انا راودته عن نفسه» (۲)

اکنون حق پدیدار گشت، من، از او کام خواستم.

و ذات اقدس اله نیز به نزاهت و قداست یوسف علیه السلام شهادت داد و فرمود:

نه تنها یوسف به طرف بدی نرفت، بلکه بدی به طرف یوسف نرفت، در آن جا که فرمود:

كذلك لنصرف عنه السوء و الفحشاء (۳)

این گونه بدی و پلیدی را از او برگردانیم.

قرآن نمی گوید: «لنصرفه عن السوء»، ما او را از گناه باز داشتیم بلکه می گوید: به گناه اجازه ندادیم که به سراغ او برود.

مریم، آموزگار عفت حضرت مریم از لحاظ ملکه عفاف بودن، یاهم سطح یوسف صدیق علیه السلام است که خدا از او به عنوان عبد مخلص یاد کرد و فرمود: انه من عبادنا المخلصين و یا از او بالاتر است.

توضیح مطلب این است که وقتی از عفاف مریم سخن به میان می آید، سخن از همت به وهم بها لولا ان رای برهان ربه نیست. سخن این نیست که اگر مریم، دلیل الهی را مشاهده نمی کرد، مایل بود. بلکه سخن آن است که:

قالت انى اعوذ بالرحمن منك ان كنت تقيا (۴)

مریم گفت: اگر پرهیزکاری، از توبه خدای رحمان پناه می برم.

نه تنها خودش میل ندارد، آن فرشته را هم که به صورت بشر متمثل شده، نهی از منکر می کند و می گوید: اگر تو با تقوایی، دست به این کار نزن. وقتی ذات اقدس اله می فرماید:

فارسلنا اليها روحنا فتمثل لها بشرا

١-٣. حجر، ٤٠.

٢-٤. يوسف، ٥١.

٣-٥. يوسف، ٤٢.

٤-٦. مريم، ١٨.

پس روح خود را به سوی او فرستادیم. پس چون بشری خوش اندام بر او نمایان شد.

این گونه ادامه نمی دهد که اگر او دلیل الهی را نمی دید، میل پیدا می کرد و قصد می نمود، بلکه می فرماید:

قالت انی اعوذ بالرحمن منک ان کنت تقیا

این کلمه ان کنت تقیا به عنوان امر به معروف و نهی از منکر است، یعنی تو پرهیز. مثل این که ذات اقدس اله به ما می فرماید:
این کار را انجام ندهید

ان کنتم مؤمنین (۲)

ما این تعبیر را در قرآن زیاد داریم، که به نوبه خود تعبیر ارشادی و راهنمایی است. یعنی اگر مؤمنید، برابر ایمانتان عمل کنید. در این جا نیز مریم به فرشته متمثل می فرماید: اگر با تقوایی دست به این کار زن، من که دستم بسته است، تو هم دستت را ببند. آیا این تعبیر لطیف تر از تعبیر یوسف نیست؟ درباره یوسف، ذات اقدس اله فرمود: اگر برهان رب را نمی دید، قصد گناه می کرد، ولی چون برهان رب را دید، قصد نکرد، اما درباره مریم نه تنها نسبت به خودش، سخن از قصد نیست، بلکه فرشته متمثل را نیز از این قصد نهی می کند.

استعاذه مادر مریم

حال باید مری مریم چه کسی بوده که او را این گونه تربیت کرده است؟ مریم دست پرورده مرد و تربیت شده پدر نیست، بلکه تربیت شده مادر است. البته بسیاری از پدر و مادرها مریبان دلسوز و چون او باشند. شرایط بسیاری لازم است تا انسان به جایی برسد که فرزندش را به خدا اهدا نماید و خدا هم او را قبول کند. مادر مریم، مریم را به خدا پناه داد و خدا نیز به او پناهندگی داد و در پناه

ص: ۸۳۹

۱-۷. مریم، ۱۷.

۲-۸. آل عمران، ۵۷۱.

خود پذیرفت آنگاه استعاده مادر مریم، به صورت استعاده مریم سلام الله علیها ظهور کرد. وقتی مریم به دنیا آمد، مادرش گفت:

و انی اعیذها بک و ذریتها من الشیطان (۱)

خدایا من این دختر را و ذریه او را به تو پناه دادم. خدا هم فرمود:

فتقبلها ربها بقبول حسن (۲)

وبعد فرمود:

و انتبها نباتا حسنا (۳)

افراد بسیاری هستند که تنها، تلاش و کوشش آنها مقبول خدا است نه خود آنها، ولذا خدا درباره همه افراد نمی فرماید که: ما آنها را قبول کردیم و پناه دادیم بلکه می فرماید:

انما یتقبل الله من المتقین (۴)

قبول عمل غیر از قبول گوهر ذات عامل است. امکان دارد اعمال بسیاری از مردم مقبول درگاه خدا باشد اما باید دید که آیا گوهر ذاتشان هم، مقبول است یا نه؟ خداوند درباره مریم فرمود: فتقبلها ونفرمود:

«تقبل عملها»

بنابراین مادر مریم، او را به پناه خدا سپرد، خدا نیز پناهندگی داد. آنگاه در نتیجه پناه خواستن مادر از خداوند در کنار محراب فرزندش می گوید: انی اعوذ بالرحمن منک ان کنت تقیا

تشبیه در بیان مادر مریم

در ضمن این بحث لازم است به نکته ای نیز اشاره شود. آنان که نسبت به معارف قرآنی شناخت داشته اند، در کتاب های ادبی خود سخن مادر مریم را تا حدی فهمیده و درست تفسیر می کنند، ولی آنها که به این بلندای معارف سری نزده اند، سخن مادر مریم را به همان رسوم جاهلی تفسیر کرده اند.

قرآن کریم، تولد مریم سلام الله علیها را این گونه تبیین می کند که:

فلما وضعتها قالت رب انی وضعتها انثی و الله اعلم بما وضعت و لیس الذکر کالانثی و انی سميتها مریم و انی اعیذها بک و

۱- ۹. آل عمران، ۳۶.

۲- ۱۰. آل عمران، ۳۷.

۳- ۱۱. مائده، ۲۷.

۴- ۱۲. آل عمران، ۳۷.

پس چون فرزندش را بزاد، گفت: پروردگارا! دختر زاده ام و خدا به آنچه او زایید داناتر بود و پسر چون دختر نیست؛ و من نامش را مریم نهادم و او و فرزندانش را از شیطان رانده شده. به تو پناه می دهم.

محل بحث آن جا است که مادر می گوید: و لیس الذکر کالانثی بادقت در کتب ادبی روشن می شود که ادیبان در تفسیر این جمله دو سخن دارند: عده ای این تشبیه را، تشبیه معکوس دانسته و می گویند: چون مذکر بهتر از مؤنث و مرد بالا-تر از زن است، بنابراین اگر کسی بگوید:

«لیس الذکر کالانثی»

عکس آن را قصد نموده و در واقع نظرش این است که:

«لیست الانثی کالذکر» .

اما عده ای دیگر اعتقادشان بر این است که، تشبیه در آیه، تشبیه اصل است، به این بیان که هرگز پسر، نمی تواند نقش این دختر را ایفا کند و از هیچ مردی ساخته نیست که پدر عیسی علیه السلام شود. و شایستگی این دختر را پسرها ندارند. بنابراین، تشبیه، تشبیه مستقیم است نه معکوس.

ص: ۸۴۱

اورنگ پنجم: یوسف و زلیخا

آغاز سخن

الهی غنچه ی امید بگشای!

گلی از روضه ی جاوید بنمای

بخندان از لب آن غنچه باغم!

وزین گل عطر پرور کن دماغم!

درین محنت سرای بی مواسا

به نعمت های خویش ام کن شناسا!

ضمیرم را سپاس اندیشه گردان!

زبانم را ستایش پیشه گردان!

ز تقویم خرد بهروزی ام بخش!

بر اقلیم سخن فیروزی ام بخش!

دلی دادی ز گوهر گنج بر گنج

ز گنج دل زبان را کن گهر سنج!

گشادی نافه ی طبع مرا ناف

معطر کن ز مشکم قاف تا قاف!

ز شعرم خامه را شکر زبان کن!

ز عطرم نامه را عنبرفشان کن!

سخن را خود سرانجامی نمانده ست

وز آن نامه بجز نامی نمانده ست

درین خم خانه ی شیرین فسانه

نمی یابم نوایی ز آن ترانه

حریفان باده ها خوردند و رفتند

تهی خم ها رها کردند و رفتند

نبینم پخته ی این بزم، خامی

که باشد بر کف اش ز آن باده، جامی

بیا ساقی رها کن شرمساری!

ز صاف و درد پیش آر آنچه داری!

در حمد و ستایش

به نام آنکه نامش حرز جان هاست

ثنایش جوهر تیغ زبان هاست

زبان در کام، کام از نام او یافت

نم از سرچشمه ی انعام او یافت

خرد را زو نموده دم به دم روی

هزاران نکته ی باریک چون موی

فلک را انجمن افروز از انجم

زمین را زیب انجم ده به مردم

رتب ساز سقف چرخ دایر

فراز چار دیوار عناصر

قصب باف عروسان بهاری

قیام آموز سرو جویباری

بلندی بخش هر همت بلندی

به پستی افکن هر خودپسندی

گناه آمرز رندان قدح خوار

به طاعت گیر پیران ریاکار

انیس خلوت شب زنده داران

رفیق روز در محنت گذاران

ز بحر لطف او ابر بهاری

کند خار و سمن را آبیاری

وجودش آن فروزان آفتاب است

که ذره ذره از وی نوریاب است

ز بام آسمان تا مرکز خاک

اگر صد پی به پای وهم و ادراک،

فرود آییم یا بالا شتاییم

ز حکمش ذره ای بیرون نیاییم

در اثبات واجب الوجود

دلا تا کی درین کاخ مجازی

کنی مانند طفلان خاک بازی؟

تویی آن دست پرور مرغ گستاخ

که بودت آشیان بیرون ازین کاخ

چرا ز آن آشیان بیگانه گشتی؟

چو دونان جغد این ویرانه گشتی؟

بیفشان بال و پر ز آمیزش خاک

پیر تا کنگر ایوان افلاک!

بین در رقص ارزق طیلسانان

ردای نور بر عالم فشانان

همه دور شباروزی گرفته

به مقصد راه فیروزی گرفته

یکی از غرب رو در شرق کرده

یکی در غرب کشتی غرق کرده

شده گرم از یکی، هنگامه ی روز

یکی را، شب شده هنگامه افروز

یکی حرف سعادت نقش بسته

یکی سررشته ی دولت گسسته

چنان گرم اند در منزل بریدن

کرین جنبش ندانند آرمیدن

چه داند کس که چندین درچه کارند

تن رو شده، رو در که دارند
به هر دم تازه نقشی می نمایند
ولیکن نقشبندی را نشایند
عنان تا کی به دست شک سپاری؟
به هر یک روی «هَذَا رَبِّي» آری؟
خلیل آسا در ملک یقین زن!
نوای «لا احب الا فلین» زن!
کم هر وهم، ترک هر شکی کن!
رخ «وجهت وجهی» بر یکی کن!
یکی دان و یکی بین و یکی گوی!
یکی خواه و یکی خوان و یکی جوی!
ز هر ذره بدو رویی و راهی ست
بر اثبات وجود او گواهی ست
بود نقش دل هر هوشمندی
که باید نقش ها را نقشبندی
به لوحی گر هزاران حرف پیداست
نیاید بی قلمزن یک الف راست
درین ویرانه نتوان یافت خشتی
برون از قالب نیکو سرشتی

دل فارغ ز درد عشق، دل نیست
تن بی درد دل جز آب و گل نیست
ز عالم روی آور در غم عشق!
که باشد عالمی خوش، عالم عشق
غم عشق از دل کس کم مبادا!
دل بی عشق در عالم مبادا!
فلک سرگشته از سودای عشق است
جهان پر فتنه از غوغای عشق است
اسیر عشق شو! کزاد باشی
غمش بر سینه نه! تا شاد باشی
ز یاد عشق عاشق تازگی یافت
ز ذکر او بلند آوازگی یافت
اگر مجنون نه می زین جام خوردی،
که او را در دو عالم نام بردی؟
هزاران عاقل و فرزانه رفتند
ولی از عاشقی بیگانه رفتند

ه نامی ماند از ایشان نی نشانی

نه در دست زمانه داستانی

بسا مرغان خوش پیکر که هستند

که خلق از ذکر ایشان لب ببستند

چو اهل دل ز عشق افسانه گویند

حدیث بلبل و پروانه گویند

به گیتی گرچه صدکار، آزمایی

همین عشقت دهد از خود رهایی

بحمد الله که تا بودم درین دیر

به راه عاشقی بودم سبک سیر

چو دایه مشک من بی نافه دیده

به تیغ عاشقی نافم بریده

چو مادر بر لبم پستان نهاده ست

ز خونخواری عشقم شیر داده ست

اگر چه موی من اکنون چو شیرست

هنوز آن ذوق شیرم در ضمیرست

به پیری و جوانی نیست چون عشق

دمد بر من دمادم این فسون عشق

که: «جامی، چون شدی در عاشقی پیر،

سبک روحی کن و در عاشقی میر!

بنه در عشقبازی داستانی!

که باشد ز تو در عالم نشانی

بکش نقش ز کلک نکته زایت!

که چون از جا روی مانده به جایت»

در فضایل سخن

سخن دیباچه ی دیوان عشق است

سخن نوباوه ی بستان عشق است

خرد را کار و باری جز سخن نیست

جهان را یادگاری جز سخن نیست

سخن از کاف و نون دم بر قلم زد

قلم بر صحنه ی هستی رقم زد

چو شد قاف قلم ز آن کاف موجود

گشاد از چشمه اش فواره ی جود

جهان باشان که در بالا و پستند

ز جوشش های این فواره هستند

ص: ۸۴۵

گهی لب را نشاط خنده آرد

گه از دیده نم اندوه بارد

ازو خندد لب اندوهمندان

وزو گریان شود لب های خندان

بدین می شغل گیری ساخت پیرم

به پیرافشانی اکنون شغل گیرم

دهم از دل برون راز نهان را

بخندانم، بگریانم، جهان را

کهن شد دولت شیرین و خسرو

به شیرینی نشانم خسرو نو

سرآمد دولت لیلی و مجنون

کسی دیگر سرآمد سازم اکنون

چو طوطی طبع را سازم شکرخا

ز حسن یوسف و عشق زلیخا

خدا از قصه ها چون «احسن» اش خواند

به احسن وجه از آن خواهم سخن راند

چو باشد شاهد آن وحی منزل

نباشد کذب را امکان مدخل

نگردد خاطر از ناراست خرسند

اگرچه گویی آن را راست مانند

ز معشوقان چو یوسف کس نبوده

جمالش از همه خوبان فزوده

ز خوبان هر که را ثانی ندانند

ز اول یوسف ثانی ش خوانند

نبود از عاشقان کس چون زلیخا

به عشق از جمله بود افزون زلیخا

ز طفلی تا به پیری عشق ورزید

به شاهی و امیری عشق ورزید

پس از پیری و عجز و ناتوانی

چو بازش تازه شد عهد جوانی،

آغاز داستان و تولد یوسف

درین نوبتگه صورت پرستی

زند هر کس به نوبت کوس هستی

حقیقت را به هر دوری ظهوری ست

ز اسمی بر جهان افتاده نوری ست

اگر عالم به یک دستور ماندی

بسا انوار، کن مستور ماندی

گر از گردون نگرده نور

خور گم

نگیرد رونقی بازار انجم

زمستان از چمن بارار نیندد

ز تاثیر بهاران گل نخندد

چو «آدم» رخت ازین مهربانگه بست

به جایش «شیث» در مهربان بنشست

چو وی هم رفت کرد آغاز «ادریس»

درین تلیس خانه درس تقدیس

چو شد تدریس ادریس آسمانی

به «نوح» افتاد دین را پاسبانی

به توفان فنا چون غرقه شد نوح

شد این در بر «خلیل الله» مفتوح

چو خوان دعوتش چیدند ز آفاق

موفق شد به آن انفاق، «اسحاق»

ازین هامون شد او راه عدم کوب

زد از کوه هدی گلبانگ، «یعقوب»

چو یعقوب از عقب زین کار دم زد

ز حد شام بر کنعان علم زد

اقامت را به کنعان محمل افکند

فتادش در فزایش مال و فرزند

شمار گوسفندش از بز و میش
در آن وادی شد از مور و ملخ بیش
پسر بیرون ز «یوسف» یازده داشت
ولی یوسف درون جانش ره داشت
چو یوسف بر زمین آمد ز مادر
به رخ شد ماه گردون را برادر
دمید از بوستان دل نهالی
نمود از آسمان جان، هلالی
ز گلزار خلیل الله گلی رست
قبای نازک اندامی بر او چست
برآمد اختری از برج اسحاق
ز روی او منور چشم آفاق
علم زد لاله ای از باغ یعقوب
ازو هم مرهم و هم داغ یعقوب

در صفت زیبایی زلیخا

چنین گفت آن سخن دان سخن سنج
که در گنجینه بودش از سخن گنج

که در مغرب زمین شاهی بناموس
همی زد کوس شاهی، نام تیموس
همه اسباب شاهی حاصل او
نمانده آرزویی در دل او
ز فرقش تاج را اقبال مندی
ز پایش تخت را پایه ی بلندی
فلک در خیلش از جوزا کمر بند
ظفر با بند تیغش سخت پیوند
زلیخا نام، زیبا دختری داشت
که با او از همه عالم سری داشت
نه دختر، اختری از برج شاهی
فروزان گوهری از درج شاهی
نگنجد در بیان وصف جمالش
کنم طبع آزمایی با خیالش
ز سر تا پا فرود آیم چو مویش
شوم روشن ضمیر از عکس رویش
ز نوشین لعلش استمداد جویم
ز وصفش آنچه در گنجد بگویم
قدش نخلی ز رحمت آفریده
ز بستان لطافت سر کشیده

ز جوی شهریاری آب خورده

ز سرو جویباری آب برده

به فرقش موی، دام هوشمندان

ازو تا مشک، فرق، اما نه چندان

فراوان موشکافی کرده شانه

نهاده فرق نازک در میانه

ز فرق او، دو نیمه نافه را دل

وز او در نافه کار مشک، مشکل

فرو آویخته زلف سمن سای

فکنده شاخ گل را سایه در پای

دو گیسویش دو هندوی رسن ساز

ز شمشاد سرافرازش رسن باز

فلک درس کمالش کرده تلقین

نهاده از جینش لوح سیمین

ز طرف لوح سیمینش نموده

دو نون سرنگون از مشک سوده

به زیر آن دو نون، طرفه دو صادش

نوشته کلک صنع

در خواب دیدن زلیخا، یوسف را

شبی خوش همچو صبح زندگانی

نشاط افزا چو ایام جوانی

ز جنبش مرغ و ماهی آرمیده

حوادث پای در دامن کشیده

درین بستان سرای پر نظاره

نمانده باز جز چشم ستاره

سگان را طوق گشته حلقه ی دم

در آن حلقه ره فریادشان گم

ستاده از دهل کوبی دهل کوب

هجوم خواب دستش بسته بر چوب

نکرده موذن از گلبانگ یا حی

فراش غفلت شب مردگان طی

زلیخا آن به لب ها شکر ناب

شده بر نرگشش شیرین، شکر خواب

سرش سوده به بالین جعد سنبل

تنش داده به بستر خرمن گل

ز بالین سنبلش در هم شکسته

به گل تار حریرش نقش بسته

به خوابش چشم صورت بین غنوده
ولی چشم دگر از دل گشوده
در آمد ناگه اش از در جوانی
چه می گویم جوانی نی، که جانی
همایون پیکری از عالم نور
به باغ خلد کرده غارت حور
کشیده قامتی چون تازه شمشاد
به آزادی، غلام اش سرو آزاد
زلیخا چون به رویش دیده بگشاد
به یک دیدارش افتاد آنچه افتاد
جمای دید از حد بشر دور
ندیده از پری، نشنیده از حور
ز حسن صورت و لطف شمایل
اسیرش شد به یک دل نی، به صد دل
ز رویش آتشی در سینه افروخت
وز آن آتش متاع صبر و دین سوخت
بنامیزد! چه زیبا صورتی بود
که صورت کاست واندر معنی افزود
از آن معنی اگر آگاه

بودی،

یکی از واصلان راه بودی

ولی چون بود در صورت گرفتار

نشد در اول از معنی خبردار

بیدار شدن زلیخا از خواب و نهفتن اندوه خود از پرستاران

سحر چون زاغ شب پرواز برداشت

خروس صبحگاه آواز برداشت

سمن از آب شبنم روی خود شست

بنفشه جعد عنبر بوی خود شست

زلیخا همچنان در خواب نوشین

دلش را روی در مهرباب دوشین

نبود آن خواب خوش، بیهوشی ای بود

ز سودای شب اش مدهوشی ای بود

کنیزان روی بر پایش نهادند

پرستاران به دستش بوسه دادند

نقاب از لاله ی سیراب بگشاد

خمار آلوده چشم از خواب بگشاد

گریبان، مطلع خورشید و مه کرد

ز مطلع سرزده، هر سو نگه کرد

ندید از گلرخ دوشین نشانی

چو غنچه شد فرو در خود زمانی
بر آن شد کز غم آن سرو چالاک
گریبان همچو گل بر تن زند چاک
ولی شرم از کسان بگرفت دستش
به دامان صبوری پای بست اش
فرو می خورد چون غنچه به دل خون
نمی داد از درون یک شمه بیرون
دهانش با رفیقان در شکرخند
دلش چون نیشکر در صد گره، بند
زبانش با حریفان در فسانه
به دل از داغ عشق اش صد زبانه
نظر بر صورت اغیار می داشت
ولی پیوسته دل با یار می داشت
دلی کز عشق در دام نهنگ است
ز جست و جوی کام اش، پای لنگ است
برون از یار خود کامی ندارد
درونش با کس آرامی ندارد
اگر گوید سخن،

با یار گوید

و گر جوید مراد، از یار جوید

هزاران بار جانش بر لب آمد

که تا آن روز محنت را شب آمد

شب آمد سازگار عشقبازان

شب آمد رازدار عشقبازان

چو شب شد روی در دیوار غم کرد

به زاری پشت خود چون چنگ خم کرد

پرسیدن دایه از حال زلیخا

خوش است از بخردان این نکته گفتن

که: مشک و عشق را نتوان نهفتن!

اگر بر مشک گردد پرده صد توی

کند غمازی از صد پرده اش بوی

زلیخا عشق را پوشیده می داشت

به سینه تخم غم پوشیده می کاشت

ولی سر می زد آن هر دم ز جایی

همی کرد از درون نشو و نمایی

گهی از گریه چشمش آب می ریخت

به جای آب خون ناب می ریخت

به هر قطره که از مژگان گشادی

نهانی راز او بر رو فتادی
گهی از آتش دل آه می کرد
به گردون دود آهش راه می کرد
بدانستی همه کز هیچ باغی
نروید لاله ای خالی ز داغی
کنیزان این نشانی ها چو دیدند
خط آشفستگی بر وی کشیدند
ولی روشن نشد کن را سبب چیست
قضاجنبان آن حال عجب کیست
همی بست از گمان هر کس خیالی
همی کردند با هم قیل و قالی
ولی سر دلش ظاهر نمی شد
سخن بر هیچ چیز آخر نمی شد
از آن جمله، فسونگردایه ای داشت
که از افسونگری سرمایه ای داشت
به راه عاشقی کار آزموده
گهی عاشق گهی معشوق بوده

به

هم وصلت ده معشوق و عاشق

موافق ساز یار ناموافق

شبی آمد زمین بوسید پیشش

به یاد آورد خدمت های خویش اش

بگفت: «ای غنچه ی بستان شاهی!

به خاری از تو گلرویان مباحی!

دلت خرم لب ت پر خنده بادا!

ز فرت بخت ما فرخنده بادا!

چنین آشفته و در هم چرایی؟

چنین با درد و غم همدم چرایی؟

یقین دانم که زد ماهی تو را راه

بگو روشن مرا، تا کیست آن ماه!

خواب دیدن زلیخا، یوسف را بار دوم

خوش آن دل کاندرا او منزل کند عشق

ز کار عالم اش غافل کند عشق

در او رخشنده برقی بر فرورد

که صبر و هوش را خرمن بسوزد

زلیخا همچو مه می کاست سالی

پس از سالی که شد بدرش هلالی،

هلال آسا شبی پشت خمیده

نشسته در شفق از خون دیده

همی گفت: «ای فلک! با من چه کردی؟»

رساندی آفتابم را به زردی

به دست سرکشی دادی عنانم

کزو جز سرکشی چیزی ندانم

به بیداری نگردد همنشینم

نیاید هم که در خوابش بینم»

همی گفت این سخن تا پاسی از شب

رسیده جانش از اندوه بر لب

ز ناگه زین خیالش خواب بر بود

نبود آن خواب، بل بیهوشی ای بود

هنوزش تن نیاسوده به بستر

درآمد آرزوی جانش از در

همان صورت کز اول زد بر او راه،

درآمد با رخی روشن تر از ماه

نظر چون بر رخ زیبایش انداخت

ز جا برجست و سر

در پایش انداخت

زمین بوسید کای سرو گل اندام!

که هم صبرم ز دل بردی هم آرام،

به آن صانع که از نور آفریدت

ز هر آلایشی دور آفریدت،

که بر جان من بیدل بیخشای!

به پاسخ لعل شکر بار بگشای!

بگو با این جمال و دلستانی

که ای تو، وز کدامین خاندانی؟

بگفتا: «از نژاد آدم ام من

ز جنس آب و خاک عالم ام من

کنی دعوی که: هستم بر تو عاشق!

اگر هستی درین گفتار صادق،

حق مهر و وفای من نگه دار!

به بی جفتی رضای من نگه دار!

مرا هم دل به دام توست در بند

ز داغ عشق تو هستم نشان مند»

به خواب دیدن زلیخا، یوسف را بار سوم

زلیخا یک شبی نی صبر و نی هوش

به غم همراز و با محنت هم آغوش

کشید از مقنعه موی معنبر
فشانند از آتش دل، خاک بر سر
به سجده پشت سرو ناز خم کرد
زمین را رشک گلزار ارم کرد
شد از غمگین دل خود غصه پرداز
به یار خویش کرد این قصه آغاز
که: «ای تاراج تو هوش و قرارم!
پریشان کرده ای تو روزگارم
مبادا کس به خون آغشته چون من!
میان خلق رسوا گشته چون من!
دل مادر ز بد پیوندی ام تنگ
پدر را آید از فرزندى ام ننگ
زدی آتش به جان، چون من خسی را
نسوزد کس بدین سان بی کسی را»
به آن مقصود جان و دل

خطابش

بدین سان بود، تا بر بود خواب اش

چو چشمش مست گشت از ساغر خواب

به خوابش آمد آن غارتگر خواب

به شکلی خوب تر از هر چه گویم

ندانم بعد از آن دیگر چه گویم

به زاری دست در دامانش آویخت

به پایش از مژه خون جگر ریخت

که: «ای در محنت عشقت رمیده

قرارم از دل و خوابم ز دیده!

به پاکی کاین چنین پاک آفریدت

ز خوبان دو عالم برگزیدت

که اندوه را کوتاهی ای ده!

ز نام و شهر خویش آگاهی ای ده!»

بگفتا: «گر بدین کارت تمام است،

عزیز مصرم و مصرم مقام است

به مصر از خاصگان شاه مصرم

عزیزی داد عز و جاه مصرم»

زلیخا چون ز جانان این نشان یافت

تو گویی مرده ی صد ساله جان یافت

رسیدش باز از آن گفتار چون نوش

به تن زور و به جان صبر و به دل هوش

از آن خوابی که دید از بخت بیدار

اگر چه خفت مجنون، خاست بیدار

آمدن رسولان شاهان چندین کشور به خواستگاری زلیخا

زلیخا گرچه عشق آشفته حالش

جهان پر بود از صیت جمالش

به هر جا قصه ی حسنش رسیدی

شدی مفتون او هر کس شنیدی

سراں ملک را سودای او بود

به بزم خسروان غوغای او بود

به هر وقت آمدی از شهریاری

به امید وصالش خواستگاری

درین فرصت که از قید جنون رست

به تخت دلبری هشیار بنشست

رسولان از شه هر مرز

و هر بوم

چو شاه ملک شام و کشور روم،

فزون از ده تن از ره در رسیدند

به درگاه جمالش آرمیدند

یکی منشور ملک و مال در مشت

یکی مهر سلیمانی در انگشت

زلیخا را ازین معنی خبر شد

ز اندیشه دلش زیر و زبر شد

که با اینان ز مصر آیا کسی هست؟

که عشق مصریان ام پشت بشکست

به سوی مصریان ام می کشد دل

ز مصر ار قاصدی نبود چه حاصل؟

درین اندیشه بود او، که ش پدر خواند

پدروارش به پیش خویش بنشاند

بگفت: «ای نور چشم و شادی دل!

ز بند غم، خط آزادی دل!

به دارالملک گیتی، شهریاران

به تخت شهریاری، تاجداران

به دل داغ تمنای تو دارند

به سینه تخم سودای تو کارند

به سوی ما به امید قبولی

رسیده ست اینک از هر یک رسولی

بگویم داستان هر رسول ات

بینم تا که می افتد قبول ات

پدر می گفت و او خاموش می بود

به بوی آشنائی گوش می بود

ز شاهان قصه ها پی در پی آورد

ولی از مصریان دم بر نیآورد

زلیخا دید کز مصر و دیارش

نیامد هیچ قاصد خواستگارش

رفتن رسول از سوی پدر زلیخا به جانب عزیز مصر

زلیخا داشت از دل بر جگر داغ

ز نومییدی فزودش داغ بر داغ

بود هر روز را رو در سفیدی

بجز روز سیاه نامیدی

پدر چون بهر مصرش خسته جان دید

علاج خسته جانیش اندر آن دید

که دانایی به راه

مصر پوید

علاجش از عزیز مصر جوید

ز نزدیکیان یکی دانا گزین کرد

به دانایی هزارش آفرین کرد

بداد از تحفه ها صد گونه چیزش

به رفتن رای زد سوی عزیزش

پیامش داد کای دور زمانه

تو را بوسیده خاک آستانه!

به هر روز از نوازش های گردون

عزیزی بر عزیزی بادت افزون!

مرا در برج عصمت آفتابی ست

که مه را در جگر افکنده تابی ست

ز اوج ماه برتر پایه ی او

ندیده دیده ی خور سایه ی او

کند پوشیده رخ مه را نظاره

که ترسد بیندش چشم ستاره

جز آینه کسی کم دیده رویش

بجز شانه کسی نبسوده مویش

نباشد غیر زلفش را میسر

که گاهی افکند در پای او سر

جمال او ز گل دامن کشیده
که پیراهن به بدنای دریده
نپوید در فروغ مهر یا ماه
که تا با او نگردد سایه همراه
گذر بر چشمه و جوی اش نیفتد
که چشم عکس بر رویش نیفتد
سرافرازان ز حد روم تا شام
همه از شوق او خون دل آشام
ولی وی در نیارد سر به هر کس
هوای مصر در سر دارد و بس
عزیز مصر چون این قصه بشنود
کلاه فخر بر اوج فلک سود
تواضع کرد و گفتا: «من که باشم
که در دل تخم این اندیشه پاشم؟

فرستادن پدر، زلیخا را به مصر

چو از مصر آمد آن مرد خردمند

که از جان زلیخا بگسلد بند،

خبرهای

ص: ۸۵۶

خوش آورد از عزیزش

تهی از خویش و، پر کرد از عزیزش

گل بختش شکفتن کرد آغاز

همای دولتش آمد به پرواز

ز خوابی بندها بر کارش افتاد

خیالی آمد و آن بند بگشاد

بلی هر جا نشاطی یا ملالی ست

به گیتی در، ز خوابی یا خیالی ست

زلیخا را پدر چون شادمان یافت

به ترتیب جهاز او عنان تافت

مهیا ساخت بهر آن عروسی

هزاران لعبت رومی و روسی

نهاده عقد گوهر بر بناگوش

کشیده قوس مشکین گوش تا گوش

کلاه لعل بر سر کج نهاده

گره از کاکل مشکین گشاده

ز اطراف کله هر تار کاکل

چنان کز زیر لاله شاخ سنبل

کمرهای مرصع بسته بر موی

به موی آویخته صد دل ز هر سوی

هزار اسب نکوشکل خوش اندام

به گاه پویه تند و وقت زین رام

ز گوی پیش چوگان، تیزدوتر

ز آب روی سبزه، نرم روتر

اگر سایه فکندی تازیانه

برون جستی ز میدان زمانه

چو وحشی گور، در صحرا تک آور

چون آبی مرغ، رد دریا شناور

شکن در سنگ خارا کرده از سم

گره بر خیزران افکنده در دم

بریده کوه را آسان چو هامون

ز فرمان عنان کم رفته بیرون

هزار اشتر همه صاحب شکوهان

سراسر پشته پشت و کوه کوهان

ز انواع نفایس صد شتروار

خراج کشوری بر هر شتر بار

دو صد مفرش ز دیبای گرامی

چه

مصری و چه رومی و چه شامی

دیدن زلیخا عزیز مصر را از شکاف خیمه

عزیز مصر چون افگند سایه

در آن خیمه زلیخا بود و دایه

عنان بر بودش از کف شوق دیدار

به دایه گفت کای دیرینه غمخوار

علاجی کن! که یک دیدار بینم

کزین پس صبر را دشوار بینم

نباشد شوق دل هرگز از آن بیش

که همسایه بود یار وفا کیش

زلیخا را چو دایه مضطرب دید

به تدبیرش به گرد خیمه گردید

شکافی زد به صد افسون و نیرنگ

در آن خیمه چو چشم خیمگی تنگ

زلیخا کرد از آن خیمه نگاهی

بر آورد از دل غم دیده آهی

که واویلا، عجب کاری م افتاد!

به سر نابهره دیداری م افتاد!

نه آنست این که من در خواب دیدم

به جست و جوش این محنت کشیدم

نه آنست این که عقل و هوش من برد

عنان دل به بی هوشی م بسپرد

نه آنست این که گفت از خویش رازم

ز بیهوشی به هوش آورد بازم

دریغا! بخت سست ام سختی آورد

طلوع اخترم بدبختی آورد

برای گنج بردم رنج بسیار

فتاد آخر مرا با اژدها کار

چو من در جمله عالم بیدلی نیست

میان بیدلان، بی حاصلی نیست

خدا را، این فلک، بر من بیخشای!

به روی من دری از مهر بگشای!

به رسوایی مدر پیراهنم را!

به دست کس میالا دامنم را!

به مقصود دل خود بسته ام عهد

که دارم پاس گنج

خود به صد جهد

مسوز از غم من بی دست و پا را!

مده بر گنج من دست، اژدها را!

همی نالید از جان و دل چاک

همی مالید روی از درد بر خاک

در آمد مرغ بخشایش به پرواز

سروش غیب دادش ناگه آواز

به مصر در آمدن زلیخا و نثار افشاندن مصریان بر وی

عزیز آمد به فر شهریاری

نشانند از خیمه مه را در عماری

سپه را از پس و پیش و چپ و راست

به آیینی که می بایست، آراست

ز چتر زر به فرق نیک بختان

پا شد سایه در زرین درختان

طرب سازان نوها ساز کردند

شتربانان حدی آغاز کردند

کنیزان زلیخا خرم و خوش

که رست از دیو هجران آن پریش

عزیز و اهل او هم شادمانه

که شد زین سان بتی بانوی خانه

زلیخا تلخ عمر اندر عماری

رسانده بر فلک فریاد و زاری

که ای گردون مرا زین سان چه داری؟

چنین بی صبر و بی سامان چه داری؟

نخست از من به خوابی دل ربودی

به بیداری هزارم غم فزودی

گه از دیوانگی بندم نهادی

گه از فرزانی بندم گشادی

چه دانستم که وقت چاره سازی

ز خان و مان مرا آواره سازی

مرا بس بود داغ بی نصیبی

فزون کردی بر آن درد غریبی

منه در ره دگر دام فریب ام!

میفکن سنگ در جام شکیب ام!

دهی وعده کزین پس کام یابی

وز آن آرام جان آرام یابی

بدین وعده به

غایت شادمانم

ولی گر بخت این باشد، چه دانم!

برآمد بانگ رهدانان به تعجیل

که اینک شهر مصر و ساحل نیل

هزاران تن سواره یا پیاده

خروشان بر لب نیل ایستاده

ز بس کف ها زر و گوهر فشان شد

عماری در زر و گوهر نهان شد

نمی آمد ز گوهر ریز مردم

در آن ره مرکبان را بر زمین سم

همه صف ها کشیده میل در میل

نثارافشان گذشتند از لب نیل

عمر گذراندن زلیخا در مفارقت یوسف

چو دل با دلبری آرام گیرد

ز وصل دیگری کی کام گیرد؟

زلیخا را در آن فرخنده منزل

همه اسباب حشمت بود حاصل

غلامی بود پیش رو، عزیزش

نبود از مال و زر کم، هیچ چیزش

پرستاران گل بوی گل اندام

پرستاری ش را بی صبر و آرام
کنیزان دل آشوب دل آرای
پی خدمتگری ننشسته از پای
سیه فامانی از عنبر سرشته
ز شهوت پاک دامن، چون فرشته
مقیمان حریم پاکبازی
امینان حرم در کارسازی
زلیخا با همه در صفت ی بار
که یک سان باشد آنجا یار و اغیار
بساط خرمی افکنده بودی
درون پرخون و لب پرخنده بودی
به ظاهر با همه گفت و شنو داشت
ولی دل جای دیگر در گرو داشت
به صورت بود با مردم نشسته
به معنی از همه خاطر گسسته
ز وقت صبح تا شام کارش این بود
میان دوستان کردارش این بود
چو شب بر چهره مشکین پرده بستی،

چو مه در پرده اش تنها نشستی

خیال دوست را در خلوت راز

نشاندی تا سحر بر مسند ناز

به زانوی ادب بنشستی اش پیش

به عرض او رسانیدی غم خویش

ز ناله چنگ محنت ساز کردی

سرود بی خودی آغاز کردی

بدو گفتی که: «ای مقصود جانم!

به مصر از خویشان دادی نشان ام

عزیز مصر گفتی خویش را نام

عزیزی روزیت بادا! سرانجام!

به مصر امروز مهجور و غریب ام

ز اقبال وصال بی نصیب ام

به نومیدی کشید از عشق کارم

سروش غیب کرد امیدوارم

آغاز حسد بردن برادران بر یوسف

دبیر خامه ز استاد کهن زاد

درین نامه چنین داد سخن داد

که یوسف چون به خوبی سر برافروخت

دل یعقوب را مشعوف خود ساخت

به سان مردم اش در دیده بنشست
ز فرزندان دیگر دیده بر بست
گرفتی با وی آن سان لطف ها پیش
که بر وی رشکشان هر دم شدی بیش
درختی بود در صحن سرای اش
به سبزی و خوشی بهجت فزای اش
ستاده در مقام استقامت
فکنده بر زمین ظل کرامت
پی تسبیح، هر برگش زبانی
بنامیزد! عجب تسبیح خوانی!
به هر فرزند که ش دادی خداوند
از آن خرم درخت سدره مانند
همان دم تازه شاخی بردمیدی
که با قدش برابر سرکشیدی
چو در راه بلاغت پا نهادی
به دستش ز آن عصای سبز دادی
بجز یوسف که از تایید بخت اش
عصا لایق نیامد ز

آن درخت اش

شبی پنهان ز اخوان با پدر گفت

که: «ای بازوی سعی ات با ظفر جفت!

دعا کن! تا کفیل کار و کشت ام

برویاند عصایی از بهشت ام

که از عهد جوانی تا به پیری

کند هر جا که افتم دستگیری

دهد در جلوه گاه جنگ و بازی

مرا بر هر برادر سرفرازی»

پدر روی تضرع در خدا کرد

برای خاطر یوسف دعا کرد

رسید از سدره پیک ملک سرمد

عصایی سبز در دست از زبرجد

نه زخم تیشه ی ایام دیده

نه رنج اره ی دوران کشیده

قوی قوت، گران قیمت، سبک سنگ

نیالوده به زنگ روغن و رنگ

پیام آورد کاین فضل الهی ست

ستون بارگاه پادشاهی ست

خواب دیدن یوسف که آفتاب و ماه و یازده ستاره او را سجده می برند

شبی یوسف به پیش چشم یعقوب
که پیش او چو چشمش بود محبوب
به خواب خوش نهاده سر به بالین
به خنده نوش نوشین کرد شیرین
ز شیرین خنده آن لعل شکرخند
به دل یعقوب را شوری در افکند
چو یوسف نرگس سیراب بگشاد
چو بخت خویش چشم از خواب بگشاد،
بدو گفت: «ای شکر شرمنده ی تو!
چه موجب داشت شکر خنده ی تو؟»
بگفتا: «خواب دیدم مهر و مه را
ز رخشنده کواکب یازده را
که یک سر داد تعظیمم بدادند
به سجده پیش رویم سر نهادند»
پدر گفتا که: «بس کن زین سخن، بس!
مگوی این خواب را زنهار! با کس!
مباد این خواب

را اخوان بدانند،

به بیداری صد آزارت رسانند!

ز تو در دل هزاران غصه دارند

درین قصه کی ات فارغ گذارند

نیارند از حسد این خواب را تاب

که بس روشن بود تعبیر این خواب»

پدر کرد این وصیت، لیک تقدیر

به بادی بگسلد زنجیر تدبیر

به یک تن گفت یوسف آن فسانه

نهاد آن را به اخوان در میانه

شنیده ستی که هر سر کز دو بگذشت

به اندک وقت ورد هر زبان گشت

چه خوش گفت آن نکوگوی نکوکار

که: «سر خواهی سلامت، سر نگه دار!»

چو اخوان قصه ی یوسف شنیدند

ز غصه پیرهن بر خود دریدند

که: «یارب چیست در خاطر پدر را

که نشناسد ز نفع خود ضرر را؟

به هر یک چند برافد دروغی

دهد ز آن گوهر خود را فروغی

خورد آن پیر مسکین زو فریبی

شود از صحبت او ناشکیبی

کند قطع نکو پیوندی ما

برد مهر پدر فرزندی ما

ص: ۸۶۳

خداوند متعال در آیه ۶۹ سوره نساء، "منعم علیهم" را به ترتیب، نبین، صدیقان، شهدا و صالحان بیان می فرماید؛ اگر تقدّم هر یک بر دیگری، به علت برتری است، پس چه معنا دارد که پیامبری از خداوند، مقام صالحان را بخواهد، مانند آیه ۱۰۱ سوره یوسف: "وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ"؟ ۱

پاسخ

پاسخ پرسش شما را در قالب دو مطلب بیان می کنیم:

الف وقتی در این باره آیات قرآن کریم را مورد دقت قرار می دهیم به این نتیجه می رسیم که مقام هایی که در آیه شریف ۶۹ سوره نساء آمده است، به ترتیب اولویت نیست؛ یعنی این معنا را نمی رساند که مقام نبوت از مقام صدیقان و مقام صدیقان از شهدا و ... بالاتر باشد. به موارد زیر توجه کنید؛

۱. آیاتی که در آن ها پیامبران الهی از خداوند متعال تقاضا می کنند که آن ها را از "صالحان" قرار دهد: "رَبِّهِ هَبْ لِي حُكْمًا وَ أَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ" (شعرا، ۸۳) پروردگارا! به من [ابراهیم] علم و دانش ببخش و مرا به صالحان ملحق کن. "؛ "تَوْفَّنِي مُسْلِمًا وَ أَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ" (یوسف، ۱۰۱) مرا [یوسف] مسلمان بمیران و به صالحان ملحق فرما. " اگر از آیه ۶۹ سوره نساء، این معنا استفاده شود که مقام نبوت، بالاترین مقام هاست، معنا ندارد که پیامبری تقاضا کند که خداوند او را به مقام پایین تر ملحق سازد.

۲. آیاتی که دلالت می کند برخی پیامبران الهی پس از برگزیده شدن به نبوت، به مقام صالحان رسیده اند: "فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ وَ فَجَعَلَهُ مِنْ الصَّالِحِينَ" (قلم، ۵۰) ولی پروردگارش او [یونس] را برگزید و از صالحان قرار داد. " بر اساس این آیه شریف، مقام صالحان از

ص: ۸۶۴

مقام نبوت بالاتر است. خداوند، ابتدا حضرت یونس را به پیامبری برگزید و سپس او را از صالحان قرار داد.

۳. آیاتی که در آن مقام " صدیقین " بر " نبیین " مقدم شده است. برخی مفسران از این آیات چنین استفاده کرده اند که برتری مقام صدیقان، سبب تقدم آن شده است: " **وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرَاهِيمَ - اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا**؛ (مریم، ۴۱) در این کتاب از ابراهیم یاد کن که او بسیار راست گو و پیامبر خدا بود. "؛ " **وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِدْرِيسَ - اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا**؛ (مریم، ۵۶) در این کتاب از ادريس یاد کن که او بسیار راست گو و پیامبر خدا بود. " (تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۱۳، ص ۷۶، نشر دارالکتب الاسلامیه.)

ب " صالح " در قرآن، گاهی صفت برای " عمل " و گاهی صفت برای ذات و نفس انسان می باشد؛ جایی که صفت برای اعمال آمده است، مانند: " **فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا**؛ (کهف، ۱۱۰) باید کاری شایسته انجام دهد. "؛ " **وَ اَنْكِحُوا الْاَيْمَى - مِنْكُمْ وَ الصَّالِحِينَ - مِنْ عِبَادِكُمْ وَ اِمَاغِكُمْ**؛ (نور، ۳۲) مردان و زنان بی همسر خود را همسر دهید، هم چنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را " صلاح در عمل به این معناست که عمل زشت و یا گناه نباشد، زیرا " صلاح " در قرآن در مقابل " فساد " و " گناه " به کار رفته است. (تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۱۶، ص ۲۵۱، نشر دارالکتب الاسلامیه.)

اما در صلاح نفس و ذات انسان اگر توجه کنید می بینید

ص: ۸۶۵

خداوند در این موارد صلاحیت را به خودش نسبت داده است: " وَ أَذْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ؛ (انبیاء، ۸۶) و ما آنان را در رحمت خود وارد ساختیم، چرا که آنان از صالحان بودند. " و یا در دعای حضرت سلیمان غ آمده است: " وَ أَذْخَلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ؛ (نمل، ۱۹) و مرا به رحمت خود در زمره بندگان صالحت وارد کن. "

پس معلوم می شود مقصود از این " صلاحیت " صلاحیتی نیست که از عمل به دست آمده باشد، بلکه لطف و مرحمتی از جانب خداوند متعال است؛ از طرف دیگر از این که می بینیم با آن که برای مثال حضرت ابراهیم غ در حال حاضر از صالحان است، زیرا خود خدا می فرماید: " وَ كَلَّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ؛ (انبیاء، ۷۲) و همه آنان را مردانی صالح قرار دادیم. " ولی در عین حال از خداوند، طلب ملحق شدن به صالحان را می کنند و این نشان دهنده وجود صالحانی غیر از اوست، پس از این می فهمیم که " صلاح " مراتبی دارد که برخی مراتب آن بالاتر از مراتب دیگر است؛ برای مثال بعید نیست که حضرت ابراهیم یا هر پیامبری که این خواهش را دارد خواسته باشد تا به محمد و آل او صلی الله علیهم اجمعین ملحق شود که خداوند می فرماید: این خواسته در دنیا محقق نمی شود، ولی در آخرت تو را به آنان ملحق می کنیم. (بقره، ۱۳۰؛ عنکبوت، ۲۷ و نمل، ۱۲۲) (المیزان، علامه طباطبائی، ج ۱، ص ۳۰۳، ۳۰۵، نشر جامعه مدرسین حوزه علمیه قم).

۲

برهانی را که حضرت یوسف دید که در سوره یوسف آیه ۲۴ ذکر شده

ص: ۸۶۶

چه بود؟

پاسخ

قرآن کریم در ماجرای داستان حضرت یوسف علیه السلام با تعبیر پر معنایی سخن گفته است: " وَ لَقَدْ هَمَّتْ بِهٍ وَ هَمَّ بِهَآ لَوْلَا أَن رَّءَا بُرْهَانَ رَبِّهٖ ؛ (یوسف، ۲۴) آن زن [همسر عزیز مصر] قصد او را کرد و او [یوسف علیه السلام] نیز، اگر برهان پروردگار را نمی دید قصد وی را می نمود ".

بنابراین، تصمیم حضرت به شرطی مشروط بود که حاصل نمی شد؛ یعنی عدم وجود برهان پروردگار، و این امر نه تنها با مقام عصمت و تقوای ایشان منافات نداشته، بلکه توضیح و بیان مقام والای اوست. طبق این تفسیر، از حضرت هیچ حرکتی که نشانه تصمیم بر گناه باشد سرزده است؛ بلکه در دل هم تصمیم نگرفته است.

مأمون، خلیفه عباسی از امام رضا ۷ پرسید: " آیا شما نمی گوید: پیامبران معصومند؟ " فرمود: " آری " گفت: " پس تفسیر این آیه قرآن چیست؟: " وَ لَقَدْ هَمَّتْ بِهٍ وَ هَمَّ بِهَآ لَوْلَا... " امام فرمود: " همسر عزیز بر کامجویی از یوسف علیه السلام تصمیم گرفت و حضرت یوسف علیه السلام نیز اگر برهان پروردگار را نمی دید، همچون همسر عزیز مصر تصمیم می گرفت؛ ولی او معصوم بود و معصوم، هرگز قصد گناه نمی کند و به سراغ گناه هم نمی رود ". مأمون [از این پاسخ لذت برد] و گفت: " آفرین بر تو! ای ابالحسن! " (تفسیر نورالثقلین، حویزی؛، ج ۲، ص ۴۲۱، ذیل آیه ۲۳، سوره شریفه یوسف، نشر اسماعیلیان).

بر اساس این روایت، تحقق شرط، یعنی ندیدن برهان رب از طرف حضرت یوسف علیه السلام محال است. بنابراین تحقق مشروط، یعنی تصمیم بر گناه نیز از طرف ایشان محال

ص: ۸۶۷

خواهد بود. (ر.ک: تفسیر نمونه، آیه الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۹، ص ۳۷۰، دارالکتب الاسلامیه / تفسیر المیزان، علامه طباطبایی؛ ج ۱۱، ص ۱۳۰، موسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت / تفسیر موضوعی قرآن، تنزیه انبیا، آیه الله محمد هادی معرفت، ص ۲۸۳، نشر بلوغ.) و آن حضرت اشتباه و گناهی مرتکب نشده.

"برهان" مصدر "بره" به معنای سفید شدن است، و به هر گونه دلیل محکم و نیرومند که موجب روشنایی مقصود شود و همیشه مقتضی صدق باشد، گفته می شود. (مفردات، راغب، ماده بره.)

حضرت یوسف با دیدن دلیل روشن الهی هیچ گونه قصد و تصمیمی بر گناه نگرفت. در این که "برهان ربّه" چیست و مصداق این دلیل روشن الهی کدام است، تفسیرهای متعددی ارائه شده که برخی از آن ها چنین است:

۱. علم و ایمان و تربیت انسانی و صفاتی برجسته در حضرت یوسف؛

۲. آگاهی حضرت یوسف به حکم حرمت زنا؛

۳. مقام نبوت و عصمت آن حضرت؛

۴. یک نوع امداد و کمک الهی که به خاطر کارهای نیکش در این لحظه حساس به سراغ او آمد.

گرچه قرآن "برهان ربّه" را توضیح نداده است، با توجه به آیه " ... وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ؛ (یوسف، ۳۳) ... و اگر نیرنگ آنان را از من باز نگردانی، به سوی آنان خواهم گرایید و از نادانان خواهم شد. " معلوم شود، برهان از قبیل علم است و آن هم نه از علوم متعارف و آگاهی از حسن و قبح کارها و مصلحت و مفسده آن ها،

چون این نوع علم با گناه قابل جمع است و شاهد آن، آیه ۲۳ جاثیه و ۴ نمل است، بلکه علم و یقین شهودی است که خداوند به بندگان مخلص عطا می کند، که با وجود چنین علمی نفس انسانی به گناه میل پیدا نمی کند و چنین علمی منشأ عصمت پیامبران است. (تفسیر المیزان، علامه طباطبایی، ج ۱۱، ص ۱۲۹، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت؛ تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۹، ص ۳۷۳، دارالکتب الاسلامیه).

۲

پرسش:

در چه سوره و آیه ای، مقاومت حضرت یوسف در برابر زلیخا آمده است؟

پاسخ:

خدای متعال، در سوره مبارکه یوسف، جریان مقاومت حضرت یوسف، در برابر زلیخا که منجر به زندانی شدن حضرت شد را بیان فرموده است، که در صورت تمایل، می توانید برای اطلاع بیش تر به تفسیر سوره یوسف مراجعه نمایید.

۴

پرسش:

موضوع و پیام آیه ۲۱ سوره یوسف چیست؟

پاسخ:

" وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَا مِرَاتَهُ يَٰ أَكْرَمِي مَشُوغَةً مَّعَسَىٰ ۚ أَن يَنْفَعَنِي أَوْ تَنْجِذَهُ ۖ وَلَدًّا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ ۖ وَمِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ مُغَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۚ " (یوسف، ۲۱)

در این آیه، خداوند سرنوشت حضرت یوسف را پس از فروختن بیان فرموده است.

نکاتی که از آیه برداشت می شود عبارتند از:

۱. بسیاری از مواهب علمی را خداوند در برابر پرهیز از گناه و مقاومت در برابر هوس های سرکش می بخشد. به تعبیر دیگر: این مواهب که ثمره روشن بینی های قلبی است، جایزه ای قلبی می باشد که خداوند به این گونه اشخاص می بخشد.

۲. خداوند، با وارد ساختن یوسف

علیه السلام به خانواده عزیز مصر، راه قدرتمند شدن یوسف و نفوذ او در سرزمین مصر را فراهم کرد.

۳. رفاه در زندگی دنیا و برخوردار بودن از نفوذ و اقتدار، از نعمت های الهی است؛ " كَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ "

۴. خداوند، آموزگار یوسف در تفسیر و تحلیل حوادث و تعبیر رؤیاهای

۵. علم تعبیر خواب و دانش تحلیل حوادث، از نعمت های خداوند است.

۶. اکثریت مردم به جریان امور به تدبیر خدا و توان او بر انجام مشیت هایش و ناتوانی همگان در برابر او، ناآگاهند؛ " وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ " (ر.ک: تفسیر راهنما، اکبر هاشمی رفسنجانی و جمعی از محققان مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ج ۸، ص ۳۵۳، دفتر تبلیغات اسلامی).

۵

پرسش:

لطفاً با توجه به آیه ۵۳ سوره یوسف تعریف صحیح و جامعی از نفس اماره بیان فرمایید؟

پاسخ:

" نفس " در قرآن کریم در چند معنا به کار رفته است، که در آیاتی نظیر: " وَ مَا أُبْرِيءُ نَفْسِي إِلَّا نَفْسِي - لَا مَارَهَ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجِمَ رَبِّي " (یوسف، ۵۳) و آیه ۷۸ سوره شمس، به معنی تمایلات نفسانی و خواهش ها و وجود انسان و غرائز او آمده است که با اختیاری که داده شده می تواند آن ها را در مسیر حق یا باطل قرار دهد و به طور کلی عواملی را که موجب ضعف ایمان، سلب ایمان و یا عدم تحقق ایمان از اصل می شوند، می توان تحت عنوان عام " هوای نفس " طرح و بررسی نمود. در حقیقت، دل انسان رزمگاه بین نفس و عقل است و پیروی

ص: ۸۷۰

از نفس از ارزشی منفی معرفی می شود و " هوای نفس " هم یعنی خواسته آن " نفس " حسب ویژگی های موردی و کاربردی، گاه " بد " است و گاه خوب؛ ولی از نظر لغوی، نفس عموماً به معنی " شخص " یا " من " است و با توجه به این که مفهوم کاربردی نفس چیزی جز معنای لغوی آن نیست، باید بگوییم: علت " خوب " و " بد " معرفی شدن نفس در موارد مختلف این است که خداوند دو نوع گرایش در آن قرار داده است: گرایش به خیر و نیکی و گرایش به شر و بدی، البته مصادیقی که عناوین خیر و شر به آن ها صدق می کند در نفس ما ریشه و پایه دارند.

گرایش هایی که در انسان است به لحاظ مصادیق اخلاقی خارجی نیز تنوع می یابد، " نفس " انسان نیز بر اساس تنوع این " گرایش ها " متنوع می شود و به لحاظ یک دسته از این گرایش ها " نفس اماره بالسوء " نام می گیرد. گرایش های غریزی در وجود ما ریشه دارند و با فطرت ما عجین هستند و ما را وادار می کنند تا به دنبال اشباع آن ها برویم و اشباع آن ها، هم از راه مجاز و مشروع ممکن است و هم از راه خلاف و نامشروع، در مواردی که نفس از راه خلاف و غیر مشروع ارضا شود اماره بالسوء است. نفس انسان به جهت تمایلش به میل های مادی و غریزی در افراد عادی، " اماره بالسوء " است، ولی پس از بیداری " این میل ها " باز هم همان نفس است که در برابر انجام کارهای

زشت ملامت می کند (نفس لوامه) و هنگامی که به خواسته های معنوی پاسخ مثبت دهیم، "نفس مطمئنه" می گردد، بنابراین، نفس در مراحل مختلف یک حقیقت است، نه چند حقیقت مختلف، که یکی "نفسی اماره"، دیگری "نفس لوامه" (ملامت کننده) و سومین آن ها "نفس مطمئنه" نام داشته باشد؛ بلکه شرایط مختلفی که برای انسان پیش می آید و فعالیت های گوناگونی که انجام می دهد بهره های متنوعی که می گیرد، این عناوین بر آن بار خواهد شد.

هم چنین از بررسی آیات، می توان دریافت که "شیطان" از راه هواهای نفسانی در انسان، نفوذ می کند و کار و تلاش وی را تأیید می کند یا تغییر می دهد؛ کارهای زشت را در نظر انسان تزئین و وی را در انجام آن تثبیت می کند و در مقابل، نیز او را می ترساند و از انجام کارهای خیر بازش می دارد و مسیرش را تغییر می دهد.

پس وقتی شیطان هوای نفس را تأیید می کند، نقش کمک و مُعد را دارد. اگر هوای نفس نمی داشتیم، شیطان توان نداشت آن را در ما ایجاد کند و چون داریم، هنگامی که در نفس خویش خواسته ای داشته باشیم و دنبالش برویم شیطان همان را تزئین و تأیید می کند تا ما بیشتر به آن جذب شویم.

۶

پرسش:

در قرآن نسبت دروغ به بعضی از انبیاء داده شده از جمله در آیه ۸۹ از سوره صافات و آیه ۶۳ سوره انبیاء و آیه ۷۰ سوره یوسف.

پاسخ:

در بررسی آیات مورد بحث فهمیده می شود که مورد سوم درباره حضرت یوسف علیه السلام است. زمانی که جام را در وسایل برادران او قرار دادند. این جمله

ص: ۸۷۲

در قرآن آمده که: "إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ" سؤال این است که اینها واقعاً دزدی نکرده بودند چطور: "إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ" خطاب به آنها شده. در خصوص این سؤال لازم به توضیح است که خود ضمیر "إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ" نشان می دهد که اگر به وسیله حضرت یوسف علیه السلام نسبت دزدی داده می شد ضمیر به صورت جمع نمی آمد به خصوص با قرینه بعد که سخنان نشان نقل شده که: "نَفَقْدُ صُوعِ الْمَلِكِ" زمانی که ملازمان سلطان جام ملک را نیافتند پنداشتند که به طور قطع جام سرقت شده در حالیکه حضرت یوسف علیه السلام جام را دروسایل برادران گذارده بود و ممکن است این کار بدون با خبر شدن ملازمان، دربانان و مراقبان انجام شده باشد. ولی وقتی مأموران متوجه نبود جام شدند این جملات را گفتند: "نَفَقْدُ صُوعِ الْمَلِكِ" و این خطاب: "إِنَّكُمْ سَارِقُونَ" به نحوه عمل کردن آن نگهبانان بر می گردد و در اینجا اصلاً سخنی به حضرت یوسف نسبت داده نشده در رابطه با پاسخ این سؤال می شود به تفسیر المیزان جلد ۱۱ صفحه ۳۴۸ مراجعه کرد. در تفسیر نمونه جلد ۱۰ صفحه ۴۰ در ذیل تفسیر همین آیه مورد بحث فرمودند: "اولاً معلوم نیست که گوینده این سخن چه کسانی بودند همین اندازه در قرآن می خوانیم قالوا، ممکن است گویندگان این سخن جمعی از کار گزاران یوسف باشند که وقتی که پیمانہ مخصوص را نیافتند یقین پیدا کردند که یکی از کاروانیان کنعان آن را ربوده است و معمول است که اگر چیزی در میان گروهی که مشکل هستند ربوده شود و رباینده اصلی شناخته نشود همه را مخاطب می سازند و می گویند

شما این کار را کردید یعنی یکی از شما یا جمعی از شما، ثانیاً طرف اصلی سخن که بنیامین بود به این نسبت راضی بود چرا که این نقشه ظاهراً او را متهم به سرقت می کرد اما در واقع مقدمه ای بود برای ماندن او نزد برادرش یوسف و اینکه همه آنها در مظان اتهام واقع شدند، موضوع زود گذری بود که به مجرد بازرسی بارهای برادران یوسف برطرف گردید و طرف اصلی دعوی یعنی بنیامین شناخته شد بعضی نیز گفته اند منظور از سرقت که در اینجا به آنها نسبت داده شد مربوط به گذشته و سرقت کردن یوسف را از پدرش یعقوب به وسیله برادران بوده است اما این در صورتی است که این نسبت بوسیله یوسف به آنها داده شده باشد چرا که او از سابقه امر آگاهی داشت و شاید جمله بعد اشاره ای به آن داشته باشد چرا که مأموران یوسف نگفتند شما پیمانانه ملک را دزدیده اید بلکه گفتند " نَفَقِدُ صَوَاعِ الْمَلِكِ " (ما پیمانانه ملک را نمی یابیم).

این مطالب درباره اولین آیه ای بود که سؤال کننده اظهار کرده بود که این دروغی به پیامبر نسبت داده شده و حال همان طور که ملاحظه کردید قائل، حضرت یوسف نیست. ضمیر، " قالوا " است. اما موضوع دوم باز آیه ای دیگر در قرآن کریم است که در مورد حضرت ابراهیم است. در جریان عید که همه از شهر بیرون رفتند و برای حضرت ابراهیم علیه السلام در شهر خلوتی دست داد و دست به کار شکستن بتها شد و تبر را روی بت بزرگ گذاشت. پس از آمدن مردم به شهر و مشاهده بتهایی شکسته حضرت

ابراهیم را مورد سؤال قرار دادند و ایشان فرمود: "بَلْ فَعَلَهُ كَثِيرٌ هُمْ هَذَا فَسَأَلُوهُمْ انْ كَانُوا يَنْطِقُونَ" این جمله "بل فعله کبیرهم" موضوع سؤال قرار گرفته: نکته ای باید اینجا مطرح شود زیرا منشأ سؤال این است که پیامبر معصوم است، دچار گناه کبیره نمی شود و دروغ از جمله گناهان کبیره است. قبل از اینکه وارد بحث این آیه شویم وثابت کنیم که این آیه در واقع اظهار دروغی نیست باید بگوییم که دروغ در آنجایی که جزء گناهان کبیره محسوب می شود استثنایایی هم دارد. مثلاً در مواردی دروغ جایز است و در برخی موارد واجب می شود یعنی اگر کسی انجام ندهد معصیت کرده است. چگونه؟ در پاسخ به این سؤال استناد به احکام هم لازم است. در این خصوص به تحریر الوسیله مراجعه کنید مشاهده می کنید که اگر نجات جان شخصی به دروغ گفتن متوقف باشد گفتن آن دروغ واجب می شود. یعنی دفع ظلم به خصوص ظلم در آن حد که فردی کشته شود. مثلاً فرض کنید: ظالمی در تعقیب مظلومی است و قصد کشتن او را دارد و آن مظلوم در جایی مخفی شده. اگر ظالم محل اختفای مظلوم را از شخصی پرسید و آن شخص اعتقاد داشته باشد که همه جا باید راست گفت و محل مخفی شدن مظلوم را نشان دهد و در نتیجه مظلوم کشته شود، این امر نه تنها در نزد شریعت اسلام بلکه اگر به همه دادگاههای ممالک مختلف با هر عقیده و مرامی که دارند عرضه شود کسی را که در این قضیه راست گفته شریک جرم می دانند. بنابراین مواردی که استثناء شده، رفع ظلم است. این استثناء در مورد از دست رفتن

مال نیز صادق است. اگر دفع ظلمی از مال و جان افراد متوقف به دروغی باشد آنجا جایز بلکه در مواردی دروغ گفتن واجب می شود. این احکام را باید مراجعه کنید تا این مطلب روشن شود.

بعد از بیان استثنائات دروغ می پردازیم به پاسخ شبهه. "بل فعله کبیر هم هذا فسئلوهم ان کانوا ینطقون" اصولاً ما جملاًتی از این قبیل را برای ثابت کردن باطل بودن عقیده فردی بکار می بریم که در این آیه بت سنگی منظور است. برای روشن تر شدن بحث لازم است مثالی آورده شود. شخصی از ما سؤال می کند که غذایی که روی میز بوده چه کسی خورده؟ ما به او می گوییم: شاید دیوار خورده، برو از آن سؤال کن، اگر می تواند حرف بزند.

پرسش:

خداوند در سوره یوسف آیه ۹۹ می فرماید: «و رفع ابویه علی العرش و خروا له سجدا و قال یا ابت هذا تا ویل رؤیای من قبل؛ یوسف (علیه السلام) پدر و مادر خود را بر کرسی حکومت بالا برد و پدر و مادر و برادران یوسف در پیشگاه وی به سجده افتادند و یوسف به پدر گفت: تعب پاسخ:

سجده بعنوان پرستش مخصوص ذات مقدس خداوند است و برای هیچکس غیر او جایز نیست.

پدر و مادر و برادران یوسف همان طور که در تفسیر این آیه از حضرت صادق و حضرت هادی (علیهما السلام) نقل شده است این سجده را به عنوان شکر برای خداوند به جا آوردند و چنانکه، صاحب تفسیر مجمع البیان گفته است ضمیر «له» (۱) به خداوند برمی گردد نه به یوسف یعنی سجده برای خداوند کردند.

پرسش:

در آیه ۷۷ سوره یوسف (قالوا ان یسرق فقد سرق اخ له من قبل) اشاره به دزدی یوسف (ع) شده است آن را توضیح دهید.

پاسخ:

مفسران درباره ی آیه ی ((قالوا ان یسرق فقد سرق اخ له من قبل)) بحث های زیادی کرده اند که در این جا نظر برخی از آن ها را بیان می کنیم: الف. عده ای گفته اند: که نسبت سرقت به حضرت یوسف (ع) از طرف برادرانش، مثل کارهای گذشته شان، دروغ بوده است و تنها برای تبریه ی خودشان گفته اند؛ زیرا سرقت در شان انبیا نیست و صدور چنین کارهای ناروایی از ایشان محال است؛ لذا روایت های نقل شده در این باره مطرود می باشد. از کلام علامه طباطبایی، همین نظر استظهار می شود. به نظر ایشان، این کلام با حرف قبلی خود آن ها که گفته بودند ((و ما کنا سارقین)) و سرقت را به طور کلی از فرزندان یعقوب رد کرده بودند، متناقض است. افزون بر آن، نسبت دادن سرقت به برادرشان ((بنیامین))، حکایت از استمرار حسد آن ها دارد. حضرت یوسف (ع) با مشاهده ی این تناقض در گفتار و باقی بودن حسد، درباره ی آنان فرمود: ((شما مردمان خیلی بدی هستید.)) شما از بدترین مردم هستید، (ترجمه المیزان، ج ۱۱، ص ۳۵۳ و تفسیر الکاشف، ج ۴، ص ۳۴۴). ب. در مقابل، گروهی از مفسرین نیز گفته اند که نسبت سرقت چیزی نبوده است که بدون مقدمه در هنگام به مخمصه افتادن برادران یوسف، از جانب برادرانش به وجود آمده باشد؛ بلکه این نسبتی واقعی است که در گذشته صورت پذیرفته بود. به نظر مفسران

ص: ۸۷۷

دست آویز و بهانه ی آن ها می توانست یکی از امور ذیل باشد که در تاریخ نقل شده اند: ۱. حضرت اسحاق کمربندی داشت که پیامبران و بزرگان آن را از یک دیگر به ارث می برند و آن، نزد فرزند بزرگ اسحاق (عمه ی یوسف (ع)) بود. یوسف (ع) بعد از وفات مادرش نزد عمه اش زندگی می کرد و او به یوسف سخت علاقه مند بود. هنگامی که یعقوب خواست او را از عمه اش باز گیرد، عمه اش چاره ای اندیشید و آن کمر بند یادگاری را بر کمر یوسف بست و پیش یعقوب فرستاد. آن گاه ادعا کرد که او می خواسته آن را از وی بریاید. آن زمان چنین بود که دزد را به صاحب اشیای سرقت شده می دادند. این روایت در تفسیر صافی، روح المعانی، مجمع البیان، حاشیه ی تفسیر عیاشی از برهان، بحار، علل الشرایع و عیون اخبار الرضا نیز نقل شده است، (فیض کاشانی: تفسیر صافی، ج ۱، ص ۸۴۶ و آلوسی: تفسیر روح المعانی، ج ۱۳، ص ۳۲ و طبرسی: مجمع البیان، ج ۵، ص ۴۳۹ و قرشی: قاموس قرآن، ج ۳، ص ۲۵۸). ۲. یکی از خویشاوندان مادری حضرت یوسف (ع)، بتی داشت که حضرت یوسف (ع) آن را برداشت، شکست و بر جاده افکند؛ لذا او را به سرقت متهم کردند. ۳. گاهی حضرت یوسف (ع) مقداری غذا از سفره ی پدر برمی داشت و به مسکین ها و فقرا می داد. نکته ی قابل توجه در همه ی این موارد، صرف نسبت سرقت است که در نظر آن ها سرقت محسوب می شده است؛ اما هیچ کدام از مصادیق سرقت به حساب نمی آیند، (منابع سابق) روایاتی که در این مورد، نسبت بی

مهری به حضرت یوسف (ع) می دهند و می گویند که او نسبت به پدرش تکبر کرد و هنگام ملاقات پدر، از اسب پیدا نشد و جبریل آمد و به او گفت که به دلیل این ترک وظیفه، از فرزندان تو پیامبری مبعوث نمی شود و نوری از میان انگشتان او بیرون آمد و ...، ظاهراً "درست نیست؛ زیرا اولاً"، با آیاتی که این استقبال را گزارش می کنند، تطبیق ندارد. در آن آیات چنین آمده است: ((وقتی حضرت یعقوب (ع) و همراهیان او بر حضرت یوسف (ع) وارد گشتند، پدر و مادرش را به آغوش کشید و آن ها را بر تخت سلطنت نشاند و ...))، (یوسف، آیه ۹۹ و ۱۰۰) ثانیاً "با آیه ی ((و لا تزروا زره و رز اخری؛ هیچ گناه کاری بار گناه دیگری را به دوش نمی کشد))، (فاطر، آیه ۱۸) تنافی دارد، (طبرسی، مجمع البیان، ج ۵، ص ۴۵۶)

۹

پرسش:

از دیدگاه قرآن منشأ برکات وجودی حضرت یوسف چیست؟

پاسخ:

قرآن کریم همه برکات وجودی حضرت یوسف را بر اثر بینش توحیدی آن موجود مبارک می داند، زیرا معرفت توحیدی مبدأ اصلی همه کمالها و معارف است. آن حضرت در همه حالات، حتی وقتی به زندان می افتد، با زندانیان و در پاسخ سئوالمایشان سخن از توحید به میان می آورد: «یا صاحبی السجن ءارباب متفرقون خیراً ام الله الواحد القهار» یوسف/۳۹.

اصولاً انسانی که راه توحید را طی نکرده و در همان نشئه طبیعت مانده است، گرفتار کثرت بوده، سنگینی اش به عالم طبیعت است و به تعبیر قرآن کریم: «أثأقلتم فی الارض» توبه/۳۸ گرایششان به زمین است و طبیعت گرایند.

هر چه انسان

ص: ۸۷۹

به طبیعت نزدیکتر باشد، شناخت او شناخت حسی خواهد بود و حداکثر ترقی علمی وی آن است که از مرحله حس به مرحله خیال و وهم برسد و گرنه در مرحله عقل راهی برای انسان طبیعت گرا نیست. انبیای الهی برای آن که انسان را با عالم عقل مأنوس کنند، اشتیاق را به عالم طبیعت کم می کنند، چون ممکن نیست کسی که بینش ادراکی وی حسی صرف است، بتواند از جهان عقل طرفی بیند. از این رو فرموده اند: «رأس کل خطیئه حب الدنيا» (اصول کافی ۲/ ۳۱۵). پایندی به عالم حس و طبیعت مانع آن است که انسان با ملکوت آشنا شود، چه رسد به این که با مافوق آن مأنوس گردد.

انسان طبیعت زده حتی توفیق ندارد تا در عالم رؤیا نیز صورتهای مثالی و حق را ببیند و نیز اگر گاهی با عالم ملکوت ارتباطی برقرار کند، از دور صور ملکوتی بعضی از اشیا را می بیند.

۱۰

پرسش:

از دیدگاه قرآن، سخن حضرت یعقوب که گفت «بوی پیراهن حضرت یوسف را استشمام می کنم» چگونه توجیه می شود؟

پاسخ:

قرآن مجید چشم و گوش درونی برای انسان قایل است که آن چشم و گوش گاهی بسته و گاهی باز است. چنانکه می فرماید: بعضی چشم دلشان کور است: (فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارَ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ) حج/ ۴۶. معلوم می شود در نهان انسان چشمی است و کفار چشم درونشان کور است، نیز از این که می فرماید: (كَلِمًا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ * لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ) تکوین/ ۵۶ اگر اهل علم الیقین باشید هم اکنون جهنم را می بینید، معلوم می شود در نهاد بعضی از اولیا چشمی بیدار

ص: ۸۸۰

است. چنانکه حارثه بن مالک به رسول اکرم (ص) عرض کرد: (اصبحت موقناً) و رسول خدا (ص) فرمود: حقیقت یقین و ایمان تو چیست؟ عرض کرد: طوری که گویا عرش خداوند را بارز و آشکار می بینم و گویا بهشت و اهلش را می بینم و جهنم و ناله اهلش را می شنوم. (اصول کافی ۱، باب حقیقه الایمان و الیقین ۱ / ۵۲).

در بیانات حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام هم آمده است که: متقین راستین کسانی هستند که گویا بهشت و جهنم و اهلش را می بیند و می شناسند. (نهج البلاغه، خطبه ۱۵۳). اگر ایمان یقینی تر و کامل تر باشد این (كَانَ) به (أَنَّ) منتهی می شود.

اگر انسان در درونش چشم و گوش دارد، شامه هم دارد و همین شامه درونی حضرت یعقوب است که بوی پیراهن یوسف صدیق را که در چند فرسنگی است می یابد، چون سخن از بوی ظاهر و شامه ظاهر نیست تا هر سلیم الحسی که پیراهن یوسف صدیق علیه السلام در دست اوست آن را استشمام کند. این بو، بویی است که اگر کسی اهل ملکوت باشد آن را استشمام می کند، چنانکه بهشت هم بویی ملکوتی دارد که انسان می تواند با شامه ملکوتی خویش آن را استشمام کند، چنانکه رسول خدا فرمود: (إِنِّي لَأَجِدُ نَفْسَ الرَّحْمَنِ مِنْ نَاحِيَةِ الْيَمَنِ) (بحار، ۲۲، ۱۵۵/ ح ۲۲)، من بوی رحمت را از ناحیه یمن، که او بیس قرنی در آن ناحیه به سر می برد، استشمام می کنم.

با تقریب یاد شده لازم نیست که بگوییم: سخن یعقوب: (إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنَّ تُفَنِّدُونَ) یوسف/۹۴، کنایه از این است که وصال نزدیک است و اصلاً یعقوب علیه السلام بویی

استشمام نکرده است؛ زیرا با امکان حفظ ظاهر و حمل لفظ بر معنای معهود آن دلیلی بر مجاز و کنایه نیست، بلکه این محدوده را محدوده کرامت و اعجاز باید دانست.

۱۱

پرسش:

چرا داستان حضرت یوسف در قرآن، بهترین داستانها یا «احسن القصص» است؟

پاسخ:

زیرا در فرازهای هیجان انگیزش ترسیمی از عالیتین درسه‌های زندگی است. حاکمیت اراده خدا را بر همه چیز در این داستان به خوبی مشاهده می‌کنیم. سرنوشت شوم حسودان را با چشم خود می‌بینیم و نقشه‌های نقش بر آب شده آنها را مشاهده می‌کنیم. ننگ بی‌عفتی، عظمت و شکوه پارسائی و تقوی را لابلای سطورش مجسم می‌بینیم. منظره تنهائی یک کودک کم سن و سال را در قعر چاه، شبها و روزهای یک زندانی بی‌گناه را در سیاه چال زندان، تجلی نور امید از پس پرده‌های تاریک یأس و نومیدی و بالاخره عظمت و شکوه یک حکومت وسیع که نتیجه آگاهی و امانت است، همه در این داستان از مقابل چشم انسان رژه می‌رود. لحظاتی را که سرنوشت یک ملت با یک خواب پرمعنی دگرگون می‌شود و زندگی یک قوم و جمعیت در پرتو آگاهی یک زمامدار بیدار الهی از نابودی نجات می‌یابد، و دهها درس بزرگ دیگر در این داستان منعکس شده است.

۱۲

پرسش:

چگونه پیامبر اسلام ادعا می‌کند: من نخستین مسلمان هستم در حالی که پیامبران دیگر و امتهای صالح آنها نیز مسلمان بودند مثلاً نوح می‌گوید: مامورم که از مسلمانان باشم درباره ابراهیم و فرزندش اسماعیل می‌خوانیم که گفت: خداوندا ما را برای خودت مسلمان قرار ده حضرت یوسف می‌گوید: مرا مسلمان

ص: ۸۸۲

بمیران؟

پاسخ:

اولین مسلمان بودن پیامبر اسلام یا از نظر کیفیت و اهمیت اسلام اوست زیرا درجه تسلیم و اسلام او بالاتر از همه انبیاء بود و یا اولین فرد از این امت بود که آیین قرآن و اسلام را پذیرفت و این اشاره به یک مطلب مهم تربیتی نیز می باشد که هر رهبری باید در انجام دستورات مکتب خود از همه افراد پیش قدمتر باشد او باید اولین مومن به آیین خویش و نخستین عمل کننده و کوشاترین فرد و فداکارترین شخص در برابر مکتب خود باشد.

۱۳

پرسش:

اگر حضرت یعقوب به حیات یوسف ایمان داشت پس چرا آنقدر گریه کرد تا نابینا شد؟

پاسخ:

علم به زنده بودن، مانع گریه کردن نیست؛ زیرا فراق و دوری احیانا ناآگاهی نیست به این که بالاخره چه بر سر او آمده و این که بالاخره یوسف در چه وضع و حالی است، برای حضرت یعقوب نگران کننده بوده است. از طرف دیگر معلوم نیست که او یقینی به زنده بودن یوسف داشته است؛ بلکه آنچه از آیات قرآن فهمیده می شود، وجود نوعی امید به فضل و عنایت حق تعالی و امکان بازگشت یوسف در او می باشد.

۱۴

پرسش:

آیا برادران یوسف توبه کردند و نجات یافتند؟ آیا اصحاب باغ که در سوره قلم آمده است، توبه کردند؟

پاسخ:

پس از این که حضرت یوسف خزانه دار مصر شد، برادرانش برای تهیه آذوقه، دوبار به مصر سفر کردند. در سفر دوم، یوسف را شناختند و به اشتباه خودشان اعتراف کردند: " قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَطِيْئِيْنَ " (یوسف، ۹۱) گفتند: به

ص: ۸۸۳

خدا سوگند، که واقعاً خدا تو را بر ما برتری داده است و ما خطا کار بودیم. "

حضرت یوسف به آنان فرمود: " قَالَ -لَا- تَتْرِبْ -عَلَيْكُمْ- الْيَوْمَ -يَغْفِرُ- اللَّهُ -لَكُمْ- وَهُوَ أَرْحَمُ -الرَّحِيمِينَ- ؛ (یوسف، ۹۲) گفت: امروز بر شما سرزنشی نیست. خدا شما را می آمرزد و او مهربان ترین مهربانان است. "

پس از بازگشت از سفر مصر به پدرشان، حضرت یعقوب عرض کردند: " قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ؛ (یوسف، ۹۷) گفتند: ای پدر، برای گناهان ما آمرزش خواه که ما خطا کار بودیم. "

پدرشان فرمود: " قَالَ -سَوْفَ- أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيَ -إِنَّهُ- هُوَ الْغَفُورُ -الرَّحِيمُ- ؛ (یوسف، ۹۸) گفت: به زودی از پروردگارم برای شما آمرزش می خواهم، که او همانا آمرزنده مهربان است. "

از این که برادران یوسف به خطایشان اعتراف کردند و از پدرشان خواستند از خدا برایشان درخواست آمرزش کند، معلوم می شود که آنان توبه کردند.

داستان اصحاب باغ در سوره قلم آیه های ۱۷ تا ۳۳ بیان شده است. خلاصه ماجرای آن چنین است: باغی در دست پیرمرد مؤمنی بود، او به قدر نیاز از آن بر می گرفت و بقیه را به مستحقان و نیازمندان می داد. هنگامی که از دنیا چشم پوشید، فرزندانش گفتند: ما خود به محصول این باغ سزاوارتریم، چون عیال و فرزندان ما بسیارند و ما نمی توانیم مانند پدرمان عمل کنیم؛ از این رو، تصمیم گرفتند تمام مستمندان را که هر سال از آن باغ بهره می گرفتند محروم سازند. به خاطر این تصمیم غلطشان، آتشی سوزان و صاعقه ای مرگبار آن باغ خرم و سرسبز را هم چون سیاهی گردانید و جز مشتی خاکستر از

آن باقی نماند. پس از این که باغ در چنین حالی دیدند، به ظلم و طغیان خویش اعتراف کردند. "قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ - فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَوْمُونَ - قَالُوا يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ - عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ؛ (قلم، ۲۹۳۲) گفتند: پروردگارا، تو را به پاکی می ستاییم، ما واقعاً ستمگر بودیم. پس بعضی شان رو به بعضی دیگر آوردند و هم دیگر را به نکوهش گرفتند. گفتند: ای وای بر ما که سرکش بوده ایم. امید است که پروردگار ما بهتر از آن را به ما عوض دهد، زیرا ما به پروردگارمان مشتاقیم."

در مورد این که آیا آنان به راستی از کار خود پشیمان شدند و توبه کردند یا مانند بسیاری از ظالمان که وقتی گرفتار عذاب می شوند، به طور موقت بیدار می شوند، اما همین که عذاب برطرف شد، باز همان برنامه ها را تکرار می کنند؟ میان مفسران اختلاف نظر است. در بعضی روایات می خوانیم که آنان از روی خلوص نیت توبه کردند و خداوند توبه آنان را پذیرفت و باغی بهتر به آنان عطا فرمود. (ر.ک: بحارالانوار، علامه مجلسی، ج ۷۰، ص ۳۲۶، مؤسسه الوفا، بیروت / تفسیر المیزان، علامه طباطبایی، ج ۲۰، ص ۳۷۵، دفتر انتشارات اسلامی / تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۲۴، ص ۳۹۲۴۰۶، دارالکتب الاسلامیه.)

۱۵

پرسش:

چرا حضرت یوسف چند سالی در زندان ماند؟

پاسخ:

حضرت یوسف با دسیسه همسر عزیز مصر به زندان افتادند. و بیش از مدت مقرر در زندان ماندند. به این مطلب در آیه ۴۲ سوره یوسف اشاره شده

ص: ۸۸۵

است. " وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنسَخَهُ الشَّيْطَانُ مِن دَكْرَرِّبِهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ؛ (يوسف، ۴۲) و [یوسف] به آن کس از آن دو که گمان می کرد خلاص می شود، گفت: " مرا نزد آقای خود به یاد آور. " و [الی] شیطان، یادآوری به آقايش را از یاد او برد؛ در نتیجه، چند سالی در زندان ماند ".

علامه طباطبایی می فرماید: حضرت یوسف به جوانی که آزاد می شد سفارش کرد نزد اربابش از وی یاد کند. اما شیطان یاد حضرت یوسف را از ذهن جوان زندانی محو کرد و او به کلی حضرت یوسف را از خاطر برد و همین فراموشی باعث شد که یوسف چند سالی دیگر در زندان بماند. (تفسیر المیزان، علامه طباطبایی؛، ج ۱۱، ص ۱۸۰، جامعه مدرسین).

۱۶

پرسش:

همراه حضرت یوسف دو جوان دیگر زندانی بودند یکی از آنان خوابی دید و به حضرت تعریف کرد، رؤیای وی و تعبیر حضرت یوسف را بنویسید.

پاسخ:

همراه حضرت یوسف دو جوان دیگر زندانی شدند. هر دوی آنان در عالم خواب رؤیایی دیدند. یکی از آنان خواب دیده بود که انگور را برای ساختن شراب فشار می دهد؛ " قَالَ - أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَأْتُ نِي أَعَصِرُ خَمْرًا؛ (يوسف، ۳۶) و دیگری خواب دیده بود که مقداری نان روی سرش حمل می کند و پرندگان آسمان از آن می خورند. " وَقَالَ - الْأَخْرُ إِنِّي أَرَأْتُ نِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ؛ " (يوسف، ۳۶) حضرت یوسف پیش از تعبیر خواب آنان فرصت را غنیمت شمرده و به راهنمایی و ارشاد آنان پرداخته و پس از فرا خواندن آنان به توحید و دوری از شرک

ص: ۸۸۶

به تعبیر خواب آنان پرداخت و فرمود: "دوستان من یکی از شما آزاد می شود و ساقی ارباب خود خواهد شد و دیگری به دار آویخته می شود و آن قدر می ماند که پرندگان آسمان از سر او می خورند." "

۱۷

پرسش:

چه کسی حضرت یوسف را در مصر خرید و همسرش چه سفارشی کرد؟

پاسخ:

حضرت یوسف را پس از آنکه در مصر در بازار برده فروشان، در معرض فروش گذاشتند، چون تحفه نفیسی بود عزیز مصر که در حقیقت مقام وزارت یا نخست وزیری پادشاه (فرعون) را داشت خرید و به همسرش داده و سفارش کرد که او را گرامی داشته و مبادا به چشم برده به او نگاه شود. و چون فرزند نداشتند انتظار داشتند در آینده وی را آمر ممکن باشد به فرزندی برگزینند. " وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِمَرْأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوًى لِي أَن يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ مَوْلًى؛ (یوسف، ۲۱).

در پایان شایان ذکر است. قرآن کریم، معارفی بس عمیق و ژرف تر دارد که شاید برخی به خاطر نداشتن وقت یا فراهم نبودن کتاب از آن ها محروم باشند. این واحد پلی است برای ارتباط این معارف و پرسش گران عزیز قرآنی. از این رو تقاضا می شود پرسش هایی را که شما خانواده گرامی و قرآنی با توجه به تحصیلات خوبی که دارید به پاسخ آن ها به سادگی دست می یابید، خود در جستجوی آن باشید که لذت آمیزی دارد. منتظر پرسش های شما درباره معارف و تفسیر آیات قرآن کریم هستیم.

۱۸

پرسش:

چه کسانی حضرت یوسف را پیدا کرده و چه تصمیمی گرفتند؟

پاسخ:

کاروانی که از نزدیک چاه می گذشتند و برای تأمین

ص: ۸۸۷

آب در آنجا توقف کرده بودند، حضرت یوسف را از چاه نجات داده و با بهای کمی ایشان را فروختند. " وَجَأَتْ سَيِّئَارَهُ " فَارْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَادْلَى - دَلَوَهُ " قَالَ - يَبْشُرِي - هَذَا غُلْمٌ " وَأَسْرَوهُ بِضْعَةَ - وَاللَّهِ " عَلِيمٌ " بِمَا يَعْمَلُونَ وَشَرَّوهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ - مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ - الزَّاهِدِينَ " (یوسف، ۱۹ و ۲۰)

۱۹

پرسش:

حضرت یعقوب رؤیای حضرت یوسف را چه تعبیر کردند؟

پاسخ:

پس از آن حضرت یوسف خواب خود را (سجده کردن یازده ستاره و خورشید و ماه) برای پدر بزرگوارشان تعریف کرد. این خواب هیجان انگیز و معنادار که شبیه خواب های کودکانه به نظر می رسید حضرت یعقوب را به فکر فرو برد. و فرمود:

۱. خوابت را برای برادرانت بازگو مکن: " قَالَ يَبْنِي لَا تَقْصِصْ رُؤْيَاكَ عَلَيَّ اخوتك "

۲. پروردگارت تو را برخواهد گزید (یعنی تو را به مقام نبوت خواهد رسانید) " وَ كَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَّبُّكَ "

۳. تعبیر خواب به تو تعلیم می دهد " وَ يَعْلَمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْاِحَادِيثِ "

۴. و نعمتش را بر تو و آل یعقوب تکمیل می کند " وَ يَتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَ عَلَيَّ آلِ يَعْقُوبِ "

چنانکه ملاحظه می فرمایید مطالبی که حضرت یعقوب پس از خواب فرزندش به وی فرمود، همین مطالبی است که در آیه ۵ و ۶ سوره یوسف آمده است.

در آیه ۱۰۰ سوره یوسف آمده است پس از آنکه پدر و مادر و برادران حضرت یوسف به مصر آمدند و از عظمت نعمت الهی و لطف خداوند به حضرت یوسف، به سجده افتادند.

حضرت یوسف رو به پدر کرده و عرض کرد: پدر جان این همان تأویل و تعبیر، خوابی است که

ص: ۸۸۸

از پیش در آن هنگام که کودک خردسالی بودم دیدم. بنابراین منظور از ماه و خورشید پدر و مادر حضرت یوسف و یازده ستاره، برادران او بودند که این رؤیا بالاخره به واقعیت پیوست.

۲۰

پرسش:

چرا برادران حضرت یوسف او را دوست نداشتند؟

پاسخ:

حضرت یعقوب دوازده پسر داشت که دو نفر از آنان به نام های " یوسف " و " بنیامین " از یک مادر بودند. حضرت یعقوب به این دو نفر به ویژه حضرت یوسف به دلایل زیر محبت بیشتری نشان می داد.

۱. آن دو کوچک ترین فرزندان حضرت یعقوب بودند. در نتیجه نیاز به حمایت و محبت بیشتری داشتند.

۲. براساس برخی روایات مادر آن دو از دنیا رفته بود لذا به محبت بیشتری نیاز داشتند.

۳. در یوسف، آثار نبوغ و بزرگواری نمایان بود.

برادران حضرت یوسف بدون توجه به این جهات از محبت پدرشان به حضرت یوسف سخت ناراحت شده و به برادرشان حسادت می ورزیدند. (ر.ک: تفسیر نمونه، آیت اللهم کارم شیرازی و دیگران، ج ۹، ص ۳۲۱، دارالکتب الاسلامیه.)

۲۱

پرسش:

هنگامی که حضرت یوسف وارد مجلسی که همسر عزیز مصر برای زنان تشکیل داده و به دست هر کدام چاقویی داده چه اتفاقی افتاد؟

پاسخ:

همسر عزیز مصر برای پوشاندن گناه خود و توجیه آن، مجلسی تشکیل داد و چند تن از زنان مصر را دعوت کرد و به دست هر کدام ترنج و چاقویی داد، و دستور داد حضرت یوسف از مقابل آنان عبور کند در این هنگام زنانی که در مجلس بودند با مشاهده جمال دلربای حضرت یوسف از خود بی خود شد. و به جای ترنج دستان خود را بریدند؛

ص: ۸۸۹

" فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَسْبُ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (يوسف، ۳۱)

۲۲

پرسش:

حضرت یوسف و همسر عزیز در آستانه هنگامی که حضرت یوسف فرار می کرد چه کسی را دیدند؟ وی چه گفت و شاهد ماجرا چگونه قضاوت کرد؟

پاسخ:

حضرت یوسف برای رهایی از دامی که برایش پهن شده بود به طرف در دوید. زلیخا نیز از پشت سر آن حضرت را تعقیب کرد، تا مانع خروجش شود، برای این منظور پیراهن حضرت یوسف را از پشت گرفت، و به شدت آن را کشید به طوری که پیراهن حضرت پاره شد.

حضرت یوسف هر طور بود خود را به درب قصر رسانید هنگامی که در را باز کردند، عزیز مصر را پشت در دیدند: " وَالْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ ؛ (یوسف، ۲۵) در این هنگام آقای زن را دم در یافتند. " همسر عزیز مصر با مشاهده این وضع، قیافه حق به جانبی گرفت و حضرت یوسف را متهم ساخت و گفت: " کیفر کسی که نسبت به اهل و همسر تو، اراده خیانت کند، جز زندان یا عذاب الیم چه خواهد بود. " از آن جا که خداوند حامی نیکان است گواهی که در آن نزدیکی بود و برخی می گویند. بچه شیر خواری بیش نبود گفت: اگر پیراهن یوسف از جلو پاره شده باشد، آن زن، راست می گوید و یوسف دروغگو است و اگر پیراهنش از پشت سر پاره شده است، آن زن دروغ می گوید و یوسف راستگو است.

۲۳

پرسش:

چرا با اینکه علاقه زلیخا به حضرت یوسف کاملاً زمینی بوده (تا قبل از

ص: ۱۹۰

ازدواج با حضرت یوسف) اما میتواند به مرحله ای برسد که در سن پیری دوباره جوان شود و با حضرت یوسف ازدواج کند؟

پاسخ:

ماجرای ازدواج حضرت یوسف علیه السلام تنها در بعضی منابع و برخی روایات بیان شده است. مثلاً در روایتی آمده است: وقتی عزیز مصر در سال های قحطی از دنیا رفت و حضرت یوسف علیه السلام در آن زمان عزیز و بزرگ کشور مصر شده بود، همسر عزیز مصر که همان زلیخا بود به تنگدستی و فقر گرفتار گردید به گونه ای که از مردم درخواست کمک می کرد. به او گفتند: خوب است نیاز خود را به نزد حضرت یوسف علیه السلام ببری و از او یاری و کمک بطلبی؛ زلیخا در جواب گفت: من از او خجالت می کشم ولی به قدری به او اصرار کردند تا بالاخره قبول کرد و بر سر راهی که محل عبور موبک پادشاهی حضرت یوسف علیه السلام بود، نشست. ولی زلیخا، حضرت یوسف علیه السلام را دید، ایستاد و گفت: سبحان الذی جعل الملوک بالمعصیه عبداً و جعل العیید بالطاعه ملوکاً؛ منزه و پاک است خداوندی که پادشاهان را به خاطر گناه و نافرمانی، بندگان و بندگان را به واسطه فرمانبری و اطاعت، پادشاه می گرداند.

حضرت یوسف علیه السلام به او فرمود: تو همان زن (زلیخا) هستی؟ گفت: بله. حضرت فرمود: آیا هنوز به من علاقه مندی؟ زلیخا گفت: آیا مرا مسخره می کنی؟ من به سن پیری و سالخوردگی رسیده ام، مرا رها کن. حضرت علیه السلام فرمود: پرسش من از روی راستی و درستی است نه از روی تمسخر. زلیخا در جواب

ص: ۸۹۱

گفت: بله، من هنوز دل در گرو عشق و محبت تو دارم. حضرت علیه السلام دستور داد او را به منزل و قصر سلطنتی ببرند سپس از او پرسید: آیا تو نبودی که آن رفتارهای زشت را با من داشتی و مرا گرفتار بلا و زندان کردی؟

زلیخا در پاسخ گفت: ای پیامبر خدا! مرا سرزنش مکن، چون به بلایی گرفتار شدم که هیچ کس به آن مبتلا نشد. حضرت یوسف علیه السلام پرسید: آن گرفتاری و بلا چه بود؟ زلیخا گفت: به محبت تو که در زیبایی بی نظیر هستی گرفتار شدم و خود من نیز از همه زنان مصر زیباتر بودم و از همه ثروتمند تر. آن زیبایی و ثروت از من گرفت شد و به شوهری ناتوان دچار شدم. حضرت علیه السلام پرسید: چه می خواهی؟ گفت: از خدا بخواه، جوانی را به من برگرداند. حضرت علیه السلام از خداوند درخواست کرد و خداوند جوانی را به زلیخا برگرداند و حضرت با او ازدواج کرد. (تفسیر نورالثقلین، ج ۲، ص ۴۷۱، ح ۲۱۸ و نیز احادیث ۲۱۷ و ۲۱۹)

این حدیث در تفاسیر ارزشمند و معتبری مانند تفسیر المیزان ذکر نشده و شاید مرحوم علامه طباطبایی این حدیث را نپذیرفته باشند و به همین خاطر آن را ذکر نفرموده اند. در تفسیر نمونه نیز از این حدیث و این مضمون خبری نیست. ولی در تفسیر مجمع البیان، مرحوم طبرسی این حدیث با این مضمون آمده ولی درباره آن بیانی ندارند.

در هر صورت با فرض صحت و درستی این حدیث و این جریان، مطلبی که با اصول و قواعد کلی قرآن و سنت

مخالف و ناسازگار باشد در این حدیث و این قضیه به چشم نمی خورد. شاید زلیخا پس از آن درماندگی و سقوط از تخت عزت به خاک ذلت، بیدار شده باشد و دست از افکار آلوده و کارهای غلط خود کشیده باشد و با توجه و بازگشت به سوی خدا، تحولی عمیق و ریشه دار در افکار و باورها و اعمال او حاصل شده باشد. چون شکسته بالی و افتادگی گاهی انسان را به اوج می رساند و احساس فقر و نیاز و درک بیچارگی خود از ویژگی های اولیا الهی و بندگان برجسته خداوند است که البته اگر در حال داشتن ثروت و مقام و عزت کسی به این حقیقت و این ادراک برسد از ارزش والایی برخوردار است و گرنه معمولاً بعد از فقر و ذلت و سقوط این حالت در همه پیدا می گردد. احتمال دارد خداوند با گرفتار کردن او به این حالت درماندگی آن روحیه خودخواهی و هوسرانی و جاه طلبی را از او گرفته باشد و زمینه توجه به خدا و احساس نیاز به خود را در او ایجاد کرده باشد و این مطلب عجیبی نیست. تا انسان زنده است هر لحظه می توان انتظاری معجزه و امر خارق العاده ای را از او داشت و این از ویژگی های انسان است که می تواند با اراده و تصمیم و انتخاب وضع موجودش را تغییر دهد و به هیچ وجه محکوم وضع موجود نباشد. چه بعد و تعجیبی دارد که با نفس گرم و تصرف ولایی پیامبر بزرگ و معصوم و مقرب خداوند یعنی حضرت یوسف علیه السلام جوانی به پیرزنی برگردد و چنان شایستگی

و لیاقتی در او پیدا شود که همسر پیامبر والایی چون حضرت یوسف علیه السلام گردد.

تا انسان زنده است نمی تواند مأیوس شود و نباید از او مأیوس شد. زلیخایی که همه هستی و سرمایه خود را از دست داده و آن زیبایی و جوانی و قدرت و عزت از او گرفته شده، یک دفعه بیدار شده و متوجه خطاهای خود گردیده و بر گذشته اسفبار خود اشک ندامت ریخته و صادقانه و خالصانه به درگاه خداوند نالیده و زمینه رشد و تعالی و تحول در او ایجاد گشته و خداوند نیز با چنین بنده ای چنین رفتار و معامله شایسته ای می کند.

۲۴

پرسش:

با این که حضرت یوسف علیه السلام از مخلصین بودند چرا در زندان خدا را فراموش کرد؟

پاسخ:

مسلماً مقام حضرت یوسف علیه السلام از پیامبر اکرم (ص) بالاتر نیست. آن حضرت فرموده است: الهی ما عبدناک...؛ خدایا ما تو را آن گونه که باید عبادت نکردیم و آن گونه که سزاوار است نشناختیم و آن گونه که شأن تو است شکرگزار تو نبوده ایم».

آری، هیچ کس از لحظه های غفلت خالی نیست؛ چرا که ظرف آدمی با همه عظمتش محدود است. از این رو بنا بر نظر بسیاری از متکلمان ترک اولی بر معصوم جایز و ممکن است. در قرآن مجید نیز مواردی از این قبیل ذکر شده که مؤید این دیدگاه است؛ از جمله کناره گرفتن حضرت یونس از قوم خویش و یا کاری که به حضرت یوسف منسوب شده است.

قضیه «اذکرنی عند ربک» نیز از همین مقوله است؛ یعنی، دادخواهی مظلوم به هیچ روی

ص: ۸۹۴

گناه نیست؛ بلکه در مواردی واجب است و از جمله راه های دادخواهی عرض حال است؛ ولی برای حضرت یوسف این کار ترک اولی محسوب شده و به همین سبب سال ها در زندان ماند تا پیامد لحظه ای غفلت از اولی را تحمل کرده و سپس از آن رهایی یابد.

۲۵

پرسش:

می گویند هنگامی که حضرت یعقوب آمدند، حضرت یوسف بر اسب سوار بود و پیاده نشد؛ لذا کسی از فرزندش به پیامبری نرسید، آیا این سخن درست است؟

پاسخ:

نبوت و امامت مقامی الهی است که خداوند آن را براساس لیاقت به شخصی می دهد تا هدایت مردم را به عهده گیرد. خداوند درباره حضرت ابراهیم غ بعد از اینکه از امتحانات الهی سربلند بیرون آمد، می فرماید: "إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا" (بقره، ۱۲۴) ای ابراهیم! من مقام امامت را به تو دادم. حضرت ابراهیم غ از خداوند درخواست کرد که این مقام را به فرزندانش هم بدهد. خداوند در جواب فرمود: "لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ" این مقام، به ظالمان نمی رسد، یعنی اگر فرزندان لایق این مقام باشند، به آنها هم داده می شود و گرنه داده نخواهد شد.

در این مورد هم اگر فرزندان یوسف پیامبر نشده باشند، به خاطر این بوده است که لایق آن مقام بزرگ نبوده و شایستگی آن را نداشته اند.

البته در حدیثی از امام صادق نقل شده که علت به پیامبر نرسیدن فرزندان یوسف علیه السلام به خاطر آن بوده است که وقتی پدرش به مصر نزد او رفت دیرتر از پدر از اسب پایین آمد؛ و خداوند به خاطر این ترک اولی از نسل او پیامبری قرار نداد. (کافی، کلینی؛ ج

ص: ۸۹۵

۲، ص ۳۱۱، دارالکتب الاسلامیه.) لکن در نقل این حدیث از امام صادق جای تردید است. (جهت آگاهی بیشتر ر.ک: الفرقان فی تفسیر القرآن، محمد الصادقی، ج ۱۲ و ۱۳، ص ۲۰۵ ۲۰۸، آیه ۱۰۰ سوره یوسف، انتشارات فرهنگ اسلامی / گناهان کبیره، آیت الله دستغیب، ج ۱، ص ۱۳۲، چ افست بوذرجمهری.) حضرت یوسف علیه السلام جزء انبیا بزرگوار الهی می باشد.

عصمت پیامبران خدا از مسائلی است که با دلایل عقلی و آیات و روایات فراوان به طور قطع ثابت است. (ر.ک: پیام قرآن، ج ۷، ص ۷۵ ۲۰۰ / منشور جاوید، جعفر سبحانی، ج ۵، ص ۳۰ ۱۵۲، دفتر انتشارات اسلامی / ر.ک: رسائل توحیدی، علامه طباطبایی، ترجمه و تحقیق علی شیروانی هرنندی، ص ۱۹۱ ۲۰۲، انتشارات الزهرا / فرشتگان، علی رضا رجالی تهرانی، ص ۶۵ ۶۸، دفتر تبلیغات اسلامی.)

سراسر آیه های سوره یوسف علیه السلام بر علم و دانش، بردباری و شکیبایی و پاکی و عصمت شگفت آور حضرت یوسف صدیق شهادت و گواهی می دهد و قرآن، سرگذشت او را به عنوان " اسوه تقوا " و نمونه پاکی و مظهر عفت و عصمت بیان می کند و او را از بندگان " مخلص " (یوسف، ۲۴) می شمارد که به فرموده قرآن کریم " مخلصین " از گزند شیطان در امانند: " إلاّ عبادک منهم المخلصین " (حجر، ۴۰) بنابراین، چگونه می توان به او نسبت داد که " عزّ سلطنت او را گرفته باشد و به احترام پدر از اسب پیاده نشده باشد و ... " .

به همین جهت، برخی از مفسران این احادیث را مخالف با آیات قرآن و ضروریات دین و از خرافات

و اسرائیلیاتی دانسته اند که در احادیث ما وارد شده و قابل قبول و اعتماد نمی باشد. (ر.ک: الفرقان فی تفسیر القرآن، محمد الصادقی، ج ۱۳۱۲، ص ۲۰۶ ۲۰۸، انتشارات فرهنگ اسلامی.)

آیات و روایات معتبر نشانگر آن است که حضرت یوسف علیه السلام طبق فرمان الهی عمل می کرد و کمال احترام را نسبت به پدر انجام می داد؛ چنان که قرآن کریم می فرماید:

" فَلَمَّا دَخَلُوا يُوْسُفَ -ءَاوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوْهُ وَقَالَ -ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللّٰهُ مَآمِنِينَ ۙ (یوسف، ۹۹) و هنگامی که بر یوسف وارد شدند، او پدر و مادر خود را در آغوش گرفت و گفت: همگی داخل مصر شوید که انشا الله در امن و امان خواهید بود!"

از جمله " فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰی -يُوْسُفَ - " و " قَالَ -ادْخُلُوا مِصْرَ " (واژه ورود و دخول) استفاده می شود که حضرت یوسف علیه السلام در خارج شهر به استقبال پدر و همراهانش رفته بود و در ساختمان و یا چادرهایی منزل گرفته، در انتظار قدم آنان به سر می برد و هنگامی که پدر و همراهانش وارد شدند، حضرت یوسف نسبت به آنان اظهار محبت ویژه ای کرد: " ءَاوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوْهُ " و پس از انجام دادن مراسم استقبال، از پدر و همراهانش خواست تا به مصر وارد شوند و در آن دیار سکنی گزینند؛ در غیر این صورت واژه ورود و دخول جایگاهی نداشت، بلکه کلمه ملاقات و مانند آن مناسب بود. (ر.ک: تفسیر راهنما، هاشمی رفسنجانی، ج ۸، ص ۵۷۶ ۵۷۷، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی / المیزان، علامه طباطبایی؛، ج ۱۱، ص ۲۴۸، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.) علاوه بر آن، بر فرض که

روایت درست باشد، دیر پیاده شدن در مقابل پدر، کار حرامی نیست تا ارتکاب آن، گناه و خلاف عصمت شمرده شود؛ در نهایت حضرت یوسف علیه السلام مرتکب " ترک اولی " شده و این منافاتی با عصمت او ندارد.

۲۶

پرسش:

آیا عزیز مصر، همسرش را مجبور کرد تا یوسف را در تنگنا قرار دهد و او را اغفال کند؟ ...

پاسخ:

چنین مطلبی از داستان حضرت یوسف علیه السلام که در قرآن آمده است، استفاده نمی شود؛ بلکه بر عکس؛ عزیز مصر نه تنها همسرش را مجبور به این کار نکرد، بلکه از متهم شدن خانواده اش به این کار ناراضی بود، لذا وقتی از ماجرا باخبر شد، حضرت یوسف علیه السلام را مورد تهمت قرار دادند، [یوسف] گفت: او مرا با اصرار به سوی خود دعوت کرد و در این هنگام شاهدی از خانواده آن زن شهادت داد که اگر پیراهن او از پیش رو پاره شده، آن زن راست می گوید و او از دروغگویان است و اگر پیراهنش از پشت سر پاره شده، آن زن دروغ می گوید و او از راست گویان است، هنگامی که [عزیز مصر] دید پیراهن او [یوسف] از پشت سر پاره شده گفت این مکر و حيله شماست که مکر و حيله شما زنان عظیم است، یوسف از این موضوع صرف نظر کن، و تو [ای زن] برای گناه خود آمرزش بخواه که تو از خطاکاران بوده ای " (یوسف، ۲۶۲۹) (برای آگاهی بیشتر ر.ک: تفسیر نمونه آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۹، ص ۳۸۷ به بعد، دارالکتب الاسلامیه، تهران.)

از آیه ۲۵ این سوره (قَالَتَ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا ...)، استفاده

ص: ۸۹۸

می شود که، عزیز مصر نسبت به این مسئله، از خود بی غیرتی نشان نداده، بلکه بر عکس پیگیری کرد تا مجرم شناسایی شود؛ لذا همسر عزیز پیشدستی کرده و از حضرت یوسف علیه السلام شکایت کرد که متعرض من شده و باید او را به زندان و یا عذابی سخت، مجازات نمایی. ولی برای این که قضیه مخفی بماند و آبرویش حفظ شود به حضرت هشدار داد که قضیه را نادیده گرفته، به احدی نگوید؛ از طرف دیگر بر اساس علاقه ای که به همسرش داشت، با توجه به این که او را محکوم کرد و گناهکار معرفی نمود، دستور داد تا از خدای خود به خاطر این گناه طلب مغفرت کند. "

۲۷

پرسش:

چرا برادران حضرت یوسف علیه السلام به آن حضرت حسادت می ورزیدند؟

پاسخ:

برادران حضرت یوسف علیه السلام گمان میکردند که پدرشان به حضرت یوسف علیه السلام محبت بیشتری می ورزد و به آنها توجهی ندارد و به همین خاطر اعتراض کردند و گفتند: "... یوسف و برادرش [بنیامین] نزد پدر از ما محبوبترند در حالی که ما نیرومندتریم، مسلماً پدر ما، در گمراهی آشکار است." (یوسف، ۸)

پس یکی از عوامل حسادت برادران حضرت یوسف علیه السلام نسبت به او، گمان بد آنان در مورد پدرشان بود، از جمله عوامل دیگر حسادت برادران یوسف علیه السلام نسبت به آن حضرت، ضعف ایمان و بی تقوایی آنان بود آنها نمی توانستند فضائل و زیبایی های معنوی مثل تقوا، ایمان و ظاهری مثل زیبایی، نبوغ و استعداد و ... آن حضرت را تحمل کنند، به همین خاطر به او حسادت میورزیدند. (ر.ک: المیزان، علامه

ص: ۸۹۹

طباطبایی؛ ج ۱۸، ص ۵۱۵۵۲۰؛ ج ۱۳، ص ۵۹۶۵۹۷؛ بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی؛ / تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۹ ص ۳۲۱۳۲۸، دارالکتب الاسلامیه، تهران).

۲۸

پرسش:

حضرت یوسف علیه السلام چه مدت در چاه ماند و چه خوابی دیده بود؟

پاسخ:

بنابر روایتی از امام چهارم حضرت سجاد علیه السلام حضرت یوسف مدت یک شب در چاه ماند که فردای آن شب گروهی از رهگذران و کاروانیان او را از چاه بیرون کشیدند و به عنوان برده او را فروختند. (ر.ک: حیاة القلوب، علامه مجلسی؛ ج ۱، ص ۴۷۶، انتشارات سرور).

قرآن کریم، خواب حضرت یوسف را این گونه بیان میکند: " إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ؛ (یوسف، ۴) [به خاطر آور] هنگامی را که یوسف به پدرش گفت: پدرم! من در خواب دیدم یازده ستاره و خورشید و ماه در برابر من سجده میکنند! " (ر.ک: تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۹، ص ۳۰۸۳۱۹، دارالکتب الاسلامیه، تهران).

۲۹

پرسش:

چند کتاب از حضرت یوسف علیه السلام خوانده ام. در تمام آنها، به گریه های حضرت یعقوب علیه السلام اشاره شده بود و این که ایشان بر اثر این گریه ها نابینا شده بودند، در صورتی که مادر حضرت یوسف هم زنده بود، چرا در سراسر داستان، اشاره های به گریه و ناله های مادرش نشده و این موضوع، مسکوت مانده است؟

پاسخ:

در رابطه با زنده بودن مادر حضرت یوسف در زمان حادثه های که برای یوسف رخ داد، مفسران اختلاف دارند. آیاتی که اشاره به پدر

ص: ۹۰۰

و مادر یوسف دارند عبارتند از: " فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مَعِيَ مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ - وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَ خَرُّوا لَهُوَ سُجَّدًا؛ (یوسف، ۹۹:۱۰) هنگامی که بر یوسف وارد شدند، او پدر و مادر خود را در آغوش گرفت و گفت: همگی داخل مصر شوید که انشاءالله در امن و امان خواهید بود و پدر و مادر خود را بر تخت نشاند و همگی به خاطر او سجده کردند. "

برخی مفسران، معتقدند، چنان که ظاهر آیات نشان می‌دهد؛ پدر و مادر یوسف، برای دیدن او به مصر آمدند؛ بنابراین مادر یوسف در زمان گم شدن یوسف زنده بوده است، اما برخی از مفسران، اصرار دارند، مادر یوسف، که " راحیل " نام داشت، در آن زمان زنده نبوده است و این شخص خاله یوسف بوده که به مصر آمده و به جای مادر او محسوب شده است، ولی با توجه به ظاهر آیه، همان فرض قبول میشود که مادر ایشان زنده بوده و همراه حضرت یعقوب به مصر آمده است.

اما این که چرا گریه‌ها و ناراحتیهای یعقوب ثبت شده و از گریه‌های مادر یوسف چیزی به میان نیامده، علل مختلفی دارد که برخی از آنها عبارتند از: ۱. سیره انبیا: با توجه به این که قرآن، کتاب راهنمایی و درس زندگی برای انسان است؛ به همین جهت در آنچه مطرح شده، دارای اهداف تربیتی است. عکس العمل‌های طبیعی، مانند گریه مادر در فراق فرزند را نقل نمیکند، بلکه قرآن آنچه در تربیت بشر نقش دارد را بیان مینماید. این مورد نیز

از آن جهت که بیانگر سیره انبیا می‌باشد، بیان شده است، زیرا حضرت با تمام علاقه‌ای که به فرزندش دارد به طوری که از فراق او بینایی خود را از دست می‌دهد نسبت به این حادثه، هرگز به خدا اعتراض نکرده و از دایره صبر خارج نمی‌شود و می‌فرماید: "فَصَبْرٌ جَمِيلٌ؛ (یوسف، ۸۳) من شکیبایی میکنم شکیبایی جمیل [و خالی از کفران] ۲. علم پیامبر: یعقوب از خوابی که یوسف دیده بود اطلاع داشت و سالها نگران وقوع چنین حادثه‌ای بود، و زمانی که این واقعه رخ داد، حضرت متوجه شد که مقدمات تعبیر آن خواب شروع شده است. ایشان هم از جهت فراست مؤمن که به نور خدا میبیند و نیز از جهت آگاهی غیبی، میدانست که برادران یوسف دروغ میگویند و یوسف سر به نیست نشده، بلکه زنده است و آن فرزند کوچک، اسیر بیابانها و نامردمان است، در حالی که مادرش اینها را نمیدانست و ممکن است، مانند مادران معمولی، پس از مدتی که از مرگ فرزندش گذشته، و وضعیّت عادی برگشته است، زیرا گمان میکرد واقعا یوسف از دنیا رفته است. ۳. رسالت پیامبر: حضرت یعقوب از پیامبری یوسف و ذات پاک او خبر داشت، و وقتی میدید، چنین انسان قدسی، به دست برادران حسود، به سختترین مصایب دچار شده است گریه میکرد؛ غیر از گریه‌های که برای انسان عادی میکنند، مثل گریه مردم بر امام حسین، که هم به خاطر مظلومیتها و مصایب ایشان، گریه میکنند و هم به جهت آن که اباعبدالله دارای ذاتی پاک و مقدس بود؛ و هم به جهت زنده نگه داشتن نام و پیام

ایشان در تاریخ. حضرت یعقوب نیز با گریه های خود، نه تنها بر معایب پیامبری پاک و قدوسی اشک می ریخت، بلکه نام او را زنده نگه داشت تا آن که فراموش نشود، و بعد از مدتی طولانی که یوسف پیدا میشود، امری عجیب نباشد، لذا ایشان خود را با گریه های طولانی، منتظر نشان میدادند، ولی مادر حضرت یوسف، چنین رسالت هایی را بر عهده نداشت و چنین اطلاعاتی را نداشتند. (ر.ک: تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۱۰، ص ۸۵، نشر دارالکتب الاسلامیه / سیره پیامبران در قرآن، عبدالله جوادی آملی، ص ۳۹۷، نشر اسرأ).

۳۰

پرسش:

حضرت یوسف چگونه توانست بر شهوت خود غلبه کند؟

پاسخ:

قرآن کریم، از پیروزی نیروی ایمان و عقل حضرت یوسف علیه السلام بر طوفان غریزه ایشان چنین یاد میکند: "وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِيَ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَاَ أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِيَ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوْءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُوَ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلِصِينَ؛ (یوسف، ۲۴) آن زن قصد او را کرد و او نیز اگر برهان پروردگار را نمیدید قصد وی را مینمود، این چنین کردیم، تا بدی و فحشا را از او دور سازیم؛ چرا که او از بندگان مخلص ما بود." او نیز برای حفظ پاکی خویش در این لحظه حساس دست به شدیدترین مبارزه و جهاد با نفس زد و "برهان" پروردگار نیز باعث نجات ایشان شد، اما این که "برهان" چه بوده است، آراء مختلف است برخی از آراء چنین است: ۱. علم و ایمان و تربیت انسانی و صفات برجسته. ۲. آگاهی

ص: ۹۰۳

او نسبت به حکم تحریمی زنا ۳. مقام نبوت و معصوم بودن از گناه ۴. یک نوع امداد و کمک الهی که به خاطر اعمال نیکش در این لحظه حساس به سراغش آمد. و ...

در آیات قرآن کریم و روایات، کلمه "برهان" به بسیاری از معانی فوق اطلاق شده است. قهراً امداد غیبی و کمک معنوی خداوند به یاری او فرستاده شد، تا از بدی و گناه رهایی یابد؛ زیرا او بندهای بود که با آگاهی و ایمان و پرهیزگاری و عمل پاک خود را ساخته بو و قلب و جان او از تاریکیهای شرک پاک و خالص شده بود و به همین دلیل شایستگی چنین امداد الهی را فراهم نمود، این توفیق الهی اختصاص به ایشان نداشته باشد بلکه هر کس دیگری که در زمره بندگان خالص خدا و " مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ " وارد شود، او لایق چنین موهبتی خواهد شد.

خلاصه آن که، طبق آیه فوق، آن چه که باعث غلبه حضرت یوسف علیه السلام بر قوای غریزی او شد، سه عامل مهم بود:

۱. او خود را به خدا سپرد و پناه به لطف او برد: " قال معاذ الله "

۲. خودسازی حضرت یوسف علیه السلام و بندگی توأم با اخلاص او که از جمله " إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ " استفاده میشود، به او قوه و قدرت بخشید که در این میدان بزرگ در برابر وسوسه های مضاعفی که از درون و برون به او حمله ور بود زانو نزنند. این در واقع پاداش پاکی و تقوا و اخلاص او بود، که باعث شده

خداوند با الطاف خفیه خود و مددهای غیبی که توصیف آن با هیچ بیانی ممکن نیست، بندهاش را در این لحظه حساس حفظ نماید. (ر. ک: تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۹، ص ۳۷۲ ۳۷۸، دارالکتب الاسلامیه / تفسیر المیزان، علامه طباطبایی؛ مترجم، سید محمد باقر موسوی همدانی، ج ۱۱، ص ۱۹۵، مرکز نشر فرهنگی رجأ).

۳۱

پرسش:

حضرت یوسف پیشنهاد زلیخا را رد کرد اما آیا اگر زلیخا زن عزیز مصر نبود و یک زن بیوه بود نیز حضرت یوسف پیشنهاد او را رد می کرد.

پاسخ:

بی شک عصمت در انبیاء (اقتضای قطعی در اجتناب از محرّمات دارد را و بطور قطع می توان معتقد بود صورتی را که تصور فرموده اید اگر ملازم با نبایدها و ناشایستگی ها باشد، ساحت قدس انبیاء و از جمله حضرت یوسف علیه السلام از آن پاک و مبرا است و اگر ملازم با محدودیتهای شرعی و اخلاقی نباشد چه بسا اصل پذیرش درخواست ازدواج از جانب کسی که شایستگی های لازم و بایستگی های کافی را داراست و هیچگونه منع شرعی نیز در میان ندارد پیوندی است مبارک و بی اشکال، بلکه در صورت نیاز شدید به گونه ای که خودداری از ازدواج بستر ساز مفسد و بیماریهای جسمی یا روحی و روانی گردد واجب خواهد بود.

حضرت یوسف (و دیگر انبیاء نیز بحکم بشر بودن دارای چنین نیازی بوده و جواز پاسخگویی به آن را در چهار چوب مقررات الهی داشته اند.

۳۲

پرسش:

در روایت است دچار شدن یعقوب به فراق بخاطر ترک اولی بوده، سوال آیا برادران یوسف جبری عمل کرده اند؟

ص: ۹۰۵

اسخ:

این گونه تنبیهات الهی موجب عملی جبری در دیگران نیست بلکه برادران یوسف بطور اختیاری عمل کردند ولی شاید اگر خداوند نمی خواست یعقوب را تنبیه نماید از طریق دیگری یوسف را نجات می داد و مثلاً زودتر به او باز می گرداند.

۳۳

پرسش:

چرا حضرت یوسف با اینکه می دانست با نگه داشتن برادرش بنیامین غم پدرش زیادتر می شود باز این کار را کرد؟

پاسخ:

حضرت یوسف، بنیامین را به جهت تکمیل برنامه آزمایش پدر و برادران نگه داشته بود و به تعبیر دیگر این کار از سر هوا و هوس نبوده؛ بلکه طبق یک فرمان الهی بوده است ((وَكذَلِكَ كَدْنَا لِيُوسُفَ مِنْ قَبْلُ)) که می خواست مقاومت یعقوب را در برابر ازدست دادن فرزند دوم نیز بیازماید و بدین طریق آخرین مرحله تکامل را نیز بیاماید. هم چنین برادران یوسف آزموده شوند که در برابر عهده‌ی که با پدر در زمینه حفظ برادرشان داشتند، چه انجام خواهند داد، (تفسیر نمونه).

۳۴

پرسش:

منظور از برکات پیراهن حضرت یوسف چیست؟

پاسخ:

در سه مقطع تاریخی سه برکت از پیراهن یوسف صدیق دیده شد که منشأ همه این برکات بدن یوسف بود که در جوار رحمت روح پاکش قرار داشت:

اول این که وقتی پیراهن آغشته به خون یوسف را برادران با چشم گریان به حضور یعقوب آوردند: (وَجَاؤُا اِبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ) یوسف ۱۶، شکل پیراهن نشان داد که اینها دروغ می گویند: (وَجَاؤُا عَلٰی قَمِيصِهٖ بِدَمٍ كٰذِبٍ) یوسف ۱۸، زیرا اگر گرگ کسی را بدرد پیراهن وی سالم نمی ماند. این پیراهن که پیکر یوسف صدیق را می پوشاند از صداقت سهمی برده، شهادت صادقانه داد و

ص: ۹۰۶

دوم این که وقتی همسر عزیز مصر حضرت یوسف را تعقیب کرد و پیراهنش را از پشت پاره کرد و عزیز مصر را نزدیک در دید، در این هنگام یوسف علیه السلام را متهم کرد و گفت: (ما جزاء مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا) یوسف ۲۵. در آن جا کسی گفت: اگر پیراهن حضرت یوسف از جلو دریده شده معلوم می شود قصد تجاوز داشته و همسر عزیز مصر از خود دفاع کرده و جلو پیراهن او را گرفته و پاره کرده است، اما اگر از پشت سر دریده شده معلوم می شود یوسف خواسته بگریزد و آن زن از پشت سر دست انداخته و پشت پیراهن او را پاره کرده است. این جا هم پیراهن یوسف صدیق شهادت صدق داد و مدعی کذب و افترا را رسوا کرد: (إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ * وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ * فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ) یوسف/۲۶-۲۸.

سوم اینکه، وقتی به فرمان آن حضرت پیراهن وی را برای درمان چشم نابینای یعقوب بردند و بر چهره او افکندند، وی بینا شد: (ادُّهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا) یوسف/۹۳ و این از کرامات یوسف صدیق بود.

۳۵

پرسش:

قصه حضرت یوسف چه درسهایی می آموزد؟

پاسخ:

سراسر قصه یوسف که (احسن القصص) است، نشان می دهد که تقوا صراط مستقیم و بی تقوایی که گاهی به صورت حسد و کید و بی عفتی است و گاهی تحقیر انسانی وارسته، مایه بیراهه رفتن و

ص: ۹۰۷

سبب سقوط است. برادران حضرت یوسف گاهی بر اثر حسادت چنین پنداشتند که یوسف را از بین ببرند تا دیگر یعقوب همش یوسف نباشد و تمامی هم یعقوب به آنها متوجه شود: (أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ) یوسف/۹. بنابراین یوسف را به چاه انداختند، اما دیدند هر دو کار نتیجه معکوس داد؛ نه تنها یعقوب به برادرها گرایش پیدا نکرد، بلکه از آنها نگران و گریزان شد و تمام همش به سمت مهجورش یوسف معطوف گردید، به گونه ای که برادرها به وی می گفتند: (تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ) یوسف/۸۵؛ [تو همواره به یاد یوسفی تا مشرف به مرگ شوی یا آن که هلاک گردی و از نابود شده ها باشی].

آنها گمان کردند با از بین بردن یوسف توجه یعقوب را به خود جلب می کنند، اما یعقوب از آنها رو برگرداند و چنان در فراق یوسف گریست که بر اثر شدت حزن چشمانش نابینا شد و از سوی دیگر پنداشتند که یوسف را از کرامت محروم کردند، در حالی که او از حسیض چاه به اوج عزت رسید. در بهترین خاندان از نظر وسایل امکانی به سر برد و متنعم زیست. از این رو خدای سبحان می فرماید: (وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ) یوسف/۵۶؛ تصمیم ما بر این بود که از همین راهی که برادران او را تحقیر کردند، او تکریم، و از همان راهی که او را محروم کردند، متنعم شود. پس هیچ یک از این اهداف شوم حسودان جامه عمل نپوشید، نه درباره یعقوب، نه در باره یوسف و نه

خود سود بردند و این نشانه آن است که خداوند مکر خائنان را به هدف نمی رساند: (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْخَائِنِينَ) يوسف/۵۲.

کید شرورانه شهوت زدگان نیز چنین است؛ با آن که زن عزیز مصر و نیز سایر زنان مصر به خاطر تحقیر و تصغیر یوسف دست به این کار زدند و او را به زندان فرستادند: (لِيَسْجَنَ وَ لِيَكُونَ مِنَ الصَّاغِرِينَ) يوسف/۳۲، اما خود تحقیر شدند و یوسف صدیق علیه السلام به مقامی رسید که می گوید: (اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ) يوسف/۵۵. ملک مصر هم می گوید: (إِنِّي نَبِيٌّ مِّنْ قَوْمٍ مَّكْرُوهٍ) يوسف/۵۴ و این نشانه آن است که نقشه منحرفان از صراط مستقیم هرگز به ثمر نمی رسد، چنانکه قرآن کریم با عناوین متعدد می فرماید: (أَنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ) قصص/۳۷، (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْخَائِنِينَ) يوسف/۵۲، (لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ) مائده/۱۰۸. از طرف دیگر باید توجه داشت که دسیسه خائن نه تنها سودی ندارد، بلکه زیانش فقط دامنگیر خود خائن خواهد شد: (وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ) فاطر/۴۳.

۳۶

پرسش:

منظور از تقدم جذبه بر سلوک، در سیره حضرت یوسف چیست؟

پاسخ:

از قرآن کریم استفاده می شود که آغاز سیر و سلوک یوسف علیه السلام از جذبه بوده است و جذبه او از رؤیای صادق وی که جزئی از اجزای نبوت است، نشئت گرفته است، یعنی اول واقع را دید، بعد به راه افتاد. گر چه برخی از انبیا ابتدا سالک بودند و بعد مجذوب شدند، اما بعضی چون عیسی و یحیی (علیهما السلام) اول برایشان واقع مکشوف می شود و بعد راه را ادامه می دهند؛ چنانکه خدای سبحان، در دوران کودکی به عیسی و یحیی

ص: ۹۰۹

حکم نبوت عطا کرده است. سخن عیسی علیه السلام در کودکی این است که: (إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَيْنِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا) مریم/۳۰، و درباره یحیی علیه السلام چنین آمده است: (وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا) مریم/۱۲، ولی درباره حضرت یوسف علیه السلام می فرماید: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا) یوسف/۲۲ وقتی به سن رشد رسید ما به او حکم نبوت عطا کردیم.

حضرت یوسف در همان دوران کودکی بارقه ای از نبوت که رؤیای صادق است، نصیبتش شد (نه همانند حضرت عیسی در گهواره) و وقتی برادرها خواستند او را به چاه بیندازند نیز، خداوند از راه وحی او را آگاه ساخت که تو سالم می مانی و این جریان را به اطلاع آنها خواهی رساند: (وَإِذْ نَادَى إِلَيْهِ لُتَيْبَتُهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) یوسف/۱۵ این وحی هم در دوران نوجوانی نصیب یوسف صدیق شده است.

پس جریان یوسف صدیق از این نظر که در آغاز سیر و سلوک کشف و شهود نصیبتش شد، همانند سیره یحیی و عیسی (علیهما السلام) است، گرچه خدای سبحان نبوت را وقتی بالغ شد به او عطا کرد، اما طلوعه این حکم و علم را در دوران جوانی به او عطا کرد. پس از آن کشف، یوسف علیه السلام به جایی رسید که جزو بندگان مخلص شد و چنین انسانی گرچه مستجاب الدعوه است، لیکن دعایش برای صیانت دین است نه برای حفظ شخص خود، مگر آن که حفظ دین متوقف بر حفظ شخص باشد. چنانکه در مقابل کید زنان مصر به عنوان یک نیایش می گوید: خدایا چون زندان برای حفظ دین توست من آن را می پذیرم، اما کید زنهای

مصر را از من دور کن. خداوند هم دعایش را مستجاب کرد: (وَأَلَّا- تَضَيِّرَفِ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ * فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَّرِفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) يوسف/۳۳-۳۴ قرآن کریم در این قصه الگو ذکر می کند و بر این اساس کسی که برای صیانت نفس خود از خدای سبحان خالصانه مسئلت کند و به او پناهنده شود دعایش مستجاب خواهد شد.

۳۷

پرسش:

از دیدگاه قرآن برجسته ترین مقام حضرت یوسف چیست؟

پاسخ:

یوسف صدیق مانند دیگر ذریه صالح حضرت ابراهیم از فیضهای خاص برخوردار بود، اما این برخورداری به رایگان به دست نیامد و خداوند به گزاف این موهبت را به آنها عطا نکرد، زیرا کارهای خدا بر محور حکمت و علم و بر اساس قابلیتهاست. اعطای این فضیلتها برای این است که آنها در راه حفظ دین پایدار و استوار بودند، احسان می کردند و عمل نیک انجام می دادند: (اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ) انعام/۱۲۴.

بنابراین یوسف علیه السلام جزو صالحان و محسنان است. همچنین خداوند او را به عنوان پیامبری که با بینات اعزام شده است معرفی کرده، می فرماید: (وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكِّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ نَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا) غافر/۳۴؛ یوسف صدیق با بینات، شواهد و معجزات فراوان آمد. هر معجزه و دلیل قطعی که برای تثبیت رسالت یک مرسل لازم است یوسف صدیق آن را داشته است تا این که بعد از ارتحال یوسف صدیق علیه السلام گفتند: پیامبر دیگری نخواهد آمد. این آیه دلیل رسالت و نبوت و بینات او بود و

ص: ۹۱۱

چنانچه یوسف علیه السلام دارای رسالت نبود بینه نیز لازم نداشت، زیرا بینه متعلق به نبوت و رسالت است.

برجسته ترین مقامی که قرآن کریم برای یوسف علیه السلام اثبات می کند، مخلص بودن اوست. اخلاص درجه عالی کمال انسانی است و بنده مخلص کسی است که اولاً صحیفه نفس او را خلوص و محبت خدا پر کرده و در حرم قلب او غیر از خدا راه نداشته و مجالی برای اندیشه بد و شیطنت نباشد و ثانیاً خدا او را برای خود برگزیده و خالص کرده باشد. همان طور که خدای سبحان در باره اسحاق، یعقوب و ابراهیم (علیهم السلام) فرمود: (إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصِهِ ذِكْرِي الدَّارِ)، ص/۴۶. اینها بندگان مخلص مایند، روی اخلاص یوسف صدیق نیز صحه گذاشت و فرمود: (إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ)، یوسف/۲۴. او بنده مخلص خداست، از این رو گرچه به سنگین ترین آزمون الهی مبتلا شد، اما پیروز به در آمد؛ در همه حالات صبور و شاکر بود. نه به احدی متوسل شد، نه حزن و هراسی داشت چنانکه در بحبوحه نشاط جوانی با فراهم بودن همه امکانات، دامن خویش را به گناه نیالود.

۳۸

پرسش:

کرامات اخلاقی حضرت یوسف چیست؟

پاسخ:

یکی از کرامات اخلاقی یوسف این است که هنگام گرو گرفتن برادرش به اتهام دزدی، وقتی برادرها گفتند: وی برادری داشت که او نیز سارق بود و این برادر همانند اوست " یوسف این اتهام ناروا را شنید، ولی آن را افشا نکرد: (قَالُوا إِنَّ يَسِيرًا فَقَدْ سَرِقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانَا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ) یوسف

ص: ۹۱۲

۷۷ او اتهام ناروا نسبت به خود را افشا نکرد و این کرامت اخلاقی را داشت که راز نهانی برادرها را فاش و آنها را رسوا نکند. آنگاه که پدر و مادرش با همه برادرها به حضور وی آمدند و در پیشگاه او خضوع کردند نیز، به برادران گفت: (لَا تَثْرِبَ عَلَیْكُمْ الْیَوْمَ) یوسف/۹۲؛ امروز با این که همه قدرتها در اختیار من است بر شما سرزنش و توییخی نیست. زیرا زکات قدرت، گذشت است. این گونه رفتارها نشانه ملکات برجسته کسانی است که با کشف و شهود و یا سلوک مستمر به این مقام منبع راه یافته اند. خدای سبحان همان طور که کارهای یوسف صدیق را به خود نسبت داده، می فرماید: (كَذَلِکَ كِدْنَا لِیُوسُفَ) یوسف ۷۶؛ ما برای این که یوسف علیه السلام بتواند با قوانین مصر برادر خود را نزد خود حاضر کرده، به وصال یکدیگر نایل شوند، این نقشه را کشیدیم و به او یاد دادیم تا آن پیمان را در بار برادرها بگذارد، آنگاه اعلام کننده بگوید: (أَیُّهَا الْعِیْرُ أَنْكُم لَسَارِقُونَ) یوسف ۷۰. همچنین به یوسف صدیق اجازه می دهد که خود را مظهر بعضی از اسمای تامه خدای سبحان بداند: (أَلَا تَرَوُنَّ إِنِّیْ أَوْ فِی الْكَيْلِ وَأَنَا خَیْرُ الْمُتْرَلِیْنَ) یوسف ۵۹.

(خیر المنزلین) از اسمای حسناى خدای سبحان است که حضرت نوح علیه السلام نیز آن را به خدا نسبت می دهد. وقتی طوفان منطقه وسیعی را زیر پوشش گرفت، خدای سبحان به نوح علیه السلام فرمود: (فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّكَ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی نَجَّیْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِیْنَ * وَقُلِ رَبِّ أَنْزَلْنِیْ مُتْرَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَیْرُ الْمُتْرَلِیْنَ)

مؤمنون ۲۸-۲۹؛ [بگو: پروردگارا! در هنگام نزول، مرا در جای امنی فرود آور، چون تو بهترین نازل کننده ای و به منزل خوب مأوا میدهی]. مشابه این تعبیر را یوسف صدیق به اذن خدا درباره خود کرده، می فرماید: (وَإِنَّا خَيْرُ الْمُنْزَلِينَ)، یعنی من مظهر خیر المنزلینم و از این رو بهترین پذیرایی کنندگان افراد نازلم.

کرامت اخلاقی یوسف بار دیگر به این صورت تجلی می کند که وقتی همه برادران و نیز پدر و مادر به حضور او آمدند و آنها را تکریم کرد در مراسم ستایش و شکر گزاری خداوند می گوید: (وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ)، خداوند به من احسان کرد و مرا از زندان بیرون آورد. نمی فرماید: مرا از چاه بیرون آورد، تا مبادا برادرها شرمنده شوند. از جریان به چاه انداختنش نیز به لطیف ترین تعبیر یاد می کند و می فرماید: شیطان بین من و برادرانم رخنه و تباهی ایجاد کرد: (مَنْ بَعْدَ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي) یوسف/۱۰۰. سعه صدر و عفو جمیل، لطیف ترین کرامتی است که انسان نمونه به آن متصف است.

۳۹

پرسش:

تعبیری که حضرت یوسف از خواب عزیز مصر کرد چقدر حساب شده بود؟

پاسخ:

کاملاً حساب شده بود زیرا گاو در افسانه های قدیمی سنبل «سال» بود، چاق بودن دلیل بر فراوانی نعمت، و لاغر بودن دلیل بر خشکی و سختی، حمله گاوهای لاغر به گاوهای چاق دلیل بر این بود که در این هفت سال باید از ذخائر سالهای قبل استفاده کرد. و هفت خوشه خشکیده که بر هفت خوشتر پیچیدند تأکید دیگر بر این دو دوران فراوانی و

ص: ۹۱۴

خشکسالی بود، به اضافه این نکته که باید محصول انبار شده به صورت خوشه ذخیره شود تا به زودی فاسد نشود و برای هفت سال قابل نگهداری باشد.

و اینکه عدد گاوهای لاغر و خوشه های خشکیده بیش از هفت نبود نشان می داد که با پایان یافتن این هفت سال سخت، آن وضع پایان می یابد و طبعاً سال خوش و پر باران و با برکتی در پیش خواهد بود. و بنابراین باید به فکر بذر آن سال هم باشند و چیزی از ذخیره انبارها را برای آن نگهدارند!

۴۰

پرسش:

داستان خواب معروف عزیز مصر چه بود و یوسف چگونه آنرا تعبیر کرد؟

پاسخ:

پادشاه مصر که می گویند نامش ولید بن ریان بود (و عزیز مصر وزیر او محسوب می شد) خواب ظاهراً پریشانی دید، و صبحگاهان تعبیر کنندگان خواب و اطرافیان خود را حاضر ساخت و چنین گفت «من در خواب دیدم که هفت گاو لاغر به هفت گاو چاق حمله کردند و آنها را می خوردند، و نیز هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده را دیدم که خشکیده ها بر گرد سبزه ها پیچیدند و آنها را از میان بردند». یوسف/۴۳

سپس رو به آنها کرد و گفت ای جمعیت اشراف! درباره خواب من نظر دهید اگر قادر به تعبیر خواب هستید». یوسف/۴۳

ولی حواشی سلطان بلافاصله «اظهار داشتند که اینها خوابهای پریشان است و ما به تعبیر اینگونه خوابهای پریشان آشنا نیستیم!»
یوسف/۴۴

این سخن وضع مجلس را دگرگون ساخت و همگی چشمها رابه ساقی دوختند سرانجام به او اجازه داده شد که هر چه زودتر دنبال این مأموریت برود و

ص: ۹۱۵

نتیجه را فوراً گزارش دهد.

ساقی به زندان به سراغ دوست قدیمی خود یوسف آمد، همان دوستی که در حق او بی وفائی فراوان کرده بود، اما شاید می دانست بزرگواری یوسف مانع از آن خواهد شد که سر گله باز کند. رو به یوسف کرد و چنین گفت «یوسف ای مرد بسیار راستگو، درباره این خواب چه می گوئی که کسی در خواب دیده است که هفت گاو لاغر هفت گاو چاق را می خورند و هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده» (که خوشه خشکیده بر خوشه سبز پیچیده و آن را نابود کرده است). من به سوی این مردم باز گردم، باشد که آنها از تعبیر این خواب آگاه شوند». یوسف/۴۶

یوسف بی آنکه هیچ قید و شرطی قائل شود و یا پاداشی بخواهد فوراً خواب را به عالیتترین صورت تعبیر کرد، تعبیری گویا و خالی از هرگونه پرده پوشی، و توأم با راهنمایی و برنامه ریزی برای آینده تاریکی که در پیش داشتند، «او چنین گفت هفت سال پی در پی باید با جدیت زراعت کنید، چرا که در این هفت سال بارندگی فراوان است، ولی آنچه را درو می کنید به صورت همان خوشه در انبارها ذخیره کنید، جز به مقدار کم و حیره بندی که برای خوردن نیاز دارید». یوسف/۴۷

«اما بدانید که بعد از این هفت سال، هفت سال خشک و کم باران و سخت در پیش دارید که تنها باید از آنچه از سالهای قبل ذخیره کرده اید استفاده کنید و گرنه هلاک خواهید شد، ولی مراقب باشید در آن هفت سال خشک و قحطی نباید تمام موجودی انبارها را صرف

ص: ۹۱۶

تغذیه کنید، بلکه باید مقدار کمی برای زراعت سال بعد که سال خوبی خواهد بود بود نگهداری نمائید». یوسف/۴۸

اگر با برنامه و نقشه حساب شده این هفت سال خشک و سخت را پشت سر بگذارید دیگر خطری شما را تهدید نمی کند، زیرا «بعد از آن سالی فرا می رسد پر باران که مردم از این موهبت آسمانی بهره مند می شوند نه تنها کار زراعت و دانه های غذایی خوب می شود، بلکه علاوه بر آن دانه های روغنی و میوه هائی که مردم آن را می فشارند و از عصاره آن استفاده های مختلف می کنند نیز فراوان خواهد بود.» یوسف/۴۹

۴۱

پرسش:

هنگامی که یعقوب پس از سالها یوسف را دید و از او خواهش کرد که داستان به چاه انداختنش را تعریف کند، دقیقاً چه شد؟

پاسخ:

هنگامی که یعقوب به دیدار یوسف رسید به او گفت فرزندم دلم می خواهد بدانم برادران با تو دقیقاً چه کردند.

یوسف از پدر تقاضا کرد که از این امر صرف نظر کند، ولی یعقوب او را سوگند داد که شرح دهد.

یوسف گوشه ای از ماجرا را برای پدر بیان کرد تا آنجا که گفت برادران مرا گرفتند و بر سر چاه نشانند و به من فرمان دادند، پیراهنت را بیرون بیاور من به آنها گفتم شما را به احترام پدرم یعقوب سوگند می دهم که پیراهن مرا از تن من بیرون نیاورید و مرا برهنه نسازید، یکی از آنها کاردی که با خود داشت برکشید و فریاد زد پیراهنت را بکن! ... با شنیدن این جمله، یعقوب طاقت نیاورد، صیحه ای زد و بیهوش شد و هنگامی

ص: ۹۱۷

که بهوش آمد از فرزند خواست که سخن خود را ادامه دهد، اما یوسف گفت تو را به خدای ابراهیم و اسماعیل و اسحاق، سوگند که مرا از این کار معاف داری، یعقوب که این جمله را شنید و صرف نظر کرد.

و این نشان می‌دهد که یوسف به هیچ وجه علاقه نداشت، گذشته تلخ را در خاطر خود یا پدرش تجدید کند، هر چند حس کنجکاوی یعقوب را آرام نمی‌گذاشت.

۴۲

پرسش:

یعقوب با استشمام بوی پیراهن یوسف چگونه بینایی خود را باز یافت؟

پاسخ:

بعضی از مفسران احتمال داده اند که یعقوب نور چشم خود را به کلی از دست نداده بود، بلکه چشمانش ضعیف شده بود و به هنگام فرارسیدن مقدمات وصال آنچنان انقلاب و هیجانی به او دست داد که به حال نخست بازگشت، ولی ظاهر آیات قرآن نشان می‌دهد که او به کلی نابینا و حتی چشمانش سفید شده بود، بنابراین بازگشت بینایی اش از طریق اعجاز صورت گرفت، قرآن می‌گوید «فارتد بصیراً».

۴۳

پرسش:

چگونه یعقوب بوی پیراهن یوسف را که از مصر برای او فرستاده بود فهمید، ولی افتادن او در چاه که در نزدیکی اش اتفاق افتاده بود را نفهمیده بود؟

پاسخ:

پاسخ به این سؤال چندان پیچیده نیست، چرا که علم آنها نسبت به امور غیبی متکی به علم و اراده پروردگار است، و آنجا که خدا بخواهد آنها می‌دانند هر چند مربوط به دورترین نقاط جهان باشد.

آنها را از این نظر می‌توان به مسافرانی تشبیه کرد که در یک شب تاریک و ظلمانی از بیابانی که ابرها آسمان آن را

ص: ۹۱۸

فرا گرفته است می گذرند، لحظه ای برق در آسمان می زند و تا اعماق بیابان را روشن می سازد، و همه چیز در برابر چشم این مسافران روشن می شود، اما لحظه ای دیگر خاموش می شود و تاریکی همه جا را فرا می گیرد بطوری که هیچ چیز به چشم نمی خورد.

شاید حدیثی که از امام صادق علیه السلام در مورد علم امام نقل شده نیز اشاره به همین معنی باشد، آنجا که می فرماید «خداوند در میان خودش و امام و پیشوای خلق، ستونی از نور قرار داده که خداوند از این طریق به امام می نگرد و امام نیز از این طریق به پروردگارش، و هنگامی که بخواهد چیزی را بداند در آن ستون نور نظر می افکند و از آن آگاه می شود».

و شعر معروف سعدی نیز ناظر به همین بیان و همین گونه روایات است

بگفت احوال ما برق جهان است

گهی پیدا و دیگر در نهان است

گهی بر طارم اعلا نشینیم

گهی تا پشت پای خود نبینیم

(جهان در اینجا به معنی جهنده است و برق جهان یعنی برق جهنده آسمان).

و با توجه به این واقعیت جای تعجب نیست که روزی بنا به مشیت الهی برای آزمودن یعقوب از حوادث کنعان که در نزدیکش می گذرد بی خبر باشد، و روز دیگر که دوران محنت و آزمون به پایان می رسد، از مصر بوی پیراهنش را احساس کند.

۴۴

پرسش:

داستانهایی که سبب شد برادران یوسف، در بارگاه عزیز مصر اظهار کنند که یوسف هم مانند بنیامین دزد بوده است و به آن داستانها دست آویزند، چه بود؟

پاسخ:

سه روایت از تواریخ پیشین در این

ص: ۹۱۹

زمینه نقل شده است اینکه یوسف بعد از وفات مادرش نزد عمه اش زندگی می کرد و او سخت به یوسف علاقمند بود، هنگامی که بزرگ شد و یعقوب خواست او را از عمه اش باز گیرد، عمه اش چاره ای اندیشید و آن اینکه کمر بند یا شال مخصوصی که از اسحاق در خاندان آنها به یادگار مانده بود بر کمر یوسف بست، و ادعا کرد که او می خواسته آنرا از وی برآید، و طبق قانون و سنتشان یوسف را در برابر آن کمر بند و شال مخصوص، نزد خود نگهداشت.

دیگر اینکه یکی از خویشاوندان مادری یوسف بتی داشت که یوسف آنرا برداشت و شکست و بر جاده افکند و لذا او را متهم به سرقت کردند در حالی که هیچ یک از اینها سرقت نبوده است.

و دیگر اینکه گاهی او مقداری غذا از سفره بر می داشت و به مسکین ها و مستمندان می داد، و به همین جهت برادران بهانه جو، این را دستاویزی برای متهم ساختن او به سرقت قرار دادند، در حالی که هیچیک از آنها گناهی نبود.

۴۵

پرسش:

هنگامی که حضرت یوسف از کسی که با او در زندان بود، خواست که هنگامی که آزاد شد، شفاعتش را نزد شاه بکند، چرا یوسف پس از این سخن چند سال در زندان ماند؟

پاسخ:

تعبیر قرآن این است که «شیطان یادآوری از یوسف را نزد صاحبش از خاطر او برد». یوسف/۴۲ و به این ترتیب، یوسف بدست فراموشی سپرده شد، «و چند سال در زندان باقی ماند». یوسف/۴۲ در روایتی از پیامبر چنین میخوانیم که فرمود «من از برادرم

ص: ۹۲۰

یوسف در شکفتم که چگونه به مخلوق، و نه به خالق، پناه برد و یاری طلبید؟.

در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام می خوانیم که بعد از این داستان جبرئیل نزد یوسف آمد و گفت چه کسی تو را زیباترین مردم قرار داد؟ گفت پروردگار من!

گفت چه کسی مهر تو را آنچنان در دل پدر افکند؟ گفت پروردگار من!

گفت چه کسی قافله را به سراغ تو فرستاد، تا از چاه نجات دهند؟

گفت پروردگار من.

گفت چه کسی سنگ را (که از فراز چاه افکنده بودند) از تو دور کرد؟

گفت پروردگار من.

گفت چه کسی تو را از چاه رهائی بخشید؟ گفت پروردگار من.

گفت چه کسی مکر و حيله زنان مصر را از تو دور ساخت؟ گفت پروردگار من!

در اینجا جبرئیل چنین گفت پروردگارت می گوید چه چیز سبب شد که حاجت رابه نزد مخلوق بردی، و نزد من نیاوردی؟ و به همین جهت باید چند سال در زندان بمانی.

۴۶

پرسش:

دلیل اعطای علم تعبیر خواب توسط خداوند به حضرت یوسف چه بود؟

پاسخ:

بسیاری از مواهب علمی را خداوند در مقابل پرهیز از گناه و مقاومت در برابر هوسهای سرکش میبخشد و به تعبیر دیگر این مواهب که ثمره روشن بینیهای قلبی است جاززه ای می باشد که خداوند به اینگونه اشخاص می بخشد. در حالات «ابن سیرین» معبر معروف خواب می خوانیم که او مرد بزازی بود، بسیار زیبا، زنی دل به او بست و با حيله های مخصوصی، او را به خانه خود بُرد، درها را به روی او بست، اما او تسلیم هوسهای آن زن نشد

ص: ۹۲۱

و مرتباً مفسد این گناه بزرگ را بر او می شمرد، ولی آتش هوس آن زن به قدری سرکش بود که آب موعظه آن را خاموش نمی ساخت، ابن سیرین برای نجات از چنگال او چاره ای اندیشید، برخاست و بدن خود را با اشیاء آلوده ای که در آن خانه بود چنان کثیف، آلوده و نفرت انگیز ساخت که هنگامی که زن آن منظره را دید از او متنفر شد، و او را از خانه بیرون کرد. می گویند ابن سیرین بعد از این ماجرا فراست و هوشیاری فوق العاده ای در تعبیر خواب نصیص شد و داستانهای عجیبی از تعبیر خواب او در کتابها نوشته اند که از عمق اطلاعات او در این زمینه خبر می دهد.

بنابراین ممکن است یوسف این علم و آگاهی خاص را به خاطر تسلط بر نفس در مقابل جاذبه فوق العاده همسر عزیز مصر پیدا کرده باشد.

۴۷

پرسش:

برادران یوسف، هنگامی که بدون یوسف به خانه برگشتند، به پدر چه گفتند؟

پاسخ:

آنها گفتند «پدر جان ما رفتیم و مشغول مسابقه (سواری، تیراندازی و مانند آن) شدیم و یوسف را که کوچک بود و توانائی مسابقه را با ما نداشت، نزد اناث خود گذاشتیم، ما آنچنان سرگرم این کار شدیم که همه چیز حتی برادرمان را فراموش کردیم و در این هنگام گرگ او را خورد! ولی می دانیم تو هرگز سخنان ما را باور نخواهی کرد، هر چند راستگو باشیم»
یوسف/۱۷

۴۸

پرسش:

یوسف هنگامی که برادرانش دور از چشم پدر، شروع به زدن او کردند و هیچکدام به او پناه نمی دادند، چرا شروع به خندیدن کرد و به

ص: ۹۲۲

برادرانش چه گفت؟

پاسخ:

گفت «فراموش نمی کنم روزی به شما برادران نیرومند با آن بازوان قوی و قدرت فوق العاده جسمانی نظر افکندم و خوشحال شدم، با خود گفتم کسی که اینهمه یار و یاور نیرومند دارد چه غمی از حوادث سخت خواهد داشت، آن روز بر شما تکیه کردم و به بازوان شما دل بستم، اکنون در چنگال شما گرفتارم و از شما به شما پناه می برم، و به من پناه نمی دهید، خدا شما را بر من مسلط ساخت تا این درس را بیاموزیم که به غیر او حتی به برادران تکیه نکنم.»

۴۹

پرسش:

چرا یعقوب در مقابل درخواست فرزندانش که می خواستند یوسف را به گردش ببرند اشاره به خطر گرگ کرد؟

پاسخ:

بعضی می گویند بیابان کنعان بیابانی گرگ خیز بود، و به همین جهت خطر بیشتر از این ناحیه احساس می شد.

بعضی دیگر گفته اند که این به خاطر خوابی بود که یعقوب قبلاً دیده بود که گرگانی به فرزندانش یوسف حمله می کنند، این احتمال نیز داده شده است که یعقوب با زبان کنایه سخن گفت، و نظرش به انسانهای گرگ صفت همچون بعضی از برادران یوسف بود.

۵۰

پرسش:

برادران یوسف برای جدا کردن او از پدر و بیرون بردن یوسف چه حيله ای زدند؟

پاسخ:

آنها با قیافه های حق بجانب و زبانی نرم و لحن آمیخته با یک نوع انتقاد ترحم انگیز نزد پدر آمدند و گفتند «پدر جان چرا تو هرگز یوسف را از خود دور نمی کنی و به ما نمی سپاری؟ چرا تو درباره برادرمان به ما اطمینان نمی کنی؟! در حالی که ما خیرخواه

ص: ۹۲۳

او هستیم» یوسف/۱۱ بیا دست از این کار که ما را متهم می سازد بردار، به علاوه برادر ما، نوجوان است، او هم دل دارد، او هم نیاز به استفاده از هوای آزاد خارج شهر و سرگرمی مناسب دارد، زندانی کردن او در خانه صحیح نیست، «فردا او را با ما بفرست تا به خارج شهر آید، گردش کند از میوه های درختان بخورد و بازی و سرگرمی داشته باشد». یوسف/۱۲

و اگر نگران سلامت او هستی «ما همه حافظ و نگاهبان برادرمان خواهیم بود» چرا که برادر است و با جان برابر!

و به این ترتیب نقشه جدا ساختن برادر را ماهرانه تنظیم کردند، و چه بسا این سخن را در برابر خود یوسف گفتند، تا او هم سر به جان پدر کند و از وی اجازه رفتن به صحرا بخواهد.

این نقشه از یک طرف پدر را در بن بست قرار می داد که اگر یوسف را به ما نسپاری دلیل بر این است که ما را متهم می کنی، و از سوی دیگر یوسف را برای استفاده از تفریح و سرگرمی و گردش در خارج شهر تحریک می کرد.

۵۱

پرسش:

برادران یوسف چه نقشه ای برای او کشیدند؟

پاسخ:

آنها گرد هم جمع شدند و دو پیشنهاد را مطرح کردند و گفتند «یوسف را بکشید و یا او را به سرزمین دوردستی بیفکنید تا محبت پدر یکپارچه متوجه شما بشود»! یوسف/۹

درست است که با این کار احساس گناه و شرمندگی وجدان خواهید کرد، چرا که با برادر کوچک خود این جنایت را روا داشته اید، ولی جبران این گناه ممکن است،

ص: ۹۲۴

توبه خواهید کرد «و پس از آن افراد صالحی خواهید شد»! یوسف/۹

ولی در میان برادران یک نفر بود که از همه باهوش تر، و یا با وجدان تر بود، به همین دلیل هم با طرح قتل یوسف مخالفت کرد و هم با طرح تبعید او در یک سرزمین دوردست که بیم هلاکت در آن بود، و طرح سومی را ارائه نمود گفت «یوسف را نکشید و اگر می خواهید کاری انجام دهید او را در قعر چاه بیفکنید (به گونه ای که سالم بماند) تا بعضی از راهگذران و قافله ها او را بیابند و با خود ببرند» و از چشم ما و پدر دور شود. یوسف/۱۰

۵۲

پرسش:

یوسف چگونه اموال بیت المال را بطور بلاعوض به برادران خود داد؟

پاسخ:

این سؤال را از دو راه می توان پاسخ داد: نخست اینکه در بیت المال مصر حقی برای مستضعفان وجود داشته و مرزهای کشورها نیز دخالتی در این حق نمی تواند داشته باشد به همین دلیل یوسف از این حق در مورد برادران خویش که در آن هنگام مستضعف بودند استفاده کرد همانگونه که در مورد سایر مستضعفان نیز استفاده می کرد دیگر اینکه یوسف در آن پست حساسی که داشت شخصا دارای حقوقی بود و حداقل حقش این بود که خود و عائله نیازمند خویش و کسانی همچون پدر و برادر را از نظر حداقل زندگی تامین کند. بنابراین او از حق خویش در این بخشش و عطا استفاده کرد.

۵۳

پرسش:

چرا هنگامی که برادران نزد یوسف آمدند، او خود را به آنها معرفی نکرد تا زودتر او را بشناسند و به سوی

ص: ۹۲۵

پدر باز گردند و او را از غم فراغ یوسف در آورند؟ و چرا اصلاً یوسف در این مدت پیکری به کنعان نفرستاد تا پدر را از حال خود آگاه سازد؟

پاسخ:

یوسف چنین اجازه ای از طرف پروردگار نداشت زیرا ماجرای فراق یوسف گذشته از جهات دیگر صحنه آزمایش و میدان امتحانی بود برای یعقوب و می بایست دوران این آزمایش به فرمان پروردگار به آخر برسد به علاوه اگر یوسف بلافاصله خود را به برادران معرفی می کرد ممکن بود عکس العمل های نامطلوبی داشته باشد از جمله اینکه آنها چنان گرفتار وحشت شوند که دیگر به سوی او باز نگردند به خاطر اینکه احتمال می دادند یوسف انتقام گذشته را از آنها بگیرد.

۵۴

پرسش:

با آنکه قبول پست و مقام از سوی ظالم حرام است چگونه یوسف پیامبر حاضر شد خزانه داری یا نخست وزیری یکی از طاغوت های زمان را بپذیرد و با او همکاری کند؟

پاسخ:

اولاً- در فقه اسلام همیشه قبول ولایت از سوی ظالم حرام نیست بلکه گاهی مستحب و یا حتی واجب می گردد ثانیاً حضرت یوسف به عنوان یک انسان امین و آگاه عهده دار این منصب شد تا بیت المال را که مال مردم بود به نفع آنها حفظ کند و در مسیر منافع آنان بکار گیرد مخصوصاً حق مستضعفان را که در غالب جامعه ها پایمال می گردد به آنها برساند به علاوه از طریق علم تعبیر خواب آگاهی داشت که یک بحران شدید اقتصادی برای ملت مصر در پیش است که بدون برنامه ریزی دقیق و نظارت از نزدیک ممکن است جان گروه زیادی بر باد رود بنابراین نجات

ص: ۹۲۶

یک ملت و حفظ جان انسانهای بی گناه ایجاب می کرد تا از فرصتی که بدست یوسف افتاده به نفع همه مردم به خصوص محرومان استفاده کند چرا که در یک بحران اقتصادی و قحطی پیش از همه جان آنها به خطر می افتد و نخستین قربانی بحرانها آنها هستند.

۵۵

پرسش:

آیا آیه ۶۶ سوره یوسف دلالت بر بنیامین دارد؟ آیا درست است که اینان از یک پدر و مادر بوده اند؟ نام مادرشان چه بوده؟

پاسخ:

از آیه مذکور و آیات پیش از آن استفاده می شود: بعد از آن که حضرت یوسف علیه السلام عزیز مصر شد و قحطی پیش آمد، برادران یوسف جهت درخواست مواد غذایی عازم مصر شدند و از پدرشان، یعقوب خواستند که برادر کوچک را که مفسران نام او را بنیامین گفته اند، نیز همراه آنان بفرستد، [۶] ولی حضرت یعقوب به دلیل این که برادران یوسف، نسبت به او خیانت کرده بودند، به آن ها اطمینان نداشت و گفت: من بنیامین را همراه شما نمی فرستم، زیرا به شما اطمینان ندارم.

جمله "قال لی أرسله" ناظر بر همین مطلب است. بنابراین آیه ناظر بر بنامین و مسایل دیگر در مورد قصه فرزندان حضرت یعقوب می باشد.

در خصوص مادر فرزندان یعقوب باید گفت: با توجه به ازدواج های متعدد حضرت یعقوب، اسامی همه زنان او مشخص نیست. برخی عقیده دارند که حضرت یعقوب هفت زن داشت و از هر یک دو پسر و یک دختر به دنیا آمده بود. برخی دیگر معتقدند که حضرت دوازده پسر داشت و یوسف و بنیامین از زنی به نام را حیل (یا راحله) بودند که

ص: ۹۲۷

بسیار محبوب یعقوب بود، و در جوانی از دنیا رفت. یعقوب این دو یادگار او را بیشتر از پسران و فرزندان دیگرش دوست داشت. [۷].

در خصوص اسامی همسران و فرزندان حضرت یعقوب در سؤال (۱) توضیح داده شد.

[۶] یوسف، آیه ۶۶؛ تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۲۲؛ ترجمه المیزان، ج ۱۱، ص ۳۳۳.

[۷] دانشنامه قرآن، ج ۲، ص ۲۳۷.

۵۶

پرسش:

طبق آیه ۱۰ سوره یوسف کدام برادر یوسف از کشتن او جلوگیری کرد؟ نام برادران یوسف چه بود؟ آیا برادر بزرگتر که مصداق آیه است، روبیل است؟

پاسخ:

کسی که مانع قتل حضرت یوسف شد، معلوم نیست از این رو مفسران و قرآن پژوهان در این که چه کسی مانع قتل حضرت یوسف شد، اختلاف دارند. بعضی گفته اند که نام او " روبین " یا روبیل بود که از همه باهوش تر محسوب می شد. بعضی " یهودا " و بعضی " لاوی " را نام برده اند. [۱].

از آیه استفاده نمی شود که مصداق آیه برادر بزرگتر است؛ زیرا در مصداق آن اختلاف است.

یکی از نویسندگان در خصوص نام فرزندان و اسامی همسران حضرت یعقوب علیه السلام می نویسد: " یعقوب را دوازده فرزند بوده، به نام های: روبیل، شمعون، لاوی، یهودا، زبالون و یشحر که این شش [فرزند] از لبان بن بتوئل بودند و چون وی بمرد، یعقوب با خواهرش را حیل ازدواج کرد و از او یوسف و بنیامین آورد، و چهار پسر دیگرش به نام های: دان، نفتالی، جاد، و اسر از دو کنیز بودند ". [۲].

[۱] تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۳۲۵.

[۲] معارف و معاریف، ج ۱۰،

ص: ۹۲۸

۵۷

پرسش:

آیا حضرت یوسف جزء امامان است؟

پاسخ:

حضرت یوسف علیه السلام یکی از پیامبران بنی اسرائیل بود. وی فرزند حضرت یعقوب و نوه دوم حضرت ابراهیم علیه السلام است. او پیامبر خدا و حاکم بر سرزمین مصر شد. حضرت صدها سال قبل از پیامبر اسلام بود و جزء امامان دوازده گانه نیست، ولی امام و پیشوای مردم مصر در زمان خودش بود.

۵۸

پرسش:

چگونه حضرت یوسف علیه السلام به زلیخا رسید، در حالی که زلیخا شوهر داشت؟ آیا عزیز مصر راضی به این کار شد؟

پاسخ:

یوسف علیه السلام در حالی که در اوج جوانی بود، پا بر نفس اماره خود گذارده و فرمود:

می برم و به خواسته او جواب رد داد. چگونه می توان باور کرد یوسف علیه السلام با زلیخا در حالی که شوهر داشته است، ازدواج کرده باشد؟!

بر فرض اعتماد به بعضی روایات و منابع تاریخی، می توان گفت زلیخا بعد از مرگ عزیز پادشاه مصر به همسری حضرت، آن هم به تقاضای خودش درآمد؛ هنگامی که قحطی در مصر به جان همه افتاده و عزت ها به ذلت کشیده شده و یوسف از مقام عالی برخوردار شده بود. آن هنگام به زلیخا برخورد می کند و زلیخا از او می خواهد به نگاهش درآورد. بعضی از تاریخ نگاران نوشته اند: در سالی که در مصر قحطی شروع شد، عزیز مصر مرد و زلیخا از فشار قحطی به گرسنگی افتاد و یوسف عزیز مصر شد ... پرچمی بالای قصر یوسد بود که چون باد بر او می افتاد، صدایی می کرد و آن صدا را از سه فرسخی می شنیدند ...

ابن بابویه روایت کرده که زلیخا بر سر راه یوسف نشست و چون یوسف با لشکر خود رسید، گفت: حمد و سپاس خدایی را که پادشاهان را به معصیت ایشان بنده گردانید و بندگان را به طاعت ایشان گردانید... یوسف به زلیخا گفت: آیا حاجتی از خدا داری؟ زلیخا گفت: آری، آن که خداوند مرا در نکاح تو درآورد تا حلال تو باشم. یوسف در تقاضای زلیخا درماند چه بگوید. جبرئیل گفت: خدایت می فرماید: تأمل و تردید نداشته باش. دعا کن، من باید اجابت کنم. یوسف دعا کرد که زلیخا به جوانی برگشت. جبرئیل گفت خداوند زلیخا را به نکاح تو درآورد و تو نیز در زمین عقد او را ببند... (۱)

اما روایتی در این باب منسوب به امام صادق علیه السلام وجود دارد که حضرت فرمود: زلیخا از یوسف علیه السلام کسب اجازه کرد. در این میان به او گفته شد: ما مکروه می داریم که تو را به نزد او ببریم. زلیخا در جواب گفت: من نمی ترسم از کسی که از خدا می ترسد. پس هنگامی که زلیخا به نزد حضرت رفت، به او گفت: ای زلیخا! تو را در حالی می بینم که رنگت تغییر کرده است. زلیخا گفت: خدای را سپاس می گویم که پادشاهان را به خاطر گناهانشان، عبید و بنده قرارداد و بندگان را به خاطر اطاعتشان از او، پادشاه کرد. یوسف به او گفت: ای زلیخا! چه عاملی باعث شد پیش من آیی؟ زلیخا گفت: زیبایی رویت، ای یوسف! یوسف گفت: چگونه می بینی پیامبری را به نام محمد صلی الله علیه و آله در آخرالزمان که از من زیباتر و دارای

حسن خلقی بهتر است؟ زلیخا گفت: راست گفتم. یوسف به زلیخا گفت: از کجا فهمیدی راست گفتم؟ زلیخا گفت: برای آن که وقتی نام حضرت محمد صلی الله علیه و آله را بردی، در قلبم احساس محبتی کردم.

پس در این هنگام خداوند متعال به واسطه وحی به یوسف علیه السلام رساند او راست می گوید و من او (زلیخا) را دوست دارم، به خاطر دوستی که به پیامبر صلی الله علیه و آله دارد.

پس خداوند یوسف را مأمور به ازدواج با زلیخا کرد. (۲)

مرحوم مجلسی ره بعد از ذکر این حدیث می فرماید: از دلالت این خبر و غیر آن در این باب چنین به دست می آید که در نهایت یوسف با زلیخا ازدواج کرد. والله العالم.

(پاورقی ۱. تاریخ انبیا، ص ۴۲۹ با تلخیص.)

(پاورقی ۲. بحارالانوار، چاپ بیروت، ج ۱۲ ص ۲۸۲ به نقل از علل الشرایع، با تلخیص.)

۵۹

پرسش:

پیراهن حضرت یوسف علیه السلام چه معجزاتی انجام داده و در حال حاضر در دست چه کسی است؟

پاسخ:

معجزه مخصوص انبیا و اولیا است و اشیا و موجودات دیگر معجزه ندارد. معجزه برای اثبات پیامبری یا ولایت معصومان می باشد. حتی آنان نیز همیشه معجزه نمی آوردند، بلکه هر گاه که می خواستند تحدی کنند، به این معنا که می خواستند پیامبری یا ولایت خود را اثبات کنند، دست به معجزه می زدند. برادران یوسف وقتی فهمیدند یوسف پادشاه مصر شده است، پیراهن یوسف را نزد پدر (یعقوب) بردند. حضرت یوسف گفت: این پیراهن مرا ببرید و بر صورت پدرم بیاندازید، تا بینا شود و با همه نزدیکان نزد من آید. (۱)

پیراهن را بر صورت پدر انداختند و

ص: ۹۳۱

یعقوب از شوق یوسف بی‌نا شد.

اما این که آن پیراهن هنوز مانده و در دست چه کسی است، چیزی نیافتیم.

(پاورقی ۱. یوسف (۱۲) آیه ۹۳)

۶۰

پرسش:

در تاریخ آمده روز نهم محرم، میلاد مریم همسر یوسف نبی است. مگر یوسف با زلیخا ازدواج نکرده بود؟ آیا این واقعه در تاریخ صحت دارد؟

پاسخ:

در تاریخ، دو یوسف ذکر شده است؛ یکی یوسف فرزند حضرت یعقوب است که داستانش در سوره یوسف آمده است. عشق زلیخا نسبت به این یوسف بوده و دیگری یوسف، شوهر حضرت مریم، مادر حضرت عیسی علیه السلام است. مریم وقتی به سن بلوغ رسید و سیزده ساله شد، حضرت زکریا او را به عقد یوسف بن یعقوب بن متی که پسر عمویش بود در آورد، ولی قبل از این که با او همبستر شود، فرشتگان او را به عیسی مژده دادند. یوسف شوهر مریم وقتی فهمید مریم بدون همبستر شدن حامله شده است، دچار شک و تردید شد، ولی در خواب به او گفته شد نسبت به زنت شک نداشته باش! مریم از روح القدس حامله شده است و فرزند او عیسی نام دارد. بدین ترتیب شک و تردید یوسف به مریم از بین رفت. حضرت عیسی که متولد شد، در دامن مادرش مریم و ناپدریش یوسف تربیت یافت. (۱)

(پاورقی ۱. حسین عمادزاده، تاریخ انبیاء، ص ۷۲۵)

۶۱

پرسش:

آیه شریفه قرآن کریم که می فرماید: "ان کیدکُنَّ عظیم"؛ آیا سبب سلب اطمینان و آرامش انسان از زن نمی شود؟

۱. در سوره یوسف، آیه ۲۸ آمده است: "فَلَمَّا رَأَتْهَا قَمِيصَهُ مَوْقُودًا مِنْ دُبُرٍ قَالَ - إِنَّهُ مَوْ مِنْ كَيْدِكُنَّ"

ص: ۹۳۲

إِنَّ كَيْدَ كُنَّ عَظِيمٌ؛ هنگامی که [عزیز مصر] دید پیراهن او [یوسف] از پشت پاره شده، گفت: این از مکر و حيله شما زنان است، چرا که مکر و حيله شما زنان، عظیم است.

۲. همان گونه که ملاحظه می شود، در این آیه شریفه، به بزرگی مکر زنان اشاره شده است، و این، بدان جهت است که خداوند از یک سو در وجود مردان، میل شدید و جذب شدن نسبت به زنان قرار داده است، و از سوی دیگر به منظور جلب میل مردان و مجذوب کردن آن ها، ابزارها و توانایی هایی در زنان قرار داده که تا اعماق دل مردان راه یابند، به گونه ای که با جلوه های فتنه انگیز و حالت های سحرآمیز خود، دل های آنان را تسخیر نموده، عقلشان را برابیند، و به گونه ای که خود مردان هم متوجه نشوند، آن ها را از راه هایی به سوی خواسته های خود بکشانند. (تفسیر المیزان، علامه طباطبایی (ره)، ج ۱۱، ص ۱۴۳، مؤسسه اعلمی).

۳. در تاریخ و داستان های تاریخی، مطالب فراوانی درباره فتنه انگیزی برخی زن ها نقل شده، و مطالعه همه آن ها نشان می دهد که زنان هوس ران، برای رسیدن به مقصود خود، نقشه هایی می کشند که در نوع خود بی نظیر است. (تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۹، ص ۳۹۰؛ دارالکتب الاسلامیه).

۴. بخشی از این جلوه گری ها نیز، غریزی و طبیعی زن است و حکمت نهاده شدن آن در وجود زن، به وسیله خداوند، بدان جهت است که مردان به سوی زنان، رغبت کنند. روشن است که این غریزه، تنها باید در برابر شوهران ارضا شود؛ در غیر این صورت، برای زن، منع شرعی وجود دارد.

۵. حتی اگر به این مطلب قائل شویم

ص: ۹۳۳

که چون آیه شریفه، از حيله زنان سخن گفته و آن را رد هم ننموده است، پس این کیدورزی آن ها مورد تأیید قرآن است، با این وجود، تأکيدهای مکرر در این آیه برای این هشدار تربیتی است که مردان تابع احساسات نباشند زیرا زنان بطور طبیعی در تأثیرگذاری بر اندیشه و احساس توانایی بسیار دارند و این هشدار نسبت به مردان مکار نیز صادق می کند و مگر، انسان ها با دیدن نیرنگ بازان بزرگی چون معاویه و عمروعاص باید از مردان سلب اطمینان کنیم؟

پس ۱ این حالت، طبیعی زنان است و بکار بردن آن تابع حکم شرع است. اگر در موارد گناه بکار برند حرام و اگر برای امور مشروع باشد مانعی ندارد.

۲ و مردان نیز با آگاهی از وجود این حالت نه تنها نباید سلب اطمینان کنند و آرامش خود را از دست دهند بلکه باید در اداره زندگی از این روحیه بهره بگیرند و نسبت به برخورد با زنان نامحرم از اندیشه و تعقل خدادادی استفاده نمایند تا گرفتار احساسات زودگذر نشوند.

پرسش: با توجه به آیه شریفه که می فرماید: "یسبح لله ما فی السموات و ما فی الارض" همه اشیای زمین، خدا را تسبیح می کنند؛ پس وضعیت اشیای نجس چه می شود، آیا آن ها نیز خداوند را تسبیح می کنند؟

۱. مشابه این آیه، در جاهای گوناگونی از قرآن کریم آمده است؛ برای نمونه در آغاز سوره تغابن می خوانیم: "يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"؛ آن چه در آسمان ها و زمین است، برای خداوند تسبیح می گویند؛ مالکیت، حکومت و ستایش از

آن اوست و او بر همه چیز تواناست. "

۲. تسبیح به معنای تنزیه و نفی هر گونه نقص. عیب و نیاز از ساحت مقدس خداوند است؛ از این رو، مفهوم آیاتی از این دست که به تسبیح همه موجودات، درباره وجود مقدس خداوند اشاره می کنند، آن است که همه آن ها، خداوند را پاک و مبرا از هر نقص و عیب و نیازی می دانند. (تفسیر المیزان، علامه طباطبایی (ره)، ج ۱۹، ص ۱۴۴ و ۲۶۳، مؤسسه اعلمی).

۳. به دلیل آیاتی از قرآن کریم مانند: "وإن من شئٍ إلاّ يسبيح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيحهم" (اسری، ۴۴) هر موجودی، تسبیح و حمد او می گوید، ولی شما تسبیح آن ها را نمی فهمید. " نیز این موضوع را تأیید می کنند. منظور از تسبیح موجودات در این آیه شریفه، به معنای حقیقی آن است، نه مجازی. مفهوم مجازی تسبیح آن است که وجود هر موجود در آسمان ها و زمین، حاکی از ایجاد کننده ای است که از هر نقصی پاک و به همه کمالات متصف است. چرا که اگر منظور از تسبیح موجودات، تسبیح به معنای مجازی خود بود؛ و یا این که خداوند را به زبان حال، تسبیح می گویند؛ چنین چیزی که برای مردم قابل درک است؛ از این رو، عبارت "لكن لا يفقهون تسبيحهم" بی دلیل بود؛ پس، تسبیح موجودات، نه تسبیح مجازی یا به زبان حال، بلکه تسبیحی حقیقی است، هر چند برای ما درک شدنی؛ نیست. همان گونه که در آیه دیگری بدان تصریح شده است: "قالوا أنطقنا الله الذي أنطق كل شئٍ" (فصلت، ۲۱)؛ همان خدایی که هر موجودی را به نطق درآورده،

ص: ۹۳۵

ما را گویا ساخته است." "

۴. در روایات نیز تا اندازه ای به شیوه تسبیح موجودات اشاره شده است که نمونه هایی از آن ها بیان می شود.

الف از امام محمد باقر ۷ روایتی نقل شده است که ایشان، وقتی صدای گنجشکان را که جیک جیک می کردند شنید، خطاب به ابوحمزه ثمالی فرمود: می دانی چه می گویند؟ گفتم: نه، فرمود: پروردگار خود را تسبیح می کنند و از او قوت امروز خود را طلب می نمایند. (همان، ج ۱۳، ص ۱۲۲).

ب در روایتی عایشه از پیامبر نقل کرده است که وقتی رسول خدا ۹ بر من وارد شد و فرمود: ای عایشه! این دو بُرد مرا بشوی، عرض کردم: یا رسول الله! من دیروز آن ها را شستم. فرمود: مگر نمی دانی لباس انسان خدای را تسبیح می کند و اگر چرک شود، تسبیحش قطع می شود. (همان).

۵. با توجه به روایت اخیر می توان استنباط نمود، چنان چه بر اشیای پاکی، نجاست و کثافت عارض شود، در این صورت، تسبیح آن ها قطع می شود، ولی اشیا یا حیواناتی که آن ها را نجس ذاتی می دانیم، آن ها هم مانند موجودات دیگر تسبیح می گویند و دلیل بر استثنای آن ها وجود ندارد.

۶. با توجه به این که تسبیح اشیای اشاره شده در پرسش، تکوینی است؛ از این رو، نجس بودن موجودات فوق، در موضوع تسبیح خداوند، مشکلی ایجاد نمی کند. تسبیح تکوینی به جز انسان امری است که به گونه آفرینش موجودات وابسته است و اساساً، اراده و اختیار آنان در این جهت، نقشی ندارد، هم چنین پاک و نجس بودن آنان که به دلیل معرفی شارع، به این صفت موصوف شده اند، به این تسبیح تکوینی، ضرری وارد نمی آورد.

پرسش:

ص: ۹۳۶

امیدوارم که در پناه خدا سالم و پیروز باشی. پرسش های تو را که از آن سوی کوههای زیبای شمال فرستاده بودی خواندم. آفرین بر تو که می خواهی چیزهای تازه ای از قرآن بدانی.

حتماً در بابل هم کلاس های قرآن تشکیل می شود. خوب است که تو هم در این کلاس ها شرکت کنی و از همین سن و سال به یادگیری قرآن پردازی. تو که در شمال زندگی می کنی حتماً دریا را زیاد دیده ای. قرآن هم مثل دریاست. آن قدر بزرگ است که هرچه در آن سفر کنی باز هم به انتهای آن نمی رسی. هرچه از قرآن هم بدانی باز کم است.

از این حرفها که بگذریم به سؤال های تو می رسیم. در پرسش اولت نوشته بودی که چرا خداوند قرآن را بر پیامبر نازل کرد؟ دوست داری پاسخ سؤال را از خود قرآن بشنوی؟ در آیه ۷۷ سوره نمل می خوانیم که: "به درستی که قرآن برای مؤمنان باعث هدایت و رحمت است." قرآن آمده تا به ما راه راست زندگی کردن را بیاموزد و ما را اهل بهشت کند. مثالی برایت می زنم تا پاسخ سؤال را بهتر بفهمی. ببین خواهرم! فرض کن شب در خانه همراه خانواده مشغول خوردن شام هستید که یک دفعه برق می رود و همه جا تاریک می شود. در آن تاریکی حرکت کردن برای تو خیلی سخت است. شاید پایت را اشتباهی روی پای دیگران بگذاری یا حتی داخل سفره غذا بشوی. اما اگر چراغ قوه ای دستت بگیری یا شمعی روشن کنی دیگر اشتباه نمی کنی. با استفاده از نور چراغ همه جا را خواهی دید و راه خودت را پیدا خواهی

کرد. قرآن هم مانند همان شمع و چراغ است. کسانی که به حرف قرآن گوش می کنند، راه خوب زندگی کردن را یاد می گیرند و با استفاده از نور قرآن، خود را بهشتی می کنند. دلیل نازل شدن قرآن هم همین است.

پرسش دوّم درباره شیطان بود. این پرسش را به همراه پرسش سوّم که درباره فرشتگان بود، یکجا جواب می دهم.

خدای بزرگ در دنیا موجودات زیادی آفریده است. این موجودات خیلی گوناگون هستند. یک دسته حیوانات هستند که تو بسیاری از آنها را با چشم خودت دیده ای. پرنده ها، چهارپایان، ماهی ها و خزنده ها همه جزو حیوانات حساب می شوند. دسته ای دیگر از آفریده های خدا گیاهان و درختان هستند. گیاهان و درختان هم انواع زیادی دارند. حتماً تا حالا به جنگل رفته ای. اگر دقت کنی می بینی گیاهان و درختان گوناگونی در جنگل وجود دارد. کوهها، دریاها، رودخانه ها، دشتهای و صحراها، چشمه ها، ابرها و دیگر چیزهایی تو در اطرافت می بینی، همه را خدا آفریده است.

از کره زمین که بگذریم در آسمان ها هم چیزهایی زیادی وجود دارد که خدا آفریده است. ماه، خورشید و ستاره ها هم جزو آفریده های خدا هستند.

همه چیزهایی که نام بردم تنها بخش کوچکی از آفریده های خدا هستند. خداوند چیزهای دیگری را هم خلق کرده که ما نمی توانیم آنها را ببینیم. یکی از مهم ترین آفریده های خدا فرشته ها هستند که ما انسان ها نمی توانیم آنها را ببینیم. فرشته ها مانند سربازانی هستند که در حکومت بزرگ خدا خدمت می کنند. آنها پیوسته در حال انجام وظایفی هستند که خدا بر عهده آنها گذاشته است. بعضی آنها کارهای خوب و بد ما انسان ها را می نویسند. بعضی اداره حوادث دنیا را به

عهده دارند. بعضی مأمورند که بندگان خوب را یاری کنند. فرشته ای مانند عزرائیل مأمور است که جان انسان ها را بگیرد. خلاصه آن که هر کدام به کاری مشغولند و در گوشه ای از این دنیای بزرگ انجام وظیفه می کنند.

خدا فرشته ها را طوری آفریده که اصلاً گناه نمی کنند. آنها از صفات بدی مثل حسادت، تکبر، کینه توزی پاک هستند.

از اینجا به سؤال سوم تو می رسیم. خواهر من! شیطان جزو فرشته ها نبود. شیطان یک جن بود که به خاطر عبادت خدا توانست در بین فرشتگان قرار گیرد. او سالها در میان فرشته ها زندگی می کرد و به عبادت خدا مشغول بود. وقتی خدا حضرت آدم را آفرید از فرشتگان خواست که به آدم سجده کنند. همه فرشته ها حرف خدا را گوش کردند و برای حضرت آدم به سجده رفتند. اما شیطان نافرمانی کرد و به خاطر غرور و تکبرش از قبول دستور خدا خودداری نمود.

از آن به بعد خدا شیطان را از جمع فرشتگان بیرون راند ولی به او مهلت داد که تا قیامت هر کاری که می خواهد انجام دهد. شیطان هم که به حضرت آدم خیلی حسادت می کرد، تصمیم گرفت که تا قیامت به گمراه کردن انسان ها که فرزند حضرت آدم هستند پردازد.

شیطان برای گمراه کردن انسان ها سربازان زیادی دارد که انسان ها را به انجام کارهای زشت و ناپسند وسوسه می کنند.

امیدوارم که توانسته باشم پاسخ قابل قبولی برایت بنویسم. سه برگه پرسشنامه برایت می فرستم که اگر خواستی باز هم سؤالاتی را برای من و همکارانم بفرستی. بد نیست که دو تا از این برگه ها را به دو نفر از دوستانت بدهی.

پرسش: وقتی

ص: ۹۳۹

دختری می خواهد ازدواج کند، اگر پدر نداشته باشد، آیا باید از پدر بزرگ و در نبود او از عمو و اقوام پدری، اجازه بگیرد، ولی هیچ کس به نظر مادر توجه نمی کند. او که سال ها زحمت کشیده، کسی به او اهمیت نمی دهد و لازم نبوده اجازه او، جزء قانون است. آیا در جایی از قرآن کریم و یا احادیث، بر برتری مرد بر زن و این که حرف مادر اهمیتی ندارد، مطلبی آمده است، آیا این خلاف عدالت اسلامی نیست، مگر زن و مرد با هم برابر نیستند؟

پاسخ:

قبل از هر چیز باید دانست که اسلام، اجازه عمو و اقوام پدری را برای ازدواج دختر، شرط نکرده است، بلکه در ازدواج دختر آن هم فقط دختر باکره اجازه پدر و در صورت فوت پدر، اجازه پدر پدر را شرط کرده است، و چنان چه دختر دارای پدر و یا پدر پدر نباشد به اجازه کسی نیاز ندارد. (جامع المسائل، آیت الله فاضل لنکرانی، ج ۱، ص ۴۰۷، نشر ...)

اما این که اسلام، اجازه پدر را شرط کرده است، به معنای نادیده گرفتن زحمات مادر نیست؛ اگر چنین باشد که این اجازه در ازای زحمتی باشد که پدر کشیده، پس چرا در ازدواج پسر، اجازه هیچ یک از پدر و مادر را شرط نکرده است، مگر والدین برای پسر زحمت نکشیده اند؟ آیا این به آن معناست که اسلام، زحمات والدین را نادیده گرفته است؛ البته خداوند متعال زحمت مادر را در مقابل سختی های بارداری و زایمان و شیر دادن و نگهداری از بچه، با ریختن گناهان مادر و اعطای بهشت به او،

ص: ۹۴۰

جبران می کند. پیامبر ۹ می فرماید: " بهشت زیر پای مادران است " و یا می فرماید: " زیر پای مادران، باغی از باغ های بهشت است. " (مستدرک الوسائل، میرزای نوری، ج ۱۵، ص ۱۸۰ ۱۸۱، نشر آل البیت). از این ها گذشته، خداوند حقوق را به تناسب توانایی و رعایت مصالح، میان والدین تقسیم فرموده است؛ برای مثال ولایت بر صغیر را به پدر و جدّ واکذار فرموده و سرپرستی [= حضانت] پسر تا دو سالگی و دختر تا هفت سالگی را به مادر داده، حق اطاعت و پرهیز از آزار و اذیت را به هر دو داده است. یعنی فرزند، باید از هر دو اطاعت کند (عنکبوت، ۸) و از آزار هر دو پرهیزد (اسراء، ۲۳) و البته بر فرزند لازم است که حال مادر را بیشتر رعایت کند. (اجوبه الاستفتائات، سیدعلی خامنه ای (دام ظلّه)، ج ۲، ص ۱۵۰، نشر دارالنبأ).

۶۲

پرسش:

دعایی که حضرت یعقوب در مورد حضرت یوسف در نزد خداوند کرد و مستجاب شد، چیست؟

پاسخ:

قرآن کریم، داستان حضرت یوسف را در سوره یوسف نقل کرده است. در آنچه قرآن بیان کرده، دعای یعقوب برای یوسف به چشم نمیخورد. آنچه قرآن فرموده این است که: برادران یوسف، پس از آنکه در مصر، یوسف را شناختند و یوسف پیرانش را به یهودا داد، تا به نزد یعقوب آورد و بدین وسیله، یعقوب بینا شد، به گناه خود پی بردند و از پدر خواستند تا در مورد آنان دعا کند و از خدا بخواهد تا گناهان آنان را ببخشد. یعقوب هم به آنان وعده داد که به زودی برایشان دعا کند و از پروردگار طلب

ص: ۹۴۱

مغفرت نماید. " قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ " (یوسف، ۹۷ و ۹۸)

در روایتی میخوانیم که حضرت یعقوب، برای بازگشت یوسف و بنیامین و بدست آوردن بینایش، این دعا را فرمود: " اللَّهُمَّ اِنِّي اسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَعَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ وَالحَسَنِ وَالحُسَيْنِ اَنْ تَاْتِنِي بِيُوسُفَ وَبِنِيَامِينَ جَمِيعاً وَتَرُدَّ عَلَيَّ عَيْنِي؛ (وسائل الشيعه، شيخ حر عاملي، ج ۷، ص ۱۰۰، مؤسسه آل البيت). پروردگارا، همانا من تو را به حق محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین میخوانم و درخواست میکنم که یوسف و بنیامین را به من برگردانی و بینایی چشمم را به من بازگردانی. "

۶۳

پرسش:

قرآن و تورات هر کدام چگونه قصه غم یعقوب در از دست دادن یوسف را بیان کرده اند؟

پاسخ:

از تورات کنونی چنین بر می آید که یعقوب هنگامی که پیراهن خون آلود یوسف را دید چنین گفت «این قبای پسر من است و جانور درنده او را خورده یقین که یوسف دریده شده است پس یعقوب جامه های خود را درید و پلاس به کمر بست و روزهای بسیاری از برای پسرش نوحه گری نمود و تمامی پسران و تمامی دخترانش از برای تسلی دادن به او برخاستند، اما او از تسلی گرفتن امتناع نمود و گفت به پسر خود به قبر محزوناً فرود خواهم رفت.»

در حالی که قرآن می گوید یعقوب با هوشیاری و فراست از دروغ فرزندان آگاه شد و در این مصیبت جزع و فزع و بی تابی نکرد، بلکه آنچنان که سنت انبیاء

ص: ۹۴۲

است با آن مصیبت برخوردار صبورانه ای داشت هر چند قلبش می سوخت و اشکش جاری می شد و طبعاً از کثرت گریه چشمش را از دست داد، ولی به تعبیر قرآن با صبر جمیل و با خویشتن داری سعی کرد از کارهایی همچون دریدن جامه و نوحه گری و پلاس به کمر بستن که علامت عزاداری مخصوص بود خودداری کند.

۶۴

پرسش:

آیا استمداد حضرت یوسف از علل و اسباب ظاهری با توحید افعالی سازگار است؟

پاسخ:

همه موجودات ستاد مجهز حقند و موحد خود را مهره ای از این ستاد می شمارد و خود را همانند دیگر موجودات، جزئی از جنود الهی می داند و همه کارها را به حول و قوه حق تعالی انجام می دهد. معنای توحید افعالی تعطیل کارها نیست. موحد معزول از کار نیست. موحد آن است که چیزی جز خدا نبیند، نه این که کاری انجام ندهد. بنابراین، سخن یوسف صدیق علیه السلام که به هم زندانی خود گفت: هنگامی که آزاد شدی، به مسئول ات بگو: گناه یوسف صدیق چیست که مدت‌ها در زندان است؟ منافاتی با توحید ندارد، زیرا این کار توسل جستن به جندی از جنود خداست و مانند آن است که انسان تشنه برای رفع تشنگی خود آب طلب کند.

چون سراسر عالم ستاد مجهز حق است و همه این نگرشها به عنوان ابزار و وسایط فیض پروردگار است نه به عنوان مبدأ تأثیر استقلالی. هنگامی که یوسف صدیق را به چاه انداختند: (فَارْسَلُوا وَاِرْدَهُم فَادْلَى دَلْوَهُ) یوسف/۱۹ نیز وقتی مسئول آب رسانی خواست تا با دلو از چاه آب بکشد، یوسف صدیق به طناب دلو متوسل شد تا

ص: ۹۴۳

بالا بیاید در حقیقت این کار اعتصام به جبل الله بود و او این طناب را وسیله الهی می دانست، نه غیر.

همه علل و اسباب ظاهری را جنود خدا دیدن، خود توحید افعالی است. یک انسان موحد سراسر عالم را جنود حق می بیند: (وَ مَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ) مدثر/۳۱.

حضرت یوسف که در چاه این کار را کرد، بعد از وحی بود؛ زیرا در همان چاه، خدای سبحان به او وحی رساند که: (أَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لُتُنَبِّئَهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) یوسف/۱۵؛ [ما به یوسف صدیق از راه وحی آگاهی بخشیدیم که تو پیروز می شوی و روزی این امر را به برادران خود گزارش خواهی داد و اینها نمی فهمند]. گذشته از این، آن رؤیای صادقه ای که پیش درآمد ولایت، نبوت، رسالت و امامت وی بود، همواره در جان او می درخشید: (إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ) یوسف/۴ و این که یعقوب، خواب را برای او تأویل کرده، فرمود: (وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيَتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ) یوسف/۶، همه اینها نشانه آن بود که یوسف صدیق از همه این مسایل مستحضر است و چنین انسانی توسل او به آن جبل، توسل به جبل الله است.

بنابراین همان طور که فعل او در آن چاه با توحید افعالی منافات نداشت، قول او در زندان نیز با توحید افعالی منافات ندارد. توحید افعالی با استمداد از علل و اسباب ظاهری به عنوان جنود الهی سازگار است، اما تعطیل با توحید، ناسازگار و منافی است. همه این

کارها را یوسف صدیق با توحید افعالی انجام داد. چنانکه یعقوب علیه السلام که از موخیدان بنام توحید افعالی است، وقتی از او می پرسند: چرا این قدر اشک می ریزی؟ می فرماید: این با توحید، منافات ندارد: (إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ) یوسف/۸۶. او در آن حالت هم که می نالد از خدا مسئلت می کند نه از غیر او و این با (إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) یوسف/۶۲ نیز منافاتی ندارد، چون او به خاطر از دست دادن متاع دنیا محزون نبود، اما چون انسانِ نمونه ای را که مظهر ولایت، عصمت، رسالت و نبوت است، از دست داده، در حقیقت او برای فقدان کمال و فقدان ولّیّی از اولیای الهی که حُبّ او حُبّ خداست متأثر بود نه برای فرزندش، زیرا یعقوب فرزندان بسیاری داشت.

۶۵

پرسش:

اگر در اسلام اصل بر تساوی حق و حقوق و دوست داشتن بین فرزندان است در سوره حضرت یوسف (چرا حضرت یعقوب (بین فرزندان تبعیض قائل می شود به طوری که فرزندان را به آن کاری که انجام دادند مجبور می کنند؟

پاسخ:

درست است که اسلام و ادیان الهی بر عدم تبعیض بین فرزندان سفارش کرده است، اما برخی از عوامل باعث می شود که والدین یکی از فرزندان خود را بیشتر دوست بدارند و از او مراقبت بیشتری بکنند، و این یک امر طبیعی است و به این معنی هم نیست که والدین دیگر فرزندان را دوست نداشته باشند. مثلاً ممکن است یکی از فرزندان دارای مشکل جسمی و روحی باشد که نیاز به توجه بیشتری باشد. و در مورد حضرت یوسف (او اولاً کوچکترین

ص: ۹۴۵

فرزند خانواده بوده طبعاً نیاز به حمایت و محبت بیشتری داشت و ثانیاً مادر یوسف به نام راحیل از دنیا رفته بود، و به این جهت نیز به محبت بیشتری محتاج بود تا جای خالی مادر برای او پر شود. و از آن گذشته در یوسف آثار نبوغ و فوق العاده ای نمایان بود. و مجموع این جهات سبب شد که یعقوب آشکارا نسبت به یوسف ابراز علاقه بیشتری کند، و برادران حسود بدون توجه به این جهات، از این موضوع سخت ناراحت شدند. و به خصوص که شاید بر اثر اینکه مادر آنها یکی نبود رقابتی نیز در میانشان وجود داشت.

در این مسأله دو نکته است که باید مورد توجه قرار گیرد.

۱. اگر چه یعقوب در محبت به یوسف مرتکب خطایی نشده است و ابراز علاقه ای که به یوسف داشت روی حساب بوده است اما گاهی یک ابراز علاقه نسبت به یک فرزند آنچنان عقده ای در دل فرزند دیگر ایجاد می کند که او را به همه کار و می دارد، و آنچنان شخصیت خود را در هم شکسته می بیند که برای نابود کردن شخصیت برادرش حد و مرزی نمی شناسد. و اگر نتواند عکس العملی از خود نشان بدهد از درون خود را می خورد و گاه گرفتار بیماری روانی می شود.

۲. روزی امام باقر (فرمود: من گاهی نسبت به بعضی از فرزندانم اظهار محبت می کنم و او را بر زانوی خود می نشانم و شکر در دهانش می گذارم، در حالی که می دانم حق با دیگری است، ولی این کار را به خاطر این می کنم

که بر ضد سایر فرزندانم تحریک نشود و آنچنان که

برادران یوسف به یوسف کردند، نکند. (۱)

۲. اما اینکه برادران یوسف مجبور به این کار شدند عمل آنها را موجه نمی کند، انسان هیچگاه نسبت به اعمالش مجبور نیست. و باید واقع بین باشند، برادران یوسف آدمهای کم سن و سالی نبودند دارای عقل و شعور بوده اند و اینکه در روایات داریم که حسد یکی از بیماریهای خطرناک است و باید درمان بشود. به همین خاطر است. (۲)

منابع و مآخذ: ۱. بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۷۸

۲. برای مطالعه بیشتر به تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۳۲۸ - ۳۲۵ مراجعه شود.

۶۶

پرسش:

به چه دلیل حضرت یوسف در نزدیکی حضرت یعقوب در چاه بود و حضرت یعقوب چیزی نگفت، لیکن وقتی از مصر لباس او را آوردند فرمود: بوی حضرت یوسف می آید؟!

پاسخ:

حالات پیامبران، امامان و اولیای الهی همیشه یکسان نیست. گاهی حال متوسطی دارند و با حفظ حضور قلب به عالم کثرت و مظاهر مادی توجه دارند و از آن ها غافل نیستند و اگر مسئله ای پیش آید، در صورت لزوم واکنش نشان می دهند که داستان احساس کردن بوی یوسف از همین باب است.

نظیر این حالت را از پیامبر گرامی اسلام و اهل بیت نقل کرده اند. شیخ صدوق در علل الشرایع و علامه مجلسی در بحارالانوار می نویسند: روزی پیامبر گرامی اسلام نماز می خواندند و اصحاب به وی اقتدا کرده بودند، کودکی شروع به گریستن نمود. حضرت نمازش را به سرعت به پایان رسانید، بعد از نماز علتش را از حضرت جویا شدند، حضرت در پاسخ فرمود: " آیا فریاد بچه را نشنیدید " یعنی من نماز را به سرعت به پایان رساندم تا

ص: ۹۴۷

این که مادر بچه زودتر به داد وی برسد و او را ساکت نماید. (۱)

گاهی هم غرق در عالم ملکوت می شوند و به جز ذات پاک کبریایی چیزی نمی بینند و به آن چه در اطرافشان رخ می دهد، توجهی ندارند، حتی از بدن خود غافل می شوند؛ انگار که حواس ظاهری شان در هنگام جذبه عشق و عرفان ربّانی از فعالیت خویش باز می ماند و آن چه را مربوط به بدن هایشان می شود، احساس نمی کنند.

بیرون کشیدن تیز از پای حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در هنگام نماز از این قبیل است. جریان حضرت یعقوب و حضرت یوسف نیز می تواند از همین قبیل باشد.

زمصرش بوی پیراهن شنیدی

چرا در چاه کنعانش ندیدی؟

بگفت احوال ما برق جهان است

گهی پیدا و دیگر دم نهان است

گهی بر طارم اعلا نشینیم

گهی تا پشت پای خود نبینیم

آن ها مانند انسان هستند و حالات متفاوت دارند.

قرآن می گوید: " برادران یوسف وی را در چاه افکندند و سپس نزد پدر آمدند و پیراهن خون آلود یوسف را آوردند و گفتند: او را گرگ خورده است ". (۲)

در این هنگام حضرت یعقوب نگفت که یوسف را در چاه کنعان می بینم، لیکن بعد از گذشت حدود چهل سال که یوسف با همه تلخی ها و شیرینی های زندگی، عزیز مصر شد، برادران برای کمک خواستن نزد او رفتند، در حالی که او را نمی شناختند.

در دومین سفر یوسف خود را به آنان معرفی می کند و پیراهن خویش را به آنان می دهد که به کنعان ببرند و به چشمان پدر بکشند و بینایی پدر باز گردد، همین که کاروان از مصر خارج

شد، حضرت یعقوب که در کنعان بود، گفت: "اَنِّي لأجد ریح یوسف؛ (۳) من بوی یوسف را احساس می کنم".

از فاصله بسیار دور بعد از سال ها فراق، بوی یوسف را شنید. اما در آن زمان که همیشه کنار او بود، در چاه کنعان بوی او را نشنید.

هم چنین می توان با زبان روز و با توجه به علوم امروزی گفت:

استشمام بوی پیراهن از راه حس ششم و ارتباط از راه دور، تله پاتی است، چرا که امروزه تله پاتی و انتقال فکر از نقاط دور دست، یک مسئله مسلّم علمی است که میان افرادی که پیوند نزدیک با یکدیگر دارند و یا از قدرت روحی فوق العاده ای برخوردارند، برقرار می شود. شاید بسیاری از ما در زندگی روزمره خود به این مسئله برخورد کرده ایم که گاهی فلان مادر یا فلان برادر بدون جهت احساس ناراحتی فوق العاده می کند، چیزی نمی گذرد که به او خبر می رسد برای فردی از بستگانش در فلان نقطه دور دست حادثه ناگواری اتفاق افتاده است!

اگر این احساس را نوعی علم غیب و از راه غیر عادی و معجزه گونه تفسیر نماییم، پاسخ این است که "لا یعلم الغیب الا هو؛ علم غیب تنها در اختیار خدا است" و خداوند آن را به صورت محدود در اختیار برخی از بندگانی قرار می دهد.

به عبارت دیگر: اگر برخی از اولیاء اللّه از علوم برتر یا علم غیب بهره ای دارند، مطلق نیست، بلکه هرگاه خداوند مصلحت بداند آن را در اختیار بنده اش قرار می دهد، نه همیشه و به طور مطلق. (۴)

پی نوشت ها:

۱. بحارالانوار، ج

ص: ۹۴۹

۲. یوسف (۱۲) آیه ۱۵ - ۱۸.

۳. همان، آیه ۹۴.

۴. تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۷۲ - ۷۵.

۶۷

پرسش:

با توجه به عصمت انبیا و ائمه، مسئله خطای حضرت یونس و یوسف چگونه قابل توجیه است؟

پاسخ:

ضمن تشکر از مکاتبه شما پرسشگر محترم؛ همان طور که در سخن شما نیز اشاره شده است، انبیا و ائمه علیه السلام دارای مقام عصمت می باشند. دلایل عقلی و نقلی فراوانی درباره عصمت ذکر شده است. اگر عملی از پیامبران الهی سرزد که شبهه گناه و اشتباه در آن بود، باید در مقام تحقیق برآمد و با توجه به مقام عصمت، آن ها را مورد بررسی قرار داد.

در مورد داستان زندگی حضرت یونس سه دلیل و علت برای ملامت ایشان محتمل می باشد:

۱- قوم خود را زود ترک گفت و در کنار قوم خود تا لحظه ای که توقف ممکن بود، توقف نکرد.

۲- جام صبرش لبریز شد و برای قوم خود از خداوند عذاب طلبید.

۳- بعد از مهاجرت از نزد قوم، از وضع قوم خود خبر گرفت و روشن شد که عذاب بر طرف شده و چون از توبه و ایمان آنان آگاه نبود، با خشم و غضب بر قوم خود راهی دریا شد.

هر کدام از این اعمال که از حضرت یونس صادر شده باشد، فعل حرام نبوده و نهی الهی به آن تعلق نگرفته است و صرفاً ترک اولی می باشد که از او سرزده است و معنای ترک اولی این است که امر و نهی الهی به آن تعلق نگرفته است تا در صورت تمرد، گناه

ص: ۹۵۰

محسوب شود، بلکه بهتر است آن عمل انجام نشود و یا بهتر است آن عمل ترک شود. پیامبری که دارای جایگاه رفیع رسالت الهی است، بهتر است چنین عمل کند، ولی اگر چنین نکرد، گناهی بر او نیست. (۱)

اما در مورد داستان حضرت یوسف علیه السلام آیه ای وجود دارد که: "و لَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَ هَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ؛ (۲) آن زن قصد او کرد و او نیز اگر برهان پروردگار خود را نمی دید - قصد وی را می نمود."

سراسر سوره یوسف دلالت بر پاکدامنی و خویشتنداری شگفت آور یوسف صدیق دارد که خدا آن را نغز بیان نموده است، تا بدان جا که می توان ادعا کرد یوسف مصداق واقعی تقوا و نمونه کامل عفت و عصمت است.

منکران عصمت اشکال کرده اند که معنای آیه این است که اگر برهان رب نبود، یوسف مرتکب گناه می شد، چرا که عزم و تصمیم بر گناه گرفت: "همّ بها" ولی با دیدن برهان رب از این کار منصرف شد. در پاسخ به این شبهه جواب های گوناگونی داده شده و یکی از جواب ها که به نظر می رسد بهترین است، این است که: لفظ "لولا" احتیاج به جواب دارد، مثل "لولا علی لَهْلَکَ عمر؛ اگر علی نبود، عمر هلاک می شد". گاهی به خاطر وجود قرینه جواب "لولا" حذف می شود که مورد بحث ما از این قبیل است. در حقیقت شکل واقعی جمله این است که "لولا- أن رای برهان ربّه لهمّ بها؛ اگر برهان پروردگار را نمی دید، او نیز درباره همسر عزیز عزم می کرد".

عنای کلام این است که چون یوسف صدیق به پروردگار خود اعتقاد کامل داشت، حتی عزم و قصد گناه نیز نفرمود و از امتحان الهی سرفراز بیرون آمد.

همچنین می تواند معنای آن چنین باشد که در یوسف مانند هر انسان دیگری عامل گناه مانند شهوت وجود دارد، اما به جهت عصمت و تأیید و برهان الهی، از انجام گناه صرف نظر کرد.

برای اطلاع بیشتر در مورد عصمت انبیا و ائمه به کتاب زیر مراجعه نمایید:

منشور جاوید، آیت الله جعفر سبحانی، ج ۵.

اما مسئله تنبیه این دو پیامبر نیز از توضیحات بالا روشن می شود، چرا که تنبیهی در کار نبود. امتحان الهی بود، برای آزمودن این دو پیامبر الهی که هر دو سربلند از این آزمایش ها خارج شدند، همان گونه که بیشترین سختی ها و مشکلات را پیامبران داشته اند تا این که مورد آزمون الهی واقع شده و با سربلند بیرون آمدن از آزمون های الهی و مصیبت هایی که پیش می آید، بر درجات و کمال آن ها افزوده شود، همان گونه که در داستان ذبح اسماعیل توسط حضرت ابراهیم علیه السلام است. در خصوص حضرت یونس هم چنین می تواند به جهت ترک اولی باشد.

پی نوشت ها:

۱. آیت الله جعفر سبحانی، منشور جاوید، ج ۵، ص ۱۴۲ تا ۱۵۲.

۲. یوسف (۱۲) آیه ۲۴.

۶۸

پرسش:

چرا در اوایل سوره یوسف، صفت غفلت به پیامبر (ص) نسبت داده شده است؟

پاسخ:

غفلت در این جا به معنای رایج آن. یعنی عدم التفات به مبدأ و معاد نیست. بلکه این سخن در ذیل آیه سوم سوره یوسف اشاره به موردی است که در صدر

ص: ۹۵۲

همین آیه بیان شده و به اصطلاح قرینه متصله دارد بر این که مراد از آن عدم آگاهی پیامبر (ص) از قصص نیکوی وحی شده است پیش از آن که خداوند آنها را برای پیامبر (ص) باز گوید. از این مطلب دو نکته مهم استفاده می شود: یکی آن که این حکایات پیش از نزول قرآن در جامعه یا در کتاب های دینی پیشین مطرح نبوده تا نا باوران بر پیامبر (ص) خرده گیرند که آنها را از افواه مردم گرفته یا از متون پیشین اقتباس نموده است. دوم آن که علم پیامبر (ص) از ناحیه خداوند است و تا پروردگار عالم چیزی را بر آن حضرت از طریق وحی یا الهام فرو نفرستد و فیض خودش را بر آن حضرت نبارد او را دانشی به این امور نتواند بود. به عبارت دیگر علم الهی مطلق و ذاتی است و علم پیامبر افاضی و از ناحیه خداوند سبحان و مقدر به تقدیر اوست.

۶۹

پرسش:

آیا نسبت سرقت آن هم به صورت کلی و همگانی به برادران یوسف دروغ نبود، مجوز این دروغ و تهمت چه بوده است؟

پاسخ:

اولاً، معلوم نیست که گوینده این سخن چه کسانی بودند، ممکن است گوینده این سخن کار گزار یوسف باشد ثانیاً طرف اصلی سخن که بنیامین بود، به این نسبت راضی بود زیرا این نقشه ظاهراً او را متهم به سرقت می کرد اما در واقع مقدمه ای بود برای ماندن او نزد برادرش یوسف، و اینکه همه آنها در مظان اتهام واقع شدند، موضوع زود گذری بود که به مجرد بازرسی بارهای برادران یوسف برطرف گردید و طرف اصلی دعوا (بنیامین)

ص: ۹۵۳

پرسش:

هنگامی که حضرت یوسف خواست برادرش را در کشور مصر بازداشت کند، شخصا پیمانہ گرانبهای سلطنتی را در میان بار گندم او نهاده، سپس شخصی در میان قافله صدا زد: ایتها العیر انکم لسارقون ای اهل قافله شما دزد هستید با این وضع چطور یوسف ظرف گرانبها را در میان بار گندم برادر گذارده و چگونه باعث شد که قافله فلسطین که همه برادر یوسف هستند متهم به سرقت گردند - با این که افترا و متهم ساختن مردم به گناه حرام است؟

پاسخ:

آیه ای که متضمن این قسمت از داستان است به قرار زیر است: فلما جهزهم بجهازهم جعل السقایه فی رحل اخیه ثم اذن موذن ایتها العیر انکم لسارقون؛ و هنگامی که (مامور یوسف) بارهای آنها را بست، ظرف آبخوری پادشاه را در بار برادرش گذاشت؛ سپس کسی صدا زد: ای اهل قافله شما دزد هستید (۱) صریح آیه این است که ظرف را حضرت یوسف در میان بار برادر نهاده، ولی نسبت دزدی را شخص دیگری به کاروان داده و نکته قابل توجه همین جاست. اما چرا یوسف دست به چنین کاری زد؟ علت آن چنان که از آیه ۷۶ به دست می آید این است که جز این، راه و چاره ای برای نگاه داشتن برادر نداشت، نه قوانین کشوری مصر در آن سالهای قطعی اجازه می داد که شخصی را بی جهت در مصر بازداشت کند و نه برادران او حاضر می شدند که برادر یوسف در مصر بماند؛ و بطور مسلم چنان که بسیاری از مفسران گفته اند، او این مطلب را با برادر خود در میان

ص: ۹۵۴

گذارده بود وچنان که آیه ۶۹ می گوید او قبلا در یک مجلس محرمانه و خصوصی خود را معرفی کرده و احتمالا او را از این پیشامد مطلع کرده بود. بنابر این، از نقطه نظر یوسف این مطلب بی اشکال بود، زیرا برادرش رضایت به این طرح داده است. از طرفی یوسف برادر خود را متهم نکرد و دروغ نگفت و تهمت نزد؛ بلکه مامورین به خیال این که چنین سرقتی روی داده بارها را بازرسی کرده و برادر یوسف را متهم ساختند و او را بازداشت کردند. برادر یوسف هم چون جریان را می دانست و از تبانی قبلی اطلاع داشت سکوت کرد، بعلاوه، در آیه هیچ گونه شاهدهی نیست که این جریان در برابر یوسف روی داده است.

۷۱

پرسش:

اگر همه انبیاء معصوم بوده اند، چرا حضرت ابراهیم علیه السلام و یوسف علیه السلام دروغ گفته اند؟

پاسخ:

در مورد حضرت ابراهیم علیه السلام که در آیه ۸۹ سوره صافات: فقال انی سقیم در حالی که مریض نبوده است و در آیه ۶۳ سوره انبیاء قال بل فعل کبیرهم هذا در حالی که خودش بتها را شکسته بود ولی به بت بزرگ نسبت داد، و در مورد حضرت یوسف (آیه ۷۰ یوسف) ثم اذن موذن ایتها العیر انکم لسارقون ترجمه: سپس کسی صدا زد، ای اهل قافله شما دزد هستید. در حالی که برادران یوسف مرتکب دزدی نشده بودند، جواب این است که اینگونه سخنان که بحسب بعضی از اخبار از روی توریه اراده معنای دیگر از کلام گفته شده، بخاطر مصالح مهمترین بوده است و از بعضی از آیات می توان استظهار کرد که

ص: ۹۵۵

با الهام الهی بوده است، خلاصه چنین دروغهایی گناه و مخالف با عصمت نیست.

۷۲

پرسش:

آیات قرآن، بودن خار و خاشاک در اطراف گل را چگونه وصف می نماید؛ برای مثال حضرت یوسف که گلی در بین یازده خار بود، از میان آن ها سربلند و سرفراز شد و رشد نمود؟

پاسخ:

در نظام آفرینش، در اطراف گل، خار و در کنار خوبی، بدی و در کنار حق، باطل وجود دارد و این مقتضای طبیعت است؛ اگر زشتی نباشد، زیبایی بروز ندارد؛ اگر بدی نباشد، خوبی جلوه ندارد. به فرموده شهید مطهری، زشتی، نمایان گر زیبایی است؛ وی در این باره می فرماید: وجود زشتی ها از نظر نمایان ساختن و جلوه دادن به زیبایی ها نیز لازم است؛ اگر میان زشتی و زیبایی مقارنه و مقابله برقرار نمی شد، نه زیبایی، زیبا بود و نه زشت، زشت؛ یعنی اگر در جهان، زشتی نبود، زیبایی هم نبود؛ اگر همه مردم زیبا بودند، هیچ کس زیبا نبود، هم چنان که اگر همه مردم زشت بودند، هیچ کس زشت نبود؛ اگر همه مردم هم مانند یوسف علیه السلام بودند، زیبایی از بین می رفت و اگر همه مردم در قیافه جاحظ زشتی در جهان نبود. در مورد انسان با توجه به اختیار و آزادی که خدا به وی داده، مسیر سعادت یا شقاوت را می پیماید؛ یکی یوسف علیه السلام می شود که با آن همه توطئه هایی که بر ضد او نمودند، با تکیه به خدا و صبر و استقامت و قدرت ایمان، خود را حفظ کرد و سرفراز گردید که خود در یک جمله کوتاه، رمز سعادت و سرفرازی خود را بیان می کند. هنگامی که

ص: ۹۵۶

خود را به برادران معرفی کرد و فرمود: آیا می دانید با یوسف چه کردید؟ آن ها پرسیدند مگر تو یوسفی؟ فرمود: آری من یوسفم و این برادر من است: " ... قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ؛ " (یوسف، ۹۰) (عدل الهی، شهید مطهری، ص ۱۲۵، مؤسسه انتشارات اسلامی).

خداوند بر ما منت گذارد، هر کس تقوا پیشه کند و شکیبایی داشته باشد، خداوند پاداش او را خواهد داد، زیرا خدا اجر نیکوکاران را ضایع نمی کند. در مقابل وی برادران او هستند که بر اثر پیروی از هوای نفس چنان گرفتار شقاوت و بدبختی شدند که برادر خود را به چاه انداختند.

قرآن در مقام رویارویی افراد صالح با ناصالح، پاک و ناپاک، مؤمن و کافر در مواردی به صورت استفهام انکاری، وجدان و اندیشه دیگران را به کار انداخته، می پرسند: " أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ؛ (ص، ۲۸) یا [مگر] کسانی را که گرویده و کارهای شایسته کرده اند، چون مفسدان در زمین می گردانیم، یا پرهیزکاران را چون پلیدکاران قرار می دهیم؟ " در سوره قلم نیز آمده است: " أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ " (قلم، ۳۵) در مواردی به پیامبر اکرم می فرماید: " قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ...؛ (مائده، ۱۰۰) بگو هرگز ناپاک با پاک مساوی و برابر نیستند. " در واقع این آیات بیان گر این مطلب اند که هر فرد منصف و صاحب اندیشه ای می تواند به خوبی قضاوت کند که مؤمن و کسانی که در جامعه عمل صالح می کنند و درست کارند، با انسان هایی که در جامعه فساد می کنند برابر

نیستند؛ و هرگز پاک و ناپاک و گل با خوار برابر نخواهد بود.

البته باید توجه داشت که برادران حضرت یوسف علیه السلام بعداً توبه کردند و خداوند نیز توبه آنان را پذیرفت هنگامی که حضرت یوسف علیه السلام خود را معرّفی کرد، آنان به خطای خود اعتراف کردند، یوسف فرمود: " قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَیْكُمْ الْیَوْمَ - یَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِینَ؛ (یوسف، ۹۲) امروز ملامت و توبیخی بر شما نیست، خداوند شما را می بخشد و او ارحم الراحمین است. "

۷۳

پرسش:

منظور از حضور یوسف در نشئه عقل منفصل چیست؟

پاسخ:

قرآن کریم یوسف صدیق علیه السلام را جزو بندگان مخلص می داند و بنده مخلص کسی است که فراتر از عالم مثال و در نشئه عقل حضور فعال دارد و به جایی رسیده است که شیطنت و وهم و خیال را به حرم امن او راه نیست: (كَذَٰلِكَ لِنُصِیرَافَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلِصِینَ) یوسف/۲۴. بنابراین همان طور که شیطان نمی تواند ملائکه مقرب و حاملان عرش را بفریبد، نمی تواند بندگان مخلص الهی را نیز رام خود کند. پس یوسف صدیق در مقطع عقل منفصل و عالم اخلاص حضور داشت و نیز از عالم مثال منفصل آگاه بود، چنانکه قرآن کریم در طلّیعه قصه اش می فرماید: (إِذْ قَالَ یُوسُفُ لِأَبِیهِ يَا أَبَتِ إِنِّی رَأِیْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأِیْتُهُمْ لِي سَاجِدِینَ) یوسف/۴؛ یوسف صدیق به پدرش گفت: من یازده ستاره و خورشید و ماه را دیدم که بر من سجده می کنند. آنچه را یوسف صدیق در مثال منفصل دید این بود که یازده ستاره و خورشید و ماه در برابر

ص: ۹۵۸

او سجده هشیارانه کردند نه سجده ناآگاهانه.

یعقوب علیه السلام هم با این رؤیا، اطلاع یافت و فرمود: (يا بَنِيَّ لَا تَقْضُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ) یوسف/۵؛ ای پسرک من خواب خود را بازگو نکن که این قصه، خود حسد برانگیز است. آنگاه فرمود: (وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُنمِّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبُّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) یوسف/۶؛ و این نشان می دهد که تو به بلندای حکمت، ولایت و تمام نعمت می رسی، چون نعمتی که قرآن کریم به طور مطلق یاد می کند همان نعمت ولایت است.

از این رو وقتی خواستند او را به چاه بیندازند جزع و التماس نکرد، چنانکه هنگامی که خواستند او را به زندان مصر محکوم کنند سخنش (رَبُّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ) بود. نه هراسناک بود نه محزون و نه به احدی متوسل شد. چون کسی که تحت ولایت حق است خوف و اندوهی ندارد: (أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) یونس/۶۲. از این رو نیایشش هم با خداوند این است که: (أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ) یوسف/۱۰۱؛ تو در دنیا و آخرت ولی من هستی. همه این استقامتها نشانه ولایت اوست و اعطای این ولایت از آن رؤیای صادق شروع شده است.

معارف مزبور را حضرت یعقوب از آن رؤیا استنباط کرد و سخن از (لعل) و (لیت) نبود، بلکه با جزم سخن می گفت، زیرا بندگان مخلص به اذن خدا سخن می گویند و لسانشان لسان حق است، از این رو سخنشان گراف

نیست. در پایان این قصه هم وقتی یازده برادر و همچنین خود یعقوب و همسرش در برابر یوسف اظهار خضوع کردند، یوسف صدیق آن را تأویل رؤیای قبلی خود دانست: (... وَ خَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ) یوسف/۱۰۰، یعنی: خدای سبحان آنچه را که من مشاهده کردم به واقعیت درآورد و آن را حق قرار داد.

۷۴

پرسش:

معنی سوره یوسف را برایم بنویسید؟

پاسخ:

سوره یوسف درباره داستان حضرت یوسف است که نوشتن آن به طور کامل و مفصل در این نوشتار کوتاه نمی گنجد؛ ولی داستان آن حضرت به صورت اجمالی این است که:

حضرت یوسف علیه السلام یکی از پیامبران الهی و فرزند حضرت یعقوب علیه السلام بود که خداوند متعال در قرآن کریم، در سوره یوسف به سرگذشت او پرداخته است. حضرت یعقوب علاقه زیادی به پسرش یوسف داشت، یوسف خوابی را که دیده بود، برای پدرش تعریف کرد. پدر به او گفت: این خواب را برای برادرانت تعریف نکن! که اگر از خواب تو آگاه شوند، برای از بین بردن تو دست به حيله و مكری خواهند زد. محبت حضرت یعقوب علیه السلام به فرزندش یوسف، باعث برانگیخته شدن خشم و حسادت برادرانش شده بود. عاقبت برادران از خواب یوسف خبردار شدند و بر او حسد بردند و قصد جاننش را کردند. یکی از آنها گفت: یوسف را نکشید؛ چون قتل برادر ظلم و گناه بزرگی است؛ بلکه او را در قعر چاه بیفکنید تا شاید برخی از رهگذران او را پیدا

ص: ۹۶۰

کنند و با خود ببرند؛ سپس نزد حضرت یعقوب علیه السلام رفتند و برای بردن یوسف به صحرا اجازه خواستند. آن حضرت، در ابتدا اجازه نداد و مخالفت کرد. برادران یوسف گفتند: همانا ما حافظ او هستیم. آنان یوسف را به صحرا بردند. طبق قرار به چاه انداختند و پس از بازگشت به پدر گفتند: گرگ ها یوسف را خورده اند! پس از مدتی، کاروانی که از کنار چاه می گذشت، یوسف علیه السلام را پیدا کرد و با خود برد و در شهر به عنوان برده، به قیمتی اندک فروخته شد. عزیز مصر او را خرید و به همسرش زلیخا سفارش کرد که به او احترام بگذارد و مکان مناسبی برایش آماده کند تا شاید به واسطه او نفعی به آنها برسد و یا او را به عنوان فرزند بگیرند.

زلیخا، هر روز علاقه اش به یوسف علیه السلام بیشتر می شد و در پی مخالفت آن حضرت با وسوسه های شیطانی زلیخا، مورد تهمت قرار گرفت و به دنبال این اتهام روانه زندان شد. در واقع حضرت یوسف میان تسلیم شدن به وسوسه های شیطانی زلیخا و زندان، زندان را انتخاب کرد تا به ایمانش ضربه ای وارد نشود.

پس از هفت سال، وقتی که بی گناهی پیامبر خدا ثابت شد، او را از زندان بیرون آوردند و امور مالی کشور را به او واگذار کردند. آن گاه حضرت یعقوب و برادران یوسف هم به مصر آمدند و در کنار همدیگر زندگی خوبی را آغاز کردند. (برگرفته از سوره یوسف، آیات ۳ تا ۱۰۱ جهت اطلاع بر شرح و تفصیل داستان حضرت یوسف علی نبینا و آله و علیه السلام ر.ک: حیاة القلوب (تاریخ پیامبران)،

پرسش:

دو بیت زیر مربوط به کدام آیات قرآن است؟

نگارینا شنیدستم که گاه محنت و راحت

سه پیراهن سلب بود ست یوسف را به عمر اندر

یکی از کید شد پر خون دوم شد چاک از تهمت

سوم یعقوب را از بوش روشن گشت چشم تر

" رودکی "

پاسخ:

خداوند در بیان داستان حضرت یوسف در سه مورد به موضوع پیراهن او اشاره می کند.

۱. " یکی از کید شد پر خون " این جمله به این آیه اشاره دارد: " وَجَأُو عَلٰی قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ ... " (یوسف، ۱۸)، و بر پیراهنش خونی دروغین آوردند ... "

برادران یوسف به خاطر حسادت، یوسف را به بیابان بردند، او را در چاه افکندند و لباس های او را با خون گوسفند آغشته کردند و نزد پدرشان آورده، گفتند که گرگ او را خورده است.

۲. " دوم شد چاک از تهمت " این جمله به این آیه ها اشاره دارد: " وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ ... فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ مَقْدَمًا مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِ كُنَّانٍ كَيْدُ كُنَّ عَظِيمٍ " (یوسف، ۲۵۲۸)، و آن دو به سوی در بر یکدیگر سبقت گرفتند، و آن زن [پیراهن او را از پشت بدید ... پس چون] شوهرش [دید پیراهن او از پشت چاک خورده است گفت: بی شک، این از نیرنگ شما [زنان] است، که نیرنگ شما [زنان] بزرگ است.

پس از این که برادران یوسف او را به کاروان مصری فروختند، پادشاه مصر او را خرید. در خانه پادشاه مصر، زن پادشاه به یوسف پیشنهاد کار خلاف داد. یوسف از دست توطئه آن زن فرار کرد. آن زن پیراهن

یوسف را از پشت گفت و پاره کرد. هنگامی که یوسف فرار می کرد، شوهرش را در آستانه در دید.

در این جا، آن زن به یوسف تهمت زد و گفت: کیفر کسی که قصد بد به خانواده تو کرده چیست؟

دریده شدن پیراهن یوسف از پشت، این تهمت را برطرف کرد.

۳. "سوم یعقوب را از بوش روشن گشت چشم تر" این جمله به این آیه اشاره دارد: "اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقَوَهُ عَلِيَّ وَجْهٍ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا...؛ (یوسف، ۹۳) این پیراهن مرا ببرید و آن را بر چهره پدرم بیفکنید تا بینا شود و همه کسان خود را نزد من آورید ...".

یعقوب از فراغ یوسف آن قدر گریست تا بینای خود را از دست داد. پس از آن که برادران یوسف در مصر، یوسف را شناختند، یوسف پیراهن خودش را برای پدرش فرستاد. پیراهن را بر چشمان یعقوب مالیدند و بدین وسیله چشمانش بینا شد.

۷۶

پرسش:

از آیات قرآن به دست می آید که فرزندان حضرت یعقوب اولاً مومن بوده اند یا ابانا استغفر لنا ذنوبنا (یوسف / ۹۷)، ثانیاً می دانسته اند که پدرشان پیامبر است، پس چگونه گفتند که پدر ما در گمراهی آشکار است. ان ابانا لفي ضلال مبين؟

پاسخ:

مراد فرزندان حضرت یعقوب از گمراهی پدرشان، گمراهی در امر دین نبود، بلکه گمراهی در امور دنیایی و اداره آن بود. البته این عقیده آنان نادرست بود به جهت آنکه چون می خواستند توجه یعقوب علیه السلام را به خود جلب کنند به چنین تصویری تن داده بودند.

۷۷

پرسش:

چرا سوره یوسف از طرفی احسن القصص است و

ص: ۹۶۳

از طرف دیگر خواندن آن برای دختران مکروه می باشد؟

پاسخ:

کلمه " احسن القصص " در آیه سه سوره یوسف آمده است: " ما بهترین سرگذشت ها را از طریق این قرآن که بر تو وحی کردیم، بر تو بازگو می کنیم و مسلماً پیش از این، از آن خبر نداشتی ".

اما در این که مراد از احسن القصص کدام سوره قرآن است، در بین اندیشوران دینی اختلاف است.

بعضی از مفسران معتقدند که احسن القصص اشاره به مجموعه قرآن است و جمله " بما أوحينا إليك هذا القرآن " را قرینه بر آن می دانند. قصه در این جا به معنای داستان نیست، بلکه از نظر ریشه لغت به معنای جستجو از آثار چیزی است. هر چیزی که پشت سر هم قرار گیرد، عرب به آن قصه می گوید. از آن جا که به هنگام شرح و بیان یک موضوع، کلمات و جملات پی در پی بیان می شوند، این کار را قصه نامیده اند.

به هر حال خداوند مجموعه قرآن را که زیباترین شرح و بیان و فصیح ترین و بلیغ ترین الفاظ را با عالی ترین و عمیق ترین معانی آمیخته که از نظر ظاهر زیبا و فوق العاده شیرین و گوارا و از نظر باطن بسیار پر محتوا است، احسن القصص نامیده است.

در روایات متعددی نیز مشاهده می کنیم که این تعبیر درباره مجموعه قرآن به کار رفته، هر چند این روایات به عنوان تفسیر این آیه وارد نشده است.

بنابراین فرض، کراهت خواندن سوره یوسف در روایات (اگر صحیح باشند) با احسن القصص بودن ربط ندارد؛ زیرا بنابر معنای مذکور تمام قرآن احسن القصص است و خواندن سوره های

ص: ۹۶۴

دیگر قرآن برای زنان کراهت ندارد.

احتمال قوی تر آن است که سوره یوسف احسن القصص باشد، چون که سرگذشت جالب و عبرت انگیز حضرت یوسف را بیان می کند، به طوری که به هنگام خواندن این سوره انسان بی اختیار تحت تأثیر جذبه های نیرومند آن قرار می گیرد.

علامه طباطبائی (ره) درباره بهترین قصه بودن آن می گوید: این داستان خالص بودن توحید یوسف را حکایت نموده و ولایت خدای سبحان را نسبت به بنده اش مجسم می سازد که چگونه او را در راه محبت و سلوک راهش تربیت نموده، از حسیض ذلت به اوج عزت کشانید، و دست او را گرفته از ته چاه امارت و طناب بردگی و رقیب و زندان عذاب و شکنجه به بالای نخست سلطنت بیاورد. (ولایت خدا بر بندگان خالص)

و بهترین داستان سرائی است، زیرا با این که قصه ای عاشقانه است، طوری بیان کرده که ممکن نیست کسی چنین داستانی را عقیقت تر و پوشیده تر از آن بسراید. (۱)

هم چنین هیچ داستانی مانند داستان یوسف در قرآن به طور مفصل از اوّل تا آخر نیامده است (از کودکی تا سلطنت) و علاوه بر این، در این سوره، داستانی به غیر از داستان حضرت یوسف نیامده و این سوره مخصوص به حضرت یوسف علیه السلام است. (۲)

زیباترین بودن قصه ها (احسن القصص) به جهت نفس این داستان و قصه است امّا آیا مصلحت است که همه کس آن را بخواند؟

در چند حدیث از تعلیم این سوره به زنان نهی شده، شاید به این دلیل است که آیات مربوط به همسر عزیز مصر و زنان هوسباز مصری و مکر و فریب آن ها با تمام

عفت بیانی که در آن رعایت شده، برای بعضی از زنان تحریک کننده باشد. بر عکس تأکید شده سوره نور که مشتمل بر آیات حجاب است، به آنان تعلیم داده شود. در عین حال کراهت در این گونه روایات به معنای ثواب کمتر است، نه مثل مکروهاتی که در خوردنی ها می آید.

البته اسناد این روایات چندان قابل اعتماد نیست و به علاوه در بعضی از روایات عکس این مطلب دیده می شود که در آن تشویق به یاد دادن این سوره به خانواده ها شده است. از این گذشته ماجرای زندگی آلوده همسر عزیز مصر و شکست و بیچارگی که با آشکار شدن حقیقت در نهایت نصیب او شد، می تواند درس عبرتی باشد برای آن هایی که گرفتار وسوسه های شیطانی می شوند. پس این سوره پندهای بسیار آموزنده برای زنان دارد. (۳)

پی نوشت ها:

۱. ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۱، ص ۱۰۲.

۲. همان، ج ۷، ص ۹۹.

۳. تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۲۹۷.

۷۸

پرسش:

آیه ۲۳ سوره یوسف: ضمیر به چه چیز بر می گردد؟ آیا یوسف به زلیخا با داشتن سن بالا و داشتن شوهر میل داشت؟

پاسخ:

ضمیر در آیه مذکور به که صفت زلیخا است، بر می گردد در این صورت سه نوع تفسیر دارد:

۱ این که را با جمله بعد معنا کنیم. خلاصه معنای آیه این است: زلیخا قصد یوسف کرد و اگر برهان و حجتی از جانب پروردگار نسبت به یوسف نبود، یوسف هم به جانب زلیخا قصد می کرد، لکن لطف خدا شامل حال یوسف شد. در نتیجه او از این مهلکه نجات یافت. (۱)

بنابراین تغییر جمله در حقیقت

ص: ۹۶۶

جواب ی شرطیه است که مقدم شده، یا جواب حذف شده به قرینه است.

برای تأیید این معنا از آیه، روایتی از امام صادق ع نقل شده است که مراد از نبوتی بود که خداوند در نظر داشت یوسف را به آن مقام برساند. وقتی یوسف آن مقام را دید، از تصمیم خود دست برداشت. تأیید بیشتر این مطلب جمله بعد است: .

۲ تفسیر دوم: جوابی است که امام رضا ع به مأمون داد. وقتی که مأمون از آن حضرت سؤال کرد مگر انبیا معصوم نبوده اند، در حالی که طبق این آیه حضرت یوسف تصمیم گرفت گناه کند؟ امام رضا ع فرمود: جدّم امام صادق ع در باره این آیه فرمود: زلیخا تصمیم بر گناه گرفت و به سوی یوسف قصد کرد، ولی یوسف قصد کرد آن گناه را انجام ندهد.

عبارت عربی آن چنین است؛ (۲) یعنی زلیخا قصد یوسف کرد،

ولی یوسف قصد ترک گناه کرد.

۳ تفسیر سوم: یعنی قصد کردن و بعد از مرحله قصد کردن به چیزی، عزم و تصمیم لازم است. اگر کسی قصد به گناهی داشته باشد، ولی عزم به آن گناه پیدا نکند دیگر گناه نیست. بنابراین حضرت یوسف اگر بر فرض قصد به زلیخا پیدا کرد و در ذهنش چیزی خطور کرد، چون تصمیم و عزم بر گناه نگرفت، گناهی انجام نداد. (۳) به اضافه این که معنای عصمت این نیست که مثلاً انبیا هیچ علاقه ای به شهوت نداشته اند، بلکه آنان نیز مانند سایر مردم دارای قوه و غریزه شهوت و دیگر غرائز بوده، لکن خدا به آنان کمک کرده و آنان را هدایت کرده است تا دست به گناه

نیآلایند.

(پاورقی ۱. تفسیر صافی، ج ۳ ص ۱۳ تفسیر مجمع البیان، ج ۵ ص ۳۴۳

(پاورقی ۲. همان.

(پاورقی ۳. مجمع البیان، ج ۵ ص ۳۴۳

۷۹

پرسش:

معنای نام سوره های لقمان، نوح و یوسف چیست؟ چه منبعی برای دست یابی به معنای آن ها وجود دارد؟

پاسخ:

برخی از نام هایی که در قرآن ذکر شده، در اصل غیر عربی است و تعریب [= تبدیل به عربی] شده است. مانند کلمات موسی، عیسی، یعقوب، یونس و ...

این نام ها، عَلم برای افراد یا اقوام خاصی می باشند.

کلمه های لقمان، نوح و یوسف، که نام سه سوره است و از ذکر این نام ها در آن سوره ها اتخاذ شده است، عَلم برای سه شخص هستند. کلمه "لقمان" در قرآن، عَلم برای شخصی حکیم و فرزانه است که پنجاهای حکیمانه ای به فرزندش می داده است. در این که در زبان غیر عربی، این کلمه به چه معنا بوده، لغت شناسان چیزی نگفته اند.

کلمه "نوح" در قرآن، عَلم برای نخستین پیامبر اولوالعزم و شیخ الانبیاء است، که داستان طوفان او مشهور است.

کلمه "نوح" غیر عربی است. گفته اند در زبان عصر نوح به معنای "راحت" است. در زبان عربی، کلمه نوح، مصدر است و به معنای صدا به گریه بلند کردن، می باشد.

کلمه "یوسف" در قرآن، عَلم برای یکی از فرزندان یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم است، که داستان آن در سوره یوسف بیان شده است. این کلمه، غیر عربی است. گفته اند در زبان عربی، یوسف؛ یعنی او (یهوه) می افزایش. (خداوند می افزایش)

برای دست یابی به معنای این کلمات و مانند آن، می توان به کتاب هایی

ص: ۹۶۸

که درباره لغات قرآن یا اعلام قرآن تألیف شد، مراجعه کرد. مانند اعلام القرآن، تألیف عبدالحسین شبستری، اعلام قرآن، تألیف محمد خزائلی، قاموس قرآن، تألیف سید علی اکبر قرشی و ... و نیز کتاب هایی تحت عنوان دانشنامه قرآن تدوین شده است. (ر.ک: اعلام القرآن، عبدالحسین شبستری، ص ۹۸۹، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی / قاموس القرآن، سید علی اکبر قرشی، ج ۷، ص ۱۲۶، دارالکتب الاسلامیه.)

۸۰

پرسش:

لطفاً محتوای کلی سوره "یوسف" را توضیح دهید.

پاسخ:

تمام آیات این سوره جز چند آیه که در آخر آن آمده است درباره سرگذشت جالب و شیرین و عبرت انگیز پیامبر خدا، حضرت یوسف است؛ و به همین دلیل، این سوره به نام سوره "یوسف" نامیده شده است. و نیز به همین جهت است که از مجموع ۲۷ بار آوردن نام یوسف در قرآن، ۲۵ مرتبه آن در این سوره آمده است و فقط دو مورد آن در سوره های دیگر (غافر، ۳۴؛ انعام، ۸۴) می باشد. محتوای این سوره بر خلاف سوره های دیگر قرآن، به هم پیوسته و بیان فرازهای مختلف یک داستان است که در بیش از ده بخش، با عباراتی فوق العاده گویا، جذاب، فشرده، عمیق و مهیج به تصویر کشیده شده است. داستان پردازنی که این حکایت را نقل می کنند، نتوانسته اند اهداف قرآن را در این داستان دنبال کنند، ولی آشنایان با کلام الهی دریافته اند که همه چیزش الگو و اسوه است در لابه لای این داستان، عالی ترین درس های عفت، خویشتن داری، تقوا، ایمان و تسلط بر نفس را، منعکس ساخته است، به طوری که هر تلاوت کننده ای هر چند بارها آن را

ص: ۹۶۹

خواننده باشد (باز هنگام خواندنش بی اختیار، تحت تأثیر جذبه های نیرومندش قرار می گیرد؛ به همین جهت است که قرآن، لقب زیبای " احسن القصص " (بهترین داستان ها) را برایش انتخاب کرده است و در آن برای اولوالالباب (صاحبان مغز و اندیشه) عبرت ها بیان کرده است. دقت در آیات مبارک این سوره، این واقعیت را برای انسان روشن تر می سازد که قرآن، در تمام ابعادش معجزه است، چرا که قهرمان هایی را که در داستان ها معرفی می کند؛ قهرمان هایی واقعی نه پنداری و خیالی هستند که هر کدام در نوع خود بی نظیرند؛ مانند ابراهیم، قهرمان بت شکن، با آن روح بلند و سازش ناپذیر در برابر طاغوتیان. نوح، قهرمان صبر و استقامت و پای مردی و دل سوز در آن عمر طولانی و پر برکت، موسی، قهرمان بزرگ در تربیت جمعیت لجوج در برابر طاغوت عصیان گر. و اینک یوسف، قهرمان پاکی و پارسایی و تقوا، در برابر یک زن زیبای هوس باز و حيله گر.

قرآن کریم برای به تصویر کشیدن پاکی و پارسایی یوسف، در حساس ترین لحظه ها در متن تمام قضایا وارد می شود؛ اما در همه جای بیان صحنه ها، آیات الهی را اشعه نیرومندی از تقوا و پاکی احاطه کرده است. (ر.ک: تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۹، ص ۲۹۲، نشر دارالکتب الاسلامیه.)

۸۱

پرسش:

فواید سوره یوسف چیست؟

پاسخ:

در روایتی از امام صادق می فرماید: " کسی که هر روز، یا هر شب، سوره یوسف را قرائت کند، خداوند روز قیامت، زیبایی او را همانند زیبایی یوسف قرار می دهد، و ناراحتی های روز قیامت به او نمی رسد و از بهترین بندگان صالح خدا خواهد بود. "

ص: ۹۷۰

(ثواب الاعمال، شیخ صدوق (ره)، ص ۱۰۶، انتشارات شریف رضی / بحارالانوار، علامه مجلسی، ج ۸۹، ص ۲۷۹، مؤسسه الوفا بیروت.)

این سوره درس ها و پیام های فراوانی به ما می آموزد، که دارای فواید بسیاری است؛ ولی آوردن همه آن ها در این نوشته امکان پذیر نیست، لذا فقط به چند نمونه از آن اشاره می کنیم:

۱. آیه ۲ این سوره " لعلکم تعقلون "، به ما می گوید: قرآن وسیله ای برای تعقل و رشد انسان است (نه فقط برای تلاوت، تبرک جستن و حفظ کردن).

۲. حسد مرز خانواده و عواطف خویشاوندی را در هم می شکند، و انسان را تا حد برادر کشی سوق می دهد، چنان که برادران یوسف را این گونه کرد.

۳. اگر فرزندان احساس تبعیض کنند، آتش حسادت در میان آنان شعله ور خواهد شد. (ر.ک: یوسف / ۸).

۴. حسد، انسان را به گناهای همچون: دروغ و حيله و فریب وادار می سازد. (ر.ک: یوسف / ۱۱).

۵. شیطان و نفس اماره، گناه را نزد انسان زیبا جلوه می دهند و انجام آن را توجیه می کنند. (ر.ک: یوسف / ۱۸).

۶. حضور مرد و زن نامحرم (خصوصاً جوان)، در یک محیط بسته زمینه ساز گناه است. (ر.ک: یوسف / ۲۳).

۷. یاد خدا و پناهنده شدن به او عامل بازدارنده از گناه و لغزش است؛ چنان که این کار، یوسف را از گناه ننگه داشت. (ر.ک: یوسف / ۲۲).

۸. بدی را با خوبی جبران کنید، چنان که برادران بد کردند، ولی یوسف به آنان احسان و نیکی کرد.

۹. مؤمن درد و دل خود را تنها با خداوند در میان می گذارد، چنان که حضرت یعقوب فرمود:

ص: ۹۷۱

"إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ؛ (يوسف، ۸۶)، من غم و اندوه هم را تنها به خدا می گویم."

۱۰. داستان های قرآن واقعی، و جهت عبرت آموزی و پندگیری است. (ر.ک: يوسف، ۱۱ / برای آگاهی بیشتر ر.ک: تفسیر نور، محسن قرائتی، ج ۶، سوره يوسف، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن.)

۸۲

پرسش:

چرا خواندن سوره يوسف برای خانم ها نيكو نيست و سوره نور سفارش شده است؟

پاسخ:

در برخی روایات از تعليم دادن سوره يوسف به زنان نهي شده است؛ (ر.ک: تفسیر نورالثقلین، الحویزی، ج ۳، ص ۳۳۳، مؤسسه التاريخ العربی). این نهي ممکن است به خاطر آیات مربوط به همسر عزیز مصر و زنان هوسباز مصری باشد که با تمام عفت بیانی که در آن رعایت شده برای برخی از زنان شاید تحریک کننده باشد. و به عکس تأکید شده است که سوره نور به آن ها تعليم داده شود. و این به دلیل آیات مربوط به حفظ حجاب و پاکدامنی است که موجب ارشاد خانواده ها و تشویق آن ها در اهمیت دادن به این مسائل است. (تفسیر نمونه، آیه الله مکارم شیرازی، ج ۹، ص ۲۹۷، دارالکتب الاسلامیه). اما اسناد این روایات چندان قابل اعتماد نیست، افزون بر آن در بعضی از روایات عکس این مطلب دیده می شود و در آن تشویق به تعليم این سوره به خانواده ها شده است. (ر.ک: تفسیر نمونه، همان / تفسیر نورالثقلین، همان.)

سوره های قرآن فقط برای مردان و یا زنان به تنهایی نمی باشد، بلکه برای راهنمایی همه انسان ها اعم از زن و مرد نازل شده است؛ دقت در آیات سوره يوسف نیز نشان می دهد که نه

ص: ۹۷۲

تنها هیچ نقطه منفی برای زنان در آن وجود ندارد، بلکه ماجرای زندگی آلوده همسر عزیز مصر درس عبرتی است برای همه آن‌هایی که گرفتار وسوسه‌های شیطانی می‌شوند. (تفسیر نمونه، همان.) بنابراین یاد دادن این سوره به بانوان هیچ گناه و اشکالی ندارد.

۸۳

پرسش:

قرآن خورشید حقیقت و شفای درد جان‌ها است. آیا صحت دارد کسی که سوره‌های یونس و یوسف را بخواند، خداوند به انسان فرزند پسر عنایت می‌کند، زیرا شفاعت قرآن نزد خدا مقبول است؟

پاسخ:

با پژوهشی که در تفسیر این دو سوره شریفه نمودیم، با چنین چیزی برخورد نکردیم که اگر کسی سوره‌های یونس علیه السلام و یوسف (۹۶) را بخواند، خداوند به او فرزند پسر عنایت می‌کند.

البته انسان می‌تواند با توسل به قرآن یا با نذر کردن قرائت قرآن برآورده شدن حاجات و رفع گرفتاری‌ها را طلب نماید.

در حاشیه کلمات مفاتیح الجنان، جهت پسر شدن حمل دستور عمل‌هایی ارائه شده که می‌توانید رجاء آن‌ها را بخوانید.

۸۴

پرسش:

خداوند در سوره یوسف آیه ۹۹ می‌فرماید: «و رفع ابویه علی العرش و خروا له سجدا و قال یا ابت هذا تا ویل رؤیای من قبل؛ یوسف «علیه السلام» پدر و مادر خود را بر کرسی حکومت بالا برد و پدر و مادر و برادران یوسف در پیشگاه وی به سجده افتادند و یوسف به پدر گفت: تعبیر آن خوابی که قبلاً دیده بودم همین است» چون یوسف قبلاً در خواب دیده بود که خورشید و ماه و یازده ستاره در برابر او به سجده افتادند ولی از طرفی در تاریخ می‌خوانیم که هنگامی که

ص: ۹۷۳

امیر مؤمنان « علیه السلام » عازم صفین بودند گروهی که در کنار جاده صف کشیده بودند، طبق رسم و احترامی که برای سلاطین ساسانی قبلاً معمول می داشتند، تا چشمانشان به آن حضرت افتاد، به خاک افتادند، امیر مؤمنان « علیه السلام » تا این منظره را دید شدیداً ناراحت شد و فرمود: چه معصیت بی لذتی را مرتکب می شوند، بروید پی کار خود که من هم مانند شما مخلوق خدا هستم.

آیا این حقیقت تاریخ با آیه فوق منافات ندارد؟

پاسخ:

سجده بعنوان پرستش مخصوص ذات مقدس خداوند است و برای هیچکس غیر او جایز نیست.

پدر و مادر و برادران یوسف همان طور که در تفسیر این آیه از حضرت صادق و حضرت هادی «علیهما السلام» نقل شده است این سجده را به عنوان شکر برای خداوند به جا آوردند و چنانکه، صاحب تفسیر مجمع البیان گفته است ضمیر «له» (۲) به خداوند بر می گردد نه به یوسف یعنی سجده برای خداوند کردند.

«بخش پاسخ به سؤالات»

(۲) در خرواله سجداً.

۸۵

پرسش:

طبق آیه ۵۶ سوره یوسف (هر کس را ما بخواهیم به لطف خود مخصوص می گردانیم)؛ لطف مخصوص خداوند شامل چه کسانی می شود؟

پاسخ:

چنان که در این آیه، و آیه بعد از آن اشاره شده، رحمت خاص خدا شامل حال مؤمنان نیکوکار و پرهیزکار است؛ چرا که می فرماید: پاداش نیکوکاران را ضایع نمی کنیم و پاداش آخرت [که از الطاف خاص الهی است] برای کسانی است که ایمان آورده و پرهیزگاری داشته اند. (ر.ک: یوسف ۵۶ و ۵۷).

لطف و رحمت خدا دو نوع است:

۱. رحمت عام که شامل حال همه موجودات،

ص: ۹۷۴

اعم از دوست، دشمن، مؤمن، کافر، نیکوکار و بدکار می باشد، چنان که می فرماید: "رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ؛ (اعراف، ۱۵۶) رحمتم همه چیز را فرا گرفته است."

۲. رحمت و لطف خاص خداوند که ویژه بندگان مطیع، صالح و فرمانبردار است که در سایه ایمان و عمل صالح به این شایستگی رسیده اند، چنان که می فرماید: "فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ؛ (جاثیه، ۳۰) اما کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند، پروردگارش آن ها را در رحمت خود وارد می کند." "وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا؛ (احزاب، ۴۳) او نسبت به مؤمنان همواره مهربان بوده است!". (ر.ک: المیزان، علامه طباطبایی؛، ج ۱۵، ص ۱۳۵، منشورات جماعه المدرسین / تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، ج ۱، ص ۲۲، دارالکتب الاسلامیه.)

ص: ۹۷۵

پرسش:

در مورد آیه ۲۶ تا ۲۳ سوره یوسف با توجه به بسته بودن درهای کاخ، توضیح دهید؟

پاسخ:

آن گونه که در برخی از تفاسیر آمده است، حضرت یوسف و به دنبال ایشان زلیخا به طرف در کاخ دویدند که در این هنگام با عزیز مصر که به طرف کاخ می آمد مواجه شدند.

یوسف زهرا

مهربان تر از یوسف

مشخصات کتاب

مهربان تر از یوسف

نویسنده: نادر فضلی

مقدمه

گفتند خلاق که تویی یوسف ثانی

چون نیک بدیدم، به حقیقت، به از آنی

(حافظ)

یکی از ویژگی های روانی آدمی این است که همواره در رویارویی با امر تازه و بدیع، حالت دفاعی به خود می گیرد و کم تر به پذیرش آن گردن می نهد. این امر به ویژه آن گاه تشدید می شود که پدیده ی جدید حالت رمزگونه داشته باشد و اعتقاد به آن، زمینه ساز تحولی بنیادین در باورها، اندیشه، منش و روش زندگی او شود. برعکس، در برابر موضوعی که پیشینه داشته یا در زمان های پیش، یک یا چند بار رخ داده است، مقاومت چندانی از خود نشان نمی دهد و به سادگی، آن را می پذیرد.

یکی از شیوه های چیره شدن بر این وضعیت، عادی جلوه دادن آن مسأله است. یعنی باید این نکته را به جامعه تبیین کرد که موضوع مورد نظر، مسبوق به سابقه بوده و برای دیگران نیز رخ داده است. قرآن کریم نیز همین شیوه را به کار گرفته است. در صدر اسلام، روزه، حکمی جدید و همراه با اندکی مشقت بود؛ زیرا روزه دار می بایست از بسیاری از امور مباح چشم بپوشد و از ارتکاب آن ها خودداری کند. شاید برخی مسلمانان در برابر چنین حکم بی سابقه ای، واکنش نشان می دادند و آن را به

سختی می پذیرفتند. از این رو، قرآن کریم، ابتدا مسلمانان را از نظر روانی برای پذیرش آن آماده می کند. خداوند متعال می فرماید:

یا ایها الذین امنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلهم. (۱).

ای کسانی که ایمان آورده اید! روزه بر شما نوشته شد، همان گونه که بر پیشینیان شما، نوشته

ص: ۹۷۶

۱- بقره، ۱۸۳.

یعنی مپندارید که این تکلیف، مسأله ای بی سابقه و فراتر از توانایی شما است. هرگز چنین نیست؛ زیرا وجوب روزه، حکم متداولی است که گذشتگان نیز موظف بوده اند آن را انجام دهند.

مسایلی مانند اعتقاد به حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه و غیبت و ظهور ایشان نیز به ظاهر بدیع و بی سابقه بوده و طول عمر ایشان با هاله ای از رمز و راز و شگفتی همراه است. افزون بر آن، این باور بر همه ی شوون حیات آدمی تأثیری بنیادین بر جا می گذارد. از این رو، برخی افراد از پذیرش آن سرباز می زنند و آن را انکار می کنند. امامان معصوم علیهم السلام در برابر این اندیشه، کوشیده اند با بیان موارد مشابهی که در تاریخ گذشته - بویژه تاریخ پیامبران الهی علیهم السلام - رخ داده است، مسأله ی غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه و دیگر مفاهیم مربوط به آن را عادی جلوه دهند، تا مردم به گمان بی سابقه بودن، در آن به دیده ی شک و تردید ننگرند. برای نمونه، به کلام نورانی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه به شیخ صدوق می توان اشاره کرد. اصل ماجرا را از زبان شیخ صدوق می شنویم:

شبی در عالم رؤیا دیدم که در مکه ام و گرد خانه ی خدا طواف می کنم. در دور هفتم نزد حجرالاسود آمدم و آن را لمس کردم و بوسیدم. در این هنگام، دعاهایی را که برای زمان بوسیدن حجرالاسود است، می خواندم. در این حال، مولای خود حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه را دیدم که بر در خانه ی کعبه ایستاده اند. با خاطری پریشان به حضرت نزدیک شدم. حضرت با نگاهی به رخساره ام به

فراستِ خود، راز دلم را دانست. به او سلام کردم. حضرت پس از جواب سلام، فرمود: چرا درباره ی غیبت، کتابی نمی نویسی، تا اندوه دلت را بزدایدی؟ عرض کردم: یابن رسول الله! در این باره کتاب نوشته ام. حضرت پاسخ دادند: منظورمان این نیست که همانند گذشته بنویسی. کتابی درباره ی موضوع غیبت بنگار و در آن، غیبت های پیامبران علیهما السلام را بیان کن.

چون سخن حضرت به پایان رسید، از دیدگانم پنهان شدند. من از خواب بیدار شدم و تا طلوع فجر به دعا و گریه و مناجات پرداختم. چون صبح دمید، نگارش این کتاب را آغاز کردم. (۱).

حضرت یوسف یکی از پیامبرانی است که حضرت مهدی در روایت ها به ایشان تشبیه شده اند. البته در این روایت ها، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه از جهت های گوناگون به حضرت یوسف علیه السلام تشبیه شده اند. امام باقر علیه السلام در روایتی تنها به شباهت در غیبت اشاره کرده اند. (۲) هم چنین ایشان در جایی دیگر، به شباهت های دیگری اشاره فرموده اند. (۳) حال آن که امام صادق علیه السلام بدون اشاره به شباهت های پیشین، شباهت دیگری بر شباهت های یاد شده می افزایند. (۴) این ها نشان می دهد که منظور، حصر شباهت ها در موارد یاد شده نبوده، بلکه تنها برای نمونه به برخی از آن ها اشاره شده است. با توجه به این نکته و با الهام از فرمایش حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه به شیخ صدوق، این نوشتار می کوشد با تأمل در قرآن و روایت ها، شباهت و همانندی های موجود میان یوسف زهرا علیه السلام و یوسف یعقوب علیه السلام را بازگو کند، تا از این رهگذر، فهم و پذیرش امر حضرت مهدی، آسان تر گردد.

غیبت

برجسته ترین همانندی میان

ص: ۹۷۸

۱- کمال الدین، ج ۱، ص ۷۴.

۲- شباهت اول.

۳- شباهت چهارم.

۴- شباهت دوم.

یوسف زهرا علیه السلام و یوسف یعقوب علیه السلام، همانندی در غیبت است. امام باقر علیه السلام به محمد بن مسلم می فرماید:

یا محمد بن مسلم ان فی القائم من اهل بیت محمد علیهم السلام شبه من خمسه من الرسل یونس بن متی و یوسف بن یعقوب و موسی و عیسی و محمد صلوات الله علیهم ... واما شبهه من یوسف بن یعقوب علیه السلام فالغیبه من خاصته و عامته و اختفائه من اخوته ... (۱).

ای محمد بن مسلم! قائم آل محمد عجل الله تعالی فرجه با پنج تن از پیامبران شباهت دارد: یونس بن متی و یوسف بن یعقوب و موسی و عیسی و محمد صلوات الله علیهم ... و اما شباهت او به یوسف در غیبت اوست از اقوام دور و نزدیک و از برادران خود ...

نخستین سؤال درباره ی این شباهت، آن است که میان غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه و غیبت یوسف علیه السلام تفاوت فراوانی وجود دارد؛ زیرا غیبت یوسف علیه السلام، غیبتی است نسبی؛ یعنی هر چند او از کنعان، برادران و پدر و مادر خود غایب بود، ولی از دیدگان مصریان غایب نبود. او با مصریان، گفت و گو و رفت و آمد داشت، در حالی که غیبت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه غیبتی است مطلق و آن حضرت از دیدگان همگان غایب اند. از این رو، قیاس آن دو با یکدیگر قیاس مع الفارق است. پاسخ به این نکته، در شباهت دوم خواهد آمد.

حضور

برادران یوسف برای خرید آذوقه به مصر آمدند و به بارگاه یوسف وارد شدند. وی در نخستین نگاه و گفت و گو،

ص: ۹۷۹

آنان را شناخت، ولی آنان یوسف را نشناختند. آنان بی آن که به هویت یوسف پی برند، با وی سخن گفتند و داد و ستد کردند.

فدخلوا علیه فعرههم وهم له منكرون. (۱).

(برادران یوسف) بر او وارد شدند. او، آنان را شناخت، ولی آنان او را نشناختند.

یوسف زهرا نیز در میان مردم حضور دارد. در کنار آنان راه می رود و بر فرش های آنان پا می نهد و ... ولی مردم، او را نمی شناسند. بسیاری بر این باورند که غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه به این معنی است که آن حضرت، در آسمان ها یا عوالم دیگری زندگی می کنند. بنابراین، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه از دیدگان همه ی انسان ها پنهان هستند و کسی، ایشان را نمی بیند. براساس این باور، نکته ای که پیش از این گذشت، به ذهن می رسد که مقایسه ی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه با حضرت یوسف علیه السلام، مقایسه ای ناتمام است. اما حقیقت، این است که تصویر یاد شده، خطا و به دور از واقعیت است. او در میان مردم رفت و آمد می کند و در کوچه و بازارها قدم می گذارد. مردم، آن حضرت را می بینند، گرچه او را نمی شناسند.

سدیر می گوید:

سمعت ابا عبد الله عليه السلام يقول: ان في القائم شبه من يوسف عليه السلام. قلت: كانك تذكر حيره و غيبته فقال لي: ما تنكر هذه الامه اشباه الخنازير ان اخوه يوسف كانوا سباطاً اولاد انبياء تاجروا يوسف و بايعوه وهم اخوته وهو اخوهم فلم يعرفوه حتى قال لهم انا يوسف ... فما تنكر هذه الامه ان يكون الله عزوجل يفعل بحجته ما فعل بيوسف ان يكون يسير في اسواقهم ويطأ بسطهم

ص: ۹۸۰

وهم لا يعرفونه حتى يأذن الله عزوجل ان يعرفهم بنفسه كما اذن ليوسف حتى قال لهم هل علمتم ما فعلتم بيوسف واخيه اذ انتم تجهلون قالوا انك لانت يوسف قال انا يوسف وهذا اخي. (١).

امام صادق عليه السلام فرمودند:

قائم عجل الله تعالى فرجه شباهتی با یوسف دارد. عرض کردم: گویا حیرت و غیبت او را می فرمایید؟ حضرت فرمودند: چرا این امت، قضیه ی حضرت یوسف را انکار نمی کنند؟ برادران یوسف با این که پیغمبر زاده و برادر یوسف بودند و او نیز برادرشان بود، با او تجارت و خرید و فروش کردند و او را نشناختند، تا این که یوسف، خودش را معرفی کرد و گفت: من یوسفم ... با این حال چرا آنان منکرند که خداوند عزوجل با حجت خود، همان کاری را بکند که با یوسف کرد؟ او در بازارهای شان راه می رود و بر فرش های آنان گام می نهد، ولی مردم او را نمی شناسند، تا هنگامی که خداوند به او اجازه دهد که خودش را معرفی کند. همان گونه که به یوسف اجازه داد و یوسف گفت آیا دانستید با یوسف و برادرش چه کردید آن گاه که جاهل بودید؟ گفتند: آیا تو همان یوسفی؟ گفت: (آری) من یوسفم و این، برادر من است.

و باز امام صادق علیه السلام فرمود:

ان فی صاحب هذا الامر سنن من الانبیاء علیهم السلام ... واما سنه من یوسف فالسنه يجعل الله بينه وبين الخلق حجاباً يرونه ولا يعرفونه ... (٢).

صاحب این امر امام مهدی عجل الله تعالی فرجه با برخی از پیامبران، شباهت هایی دارد ... اما شباهت او به یوسف، در پرده بودن او است؛

ص: ۹۸۱

۱- کمال الدین، ج ۲، ص ۱۰.

۲- کمال الدین، ج ۲، ص ۲۰.

یعنی خداوند کاری می کند که هر چند او را می بینند، ولی نمی شناسند.

کودکی

غیبت یوسف از دوران کودکی آغاز شد.

و جاءت سیاره فارسلوا واردهم فادلی دلوه قال یابشری هذا غلام. (۱).

و (در همین حال) کاروانی فرار رسید و مأمور آب را (در پی آب) فرستادند. او دلو را در چاه افکند. (ناگهان) صدا زد: مژده باد این کودک است (زیبا و دوست داشتنی)!

غیبت یوسف زهرا علیه السلام نیز از دوران کودکی آغاز شد.

قال ابو عبدالله علیه السلام:

قال رسول الله صلی الله علیه وآله لابد للغلام من غیته فقبل له ولم یا رسول الله؟ قال یخاف القتل. (۲).

امام صادق علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه وآله نقل می کند که حضرت فرمودند:

ناچار برای آن کودک (امام مهدی) عج (غیبتی خواهد بود. پرسیده شد: برای چه؟ فرمودند: از ترس کشته شدن.

حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه در سال ۲۵۵ هجری به دنیا آمد. آغاز غیبت صغرا نیز در سال ۲۶۰ هجری است. بنابراین، ایشان در آغاز غیبت صغری، ۵ ساله بوده اند.

زیبایی و بخشندگی

همان گونه که یوسف در زیبایی و بخشندگی، شهره ی آفاق بود، یوسف زهرا علیه السلام نیز به بالاترین درجه ی این دو ویژگی آراسته است.

عن ابی نصر قال سمعت ابا جعفر علیه السلام یقول:

فی صاحب هذا الامر اربع سنن من اربعة انبیاء... و سنه من یوسف من جماله و سخائه... (۳).

ابی نصر می گوید امام باقر علیه السلام فرمودند:

صاحب این امر (حضرت مهدی) عج (با چهار پیامبر شباهت هایی دارد... شباهت او با یوسف، در زیبایی و بخشندگی اوست...)

رسول الله صلی الله علیه وآله فرمود:

١- يوسف، ١٩.

٢- بحار الانوار، ج ٥٢، ص ٩٥.

٣- منتخب الاثر، ص ٣٧١.

لِيَعِشَنَّ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِي هَذِهِ الْأَمَّةِ خَلِيفَةً يَحْتَمِي الْمَالَ حَتَّىٰ وَلَا يَعْدَهُ عَدًّا. (۱).

به زودی خداوند عزوجل در این امت، خلیفه ای را بر می انگیزد که مال را بی آن که بشمارد، به دیگران می بخشد.

هراس

یوسف در عالم رؤیا دید که یازده ستاره و خورشید و ماه در برابرش سجده می کنند، ولی به سفارش پدر از ترس مکر برادران، رؤیای خویش را پنهان کرد.

اذ قال يوسف لایه یا ابت انی رأیت احد عشر کوكباً والشمس والقمر رأیتهم لی ساجدین قال یا بُنِیَّ لا تَقْصُصْ رُؤْیَاکَ عَلٰی اَخوتکَ فیکیدوا لک کیداً. (۲).

(به یاد آور) هنگامی را که یوسف به پدرش گفت: پدر! من در خواب دیدم که یازده ستاره و خورشید و ماه در برابرم سجده می کنند. (یعقوب) گفت: فرزندم! خواب خود را برای برادرانت بازگو مکن؛ زیرا برای تو نقشه ی (خطرناکی) می کشند.

یوسف زهرا علیه السلام نیز همین گونه است؛ یعنی به دلیل هراس از دشمنان، باید نام مبارکش پنهان باشد.

عن ابی خالد الکابلی قلت لمحمد بن علی الباقر علیه السلام:

ارید ان تسمیّه لی حتی اعرفه باسمه فقال: سألتنی واللّٰه یا ابا خالد عن سؤال مجهد ولقد سألتنی عن امر لو کنت محدّثاً به احداً لحدتک ولقد سألتنی عن امر لو ان بنی فاطمه عرفوه حرصوا علی ان یقطعوه بضعه بضعه. (۳).

ابو خالد کابلی می گوید به امام باقر علیه السلام عرض کردم:

نام مبارک او (حضرت حجت علیه السلام) را برای من بگویید تا او را به نام بشناسم. حضرت فرمودند: ای اباخالد! به خدا سوگند! پرسش زحمت انگیز و مشقت آوری از من پرسیدی و درباره ی مسأله ای از من پرسیدی که اگر گفتنی بود، به

ص: ۹۸۳

۱- معجم احادیث الامام المهدي، ج ۱، ص ۲۴۰.

۲- یوسف، ۴ و ۵.

۳- غیبت نعمانی، ص ۴۱۴.

یقین به تو می گفتم. تو درباره ی چیزی از من پرسش کردی که اگر بنی فاطمه او را بشناسند، حرص ورزند که او را تکه تکه کنند.

ظلم

دلیل غیبت یوسف، ستم برادران در حق او بود، یعنی حسادت ورزیدن و به چاه افکندن او.

واجمعوا ان يجعلوه فی غیابت الجب. (۱).

و تصمیم گرفتند وی را در نهان گاه چاه قرار دهند.

یکی از حکمت های غیبت یوسف زهرا علیه السلام نیز ستم حاکمان و طاغوت های خون آشام در حق آن حضرت است.

عن زراره بن اعین قال:

سمعت الصادق جعفر بن محمد علیه السلام یقول: ان للقائم غیبه قبل ان یقوم قلت ولم ذلک جعلت فداک؟ قال یخاف و اشار بیده الی بطنه و عنقه. (۲).

زراره می گوید:

از امام صادق علیه السلام شنیدم که فرمود: قائم عجل الله تعالی فرجه پیش از قیامش غیبتی دارد. عرض کردم: فدایت شوم چرا؟ حضرت با اشاره به شکم و گردن مبارکشان فرمود (از کشته شدن) می ترسد.

طاغوتیان عصر ما در شمار، از طاغوتیان عصر تولد حضرت، کمتر و از نظر ابزار نظامی، ضعیف تر نیستند. خون آشامی و جنایت پیشه گی شان نیز به مراتب از آنان بیشتر است. پس آن ترس هنوز وجود دارد. به امید آن روزی که یاوران کارآمدی پرورش یابند تا بتوانند سپر بلای حضرت باشند و او را از گزند حوادث در امان دارند؛ زیرا که فراهم آمدن چنین افرادی، پیش زمینه ی فرا رسیدن روز موعود است.

ریزش و رویش

برادران یوسف، او را به چاه افکندند؛ زیرا دل های شان از حسد آکنده بود. بنابراین، خوبی های او را نمی دیدند، ولی غریبه ها از دیدن او مسرور گشتند و اظهار شادمانی کردند.

وجاءت سیاره فارسوا

ص: ۹۸۴

وارد هم فادلی دلوه قال یا بشری هذا غلام. (۱).

و (در همین حال) کاروانی فرا رسید و مأمور آب را (در پی آب) فرستادند. او، دلو خود را در چاه افکند. (ناگهان) صدا زد: مژده باد این کودک است (زیبا و دوست داشتنی)!

هنگام رو به رو شدن با یوسف زهرا نیز برخی مسلمانان، بروی شمشیر می کشند؛ زیرا سینه هایی آکنده از کینه دارند یا خود را از او بیشتر دوست دارند یا این که خود را زمام دار امور خویش می دانند و در برابر رأی و نظر او، رأی و نظری جداگانه برای خود قایل اند و یا ...

امام صادق علیه السلام فرمود:

القائم عجل الله تعالى فرجه يلقى في حربه مالم يلق رسول الله صلى الله عليه وآله. ان رسول الله صلى الله عليه وآله اتاهم وهم يعبدون الحجارة منقوره وخشباً منحوته وان القائم يخرجون عليه فيتأولون عليه كتاب الله و يقاتلونه عليه. (۲).

قائم عجل الله تعالى فرجه در پیکار خود با چنان چیزی رو به رو خواهد شد که رسول خدا صلی الله علیه و آله با آن رو به رو نگردید. همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله در حالی به سوی مردم آمد که آنان، بت های سنگی و چوب های تراشیده را می پرستیدند. ولی قائم عجل الله تعالى فرجه چنان است که بر او می شوردند و کتاب خدا را بر ضد او تأویل می کنند. آن گاه به استناد همان تأویل، با او به جنگ برمی خیزند.

در این میان، برخی بیگانگان هستند که از دیدنش خشنود می شوند و به او می پیوندند؛ زیرا با فطرت هایی پاک به سوی او می روند و با چشمانی بی غرض به

ص: ۹۸۵

۱- یوسف، ۱۹.

۲- غیبت نعمانی، ص ۴۲۴.

او می نگرند.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

إذا خرج القائم عجل الله تعالى فرجه خرج من هذا الامر من كان يرى انه من اهله و دخل فيه شبه عبده الشمس والقمر. (۱).

چون قائم عجل الله تعالى فرجه قیام کند، کسی که خود را اهل این امر می پنداشته است، از این امر بیرون می روند. در مقابل، افرادی مانند خورشید پرستان و ماه پرستان، به آن می پیوندند.

بهای اندک

کاروانیانی که یوسف را یافتند، او را به بهای اندکی فروختند؛ زیرا از ارزش آن درّ یگانه، آگاهی نداشتند.

و شروه بثمان بخرس درهم معدود و كانوا فيه من الزاهدین. (۲).

و (سرانجام) او را به بهای اندکی - چند درهم - فروختند و نسبت به (فروختن) او بی رغبت بودند.

برخی شیعیان نیز به دلیل نا آگاهی از مقام و منزلت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه و از سر هواپرستی و دنیاخواهی، افتخار محبت و خدمت به آستان او را، به بهای اندکی فروخته و رشته ی پیوند خود را گسسته اند. تاریخ، نمونه های فراوانی از این مردمان را به یاد دارد. برای مثال، از ابوطاهر محمد بن علی بن بلال می توان نام برد. وی به طمع اموالی که از حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه نزد او بود، آن را به محمد بن عثمان عمری - سفیر دوم - نسپرد و ادعا کرد که خود وکیل حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه است. حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه نیز توفیقی در لعن او صادر کرد. (۳).

بردباری

نخستین واکنش یعقوب هنگام غیبت یوسف، در پیش گرفتن صبر نیکو و یاری جستن از پروردگار است.

جاءوا علی قمیصه بدم کذب قال بل سولت

ص: ۹۸۶

۱- همان، ص ۴۵۰.

۲- یوسف، ۲۰.

۳- غیبت طوسی، ص ۴۰۰.

لكم انفسكم امراً فصبر جميل والله المستعان على ما تصفون. (۱).

و هنگامی که پیراهن او را با خونی دروغین (آغشته ساختند و نزد پدر) آوردند، گفت: هوس های نفسانی شما، این کار را برای تان آراسته است. من بردباری نیکو (و شکیبایی بدون ناسپاسی) خواهم داشت و در برابر آن چه می گوئید، از خداوند، یاری می جویم.

شیعیان نیز هنگام رو به رو شدن با غیبت یوسف زهرا علیه السلام، باید در برابر بلاها و آزمایش های الهی، بردبار باشند. امام رضا علیه السلام فرمود:

والله ما يكون ما تمدون اليه اعينكم حتى تمحصوا وتميزوا وحتى لايبقى منكم الا الاندر فالاندر؛ (۲).

به خدا سوگند! آن چه چشمان تان را به سویش می دارید و منتظرش هستید، رخ نخواهد داد، تا این که پاک سازی و جداسازی شوید و از شما نماند مگر هرچه کم تر و کم تر.

هم چنین باید در برابر به درازا کشیدن غیبت، شکیبایی ورزند؛ یعنی در ظهور پیش از موعد مقرر آن، شتاب نکنند. مهزم می گوئید به امام صادق علیه السلام عرض کردم:

جعلني الله فداك متى هذا الامر؟ فقد طال. فقال: كذب المتمنون وهلك المستعجلون و نجا المسلمون و الينا يصيرون. (۳).

فدايت شوم اين امر - قيام قائم آل محمّد صلى الله عليه وآله - چه زمانی رخ خواهد داد؟ اين امر به درازا کشيد. حضرت فرمود: آرزومندان خطا کردند، شتاب جویان هلاک شدند و آنان که تسلیم اند، نجات یافتند و به سوی ما باز خواهند گشت.

ص: ۹۸۷

۱- یوسف ۱۸.

۲- غیبت نعمانی، ص ۳۰۴.

۳- غیبت نعمانی، ص ۲۸۴.

چون خورشید یوسف در پس ابرهای غیبت فرو رفت، یعقوب هرگز امید خود را از دست نداد و از رحمت الهی و بازگشت یوسف ناامید نشد. و از خداوند درخواست می کرد که به زودی یوسف را ببیند.

عسى الله ان يأتيني بهم جميعاً. (۱).

امیدوارم خداوند، همه ی آنان را به من باز گرداند.

ولی در مقابل، برادران با این که او را نکشند و در چاه انداختند به امید این که قافله ای، او را بیابد و با خود ببرد.

قال قائل منهم لا تقتلوا يوسف والقوه فى غيابة الجب يلتقطه بعض السيارة ان كنتم فاعلين. (۲).

یکی از آنان گفت: یوسف را نکشید. اگر می خواهید کاری انجام دهید، او را در نهران گاه چاه بیافکنید تا قافله هایی، او را بگیرند (و با خود به مکان دوری ببرند).

با این حال، برادران، یوسف را فراموش کرده بودند. چون یعقوب، از یوسف یاد می کرد، وی را سرزنش می کردند.

قالوا تالله تفتؤا تذکر يوسف حتى تكون حرضاً او تكون من الهالكين. (۳).

گفتند: به خدا سوگند! تو آن قدر از یوسف یاد می کنی که ممکن است بیمار شوی یا هلاک گردی.

ص: ۹۸۸

۱- یوسف، ۸۳.

۲- یوسف، ۱۰.

۳- یوسف، ۸۵.

ولما فصلت العير قال ابوهم انى لاجد ریح یوسف لولا ان تغفدون قالوا تالله انك لفي ضلالك القديم. (۱).

هنگامی که کاروان (از سرزمین مصر) بیرون آمد، پدرشان (یعقوب) گفت: اگر مرا به نادانی و کم خردی، متهم نکنید، (باید بگویم که) بوی یوسف را احساس می کنم. گفتند: به خدا سوگند! تو در همان گمراهی پیشین ات هستی.

در مسأله ی غیبت یوسف زهرا علیه السلام نیز برخی که از هدایت الهی برخوردارند، پیوسته با امید به فضل خداوندی، ظهور او را انتظار می کشند و هرگز از رحمت الهی ناامید نمی شوند. در دعای عصر غیبت که از ناحیه ی مقدسه رسیده است، چنین می خوانیم:

... ولا تنسنا ذکره و انتظاره والایمان به وقوه الیقین فی ظهوره والدعاء له والصلاه علیه. (۲).

(خدایا!) یاد او، انتظارش، ایمان به او، باور شدید به ظهور او، دعا برای او و توجه به او را در مابه فراموشی مسپار.

در مقابل، گروهی دیگر که خداوند بر دل های شان قفل زده است و از درک حقایق ناتوان اند، امیدی به آمدنش ندارند. حتی گاهی وجودش را انکار می کنند.

امام صادق علیه السلام به زراره فرمود:

یا زراره و هوالمنتظر و هو الذی یشک الناس فی ولادته منهم من یقول مات ابوه فلا خلف له ... ومنهم من یقول ماولد ... (۳).

ای زراره! او - حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه - کسی است که آمدنش را انتظار می کشند. اوست که مردم در تولدش شک می کنند. برخی می گویند: پدرش از دنیا رفت و فرزندی نداشت ... و برخی می گویند: هنوز به دنیا نیامده است ...

ص: ۹۸۹

۱- یوسف، ۹۴ - ۹۵.

۲- غیبت طوسی، ص ۳۳۴.

۳- جمال الاسبوع، ص ۳۱۵.

پس از آن که زلیخا به یوسف، تهمت ناپاکی زد، عزیز مصر به کمک نشانه ی الهی، پاکی و بی گناهی او را دریافت.

و شهد شاهد من اهلها ان كان قمیصه قد من قبل فصدقت وهو من الكاذبین وان كان قمیصه قد من دبر فكذبت وهو من الصادقین فلما رءا قمیصه قد من دبر قال انه من كید كن ان كید كن عظیم. (۱).

و در این هنگام، شاهی از خانواده ی آن زن شهادت داد که اگر پیراهن او از پیش رو پاره شده است، آن زن راست می گوید و او از دروغ گویان است و اگر پیراهنش از پشت پاره شده است، آن زن دروغ می گوید و او از راست گویان است. هنگامی که (عزیز مصر) دید پیراهن او (یوسف) از پشت پاره شده است، گفت: این از مکر و حيله ی شما زنان است. همانا مکر و حيله ی شما زنان عظیم است.

با این حال، عزیز مصر به سبب وسوسه ی زلیخا، یوسف را به زندان افکند.

ثم بدالهم من بعدما رأوا الآيات ليسجننه حتى حين. (۲).

و پس از آن که نشانه های (پاکی یوسف) را دیدند، بر آن شدند که او را تا مدتی زندانی کنند.

ص: ۹۹۰

۱- یوسف، ۲۶ - ۲۸.

۲- یوسف، ۳۵.

ستم پیشه گان عصر یوسف زهرا علیه السلام نیز با این که اعجازها و نشانه هایی از حقانیت او را دیدند، اما باز به خود نیامدند و به قتل او کمر همت بستند.

رشیق می گوید: معتضد عباسی، مرا به همراه دو نفر دیگر فراخواند و به ما دستور داد هر یک بر اسبی سوار شویم و تنها زیر انداز سبکی با خود برداریم و از برداشتن هر وسیله ی دیگری پرهیز کنیم. آن گاه افزود: به سامرا و فلان محله و فلان خانه می روید. بر در خانه، خادم سیاهی ایستاده است. به خانه هجوم برید و هر کس را در آن جا یافتید، بکشید و سرش را برای من بیاورید.

ما بر اساس دستور، به سامرا و همان خانه رفتیم. مرد سیاهی بر در خانه نشسته بود. پرسیدم: چه کسی در خانه است؟ با بی اعتنائی گفت: صاحبش. به خانه هجوم بردیم. در خانه، اتاقی بود که بر در آن، پرده ای زیبا آویخته بود. چون پرده را بالا زدیم، گویا در اتاق، دریایی از آب بود. در انتهای اتاق، مردی با بهترین شمایل بر روی حصیری بر آب ایستاده و مشغول نماز بود. او به ما هیچ توجهی نکرد. یکی از همراهانم به نام احمد بن عبدالله، برای واری، وارد آب ها شد، اما نزدیک بود غرق شود. من دستش را گرفتم و او را نجات دادم، ولی وی از ترس بی هوش شد و ساعتی در همان حال ماند. همراه دیگرم نیز همان کار را کرد و به همان بلا گرفتار شد.

من از صاحب خانه عذرخواهی کردم و گفتم: به خدا سوگند! من از ماجرا آگاه نبودم و نمی دانستم برای قتل چه کسی اعزام شده ایم و من از این کار توبه می کنم. ولی او به ما اعتنائی نکرد.

ما به سوی معتضد برگشتیم. او منتظر ما بود و به دربانان سپرده بود که هر وقت به کاخ رسیدیم، اجازه ی ورود بدهند. ما نیز در همان شب بر او وارد شدیم و ماجرا را برایش بازگو کردیم. با عصبانیت پرسید: آیا این ماجرا را برای کسی بازگو کرده اید؟ گفتم: نه. او سوگند یاد کرد که اگر این ماجرا را با کسی در میان بگذاریم، گردن ما را خواهد زد. ما نیز تا او زنده بود، توان بازگو کردن آن را نداشتیم. (۱).

ص: ۹۹۱

یوسف با توطئه های گوناگونی رو به رو گشت؛ به چاه افکندن، به بردگی رفتن، تهمت ناپاکی شنیدن و زندان. با این حال، مشیت الهی بر آن بود که همه ی توطئه ها و نقشه ها ناکام گردد. دشمنان برای یوسف زهرا علیه السلام نیز توطئه های فراوان و نقشه های شومی برنامه ریزی کرده بودند، ولی اراده ی الهی بر رهایی او از همه ی فتنه ها و تجلی نور خداوندی تعلق گرفته است.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

كذلك بنو امیه و بنو العباس لَمَّا ان وقفوا علی ان به زوال مملکه الامراء الجبابره منهم علی یری القائم منا ناصبونا للعداوه و وضعوا سیوفهم فی قتل اهل بیت رسول الله صلی الله علیه وآله و اباره نسله طمعاً منهم فی الوصول الی قتل القائم علیه السلام فابی الله ان یکشف امره لواحد من الظلمه الا ان یتم نوره ولو کره المشرکون. (۱).

بنی امیه و بنی عباس چون دریافتند که گردن کشان آنان به دست مهدی ما از میان می روند، با ما بنای دشمنی نهادند. آنان برای کشتن اهل بیت پیامبر صلی الله علیه وآله و نابودی نسل او، شمشیرهای خود را از نیام در آوردند تا مهدی عجل الله تعالی فرجه را بکشند، ولی خداوند، امر او را از ستم کاران، پنهان کرد و نورش را گستراند، هرچند مشرکان از آن بیزار بودند.

ص: ۹۹۲

یوسف، هنگام غیبت - زندان - نیز از رسالتی که در برابر مردم بر عهده داشت، غافل نشد. هنگامی که دو یار زندانی یوسف، خواب خود را برای او بیان کردند و تعبیر آن را از او خواستند، یوسف از فرصت به دست آمده استفاده کرد و پیش از بیان تعبیر چنین گفت:

يا صاحبى السجن ءارباب متفرقون خيرٌ ام الله الواحد القهار ما تعبدون من دونه الا اسماء سميتوها انتم و اباؤكم ما انزل الله بها من سلطان ان الحكم الا الله امر الا تعبدوا الا اياه ذلك الدين القيم و لكن اكثر الناس لا يعلمون. (۱)

ای همراهان زندانی من! آیا خدایان پراکنده بهترند یا خداوند یکتای پیروز؟ این معبودهایی که غیر از خدا می پرستید، چیزی جز اسم هایی (بی مسما) که شما و پدران تان آن ها را (خدا) نامیده اید، نیست. خداوند هیچ دلیلی بر آن نازل نکرده است. حکم تنها از آن خداست. او فرمان داده است که جز او را پرستید. این است آیین پابرجا، ولی بیشتر مردم نمی دانند.

ص: ۹۹۳

هر چند یوسف زهرا علیه السلام نیز در پس پرده ی غیبت است، اما لحظه ای از انجام رسالت خود (هدایت مردم) غفلت نمی ورزد و مردم از فیض او بهره مند می شوند.

اولیای الهی از کوشش برای تحقق اهداف آسمانی خود هرگز دست نمی کشند؛ زیرا وظیفه ی حرکت به سوی خداوند و تکامل، هیچ گاه از دوش مردمان برداشته نمی شود. اگر در زمانی و جایی، وظیفه ی حرکت به سوی کمال از دوش کسی برداشته شود، آن گاه به همان میزان، رسالت هدایت نیز از عهده ی متولیان هدایت برداشته شده است. البته هرگز چنین چیزی رخ نمی دهد؛ زیرا در این صورت، آفرینش آدمی بیهوده می شود. از این رو، ممکن است ولیّ خدا ساکت باشد، اما هرگز ساکن نمی ماند. هم چنان که ممکن است غایب باشد، اما هیچ گاه قاعد نمی ماند. امام همیشه در حال هدایت، سازندگی و پرورش است؛ گاه مخفیانه و گاه آشکارا. در کتاب های روایی، نمونه های فراوانی از هدایت های ویژه ی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه آمده است. برای نمونه به یکی از آن ها اشاره می کنیم.

در عصر سفارت محمد بن عثمان، گروهی از شیعه درباره ی این مسأله اختلاف کردند که آیا خداوند، آفرینش موجودات و روزی دادن به آن ها را به ائمه ی معصومین علیهم السلام واگذار کرده است یا نه؟ گروهی، آن را محال می دانستند و گروهی دیگر بر این باور بودند که ائمه ی معصومین علیهم السلام از جانب خداوند، موجودات را می آفرینند و روزی می دهند. اختلاف این دو گروه پایان نیافت تا این که به محضر محمد بن عثمان آمدند و پاسخ درست را از او جویا شدند. به سفارش او، نامه ای به امام عصر عجل الله تعالی فرجه نوشته شد. حضرت نیز در پاسخ چنین مرقوم فرمودند:

ان الله تعالی هو الذی خلق الاجسام... اما الائمة علیهم السلام فانهم یسألون الله تعالی فیخلق ویسألونه فیرزق ایجاباً لمسئلتهم واعظاً ما لحقهم. (۱).

خداوند، آفریننده ی اجسام است... ولی ائمه علیهم السلام از خداوند درخواست می کنند. او نیز می آفریند و روزی می دهد. این به دلیل اجابت دعای آنان و تکریم مقام ایشان است.

ص: ۹۹۴

هنگامی که پادشاه مصر، تعبیر خوابش را خواست، هم بند پیشین یوسف، او را برای این مهم معرفی کرد؛ زیرا در زندان، محاسن اخلاق و دانش تعبیر خواب او را که نوعی از علم غیب است، دیده بود.

ما نیز در برابر مدعیان مهدویت یا مدعیان ارتباط با حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه باید هوشیار باشیم و بی دلیل به افراد اعتماد نکنیم. ادعای افراد را باید تنها پس از دیدن دلیل قطعی بپذیریم. سیره ی عملی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه و سفیران ایشان نشان می دهد که آنان همیشه دیگران را تشویق می کردند تا از مدعیان، دلیل بخواهند. نمونه های فراوانی از این حقیقت در کتاب های حدیثی به چشم می خورد. از جمله، حسین بن علی بن محمد معروف به ابن علی بغدادی می گوید: در بغداد، زنی از من پرسید: مولای ما کیست؟ یکی از اهالی قم پاسخ داد: ابوالقاسم بن روح، وکیل حضرت است. پس نشانی او را به زن داد. وی نزد ابوالقاسم آمد و به او گفت: ای شیخ! همراه من چیست؟ شیخ فرمود: هرچه با خود داری، در دجله بیانداز. آن گاه نزد من بیا تا به تو باز گویم. زن رفت و آن چه با خود داشت، در دجله انداخت و باز گشت. ابوالقاسم به خدمت کار خود دستور داد که آن جعبه را بیاورد. سپس به آن زن گفت: این همان جعبه ای است که با تو بود و تو در دجله انداختی. من به تو بگویم در آن چیست یا تو می گویی؟ زن گفت: شما بگویید. شیخ گفت: یک جفت دست بند طلا، یک حلقه ی بزرگ گوهردار، دو حلقه ی کوچک که هر کدام یک گوهر دارد و دو انگشتر فیروزه و عقیق در این جعبه هست. سپس جعبه را گشود و هر چه را در آن بود، نشان داد، زن به آن ها نگریست و گفت: این همان است که من آوردم و در دجله انداختم. آن گاه از تعجب بی هوش شد!

این که ابوالقاسم بن روح، پرسش زن را انکار نکرده و پاسخ گفته است، نشان می دهد که مردم موظف بوده اند که سخن کسی را بی دلیل نپذیرند. سفیران حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه نیز با دادن پاسخ مثبت به خواسته ی آنان، این روش را امضا کرده اند. هنگامی که چنین روشی در رویارویی با مدعیان با مدعیان نیابت و وکالت، پسندیده و بلکه لازم است، به طریق اولی، در برابر مدعیان مهدویت، چنین خواهد بود.

خدمت عزیز مصر و همسرش به یوسف - رها کردن او از بردگی و پرورش دادن وی در دامان مهر و محبت خود - سبب شد تا که یوسف هنگام گرفتاری و قحطی، به کمک آنان بشتابد و از او بهره برند:

و قال الذی اشتراه من مصر لامرأته اکرمی مثواه عسی ان ینفعنا. (۱).

و آن کس که او را از سرزمین مصر خرید (عزیز مصر) به همسرش گفت: مقام وی را گرامی دار، شاید برای ما سودمند باشد.

به یقین، خدمت گزاری به آستان یوسف زهرا علیه السلام که برجسته ترین شکل آن، زمینه سازی برای ظهور و تحقق بخشیدن به اهداف و آرمان های ایشان است، برخوردار از عنایت های ویژه ی آن عزیز را در پی خواهد داشت. آیا می توان پنداشت که یوسف زهرا علیه السلام در بخشش به اندازه ی یوسف یعقوب نباشد؟ هرگز!

یکی از علمای اصفهان می گوید: در ایام جوانی برای سخنرانی به جلسه ای دعوت شدم. میزبان به من گفت: در همسایگی ما، منزلی است که چند خانواده ی بهایی در آن زندگی می کنند، پس در سخنرانی، مراعات فرمایید. من بی توجه به گفته ی او، ده شب دربارہ ی بطلان مرام بهائیت سخنرانی کردم. شب آخر پس از سخنرانی، هنگامی که به سوی مدرسه به راه افتادم، چند نفر نزد من آمدند و با احترام و پافشاری به منزل خود بردند. پس از بستن در، صحنه عوض شد. آنان بر من آشفتند و با تندی، به من گفتند که چرا علیه ما سخن گفتی و می خواستند مرا بکشند. هر چه تلاش کردم، از قصد خود چشم پوشیدند. ناگزیر اجازه خواستم تا برای آخرین بار، وضو بگیرم و نمازی بخوانم. به نماز ایستادم و قصد کردم در سجده ی آخر، هفت مرتبه ذکر المستغاث بک یا صاحب الزمان را بگویم. در این هنگام، در خود به خود باز شد و مردی سوار بر اسب به اندرون آمد. بی آن که آنان بتوانند کاری بکنند، آن مرد، دست مرا گرفت، از خانه بیرون برد و به مدرسه رساند. پس از رفتن آن مرد، تازه به خود آمدم که: این شخص که بود؟ ولی دیگر دیر شده بود. فردای آن شب، آن گروه بهایی نزد من آمدند و شهادتین گفتند. (۲).

ص: ۹۹۶

۱- یوسف، ۲۱.

۲- شیفتگان حضرت مهدی، ج ۱، ص ۲۵۶.

یوسف، سپر دفع بلای برادران خود و اهل مصر شد. هرچند برادران یوسف در حق وی ستم کردند و شرط برادری را به جا نیاوردند، ولی یوسف از کمک و دستگیری آنان فروگذار نکرد. یوسف زهرا علیه السلام نیز سپر دفع بلا از شیعیان هستند.

قال ظریف ابونصر الخادم:

قال لی صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه: اتعرفنی قلت: نعم. قال: من انا؟ فقلت: انت سیدی وابن سیدی. فقال لیس عن هذا سألتک. قال ظریف فقلت جعلنی الله فداک فسرلی. فقال انا خاتم الاوصیاء و بی یدفع الله البلاء عن اهلی و شیعتی.

ظریف می گوید:

به محضر امام عصر عجل الله تعالی فرجه وارد شدم. ایشان فرمودند: آیا مرا می شناسی؟ عرض کردم: آری. فرمودند: من که هستم؟ عرض کردم: شما آقای من و فرزند آقای من هستید. فرمودند: منظورم این نبود. عرض کردم: فدایت شوم منظورتان چیست؟ فرمودند: من آخرین اوصیا هستم و خداوند برای وجود من، بلا را از اهلیم و شیعیانم، برطرف می کند. (۱).

ص: ۹۹۷

برای نمونه، عنایت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه به شیعیان بحرین را از زبان محدث نوری می شنویم:

در روزگار گذشته، فرمانروایی ناصبی بر بحرین حکومت می کرد، که وزیرش در دشمنی با شیعیان آن جا، گوی سبقت را از او ربوده بود. روزی وزیر بر فرمانروا وارد شد و اناری را به دست حاکم داد، که به صورت طبیعی این واژه ها بر پوست آن نقش بسته بود: «لا اله الا الله، محمد رسول الله و ابوبکر و عمر و عثمان و علی خلفاء رسول الله». فرمانروا از دیدن آن بسیار در شگفت شد و به وزیر گفت: این، نشانه ای آشکار و دلیلی نیرومند بر بطلان مذهب تشیع است. نظر تو درباره ی شیعیان بحرین چیست؟ وزیر پاسخ داد: به باور من، باید آنان را حاضر کنیم و این نشانه را به ایشان ارایه دهیم. اگر آن را پذیرفتند که از مذهب خود دست می کشند و گرنه آنان را میان گزینش سه چیز مخیر می کنیم:

۱ - پاسخی قانع کننده بیاورند.

۲ - جزیه بدهند.

۳ - یا این که مردان شان را می کشیم، زنان و فرزندان شان را اسیر می کنیم. و اموال شان را به غنیمت می بریم.

فرمانروا، رأی او را پذیرفت و دانشمندان شیعه را نزد خود فراخواند. آن گاه انار را به ایشان نشان داد و گفت: اگر برای این پدیده، دلیلی روشن نیاورید، شما را می کشم و زنان و فرزندان تان را اسیر می کنم یا این که باید جزیه بدهید. دانشمندان شیعه، سه روز از او مهلت خواستند. آنان پس از گفت و گوی فراوان به این نتیجه رسیدند که از میان خود، ده نفر از صالحان و پرهیزگاران بحرین را برگزینند. آن گاه از میان این ده نفر نیز سه نفر را برگزیدند و به یکی از آن سه نفر گفتند: تو امشب به سوی صحرا برو و به امام زمان عجل الله تعالی فرجه استغاثه کن و از او، راه رهایی از این مصیبت را بپرس؛ زیرا او، امام و صاحب ماست.

ص: ۹۹۸

آن مرد چنین کرد، ولی پاسخی از حضرت ندید. شب دوم نیز نفر دوم را فرستادند. او نیز پاسخی دریافت نکرد. شب آخر، نفر سوم را که مردی پرهیزگار بود، به بیابان فرستادند. او به صحرا رفت و با گریه و زاری از حضرت، درخواست کمک کرد. چون آخر شب شد، شنید مردی خطاب به او می گوید: ای محمد بن عیسی! چرا تو را به این حال می بینم و چرا به سوی بیابان بیرون آمده ای؟ محمد بن عیسی از او می خواهد که او را رها کند و به حال خود واگذارد. آن مرد می فرماید: ای محمد بن عیسی! منم صاحب الزمان. حاجت خود را بازگو. محمد بن عیسی گفت: اگر تو صاحب الزمانی، داستان مرا می دانی و به گفتن من نیاز نیست. آن مرد فرمود: راست می گویی. تو به دلیل آن مصیبتی که بر شما وارد شده است، به این جا آمده ای. عرض کرد: آری، شما می دانید چه بر ما رسیده است و شما امام و پناه ما هستید. پس آن حضرت فرمود: ای محمد بن عیسی! در خانه ی آن وزیر - لعنه الله علیه - درخت اناری است. هنگامی که درخت تازه انار آورده بود، او از گل قالبی به شکل انار ساخت. آن را نصف کرد و در میان آن، این جمله را نوشت. سپس قالب را بر روی انار که کوچک بود، گذاشت و آن را بست. چون انار در میان آن قالب بزرگ شد، آن واژه ها بر روی آن نقش بست. فردا نزد فرمانروا می روی و به او می گویی که من پاسخ تو را در خانه ی وزیر می دهم. چون به خانه ی وزیر رفتید، پیش از وزیر به فلان جا برو. کیسه ی سفیدی خواهی یافت که قالب گل در آن است. آن را به فرمانروا نشان ده. نشانه ی دیگر این که به فرمانروا بگو: که معجزه ی دیگر ما این است که چون انار را دو نیم کنید، جز دود و خاکستر چیزی در آن نیست.

محمد بن عیسی از این سخنان بسیار شادمان گشت و به نزد شیعیان بازگشت. روز دیگر، آنان پیش فرمانروا رفتند و هر آن چه امام زمان عجل الله تعالی فرجه فرموده بود، آشکار گشت.

فرمانروای یمن با دیدن این معجزه به تشیع گروید و دستور داد وزیر حيله گر را به قتل رساندند. (۱).

ص: ۹۹۹

برادران یوسف کسانی بودند که با تکبر، قدرت بازوی خود را به رخ پدر می کشیدند و می گفتند:

و نحن عصبه. (۱).

ما گروه نیرومندی هستیم.

با این حال، چون در حق یوسف، ستم کردند به جایی رسیدند که ذلیلانه، کاسه ی گدایی به دست گرفتند. آن گاه با گردن هایی فرو افتاده، سر بر آستان یوسف ساییدند و به وی، اظهار عجز و نیاز کردند:

یا ایها العزیز مسنا واهلنا الضّر وجئنا ببضاعه مزجاه فاوف لنا الکیل و تصدق علینا ان الله یجزی المتصدقین. (۲).

ای عزیز! ما و خاندان ما را ناراحتی فرا گرفته است و متاع اندکی (برای خرید مواد غذایی) با خود آورده ایم. پیمانۀ ی ما را کامل کن و بر ما تصدّق و بخشش فرما؛ زیرا خداوند، بخشندگان را پاداش می دهد.

بشر امروزی را مصیبت ها و دردهای کشنده ای مانند فقر فاحش، فاصله ی طبقاتی، جنگ های خانمان سوز، خون ریزی های بی پایان، احساس پوچی، بی هویتی و سردرگمی و ... فرا گرفته است. دلیل پیدایش این ها چیزی نیست جز ستم آدمیان به ولیّ خدا، یوسف زهرا علیه السلام، که در رأس همه ی این ستم ها، فراموشی یاد او و آماده نکردن شرایط ظهور اوست.

به امید آن که روزی انسان، کاسه ی گدایی به بارگاه کسی بر د و بر آستان کسی سر بساید که او، منجی واقعی است.

ص: ۱۰۰۰

۱- یوسف، ۱۴.

۲- یوسف، ۸۸.

دیدار با یوسف رخ نداد، مگر پس از رنج ها و محنت های فراوانی که برادران اش به جان کشیدند و خون دل هایی که یعقوب در فراق یوسف خورد و اشک هایی که بر هجران او فرو ریخت.

خورشید یوسف زهرا علیه السلام نیز طلوع نخواهد کرد، مگر پس از محنت های فراوان و سیل های مصیبتی که بر دل شیعیان فرو خواهد ریخت.

امام علی علیه السلام می فرماید:

ما یجیبی نصر الله حتی تكونوا اهلون علی الناس من المیتة وهو قول ربی عزوجل فی کتابه فی سوره یوسف (حتی اذا استیثس الرسل وظنوا انهم قد کذبوا جائهم نصرنا) وذلك عند قیام قائمنا علیه السلام. (۱).

یاری خداوند به سوی شما نخواهد آمد، مگر هنگامی که در چشم مردم از مرده، پست تر شوید و این، همان سخن خداوند در سوره یوسف است که فرمود: (تا آن گاه که رسولان ناامید شدند و) مردم (گمان کردند که به آنان دروغ گفته شده است. در این هنگام، یاری ما به سراغ آنان آمد). آن گاه، هنگام قیام قائم ما، مهدی عجل الله تعالی فرجه است.

ص: ۱۰۰۱

نیاز برادران به آذوقه، زمینه ساز دیدار آنان با یوسف شد. هنگامی که بار قحطی و تنگی معیشت بر دوش برادران فشار آورد، آنان به امید یافتن آذوقه، ره سپار مصر گشتند و این مقدمه ی دیدار آنان با یوسف گردید.

شکل گرفتن احساس نیاز به امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در ژرفای جان انسان ها نیز زمینه ساز ظهور یوسف زهرا علیه السلام است. امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در توقیعی خطاب به اسحاق بن یعقوب می فرماید:

... واكثروا الدعاء بتعجيل الفرج ... (۱).

... برای فرج من، بسیار دعا کنید ...

افزون بر روایت یاد شده، در روایت های فراوانی به شیعیان دستور داده شده است که برای فرا رسیدن ظهور دعا کنند؛ زیرا یکی از زمینه های دعا، احساس نیاز است. دعا در بستر نیاز می روید. آدمی تا کمبودی نداشته باشد و در وجودش، احساس نیاز به آن چه ندارد، شکل نگیرد، دست به دعا بر نمی دارد. ما نیز اگر بخواهیم که برای ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه دعا کنیم، باید احساس نیاز به وجود ایشان را در درون خود سامان دهیم. تنها در این صورت است که دعا خواهیم کرد. بنابراین، دستور به دعا کردن، در واقع دستور به برانگیختن احساس نیاز به امام عجل الله تعالی فرجه در وجود خویش است.

برادران یوسف، تاب تحمل او را نداشتند؛ زیرا به او احساس نیاز نمی کردند و نمی دانستند که وجود یوسف به چه کار آنان می آید؛ از این رو، او را از خود راندند و آواره ی دیار غربتش کردند.

ص: ۱۰۰۲

برای وصال یوسف می بایست زمان بگذرد تا برادران با دشواری های روزگار دست و پنجه نرم کنند، سختی ها را بچشند و فراز و نشیب ها را ببینند. آن گاه کم کم احساس نیاز به یوسف در وجودشان شکل بگیرد؛ نیاز به کسی که دردهای آنان را تسکین بخشد و غبار محنت از رخ شان بزداید. این احساس چیزی نبود که بتوان آن را یک شبه به آنان تزریق کرد، بلکه در گذر زمان می بایست این احساس شکل بگیرد. این میوه ای بود که باید به طور طبیعی می رسید. به همین دلیل، یوسف با این که می دانست پدر و برادران او در کنعانند، ولی هیچ اقدامی نکرد. او می توانست به کنعان برود یا دست کم، نامه ای برای پدر بنویسد و از او بخواهد که به نزدش بیایند، ولی این چنین نکرد. زیرا چه بسا اگر برادران، پیش از فراهم شدن زمینه، به دیدار او می آمدند، سودی نداشت؛ زیرا انگیزه های دشمنی پیشین هنوز وجود داشت و تحولی که آن عامل را از بین ببرد، هنوز رخ نداده بود.

به راستی، هنگامی که برادران ادعا کردند یوسف، طعمه ی گرگ شده است، چرا یعقوب از آنان نخواست که باقی مانده ی جسد یا دست کم استخوان هایش را بیاورند؟ این بدان دلیل بود که می دانست اگر چنین بگوید، برادران برای اثبات ادعای شان، یوسف را خواهند کشت و جسدش را خواهند آورد. چرا هنگامی که کاروان، یوسف را یافت، یوسف به آنان نگفت که من فرزند یعقوب و اهل کنعانم. مرا به خاندانم باز گردانید؟ آیا به این دلیل نبود که می دانست اگر او را باز گردانند، سرانجام به دست برادرانش کشته خواهد شد؟! چرا که ظرفیت با یوسف بودن هنوز در آنان پدید نیامده بود و این ظرفیت می بایست به صورت طبیعی و در گذر زمان و کشاکش حوادث، شکل می گرفت. بر همه ی این ها مقام الهی یعقوب را نیز بیافزایید. او پیامبر بود و با اعجاز الهی می توانست کاری کند که برادران نتوانند یوسف را بکشند و او در کنار یوسف بماند، ولی چنین نکرد؛ زیرا سنت الهی بر این است که جریان امور روند طبیعی و عادی خود را بپیماید و مردم با اختیار و انتخاب خود، سعادت یا شقاوت را برگزینند و در میدان نفس گیر زندگی به آن برسند. به همین خاطر - گرچه در این میان، یعقوبی نیز وجود دارد که زمینه ی ملاقات برای او کاملاً مهیاست و او خود را کاملاً آماده ی وصال کرده است - هرچند یوسف خود نیز از غربت و تنهایی، غمگین و دل آزرده است، ولی لب فرو می بندد و منتظر می ماند، تا برادران آماده شوند و خود قدم به راه گذارند و به سویش بیایند. تنها در این صورت است که قدر او را خواهند دانست و از او بهره خواهند برد.

و این، حکایت حال یوسف زهراست. ناهلان و کم خردانی که تاب تحمل او و ظرفیت با او بودن و در کنار او زیستن را نداشتند، او را به چاه غیبت افکندند. در آمدن او از چاه غیبت نیز به فراهم شدن زمینه بستگی دارد. باید مردم به خود آیند، او را بخواهند و به او احساس نیاز کنند. شکل گرفتن چنین احساس نیازی، نیازمند گذر زمان است. باید زمان سپری شود تا بشریت در کوران حوادث دریابد که گره گشای مشکلاتش، کس دیگری است. باید خود این میوه برسد؛ چیدن آن پیش از موعد، تباه کردن آن است. آمدن مهدی عجل الله تعالی فرجه بدون فراهم آمدن زمینه و شکل گیری احساس نیاز به او و پدید آمدن ظرفیت تحمل او، چیزی جز تباه کردن او نیست. آری، او می تواند به اعجاز الهی، همه ی مانع ها را برطرف کند، اما سنت الهی جز این است. باید، مردم خود بخواهند و در راه، گام نهند. هرچند وی از این غربت و فراق، غمگین و دل خسته است، اما لب فرو بسته و برای آمدن مردم به سوی خویش، هم چنان چشم به راه نشسته است؛ زیرا راهی جز این نیست. آیا کسی هست که او را از این انتظار به در آورد؟ در این میان، شیعیان یعقوب گونه ای نیز هستند که دل های شان، از عطر محبت او سرشار است و خود را برای سیراب شدن از چشمه سار حضورش کاملاً آماده کرده اند، اما افسوس که این دسته نیز باید در غم فراق بسوزند؛ زیرا برای آمدن او، باید همه آماده باشند.

آن چه یوسف داشت، نزد دیگران یافت نمی شد. از این رو با این که میان یوسف و برادرانش ۱۸ روز فاصله بود، (۱) آنان برای تهیه ی آذوقه، این مسیر طولانی را پیمودند. اگر آذوقه در جای دیگری نیز یافت می شد، هرگز سختی این راه طولانی را به جان نمی خریدند.

ص: ۱۰۰۵

۱- کمال الدین، ج ۲، ص ۱۰. امام صادق علیه السلام فرموده است: «میان یوسف و یعقوب، ۱۸ روز فاصله بود؛ وکان بینه و بین والده مسیره ثمانیه عشر یوماً». اگر یافتن آذوقه - روزی جسم - برای انسان آن قدر اهمیت دارد که حاضر است برای یافتن آن، این مسیر طولانی را بپیماید، آیا سزاوار نیست که برای یافتن امامی که او را رزق معنوی بخشیده است و جانش را سیراب می کند، شبانه روز در جستجو باشد؟ به راستی، آیا ما در طلب آن امام عزیز، سستی نکرده ایم؟.

گم شده ی بشر امروزین - عدالت، معنویت و در یک کلام، رشد انسان - (۱) نیز تنها نزد یوسف زهرا عجل الله تعالی فرجه است و بس. او تنها کسی است که می تواند نیازهای بشریت را برآورده سازد و او را در همه ی ابعاد به کمال برساند. تا این باور در انسان ها شکل نگیرد، او ظهور نخواهد کرد.

امام صادق علیه السلام فرمودند:

لا یكون هذا الامر حتى لا یبقی صنف من الناس الا و قد ولّوا علی الناس حتی لا یقول قائل انا لو ولّینا لعدلنا. ثم یقوم القائم بالحق و العدل. (۲).

ظهور رخ نخواهد داد مگر هنگامی که همه ی گروه ها بر مردم حکومت کردند و کسی نگوید: اگر ما، حاکم بودیم، به عدالت رفتار می کردیم. پس از این وضعیت، قائم عجل الله تعالی فرجه همراه با حق و عدالت، قیام خواهد کرد.

این حدیث بدین معناست که مردم باید دریابند که خود، توان هدایت، رهبری و رسیدن و رسانیدن به آرمان های خویش را ندارند. پس باید در پی منجی واقعی باشند، که همانا حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه است.

ص: ۱۰۰۶

۱- وهیئ لنا من امرنا رشداً؛ و راه نجاتی برای ما فراهم ساز (.) کهف، ۱۰ (رشد، همان جهت عالی یافتن همه ی استعداد های انسان است.

۲- غیبت نعمانی، ص ۲۷۴، به نقل از: معجم احادیث الامام المهدی، ج ۳، ص ۴۲۶.

برادران یوسف، آذوقه ی او را می خواستند:

اوف لنا الکیل. (۱).

پیمانه ی ما را کامل کن.

و یعقوب، وصال یوسف و سیراب شدن از چشمه سار حضور او رامی خواست؛ زیرا یوسف، خواستنی و دوست داشتنی بود:

یا بنی اذهبوا فتحسسوا من یوسف. (۲).

پسرانم! بروید و یوسف را بجویید.

منتظران ظهور یوسف زهرا علیه السلام نیز دو دسته اند: برخی ظهور او را برای سرسبزی، خرمی، فراوانی نعمت، ارزانی اجناس و ... می خواهند و برخی دیگر، او را برای خودش می خواهند.

ص: ۱۰۰۷

۱- یوسف، ۸۸.

۲- یوسف، ۸۷.

همیشه در طول تاریخ، دو دسته شیعه وجود داشته اند: شیعیانی که امام را برای رسیدن به هدف ها و منافع شخصی خود می خواسته اند و کسانی که شیفته ی امام بوده اند تنها به این دلیل که او، امام است، خلیفه ی خداست. آنان، امام را آئینه ی تمام نمای اسما و صفات الهی و موجودی سرشار از معنویت و روحانیت می دانستند.

نگاه بسیاری از شیعیان به امام - هرچند به صورت ناخودآگاه - به گونه ی نخست است. به همین دلیل، هنگامی که مصیبت ها بر ما فرو می ریزد، ارتباط، توسل و توجه مان به امام بیشتر می شود و چون در خوشی و نعمت فرو می رویم، از میزان توسل و توجه مان کاسته می گردد. همین نکته، یکی از آسیب های بزرگ و ظریف اعتقاد به امامت است.

آن که امام را برای رسیدن به آمال و آرزوهای خود می خواهد و از او، به عنوان ابزاری برای رسیدن به منافع شخصی خود بهره می گیرد، ارتباط و توسلی پایدار و همیشگی ندارد. چه بسا اگر روزگار به او روی خوش نشان دهد، هیچ گاه به یاد امام خود نیفتد؛ زیرا به او نیازی ندارد و این، یعنی تباهی و از دست دادن سرمایه ی زندگی. کسی که با این نظر به امام خویش می نگرد، اگر در گرفتاری به امام پناه ببرد و امام به مقتضای مصلحتی، دعایش را مستجاب نکند، از امام خود می گسلد؛ زیرا او، امام را تنها برای رسیدن به منافع خود می خواهد. امامی که او را به منافعش نرساند، به چه کار آید! البته این سخن درست است که گفته اند: همه چیز را از آنان بخواهیم، امّا شایسته است که از آنان، جز خودشان را نخواهیم. بیایم یعقوب وار، یوسف زهرا علیه السلام را برای خودش بخواهیم؛ زیرا، سرچشمه ی همه ی خوبی ها، کمالات و زیبایی هاست.

یعقوب افزون بر آن که خود از رحمت الهی و وصال یوسف ناامید نبود، پسران خویش را نیز از نومیدی باز می داشت و روح امیدواری را در دل های آنان می دمید.

یا بنی اذهبوا فتحسسوا من یوسف واخیه ولا تأیسوا من روح الله... (۱).

پسرانم! بروید و یوسف و برادرش را بجوید و از رحمت خدا ناامید نشوید.

شیعیان یوسف زهرا علیه السلام نیز افزون بر آن که باید امیدوار باشند، وظیفه دارند روح امید به ظهور مهدی موعود علیه السلام را در دیگران بدمند و یاد و خاطره ی او در ذهن مردم، زنده نگاه دارند.

امید، آدمی را از سستی و خمودگی بیرون می آورد و به بالندگی و سازندگی می رسد. آن که از خورشید جهان افروزی که فردا بر می آید و همه جا را روشن می کند، غافل است، هرگز شور و نشاطی برای پویایی و سازندگی ندارد. او به شام تیره و تار نومیدی، ایمان آورده است. او خود را در برابر ظلمت شبانه، هیچ می انگارد و نیروی اراده ی خویش را باور ندارد. روح امید در چنین شخصی، مرده است. در مقابل، با امید به آینده، سراسر وجود آدمی از روح حیات سرشار می شود. آن که به آمدن منجی ایمان و امید دارد، و آمدن او بسته به آماده شدن مقدمات و فراهم آمدن انسان هایی است که او را بخواهند و او را در رسیدن به اهدافش یاری کنند، همیشه می کوشد ظرفیت با او بودن را در خود پدید آورد و انسان هایی را پروراند که بتوانند مانند بازوانی نیرومند، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه را در رسیدن به اهدافش یاری دهند. و این، همان حیات واقعی و بالندگی و سازندگی است.

ص: ۱۰۰۹

برادران یوسف آن گاه از جام حضور و دیدار یوسف سیراب شدند که همگان به صورت دسته جمعی به سوی او رفتند و به او، اظهار نیاز کردند. قرآن می فرماید:

و جاء اخوه یوسف. (۱).

برادران یوسف (در پی مواد غذایی به مصر) آمدند.

برای دمیدن آفتاب جمال یوسف زهرا علیه السلام نیز راهی نیست جز درخواست همگانی. مردم باید همگی دعا کنند و آمدنش را از خداوند بخواهند. تأثیر گذاری دعای برخی - و نه تمام مردم - چندان معلوم نیست.

حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه در تویع شریف خود به شیخ مفید قدس سره می فرماید:

و لو أن اشیاعنا وفقهم الله لطاعته علی اجتماع فی الوفاء بالعهد علیهم لما تأخر عنهم الیمن بلقائنا ولتعجلت لهم السعاده بمشاهدتنا ... (۲).

اگر همه ی شیعیان ما - که خداوند، آنان را در فرمان برداری یاری دهد - بر وفای به عهد و پیمانی که با ما بسته اند، با هم یک دل می شدند، برکت زیارت و دیدار ما برای شان به تأخیر نمی افتاد و از سعادت دیدار ما بهره مند می گشتند ...

نویسنده ی «مکیال المکارم» به نقل از یکی از دوستان خود می گوید: شبی در رؤیا یا مکاشفه، مولای مان امام حسن مجتبی علیه السلام را دیدم. ایشان مطالبی فرمودند که مضمونش این بود: بر منبرها به مردم بگویید که توبه کنند و برای فرج حضرت ولی عصر علیه السلام و تعجیل ظهور ایشان دعا کنند. این دعا کردن مانند نماز میت، واجب کفایی نیست که اگر برخی مردم انجام بدهند، از دیگران ساقط شود. بلکه همانند نمازهای پنجگانه ی شبانه روزی بر همه ی مکلفان واجب است. (۳).

ص: ۱۰۱۰

۱- یوسف، ۵۸.

۲- احتجاج، ج ۲، ص ۶۰۲.

۳- مکیال المکارم، ج ۱، ص ۴۳۸.

یوسف بهترین میزبان بود، زیرا برادران جفاکارش را از عطای خویش محروم نکرد.

و انا خیر المنزلین. (۱).

و من بهترین میزبانانم.

یوسف زهرا علیه السلام نیز بهترین میزبانان است. با این که بسیاری از مردم، او را نمی شناسند و بسیاری نیز با او به دشمنی برخاسته اند یا در حقش، جفا و ستم می کنند و قدرش را نمی شناسند یا فراموشش کرده اند، ولی هم چنان بر سر سفره ی رحمت او نشسته اند و به برکت او، روزی می خورند. «بیمنه رزق الوری».

ص: ۱۰۱۱

یوسف پس از پشت سر نهادن فراز و نشیب های فراوان، در پایان، به اوج شکوه رسید. آن گاه بود که همه در برابر وی کرنش کردند و برادران و پدر و مادر در برابر شکوهش به خاک افتادند.

و رفع ابویه علی العرش وخرّوا له سجدا. (۱).

و پدر و مادر خود را بر تخت نشانند و همگی برای او به سجده افتادند.

یوسف زهرا علیه السلام نیز پس از سپری کردن دوران جان کاه غیبت، افزون بر شکوه معنوی همیشگی به شکوه ظاهری خواهند رسید. آن گاه جهان و جهانیان در برابر شکوه و جلالش، سر تعظیم فرو خواهند آورد.

و نرید ان نمّن علی الذین استضعفوا فی الارض ونجعلهم ائمه ونجعلهم الوارثین. (۲).

ما می خواستیم بر مستضعفان زمین منت نهیم و آنان را پیشوایان و وارثان روی زمین گردانیم.

ص: ۱۰۱۲

۱- یوسف، ۱۰۰.

۲- قصص، ۵.

۱. هنگامی که برادران یوسف نزد وی آمدند، از گذشته ی خود، اظهار پشیمانی کردند. یوسف نیز اشتباه آنان را یادشان نیاورد، بلکه بی درنگ آنان را بخشید و از خداوند برای ایشان، بخشش خواست.

قال لاثریب علیکم الیوم یغفر اللہ لکم و هو ارحم الراحمین. (۱).

(یوسف) گفت: امروز ملامت و توبیخی بر شما نیست. خداوند، شما را می بخشد و او مهربان ترین مهربانان است.

ای یوسف زهرا علیه السلام! ما نیز در حق شما، ستم های فراوانی کرده ایم. ناسپاسی ها و قدر ناشناسی های ما از شمارش بیرون است. با این حال، بر این باوریم که بزرگواری شما از کرم یوسف افزون تر است. پس عاجزانه از شما می خواهیم در روز موعود، آن گاه که به محضر مبارک شما آمدم، ستم های ما را فراموش کنید. ناسپاسی های ما را به دل نگیرید و ما را ببخشایید. از خداوند نیز برای ما آمرزش بخواهید.

۲. برادران یوسف با متاعی اندک و ناچیز برای خرید آذوقه به بارگاه یوسف آمدند؛ متاعی که در برابر شوکت و شکوه آستان یوسف، چیزی جز شرمندگی برای برادران نداشت. شاید آنان به متاع خود می نگریستند و نگاهی نیز به جلال و جبروت یوسف می افکنند. آن گاه از متاع ناچیز خود، شرمنده می شدند.

یا ایها العزیز مسنا واهلنا الضرّ وجئنا ببضاعه مزجاه فاوف لنا الکیل و تصدق علینا ان اللّٰه یجزی المتصدقین. (۲).

ای عزیز! ما و خاندان ما را ناراحتی فراگرفته است و متاع اندکی (برای خرید مواد غذایی) با خود آورده ایم. پیمانهای ما را بر کن و بر ما تصدق و بخشش فرما؛ زیرا خداوند، بخشندگان را پاداش می دهد.

ص: ۱۰۱۳

۱- یوسف، ۹۲.

۲- یوسف، ۸۸.

با این حال، یوسف کریمانه ایشان را پذیرفت و پیمانہ ی آنان را پر کرد.

ای یوسف زهرا علیه السلام! ما نیز خریدار مهر شمایم، ولی برای بار یافتن به آستان بلند شما، چیزی نداریم. اگر هم داشته باشیم، بضاعتی است ناچیز که نگاه به آن و یادآوری آن، عرق شرمندگی بر جبین مان می نشاند. با این حال، عاجزانه از شما می خواهیم که یوسف گونه ما را بپذیرید و کریمانه بر ما نظر کنید و پیمانہ ی ما را پر سازید.

۳. یوسف نه به تقاضای پدر، بلکه از جانب خود، پیراهنش را فرستاد تا پدر بدان شفا یابد و چشمانش بینا شود.

اذهبوا بقمیصی هذا فالقوه علی وجه ابی یأت بصیراً. (۱).

این پیراهن مرا ببرید و بر صورت پدرم بکشید تا بینا شود.

ای یوسف زهرا علیه السلام! چشمان بصیرت ما به دلیل گناهان و نافرمانی ها نابینا شده اند و اگر چنین نبودند هیچ گاه از افتخار روشن شدن به چهره ی دل ربای شما محروم نمی گشتند. آیا چشمی که هزاران آلودگی بر آن نشسته است، شایستگی دارد که تصویر آن عزیز مه پیکر را در آغوش بگیرد؟ پرده ای که بر دیدگان ما افتاده، آن قدر ضخیم است که دستان ما از زدودن آن ناتوانند و تنها ید بیضای شما می تواند آن را فرو افکند.

ای یوسف زهرا علیه السلام! ما یعقوب نیستیم، اما شما از یوسف، کریم تر و بخشنده ترید. بر دیدگان نابینای ما نظری افکنید تا شایستگی دیدار چهره ی زیبای شما را بیابد و از نگرستن به آن، مست و سرشار شود.

۴. خشک سالی، هفت سال مصر را فرا گرفت. آن چه مصر را از گرداب بلا به ساحل امن رساند، حسن تدبیر و حکومت یوسف بر آن سامان بود.

قال اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم. (۲).

(یوسف) گفت: مرا سرپرست گنجینه های سرزمین (مصر) قرار ده؛ زیرا نگه دارنده و آگاهم.

او بود که بر مصر حکم راند و به سرانگشت تدبیر خود، آن جا را از خشک سالی، رهایی بخشید.

ای یوسف زهرا علیه السلام! در دل های ما، نه هفت سال، که عمری است خشک سالی، حکم می راند. در این دل های خشکیده و تفتیده، نه گل محبتی می روید، نه شکوفه ی حضوری به بار می نشیند و نه شقایق وصالی می شکفتد. آن چه این دل های قحطی زده را از نعمت و خرمی، سرشار می کند، سرانگشت تدبیر شماست. بیا و بر دل های ما حکومت کن؛ که این دیار جز به تدبیر شما به سامان نمی رسد.

رواق منظر چشم من آشیانه ی توست

کرم نما و فرود آ که خانه، خانه ی توست

۵. یوسف مشتاق دیدار برادر خویش، بنیامین بود. از این رو، خود، زمینه ی وصال را فراهم کرد.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ قَالِ اِنَّتُونِي بَاخٍ لِّكُم مِّنْ اَبِيكُمْ ... فَاَن لَّمْ تَاْتُونِي بِهِ فَلَاكِلَ لِكُم عِنْدِي. (۳).

و هنگامی که (یوسف) بارهای آنان را آماده ساخت، گفت: (بار دیگر که آمدید) آن برادری را که از پدر دارید، نزد من آورید ... و اگر او را نزد من نیاورید، پیمانه ای (از غلّه) نزد من نخواهید داشت.

ص: ۱۰۱۴

۱- یوسف، ۹۳.

۲- یوسف، ۵۵.

۳- یوسف، ۵۹ - ۶۰.

ای یوسف زهرا علیه السلام! سرگزاردن بر گام های مبارک شما و بوسیدن آن، رؤیای شیرین ما و آرزوی دیرین ماست.

اگر به دامن وصل تو دست ما نرسد

کشیده ایم در آغوش آرزوی تو را

و این آرزو، بلند است و دست نیافتنی؛ زیرا ما کجا و آستان بلند شما کجا! اما کریمان همیشه بزرگی خود را می بینند، نه خردی نیازمندان را.

آخر چه زیان افتد سلطان ممالک را

کو را نظری، روزی بر حال گدا افتد؟

اگر شما منتظرید که ما، خود، در این راه، گام نهیم و شایستگی وصال را در خویش فراهم آوریم، به یقین بدانید که ما را پای آمدن این راه نیست. شما یوسف گونه، کرم کنید و زمینه ی این وصال را فراهم آورید.

۶. چون شام تار فراق به سر رسید و صبح روشن وصال دمید، یوسف رو به برادران کرد و گفت: به سوی کنعان روانه شوید و همه ی خاندان تان را همراه خود بیاورید. او نیکان را از بدان جدا نکرد و همه را به محضر خویش فراخواند.

و أتونی بأهلکم اجمعین. (۱).

و همه ی نزدیکان خود را نزد من آورید.

ای یوسف زهرا علیه السلام! درست است که یوسف، همه ی خاندان برادرانش را فراخواند، ولی امام رضا علیه السلام نیز فرموده است:

الامام الوالد الشفیق. (۲).

امام همان پدر مهربان است.

ص: ۱۰۱۵

۱- یوسف، ۹۳.

۲- احتجاج، ج ۲، ص ۴۴۲.

شاید ما فرزندان نافرمانی باشیم، ولی مگر برادران یوسف چنین نبودند؟ مانیز عاجزانه از شما می خواهیم آن گاه که روز موعود فرا رسید، همه ی ما را بدون جدا کردن بدان از نیکان، با بزرگواری به بارگاه خود بپذیرید و از لطف خویش بهره مند سازید.

خدایا! می دانیم مهر اولیای تو، متاع گران قدری است که آن را در هر دلی نمی نشانی؛ زیرا هر سینه ای را گنجایش آن نیست، ولی مگر فراخی سینه ها به دست تو نیست؟

بارالها! می دانیم که این گوهر درخشان تنها در صدف های پاک می روید، ولی مگر سیل رحمت تو از زدودن آلودگی های دل های ما ناتوان است؟

پروردگارا! بسیاری خدمت گزار بارگاه اویند. آیا اگر نان خور دیگری به آنان افزوده شود، به آستان او زیانی می رسد؟

یارب! اندر کنف سایه ی آن سرو بلند

گر من سوخته، یک دم بنشینم، چه شود؟

پروردگارا! مهر یوسف را در دل عزیز مصر و همسرش نشاندی، مهر یوسف زهرایت را نیز تو در دل ما بنشان. عشقی ده جان سوز که از سوز آن، جهانی بسوزد و از آن سوزش، شعله ای فراهم آید تا چراغ راه مشتاقان گردد. آمین.

زهی خجسته زمانی که یار باز آید

به کام غم زدگان غم گسار باز آید

در انتظار خدنگش همی تپد دل صید

خیال آن که به رسم شکار باز آید

مقیم بر سر راهش نشسته ام چون گرد

بدان هوس که بدین رهگذار باز آید

به پیش خیل خیالش کشیدم ابلق چشم

بدان امید که آن شهسوار باز آید

چه جورها که کشیدند بلبلان از دی

به بوی آن که دگر نوبهار باز آید

زنقش بند قضا هست امید آن حافظ

که هم چو سرو به دستم نگار باز آید

ص: ۱۰۱۶

مردم بابل، به دستور نمرود، پادشاه بابل، ابراهیم را به گناه یکتاپرستی و توهین به بت‌های آنان، به مرگ محکوم کردند. مرگی بسیار وحشتناک. آنها گفتند:

«ابراهیم را زنده زنده، به آتش بسوزانید». (۱)

نمرود در پی این درخواست مردم، دستور داد آتش بیفروزند تا ابراهیم را به آتش افکنند. بت پرستان برای نزدیکی به بت‌ها، و به عنوان عبادت، آتشی عظیم افروختند. وسعت و شدت آتش به قدری بود که از فاصله یک فرسنگی پرنده ای هم نمی توانست عبور کند. هیچ کس جرأت نزدیک شدن به آتش را نداشت. کافران نمی دانستند که ابراهیم را چگونه به درون آن آتش پر لهیب و سرکش بیفکنند. شیطان در این هنگام به یاری آنان شتافت. به کافران آموخت تا ابراهیم را در منجنیق بگذارند و او را به وسیله

منجنیق به درون آتش پرتاب کنند. (۲) ..

وقتی ابراهیم را در منجنیق نهادند، حضرت جبرئیل از جانب خداوند پیراهنی از بهشت آورد و آن را بر او پوشانید.

بدینسان ابراهیم در آتش نسوخت و در همان حال خداوند به آتش فرمان داد:

ای آتش بر ابراهیم سرد و سلامت باش. (۳)

و این چنین بود که آتش بر او سرد و سلامت شد و ابراهیم در آتش نسوخت.

پس از نجات از آتش نمرود، آن پیراهن عجیب نزد ابراهیم بود. ابراهیم آن را در غلافی پیچید و دوخت و به صورت حرزی بر فرزندش اسحاق آویخت. آن حرز نزد اسحاق بود تا آنکه یعقوب به دنیا آمد. اسحاق آن را به بازوی یعقوب بست. وقتی یوسف به دنیا آمد، یعقوب، که او را از همه پسرانش بیشتر دوست می داشت، آن حرز را که یادگاری گرانبها در میان خاندان ابراهیم بود، به بازوی یوسف بست. (۴)

برادران یوسف بر او حسد بردند و او را به چاه افکندند. هنگامی که یوسف به چاه غرب افکنده شد، آن پیراهن که به بازویش بسته شده بود، در چاه، آرامشی معنوی و الهی به او بخشید و حافظ و نگاهبانش شد.

زمانی که یوسف به حيله زليخا، همسر عزيز مصر، گرفتار آمد، آن پیراهن دوباره همراه و حافظ او بود.

ص: ۱۰۱۷

- ۲- بحار الأنوار، ج ۱۲، ص ۲۳ به نقل از تفسیر علی بن ابراهیم.
- ۳- قلنا یا نار کونی بردا و سلاما علی ابراهیم. (أنبياء ۶۹).
- ۴- کمال الدین و تمام النعمه ج ۱، ص ۱۴۲.

وقتی که یوسف را به زندان افکندند، آن پیراهن با او بود.

و بدینسان در بسیاری از حوادث زندگانی پرفراز و نشیب یوسف، آن پیراهن آسمانی، پیوسته، به عنوان حافظ و حامی با او بود.

یعقوب، از غم غیبت چندین ساله یوسف، سخت دل شکسته و رنجور بود. از شدت رنج و پریشانی، پشتش خمیده بود، پیر و پژمرده شده بود، گرفتار و حتی نادر و فقیر هم گشته بود. آنقدر از دوری یوسف گریسته بود که:

فروغ دیدگان را از شدت حزن و اندوه از دست داد چرا که خشم خود را فرو می خورد. (۱).

یعقوب بیشتر اوقات، اندوه خود را از پسرانش پنهان می کرد و با وجود غصه و غم بسیار، هرگز از لطف خداوند ناامید نمی گشت.

وقتی قحطی سرزمین مصر و کنعان را فرا گرفت، برادران یوسف به نزد عزیز مصر آمدند تا از او آذوقه بخرند. اینک یوسف عزیز مصر شده بود. برادران بی آنکه یوسف را بشناسند از بخشش و احسان او بهره مند شدند. یوسف آنان را شناخته بود و کالایشان را، که در برابر آذوقه به یوسف داده بودند، در بارهای ایشان نهاد و از آنها خواست بار دیگر که به نزد او می آیند، بنیامین، برادر دیگرشان را هم بیاورند.

برادران وقتی به کنعان آمدند، خواسته عزیز مصر را با پدر در

میان نهادند و از او خواستند تا بنیامین را همراه ایشان کند تا از عزیز مصر دوباره آذوقه بگیرند. (۲).

آنها به پدر گفتند:

ای پدر، بار دیگر پیمان ما پر نخواهد شد. برادرمان بنیامین را با ما بفرست، ما قول می دهیم که از او نگهداری کنیم.

اما یعقوب چگونه به پسران اعتماد کند. اگر بنیامین با آنها نمی رفت، خانواده یعقوب، همگی گرسنه می ماندند. او به پسرانش گفت:

پیشتر هم درباره یوسف به شما اعتماد کردم. اما شد آنچه شد. و اینک درباره بنیامین چگونه شما را امین بدانم اما این بار او را به خدا می سپارم. چرا که خداوند بهترین حافظ و مهربانترین مهربانان است. (۳).

یعقوب به ناچار بنیامین را همراه پسرانش به نزد عزیز مصر فرستاد.

وقتی آنان نزد یوسف آمدند، یوسف در فرصتی مناسب، دور از چشم برادران، خود را به بنیامین شناساند و او را به بهانه دزدی زندانی کرد. و برادران که با پدر پیمان بسته بودند تا بنیامین را به سلامت بازگردانند، هر چه به عزیز مصر اصرار کردند تا یکی از ایشان را به جای بنیامین زندانی کند؛ یوسف نپذیرفت. آنان

سرافکنده و پریشان به نزد پدر آمدند و ماجرا را برای او گفتند.

یعقوب سخت گریست و به شدت اندوهگین گشت ولی به زیبایی صبوری کرد و جز به درگاه خدای خویش ناله نکرد و نیاز نیاورد. با امید بسیار به لطف خداوند مهربان، به پسرانش دستور داد:

یا بنی اذهبوا فتحسسوا من یوسف و أخیه و لا تأیسوا من روح الله انه لا ییأس من روح الله الا القوم الکافرون. (۴).

پسرانم! به جستجوی یوسف و برادرش برخیزید و مبادا از لطف و رحمت خدا ناامید شوید چرا که جز کافران از رحمت پروردگار مأیوس نمی شوند.

و نیز نامه ای به عزیز مصر نوشت و آن را به پسرانش داد تا به او بدهند. برادران یوسف پریشان خاطر و افسرده حال به حضور عزیز مصر رسیدند و نامه پدر را به او دادند و گفتند:

یا ایها العزیز مسنا و أهلنا الضر و جئنا بیضاعه مزجاء فأوف لنا الکیل و تصدق علینا ان الله یجزی المتصدقین. (۵).

ای عزیز مصر! سختی و پریشانی، ما و خاندانمان را فرا گرفته است.

با کالائی اندک و بی بها به بارگاه تو آمده ایم.

ص: ۱۰۱۸

۱- و ابیضت عیناه من الحزن فهو کظیم. (یوسف ۸۴).

۲- یا أبانا منع منا الکیل، فأرسل معنا أخاننا نکتل و انا له لحافظون. (یوسف ۶۳).

۳- قال هل آمنکم علیه الا کما أمنتکم علی أخیه من قبل فالله خیر حافظا و هو أرحم الراحمین. (یوسف ۶۳).

۴- یوسف ۸۷.

۵- یوسف ۸۸.

پس پیمانہ ما پر کن و بر ما بخششی فرما. چرا کہ خداوند بخشنندگان را دوست دارد.

عزیز مصر کہ حال پریشان آنها را دید و شکایتشان را از روزگار شنید، دلش لرزید. اما خودداری کرد و هیچ نگفت. نامہ یعقوب را بوسید و گشود و خواند. در نامہ چنین آمدہ بود:

بنام خداوند بخشاینده مہربان

بہ عزیز مصر، آن کس کہ دادگری را در سرزمین خود فراگیر و آشکار ساخته است.

آن کس کہ پیمانہ بخشش را از محبت و کرامت لبریز کردہ است.

این نوشتار، رنج نامہ ای است از یعقوب، پسر اسحاق، پسر ابراہیم خلیل الرحمن.

رادمردی کہ با نمرودیان در آویخت و بہ دستور نمرود آتشی هولناک بیفروختند تا او را در میان آتش بیفکنند، اما بہ فرمان خداوند آتش بر او سرد و سلامت شد و او از آتش رہایی یافت.

ای عزیز مصر! آگاہ باش کہ ما، خاندانی ہستیم کہ بلا- و آزمایش الہی پیوستہ و پر شتاب، بر ما وارد شدہ است تا آنکہ خداوند صبوری و پایداری ما را در ہنگام آسایش و بہ گاہ سختی بیازماید.

اینک سالہاست کہ مصیبتہا و دشواریہا، پی در پی بر من فرود می آیند.

بزرگترین آن مصیبتہا آن است کہ من فرزندی داشتم یوسف نام. او در میان دوازده پسر، تنها کسی بود کہ موجب دلخوشی و شادی من می گشت. یوسف نور چشم بود. یوسف میوہ دلم بود.

ص: ۱۰۱۹

نامه که به اینجا رسید پسران یعقوب دیدند که عزیز مصر می‌گریه. آنها با شگفتی به این منظره نگاه می‌کردند.

یوسف - عزیز مصر -، وقتی تعجب ایشان را دید نامه را از ابتدا با صدای بلند خواند. در ادامه نامه آمده بود:

یک روز برادران یوسف - که پسران من از دیگر همسرانم بودند - خواستند یوسف را همراه آنان به صحرا بفرستم تا بازی و تفریح کنند. و من یوسف را با آنها فرستادم. شامگاه، برادران گریان و نالان، آمدند و پیراهن او را - که به خونی دروغین آلوده بودند - با خود آوردند و گفتند گرگ او را دریده است و پنداشتند که من سخنان آنان را باور کرده‌ام.

از فقدان یوسف غمی جانکاه و جگر سوز مرا در برگرفت. آن قدر در فراق او گریسته‌ام که فروغ دیدگانم را از دست داده‌ام.

و اینک مصیبت تازه‌ای به من رو آورده است. یوسف برادری داشت که پس از او انیس و همدم

من بود. بسیار دوستش می‌داشتم و هرگاه به یاد یوسف می‌افتادم او را به سینه می‌فشردم تا اندکی از غم و اندوهم کاسته شود.

پسرانم به من گفته بودند که تو - عزیز مصر - از آنها خواسته بودی او را همراه آنان به حضور تو بفرستم. به من گفته بودند که تو گفته‌ای اگر او را با آنها همراه نکنم تا به دربار تو بیایند، به ایشان آذوقه نمی‌دهی. من نیز او را فرستادم تا خواسته تو اجابت شود و گندم بیشتری نصیب ایشان گردد تا خانواده‌ام رنج گرسنگی نبینند.

آنها، پسرانم - بنیامین - را به حضور تو آوردند، اما وقتی به کنعان بازگشتند، بنیامین را با خود نیاورده بودند. گفتند او پیمانۀ زرین ترا دزدیده است. اما ای عزیز مصر، ما اهل دزدی نیستیم. گفتند: بنیامین زندانی توست. این برای من فاجعه بزرگی است. آنچنان از دوری و فراق او محزون گشته‌ام که پشتم خمیده است و مصیبت دیگری بر دیگر مصیبت‌هایم افزوده شده است. بر من منت گذار، او را آزاد کن و گندم فراوان با نرخ ارزان به آنها بده و پیمانۀ خواسته ایشان را با احسان خود پر کن و در رهایی خاندان ابراهیم پیامبر از رنج و ناراحتی شتاب کن. (۱).

یوسف می‌گریست و نامه را می‌خواند و پس از پایان نامه آنقدر ناله سر داد که اشک دیدگانش، پیراهنش را کاملاً خیس کرد. آنگاه رو به برادران کرد و گفت: می‌دانید با یوسف چه کردید؟ می‌دانید که چگونه، ناجوانمردانه او را به قعر چاه افکندید؟ می‌دانید با پدر و برادرش چه کردید؟

برادران یوسف حیرت زده و پشیمان پرسیدند:

آیا تو یوسف برادر مائی؟ آیا تو پسر یعقوبی؟

یوسف گفت:

آری من یوسفم و این بنیامین برادر من است. (۱).

اینک سرزندی بر شما نیست. خداوند شما را می‌آمزد و او مهربانترین مهربانان است. (۲).

سپس یوسف آن پیراهن آسمانی، همان یادگار ابراهیم، همان هدیه جبرئیل را از غلاف بیرون آورد و گفت:

این پیراهن را ببرید و آن را به صورت پدرم بنهید تا بینا گردد. (۳).

پیراهن را برای یعقوب بردند و شکفت آنکه وقتی کاروان به کنعان رسید یعقوب گفت:

بوی یوسف به مشام می‌رسد! اگر نگویید که من دیوانه شده‌ام (۴).

آخر به جز یعقوب همه یقین داشتند یعقوب از بین رفته است.

این فقط یعقوب بود که پیوسته به یاد یوسف بود و او را فراموش نمی‌کرد.

و آنگاه که بشیر آمد و بشارت داده که یوسف پیدا شده است، پیراهن را بر صورت یعقوب نهاد، یعقوب بینا شد و گفت: به

شما نگفتم من از لطف خداوند چیزها می‌دانم که شما نمی‌دانید؟ (۵).

آنگاه یعقوب به دعوت یوسف با خاندان خویش، به سوی مصر حرکت کرد تا پس از سالها فراق، یوسف را ببیند.

یوسف نیز به استقبال آنها شتافت و پدر و مادر خویش را سخت در آغوش فشرد و به ایشان گفت: به خواست خداوند، با

آرامش و امنیت، به مصر درآید و در آن ساکن شوید. (۶).

ص: ۱۰۲۱

۱- إناك لأنت يوسف، قال أنا يوسف و هذا أخي. (یوسف ۹۰).

۲- لا تتریب علیکم الیوم یغفر الله لکم و هو أرحم الراحمین. (یوسف ۹۲).

۳- اذهبوا بقمیصی هذا فألقوه علی وجه أبی یأت بصیرا. (یوسف ۹۳).

۴- انی لأجد ریح یوسف لو لا أن تفندون. (یوسف ۹۴).

۵- فلما أن جاء البشیر ألقاه علی وجهه فارتد بصیرا قال ألم أقل لکم انی أعلم من الله ما لا تعلمون. (یوسف ۹۶).

۶- فلما دخلوا علی یوسف آوی الیه أبویه و قال ادخلوا مصر ان شاء الله آمنین. (یوسف ۹۹).

۱- شباهتهای میان حضرت مهدی علیه السلام و پیامبران، بحث شیرین و جذابی است که مرحوم آیه الله محمد تقی اصفهانی در کتاب «گرائقدر» مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم «در مجلد نخست، به تفصیل پیرامون آن سخن گفته است. ما به مناسبت این بخش از نوشتاری که پیش رو دارید، برخی شباهتهای میان حضرت حجه بن الحسن و جناب یوسف صدیق را نقل می کنیم: امام باقر علیه السلام فرمود: فی صاحب هذا الأمر سنه من موسی، و سنه من عیسی، و سنه من یوسف، و سنه من محمد صلی الله علیه و آله و سلم: ... و أما من یوسف فالسجن و الغیبه - کمال الدین ۱/۳۲۹. در حضرت مهدی سنتهایی - شبیه - سنتهای حضرات موسی و عیسی و یوسف علیهم السلام و حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم می باشد ... و اما سنتی که از یوسف در آن حضرت است زندان و غیبت می باشد. در روایت دیگری از امام باقر علیه السلام آمده است: ان فی القائم من آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم شبها من خمسه من الرسل: ... و أما شبه من یوسف بن یعقوب: فالغیبه من خاصه و عامته، و اختفاؤه من اخوته، و اشکال أمره علی أبیه یعقوب علیه السلام مع قرب المسافه بینه و بین أبیه و أهله و شیعته - کمال الدین ۱/۳۲۷. قائم آل محمد شباهتهایی به پنج پیامبر دارد: اما شباهت امام زمان به جناب یوسف یکی غیبت حضرت یوسف است از همه مردم. و پنهان شدن او از برادرانش. و نیز دشوار بودن امر حضرت یوسف به پدرش جناب یعقوب، با آن که فاصله میان حضرت یوسف با پدر و برادران و خاندان و پیروانش بسیار کم بود) پیروان حضرت یوسف یعنی کسانی از خاندان یعقوب که به پیروی از او در انتظار بازگشت حضرت یوسف بودند (حضرت صادق فرمود: ان فی صاحب هذا الأمر سننا من الأنبیاء: ... و أما سنه من یوسف: فالستر یجعل الله بینه و بین الخلق حجابا یروونه و لا یعرفونه - کمال الدین ۱/۳۵۱. و اما سنتی که از حضرت یوسف درباره آن جناب است، پوشش می باشد. یعنی خداوند پرده ای میان او و مردم افکنده بود که او را می دیدند که او را می دیدند اما نمی شناختند. به ما گفته اند اگر به جستجوی تو برخیزیم نشانی از تو می یابیم.

می دانیم گناهان ما همان چاه غیبت توست.

می دانیم کوتاهیها، نادانیها و سستیهای ما، ستمهایی است که در حق تو کرده ایم.

یعقوب به پسران گفت: به جستجوی یوسف برخیزید،

و ما با روسیاهی و شرمندگی، آمده ایم تا از تو نشانی بگیریم.

اما ای فرزند احمد! آیا راهی به سوی تو هست تا به دیدارت آییم. (۱).

اگر بگویند برای یافتن تو باید بیابانها را درنورسیم، در می نورسیم.

اگر بگویند برای دیدار تو باید سر به کوه و صحرا گذاریم، می گذاریم.

ای یوسف زهرا!

خاندان یعقوب پریشان و گرفتار بودند،

ما و خاندانمان نیز گرفتاریم،

روی پریشان ما را بنگر. چهره زردمان را ببین.

به ما ترحم کن که بیچاره ایم و مضطر

ای عزیز مصر وجود!

سراسر جهان را تیره روزی فرا گرفته است.

نیازمندیم، محتاجیم و در عین حال گناهکار

از ما بگذر و پیمانہ جانمان را از محبت پر کن.

یا بن الحسن!

ص: ۱۰۲۳

برادران یوسف وقتی به نزد او آمدند کالایی - هر چند اندک - آورده بودند،

سفارش نامه ای هم از یعقوب داشتند.

اما ...

ای آقا! ای کریم! ای سرور!

ما درماندگان، دستمان خالی و رویمان سیاه است.

آن کالای اندک را هم نداریم.

اما ... نه،

کالایی هر چند ناقابل و کم بها آورده ایم.

دلی شکسته داریم

و مقدورمان هم سری است که در پایت افکنیم.

ناامیدیم و به امید آمده ایم.

افسرده ایم و چشم به لطف و احسان تو دوخته ایم.

سفارش نامه ای هم داریم.

پهلوی شکسته مادر مظلومه ات زهرا را به شفاعت آورده ایم

یا صاحب الزمان!

به یقین، تو از یوسف مهربانتری.

تو از یوسف بخشنده تری.

به فریادمان برس، درمانده ایم.

ای یوسف گم گشته!

و ای گم گشته یعقوب!

يعقوب وار، چه شبها و روزها که در فراق تو آرام و قرار نداريم.

در دوران پر درد هجران اشک می ريزيم و می گوييم:

تا به کی حيران و سرگردان تو باشيم.

تا به کی رخ نادیده ترا وصف کنيم.

با چه زبان و چه بيانی از اوصاف تو بگوييم و چگونه با تو نجوا کنيم. (۱).

سخت است بر ما، که از دوری تو روز و شب اشک بريزيم.

سخت است بر ما، که مردم نادان ترا واگذارند

سخت است بر ما، که دوستان یاد ترا کوچک شمارند. (۲).

يا بقيه الله!

خسته ايم و افسرده،

نالانيم و پژمرده،

گریه امانمان را بریده است.

غم دوری ديوانه مان کرده است.

اما نمی دانيم چه شیرینی و حلاوتی در اين درد و دوری است که می گوييم:

کجاست آن که از غم هجران تو ناشکيبایی کند

تا من نیز در بی قراری ياريش دهم

کجاست آن چشم گريانی که از دوری تو اشک بریزد؟

تا من او را در گریه ياری دهم .

ص: ۱۰۲۵

۲- عزیز علی أن أبکیک و یخذلک الوری.) از دعای ندبه .)

مولای من!

دیدگانمان از فراق تو بی فروغ گشته اند.

و می دانیم پیراهن یوسف، یادگار ابراهیم، نزد توست. (۱).

و ای کاش نسیمی از کوی تو،

بوی آن پیراهن را به مشام جان ما برساند.

و ای کاش پیکی، پیراهن ترا به ارمغان بیاورد

تا نور دیدگانمان گردد.

ای کاش پیش از مردن یک بار ترا به یک نگاه بینیم.

درازی دوران غیبت، فروغ از چشمانمان برده است.

کی می شود شب و روز ترا بینیم و چشمانمان به دیدار تو

روشن گردد؟

شکست و سرافکنندگی، خوار و بی مقدارمان کرده است.

کی می شود ترا بینیم که پرچم پیروزی را برافراشته ای؟

و بینیم طعم تلخ شکست و سرافکنندگی را به دشمن چشانده ای.

کی می شود که بینیم یاغیان و منکران حق را نابود کرده ای؟

و بینیم پشت سرکشان را شکسته ای.

کی می شود که بینیم ریشه ستمگران را برکنده ای؟

و اگر آن روز فرا رسد ...

و ما شاهد آن باشیم،

شکرگزار و سپاس گو نجوا می کنیم:

-
- ١- كمال الدين و تمام النعمه، ج ١، ص ١٤٢.
  - ٢- أترانا نحف بك و أنت تا مالملاً و قد ملأت الأرض عدلاً و أذقت أعدائك هواناً و عقاباً و أبرت العتاه و جحده الحق و قطعت دابر المتكبرين و اجتثت اصول الظالمين و نحن نقول الحمد لله رب العالمين. (از دعای ندبه).

حضرت هاشم جد بزرگوار رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ویژگیهایی داشت که آن جناب را در روزگار خود، در سرزمین عربستان بلند آوازه کرده بود.

همه حاجتمندان می دانستند که خانه او خانه امید است. هر کس نیاز و خواسته ای داشت به نزد او می رفت و مورد اکرام و احترام آن جناب قرار می گرفت. اگر برهنه بود او را می پوشاند، اگر گرسنه بود غذایش می داد، اگر گرفتار بود، گرفتاریش را برطرف می ساخت. اگر وام دار بود، وام او را ادا می فرمود.

گاه می شد که اگر کسی نادانسته و یا ناخواسته خونی به گردنش می افتاد و توان دادن دیه مقتول را نداشت، حضرت هاشم به فریادش می رسید و خونبها را می پرداخت.

خانه اش پناهگاه همه نیازمندان بود. خوان کرم آن بزرگوار همیشه گسترده بود و سفره احسانش پیوسته پذیرای میهمان.

حیوانات بیابان و پرندگان آسمان هم از بخشش و دهش او بهره مند بودند. او دستور داده بود تا باقیمانده غذا را برای پرندگان و حیوانات بریزند.

آوازه گشاده دستی او همه جا پیچیده بود. همه جا سخن از سخاوت و کرامت او بود. اهل مکه در برابر سیادت و سروری او سر تسلیم فرود آوردند و مقام و مرتبت او را به شرافت و عظمت پذیرفتند و تمامی اسباب بزرگی مکه و حجاز را به او سپردند.

کلیدها و پرده داری کعبه، سقایت حاجیان و میهمانداری ایشان و همه امور مربوط به مردم مکه، به آن جناب واگذار شده بود. به علاوه، میراث‌های گرانبها و ارزشمند کعبه مانند پرچم جناب نزار (۱) و کمان حضرت اسماعیل و پیراهن حضرت ابراهیم و نعلین جناب شیث و انگشتر حضرت نوح به او تقدیم شد. البته باید این میراث به آن حضرت می رسید، زیرا او از نوادگان حضرت ابراهیم و حضرت اسماعیل بود که ایشان بانیان کعبه بودند. بدینسان ریاست و آقایی او بر سرزمین حجاز رسمیت یافت.

از آن پس هاشم میزبانی حاجیان و رسیدگی به حال ایشان و بزرگداشت آنان را در موسم حج رسماً عهده دار گشت. تا آن زمان بسیاری از اصول و مبانی حج که حضرت ابراهیم بنیان نهاده بود، همچنان پابرجا بود و همه ساله، مردم عرب، از سرزمینهای دور و نزدیک، به زیارت خانه خدا می آمدند و مراسم حج را به جای

می آوردند. البته در برخی از مراسم تحریفهایی رخ داده بود که با ظهور حضرت رسول اکرم، حج ابراهیمی به همان صورت که در روزگار حضرت ابراهیم بود، به وسیله رسول اکرم احیاء و اجرا شد.

حضرت هاشم آنگونه شایسته و در خور به این امر اقدام کرد که همه ساله پس از موسم حج، حاجیان میهمان خانه خدا، شاکر و سپاسگزار از پذیرایی های گرم و کریمانه آن جناب، مراسم حج را به پایان می بردند.

ص: ۱۰۲۸

۱- نزار بن معد بن عدنان جد اعلای پیامبر بود.

شیوه پذیرایی حضرت هاشم چنان بود که چون هلال ماه حج (ذی الحججه) پدیدار می گشت، مردم مکه را فرا می خواند تا در مسجد الحرام گرد آیند. آنگاه برای آنها خطبه می خواند و می فرمود:

ای مردم مکه! شما افتخار آن را یافته اید که همسایگان خانه خدا باشید و در این ایام، زائران خانه خدا که میهمانان اویند، به اینجا می آیند و چون میهمان هستند از هر کس به کرامت و بزرگداشت سزاوارترند. و خداوند این ویژگی و برتری را به شما عنایت کرده است که میزبان ایشان باشید. حاجیان از راههای دور و نزدیک، از دشتها و دره ها، به اینجا می آیند. آنان وقتی از راه می رسند از رنج سفر خسته اند و از گرد راه خاک آلود. بر شماست که به نیکوترین شکل از ایشان

پذیرایی کنید. به آنان پناه و مسکن دهید و ایشان را گرامی بدارید تا خداوند هم شما را گرامی بدارد.

وقتی سخنان جناب هاشم به پایان می رسید خود پیشقدم می شد، مقدار زیادی از اموال خویش را برای پذیرایی از حاجیان اختصاص می داد.

قبیله قریش - ساکنان اصلی مکه - نیز به پیروی از ایشان در این امر کمک می کردند.

از آنجا که آب، - این مایه حیات - در آن سرزمین کمیاب و گرانبها بود، او دستور می داد سفره های بزرگ چرمین را، از آب زمزم و دیگر چاههای اطراف پر کنند تا حاجیان در آن سرزمین خشک و بی آب، در رنج نباشند.

عادت جناب هاشم آن بود که از روز ترویبه - یک روز قبل از رفتن حاجیان به صحرای عرفات - با هزینه خود و قریش، آنان را اطعام می فرمود. وقتی حاجیان به عرفات و منی می رفتند، دستور می داد ظرفهای بزرگ از گوشت و روغن و خرما فراهم کنند و خود به دست خویش در آنها نان خرد می کرد و آنها را همراه با مقدار کافی شیر، به عرفات و منی می بردند تا حاجیان اطعام شوند و هرگز غم غذا نخورند. از این رو به او لقب هاشم می دادند. هاشم یعنی کسی که نان خرد می کند و در غذا می ریزد. این شیوه همه ساله حضرت هاشم در پذیرایی از حاجیان بود.

سالی در مکه قحطی سختی رخ داد و آن سرزمین خشک،

خشک تر از همیشه گشت و مردم سخت، تنگدست شدند و چیزی برای پذیرایی از میهمانان خانه خدا نداشتند. اما مرگ می شد میهمانان خدا، در خانه خدا، گرسنه بمانند؟ هاشم کریم و جوانمرد و سخی، آرام نگرفت و فوراً شتران خویش را به شام فرستاد و آنها را در آنجا فروخت و با پول فروش آنها، آذوقه کافی فراهم آورد و حاجیان را اطعام کرد؛ و عجیب آن که حتی به اندازه یک روز غذا برای خود و خانواده اش برنداشت. در آن سال حاجیان در حالی مکه را ترک می کردند که شاکر و سپاسگزار پذیرایی کریمانه حضرت هاشم بودند. و بدینسان آوازه این کار جوانمردانه او در سرتاسر سرزمین عربستان پیچید و شاعری در ستایش هاشم چنین سرود:

ای مرد مسافر که در کوچ خود سرگردانی و به دنبال اقامتگاهی می گردی.

ص: ۱۰۳۰

آیا به در خانه خاندان عبد مناف گذر نکرده ای؟

وای بر تو! چگونه است که آنجا نرفته ای.

اگر به آنجا پناهنده شوی، از بخشش و اوصاف جوانمردانه آنها در شگفت می شوی.

عمر و العلاء (۱) با دست خویش نان خرد می کند و برای مردم غذا مهیا می سازد.

در آن دورانی که قحطی سراسر سرزمین ما را فراگرفته بود.

کاروانیان پیوسته، در کوچ زمستانی و تابستانی خویش،

در همه حال، دست نیاز به سوی او دراز می کردند. (۲).

در پی این حادثه، خداوند سیادت و سروری را برای هاشم و فرزندان او جاودانه ساخت و به پاداش آن جوانمردی و گشاده دستی، مقرر فرمود که تا قیامت، نیمی از سهم خمس به سادات، یعنی فرزندان حضرت هاشم، اختصاص یابد و صدقه بر ایشان حرام باشد.

ای فرزند هاشم!

پدران تو همگی بخشنده و گشاده دست بودند.

ای فرزند سخاوت و کرامت!

تو نیز احسان و بخشش را از آنان به ارث برده ای.

یا صاحب الزمان!

ما همیشه نیازمند بخشش و دهش تو هستیم.

روزهای جمعه که روز ظهور تو خواهد بود،

نیازمند و محتاج،

بی پناه و بی یاور،

ص: ۱۰۳۱

- ۱- نام اصلی حضرت هاشم.
- ۲- بحار الانوار جلد ۱۵ ص ۳۸.

اما شادمان و امیدوار،

به در خانه لطف و احسان تو می آییم و می گوئیم:

هم امروز، جمعه است؛

و جمعه روز توست؛

همان روزی که در آن، انتظار ظهور تو را داریم؛

همان روز که در آن فرج و گشایش برای مؤمنان را به دست تو آرزو می کنیم؛

همان روز که در آن، امید کشتن کافران را به شمشیر تو داریم.

مولای من!

در این روز من میهمان و پناهنده توام؛

مولای من!

تو نیز کریم و بخشنده ای هستی که فرزند کریمان و بخشنده گانی.

تو از سوی خدا مأموریت داری که شیعیان - که نه همه درماندگان - را پناه دهی و میهمان داری کنی.

مرا نیز ضیافت کن و پناهم ده.

درود خدا بر تو و خاندان پاک تو باد.

ای نور دیده!

ما همیشه و در همه حال میهمان توایم.

ریزه خوار سفره احسانت هستیم.

ای سید!

ص: ۱۰۳۲

سخت حاجت مندیم. دست نیاز به سوی تو گشوده ایم، ناامیدمان مکن.

ای سرور!

گرسنه ایم، گرسنه لطف تو،

از خوان احسان خویش بی بهره مان مگذار.

ای کریم!

تشنه ایم، تشنه محبت و دوستی تو،

از زلال محبت خویش سیرابمان کن.

ای عزیز!

برهه ایم، برهنه لباس عزت و آبرو،

لباس عزت و عافیت به ما پوشان.

ای آقا!

گرفتاریم، گرفتار کمند ابروی تو،

با نگاهی از سر رحم و مروت ما را از غم روزگار هجران برهان.

حاجیان کوی تو و زائران کعبه وجودت هستیم.

در دوران قحطی انسانیت و سختی دینداری آمده ایم.

سرگشته و آواره ایم، رحل اقامت کجا افکنیم؟

پناهمان ده.

ص: ۱۰۳۳

دستور خداوند است که اگر کافری، از پیامبر تقاضای پناهندگی کند، پیامبر وظیفه دارد او را پناه دهد، تا آن کافر، سخن خدا را بشنود و پس از آن اگر خواست به محل خویش بازگردد، او را باید تحت الحفظ به منزلش برسانند. (۱).

رسم جوانمردی است که اگر حتی دشمن به کسی پناه آورد، باید او را پناه داده و از او حمایت کرد، زیرا خداوند رادمردی و جوانمردی را دوست دارد.

از این رو خداوند به پیامبر فرمان داد: کافران، هر چند در هنگامه جنگ، اگر پناه آوردند، پناهشان دهد و پذیرایشان باشد.

مرحوم علامه مجلسی در جلد چهل و دوم از کتاب شریف و گرانمایه بحارالانوار، در باب معجزاتی که درک نار ضریح مقدس

حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام رخ داده است، اینگونه نقل می کند: (۲).

ص: ۱۰۳۴

۱- و ان من أحد من المشركين استجارك فأجره حتى يسمع كلام الله ثم أبلغه مأمنه ذلك بأنهم قوم لا يعلمون - توبه ۶.

۲- بحارالانوار جلد ۴۲ صفحه ۳۲۳.

در سال ۵۷۵ هجری قمری سرداری به نام امیر مجاهدالدین سنقر دستور داده بود کوفه و نجف را محاصره کنند. میان او و قبیله «بنی خفاجه» درگیری و اختلافاتی بوجود آمده بود و در دروازه های کوفه و نجف نگهبانانی گمارده بود تا از مردان قبیله دشمن کسی به شهر نیاید.

روزی دو سوار از قبیله «بنی خفاجه» به قصد ورود به نجف اشرف حرکت کردند؛ و یکی از آنها با گذر از تیررس محافظان، وارد منطقه حفاظت شده شد. سردار سنقر از کمین گاه خارج شد و به سوی باروی قلعه شهر آمد. در آن حال یکی از سواران عرب که بیرون بارو بود با دیدن سنقر فریاد کشید و به سوار دیگر هشدار داد که بگریزد، و خود، در همان حال به تاخت از محل حادثه گریخت. اما سربازان سردار سنقر، راه را بر دیگری بستند و او را محاصره کردند و سوار عرب ناگزیر به سوی حرم مطهر امیرالمؤمنین علیه السلام پناه آورد و در مقابل یکی از درهای ورودی از اسب به زیر جست و داخل حرم شد. سنقر و سربازانش به طرف حرم هجوم آوردند و سنقر به سربازانش دستور داد تا مرد عرب را دستگیر کرده، به حضورش بیاورند.

مرد عرب ضریح مقدس را در دست می فشارد و سربازان می کوشیدند به زور او را از ضریح جدا کنند. در آن حال مرد عرب فریاد می زد و خطاب به امیرالمؤمنین عرض می کرد: یا ابالحسن

ص: ۱۰۳۵

من عربم و تو هم عرب هستی. و رسم عرب آن است که اگر کسی بر او پناهنده شود و دخیل او گردد، او را می پذیرد و پناهِش می دهد. و اینک من دخیل توأم. به تو پناه آورده ام. تو خود حامی و حافظ من باش.

آری این رسم عرب است که اگر کسی دخیل شود و پناه آورد حتی اگر قاتل پسر و یا کشنده پدرش هم باشد، او را در پناه و حمایت خویش می گیرد و تا پای جان، از او دفاع می کند. مرد عرب که این را می دانست، با اطمینان عجیبی بخود را دخیل حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام قرار داد.

سربازان سردار او را به زور از ضریح جدا کردند و کشان کشان با خود بردند. در همان حال مرد عرب فریاد می زد و می گفت: یا ابالحسن، فراموش مکن که من با تو پیمان بستم. مبادا پیمان شکنی کنی!

سربازان او را به حضور سردار سنقر بردند و سردار دستور داد تا او را گردن بزنند. اما مرد عب از او مهلتی خواست تا در برابر دریافت دویست. دینار طلا و اسبی راهوار و اصیل، از جان او درگذرد.

سردار پذیرفت و قرار شد کسی از جانب مرد عرب به قبیله او برود و هر چه سریع تر فدیهِه را از کسان او بستاند و بیاورد و او را آزاد کند.

راوی این حکایت که در آن زمان پدرش خادم حرم شریف

ص: ۱۰۳۶

علوی بود، می گوید:

نیمه های شب شنیدم که در حرم را به شدت می کوبند. من و پدرم سراسیمه از جا برخاستیم و شتابان و هراسان در را گشودیم و با تعجب در مقابل خود فرستاده سردار سنقر را دیدیم. مرد عرب نیز که تا ساعتی پیش اسیر بود با لباسهای فاخر و چهره ای خوشحال و خشنود در کنار فرستاده سنقر ایستاده بود. غلامی نیز با آنان همراه بود که بقچه ای نسبتاً بزرگ بر سر نهاده بود. داخل حرم شدند و با احترام و ادب رو به ضریح ایستادند. فرستاده سردار با تعظیم و تواضع بسیار عرض کرد: یا امیرالمؤمنین! بنده و برده شما سنقر، به شما سلام می رساند و از خدا و نیز از شما به خاطر خطایی که کرده است پوزش می طلبد و درخواست می کند تا توبه او را بپذیرید. شرم حضور مانع از آمدنش به محضر شما شد و مرا مأمور کرد تا این مرد عرب را که دخیل شما گشته بود به حضور بیاورم. و این هم کفاره گناهی که مرتکب شده است.

آنگاه فرستاده سردار به غلام دستور داد بقچه ای را که همراه داشت تسلیم پدرم - خادم حرم - کند. پدرم که با تعجب و حیرت به این صحنه می نگریست از او پرسید که چه باعث شده که این موقع شب و بدینگونه، به حرم بیاید و اینطور عاجزانه تقاضای بخشش کند.

فرستاده سردار توضیح داد که:

ص: ۱۰۳۷

امشب هنگامی که سردار سنقر به بستر رفت، هنوز ساعتی نگذشته بود که وحشت زده از خواب پرید؛ در حالی که از شدت ترس و هراس لرزه بر اندامش افتاده بود بی درنگ مرا خواست و گفت: در خواب حضرت علی بن ابی طالب را دیدم که با چهره ای غضبناک در حالی که شمشیری آخته به دست دارد به سوی من می آید و می فرماید: به خدا سوگند اگر دخیل مرا، هم اکنون آزاد نکنی سر از بدنت جدا خواهم کرد.

بدین سبب سردار سنقر به من دستور داد فوراً مرد عرب را از زندان آزاد کنم و او را لباس فاخر بپوشانم و با این هدایا، به حضور حضرت علی بیاورم و از آن بزرگوار پوزش بخواهم و عرض کنم که سردار تقاضای بخشش دارد. از سوی دیگر، فرستاده مرد عرب که به قبیله او رفته بود تا فدیة بیاورد، همان شب در خواب دید که حضرت علی به او فرمود: فوراً بازگرد و دخیل ما را از سردار تحویل بگیر.

یا صاحب الزمان!

شیطان با تمام توان لشکر برانگیخته تا شیعیان و پیروان ترا از دم تیغ گناه و انحراف و بی دینی بگذرانند.

پیروان شیطان هم در این شبیخون همراه و هم نوا با او در پی آن هستند تا این گروه اندک را از صحنه روزگار محو کنند.

اینک ما، بی یاور و بی پناه، از چنگ دشمن بیرحم گریخته ایم و به پناه تو آمده ایم و دخیل تو گشته ایم.

ما بی پناهان و بی یاوران را در پناه خویش گیر.

ای جوانمرد عرب!

ص: ۱۰۳۸

پدران پاک تو، کافران و دشمنان را،

- اگر به پناه آنان می آمدند، اگر دخیل آنان می شدند -

پناه می دادند، حمایتشان می کردند؛

یا صاحب الزمان!

می دانیم که اگر ما کافر و دشمن هم بودیم،

ولی به پناه تو می آمدیم،

بی تردید پناهمان می دادی.

اما مهدی جان!

ما تو را دوست داریم،

در انتظار ظهور تو شب و روز نداریم،

و در این حال دوستی و انتظار، به پناه تو آمده ایم.

ای ابا صالح!

ص: ۱۰۳۹

ما مظلومان و بیچارگان دخیل تو گشته ایم،

ما را در پناه خویش گیر.

ندای «الغوث یا صاحب الزمان» ما را نمی شنوی؟

درماندگی ما را نمی بینی؟

فریاد دادخواهی ما گوش فلک را کر می کند.

یا صاحب الزمان به فریادمان برس!

در این روزگار آشفته و پر خطر، جز تو پناهگاه و پشتیبانی نداریم.

به ما پناه بده و ما را از گزند و آسیب زمانه مصون و محفوظ بدار.

ص: ۱۰۴۰

در روزگاری دور، در سرزمینی که مردم همه مشرک بودند، مردانی بسیار اندک، که از انگشتان دو دست هم کمتر بودند جوانمردی کردند و در پاسداری از حریم دین خدا پای فشردند.

ایشان مردان بزرگی بودند که به خدای خویش ایمان آوردند و خداوند هم بر درجات ایمان و هدایت ایشان بیفزود. (۱).

خداوند دل‌های آنان را آنچنان استوار و پایدار ساخت که مردانه در مقابل دشمنان به پا خواستند و از باورهای درست خویش دفاع کردند و گفتند:

پروردگار ما همان خدای آسمانها و زمین است و ما هرگز جز او معبودی بر نمی‌گیریم، که اگر جز این گوییم و جز آن کنیم سخنی ناروا گفته ایم و کاری ناپسند کرده ایم. (۲).

اصحاب کهف نخست در راه عقیده پایداری کردند و سپس به رویارویی علمی با کافران پرداختند، اما عاقبت از بی‌دینی و شرک و فساد و تبه‌کاری که در میان قوم فراگیر گشته بود، به جان آمدند و چون ایمانشان برملا شده بود و خطر تهدیدشان می‌کرد، برای حفظ دین و نگاهبانی از گوهر ایمان، از شهر گریختند و به غاری در دل کوه پناه بردند. با این امید که لطف خداوند شامل حالشان شود و کارشان سامانی نیکو پذیرد. (۳).

ص: ۱۰۴۱

۱- انهم فتیه آمنوا بر بهم و زدناهم هدی (سوره کهف آیه ۱۳).

۲- و ربطنا علی قلوبهم اذ قاموا فقالوا ربنا رب السموات و الارض لن ندعو من دونه الها لقد قلنا اذا شططا) سوره کهف آیه ۱۴ .

۳- و اذ اعتزلتموهم و ما يعبدون الا- الله فأووا الی الکهف ینشر لکم ربکم من رحمته و یهیء لکم من أمرکم مرفقا (سوره کهف آیه ۱۶).

اینک ما، در روزگاری به سر می بریم که بسی سیاهتر از روزگار اصحاب کهف است:

شرک و بی دینی و فساد و جنایت، عالمگیر گشته است و می رود تا بنیاد بشریت را برکند.

بت پرستی و شرک، آشکار و پنهان، در ظریف ترین شکل و دقیقترین گونه، بسیار خطرناکتر و ویرانگرتر از شرک ساده و بت پرستی روزگار گذشته، به جنگ توحید آمده است. آتش ستم، در میان انسانهای مظلوم و بی گناه، چنان سرکش و شعله ور گشته است که به اندک زمانی جوامع بشری را به توده ای از خاکستر بدل خواهد ساخت.

عفریت فساد، با همه زشتی و سیاهی، اما با چهره ای بس دلفریب و زیبا، انسانهای بدبخت و تیره روز را به قعر تباهی و سیاهی سرنگون می سازد.

گرگ گناه، آدمیان را، که به رمه ای بی چوپان می مانند، یک به یک می رباید و به چنگ و دندان می درد و پیکر بی جان بشریت را در بیابان تباهی رها می کند.

روباه ریا، با نیرنگ و فریب، مردم ساده دل را به نام بشردوستی فریب می دهد و تیشه به ریشه بشریت می زند.

شیعیان، این پیروان راستین آخرین دین حق، که شماری بس اندک دارند، نخست باید مانند اصحاب کهف، جوانمردانه بر باور درست خویش پای بفشارند.

در دوران غم بار غیبت، اعتقاد به ظهور حجت حق و انتظار قیام قدرتمند او بسی پایمردی می خواهد.

خداوند!!

همانگونه که دلهای اصحاب کهف را بر ایمانشان استوار ساختی،

دلهای ما را هم در ایمان به حضرت ولی عصر پایدار بدار.

ص: ۱۰۴۲

بار الها!

به سبب طولانی شدن دوران غیبت و بی خبری از آن حضرت، یقین ما را درباره او از ما نگیر.

پروردگارا!

مبادا یاد او فراموش کنیم،

مبادا انتظار ظهورش را از یاد ببریم، مبادا به او بی ایمان شویم،

مبادا استواری یقین خویش را به ظهور او از دست دهیم،

مبادا در دعا و درود بر آن جناب کوتاهی کنیم،

مبادا کار بدانجا بیانجامد که طولانی شدن غیبت،

ما را از قیام او ناامید کند.

الهی!

چنان کن که یقین ما بر ظهور او همانند یقین ما بر قیام پیامبرت باشد؛

چنان کن که یقین ما بر ظهور او همانند یقین ما به نزول قرآن باشد؛

دلهای ما را در ایمان به او چنان نیرومند کن تا با توانمندی و قدرت، راه روشن هدایت را به وسیله او و با لطف و عنایت تو - ای خداوند - ببیماییم و در شاهراه ایمان گام نهیم و از کجروی و بیراهه دور بمانیم.

خدایا!

ص: ۱۰۴۳

ما را در فرمانبری از او توانا کن،

ما را در پیروی از آن حضرت ثابت قدم بدار،

ما را در حزب و در شمار یاران و یاوران او قرار بده،

ما را از کسانی قرار ده که از اقدامات آن حضرت راضی و خشنودند.

و این همه اطاعت و رضایت را چه در زمان زندگی و چه به

هنگام مرگ از ما بگیر.

ای خدای بزرگ!

در حالی بمیریم که هیچگاه نسبت به آن حضرت دو دل نباشیم.

در حالی بمیریم که هیچگاه پیمان خویش را با او نشکنیم، در وجود او تردید نکنیم و او را تکذیب ننمائیم. (۱).

خداوندا!

ما تو را گواه می گیریم که همچون اصحاب کهف بر آنچه که گفتیم استوار می مانیم و همه جا در برابر منکران و بدخواهان، در دفاع از این آرمان بلند الهی سینه سپر می سازیم.

اما خدایا خسته ایم، درمانده ایم و زبان به شکایت می گشائیم و می گوئیم:

بار الها!

ص: ۱۰۴۴

به تو شکایت می کنیم از فقدان پیامبران،

به تو شکایت می کنیم از غیبت امامان،

از فزونی دشمنان و کمی یاران به تو شکوه می کنیم،

از شدت فتنه ها و چیرگی زمان به تو شکوه می آوریم، (۱).

در برابر هجوم سیل آسا و بنیاد کن شرک و بی دینی و فساد و گناه و ریا، چه کنیم؟

برای رهائی از این شرک گسترده به کجا بگریزیم؟

از ستم و سیاهی که جانمان را به لب رسانده، به کجا پناهنده شویم؟

در روزگاری که جان و روانمان از نابسامانیها و نامردمیها خسته و فرسوده شده، به کدامین جایگاه امنیت و آسایش روی آوریم؟

چگونه از چنگال عفریت فساد و گرگ گناه، خوشتن را رها سازیم؟

از دام نیرنگ و فریب چگونه نجات یابیم؟

گوهر ایمان و دیانت خویش را از دستبرد دزدان دین چه سان حفظ کنیم؟

آیا گریزی جز پناه بردن به دژ استوار و حصن پایدار ولایت حضرت صاحب الزمان داریم؟

کدامین پناه از پناهگاه امن وجود مقدس حضرت صاحب الزمان نگاه دارنده تر است؟

راستی کهف ولایت آن حضرت از غاری که اصحاب کهف به آن پناه بردند کم تر است؟

حاشا که چنین باشد.

پس سزاوار است در روزگار پر آشوب غیبت که خطر از هر سو ما را سخت تهدید می کند، به کهف حصین امام زمانمان پناهنده شویم.

یا بقیه الله!

ص: ۱۰۴۵

۱- بخشی از مفاهیم دعای افتتاح (مفاتیح الجنان).

از نامردمی های روزگار افسرده ایم،

از بی دینی و فساد دل خسته ایم،

از شرک و بت پرستی گریزانیم،

از حيله و دغل اندوهناکیم،

به پناه تو می آئیم تا رحمت و برکت خدا ما را فرا گیرد و کارمان سامانی نیکو پذیرد.

مگر نه این است که ستمگران عالم، در کمال قساوت، با شقاوت و بی رحمی دست به هر جنایتی می زنند؟

مگر نه این است که کژی و نابسامانی،

در تمام دنیا فراگیر گشته است؟

مگر نه این است که خشنونت و قساوت، جور و ستم،

دشمنی و ددمنشی در سراسر جهان رخ نموده است؟

مگر نه این است که آیین خدا و احکام الهی، در بسیاری سرزمینها دستخوش تحریف و دگرگونی شده است؟

مگر نه این است که امت اسلام و شریعت محمدی، از هر سو مورد هجوم واقع شده است؟

مگر نه این است که قرآن - بزرگترین کتاب آسمانی - و حدود و احکام آن به فراموشی سپرده شده است؟

مگر نه این است که نشانه های روشن و آشکار دین و دین مداری، از بین رفته است؟

ای سردار سرافراز!

ص: ۱۰۴۶

ذوالفقار علی برگیر و آماده باش تا قامت راست ستمگران را دو تا کنی.

ای قهرمان دوران!

دردمندان منتظرند تا بیایی و آنچه کژی و نابسامانی است از بن برکنی.

ای امید امیدواران!

ستمدیدگان و دردمندان دیده به راهند تا بیایی و بنیاد ستم براندازی.

ای گنج نهان!

چهره بگشای و آیین خدا را با دم مسیحایی خویش جانی دوباره ببخش.

ای سپهسالار اسلام!

- که خداوند تو را برای سربلندی امت و شریعت برگزیده است -

پای در رکاب کن.

ای ترجمان قرآن!

- که پیروان قرآن در آرزوی ظهور تو روزشماری می کنند -

قرآن را دریاب.

... و ای احیاگر دین!

دین را زنده کن. (۱).

ص: ۱۰۴۷

۱- بخشی از مفاهیم دعای ندبه (مفاتیح الجنان).

یا محمد بن مسلم إن فی القائم من آل محمد صلی الله علیه وآله، شہا من خمسہ من الرسل: یونس بن متی و یوسف بن یعقوب و موسی و عیسی و محمد صلوات الله علیہم. فأما شہہ من یونس بن متی: فرجوعہ من غیبتہ وهو شاب بعد کبر السن. وأما شہہ من یوسف بن یعقوب علیہما السلام فالغیبة عن خاصتہ و عامتہ، واختفاؤه من إخوتہ وإشکال أمرہ علی أبیہ یعقوب علیہ السلام مع قرب المسافہ بینہ و بین أبیہ وأهلہ و شیعتہ. وأما شہہ من موسی علیہ السلام فداوم خوفہ، وطول غیبتہ، وخفاء ولادتہ و تعب شیعتہ من بعدہ مما لقوا من الأذى والهوان، إلی أن أذن الله عز وجل فی ظهورہ ونصرہ وأیدہ علی عدوہ. وأما شہہ من عیسی علیہ السلام فاختلف من اختلف فیہ، حتی قالت طائفہ منهم ما ولد، وقالت طائفہ مات وقالت طائفہ قتل و صلب. وأما شہہ من جدہ المصطفی صلی الله علیه وآله، فخروجه بالسيف وقتله أعداء الله وأعداء رسوله صلی الله علیه وآله، والجبارین والطواغیت، وأنه ینصر بالسيف والرعب، وأنه لا ترد له رایہ.

وإن من علامات خروجه: خروج السفیانی من الشام، وخروج الیمانی (من الیمن) وصیحه من السماء فی شهر رمضان، و منادیا ینادی من السماء باسمه واسم أبیہ

ترجمہ

عاصم بن حمید حناط، از محمد بن مسلم ثقفی طحان و او از امام باقر علیہ السلام روایت کردہ کہ فرمود: ای محمد بن مسلم، قائم آل محمد صلی الله علیه وآله بہ پنج پیغمبر شباهت دارد، یونس بن متی و یوسف بن یعقوب و موسی و عیسی و حضرت محمد صلوات الله علیہم. اما شباهت او بہ یونس بن متی بازگشت او از غیبت بصورت جوان بعد از پیری و کھولت

سن است، و شباهت او به یوسف بن یعقوب علیهما السلام پس از غیبت خاص و عام او، و پنهان شدن او از برادرانش مشکل شدن امر او برای پدرش یعقوب علیه السلام است گر چه راه و مسافت بین او و پدر و اهل و پیروانش کوتاه و نزدیک بوده است. و اما شباهت او به موسی علیه السلام طولانی بودن ترس و غیبت آن حضرت و مخفی بودن ولادتش و سختی شیعیان از اذیت و آزارها و خواری ها بعد از غیبت آن حضرت تا آنکه خداوند اجازه ظهور و یاری و پیروزی او بر دشمنان را صادر نماید. و اما شباهت آن حضرت به عیسی علیه السلام اختلاف مردم درباره او که عده ای میگویند هنوز بدنیا نیامده و گروهی می گویند فوت کرده و عده ای دیگر میگویند کشته شده و به دار آویخته شده است. و اما شباهت آن حضرت به جد بزرگوارش محمد مصطفی صلی الله علیه و آله آن است که با شمشیر قیام کرده و دشمنان خدا و رسول و ظالمین و طاغوتیان را کشته و بوسیله شمشیر و افتادن ترس در دل دشمنان یاری شده و هرگز پرچمی از او شکست خورده بر نمیگردد و از علامات خروجش یکی خروج سفیانی در شام و دیگری خروج یمانی (از یمن) و صیحه و ندای آسمانی در ماه رمضان است و اینکه منادی از آسمان به نام آن حضرت و نام پدرش ندا خواهد داد.

آدرس حدیث

*: کمال الدین: ج ۱ ص ۳۲۷ ب ۳۲ ح ۷ - حدثنا محمد بن محمد بن عصام رضی الله عنه قال: حدثنا محمد بن یعقوب (الکلینی) قال: حدثنا القاسم بن العلاء قال: حدثنا إسماعیل بن علی القزوینی قال:

ص: ۱۰۴۹

حدثني علي بن إسماعيل، عن عاصم بن حميد الحنات، عن محمد بن مسلم الثقفي الطحان قال: دخلت علي أبي جعفر محمد بن علي الباقر عليه السلام وأنا أريد أن أسأله عن القائم من آل محمد صلى الله عليه وعليهم فقال لي مبتدءا: -

*: إعلام الوري: ص ٤٠٣ ب ٢ ف ٢ - عن كمال الدين بتفاوت يسير، وفيه (شبهها بخمسه من الأنبياء.. فأما شبهه الذي من يونس بن متى.. إشكال أمره مع أبيه).

*: كشف الغمه: ج ٣ ص ٣١٣ - عن اعلام الوري بتفاوت يسير، وفيه (.. فأما شبهه من يونس فرجوعه من غيبته وهو شاب بعد كبير السن.. مع قرب المسافه بينهما... وخفاء مولده على عدوه.. وحيره شيعة من بعده.. وأما شبهه من جده محمد صلى الله عليه وآله فتجر يده السيف).

*: منتخب الأنوار المضيئه: ص ١٧٦ - كما في كمال الدين وقال (وبالطريق المذكور (ما صح لي روايته عن الشيخ السعيد أبي عبد الله المفيد رحمه الله) يرفعه إلى محمد بن مسلم الثقفي): -

*: إثبات الهداه: ج ٣ ص ٤٦ ب ١٩ ف ٤ ح ٢٠ - أوله، عن كمال الدين.

وفي: ص ٤٦٨ ب ٣٢ ف ٥ ح ١٣٢ - عن كمال الدين.

وفي: ص ٧١٨ ب ٣٤ ف ٤ ح ١٣ - آخره، عن كمال الدين.

*: البحار: ج ١٤ ص ٣٣٩ ب ٢٣ ح ١٣ - أوله، عن كمال الدين.

وفي: ج ٥١ ص ٢١٧ ب ١٣ ح ٦ - عن كمال الدين.

*: نور الثقلين: ج ٤ ص ٤٣٩ ح ١٢٣ - بعضه، عن كمال الدين.

*: بشاره الاسلام: ص ٩٤ ب ٦ - عن كمال الدين.

*: منتخب الأثر: ص ٢٨٤ ف ٢ ب ٣١ ح ١ - عن كمال الدين بتفاوت يسير

ص: ١٠٥٠

ای یوسف زهرا که صدها هزار یوسف از حسن جمالت حیران شده و هزاران خویشان دار صبور از عشق دیدارت، گریبانها را شکافته که: ای پیدای پنهان! رخ بنما، خود را هویدا کن.. شمع افروز، ظلمت ها را پنهان کن.. ابرهای تیره بلا را که باران حوادث بر سر یاران می بارد، پس زن، بر باد ده، با آفتاب رخت، دل عشاقان را امیدبخش که هم اینک شور و شر و خوف و ضر فرائگیر شده و امن و امان از میان رفته؛ تنها یک روزنه امید دوستان را نوید می دهد و تحمل سهمگین ترین رنج و بلا را بر آنان هموار می سازد که برق ذوالفقار علی را در دست با قدرتت ببینند و چشم های رمد دیده به نور جمال دل آرایت روشن گردد.

ای آب زندگانی و ای دریای بی کران اسماء و معانی! از ندیدنت دیده هایمان گریان و اشکهایمان چون باران است. ای نوح! ای ربان کشتی اهل بیت! غرق زدگان را دریاب و کشتی را از طوفان بلا- برهان. ای نور برگزیده حق که انوار مصطفی و مرتضی از نور رخت نمایان است، می ناب ولایت را بی ساغر و پیاله به ما بیاشامان تا زعشقت بیشتر مخمور و مست گردیم که این راه، همی عاشق می خواهد نه عاقل و سرمست می خواهد نه حامل.

ای نفحه الرحمن! از آن دم مسیحائیت نفحه ای رحمانی بر قلوبمان بنواز که حیات تازه بگیرد، شکوفا گردد، به طرب آید و رقص کنان بر شب پره های دیو صفت بتازد و ددان را از سر راه خوبان بردارد تا همه انسیان و پریان بر کف پایت سر نهند و چون تو لب بگشایی

استادان سخن و ادیبان بیان لب فرو بندند و چون تو دستور دهی، فرمان اطاعت تو برند چرا که خسروان جهان خاک پایت را تاج بر سر نهند و آسمان و زمین بر سایر افلاک فخر ریزند که تو را در بر دارند هرچند تمام افلاک و فلک الافلاک به وجود ذیجودت زنده اند و سرخوش، و زمین و زمان و خور و ماه و انس و جان و فرشته و پری، همه از پر تو رویت فروغ گیرند و به حرکت و نشاط در آیند.

ای راز خلقت خداوندی! به جان تو سو گند که آدم و حوا برای به دنیا آوردن تو طرف از لذات بهشتی بستند و به دنیای خاکی فرود آمدند و خضر جهان پیمان، سیر آب حیات را با لعل لب آغاز کرد و موسای کلیم با عشق دیدارت راه طور سینا را پیمود و محمد (ص)، جاودانه ترین و کاملترین انسان در آسمان و زمین برای سلامتی تو پیوسته دعا و نیایش می کرد و آرزوی دیدنت را داشت. تو کیستی که همه تو را می خواهند و همه یاد تو کنند. تو کیستی که ما همه در دریای هجرانت غرق شده ایم و تنها ساحل وصال ما را از غرق شدن برهاند.

تو کیستی؟

تو طیب درد بی درمانی. تو رفیق راه

امام علی علیه السلام:

«الْإِخْوَانُ فِي اللَّهِ تَعَالَى تَدْوُمُ مَوَدَّتِهِمْ لِدَوَامِ سَبَبِهَا» (۱)

آنان که برای یاری خدا با هم برادری می کنند دوستی شان برای پایداری سبب آن دوستی، پاینده و پایدار است.

بی پایانی، تو جان و هم جانانی، تو چراغ عالم افروز جاودانی، تو دُرّ گوهر رحمانی، تو سرّ حقی و راز آفرینش، بلکه

ص: ۱۰۵۲

تو تجلی جمال حقّی و آوای ندای حق.

اندرا ای ماه تابان که بی تو ماه خسوف گشته و آفتاب کسوف. تا خیالت بر سنگ خارا افتد، رود روان از آن جاری گردد و تا شعاع نافذ دیده ات بر صخره صفا افتد، همچون لعلی شهوار بدرخشد و تا از سر لطف بر قلب تاریک ما نظری کنی، نور قرآن در آن پدید آید و جاودانگی یابد. ای که رویت چو گل محمدی و زلف مویت شاخ شمشاد بوستان علی، اگر غمگین فراق باشیم، هرچند از فراق می سوزیم، جانمان آن لحظه به جان تو قسم، شاد و خوش است که به یاد تو است، چه رسد آفتاب رُخ بتابد و عاشقان کویت بر سر پایت جان سپارند تا آنکه «غطا» که برداشته شود و با «بصر حدید» به جمالت نظاره کنند و نور محمد و علی و حسن و حسین و علی و محمد و جعفر و موسی و علی و محمد و علی و حسن را در گوشه گوشه رخسارت، با جان دل و با دیده بصیرت بین ببینند که آن فوز اعظم و حیات اکمل است. ای قبله حوایج و ای کعبه آمال! امشب که شب ولادت تو است محبان و دوستان، گرد هم می آیند تا در این عید فرخنده و زیباترین شب سال به هم تبریک و تهنیت گویند و به نیایش و مناجات پروردگار پردازند شاید مفتوح الابواب و قاضی الحاجات به خاطر تو ای جان جانان، نیازهایشان را برطرف سازد و آرزوهایشان را برآورده کند که به خدائی خدا سوگند بالاترین آرزوی مشتاقان و عاشقان، دیدن رویت و شنیدن سخنت و فدا

ص: ۱۰۵۳

شدن در راه مقدست می باشد که گر ز آب لطف گلزارهای دنیا نمی یابد، سالهای سال گلزارها بی گل نماند و گر گوشه چشمی ز مرحمت به ما کنی که مست تجلی دیدارت هستیم برای همیشه بر سایر کائنات فخر فروشیم که مورد لطف قرار گرفتیم و بی گمان سیراب از کوثر ولایت خواهیم شد تا در صف حشر جزء منتظران به حساب آئیم و بی حساب به روضه رضوان راه یابیم.

داستان ولادت: و اینک، دوستان! داستان ولادت را بشنوید:

جناب حکیمه خاتون دختر امام جواد علیه السلام داستان ولادت را چنین تعریف می کند:

امام ابو محمد حسن بن علی (عسکری) علیهما السلام در پی من فرستاد و فرمود: ای عمه مهربان! امشب افطارت را در منزل ما قرار ده چرا که امشب نیمه شعبان است و همانا خدای تعالی حجت خود را در روی زمین، امشب پدید می آورد.

مادرش کیست؟

نرجس.

جانم به فدایت! اثری از حاملگی در او نمی بینم!

مطلب همان است که گفتم.

حکیمه، عمه امام عسکری ادامه می دهد: خدمت رسیدم و سلام کردم و نشستم، سپس نرجس خاتون وارد شد و خواست برای احترام، کفشم را از پایم در آورد و به من گفت: سرورم! حال شما چه گونه است؟

جواب دادم: بلکه تو سرور من و سرور خاندان من هستی.

با تعجب روی به من کرده گفت: این چه حرفی است که می زنید؟

گفتم: دخترم! امشب خدای تبارک و تعالی به تو فرزندی عطا می کند که سید و سرور اولین و آخرین است.

حکیمه خاتون گوید: او خجالت کشید و سخنی نگفت. من هم نماز عشا را به جای آوردم و سپس افطارم

ص: ۱۰۵۴

را در منزل امام تناول کردم و به سوی رختخواب روانه شدم که مقداری استراحت کنم.

نیمه شب برخاستم و نماز شب را خواندم. پس از نماز سری به نرجس خانم زدم، دیدم هیچ اثری در او نیست. تعقیبات نماز را خواندم، آنگاه دوباره خوابیدم. ناگهان نرجس از خواب بیدار شد و به سرعت نماز شبش را به جای آورد و به رختخوابش برگشت تا بخوابد. من همچنان دلواپس بودم. بیرون آمدم که فجر کاذب را بینم، و او پیوسته به خواب خوش فرو رفته بود. در قلبم اندکی تردید افتاد که ناگهان ابو محمد سلام الله علیه صدا زد: عمه! عجله نکن! به زودی این امر انجام خواهد پذیرفت. من شروع به خواندن قرآن کردم، سوره سجده و سوره یاسین را تلاوت می کردم که ناگهان نرجس خاتون سراسیمه از خواب برخاست، به سوی او دویدم و گفتم: خدا نگهدارت باشد، چه احساسی داری؟

گفت: احساس وضع حمل.

به او گفتم: قلبت را محکم نگه دار و خود را آماده ساز که مطلب همان است که گفته شد.

سپس مقداری زمان گذشت و وضع حمل به خوبی انجام شد. آنگاه که فهمیدم آن حضرت به دنیا آمده، لباس را از رویش پس زدم، دیدم به سجده افتاده. او را در بغل گرفتم و با شگفتی یافتنم که پاک و پاکیزه، طیب و طاهر است.

امام عسکری علیه السلام فریاد زد: عمه! فرزندم را بیاور.

او را به خدمت پدر رساندم. حضرت دستها را پشت کمرش قرار داد و پاهایش را روی سینه خویش، سپس زبان را در کامش نهاد و دست خود را بر چشم و گوش

ص: ۱۰۵۵

و دست و پایش کشید و فرمود: فرزندم! حرف بزن.

آن نوزاد با زبان فصیح و گویا گفت: «اشهد ان لا اله الا الله و أشهد ان محمدا رسول الله»، سپس بر امیرالمؤمنین و یک یک امامان علیهم السلام درود فرستاد و پس از نام پدرش سکوت کرد.

امام عسکری علیه السلام فرمود: عمه! او را نزد مادرش ببر تا بر مادر نیز سلام کند، سپس او را بازگردان.

او را نزد مادرش بردم و پس از سلام بر مادر، او را بازگرداندم.

حضرت فرمود: عمه! در روز هفتم ولادتش حتما به دیدار ما بیا.

صبح آن روز در جستجوی نوزاد بودم ولی اثری از او نیافتم، تعجب کنان عرض کردم: مولایم! قربانت کردم، سرورم را به کجا برده اید؟

فرمود: او را سپردیم به کسی که مادر موسی، موسی را به او سپرد.

روز هفتم که روز موعود بود، طبق دستور

امام به خدمتش مشرف شدم، حضرت فرمود: برو فرزندم را بیاور. نوزاد را که در پارچه ای پیچیده بودند، خدمت پدر آوردم. حضرت همان کار سابق را با او انجام داد و زبان را در دهانش گذاشت و فرمود: فرزندم! سخن بگو. آن حضرت پس از ذکر شهادتین و یاد از امامان معصوم علیهم السلام این آیه مبارکه را تلاوت کرد: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ - وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ».

نسیم و ماریه دو خادم امام عسکری علیه السلام نقل می کنند که وقتی حجت خدا امام زمان صلوات الله و سلامه علیه از شکم مادر زاده شد و به

زمین افتاد، بر دو زانو نشست و دو انگشت سبابه را به سوی آسمان بلند کرد، آنگاه عطسه ای بر او عارض شد، ناگهان فرمود: «الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله» ستمکاران می پندارند که حجت خدا (پس از امام عسکری) وجود ندارد، اگر به ما اجازه سخن گفتن داده می شد، هیچ جای تردیدی باقی نمی ماند.

نسیم خادم همچنین گوید: یک شب از ولادت امام گذشته بود که به دیدارش رفتم، و در حالی که خدمتش نشسته بودم، عطسه ای کردم، فوراً حضرت فرمود: «یرحمک الله». من بسیار خوشحال شدم که صدای حضرت را شنیدم و مورد لطفش قرار گرفتم.

حضرت ادامه داد: می خواهی تو را به خاطر عطسه ات بشارتی دهم؟

عرض کردم: بفرمایید.

فرمود: تا سه روز تو از مرگ در امان خواهی بود.

و برای تبرک دو روایت:

شبهه ترین خلق خدا به پیامبر:

رسول خدا (ص) می فرماید: «المهدی من ولدی، اسمه اسمی و کنیته کنیتی، أشبه الناس بی خُلُقاً و خُلُقاً، تکون له غیبه و حیره حتی یضلل الخلق عن أديانهم فعند ذلک یقبل کالشهاب الثاقب فیملؤها عدلاً و قسطاً کما ملئت ظلماً و جوراً» مهدی از فرزندان من است، نامش نام من و کنیه اش کنیه من است (که همانا کنیه ابوالقاسم بر کسی جز رسول الله و مهدی موعود روا نیست) او از همه مردم به من شبیه تر است چه از نظر شکل و شمایل و چه از نظر اخلاق و منش. و همانا برای او غیبتی طولانی باشد که مردم را سرگردان سازد تا جایی که بسیاری از دین و آئین خود برگردند و

ص: ۱۰۵۷

گمراه شوند، آنجاست که همچون شهاب ثاقب نمایان گردد و جهان را پس از آن همه ظلم و ستم، پر از عدل و داد کند.

شباهت به پیامبران

محمد بن مسلم گوید: بر امام محمد باقر علیه السلام وارد شدم و در نظر داشتم راجع به «قائم آل محمد» از او سؤال کنم. قبل از آنکه سخن را آغاز کنم، حضرت ابتداء فرمود: «یا محمد بن مسلم! انّ فی القائم من آل محمد شبها بخمسه من الرسل: یونس بن متی و یوسف بن یعقوب و موسی و عیسی و محمد صلوات الله علیه و آله و علیهم، فأما شبه الذی من یونس علیه السلام فرجوعه من غیبه و هو شاب مع کبر السن. و اما شبه من یوسف علیه السلام فالغیبه من خاصته و عامته و اختفاؤه من اخوته و اشکال امره علی أبیه یعقوب النبی مع قرب من المسافه بینه و بین أبیه و أهله و شیعته. و أما شبه من موسی علیه السلام فدوام خوفه و طول غیبه و خفاء ولادته و تعب شیعته من بعده مما لقوا من الادی و الهوان الی أن أذن الله فی ظهوره و أیده علی عدوّه. و أما شبه من عیسی علیه السلام فاختلف من اختلف فی حقیقه ما ولد و طائفه قالت مات و طائفه قالت قلت و صلب. و أما شبه من جدّه المصطفی صلی الله علیه و آله فتجریده السیف و قتله أعداء الله و أعداء رسوله و الجبارین و الطواغیت و انه ینتصر بالسیف و بالرعب و انه لا ترد له رایه، و ان من علامات خروجه خروج السفیانی من الشام و

ص: ۱۰۵۸

خروج الیمانی و صیحه من السماء فی شهر رمضان و مناد ینادی باسمه و اسم أبیه» (۱)

ای محمد بن مسلم! همانا در قائم آل محمد شباهتهایی با پنج پیامبر وجود دارد:

یونس و یوسف و موسی و عیسی و محمد که درود خدا بر او و اهل بیتش و بر آنان باد.

اما شباهتش به حضرت یونس در این است که یونس پس از غیبتی طولانی به قومش بازگشت در حالی که همچنان قیافه اش جوان بود هرچند عمر زیادی کرده بود.

و اما شباهتش با حضرت یوسف در این است که یوسف از دید نزدیکان و بیگانگان دور شد و از برادرانش پنهان گشت و امرش حتی بر پدرش که پیامبر بود مخفی ماند با این که از آنان و از یاران چندان دور نبود.

اما شباهتش با حضرت موسی در طولانی شدن خوف و هراسش (از اینکه نکند مردم سخن حقش را نپذیرند و از او دوری جویند) و پنهان بودن چگونگی ولادتش و خستگی پیروانش پس از دوریش و اذیت و آزار دیدن آنان از سوی دشمنانش تا آنگاه که خداوند در ظهور و قیامش اذن داد و او را بر دشمنانش چیره ساخت.

و اما شباهتش با حضرت عیسی در اختلاف امتش درباره او می باشد که گروهی ادعا کردند هنوز متولد نشده و گروهی گفتند از دنیا رفته و گروهی گفتند کشته شده و به دار آویخته شده است.

اما شباهتش با حضرت محمد صلی الله علیه و آله در شمشیر کشیدنش و کشتن دشمنان خدا و دشمنان رسولش و طاغوتان و سرکشان و مفسدان می باشد و همانا او به توسط شمشیر و

ص: ۱۰۵۹

جنگ و با ایجاد رعب و وحشت در دل دشمنان پیروز می شود و هیچ پرچمی در برابر پرچمش بلند نمی شود. و همانا از علامت ظهورش خروج سفیانی از شام و خروج مردی از یمن و شنیدن صیحه ای در آسمان در ماه مبارک رمضان و ندای منادی به نام او و نام پدرش می باشد.

به امید شنیدن نام مبارکش در ماه مبارک رمضان امسال و به امید دیدن روی تابانش دست دعا و نیایش را به درگاه حضرت منان در این نیمه شعبان بلند کنیم و از او خواهیم ما را جزء جان نثاران مقدمش قرار دهد.

ص: ۱۰۶۰

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه

اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

